egidis de vos

egidis de vos

woonen tott boom

de vos

t' Utrecht, by W: vande WATER en J: van POOLZUM. 1724.

J. Goeree in. et fec.

NIEUWE REIZE
VAN
MISSON
NA EN DOOR
ITALIEN,

Met een Berecht voor de gene die voornemens zyn dezelve Reize te doen.

Vermeerdert en opgeheldert met de
AANMERKINGEN
VAN
ADDISON,

Door hem gemaakt gedurende zyne reize door Italien.

Uit het Frans na den vyfden druk vertaelt en met schoone kopere platen versiert.

EERSTE DEEL.

Te UTRECHT,

By { WILLEM VAN DE WATER, JACOB VAN POOLSUM, } M. D. CC. XXIV.

VOORBERECHT
AAN DEN
LEZER.

An het begin af der reize, welkers beschrijvinge ik hier in 't licht geef, nam ik voor, by wijze van een dagregister, alle de voornaamste en merkwaardigste zaken die my zouden voorkomen, aan te teekenen, doch dewijl eenige mijner goede vrienden van my begeerden, dat ik hen van tijd tot tijd mijne aanmerkingen zoude toezenden, 't welk ik hen ook toezeide; zoo heeft mijn Dagregister ongevoelig de gedaante van brieven aangenomen.

In 't vervolg my genootzaakt ziende dit klein werk uit te geven, oordeelde ik raatzaamst, dien stijl, zijnde beknopt, ongedwongen, gemeenzaam en dus de bekwaamste tot mijn voornemen, te behouden: De beschrijvingen vereisschen dat men niets voorbyga; maar van alles met nauwkeurigheid spreke; doch 't verscheelt zeer veel op die wijze een land te beschrijven, of in een brief iets daar van te willen zeggen.

Werpt my iemant tegen dat ik verscheide opmerkingen van belang voorbyga; ik verklaar dat ik niets vergeet, om dat ik niets in 't byzonder beloove; men moet hier niets anders zoeken als brieven, in welke ik my geenzins verbinde alles te vertellen, wat 'er van die plaatzen, welke ik beschrijve, zou kunnen gezegt worden. Ik zeg 'er dat van, wat ik gezien, of van geloofwaardige luiden gehoort heb, en wat ik goedvond te zeggen.

Voegt men 'er noch deze tegenwerping by, dat ik van veele dingen ſpreek die reets bekent zyn, ik antwoorde, indien men niets moeſt voortbrengen, waar van andere voor ons hadden gewag gemaakt, zo moeſt men byna alle boeken in 't vuur werpen; want de nieuwe ontdekkingen van een geheele eeuw, zouden naauwlijks een klein boek uitmaken. Maar elk heeft zyne byzondere manier, om dezelve voorwerpen te beſchouwen en aan anderen uit te beelden, het welk dus de zaken eenigzins van zich zelf doet verſchillen, en aan ieder vryheid geeft, die op 't nieuw te voorſchijn te brengen. Behalven dat zaken by mijnen tijd voorgevallen, of zedert weinig tijds verandert, niets gemeen kunnen hebben met de aanmerkingen der genen die voor my geſchreven hebben. Dus verzekere ik my dat men hier allezins een nieuw werk zal vinden, 't zy dat ik 'er merkwaardige omſtandigheden byvoege, 't zy dat ik naar mijn oordeel een gepaſter denkbeelt van de zaken geve, of 't zy eindelijk, dat ik verſcheide dingen anders zegge, als andere gedaan hebben Ik zal 'er noch by doen, dat gelijk ik, (om de aaneenſchakeling van mijn werk niet te breken en den Reizigers daar door te beroven, van 't nut datze daar uit, zo ik hoop, zullen kunnen trekken,) verſcheide zaken niet geheel met ſtilzwijgen heb willen voorbygaan, ſchoon ik wel konde denken, dat men daar van reets onderrecht was; gelijk ik'er ook verſcheide aanmerkingen die in alle opzichten nieuw zyn, heb bygevoegt.

Het was my onmogelijk de plaatzen die ik op mijnen weg ontmoette, door te trekken, zonder op derzelver merkwaardigſte dingen acht te geven, en iets daar van te zeggen. Echter oordeelde ik het genoeg te zyn dat dit geheel

heel werk van deszelfs voornaamste gedeelte, de Reis van Italien, den naam droeg. Om dat Italien het doelwit van onze geheele reis geweest is, en ik van 't zelve ook het meeste gezegt hebbe.

Eenige van die welke in Italien geweest zyn, hebben zich alleen opgehouden met de overblijfzelen der Oudheid. Andere alleen met Schilderyen en Gebouwen te bezichtigen: Wederom andere hebben niets als Kabinetten van rariteiten, en Bibliotheken bezocht. Andere hebben voornamelijk hun werk gemaakt van Kerken en Reliquien. Voor my, ik heb getracht overal voordeel uyt te trekken, en daarom my van alles laten onderrechten, het welk mijne brieven met eene verscheidenheid van stoffe vervult, die men, zoo ik hope, niet onaangenaam zal vinden.

Terwijl ik de onvermijdelijkheid van het uitgeven dezer brieven voorzag, heb ik 'er verscheide zaken laten invloeien, tot dienst der genen die dezelve reizen denken te doen: welke ik 'er zou hebben uitgelaten, indien ik alleen voor twee of drie vrienden geschreven had. Uit het zelve inzicht is ook mijn Berecht voor de Reizigers geboren.

De geene met welke ik, geduurende mijne reize, briefwisseling gehouden hebbe, begeerden dat ik hen van alles, tot de geringste zaken toe, berechten zoude. Doch terwijl de nieuwsgierigheid van ieder een zoo ver niet gaat, heb ik den raad der geene gevolgt, welke wilden dat ik verscheide plaatzen, die men mogelijk voor vitteryen zoude aanzien, wat konde bekorten. 't Is wel waar, dat luiden van een algemeen verstand, en fyn oordeel, gemeenlijk overal smaak in vinden, en lichter te voldoen zyn als

middelmatige verſtanden. Echter twijffele ik niet, of zommige zullen zeggen, dat ik noch niet kort genoeg geweeſt ben; doch deze moeten denken, dat men in een diergelijk verhaal niet moet verwachten dat alle zaken van even groot belang zijn. Het zyn geene Predikatien, of onderhandelingen van Staatsdienaers en Afgezanten. Daarenboven, dingen die in eene verhandeling van groote zaken voor kleinigheden werden aangezien, zyn zodanige niet in een verhaal als dit tegenwoordige, en boven al in een brief. Voor het overige, zyn 'er kleinigheden die, hoewel gering, echter niet onaangenaam zyn. Men heeft verhaalen die veel geacht werden, dewelke alles zeer naauwkeurig aantekenen, zelfs de uithangborden voor de Herbergen. 't Is immers onredelijk dat men eenen Reiziger wil verplichten niets als wonderen te ontmoeten: En ook niet vermakelijk het geheugen met laffe waarnemingen te belaſten. Doch die naauwkeurig is, ontmoet weinig dingen waar over hy niet eenige aanmerkingen kan maken.

Ik heb opgemerkt dat de gene die van Italien ſpreken, doorgaans met voordeelige verbeeldingen van dit Land zyn ingenomen. De meeſte jonge Reizigers gaan 'er na toe, met een voornemen om alles te verwonderen, en in die gedachten dat ze 'er een oneindige menigte verbazende dingen zullen zien: en de gene die 'er van ſchrijven, zyn onophoudelijk bezig deszelfs lof uit te meten. Dit wereltsdeel is zoo vermaart geweeſt dat men niet beſluiten kan deszelfs glorie te zien verminderen. By voorbeelt, de grootheid en de byna oneindige pracht van het vermaard Romen, als mede de oude vermakelijkheden van Baya en Capua, verwekken in den aanſchouwer eene hoog-

achting

achting voor eenige overgeblevene ſtukken marmer en puinhopen: hoewel, om de waarheid te zeggen, deze plaatzen, op zich zelven aangemerkt, niets voor uit hebben, voor eene oneindige menigte andere, waar van men nergens hoort ſpreken.

Noch eene andere reden is 'er die veel helpt tot het groot gevoelen, dat men van Italien, met alle gewelt, hebben wil, namelijk de gewoone manier van ſprekender Italianen. Want deze Natie, zo levendig van verſtand, heeft zulke krachtige en natuurlijke ſpreekwijzen, datze dikwils al te ſterk de zaken uitdrukken. 't Ontbreekt hun, gelijk men weet, niet aan uitdrukkingen die zacht, en lieffelijk, om niet te zeggen koddig en kinderlijk zyn, maar 't is ook waar dat zy zeer licht van 't eene uiterſte tot het andere vervallen, wanneer zy van ſtijl veranderen: opklimmende tot opgeblazene en geweldig vergrootende manieren van zeggen. Aan deze ſnorkeryen en opſnyeryen gewennen zich eenige vreemdelingen ongevoelig gedurende hun verblijf in Italien. Waar by gevoegt hunne eerſte vooroordeelen, gebeurt het niet zelden dat zy ons groote verhalen doen van geringe zaken. Deze gebreken beſpeurt hebbende, droeg ik zorg om daar in niet te vervallen, beſchouwde en onderzocht de zaken onzydig, latende zulke verwonderaars hunne uitroepingen en loftuitingen uitgalmen, zonder my aan hunne opgeſmukte en hoogdravende ſpreekwijzen te vergapen. Maar indien ik dus aan de eene zyde niet alles, met andere, heb willen pryzen en verwonderen, zo heb ik my aan den anderen kant ook gewacht, tot het tegengeſtelde uiterſte te vervallen; pryzende met veel vermaak alle het gene ik oordeelde pryzenswaart te zyn.

Ik hebbe my niet bemoeit om de Schrijvers, die van Italien geschreven hebben te raatplegen, want behalven dat my zulks wegens het ongemak der reize onmogelijk was; zou ik 'er ook weinig nut van gehad hebben; aangezien myn voornemen, gelijk ik reets gezegt hebbe, niet was, deze stoffe tot de gront toe uit te halen, maar alleen te verhalen dat gene dat my voor 't oog en tot mijne kennisse gekomen is, op de plaatzen zelf daar ik 'er onderzoek na heb kunnen doen, zynde het zeer zeltzaam en enkel by geval, als ik 'er iets meer by doe. Ik heb nodig geoordeelt den Lezer dit berecht te doen, op dat niemand, indien 'er by geval in myn werk iets gevonden word te stryden met het gene andere geschreven hebben, my beschuldige dat ik vermaak gehad heb andere tegen te spreken. Ik geve eenvoudig de zaken op, die ik gezien, of van geloofwaardige getuigen gehoort hebbe, zonder voornemen, om jemant te beledigen. Voor het overige verzoek ik den Lezer wel te onderscheiden dat gene wat ik, als gewis, bevestige, van die dingen die ik alleen verhaale als een gemeen gerucht, 't welk, hoe algemeen ook verspreit, menigmalen vals bevonden werd: daar alles wat ik als zeker ter neer stelle, van alle, die ik gesproken hebbe, daar voor gehouden werd, en dus het gemeen gevoelen is.

Om verwarringe in het rekenen der mylen te ontgaan verdeele ik den afstant der plaatzen in uuren gaans, zo ik my ook hier of daar van het woord mylen bediene, versta ik 'er echter altijd het zelve door, gebruikende het een om 't ander. Wyl de Italiaansche mylen ieder een bekent zyn achte ik het onnodig andere uitlegging daar van te doen. Ik zal evenwel dit zeggen dat twee my-

len

len van Piemont byna drie gemeene uitmaken; en dat die van Lombardyen de kortste van alle zyn. Eindelyk moet ik'er noch byvoegen dat, wanneer ik den afstand zomtyds by schreden afmeete, ik daar door gemeene schreden, zo als men in 't wandelen gebruikt, versta.

—— *Ubicunque Sapiens est, peregrinatur:*
Fatuus, semper exulat.

JUSTUS LIPSIUS.

TWEEDE VOORBERECHT

DES

SCHRYVERS.

Voor de nieuwe uitgave van zyn Werk in't Fransch.

Nademaal de verscheide drukken van dit Werk, in meer als eene taal, te kennen geven, dat het zelve van 't gemeen niet ongunstig ontfangen is, heb ik redenen om te hopen dat de Lezer wel een weinig zal willen acht geven op de volgende zaken, waar omtrent ik hem eenige oogenblikken denke te onderhouden, strekkende tot voldoeninge, wegens eenige tegenwerpingen tegen mijn werk gemaakt.

Ik wil dan niet ontveinzen dat verscheide van mijne vrienden my hebben erinnert dat dewijl ik in mijne brieven stilzwijgende voorbyga, wat de Staatkunde en het bestier der Vorstendommen betreft, weinig gewag make van de Bibliotheken, en my niet lang heb opgehouden met de zeden en gewoontens der volkeren. Zy oordeelden dat het niet onvoeglijk zoude zijn dit gebrek eenigzins te vervullen in de vermeerderingen, die ik hier mede overgeve. Die erinnering scheen my zoo billijk, dat ik oordeelde my te moeten ontschuldigen dat ik die niet gevolgt heb.

Want in't algemeen maar aan te merken dat de regeering van een Land een Eenhoofdige, of eene Volkregeering is; dat een Vorst deze of die Voorrechten heeft; dat 'er in een gemeenebest zulk een getal Raden, ieder uit zoo veele perzoonen bestaande, gevonden word; Dit alles te verhalen zonder meer byzonderheden aan te merken, is onsmakelijk en zonder nuttigheid, voornamelijk wanneer men spreekt van Landen die naby gelegen, en bygevolg bekent zijn. Maar in tegendeel om van dit alles op eene betamelijke wijze te redekavelen, moet men 'er

recht

recht zijn werk van maken, de zaaken grondig en met alle naauwkeurigheid verhandelen en op 't duidelijkste voorstellen. Gelijk, by voorbeelt, de Heer Amelot de la Houssaye de regeering van Venetien beschreven heeft. Nu twijfel ik niet of een ieder zal my licht toestaan, dat een man die in de tijd van twaalf of vijftien maanden, veertig of vijftig Vorstendommen en Staten doorkruist, geen tijd of gelegenheid heeft om een diergelijk werk te ondernemen, en bygevolg, dat het zeer onredelijk zoude zyn zulks van hem te vorderen. Het is 't werk niet van een vreemdeling de grontregelen en belangen der Vorstendommen te onderzoeken, of de Staatkundige geheimen van doorslepe Staatsdienaars te ontdekken: doorgaans ontbreeken hem daar toe, zo wel de nodige kennisse met luiden die hem daar van zouden kunnen onderrechten, als ledige tijd om daar toe te besteden, zijnde dagelijks met duizent andere zaken belemmert. Ik weet hoe men het zommige perzoonen heeft afgenomen, die, voor Staatkundige willende aangezien zyn, al te voorbarig geweest zyn om een party herzenschimmen, waar mede zy al te lichtgelovig hunne aantekeningen hadden opgevult, het gemeen in de hand te duwen. Men moet diergelijk onderzoek overlaten aan luiden die tijd en gelegenheid hebben om tot die geheimen in te dringen; als Afgezanten, Staatsdienaers, enz. die zich in zulke plaatzen ophouden, hunne verspieders uitzenden, die den een weten te misleiden, en den ander met gelt omkopen. Wil men daar aan roeren, zo loopt men gevaar, van niets als losse, onzekere en valsche dingen voor den dag te brengen. *Se questo fosse vero, non la sarebbe il Popolo. M. D.* het welk, mijns bedunkens eene groote onvoorzichtigheid en eene verachtelijke wintbreekery is. Daar is eene andere roekeloosheid die ik by deze gelegenheid niet onaangeroert kan laten, waar aan duizenden zich schuldig maken, ik meen die voorbarigheid in het bepalen van de inkomsten der Vorsten, schoon men nauwlijks een hunner steden te post is doorgetrokken. Waarlijk op die wijze van diergelijke zaken sprekende, zonder waarschijnlijkheid dat men daar van behoorlijk onderrecht is, mach

men eene eenvoudige en onwetende menigte behagen, maar noit zal men de goetkeuringe van verſtandige luiden wegdragen.

Wat de Boekeryen belangt, 't is waar dat dezelve niet ontoegankelijk zyn, gelijk de Kabinetten en Raadkamers der Vorſten, in tegendeel, ze zyn doorgaans open; maar echter 't geen voor yders oog bloot ſtaat, is het fraaiſte en raarſte niet. De koſtelijkſte hantſchriften vertoont men aan de gaande en komende man niet: voornamelijk in Italien, indien een Reiziger niet met ſterke voorſchrijvingen voorzien is, weigert men dikwils of zoekt te ontgaan het vertonen dier dingen, waar uit men meent dat hy eenig voordeel, tegen den Godsdienſt van 't land zoude kunnen trekken. Ik heb op twee verſcheide tijden te Milanen aangehouden, om een Anaſtaſius te zien die zekerlijk in de Ambroziaanſche Bibliotheek is, en in welke ik weet dat de hiſtorie van de Pauzinne gevonden werd. Maar zijnde genootzaakt te antwoorden, of liever, niet hebbende geantwoord op de vraag, *van wat Godsdienſt zyt gy?* zeide men my dat dit Hantſchrift niet meer gezien wierd. Derhalven werden'er, om groote ontdekkingen te doen, of uit diergelijke hantſchriften kurieuze uittrekzels te maken, veele dingen vereiſcht die geen Reiziger welke zoo reiſt, als uit de dagtekening mijner brieven blijkt dat ik gedaan heb, hebben kan. Hy moet veel tijd, en eene gemeenzame kennis met den bewaarder der Boekzaal hebben: Hy moet niet verdacht zyn, wanneer 't zaken zyn die den Godsdienſt betreffen. En eindelijk moet hy altijd rechte Bibliothekariſſen, dat is beleefde en geleerde luiden aantreffen, in plaats dat men dikwils met een ſoort van Deurwachters te doen heeft, die in 't algemeen geene geleertheid, noch in 't byzonder eenige kennis van de Bibliotheek hebben, en niets anders doen als ſpotten en knorren, tot datze den penning weg hebben dien men hen in 't uitgaan geeft. Ik twijfel dan niet of menſchen van redelijkheid zullen zich, in overweging van dit gezegde, eenigermaten laten vergenoegen met het gene ik hen heb kunnen mededeelen, en my niet meer beriſpen, 't welk ook zo veel te onredelijker zou zyn; om dat

indien

indien ik weinig profyt gedaan heb met de Bibliotheken die ik gezien heb, ik zelf het meeſt te beklagen ben. Noch minder zullen zy, uit de weinige kenniſſe die ik daar van verkregen heb, een onredelijk gevolg opmaken tot nadeel mijner overige aantekeningen daar ik met zekerheid van ſpreek; meenende dat ik van de eene zaak niet beter heb kunnen onderrecht zyn als van de andere. Daar zyn dingen waar na men zoeken, en wel met veel moeite zoeken moet om ze te kennen: Daar zyn 'er die men zoekt, maar die licht te vinden zyn; En eindelijk zijn 'er die ongezocht voorkomen, en op welke men maar heeft te letten. 't Is waar dat ik by gebrek van tijd en de nodige middelen tot het eerſte ſoort byna niet ben doorgedrongen. Maar het was my gantſch niet moeielijk van verſcheide andere kennis te bekomen, en boven al om die dingen te beſchrijven die zich van zelf voor 't oog opdeden. Hierom heb ik in het eerſte voorberecht zeer zorgvuldig een onderſcheit gemaakt tuſſchen eene *Beſchrijving* en het *verhaal van eene Reize*. 't Is heel wat anders de beſchrijving van een Land, Stad, of wat het ook wezen mag, te ondernemen; als aan een vriend door brieven te berechten, wat men in de plaatzen, daar men doorgereiſt is, heeft kunnen aanmerken.

Aangaande de zeden en gewoontens der volken is het openbaar, dat men, om niets te zeggen als wat waar en zeker is, en boven al, om tot byzonderheden te komen, veel omgang moet gehad hebben met de gene, waar van men onderneemt te ſpreken. Ik ben in dit ſtuk zeer te rug gehouden door het zien hoe leelijk veelen in hunne Reisbeſchrijvingen den bal hebben misgeſlagen. Vraagt men, by voorbeelt, *Dr. Sprat*, nopens het gene *Sorbiere* gezegt heeft van de zeden der Engelſchen, en van verſcheide zaken, door dien Reiziger in Engeland aangemerkt? Hy zal zeggen dat die man zyn geeſt met ydele inbeeldingen vervult, en den meeſten tijd zelf niet weet wat hy zegt. Zal M. M. . . . . zyn oordeel uitten over 't geene Dr. P. Heilijn van de gewoontens der Franſchen geſchreven heeft? Hy maakt 'er noch veel minder werk van. In der daad die geleer-

de man die anders veel achting verdient, geboren zijnde met een vooroordeel tegen de Franſchen, wierd daar van zodanig beheerſcht en verblint, dat hy enkel valſche en erbarmlijke denkbeelden van die Natie maakt. Zo haaſt hy in Vrankrijk aanland, en zich te Dieppe in een ſlechte herberg bevint, vonniſt hy meeſterlijk over alles wat in Vrankrijk voorvalt, en met die tegenzin, als met eene heete en razende koortze gekwelt, vaart hy onophoudelijk voort, en toont dat hy de Natuur gewelt aandoet, wanneer hy gedwongen is van iemant, zelfs van de gene die hem dienſt gedaan hebben, goets te ſpreken; en dat hy in zyn Element is wanneer hy in 't gemeen, en volgens zyne gewoonte, van ieder kwalijk ſpreekt. Ik heb noch noit iemand ontmoet die in dat ſtuk zo ver gaat; hoewel 'er weinig menſchen gevonden worden, die niet eenigzins met die ziekte beſmet zyn, en ook zulks niet laten blijken, wanneeer zy van de zeden van vreemde Natien ſpreken. Ik durf wel zeggen, dat mijn ſtilzwijgen omtrent die zaken niet voortkomt, om dat ik voor eene kwade uitwerking mijner vooroordeelen bevreeſt was, dewijl ik gewoon ben tegen dien vyand van de Rede en de Waarheid zoo zorgvuldig te waken als iemant ter werelt kan doen; en mijn tegenwoordige ſchuilplaats my genoegzaam leert, dat ik hier beneden geen Vaderland hebbe: Maar wetende dat my den tijd, om aandachtig op al dat ſlag van zaken te letten, had ontbroken, koſt ik niet ondernemen veel daar van te zeggen, zonder gevaar te lopen van verſcheide misſlagen te begaan.

Men heeft my noch over meer dingen beriſpt. Ik heb byna niemant gevonden, of hy wiſt my te zeggen dat ik iets merkwaardigs vergeten had; en dat ik zeer koeltjes had geſproken van zekere dingen die prijzenswaardig waren. Ik heb deze luiden geantwoord, eerſtelijk, dat ik niets heb vergeten, om dat ik alles heb aangetekent, waar van ik genoegzaam bericht heb kunnen krijgen. En ten tweeden; dat het mijn ſchult niet was. Wanneer zy zeer gemeene zaken, zich zelven als groote wonderen verbeelden. Insgelijks, wanneer een duitſcher van *Frank-*

fort

fort zich verwonderde, dat geen gewag make van de nieuwe Luterſche Kerk aldaar; en een Zwitzer van *Bern* niet koſt begrijpen, dat ik niets gemeld hadde van het Beeltwerk in 't portaal der groote Kerk dier ſtad; als zijnde een werk dat door geheel Zwitzerland beroemt is. Zo gaf ik den eerſten tot antwoord dat indien ik had moeten ſpreken van alle gebouwen die ik gezien heb, en die zelf de Kerk van Frankfort in grootte en pracht ver overtreffen, ik mijn werk met eenige deelen zoude hebben moeten vergrooten. Den anderen voerde ik te gemoet, dat het beeltwerk, by hem en zyne Landslieden zoo hoog geroemt, van kenners zeer weinig geacht wierd. Men is gemeenlijk ſterk ingenomen met het gene men zelf heeft, of dat in zyn land te vinden is, daar men zich over verwondert, of van jongs op, ieder een heeft hooren verwonderen; of men prijſt het geene men kent, als het allerkoſtelijkſte: zonder te vragen of'er ook iets anders is dat men noch niet kent. Dus verbeelt zich een boer, die noit verder geweeſt is, als de ſchaduw van zyn ſtroodak ſtrekt, dat het zoogenaamde Kaſteel van zyn Heer, en de oude tapijten die 'er een hondert en vijftig jaren, in ſpijt van muizen en ſpinnekoppen, gehangen hebben, de ſchoonſte dingen zyn die men op de wereld vind. Maar zo is het niet met de gene die meer gezien hebben. Wanneer men veele zaken van een en dezelve natuur ontmoet, die ongelijk van waarde zyn, zo zwijgt men van de eene geheel, en ſpreekt van de andere, naar de vergelijking die men daar van gemaakt heeft. Indien ik de Kerken van Antwerpen hoog verheffe, waar vind ik dan woorden om de pracht der Kerken van Romen en Napels uit te drukken? Men moet daarom de loftuitingen ſchikken naar de waardy der voorwerpen: en die geen ander toorn gezien heeft als die van zyn dorp, moet niet te ſchielijk zyn met te zeggen dat 'er geen hooger in de wereld is.

Niettegenſtaande mijn eerſte Voorberecht, heb ik verſcheide malen van die Gaauwerts ontmoet, welke willende den ernſtigen ſpeelen alles wat hun armhertige geeſt vitteryen noemt, met eene gemaakte verontwaardiging aanzien. Maar alles heeft

tijd en plaats: Ik zal het noch eens herhalen. Een Lijkrede is heel wat ánders als een Blyſpel; en daar is groot onderſcheid tuſſchen eene Staat-of Zedekundige verhandeling, en een brief daar een vrye en luchtige trant toe vereiſcht werd. Het gene dan in de eene gelegenheid eene vittery zoude wezen, aangezien 'er vitteryen zyn, is evenwel in eene andere gelegenheid geen vittery. Dit dienen deze laſtige beriſpers wel te onthouden. Eraſmus zoude zich, zonder twijfel in 't verhandelen van ernſtige zaken niet hebben willen ophouden met het beſchrijven der herbergen in Duitsland: maar dat ſlag van kleinigheden verkoos hy tot het onderwerp van eene zyner vermakelijkſte zamenſpraken. En dus is het zeker dat diergelijke dingen niet belachelijk zyn, wanneerze op hun rechte plaats verhandelt worden. Nu is, zonder tegenſpraak, de brief van een Reiziger de rechte plaats, om een Boheemſche, of Weſtfaalſche, Turkſche, of Perziaanſche Karvanſera, te beſchrijven, of om te ſpreken van de zonderlinge drachten der vrouwen te Augsburg, of te Neurenberg; en de bekwaamſte gelegenheid om een Hollands rytuig, of een Venetiaanſche Gondel af te beelden. Hier moeten de luiden niet om denken, die zulke dingen van een Reiziger eiſſchen, als of zyn gantſche weg niet anders als een geduurig gevolg van Bibliotheken, Palleizen en Akademien was. En deze gemengde aanmerkingen vint men overal in de ſchriften der verſtandigſte Reizigers. En waarlijk, zyn de brieven niets anders, gelijk de Hr. Balzak zeer wel zegt, als een gemeenzame verkeering door ſchriften? Waarom zou men in dezelve niet verhalen dingen die men zonder beriſping in den dagelijkzen omgang vertelt? Waarom zou men ſchroomen in een diergelijk verhaal te zetten, het gene men menigmaal verplicht is te antwoorden op de vragen van de aanzienlijke en verſtandigſte luiden? Niets is erbarmlijker als zulk eene geveinsde naauwgezetheid. Niets belagchelijker als deze uitſtekende verſtanden en beſtrijders van vitteryen, die met hun gefronſt voorhooft en met een verwaande meeſterachtigheid betwiſten, of het baartſchrapzel en de overtolligheid der nagelen van J. C. ook

tot de perzoneele vereeniging van zyne Natuuren behoord? Of die, het wezentlijkste en bondigste der verhevenste wetenschappen zoeken in de oneindige ongerijmtheden van den Prullekramer Homerus; en ondertusschen den spot drijven met dingen die dagelijks het aangenaamste onderhout der verstandigste gezelschappen zyn.

Andere berispers die de vorige dingen ongemerkt laten passeren, hebben het geladen op Reliquien, Beelden, en gewaande wonderwerken, van welke ik zomtijts gesproken heb. Zy zeggen dat deze beuzelingen geene opmerking verdienen. Maar het is slecht geredeneert. Al dezen ballast van heilige beenderen en versletе vodden en lappen over welke Launoi, Mabillon en andere eerlijke en verstandige Papisten, die vry uit de borst durven spreken, zich schamen moeten; dat alles in zich zelven aangemerkt, is waarlijk geen meldens waard. Maar als men bedenkt dat men deze vuiligheden als vergood, en op de Autaren wierook toezwaait, moet men besluiten dat diergelijke vodderyen echter zomtijts merkwaardig zyn.

Men heeft my ook te last gelegt dat ik in eenige uitweidingen ben vervallen. Maar de Lezer moet bedenken dat alles wat men een uitweiding noemt, juist zodanig niet is, ten opzichte van den perzoon aan wien ik schrijve, en wien ik verplicht ben te antwoorden als hy het begeert. Ik houde briefwisseling met een vrient, hy verzoekt my, gelijk blijkt, over zekere voorkomende zaken wat uitvoeriger met hem te handelen, ik kan niet weigeren te antwoorden, en deze brieven zyn het die ik in 't licht geve. Men kan zich onthouden die te lezen, indienze niet behagen. Maar uitweidingen maak ik niet, men bedriegt zich, ik ben zelf in mijne antwoorden zoo kort als mogelijk is. Voor 't overige, deze gewaande uitweidingen zyn weinig en kort, uitgenomen die van de Pauzinne, in dewelke ik met waarheid kan zeggen onvermijdelijk ingewikkelt te zyn. Een verhaal, zo droog en naakt als eene reisbeschrijving, wert waarlijk smakelijk gemaakt door eenige kleine uitweidingen. Anderzins ben ik van gevoelen dat het voor de Lezers

zeer

zeer verdrietig is alle oogenblikken van ſtoffe te veranderen, by alles wat voorkomt, of wat men zelfs van verre ziet, te blijven ſtil ſtaan, gelijk zekere Reizigers gedaan hebben; en in plaats van des Lezers verwachting met een nootzakelijk verhaal te voldoen, het papier met zamengeraapte hiſtorien en een reeks opgeſmukte redenvoeringen te bekladden. Deze geleerde herhalingen zijn zeer laſtig en ook onderworpen meer doorbladert als gelezen te worden; voor al wanneer ze noch vol fouten zyn, en het uit de dagtekeningen blijkt dat men geen tijd of nodige hulpmiddelen gehad heeft om diergelijke verhandelingen op te ſtellen.

Ik hoop dat de Lezer met gedult deze kleine verdediging, die ik waarlijk meer tot zyne voldoening, als tot mijn eigen verweering, gedaan heb, zal hebben aangehoort, hebbende niets meer daar by te voegen, als dat indien de tijdkorting die ik u hier mede aanbiede, een gifte van te geringen waardy is, dezelve ten minſten waarheden behelſt, en geen bloote herhalingen zyn. En deze waarheden, hoe ſlecht en eenvoudig ook aan te zien, overtreffen echter, terwijlze nieuw en de ſtoffen uitgelezen zyn, de allerfraaiſte invallen van een Roman. Ik ſpreek van een Roman, die daar voor bekent is, en welke dus aangemerkt, zyne waardy heeft; Want de reizen die in 't hoekje van den haart geſchieden, en die men 't gemeen onder den naam van waarachtige verhalen in de hant ſteekt, zyn gelijk de verfoeielijkſte leugenen niets anders waart als verachtinge. Ik kenne meer als eenen Reiziger van dat ſlag, en ben in ſtaat hen met klaarblijkelijke bewijzen, uit hunne eigene boeken getrokken, te overtuigen. De verzieringen of de ondeugende Copyen waar mede deze ſchriften vervult zyn, voor al wanneer zy van afgelegene Landen ſpreken, hebben my dikwerf gelegenheid gegeven met mijne Vrienden aan te merken, *dat het veel zwaarder is met een goeden uitſlag te ſpreken van een nabuurig bekent land, als van een nieuw ontdekt eilant, of verafgelegene lantſchappen.* Die Heeren welke ons aantekeningen van de Tegenvoeters mede deelen, hebben een wijt veld vol zeltzame en ongehoorde voor-

werpen,

werpen, en met eenen het gemak hun verhaal naar genoegen te kunnen opſchikken, zonder tegenſpraak te vermoeden. In tegendeel zou die gene die wonderen meent verricht te hebben, wanneer hy wijt en zijdt uitgebreit heeft 't gene hy, naar zyn voorgeven in een vreemde en verafgelegene luchtſtreek heeft by een gezamelt, zich zonder twijffel, indien hy de waarheid moeſt zeggen, zeer verlegen vinden, als hy nieuwe en vermakelijke dingen van een der bekentſte gedeeltens van Europa zoude moeten verhalen.

De meeſte jonge luiden die van hunne ouders naar Italien gezonden worden, zyn kinderen, zonder oordeel en onderſcheiding, die nergens om denken, als om eten, drinken en ſpeelen en met het overige zich weinig bemoeien. Deze hebben geenen anderen raad nodig, als t'huis te blijven, daar zy gemakkelijker als elders hunne begeerte kunnen voldoen.

Maar men vint Reizigers die heel anders geſtelt zyn, die met alle mogelijke neerſtigheid naar middelen uitzien, om van alles onderrecht te worden, en zulke middelen ook greetig ontfangen. De voorwerpen maken hunne eerſte begeerte gaande, en prikkelen dermaten hunne nieuwsgierigheid, datze wel alle de boeken wilden doorlezen, die van ſteden en plaatzen welke zy bezocht hebben, ſchrijven, om een naauwkeurig en uitvoerig berecht van dezelve te ontfangen. En tot voordeel van deze, heb ik verſcheide dingen in het Berecht voor de Reizigers gevoegt.

't Zal onnodig zyn my lang op te houden om den Lezer rekenſchap te doen van eenige kleine ſtukken die in 't eynde van het eerſte deel te vinden zyn. Zy zijn 'er wel voornamelijk bygevoegt om dat deel ten naaſten by ene gelijke dikte met het andere te doen hebben: ik had 'er noch wel een kleine redeneering over den Eenhoorn willen bydoen, ter gelegenheid van het gene ik van dat gewaande gedierte gezegt heb in 't beſchrijven van 't vermaarde Kabinet van M. Settala. Maar onder 't ſchrijven verſtond ik dat het werk afgedrukt was, en wiert dus genootzaakt dat onderzoek te ſtaken. Ik zal hier al-

leen zeggen, dat ik, na Olaus Magnus en eenige andere my zelfs bedrogen heb, gevende den naam van hoorn aan iets dat in der daat een tand van zekeren visch is.

Want dat Kamerarius, het gevoelen van Bodinus omhelzende, meent, dat de tanden van een Olifant zelf, de naam van hoornen moeten dragen, om datze, volgens zyn zeggen, hun wortel in de herssenen hebben, verdient by my geen opmerkinge. De lange spitze prikkel, gemeenlijk een hoorn van den Eenhoorn genoemt, is dan niets anders als een tand, voortkomende uit het kakebeen van een visch Towak geheeten, en in de Noortzee zeer bekent, naar 't zeggen van Olearius. Welken visch men niet moet vermengen met eenen anderen die een soort van een hoorn recht midden in 't voorhooft heeft, en van verscheide Reizigers en Natuurkundigen beschreven is. Deze dooling, daar in ik met andere was weggesleept, erkenne ik, blijvende in de gront van de zake by mijn gevoelen dat de Eenhoornen verdicht zyn. Ik weet wel dat de Heeren Bartholijn Vader en Zoon, beide zeer geleerde en naauwkeurige mannen, alle hunne krachten hebben ingespannen, om te bewijzen dat 'er zulk een dier gevonden wert. Ik heb ook hunne schriften met veel oplettendheid gelezen. Maar zy moeten niet kwalijk nemen dat ik van hunne redenen en bewijzen niets anders zegge, als 't gene ik de vryheid gebruikt heb te zeggen van de bewijzen van Blondel tegen de Historie van de Pauzinne.

Deze vrouw brengt my iets te binnen dat ik hier in zal lassen, en dat een van de sterkste gronden zal zyn om te bewijzen, dat het met Paus Jut niet even eens gestelt is als met den Eenhoorn. Het is een uittrekzel uit de Kronijk van het oude Klooster te Kantelberg, gesticht door den vermaarden * *Augustijn*, door Gregorius de Groote naar Engelant gezonden; en den Apostel van Kent genoemt. In deze Kronijk staan onmiddelijk na 't jaar 853. in de Lijst der Roomsche Bisschoppen deze woorden.

* *Naderhand Aartsbisschop van Kantelberg.*

Hic

Hic obiit Leo quartus, cujus tamen anni usque ad Benedictum tertium computantur, eo quod mulier in Papam promota fuit.

En na het jaar 855.

JOHANNES. *Iste non computatur, quia Fœmina fuit.* BENEDICTUS *tertius, &c.*

Een zeer geleert Man in Engelant, heeft onlangs een werk nopende 't verschil over de Pauzinne opgestelt, 't welk noch niet gedrukt is, waar in hy zich van de kracht van dit getuigenis wonder wel heeft bedient, doende zien dat de Geestelijke van dit Klooster eenen naauwen en gemeenzamen omgang met Romen hadden, en bewijzende krachtig dat deze aangetrokke woorden in dat Regifter zyn geplaatst op deze zelve tijt als in de Jaartekening uitgedrukt staat.

BERECHT
DES
SCHRYVERS.
AAN DEN
BOEKVERKOPER.

MYN HEER,

Het Exemplaar dat ik u toezende is zeer naaukeurig verbetert en dermaten vermeerdert, dat deze nieuwe druk ten minsten de helft uitvoeriger zal zyn als de eerste, de aantekeningen op de kant daar onder begrepen. Deze heb ik 'er ten deele gestelt om het werk niet al te zeer te doen uitdyen.

In de brief, gedagtekent te Romen den 4 Mey heb ik gemelt van een Opschrift behelzende eene lofrede van wijlen Ja-

kob II. Koning van Engeland, waar in zonderlinge zaken vervat zyn, die ik aldaar flechts met eenen vinger aanroere. Doch vernemende dat die geheele redenvoering van meer gewicht, en 't gemeen niet onaangenaam zoude zyn, voeg ikze zeer gewillig by de andere wetenswaardige zaken, in den gemelden brief begrepen. Gy zult het gemakkelijk op zyn plaats kunnen invoegen. Voorts moet niet vergeten worden het gemeen bekent te maken, dat ik geen inzicht heb uit deze werken eenig gevolg tot nadeel van Perzonen van aanzien, en die 'er veel belang by hebben, te trekken, maar alleen den Lezer te vermaken, wanneer hy ziet op wat wijze de Dichters en Redenaars in het Roomfche Kollegie zich over dat aangenaam onderwerp hebben uitgedrukt.

JACOBO II. ANGLIÆ REGI.

Quod ipſo vitæ exemplo præeunte, & impellente conſiliis, CAROLUS *Frater & Rex mortem obierit admodum piam.*

ELOGIUM.

Novum, JACOBE, *tributi genus, novum accipe laudationis exordium, Deceſſorem laudatum ſed, quæ Tibi laudum adoreæ ſupererunt,* CAROLE, *ſi* JACOBUS *omnes abſumpſit? Quamvis, quæ Tibi,* JACOBE, *poterunt reliqua eſſe præconia poſt* CAROLI *obitum!* PRIMUS JACOBI REGIS TRIUMPHUS CAROLI REGIS INTERITUS! *interitus Gloriæ nunquam interiturus! Regum plurimorum præconia tranſcendit* CAROLI *Mors; ſuperare vel Fratrem poſſet, niſi ipſe talem feciſſet.* CAROLUS *ex Rege Mercator, non tradidit* JACOBO *Regnum, ſed vendidit: quæris pretium? Cœlum eſt. Hæreſis deſertorem* CAROLUM *nunquam Gloria deſeret: etenim, à trita tot annis ſemita errorum feliciter tandem aberravit.* CAROLI *corpus implicari morbo debuerat, ut Animus explica-*

explicaretur. Nullus validior Gigas CAROLO *ægrotante: Triumphator nullus illustrior hoc Rege* PROSTRATO. *Palæstritæ alii, ne vincantur, lacertos validos habeant; ut vincat iste,* DECUMBAT. *Regnaturus à tergo Frater,* ALAS CAROLO AD COELUM ADDIDIT. JACOBUS *Regnum suum Superis nunciare antevertit: ut autem Cœlo dignum, dignum. Se Rege Legatum eligeret,* FRATREM MISIT; *ex hac utique nobiliorem Legatione, quàm Regno. Nuncii ex Anglia Proceres retulerint Regibus aliis* JACOBUM *Regnantem; Cœlo primus omnium referat Carolus! Reges alii Legatos suscipiant mittantque Principes; Legatos Reges Deum excipere decuit,* JACOBUM *mittere. Regni Tui,* JACOBE, *præmaturum germen & præcox fuit* CAROLI *migratio,* CAROLI *felicitas. Nam veluti prosper Asiæ Viator, auris prænuntiis adorum saturis, etiam procul Arabia sentit Arabiam, & metam è longinquo prælibat; non aliter* CAROLUS *Regni Tui beneficia præsentis & præpedit: Nec nisi ex Te pyræ suæ segetem odoratam colligit verus Ille Angliæ Phœnix. Quæris, Britannia, quo percussa hoste, à* CAROLO *Hæresis cesserit?* JACOBI *Solis exorituri radios ferre non potuit. Novi Regis Aurora Regem decessorem irradiat. Quæ Solis exorti laus erit? quæ adulti? Novus scilicet Angliæ Dies; Dies hilaris, Dies sine caligine. Pati noctem non poterit Regnum illud quod* CAROLUS *occasu,* JACOBUS *illustrat oxortu. Novum, Anglia, Cœlo Tuo nascitur Geminorum Sydus,* JACOBUS & CAROLUS. *Hos respice,* CASTORE & POLLUCE *contemptis. Divide te saltem utrisque Geminis.* CASTOR & POLLUX *dirigant Pelago navigantem, ut soles!* JACOBUS & CAROLUS *dirigant Cœlo inhiantem, ut mereris!*

Piâ oportùnâ JACOBI *stimulante curâ,*
CAROLUS *ad immortalia Cœlorum Regna proficiscitur.*

EPIGRAMMA.

Dum monitis, JACOBE, *Tuis, inferna fugatur*
Hæresis, hinc CAROLO *Regna beata paras.*
Dum calcitrantem repetito calcare pungis;
Tunc facis ut Carolus Regna parata colat.

DAT IS,

Ontfang, O Jakob, als een nieuwen en byzonderen tol, en als de eerstelingen der loftuitingen, die wy voor u vervaardigen, de gene die wy thans uwen stervenden Broeder opdragen. Maar welke gelukwenschingen blijven 'er voor u over, O KAREL! zo JAKOB alles inslokt! Of liever, welke andere lofredenen kan men voor u uitdenken O JACOB! boven de gene welke gy verkrijgt door de doot van KAREL! Ja DE DOOT VAN KAREL IS DE EERSTE OVERWINNING VAN JAKOB! een doot wiens glori noit zal sterven! De stervende KAREL verdient meer loftuitingen als eene menigte Koningen. Hy zou zelf zyn broeder overtreffen, indien deze hem niet tot die gelukkige gesteltenis gebracht had. Koning KAREL, een koopman geworden zijnde, heeft het Koninkrijk aan JAKOB niet overgedragen, maar verkocht, en wat prijs heeft hy 'er voor ontfangen? den Hemel. De glory zal KAREL noit verlaten, om dat hy de kettery verlaten heeft; en na zoo lang den doolweg gewandelt te hebben, eindelijk tot den rechten weg is wedergekeert. 't Was nodig dat zyn lichaam in de boeien der krankheid verviel, op dat zyn geest zich losmaakte van de ketenen der dwalinge. De kranke KAREL is sterker als de sterkste Reus; en de glori der grootste overwinnaars schiet te kort by die van dezen overwonnen Koning. Laat vry de worstelaars de kracht hunner armen te werk stellen, om overwinnaars te blijven. Wel aan! als maar KAREL de zege wegdraagt. LAAT HY NEERGEWORPEN WORDEN, zyn broeder die zyn opvolger moet zyn, BESCHIKT HEM VLEUGELS, OM DIES TE EERDER IN DEN HEMEL AAN TE KOMEN. JAKOB haast zich om de Goden van zijne komst tot de kroon kennis te geven, en op dat de gezant een perzoon zy betamende de waardigheidheid van beide partyen ZEND HY ZYN BROEDER; die door dit gezant-

schap

ſchap grooter eere verkrijgt als hy door de Koninklijke waardigheid had ontfangen. Laaten de Grooten van Engeland aan de andere Mogentheden vry bekent maken dat JAKOB zich aan 't roer van regering gezet heeft, zo KAREL maar 't eerſt die tijding in den Hemel brengt. Want indien andere Koningen, zelf Prinſen, als Gezanten afzenden en ontfangen, zo is het ook plichtelijk en betamelijk dat God Koningen ontfangt, en JAKOB die aan hem afzent. O JAKOB! het vertrek en het geluk van Uw broeder zyn de eerſte beginzelen uwer regeering! Gelijk de gelukkige Reizigers wanneer zy Arabien naderen, door middel van den aangenamen wint reets van verre ontfangen den lieffelijken reuk der koſtelijke ſpeceryen, en dus van verre proeven de geneugtens van 't land, insgelijks geniet KAREL de voorſmaak van verſcheide Voorrechten hem door uwe komſte tot den Troon veroorzaakt: Uit uwe hand alleen ontfangt hy, als de ware Fenix van Engeland, het welriekent hout, dat hem tot een lijkvuur zal verſtrekken. Vraagt ge? O Groot Brittanje! wie die ontzachelijke vyant is die de kettery heeft genootzaakt KAREL te verlaten? Deze vyand is JAKOB: Hy is de opgaande zon, wier blinkende ſtralen zy niet heeft kunnen verdragen. De dageraat van den nieuwen Koning die nu den troon beklimt, verſpreit een heerlijk licht in de ziel van den genen die in 't graf daalt, welke loftuitingen zal men van deze nieuw opgerezene, ja deze reets ſnel voortloopende zonne uitgalmen? Men zal verkondigen datze Engeland een nieuwen dag belooft, een dag van blyſchap, een dag bevrijt van alle donkere wolken. Dit Koninkrijk, verlicht van 't Weſten door KAREL, van 't Ooſten door JAKOB, heeft noit nacht te vreezen. O gelukkig Engelant, gy leeft thans onder een nieuw hemelsteken der tweelingen, JAKOB en KAREL, ſla uwe oogen op dezelve, en bemoei u niet meer met KASTOR en POLLUX. Ten minſten deelt de eerbewijzing tuſſchen die beide. En terwijl KASTOR en POLLUX gelijkze tot hier toe geweeſt zyn, alzo ook voortaan zyn zullen, de wegwijzers van uwe ſchepen, zoo

laat

laat JAKOB en KAREL, gelijk gy verdient, u wijzen den weg naar den Hemel waar na gy haakt!

Vertalinge van het Puntdicht op de Godvruchtige zorg en wakkerheid van Jakob, waar door Karel den Hemel is ingegaan.

Verjagende door uwe vermaningen, O JAKOB! de helſche kettery uit het herte van uwen Broeder, bereit gy hem den ingang in het rijk der gelukzaligheid. Toen KAREL onwillig was om voort te gaan, en gy de ſpoorſlagen verdubbelde, nootzaakte gy hem, het Koninkrijk in bezit te nemen, dat gy voor hem bereid had.

Ik verbeelde my dat *Fra Paolo* van dit alles zou gezegt hebben, gelijk hy in zijn tijt zeide van het *Stilet* of de moortpriem waar mede de goede Katholijken hem meenden uit de werelt te helpen, (en die hy J. C. den Verloſſer, op een Autaar in de Kerk der Serviten, alwaar ik dezelve gezien hebbe, toewijdde,) *Ecce Stylum Romanum* of ten minſten *Ecce Stylum Collegii Romani*.

In de 2de uitgave van het boek, *Nouveau Voyage du Levant*; heb ik verſcheide plaatzen aangemerkt die my betreffen. Ik zal my in geene verdrietige verſchillen of twiſtredenen inlaten, om het gene ik gezegt heb, ſtaande te houden, tegens de opentlijke en bedekte beriſpingen, in dit werk verſpreit. Oordeelende daar door het gedult der Lezers te veel te vergen, die doorgaans van zulke geſchillen niet veel werk maken. Maar op dat den Schrijver niet denke dat ik 'er zo kort af ſtap om dat my andere redenen ontbreeken zo zal ik hem, wanneert 't hem belieft, een lange lijſt van merkwaardige miſtaſtingen die hy my tegenſprekende, begaat, ter hant ſtellen, waar van hy dan zulk een gebruik kan maken als hem goed dunkt. De brief waar in hy wijt en breet betwiſt, 't geene ik van het wapen der Republijk Venetien gezegt hadde, ſchijnt wel meeſt een antwoort te verdienen. Maar dewijl deze redenvoering veele zaken behelſt die heel buiten den haak zijn, en men alle oogen-

blikken

blikken in dezelve gevolgen ontmoet, die uit valſche beginzelen getrokken en derhalven niet wettig zijn, zo is 't genoeg den genen daar van te verwittigen die 'er in 't lezen niet op gelet hebben. Al die maar eenige kennis van de wapenkunde hebben zullen de waarheid van 't gezegde genoeg ontdekken. Deze Schrijver moet naar allen ſchijn eene wijduitgeſtrekte Letterkunde bezitten, dewijl men hem aanſtonts gereet ziet over alles wat hem voorkomt geheele Verhandelingen op te ſtellen, en eene groote menigte van die doorluchte Schrijvers aan te halen, welker groote namen alleen bekwaam zijn, een ſoort van eerbiet in te boezemen voor de gene die verlof hebben dezelve te mogen noemen. Maar gelijk de geleerdſte Mannen en de verhevenſte Geeſten zich doorgaans aan de voornaamſte wetenſchappen alleen overgeven, en de andere laten varen; moet men zich niet verwonderen, dat de Schrijver van wien ik ſpreek, ſteets bezet zijnde met bezigheden van belang; in 't ſtuk van de wapenkunde, een wetenſchap die niet veel om 't lijf heeft, het niet zeer verre gebracht heeft.

Voor het overige kan ik niet begrijpen, wat hy met de volgende woorden zeggen wil, *dat ik hem in de tweede druk van mijn boek te weinig geſpaart had, om daar over niet misnoegt te zijn.* Ik heb niet van hem geſproken; en ik zou door een plaats uit zijn verhaal klaar kunnen aantoonen, dat de tweede druk van mijne brieven al in de boekwinkels ten toon lag, eer zijne reisbeſchrijving de eerſtemaal gedrukt wierd. Miſſchien verbeelt hy zich, dat zijn hantſchrift door 't een of 't ander toeval my is in handen gekomen, doch ik wil geen onderzoek daar na doen; maar my dunkt, dat iemant die niet genoemt of kennelijk uitgebeelt wort, heel buiten reden voor zijn rekening neemt eenige kleine beriſpingen, die zo wel op anderen als op hem toepaſſelijk zijn: Hy heeft dan niemant als zich zelf te beſchuldigen, om dat hy zich met gewelt wil wijsmaken beledigt te zijn. Voor het overige heb ik hem niet meer kunnen ſparen, als de gewoone beleeftheid vereiſcht, kennende niemant van zijn naam die alle die reizen gedaan heeft, waar van hy de beſchrijvingen heeft uitgegeven.

Ik heb noch een ander boek doorlopen, dat voor twee jaren in 't licht kwam, onder een evengelijke Tytel, als die van onze reisbeſchrijvinge. De Schrijver van dat voddig zamenraapzel is geenzins de Hr. Francois de Seine. Een eerlijk en verſtandig man gelijk dien Heer is, want ik kenne hem zeer wel, heeft noit zo vele ſtoutheid als deze elendige prullekramer, die zich verſchuilende onder de letteren E. D. R. gelijk uit de Privilegie blijkt, meent bevoorrecht te zijn, om ongeſtraft het gemeen te bedriegen. Deze zegt in zijne Voorrede met eene byna ongelooflijke onbeſchaamtheid, *Dat hy over al, en verſcheide malen geweeſt is*, om zijne beſchrijvingen dies te naauwkeuriger te maken: en ſpreekt ondertuſſchen van alle andere Reisbeſchrijvingen door Italien, als van Werken die zeer gebrekkelijk waren in vergelijkinge met het zijne. Ondertuſſchen, behalven dat het leven van een menſch te kort is om alle die plaatzen, van welke hy ſpreekt, met aandacht, en wel verſcheide malen te bezichtigen, zo kan men hem byna op ieder bladzijde overtuigen, een omzichtig uitſchrijver te zijn van twee Schrijvers, die hy niet wel uitgezocht en kwalijk verſtaan heeft. Men ziet dat hy over al ſteelt, maar beevende, om dat hy zeer zelden de plaatzen en zaken kent daar hy van ſpreekt. Hy houd zich op met verdichte oorſprongen der ſteden, en met verdrietige en gebrekkelijke beſchrijvingen van dingen daar niemant werk van maakt, zonder iets te verhalen dat in 't minſte naer wat nieuws gelijkt. Zijn tytel is valſch, want die gewaande reiziger reiſt niet, maar ſpringt van de eene ſtad op de andere, plunderende zijne Schrijvers aan alle kanten, zonder verſtant of oordeel te gebruiken, in het verbinden der zaken met malkanderen. Men heeft gelegenheid om hondert dingen op eene aardige manier te pas te brengen in de gemeenzame berechten van een Reiziger, die den ſchraalen en droogen ſtyl verzoeten en aangenaam maken; Maar hier is geen bekwame overgang, geen oordeelkunde, niets vermakelijks, maar alles is hard en ſchraal, doormengt met duizent valſchheden en onnutte dingen. Dewijl dan E. D. R. een herſſenſchim is, die men niet kan beledigen, en dit ſoort van boeken verdienen opentlijk gebrantmerkt te

werden,

werden, zo zal ik, dunkt my, niet tegen de billijkheid handelen, wanneer ik gemeen make 't geen ik 'er hier van zeg. Maar om u en allen dien gy mijnen brief zult willen mede deelen, volkomene voldoening te geven, lust het my hier eenige staaltjes van bekende onwaarheden, uit dit boek getrokken, aan te tekenen, als zoo veele zekere en doorslaande bewijzen dat die Schrijver noit gezien heeft de dingen die hy dus leugenachtig vertelt. Ik zal zijne eige woorden verhalen en dan niets anders daar byvoegen, als wat ik met mijne eige oogen gezien heb.

Hy zegt in het eerste deel.

Bladzijde 8. *Te Aosta ziet men een Amfitheater, noch bykans in zijn geheel.*

Daar zijn eenige puinhopen, doch t'eenemaal gedaanteloos, eenige zeggen dat het een Amfitheater, maar andere, dat het een Paleis van Augustus geweest is.

Bladz. 9. *Te Zurich gaat men over een Meer, door middel van een houte brug die twee mijlen lang is.*

De Limat, eene middelmatige rivier komt uit het Meer en loopt dwars door de stad Zurich. Over deze rivier leggen twee houte bruggen, waar van de eene, die zeer breet is, voor eene markt verstrekt. Maar over het Meer is geen brug.

Bladz. 45. *Tortona is een schoone stad.*

Tortona is een recht gat; eene der kleinste en armste steden van Italien, met slechte en half verwoeste buitewerken. Op de hoogte legt een soort van een onregelmatig Kasteel, dat 'er wat beter uitziet, en anderzins, wegens deszelfs gelegenheid niet te verwerpen is.

Blad. 53. Hier heeft hy uitgeschreven alles wat hy van de *heerlijkheid van 't Paleis te Mantua* verhaalt. Het is reets voor zestig jaren geheel verwoest, men kan nazien wat ik 'er van geschreven heb.

Blad. 73. *De stad Modena is alleen met een enkelde muur omringt.* De werken van Modena zijn niet veel byzonders, maar evenwel ze zijn 'er.

Bladz. 94. *De Venetianen hebben Padua doen versterken naar de hedensdaagsche manier, met goede bolwerken.*

Deze ſtad heeft zeer oude en ſlechte werken naar de ouwerwetze trant.

Bladz. 96. *De groote zaal van Padua is 136. voeten breet.* Ik heb ze zelfs gemeten, zy is 86. voeten breet, en 262. lang.

Bladz. 98. ſpreekt hy van 10. *Kollezien te Padua*, als van iets dat hy gezien heeft. Echter is'er niet meer als een, te weten het Kollezie van den Os, anders genaamt de gemeene Schoolen.

Bladz. 107. *Het Graf van Antenor is in de Kerk der Serviten.* Dit Graf ſtaat aan den ingang van de ſtraat St. Laurens op een kruisweg.

Bladz. 108. *Te Abano is een Fontein die al wat men'er inwerpt in ſteen verandert.*

Dit is onwaar, en wert te Abano niet gezegt. Deze Fontein is kokende en werpt zout op.

Bladz. 197. *In 't portaal van St. Markus Kerk te Venetien, ziet men een roode Marmerſteen, ter plaatze daar men zegt dat Paus Alexander III. Keizer Frederik I. de voet op den nek zettede, met deze woorden, Super Aſpidem & Baſiliſcum ambulabis, die'er ter gedachtenis op gegraveert ſtaan.*

Het is een ſtuk Porfyrſteen, op of rontom welke niets gegraveert ſtaat.

Bladz. 281. *Te Ravenna is een ronde Kerk gedekt met eene ſteen..... in de midden is een opening gemaakt om licht te ſcheppen.*

Dit is tegen de waarheid van andere te boek geſtelt, en door hem uitgeſchreven. Hy heeft die ſteen noit gezien: Ze heeft geen opening, noch heeftze ook oit gehad. (Zy is geborſten door den blikzem.

In het tweede deel.

Bladz. 30. *Men maakt te Foligno goede Konfituren.*

Dat wiert voor hondert jaren gezegt, maar alle die oude vertellingen heeft onzen Schrijver over al zeer nauwkeurig nageſchreven, getuigen daar van zijn de 14. Wonderen van Padua; De werken van been, en de ſporen van Reggio.

Bladz. 38. *Te Spoletto ziet men de overblijfzelen van een oude Schouwburg*

Alweer

Alweer uit een oud boek nagefchreven. Die Schouwburg is al voor langen tyd t'eenemaal geflecht, en de fteenen daar van, tot den opbouw van 't Kafteel gebruikt.

Bladz. 41. *Twee mijlen van Narni is eene wonderlijke Waterval.* Deze Waterval is 16 mijlen van Narni en drie van Terni.

Bladz. 82. *Men klimt op den toorn van Piza langs eene gemakkelijke en krulswijze aflopende afhelling.* Men klimt'er op langs eene trap van 193. treden.

In het oude Klooster van St. Maria Novella te Florenfen ziet men de Offerhanden van Kain en Abel met deze vaarzen (voor Abel

Sacrum pingue dabo, non Macrum Sacrificabo

Dat vint men niet anders dan in oude boeken. Waarom het te rug gaande vaars voor Kain, niet daar by gevoegt? Men ziet dat te Utrecht in de groote Kerk aan de noortzijde naby den toorn.

Sacrificabo Macrum, non dabo pingue Sacrum.

Bladz. 567. *De toorn* van Roeland, te *Gaietta, is verfterkt. Het blijkt uit een opfchrift, dat'er is, dat hy gebouwt is door Munatius Plankus, uit den roof zyner vyanden, om een tempel van Saturnus te zyn.*

Die toorn is niet verfterkt: Het opfchrift zegt niet dat het een tempel van Saturnus geweeft is; 't is ook noit iets anders geweeft als een Praalgraf.

Bladz. 467. *De Kapellen van den Dom te Gaietta zyn de prachtigfte in't Koninkrijk Napels.*

Het is onmogelijk zoo te fpreken, indien men te Napels en te Gaïetta geweeft is.

Bladz. 550. *Het hol van Paufilypus is met den beitel in een levendige rots uitgehouwen,* 100 *voeten hoog, en* 30. *a* 40. *breet.*

Het is zomtijds fteenrots, maar op veele plaatzen puinfteen, en een foort van zandige fteen, het gewelf is 30 a 40 voeten hoog, en omtrent 20. breet.

Bladz. 553. *Het Amfitheater van Pouzuola is in zyn geheel.* Noit kan jemand die het gezien heeft in diervoegen fpreken. Daar zyn groote overblijfzels van, die genoegzaam doen zien wat het geweeft is.

Deze bekwame Schrijver had'er maar moeten bydoen met Laffels, *dat de Heeren van Venetien gemakkelijk* 20. *of* 30000 *Man Krijgsvolk ten dienft van de Republijk kunnen op de been brengen, hoewel zy gewoonlijk niet meer als* 8000 *Man te voet en* 6000 *paarden in dienft hebben.* Of met Du Val, *dat'er in hun Wapenhuis meer als driehondert Galleien zyn, en dat het paart van Troyen aldaar bewaart word.* Met Ranchin, *dat de Zuilen van Broglio* 300 *voeten hoog zyn;* en duizent andere diergelijke erbarmlijke dingen meer die men by verfcheide Schrijvers vint. Een gebrek dat eenigzins te dulden is in een uitgever van

 verzame-

verzamelingen, die niet wel het ware van het valſche weet te onderſcheiden. Maar ten uiterſten beriſpelijk in zulke bedriegers die zich onbeſchaamt beroemen, met hunne oogen te hebben gezien die dingen, daarze noit omtrent zyn geweeſt.

Een myner vrienden heeft my erinnert dat het niet kwaat zoude zyn, my wat nader ter verklaren omtrent het gene ik in het tweede Voorberecht, nopende de Regeeringen der Landen, de zeden der Volkeren enz. gezegt heb. Ik verzoek dan aan myn Heer de R. mede te deelen het geene ik, ten opzicht dezer twee zaken hier zal bydoen, om het ergens in te voegen indien dat Voorberecht noch niet gedrukt is. Alle redelijke menſchen, dunkt my, kunnen wel denken, dat ik niet afkeure de naerſtigheid die de Reizigers aanwenden, om zich te laten onderrechten nopens de Staatkunde en de gewoons der Natien dewelke men bezoekt. In tegendeel houde ik dat voor het voornaamſte oogwit hunner reize; ſchoon ze zelfs geene groote ontdekkingen kunnen doen, zullen ze doch veel nut trekken uit het weinige dat z'er van gewaar worden. Dit heb ik 'er dan van willen zeggen. Eerſtelijk heb ik my willen rechtvaardigen van dat ik my daar mede niet lang hebbe opgehouden, hoewel ik het evenwel dikwils lang genoeg gedaan heb: hebbende de redenen die my weerhielden opgegeven. Ten tweeden, ik heb gezegt, en zegge noch ten opzicht der Staatkunde, dat dewijl daar in de zaken van belang, en voornamelijk de tegenwoordige ſtaat der dingen zoo geheim, duiſter en ingewikkelt werd gehouden, dat het voor vreemdelingen die zich niet lang ophouden, geene vertrouwelingen van de eerſte rang hebben, of de noodige kennis kunnen maken, te vergeefs is zich in te beelden dat ze daar omtrent veel licht zullen krijgen. En datze derhalven van de dingen dieze meenen ontdekt te hebben, niet als met veel gematigtheid moeten ſpreken, en datze zonder onbezonnenheid, weinig ondernemen kunnen daar van te ſchrijven. Zulk een vreemdeling, hoe verſtandig ook, zou verſcheide jaren kunnen onderzoeken de Regeeringsvorm van Engeland, zonder veel te vorderen, indien hy geene buitengewoone hulpmiddelen had. En wat uitſlag kon hy zich beloven aan 't hof van Romen, alwaar men wel altoos in 't gemeen dezelve grondregelen volgt, maar echter het beweegrad dikwils verandert, ter oorzake van het ſterven der Pauzen dat menigmaal voorvalt, en waar door by gevolg nieuwe gunſtelingen en nieuwe Staatsdienaars aan 't roer komen.

Met de gewoontens der Volken is het even eens. Laat men alles aanmerken, en zo veel voordeel daar mede doen als het mogelijk is. Maar het is voor een Reiziger, inzonderheid die noch niet zeer geſleepen is, moeielijk de byzondere zeden en gewoontens der inwoonderen

woonderen van een Land daar hy flechts doortrekt, wel te leeren kennen en daar van onzydig te oordeelen.

Mr. A. Bulifon van wien wy eenige malen gefproken hebben, heeft my uit Napels (zyn gewoone verblijfplaats, en die hy zeer wel kent) gefchreven, en op eene verplichtende wijze berecht, wegens vyf of zes misflagen door hem aangemerkt in 't gene dat ik van die vermaarde ftad hadde gefchreven, my teffens verzekerende, dat hy ten opzicht van het overige voldaan was. Het zou te wenfchen zyn zoo wel voor my, als tot voordeel der Reizigers, dat meer zulke befcheidene en verftandige luiden diergelijke Berechten my mededeelden wegens de andere voornaamfte plaatzen die ik op mijnen weg ontmoet heb. Want hoe zeer ik altijd de waarheid beminne, en wat vlijt ik hebbe aangewend, om nauwkeurig te onderzoeken naar 't geene dat ik gefchreven heb, vermoede ik doch niet, dat in zo groot eene verfcheidenheid van zaken, als my te onderzoeken en te befchrijven zyn voorgekomen, niet eenige misflagen zouden zyn ingeflopen, en verre van verwondert te zyn over de gene die Mr. Bulifon heeft aangetekend, verwonderde ik my dat 'er geen meer waren. Zelf zyn 'er eenige zyner aanmerkingen die my niet verplicht hebben te veranderen 't gene ik gefchreven had; de reden daar van zal ik elders kunnen zeggen;

Ik ben,

MYN HEER,

Londen den 24.
December 1702.

U E.

BE-

BERECHT
DER
DRUKKERS.

WY twijffelen geenzins of deze Vertaling zal even zoo gunſtig als de vorige Franſche drukken ontfangen worden. De bygevoegde reize van den vermaarden Heer Addiſſon, tien of twaalf jaren na die van den Hr Miſſon, en eenigermaten met een ander oogmerk, ondernomen, doet ons een gelukkigen uitſlag hopen, hoewel, om de waarheid te zeggen, weinig Reisbeſchrijvingen zo veel aftrek gehad hebben, als die van den Hr. Miſſon. Het getuigenis dat de Hr. Addiſſon in zijne kleine Voorrede van hem geeft, kan niet anders als zeer voordeelig zijn, want het gunſtig oordeel van zulk een groot kenner, en die zelfs p die plaatzen geweeſt is, kan waarlijk voor eene lofrede verſtrekken.

NIEU-

REYSE DOOR NEDERLAND, EN DUYTSLAND NA ITALIEN,

I. BRIEF.

MYN HEER,

HOlland is Engeland zo naburig / en zoo wel bekent / dat ik er U Ed. mogelijk niets van gezegt zou hebben / indien U E. zulks niet expresselijk op my begeert hadde. Om U E. verzoek dan te voldoen / zal ik U E. een denkbeelt van dat uitsteckend Land trachten te geven / als mede eenige omstandigheden van die steden / die wy aldaar gesien hebben mede deelen. Voor het overige / myn Heer / zijn'er zulke aanmerkelijke byzonderheden in Holland / en zoo waardig om bezichtigt te worden / dat het my als onmogelijk toeschijnt dat U E. zoud konnen nalaten om een reisje derwaarts te doen. Het is maar een kleine overtocht die gemakkelijk te doen is / waar toe

U Ed. wel duyzend gelegentheden zoud komen bekomen. En vermits ik het vertrouwen heb dat U E. niet in gebreken zal blijven / om 't eeniger tijd zo een billijke nieuwsgierigheit te voldoen / zal zulks voor een gedeelte de reden wezen / waarom ik U E. zo in 't breede over die aanlokkelijke Provintien niet zal onderhouden als wel andersints gedaan zou hebben / alzo ik'er voor deze een redelijk lang verblijf gehouden hebbe.

Zo als wy deszelfs kusten naderden / zagen wy van ons schip / dat hoe dichter men onder dezelve komt / zich opdoen de toppen der boomen en de spitsen der Torens / als of dit alles uit een overstroomt Land voortquam. En in der daad / Holland is overal zeer plat en laag: het is een langdurige vlakte / zonder ophouden. Alles is met waterbeeken en breede grachten doorsneden / waar in zich die wateren ontlasten daar die vochtige Landeryen andersints te veel van doortrokken zouden werden. Ook zijn'er zeer weinig plaatsen die men bebouwen kan. Volgens de Natuur is een diergelijk Land niet bewoonbaar; doch het vernuft / een gedurigen arbeit ende zucht tot gewin / hebben het selve in zo een staat gebracht / dat'er geen in de werelt is 't welk na mate van deszelfs uytgestrektheit / zo machtig / noch zo volkrijk is. * Sommige beweeren dat in deze kleine Provintie alleen / meer als twee millioenen / vijf hondert duyzend zielen gevonden werden.

* *Puffendorf.* Anderen vermeenen dat de zeven Provintien te zamen niet meer als twee millioenen Inwoonders bevatten. Wegens diergelijke zaken, kan een particulier bezwaarlijk met zekerheit onderrecht werden. *Ziet Vossius.*

De steden zijn'er * aan een geschakelt / en men mag zeggen datze alle van een uytternate schoonheit zijn. Hoe men dezelve meer beschouwt / hoe meer aantrekkelijkheden men'er in vind. a De huizen werden'er zo wel van buiten als van binnen zindelijk en schoon gehouden. Men schroptze / en de houte gevels zelfs werden van tijd tot tijd afgezet / zo datze altijd als nieuw schijnen te zijn. De deuren en kruysconzijnen zijn veeltijts met hardsteen of marmer bekleet / en gemeenlijk van een geschildert hout na het een of 't ander gelijkende. En het binnenste der winkels en lage vertrekken by gemene Burgers / is doorgaans ook met gladde vloersteenen belegt. De venster-glazen glinsteren altijd / als of zy van kristal waren. Jeder venster heeft openstaande

* In de Vereenigde Provintien vint men een stad van de eerste rang, namentlijk Amsterdam: Meer als twintig van de tweede rang, die voor de grootste steden van Vrankrijk, uitgezondert Parijs, niet behoeven te wijken: Meer als dertig van de derde rang, die met Parma en Modena gelijk zijn. Meer als twee hondert groote vlekken, en meer als acht hondert dorpen. G. L.

a Daar is geen minder zindelijkheit op hunne schepen als in hare huizen. Die zindlijkheit heeft overal plaats. Men vindze tot in de stallen, alwaar de staarten van de koeyen met een touwtje aan de solder vastgemaakt zijn, op datze haar niet bevuilen zouden. Alles werd afgewasschen en geschuurt, de muuren, meubelen, en al wat tot de huisraad behoort.

staande vensters / gemeenlijk rood en groen geschildert / en dit alles maakt een vermenging die het oog zeer aangenaam voorkomt.

De straaten zijn zo zindelijk / dat'er de vrouwen het heele jaar door op hare muylen konnen gaan wandelen. Langs de grachten of burgwallen ziet men doorgaans twee reyen Bomen die een aangename lommer maken / en die aan ieder zijde van de straat / een zeer vermakelijke wandeling verschaffen. Ziet daar ten naaste by / een algemeen denkbeelt 't welk U E. niet alleen van de Steden / maar ook van de vlekken en dorpen voor oogen dient te houden / want genoegzaam overal ziet men dezelve ordentelijkheit uitblinken.

De gewoonlijkste manier van reyzen / is die door middel der Trekvaarten. Niets is'er gemakkelijker. De schuyten werden door paarden getrokken / en vertrekken precijs op de gezette uuren / zonder een ogenblik te vertoeven. Men zit'er zo gerust als in zijn eyge huis / voor regen en wind bevrijd / zo dat men van Land verandert / zonder byna gewaar te werden dat men uit zijn huis gegaan is. Als de grachten bevrooren zijn / komen de schaatzen en sleden in plaats van schuiten te pas / en die verandering van Rijtuig geeft een nieuw vermaak aan de hand. Die gene die zeer wel op schaatzen rijden / gaan de Postpaarden voor uit. Sommige hebben gewed datze in minder als tien minuten / een mijl zouden afleggen. Hier aan kan U E zien van wat gerief dat die Trekvaarten zijn; doch hun gebruik strekt tot een ander eynde. Zy ontfangen de uitstorting der wateren zo als U E. reets gezegt heb. Zy zijn voor de Koophandel / en het vervoeren der Koopmanschappen zo wel als van de menschen zeer dienstig. De aarde die'er uitgehaalt werd / gebruikt men tot het hogen der dijken / en bekwaam maken van gang-paden. Ook dienen zy tot omheiningen en tot cieraad; zelfs vind men vry veel vis op sommige plaatzen.

Oneindig veel dingen heeft Holland uit de Natuur van noden; maar de vreemde Landen verzorgen het overvloedig van Koorn / en alle andere behoeften en levensmiddelen. Ieder een weet hoe groot de uitgestrektheit van die Koophandel is; en men mag wel zeggen / dat zoze ten deele de eerste krachten aan het Land bygezet heeft / dezelve als noch de voornaamste of wel eenigste steunzel daar van is. Daarom word ieder mensch in Holland voor een soort van half slag aangezien / dat is / voor een die zig zo wel te water als te Land geneeren kan. My komt te binnen dat in zeker vermaart Auteur gelezen heb / dat die Provintie alleen meer schepen [a] heeft / als gansch Europa te zamen kan brengen.

[a] *La quantità di vascelli a commun giudicio, viene stimata si grande, che pareggia quella che fà tutto il resto dell' Europa insieme.* De C. Bentivoglio, en Pufendorf hebben het zelve gezegt: En andere hebben geschreven dat in de Vereenigde Nederlanden meer schepen als huizen zijn. Ik geloof niet dat iemand ooit zulks uitgerekent heeft: Ieder een spreekt'er van na zijn gevoelen, of volgens 't gene hy'er andere van heeft horen zeggen; zo dat'er op al die discoursen weinig staat te maken is.

Wel is waar/ dat zo aan d'eene kant de Zee Holland de rijkdom toebrengt/ men aan de andere kant ook bekennen moet/ dat zomwijlen aldaar door dezelve schrikkelijke schade veroorzaakt is. Haar onstuimigheit werd door 't opwerpen van aarde die wy dijken noemen/ tegengehouden/ en men wend alle mogelijke vlijt aan om dezelve wel te onderhouden. Ten dien einde gebruikt men Moolens om 't water uyt te malen/ en men stelt alle mogelijk vernuft te werk om de onheilen voor te komen/ of wanneer die gebeurt zijn/ spoedige hulpmiddelen aan de hand te nemen. Echter/ zijn deze dijken dikmaals op verscheide plaatsen doorgebrooken/ en door de woedende baren schrikkelijke verwoestingen aangerecht geworden. Zo dat ten opzichte van de Zee/ [b] die menschen de sinspreuk van een omgekeerde fakkel wel mogten nemen; Mijn voedzel doet my sterven.

Zie daar mijn Heer/ de plaag daar Holland mede gedrukt werd; het is een wonderlijke ongelegentheit/ daar niet anders van te zeggen is/ als dat men zig daar tegens wapend zo ras als mogelijk is. Dog hier door werden de overstroomde steden niet weder hersteld/ nog het leven van zo veel duyzende van menschen weder gegeven/ die het zelve van tijd tot tijd door die vloeden komen te verliezen.

Het is niet zonder leetwezen/ dat ik U E. eerste denkbeelden/ die niet als op een aangenaam voorwerp speelden/ alhier moet stooren; maar om tot de rechte kennis van zaken te komen/ dunkt my dat men het goede zo wel als het kwade daar van behoort te weten. Voor het overige/ is dat gebrek met weynig andere verselt. Om de waarheyt te zeggen/ is de lugt overal niet even goet. Zomwijlen in het schoonste sayzoen werd het koud in een ogenblik/ en door die ongestadigheit/ kan men niet veel onderscheid tusschen winter en zomer kleeren maken * De Imposten zijn zwaar/ en daar door werd de duurte der levensmiddelen ten deele veroorzaakt. Dog de Inwoonders van 't Land die onder dat jok geboren zijn/ en die door de Koophandel na haar genoegen leven/ geven daar zeer weynig om. Ik beken daar en boven dat die eindeloozè vlaktens die door gansch Holland loopen/ my in geen groote verwonderinge brengen kunnen. Gedurende eenige uuren vind men dezelve schoon/ dog men werd die gedurige gelijkformigheit haast moede/ en ik ben verzekert dat U E. in die verandering die men in de Provintie van Kent ziet/ veel meer behagen zoud scheppen. Zo als wy te Rotterdam aankwamen/ stonden wy over het eerste dat ons voorkwam/ als verbaast en verrukt; want dit zonderlinge heeft men in deze stad/ dat

[b] Seb. Munster verhaalt, dat in 't jaar 1420 den 17 April te Dordrecht en daar omtrent, hondert duizend menschen verdronken zijn; maar dien Auteur is kwalijk onderrecht geweest, want in de stad Dordrecht verdronk niemant. Ziet wat *le Pestit* daar over geschreven heeft. In jaar 1574 wierden 421 huizen van 't Dorp Scheveling door de zee weg gespoelt (*J. Parival.*) Thans is de Kerk dicht aan de zee, daarze voor deze midden in 't dorp stond.

* Den Impost op 't zout is niet van de zwaarste: Het zout kost niet boven twee a drie stuivers het pond 't welk van 16 oncen is. De voornaamste Imposten zy op de Wijn, 't Bier, en 't Koorn. G. L.

dat verscheide van haar grachten breed en diep genoeg zijn / om'er de grootste schepen in te kunnen bergen.

Niets is'er te vergelijken by die aangename beschouwing van een buytengewoone vermenging van schoorstenen/ toppen van boomen/ en wimpels van schepen onder elkanderen. Men staat verstelt zo als men de haven inkomt / over zo een zeldzame verwarringe / als die der toppen van de huizen / de takken der boomen en wimpels van schepen onder malkanderen. Men weet niet of het een Vloot/ Stad/ of Bosschagie is ; of liever men ziet iets dat ongehoort is / te weten een vermenginge van die drie dingen ; de Zee / Stad / en 't Land.

Rotterdam werd onder de voornaamste steden der Provintie niet gerekent ; 't welk komt uit oorzaak datze altijd in die bloeyende staat niet geweest is / waar in wy haar tegenwoordig zien ; want buiten twijffel zouze de tweede van de eerste rang zijn / daar zy nu maar de eerste van de tweede rang is. Haar haven is zeer gemakkelijk en zeer schoon / en uit dien hoofde ook altijd met een menigte van schepen bezet en omringt / en deszelfs Commercie vermeerdert van dag tot dag. Zy is redelijk groot / volkrijk / machtig / bevallig / en van die zindelijkheit daar U E. reets van gesproken heb. Dewijl het Land laag is / moet U E. altoos vooronderstellen / dat het met de steden ook zo gelegen is. ROTTERDAM.

Onder de schoone gebouwen die men'er vind / telt men ook de Magazijnen tot het uitrusten der schepen / 't Stadhuis / en de Wisselbank. Toen wy in 't Glashuis kwamen / werkte men daar aan kleine doorblaımde klootjes / en aan vele andere kinder speeltuig / waar van een aanzienlijken handel met de Wilden gedreven werd. Niet ver daar van daan / zagen wy de schoone papier - kunst van de Hr. van Vliet. Het zijn schepen / Paleysen / geheele Landschappen in een soort van Bastert - leven : alles / na men zegt / alleen met de punt van een pennemesje gedaan en uitgevoert.

Daar zijn thans twee Fransse Kerken binnen Rotterdam. De Magistraat heeft altijd byzondere zorg gedragen / om Predikanten van uitstekende verdiensten derwaars te lokken. Het is gewis dat deze Stad haar zo wel door middel van haare Geleerden / als door haar Commercie en schoonheit beroemt gemaakt heeft. Zy is de gene die gelijk U E. weet / ons de *Nouvelles de la Republique des Lettres*, of Nieuws van de Republijk der Geleerden, gegeven heeft / een Werkje dat zo geacht en bemind werd. Ik zou haast wel zeggen / een Werk dat wy tot ons leetwezen haast zullen moeten missen / aangezien de zwakheit van deszelfs Auteur ons doet vrezen / dat zo een moeyelijken arbeid niet langer zal kunnen waarnemen. Daar werd voorzeker gehouden dat de Hr. Basnage de Bauval voorgenomen heeft om 't vervolg van dien uit te geven; Hy is zeer geleert en heeft oneindig

veel verstands / en al de schranderheit die men zoud kunnen wenschen / om over een Werk / een gezond oordeel te kunnen vellen.

Op de Plaats die men de groote Brug noemt / staat het standbeeld van Erasmus. Het zelve is op een marmer voetstuk / met een yzere hek omzet. Erasmus staat'er met zijn Doctoraal kleet / een boek in de hand hebbende. Daar dicht aan / is het huis alwaar hy geboren / en dat zeer klein is. Boven op de deur leest men de twee volgende versen.

Ædibus his ortus, mundum decoravit Erasmus,
Artibus ingenuis, Religione, Fide.

't Welk zo veel is / als / Erasmus die in dit Huis geboren is, heeft door fraaye konsten, de Godsdienst, en het Geloof, de werelt een nieuwe luister bygezet.

* In 't jaar 1540 wierd hem een houte standbeeld opgeregt. Een steene in 't jaar 1557 en eindelijk het Marmere 't welk men hedendaags ziet, in 't jaar 1622.

Men heeft over de tijd van de geboorte van Erasmus en die van deszelfs dood / zo verscheidentlijk geschreven / dat het mijns oordeels zwaar zoud vallen / het een of het ander met zekerheit te willen vermelden. De geene die de opschriften die men te Rotterdam ziet / gemaakt hebben / op 't voetstuk van 't standbeeld daar U E. zo even van gesproken heb / komen tot dat besluit / dat * Erasmus den 29 October, 1467 geboren is / en verscheide Auteuren hebben het ook zo geschreven. Maar of schoon het redelijk is dat men dit opschrift in acht neme / heb ik reden om te twijffelen dat zulks zo is / en zal U E. die op een andere tijd wel bekent maken. Het Grafschrift van Bazel ('t welk / by tusschen reden gezegt / door vele menschen ten onrechte bygebracht werd / hoewel zeer vermakelijk te lezen is) houd MORTUUS EST IIII. * EID. IUL. IAM SEPTUAGENARIVS. AN. A. CHRISTO NATO M. D. XXXVI. Dat Hy reets tseventig jaren out zijnde, in 't jaar 1530 in de maant van Julij na Christi geboorte gestorven is. Dit jam septuagenarius, of al in de seventig jaren, is een onzekere bewoording / en ik weet niet dat iemant stipter daar omtrent gesproken heeft. Voor het overige / is het gewis dat deze doorluchtige Personnagie / te Rotterdam / en niet tot Gouda geboren is / zo als sommige het geschreven hebben. Het is ook zeker dat hy te Bazel / en niet te Fryburg gestorven is / zo als Parrival het na vele andere vermelt. Waar dat Monconys van daan gehaalt heeft / dat Erasmus 't gebruik van de turf zoud uitgevonden hebben / weet ik niet. Jul. Scaliger schreef te minste over hondert jaren / dat het toen al drie hondert jaren geleden was dat men turf in Holland brande / en wy kunnen met geen zekerheit zeggen / dat men voor die tijd die brand niet al gehad heeft.

Ik heb het verscheide malen gelezen, en heb het zeer zorgvuldig gecopieert.

* In plaats van *Id.* of *Idus.*

Alzo wy om eenige redenen / na een dorp genaamt Lekkerkerk / drie kleine uuren hier van daan / op de rivier de Lek / goetvonden te gaan / zal ik U E. drie of vier byzonderheden die my als aanmerkens waardig voorkwamen / mededelen.

De Heer van het dorp zeide ons dat de Zalm-vangst / waar van hem het vijfde deel alleen toekomt / hem voor deze twintig duizend guldens te dier plaats opgebragt gehad / en dikmaals meerder; dog dat de Zalm allengskens een andere loop genomen hebbende / die inkomst op het laatst zo zeer afgenomen is / dat'er zedert eenige jaren / nauwlijks zo veel op over kan schieten / dat men'er de onkosten van de Vissery mee goet kan maken: Invoegen hy het zoud hebben laten varen / ten ware hy uit een zoort van noodzakelijkheit niet gehouden was / zijn regt daar op staande te houden. Het was ook in die tijd dat'er zo een menigte Zalm voor Dordregt gevangen wierd / dat de meyden van die stad by haar huur bedongen / datze daar maar tweemalen 's weeks van eeten zouden / dog tegenwoordig zijnze van die moeyelijkheit bevrijd.

Wy gingen een boerin zien die in 't voorlede jaar ses soonen ter werelt gebragt had. Vier wierden'er gedoopt / en de oudste van alle leefde vier maanden.

Een Vrijster van 't zelve dorp heeft zeven jaren lang de snaphaan gedragen / zonder dat voor de geen dieze was / bekent is geworden. Zy behoud nog de naam van de Goetheit, zo alsze in 't zelve genoemt wierd: Tegenwoordig diendze voor meyd by de Heer van het dorp.

Over eenige jaren stierf ter zelver plaatse / een Visser genaamt Gerrit Bastiaansen, die agt voeten hoog was / en vijf hondert ponden woog / hoewel hy zeer mager was. Wy hebben in zijn huis geweest. Alle de deuren daar in zijn zeer hoog; zy lieten'er ons eenige van zijne kleeren en ander goet zien.

Ik heb U E. niets gezegt van de gewaande grondvest der stad Rotterdam / door zeekere Roterius / Zoon van een Koning der Sicambres / daar Trithemius in desselfs Historie (om niet te zeggen Roman of versieringe) van de oorsprong der Gaulois en / gewag van maakt. En voor af diende ik U E. hier te zeggen / dat niet van zins ben met U E. over diergelijke stoffe te redeneren / alzo de onzekerheit van dusdanige dingen zo groot is / dat menze wel onder de fabelen mag schikken. De Roter of Rotte / is een kleine rivier die zig in de havens van Rotterdam uitstort / en die buiten twijffel haar naam aan die stad geeft. Of deze rivier de hare ontleent van de gewaande Roterius / of van eenige andere stad die hy in de nabuurschap eertijds gestigt mogt hebben / zulks is een onderzoek dat ik ieder een die'er lust toe heeft / wel wil overlaten.

Nog een aanmerkens waardige zaak diende ik U E. wel mede te delen. Eertijds vond een Architeet middel om de Toren van de groote kerk die overhellende was/ weder te regt te brengen. Dit staat met alle deszelfs omstandigheden te lezen in een opschrift dat van binnen en onder gemelde Toren/ in 't koper gesneden is.

Vermits 't afgaan van de Post/ ben ik gehouden van mijn Brief een einde te maken. Zijt verzekert mijn Heer/ dat niets verzuimen zal van 't geen ik oordeel dat tot U E. genoegen zou kunnen strekken. En of schoon ik altijd de tijd niet heb om de zaken met vele omstandigheden te bekleden/ weest ten minste verzekert/ dat U E. daar van onpartijdig spreken zal/ en na dat my daar over zorgvuldig zal hebben geinformeert. Ik ben/

Mijn Heer, &c.

Rotterdam den 6 October 1687. N. S.

II. BRIEF.

MYN HEER,

DELFT. Gestigt in 't jaar 1075 door Govert met den bult, Hertog van Lotteringen.

Van Rotterdam tot Delft/ zijn wy in minder als twee uuren tijds met de Trekschuit gekomen. Delft heeft de derde plaats in de Vergadering van de Staten van Holland. Ik zal'er U E. geen andere Beschrijving van doen/ als 't geene ik reets van de Steden in 't algemeen gezegt heb/ het welk U E. zig telkens zal gelieven te binnen brengen. Het Graf van Prins Willem/ die in deze stad vermoort wierd *a* het Wapenhuis/ en het Stadhuis/ zijn de voornaamste dingen die men'er de vremdelingen laat zien. *b* Van Delft op den Haag is maar een goede uur gaans/ langs de trekvaart. Men gaat digt voorby Rijswijk en Voorburg/ dat zeer vermakelijke dorpen zijn. Alles is'er vol van Lusthoven/ aangename wandelingen/ en cierlijke tuinen.

Niet tegenstaande 's Gravenhage de voorregten van een stad heeft/ werd het egter maar onder de vlekken gestelt/ om dat niet bemuurt is/ en het heeft geen Gedeputeerden ter Vergadering van Staten

* Ge-

a Door Balthasar Gerard, of Sérah, gegeboortig uit het Franche-Comté, in 't jaar 1584. De Prins was 52 jaren oud.

b Ziet 'er ook 't Paleis van de Stadhouder, de groote Plaats, en het groot Stadhuis met de Tuin.

Generaal. Evenwel mag men zeggen dat haar grootte en schoonheit wel verdiend dat menze zo veel eer bewijze als aan een der beste steden.

* De Prins van Oranje houd'er zijn verblijf/ en heeft'er een schoon Hof. De * Staten Generaal vergaderen aldaar. De Ambassadeurs/ en andere Ministers der vreemde Vorsten houden'er hare residentie. Het volk is'er beschaafder en gemeenzamer als elders. De reisigers houden'er zig op. Koetsen ziet men'er in meenigte. De huizen en wandelingen zijn'er fraay. De lugt is'er zeer gezond. In een woort/ het is zeeker dat den Haag een zeer aangename plaats is. Het Bosch is een van de voornaamste Cieraden/ want zo als ik het U E. laatst schreef men is het gedurige gezigt van de Weylanden zo moede/ dat men een dubbelt vermaak schept/ wanneer men in Holland in een Bosch wandelt. Daar is ook een fraye wandeling na de Zeekant na 't dorp Scheveling. Het is maar een groot half uur gaans/ door een regte weg die midden door de Duinen gegraven is. Daar is een goede Visscherp tot Schevelingen. Men ziet'er een kagre met raderen en zeilen die de wind met snelheid langs 't strand voort zeylt/ zo effen en glad is daar het zand.

* Thans Koning van Engeland.

* Men kan die Vergaderplaats zien, en de andere Zaal alwaar de Staten van Holland vergaderen.

De Heer Kesnerus een Zeeusch Edelman wonende in den Haag/ heeft een Cabinet met rariteiten/ alwaar onder anderen/ een groote menigte van zeer schoon Zee gewasch te zien is.

De gelegentheid van den Haag meriteert dat men'er wel wat agt op geeft/ inzonderheit in Holland/ ter zake van de verscheidenheit van desselfs Landsdouwe. Want ten Noorden heeft men het Bosch; ten Zuiden/ de Weylanden/ ten Oosten eenig Bouwland; en de Duinen en de Zee/ ten Westen.

Tusschen den Haag en Scheveling is een Lusthof genaamt Sorgvliet, toebehorende aan de Graaf van Portland.

De Koophandel van den Haag is gering ten opzigte van die der steden die havens of groote Manufactures hebben. Evenwel werden'er nog al goede zaken verrigt. En voor het overige / zijn'er vele rijke famillien of Edelen die niet als van hunne inkomsten of bedieningen leven/ het zy in 't Leger/ ofte aan het Hof.

Voordien'er zo vele menschen van kwaliteit zijn/ vind men'er ook altijd Meesters om jonge Edellieden in alderhande bekwame Oeffeningen te onderwijzen. De Academie is vermaart. Het is een van de fraayste Rijschoolen die ik gezien heb / en de Pikeur is een bekwaam en een zeer eerlijk Man.

De Prins van Orange houd zijn verblijf in *a* 't Paleis van de oude Graven van Holland. Om de waarheid te zeggen / daar steekt niets buiten gewoons in: Dat gene 't welk men het oude Hof noemt/ alwaar de Princen van Orangie eertijts hun verblijf hielden; is regulierder. De *b* Lusthuizen zijn uittermaten schoon.

a De Kapelle van dat Palleis werd tegenwoordig tot een Fransse Kerk gebruikt.

b In de Nabuurschap van den Haag, kan men Honslardijk en het Huis in 't Bosch zien.

Die History vind men in Erasmus, *Vives*. *Guichardin Christoval*, *Camerarius*, *Gui Dominicus* Pieter Auteur van deGeschicht-boeken vanVlaanderen ; en verscheide andere, die alle van dit in de kraam komen spreeken

Wy hadden de nieuwsgierigheit om expres na het dorp van Loosduinen te gaan / en aldaar de twee kopere Bekkens te zien / waar mede men zegt dat ten doop gehouden wierden / de drie hondert vijf en sestig kinderen van de Gravin van Henneberg / Dogter van Floris de Vierde / Grave van Holland. U E. weet wat men van die Dame gezegt heeft; dat aan een arme bedelaarster eenige verwijtingen gedaan hebbende ter oorzaak datze zo veel kinderen kreeg / deze haar tot antwoort gaf / dat ze't haar zo vele toewenschte als'er dagen in t jaar / zo men zegt waren. Dese Gravin beviel van * drie hopdert vijf en sestig kinderen / die alle gedoopt en dezelve dag in de Kerk van Loosduinen begraven wierden. Deze Historie werd'er in 't breede in een groot stuk schildery uitgelegt / naast het welke / de twee Bekken vast gemaakt zijn. Ik moest niet vergeten te zeggen dat de jongens / Jan / en de dogters / Elizabeth genaamt wierden. Maar Cremerius verhaalt dat zekere Poolsche Dame / vrouwe van de Graaf van Virboslaus / na het doen van diergelijke vloek / van ses en dertig kinderen bevallen is.

Ik wenste wel dat van het Artikel van den Haag zo haast niet moest afscheiden / want het is buiten twijffel een van de aangenaamste plaatzen der wereld.

Ik moet U E. evenwel nog iets van Haarlem en Leiden zeggen / eer ik deze mijnen Brief sluite. Voor het overige / moet U E. niet

als van een gewisse zaak, en dieze waar vermeiden te zijn. De Geschicht-boeken houden in, dat de 365 kinderen gedoopt wierden door den Bisschop Don Gulielmo Stedehouder van Trier , en datze alle benevens haar Moeder den zelven dag stierven. Het was op een vrydag voor Paasschen in 't jaar 1276.

Surius, Garon, en verscheide Kronijkschrijvers, verhalen de Historie van een Dame uit Provence genaamt Irmentrude , en Vrouwe van Isembard Grave van Alcorf, die van twaalf Zoonen in de kraam gekomen zijnde, elf daar van in de Rivier wilde laten werpen. Zy voegen'er by dat Isembard de Vrouw dieze droeg tegengekomen zijnde, haar afvraagde watze in haar mande droeg; dat de Vrouw ten antwoort gaf dat het jonge honden waren dieze ging verdrinken; dat Isembard dezelve wilde zien , en de zaak ontdekt hebbende, nam hy de kinderen, liet dezelve opbrengen, en droegze alle elf levendig zijn Vrouw voor, toen zy groot geworden waren. Tot een gedachtenisse zegt de History, nam deze Familie de naam aan van Welfe, 't welk in 't Hoogduitsch een jongen hond te zeggen is, welke naam zy noch bewaart.

J. Pic. de la Mrandole heeft geschreven dat een Vrouw van zijn Land Dorothea genaamt in twee kramen 20 kinderen ter werelt bragt; 9 in de eene, en 11 in de andere.

Albert de Groot maakt gewag van zeekere Hoogduitsche Vrouw die 140 kinderen ter werelt bragt. Het zou niet moeyelijk zijn een meenigte van diergelijke voorbeelden by te brengen.

* Camerarius een defrig en geleert Auteur brengt by een groote menigte van diergelijke vloeken, die onrechtveerdig geweest zijn.

Meditt. Hist. To. 1. l. 5. cap. 6. ziet het einde van de III. Brief.

niet denken / dat de weg van den Haag op Leiden door een dor Land loopt: Ieder zaak heeft haar verdienste / en Leiden is zijn besien wel waardig. Om de waarheid te zeggen / alle de steden van Holland zijn zo schoon / dat men'er over als verbaast staat / en dat'er zo veel tot lof van d'eene te schrijven is / dat men niet weet wat men van de andere zeggen zal. Het zoud my egter lief zijn / dat U E. eenig nieuw denkbeeld van de schoonheden van Leiden kon mede delen. Men vind'er die meenigte Koetsen niet die men in den Haag ziet / nog die woelende Negotie van Rotterdam. Maar mogelijk verstrekt haar eenzaamheid zo veel te meer aantrekkelijkheden. Het is een groote stad; evenwel is het'er stil en men geniet'er ten volle / de aangenaamheid van 't Landleven. Doordien'er weinig omslag is / bespeurt men daar een uitstekende zindelijkheid: die van hare huizen is zonder weerga; en men mag wel zeggen dat alle hare straten zijn gelijk allées van een Tuin daar de hand wel aangehouden werd / hoewel om de waarheid te zeggen / de Heeren van Leiden wel geern zouden mogen zien / dat haar straaten wat minder schoon / en wat meer gewoel onderhevig waren / alsze een goede haven mogten hebben. Ik heb zelfs verstaan dat'er deswegen verscheide ontwerpen zijn gemaakt geweest; maar men zegt dat haar grond zo laag is / dat men geen passage tot de Zee zou durven openen; zo dat de beste Negocie van deze stad in het Laken drappieren bestaat. Leiden, een oude stad.

U E. weet dat Leiden zeer *a* oud is: Men vind'er nog eenige overblijfzels van haar oudheid. Maar het gene haar thans 't beroemste maakt / is hare *b* Universiteit of Hoge School. Men leid gemeenlijk de vreemdelingen na de zaal der Medicijnen / en men ziet in die der Anatomie een groote menigte geraamtens van menschen en beesten / vele natuurlijke zeldzaamheden / en andere fraayigheden; als Planten / Drugten / Dieren / Wapenen / vreemde klederen / schilderyen / Monnien / voortreffelijke Werken / kruiken / Afgoden / &c. Men slaat in 't eerst het grootste geloof niet aan de History *c* van den Boer uit Pruissen / welkers afbeeldzel daar te zien is; dog het is evenwel een waarheid daar niet aan te twijffelen is. Deze Man slikte een zeer groot mes in / zo als bezig was om daar mee een kloeke graad die hem in de keel was blijven steeken / en waar aan stikte / los te maken: men moest hem de maag openen / om'er het mes uit te halen / en hy leefde nog agt jaren daar na.

 Mid-

a Eenige vermeinen dat den Burg een werk van de oude Romeinen is; en anderen schrijven het de Saxische toe. Dog Jo. Scaliger is van gevoelen dat het zelve eerst over vier a vijf hondert jaren gebout is geworden.

b Het getal der Studenten is zeer groot. d'Universiteit heeft verscheide voorregten. Zy wierd in 't jaar 1575 gesticht.

c Andreas Gremheim, oud 22 jaren, toen hem dat ongeluk overkwam. Het was in 't jaar 1635. Deze History werd in haar omstandigheden vermelt in een Inscriptie die ieder een in het Theatrum Anatomicum zien kan.

Midden in deze Zaal / is een ongelukkigen Dief / welkers geraamte tot meerder spotterny na dat gehangen was / schrepelings op een os gezet is om dat hy Koeyen gestoolen had. Aan een ander heeft men schoenen van zijn eige huid en een hemdd van deszelfs darmen gegeven.

Niet verre van daar / is de Tuin der kruiden. In de galdery van deze Tuin / en in het Cabinet 't welk het Oostindisch Cabinet genaamt werd / werwaarts deze galdery leid / zijn vele fraayigheden te zien. My heugt dat daar onder anderen gezien heb / een Aap met een Kat / die met vleugels geboren zijn. * De hand van een Water Godin. Een spreeuw met lange ooren. Een Priapus Vetegabilis; het is een zeer fraay gewas. Een gedrocht 't welk uit een hoender ey voortgekomen is. Een stukje gelt van bort papier 't welk te Leiden gemaakt wierd ten tijde van 't Beleg der Spanjaarden in 't jaar 1574. Aan de eene kant staat geschreven / *hæc Libertatis ergo.* Om Vryheids wille werd dit gedaan, en aan de andere: *Pugno pro Patria.* Ik strijd voor 't Vaderland. (Om de seven jaren werd over die beroemde belegering een Treurspel vertoont / en alle jaren werd wegens het opbreeken van dezelve / een Dankdag gehouden.) Een slang van Surinaam komende / op welkers huid verscheide natuurlijke figuren ontdekt werden / die eenige Arabische Characters redelijk wel afmalen. Ik maak U E. deze laatste aanmerking / om dat onze Leidsman / een groote ophef maakte van dit kleine wonder der Natuur; maar als men het wel inziet / vind ik'er om de waarheid te zeggen / zulke zeldzaamheid niet in / en ook niet in de griekse Letters; dewelke zo men zegt / de omtrekken van de Meander maken. In alle de zaken der werelts is een zo algemene vermenging en verscheidenheid / dat men ligtelijk op het eerste voorwerp dat ons voorkomt / diergelijke figuren zou konnen vinden / zo men omze te zoeken / de minste moeite maar wilde doen. Het grootste gedeelte der Dieren / bloedeloze diertjes en andere / werden in kleine opgehange flesjes vol van een balzamike en zeer doorschijnende vogt / in een volmaakte staat bewaart.

* In de Provintie van Malabar, werden vele vliegende Katten gevonden. *Tassoni.*

Daar van daan / gongen wy de groote Kerk zien; die van een groote ruimte is / en daar na in de Haarlemsche schuit zitten. Maar eer wy onze reis vervorderen / dien ik U E wel in bedenken te geven het ongelukkig noodlot van den Rijn / daar men te Leiden nog een klein overblijfzel van ziet. Andere Rivieren vermeerderen hare wateren en heerlijkheid na mate datze verder lopen; maar deze stroom zo groot en zo beroemt / ziet men aan de haven te niet lopen en ellendig vergaan. Na dat gedwongen is geweest zich te verdelen omtrent Schenkenschans / alwaar de helft zijner wateren de naam van Waal aannemen / ontvreemt hem den Yssel een weinig boven

Jul. Scaliger is in de Walsche Kerk begraven. *Par.*

boven Arnhem * een andere helft van de gene die nog overig hadde. Egter loopt ze nog voorby Arnhem / dog zeer verzwakt; en seven a agt uuren daar van daan werdze nog genoodzaakt zich by de kleine stad Wijk te Duurstede te verdelen. De voornaamste Arm geeft zich een nieuwe naam / dat is / de Lek; en het arme kleine ontrooft beekje / 't welk het nog ontkomt / en na de regte hand loopt / voert deszelfs naam van Rijn mede. Het loopt door Utrecht / alwaar het zich voor de vierdemaal verdeelt. Aldaar doet zich de Vegt op / en strekt deszelfs loop na het Noorden / en het kleine beekje, dat men nog al den Rijn noemt / loopt zachjes na Woerden toe. Het komt zijn laatste afscheid te Leiden nemen / en eindigt al kwijnende deszelfs loop / het weinige waters dat het nog by zich heeft / met dat van twee of drie vaarten vermengende / zonder de eer te hebben van in zee te mogen lopen. De Scamander / Simoïs / en eenige andere berugte stroomen hoewel in eenige opzicht onwaardig om by de Rijn vergeleken te werden / hebben ook hare tegenspoeden gehad; de gansche bovenvlakte des Aardkloots werd gestadig verandert. Deze wisselvalligheden doen my 't geen Ovidius zegt / te binnen brengen.

* Hier staat men aan te merken dat de Rijn-Tak die weinig boven Arnhem de rechterhand kiest, en die de naam van Yssel voert, eigentlijk den Yssel niet is. 't Is een Vaart die Drusus liet graven, en by een plaats geleide, die jegenwoordig Duisburg genaamt werd, om aldaar van de wateren van den Rijn met die van den Yssel een vermenging te maken. Die Vaart wierd eertijts *Nabalia*, *Fossa Drusiana* genaamt.

Vidi ego quod fuerit quondam solidissima tellus
Esse fretum, vidi factas ex æquore terras, &c.

Voor het overige / is de oorzaak van 's Rijns noodlot niet onbekent. Door een aardbeving die de duinen *a* sterk heen en weer bewegde / wierd de mond van die Rivier gestopt / en alzo genoodzaakt te rug te keren. Toenmaals was de Lek byna niets / maar de wateren van den Rijn die overliepen en het Land overstroomden / deden de Vaart van de Lek opzwellen / verbreededen en verdiepten dezelve; daar de uitwatering in Zee voor de oude loop van de Rijn altoos gesloten zijnde / zo moest deze arme rivier die reets groot prijkel in de Boden-zee gelopen had / en een plotselijke nederdaling aan de waterval by Schafhuizen had moeten ondergaan / eindelijk haar overige agtbaarheid en wateren in 't dorp Catwijk gaan verliezen.

My is ook gezegt dat men elders bewaarde / de tafel van de vermaarde Snijder *b* Jan Bocolde / of Jan van Leiden / genoemd

a In 't jaar 860. of volgens J. Johan Gerbrandus à Leidis in 't jaar 840. Deze Auteur maalt de storm af die'er toen geschiede, als de schrikkelijkste zaak van de werelt. Verscheide goede Auteuren hebben geschreven dat Zeland toenmaals in verscheide Eilanden verdeelt wierd, en dat aan een andere kant, het water van de zuider Zee dat gedeelte Lands overdekte 't welk tegenwoordig overstroomt is, na de kant van Tessel, alwaar de wateren van dat Meer zich met den Oceaan vermengden. Dit Meir wierd van ouds *Flecco* genaamt.

b Of Bucold.

noemd (om dat hy te Leiden geboren was) Hooft der Weder-
dopers/ Koning van Munster/ &c. U E. kent de knaap.

Leiden is byna vijf uuren van Haarlem/ dog de dorpen en schoo-
ne huizen die men ter regter en ter slinker zijde langs de Vaart ziet/
HAARLEM. maken de weg vry korter. Haarlem is redelijk groot/ en zeer
plaizierig gelegen. Dit is'er beter als te Leiden/ namentlijk dat het
water daar veel levendiger is uit oorzaak dat de kleine rivier het Spa-
ren hare uitwatering in de grachten heeft / waar door aan de een
en den anderen een zoort van loop of trekking mede deelt; langen tijd
herwaarts waren de lijnwaten/ het garen/ en garen linten die men
te Haarlem maakt en blijkt/ deszelfs voornaamste Negotie; maar
na ik verneem./ werden er thans zeer vele zijde stoffen gefabriceert.
De groote * Kerk en het Stadhuis zijn de schoonste Gebouwen
die men'er ziet. En den Hout met hoog opgaande bomen lange
en regte Allées, is een van de voornaamste Cieradien dezer Stad.

* Zy was St. Bavo toegewijd. 't Is de grootste van de gansche Provintie.

Zy beroemt haar dat Laurens Coster dieze zegt den Uitvinder van
de drukkonst geweest te zijn/ binnen haar muuren geboren is. Maar
U E. weet mede/ dat Guttemberg van Straasburg zulks aan dien
Coster betwist; dat de gewaande Tovenaar Jan Faustus van
Mentz/ den een nog den ander gewonnen wil geven/ en dat die
uitvinding daar en boven nog aan de gebroeders Conraad en Ar-
naut insgelijks ook burgers der stad Mentz toegeschreven werd;
als mede aan Pieter Scheffer/ Pieter Gerisheim; Thomas Pie-
tersen; Laurens Genson; aan een twede Guttemberg/en aan vele
anderen: 't is een vreemde zaak/ dat het zo moeyelijk zy het ware
uit het verzierde te ontwarren/ en dat'er in zulke nieuwe dingen/ zo
weinig zekerheids te vinden is. Dog wat de oorzaak van deze ver-
warring is/ kan men ligtelijk naspeuren. Van alle de perzonen die ik
aanstonts aangehaalt heb / vind men de namen in de Boeken die
het eerst te Haarlem/ Mentz/ Spier/ Straatsburg en elders ge-
drukt wierden/ om datze onder elkanderen medegenoten waren/ en
dat de Medestander in de onkosten/ ook zijn deel aan de glory wil-
de hebben. Na alle schijn beroemde zich ieder den Uitvinder te zijn/
en dewijl het niet gemakkelijk was toenmaals de waarheid te ont-
dekken / is het niet te verwonderen dat men het op deze huidigen
dag niet doen kan. Het duurde niet lang of het geheim van deze
nieuwe vinding wierd na de voornaamste steden van Europa over-
gebragt; maar te willen zeggen door wie/ zulks zoud wezen of men
zich in een nieuw doolhof begaf; want de Navolgers hebben zo
wel als de uitvinders stof tot discoursen verschaft. Omtrent de
tijd of datum / vind men een nieuwe onzekerheid. Ik geloof in
waarheid/ dat zedert 't jaar 1420 tot omtrent het einde van dezel-
ve Eeuw / alle jaren in verscheide datums verdeelt zijn. Zulks
op te helderen/ moet men zich niet onderwinden/ of met het aan-

lopen

tonen van de wanordre die'er is / de tijd verkwisten. Voor het overige moet men tusschen druk en druk / een onderscheid maken Coster die na ik bespeuren kan / meer veel als de anderen / * aan de nieuwe vinding gehad heeft / heeft zo min als Faustus / het fraaiste nog het nutste niet uitgevonden. Zy sneden hare letters in 't hout / en in diervoegen zo als men het Bloem of lofwerk snijd en andere verciersels van die natuur daar de drukkers zich hedendaags nog van bedienen. * Zo dat ieder plaat als het boek afgedrukt was / ondienstig wierd / om dat de letters niet van malkanderen gescheiden konden werden. De gegoote letters wierden niet als eenige jaren daar na uitgevonden / en, my dunkt dat'er genoegzaam in 't algemeen de eer van aan eenen Jan Mentel werd toegeschreven. Aldus Manucius / die vermaarden Drukker te Venetien vond uit de letters die wy Turcyssche noemen / en die ons gelijk U E. ziet ook in der daat uit Italien toekomen. Hy was ook de eerste die in 't Grieks en in 't Hebreeuwsch drukte. Voor het overige / dewijl'er in alle zaken iets iets is zo wel voor als tegen / indien deze nieuwe Konst nuttigheid toebragt / wasze zeer nadelig aan de gene die met copieren hun kost wonnen. Indien 't gene Trigant en andere Reisigers geschreven hebben / waar is / dat de Drukkonst van zo een aaloud gebruik in China is / komt het zeer waarschijnelyk voor / dat de gene dieze in Europa ingevoert hebben / alleen maar navolgers van de anderen geweest zijn. Gui Pancirole verzekert het aldus. De Graaf Moscardo die hem aanhaalt in de beschrijving van deszelfs Cabinet / twijffelt'er ook niet aan / en 't is het gevoelen van onze (*a*) Mezeray. Het zelve zeggen ook alle die van China geschreven hebben / en inzonderheid Jan (*b*) Mendoza Gonzalez in de beschrijving die hy'er van uitgegeven heeft. Wel is waar dat men altijd geen staat moet maken op de Beschrijvingen diemen ons van dat Land geeft / doordienze met zeer onmogelyke en leugenagtige dingen vervult zijn. By voorbeelt; de Beschrijving die Marc Paulus van de stad Quinsay gemaakt heeft / dewelke na zijn zeggen hondert (*c*) mijlen in haar omtrek heeft. Een millioen ses hondert duisent Hoofden van Familie; dat is / omtrent (*d*) 8 millioenen Inwoonders. Twaalf duisend steene bruggen / die zo wijd en

* Daar zijn geen boeken van Faustus van zo een oude druk als die van Coster zijn.

* Het nutte dat'er in stak, was dat die plaaten voor de tweede drukken al gereet waren. De Turken hebben zich van het drukken niet willen bedienen, zo min als de Persianen, en andere Oosterse volkeren, uitgenomen de Chinezen.

(*a*) In het leven van Karel de VII.

(*b*) Augustiner Monnik van Toledo, Bisschop van Papian in America, en naderhand van Lipas. Hy zegt dat hy een Chinees Boek heeft, het welk zekerlijk meer als 500 jaren voor eenige van de onze gedrukt is.

(*c*) Hondert Italiaansche mijlen.

(*d*) Meer als er in 't gansche Koningrijk van Engeland zijn. Buiten twijffel wierd dit ten hoogste van de Ridder Petty versmaad, hy, dewelke verzekert dat Londen de grootste en de volkrijkste stad van de werelt is.

en zo verheven zijn / dat de klockste schepen tusschen de Bogen kunnen varen / zonder de masten te laten vallen. Een Paleis van tien mijlen in zijn omtrek / daar twintig pragtige vertrekken in zijn / in ieder van dewelke men gemakkelijk tien duisend mannen huisvesten kan &c. Men zoud een heel Boek van diergelijke dingen kunnen beschrijven; maar gelijk men aan de eene kant niet al te ligtgelovig moet zijn / zoud het aan de andere ook onredelijk wezen / dat men aan waarschijnlijke dingen die genoegzaam bewezen zijn / geen geloof wilde geven.

In 't Stadhuis zijn verscheide fraaijigheden te zien; onder anderen werd'er zeer zorgvuldig bewaart in een zilvere kisje met zijde omwonden / het eerste van alle Boeken dat'er (volgens die van Haarlem) ooit gedrukt is geweest. Deszelfs Tijtel is; *Speculum humanæ salvationis.* Daar zijn veel plaaten in. Verscheide Magistraatspersoonen hebben dit Boek in hare bewaring / en ieder heeft een byzondere sleutel van de plaats waar het in is / zo dat het niet gemakkelijk te zien is. Het standbeelt van Laurens Coster ziet men ook op dezelve plaats. De nevensgaande Inscriptie wierd met goude letters boven de deur van deszelfs huis gezet / benevens de volgende veerzen.

MEMORIÆ SACRUM.

Typographia, Ars Artium conservatrix hic primùm inventa, circa annum 1440.
Vana quid Archetypos & Præla Moguntia jactas?
Harlemi Archetypos Prælaque nata scias,
Extulit hic, monstrante Deo, Laurentius Artem.
Dissimulare Virum, dissimulare Deum est.

Meyer verhaalt dat men in 't jaar 1403 te Haarlem een Nymph of Meermin bragt / dewelke gedurende een zwaar onweer daar omtrent aan strand geworpen was. Dat men haar verscheide dingen leerde eeten / inzonderheid brood en melk; dat men haar spinnen leerde / en dat zy verscheide jaren geleeft heeft. Andere hebben geschreven dat deze Meermin van Emden na Haarlem gezonden was geweest. J. G. à Leidis voegt'er by datze telkens zogt te ontsnappen om weer na Zee te keeren / datze een zoort van brabbeltaal had. (*Locutionem ejus non intelligebant sed nec ipsa nostrum intellexit idioma.*) Men verstond haar taal niet, en zy de onze ook niet, en datze op een kerkhof begraven wierd / om datze geleert had sig voor het kruis

te

te buigen. * Hy zegt ook dat hy menschen gekent heeft dieze gezien hebben.

Wy hadden ons nog wel kunnen bedienen van de Vaart/ die regt tot hier van Haarlem loopt / maar dewijl het wat laat was toen wy vertrokken / en dat wy nog tijdelijk genoeg wilden aankomen/ hebben wy ons liever van de wagen willen bedienen. Dit Rytuig is wat ongemakkelijk / om dat het op geen riemen hangt / maar aan de andere kant kan men'er meer weg mee spoeden als met de schuit. Ik ben/

Mijn Heer, &c.

Amsterdam den 15 October 1681.

* In't jaar 197 was'er te Corbie een godvruchtige hond. Hy hoorde de Mis met stemmigheid aan, en in een behoorlijk postuur. Hy hield de vastendagen zorgvuldiglijk. Hy beet alle honden die tegens de wand van de Kerken pisten, of die gedurende den dienst blaften, &c. *Paulini.* Ziet het 6. Deel van *Nouvelles de la République des Lettres*, de maant van September.

III. BRIEF.

MYN HEER,

HEt was my eenigzins leet dat ik U E. mijn laatste Brief van Amsterdam schreef zonder U E. iets van deze vermaarde stad te zeggen / maar ik dagte dat het beter was dat my eerst de geheugenis daar van ververschte / om met meerder zekerheid te kunnen spreken. Voor het overige/ weest indagtig bid ik U E. dat u geen volkome Beschrijving van iets belooft hebbe. Om alles te onderzoeken / zoud men hier lang moeten wezen/ en men had een groot Boek nodig om alles op te schrijven. AMSTERDAM.

Amsterdam is buiten twijffel een van de schoonste/ verwonderenswaardigste / en voornaamste steden des wereldts. Ook kan niemand ontkennen ofze beantwoort ten volle die groote naam dieze verkregen heeft : Maar het is zeeker dat om over haar schoonheid nog meer verwondert te zijn / het goet zoud wezen dat men de andere Hollandsche steden niet gezien had. Ik bekenne dat na het zien van de Have van Rotterdam / en de schoonheden van den Haag en Leiden / niets my vreemt voorquam / de eerstemaal dat ik 't Amsterdam

kwam / vond ik 'er niets dat haar veel boven andere steden deed uitsteeken. Zelfs zal ik U E. zeggen dat de menigte wagens en steden welkers getal door de Commercie als oneindig is / de straaten als stopt en een groote vuiligheid bybrengt / 't welk eenigzins mishaagt / wanneer men alleen op 't vermaak van 't gezigt agt geeft / en dat men van een andere stad komt / alwaar alles in de uitterste zindelijkheid en stilte is.

Daar zijn sommige straaten die altijd zeer zindelijk zijn.

Tusschen de grootte van Amsterdam en die van Londen is geen gelijkenis te maken / dewijl men uitgerekent heeft dat'er by de sevenmaal hondert duisend zielen zijn binnen de laatste plaats / en dat'er Amsterdam niet boven tweemaal hondert duisent begrijpt / zelfs zedert dat een goet getal Fransse vlugtelingen zich daar neergezet hebben. Ondertusschen wil Amsterdam voor geen andere stad des werelts wijken / zo omtrent de rijkdom / als uitgebreidheid van haar Commercie. U E. weet dat de Oostindische Compagnie * alleen een ontzachelijke Magt is / die Souvereinen het Hooft geboden heeft / zonder haar Negotie te stremmen. Het is mijn voornemen niet en ook buiten mijn bereik / om U E. omstandig over de kragtige Negotie van Amsterdam te onderhouden / dog ik zal U E. wel verhalen 't gene my een van hare voornaamste Kooplieden over eenige dagen zeide. Ik wenste dat my zo kragtig kon uitdrukken als hy dede. Weet / zeide hy / dat gy hier zijt op een altoos duurende kermis van de gehele werelt; 't getal onzer schepen overtreft verre dat van onze huizen. Zy brengen ons uit de vier hoeken van de werelt / al het nutte en het aangenaame dat den Schepper de menschen bezorgt heeft. De andere havens van onzen Staat hebben hare particuliere Commercie / maar wy bevatten alles. Amsterdam is het groote Magazijn van Europa; en indien'er geen Londen in de werelt was / zouden wy wel kunnen zeggen dat'er geen stad was die eenigerwijze haar Negotie by de onze kon vergelijken. Deze vermaarde stad is t'eenemaal op palen geheit / in't midden van een zeer laag Land. Zy is gebouwt ten Zuiden van de Rivier het Y, of Ty, zo als 't gemeene volk zeid dewelke als een Arm van de Zuider-zee is / waar op men zo een wonderbare menigte schepen ziet / dat het wel na een groot bosch gelijkt.

* Deze Compagnie wierd in 't jaar 1594 opgeregt.

* De Fortificatien zijn redelijk goet / en dewijl'er behalven die / Wapenhuizen en sluizen zijn om al het Land rondtom onder water te

* 26 Bolwerken. De grachten zijn 80 schreeden breed, diep, en met lopend water gevult.

Het ordinaire Garnisoen is 8 Compagnien, ieder van 200 koppen. Volgens de instelling, moeten de Capiteins gebore Amsterdammers zijn. Daar en boven zijn'er 60 Burger-Compagnien, ieder van 250 koppen. De poorten werden ontrent negen uren gesloten. Zy werden ten dele door de Burgers, en ten dele door de Bezetting bewaart. De sleutels daar van werden in een ysere kist gelegt, die in handen van de Burgers is, en de eerste Burgermeester heeft de sleutel van de kist. G. L.

te zetten; mag men wel zeggen dat het een zeer sterke plaats is.

a. Het Stadhuis is een groot en schoon gebouw van hardsteen: Deszelfs lengte is hondert tien gemeene schreden/ en de breedte/ vier en tachentig. Men verzekert dat de fondamenten byna zo veel kosten als 't Gebouw zelfs. De uitvoering van het werk omtrent de Bouwkunst wert zeer geprezen/ hoewel my dunkt dat'er een fraay Portaal behoorde te zijn/ in plaats van lage en smalle deuren/ die men moet doorgaan om in dit groot Paleis te komen. Het was ook te wenschen/ dat het plein dat'er voor legt/ zindelijker en regulierder was. In dat Huis werden de onnoemlijke sommen bewaart die het Fonds van de Bank uitmaken. De deuren kan men door geen poortbrekers laten springen/ en tot een volkome veiligheid/ doet een zeker getal Burgers 's nachts rondom dat Huis de ronde.

a Men zegt dat dit Gebouw drie millioenen gekost heeft.

Daar van daan gingen wy in de * voornaamste Kerk/ die daar digt aan is/ wy vondenze zo groot niet als die van Leiden en Haarlem. Men moet ook overdenken dat Amsterdam maar een Visschers dorp was over vier hondert vijftig jaren; en dat deze zo gerenommeerde stad in deze tegenwoordige Eeuw/ na alle schijn nauwlijks in een middelmatige staat geweest is/ toen de Kerk daar ik van spreek gebouwt wierd. Men mag op de Predikstoel wel agt geven/ dewelke zo men zegt met het verhemeltsel twee en twintig duisend Rijksdaalders gekost heeft. Het is maar hout/ en een Gothisch beeltsnijdery met vele verciersels overdekt. In de glazen van deze Kerk ziet men de History geschildert van Keiser Maximilianus de II. dewelke de Wapens der stad Amsterdam met een Keiserlijke Kroon vereerde/ uit erkentenisse van eenige goede diensten die hy van gemelte stad genoten had. De Koningen van Spanje hebben aan Madrid/ Toledo/ Burgos/ en andere steden 't voorregt toegestaan om de Koninglijke Kroon in 't schild van hunne Wapens te mogen voeren. Het zelve voorregt hebbenze aan verscheide Familien vergunt. En Keiser Karel de V. deed dezelve eer aan Jan Cervellone/ Baron van Oropeza. De Portugeeze Joden zijn uittermaten rijk/ en hunne Synagogue is een zeer schoon Gebouw/ a maar die van de Hoogduitsche Joden is een slegte plaats.

Deze weg vervolgende/ gingen wy in een van die * huizen/ alwaar men de jonge ligtmissen en kwaatdoenders tugtigt/ en daarze ge-

* Men noemtze de nieuwe Kerk. Eertijds wasze aan St. Chatarina toegewijd. Het Orgel kost hondert duisendRijksdaalders. Het Graf van de Ruiter in gemelte Kerk, is een stuk dat waardig is om bezichtigt te werden. Men was van voornemen om dichte by een zeer hogen Toren op te rechten, dog dat werk is blijven steeken, om dat het weg zakte na mate dat men'er aan werkte.

C 2

a Het is een vierkant Gebouw 't welk in 't jaar 1671 getimmert wierd. Niet tegenstaande de Inquisitie die'er in Spanje en Portugaal is tegen de Joden, is het egter een Portugeeze Jood, (*D. Jeronimo Nunez da Costa*) die het Ampt van Agent van Portugaal t'Amsterdam bekleet. En een ander (*Don Emanuel de Belmonte*) neemt dat van Resident van Spanje waar. De laatste is door de Keiser met de tijtel van Graaf begiftigt. G. L.

* Rasphuis.

genootzaakt zijn te werken. Daar was'er een in een donkere kelder/ alwaar hy gestadig *a* pompte/ of anders zou de kelder in een kwartier uurs vol water geweest zijn/ en hy by gevolge in zeer groot gevaar. Ieder heeft zijn werk en taak/ dat op zijn tijd precys af moet zijn op poene van gestraft te werden. Sommige sitten daar voor altijd/ en andere maar voor een zekere tijd. Daar is nog zo een *b* Huis voor ligte vrouwlieden/ dog die werden met minder strengheid ondergaan. Daar zijn'er niet veel in dit Huis; en 't is een dubbelt ongeluk voor omtrent twintig van die arme schepsels/ die men daar gevangen houd/ datze daar tegen wil en dank boetvaardigheid moeten plegen/ terwijl eenige duisende van hare makkers een volkome vryheid genieten. Want om de waarheid te zeggen/ indien deze rampzalige opgeslotene loon na werken ontfangen hebben/ is het aan de andere kant ook zeker/ dat'er vry meer andere t'Amsterdam zijn/ die het beter verdient hebben als zy/ en die nogtans de vrye toom hebben.

a Zedert de eerste druk van dit Boek, is het gebruik van de pomp afgeschaft.

b Spinhuis.

De Rooms Catholijken hebben hier haar vryheid zo wel als in 't gansche gebied van den Staat; maar ik kan U E. wel verzekeren dat het veel scheelt dat haar getal in deze stad zo groot zy/ als men het ons had willen wijs maken. Ik heb een van de Weetgierigste en van de verstandigste menschen ontmoet die de zaak ondertast heeft. Hy verzekert dat de Rooms Cath. en andere Sectarissen de vierde part van de Inwoonders van Amsterdam nog niet ten vollen uitmaken. Ik weet niet of U E. gehoort heeft/ dat men hier altijd een zoort van Vrouwe Klooster die men * Bagijnen noemt/ wel heeft willen dulden. Daar zijn'er veel in de Spaanse Nederlanden; maar om dat ik niet geloof dat U E. deze Societeit bekent is/ zal ikze U E. met weinig woorden en in 't algemeen afmalen. Zy bestaat uit Vrijsters of Weduwen die geen kinderen hebben. Daar zijn'er van alderhande kwaliteit/ en om'er in te komen moet men maar goede getuigenissen hebben/ en genoegsame middelen/ om buiten lasten van iemant te kunnen bestaan. Ieder Bagijn mag haar huis en huishouden in 't byzonder hebben/ of anders kunnen'er wel verscheide zamen wonen/ na dat'er een goede verbintenisse en vrient-

Een hedendaags Auteur die zedert lange tijd t'Amsterdam woonachtig is, heeft geschreven dat 'er omtrent 13000 Rooms Cath. en zo veel Luiterschen zijn; 4000 Mennonisten, 80 Remonstrantse Familien; 50 Quakers; 453 of wat meer van Portugeeze Joden; hondert van Hoogduitsche Joden. *Et molti particolari che vivono senza Religione.* Daar zijn twee Engelsche Nonconformiste Kerken, zo als men in Engeland spreekt.

* Daar zijn'er 130. Zy hebben een Klooster dat redelijk groot is. Haar Kerk kan gemakkelijk 1200 menschen bergen. Calvisius verhaalt dat de Ordre der Bagijnen in 't jaar 1207. door een Man genaamt Beges, ingestelt wierd; of volgens eenige andere, door een Vrouw genaamt Begga. Wie dat die Vrouw geweest is, weet men niet ter dege, om dat'er verscheide van dezelfde naam geweest zijn. Het is verwonderens waardig, dat M. S. geschreven heeft datze een Dochter van Pepin de I. was, nademaal de gemeenschap der Bagijnen eerst zedert die tijd is ingestelt geweest.

vrientschap tusschen haar legt. De plaats daar die Societeit is/ voert de naam van Bagijnhof/ en is gemeenlijk als een kleine stad in 't midde van een andere: Ook is het met een muur en gracht afgesloten. Binnen den omtrek is een Kerk/ alwaar de Bagijnen gehouden zijn op de gezette uuren haar Godvrugtigheid te pleegen. Zy zijn in 't zwart en op een vreemde manier gekleet. Zy doen zo veel onkosten als haar goet dunkt/ zo voor haar Tafel als haar huis-cieraad. Zy werden bezogt en geven bezoek alsze willen. Zy verlaten haar linnen hulsel als haar in 't hooft schiet om te trouwen/ of zoze eenige andere reden hebben om van staat te veranderen. En men mag wel zeggen dat deze plaats van afzondering/ verre van die dwang die de Klooster-geloften een mensch opleggen/ een genoegzaam redelijke en zagte wijze van leven is.

De beslommering die door de koetsen veroorzaakt zoud werd/ uit hoofde van het gedurig vervoeren van Koopmanschappen/ en het gevaar datze de huizen/ die zo als ik gezegt hebbe/ niet als op palen geheit zijn/ zouden doen schudden/ is de reden waarom'er geen mogen hebben als vreemdelingen en Medicijnmeesters/ of het moesten van die koetsen zijn die voortgesleept werden. Maar dat ryttuig is zo traag en zo verdrietig/ dat weinig menschen als vrouwen/ en zelfs oude vrouwen/ zich daar van bedienen.

Wy hebben zo even een Frans Opera gezien/ alwaar nog konstwerkers/ nog pragtige a kleederen/ nog goede Acteurs waren. Het aardigste dat'er ons voorkwam was/ een kloeke Dogter die een Mans rol speelt/ en die 't geenze zingt zo klaar uitspreekt/ dat men denken zoud dat het een Fransch vrouwmensch is. Evenwel is het maar een enkele gewoonte/ want zy verstaat geen woord Fransch. Men zegt datze gedurende vijf of ses jaren voor Tamboer in de Hollandsche troepen gedient heeft.

a Klede-ren.

Van de vermaarde Musijk-huizen dien ik U E. ook wel wat te zeggen. Het zijn een zoort van Herbergen/ en ter zelver tijd Dansschoolen/ alwaar jonge lieden van de slegste soort/ vryers en vrijsters alle avonden by een komen. Die rendez-vous zijn niet eerlijk/ dog de uitterste buitensporigheden werden er niet gepleegt. Gemeenlijk werden de vreemdelingen met nieuwsgierigheid bevangen om dezelve te zien. Men moet zich houden of men wel een glas wijn mogt/ als het gepresenteert werd/ en een schelling of twee geven aan de gene/ man of vrouw die het overbrengen.

Men moet 't Amsterdam, de Ratircit-kamers van de Heeren Witzen, Vanderhem, Occo, en Grill bezichtigen. C. Patin.

De Beurs wierd in 't jaar 1608 gestigt. Het Gebouw is van schoone hardsteen/ en op meer dan twee duisend palen geheit. De plaats daar de Kooplieden by een komen/ is 200 voeten lang/ en 124 breed. De Galderyen werden door 46 pijlaaren onderschraagt; die

De Beurs van Londen is omtrent 184 voeten lang en 120 breed.

De Beurs van Antwerpen is 90 gemene schreeden lang, en 70 breed.

die galderyen zijn zo fraay niet / en daar zijn'er minder als op de Beurs van Londen.

a De eerste Order is Dorisch, en de tweede Jonisch.

d'Academie / gemeenlijk genaamt het Illustre School, is een redelijk fraay Gebouw. Men onderwijst'er de Oostersche en andere Talen; de Godgeleertheid / Wijsgeerte / Historien / &c. De Regtsgeleerden en Medicijnmeesters hebben ook hare schoolen.

Daar zijn vijf Torens in de stad / ieder met een zwaar uurwerk / dewelke zodanig verdeelt zijn / dat men in ieder kwartier gemakkelijk de uuren kan hooren slaan. Ik zoud U E. hondert andere fraijigheden van Amsterdam te zeggen hebben ; maar nog eens gezegt; ik zoud U E. raden omze zelfs te komen zien.

Morgen hopen wy langs de Vaart na Utrecht te varen; en ik kan U E. als nog niet voor vast zeggen / wat weg wy van daar na Keulen zullen nemen; dog ik zal niet nalaten U E. te schrijven zo haast als stoffe genoeg hebbe om een Brief vol te maken.

Ik kwam gisteren te rug van Loosduinen / werwaarts eenige mijner vrienden my bepraat hadden om met hen voor een tweedemaal te gaan. By deze occasie moet ik U E. zeggen / dat de Inscriptie die men in de Kerk van dat dorp heeft / verschillend is van de Geschichtboeken die ik U E. aangehaalt heb / doordienze de Bisschop die 365 kinderen doopte / Guido noemt / onderhorige van die van Utrecht , en dat hy in de Geschichtboeken genaamt werd de Bisschop van Trier. Deze verscheidenheid benadeelt de waarheid of waarschijnlijkheid van het Feyt niet. Het gebeurt dagelijks dat men met eenige verscheidenheid spreekt en schrijft over een zaak die in zich zelven zeer waar is. Het kan ook wel een fout van de Copiïst wezen. Boven de Inscriptie heeft men deze twee veerzen.

En tibi monstrosum nimis & memorabile factum.
Quale nec à Mundi conditione datum.

En onder.

Hæc lege mox animo stupefactus lector abibis.

Ik ben,

Mijn Heer, &c.

Amsterdam den 20 December 1682.

IV. BRIEF.

IV. BRIEF.

MYN HEER,

Wy zijn zeven volle uuren op de Vaart tusschen Amsterdam en Utrecht geweest / dog wy hebben die weg met veel vermaak afgelegt / zo wegens het fraay weer / en schoone Landstreek / als om het goed geselschap dat wy in de schuit hadden.

Men laat ter regterhand / drie uuren van Amsterdam / het oude Kasteel van Abcou leggen / mitsgaders het dorp van dezelfde naam / alwaar de grensscheiding van de Provintie van Holland is.

Het was al laat toen wy te Utrecht kwamen / en onze zaken lieten niet toe / om'er langer als een gedeelte van de volgende dag te blijven. Deze stad begint de overgroote zindelijkheden van de Provintie van Holland wat achterwege te laten / dog daar blijven'er nog genoeg over. U E. weet dat het een redelijk groote / oude / en door haar Hoge School vermaarde stad is. De gelukkige Unie die'er * de laatst Eeuw geschiede / en die de band en knoop der Republijk gelegt heeft / is alleen genoeg om deze stad voor altoos lofwaardig te maken. Men verheft zeer de Toren van de * Hooftkerk als uitermaten hoog / maar daar is nog iets dat veel aanmerkens waardiger is. Het Gebouw was zeer groot en hegt. De Tooren staat aan 't ingaan van de groote buik van de groote brug van de Kerk / en daar aan vereenigt en ingelijft zijnde / strektze dezelve tot een steun aan die kant. Evenwel gebeurde het over eenige jaren / dat een schrikkelijke stormwind met een vreesselijk gewelt tegens de zijde van het gansche Gebouw aangedreven werdende / het ligchaam van de buik of middelste gedeeltens zodanig geschud wierd / dat het met eenen t'eenemaal overhoop geworpen wierd / zonder eenig letzel toe te brengen aan de Toren / of aan den armen van het kruis der Kerke na het Choor / waar van deze middelste gedeeltens afgerukt wierden / en die in haar geheel zijn blijven staan.

UTRECHT.

* In't jaar 1579.

* Deze Kerk wierd door Dagobert de I. omtrent 't jaar 639 begonnen

In de St. Mary Kerk werd een zo genaamt * hemd van de Maget Maria mitsgaders eenig heiligdom van den oude tijd bewaart En men laat de vreemdelingen een van de pilaren dier Kerke zien / dewelke op Osse huiden gevestigt is / zo als zulks te zien is uit

* Dit hemd is konstig gemaakt, en't is onmogelijk om'er eenige naat aan te kunnen zien. Men heeft'er bygevoegt drie genaamde Hoorens van een Eenhoorn, &c.

* De Engelschen bedienen zig tegenwoordig van deze Kerk.

uit twee veerzen die op gemelte pilaar geschreven zijn. U E. kan daar aan zodanige uitlegging geven als 't gevoeglijkst is. De veerzen luiden als volgt.

1099.

Accipe, Posteritas quod per tua sæcula narres:
Taurinis cutibus fundo solidata columna est.

De wandeling in de Maliebaan is fraay / en die van Utrecht maken'er zo veel te meer werk van om datze door ordre van de Koning van Vrankrijk verschoont wierd / toen hy over eenige jaren in deze stad kwam / en desselfs troepen gelijk U E. bekent is / al het omleggende land verwoest hadden.

De Hr. Kercringius vermaart Medicijnmeester en Anatomist, woonagtig tot Utrecht, heeft *Fœtus* van alle ouderdommer, door middel van dewelke men nagaan kan de schikking, evenmatigheid, en de voortgangen die'er geschieden, van het Ey af, tot dat het ligchaam in alle zijne volle delen staat. C Patin

Een Edelman van Utrecht heeft my een fraaye aanmerkinge medegedeelt / waar uit U E. de menigvuldigheid der steden in dit gansche Land / zult kunnen afmeten. Hy vind'er agt en veertig / na ieder van dewelke men gemakkelijk van Utrecht op een dag gaan kan / en drie en dertig van gemelte steden / van waar men dezelfde dag te rug kan komen.

Zo haast men buiten Utrecht gekomen is / vind men een Landstreek gansch verschillende van die daar men uitgegaan is. De vaarten en grachten van Holland / werden hier in heggen verandert / en hare velden / in hoog en beploegt Land; omtrent twee uuren van Utrecht / gongen wy door de schoone plantagien van * Zeist / in 't Kasteel 't welk aan de regterhand legt. 't Is een zeer schoon Gebouw omringt met brede grachten met levendig water / voorts / Bosschen / Tuinen / Beelden / Fonteinen / en alle anderen cieraden die men wenschen kan. Ook komt dit Huis toe aan een van de grootste Heeren van 't Land / die het zelve zedert eenige jaren heeft laten timmeren en die de naam heeft van alles met pragt te doen uitvoeren.

Tusschen Rhenen en Arnhem is het meeste land met tabak beplant / en vermits het zelve door een zoort van staaken onderschraagt werd / schijnt het van verre als of het wijnbergen waren. De Rheense Tooren is zeer schoon voor zo een plaats als die is. Men ziet'er ook het Huis 't welk Frederik de V. Keurvorst van de Paltz / en Koning van Bohemen na deszelfs ongeval liet bouwen / om'er in te wonen.

Zo als men het dorp Rhincom aan geene zijde van Rhenen nadert / vind men een steene scheidpaal die het Stigt van Utrecht van het Hertogdom van Gelderland scheid.

‡ Arnhem is redelijk gefortificeert. Ik heb niet gehoort dat'er buiten dat iets aanmerkelijks te zien is. De bedden in de Herbergen zijn

* ZEYST. ‡ ARNHEM.

zijn als kasten gemaakt. Men klimt'er op met een ladder/ en dan zakt men tot over de ooren in een veere bed; tot een deken werd nog een ander diergelijk bed gegeven/ 't welk doorgaans in dat gehele land de manier is.

Ruim derdehalf uur van Aarnhem zijn wy den Yssel overgevaren/ dewelke in drie armen naast aan den anderen verdeelt is/ en soo Doesburg door gepasseert/ zijnde een kleine stad op dezelve rivier/ in 't Graafschap Zutphen. 's Middags moesten wy ons in een slegt dorp met roggenbroot en melk behelpen/ en 's avonts wierden wy byna op dezelfde wijze 't Ysselburg getracteert. Het is een klein arm geslegt plaatsje/ aan het begin van 't Land van Cleef. DOES-BURG. YSSEL-BURG.

Het zijn byna niet als Bosschen en heiden tusschen Ysselburg en Wezel/ en in deze laatste plaats/ is zo te zeggen niet aanmerkelijks te zien. Hare * Fortificatien zijn maar redelijk. Tusschen de stad en het Fort de Lippe/ aan den oever van den Rijn werd tegenwoordig aan een Citadelle gewerkt. De Keurvorst van Brandenburg geeft vryheid van Godsdienst en publijke oeffening aan de Rooms Catholijken, in deszelfs Hertogdom van Cleef/ uit kragte van een Tractaat 't welk die Vorst met de Hertog van Nieuwburg/ tegenwoordige Keurvorst van de Paltz aangegaan heeft; mits dat deze Hertog dezelve vryheid zal vergunnen/ aan de Protestanten van zijne Hertogdommen van Gulik en Bergen. Daar zijn vier kerken te Wezel; de Protestanten die men Calvinisten noemt/ hebben de twee voornaamste: De Lutersche de derde; en de Roomsgesinde/ de andere. De Joden hebben'er een kleine Synagoge. WEZEL. Eertijds een Hanse stad. * Agt Bolwerken, waar van vijf bekleet zijn. De Citadel is met vijf bolwerken voorzien. Zy zal schoon zijn, en zo goet als haar zandagtige grond het kan toelaten. Men heeft de binnenste wal bekleet om ze te ondersteunen.

Een half uur van Wezel zijn wy over de Lip gevaren/ die zich daar omtrent in den Rijn werpt; en dezelfde dag kwamen wy nog tijdelijk tot *a* Duisburg. Deze stad is te naaste by van de grootte van Wezel/ zonder Fortificatien/ nog iets aanmerkelijks buiten haar Hoge School. De voornaamste Kerk is redelijk fraay en ten gebruike der Protestanten. De Studenten wandelen door de stad in hare japonsche rokken/ gelijk die van Leiden doen. Daar werd my verzekert dat de R. Catholijken in 't openbaar de Hostie zouden mogen omdragen/ volgens de volslage vryheid die hen daar van door 't gansche Land vergunt is; dog dat zy zich liever daar van onthouden willen/ om geen gelegentheid te geven tot de onheilen die daar uit zouden kunnen spruiten/ en de vreedzame levenswijze van hen en de Protestanten onder elkanderen niet te stooren.

Een goet half uur van Duisburg/ kwamen wy in 't Bergsland/ 't welk nevens Gulikerland aan de Hertog van Nieuburg oudste Soon van de Keurvorst van de Paltz toekomt. Twee uuren daar na gongen wy na *b* Keiserzwaart/ zijnde een zeer kleine stad gelegen op den

a DUISBURG, eertijts een Hanse stad.
b KEISERSWAART.

Rijn. Zy behoort aan de Keurvorst van Keulen / dieze heeft laten fortificeeren

DUSSELDORP. Zedert eenige uuren zijn wy te Dusseldorp gekomen / alwaar wy reets genoeg gewandelt hebben om te zien of wy'er iets ontdekken konden. Deze stad is de helft grooter als Duisburg / en veel beter in alle opzigten. Daar zijn geen voorsteden / gelijk te Keiserzwaart ook niet. De Fortificatien wierden na het ons toescheen / redelijk wel onderhouden. De Keur-Prins Hertog van Nieuburg houd aldaar zijn hof. Zie daar al wat ik'er U E. van zeggen kan. Ik ben /

De Graaf Gal Gnaldo Priorato schreef in 't jaar 1674 dat'er in deze stad seftien duisend Inwoonders waren. Na men my verzekert, zijn'er thans zo veel niet.

Mijn Heer, &c.

Dusseldorp den 22 October 1687.

V. BRIEF.

MYN HEER,

KEULEN. Aartzbisdom, Hoge Schole Keiserlijke en Hanse stad.

Uit deze Brief zal U E vernemen 't aanmerkenswaardigste dat ik te Keulen gedurende drie dagen gezien heb. Gelijk wy in onze wandelingen niet anders doen als dwalen / zo moet U E. ook geen groote schikkinge zoeken in de kleine Relazen die ik U E. overzende. Ik diene U E in passant deze waarschouwing wel te doen / op dat U E. op geen andere ordre staat make / als die het geval waar by ons de zaaken voorkomen / ons aan de hand zal geven.

Keulen ziet men redelijk verre daar van daan en legt glad bloot in een vlak Land. De stad is zeer groot / met een muur en drooge gracht omringt met Toorens en eenige bolwerken tot bewaring van de poorten. *a* Men ziet zelden by een / zo een groote meenigte Toorens als'er zich opdoen wanneer men genadert is aan die zyde die wy gekomen waren.

Keulen is gelijk U E weet / een Keiserlijke stad / die door haar Burgermeesteren geregeert werd ; maar den Aartsbisschop voert'er een groot gezag. Deze Vorst is'er Regter over alle zaken / zo civiel als crimineel. Hy kan pardon verlenen aan de gene die de Magistraat ver-

Ottho de Groot maakte haar tot een Keiserlijke stad, en schonk haar de Privilegien dieze nu ten huidigen dage geniet.

a Vier en twintig poorten, 13 aan de Landzijde, en 11 op den Rijn.

veroordeelt heeft / en men kan als een zoort van eerbewijzen aanzien / den Eed die de stad in zijne handen aflegt / met deze woorden.

Wy Vry-Burgers van Keulen, van daag voor van daag, en voor alle toekomende dagen, beloven aan *** Aartzbisschop van Keulen / hem getrouw en gunstig te zullen zijn / ZO LANG ALS HY ONS BY ONS REGT EN EER, EN ONZE OUDE PRIVILEGIEN ZAL HANDHAVEN; Ons, onze Vrouwen, Kinderen en onze stad Keulen. Aldus helpt ons God en zijne Heiligen.

Tusschen de stad en Keurvorst is een groote jalouzy. Zy lijd niet dat hy'er met een groote stoet lang blijven mag.

Zo U E. genegen is 't antwoord te weten dat'er op gegeven wierd / zal ik het U E. ook mededelen. Het een en het ander is my door een Burgermeester ter hand gestelt.

Wy . . . . . door Gods genade, Aartzbisschop van de H. Kerk van Keulen, Keurvorst en Aartz Kancelier van het Rijk wegens Italien; Op dat tusschen ons en onze lieve Burgers der stad Keulen, een minnelijke verbintenisse zy, mitsgaders een volkome vertrouwen en een opregte en onverbrekelijke vrede: Doen weten by deze tegenwoordige, dat wy beloven en ter goeder trouwe verzekeren, en zonder eenig bedrog, dat wy bevestigen alle hunne Regten en Vrydommen, geschreven of niet geschreven, oud of nieuw, binnen de stad Keulen, dewelke haar door de Pauzen, Keisers, Koningen of Aartzbisschoppen van Keulen zijn vergunt geworden, zonder ooit iets daar tegen te willen doen. Ter oirkonde van het welke, &c.

Verscheide Aartzbisschoppen hebben haar hare vryheid betwist.

Het Kapittel van Keulen bestaat uit 60 Kanoniken / die alle Princen of Graven moeten zijn. De Capitulatie is onder de 24 oudste berustende.

Het waren eertijds de Keurvorsten van Keulen die de Keiser kroonden volgens de Constitutie van de goude Bul / dog vermits die Keurvorsten gedurende vry lange tijd geen Priesters waren / namen die van Ments die functie in haar plaats waar / en deze laatste * zijn zedert in possessie van dat voorregt gebleven.

Ik heb verstaan dat hier vele Protestanten zijn die voor zodanige te boek staan: zy gaan na 't Land van de Hertog van Nieuburg om'er hare Godsdienst te plegen. Men noemtze nog al by haar naam van *a* Geuzen, dewelke gelijk U E. bekent is / te Brussel aan de Auteurs van het Compromis door de Graaf van Barlemont gegeven wierd.

Onder de Regeering van Keiser Adolphus van Nassau, gongen de Inwoonders gewapent zijnde, hun Aartzbisschop te gemoet tot aan Woringhen in Brabant, alwaar zy de stads sleutels tusschen hen en hem op het slagvelt gelegt hebbende, om een beloning van de overwinninge te zijn, behieldenze dezelve, met hare sleutels en Vrydommen. Zedert hebben zy dit Feest met veel plegtigheid geviert. *Heiss.*

 Het

* Zy pretenderen ook dat regt in kwaliteit van eerste Aartzbisschoppen.

De Keiser thans regeerende is door den Aartzbisschop van Keulen gekroont geworden.

a De gene die het Request overleverden hadden gelijkformige grijsagtige stoffe kleeren

Het *b* stadhuis is een groot Gothisch Gebouw. Wy zagen'er onder anderen, kamers vol Bogen, pylen, voetbogen, schilden, en andere wapenen van de oudheid. Ik heb de maat genomen van een van die groote voetbogen die een affuit nodig hadden. De Boog is van walvisch been gemaakt, en is twaalf voeten lang, agt duym breet, en vier dik. Als men boven op den Tooren van gemelte stadhuis is, is het een lust Keulen te zien, en het omleggende schoon land te ontdekken.

Het kleine gedeelte der stad 't welk aan de andere kant van den Rijn legt, werd door de Keurvorst als Souverein geregeert. Het is het Quartier van de Joden.

De Hooft-kerk * is in een zeer onvolmaakte staat gebleven; 't is jammer dat zo een schoon begin tot zijn einde niet heeft kunnen gebragt werden. In 't jaar 1162 wierden de drie gewaande Koningen die de Zaligmaker kwamen aanbidden, van Milanen in deze kerk gebragt, alwaarze na de gemeene gerugten, veele mirakelen doen. De groote toevloeping van menschen die van alle kanten tot Keulen kwam aanlanden, was oorzaak dat men de stad grootelijks moest uitleggea. De Ridder Thom. Brown, in zijn boek geintituleert *Pseudodoxia Epidemica* wederlegt het gevoelen van de gene, die sustineren dat de gewaande Koningen, Koningen van Keulen zijn geweest. Wat my aangaat, ik bekenne dat zulks nooit heb horen zeggen. Men geeft maar een stuiver voor het douzijn kleine briefjes daar die Koningen mee bestreken zijn, en die hare kragt mede delen.

Het gebeurde eens (ik heb nooit niet net kunnen weeten op wat tijd) dat'er door een buite gewoone droogte, een hongersnood in Hongaryen voorviel, waar op een groot getal Inwoonders van dat Rijk, na datze brugteloos de Heiligen van haar Land en die van de naburige landstreek aangeroepen hadden, de bystand der drie Koningen ootmoediglijk kwam verzoeken. En na datze hier maar een woord of twee geprevelt hadden, regende het in overvloet.

Zedert die tijd komt'er alle seven jaren over, een Processie van Hongaren, om hunne Weldoenders eerbewijzinge te doen. En dat volk

aangetrokken. Zy waren over die benaminge van Geuzen niet gebelgt, en om zich door die naam kenbaar te maken, hadden, zy een gedenkpenning om haar hals gehangen boven dewelke aan de eene kant 's Konings Afbeeltzel (Phil. II.) was, en aan de andere twee handen op trouw in een geslagen, dewelke bedelsakken ophielden, met eenige kleine kommetjes: En rondtom was geschreven: Den Koning getrouw tot aan de Bedelsak. Gab. Chappuys Hist. der Vlaamsche Oorlogen.

b Daar zijn 6 Inscriptien rondtom de platte grond die voor aan is. De 1. ter gedagtenisse dat Cesar de Libianen onder 't getal zijner Bondgenoten aannam, en twee houte bruggen over den Rijn floeg. De 2. maakt gewag van de Colony die Augustus ter dier plaatze zond. De 3. is ter zake dat Agrippa de stad bouwde. De 4. wegens de steene brug die'er Constantinus liet timmeren. De 5. is ter eere van Justinianus die hen eenige wetten gaf. De 6. is ter eere van Keiser Maximilianus. *Monconys.*

* S. Pieter.

volk werd gedurende veertien dagen door de Magistraat getracteert en opgepast / in een zeer schoon huis / 't welk men expres voor hen getimmert heeft.

Boven aan 't gewulfsel van de Kerk / en byna boven de Kapel alwaar deze Koninglijke overblijfsels berustende zijn / heb ik een gat gezien van drie a vier voeten. Rontom die opening / zijn deze woorden geschreven. *Anno* 1404. 30 *Oct. Ventus de nocte flat ingens, grandem per tectum lapidem pellit.* Deze steen legt op de vloer by de Kapelle. Onze Leidsman zeide dat menze de steen des Duivels noemt, om dat men meent dat de Duivel dezelve uit kwaataardigheid geworpen had om de Kapel te breken. Aan dezelve Kerk heb ik ook boven een van de deuren geremarqueert ses en dertig vergulde stokjes / ieder omtrent drie voeten lang. Deze veerzen leest men daar onder.

Quot pendere vides baculos, tot Episcopus annos
Huic Agrippinæ præfuit Ecclesiæ.

En in der daat / de Keurvorst is tegenwoordig in het seven en dertigste jaar van deszelfs Aartzbisschoppelijke waardigheid / dog omtrent de oorsprong of nuttigheid van deze gewoonte / daar heb ik niet agter kunnen komen.

Al voortgaande / zagen wy de schoone Jesuite Kerk / en van daar gongen wy na die van * St. Ursula. U E. is buiten twijffel niet onbekent / de Legende van die Santinne en van hare elf duisend Maagden / dewelke zo men zegt / nevens haar / door de Hunnen te Keulen in 't jaar 238 overgebragt wierden. De gene die'er eerst over geschreven hebben / veronderstelden dat'er zeekere Etherus Koning van Engeland / en Gemaal van Ursula geweest is / mitsgaders een Paus genaamt Cyriacus / deszelfs Tijdgenoot; menschen daar de History geen gewag van maakt. Evenwel / heeft ieder van de elf duizend Maagden meer als elf duizend mirakelen gedaan / en een groot getal Reliquien of overblijfsels verschaft. Het ligchaam van Ursula was lange tijd onder de andere verwart gebleven; maar men zegt dat het zelve eindelijk onderscheiden wierd / door een duif / die gedurende eenige dagen / op zeekere gesette uuren / op haar graf kwam zitten. En jegenwoordig legt de Santinne by haar Man Etherus. De Kerk is vol van graven van eenige dier Maagden / en men vind'er steets een meenigte oude wijven die van den ochtent tot den avont haar paternoster lezen. De aarde van deze Kerk kan zo men zegt geen andere dode lijken dulden / en tot bewijs van dien / werd

* Mezeray verhaalt 't geen gemeenlijk van deze gewaande History vermelt werd; maar vere van iets te verzekeren, redeneert hy 'er over als van een zeer twijfelagtige en zo te zeggen verdichte zaak. Usserius wederlegt dezelve in 't brede.

werd het graf van zeekere Dogter van een Hertog van Brabant aangetoont / die na dat men dezelve met geweld daar geplaatst had / zich opgaf en tusschen hemel en aarde bleef / zo dat menze zo als men nog zien kan / twee a drie voeten van de grond / aan een van de pilaaren van de Kerk moest vast haken.

Het geeft een schoon gezigt / in een groote Kapel die ter zijde van gemelte Kerk is / alle die beenderen der Maagden waar mede dezelve behangen is / in 't oog te krijgen / byna gelijk U E. ziet dat de zabels en pistolen / tot Whitehall in de Zaal der Guardes in order geschikt zijn. Die beenderen zijn van alle Cieraden ontbloot / uitgezondert de hoofden / waar aan men een zonderlinge eer bewezen heeft / want sommige zijn in zilvere kassen opgeslooten; Andere hebben vergulde borststukken / en daar zijn'er geen ofze hebben / te minste kalotten op van goutbloemde stoffe; of een Bonnet van root karmozijn fluweel / met paarlen en edele gesteentens geborduurt. Ziet daar mijn Heer / waar in / benevens de drie gewaande Koningen / de groote godvrugtigheid van Keulen bestaat / en 't gene haar de naam van H. Stad Keulen geeft. Daarom voert deze Stad ook in haar wapen / een zilver Veld met elf rode vlammen / 't Hooft rood / met drie kroonen. De elf vlammen zijn ter gedagtenisse van de elf duisend Maagden / en de drie kroonen zijn voor de drie Koningen.

In de Kerk der Maccabeen / is een Crucifix 't welk een pruik op heeft / dat wat raars is. Maar het verwonderenswaardigste en stigtelijke hier van is / dat wanneer de Pellegrims uit Hongaryen te Keulen komen / ieder van hen een vlok haair van die pruik afsnijd / en datze evenwel nooit vermindert.

De Karthuizers bewaren zoze zeggen / de zoom van het kleet van de Heere Jesus / dewelke de Vrouw die seven jaren aan een Bloetgang gegaan hadde / aanraakte om te genezen. Wanneer de Keulsche Vrouwen met die kwaal gekwelt werden / zo zendenze wijn aan de Karthuizers / op datze eenig klein gedeelte van dit overblijfzel daar in zouden weiken; waar na zy maar die wijn drinken moeten om van hare ziekte genezen te werden (J. Reiskius.)

Aan d'ingang van de Kerk der twaalf Apostelen / kreeg ik in 't oog een schildery waar in een vry zeldzaam geval afgemaald is / 't welk men egter gemakkelijk voor waarheid kan aannemen / uitgezondert een omstandigheid die'er door overlevering van 't volk bygevoegt is.

De Vrouw van een Burgermeester te Keulen / in 't jaar 1571 met een kostelijke ring begraven geworden zijnde / opende de doodgraver haar graf de volgende nagt / om de ring te steelen. Ik geef U E. in bedenken of hy niet zeer verbaast was / toen hy gevoelde dat

dat hem de hand gedrukt wierd / en dat de goede Vrouwe hem aanvattede om haar uit de kist te redden. Hy ontsloeg zig evenwel van haar / en liep weg zonder eenige woorden te verwisselen. De verrezene ontdeed haar zo goet alsze kon van hare doeken / en gong aan de deur van haar huis kloppen. Zy roept een knegt by zijn naam / en verhaalt hem in drie woorden 't voornaamste van haar avontuur / ten einde men haar niet langer zou laten wagten. Maar de knegt maakte haar voor een spooksel uit / en liep evenwel verbaast na zijn zijn Meester toe / dien hy de zaak verhaalde. Tot hier toe is het te geloven; dog hier hebt gy 't onwaarschijnlijke. De Meester die zo ongelovig als de knegt was / kreet hem voor een gek uit / en zeide dat eerder geloven zou dat zijn paarden op zijn solder souden staan. Ter zelver tijd hoorde men op die solder een schrikkelijk geraas; de knegt klom na de zolder / en hy vond'er ses karos paarden / zonder 't overige van het stal te rekenen. De Hr. Burgermeester over zo vele wonderen verzet zijnde / had de magt niet om te kunnen spreeken. De knegt was als opgetogen en in zwijm op zolder / en de overledene die niet dood was / klappertande in haar linne kleet / afwagtende met smert dat men haar binnen liet. Eindelijk wierd haar de deur geopent. Men verwarmde en koesterde haar zo wel / datze weer op nieuw begon te leven / als of'er niets voorgevallen was / en 's anderen daags wierd'er aan de nodige werktuigen gearbeit om de paarden weder af te laten. Tot een bewijs van dit alles / ziet men nog hedendaags op deze zolder / eenige houte paarden die met de huid van anderen overtrokken zijn / en men toont aan in de Kerk der twaalf Apostelen / een groot linnen gordijn / die deze Vrouw spon na haar wederkomst op de wereld / alwaar nog seven jaren daar na in leven bleef.

Met de Historie van deze geschiedenisse is het gelijk U E. ziet toegegaan / als met die van de meeste andere zeldzame gevallen. Men vergenoegt zig niet alleen met een byzondere zeldzaamheid van zaken / maar men wil dezelve nog al vergrooten en met nieuwe wonderen optopen. Daar zijn eenvoudige menschen die greetig 't geheel te gelijk aannemen / en die het blindeling geloven. Andere / die niet veel meer verligt zijn / iets verdigts onder waarschijnlijkheden bespeurende verwerren het eene onder het andere / ende verwerpen 't geheel al te voorbarig. Maar my dunkt dat redelijke menschen de zaken op een andere wijze opvatten / en datze het ware uit het valsche zoeken te onderscheiden. Zo men maar alleen geloof gaf aan die zoort van waarheden waar onder geen de minste verdigte omstandigheden lopen / zou men haast niets moeten geloven van 't gene dat maar alleen door overlevering van de Historie bewezen werd. Hoewel 't besluit van de gene die U E. zo aanstonts verhaalt heb / oogschijnlijk

maar

maar een Fabel is / geloof ik egter niet dat het redelijk zou zijn het begin daar van te loochenen / het Feit niets als dat zeer bewijslijk is / inhoudende; en buiten dat zijn'er vry wat voorbeelden van andere diergelijke gevallen. Ik geloof zelfs dat men een zaak in faveur van deze zou kunnen zeggen / dat is / dat in plaats van duisend vertellingen die'er alle dagen gedaan werden van zaaken dewelke bovennatuurlijk zijn / of schijnen te wezen / maar zeer weinig zijn die eenig fondament hebben. In tegendeel / is het getal der persoonen die als dood begraven zijn geweest / zonder dat egter dood waren / groot in vergelijking van 't getal der Historien die'er gedaan werden van die gene die gelukkig uit het graf gered zijn / zo als de Vrouw daar wy van spreken. Plinius brengt'er eenige voorbeelden van by; en onder anderen dat van Aviola / welkers ligchaam op de houtstapel gelegt zijnde / om na de wijse van dien tijd verbrand te werden / uit zijn slaapziekte ontwaakte / maar te gelijk verteert wierd door dat zelve vuur / 't welk hem maar voor een ogenblik 't leven weder gegeven had / want door de hevigheid der vlammen / was het onmogelijk om hem daar weer uit te rukken. U E. heeft zo wel als ik hondert diergelijke geschiedenissen in de oude Auteuren gelezen. Dog zonder uit Keulen te gaan / zal ik U E. den Aartzbisschop Geron te binnen brengen / dewelke na 't verhaal van Albert Krantzius nog levendig begraven wierd / en niet tijdig genoeg kon geholpen werden. En U E. weet buiten twijffel / dat het zelve ongeval in de eige stad gebeurde aan de subtiele * Doctor Scot die zijne handen opat / en zijn hooft in het graf verbrijzelde. Het is waar dat zekere George Herwart die veel eerbiedigheid voor hem had / bemerkende dat'er iets al te verdrietig en te onsmakelijk in deze Historie was / dezelve volslage ontkent heeft aan Brovius / een van de aanzienlijkste Auteuren dieze aan den dag gebragt hebben. Maar nog Brovius / Paulus Jove / Latome / Majoli / Vitalis / Garzoni of andere die dezelve taal voeren / kan men verdagt houden dat tot liegen genegen zijn geweest / en daar zijn gene redenen / waarom men hunne getuigenisse niet zou willen aannemen.

Aviola vir Consularis in rogo revixit. Et quoniam subveniri non potuerat prævalente flamma, vivus crematus est. Plin. l. 7. c. 51.

* Jan Downs Franciscaner Schotsman te Keulen, den 8 November 1308.

Hoewel ik my in een afweiding mogelijk al te lang begeven heb / kan ik my egter niet onthouden van U E. over een nieuw feit te spreeken / 't welk tot mijne zeekere kennisse gekomen / en t'eenemaal overeenkomend met dat van onze verrezene is. Het is eenige jaren geleden / dat een Goudsmits vrouw van Poitiers / genaamt *** Mervache / met eenige goude ringen begraven werdende / zo als zulks voor haar dood begeert had / een arm man uit de buurt zulks ter ooren kwam. De volgende nagt ontgroef hy het lijk om de ringen te steelen. Dog dewijlze niet als met gewelt konden afgedaan werden / zo maakte de dief de vrouw wakker zo als hyze haar ont-

ontweldigen wilde. Zy sprak en klaagde dat men haar smert aan deed. De Man in de uiterste verbaastheid, liep weg, en de vrouw uit dat acces van slaapziekte tot haar zelve gekomen, stapte uit haar doodkist die gelukkig geopent was, en kwam weder in haar huis. Binnen weinig dagen wierdze weer t'eenemaal gezond. Zy heeft na die tijd nog verscheide jaren geleeft, en ook verscheide kinderen ter werelt gebragt, waar van'er zommige op dezen dag nog in 't leven zijn, en die te Poitiers 't beroep van haar Vader waarnemen.

De Historye van Capitein Francois de Civille, Edelman uit Noormandyen, dewelke zeide, dat dood, begraven, en door Gods genade gelukkig weder opgestaan was, is een Feit zo zeldzaam en zo byzonder in alle deszelfs omstandigheden, dat ieder een na my dunkt het zelve behoorde te weten. Verscheide Auteuren die toenmaals leefden * hebben het voornaamste van deze Historye in 't ligt gegeven, maar zy alle hebben fouten begaan, en zelfs in eenige Artijkelen die aanmerkelijk waren. Zo U E. genegen was, om nauwkeurig daar over onderregt te wezen, zou het U E. zeer gemakkelijk vallen. U. E. had maar een *a* Frans Predikant die zig nu te Londen ophoud, te gaan zien, alzo deszelfs vrouw een kints kind van Francois de Civille is, en die U E. de Historye van deze Edelman door hem zelfs beschreven, zal mede delen.

* In 't jaar 1562.

a De Hr. de Sicqueville Edelman uit Noormandyen, en voor deze Predikant te Tours.

Ik heb U E. niet meer van Keulen te zeggen, als dat het een Land is daar men de wijngaard begint te vinden, dat het'er zeer duur in de herbergen is; en dat'er nog eenige * Familien gevonden wierden dievan een Romeins geslagt vermeinen afkomstig te zijn, en haar Geslagtboom aan den dag brengen, zedert dat deze stad een Colonye van het Rijk gemaakt wierd. Ik ben,

* Leskirchen en Judaes.

Mijn Heer, &c.

Keulen den 26 October 1687.

IV. BRIEF.

MYN HEER,

De wegen van Keulen op Mentz zijn tegenwoordig zo slegt/ en 't zitten op de wagens zo ongemakkelijk en zo onsmakelijk/ dat wy veel liever den Rijn wilden opvaren/ hoe traag het ook mogte toegaan.

Wy hebben maar een ogenblik te Bon stil geweest dat ons een klein slegt stedeken scheen/ en daar ik niet gehoort heb dat iets der pijne waard is om iemand op te houden: Haar fortificatien zijn vervallen / en het Paleis van de Keurvorst van Keulen die aldaar zijn residentie houd / schijnt maar een gemeen huis te wezen. Wy hadden in de schuit een Burgermeester van Keulen / die my zeide zo als wy voorby *Andernach voerden / dat'er in die kleine stad Edellieden zijn die byzondere voorregten hebben. Hy heeft my ook verscheide Historien verhaalt van een groot verlate Huis / 't welk aan d'andere zijde van de Rijn staat/ en hy zeide vol spookzels te zijn / die naam hebben immers gemeenlijk de kasteelen daar niemant op woont.

BONN. Anno 359. Julianus *munit contra Germanos civitates septem inter quas fuerant Novesium, Bonna & Bingium.* Calvis.

Coblens is op den hoek Lands gebouwt / 't welk de Moezel maakt / zo alsze in den Rijn valt. Deze stad kwam ons vermakelijk voor / en men zeide ons datze aan de Landzijde zeer wel gefortificeert was / maar wy hebben niet als enkelde muuren gesien in dat gedeelte 't welk door Moezel en Rijn besproeit werd. Het Kasteel 't welk op een hoogte is / aan de andere kant van deze stroom / is zeer sterk / en beheerst de stad t'eenemaal. Men noemt het / Ehrenbreistein, dat is / vermaarde Rots, of Rots van eere: En

* ANDERNACH. Andernach en Keiserswaart hebben een Tol regt op den Rijn.

Over eenige jaren gebeurde het dat zo als men doende was om de grond klaar te maken tot het oprechten van een Batery, men een verwulfsel ontdekte, waar in een yzere kist gevonden wierd, vol van goude Medailles, dewelke zamen omtrent de hondert duisend kroonen waardig waren. Zy waren van 't fijnste goud, en daar waren'er onder, die zo dik waren datze wel agt hondert ducaten woegen. Niet tegenstaande zy van dezelfde stempel waren als die Medailles of kloeke Romeinsche gedenkpenningen, waren ze plomp nagemaakt. Ende weinige die'er van waren, of van de egte, of wel nagemaakte, waren van de laatste Griekse Keisers. Dit moet te minste vier of vijfhondert jaren oud zijn. *Burnet.*

COBLENS. Residentie van de Keurvorst van Trier, zijnde het oudste Aartsbisdom van gansch Duitsland.

't Capittel van Trier neemt niet ligt Princen of Graven aan. De Canonniken zijn zo veel mogelijk is, maar gemene Edellieden. Zy behoeven maar sestien kwartieren van Adel te bewijzen zo van Vader als van Moeder 's kant. *Heiss.*

EHRENBREINSTEIN. BACHARACH,

En get zelve is gebouwt op de ruinen van het Fort Hermeistein, waar van niets meer overig is als dien hoek van de Rots/ waar op de windmolen staat. In deze plaats werd altijd goet guarnizoen gehouden met veele wapenen en ammonitie. Het Paleis van de Keurvorst van Trier / staat beneden de heuvel onder de sterkte / en op den oever van den Rijn.

Regt over 't Vlek Caub aan de Keurvorst van de Paltz toebehorende/ een half uur van Bacharach 't welk hem ook toekomt/ legt een oud Kasteel genaamt Pfaltz / midden in den Rijn / en daar van daan zeggen sommige/ hebben de Pfaltzgraven / of Paltzgraven hunne namen ontfangen. Bacharach is een zeer klein steedje op het hellen van den berg gebouwt / en vermaart door haar uitstekende wijnen. Een van de Predikanten dier plaats / met wien wy het middagmaal gehouden hebben/ geeft voor dat Bacharach van Bachi ara komt. Hy heeft ons ook gezegt dat 'er in de nabuurschap vier oude vlekken zijn die insgelijks aan Bacchus toegewijd waren. Stugbach dat boven op den Heuvel is / Scala Bacchi. Diebach / Digitus Bacchi. Handbach of Manersbach / Manus Bacchi. En Lorch Laurea Bacchi.

Zo als wy buiten Bacharach kwamen / ontstont'er een hevige storm / die een redelijke groote schuit deed vergaan / en de onze liep ook eenig gevaar. Wy zetteden voet aan land / een weinig voor dat wy te Rudisheim aankwamen / alwaar het kwade weêr ons deed blijven. Wy gongen voorby een vervalle huis / 't welk men zegt * Mentz
dat toegekomen heeft aan dien boozen * Aartsbisschop van Mentz die wierd in 't
van de rotten opgegeten wierd. Aldaar maakt de Rijn een klein jaar 745
Eiland / midden in dewelke een vierkante Tooren staat / die men door Paus
ook de *a* Rotten Tooren noemt. 't Geen gemeenlijk daar van ver- Zacharias
telt werd / is / dat deze Prelaat die de boosaardigste en wreedste tot een
mensch was van alle die toen op den Aardbodem waren / in 't Aartsbis-
huis daar zo even van gesproken heb / ziek wierd / (sommige zeg- dom ver-
gen dat het in een andere was / wat verder / dog dit doet niets tot beven.
de History) en dat door een buiten gewoon oordeel Godes / hy van a Mau-
zo veel rotten besprongen wierd / dat het onmogelijk was dezelve te sthurn.
verjagen. Men voegt'er by dat hy zig na 't Eiland liet overvoeren / hopende daar door van hen bevrijd te zijn / dog dat de rotten vermenigvuldigden / daar na toe zwommen / en hem eindelijk In 't jaar
verslonden. De naam van den Aartsbisschop was / Hatto II. by- 967.
genaamt Bonose. Ten tijde van een hongersnood liet hy na 't zeggen van de History / een groot getal armen in een schuur by een komen / alwaar hy haar liet verbranden / bybrengende dat het een onnodig ongedierte was / en nergens anders toe strekte als om 't Plinius
brood 't welk andere nodig hadden / op te eeten. De meeste men- verhaalt
schen alhier geven die Historie geloof; eenige andere zeggen ook wel op de ge-
dat het maar een verdigtzel is. Al te schielijk iets aan te nemen dat

na een wonder gelijkt / is een groote lossigheid en voorbarigheid ; dog men kan ook wel kwalijk doen / aan een al te algemeene ligtgelovigheid plaats te geven. Indien de H. Bladeren ons een Pharao vertoonen die met luizen en kikvorschen overladen was / en een Herodes die van de wurmen opgegeten wierd / waarom zou men aanstonds een andere diergelijke geschiedenisse voor een fabel aanzien ? Daar zijn wonderbaarlijker dingen geschied daar niemand twijffel aan slaat / en my heugt dat twee diergelijke Historien in de *Fasciculus temporum* gelezen heb. De woorden van den Auteur zijn ten naaste by ; dat / *Mures infiniti convenerunt quemdam potenter, circumvallantes eum in convivio ; nec potuerunt abigi donec devoraretur.* Het was omtrent het jaar 1074. Hy voegt'er by dat * *idem cuidam Principi Poloniæ contigit.*

tuigenisse van Varro, dat het Eiland Gyara, een van de Cyclades, door alle de Inwoonders ter zake van de rotten verlaten wierd. Hy voegt 'er by dat een stad in Spanje door Konijnen is onder de voet gehaalt. Een in Thessalien door mollen. Een in Vrankrijk door kikvorschen. En een ander in Africa door Sprinkhanen.

Van Bonn tot aan Binghen toe / drie uuren beneden Mentz / loopt de Rijn byna gedurig tusschen het Gebergte. Het schijnt dat deze passage die dezelve daar zo net van passe vind / een byzonder werk van de voorzienigheid Gods is. N. E. zou zeggen dat het een Vaart was die expres voor die stroom gemaakt was / midden door een land: 't welk voor hem volgens de natuur ongenaakbaar was ; uit vreze dat deszelfs loop niet konnende vervolgen / hy daar door opzwellen zou en die Provintien overstroomen die deszelfs wateren maar alleen besproeit hadden. Alles is byna met wijnbergen vervult aan de voet van de bergen / daar dezelve binnen door loopt / en men ziet op de oevers ter regter en ter slinker / een groote menigte van kleine steden en goede dorpen. Men ziet'er ook zeer veel Kastelen die byna alle op hoogtens / en zelfs op de punten van de steilste Rotsen gebouwt zijn. Ik heb'er meer als veertig getelt zedert dat wy van Keulen vertrokken zijn.

Ik heb ook al voortgaande / een vreemde eigenzinnigheid in de kleeren der boeren / en inzonderheid der vrouwen bespeurt. Na de kant van Bonn en Rijndorp hebben zy niet op 't hooft als een kleine muts van gecoleurde stoffe / met een koortje van een andere koleur geborduurt. Haar haair is gevlogten en hangt van agteren langs haar rugge. Zy maken haar lijf geweldig kort / en hebben een redelijke breede riem daarze haar ligchaam mee inbinden / een halve voet beneden de middel / 't welk een groote geplooide wrong maakt /

* Poppiel de II. bygenaamr Sardanapalus. Hy, zijn vrouw en kinderen wierden door de rotten verslonden. An. 823. *Poppielus Principes Polonorum Patruos suos veneno interimit, eosque insepultos projicit, sed ex cadaveribus mures enati sunt, qui Poppielum & ambos ejus filios unà cum uxore devorant Chron. de Pop.* Garo plaatst deze geschiedenisse in 't jaar 830, en hy voegt'er by dat de rotten de naam knaauwden van Hatto, dewelke op verscheide plaatsen van de Rijnse Toorn stont. Ziet de wederlegging van N. Serrarius.

De History van Hatto werd in 't brede door Tritheme in deszelfs Chronijken verhaalt, en door Camerarius in zijne Overdenkingen. Calvisius verhaalt, dat in 't jaar 1013, een zeker soldaat ook door de rotten verslonden wierd. Ziet Sam. 1 Kap. 6. v. 4. en 5.

maakt / en de rok zodanig na om hoog doet schieten / datze weinig beneden de knie komt.

Van Bitigen af tot Mentz toe / is de Rijn uittermaten breed. Men vaartze te Mentz over langs een schipbrugge / die geen steunzels heeft. Het eerste dat men ziet zo als men de stad inkomt / als men van de kant van Keulen aanland / is het Paleis van de Keurvorst. Het is van een roodagtige steen / en van een Bouwkunde verzelt met veele vercierfels op zijn Duitsch, hoewel regulier / en buiten dat pragtig.

MENTS. Aartz-bisdom, Hooge Schoole, Vaderland van Pauzin Johanna.

Vermits 't kwade weêr / konden wy het Wapenhuis / de Citadel en andere fortificatien niet gaan zien; maar daar wierd ons verzekert / dat wy'er niet veel aan verloren hadden / en dat'er in dit alles niet zonderlings te zien is.

De Hoge Schoole wierd in 't jaar 1482 door den Aartz-bisschop Ditherus of Dietre, van Issemburg gestigt.

Men heeft ons gezegt dat'er in 't midden van de Citadel / een zoort van een Tooren is die men gemeenlijk noemt het Graf van Drusus. Drusus Germanicus Broeder van Tiberius stierf in Duitsland / tot groot leetwezen gelijk U E weet van 't volk en van 't Leger; maar hy stierf niet op den Rijn. Daar en boven komt U E. wel te binnen dat zijn lijk te Romen gebragt wierd / om in 't veld van Mars verbrand te werden. Het is waar dat na dat Augustus hem door de Senaat de bynaam van Germanicus had laten geven / hy hem ook standbeelden deed opregten / Zegebogen / en andere Gedenktekenen op de oevers van den Rijn. En misschien was deze Tooren of Praalgraf / een graf van eere / 't welk de Ouden κενοτάφιον noemden.

De cieraden met welke de Keurvorsten de Mis zingen / zijn uittermaten pragtig / en de Hemel waar onder men de Hostie in sommige gelegentheden draagt / is t eenemaal met peerlen overdekt. My heugt dat in de kronijken van den Abt van Usbug gelezen heb / datze eertijds onder de Schatten van de Sacristie hadden een holle smaragd van de grootte en gedaante van de helft van een kloeke meloen. Deze Auteur zegt dat men op zeekere dagen water in deze Beker goot / met twee a drie kleine visjes die'er in zwommen: Dat de Beker gedekt zijnde / men dezelve aan 't Volk vertoonde / en dat de beweging der vissen zodanige werking te weeg bragt / dat de onnozele menschen zig inbeeldeden dat het een levendige steen was.

Jeder Keurvorst voert het wapen van zijn eige Huis / dog hy verdeelt het in vieren op rood met een zilver rad / 't welk het wapen van het Keurvorstendom is; d oorspzong van dit wapen komt van * den eerste Keurvorst die een rademakers Zoon was. Men ziet

* Willige of Viligese, uit het Brunswijkerland. Het Kapittel bestaat maar uit gemeene Edellieden. Daar zijn'er 42, waar van maar 24 van 't Kapittel zijn. Men moet te minste twee derde van de stemmen hebben om een Keurvorst te maken, *Heiss.*

De Hooge Schoole wierd in 't jaar 1482 door d'Aartzbisschop Ditherus gestigt. *Clavis.*

in de groote Kerk verscheide pragtige grafsteden van die Vorsten die'er gemeenlijk begraven werden.

De Protestanten mogen te * Mentz' wel woonen; maar zy hebben'er geen oeffening van Religie. De stad is middelmatig groot / niet zeer volkrijk / en haar Hoge Schoole is ook in geen al te goede staat. Dog aan de andere kant is haar gelegentheid zeer schoon/ en het omleggende Land zeer goet.

* 't Gemeene gevoelen doet *Moguntia* afdalen van *Magog* Zoon van Japhet, of van zeekere Troyaan *Maguncius*.

U E is bekent dat de Keurvorst van Mentz de eerste van de Geestelijken is / en de Deeke van 't Keurvorstelijk Collegie. Uit hoofde van deze kwaliteit / bepaalt hy den dag van de Electie of verkiezing als'er een Keizer dood is / of dat'er een Roomsch Koning verkoren werd. Van deszelfs magt of inkomen zal ik U Ed niets zeggen / nog ook van die van andere Princen ; want het zijn van dat slag van zaken die het byna ommogelijk is om wel te weeten, hoewel ieder een de mond daar vol van heeft. Ik ben;

Droomen.

Mijn Heer, &c.

Mentz den 3 Nov. 1687.

VII. BRIEF.

MYN HEER,

Na dat wy voor Mentz de Rijn overgestreeken waren/ zijn wy in de Main gekomen/ dewelke by tusschen reden gezegt / Moganus genaamt werd zo wel als Mœnus, en waar van sommige zeggen dat * Moguntia zijn naam ontleent heeft. Wy bedienden ons van de gewoonlijke schuit op Francfort / en kwamen daar by tijds aan op dezelve dag.

FRANCFORT. Keiserlijke Stad.

Deze stad is grooter als Mentz / rijker / schoonder / en volkrijker. De *a* fortificatien schijnen vry wat te weezen / hoewelze niet zonder fouten zijn. Zy is op een vlak Land gebouwt / en heeft geen voorsteden. De huizen zijn van die roodagtige steen daar U Ed. van gesproken heb / of van hout en pleister met ley bekleet. En de Main 't welk een brave kloeke rivier is / laat haar aan de regter hand leggen

a Elf Koninglijke Bolwerken.

gen. Een steene brugge vierhondert schreeden lang/ maakt de communicatie van Francfort met Saxenhausen.

Francfoort is een Keizerlijke stad/ en heeft een kleine Landstreek die aan hare Regeering onderhevig is. De Raad is Luthersch/ en het meeste deel van de Lutherschen zijn het ook. De Rooms Catholijken hebben de voornaamste Kerk waar in de plegtigheid gedaan werd van de Keizer te zalven/ dog zy dragen de Hostie niet als incognito, en doen geen publijke omdragten. De Protestanten die men'er Calvinisten noemt/ hebben vry oeffening van hare Godsdienst te Bokenheim/ een klein uurtje daar van daan in 't Graafschap van Hanau. Zy zijn gehouden in de Luthersche Kerken te trouwen/ en aldaar hunne kinderen te laten doopen.

Wy hebben in het * stadhuis de kamer gezien/ alwaar de Electie van de Keiser geschiet/ en alwaar een van de *a* Originelen van de goude Bul bewaart werd. In deze kamer is niets pragtigs. Men ziet'er maar een oud behangsel/ een groote tafel met een groen kleet/ en armstoelen van zwart fluweel voor de Keurvorsten. Op zy van deze kamer/ is de zaal alwaar zekere plegtigheden geschieden die op de Electie volgen. De Keizer gaat van deze zaal af zo haast als alle de plegtigheden verrigt zijn/ en begeeft zig na de Kerk alwaar gekroont staat te werden.

De goude Bul is een Boek van vier en twintig bladen van parkement in quarto die ingenaait zijn en met een ander parkement bedekt/ zonder eenig sieraad. Het zegel is'er aan vast gemaakt met een zijde snoer van verscheide koleuren/ en dat zegel is met gout overdekt/ invoegen dat het wel een Medaille of Gedenkpenning gelijkt. Het heeft twee duim en een half diameter/ en een goede linie van dikte. Op dit zegel ziet men Keizer Karel de IV. gezeten en gekroont/ houdende de Scepter in de regterhand/ en de Globus in de slinkerhand. Het schilt van 't Rijk/ is aan zijn regter/ dat van Bohemen aan zijn slinker zijde/ en rondtom is geschreven *Carolus Quartus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus*; en aan ieder zijde by de twee schilden; *Et Bohemiæ Rex.* Aan de andere zijde is gelijk een deur van een Kasteel tusschen twee Toorens/ waarschijnlijk om daar door Romen af te malen door dien dit veers rontom geschreven staat

Roma caput Mundi regit Orbis fræna rotundi.

En op de deur tusschen de twee Toorens/

Roma aurea.

*Zy wierd in 't jaar 1460 verbrand benevens de Handvesten van de stad.

Keizer Karel vergunde haar nevens de vryheid, zeer groote privilegien.

a De twee Originelen zijn te Praag en te Heidelberg. De Hr. Heiss heeft agter aan 't einde van deszelfs History van 't Keizerrijk gevoegt een vertaling van deze Bul. De Originelen zijn alle drie met het zelve zegel gezegelt, en in 't Latijn beschreven.

Deze

In de maant van January.

Deze Bul wierd te Nurenberg in 't jaar 1356 door Keizer Karel de IV. verleent / met toestemminge van alle de Staaten des Rijks die'er vergadert waren. Het oogmerk van de Instelders was wel dat dit Edict eeuwigdurend en onwederroepelijk zou zijn / dog men heeft daarom niet nagelaten om'er * verscheide nieuwigheden in te lassen.

* Inzonderheid in de Tractaten van Westphalen.

Zy handelt inzonderheid over de wijze hoe men de Verkiezing des Keizers / of *a* van de Roomsch Koning moet doen; die'er dikwils genoemt werd / Tijdelijk Hooft van de Christen wereld. Zy reguleert veele zaken ten opzigte der Keurvorsten nopende hun rang / vergaderingen / regten en vryheden / de opvolging tot het Keurvorstendom / de wijze hoe dat ieder van hun zijn functie moet plegen in publijke plegtigheden. Zy ordonneert dat die Vorsten / eens 's jaars by een zullen komen om de zaken van 't Rijk waar te nemen. De Keurvorst van Saxen nevens die van de Paltz / werden na de dood van de Keizer / Regenten van 't Rijk verklaart. Maar de zaken zedert gelijk U Ed. weet verandert zijnde in faveur van de Hertog van Beyeren / zo pretendeert die Keurvorst het Regentschap. De Questie is te weten of het Vicariaat gehegt was aan 't Keurvorstendom daar de Hertog van Beyeren mee bekleet is geworden / dan of 't aan 't Huis van de Paltzgraven toekwam.

a Volgens de meening van de Bul, zijn Keizer en Roomsch. Koning maar een en dezelfde Persoon. Hy werd'er dikwils genaamt Hooft der Gelovige, en eerste Prins van de Christe wereld.

Hedendaags / wanneer'er een Roomsch Koning is / is hy eeuwigdurende Vicaris en Erfgenaam van de Keizerlijke waardigheid. Uit dien hoofde was het / dat Philippus de II. niets als het Rijk van Spanje tot zijn aandeel had / en dat Ferdinandus deszelfs Oom / die by 't leven van Karel de V. Roomsch Koning verkoren was geweest / tot Keizer verheven wierd.

Francfoort is de plaats die door de Bul tot de Electie van de Keizer gestelt werd. Evenwel wierd Hendrik de II. tot Mentz verkoren. Hendrik de III. tot Aken / sommige te Keulen / en andere tot Augsburg en Regensburg. Daar werd ook geordonneert dat de Keizer eerst te Aken gekroont zal worden / 't welk ook al zedert een geruimen tijd niet meer onderhouden word. Ieder Keurvorst mag * twee hondert man hebben / zo voor zijn wagt als tot zijn dienst / terwijl men met de Electie beezig is / en de Burgers van Francfort zijn gehouden / alle vreemdelingen als dan buiten haar stad te houden / op pœne van verfteeken te werden van alle hunne privilegien. Deze Bul bevat veel meer andere Reglementen daar ik my niet mee ophouden zal om'er U E. een verhaal van te doen.

De Bul is in't Latijn beschreven.

*Dit werd niet meer onderhouden.

De beruchte Theriakel of Tegengift van Francfort werd ten huize van Doctor Peters bereid / dewelke een zeer bekwaame Artzenymaker / en een groote Weetgierige is. Daar komen meer als hondert verscheide Drogeryen in deze Compositie / en dit alles ziet

De dag van de zalving van de Keizer, werd hem in een

meer

men netjes op een lange tafel Pyramides gewijze geschikt. Deze Doctor heeft verscheide Antiquiteiten/ en andere fraaÿigheden/ onder anderen een kostelijke steen van een gemengelde witte/ geele/ blaauwe en zwarte kleur/ die zo groot als een hooft is/ en die hem sestien hondert kroonen kost.

Hier zijn vele Joden/ maar zy zijn alzo arm/ als die van Amsterdam rijk zijn. Hun baart loopt spits af/ en zy dragen zwarte mantels met kraagen. Zy gaan van herberg tot herberg om aan de vreemdelingen iets te verkopen; dog 't zijn menschen daar weinig op te vertrouwen is/ en daar men zig ook voor wagt. Hen is een wet opgelegt/ van om 't water ten eersten te gaan/ als'er ergens brand ontstaat.

U E. is bekent dat de jaarmarkten van Francfort niet weinig toebrengen om deze stad rijk en vermaart te maken. Daar zijn'er drie in 't jaar/ en daar werd een merkelijke Commercie gedreven. Ik ben;

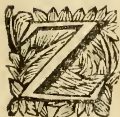
schootel opgedist, een heele gebraden Os met wild-braad en venaisoen gelardeert en opgevult. Na het Festijn, werd den Os aan 't volk ten beste gegeven. *Borjon. Dign. Temp.*

Mijn Heer, &c.

Francfort den 7 Nov. 1687.

VIII. BRIEF.

MYN HEER,

Zo als wy in de koets traden te Francfort/ om onze reis te vervolgen/ zagen wy dat onze koetsier op ieder van zijn paarden een weinig zout strooide/ met zekere kleine zwiertjes/ die een gedeelte van het geheim maken/ en zulks na hy zeide/ om ons geluk toe te brengen/ en alle toverye en bezweringen van ons gedurende de reis af te weeren.

Te Gernsheim zijn wy de Rijn overgetrokken/ en na dat door Bosschen gekomen waren die door 't overlopen van deze Rivier overstroomt waren/ door gevaarlijke en moeylijke wegen/ hebben wy'er een zeer schoone gevonden tussehen het einde van die Bosschen en de stad Worms/ die'er maar twee kleine uuren van af legt. Deze stad is drie of vier hondert schreden van de slinker oever van de Rijn/ in een uitstekend Land/ en in een zeer aangename stand

WORMS Keizerlijke stad en Bisdom.

stand gelegen. Zy is met een dubbelde muur omringt / zonder fortificatien / die 't vermelden waardig zijn / en zonder guarnisoen. De * Bisschop voert groot gezag / niettegenstaande dat het een vrye en Keiserlijke stad is. Men houdze byna van grootte als Francfoort / maar zy is arm / bedroeft en ontvolkt. Daar wierd my een huis gewezen 't welk onlangs maar voor duisend kroonen verkogt was / en eertijts zo veel 's jaars van huur deed.

Daar en boven zijn'er groote ledige erven in de stad. Men heeft'er zo veel Wijngaarden geplant / dat'er alle jaren omtrent vijftien hondert voeders wijn van geperst werden. Yeder voeder is een vat / daar omtrent tweehondert gallons van Engeland in gaan. Zy houden deze wijn in groote waarde / en hebben een spreekwoord / 't welk zegt dat hy zoeter is als de melk van de H. Maget. De stad zend'er van tot een geschenk aan menschen van groot aanzien die'er door trekken / en zy laat hen met een / vis en haver presenteren. De vis is om 't regt van visserij in den Rijn dieze heeft / te betekenen: maar ik heb niet kunnen weten wat de haver beduid. Het kan niet zijn om hare Jurisdictie te betekenen / want zy heeft'er gansch geen. De Lutherianen hebben hier een kerk / en buiten dat / prediken zy nog beurt om beurt met de R. Catholijken in die van de Preekheeren. De rest komt de R. C. toe / dewelke evenwel de Hostie niet publijk omdragen / nog ook geen ommegang doen als de tweede Paaschdag. De Protestanten die ik nog Calvinisten zal noemen / om hen van de Lutherianen te onderscheiden / hebben hare kerk te Newhausen in de Paltz / een klein half uur van de stad. De Lutherianen maken geen zwarigheid om'er zomwijlen hunne kinderen te laten doopen / 't welk met het doen van de Lutherianen in Francfoort / gansch strijdig is.

Men zegt dat een Heer van 't Huis van Alberg verscheide Joden van Palestina mee gebragt hebbende / dertig daar van aan de stad Worms verkogt voor een stuk zilver gelt / en dat zy'er lange tijd als slaven gehandelt wierden / alvorens zy de vryheid verworven / dieze nu nevens de andere Inwoonders genieten.

De kerk van St. Paulus schijnt een oud Gebouw te zijn / en ik geloof dat die van St. Jan nog ouder is. Deze is van zeer groote steene vierkanten gemetzelt / en haar gedaante is t'eenemaal irregulier. De muuren zijn meer als twaalf voeten dik / de vensters zijn naauw / en rondtom van buiten / loopt een galdery / juist onder de kant van het dak; daar is weinig apparentie dat het voor een kerk gebouwt is geweest. De Hoofkerk is een lang Gebouw 't welk redelijk hoog opgetrokken is met vier torens op de vier hoeken. 't Heele getimmer is een zwaar metzelwerk met Gotische sie-

raden

* Worms was eertijts een Aartsbisdom. Paus Zacharias verlegde het te Ments, om den Aartzbisschop Gervisiaan te straffen uit oorzaak, dat hy tegens zijn gegeve trouwe, een Man gedood hadde die hy genodigt had, om uit het Leger der Saxen zijne vyanden te komen, ten einde by een gemeenzaam gesprek met hem zou hebben. *Heiss.* De Bisschop is zeer arm. Het wapen van de Bisschop is, een zwart velt met kleine goude St. Andries kruycen doorzaait, met een zilvere sleutel op zy.

raden overdekt. Men liet ons zeker Dier zien 't welk boven een van de deuren van de Kerk staat / en daar 't volk hondert vertellingen van doet zo als men zegt. Dit Dier is zo groot als een Ezel / en heeft vier hoofden: Een Menschen hooft / een Osse kop / een van een Arent / en een van een Leeuw. Het licht de twee eerste op / en buigt de twee andere. De voorste regter voet is van een Mensch / en de slinker / van een Os; de twee agterste zijn van den Arent en de Leeuw / en daar zit een Vrouw op dat Dier. Zo men dat geheim mogt doorgronden / geloof ik dat men wel zou mogen zeggen dat dit Zinnebeelt een schrikdier is uit de vier Dieren van 't gezigte van Ezechiel t'zamengestelt / waar by sommige de vier Evangelisten verstaan hebben; en dat de Vrouw het Euangelium verbeelt.

Ik heb mijn opmerking genomen op een stuk schildery 't welk boven 't Autaar van een der Kapellen dezer Kerk staat / waar in de H. Maget onze Zaligmaker van 't kruis afkomende / ontfangt / en verscheide Engelen die de werktuiging der kruiciging ten Hemel voeren. Dog de Schilder heeft'er toen buiten twijffel niet om gedagt; of het moest wezen dat de Engelen zedert al die overblijfzels weêr overgebragt hebben.

Aan den ingang van St. Maartens Kerk boven een draagbaar Autaar is nog een fraay schildery. Zy is omtrent vijf voeten in 't vierkant. Boven in een hoek ziet men God de Vader als of tegen de Maagt Maria sprak / dewelke midden in 't stuk op haar knien legt. Zy houd het klein kind Jesus by de voeten / en steekt hem 't hooft voor uit in de tregter van een moolen. De twaalf Apostelen doen dezelve moolen draayen door middel van een handboom daarze met al hun magt aan werken / en waar in ondersteunt werden door die vier Dieren van Ezechiel daar wy zo even van gesproken hebben / dewelke aan een andere kant arbeiden. De Paus ontfangt knielende / de Hostien die toebereid zijnde in een goude kelk nedervallen. Hy geeft'er een van aan een Cardinaal / deze geeftze aan een Bisschop / de Bisschop aan een Priester / en de Priester geeftze aan 't volk.

Hier zijn twee publijke Huizen / waar van de eene 't Huis der Burgers genaamt werd / en waar in de Raad tweemalen 's weeks over Staats zaken by een komt. Het ander is voor de Magistraat; en daar werden de gemeene zaken bepleit. In het eerste was het dat Luther stout genoeg was om te compareren / over 't geval 't welk ieder een bekent is. Men heeft ons verhaalt dat deze Doctor reets met zeer veel levendigheid gesproken hebbende / en buiten dat nog door een oven waar by stont / verhit zijnde / iemant hem een glas wijn bragt / 't welk hy aannam / maar dat vermits hy met veel heftigheid redeneerde / hy niet eens om drin-

ken dagt / en zonden'er op te letten / het glas op een bank die aan zijn zijde stont / neer zettede. Men voegt'er by / dat het glas aanstonts daar op gebrooken wierd / zonder dat'er iemant aanraakte / en daar werd voor waarheid verhaalt / dat de wijn vergiftigt was geweest: Het is een Historp daar ik geen glossen op meen te maken. Het zy hoe het wil/ de plek van de bank waar op men zegt dat het glas gezet wierd/ is t'eenemaal uitgeholt/ zo vele kleine stukken zijn'er van afgehaalt door yverige Lutherianen/ die dezelve ter gedagtenisse van Luther bewaren.

Wy gongen 't ander huys zien 't welk men de Munt noemt; Ik zag'er onder anderen * een blad perkament in een lijst gezet/ boven dewelke twaalfderley zoort van schrift is / uittermaten schoon / met verschelde stukjes met waterwerve geschildert / en trekken die stout met de penne gehaalt zijn.

* Deze twee veersen zijn boven aan 't blad geschreven.

Mira fides! pedibus Juvenis facit omnia recta,
Cui pariens Mater Brachia nulla dedit.

Het is een zeekere Thomas Schuveiker geweest die zonder armen geboren was / en die dit met de voeten uitgevoert heeft. Men laat nog een ander klein werk zien / daar men ook over verbaast staat en met de hand uitgevoert is. Het is een rond stukje perkament groot omtrent als een Guinée, waar op 't Vader ons zonder verkortingen geschreven staat; dog dat is weinig om van te spreeken. Ik ken een * Man die 't zelve Gebed ses maal en nog duidelijker in een diergelijke spacie geplaatst heeft. Dit huis heeft een redelijk lange overdekte galdery / tusschen welkers bogen men groote beenderen en hoorns ziet hangen. De eerste zegt men zijn beenderen van Reuzen te wezen: en de hoorens van ossen die de steenen waar mede de Hooftkerk gebouwt is / aangebragt hebben: Fraaye en eerwaardige stukken. Het binnenste van het Huis is vol van schilderyen / onder anderen ziet men die van verscheide gewapende Reuzen / die in een onderstaande Inscriptie Vangiones genaamt wierden. Men weet wel dat de volkeren die eertijds dat gedeelte van den Rijn bewoonden / Vangiones genoemt wierden / gelijk men het in Tacitus en elders ziet. Maar ik kan U E. niet zeggen om wat reden men sustineren wil dat die Vangiones Reuzen geweest zijn. Edog / maken die groote Mannen veel gerugts te Worms. Duisend Historien werden'er van verhaalt / en zedert dat men'er van spreekt / meent ieder bevoegt te wezen om het zijne daar van te mogen zeggen.

* *Maximin Mosselini.*

Camerarius heeft geschreven dat men in zijn tijd eenige beenderen van die Reuzen in 't Wapenhuis bewaarde.

Wy hebben te Frankendal niet stil gestaan; de fortificatien zouden redelijk goet zijn indienze bekleet waren; maar men heeft haar te veel schuinte moeten geven; om dat de grond te week en te los zijnde / geen genoegzame vastigheid zoude kunnen geven / en het zelve gebrek scheen my nog grooter te wezen aan de fortificatien van Manheim. Dezelve kleine plaatsen komen de Keurvorst van de Paltz toe; zy leggen maar twee goede uuren van malkanderen. De stand van Manheim maakt deszelfs grootste sterkte / en is byna door de Nekker en Rijn omringt. In de Citadel is een goet guarnizoen; maar 't zonderlingste dat ik'er in vind is de Kerk die men de Eendragt noemt. De Keurvorst Karel Lodewijk Vader van de laatst overledene Karel had deze Kerk laten bouwen om in 't gemeen ten dienste te zijn / zo voor de Protestanten genaamt Calvinisten / als de Lutherianen. Maar deze Prins van vrolijke aart en in 't stuk van Godsdienst weinig bezorgt zijnde / liet hy toe om de zeldzaamheid van 't geval / de eerste dag dat men'er in predikte / dat een Paap van de nabuurschap daar in ook mogt prediken / en deze Pastoor deed'er een Redevoering in die meer na een Lofrede van de Vorst als na een Sermoen geleek De meening was toen niet dat men dit in gevolg zou trekken / en zedert die tijd bedienden hen de Lutherianen met de andere Gereformeerden alleen van deze Kerk. Maar eindelijk heeft de Keurvorst thans regeerende / die van de Roomsche Religie is / kunnen goetvinden om die van zijne Godsdienst by de Gemeente der anderen te voegen / gevende voor redenen / boven die van zijne wille / die de kragtigste en de beste is / dat zulks tegens de intentie van de Stigter niet strijdig is geweest / 't welk hy met de Redenvoering van de Pastoor beweesj. Hedendaags ziet men dan de drie Pastoors van de drie Religien by beurten haar dienst doen in de Kerk van de Eendragt. Zy beginnen en eindigen de eene na den ander / zo dat in drie aan een volgende Zondagen / ieder der drie Pastoors 't voordeel gehad heeft om de eerste in te gaan / zo als hy mede als tweede en derde gedaan heeft. De Kerk is niet groot / maar zy is redelijk fraay. De Predikstoel is ten gemeene dienste; wanneer de R. Catholijken de Mis gecelebreert hebben / schuiven zy het gordijn toe / en bedekken het Autaar.

FRANKENDAL.

MANHEIM.

Over veertig jaren was Manheim maar een klein dorpje / ter plaatse daar nu de Citadel staat. Frederik Vader van Karel Lodewijk / liet dit dorp sterk maken / en noemde het Fredericsburg. Ter zelver tijd wierd de stad gebouwt die de oude naam van Manheim weer aannam / en zy wierd ook gefortificeert. Alle straaten zijn op een regte linie / en in sommige zijn bomen geplant gelijk in Holland. Manheim is een zeer aangename plaats. Alle dagen te vijf uuren 's morgens / op de middag / en 's avonts te ses uuren / werd'er een gedeelte van een Psalm / boven op de stadshuis Tooren door

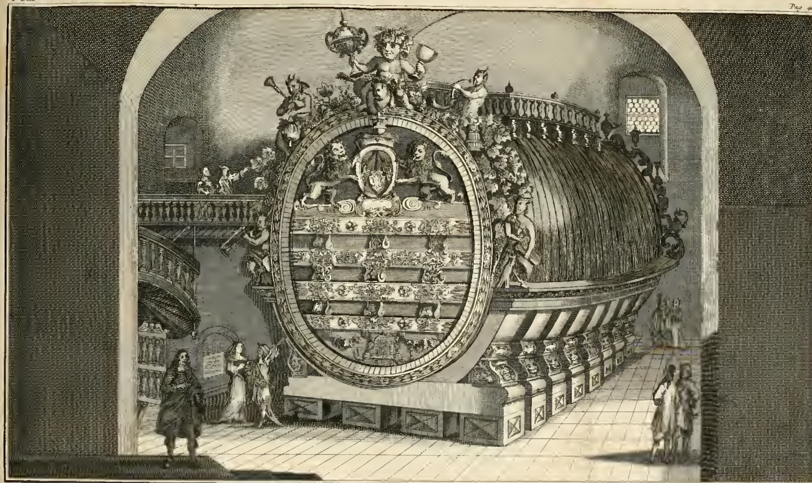
gegageerde Musicanten gezongen: Haar instrumenten zijn zo door-dringend / dat menze overal kan hooren. Dit geschiet byna in alle steden van de Paltz.

Na dat wy in 't uitgaan van Manheim / de Nekker met een schipbrugge gepasseerd waren / zijn wy door een vrugtbare vlakte gegaan / dewelke drie goede uuren duurt / tot aan de voet van 't gebergte van Heidelberg. Deze bergen maken een lange reeks van bergen uit / die men zeggen zou dat een beletzel willen maken om verder te gaan. Evenwel vind men'er een opening aan de plaats daar de Nekker uit komt. Men passeert deze rivier over een gedekte brugge / en aan de andere kant vind men de stad Heidelberg / die tusschen bomen en rotzen hoog en laag legt. Het is geen zeer schoone stad / en ik weet niet door wat geest van strijdigheid menze byna t'eenemaal van hout getimmert heeft / daar men gemakkelijk en in overvloet steen kan krijgen. Het Paleis van de Vorst staat boven op de hoogte ; het bestaat uit verscheidel ingeleide stukken die niet voltooit zijn. Het geheel is van hardsteen / en aan eenige deelen ziet men een treffelijke uitvoering van de Bouwkunst. Tusschen de Rotzen die 't Gebouw omringen / heeft men tuinen gepractiseert / maar wat moeite men ook neemt om aan 't gehele werk een fraay oog te geven / is'er niet aan als iets zeer armoedigs en irregulier / wanneer men 't geheel te gelijk beschouwt. En ik vertrouw dat men dit Huis genoegzaam zou prijzen wanneer men zeide dat het een heerlijke Hermitagie was. Dewijl het niet lang geleden is dat de Hertoginne van Orleans Suster van de laatste Keurvorst / en erfgenaam van een gedeelte zijner goederen / de meubilen van het Kasteel had laten wegnemen / zo vonden wy het zelve zeer ontbloot. Daar wierd zelfs tot de wijn toe van het berugte vat verkogt / en na alle schijn zou men het zelfs wel mee genomen hebben / indien dat juweel niet al te zwaar bevonden was geweest. De Colossus van Rhodes zegt de Heer Patin had geen meer water tusschen zyn beenen als het groote vat van binnen bevat ; het heeft voegt hy daar by 31 voet in zijn lengte / en 21 voet in de hoogte. Men klimt'er op langs een trap van vijftig treden / en boven op is een planke grond van twintig voeten lengte / met een hek rondtom. Het wapen van de Keurvorst staat op de schoonste plaats van het vat. Bacchus staat'er ook levens-groote / met ik weet niet hoe veel Bosch-goden / en andere Drinkelingen van dito soort. De wijngaarden / druiven / glazen en kloeke wijnkannen in basterlevens maken een gedeelte van de Cieradien : En men ziet'er ook eenig lofwerk alwaar schoone Hoogduitsche spreuken over zo een zinrijk onderwerp geschreven zijn.

HEIDELBERG. Hoge Schoole doorGraaf Robbert in 't jaar 1346. gestigt.

Deze stad wierd door de Franschen den 22 Mey 1693. stormenderhand verovert, en t'eene maal verwoest.

Het Heydelberger Wyn-vat.

De ongevallen van den Oorlog / daar dit Land zo dikwils het Tonneel van geweest is / hebben het zelve in een zeer slegte staat gebragt / hoe goet dat het van natuur uit zig zelve is. Voor ieder een is vryheid van Godsdienst / maar de Magistraat is overal Protestants. Men ziet in de groote Kerk dezer stad verscheide pragtige grafsteden der Paltzgraven. In 't Choor van dezelve Kerk / is dat van Robbert Roomsch Koning en stigter der Hoge Schoole van Heidelberg.

Die 10 Ian. an. 1546. Missa Heidelbergæ in populari lingua peracta fuit. Calvisius.

U E. is niet onbekent 't verlies 't welk die van Heidelberg in 't jaar 1612 overkwam / wanneer hare vermaarde Bibliotheek van daar na 't Vaticaan vervoert wierd.

Ik ben,

Mijn Heer, &c.

Heidelberg den 12 November 1687.

IX. BRIEF.

MYN HEER,

Twee goede uuren aan dees zijde Heidelberg / zijn wy door denne Bomen Bosschen getrokken / en zedert hebben wy 'er nog vele gevonden. Men steekt 'er de brand in / men zaagtze by de voet af / ook brengt men 't Land zo veel mogelijk is in staat om bebouwt te kunnen werden / en niet tegenstaande dit alles / doet 'er de natuur van het Land meer voortkomen als men 'er uitrukken kan. Die gehele Landstreek is zeer arm / en 't gelt zo schaars / dat men aan de kant van Visseloch en Vintsheim / een schoon tarwbroot van agt pond voor twee stuivers kan kopen. Wy zijn vier dagen onderwegen geweest om van Heidelberg hier te komen / en geduurende die gehele weg hebben wy nauwlijks iets anders dan dennebomen gezien. Ik geloof niet dat 'er in Carolina meer zijn. Daar zijn een menigte van kleine steedjes die niet waard zijn dat menze noemt.

Vings-

VINSHEIM. Keizerlijke stad. WIMPFEN, Keizerlijke stad.

Vinsheim is de beste van alle. 't Is een vrye stad zo wel als Wimpfen. Alle Inwoonders zijn'er Luthers / in de eene zo wel als in de andere. Ik geloof niet dat men ooit koddiger Byeenkomst ontmoet heeft als die wy gezien hebben van de Burgermeesters van het kleine steedje Palemberg. Deze Heeren waren in de Herberg daar wy gespijst hadden / en de plaats van hunne gewoonlijke rendevous als zy eenige gewigtige zaken te verhandelen hebben. Verbeelt U E. eens twaalf of vijftien boeren op zijn zondags gekleet / met spitze hoeden met geele en groene linten overladen; roode of blauwe

PALEMBERG.

hemtrokken / kragen of dassen van zwart tafft / het haair in 't ronde boven 't oor afgeschooren / en de baart op zijn Capucijns / deze gehele Bende half dronken zijnde / de ellebogen op de Tafel / ieder een groot glas in de hand houdende / gedurig drinkende / van processen spreekende / en den eene harder als den andere schreeuwende. 't Gebaar en de postuuren zijn nog 't fraaiste van alle / maar die zijn ook niet wel uit te drukken. Voor het overige / moet men zig niet verwonderen / dat men in die kwartieren zo op het drinken gezet is / dewijl men'er vier kloeke kannen wijn voor een stuiver heeft. Ook kent men daar geen kleine maat. Als een Reiziger in passant een glaasje wijn eischt / zo brengt men hem een groote wijnkruik daar tien menschen genoeg aan zouden hebben.

Zo als men deze stad nadert / ziet men niet als Tabak en hop in plaats van wijngaarden / en het bergagtig Land werd vlakker en

NUREMBERG. Keizerlijke stad.

zo laag / dat men de schoone en groote stad Nuremberg / redelijk verre daar van daan ontdekken kan. Alvorens dat wy'er kwamen / vonden wy ons dikwils op den oever van de kleine rivier de Pegnits die 'er van daan komt / maar van geen ander gebruik is / als om'er de moolens te doen omgaan. Het zou niet zeer moeilijk zijn dezelve vaarbaar te maken / en men zou wel haast de schade wedervinden door het profijt dat men'er uittrekken zou.

Niet tegenstaande dit gebrek / is Nuremberg een stad van goede Commercie / zeer rijk / en vol volk. Men zegt datze tweemalen grooter als Francfort is / en zy heeft seven andere steden in haar Jurisdictie / met vier hondert en tachentig vlekken en dorpen. Hare fortificatien zijn niet veel ten opzigte van de gene die'er hedendaags gemaakt werden; maar zy geniet een volkome rust en vrede; en aangezien zy in 't hert van Duitsland legt / bewaren haar hare Nabuuren zo wel als zy voor hun zelve zorg dragen. Al schoon de Keizer Meester van Nuremberg was / zo als hy het van zijne Erflanden is / zou hy'er geen groot voordeel uit trekken. Want in alle gevalle / hoe vry die kleine Staaten ook mogen wezen / zijnze egter slaven van de Keizer / ter zelver tijd alsze Leenen van 't Rijk zijn. Zy moeten in alle voorvallen en gelegentheden / Manschap / wape-

nen

nen en gelt contribueren; en men zou duizend middelen kunnen vinden om hun te plagen/ indienze niet haar zin deden.

Neuremberg is een zeer schoone * stad/ niet tegenstaande de bouwing harer huisen op de Gottische manier is/ en andere manieren van 't Land/ die jegens de natuur van de Bouwkunst strijden. In 't algemeen zijn de huizen groot/ zindelijk en hegt getimmert. Eenige zijn van buiten vol van schilderyen/ en byna alle andere zijn van zeer schoone hardsteen. Daar zijn eenige metale fonteinen op verscheide plaatsen van de stad. Wy hebben'er een pragtige gezien die nog by de maker is/ waar in voor seventig duizend kroonen aan metale figuuren zijn/ behalven de andere sieraden. De straaten zijn breed/ zindelijk/ en wel geplaveit/ maar 't is jammer datze niet regter lopen. Volgens de overlevering van 't Land/ zou Neuremberg door Nero gebouwt zijn geweest/ en daar is een der Toorens van 't Kasteel/ die men Nero's Tooren noemt/ maar dit bewijst niet veel. Ik zou liever willen zeggen dat Noriberga, 't welk men ook in 't Latijn noemt *Mons Noricorum*, van Noricum afkomstig was/ 't welk het oude woord van 't Land was/ en van 't woord Berg, 't welk in 't Hoogduitsch een Berg betekent.

* Zy heeft ses poorten, 228 voorname straaten, 12 publijke fonteinen, en 118 putten. *Gal. Gualdo.*

Het Kasteel legt op een rots/ hoewel de rest van de stad redelijk laag is. De figuur van dit Kasteel is t'eenemaal irregulier/ om dat men zig na de onvolmaakte en ongelijke klomp van deze Rots heeft moeten schikken. Men heeft ons meer als eens verzekert/ dat de put die'er is/ sestien hondert voet diep is/ maar niemand van ons heeft het willen geloven. Zy zeggen ook dat de ketting van den emmer drie duisend ponden weegt. In een van de zaalen van dit Kasteel toont men aan vier Corinthische pylaren omtrent vijftien voeten hoog; en men zegt dat de Duivel die van Romen overgebragt heeft/ op de uitdaging die'er hem van door een Monnik gedaan was. De omstandigheden van de Historie te vertellen, zou U E. maar verdrietig vallen. Zy doen nog een andere vertelling van een berugte Tovenaar van 't Land/ die over de gragten van 't Kasteel te paart sprong/ en zy toonen ook aan 't afdrukzel van een van de hoefyzers op een van de steenen van de Borstweering.

De Keizer logeert op 't Kasteel wanneer hy door Neuremberg passeert.

De sieraden die tot de zalving van den Keizer dienen/ werden in de Kerk van 't Hospitaal bewaart. De kroon die men noemt * Infula, is van goud/ en byna met edele gesteenten gansch overdekt. Zy is niet geslooten gelijk de Keizerlijke kroonen die men ons gemeenlijk uitbeeld/ in plaats van 't Bloemwerk van de Hertoglijke kroonen/ zijn het dunne metaale plaatjes boven rond gemaakt/ dewelke aan de zijden zig aan een voegen en die rondtom 't dekzel lopen. Daar zijn'er seven/ en die van voren is het rijkelijkst verciert. Boven aan is een kruis/ en een halve Cirkel tusschen de twee plaatjes van het agterste vast gemaakt/ geeft zig tot boven het dek-

* Het is de kroon van Keizer Karel. Zy weegt veertien pond. Keizer Sigismundus ver-

zel op/ en voegt zig boven aan 't kruis. De Scepter en Globus zijn van goud. Men zegt dat een Engel uit den Hemel het zwaard hier gebragt heeft. De Dalmatique (of Misgewaden van Diakens/) van Keizer Karel/ is violet/ en met peerlen geborduurt. De Keizerlijke Mantel is'er mee geborduurt en met goude Arenden doorzaait/ en met een menigte juweelen bezet. Daar is nog 't Koor-kleet/ de stoel/ de * handschoenen/ kouffen/ en *a* halve laarsen. Men bewaart ook in deze Kerk verscheide overblijfzels/ en onder anderen het yzer van de Lans van Benoist St. Longin. Zy weeten wel dat het gewaand yzer van deze Lans op meer als tien andere plaatsen op de wereld vertoont werd. Maar zeggen zy/ het hare is uit *b* Antiochien gekomen; het is St. Andries die het gevonden heeft; een Man alleen heeft'er een gansch leger mee verslagen; geen ding in de wereld daar Keizer Karel meer van hield als van dit: Eindelijk zijn de andere Lancen onegt/ en deze is de ware. Zy respecteerenze ook als een zeer kostelijk Memoriaal/ en hebben zo te zeggen voor haar een eerbied van heiligdom. Zy houden nog in zeer groote waarde een stuk van 't kruis/ midden in 't welke een gat van een van de nagels is. Zy zeggen dat de Keizers * eertijds de grootste hoop van hunne voorspoed vestigden/ 't zy in oorlog of in vrede/ op de bezittinge van dit levendigmakende hout/ van de Nagel/ en andere *a* overblijfzels die te Neuremberg bewaart werden.

Haar Lans doet my hun wapenhuis te binnen brengen. Het is van de vermaarste van Duitsland. Daar zijn twee groote zaalen/ ieder twee hondert vijftig voeten lang/ en zeer met wapenen opgevult. Wy hebben'er drie hondert metale stukken Canon getelt. Maar om de waarheid te zeggen/ het grootste gedeelte van de andere wapenen zijn wat ouderwetz. Musketten en vuurroers met haken/ helmen en harnassen met meenigte; schoone behangsels van

Gunde aan Neuremberg het regt om deze kroon te bewaren.

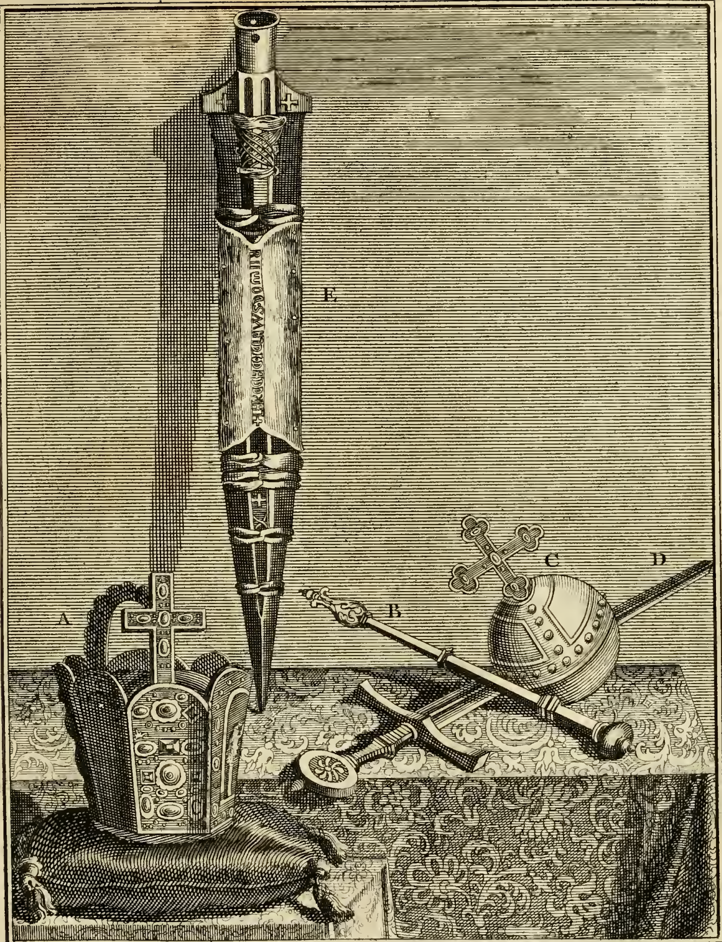
* Met juweelen geborduurt.

a Met dunne goude platen overdekt.

b Lancea Domini reperta est in Antiochia a quodam Rustico, cui beatus Andreas locum ostendit. Quidam cum ea totum exercitum letificavit. W Roolwink, *in Fasciculo Temporum.*

* *Tantum præsidii in illis posuerant Imperatores, ut sine eorum possessione, sibi nec nomen competere, nec Numen penes si esse existimarint. Neque domi saltem in Gazophylaciis suis sedem illis ponebant, sed militiæ quoque hoc quasi Palladium secum habebant: Et quando cum Hostibus dimicandum erat omnis Victoriæ spes super illis nitebatur.* Descr. Imp. Lipsanorum.

a De Lans: een stuk hout van 't kruis, een van de Nagels, vijf punten van de Doornekroone; Eenige deelen van de kettingen waar aan St. Pieter en St. Paulus te Romen geketent wierden. Een klein stukje van de kribbe. Een tand van St. Jan Bapt. Een van de Armen van St. Anne. De doek daar de Heere Jesus de voeten zijner Apostelen mee afdroogde. Een stuk van 't kleet van St. Jan den Evangelist; en een ander stuk van 't Tafellaken waar mede de Tafel gedekt was, boven welke Christus het Pascha en Avontmaal met zijne Discipelen vierde.

A. *De Kroon*, B. *Scepter*, C. *Ryks-appel*, D. *Het Zwaert van Karel den Grooten*, E. *De Lans-van Longinus*.

van Wapenhuizen ; en daar hebt gy het al. Daar zijn verscheide van die groote stukken van een mismaakt caliber die men Sirenen en Draaken noemde. Het grootste van die stukken *b* schiet drie hondert pont yzer.

b In 't jaar 1453. belegerde Mahomet de II. Constantinopolen, en liet'er met verscheide stukken Canon van vier hondert ponden yzer op spelen. Daar was'er een onder anderen zo zwaar, dat men om het voort te slepen, seventig koppel Ossen nodig had. *Calvisius.*

Wy hebben de Bibliotheek ook gezien; zy is in't Klooster 't welk eertijds de Dominicanen toebehoorde; men zegt dat'er twintig duizend boeken zijn. Deze heeft men van het overschot van verscheide Kloosters by een vergadert / ten tijde der Reformatie. Het oudste Manuscript is negen hondert jaren oud. Het is een Copy van de Euangelien / met Gebeden / en Lofzangen die toenmaals ten gebruike van de Griekse Kerk waren; de letter is van het hedendaags Grieks vry wat verscheelende. Ik heb mijn oogmerk op een boek genomen / 't welk te Spiers in 't jaar veertien hondert ses en veertig gedrukt wierd ; maar daar zou wel een fout in de Cyffer kunnen zijn / want ons wierd een ander aangetoont 't welk van de druk van Faustus te Mentz is / in 't jaar veertien hondert negen en vijftig/* en agter aan is een waarschouwing / waar in gezegt werd dat dit Boek niet met de hand geschreven is / maar dat het door een wonderbaarlijk eerst uitgevonde geheim gedrukt is. My dunkt dat het wel te geloven is / dat het de eerste Druk geweest zal wezen die'er te Mentz gedaan is ; en dit zo zijnde / geeft het geen schijn / dat'er dertien jaren te voren / een ander Boek te Spiers gedrukt zou zijn . Faustus zou geen rede gehad hebben om zig zo zeer op zijn nieuw geheim te beroemen. Ik heb verstaan dat men te Bazel ook ziet een eerste Druk van Faustus van 't zelve jaar 1459. zijnde het Officiale Durandi.

* Het is een Tractaat van de Predestinatie.

In deze Bibliotheek werden verscheide rariteiten en fraape antiquiteiten bewaart / maar 't is van weinig belang in vergelijking van al 't gene'er te zien is in 't Cabinet van de Hr. Viati. Wy zagen'er een groote kamer vol van verscheide wapenen / van allerhande Landen / gebruik en zoorten. Het is niet wel te bezeffen hoe dat een mensch alleen en een particulier/ die de middelen niet heeft van een Prins of zeer aanzienlyk Heer / zo vele dingen by een kan verzamelt hebben. Hy liet ons de uitwerking zien van een wind Roer; 't welk een zeer fraape maar zeer nadelige uitvinding is / dewyl men met zo een Konstwerk / van verre en zonder geraas kwade slagen kan doen. Uit deze kamer gaat men in een andere alwaar rare schilderyen zijn / Medailles / fraape werken zo van oudheid als hedendaagse / Afgoden / Zeegewassen / Planten / Mineralen / en andere natuurlijke gewassen.

Het Stadhuis is zeer groot / de voorgevel is schoon / en zeer gelijkmatig in zijn omtrek / dog daar manqueert een plein aan. Daar uitgaande / bragten ons onze vrienden in de stads-kelder ; zy is twee hondert vyftig schreeden lang / en houd in na men zegt / twintig

duisent hommes wijn / dat is te zeggen twintig duisend middelmatige vaten. Het is een zeer schoone kelder dat moet men bekennen; maar de waarheid is / dat menschen als wy niet in staat zijn om al 't vermaak van dien te kunnen smaaken.

Germanorum vivere, bibere est.

De Duitsers zijn gelijk U E. weet een wonder soort van Drinkers; daar is geen volk op de wereld dat vriendelijker/ beleefder en gedienstiger is; maar nog eens gezegt / zy hebben omtrent het drinken schrikkelijke gewoontens. Alles werd'er onder 't drinken gedaan / en men drinkt er onder 't doen van alle dingen. In de byeenkomsten heeft men nauwlijks de tijd gehad om met malkanderen drie woorden te spreken / of men ziet met verwondering een Collation voor den dag komen / of te minste eenige klocke kannen met wijn / verzelt met een tafelbord met gehakte korsjes brood met peper en zout / 't welk voor slegte drinkers een fatale voorbereiding is. Ik kan niet nalaten om U E. van de wetten te onderregten die'er daar na onderhouden werden; deze zijn geheiligde en ondschenbare. Men mag nooit niet drinken als op de gezondheid van iemant; aanstonts na dat men gedronken heeft / moet men wijn presenteren aan den genen op wiens gezondheid men gedronken heeft; 't glas dat gepresenteert werd moet men nooit van de hand wijzen / en men moet het noodzakelijk tot aan de laatste droppel toe leêgen / neemt uw opmerking eens bid ik U E. op die gewoontens / en overdenkt door wat middel het mogelijk zou wezen / om eens met drinken op te houden. Ook is het'er nooit mee gedaan. * 't Is een eeuwigdurende Cirkel; in Duitsland drinken / is altijd drinken. Neemt deze afweiding ten beste op/ en denkt eens hoe verlegen dat wy in de kelder waren. Wy moesten'er gedurende eenige tijd lijden / en eindelijk ons agter de vaten verbergen / stilletjes uit de kelder sluipen / en weglopen.

* De Hertog van Rohan zegt in zijn Reis dat het de Duitzers beter gelukt is als alle Wiskonstenaars des werelds, om de eeuwigdurende beweging te vinden, door die geene die zy hunne Bekers laten doen.

U E. dient daar en boven te weeten dat men in dit Land de glazen alzo veel agting toedraagt als de wijn. Overal werdenze te pronk gezet. Het grootste gedeelte der kamer is met houtwerk beschooten / tot op twee derden van de muur / en de glazen zijn'er rondtom geschikt als orgel-pijpen op 't lofwerk van deze gewelfzels. Men begint met de kleine / en men eindigt met de groote; en deze laatste zijn Meloen klokken die men in eenen adem moet leêgen/ als'er een aanzienlijke gezondheid te drinken is. Toen wy uit de kelder gekomen waren / gongen wy na een Concert / alwaar wy hoopten dat men niets anders doen zou als zingen; maar 't brood/ peper / zout en de wijn kwamen'er in overvloet; nauwlijks was'er een vers uitgezongen / of ieder stont op om te drinken.

Gisteren avont zagen wy voor een gedeelte een Bruiloft houden. De toekomende Egtgenoot verzelt met een lange sleep zijner vrienden / kwam de eerste in de Kerk; hy was te voet uit een huis gegaan 't welk daar maar twee hondert schreeden van daan was/ en wer-

Dragten van Neurenberg.

A. *Een Vrouw in Regen habyt.* B. *Een Bruyd ten trouw gaande.* C. *Een Speelnood.* D. *Een Bruyd in Huys gewaad.* E. *Een opgeschikte Handwerks vrouw.* F. *Een gemeene Bruyd.* G *Een Vrouw-ten Avondmaal gaande.* H. *Een staatige Matroone.* I *Een Boer* K *Een Boerin.* L. *Een Vrouw in Rouw-gewaad.*

A. *Een Vrouw in Regen-habyt.* B. *Een Bruyd ten trouw ga*|*eene Bruyd.* G. *Een Vrouw-*
ten Avondmaal g

werwaarts hy zig met een koets begeven had. Deszelfs Bruid die in dezelfde plaats was / volgde hem eenige tijd daar na / zijnde insgelijks van een groot getal harer vriendinnen verzelt. Beide in de Kerk gekomen zijnde / ging de eene aan een zijde met zijn vrienden zitten / en de andere nam zijn plaats regt tegen over. Zy beide naderden de Predikant / die hen in 't midden van 't Choor afwagtede / en na dat de Dienst verrigt was / bliezen vier of vijf Trompetters die boven op de Tooren waren / een lengte van deuntjes / en de nieuw getrouwde gongen weer heen zo alsze gekomen waren.

De Bruidegom was in 't zwart gekleet / hebbende een mantel aan vol met kanten / een groote kraag / en een kleine kroon van goutdraat boven op zijn pruik. Maar het zal moeyelijker zijn om U E. de toestel van de Bruid uit te beelden 't beste dat ik'er van zeggen kan / om U E. eenig denkbeeld van haar kapzel te geven / is / dat U E. voor oogen moet houden een zamenvlegting vergult yzerdraat / by wijze van een korte pruik / een half voet hoog op 't voorhooft / en veel meer uitgezet op de zijden. Dit was in dier-voegen geschikt / dat in de gehele dikte van dit braambosch / geen ledige plaats / geen wijdte van de eene draad tot de andere was / als'er wezen moest om'er een oneindige menigte van kleine ronde / gepolijste / en glinsterende plaatjes van goud aan te hegten / dewelke overal van buiten en van binnen hingen / en die op de minste beweging een krulsprong maakten. 't Kleet was zwart / en gemaakt als een roklijf met lange wambisschootjes / ten naaste by gelijk de mans rokken / die men 't is nog zo heel lang niet geleden / in Vrankrijk droeg. Op alle de naaden van het bovenlijf van dit Casaquin, welkers taille zeer kort was / lag een goude snoer; de wambes schootjes waren overdekt met kleine in een gedronge knoopjes van een zoort van zwart satijn lint: En nauwe mouwen kwamen tot op het gewrigt van de hand neer. Daar en boven / was'er een kraag van fijne kant op zijn ouderwets / van vooren als een mans bef gesneden / met een punt van agteren eindigende / en tot half wegen de rugge vallende. Buiten dat had zy nog een redelijke groote goude ketting op de schouders / te naaste by gelijk men de Halsband van eenige Ridderlijke Orden draagt / en haar gordel was van diergelijke kettng gemaakt. De rok was kort en van onderen met goude trenssen en zwarte kanten belegt. Wy hadden 't vermaak om deze schoone te zien danssen met een Raadsheer met een groote kraag / en ik geloof niet dat wy in Japan verschillender manieren van de onze gevonden zouden hebben / als alle de gene die wy op dat Feest gezien hebben. U Ed. al de verscheidenheid van de andere klederen af te malen / zou zonder eind zijn. Maar voor 't overige / hoe vreemt dat deze opschikkingen in 't eerst voorkomen / zo vind men evenwel by zig zelven / dat men'er gemakkelijk aan ge-

wennen zou / en men ondervind genoegzaam / dat alles wel voegt aan menschen die van haar zelve eenige schoonheid of bevalligheid hebben.

Daar zijn geen vernuftiger menschen als de Ambagtsluiden van Neurenberg. Sommige schrijven hen toe de vinding van de Bussen/ als mede die van 't buskruit. Andere / wel is waar zeggen dat 't eerste kruit te Chioggia in de Staat van Venetien uitgevonden is en anderen hebben geschreven dat het uit Denemarken gekomen is. Het is een wonderbare zaak zo een verscheidenheid van gevoelens te zien/ zo wel wegens de uitvinding van de Artillery / als die van
* Bisschop van Lipari. de Drukkonst. Deze * Jan Mendoza Gonzales / daar ik U E. over eenige tijd van sprak / en die een Beschrijving van China gemaakt heeft / alwaar hy door Philippus de II. *a* gezonden wierd /
a In 't jaar 1580. zegt dat zo men het gemeene zeggen geloof mag geven / als mede de Geschicht-Boeken van dat Land / de Bussen / en gevolglijk het buskruit door hun eerste Koning Vitey uitgevonden wierden. Zedert welke tijd 'er 243 geweest zijn van Vader tot Zoon / tot aan Bonog die ten tijde van Gonzalez regeerde / in 't laatste van de voorlede Eeuw. Deze Auteur is te wijs als dat hy zig aan hunne verdigte Tijdrekeningen zou houden; maar zonder tot dat onderzoek over te gaan / geeft hy genoeg te kennen dat in geen twijffel staat of de Artillery is van een zeer oud gebruik onder die volkeren
* 3. B. Kap. 17. geweest. Tavernier heeft * geschreven datze in 't Rijk van Azem is uitgevonden. Men houd voor zeker, zegt hy/ dat het buskruit en 't geschut in 't Koningrijk van Asem uitgevonden zijn, van waar de vinding in 't Pegu, en van Pegu in China overgebragt is: 't welk de reden is dat menze gemeenlijk aan de Chineezen toeschrijft.
In zijn Itinerarium Orientis. Leonard Rauwolf een Arts van Augsburg / die in 't Oosten gereist heeft / en die zo te zeggen van 't zelve gevoelen van Gonzalez is / onderwind zig te bewijzen dat het buskruit ten tijde van Plinius in gebruik was; zig fondeerende / maar zeer ten onregte / mijns dunkens / op 't geene deze Auteur van de zalpeter geschreven
In zijn History van Verona. heeft: En Gercolamo della Corte een andere buitensporige in dat stuk / vermeint goede redenen te hebben om zig te laten voorstaan / dat Scipio Canon en Carabijns te Carthago vond / toen hy * deze stad vermeesterde. De Graaf Galeazzo Gualdo Priorato *a* zegt
* Omtrent 't jaar van Romen 608. dat die werktuigen in 1012 gevonden wierden. Nauches / en 1213. *b.* Antonius Cornazani / in 1330. *c* Cornelius Kemp / in 1354. Jaq. *d.* Gautier in 1365. in 1380 en 1425 volgens deze verscheide Auteu-

a. In zijn Keizerlijke en Hanse steden.
b. In 't leven van Barth. Coglione.
c. In zijn History van Vriesland.
d. In zijn Tijdreekening.

Auteuren. Het gemeenste gevoelen waar van geweest zijn Polydorus Virgilius / Sabellicus / Forcatel / Collenuccio / Camerarius / en een gedeelte van de gene die ik zo even genoemt heb / is / dat zekere Franciscaner genaamt Berto'd Schwartz / die ook een liefhebber van de Chymi was / den Auteur van deze uitvinding te Neuremberg omtrent 't jaar 1378 geweest is. Andere schrijvenze ter zelver tijd toe aan Constantinus Ankeluzen / die een Chimist van zijn beroep geweest is / en in dezelve stad Neuremberg woonde. Ant. Cornazani meent dat het te Keulen geweest is. Cornelius Kemp zig sterk makende op Seb. Munster en op eenige andere / zegt dat Cimoscus Koning van Vriesland / den Uitvinder dezer werktuigen in Vriesland geweest is. Van Berthold Schwartz hebben eenige Bertrand de zwarte gemaakt / om dat Schwartz in 't Hoogduitsch / zwart betekent / en de naam van Bertrand niet zeer kwalijk na die van Berthold gelijkt. En deze hebben zy het Buskruit doen vinden te Chioggia / een stad in 't Venetiaans Gebied. Ziet eens of 'er middel is om al die menschen onder een kaproen te brengen. Wat my aangaat / ik geloof dat men niet veel wagen zou / wanneer men om het Oosten met het Westen over een te brengen zeide / dat mogelijk het buskruit en de Drukkonst in dat Land over zeer lange tijd wel zouden konnen uitgevonden zyn / zonder dat zulks wegneemt / dat wy naderhand het een en het ander in dit Land ook gevonden hebben. Konnen verscheide menschen van een en dezelfde gedagte niet werden / zonder datze alvorens gemeenschap met elkanderen gehad hebben?

Ziet de Reden-voering van Hieronim. Magius, de Tormentis bellicis, quibus Bombarda nomen est.

Zy vervat verscheide fraaye zaken nopende dat onderwerp, die ik niet gelezen had toen ik deze Brieven uitgaf.

Voor het overige / kan ik my by die groote hoop schreeuwers niet voegen die zo zeer tegens deze duivelsche Inventie uitvaren / dewelke zeggen zy / dagelijks zulke groote verwoestingen aanregt. Zonder tot een onderzoek te komen / waar door deze tusschenreden die reets meer als al te lang is / nog merkelijk uitgebreid zou werden / zal ik met een woord zeggen / en zal het ook staande houden / dat nog belegeringen / nog veltslagen zedert het gebruik der Bussen zo moorddadig niet zijn geweest / alsze het voor die tijd waren / wanneer men handgemeen wierd en dat men elkanderen met geslepe staal / zo als men toen sprak / onder de oogen zag.

Ziet het Tractaat van Pandolfus Cellenufius, wegens d'uitvinding van 't Canon.

Barbadigo Admiraal der Venetianen was de eerste die Canon op de schepen bragt; en de vermaarden Barth. Coglione bediende zig daar de eerste van in de battailles. Voor hem had men'er niet anders als de muuren der steden mee beschooten. De Hr de Fabert die korteling de History der Hertogen van Burgondien beschreven heeft / verzekert ons dat men het zelve de eerste maal tegens de sterkte van Preux gebruikt heeft gehad.

Gansch Europa werd met kleine Neuremburgse werken verbult: Daar zijn'er van hout / yvoor / albast / zelfs van bortpapier / en witte

witte stijfsel. Haar huizen zijn groot en zindelijk / en ik geloof niet dat'er een houte vloer in de stad is / die niet een geschilderde zoldering van fraay schrijnwerk heeft. Ik kan U E. niet uitdrukken de byzondere liefde dieze voor de horens hebben / want alle haar huizen zijn'er vol van: Overal strekkenze tot een sieraat / benevens de schilderyen / en andere fraayigheden. Men ziet dikwils in de schoonste kamer / de kop van een Hert of van een Os / met een kostelijk paar horens / 't geheel aan de zolders hangende als een kristalle kandelaar / uit geen andere inzigt als om tot een sieraad te verstrekken.

Langs de geheele weg van Heidelberg af zijn wy slegt getracteert geweest / en hebben niet als stroo tot onze bedding gehad; maar te Neuremberg / alwaar de Herbergen volkomentlijk goet zijn / hebben wy onze schade weer ingehaalt. Zy disschen ons alle dagen late vrugten op die ik nergens anders nooit gezien heb. Wy zijn nu in 't laatst van November / en men eet gemeenlijk perziken die niet van de slegtste zijn.

St. Sebaldus is de voornaamste kerk. Men laat'er een houte Crucifix zien / 't welk voor een wonderstuk gehouden werd. De kerk van St. Laurentius is de grootste van allen. De een en de andere zijn Gothisch / en deze laatste heeft agt deuren / 't welk men voor een byzonderheid aanziet. Het groot kerkhof is iets dat wel gezien mag worden. Daar zijn meer als drie duizend graven met grafschriften en metale wapens. Geen Joden werden in de stad toegelaten / om dat men zegt dat zy'er eertijds de fonteinen vergiftigt hebben. Zy woonen in een vlek niet verre daar van daan / en konnen in de stad komen / mits iets betalende / en datze dezelfde dag weer vertrekken. De Rooms Catholijken zijn 'er in klein getal; ook hebben zy niet als de helft van een kerk / waar in zy hun dienst plegen / als'er de Luthersen uit gegaan zijn. De gene die men Calvinisten noemt / gaan een mijl van de stad / in't Markgraafschap van Onspach / en hunne kinderen werden door de Luthersen / gelijk te Francfort / gedoopt.

De Auteur van de Staat van 't Keizerrijk, heeft geschreven dat de Burgers van Neuremberg, de byzondere en buitengewoone privilegie hebben om hunne kinderen te verdrinken.

Daar zijn verscheide Familien van aanzien die men Familien Patritiæ noemt / dewelke alleen tot de Overheids ampten komen. Tot dezelve werden geen Catholijke toegelaten / zelfs niet tot het Burgerregt.

Wy maken ons vaardig om morgen ochtent onze weg na Augsburg te vervolgen. Ik zal voortvaren met U E. 't geen ons ontmoet / te laten weten / en altoos de gelegentheid waarnemen om U E. te betuigen / hoe zeer dat ik ben;

Mijn Heer, &c.

Neuremberg den 22 November 1687.

X. BRIEF.

X. BRIEF.

MYN HEER,

Usschen Neuremberg en Ingolstad zijn vele Bosschen en kwade wegen. Maar na mate dat men deze laatste stad nadert / komt men in een vlakte die zeer wel bebouwt is. Ingolstad legt op den Donau / in het Hertogdom Beyeren / daarze de sterkste plaats van is. Zy is van een middelmatige grootte. De meeste huizen zijn beschildert of van buiten gewit; de straaten zijn breed en regt; de vloersteenen redelijk groot / en alles te gelijk is'er ons behaaglijk voorgekomen / niet tegenstaande dat de stad arm en niet wel bevolkt is. Men roemt zeer haar Wapenhuis / maar men moet zo veel werk doen om de vryheid van zien te verkrijgen / dat wy'er geen moeite om hebben willen doen. Ik weet zelfs dat gemeenlijk die Wapenhuizen ongenaakbaar zijn / daar de minste voorraad in gevonden werd. Zoze wel opgevult en onderhouden waren / zou men 'er eer van maken / in plaats vanze te verbergen. Maar men houd zig als of 'er een geheim in stak / wanneer men maar boetbogen en verroeste vuurroeren heeft. Niets is er ligter als de Wapenhuizen in Vrankrijk te bezigtigen / maar 't is ook waar dat'er niets schoonder nog in beter order te zien is.

INGOLSTAD. Hoge Schoole.

Ik heb 't Ingolstad gelijk ook in meest al'e de steden in Duitsland bemerkt / dat'er overal by de fonteinen houte of kopere kuipen staan die op kleine affuiten met vier raderen berusten / waar van men zig bedient om water te dragen / wanneer'er ergens brand ontstaat; en zulks is van een zeer goede Policie. Maar zy hebben door dat gansche Land een andere gewoonte / die wy vry lastiger vonden als datze ons van nuttigheid toeschreen. Het zijn zeekere nagtzangers / die alle uuren een gehuil maken. Zy waarschouwen dat men voor brand zorg moet dragen / en dan vermanen zy dat men gerustelijk mag slapen / zonder te overdenken dat haar vreesselijk muzijk de gansche stad schielijk doet wakker werden.

NIEUBURG.

Van Ingolstad kwamen wy te Neuburg / 't welk een zeer kleine * en ongefortificeerde stad is. Zy legt op de regter oever van den Donau. Hoewel deze stroom nog vry verre van zijn kragt is / is hy reets al groot en van een snelle loop. Over een brugge trekt men over / en dan komt men al klimmende in de stad / alwaar men

* 4000 Inwoonders zegt Gar. Gual. Priorato.

men in 't ingaan 't Kasteel ziet / 't welk op een Rots gelegen is. Niet tegenstaande de buitenwerken geen de minste cieraad hebben / steekenze egter nog veel af. Daar zijn groote beneden vertrekken die zeer gemakkelijk zijn / maar de Keurvorst van de Paltz / wien dit Hertogdom van Neuburg toekomt / wierd genoodzaakt alle de meubilen van dit Kasteel na dat van Heidelberg over te brengen / alle het huisraad zijnde uit dit laatste weggenomen geweest / zo als U E. gezegt hebbe. Daar is maar een Cabinet overig / 't welk nog vol fraaye schilderyen is / en andere konstige stukken die wy de tijd niet gehad hebben om lang te beschouwen. My heugt dat'er in gezien heb een zeer harde en ronde steen / die vier pond weegt die men in 't ligchaam van een paart gevonden heeft. Ik geloof dat men deze steen / een soort van Bezoar wel zou kunnen noemen / dewijl men'er volgens 't zeggen van Tavernier / in de pens van Koeyen / Aapen en eenige andere dieren vind / als mede in die van de Geyten.

De Jesuite Kerk is de schoonste van de stad: Daar is iets fraais in die van St. Pieter te zien. De Capucijn Marcus d'Aviano / berugt door de mirakelen die men hem toeschrijft / kwam over vijf jaren te Neuburg. Zo als hy in de Kerk van St. Pieter inquam / kreeg hy in 't oog in een hoek / een oude L. Vrouw van hout / die ganseh verminkt en lustig met stof beladen was. Hy wierd door een vuurigen yver bevangen / en ter zelver tijd met smert aangedaan / dat deze L. Vrouw 'er zo slegt uitzag. Daar op wierp hy zig voor haar neder / zo lang als hy was / klopte op zijn borst / en maakte een groot gekerm. Midden in dit lamenteren / schreeuwde hy schielijk / mirakel / en protesteerde dat de goede L. Vrouw de oogen vertrokken en hem aangezien had. Daar waren toen verscheide oude wijven in de Kerk die op 't geschreeuw van de Capucijn toeschooten / die met vreugde de gelegentheid waarnamen om te kunnen zeggen datze van het Mirakel getuigen waren geweest. Men behoefde haar niet lang daar over te verzoeken / en zy riepen met de Capucijn uit / dat de L. Vrouw hen aangekeken had. Aanstonts ging hy met haar uit de Kerk / en verbreide het gewaande Mirakel door de gansche stad. Hy wierd daar in door Hoge Magten ondersteund / en na zekere voor afgaande dingen die het niet nodig is te verhalen / ging men na St. Pieter in processie. Men maakte het Beelt schoon. Men nam het Sacrament van boven het groot Autaar af / 't welk daar aan toegewijd was. Men kleede de L. Vrouw zeer pragtig / en zy wierd op dat Autaar geplaatst / alwaarze mirakelen by millioenen doet. De Prinsen en 't volk hopen haar met geschenken op / en men komt van alle kanten derwaarts een Bedevaart doen.

Tus-

Lieve Vrouw van Neuburg.

Tusschen Nieuburg en Augsburg is al het Land zeer vermakelijk / uitgezondert in de nabuurschap van deze laatste stad / alwaar de Landeryen zeer moerassig en onvrugtbaar zijn. Die van Augsburg geven voor dat haar stad de schoonste van gansch Duitsland is: Zy zeggen ook datze grooter als Neuremberg is / maar zy bekennen datze minder volkrijk is. Zy was het zeer ten tijde dat haar koophandel in een bloeyende staat was / en voor dat den Oorlog en de pest dezelve verwoest hadden. Een Magistraats - Perzoon heeft my gezegt dat het uit de publijke Registers bleek dat er in 't jaar 1549 binnen Augsburg 1705 kinderen gedoopt zijn geweest / en dat'er 1227 menschen gestorven waren. De Ridder G. Petty heeft geschreven / dat in 't jaar 1682 't getal der dooden te Dublin op 2263 beliep / maar dat het een ongezond jaar was. Hier uit kan U E. u gevolgen trekken. Het zal U E niet vreemt voorkomen dat'er 't Augsburg veel meer menschen gedoopt als begraven werden / om dat het tegendeel altoos te Londen gebeurt zo U E gadeslaat dat'er oneindig vele menschen te Londen sterven / die 'er nooit gedoopt zijn / en zelfs vele die het nooit zijn geweest. Indien de straaten breder en regter 't Augsburg als te Neuremberg zijn / is het ook zeker aan d'andere kant / dat'er de huizen in 't algemeen zo fraay niet zijn. Gemeenlijk zijnze gepleistert en van buiten gewit / of bedekt met schilderwerk. Ik heb'er zeer weinig van hardsteen gezien Byna al de vloeren der kamers zijn van een zoort van geelagtig marmer 't welk uit Tirol komt / en de zolderingen zijn of van schrijnwerk met loofwerk / of van een zoort van Cement / 't welk fraay glinsterend gemaakt werd / en lang duurt. Maar daar is een zeer groote buitenspoorigheid in hun gansche manier van timmeren. De meeste kamers loopen schuins met figuuren die men geen naam kan geven; en daar en boven werdenze door de kwade schikking van de trappen ontciert / alzo daar door een groote hoek weg genomen werd.

Augsburg is de hoofdstad van Suaben. U E. weet dat Augustus een Colony derwaarts zond / na dat hyze veel uitgelegt en opgepronkt had. Zy wierd *Augusta Vindelicorum* genaamt / om haar te onderscheiden van *Augusta Treverorum* , *Augusta Taurinorum* , en van vele andere steden dien ook de naam van *Augusta* gegeven wierd. Ik heb ergens tusschen het schilderwerk van de huizen aangemerkt / dat het *Anagramma* van *Augusta Vindelicorum* is / *Orta Deâ, vulgum vincis.* De volkeren van dit Land wierden * *Vindelici* genaamt / om datze in de nabuurschap der rivieren van

AUGSBURG. Bisdom en Keizerlijke stad. *Galeazo Gualdo Pr.* vermeint datze flux na de zundvloet gebouwt wierd. Hy verzekert ook dat haar omtrek is van agt duisend ses hondert Geometrische schreeden, dat'er tegenwoordig niet boven vijf en twintig duisend Inwoonders in zijn, en dat haar inkomst uit omtrent twee hondert duisend florijnen bestaat. De Bisschop van Augsburg (onderhorige van die van

* *Pergis ad Augustam quam Vindo Licusque fluent.*
Respicit & late fluvios Vindonque Licumque
Miscentes undas, & nomina Littoris unde
Antiquam gentem, populumque urbemque vocarunt
Vindelicum Riccuardus.

 Vin-

Ments) Vindo en Licus woonden / die men hedendaags Werda en de Leck noemt / en tusschen welke de stad Augsburg gelegen is. Zy is zo dikwils verwoest geweest / inzonderheid ten tyde van Attila dat men'er weinig overblyfzels van haar *a* Oudheid meer vind. Over ik weet niet hoe veel jaren / wierd'er een pylaar vyf a ses voeten hoog opgegraven / boven welke de figuur van een pynappel stond; en men vond'er ook eenige Medailles van Augustus / op welkers andere zyde men een diergelyk Pylaar ziet. Dewyl het een gebruikelyke zaak was / door eenige paalen / de vergrooting van het Ryk / op de frontieren van de geconquesteerde Landen te merken / en by deze grenspaalen te voegen eenige afbeelding der dingen die in deze nieuwe Provintien de gemeenste waren / is het al waarschynlyk dat zulks het gebruik is geweest / van de Pylaar of Zuil daar zo even van gesproken heb / als mede van de Pynappel die'er boven op staat; want dit gansche gedeelte van Duitsland is vol van Pynbomen en Dennebomen. Het is ook zeer waarschynlyk dat dit de reden is waarom Augsburg een Pynappel in haar Wapen voert.

Ments) werd door het Kapittel verkoren; en het Kapittel bestaat uit 40 Kanonniken.

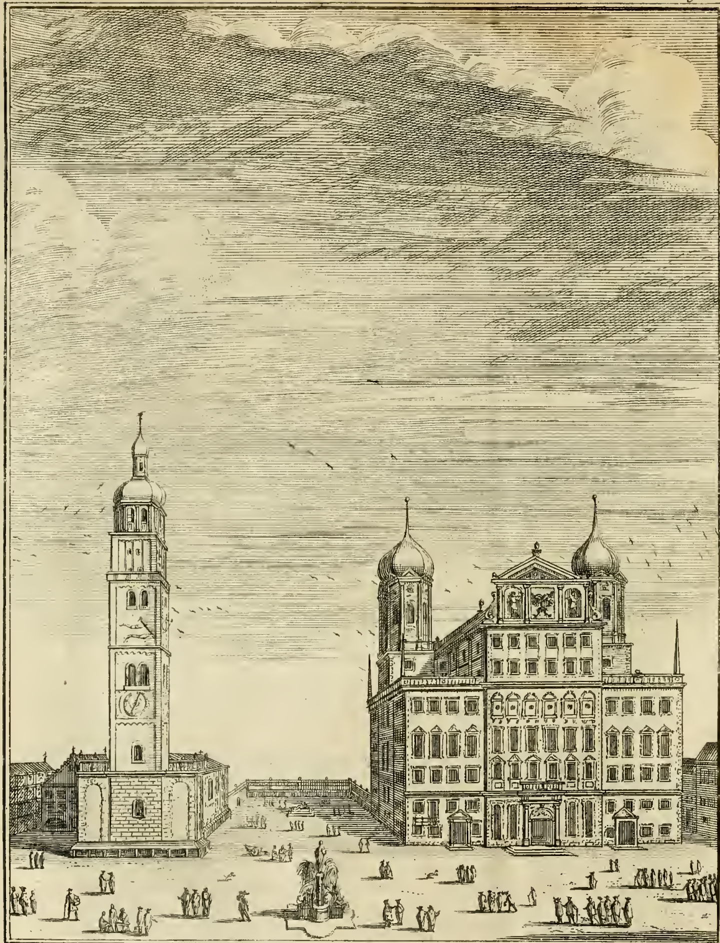
a Men kan in de Kerk van St. Ulrich nog eenige Romeinsche Inscriptien zien.

Niet tegenstaande dat'er byna niets goets nog reguliers is in de fortificatien van deze stad / heeftze evenwel nu en dan zware stormen met veel kloekmoedigheid uitgestaan. Over drie en veertig jaren wierdze door de Sweeden en Franssen zo lang belegert / dat'er een hongersnood inquam / zonder datze egter dezelve konden veroveren. Het is een Keizerlyke stad / en haar Raad bestaat half uit Lutherianen / en half uit Rooms Catholijken, maar deze Raad is niet alleen Meester over den Staat / werdende onder vyf of ses Souvereinen verdeelt. Een goet gedeelte daar van komt den Bisschop toe. Byna de gansche Landstreek is van zyn Domeinen / en hy heeft zyn Paleis in de stad / niet tegenstaande dat hy te Dillingen resideert / alwaar de Hoge Schole ook is. U E. weet dat alle Bisschoppen van 't Ryk / wereldlyke Princen van haar Bisdom zyn / uitgezondert die van de Erflanden van 't Huis van Oostenryk.

Eenige Ampten werden beurt om beurt door Protestanten en R. Catholijken bedient.

De Rooms Catholijken doen hier hunne publyke Processien / en dragen de Hostie ook opentlyk. De Luthersе nemen gemeenlyk den hoed af / als zy de ontmoetinge van deze Hostie niet ontwyken konnen. Zy doen aan beide zyden alles wat mogelyk is om elkanderen geen ergernisse te geven. De armen van de eene en andere Godsdienst werden in 't zelve Gasthuis geplaatst / en ieder werd'er door zyn Pastoor bygestaan / zonder eenige verhindering of tegenspreken. De Joden woonen een uur van de stad; Als zy'er inkomen moeten zy een floryn per uur betalen. Jeder floryn is omtrent zo veel als drie Engelsche schellingen.

Het

't Stadhuis te Augsburg.

Het stadhuis * is een groot vierkant Gebouw van zeer schoone hardsteen. Het Portaal is van Marmer / en bijna alle de kamers zijn bekleet / en de zolderingen van Poolsch essehen hout gemaakt/ 't welk uittermaten schoon is. De groote zaal is ongemeen pragtig: zy is hondert en tien voeten lang / agt en vijftig breed / en twee en vijftig hoog / de vloer is van Jaspis. De muuren zijn met schilderwerk overdekt / zijnde tusschen beiden in veele Zinnebeelden en devijzen die tot de Regeering betrekkelijk zijn. Dog de geschilderde soldering is 't geene dat het fraaiste is. Het zijn verdeelingen welkers lijsten en ruiten met verguld snywerk rijkelijk voorzien zijn / en vol van schilderyen of andere sieraden. Dit alles is van zo een goede ordonnantie en zo wel uitgevoert/ dat men het niet genoeg aanschouwen kan.

* Ferdinandus de IV. wierd'er tot Roomsch Koning verkoren.

Het Wapenhuis is zeer groot. De twee benede zaalen zijn vol Canon / welkers grootste gedeelte van metaal is. Daar is een ledere veltslang die ses en twintig voeten lang ses pond yzer schiet. De bovenste vertrekken zijn met goede wapenen voorzien.

Gedurende de Oorlogen van de naburige Vorsten in de laatste Eeuw / droeg de stad Augsburg zorg om haar poorten vroeg te sluiten / 't welk om verscheide redenen ongemakkelijk was / zo wel voor haar zelve / als voor vreemdelingen die'er reisden of koophandel dreven. Zo dat'er zeekere geheime poort uitgevonden wierd / waar door een Man in konde gaan / zonder dat'er deswegen een verrassing of eenig ander ongeval te dugten was. Deze poort is nog in wezen met al haar veeren en kunstwerken / en 't is een zeer byzonder gestel. Ik heb'er een aftekening van gemaakt / maar de beschrijving zou tegenwoordig al te lang en te moeilijk daar van vallen.

De Koophandel van Augsburg is verminderd ter zelver tijd als die van Holland toenam. Bijna alle koopmanschappen uit de Middelandsche zee / kwamen voor deze te Venetien aan / en passeerden van daar na Augsburg / van waar zy zig door gansch Duitsland verspreideden. Maar nu neemt Holland alles mede / en deelt alles uit En Augsburg lijd daar door / zo wel als Venetien/. Milanen / Antwerpen / en oneindig veel andere steden.

Drie jaren na dat Gustavus de Groot / Augsburg vermeestert had / wierd deze stad door de Hertog van Beyeren hernomen; en hy nam de Luthersen al haar Kerken af/ dieze hebben moeten missen zedert het jaar sestien honderd vijf en dertig tot het jaar agt en veertig toe/ als wanneer alles door de Munstersche vrede herstelt wierd. Gedurende deze tusschentijd / hadden de Luthersen de vryheid om in een Collegie te vergaderen: uit welkers venster / zy voor het volk 't welk op de voorplaats was / predikten. Dit Collegie komt hen nog toe. Ik heb een lang geschrift gezien welk zy onder het venster gegraveert

veert hebben / beginnende aldus ; *Præclusis omnibus Evangelicorum Templis, Cœlum tamen ipsis patuit*, &c.

In 't Bisschoppelijk Paleis / laat men de kamer zien / alwaar de berugte Augsburgse Confessie aan * Keizer Karel de V. gepresenteert wierd. Van daar gongen wy na de Hoofkerk / alwaar een kopere deur is / waar op in verhevé beeltwerk afgemalen staan verscheide passagies uit de Bybel / en men liet ons ook agt geven op de Historie van de Scheppinge / meldende dat het de Maget Maria was die Eva schiep / en van Adams zijde afhaalde.

(In 't jaar 1530) door Melanchton en Luther. Melanchton hadze opgestelt.

Men is te Augsburg niet minder vernuftig / dan te Neuremberg; en zy munten daar uit boven anderen / inzonderheid omtrent het Uurwerkmaken / Goudsmits en groote werken. Wy hebben verscheide Uurwerken gezien die op vijftien en twintig duisend kroonen gewaardeert wierden. Zy werden op kostelijk gewerkte Cabinetten gezet: En buiten al 't geen de beweging der sterre betreft / en de verdeling van tijd en saizoenen / werdenze met vele andere dingen verrijkt / die te gelijk nut en vermakelijk zouden zijn / indienze wat duurzamer waren.

De kunst waar mede men 't yvoor draapt / is iets dat verwonderens waardig is. Dog ik zal U E. niets zeggen van de beste werken die ik'er hier van gezien heb / om dat ik dikwils een ander beschouwt heb 't welk al de anderen overtreft en 't welk ik U Ed. uitbeelden wil. Het zijn wel uitgehaalde en wel gemaakte glazen / met een ring die men nog van 't zelve stuk heeft weten te maken in 't draapen van dien / en die zonder te kunnen wegraken / tusschen het onderste en 't ligehaam van 't glas spelende blijft.

Deze glazen heb ik in handen.

Daar zijn'er hondert / ieder met hun ring in een peper korrel van middelmatige kloekte. Ik heb verscheide reizen dit kleine wonderstuk van de kunst met goede vergrootglazen onderzogt / en zeer bescheidentlijk kunnen bespeuren de streepen en 't spoor van 't werktuig daar men zig van bedient heeft om te draapen; zo dat men daar geen verborgentheid in moet zoeken; 't is maar alleen 't werk van de oogen en van de handen.

Zy hebben hier een zeer aardig kinder spelletje; namentlijk vloopen die aan stale kettingjes / by den hals vastgemaakt zijn. Deze ketting is zo subtiel / hoewelze byna zo lang als de hand is / dat de vloop in 't springen dezelve om hoog ligt: Dit geketent diertje werd maar voor tien stuivers verkogt.

De verscheidenheid en mengeling van klederen / is zo als ik geloof / nog grooter hier als te Neuremberg. Het is een zaak die door de Magistraat der Politie gereguleert werd / en de kwaliteit en Godsdienst van de meeste menschen kent men aan de verscheidenheid hun-

A. Een gemeene Burger-vrouw . Jonkvrouwen, enz. F. Een Vrouw in Rouw-gewaad .

Dragten van Augsburg.

A Een gemeene Burger-vrouw B. Een Huwbare dogter. C. Augsburgse Matroone. D. Een dito, geschikt om ten Avondmaal te gaan. E. Jonkvrouwen, enz. F. Een Vrouw in Rouw gewaad.

ner kleeren. Ik zal U E. alleen maar uitbeelden / op wat wijze een R. Catholijke Koopvrouw / over haar Man rouw draagt. Zy heeft een hulzel op van Camerdoek zeer wit en wel gesteven / de tippen en slippen zo als dat kapzel gemeenlijk mee brengt; een zwarte rok en een zwarte Samaar zo als een Mans mantel gemaakt / 't welk tot op de knien valt; een groote witte hooftsluyer van agteren / hangende aan de staart van de hooftdoek / en 't welk al wijder werdende / tot op de hielen valt. Een stuk van 't zelve linnen als dat van de hooftdoek / vier voeten lang en op 't minste twee breed / zijnde buiten gewoon gesteven en op een lijst van yzerdraad gespannen / is by 't midden van een van de eindens vast gemaakt / net onder de mond / en bedekt 't gansche ligchaam van vooren.

Men heeft een kleine tak van de Lek afgeleid / die men door de stad doet passeren; hare wateren zijn zo helder en zo goet / dat men om geen andere verlegen is. Daar zijn vier of vijf Toorens op dezen Arm van de Rivier / boven dewelke men waterbakken gemaakt heeft: En de moolens die beneden staan / doen de pompen gaan / waar door 't water na boven opgegeven werd en in de waterbakken valt / van waar het zelve door de gansche stad verdeelt werd.

Ik dien niet te vergeten om U E. van de fonteinen van Augsburg te spreken / die'er een van de voornaamste Cieraden van zijn. Daar zijn'er verscheide / die ten naaste by zo pragtig als de schoone Fontein van Neuremberg zijn.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Augsburg den 2 December 1687.

XI. BRIEF.

XI. B R I E F.

MYN HEER,

N 't uitgaan van Augsburg heb ik aangemerkt dat men zorgvuldig met stroo of matten bekleet / al de wijngaarden en vijgebomen ten einde dezelve voor vorst bevrijd mogen zijn; 't welk een teken is / dat de koude veel vinniger in deze Landen dan in Engeland is / alwaar men diergelijke voorzorge niet behoeft te dragen / niet tegenstaande men aldaar vry nader aan de Noort is. Het is ook zeker / dat de verscheide graaden van koude en hitte / niet altoos met de verscheidenheid der Klimaten over een komen. Daar zijn schrikkelijke winters in Canada / midden in de gematigde lugtstreek / terwijl men een zoete en aangename lugt bypna overal elders onder 't zelve Climaat of Landstreek schept.

Tusschen Augsburg en Munchen is het Land redelijk vlak / dog niet zeer goet: Het is een vermenging van Bosschen en Velden; en overal Dennebomen. Munchen is niet grooter als de helft van Augsburg. De stad is redelijk fraay / maar slegt gefortificeert. Ook word'er geen koophandel gedreven / en het zou zekerlijk geen zeer vermaarde plaats zijn / bypaldien de Keurvorst daar zijn residentie niet hield / en het Paleis van die Vorst niet van een buiten gewoone pragt was. Bypna al de huizen van de stad zijn van buiten beschildert; maar in plaats van natte kalk of olie te gebruiken nemen zy gemeenlijk een zeer slegt mengzel / 't welk de injurien van de lugt zeer onderworpen is. Het gaat uit / en schilferd ook af op verscheide plaatsen / waar door alle figuuren verbroken werden / 't geen van een lelijke uitwerking is.

Iemant had ons de Bibliotheek der Jesuiten zo hoog geroemt / dat het het eerste was dat wy zien wilden / zo als wy te Munchen kwamen / dog wy keerden onvergenoegt daar van daan. Behalven datze nog zeer talrijk of wel geconditioneert is / wierden wy derwaarts door een Lecke Broer geleid / die na alle schijn meer kennis van de keuken als van de Boeken hadde. Ik bekenne dat ik nooit gedagt hadde zo een domme onwetentheid onder 't kleet von een zo genaamde Jesuit te zullen vinden. Het was ons t eenemaal onmogelijk om hem te doen begrypen wat dat voor volk was / die men Patres noemt. Hy wilde ons alle de Paters van zijn klooster oplezen / om te zien of wy die gene die wy

wy

wy zogten / niet vinden zouden; en eindelijk verzogt hy ons / met een stuurs wesen / dat wy hem dog van andere dingen zouden spreken. Zie daar al 't nieuws dat ik U E. zo van de Bibliotheek als Bibliothecaris te zeggen heb / of te minste van deszelfs Luitenant / want het is niet waarschijnlijk dat dit gansche gedeelte van de Societeit uit zodanige menschen zou bestaan. Het zy hoe het wil / die Messrs. dragen vier schoone en hoge hoorens aan hun Bonnet / en men mag wel zeggen dat haar Huis een pragtig Paleis is. Haar Kerk is ook volmaakt schoon; het is alleenlijk een groote Romp / uittermaten hoog opgehaalt / breed / en zwaar verwulft. De Sacristie is vol van rijkdom / en de Reliquien of overblijfzels ontbreeken hen niet. Zy lieten ons zien een werbelbeen zo groot als dat van een Olifant of van eenig ander groot Dier / en voor dit groot been / hebbenze na hun zeggen / een byzondere eerbied / als zijnde een werbelbeen van de groote Christoffel

Zo als wy uit de Jesuiten kwamen / gongen wy in de Kerk der Augustijnen / alwaar schilderyen zijn / die in groote waarde gehouden werden.

Van daar gongen wy na de Cajetans die een groote en fraye Kerk hebben. Ik zag'er in een grondtekening van Munchen dat deze stad een Monnik * in haar wapen voert / en datze genaamt werd Monachum, of Monachium, om dat er een Klooster stond ter plaatse daar menze bouwde. Wy gongen ook in de Kerk van O L. Vrouw de Grafstede van Keizer Karel de IV. zien. Dit graf is met veel schoone marmere en metale Figuuren vercierd. Als men tien of twaalf schreeden voortgegaan is / zo als men de groote deur van deze Kerk inkomt / ziet men een van de vloersteenen / waar op een dubbelt kruis gegraveert is; en men heeft geremarqueert / dat wanneer men op deze plaats overend staat / de schikking der Kerk-pylaaren dan zodanig voorkomt / dat men geen een venster kan zien / al schoon dat'er zeer vele zijn. Alle Devotarissen die in deze Kerken zijn / hebben een brandend waschligje / en dit is grooter of kleinder na dat de Heilig of de godvrugtigheid groot is.

Het scheelt vry veel / dat het buitenste van 't Paleis van de Keurvorst / zo pragtig niet is als het binnenste. En of schoon het grootste ge-

Deze stad wierd in 't jaar 962 door Hertog Hendrik gebouwt. Ottho lietze met een muur omringen in 't jaar 1157.

* *Monachus passis ulnis, dexterâ jurantis speciem habens, lævâ librum tenet, N.*

Daar is een wijdloopige en nauwkeurige beschrijving van dit Paleis, in 't Italiaans beschreven door de Marquis *Ran. Pallavicino.*

Dit Koninglijk Huis, vervat na zijn zeggen, elf voorplaatsen, twintig groote zaalen, negentien galderyen, twee duisend ses hondert groote glaze kruisraamen, ses Kapellen, sestien groote keukens, en twaalf kloeke kelders, veertig ruime vertrekken, dewelke aan een gevoegt zijn, zonder dat den eenen van den anderen afhangt, alwaar men onderscheiden kan drie groote kamers rijkelijk beschildert, gevloert, beschooten, gemeubileert &c. Midden in de voorgevel van het Paleis staat een Beelt van de Maget Maria en deze woorden daar onder, *Patrona Bavariæ, sub tuum præsidium confugimus, sub quo securi lætique degimus.*

gedeelte der vertrekken zeer wel geordonneert zijn / kan men aan de andere kant ook zeggen / dat het geheele Gebouw vol van buitensporigheden is. De reden daar van is / dat die hoop huizen niet op eenmaal gemaakt is. Jeder heeft'er aan gewerkt na dat het in die tijd gebruikelijk was / of na deszelfs byzondere zin / en die veroorzaakt die ongelijkvormigheden / zo ik my van deze spreekwijze mag bedienen / dewelke iets onbehaaglijks mee brengen. Maar dit gebrek is byna algemeen in alle groote Huizen der Prince. Het is zeeker / dat alles over en weer gereekent / dit voor een uitsteekend en uittermaten schoon Huis wel mag gehouden werden. Wagt niet af dat ik U E. een Beschrijving doe van zo een wijd uitgestrekte plaats die met zo veel aanmerkelijke dingen vervult is. Ik zal U E. in 't algemeen zeggen / dat alderhande schoonheden en kostelijkheden aldaar in overvloet gevonden werden. De groote zaal van 't vertrek van de Keizer is hondert agtien voeten lang / en twee en vijftig breet. Men mag vry zeggen / datze niet als dat pragtig is / vervat. Al de schilderyen werden zeer geestimeert; het zijn Historien; De Heilige zijn aan de eene kant / en de wereldze aan de andere. Op ieder History zijn Latijnsche veerzen. Ik zal U E. de twee veersjes zeggen die voor Suzanna zijn / om datze my van de fraaiste toeschynen.

Casta Susanna placet, Lucretia cede Susannæ:
Tu post, Illa mori maluit ante scelus.

* Boven de deur staat het volgende geschreven. *D. O. M. Ad cultum Virginum Principis, Salutatæ genitricis genitoris sui jam geniti, gignendi. Sacrum dicatum.*

* De kleine Kapel die in 't vertrek van de Keurvorstin staat / is t'eenemaal gemaakt en vervuld met alderhande dierbare dingen. Men ziet'er niet als gout en zilver / peerlen / en gesteentens van alderhande fatzoen. Men bewaart'er ook vele Reliquien, waar onder gelet heb op een stuk goud moor / 't welk zo men zegt / van een van de kleeren van de H. Maget Maria is.

De groote zaal der Perspectiven is een van de fraaiste dingen van dit Paleis; maar de zaal der *a* Antiquiteiten is groot en vermaart. Ik heb'er hondert twee en tnegentig borststukken van Beelden / en meer als vier hondert andere stukken getelt. Dit alles is uitgeleze en fraay / zo ten opzigte der uitstekendheid van 't werk / als mede wegens de Antiquiteit. De meeste meubelen van 't Paleis zijn zeer pragtig / en men verzekert ons / dat'er voor *b* agt millioenen kroonen, aan tapijten in de kleerkamer zijn / behalven die gene daar men zig dagelijks van bedient. Dog de Schatkamer overtreft oneindig al het overige. Daar zijn verscheide Servicen van goud vaatwerk / en vele andere dierbare vaten; een ongeloofselijke menigte groote peerlen / diamanten / robijnen / en andere Oostersche

a De meeste van die Antiquiteiten zijn van Romen overgebragt.

b Die zomme is misschien wat te te groot.

sche gesteentens van een uitgeleze schoonheid; oneindig veel voortreffelijke schilderyen / uitstekende werken / Medailles en andere fraayigheden. Ik zal voor al niet vergeten de kerssesteen waar op men bescheidentlijk hondert veertig hoofden uitgehouwen ziet; nog de houte gondel van een versteende palmboom / boven dewelke deze twee veersen te lezen zijn.

Palma fui, cœpi lapidescere, cymbula nunc sum,
Si non Neptunus, navita Bacchus erit.

Het marmer vind men overvloedig door 't gansche Paleis; maar men moet'er zig niet aan laten bedriegen; want zy hebben 't geheim van zeekere Compositie die zo hard werd / en zig zo fraay laat polijsten / dat de gene die geen uitstekende kenders zijn / dezelve ligtelijk voor marmer aanzien.

Men heeft kleine galderyen om by een te komen / die door de straaten en huizen loopen gepractizeerd / en langs dewelke men in 't geheim uit het Paleis in alle de Kerken en alle Kloosters van de Kerk kan gaan.

Ik zal U E. niets zeggen van het Wapenhuis / om dat men het Canon daar uit verboert heeft na Hongaryen / met een groot gedeelte van de beste Wapenen. Wy hebben'er de Tent gezien / die men ons zeide dat van de Primo Vizir was / en dewelke in de laatste veltslag alwaar de Keurvorst zig zo beroemt maakte / verovert wierd. Deze Tent is uitstekent groot / dog zy heeft niets in dat zeer schoon is. Zy is van gedrukt Cattoen linden / met lange streepen / die na my dunkt zijn van een ligt Satijntje met een zijd boordduurzel overdekt / en ruiten insgelijks van spatie tot spatie tusschen die lange stukken ingezet.

Wat dat de reden mag wezen dat de Landstreek hier omtrent voor de Wijngaard niet goet is / weet ik niet / maar men ziet'er gansch geen / en de gemeene drank is bier. Men kent hier geen andere Godsdienst als de Roomsche / en alle die van een ander geloof zijn / ziet men als weerwolven aan. Haar grootste aandagt is tot de Maget Maria. Zy staat op alle huizen uitgeschildert. Alles is vol van hare Kappellen en Bedehuisjes / en men geeft haar niet als Goddelijke Tijtels.

Na dat ik gister avont mijn brief afgeschreven had / bevond ik dat ik wegens den dag van 't vertrek van de Post kwalijk onderregt was geweest. Dewijl ik dan nu tijds genoeg hebbe / zal ik U E. nog over eenige zaken onderhouden / waar van ik U E. wat te voorbarig gesproken heb / om dat ik haast had. Ik wenste dat U E alle omstandigheden van de fraayigheden die'er gevonden werden in deze pragtige zaal dewelke men 't vertrek des Keizers noemt / in 't breede konde beschrijven / maar het zou een al te zwaar werk zijn om zulks te ondernemen. Ik zal hier dan alleenlijk maar byvoegen / dat onder de verscheide Cieraden van de schoorsteen / men aanstonts in 't oog krijgt een volmaakt

ſchoon Beelt van Bont-marmer / de Deugt verbeeldende. Zy houd een Lans in de regterhand / en in de ſlinker / een takje vergulde palm. Dewijl ik U E. de twee veersjes die voor Suſanna ſtaan medegedeelt heb / en dat tijds genoeg heb om de andere te copieeren / ben ik beluſt omze U E. toe te zenden. Zy zijn alle in dezelve zaal.

Voor Eſther.

Exanimata cadit caris pro civibus Heſter,
Quæ caſura magis, ni cecidiſſet, erat.

Voor Judas Maccabie.

In caput unius totus licet incubet Orbis,
Nil Judæ virtus fortior Orbe timet.

Voor de jonge David.

Davidis immanem dejecit Dextra Gigantem,
Quid non vir faciet ſi facit iſta puer?

Voor Judith.

Hoc Ducis Aſſyrii caput eſt: Juditha recidit,
Sobria mens vincit, ebria victa jacet.

Voor Samſon.

Samſon ſum, totas qui ſtravi dente Phalanges,
Me ſtravit tonſis una Puella comis.

Voor Jahel.

Illa ego quæ Siſeræ terebravi tempora clavo,
Quod non eſt auſus vir, fuit auſa Jahel.

Voor Moſes.

Scriptas dictavi Moſes, à Numine Leges:
Leges quæ vitæ ſunt proba Norma tuæ.

Ik zal hier de veersjes voor Suſanna niet herhalen.

Voor Veturia Moeder van Coriolon, en voor Coriolon zelfs.

Da Patriæ vitam quam a te, Veturia, poſco;
Quam mihi, quamque Tibi Patria cara dedit.

Voor

Voor Horat. Cocles.

Quid traditis, Reges, in prœlia mille cohortes?
Unus pro toto sufficit Orbe Cocles.

Voor Lucretia.

Accipe, quid dubitas? intacta Lucretia ferrum,
Morte premi nullá fama sinistra potest.

Voor M. Val Corvinus.

Expugnata tibi, Corvine, est Celtica virtus,
Sed duo vicistis, divide, Victor, opes.

Voor Tomyris.

Regis Achamenii, Tomyris, cervice resecta,
Immersaque utri, dixit, hirudo, bibe.

Voor Hercules.

Alcides ego sum quem non patuere Gigantes,
Non Styx, non Cœlum vincere: Vicit Amor.

Voor Penthasilia.

Penthasilea furens mediis in millibus ardet,
Concidit illa tamen Penthasilea furens

Voor Licurgus.

Si tua texisset Lex æqua, Lycurge, pudorem,
Lex tua non aliá Lege tegenda foret.

De zoldering van de zaal bestaat altemaal uit vergulde bakken met schilderwerk van de hand van Candi bezrÿkt.

De groote galdery is twee hondert seventig voeten lang en vÿftien breet. Sy is met verscheide dingen verciert / en onder anderen met beeltwerk en schilderyen / waar onder men ziet de Afbeeltzels en namen van ses en dertig Princen / Voorzaten van de Keurvorst die op deze huidigen dag regeert / met Kaarten en Afbeeldingen van verscheide Provintien / Steden en Rivieren van zÿne Staaten.

De andere Galdery die drie en sestig voeten lang is op een breedte van agtien voeten / is insgelÿks met diergelÿke Cieraden vervult. De meeste schilderyen zÿn Historien van Princen en Princessen van

dit Huis. Aan het einde van deze Galdery is een kleine kamer die haar uitzigt op een Bloemperk heeft; en die daarom mogelijk/ het Cabinet der Roozen en Lelien genaamt werd. Deze plaats heeft iets wes dat betoverend is; ook ziet men in de schilderyen daarze mee verciert is / niet als aangename denkbeelden over de zoetste en wellustigste vermaakelijkheden des werelds.

De groote kamer die men de zaal der Audientie noemt / is gelijk alle de anderen / met verscheide Cieraden verrijkt. Aldaar werden de Afgezanten ontfangen / en 't is ter zelver tijd een Vierschaar / alwaar de Vorsten de klagten hunner onderdanen aanhoren. Men heeft in agt groote vakken uitgebeelt / de verscheide manieren / hoe dat vreemde Vorsten / gehoor aan de Ministers verlenen die hen door hunne Bontgenoten gezonden werden. Daar zijn ook verscheide Historien van Souvereinen / dewelke in Persoon de Justitie geoeffent hebben / vaststellende dat het een onvermijdelijke pligt is van de gene-aan wien de Regeering van een Land toevertrouwt is / zelfs op 't welvaren van hunne onderdanen agt te geven / hunne Regten te handhaven / en haar onschult voor te staan. Deze Historien zijn met Zinnebeeldelijke figuuren / Zinspreuken en Devijsen op het onderwerp verzelt. Ik heb dit alles in mijn Tafelboekje / dog met veel haast opgeschreven. Dierhalven zal het my genoeg zijn U E. voor het tegenwoordige/ drie van deze Zinspreuken mee te delen.

Een Zon die een pragtig Paleis / en een arm boere hutje / te gelijk verwarmt en bestraalt / met deze woorden; *Omnibus idem.*

Een spiegel; *videt unde videtur.*
Een pasloot; *metitur & æquat.*

Ten zelven einde heeft men op verscheide plaatsen de volgende spreuken geschreven.

Polleat auditu qui pollet Imperio.
* * *

Cura aures tuas patere querelis omnium.
* * *

Plus vident oculi quam oculus.
* * *

* *Jus unicuique suum tribue.*
* * *

* Woorden van Cambyses.

Rex sedens in Solio, dissipat omne malum.
* * *

Non

Non oportet quemquam à sermone Principis testem discedere.

* * *

a Si non vis audire, nec regnes.

* * *

b Omnibus jura poscentibus faciles aditus pandite.

* * *

c Non ideo, Imperator sum, ut in Arcula includar.

* * *

d Ausculta querelas Pauperum, & satage ut veritatem intelligas.

* * *

a Woorden van een arm mensch tot Philippus. *b* Woorden van Constantinus. *c* Woorden van de Keizer Rudolfus. *d* Woorden van St. Lodewijk.

Ik wenste dat men'er met goude letters bygevoegt had.

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO.

In de meeste vertrekken van dit pragtig Paleis / zijn verscheide andere Inscriptien en Zinspreuken over allerhande zoorten van onderwerpen.

Dewijl ik U E. van de kleine Kapel van de Keurvorst gesproken heb / dien ik hier wel by te voegen / dat de groote Kapel alwaar men de gemeene dienst doet / ook zeer fraay is. Dezelve is de Maget Maria toegewijd met deze Inscriptie.

VIRGINI ET MUNDI MONARCHÆ,
Salutis Auroræ,

Miraculo conceptæ, miraculo concepturæ,
Hanc Ædem posuit Clientum infimus,

MAX. CO. PAL. RHEN. BOJORUM DUX.
Anno ab Ejusdem Virginis partu.
M. DC. I.

Men ziet'er verscheide Beeltwerken / waar in eenige Historien toepasselijk op een Huis dat tot den Dienst Gods geschikt is / afgemaalt zijn.

De schatkamer is zo kostelijk en zo pragtig / dat my niet onthouden kan van U E. nog nader als gedaan heb / daar over te onderhouden / dewijl ik tijds genoeg heb. Ik ben verzekert dat U E. het my in dank afnemen zult / dat U E. een van de schoonste plaatsen des

des werelds doe zien / en dat U E. die kostelijkheden en fraapigheden / die men doorgaans verborgen houd / en als of in een donkeren hoek begraven lagen / te voorschijn brenge.

Daar zijn vier groote kasten in de eerste galdery; agt in de tweede ; En aan het einde van deze is een Cabinet vol van nieuwe fraapigheden.

Materiam superabat opus. De eerste kast van de eerste galdery is vol van vaten / en massief goud vaatwerk / alles zo konstig doorwerkt / dat men er wel van zeggen mag 't geen Ovidius van de Zonnewagen zeide.

Wat belangt de drie gewaande Eenhoorens die men in dezelve kast bewaart / zal ik U E. daar niet anders van zeggen / als dat de eene ses voeten en een half is ; de tweede agt voeten en drie duimen; en de derde / tien voeten vijf duimen.

In de tweede kast is een groote menigte fraapigheden / zo na de kunst als uit de Natuur / als mede een merkelijk getal van kloeke vaten van Rotskristal / meestendeel uitgehouwen / en met verscheide goude cieradien verrijkt. Sommige hebben dekzels van edele gesteentens.

In de derde kast.

Een groot vat van massief goud / geheel met Robijnen en Oosterse Turkoisen overdekt.

Een gordel van een enkeld stuk van een Agaat gemaakt / met peerlen en goud Beeltwerk verrijkt.

Een Beurs met vijf hondert peerlen / zo groot als middelmatige olijven.

Twee hondert andere peerlen peersgewijze gemaakt / alle egaal / van een zeer schoon water / en grooter als de eerste.

Een juweel verrijkt met vijf smaragden / ieder der grootte van een guinea / vier groote robijnen / twee hondert diamanten die niet klein zijn / en elf schoone peerlen peersgewijze gemaakt.

Een Cassette of kisje van Ebbenhout waar op een goude Haan staat gansch overdekt met seventig schoone diamanten / zo veel robijnen / en een gelijk getal smaragden. In dit kisje zijn tachentig Orientaalsche peerlen van de kloekste en schoonste.

Een juweel van goud / verciert met twintig diamanten ieder sestien karaten wegende / en vier peerlen peersgewijze.

Drie Ringen met drie groote diamanten. Drie andere ringen in een van dewelke een zeer schoone Robijn ingezet is ; en in de twee anderen / twee groote smaragden.

Ses goude Oor-pendanten konstig bewerkt / hebbende ieder een groote peerl en verscheide diamanten / robijnen / en smaragden. Dit is te zwaar om gedragen te kunnen werden.

Een Kruis bestaande uit een kloeke peerl/ drie groote diamanten/ twee robijnen / en een smaragd.

Een juweel verrijkt met een zeer breede diamant / maar niet zeer dik: een robijn meer als een ons wegende / en een peerl schoon en rond / van de grootte van een kleine neut.

Een Leeuw / een Arent en een Olifant/ met groote diamanten/ peerlen en robijnen gansch overdekt.

Een St. Joris met tachentig diamanten verrijkt.

Een kruis bestaande in tien groote diamanten met drie peerlen peersgewijze.

Een grooter Kruis van diamanten met een zeer breede en volmaakte smaragd en veertig zeer witte peerlen.

Een rozenhoed van diamanten / midden in dewelke een buitengewoone groote is / en een groote peerl peersgewijze gemaakt.

Een smaragd van de grootte van een neut.

Een Arent verrijkt met twee hondert diamanten / twee groote robijnen / en drie zeer schoone peerlen.

Een juweel verbeeldende zekere krijgstuigen / met meer als vier hondert diamanten / waar van de kleinste tusschen de 8 en 9 karaten weegt ; en ses peerlen peers-gewijs.

Een Lessenaar met twee hondert diamanten verciert.

Een kisje verrijkt met seventig diamanten / dertig robijnen / tien smaragden / en twee hondert peerlen.

Een groot vat van goud / met een dekzel overladen met robijnen en peerlen.

Een groote schroef-fles van hoorn van een Eenhoorn / waar op uitgebeelt staan de verborgentheden van de Passie in't gout uitgehouwen. Midden in het dekzel / is een groote robijn omringt met peerlen / smaragden / en meer als twee hondert en seventig diamanten.

Een groote schroef-fles / met een diergelijk goud werk verciert / boven op het deksel hebbende / sestig robijnen / met verscheide smaragden / ieder van de grootte van een neut.

Een andere schroef-fles gansch met safijrsteenen bedekt.

Een spiegel welkers lijst met groote robijnen en smaragden verrijkt is.

Een draagbant met agtien groote diamanten en negen robijnen.

In de vierde kas.

Een kisje van silver vergult / van boven bezet met hondert schoone diamanten. Het bevat een juweel beladen met een gelijk getal diamanten wegende ieder agt karaten.

Een lijst van een spiegel welkers kroon een snoer robijnen/ smaragden / en diamanten maakt.

Een kisje verrijkt met hondert robijnen/ verscheide smaragden/ en seventig diamanten in een driehoek gesneden / rondtom ieder van de welke / dertig kleine zijn / wegende ieder ses karaten.

Een ketting strekkende tot een halssieraad bestaande uit vijf hondert groote diamanten.

Een vat van Jaspis met gout beeltwerk en een groote menigte schoone diamanten.

Een ander vat of schotel van Azuursteen met dezelve sieraden.

Twee Bekers van Azuursteen met robijnen en diamanten gansch overdekt.

Een groot vat van Jaspis met gout en peerlen overdekt.

Een groot vat van smaragden / uit een stuk met vele peerlen en diamanten.

Een gordel verciert met negentien roosen / waar van ieder blad uit vier en twintig diamanten bestaat.

Een kisje van Oostindisch hout inhoudende een treffelijke verzamelinge van goude Medailles / dewelke te zamen twee hondert Mark wegen. Zie daar de voornaamste stukken van de vier eerste kasten: het overige ga ik voorby / hoewel men'er wel een nieuwe schatkamer van zou kunnen maken.

De andere galdery is rondtom met verguld beeltwerk verciert/ en twee en dertig groote schilderyen in olieverw / veertig in waterverw/ en 36 Portraiten van de hand van Raphael / Michel - Angelo / Titiaan/ Corregio / en verscheide andere vermaarde Schilders; en drie schoone stukken met gout en zilver ingeleid.

In de eerste kast.

Verscheide doosen en kisjes met gout en edele gesteentens bezet/ waar in verscheide fraaye Indiaansche werken bewaart werden.

De snoer van de Orde van de kousseband die van de Paltsgraaf/ Koning van Bohemen / in de Bataille van Praag verovert wierd.

Twee Uurwijzers in twee doozen van Kristal en Jaspis met een meenigte diamanten verciert.

Een Crucifix van wasch op een goud voetstuk / gansch met peerlen overdekt. D'Inscriptie is op een stuk van een smaragd gegraveert.

Twee goude Damboorden / konstig doorwerkt.

Twee andere schaakborden verciert met Azuursteen / en schilderwerk in waterverw op een goude grond.

Twee Kerkboeken; het een door de Keurvorst Maximiliaan geschreven / en het ander overtrokken met een borduursel van peerlen en gesteentens / door handen van Maria de I. Koningin van Engeland.

In

In de tweede kast.

Verscheide hoorne vaten van Rhinoceros curieus bewerkt.
Een meenigte fraaye werken van yvoor / waar van sommige door Maximiliaan en Ferdinand Marie / Vader en groot Vader van Maximiliaan Marie Regeerende Keurvorst / gemaakt zijn.

In de derde kast.

Verscheide schoone ingeleide werken.
Een Beelt van de Maget met een borduursel peerlen verrijkt
Twee andere L. Vrouwen van wasch van Michel Angelo.
Twee Globi / een hemels / en de andere een Aardkloot ter grootte van een haselnoot / waar op alles nauwkeurig en bescheidentlijk getekent is.
De grondtekening van Troyen op een stuk Azuursteen.
Twee kisjes vol van Bezoaarsteenen / verscheide soorten van welriekend hout / en andere parfuimen
Een ander kisje met diamanten bezet / waar in twee slaande horlogies zijn ter grootte van een hazelneut om tot oor-pendanten te verstrekken / en twee andere horlogies in ringen gezet. Een klein boek / welkers letters ongemeen klein zijn. De kerssesteen waar van ik U E. gesprooken heb.
Twee groote Beursen vol van Beyersche peerlen / groot en zeer wit.

In de vierde kast.

Veertien vaten van Azuursteen / Jaspis en Onix of Cornalijn / konstig bewerkt / en met goud en gesteentens belegt.
Verscheide Asch-kruiken / schroef-flessen en andere vaten van allerhande stoffe met dezelve kostelijke sieraaden.
Twee goude korven met een menigte van Turkoisen.
Een kisje van toetsteen uitgehouwen / met edel gesteentens bezet.
Een groote kop welkers dekzel van een eenig stuk koraal is.
Een andere goude kop rondtom dewelke de Portraiten zijn van alle Princen van 't Huis van Oostenrijk / en de wapens van alle Keurvorsten.

In de vijfde kast.

Vele curieuse yvoore werken / waar onder vijf schoone Crucifixen zijn.

Twee fraaye schilderyen stukken in waterverw / het eene van Albert Durer / het ander van Julio Romano.

Een doos uit Indien inhoudende een Rozekrans / waar van de Paternosters van Amber en groote fijne peerlen zijn. Het Doodshooft 't welk daar aan vast is / is met dertig diamanten bezet die redelijk groot en van een volmaakte schoonheid zijn.

Twaalf Perzike steenen / waar op de hoofden van de twaalf Keizers uitgehouwen zijn.

In de sesde kast.

Zeer veel schilderwerk in waterverw / en kleine zilvere beelden.

Verscheide werkjes van goud / en van verscheide stoffe / door Sigismundus de I Koning van Poolen bewerkt.

Een kisje vol van kleine korven en mantjes van zilverdraad.

In de sevende kast.

Een groote menigte uitstekende fraye werken van yvoor.

Verscheide Figuuren in wasch / door Albert Durer.

Vele kleine schilderyen / waar onder drie Doods-hoofden zijn door Albert Durer / en een geboorte van St. Jan Baptist volmaakt schoon uitgehouwen op een edel gesteente.

In de agtste kast.

Een groot getal vaten van Amber / Agaat / Jaspis / Onijx / &c. met gout en juweelen bezet.

Het Cabinet waar van U E. gesprooken heb / 't welk aan het einde van deze galdery staat / bevat een ongelooffelijke menigte van andere rariteiten / en inzonderheid van schilderwerk / Wapens en Medailles. In 't midden staat een groote en schoone hemelkloot / welkers bewegingen de uuren en de loop der sterren aantoonen.

Daar van daan gaat men af in een Ovaal Voorhof omringt met een vermakelijke overdekte galery / in welkers midden een pragtige fontein staat. De kom is van Marmer / en rondtom met sestien metale Beelden verciert. Midden in staat een groot Beelt / 't welk een Generaal van een Leger vertoont. Uit dat Voorhof komt men in de zaal der Antiquiteiten / waar van U E. reets gewag gemaakt heb. Behalven de Beelden / Borstbeelden / en andere stukken daar U E. van gesprooken heb / zal ik U E. nog optellen twaalf groote schilderyen / die de twaalf deugden verbeelden / en de groote en schoone Tafel van ingelegde stukken of van florentijnsch

schrijn-

schrijnwerk / zijnde aan een eind van de zaal / op een zoort van een verheve plaats of stoep met een marmer hek omringt.

Naast aan deze zaal / is een kleine Tuin alwaar rare bloemen en planten voortgekweekt werden / zijnde daar en boven met fonteinen / Zegewas en watervallen voorzien: Van tijd tot tijd vind men banken en marmere tafels.

In de groote tuin vind men diergelijke sieraaden / en nog veel meer anderen. Men heeft 'er een overdekte galery gemaakt / dewelke langs de eene zijde loopt / en met verscheide schilderyen vervult is.

De verscheide Raden en Hoven van Justitie komen in 't oude Paleis by een.

De Ryschoole is wel waardig dat men'er van spreekt. Zy is drie hondert ses en sestig voeten lang en ses en seventig breed / werdende door vier en tachentig groote kruisraamen verligt / en een schoone rondtom lopende galdery van binnen tot op een zekere hoogte Deze plaats is niet alleen geschikt tot de gewoonlijke oeffeningen van paarden / maar ook voor Tournoy speelen / en voor verscheide andere zoorten van * schouwspeelen.

* In't Paleis is een Theater voor de ordinaire Comedie.

Daar zijn verscheide *a* Lusthoven. Dat van Stanenberg is gelegen op een schoone Heuvel naby 't Meir van Wintzee / 't welk drie mijlen lang en een breed is. De Keurvorst heeft'er een schip laten timmeren na het model van het Bucentaurus te Venetien. Het Huis van Schlesheim is grooter en regulierder / maar het strand is zo vermakelijk niet.

a Schleisheim, Dakaw, Stanenberg, Schawben, Strechs Dic.

Aan d'ingang van 't Paleis te Munchen / onder 't groot Portaal / is een steen met een ketting aan de muur vast gemaakt / wegende drie hondert vier en sestig pond. Het is een zoort van zwart Marmer / en het blijkt uit een Inscriptie die men ter zijde gestelt heeft / dat de Hertog Christoffel deze steen gedragen en eenige schreeden van hem geworpen heeft. By de Inscriptie / heeft men een spijker ter hoogte van twaalf voeten in de muur geslagen / om te betekenen de plaats / van waar dezelve Vorst een steen met de voet liet vallen / hebbende aangenomen zulks te doen zig opgevende en tegens dezelve muur opklauterende.

U E zult buiten twijffel in agt genomen hebben dat ik U E. van Beyersche peerlen gesproken heb. Men vist ze in de rivier de Ill. De eene helft komt de Keizer toe / en de andere aan de Keurvorst van Beyeren. Ik ben /

Mijn Heer, &c.

Munchen den 4 December 1687.

XII. B R I E F.

MYN HEER,

Op deze Rivier vaart men niet als met kleine schuiten.

A dat wy eenige tijd den oever van den Iser / 't welk de rivier van Munchen is / gevolgt hadden / zijn wy in een Bosch gekomen / aan welkers uitgang men 't begin van de Alpes bescheidentlijk zien kan. Hare Toppen met sneeuw bedekt / schijnen onder de wolken te verdwijnen / en gelijken niet kwalijk na die gezwolle en schuimende baren van een bovenmate woedende zee. Zo men verwondert is over de kloekmoedigheid van de gene die het eerst gewaagt hebben om dit Element te bevaren/ is 'er buiten twijffel ook reden om verset te staan over de stoutigheid van andere die zig onder de klippen van deze schrikkelijke bergen hebben durven bloot geven.

Dezelven dag dat wy van Munchen vertrokken / kwamen wy in een dorp genaamt Lagrem / 't welk aan de voet van deze bergen legt / en naast een klein Meyr is/ welkers water zeer levendig is. Daar wierd ons visch die ons onbekent was uit dat Meirtje voorgevist. Het eerste daar onze Waart ons mee onthaalde / was een konfoor vol van wierook / waar mede hy onze kamers parfumeerde. Wy vonden meer zindelijkheid in deze kleine afgezonderde schuilplaats / als in verscheide matelijke goede steden die op onze doortogt leggen. Na dat wy by de twee uren op zijde van het gebergte gegaan hadden / zijn wy'er eindelijk gekomen / en hebben lange tijd tusschen de Rotzen / dennebomen en sneuw moeten klimmen. Niets is'er eenzamer nog woester als deze plaatsen. Evenwel vind men nog eenige kleine vissers huisjes op den oever van twee of drie Meyren dewelke tusschen deze Bergen lopen; maar men ziet'er niet het minste stuk Lands dat bebouwt is / en na alle schijn / moeten zig die arme menschen met een weinig geite kaas / en eenige visch voor 't meerendeel behelpen. Haar hutjes zijn van stammen van dennebomen gemaakt zeer nauw in een gedrongen / en hare schuiten niet als uitgeholde bomen. Men gaf ons een Reebok te eeten / midsgaders groote zalmagtige Forellen / in 't dorp Mittenwald / 't welk twee of drie mijlen daar van daan is. Dit dorp legt midden in een kleine aangename vlakte en de Rotzen dieze omringen / zijn van een buitengewone hoogte. Onze Waard liet ons zekere bruine klompjes zien ter grootte van een hoenderey / of wat minder / dewelke een

* zoort

* zoort van een week / en onvolmaakte bezoardsteen zijn; en die men gemeenlijk in dit Land / in de magen der Reebokken vind. De goede Man verzekerde ons / dat'er groote deugden in staken / en dat hyze dikwils aan de vreemdelingen verkogt. Hy wardeerdeze op tien kroonen het stuk. Ik geloof dat wy hem dienst gedaan zouden hebben / indien wy'er vijf of ses die hy hadde / tot die prijs overgenomen hadden.

Daar digte by ontmoeteden wy een trop koddige bedelaars. Zo haast als zy ons van verre in 't oog kregen / plantede een van hen die een klein boomtje dat rode vrugten droeg / het zelve midden op den weg / en gong ter zijde zitten. Een klein Duiveltje in de gedaante van een Krokodil / maakte zig aan de boom vast / en een meisje met lange en verspreide haairen / naderde het zelve ook. Een oud Man in 't zwart gekleet / met een pruik en een mosse baart / stond overeind wat verre daar van daan / en naast hem was een jongeling in 't wit gekleet / houdende een degen in de hand. Toenze oordeelden dat wy naby genoeg waren / maakte de kleine Duivel een begin van 't stuk / met een lelijke deun die hy zong; en 't was ons niet moeilijk om te raden dat dit alles de History van de Verleidinge wilde te kennen geven. Een van ons vraagde in passant aan den oude Man die agter af bleef / of hy ook von de Bende was / waarop den armen hals koeltjes antwoorde dat hy God den Vader was / en dat by aldien men wagten wilde / men hem wel haast zijn personnagie ook zou zien speelen / met zijn klein zabeltje 't welk St. Michiel den Aartz Engel was. Zie daar de uitwerking van de uitbeeldingen die men van de Godheid doet.

Een kwartier murs na deze schoone ontmoetinge / gongen wy voorby 't Fort van Chernitz / 't welk tusschen twee ongenaakbare Rotzen in legt / en 't Graafschap Tirol van het Bisdom van Freisingen scheid. Dit Bisdom legt in Beyeren / en Tirol is een van de Erflanden van de Keizer. Wy kwamen zeer laat in 't dorp Seefelt aan / na dat wy duizende van kromtens tusschen het Gebergte doorgegaan waren. In dit dorp is een Klooster der Augustijnen / en men ziet in haar Kerk twee of drie zo genaamde wonderen / daar zy veel gerugts van maken.

Zy verhalen dat zeekere Edelman genaamt Milser die op 't Kasteel van Schlosberg woonde / een kwartier mijls daar van daan / en daarze in 't dorp zeer voor bevreest waren / de verwaandheid hadde van met de groote Hostie die ten gebruike der Geestelijken is / te willen communiceeren. Men vermaande hem zeer om niet op die fantazy te blijven volharden / dog te vergeefs. Zo als men hem deze Hostie in de mond gelegt had / wierp dezeelve zo men zegt / een groote

* Daar is niemant die niet weet hoe hoog de Bezoardsteen door de Naturalisten van alle rang, als een verzekerde tegengift geroemt werd. Maar men zal vinden in de Lessen van de Hr. Nauche Quuyon, Raadsheer van de Koning Karel de IX. een zeer deugdelijke geattesteerde History waar uit te zien is hoe weinig staat op dit hulpmiddel te maken is, en op vele andere van diergelijke Natuur. van Lions

Eerste Boek Kap. 10, Ziet ook Monconys I. Deel pag. 252. van de Druk in 't jaar 1677.

groote beek bloets uit; en ter zelver tijd zonken de beenen van de Communicant door de vloer tot boven de knien weg. Hy wilde zig aan den Autaar vast houden / maar de steen gaf mee / en wierd ook week onder zijn hand / en deze ongelukkige mensch zou straks verslonden zijn geweest / indien hy door een schielijk berouw zig zelven niet weer had opgebeurt. De Augustijnen tonen aan in een glaze Heiligekas deze gewaande Hostie, nog gekreukt en bebloet zijnde. Men ziet ook op een van de steenen van den Autaar/ als het afdrukzel van een hand; en een holte in de vloer van de Kerk / naast het zelve Autaar / als van twee beenen / die in zeer weeke aarde gezonken zouden zijn. Men zegt dat deze Hostie veel mirakelen doet / en het Klooster bevind zig daar niet kwalijk by.

Twee goede uuren aan deze zijde Seefeld / begonden wy af te klimmen / en drie kwartier uurs daar na kwamen wy in een diepe Valey / die op zijn meest een mijl breed is. De Rivier de Inn loopt'er slangsgewijs op een vermakelijke manier / en bespoeit verscheide fraye dorpen. In deze Valey sloegen wy de slinker hand om / altijd de voet van den berg volgende; en een klein uur verder / liet men ons een regte en steile Rots zien / die men zegt dat meer als hondert Roeden hoog is / en die men noemt de Keizerlijke Rotz. Omtrent drie vierde parten van de hoogte van deze Rotz ziet men een Vak dat'er in uitgeholt is / waar in een Crucifix is / met een beelt aan ieder zijde. Men zegt dat den Aartzhertog naderhand Maximiliaan de I. op de jagt van de Reebokken zijnde tot aan die plaats afkwam / door 't bovenste van de Rotz / dewelke naast aan de agterste bergen legt / en dat deze Vorst niet hebbende durven wagen om weer na boven te klimmen / men zommige werktuigen moest gebruiken om hem af te laten.

V. Steven Pighius in zijn *Hercules Prodicius*. De Keizer heeft zelfs dit Avontuur geschreven in een Gedigt geintituleert. *Zewerdanck*.

Inspruk is maar twee kleine uuren daar van daan in 't midden van de Valey / op de Rivier de Inn. Men passeert deze Rivier over een brug / alvoorens men in de stad komt / en uit dien hoofde werdze Inspruk genaamt / alzo dit woord 't zelve in 't Hoogduitsch betekent / als Ænipons of Ænipontum 't welk het Latijnsche woord is.

INSPRUK.

Daar zijn zeer schoone huizen te Inspruk/ dog de manier op dewelke zy alle gedekt werden / staat in het eerste zeer tegen / voor iemant die dezelve niet gewoon is te zien. Want niet alleen zijn 'er de daken plat / maar verre dat de punten van de ribben topsgewijs reizen zouden / legt de rib dikwils het onderste boven / en de goot vind men in het midden van het dak.

Zedert de Hertog van Lotteringen het ongeluk gehad heeft van zijne Staaten te verliezen / heeft de Keizer hem met het Gouvernement van Tirol begiftigt en de verblijfplaats van deze Prins is tot Inspruk/ in het Paleis 't welk dat van de Aartzhertogen was. Dit

Paleis

Paleis heeft veel gemakken / en een redelijke ruimte / maar het is op verscheide reizen gebouwt / en groote schoonheid of regulierheid is'er niet te vinden. De plaats die men de Ryschoole noemt en die ook voor de Schouwspeelen dient / is te naaste by gelijk dat van Munchen / maar nog grooter.

Men liet ons hier iets zien dat vry wat byzonders is / en waar van ik getragt heb met zeekerheid te kunnen werden onderregt: hoewel het my niet mogelijk geweest is daar toe te konnen geraken / zal ik egter niet nalaten om U E. mede te delen 't geen ik'er van te weten ben gekomen. Het Huis het welk men de Kancelery noemt staat op de plaats in 't midden van de stad. Het portaal van dit Huis / 't welk als een klein voorhof na buiten is / heeft een dak / 't welk tegen de muur van het Huis aansteunt / en men verzekert dat dit dak met groote platjes bedekt is. Dit nevensgaande heeft men ons daar van berigt. Een Rebellye en byna algemene opstand tegens zekere Aartzhertog Frederik die men anders geen naam geeft / voorgevallen zijnde / wierd deze Vorst genoodzaakt om zig verborgen te houden; maar zig niet te ver willende begeven om nader by der hand te weezen / en in staat van te kunnen werken / in gevalle deszelfs zaken een beteren draay kregen / begaf hy zig / zo men zegt / in dienst van een Molenaar van zeeker dorp in 't naaste gebergte. En in der daad / het gebeurde dat de onlusten gestilt wierden / en Frederik te rug geroepen wierd. Maar daar waren nog steets ongerustige geesten / die zelfs op hem schertzden / en de bynaam van Frederik Leeg-Beurs gaven. Om dan te toonen dat hy zo arm niet was / als die menschen het zig inbeelden / verkwistede hy 't gout met zeer veel gemaaktheid / en gebruikte dit dierbaar metaal tot zo een geringe zaak / als die waar van U E. zo even gesprooken heb.

Deze Historie verbat niets dat onmogelijk is / en zy is als een ware geschiedenisse door menschen die my wijs en van een goet oordeel toeschenen / verhaalt geworden. Evenwel / om de waarheid te zeggen / komtze my nog al verdagt voor. Ik heb het dak niet kunnen aanraken / om dat het wat te veel verheven was; maar heb het met veel aandagt beschouwt; en zeer bescheidentlijk gezien / dat'er kopere platen op 't houtwerk gelegt zijn / in plaats van pannen, en met

* Monconys zegt dat het vergult Metaal is.

George Brown heeft geschreven (buiten twijffel op een valsch hooren zeggen) dat het zilvere plaatjes zijn, en dat het een werk van Keizer Maximiliaan is.

Karel Patin Professor in de Medicijnen tot Padua, stelt vast als een zekere zaak, dat dit dak met goude pannen bedekt is. Hy gelooft dat'er omtrent drie duisend zijn: En hy voegt'er by, dat een Jood drie duisend florijnen voor 't stuk geboden had. Men heeft hem 't I. spruk gezegt, dat een particulier die zo rijk was dat hy niet wist wat hy met zijn gelt uitvoeren zou, het zelve daar aan bestede. En de Hr. Patin wederspreekt deszelfs Auteur niet, of maakt'er geen glossen op. Een particulier van Insprak dagt dat met drie millioenen florijnen te rijk was; dat is wat raars: Maar, dit is enkele beuzelary.

ik heb mede gezien dat ieder van deze plaaten weer overdekt is met een plaat van ander metaal/ het welk my toescheen als of te naaste by de dikte van een linie hadde. Zo die plaatjes niet van gout zijn/ zou ik wel durven verzekeren datze te minste vergult zijn; maar indien het maar een vergultzel alleen was/ waarom metaal boven metaal leggen? En waarom de kopere pannen niet vergult.

Het dak mag omtrent vijftien voeten in 't vierkant hebben/ en zo de platen van gout zijn / vind ik by mijne uitrekening / dat dit op het hoogst twee hondert duisend kroonen gekost zal hebben.

Het is zo men zegt / dezelve Frederik geweest / die de agt en twintig schoone metale Beelden die in de Kerk der Minnebroeders zijn / heeft laten maken. Daar zijn Keizers / Aartzhertogen / Hertogen van Burgondien / twee Keizerinnen / en twee andere Princessen / dieze ons niet hebben kunnen laten onderscheiden. Alle zijn boven natuur groot. Men ziet insgelijks in deze Kerk een pragtige Grafstede van Keizer Maximilianus de Eerste.

Wy zijn te Amras geweest / zijnde een Lusthof van de Aartzhertogen. Dit Huis legt een goet half uur van Inspruk aan de voet van 't Gebergte. Daar is geen frayigheid aan / van wat kant menze ook bezigtigt / en ik twijffel niet of deszelfs stand is'er de voornaamste bevalligheid van geweest. Alle de meubilen die tot een ordinair gebruik strekten / zijn'er uitgeligt / maar wy hebben'er galderyen gevonden vol van zeer fraye en rare dingen. Men leide ons ten eerste in een groote zaal / zijnde een zoort van wapenhuis / waar van de wapenen om de waarheid te zeggen eer netter als nutter zijn. Ook liet men'er ons agt geven / onder anderen op de Lans van een buitengewoone grootte en gewigt / daar den Aartzbisschop Ferdinandus zig in de Tournoyen van bediende Zy zeggen dat deze Prins * een koets met ses paarden op een volle galop rydende / zo als hyze aan een schep van een rad vattede / kon stil doen staan Dat hy twee Rijksdaalders op malkanderen leggende / met zijn handen kon breeken / en ik weet niet hoe veel andere ongelooffelijke dingen die zwaarder te geloven zijn als de Historye van Frederik.

Uit deze zaal gongen wy na een galdery alwaar men verscheide Vorsten op hun beste paarden ziet / van 't hooft tot de voeten gewapent / en met alle de sieraaden dieze in de Tournoyen aan hadden. Ook bewaart men'er het vel van een slang / die vijftien voeten lang / en by kim op den Oever van den Donau gevangen is Aan het einde van deze galdery / komt men in een kamer vol van de roof en wapenen die men op de Turken veroverde. Een Bassa en een Aga der

* Men beeft het zelve van Leonardus de Vinci, Schilder van Florencen, geschreven. Men kan in de Hist. Overdenkingen van Camerarius, een zeer fraay Kap. nazien van verscheide persoonen die uittermaten sterk zijn geweest. I. Deel, 2 B. Kap. 5.

De Keurvorst van Saxen, Koning van Polen tegenwoordig regeerende (September 1699) behoeft voor de sterkste van alle die persoonen niet veel te wijken.

Aga der Janisfaren werden op hun paarden vertoont met dezelve equipagie die zy hadden, wanneer men hen gevangen nam. Hunne kleeren zijn zeer kostelijk, en de tuigen van de paarden zijn het nog veel meer. Zy zijn bedekt met werken van goud en zilver, fijne steenen, damastwerk, en andere Arabische vercierselen.

Daar na wierden wy in een andere galdery geleid, waar in een dubbele ry van groote kasten zijn, die zig van agteren en van ter zijde aan een voegen, en die het midden van de galdery gansch beslaan, zo wel als de geheele hoogte; zo dat'er niet als een middelmatige spacie overschiet, om rondtom te wandelen. De drie eerste kasten zijn vol van werken van Albast, van glas, Coraal, en paarlmoer. In de vierde zijn Medailles en gemunte stukjes van goud en zilver. De vijfde is met Porcelijn vaten, en van gezegelde Aarde bezet. In de sesde ziet men verscheide kleine Cabinetten zeer kostelijk, van ingeleide stukken, wel doorwerkt. De laaden zijn vol van Medailles, en kleine werkjes van Agaat en * Ambregrys. Daar zijn ook seven groote Boeken met zwart fluweel overtrokken, met zilvere platen en slooten, en in plaats van blaaden, zijn het platte doozen die een rare Verzameling van Medailles inhouden, zo dat de seven Boeken te zamen een volmaakte History uitleveren. In de sevende kast, zijn oude of Curieuse wapenen. Ik heb'er onder anderen een Boetboog gezien die vier en dertig bogen heeft, en vier en dertig peilen te gelijk af schiet. De agste is vol van Gedierte, planten, en andere natuurlijke gewassen. Het gene men'er voor het raarste houd, is een Osse hoorn die byna ses duim in zijn diameter heeft. In de drie volgende kasten zijn kunstwerken van hout, yvoor, en van veeren. De twaalfde is vol van manuscripten en curieuse Boeken. Tot mijn leetwezen moet ik over dit Artijkel maar ligt overlopen, om dat die gene dieze zien laten, de fraayigheid 'er niet van kennen. In de dertiende kast zijn niet als werken van staal, en inzonderheid hangslootjes vol van verborgenheid, en andere zoorten van slooten van een curieuse uitvinding. In de veertiende ziet men steenen die boomen, vrugten, schulpen, en dieren uitbeelden, en dat maar

* Eenige geloofwaardige menschen verwondert geweest zijnde toen de eerste Druk van dit Boek uitkwam, over 't geene ik hier van de Ambregris zeg; de stoffe zo als vermeinen, te moeylijk zijnde om bewerkt te kunnen werden, en de stukken daar van altoos zeer klein zijnde, zal ik hier twee zaken daar over bybrengen.

De eerste is, dat het Feit zodanig is als ik het hebbe geavanceert: het is een zaak daar geen dispuit tegen kan vallen. De tweede zaak is, dat deze menschen glad mis zijn in 't gene zy te berde brengen. De Hr. Souchu de Rennefort, in de Beschrijving van Madagascar die hy in 1688. uitgaf, zegt dat men in dat Eiland een stuk Ambregris wegende agtien oncen, gevonden had. Garcias d'Orte &c. een Portugees Medicijn zegt dat hy'er een van vijftien pond gezien heeft; en de Hr. de la Mauche een weetgierige en een geleerde, spreekt van veel grooter stukken, in het Tractaat 't welk hy'er van in 't ligt gegeven heeft, en hy haalt zijne Autheuren aan, zo oude als hedendaagse. Daar en boven, is'er niets in de weg waarom dat deze stoffe niet bewerkt zou kunnen werden.

maar enkele werken der Natuur zijn. De vijftiende en sestiende zijn vol van alderhande horlogies en musijk-instrumenten. De daar aan volgende is vol van fijne gesteentens / dog ongesleepen / en een menigte metaalen en mineralen in hare Ertzen. In de agtiende zijn verscheide kleine vaten / en andere van verscheide stoffe / met een zeer groote menigte van 't schoonste schelpwerk dat'er in de wereld is. De negentiende is de dierbaarste van alle. Zy is vol van goude vaten / als mede van Kristalle / Agaat / Calcedonysteen / Onyx / Cornalijnsteen / Azursteenen vaten / en van alle andere edele gesteentens / dit alles met goud diamanten en peerlen verrijkt / voorzien van gedrevene werk of andere sieraaden / zeer treffelijk bewerkt. De twintigste en laatste is vol van oudheids stukken / Graf-Lampen / Assch-kruiken / Afgodens / &c. Men bewaart'er ook een entje touw / omtrent een hands lengte / zijnde zo men zegt een stuk van het touw daar Judas zig aan verhong

Daar zijn nog oneindig veel dingen aan de zolder en muuren vast gemaakt. Men deed ons agt geven op het afbeeltzel van een Man die door de slag van een Lans zodanig getroffen wierd / dat die zo men zegt de gansche substantie van het Bekkeneel doortrok / en die'er niet van stierf. De Arke Noachs van Bassan is de schildery die het meest geestimeert werd; en 't is ook waarlijk een verwonderens-waardig stuk: Men zegt dat de laatste Groot Hertog van Toscanen daar hondert duisend kroonen voor geven wilde; dog dat is de ordinaire taal van die geene die de Cabinetten laten zien als zy dusdanige dingen aanprijzen. Buiten de Medailles daar ik U E. van gesprooken heb / en welkers getal uittermaten groot is / zijn'er nog wel zo veel dat men'er een muilezel mee laden zou kunnen / en die leggen in een kist onder malkanderen. Zo als wy daar uit gongen / wierden wy na de Bibliotheek geleit. Wy vondenze in slegte order / en onze leidsman kon'er ons niets ter werelt van zeggen. Van de Bibliotheek gaat men over na een Galdery / alwaar vele Beelden / Borststukken en andere stukken zijn / alle van de Oudheid / en naderhand zagen wy verscheide kamers 't eenemaal met kostelijke schilderyen behangen.

Dit omstandig verhaal is wat lang / maar ik hoop egter dat het U E niet verdrietig zal zijn. Voor het overige wil ik niet vergeten om U E. van een knegt van onze Herberg te spreken die waard is dat onder alle deze rariteiten geplaatst werd. Deze Borst steekt zijn arm uit op de grond: en een man van een redelyke postuur gaat boven op zijn hand staan; Hy ligt hem op met deze hand alleen / en draagt hem zo van het eene eind van de kamer tot het ander. Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Inspruk den 7 December 1687.

XIII.

XIII. B R I E F.

MYN HEER,

En kleine mijl van Inspruk/ kwamen wy weer in 't Gebergte en gedurende seven volle uuren/ hebben wy niet anders gedaan als klimmen: Het is de hobbelagtigste dag geweest die wy nog gehad hebben/ zo een plaats die ons in de wolken scheen te zijn/ hebben wy eenige tijd daar na beneden ons gezien. Eindelijk zijn wy zeer laat in een klein dorpje aangekomen/ 't welk nog niet boven op den berg legt. Het werd Gruff gegeeten; dat is te zeggen/ groetenille; en wierd alzo genaamt ter zake dat Karel de V. en Ferdinandus deszelfs Broeder/ elkanderen te dier plaatse tegen kwamen. Twee hondert schreeden van 't dorp ziet men 'er de History van op een Marmersteen/ 't welk op de plaats zelfs gehegt is/ alwaar deze doorlugtige Gebroeders malkanderen omhelsden. Men diste ons op voor ons Avontmaal/ verscheide zoorten van wiltbraat en venalsoenen. Byna alle hazen zijn wit/ zo wel als de vossen en beeren: De patrijzen zijn het ook voor het meerendeel. Daar zijn veel jonge hoentjes/ faisanten en andere vogelen die ze scheuhahn, of sneeuwhanen noemen. Al deze zoorten van wilt gedierte/ hebben ruige pooten tot aan 't einde van de klaauwen/ en dit bontwerk dat ik nog haair nog veeren noemen kan/ is zo dik dat'er geen sneeuw doordringen kan.

De Berg werd genaamt Brennerberg, 't welk beteekent/ een brandende Berg, en uit die rede/ om dat'er buiten de donderblagen die men'er in de zomer zeer dikwils heeft/ zomwijlen ook winden opsteeken/ dewelke doordringen en verzengen. Zy huilen in 't binnenste van 't naburige Gebergte/ gelijk als in waterloopers/ en deze verscheide onweers buyen maken schrikkelijke draaykringen wanneerze elkander ontmoeten; dit maakt dan een vreesselijke Orkaan/ waar door bomen en Rotzen neergevelt werden. Men zegt dat de Reizigers dikwils genoodzaakt werden eenige dagen te wagten tot dat het Onweer over is. Wat ons belangt/ wy vertrokken de volgende dag uit deze onaangename plaats/ en twee uuren daar van daan/ vonden wy ons op de hoogste plaats die'er op deze Berg te genaken is. Wy zagen'er iets dat zeer merkwaardig is; dat is/ een groote bronader die uit een Rotz valt en die zig ten eerste in twee beeken verdeelt/

dewelke weinig tijds daar na twee redelijke fraaye Rivieren werden. De eene wend zig na 't Zuiden / en komt zig in den Inn naby Inspruk ontlasten. d'Ander loopt na 't Noorden / en na dat te Brixen en Bolsano gepasseert is / valtze in de Adice / een weinig boven Trente. Den zelven dag hielden wy onze middag maaltijd te Stertzingen / alwaar men ons Venetiaansche Oesters / en van zeeker Dier 't welk zy Steinbok noemen / zwemende na de Reebok en de Das te eten gaf. Het is een zeer delicaat vleesch. In dat dorp zijn wy van de regtste weg op Trenten afgegaan / om dat dezelve ter zake van de afgronden gevaarlijk is / en wy namen die van Brixen / die veel gemakkelijker is / en daarom ook 't meeste genomen werd.

Dien zelven dag ontmoeteden wy meer als hondert karren die van de Jaarmarkt van Bolsano kwamen. Zy werden meest alle door Ossen getrokken. Ik heb geremarqueert dat de gekliefde voet van die Dieren / ook met twee stukken beslagen is. De boeren van dit Gebergte hebben kleine wagens met twee raden dieze zelfs voortrekken / en daarze zig van bedienen om zout van Hall af te halen / 't welk een kleine stad is / in de Valley van Inspruk. Aldaar zijn zoute fonteinen / welkers water gekookt zijnde / in zout verandert werd.

De kleeding van die Bergluiden / is de koddigste van de wereld; zommige hebben groene hoeden op / andere geele en blaauwen / en op zommige plaatsen is het zwaar de mannen van de vrouwen te onderscheiden. Maar na mate dat men van Land verandert / heeft men gelegentheid om in alle dingen aan te merken de verscheidenheid die'er in de wereld omgaat. Het is niet alleen een nieuwe spraak / en nieuwe manieren; het zijn ook nieuwe planten / nieuwe vrugten / nieuwe dieren / nieuw gedaante van het Aardrijk. Byna door 't gansche Tirol / zijn de schaapen zwart; op zommige plaatsen ziet men'er geen als van een rossagtig zwart; en op andere / zijnze t'eenemaal wit. Daar zijn zeekere Provintien alwaarze hoorens hebben: In zommige andere / zou een gehoornt schaap voor een monster aangezien werden. Aldus kan men eenige verscheidentheden zien onder dieren van een en dezelfde soort. De inbeeldingen van de menschen zijn ook hare verscheidenheid onderworpen. Om van 't voorbeelt der schapen niet verre af te wijken / ken ik Provintien / gelijk die van Poitou / alwaar de melk van die Dieren boven die van de koeyen gepresereert werd. In de meeste anderen is het niet eens der pijne waard de schaapen te melken / zo weinig werks werd'er van haar melk gemaakt. Ik heb voor deze een geruime tijd in een Land gewoont / alwaar wanneer een zog haar jongen werpt en daar onder een witte gevonden werd 't welk zeer zelden gebeurt / het zelve in 't water versmoort werd / om dat men zig inbeelt dat alle witte varkens gortig zijn. Ik heb ook in een ander Land gewoont / alwaar de zwarte varkens

Montagne zegt dat de Tartaren de Paardemelk boven alle andere melk prefereren.

kens vry minder in estime zijn als de anderen. In Noormandyen werd de melk van een zwarte koey voor een onfeilbaar geneesmiddel van zeekere kwaal gehouden; de Medicijns ordonnerenze voor dusdanig; om dat er buiten twijffel de zwarte koeyen zo gemeen niet zijn als de rosse: In eenige plaatsen van u Land is het geheel het tegendeel. Men maakt'er een byzonder werk van de melk van een rosse koey/ om dat'er na alle schijn/ de koeyen byna alle zwart zijn. Zomwijlen mag men niet dulden als dat de oogen gewoon zijn te zien; en in andere gelegentheden wil men niets als dat zeldzaam en onbekent is. De gewoonte en vooroordeelen zijn Tirannen die over de werelt heerschen / en de eigenzinnigheid komt nevens hen overal mede in 't spel.

Brixen hoort nog aan 't Tirolsche / de stad is zeer klein: Evenwel is het een Bisdom / en de Bisschop houd'er zijn Residentie. Ik kan U E. niet zeggen om welke reden. De fatzoenlijkste vertrekken dit heele Land door / zijn altijd op de hoogste verdieping / het is wel waar dat men daar minder geraas hoord / maar het is ook zeer moeylijk om daar op te klimmen.

Alzo ik U E. niet veel van Brixen te zeggen heb/ zal ik U E. gewag maken van een byzonder stuk schildery waar op ik in de groote Kerk agt gegeven heb. Het is een oud stuk aan de muur vast gemaakt in een donkere plaats. God de Heer ziet men boven aan in den Hemel/ met Engelen en Cherubijnen omringt. Onder is de H. Geest in de gedaante van een Duif / en schijnt het opzigt te hebben over 't gene om laag geschiet/ en 't welk ik U E. zeggen zal. De Heere Christus / laat het bloet uit zijn zijde komende/ loopen in een groot Bekken; De Maget Maria drukt hare borsten uit/ op dat een gedeelte van haar melk in 't zelve bekken zoude springen. Deze twee heilige vogten zamen gemengt lekken daar in een tweede Bekken / en vallen daar uit door verscheide plaatsen in een afgrond van vuur en vlam/ alwaar de zielen van 't Vagevuur zig haasten om dezelve t'ontfangen/ als werdende daar door verkwikt en vertroost. De onderstaande veerzen zijn op een hoek van de schildery geschreven.

BRIXEN Bisdom. Gregorius de VII De vermaarde Hildebrand, een Timmermans zoon, wel zo trots als Alexander de III. of de varkenshoeder Sictus de V. wierd te Brixen in 't jaar 1680. afgezet. Het wapen van 't Bisdom is rood met een wit Lam 't welk omziet, hebbende een witte wimpel met een rood kruis. *Heiß.*

Dum fluit è Christi benedicto Vulnere sanguis,
Et dum Virgineum lac pia Virgo premit;
Lac fluit & sanguis, sanguis conjungitur & lac,
Et fit fons Vitæ, fons & Origo boni.
Fit fons ex cujus virtutibus atque valore,
Nobis offensi tollitur ora Dei.

Fit

Fit fons, quem cernens Cœlestis Spiritus, inde
Exultans animo, gaudia mille trahit.
Fit fons qui totum à peccatis abluit Orbem,
Et quo mundatur commaculatus homo.
Fit fons qui multum cunctos refrigerat illos
Quos Orci purgans flamma sitire facit:

Torrente voluptatis tuæ potabis eos.
Ps. 35.

U E. zal niet verwondert zijn/ dat men hier 't bloet van de Maget Maria/ met het bloet van Christus gelijk stelt/ nademaal'er Devotarissen van de Maget zijn/ die geen zwarigheid maken om staande te houden/ dat'er meer menschen door de naam van Maria, als door die van Jesus zalig werden.

Van Brixen tot Bolsano zijnde seven uuren van malkanderen/ gaat men byna gedurig tusschen de Rivier en de Bergen in: Het zijn zulke hoge Rotzen/ dat de toppen tot in de wolken komen. Als de sneeuw begint te slinken/ of dat'er een schielijke dooy op komt/ gebeurt het dikwils dat'er een gedeelte van deze Rotzen instort/ waar door de passagie gevaarlijk werd. Men is'er gedrongen als in een engte/ zijnde op verscheide plaatsen geen spatie meer als om voorwaarts of agterwaarts te gaan/ en dikmaals is het gevaar even groot. De ongelukken die'er gebeuren/ en het dikwils omslaan der koetsen in deze ongelijke wegen/ heeft tot die kleine Kappelletjes daar de gansche weg mee bezaait is/ aanleiding gegeven. Het ongeluk dat geschied is/ werd'er in uitgebeelt/ en men ziet in dit schildery ieder een de heilig of L. Vrouw daar hy het meeste vertrouwen op stelt/ aanbidden. Want om het in passant te zeggen/ den eene zal een diepe eerbiedigheid voor een L. Vrouw van zeekere plaats hebben/ die voor alle anderen geen wasligje ten beste zou hebben. Als men zig deerlijk bezeert/ of ongelukkig aan zijn einde komt/ dan is'er voor Sant of Santinne niets te hopen; maar wanneer men 't gevaar gelukkig ontkomen is/ werden hen deze kleine gedenktekenen daar ik nu van spreek/ opgeregt. Op deze wijze is het ook dat'er eenige Kerken met die giften die men Geloften noemt/ vervult werden. De gene die eenigsints in nood zijn/ roepen hun Heilig of Reliquie, of wonderdadig Beelt aan: Zoze verlost werden/ noemt men dit een Mirakel/ en zy komen hare Geloften na. Aan de L. Vrouw van Nieuwburg/ is reets meer dan een kamre vol van hoofden/ armen/ en andere leden van zilver/ opgeoffert/ en men ziet groote Kerken gansch gestoffeert en behangen met diergelijke Geloften. Endog/ werden'er nog dagelijks nieuwe aangebragt/ maar de

eene

eene maken plaats voor de anderen / en U E. mag wel geloven dat'er niets verloren gaat.

Zo als wy in de Valley van Bolzano kwamen / bevonden wy met groote verwondering / dat de lugt zo lieffelijk was als men zou kunnen wenschen: de wijngaarden byna gansch groen / zo wel als de wilge / rooze / moerbeyen en vele andere bomen: Een regte lente in het midden van de winter. De reden daar van is dat men hier een zeekere schuilhoek voor de kwade winden vind / of het ontstaat uit eenige andere omstandigheid van de gelegentheid van 't Land.

Bolsano legt in 't Bisdom van Trenten: Het is een zeer kleine stad: Haar jaarmarkten zijn het beste dat zy heeft. Daar zijn'er vier in't jaar / en ieder duurt veertien dagen: de koopmanschappen uit Duitsland en Italien werden aldaar verwisselt. Boven de Romp van de groote Kerk zagen wy een ronde opening / die omtrent drie voeten in 't diameter is. Rondom is een soort van een Roozekrans met linten van verscheide koleuren gebonden / en waar aan ik weet niet hoe veel groote ouwels hangen. Men zeide ons dat'er op Hemelvaarsdag een zoort van Opera in deze Kerk gespeelt werd / en dat een Man de Zaligmaker verbeeldende / door dat gat ten Hemel werd gevoert. BOLSANO.

De gansche Valley van Bolsano is met wijngaarden verbult / en men maakt in 't Land veel werk van de wijnen; dog de vremdelingen vinden weinig behagen in hare zoetagtige smaak. Van Bolsano tot Trente / is maar een goede dag reisens / en men volgt altijd de Valey / die vrugtbaar en zeer aangenaam is. Van tijd tot tijd vind men by de wijngaarden / kleine strohutten / dewelke door drie hoge stammen van dennebomen driehoeks wijze gelegt / onderschraagt werden. Men verbergt zig met een karabijn agter die kleine brakken / en men schiet daar mede de Beeren ter neer / die by menigte van 't gebergte afzakken om de druiven op te eeten.

Trenten is een kleine stad die niet veel beter is als Bolsano / en die te naaste by even eens gelegen is. Zy is gestigt op een platte Rots van een zoort van witte en rosagtige marmer / waar van de meeste huizen daar ter plaatse ook zeer massief opgebout zijn. Evenwel / is deze stad verscheidemalen door overstroomingen waar aan zy onderhevig is / verwoest geweest. De Rivier loopt dikwils over / en de watervloeden van Levis en Tersene zakken somwijlen van 't Gebergte af / met zo een schrikkelijke heftigheid / datze groote Rotzen mee sleepen / en die tot in de stad wentelen. Hieronimus Tracastor Medicijn der Vaders van 't Concilium door de Paus opgestookt zijnde wanneer men voorgeslagen had om 't zelve na Bolonien over te brengen / hield zeer sterk aan / om zulks ter zake van de kwade lugt voor te drijven; maar het was niet zonder reden dat de voorstanders van de Keizer zig weinig kreunden over dat gewaande gevaar / indien ik die geene geloven kan die ik over dit stuk gevraagt heb. Trente is met een enkelde muur omringt / en d A- TRENTE. Bisdom.

dice loopt ter zijde. Men roemt de brugge dewelke over die Rivier legt/ zonder dat men'er egter iets raars van kan aantoonen. Men had ons ook het Paleis van de Bisschop als een groot en pragtig Gebouw afgebeelt; my komt zelfs te binnen / dat ik er eertijds op die wijze van heb hooren spreken: maar hier door hadden wy een zeer verkeerd denkbeelt van dit Huis gekregen / als zijnde laag en van zeer middelmatige grootte. De Bisschop is een tijdelijk en geestelijk Heer over zijn Bisdom / 't welk van een redelijke groote uitgestrektheid is. Deze Prins was eertijds zeer rijk; dog 't is nu zo niet meer. Door een Tractaat met de Venetianen aangegaan / kan hy zijn onderdanen op de Galey zetten voor hunne dienst; en zy staan hem toe een zekere kwantiteit oly zonder impost uit hun Land te mogen vervoeren. Sommige plaatsen het * Trentise Gebiet in Italien / en andere nemen het voor een gedeelte van Tirol; maar de laatste hebben misgetast / zo men de oude Landbeschrijvers en de menschen van 't Land mag geloven / want zy zeggen dat het Trentis in Italien legt / alschoon de Bisschop een Prins van 't Rijk is. Ook is de gemeene spraak van Trenten Italiaans.

Het Wapen van het Bisdom is een wit Velt met een zwarten Arend.

* Trente was in het tiende Gewest van het oud Italien.

In een Kapel van de Hoofdkerk wierd ons aangetoont / het Crucifix *sub quo jurata & promulgata fuit Synodus.* Het is levens grootte / en men zegt / dat het zijn hooft boog om deszelfs goetkeuring wegens het besluit van deze Vergadering te kennen te geven. Men voegt'er nog by / dat niemant ooit heeft kunnen bekennen van wat stoffe dat het zelve gemaakt is / zo dat'er verscheide in twijffel staan of het wel een werk van menschen handen is. Men zal het nu uit die donkere plaats halen daar wy het gezien hebben / om het in een pragtige Kapelle die haast voltooit zal zijn te plaatsen / en alwaar men in verwagting is / dat het meer Mirakelen als ooit doen zal. Men noemt het by uitnementheid / het H. Crucifix. Daar van daan zijn wy na Ste. Maria Maggiore gegaan / dat nogtans maar een kleine Kerk is. Zy is van zeer slegt marmer gebouwt / welkers steenen maar wat afgebeyteld zijn / en in deze plaats is het dat het Concilium by een kwam. Het Orgel van deze Kerk is van een buitengewoone dikte Men speelde verscheide Airs voor ons: Met bootste daar op ook na/ 't geschreeuw van vele dieren/ men sloeg de Trommel / en men deed ik weet niet hoe veel andere dingen die weinig overeenkomst met deze plaats nog met de deftigheid van het Concilium hebben/ het welke daar digte by in een groot schildery uitgebeelt is.

Daar na wierden wy na de Kerk van St. Pieter geleid/ om'er de kleine Simonin in deszelfs Kapelle te zien. Men zegt dat in 't jaar 1276 de Joden het kint van een schoenmaker genaamt Simon / stalen / en dat wanneerze hem al zijn bloet op een zeer wreede manier afgetapt hadden / om zig in het vieren van een hunner Feesten daar van te bedienen / zy het lijk in een riviertje wierpen/ 't welk tegenwoordig nog door 't huis loopt/ alwaar het geval gebeurt

Rigord Medicijn en Histo-ry-schrijver van Philippus Augustus heeft ge-

beurt is / en alwaar toenmaals hunne Synagogue vergaderde. Het lijk wierd door deze beek in de rivier gebragt / en door visschers wederom aan Land gebragt. In een woord / de gansche zaak kwam aan den dag. De Joden wierden van het feit overtuigt: Negen en dertig wierden'er van opgehangen / en de andere wierden voor eeuwig de stad uitgebannen. Sixtus de IV. die toenmaals Paus was / van het gansche feit wel onderregt zijnde / vond goet om 't kint te canoniseeren, of onder de Heilige te plaatsen / en liet hem zijn naam houden van Simonin / zijnde een verklein-naam van Simon zijn Vaders naam. Het ligchaam wierd gebalzemt / en men ziet het gansch ongedekt in een kast dewelke op 't Autaar staat van de Kapelle die hem toegewijd is. Men bewaart ook in een kast die ter zijde staat / het mes / de nijptang / vier groote yzere naalden / waar mede deszelfs beulen hem pynigden / en twee zilvere bekers / waar mede men zegt datze deszelfs bloet dronken. Al de Joden wierden weg gejaagt / zo als ik U E. zo even gezegt heb; maar eenige jaren daar na / verkregen zy verlof om drie dagen in de stad ter zake van de Negotie / te mogen blijven. Men verzekerde my dat deze drie dagen op drie uuren gebragt zijn / zedert dat in de laatste belegering van Buda / de Joden deze plaats met zo veel hertnekkigheid verweerden. Deze Historie heeft men te Francfort onder de deur van de Brugge uitgeschildert om een nieuwe schandvlek te leggen op de gene van dit rampzalig volk die in deze stad woonen / alwaar zy zeer veragt werden. Men heeft 'er ook andere eer-rovende figuuren bygevoegt / alwaar de Joden tot een speelgoet voor Duivelen en varkens verstrekken. Ik vergat U E. te zeggen dat de jonge Simonin maar agt en twintig maanden oud was / toen hy zo gemartelt wierd.

Ik denk nog op de twee laatste veerzen van 't Grafschrift / 't welk ik niet lang geleden / gelezen heb van een * jonge vrouw / welkers graf in de Kerk van St. Marcus gezien heb. Ik geloof dat U E. daar behagen in vinden zult. 't Is de jonge Vrouw die tot haar Man spreekt.

Immatura peri; sed Tu diuturnior, annos
Vive meos, Conjux optime, vive tuos.

Ik ben,

Mijn Heer, &c.

Trenten den 13 December 1687.

schreven dat in 't jaar 1180 omtrent het Paaschfeest, de Joden van Parijs een jonge van twaalf jaar, genaamt Richard, en een Burgers zoon, eerst met sweepslagen stukken vleesch van 't lijf haalden, en daar na kruicigden. Dat de misdadigers daar op ter dood gebragt wierden. Dat alle Joden uit het Rijk gebannen wierden, en dat de jonge Richard onder de Heilige geplaatst wierd. R. Dumont die het Chronijk van Sigebert vervolgt heeft, Rob. Gaguin Bibliothecaris van Lodewijk XII. Dupleix en verscheide andere verhalen dezelve History. (Mezeray zegt dat Lodewijk Huttin de Joden weer inriep, en dat deze Natie beschuldigt van de putten en fonteinen vergiftigt te hebben, in 't jaar 1321, voor altoos door Philippus V. gebannen wierd. Het Edict is nog in weezen.)

* Dorothea Tonna.

XIV. B R I E F.

MYN HEER,

Wy zijn door de kleine stad Roveredo getrokken / alwaar een goede zee-handel gedaan werd. Borguetto 't welk daar niet verre van daan legt / is het laatste dorp van het Trentis / en Ossenigo het eerste van de Staat van Venetien : Een klein houte kruis maakt de scheiding van deze twee Heerlijkheden. Een weinig aan dees zijde Roveredo / gaat men door een Land / dat vol is van afgezonderde Rotzen / en hier en daar verspreit als of eenige aardbeving dezelve van het overschot van een berg aldus doorzaait hadde. Dit noemt men het Bosch van Roveredo / niet tegenstaande dat'er geen een takje van een boom is. De passagie is'er dikwils zeer gevaarlijk / uit hoofde van de rovers / zo wel als het woud van Vergnara 't welk tusschen Ossenigo en het Fort de Guardara legt. Onze postbode had ons geraden een escorte in deze laatste passagie te nemen. Zo haast men in de Venetiaansche Staat komt / vind men van die kagchels niet meer / daar ganschDuitsland mee vervult is / en men bespeurt ik weet niet wat voor verandering in alle zaken.

CHIUSA. Wy wierden genoodzaakt ons in een klein dorp genaamt Seraïno op te houden / om dat het te laat was om na la Clusa over te gaan. Het is een aanzienlijk Fort / welkers stand byna gelijk met die andere Pas van la Clusa is / dewelke men op de Rhosne tusschen Geneve en Lion ontmoet. Ik meen wel dat ik'er het Plan van in U E. Cabinet gezien heb. Het eerste is aan de voet van een hoge Rots. De weg die derwaarts leid / is in de steile oppervlakte van dezelve Rots uitgegraven ; en aan d'andere zijde is een afgrond waar onder d'Adice loopt. Na dat wy dit Fort voorby gegaan waren / en eenige tijd den oever van deze Rivier die tusschen de hoge Rotzen slangs gewijs loopt / gevolgt hadden / vonden wy eindelijk een open lugt / en kwamen weer in 't vlakke velt / daar wy zedert ons vertrek van Munchen / altoos tusschen het Gebergte waren ingesloten geweest.

De vlakte is steenagtig en onvrugtbaar op verscheide plaatsen. Daar zijn eenige olijfbomen en witte moerbezie bomen voor de zywurmen. De wijngaarden zijn aan de voet van kersse en ypeboomtjes

jes geplant / en dezelve voegen zig van boom tot boom als een bloemkrans aan malkanderen. Wy voeren ook d'Adice in een pont over / twee goede uren van Seraïno / en een kwartier uurs daar na zagen wy Verona klaar leggen / alwaar wy dezelve dag aanquamen. Volgens 't gene wy'er van in het inkomen zagen / oordeelden wy wel datze niet wel bevolkt was. Daar zijn aan die kant groote ledige plaatzen / 't onkruit wast'er in de straaten / waar van sommige niet geplaveit zijn. Wel is waar dat het overige van de stad zo niet gestelt is / maar als men het eene by het andere voegt / zo ziet'er Verona armoedig uit. En in der daad daar is ook weinig Commercie / en de gene die'er van hunne renten leven / maken niet veel figuuren. Zo'er al eenige schoone Gebouwen zijn / is het egter zeker dat in 't algemeen / de huizen laag en ongelijk zijn. De meeste hebben houte balcons of uitsteekzels / en die zijn zo overladen met kleine tuintjes in potten en kisten / dat'er niet veel veiligheid is om'er onder door te gaan. De straaten zijn vuil / en de meeste zijn nauw. In een woort / schept men daar geen behagen in. Ondertusschen isze zeer groot / van een goede lugt / en uitstekend wel gelegen. Zo min behaaglijk alsze voorkomt wanneer men haar van naby en in 't klein bezigtigt / zo veel verwondering baartze als men haar van eenige hoogte beschouwt. Wy klommen op 't * Kasteel St. Pieter / 't welk op een heuvel binnen den omtrek der muuren legt / en wy kondenze niet genoeg van die plaats bezien. Men ontdektze ten volle / en staat als opgetogen over die verwonderens waardige vlakte / in 't midden van dewelke zy gelegen legt. D'Adice loopt'er dwars door / en vier schoone steene bruggen voegen weder tot malkanderen / de twee deelen die door deze Rivier verdeelt werden. Het *a* Kasteel van St. Felix legt agter dat van St. Pieter / en de twee te zamen beheerschen de stad. Aan de andere fortificatien van deze plaats werd weinig de hand gehouden / en daar en boven zijn zy ook zeer slegt geordonneert.

VERONA.

* Op de overblijfzels van een Theater getimmert, 't welk door den oude Berenger gebouwt is geweest.

De schouwplaats van Verona is iets daar men te meer over verbaast staan moet om dat het oog niet gewoon is diergelijke dingen te zien. De *b* buitemuur legt glad onder de voet; maar men heeft zorg gedragen om de banken te herstellen na mate datze de tijd vernield heeft: Daar zijn'er vier en veertig. In den omkring van de hoogste heb ik vijf hondert dartig schreeden getelt / en twee hondert vijftig in de laagste. Antonius Desgodets / een schrander Architect / heeft

V. Luitprandum Ticinensem & Onuphrium Panvinum.

a Door J. Galeas begonnen, na dat de Scaligers verdreven waren geweest en door de Venetianen voltooit.

b De voormuur of buitemuur. Daar zijn maar seven dammen van blijven staan.

Panvinus verhaalt datze door een aardbeving in 't jaar MCXXCIII. omver geworpen wierd. Ziet de Beschrijving van dit Amphiteater of Schouwplaats door J. Carotus.

Ziet het klein Tractaat 't welk J. Lipsius van de Amphiteaters gemaakt heeft.

heeft geschreven dat het Diameter van het binnenste van de schouw-plaats in zijne lengte/ 233 voeten is / (Fransse) ; dat de andere Diameter in zijne breedte / 136 voeten 8 duim is. Dat de dikte van het Gebouw zonder de buiten omlopende Galdery / is 100 voeten 4 duim / en dat met ieder dikte van de muur en galdery / aan de twee eindens van het Amphiteater / dezelve 120 voeten tien duimen is: Zo dat de lengte van het geheel / 474 voeten 8 duimen is. Jeder trap is byna * anderhalf voet in de hoogte / en byna *a* ses en twintig duimen breed. Deze laatste distantie kon niet kleinder zijn / op dat de gene die agter zaten / de andere met hunne voeten niet lastig zouden vallen. Aan ieder eind van 't binnenste tusschen de banken / is een groot portaal vijf en twintig voeten hoog / waar door men van de straat in de schouwplaats komt / en boven ieder groote deur / is een zoort van hoog gestoelte of plankzolder / vijf en twintig voeten lang en tien breed / van voren en van ter zijde door een marmere Hek gesloten. Men zegt doorgaans dat dit een werk van Augustus is / of dat het ten minste onder deszelfs Regeering gemaakt is / en tot een bewijs van dien brengt Onuphrius Pan. by / de Reisbeschrijving van zeekere Cyrinkus van Ancona / en de geschichtboeken van Verona. Dog dit werd door andere Auteuren tegengesproken. Men ziet nog hier een *b* Triomfboog / en eenige andere overblijfzels van aaloude gedenktekenen.

De Hooftkerk is een kleine donkere Kerk. Paus Lucius III. is'er begraven / en men leest anders geen Grafschrift op deszelfs platte grafstede / als *Ossa Lucii III. Româ pulsi invidiâ.* Ik dagt'er een ander te vinden / die geestig is / en die ik elders gelezen heb / luydende aldus.

* Een voet en 3 duim Fransse maat, volgens des Godets.

a 2 Voet en een duim volgens des Godets. Hy zegt dat de Zetel van beneden, twee voet en een half hoog is. Hy rekent in zijn Gezigtstand, 47 zetels of trappen, daat ik zeer over verwondert ben; want daar zijn'er zekerlijk niet boven 44. Ik hebze 2 maal getelt, en op twee plaatsen. De hoogte van 't geheel is volgens hem 93 voeten, 7 duim en een half.

b D'Inscriptie van deze Triomf-boog kan men niet meer lezen. Zie hier hoe datze door N. Vignier in zijne Historische Bibliotheek vermelt werd. *Colonia Augusta Verona Gallieniana, Valeriano II. & Lucilio Coss. muri Veronensium fabricato, ex die III. Non. April dedicati prid. No. Decemb. jubente Sanctissimo Galieno Aug. N.*

Luca dedit tibi lucem, Luci; Pontificatum
Ostia; Papatum, Roma; Verona, mori.
Immò Verona dedit tibi lucis gaudia; Roma,
Exilium; curas, Ostia; Luca; mori.

U E. weet dat deze Paus zware verschillen met Frederik Barberousse gehad heeft / zo wel als Alexander de Derde deszelfs Voorzaat / maar uit dien hoofde alleen moest hy Romen niet ruimen: Hy wierd'er door

door de Overigheid en 't volk uitgedreven / om dat hy'er te veel voor Souverein wilde speelen.

> (*Lucius est piscis Rex atque Tyrannus aquarum.*
> *A quo discordat Lucius iste parùm.*
> *Devorat ille homines; hic piscibus insidiatur:*
> *Esurit hic semper, ille aliquando satur.*
> *Amborum vitam si laus æquata notaret,*
> *Plus rationis habet, qui ratione caret.*)

Men zegt dat Pepin zoon van Karel de Groot en Koning van Italien / te Verona de Kerk van St. Zeno gebouwt heeft. Men moet bekennen dat de Beelthouwers te dier tijd / slegte werklieden waren. Nooit heeft men iets armoediger ter wereld gezien / als de figuuren die men op de voorgevel van deze Kerk ziet. Ik heb op de kruisraamt van de groote deur geremarqueert twee zoorten van vogels die wat na hanen / aan de kam gelijken / en dewelke een dier met een lange staart dragen / 't geene wy onderstelden dat een vos zou willen verbeelden. Dit arm dier heeft de pooten gebonden en aan een stok vast gemaakt / en de hanen houden de stok ieder aan een eind vast. Ik kon my niet onthouden van eenig geheim daar in te willen zoeken / en zo het U E. niet verveelt / zal ik U E vrypostig zeggen wat my daar van in 't hooft schoot. De speeling van Gallus een haan / op Gallus een Fransman / is iets dat zo gemeen is / dat ik my ingebeelt heb dat deze twee hanen wel twee Franschen mogten betekenen / en dat het geknevelde dier den eene of den andere looze gast was / maar egter misleid / en door de hanen buiten postuur geraakt. De kraanvogel heeft somwijlen de vos wel bedroogen. Maar om hier van tot iets byzonders een toepassing te maken / denk ik dat zo het waar is dat deze Kerk onder Pepin gebouwt is geweest / gelijk het een waarschijnlijke zaak is / zo zoude het wel kunnen gebeuren dat Karel de Groot zijn Vader en hy / de twee Hanen waren / en dat de ongelukkige Didier laatste Koning der Lombarden / de vos zou zijn. U E. weet dat Karel de Groot zig Koning van Lombardyen liet kroonen / zo als Didier afgezet wierd / en dat Pepin ook tot Koning van Italien eenige jaren daar na gekroont wierd. Didier dan / overwonnen / van alles berooft / en in een Klooster gestooken zijnde zou niet zeer kwalijk na de vos gelijken; ten ware men lieber zijn zoon daar door wilde verstaan / welkers naam na my dunkt / Adalgises was / die eindelijk gevat / en ter dood gebragt wierd / na dat hy te vergeefs / alle listen en lagen aangelegt had om zig in 't bezit

Pater Mabillon heeft geschreven dat Pepin in deze zelfde Kerk begraven legt.

Verscheide de Kronijkschrijvers hebben geschreven dat onder de Regeering van Totila, omtrent het midden van de sesde Eeuw, een schrikkelijke overlooping van de Adice gebeurde, waar door Verona overstroomt wierd, en 't water rees tot aan de hoogste vensters van de Kerk van St. Zeno.

bezit van zijn Vaders Staten te stellen. Ik wil juist niet zeggen dat Pepin zig met deze beuzelary zou opgehouden hebben/ maar het mag wel een fantazy van de Beeldhouwer geweest zijn. Ter zijde van dezelfde deur alwaar men deze schoone zinspreuk plaats gegeven heeft/ zit een Man te paart uitgehouwen/ boven dewelke deze drie veerzen met half Romeinsche/ en half Gothische letters geschreven staan;

O Regem stultum, petit infernale tributum!
Moxque paratur equus quem misit Demon iniquus.
*Exit aquá nudus, petit Infera non * reditur.*

* Voor *rediturus.*

Indien ik U E. mijn gedagten ontrent de vos medegedeelt hebbe/ moet ik nu bekennen dat ik omtrent dit duivels paart niets raden kan Het staat U E. vry van 't een en 't ander te denken 't geen U E. zal believen Daar van daan gongen wy na de kleine Kerk die men noemt St. Maria antica, by dewelke men verscheide pragtige Graf-steden van de Scaligers ziet / dewelke gelijk U E. weet / Prinsen van Verona waren/ voor dat deze stad aan de Republijk van Ve-netien toebehoorde.

Van al de fraayigheden die wy in 't Cabinet van de Graaf Mas-cardo gezien hebben/ diende men wel een wijdlopige beschrijving te maken/ als zijnde het wel waardig. Men vind daar een Galdery en ses kamers vervult met het wonderbaarlijkste dat'er in de konst en in de natuur is. Maar dewijl het nog niet mogelijk zou zijn U E. een omstandig berigt van zo veel dingen te doen / zal ik'er my voor het toekomende niet aan verbinden. U E. gelieve U E. maar te binnen te brengen al 't geen U E. reets in mijn brieven gezien hebt / en inzonderheid in die welke ik U E. uit Insbruk geschreven heb. Schilderyen / Boeken / Ringen / Dieren / Gewassen/ Vrugten/ won-derlijke of buitensporige uitwerkzelen van de natuur/ alderhande zoort van konstwerken. In een woort/ al wat men zig verbeelden kan dat curieus en uitgezogt is / zo wegens de oudheid / zeldzaamheid / als wegens de subtielheid en voortreffelijkheid van het werk. Van de Ca-talogus alleen van al deze dingen / zou men een groot boek kunnen maken. Om U E. evenwel niet t'eenemaal met ledige handen heen te zenden / als my iets voorkomt dat elders niet aangeroert heb / en 't welk my van eenige byzondere opmerking zal toeschijnen / zal ik niet nalaten zulks U E. mede te deelen.

Hier zijn verscheide werktuigen en gereedschappen daar zig de Hei-denen tot hunne Offerhanden van bedienden. Men liet ons ook metale Figuuren zien die verscheide zoorten van dingen verbeeldeden/ en die in de Tempels der Goden opgehangen wierden / wanneer men'er eenige weldaad van genoten had.

Wy

Wy zagen ook verscheide werken van de Amianthe steen / dewelke is het ἄσβεστος daar de Naturalisten zo veel van gesprooken hebben. Deze steen hoe hard en hoe zwaar datze is / scheid ligtelijk van een / en laat zig met kleine veezels verdelen die sterk en buigzaam genoeg zijn / om gelijk Catoen te kunnen werden gesponnen.

Op het Artijkel van alle versteende stoffen die wy hier en elders gezien hebben / zal ik U E. zeggen dat daar omtrent dikwils zeer gedwaalt en misgetast werd / en mogelijk loopt'er ook wel schelmery onder / om de wonderheden daar men een Cabinet mee denkt te vercieren / wat te vermenigvuldigen en op te schikken. Men moet de eigenzinnigheden nog hervormingen van de Natuur niet ontkennen / maar men moet ook bekennen / dat men'er zomtijds wel wat op de mouw spelt. Ik weet niet of U E. ooit van die gewaande Dieren gezien heeft die men Basiliscusen noemt Deze zweemen zo een klein beetje na een Draak. De vinding is koddig / en duisende van menschen werden'er mee bedrogen. Ondertusschen is het anders niet als een kleine Roch; men keert deze visch op een zekere manier om; men zet deszelfs vinnen op by wijze van vleugels; men maakt hem een klein tongetje in gedaante van een werpspies; men voegt'er klaauwen aan / met brandverwe geschilderde oogen / en eenige andere konstig toegemaakte kleine stukken; zie daar 't maaksel van de Basiliscus. Ik weet wel dat'er ook van een andere Basiliscus gesprooken werd / die voeten nog vleugels heeft. Hy werd als een gekroonde slang uitgebeelt / en verscheide Naturalisten zeggen / dat met zijn sijfelen en gezigt alleen imant kan doden. Galenus spreekt'er van als van het vergiftigste van alle dieren / en men vertelt ons dat het Weseltje alleen voor deszelfs vergift niet bevreest is; dat zy hem in tegendeel met haar adem alleen vergeeft. Maar ik vertrouw dat deze slang alleen in 't Land van de Phenixen en Eenhorens gevonden werd.

Het Gemeen is van gevoelen dat de Basiliscusen van de eerste zoort uit een ey van een oudeHaan voortkomen.

Ik zou U E. nog wel verscheide andere kleine bedriegeryen / als die van de eerste Basiliscus kunnen bybrengen; maar om tot onze versteenigen weder te keeren / waar op veel te zeggen zou vallen / zal ik'er maar een aanroeren. Daar is een zekere natuurlijke voortbrenging / een zoort van een onvolmaakt gewas volgens 't zeggen van sommige of van Corallijne stoffe dewelke zeer na een Champignon of Paddestoel gelijkt. Of men zig somwijlen bedriegt / dan of men een ander maar zoekt te misleiden / weet ik niet; het zy hoe het wil / ik zie iets dat men overal versteende * Champignons noemt / 't geen nooit een Champignon geweest is. Dit is een zaak die waar is; maar men zou nog wel kunnen zeggen dat de weinige vastigheid en de geringe duurzaamheid van een Champignon

De weetgierige zullen uit Mathiolus kunnen leeren hoe dat men de Mandragoras toepast.

* Men vind'er veel in 't Rode Meir.

non/ de oorzaak is dat'er geen ding des wereldts is 't geene het alderminste in steen kan veranderen/ of de herborming zou in een oogenblik moeten geschieden.

My heugt dat ik in dit Cabinet nog in agt genomen heb verscheide schorssen van bomen/ waar op de Ouden plagten te schrijven eer dat het papier in gebruik was. Twee boomen van zwart coraal/ ieder drie voeten hoog. Een hoender Ey 't welk deze figuur verbeeld. Een zeer scherp steene mes/ daar zig verscheide Joden van bedienen om de besnijdenis te doen van kinderen die voor den agtste dag gestorven zyn. De plegtigheden der Joden zijn verscheide / inzonderheid onder de Oostersche/ Duitsers/ Italianen en Portugeezen My komt te binnen een oneindige meenigte van gewoontens die ik in Buxtorf gelezen heb / en die in dit Land niet gepractizeert werden. Eenige van bedienen zig van de scherp snijdende steen * volgens het oude gebruik; maar in Italien is het doorgaans het gebruik het doode kint te begraven zonder te besnijden / en zo het eenige al besnijden / geschiet zulks met een mes van riet gemaakt. De gewoonlijke besnijdenisse geschiet met een staale mes.

My hebben zo even een begraaffenis gezien / daar ik U E. van zeggen moet Het dode lijk was in 't zwart gekleet met een mantel aan; schoon linnen / een fraye pruik en een hoed op 't hooft / en daar boven op een bloeme krans. Het was op een klein mattrasje gezeten / overdekt met een groote sprep van geel en rood gebloemde stoffe / en leunende tegens een kusse van dezelfde stoffe. Het wierd aldus gansch ongedekt door vier mannen gedragen / en 't gelep volgde / twee aan twee. De bloemekrans werd niet opgezet als aan de genen die nooit getrouwt zijn geweest / dit was ook by de Ouden de gewoonte. Zy noemden dat / *Corona pudicitiæ*. Eenige uuren te voren hadden wy een andere ontmoeting gehad; namentlijk een Vrouwspersoon uitstekend opgetooit / die tusschen twee Nonnen in / door de stad gong wandelen / en deze zoude het Nonne kleet aan gaan nemen. In dit Land is het de manier / datze op zo een wyze in het publijk verschijnen / daar men in Vrankrijk en in vele andere gewesten / deze plegtigheid in het Klooster verrigt.

Een Fransch Koopman zedert eenige jaren hier gestabilieert / heeft my zo even van een Ommegang gesprooken die hy dikwils gezien heeft / en die ik begeerig ben om U E ook in weinig woorden te verhalen / voor het sluiten van mijn brief. Men gelooft te Verona / dat de Heer Jesus na dat zijn intrede te Jerusalem gedaan had/ de

* Volgens 't Hebreeuws, in het 5. Kap. van Josua staat, dat hy de kinderen Israels met steene messen besneed. En in 't 4. van Exod. dat Sephora haar zoon met een steen besneed. Jo. Scaliger zegt dat'er Joden zijn die de voorhuit met de nagel weg nemen. Dat anderen het een weinig snijden, en de rest afscheuren, Ik heb het met een zoort van een scheermes te Londen en te Romen zien snijden.

Mr. Montel.

de sleutel van het veld aan de * Ezelin of jongen Ezel gaf daar hy op gezeten had / begeerende dat dit Dier zijn overige dagen in vryheid zou slijten. Men voegt'er by dat den Ezel het lang zwerven door Palestina moede geworden zijnde / belust wierd om de vreemde Landen te bezien / en een reis ter zee aan te vangen. Hy had zo men zegt geen schip van noden; de baren glad en effen geworden zijnde / wierd die vloeybare Hooftstoffe zo hard als kristal. Na dat hy in passant de Eilanden Chyprus / Rhodes / Candia / Maltha / en Sicilien / bezigtigt had / bevorderde hy zijn weg langs de golf van Venetien en hield zig eenige dagen op ter plaatse daar deze berugte stad zedert gebouwt is geworden. Dog de lugt hem niet gezont toeschijnende / en het Weiland slegt zijnde in deze zoute en moerassige Eilanden / vervolgde Martin, alias den Ezel zijn reis / en droogs voets de rivier d'Adice weer opkomende / kwam hy tot Verona / en verkoor deze stad voor zijn laatste verblijfplaats. Na dat hy'er als een eerlijke en deugtzamen Ezel geleeft had / eindigde hy ten laatste zijne dagen tot groot leetwezen van alle zijne Confraters. Een bedroeft en algemeen geschreeuw deed de Eccho's van 't Land weergalmen / nooit hoorde men treuriger gekweel op den uitvaart van diergelijk Dier / zelfs niet in Arcadia. Maar men had wel haast gelegentheid om zig te troosten / want na dat men alle mogelijke eer aan den overleden Ezel bewezen had / bewaarden de Devotarissen van Verona alle deszelfs Reliquien zeer zorgvuldig / staken dezelve in den buik van een Ezel / expres na de kunst daar toe gemaakt / en zy werden'er nog tot op deze huidigen dag toe in bewaart / tot groot genoegen en stigting van de vrome zielen. Dit H. Beelt werd in de kerk van O. L. Vrouw van 't Orgel bewaart / en vier van de kloekste Monniken van 't Klooster in 't Pauselijk gewaad gekleet / dragen het plegtig in een Ommegang / twee a drie malen 's jaars.

* Ziet Mat. 21. Marc. 11. en Luc. 19.

Ik heb zo even een twede visite aan 't Cabinet van Moscardo gegeven. Die galanten Heer ontfing my met veel plaisier en was over mijn weetgierigheid vergenoegt / in plaats dat hy'er mee verlegen zou geweest zijn. Hy zeide my op een verpligtende wijs / dat nooit beter te vreden was / als wanneer dat zijn frayigheden aan liefhebbers liet zien; en dan nog te blijder was / dat hy my alleen zag / doordien de meenigte hem altoos om verscheide redenen ontrustede. Zonder tijd te verliesen / doorliepen wy op nieuw duisenderhande dingen / en ik vond hem openhertiger als hy de eerste reis geweest was. Hy sprak zelfs al veel / en liet zig op 't stuk van geleerdheid dikwils hooren. Eerstelijk vonden wy de laaden met edele gesteentens / waar onder hy my zeer schone Amethisten liet zien / en haalden my Auteuren aan dewelke verzekeren / dat Joseph 'er een tot een ring gemaakt / aan Maria gaf wanneer hy met haar ondertrouwde. Ter occasie van de Safyrsteenen / bragt hy my ook by een getuigenisse

van St. Epiphanius / dewelke geloofde dat God de Tien Geboden op een Safyrsteen geschreven had. De deugden die men deze steenen toeschrijft / en aan alle anderen / verstrekten ons tot een onderwerp van een lang gesprek. Hy heeft'er verscheide van / die hy noemt / *Saette*, *Fulmini*, *Pietre Ceraunie*; blixemsteenen. Het is een zaak die waardig is om onderzogt te werden / en op een andere tijd zal ik U E. daar over iets zeggen / dat vry wat zekerder zal wezen; maar nu niet / om dat ik my haasten moet om een einde van mijn brief te maken. Wy zagen eenige spiegels van gemengd metaal / dewelke omtrent Verona uit de grond gehaalt en waarschijnlijk zeer oud zijn. Want hoewel Fl. Blondus en eenige andere Critici niet gedagt hebben dat de geene die wy Oude noemen / 't gebruik van spiegels gehad hebben / is het niet noodzakelijk dat wy ons van dat gevoelen verklaren. *Speculum* is een woort van de Eeuw van Augustus. En Suetonius leert ons / dat deze Vorst naby zijn eind zijnde / beval dat men hem een spiegel zou brengen. * *Petito Speculo capillum sibi comi, ac malas labentes sibi corrigi præcepit.* Onder de groote verscheidenheid van geltstukken die'er in dit Cabinet zijn / zijn'er van leer / dog zo geschonden / dat ik'er geen oordeel over strijken kan. Ieder een weet wat gebruik men op verscheide tijden / en byzondere gelegentheden van dit zoort van gelt kan doen. In 't beschouwen van verscheide werktuigen / en vaten die tot de Offerhanden gebruikt wierden / Mr. N. my een *Aquiminarium* aantonende / 't welk men ook *Amula* noemde / waar in het gewijde water aan de deuren der Tempels gegoten wierd: Ik laat U E. dit zien zeide hy al lagchende / op dat gylieden Engelschen U E. niet inbeelden zou, dat ons wywater van Italien een hedendaagse vinding is.

In 't leven van Aug. §. 100.

* Zig in een spiegel bekeken hebbende, wilde hy hebben dat men hem kamde, en de wangen die te veel hangende waren, weer opbeurde.

(*O faciles nimium qui tristia Crimina Cædis*
Fluminea tolli posse putatis aquâ.) Ovid.

Wy bekeken een zeer groot getal kleine metale * Beelden / zo van Godheden als doorlugtige Personagies / van Schermers / Worstelaars / Grieksе en Romeinse soldaten / &c. Wy vonden'er een van een *Pygmeus* of dwergje / en een ander van een Satyr of Bossch-God. De eerste gaf ons gelegentheid om de beenderen van de Reuzen te gaan onderzoeken; en de twede deed ons in de Bibliotheek gaan / om'er te lezen 't gene Eusebius en St. Hieronimus van deze gewaande halve mannen geschreven hebben. Wy zagen ook 't geen Plutarchus gezegt heeft van de Satyr Muet die by Sylla gebragt wierd en wy vergaten ook niet de gene die St. Antonius / door het doen van een deugdelijk teken des kruis / tegens wil en dank deed spreken.

* Signa.

spreken. Na dat wy de raarste boeken van de Bibliotheek gesien hadden/ mitsgaders eenige Manuscripten curieus geschreven/ en met schilderwerk verciert / zijnde buiten dat niet veel andere die beziens waardig zijn / gongen wy weer in 't Cabinet / alwaar nog meer als een uur doorgebragt wierd met zeegewassen te bezien/ uitgegrave dingen/ en andere / Asch-kruiken / Graf-lampen / Sleutels / Ringen/ Horlogies / Wapenen / Kleeren / Schoejing / Hooftcieraden / &c. van verscheide Volkeren en Eeuwen. Ik geloof niet dat wy aan een volle maant genoeg gehad zouden hebben/ alleenig op 't stuk van de Medailles. Daar zijn'er by duizende van allerhande zoorten. Ten laatste eindigden wy met de schilderyen. En hebben toen op ons gemak geadmireert / de wonderbare werken van die Goddelijke mannen ; want dus spreekt'er Mr. N. van/ uit grond van zijn hert. Hy is t'eenemaal opgetogen/ als hy de onvergelijkelijke aantrekkelijkheden van 't Pinceel van de groote Raphaël en groote Titiaan ophaalt; de vrugtbaarheid / edelheid / rijke schikking van Julius Romano / Discipel van de eerste; de zinrijke binding en groote zwieren van Correggio ; de bevalligheden van Guido ; de nauwkeurige afschetzing en schoon kolorijt van Annibal Carraggio / &c. Daar zou mogelijk wel iets te zeggen wezen op al die redenvoeringe/ maar 't is een onderzoek 't welk ik tot op een andere tijd uitstel. Ik heb hier nog verscheide stukken gezien van Jan Bellin / Andreas Mantegna / Andrea del Sarto / den oude Palme / Holbeen / Andrea Schiavon / de Bassans / Tintoret / Moretto / Paul Veronese, Fr. Carotto / en verscheide andere. Onder de Afbeeltzels der doorlugtige Mannen / heb ik geremarqueert/ Hendrik VIII. Elizabeth zijn Dogter / Platina / Albert de Groot / Bartolus / Macchiavel / Bocacius / Sanazare / Petrarca / Scot / Erasmus / Aretin / Arioste / de Scaligers / Vader en Zoon / Bellarmino. U E. heeft juist geen agt te geven op de order waar in ik die altemaal plaatze / want om de waarheid te zeggen / ik heb de tijd niet om hun Eeuw / ouderdom of verdiensten uit te pluizen. Onder de hedendaagse Medailles/ denk ik om Michel Angelo / Arioste / Melanchton / Erasmus / de Zeerover Barberousse / Attila en Mahomet / die ik de eerste had kunnen noemen.

U E. weet dat Catullus van Verona geboortig was.

Tantum magna suo debet Verona Catullo,
Quantum parva suo Mantua Virgilio.

Ik ben ;

Mijn Heer, &c.

Verona den 16 December 1687.

XV. BRIEF.

MYN HEER,

Tusschen Verona en Vicenza is het Land vrugtbaar en wel bebouwt; byna doorgaans is het een plat Land waar in de boomen in 't verband geplant zijn. Men laat de wijngaarden om die bomen klimmen/ en zy schieten hunne ranken hier en daar tusschen de takken heen. Het Land daar ter plaatze is altemaal bebouwt. Wy aten in een klein dorp genaamt la Torre, alwaar de grensscheiding is van het Veroneesche en het Vicentinsche Gebiet. De wijnen van dit Land zijn zo mal zoet/ dat men 'er kwalijk van werd. Egter zijn er Veroneesche wijnen die zeer geestimeert werden. My dunkt dat ik in Suetonius gelezen heb/ dat Augustus dezelve gemeenlijk dronk. Het brood is als aarde/ niet tegenstaande het zeer wit en van goed meel is; maar zy hebben de kennis niet om het te bakken. Boven dat wierden wy geregaleert met een schotel grauwe erweten in de oly opgefruit/ en hier in bestont ons gansche festijn. Is het niet een wonderlijke zaak dat men in een goet Land van honger moet sterven/ na dat men tusschen de rotzen en 't gebergte de beste cier van de werelt gemaakt heeft? Het Land is vet/ en bygevolge zijn de wegen slegt. In dit saysoen moeten'er seven of agt paarden voor de Reiskoetzen lopen. Men spantze altemaal in een tropje onder de zweep van de koetsier/ op dat hyze zonder postillon zou kunnen mennen.

VICENZA. Vicenza is meer als de helft kleinder als Verona: het is maar met vervalle muuren omringt. Men vind 'er drie of vier kleine rivieren/ die veel gemak bybrengen/ maar geen van deze rivieren is vaarbaar. Onze Leidsman geleide ons ten eerste na eenige Kerken. La Coronata is wel gevloert en beschooten. En die van de Nonnen van St. Catharina heeft drie schoone Autaren. In de hoofkerk zijn eenige goede schilderyen/ en men toont in 't Choor aan/ een werk van ingeleide steenen/ daar de Kerkbewaarder ons een groote ophef van maakte/ hoewel het weinig in zig zelve is. De uitvoering is'er beter van als de afschetzing. Het stadhuis heeft ook niets byzonders in; evenwel verheffen zy het als een curieus stuk. Om U E. de regte waarheid te zeggen/ ik vind dat het zwaar valt de hoogdravende en opgeblaze spreekwijzen der Italianen gewent te werden. Het is hen onmogelijk de zaken blotelijk te zeggen. Inzonder-

zonderheid als het te doen is om iemant te prijzen / zo doen zy zulks in den alderhoogsten graad. En zo'er iets hen behaagt / is het altijd *stupendo*, *maraviglioso*, *incomparabile*. Wy hebben reets ik weet niet hoe veel van die gewaande agtste wonderen des wereIts gezien. Toen wy onze verwondering te Verona te kennen gaven dat'er zo weinig aanzienlijke Gebouwen waren in zo een groote stad / en die eertijds zo beroemt geweest was / wierd ons belooft dat wy te Vicenza wonderen zouden vinden. Vicenza zeiden zy ons / *è ripiena di Palazzi superbissimi, con un Architettura straordinariamente superba.* Dat zijn groote woorden; ondertusschen moet ik bekennen dat wy nooit meer bedrogen zijn geweest als wy het waren / wanneer wy die zo genaamde pragtige Paleizen van Vicenza'zagen Egter is het waar dat men hare spreekwijzen gewend moet werden. De Italianen mogen wel Palazzi noemen al wat hen goet dunkt; Een kleine zaal by gemeene luiden; 't geen U E. Parlour in Engeland noemt/ voert de naam wel van Audientie zaal in Italien / en men geeft ook wel die van Ambassade aan de boodschap van een Lakey. Voor my / ik mag wel lijden datze de Lakey ook Ambassadeur noemen / en datze aan alle haar huizen de benaming van Louvres geven. Dat gaat zo wel als het hoort in 't Italiaans; maar voor ons die niet uit Italien van daan zijn wy moeten ons door hunne Palazzi nog *sunttuosissimi* laten misleiden. Ik weet niet als te wel wat dat U E. door 't woort Palace in U E. taal verstaat. De gene die de onze een weinig verstaan/ moeten geen agt geven op de gelijkelijkenis die'er is tusschen het woort van Paleis, en dat van Palazzo, als of het een en dezelfde zaak beteekende. Het woort van Paleis werd by ons zo ligt niet gebruikt als dat van Palazzo by de Italianen. Het betekent veel meer / en geeft een gansch ander denkbeelt. In een woort / ik vermeine dat men in Italien de naam van Palazzi aan een oneindig getal van gemene huizen geeft / aan dewelke dat van Paleis, op generley maniere toekomt. En om dat alles op de *superbissimi* Paleizen van Vicenza toe te passen / stel ik vast dat menze in 't algemeen en op zijn goet Frans / maar fraye huizen moet noemen / en niet meer. Misschien zijn'er drie a vier daar die benaming wat te zwak toe wezen zou / maar ik twijffel dat men deze laatste zeer schoon zou kunnen noemen / want om eigentlijk te spreken / het zijn gemaskerde / en geen schone huizen. Dat is te zeggen / dat'er niets fraais aan is als de voorgevel / en nog heeft deze fraayigheid niets in dan dat zeer middelmatig is / dewijl het pleister dikmaals in plaats van hardsteen daar toe gebruikt is. Ik blijf daar een weinig op staan / om dat het moeilijk valt het oude vooroordeel daar men mee voor de veelvuldige Paleizen in Italien ingenomen is / te ontwortelen / en om dat ik altoos tragten wil / U E. de zaken zo alsze zijn / voor te dragen.

Onze

Onze Leidsman ziende dat wy over zijn Paleizen niet zeer verwondert waren / besloot evenwel ons het koste wat het wilde / te verrassen / en na dat wy hem al zagjes volgden / sleepte hy ons tegen wil en dank door 't slijk heen tot op een groot half uur van de stad / om ons een klein lusthuis van de Marquis de Capra te laten zien. Het is een vierkant Gebouw midden in 't welke een groote zaal met een ronde toren is ; en aan ieder hoek van 't vierkant / twee kamers en een Cabinet. Daar zijn eenige fraye schilderyen / en om dat het op een kleine hoogte gelegen is / soo maakt het deze plaats zeer aangenaam. Dit is nu het geheele wonder.

Van dat huis te rug kerende / liet men ons de L. Vrouw van Mont-beric zien. Zy is door dat Land vermaart / en de Prioor verhaalde ons de gansche Historie in zeer ernstige termen. Ik zal U E. maar zeggen dat deze L. Vrouw uit de Aarde gekomen is ter plaatze zelfs daar wy haar gezien hebben / en dat men dikwils / dog te vergeefs / getragt heeft om haar na Vicenza over te brengen. Tien duizend mannen te gelijk zeide ons de Prioor / zouden haar niet hebben kunnen doen bewegen. De schildery van Paul Veronese 't welk in de Eetzaal staat / is het beste stuk van het klooster. Het verbeelt St. Gregorius met de Pellegrims aan tafel zittende.

Daar zijn eenige overblijfzelen van een oud Amphiteater te Vicenza / maar men zeide ons datze meest alle onder de nieuwe Gebouwen verborgen lagen. Het Theater het welk in de Academie staat / die men het Olimpische noemt / is van de vermaarde Palladio. Het Gebouw is niet van het sterkste. Ook bedient men'er zig niet van / als in zekere gelegentheden die zelden voorvallen. De Triomfboog dewelke buiten de poorten staat / aan 't ingaan van de vlakte die men noemt het Velt van Mars / is een nabootzing van de aaloude manier van dezelve Palladio.

De Tuin van de Graaf van Valmanara werd in deze stad zeer geroemt / en de Inscriptie die wy boven de deur van deze tuin gelezen hebben / gaf er ons een groote verbeelding van. Hier nevens te naaste by den inhoud : Staat stil beminde Reiziger ; gy die na zeldzame dingen en behoorlijke plaatsen zoekt ; hier zult gy u genoegen vinden. Gaat in deze vermakelijke tuin, en geniet in overvloet allerhande wellusten. De Graaf van Valmenara staat het u toe, &c. En waarlijk / men was eertijds van zins geweest om daar een aangename plaats te maken. Daar was een Canaal / Bloemperken / Cabinets ; en daar is nog een schone Allée van Citroen en Oranje bomen overgebleven.

Deze Heer Graaf brengt my iets raars te binnen / 't welk ik op verscheide plaatsen gelezen heb. Men zegt dat Keizer Karel te Vicenza zijnde / zeer vele Edellieden en rijke burgers van 't Land zeer sterke instantien aan hem deden / ten einde hy hen de tytel van

Graaf

Graaf zoude vergunnen. Dat Karel het gedurig zogt te ontwijken/ dog dat eindelijk om zig van die lastige menschen te ontdoen/ overluid zeide; Ja, ja, ik maak u alle tot Graven; de stad en de voorsteden. Zedert die tijd zegt de Historp / is'er niets gemeener als de Graven van Vicenza.

De weg tusschen Vicenza en Padoua is t'eenemaal gelijk die van Verona op Vicenza / zo als U E. afgebeelt heb. Drie kwartier uurs van Vicenza trokken wy de Tezenza over / en de Brenta een uur van Padoua. Ik weet niet of de Liefhebbers der oudheid over 't verschil van deze Brenta het wel eens zijn. Eenige hebben gemeent dat het de Timavus was; en andere beweren dat het een van de Medoacus is. De eerste schijnen my 't meest verlegen te zijn / ter zake van een Timavus die door Frioul loopt / en die waarschijnlijk de regte is. Maar laten zy hun verschil beslissen / en ons na Padoua keeren.

Het Padouaans is een vlak Land / en uittermaten * vrugtbaar. Ondertusschen is Padoua een arme en van volk ontblote stad. Den omtrek is groot; maar daar zijn ook ledige plaatzen / en vele huizen te huur. Het oude Padoua heeft nog haar oude manieren / zedert dat het aan de Republijk van Venetien toebehoort. Men heeft de voorsteden aan de stad getrokken / en 't geheel is met een fortificatie omringt die nooit iets waard is geweest/ en die tegenwoordig gansch vervallen is.

* *Bologna la grassa. Venetia la guasta, ma Padoa la passa.* PADOUA gezegt de geleerde.

Bvna door de gansche stad zijn overdekte galderyen / 't welk gemakkelijk is om bedekt te kunnen gaan; maar aan de andere kant maakt dit de straaten naauw en donker / en geeft aanleiding tot die berugte rovery die men te Padua noemt / het *Qui-va-li?* Het is een zeer vreemde zaak dat de Studenten van Padoua regt hebben / om iemant dood te slaan en armen en beenen te breeken/ zonder dat men'er de justitie van te hopen heeft. Zy wapenen zig / en gaan uit met troppen zo haast het nagt geworden is. Zy verbergen zig agter de pylaren van de overdekte Galderyen / en een onnozele voorby gaande man staat verstelt dat hy hoort vragen / het Qui-va-li, zonder te zien wie dat de vraag doet. Een ander ter zelver tijd vraagt ook Qui-va-là? zonder dat'er kans is om voorwaarts of agterwaarts te gaan / en dat men tusschen de Qui-va-li en Qui-va-là vergaan moet! daar die Messrs. maar een klugtje van maken. Het gebeurt dikwils dat deze Studenten onbekenden dooden / of somtijds ook wel van haar eigen volk / al was het maar om dat voorregt 't welk zy verkregen hebben / te onderhouden. Het is wel waar dat deze ongeregtig-

In 't jaar 1406. wierd dese stad onder de gehoorzaamheid van de Venetianen gebragt. In 't jaar 1519 wierden al de voorsteden onder de voet geworpen, waar in begrepen waren 10 Kloosters, 6 Kerken, 7 Gasthuizen, en omtrent 3000 huizen. *Schrad.*

De Hoge Schole is in zo een armoedige staat, en 't getal der Studenten zo afgenomen, dat het *Qui va li?* nu niet zeer te dugten is. Een van de voornaamste Lampen van de Kapelle van St. Antony is een boete van de Messrs. van *Qui-va-li.* Zy dodeden een Man aan 't ingaan van de Kerk.

tigheden alle dagen niet begaan werden / want men wagt'er zig voor. En men houd zig gesloten en bedekt zo veel als het mogelijk is. Maar men mag wel zeggen zonder buiten den haak te gaan / dat'er * weinig maanden voorby gaan / dat'er niet twee a drie diergelijke ongelukken gebeuren. Niet dat men deze ongebondenheid hoe toomeloos datze is / niet wel zou kunnen bedwingen: Maar Venetien die de fijnste Staatkunde heeft / en dezelve schrikkelijk ver weet uit te breiden / mag wel dien geessel voor de Padouanen over hebben / benevens deze Patrouille die haar niets kost. Het overige zal ik U L. op een ander maal zeggen.

Gisteren had ik een vry lang gesprek met menschen dewelke vermeinen dat Padoua eertijds een Zeehaven geweest is / zo ter zake dat de Ouden daar van spreeken / als van een zeer rijke stad / als om dat in 't graven van putten / en fondamenten van huizen / men op verscheide plaatsen ankers en masten gevonden heeft. Of dit gevoelen U E. aannemelijk voorkomt weet ik niet / maar dewijl de History ons niets ter werelt van dit alles zegt / zou ik liever tot een ligter middel mijn toevlugt nemen / om 't aankomen van de schepen tot Padoua uit te leggen / en ik zoude dit geloven dat het door eene groote vaart geweest zal zijn

Men verzekert mede dat Padoua door Antenor gestigt is. Men toont'er aan een groote grafstede waar in de beenderen van deze oude Tropaan opgesloten zijn / en men noemt het gemeenlijk het Graf van Antenor. Maar dit alles heeft ook al zijn onzekerheid. Niemant * kan ontkennen zonder regt tegen de getuigenisse van verscheide oude en vermaarde Auteuren aan te gaan / dat Antenor in dit Land niet gekomen zou zijn. Men moet geloven zoze zig zelven niet bedrogen hebben / dat hy'er een stad bouwde die Patavium genaamt wierd. Deze twee Artijkelen kan men met een transeat toestaan / zo het my geoorloft is / dat woord van onze Schoolen weer aan te halen Maar dit veronderstelt zijnde / is'er altijd nog overig om te weten of ons hedendaags Padoua het Patavium van Antenor is / 't welk een nieuwe stoffe van verschil is.

Verders wat het Graf belangt zulk is * maar loutere beuzelary. Het is over de vier hondert jaren geleden dat zo als men doende was aan de fondamenten van een Gasthuis te werken / men een lode kist uit de aarde haalde / naast dewelke men ook een degen vond. Boven de kist was geen Inscriptie / en op den degen stonden eenige kreupele veerzen in barbaris Latijn. Oordeelt eens bid ik U E of dat meer op Antenor als het Tropaanse Paard toepasselijk was. Ondertusschen deed de ongeregelde liefde die zeekere luiden hebben voor

* Deze Rovery werd hedendaags vry minder gepleegt als ten tijde van de eerste Druk van dit Boek.

* Ziet het 1. Boek van de Eneïdos.

Messala Corvinus zegt dat het Wapen van Troyen door Antenor in den Tempel van Padoua geplaatst wierd, en dat het een zog was op een geel Velt. Dwaze inbeeldinge.

* Den arme Lassels zegt dat het Grafschrift met Gothische letters geschreven zijnde, zulks hem doet twijffelen of het wel ten tijde van Antenor geweest zal zijn.

voor al 't gene dat een oudheids stuk genaamt werd / sommige menschen zeggen / dat men het Graf van Antenor gevonden had. Zekere Lupatus toenmaals in de Regeering zijnde / en een Man van eenige studie had ook zijn reden of voorordeel om die beenderen voor te staan. En hy was het die eenige jaren daar na dezelve in dit berugt Graf deed leggen / 't welk op deze huidige dag 't Graf van Antenor genaamt werd / en 't welk men aan 't ingaan van de straat St. Laurentius ziet. Hy liet'er de vier onderstaande veerzen op graveren / en zulks met Griekschs letters / zo als U E. wel denken kan.

Hier zijnze net zo alsze geschreven staan.

* C. *Inclitus. Antenor. Patriam vox nisa quietem.*
Transtulit hucenetum Dardanidum que fugas.
Expulit Euganeos Patavina 9didit urbem.
Quem tenet hic humili mamore cesa domus.

Ter zijde van het eerste veers staat een C. gelijk U E. zien kan. * Inclitus is zonder y geschreven. Op d'e van Antenor is een verkorting betekenende een tweede n. Enetum is geschreven zonder h. Het que van Dardanidumque is verkort. Daar is een verkorting boven de laatste a van Patavina strekkende voor een m. Gelijk boven de e van Antẽnor. En daar is'er een andere boven de a van mamore, 't welk zo veel is als een r; cesa is met een slegte e geschreven/ en de vier veerzen zijn met hooftletters geschreven. Ik geloof niet dat iemant eenige zin in het eerste kan vinden. Ik vergat U E. te zeggen dat de twee eerste letters van het woord condidit met een verkortend teken gemerkt staan. Daar is geen afstipping als die ik getekent heb / en de meeste woorden staan aan een gelijk U E. die geschreven ziet. De nauwkeurigheid die ik u hier doe bemerken/ vervat een stilzwijgende berisping van verscheide Auteuren die deze veerzen * kwalijk bygebragt hebben / en van 't geen ik'er zelfs in de eerste druk van dit Boek over geschreven heb.

De Kerk van St. *a* Antony van Lissabon is zeer groot en met

* Byna alle Latijnsche Auteuren schrijven *Inclytus* met een *y*. En het zou zo moeten geschreven werden, indien het zeker was dat het van κλυτός kwam. Maar dewijl'er geen minder waarschijnlijkheid is, dat het van κλειτός komt, alzo die twee woorden in dezelfde zin by de Grieken gebruikt werden, is het niet buiten reden dat men *Inclitus* schrijve, zonder *y*.

* Hebbende zedert dit Grafschrift met aandagt gelezen, heb ik gezien dat'er nog *Patria*, nog *cesa* staat, maar Patria en *cesa*, zonder œ en zonder *e*. Ymant had deze twee letters willen veranderen, met het byvoegen van een zoort van kleine komma by ieder, en dat is het gene dat aanleiding gegeven heeft tot de mislag die ik begaan hadde. Maar zulks is niet origineels, en deze trekken die'er maar opgecrast waren, zijn byna glad uitgewist.

a Men noemtze St. Antony de Padoua, om dat hy'er stierf, en aldaar begraven legt, maar hy was geboortig van Lissabon een Franciscaner, en tijdgenood van St. Franciscus d'Assise, *Sponde*, *Bellarmin*, *Tritheme*, *&c.*

schoone dingen verbult / zoo wegens Beeldhouwery als schilderkonst. Daar zijn verscheide pragtige Grafsteden / waar onder men ons inzonderheid aanwees dat *b* van Alexander Contarini Admiraal van de Republijk en Procurator van St. Marcus: En dat van de Graaf Horatio Sicco / dewelke in de laatste belegering van Weenen doodgeschoten wierd. Hier nevens een dat ik gecopieert heb / om dat het historisch is / en van een uwer Landsluiden; dog daar staat geen datum by.

b Gedaan in 't jaar 1555. door Augustin Zotto.

Anglia quem genuit, fueratque habitura Patronum
c Cortoneum celsa hæc continet arca Ducem,
Credita causa necis Regni affectata cupido,
Reginæ optatum tunc quoque connubium.
Cui Regni Proceres non consensere, Philippo
Reginam Regi jungere posse rati.
Europam unde fuit Juveni peragrare necesse
Ex quo mors Misero contigit ante diem.
Anglia si plorat, defuncto Principe tanto,
Nil mirum, Domino deficit Illa pio.
Sed jam Cortoneus cœlo fruitur que beatis;
Cum doleant Angli, tùm sine fine gemant:
Cortonei probitas igitur, præstantia, nomen,
Dum stabit hoc Templum, vivida semper erunt.
Angliaque hinc etiam stabit, stabuntque Britanni.
Conjugii optati fama perennis erit.
*Improba Naturæ leges Libitina * rescindens*
Ex æquo juvenes præcipitatque Senes.

c De Lord ... Courtenay. Hy was van 't oude huis van Courtenay. Daar zijn nog verscheide Edellieden van dat Huis in Engeland. En zy staken over met William den Overwinnaar.

* *Syllaba longa.*

Men kan geen schoonder schildery met natte kalk zien / als die van de Kapelle van St. Felix; zy is van de vermaarde Giotto/ dewelke in dat soort van werk / een Overvlieger was. Maar het aanmerkelijkste in die Kerk is / de * Kapelle van St. Antony / die groote Beschermer van Padoua / die men'er by uitmuntheid noemt / *il Santo*, de Heilige. Deszelfs Lijk is onder 't Autaar / en het Autaar is met duizenden van kostelijkheden verrijkt. Men zegt dat de beenderen van dien Heilig een heerlijke reuk van zig geven. De gene die de nieuwsgierigheid hebben omze te ruiken/ naderen agter het Autaar aan zekeren plaats die qualijk t'samen gevoegt is/ en waar in het niet zwaar zou vallen eenige balzem of iets diergelijks te steeken. De gansche Kapel is met uitgehouwe beeltwerk van wit marmer bekleet / waar op de meeste mirakelen van St. Antony uitgebeelt staan.

* Lang 40 voeten, breed 25. *Ang. Port.*

Dit

Dit werk is byna altemaal van Tullius Lombardus en van Sansovinus. Het beste dat'er nog is / zijn ses en dertig zware zilvere lampen die nagt en dag rondtom den Autaar branden. Ik zal U E. niet lastig vallen met een groot deel vertellingen / dewelke de gene die deze Kapel laten zien / gemeenlijk van hunnen Heilig doen. Uit deze Kerk gongen wy na die van St. Justina / die van een buitegemene grootte en schoonheid is / hoewel nog vry verre van die staat van volmaaktheid waar toe men van zins is dezelve te brengen. Zy is met marmer gevloert / van uitgezogte vierkante platen / rood / wit en zwart. Het Gewelfzel van de groote Romp van de Kerk voert seven Torens / waar door ze verhoogt / grootelijks verligt / en uittermaten vercierd werd. Daar zijn ook twee Torens boven ieder gewelfzel der armen van 't kruis. Boven het groot Autaar dat een pragtig werk is / zijn'er vier en twintig andere van fijn marmer en alle van den andere in maakzel zeer verschillende. En in plaats dat de St. Antony Kerk vol van verscheide Gedenktekenen is / wil men'er geen een in dulden. Daar is een * eenige Inscriptie / waar in gezegt werd dat de Kerk alleen op kosten van het Klooster gebouwt is geweest. Het *a* uitgehouwe beeltwerk van het gestoelte van het Choor is verwonderens waardig / en de afschetzing is in alle delen zeer fraay. Het zijn de Profecyen van het Oude Testament wegens de Heere Christus / en de vervulling van dien in het Nieuwe. Het martelaarschap van Ste. Justina 't welk boven het groot Autaar staat / is van Paulus Veronese.

* Men heeft'er eenige andere geplaatst zedert de eerstedruk van dit Boek.

a Dit werk wierd in 22 jaren voltooit door een Fransman genaamt Ricard.

Ik zal my niet onderwinden om U E. een nadere beschryving van deze Kerk te doen. Het Klooster is ook uittermaten groot. Daar zijn'er nog ses andere / verscheide voorplaatsen en eenige tuinen. Ik zal U E. niets zeggen van het Beelt van de Maget / 't welk *b* uit Constantinopolen wegvloog toen de Turken zig van die stad meester maakten. Ook zal ik U E. niets vermelden van de H. Ligchamen nog andere Reliquien daar deze Kerk vol van is; men zou nooit een eind van alle die Historien kunnen maken.

b Ziet Baron. an. 726. en 730.

De groote Plaats daar digte by wierd eertijds het Velt van Mars genaamt. Ik weet niet waarom dat menschen die zo zeer op aanzienlijke namen gezet zijn / haar van haar oude tijtel berooft hebben / om ze maar slegtjes * *Prato della valle* te noemen.

a De zaal van het stadhuis is zeer groot en zeer donker; zy is hondert tien voeten lang op een breedte van veertig / en men ziet'er ver-

* Daar is een kleine spatie afgescheiden in deze plaats die men noemt *Campo Santo*, om dat het na men zegt een plaats is alwaar eertijds verscheide Martelaren de dood ondergaan hebben.

a 256 Voeten lang, en 86 breed. *Angelo Portenari*. Deze zaal is schoon ruitsgewijs, en door geen pylaren onderschraagt. P. Aponus die'er den Architect van was en een zwarte kunstenaar, na 't zeggen van Cardanus, doorzaaide 't Gewelfzel met Hemelsche Tekens, en Astronomische figuuren, die men'er nog zien kan.

verscheide gedenktekenen die'er voor doorlugtige Mannen zijn opgeregt geworden. Padoua had de regte tijd wel getroffen om haar Stigter uit de duisterheid waar in hy by de drie duisend jaren gelegen had / voor den dag te halen. Het was ook wel billijk dat het eerste onbekende Graf dat men ontdekte / strekken moest tot eere van de gedagtenisse van Titus Livius die vermaarde History-schrijver / die binnen haar muuren geboren was.

b Ziet] Blond.

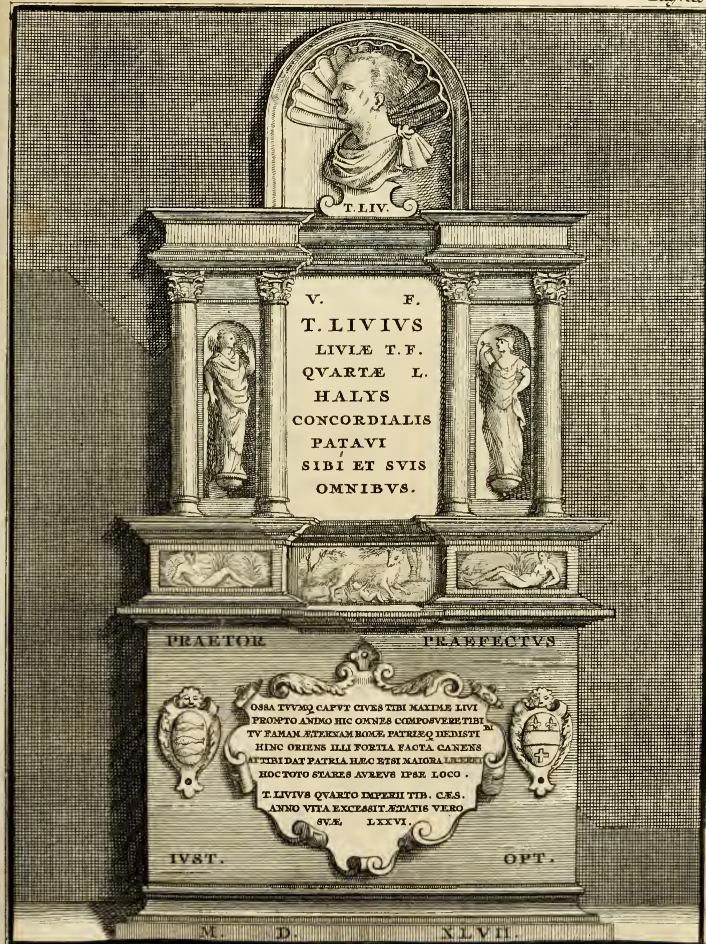
Dit gebeurde in 't jaar 1413 b met een algemeene vreugde en toejuiching. Men vind in een der Tuinen van Sta. Justina / een loode kast byna gelijk die van Antenor / en men was geen ogenblik in twijffel / of het was de kist van Titus Livius / uit oorzaak om dat het dezelve Priester van de Concordia of Eendragt was / en dat het Klooster der Benedictijnen van Sta. Justina op de puinhopen gebouwt is van een Tempel 't welk aan deze Godheid toegewijd was. Zo haast 't gerugt van die ontdekking verbreid wierd / liep de gansche stad daar na toe met verrukkingen van een onuitsprekelijke vreugde en yver. 't Volk wreef haar Paternosters tegen de kast van de gewaande Titus Livius / even als of het een nieuw gecanonizeerde of nieuw gemaakte Heilig was geweest. Verscheide particulieren boden aan het Praalgraf op hunne kosten te laten maken / mits dat men hen toestont om het in hunne huizen te mogen opregten / en ieder een was opgenomen van vreugde over 't geluk van in die gelukkige Eeuw geboren te zijn / waar in deze dierbaare schat ontdekt was geworden. Eindelijk Titus Livius gansch verzet / en aan stukken door een volk dat als hongerig na Reliquien of Heiligdommen was / wierd in een houte kist gelegt / om des te gemakkelijker vervoert te kunnen worden. Hy wierd met Lauriertakken overladen / en de aanzienlijkste van de stad droegen hem in triomf na de Kerk van Sta. Justina alwaar hy bygezet wierd tot het jaar 1447 / wanneer hy na 't Paleis der Justitie gedragen wierd / en na vele Raadsplegingen en plegtigheden wierd hem aldaar het Monument of Gedenkteken dat men hedendaags ziet / opgezogt. Men heeft'er zedert de nevensgaande Inscriptie bygevoegt / en die men in de nabuurschap van de plaats alwaar eertijds de Kerk van de Eendragt stont / gevonden heeft.

* Vivens fecit.

* V. F.
TITUS LIVIUS.
LIVIÆ T. F.
QUARTÆ L.
HALYS
CONCORDIALIS
PATAVI
SIBI ET SUIS
OMNIBUS.

Boven deze Inscriptie heeft men ook een marmer hooft geplaatst

't welk

't Graf van Titus Livius.

't welk voor 't hooft van Titus Livius gehouden werd/ hoewel goede kenners 't tegendeel wel weten. Het is waar dat de Inscriptie oud is/ zo wel als het hooft; maar daar over is een * verhandeling/ waar in na my dunkt zeer duidelijk bewezen werd / dat de Titus Livius van deze Inscriptie/ niet anders als een vrygemaakte slaaf was van een der dogters van de Histori-schrijver Titus Livius. Zo dat de beenderen / het Hooft en de Inscriptie altemaal ontleende stukken zijn.

* door l'Orsato.

By het Grafschrift heeft men aan de eene zijde geplaatst een metaal beelt de Eeuwigheid verbeeldende / en aan de andere zijde / het Beelt van Minerva van het zelve metaal. Lazarus Bonami Professor te Padoua / heeft by die verciersels de ses volgende veerzen gevoegt.

Ossa, tuumque Caput, Civis, Tibi, maxime Livi,
Prompto animo hic omnes composuere tui.
Tu famam æternam Romæ, Patriæque dedisti.
Huic oriens, illi fortia facta canens.
At tibi dat Patria hæc, & si majora liceret,
Hoc totus stares aureus ipse loco.

T. Livius, quarto Imperii
Cæsaris anno, vitâ ex-
cessit: ætatis verò
suæ, 76.

Verders staat aan te merken dat Titus Livius eigentlijk niet van Padoua van geboorte was. Zommige vermeinen dat hy te Theolo (Titulum) geboren is (maar Portenari/ Ungarelus/ Pignorius/ Orsato Salomonius / en vele andere beweren dat het te Abano (Aponum geweest is.

Om nu van de fabelen en onzekerheden van de oudheid tot iets dat nieuw en waar is / over te gaan/ moet ik U E. van een ander Gedenkteken gewag maken/ 't welk wy in deze zelfde zaal/ en dat my opmerkens-waardig toeschijnt / gezien hebben. Men heeft Suzanna boven Lucretia verheft; maar men kan wel zeggen dat de Markgrabin d'Obizzi waar van U E. aanstonts zal spreken / Suzanna en Lucretia overtroffen heeft / dewijlze de dood voor haar oogen zag en datze een besluit nam om dezelve liever kloekmoedig te ondergaan / als toe te laten dat men haar kuisheid kwetste. Een Edelman van Padoua zeer verlieft op deze Dame die jong en schoon was/ vond een middel om gedurende 't afwezen van de Markgraaf d'Obizzi haar Gemaal / in haar kamer te komen zo als zy nog te bedde lag. Na alle schijn bediende zig den Edelman van zagte en overredende middelen eer hy tot het plegen van eenig gewelt quam. Het zy hoe het

wil /

wil / hebbende dan niets op de eene nog op de andere wijze kunnen verwerven / veranderde zijn liefde in een razerny / en hy wierd zodanig door zijne woede vervoert / dat hy deze deugtzame Dame met een dolk doorstiet. Hier nevens de Inscriptie.

Venerare Pudicitiæ Simulachrum & Victimam, Lucretiam de Dondis ab Horologio Pyencæ de Obizzonibus, Orciani Marchionis uxorem. Hæc inter noctis tenebras, maritales afferens tedas, furiales recentis Tarquini faces, casto cruore extinxit. Sicque Romanam Lucretiam, intemerati tori gloriâ vincit. Tantæ suæ Heroinæ generosis Manibus hanc dicavit aram Civitas Patavina. Decreto. Die 31. Decemb., Anni 1661.

Dunkt U E. niet Mijn Heer dat Padoua een loffelijke daad uitgevoert heeft / wanneerze zorg gedragen heeft om de gedagtenisse van zo een zeldzame deugt en zo wredelijk onderdrukt / te vereeuwigen? Dog U E zal mogelijk na 't vervolg van deze Historp verlangen.

Wanneer de Markgravin in haar bed verrast wierd / lag haar eenige zoon vijf jaren oud by haar / maar de moordenaar had hem in een andere kamer gebragt / eer hy tot zijn gruweldaad kwam / zo dat het kint niet konde zien al wat'er omging. De zaak daar na aan den dag gekomen zijnde wierd den Edelman op het vermoeden dat men op hem hadde / by de kop gevat. Men wist dat hy groote genegentheid tot de Markgravin gehad had. Het kint verhaalde ook iets. Eenige buuren zeiden dat men een Edelman in 't kwartier gezien had. Men vond op het bed een knoop van een manchette / t'eenemaal gelijkende na een andere die hy nog by zig hadde. Dit alles gaf groote præsumptie jegens hem. Hy wierd verscheide reizen ter pijnbank gebragt / zo ordinair als extraordinair; dog bleef altoos by de negative en ontkende alles. Eindelijk na een vijftien jarige gevangenisse bragten deszelfs vrienden zo veel te weeg dat hy'er uit geraakte. Ik meen zelfs datze zijn vryheid verkregen. Maar hy had'er geen lang genot van / want eenige maanden na zijne verlossing / wierd hy door de jonge Marquis / dat zelve kint daar ik van gesproken heb / met een pistool door 't hooft geschooten: aldus wreekte hy de dood van zijn moeder; dezelve is tegenwoordig in Duitsland in dienst van den Keizer.

Hier zijn verscheide Cabinetten van fraaipigheden en een groot getal liefhebbers die kennis van oudheden hebben. U E. weet wel dat de Hr. Patin Professor in de Medicijne onder 't getal is van die gene die met het ontwarren van al die oude hooftbrekingen 't best weet om te springen.

Het zou niet redelijk zijn dat wy uit Padoua gongen zonder U E. te minste iets van hare Hoge Schole te zeggen. Om rond uit te spreeken / het is'er op dezen huidigen dag zeer mee verlopen. Van tien Collegien werden'er negen tot andere dingen gebruikt; maar * dat gene dat'er overig is / is een schoon Gebouw. Om alhier Theologant te werden / moet men maar van buiten leeren al die ellendige Scholastique dingen / zo regel regt tegen de ware Godgeleertheid strijdig / als den dag tegen de nagt is. Men kent hier geen andere Philosofy als de gewaande Philosofy van Aristoteles. En die maar een brave voorraad kan opdoen van een goet getal passagies uit Hippocrates en Galenus / omze in haar eige taal aan te halen zonder het boek / Kapittel of Paragraphus te vergeten / werd voor een zeer bekwaam Medicijnmeester gehouden.

De Joden zeggen dat hare Natie omtrent agt hondert in getale zijn. Zy hebben drie Synagogen. Haar Ghetto heeft 3 deuren / en boven de voornaamste is een Inscriptie aldus beginnende; *Ne Populo Cælestis Regni usus cum exhærede esset*, &c.

* Hoewel'er Padoua armelijk / droevig en vuil uitziet / en dat het slegt bevolkt is gelijk ik gezegt hebbe / qualijk geplaveit / doorgaans niet wel betimmert / en moeyelijk wegens haar Qui-va-li? heb ik egter vele vreemdelingen gekent die'er gewoont hebbende daar uit niet als met leetwezen getrokken zijn / en die'er steets veel liefde voor hebben.

Het Amphiteater of Schouwplaats van Padoua / was grooter als dat van Verona / dog daar zijn niet als bedroefde puinhopen van overgebleven. Voor dat ik deze brief sluit / moet ik U E. nog zeggen dat wy van daag in een kaatsbaan komende / met verbaastheid zagen / dat de muuren wit / de balken zwart / en de raquetten zo breed als zeeven waren; zulks is aldaar de manier van het Land.

Ik ben,

Mijn Heer, &c.

Padoua den 11 December 1687.

* Het Collegie van den Os; (aldus genaamt om dat'er eertijds een Herberg geweest is die den Os tot een uithang bord hadde.) Men noemt het ook de publijke Schoolen. Daar zijn elf verscheide *Auditoria* of zalen, en een schoon Theater voor d'Anatomie. De Hoge-Schole was eertijds te Trevise.

* Daar zijn menschen van studie die de vreemdelingen veel vriendschap bewijzen.

XVI. BRIEF.

MYN HEER,

Et het uitterste genoegen heb ik hier van U E. brieven gevonden; behalven 't aangenaam nieuws 't welk ik van U E. verstaan heb/ en my zeer lief is/ heeft U L. my een grooten troost bygebragt/ door het doen van verscheide vragen over zaken/waar af U E. een netter en omstandiger berigt van my begeert. Weest verzekert Myn Heer dat ik mijn uitterste best zal aanwenden om nauwkeurig op al U E. vragen te antwoorden. Doet my altijd dat plaisier dat bid ik U Ed. op dat ik te meer verzekert mag wezen dat mijn brieven aangenaam zullen zijn aan U E. en aan die van onze vrienden/ aan wien U E. dezelve mededeelt.

U E. verzoekt my vrypostig te zeggen of wy in ons tegenwoordig reizen behagen vinden / of ten minste of dat plaisier door de moeite die het verzelt niet zeer egaal gesteld werd. Ik ben niet verwondert dat U E. daar omtrent eenigsins twijffeld/ want hoewel wy ons juist niet onder de Hurons nog in de woestijnen van Arabien bevinden/ hebben wy egter zomwijlen moeyelijkheids genoeg. Het saizoen is ruuw en guur. De rijtuigen zijn doorgaans onaangenaam. De dagen zijn zo kort/ dat men laat moet aankomen/ en zeer vroeg opstaan; dikwils heeft men een ongemakkelijke bedlegering / en veeltijds nog slegter voedzel / en daar en boven moet men bekennen/ dat men door verscheide gevaren bloot moet staan. Evenwel met een goede voorraad van gezondheid / gelt / goet humeur en gedult / zijn wy alle die zwarigheden te boven gekomen / zonder dat wy'er byna agt op gaven. Met der tijd werd men alles gewent / en men vind over al raad toe. Als men denkt dat het nodig is / rust men eenige dagen uit; de verscheidentheid der voorwerpen en de gedurige nieuwigheden verkwikken de geest zo wel als het oog. Een weinig vermoeitheid vervult het gebrek der bedden / en de beweging van 't ligchaam verwekt graagheid tot de spijs: *Offa & torus herbaceus, famis ac laboris dulcissimæ medelæ sunt* Goede Rokken met bond gevoerd hebben ons van de koude bevrijd / niet tegenstaande de veelvuldige rijpvorstjes en sneeuw van 't Alpische gebergte Met een woort zonder U E. de algemene redenen by te brengen / die de reizen nut en aangenaam maken / zal ik U E. rond uit antwoorden / dat de teerste van ons gesel-

schap

schap tot hier toe gemakkelijk de hinderpalen te boven gekomen zijn/ waar door 't genoegen 't welk wy verwagtende waren/ zou hebben kunnen werden gestoort. Wy zullen te Venetien t'eenemaal van onze vermoeitheid uitrusten/ en wanneer wy onze reis vervorderen zullen/ zal de aangenaamheid der Lente ongevoelijk op de strengheid des winters komen te volgen.

Verders heb ik een gansche maant voorby laten lopen zonder U E. te schrijven/ zedert den dag van onze aankomst in deze stad/ op dat ik te zekerder zou onderregt zijn van de zaken/ waar over ik besloten heb U E. te onderhouden. Ik zal U E. nergens van spreken als van 't gene ik met eige oogen gezien heb; of waar van ik omstandig onderregt zal zijn. U E. oordeelt wel dat ik niet onderstaan zal U E. een Beschrijvinge van Venetien te maken; mits zulks een werk van al te lange adem en buiten mijn bestek zoude zijn. Dog ik zal ook geen dingen voorgeven als die welke zo nieuw en zo verwonderens waardig zijn/ dat'er niemant ooit iets van gerept heeft/ willende ook als onkundig zijn in 't geene anderen daar over geschreven hebben. Ik zal U E. dan als een ooggetuigen toespreken en U E. zo onbewimpelt als ik kan/ 't voornaamste gedeelte der dingen verhalen die ik waardig oordeel om aangemerkt te werden/ zonder in't minste agt te geven op 't gene door anderen daar van gezegt mogt zijn. U E. zal bevinden dat ik voor al zorg gedragen hebbe om over de Artijkelen die U E. my overgezonden heeft/ U E. voldoening te geven. Zo'er nog iets is dat U E. vergeten mogt hebben/ zult U E. my in de eerste uwer brieven daar over kunnen vragen. Venetien is zo een uitstekende plaats/ aan wat kant menze beziet/ dat ik voorgenomen heb om op alles zeer naukeurig daar ter plaatze agt te geven. In mijne aanteikeningen werd niets vergeten/ en ik hoope dat ik U E. op het grootste gedeelte der onderrigtingen die U E. van my versoekt zal konnen voldoen. Verders moet ik U E. in deze kleine voorreden/ nog van twee dingen waarschouwen/ het eene/ dat ik wagten zal tot op een andere tijd/ om U E. eenige byzondere aanmerkingen mede te delen/ het andere/ dat ik in mijne aantekeningen geen andere schikking zal volgen als die van het geval/ zo als de zaken my voorgekomen zijn/ en 't geene ik geloof U E. reets op een andere plaats te kennen gegeven te hebben.

Wy vertrokken uit Padoua de twintigste van de voorlede maant en kwamen hier dezelve dag tijdelijk aan. Onderwegen leggen verscheide schoone dorpen en vele lusthoven die aan Edele Venetianen toebehoren/ en die van de bouwkunst van Palladio zijn. Onze Reisbode van Augsburg bragt ons tot aan Mestré/ zijnde een kleine stad op den oever van de Golf/ vijf mijlen van Venetien. Ik heb elders in de Historie van Mezeray gelezen dat de Adriatische

zee in 't jaar * 860 toevoor / en dat men met koetsen van het vaste Land na Venetien reed. Wat ons belangt / wy moesten te Mestré Gondels nemen / ende waren omtrent anderhalf uur op het water.

* Andere zeggen in 859.

VENETIEN, gezegt de rijke Patriarchaat, of Aartzvaderschap.

Om U E. een regt denkbeelt van Venetien te geven / dient men U E wel uit te beelden wat het voor een water is / in 't midden van dewelke zy gelegen is. Het gemeen gevoelen van het gewoonlijk zeggen der Wereld-Beschrijvers is / dat Venetien in zee gebouwt is / en zulks is in eenig opzigt waar. Evenwel moet ik dit nader uitleggen. Het is zeker dat het de volle zee niet is / 't zijn overstroomde Landen / maar die zodanig al geweest zijn voor de grondlegging van Venetien / dat is zedert dertien of veertien hondert jaren voor het minste. Op sommige plaatsen kunnen de kloekste schepen over die wateren zeilen. De gene die maar van drie hondert vat zijn / weten haar wegen om tot Venetien zelfs aan te landen. De zee heeft'er een volkome gemeenschap mede. Zy gaat en komt'er door ebb en vloet. De oesters en andere schulpvisch nemen haar oorsprong en maken zig vast aan de fondamenten van de huizen van Venetien en Murano / zo alszе gemeenlijk aan de Rotzen doen: Zo dat men na my dunkt met waarheid zeggen mag / dat Venetien met der daad in zee legt; Evenwel om dat na alle schijn dit overstroomt Land eertijds een moerasch was; dat doorgaans deze wateren weinig diepte hebben / en eindelijk dat het de regte en oude zee niet is / werd die groote waterplas te Venetien niet anders genaamt als een Meir / of moerasch / Lacuna, en ik bemerk dat de meeste vreemdelingen alhier dit woort voor goet keuren: Jeder doet'er wat by of af / na dat zijn taal het mee brengt; by gebrek van een ander woort dat dezelve zaak al zo wel beteikent. Het woort van Lacune heeft een andere beteekenisse in het Fransch / en mogelijk is het daarom dat de Fransche hier de C in een G veranderen / en Lagune zeggen. Hoewel dit dan een bastard woord is / zal ik'er my gemaks-halven egter van bedienen

Men heeft molens en andere werktuigen by der hand / om 't slijk uit te halen / 't welk altijd aangroeit / en op sommige plaatsen / wanneer de zee zeer laag is / zig opdoet. Men heeft de mond van de Brenta en van eenige andere rivieren afgeleid / op datze geen modder of zand in deze Lagunes zouden toevoeren / en om te verhinderen / dat eindelijk het Land niet meester van 't water werde / 't welk zeer nadelig aan Venetien zou zijn die al haar sterkte en veiligheid / in haar strand vind. Wel is waar / dat zo deze stad gestadig moet werken om op een zekere hoogte te houden / de wateren waar mee zy omringt is / om te verhinderen dat nooit met het vaste Land vereenigt werd / zou het haar ook niet in alle delen voordelig zijn / dat die zelve wateren een groote en algemene diepte

hadden;

hadde; om dat de zaken te naaste by in die staat blijvende waar in nu zijn/ het byna onmogelijk is om Venetien ter zee of te land te genaken. Wanneer Pepin / waar van niet lang geleden gesprooken hebbe / voornam om de Doge Mauritius en zijn zoon Jan die zijn medegenoot was/ te verdrijven / vertrok hy met zijn vloot van Ravennes/ meenende dat overal met volle zeilen zou kunnen doorraken. Maar de schepen van Mauritius die door de vaarbare plaatsen gesonden wierden/ weken van dezelve niet af/ en die van Pepin geraakten aan alle kanten aan de grond vast; zo dat hy'er ellendig gehavent wierd/ en genootzaakt met het overschot van zijn vloot de vlugt te nemen. Het is klaarblijkelijk dat zo deze vloot overal met volle zeilen haar cours had kunnen volgen/ het gansch anders met de zaken had geschapen gestaan. Het is ruim drie hondert jaren geleden/ dat de Genueezen op diergelijke wijze ook onthaalt wierden.

Ik vertrouw dat U E. nu genoegzaam bezeffen zult wat men door de *Lacune di Venetia* verstaan moet. Verbeelt U E. dan ook de stad Venetien die uit het midden der wateren met dertig a veertig redelijke groote Toorens / te voorschijn komt/ en die van 't Land voor 't minste ander half uur af legt. Men moet bekennen dat het een t'eenemaal verwonderens waardig voorwerp is / te zien dat de baren aan alle kanten tegen deze groote stad aanslaan / en datze op hare heypalen zo vast als op een Rotz blijft staan.

Ik weet wel dat al de wereld - beschrijvers geschreven hebben dat Venetien uit twee en zeventig Eilanden bestaat ; ook zal ik een zaak die in 't algemeen voor waarheid aangenomen werd / niet tegenspreeken maar ik moet bekennen dat ik niet weet wat dese Eilanden waren/ en kan U E. verseekeren dat zulks een valsch denkbeelt van het Plan en de gelegentheid dezer stad geeft. Als men van die 72 Eilanden hoort spreken/ zou men zig inbeelden dat'er 72 heuvels naby elkander leggen/ en dat die kleine hoogtens/ altemaal bewoont geweest zijnde / eindelijk daar uit de stad Venetien te zamen gestelt was geweest ; dog het blijkt niet dat het'er aldus mee toegegaan is. Venetien legt gansch plat; en is t'eenemaal in 't water op heipalen gebouwt. 't Water bespoelt de fondamenten van byna alle de huizen/ een hoogte van vier of vijf voeten/ en de breedte van ieder Canaal is altijd paralell. Wel is waar dat men'er ruimtens van een redelijke grootte gepractiseert heeft/ waar uit men zou kunnen geloven/ dat'er eertijds eenig Land geweest is/ maar geen 72 Eilanden.

Wat de straaten belangt / deselve zijn zeer naauw / en na alle schijn heeft menze met modder en puin gevult en gehoogt. Het is gansch niet waarschijnlijk dat het een natuurlijke grond zou zijn.

Verders zo men voor Eilanden rekenen wil alle de verdelingen die de grachten maken / zal men'er by de twee hondert in plaats van

twee en seventig vinden. Daar en boven staat aan te merken dat men het getal van die Eilanden oneindig zou kunnen vermeerderen. Overal daar men palen zou willen heyen en huizen boven op timmeren / zou men nieuwe Eilanden kunnen aanleggen. Daar zijn'er agtien of twintig diergelijke in de Lagunes hier en daar verspreid / zonder Palestina/ Malamoco en agt of tien andere te rekenen/ die een vaste grond hebben / en regte Eilanden zijn.

Men moet zig niet houden aan 't gene gemeenlijk van de grootte van Venetien gezegt werd. Sommige geven haar agt mijlen in den omtrek / en andere zeven. Wat my belangt / ik kan U E. wel verzekeren dat den omtrek van Venetien nog agt / nog seven mijlen is. Men rekent vijf mijlen van Mestré tot Venetien / en wy hebben die weg met twee roepers in anderhalf uur afgelegt. Wy zijn ook Venetien in een diergelijke tijd rond gevaren met twee andere roepers die rasser nog trager als die van Mestré voort roeiden. Oordeelt daar uit wat dat den omtrek van Venetien is. Denkt ook zo het U E. gelieft / dat onze Gondel dikwils het ruime sop moest kiezen/ om de kleine Caapen of uitsteekzels in zee / die de stad op verscheide plaatsen maakt/ te mijden/ en dat'er by gevolge een grooter omtrek van noden was als of men de regte weg nam.

Verders zal ik hier byvoegen / dat het zeggen dat een stad zo veel of zo veel in zijn omtrek heeft / zonder ter zelver tijd haar gedaante te verbeelden / een zeer slegt middel is om'er de grootte van te doen begrijpen. Men behoeft geen groote Wiskonstenaar te zijn om klaarlijk aan te tonen dat een stad die by voorbeelt agt mijlen in haar omtrek heeft / egter minder huizen zou kunnen bevatten / als een andere stad die maar vier mijlen heeft / en nog veel minder zo men wil. Dit hangt alleen van de ordentelijkheid of onordentelijkheid van hare gedaante af. Deze waarheid die men onvermijdelijk inwilligen moet / zal oorzaak zijn dat ik nooit onderstaan zal U E. de grootte der steden by de meting van haar omtrek / uit te beelden. Dit zou U E. de zaken kunnen doen bezeffen gansch anders als ze zijn. Het zal dan genoeg zijn dat ik U E. maar zegge/ gelijk men gemeenlijk doet / dat een stad groot of zeer groot; klein / of zeer klein is. Een van die spreekwijzen zal U E. na my dunkt / een genoegzaam denkbeelt van haar uitgestrektheid kunnen geven.

(Dit heeft *Polibius* doen zeggen dat Sparta dat maar agt en veertig stadien in haar omtrek heeft, twee malen grooter was als Megalopolis, dat'er vijftig hadde, het Stadhuis was 125 Geometrische passen.)

Het getal der inwoonders is ook nog een zaak die men zeer ras bepaalt / en die weinig menschen wel ondertast hebben. Te Venetien zegt men gemeenlijk dat'er twee of drie hondert duizent zielen zijn / en sommige maken het getal nog grooter. Op al die vertellingen is gansch geen staat te maken. Toen Venetien door haar Commercie in een bloeyende staat was / is het wel te geloven dat het getal harer Inwoonders veel grooter geweest is / als tegenwoordig; maar

maar zo ik geloof moet geven aan 't gene my zeker perzoon zedert lange tyd alhier woonagtig / en dewelke my verzekert dat deze uitrekening met veel naauwkeurigheid gedaan heeft / zou Venetien tegenwoordig niet boven de hondert veertig duizend zielen vervatten / het Eiland *Giudica* daar onder begrepen.

De gene die het gelieft Venetien als een zeer volkryke stad uit te beelden / doen ons met een groote nauwkeurigheid aanmerken / datze nog tuinen / nog plaatzen / nog kerkhoven heeft / en dat de straaten zeer naauw zyn. Maar wanneer men uit een andere inzigt / de schoonheid van Venetien wil afmalen / zo verheft men hare tuinen / plaatsen / breedte en 't getal harer grachten. Ik las onderdaags in zeker Venetiaans Auteur / dat hy in Venetien getelt hadde / drie en vyftig publyke plaatsen / en drie hondert vyf en dertig tuinen. Ziet eens bid ik U E. hoe verscheidentlyk dat de dingen verhaalt werden. Om vrypostig daar over te spreken / moet men zeggen / dat 'er in de vertellingen zo van den eene als van den andere / te gelyk waarheid en onwaarheid steekt. Ik zal niet betwisten dat'er te Venetien niet drie en vyftig groote of kleine ruimtens zyn / aan wien deze Auteur goet gevonden heeft de naam van opene plaatsen te geven; en ik zal het zelve van haar tuinen zeggen. Maar wanneer men tot het bezigtigen van die plaatsen en tuinen by het stuk zal komen / zo zal hy my moeten toestaan dat men op zo een wyze wat te ruim leest met zulke verheerlykte namen. Om eigentlyk te spreeken / is'er maar eene plaats te Venetien de wydberoemde en heerlyke plaats van St. Marcus. Wil men nog daar by rekenen vyf of ses andere lelyke ledige plekken die nog eenige uitgestrektheid hebben / ik mag het wel lyden: maar dit is nog vry verre van drie en vyftig plaatsen. Daar zyn ook hier en daar eenige tuinen / inzonderheid na de kant van *S. Maria dell' Orto*: maar zo men'er vyftien of sestien aan een zyde stelt / of dat men'er zelfs dertig onderstelt / of vyf en dertig die waardig zyn om dus genaamt te werden / zo stel ik vast dat de drie hondert overblyvende / geen tien voeten in 't vierkant den eene door den anderen zullen uitmaken. Zyn dat geen fraaye tuinen? De andere verbeelden de dingen ook niet t'eenemaal zo als die zyn / want buiten dat Venetien aan tuinen en ledige erven kan hebben / zyn 'er ook verscheide oorden die zeer slegt bewoont zyn. Wel is waar dat'er geen kerkhoven zyn. Wat belangt het Artykel van de enge straaten / zulks is een kleine bedriegelyke sluitreden / die men gemakkelyk oplossen kan; men behoeft maar alles te zeggen wat 'er by hoort. De straaten zyn naauw ik beken het / en zelfs zo naauw / dat men 'er geduurig grootelyks belemmert word door het stooten tegens elkanders ellebogen in de kwartieren die het levendigste zyn. Maar my dunkt dat men de grachten wel mag rekenen in

plaats

plaats van de straaten. Zo de grachten gevult en gestraat waren/ zou men van de naauwe straaten van Venetien geen gewag maken.

Terwijl ik nog aan dit Artijkel ben/ dien ik U E. te zeggen dat de gansche stad zodanig met die grachten en straaten doorsneden is/ dat'er byna geen huizen zijn/ daar men niet te water en te land na toe kan gaan. Niet dat ieder gracht met een dubbelde kaay zo als in Holland voorzien is/ voor de gene die te voet gaan. Daar zijn'er eenige * maar zeer dikwils beslaat de gracht de gansche spaatzie die'er van de eene rey huizen tot de andere loopt. De straaten zijn ook de kleine Eilanden die de grachten uitmaken/ en daar zijn omtrent vier hondert vijftig bruggen die over alle de grachten leggen/ zo dat'er geen eene plaats in de stad is/ daar men niet zonder Gondel na toe gaan kan/ gelijk'er ook geen zijn/ daar de Gondels by kunnen komen. Het is waar dat alle die kleine passagies en omwegen die men doen moet om de bruggens te vinden/ een regt doolhof van Venetien maken.

* In de gracht Regio en in eenige andere plaatsen.

De vermaarde plaats van St. Marcus was de eerste plaats daar de nieuwsgierigheid ons na toe dreef/ zo als wy te Venetien aankwamen/ en zy is'er ook waarlijk de eer en de ziel van. De Kerk van St. Marcus staat vlak over een van de eindens van deze plaats; die van St. Geminianus over den andere/ en de Procuratien dat Gebouwen van een zoort van marmer zijn/ en van een bouwkunde die zeer cierlijk en regulier is/ ziet men aan beide kanten met groote overdekte Galeryen die de plaats nog wijder en fraayer maken/ ter zelver tijd dat zy'er ook gemak toebrengen. Deze plaats is twee hondert tachentig schreeden lang op een breedte van hondert en tien. Als men van de Kerk van St. Geminianus na die van St. Marcus komt/ en dat men in plaats van in te gaan/ de regter hand om slaat/ draait de plaats ook/ makende als een winkelhaak/ en deze twede plaats welker einde aan de zee uitkomt/ is twee hondert vijftig schreden lang en tachentig breed. Dit noemt men de Broglio. Het Paleis is aan de eene kant/ en de *Procuraties* lopen weer langs de andere. Dit alles by elkander vergeleken zijnde/ geeft een zeer fraay gesigt en kan voor een zeer schoone plaats passeren.

De Toren van St. Marcus is by de hoek van de winkelhaak na binnen/ en breekt eenigsints de order van die plaats. Deze Toren is drie hondert en sestien voeten hoog/ den Engel die tot een weerhaan verstrekt/ daar onder begrepen Eertijds was alles vergult/ en wanneer de Zon op 't vergultzel scheen/ kregen de gene die in zee waren/ de Toren in 't oog meer als dertig mijlen daar van daan; maar het goud daar afgegaan zijnde/ ziet men thans byna niets daar van.

De Galery die regt over deze plaats legt, is altijd gewapent, en men houdze daar altijd om'er zig van schielijk te kunnen bedienen ingevalle van een onverwagte nood. Men zegt dat de Galeyboeven hun leerjaren daar opdoen.

van. Men klimt op deze Toorn langs een trap zonder treden / gelijk die te Geneve gezien werd daar ik U E. voor dezen van gesprooken heb. U E. kan ligtelijk oordelen van de schoonheid en verscheidentheid van de Landschappen die men van zo een hoogte ontdekken kan.

Het Broglio is de wandeling der Edelen: Zy beslaan altijd een van de zijden van die plaats / de eene tijd om de Zon te zoeken / en de andere om zijne straalen te vermijden / na dat de sayzoenen het meebrengen. Vermits hun getal groot is / en datze malkanderen gemeenlijk nergens anders zien / is het Broglio de generale rendevous alwaar de visites afgelegt / en verscheide affaires van belang verhandelt werden. Zo dat het niemant * geoorloft is zig onder hen te begeven aan die zijde dieze tot hare wandeling gekoren hebben: De andere zijde staat vry voor ieder een. Deze plaats is hen zo in 't byzonder toegeschikt en tot gebruik gegeven / dat wanneer een van de jonge Edelen tot de vereiste jaren gekomen is om in den Raad te verschijnen / en de Tabbaart aan te nemen / de eerste dag dat hy zulks doet / geleiden hem vier Edelen van zijne vrienden na het Broglio, alwaar hy plegtelijk geintroduceert werd / en wanneer iemant van hen uit de Raad verbannen werd / werd hem ter zelver tijd de ingang van het Broglio verboden. Het woort Broglio gebruikt men ook te Venetien / om daar door allerhande sollicitatien en handelingen die door kuiperyen geschieden / te kennen te geven.

* Men mag'er wel komen, als men maar regt doorgaat.

Het was omtrent in 't begin van de 9. Eeuw dat eenige Koopliede van Venetien aldaar 't ligchaam van St. Marcus bragten. Zy hadden het na 't zeggen / ik weet niet door wat toeval / in de stad Alexandrien in Egipten uit de grond gehaalt. En dewijl'er zekere Traditie of Overlevering is / dewelke verhaalt dat deze Evangelist in de gevangenisse zijnde / de Heere Christus hem verscheen / en met deze woorden groetede / *Pax tibi Marce Evangelista meus:* ontfong den Raad van Venetien ook op zodanige manier dat H. Ligchaam met dezelve woorden / toen het in haar stad gebragt wierd; daarom ziet menze geschreven in het ope boek dat de Leeuw van St. Marcus vast houd / in het schild van Venetien. U E. kan wel denken dat men'er in de uitterste vreugde was over de besittinge der Relliquien van deze Evangelist. Het schijnt dat men hem geen grooter blijken daar van kan geven / als hem te stellen zo als men deed / boven den arme St. Theodorus een oud Patroon van de Republijk / zonder dat men eenige reden van klagen hadde over deze laatste Sant. Ondertusschen bleef het daar niet by. Behalven verscheide eerbewijzingen die men nog dede aan de beenderen van de nieuw aangekomen / wierd ter zijner eere de Kerk gebouwt daar ik U E. laatst van sprak / en men bragt'er in desen Heiligen schat. Wel is waar / dat

men de kasse of de Grafstede zo kwalijk plaatste/ dat men op desen huidigen dag niet stipt kan zeggen waar hy leyd tot groot leetwezen van de gene die een buitegewoone devotie tot die Sant hebben.

Ik zal my niet ophouden om U E. de Historie van deszelfs verschijninge te vertellen (dewelke na men zegt twee hondert en seventig jaren/ na dat men hem te Venetien gebragt had) gebeurde/ als wanneer hy zijn arm aan den Doge vertoonde/ en hem de goude ring schonk/ die men alle jaren de vijf en twintigste Juny in een Processie omdraagt. Ik zal U E. ook geen gewag maken van een oneindige lengte van andere vertellingen die'er by die occasie gedaan werden.

De Patriarchale Kerk is St. Pieter toegewijd / en die van St. Marcus hoe magtig dat die ook is/ is maar een Kapelle. Het is de Kapelle van de Doge. De * Primicerio die de Deken der Kanoniken van St. Marcus is / voert de Myter en de korte Mantel/ gelijk de Bisschoppen doen / en is van de Patriarch niet afhangende. Ik heb hem op Kersdag met groote plegtigheid de dienst zien doen / het Autaar met de rijkste stukken uit de schatkamer vercierd zijnde. Het is altoos een Edele Venetiaan / en hy heeft by de duizend ponden steerling aan inkomen.

* Hy werd altijd uit het ligchaam der Edelen verkoren.

De Kerk van St. Marcus was wel een naauwkeurige Beschrijving waardig; maar dit zou te veel werk voor een Reiziger wezen. Ik zal'er U E dan maar wat in 't generaal van zeggen. Het is een vierkant Gebouw/ of ten naaste by; van een *a* Griekssche Bouwkunst / donker en redelijk hoog/ maar bovematen verrijkt met marmer/ en ingeleide stukken. Daar zijn verscheide ronde torens op 't dak / en die van het midden is grooter als de anderen. Van die groote menigte van beelden daar het buitenste van de Kerk mee verciert is / zijn'er maar twee die goet zijn / den Adam en Eva van Riccio. Die men ziet in 't afkomen langs de groote trap * van 't Paleis. Ik spreek niet van de vier metale paarden die boven het groot portaal staan/ om dat het vreemde stukken zijn/ die daar maar by toeval geplaatst zijn. Ik heb van een geleerde Oudheids kender gehoort dat deze paarden voor een karre van de Zon gespannen waren/ die tot een cieraad verstrekte aan de Eere Boog die de Senaat van Romen voor Nero liet opregten / na de overwinning die deze Prins op de Parthen behaalt had/ 't welk men / na zijn zeggen/ op de averegtse zijde van eenige zijner Medailles nog zien kan Constantinus de Groot bragtze van Romen na Constantinopen; en eindelijk de Venetianen deze stad vermeestert hebbende/ bragten zy'er een rijke

a De Kerk is als een verkort Kruis op zijn Grieks. Daar zijn veel Cieradien op zijn Gotisch. Zy wierd in 't jaar 1071 voltooit volgens Alex. Marmiavoli. Het is een zeer byzondere Privilegie van de Kerk van St. Marcus, dat men'er de Mis te ses uuren 's avonts voor Kersdag mag doen. *St. Did.*

b Andere zeggen, Antonio Crispo.

* De Trap der Reuzen.

ke buit van daan/ waar onder die paarden waren. Ook kan men nog op eenige plaatsen zien datze vergult zijn geweest.

Een van de opmerkelijkste dingen die wy in de Kerk van St. Marcus voorkomen / is de zeer groote menigte van ingeleide stukken / waar mede zy verciert is. De gansche vloer is'er van gemaakt/ en alle de gewelfzels zijn'er mee bekleet. Dewijl U E. zulk zoort van werk nooit gezien heft / en dat U E. versoekt dat ik'er U E. iets van zegge / zal ik het U E uitleggen zo goet als ik kan. Het Mosaïsch of ingelegt werk komt uit Griekenland om het in passant te zeggen; maar men bewijst ons dat het gebruik daar van zedert byna twee duizend jaren in Italien bekend is geworden. Vitruvius die ten tijde van Augustus leefde/ spreekt'er van onder de naam van *opus sectile*, *pavimenta sectilia*, *opera musæa & musiva* : Men heeft ook gezegt / *tessellatum*, *& vermiculatum opus*.

Alle werken bestaande uit kleine ingeleide stukken / het zy in steen/ hout / yvoor / in brandverwe geschildert / of in eenig ander ding. Het zy ook dat deze werken natuurlijke dingen verbeelden / Moorsche of iets anders / zo is zulks onder de naam van Mosaïsch, of ingeleit werk begrepen. U E weet wat geplakt werk is. U E. heeft ook van die schoone steen-werken van Florence gezien; om op een onbepaalde manier te spreken / is dit alles Mosaïsch. Maar het is waar dat het gene men nog byzonderlijker Mosaïsch noemt / en 't welk alhier een van de grootste Cieraden maakt van de Kerk van St Marcus / niet t'eenemaal op dezelve manier bewerkt is. By gebrek van natuurlijke steenen / die men bezwaarlijk tot zo een groot werk zou kunnen bekomen / en daar een oneindige tijd toe vereist zou werden om alles te polijsten en klaar te maken / zo neemt men zijn toevlugt tot zeeker beslag / en mengzels van glas en brandverwe stoffe / die in de smeltkroes bereid werden. Hier door krijgt het werk een levendige en glinsterende koleur / die nooit uitgaat nog verblikt. Ieder stuk van het Mosaïsch van St. Marcus is een klein vierkant stuk 't welk nog geen drie linien dik is / of zomtijds vier voor het meeste. Het gansche velt is een ingelegt vergult werk / van een zeer levendig gout dat door 't vuur ingelijft is / op de bovenvlakte van een van de zijden van het vierkant. En alle de figuuren met de kleedaadje / en andere Cieraden worden na de natuur gekleurt bevonden / door de nette schikking der ingeleide stukken van het werk. Alle kleine stukken werden geschikt volgens de Ordonnantie die de werkbaas voor zijn oogen heeft / en voegen zig naauw aan een in de pleister die men daar toe bereid heeft / en dewelke aanstonts hard werd na dat menze daar in gezet heeft. Het beste van dit werk is / zijn vastigheid. Dit heeft meer als agt

honderd vijftig jaren geduurt / zonder dat'er in 't minste iets van de * fraapigheid afgegaan is.

De vloer van deze Kerk is ook zeer fraap / en hoewelze wat ontciert is / en zelfs op sommige plaatsen zeer versleten / kan men wel zeggen dat het een wonder is / zulke groote stukken in haar volle stand te zien / na dat deselve gedurende zo veel Eeuwen onder de voeten getreden zijn. Het zijn kleine stukken van Jaspis / bont marmer / groenagtig marmer en marmersteenen van verscheide koleuren / die ook verdelingen van loofwerk maken / het een van het andere gansch verschelende.

Alle Reliquien / mirakuleuze Beelden / en andere H. fraapigheden die'er in deze Kerk te zien zijn / sla ik over om U E. maar een woort te zeggen van de gene die my het fraapste voorgekomen is. Het is de Rots daar Moses op geslagen heeft in de Woestijne. Hy is in de Kapelle van de L. V. *della Scarpa*, die men ook noemt van de Cardinaal Zeno aan het einde van de Doop plaats. Welk een soort van graauw marmer. Niets is'er fraaper als de vier kleine gaten waar uit men verzekert dat het water vloeide; Zy staan twee vingeren van malkanderen / en de opening van ieder gat is maar zo groot / dat men'er de schacht van een ganse pen in steken kan. Het is in der daad een zaak die een dubbelde verwondering waardig is / dat'er in weinig tijds uit deze kleine openingen een genoegzaame overvloed van water gekomen is * om de dorst te verslaan van een Leger van ses hondert duizend mannen / behalven de vrouwen en kinderen / mitsgaders het gansche vee. Voor het overige / is men nog niet wel onderregt of dit steene stuk van de Rots van Horeb is (Exod. 17. 6.) Of van die van Kades in de Woestijne van Csin (Numer. 20. 8.) De L. Vrouw die de naam aan de Kapel gegeven heeft / den Engel die regt over aan de andere kant staat / en de kleine kribbe die men op dezelve plaats laat zien / zijn na men zegt uit die Rots daar Moses op sloeg / en dit alles is van Constantinopolen overgebragt geworden. Onder de steen waar de vier gaten zijn heeft men de volgende woorden gesneden. *Aqua quæ priùs ex petra miraculosè fluxit, oratione Prophetæ Mosis producta est: nunc autem hæc Michæ̨lis studio labitur; quem serva, Christe, & Conjugem Irenem.* Dit *nunc autem hæc labitur*, is een plaats die ik niet versta / en die niemand my heeft kunnen uitleggen.

Men toonde ons aan een * stuk bont marmer dat in de vloer ingezet was meden in de overdekte Galdery van de Kerk; regt over de

* De schoonheid van ieder klein stuk; want men kan wel oordelen dat deze kleine stukken zomtijds daar uit geraken, zo dat het geheel behoorlijke reparatie nodig heeft.

* Hy heeft den rotssteen geslagen dat'er water uitvloeide, en de beken overvloedig-lijk uitbraken. Ps. 78. v. 20.

* P. Mabillon heeft geschreven in zijn *Iter Italicum*, dat, *Lapidi rubeo magno infixa est lamina, in qua Alexander III. Fred. Ænobarbi collo pedem imposuisse dicitur: his literis incisis, super Aspidem & Basiliscum] ambulabis.* De steen is niet groot, men heeft'er geen dun metaal plaatje op anderen aan vast gemaakt; en daar is zekerlijk geen Schrifstuur. Hoe heeft den Mabillon

de groote deur. Het is om de plaats te telkenen/ alwaar Paus Alexander de III. aan de Keizer Frederik Barberousse de voet zo als men zegt op de nek zettede/ toen deze Vorst zig by hem kwam onderwerpen om de vrede af te bidden. Ik weet wel dat Baronius en eenige andere deze Historie gecritiseert hebben/ en 'er een fabel van maken. Maar ik zal U E. in passant zeggen dewijl de gelegentheid zig nu daar toe opdoet/ dat hoe waarschijnlijk dat hunne bygebragte redenen voorkomen/ het egter maar een vermoeden en losse gissingen zijn/ die niets in hebben dat overtuigend is tegen een feit dat door meenigte van Historie-schrijvers getuigt word.

Alexander de III. was een trots man. Zijn vyanden hadden hem getergt/ en hy had eindelijk het genoegen om over een Keizer en vier * Tegen-Pauzen te zegepralen. Ten tijde zelfs van zijn vlugt na Vrankrijk/ was hy nog zo hoogmoedig van toe te laten dat twee a Koningen zo alze hem te gemoet kwamen/ van 't paart steigden/ en ieder een leits van de toom van 't zijne vatteden/ om hem dus na het Paleis 't welk voor hem bereid was/ te geleiden. Indien hy zig op die wijze gedurende zijn tegenspoed gedragen had/ wat zou hy dan in zijn welvaart niet gedaan hebben?

* Die Hy daar onder begrepen zijnde, waren zy met haar vieren.

a Lodewijk de jonge Koning van Vrankrijk en Hendrik de tweede Koning van Engeland.

Uit de Kerk van St. Marcus komt men in de schatkamer. Drie Procuratoren van St. Marcus zijn'er de Opzigters van/ en deselve werd nooit niet als in tegenwoordigheid van een van hen opengedaan. Het eerste dat men in 't oog krijgt zijn de Reliquien; stukken van het ware Kruis; doodsbeenderen/ haair en melk van de Maget; &c. Daar van daan gaat men nog een andere kamer over/ alwaar de regte schat bewaart werd. De voornaamste dingen die'er gezien werden/ zijn van Constantinopolen aangebragt geworden/ ter zelver tijd als de metale paarden/ daar ik U E. van gesprooken heb. Ik zal U E. maar eenige van de voornaamste stukken noemen.

tot al deze valsche omstandigheden daar by kunnen doen? Hy heeft het zekerlijk op zijn memorie aan laten komen, en toen hy zijn boek gemaakt heeft, zal hy geschreven hebben 'tgeen hy dagt gezien te hebben, hoewel hy het niet gezien had. Bodin verhaalt de zaak in 't lang. l. 1. ch. 10. Jan Carion haalt aan in 't 4. Boek van zijn Chron. dat Theodorus Marquis de Misnia die daar tegenwoordig was, met eenige oplopentheid en dreigende gebaren zijn toorn te kennen gaf, dat men de Keizer door een Priester aldus met voeten getreden moest zien. Dat de Paus daar over bevreest wierd, en dat dit hem nookzaakte om naderhand aan de Keizer veel vrientschap te bewijzen. Ziet hier onder pag. 214. (De oude naam van Alexander de III. was Orlando Bandinelli, van een Familie van Sienne.)

De twee Kroonen der Koningrijken Candia en Cyprus. Verscheide schoone vaten van agaath wortel / van smaragd / en Rotskristal. Men zegt dat die vaten op het buffet van Constantinus gestaan hebben. Een soort van een emmer vijf voeten diep zijnde/ en zo veel in zijn ronte / van een granaat alleen gemaakt. Een zeer schone Safyrsteen / die men zegt dat tien oncen weegt. Twaalf goude borst-harnassen met peerlen beleid / met hooft - Cieraadjen / in gedaante van Kroonen / en die na men zegt in zekere plegtigheden tot gebruik van de Staatjuffers van de Keizerin Helena verstrekten. Een kop van een Turkois alleen / met Egiptische Caracters. Deze kop is seven duim in zijn diameter / en drie duim en een half in zijn diepte Een Afbeeltzel van Hyeronimus / fijn ingelegt werk welkers stukken / geen linie dikte in 't vierkant hebben ; en vele andere curieuse en kostelijke dingen. * Het Corno van de Doge / of deszelfs Hertoglijke Muts / is mijns oordeels de fraayste van alle. De Cirkel is van goud ; het bonnet karmozijn fluweel / en 't geheel met dierbare gesteentens en peerlen van groote waarde omzet. Karel Pascal meent te bewijzen dat dit Corno niet anders is als de Phrygiaanse Muts / of Troyaansche Mijter die Antenor in dat Land bragt / en welkers gedaante nog te zien is aan verscheide Oudheids stukken / gelijk als aan het Beelt van Ganimedes / dewelke in 't portaal van de Bibliotheek van St. Marcus staat ; op eenige Medailles van de God Lunus ; aan eenige anderen / alwaar men Æneas ziet die de goede Man Anchises op zijn schouderen torst / en in de schildery in waterverwe van de oude Virgilius / zijnde een Manuscript / 't welk op het Vaticaan is ; dog dit kan men ligtelijk wederleggen.

Dit Manuscript doet my te binnen brengen dat gene 't welk men het Evangelium van St. Marcus noemt / en 't welk hier als een van de dierbaarste dingen van den schat geagt werd. Ik heb de tijd gehad omze te bezigtigen. * Het zijn oude parkements bladen de eene van

Het is zeker dat deze steenen fijn zijn.

De Republijk had eertijds, *zegt de Hr. St. Didier*, een goude ketting, die zo lang en zo zwaar was, dat'er veertig mannen moesten wezen omze te dragen ; en daar en boven nog twaalf of vijftien millioenen aan gemunt goud ; waar aan nooit geraakt wierd, als om die rijkdommen in zekere gelegentheden aan 't volk te vertonen. Men spande deze ketting langs de overdekte galery van het Paleis, 't welk op de plaats is waar van zy de gehele voorgevel besloeg, en men leide een hoop goud gelt tusschen ieder pilaar van de overdekte Galery. Alle jaren voegde de Republijk nog eenige dingen aan de ketting, en leide goud in de spaarkist. Maar den Oorlog van Candia heeft deze schat voor een gedeelte uitgeput ; en eenige Venetiaansche familien hebben middel gevonden om zig met het overige te verrijken.

* Camerarius zegt dat dit Corno maar op twee hondert duizent Kroonen gewardeert werd.

Men kan de gedaante van deze Muts zien uit de verbeelding die ik van den Doge gegeven heb.

* De Hr. Payen heeft geschreven dat het bast van bomen is. Hy is qualijk geinformeert ge-

van de andere afgezondert / versleten / verscheurt / en door de vogtigheid zodanig verteert / als mede door andere gevallen des tijds / waar aan dit boek buiten twijffel is blootgestelt geweest / dat men'er naauwlijks aan raken kan / of de stukken blijven tusschen de vingers zitten; en met veel moeite kan men'er nog iets aan onderscheiden. Dit Manuscript was in Quarto en twee duimen dik. Het overschot is in een zilvere vergulde doos in de gedaante van een boek opgesloten. Men ziet'er wel eenige streepen van onvolmaakte letters in; maar het is zo gering / dat men 'er byna niets van bekennen kan. Evenwel / in 't gedurig doorbladeren / vond ik drie of vier letters die wel gemaakt waren / en heb zelfs het woort KATA daar in gevonden zo als U E. het hier geschreven ziet. Ik was by den Abt Lith Bibliothecaris van St. Marcus / en wy zogten zo lang als wy konden / zonder iets anders te kunnen ontdekken / als dat de kant wat groot was / de regels wat wijd van elkanderen / en met twee kleine parallele trekken geregelt / op dat men het schrift regt en egaal zou kunnen maken. Dit KATA, benevens en Δ en een Σ die ik elders geremarqueert heb / zijn een vast bewijs dat het een Grieks * Manuscript is; maar de Overlevering is niet genoeg om te overtuigen dat het van de hand van St. Marcus is. Die kleine omstandigheden daar ik zo even agt op gegeven heb / zullen eerder na my dunkt doen geloven dat zulks het werk van een Copist is die'er zijn beroep van maakte. Voor het overige / moet men het op het gemeen zeggen aan laten komen / om ook te geloven / dat het eerder een Evangely als iets anders zoude zijn / dewijl men'er naauwlijks letters van ontcijfferen kan. * Den schat wierd in 't jaar 1427 gestoolen / door zekere Candioot / genaamt Stamati / dewelke de muur doorboorde. Men

weest, zo wel als P. Messie die gezegt heeft dat het bladen waren. P. Mabillon is ook kwalijk onderregt geweest, toen hy schreef dat het Manuscript voerende de naam van Evangelium van St. Marcus, nooit vertoont werd. [*Sigillo obsignatur, nec cuiquam aperitur.*] De gene die hem den schat lieten zien, wilden hare moeite sparen; of mogelijk heeft hy dit geschreven na de Hr. St. Didier die het zelve verzekert, die de Stad Venetien zo wel bestudeert hebbende, geloofwaardig genoeg voorkomt. Ik heb dit Manuscript op twee verscheide tijden gezien. Men heeft het van Aquilea gebragt, alwaar het by de Nonnen van St. Benedictus bewaart wierd.

* Alf. Ciaconus zegt rond uit dat het een Latijns Manuscript is, en het is een van de redenen waar op zig Baronius gefondeert heeft toen hy heeft willen bewijzen, dat Sint Marcus zijn Evangely in 't Latijn beschreven had.

* Deze History werd door Sabellicus, Garo, Carutti en verscheide anderen aangehaalt. Stamati zijn diefstal aan zekere Zacharias Grio die vertrouwentheid geopenbaart hebbende, bragt deze Grio de hele zaak aan den dag. Hy ontfong een groote beloning, en de dief wierd tusschen de twee marmere pilaren gehangen, die aan de ingang van het Paleis staan, regt over de *Logietta*. Louis Garo zegt dat de diefstal op twee millioenen gouds gewardeert wierd.

Men vond het in 't geheel wederom; dog den dief wierd veroordeelt om gehangen te werden/ ook heeft men geschreven dat hy zijn Regters by gratie verzogt/ dat zijn strop verguld mogt zijn/ 't welk zy hem uit liefde vergunden. Ik zou eerder geloven dat men zijn strop vergulde/ om hem te bespotten. Tegens de muur boven de eerste deur van de schatkamer zijn twee figuuren ingelegt werk/ die zo men zegt/ St. Dominikus en Sint Franciscus afbeelden/ en die zo men 'er byvoegt/ lange tijd voor de geboorte van die personagies gemaakt waren geweest/ volgens de Prophecy van *a* den Abt Joachim.

Het Paleis van St. Marcus is naast aan de Kerk. Het is een groot Gebouw het welk niettegenstaande het na de Gottische zwier is/ egter pragtig genoeg voorkomt. Het is vier of vijf reizen afgebrand/ en de verscheide reparatien die'er nu en dan aan gedaan wierden/ zijn oorzaak dat de bouwing daar van niet van eene hand is. De zijde op het Canaal staande is van een zekere pietra dura, of harde steen gemaakt uit Istria komende/ en de bouwkunde werd zeer geprezen. Zo de andere gedeeltens van dat Gebouw na dit geleken/ zou het een zeer schoon stuk zijn. De Doge woont in dit Paleis/ en aldaar werden ook alle Raadsvergaderingen gehouden/ en komen alle Magistraats Perzonen by een. De Vertrekken zijn groot/ hoog en fraay beschooten/ dog donker ten opzigte van het ligt dat'er nu vereist werd. De zaal alwaar alle de Edelen te zamen komen dewelke zo U E. weet de groote Raad uitmaken/ waar in de Opperheerschappy van den Staat bestaat/ is zeer groot/ en met schoone schildery stukken verrijkt. Men ziet'er de Portraiten van de Doges/ en de History van 't veroveren van Constantinopel/ dewelke in 't jaar 1192 vermeestert/ en sestig jaren daar na wederom verloren wierd. Die van Frederik en Alexander is'er ook in 't groot/ en men heeft'er de omstandigheid van de voet op de nek * niet vergeten. Het gene ik in deze schildery geremarqueert heb/ geeft my aanleiding om hier nog by te voegen het gene ik U E. reets wegens deze History gezegt heb/ dat ik wel geloven zou dat men niet op het hoogste genomen en na de letter zou moeten verstaan/ het gene men gemeenlijk zegt/ dat de Paus/ de *a* Keizer de voet op de nek zettede. Deze daad zou veel minder aanstotelijk voorkomen/ en zo veel te ligter te geloven zijn/ wanneer menze bepaalt in dier voegen alsze in dit oud stuk schildery verbeelt werd. Men ziet'er de

a Het was een Geest-drijver welkers dwalingen over de Drievuldigheid, en eenige andere dwaze gevoelens in 't 4. Concilium van Latran. veroordeelt wierden, (in 't jaar 1215) Zijn boeken wierden door Beuls handen verbrand. *Caranza.*

Men zegt dat die in 't Voorhof van dit Paleis staat, niet kan vergiftigt werden, om dat men'er in twee hoorens van een Eenhoorn ingeworpen heeft.

* Men ziet dezelve History in de Kerk van Sint Jacob van Rialto.

a *Depose le vesti d'oro, prostrato avanti le piedi d'Alessandro, chiedeva misericordia, & li Papa*

de Paus ligtjes de voet op 's Keizers schouder zetten/ zonder dat hy eenige beweging van drift en betoont. Alhoewel de History der Pauzen ons verscheide aanhaalt / die haar zelven in trotsheid/ beestagtigheid en woede zeer te buiten gegaan hebben; en hoewel deze Alexander zo trots als hy was / en door de geest van wraakzugt gedreven / toenmaals in staat was om alles te onderstaan ; egter zoud een daad van gewelt in deze gelegentheid / by vreemden / in een publijke plaats / en in 't gezigt van een gansch volk tegens de Staatkunde zo men wil / zo wel als tegen de deftigheid van een Vicaris Godes gestreden hebben : Daar het ter contrarie niet alleen paste de gene die hier op Aarde de plaats bekleet van de Meester van het Geheel-Al / en wiens oppergezag zig over alle Koningen des werelts uitstrekt/ een edele hoogmoed te laten blijken/ maar ook van zijn pligt was / de waardigheid van deszelfs hoog Ampt in dit geval / in alle delen staande te houden. Het is waar dat het berouw en de vernedering van de Vassaal met een geest van liefde behoorde aangenomen te werden ; maar het was ook niet billijk / dat hy met een bloote eerbiedigheid vry zou geraken. De Stedehouder Christi moest daar zo als dat even gezegt hebbe / het belang van zijn Meester staande houden / en dat hy ten minste zijn magt liet gevoelen ter zelver tijd als hy zijn genaden betoonde. Zo men nu tegenwerpt dat deze gansche redeneringe maar op de fantazyen van een Schilder gefondeert is / die deze History zo als hem goetdagt / uitgebeelt heeft/ zal ik voor eerst antwoorden / dat de Schilders zig altijd geen vryheid aanmatigen / en dat zy het gemeenlijk niet doen ten koste van een aanmerkelijke omstandigheid. Ten twede/ zal ik zeggen dat het veel redelijker is zig aan deze schildery te gedragen / als zig een verdigtzel toe te stellen om dezelve tegen te gaan.

Den eene Vitter of den andere zal mogelijk daar op blijven staan/ dat de schouder de keel niet is / maar ik denk niet dat het der pijne waard is / om zo een slegte chicane te beantwoorden Ik vertrouw wel dat U E. my deze kleine afweiding ten beste zal afnemen ; Ik

il Papa posto li il piede destro su il collo, disse quelle parole del Salmo; Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis Leonem & Draconem. *Al cui motivo l'Imperatore rispose*; Non Tibi, sed Petro. *Et il Papa più forte calcando il piede soggiunse*, Et mihi & Petro. Theodor. Valle Cit. di Pip. ch. 10. Dit hebben duizend andere Auteuren eenparig geschreven. Ik zal nu nog maar Alex. Marie Vianoli, en Jan François Lauredano, Edele Venetianen, en Nic. Doglioni, aanhalen. De eerste heeft een History van Venetien in 't ligt gegeven, die zeer geestimeert is, en de twede heeft een History van Paus Alexander de III. geschreven. Zy zijn stellig de een zo wel als den andere.

In plaats van de passagie van de Psalm, zou de Paus 't voorbeelt van Josua Kap. 10. v. 24. niet hebben kunnen aanhalen?

ben'es te eerder toegekomen / om dat wy reets over dat onderwerp gesprooken hadden.

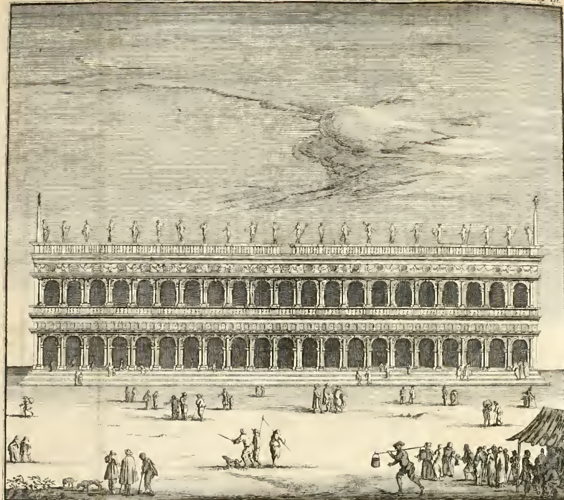
Bajamonte Tiepoli; Edele Venetiaan. Het was in 't begin van de 14. Eeuw.

Ik heb U E. nog twee dingen te zeggen van het Paleis van St. Marcus / die my onder anderen opmerkelijk voorkomen. De wederspannigheid van Bajamonte / daar U E. de Historye van bekend is / gaf aanleiding tot het opregten van een klein Wapenhuis in dit Paleis / en waar na toe men uit de zaal van de groote Raad door een galery die daar op correspondeert / gaan kan. Het is alleenig uit dien hoofde op dat zy altijd ter gezette tijd wapenen om zig te verdedigen zouden kunnen vinden / indien'er eenig complot van 't volk tegens de Edelen was / en dat men iets tegens hen zou willen ondernemen terwijl dat zy vergadert zijn. Het is ook om in passant te zeggen / met het zelve oogmerk om voor hunne veiligheid zorg te dragen / dat men deze kleine Vierschaar die *la Logietta* genaamt werd / getimmert heeft / en die aan de voet van de Toren van St. Marcus in 't gezigt van 't Paleis / en van de kamer van de groote Raad staat. Daar zijn altijd Procuratoren van St. Marcus die een oog in 't zeil houden terwijl dat deze Raad vergadert is / ter zelver tijd als zy arbeidende zijn / of zig houden als of zy aan andere zaken arbeideden. Dit Wapenhuis is niet een genoegzaam getal vuurroers en musketten voorzien die men daar altijd geladen houd / mitsgaders ook van andere goede wapenen. Daar is een konstwerk waar mede men vijf hondert lonten te gelijk kan aansteken; dog dit konststuk is wat ontramponeert. Daar en boven bewaart men daar een menigte oude curieuse wapenen / waar onder, nog 't Zwaart van de wakkere Scanderberg / 't welk zorgvuldig bewaart werd. Ik heb'er ook agt gegeven op het * Borststuk van François Carrara / laatste Heer van Padoua / berugt door zijne wreedheden. Men laat een Toilet kisje zien / waar in ses kleine stukjes canon zijn / die'er zodanig met veeren in gewerkt zijn / dat in 't openen van het zelve / die stukjes afgongen / en de Dame *a* doodeden / aan wien Carara dit kisje tot een geschenk gezonden had. Daar benevens werden vertoont kleine zakbogen en stale peylen / waar mede hy zijn vermaak nam om de voorbygaande man dood te schieten / zonder dat men byna de schoot gewaar wierd / nog ook wie dat het dede. *Ibi etiam sunt seræ, & varia repagula, quibus turpe illud Monstrum, pellices suas occludebat.* Ik kan de twee kleine schoone beelden van Adam en Eva ook niet vergeten / die Aalbert Duret in 't gevangenhuis alleen met de punt van een pennemesje maakte / en waar door hy zijn vryheid verkreeg.

* By Arrest van de Senaat van Venetien in 't jaar 1405 te Padoua, benevens zijn vier kinderen en zijn broeder gewurgt.

De

a De Gravinne Sacrati. In January 1696. waren'er niet meer als twee stukjes canon in de doos.

Voor-Gevel der Procuratorie te Venetien, alwaar de Bibliotheek bewaard werd.

Voor-Gevel bewaard werd.

De andere byzonderheid die ik nog van 't Paleis van St. Marcus zal aanroeren / zijn de Leeuwenmuilen die men hier en daar ziet in de binnenste overdekte Galery / en op verscheide plaatsen der Galeryen / in welke muilen ieder een briefjes kan steeken gelijk als in een armenbus / om aan de Inquisiteurs van Staat zodanig advijs te geven / als hy geraden vind. Deze hebben de sleutels van die doozen / en zy bedienen zig na hun oordeel en billijkheid van de berigten die zy'er invinden. Dat is het gene men *Denuntie secrete* noemt.

De Aanbrengers werden zomtijds beloont. Zy maken hun bekent door een stuk papier dat van het briefje afgescheurt is datze in de doos gestoken hebben.

De Bibliotheek staat in de Procuratien regt over 't Paleis/ en aan de andere kant van de Broglio. Daar is een menigte van Grieksse Manuscripten in die door de Cardinaal * Bessarion gegeven zijn/ die gelijk U E. weet een Griek was. Ik heb niet gehoort dat'er iets uitstekend fraais in die Bibliotheek was / of het moest een ander Manuscript *de consideratione Dei* zijn / dewelke St. Augustinus toegeschreven werd. Ik kan U E. de redenen niet zeggen waarom men dat geloven zou moeten; maar het is wel zeker dat de tijtel van dit Tractaat in het Register van Pollidius niet gevonden werd. Een van mijn vrienden die gereist heeft in Spanje / heeft my gezegt dat'er in 't Escuriaal een Manuscript *de Baptismo* is / 't welk ook voor een van de H. Augustinus gehouden werd / en het welk onverschillend is van het gene men van dien oude Doctor heeft tegens de Donatisten. Men zegt in dat Land dat Keizer Karel de V. vijftig duizend pistolen die men hem daar voor aangeboden had / geweigert zou hebben aan te nemen. Ik geloof dat die arme Prins die wel genomen zou hebben toen hy op 't laast van zijn dagen zijn ringen moest verkopen. Maar laat ons weder tot de Bibliotheek komen. Zoze niet van de talrijkste/ fraayste of best geconditioneerde is / ziet men'er in tegendeel de schilderyen van Titiaan en van eenige andere vermaarde Meesters die oneindig geestimeert werden. Daar zijn ook verscheide Grieksse Beelden van een verrukkende schoonheid / inzonderheid de Ganimedes waar van ik U E. gesprooken heb / dewelke door Jupiter in een Arent getransformeert / verdoert werd; als mede een Venus / een Apollo / en twee Gladiatores of Kampvegters.

* *Bessario Nicenus Cardinalis Bibliothecam suam quam ex Græciæ reliquiis hinc inde conquisiverat, Templo D. Marci Venetiis dicat. An.*1648. *Calvis.*

Men heeft 't jaar gecritiseert dat Calvisius aantekent, ter zake van de datum van het Grafschrift van Bessarion 't welk men te Romen ziet. (*Bessario Episcopus Tusculanus S. R. Ecclesiæ Cardinalis, Patriarcha Constantinopolitanus, Nobili Græciâ ortus, oriundusque, sibi vivens posuit anno Salutis* 1466.) maar men moet agt geven dat dit Grafschrift 't jaar van zijn dood niet te kennen geeft; maar betrekkelijk is aan *sibi vivens posuit.* Mezeray zegt dat Sixtus de IV. het aan Lodewijk de VI. in 't jaar 1471 toezond. Bessarion was van Trebizunde. De Bibliotheek van Petrarca maakt ook een gedeelte uit van die van St. Marcus, nevens die van de Cardinalen Alexander en Grimani.

De meeste van die Beelden wierden aan de Bibliotheek door Johan Griman, Patriarch van Aquilea vereert, als mede door Fred. Contarini, Procurator van St. Marcus. Zy wierden gestelt ter plaatse daar men deselve nu ten huidigen dage nog ziet in 't jaar 1597.

Om de waarheid te zeggen / deze Bibliotheek werd wat verzuimt; ook komt'er zeer weinig volk omze te bezien De Benedictijnen van St. George *Majeur* hebben er een die wel onderhouden werd / talrijker en daar beter by te komen is. Die der Dominicanen van St. Jan en Paulus behoeft niet veel voor haar te wijken en daar zijn'er nog die zeer considerabel zijn / by de Theatynen van St. Nicolaas Tolentin; by de Kanoniken van Sint Salvador / te St. Antonio *di Castello*, te *la Salute*, te St. Steven / by de Karmeliter Nonnen / en in verscheide andere Kloosters. De Hr. Dominico Martinelli heeft onlangs in deszelfs *Ritratto* &c. geschreven / dat men tot verscheide Bibliotheken van particulieren toegang kan hebben / waar van sommige op gezette dagen open staan. In die van de Procuratoren Baptista Cornaro Piscopia; Antonius Nani de la Zuecca * en Philippus Bono / die der Edelen Johan Cornaro van St. Paulus; en Marinus Zani; maar inzonderheid van de Heeren Sarotti / die allerhande vryheid en gemak in de hare geven / 's maandags / 's woendags en vrydags.

* Of Guideca.

Men verzekert dat'er zulke schoone schilderyen te Venetien als te Romen zijn / en wy hebben'er reets vele gezien; dog dit is een byzonderheid daar ik my niet aan overgeven wil. Ik zal U E. maar alleen zeggen dat de drie gerenommeerste van de gene die men in de Kerken / of in andere publyke plaatzen ziet / zijn de Bruiloft van Canaa door Paul Veronese in de Eetzaal van Sint George Maggior; de voorstelling van de Maget / door Titiaan / in het School der Liefde. En de * St. Pieter Martelaar / te St. Jan en Paulus / door dezelve Titiaan. Venetien is mogelijk de stad van gansch Europa daar de jonge Schilders haar het beste kunnen leggen om na de natuur alles op het kragtigste uit te beelden. Daar zijn twee Academien alwaarze altijd uitgezogte Naaktheden van beide Sexen hebben / en die dikmaals op een en dezelve Theater zijn / in die staat daar menze in hebben wil. Ieder een mag'er inkomen / en U E. zou niet geloven hoe onbeschroomt die kleine schepzels haar van den een en den ander laten aanzien.

* Deze S. Pieter was een Dominicaan en Inquisiteur General in Lombardyen. Hy wierd met zijn Makker door zekere Secretarissen die hy vervolgde, doodgeslagen. Dat gebeurde digt by Barlassina, op de weg tusschen Como en Milanen.

Ik zal met weinig woorden beantwoorden 't geene U E. van my begeert wegens de Ebb en Vloet / en zal maar alleen bevestigen / 't gene U E. buiten twijffel elders daar van vernomen heeft. De zee is omtrent ses uren bezig met vloeyen / en zo veel om te ebben; ieder dag verscheit het omtrent drie kwartier urs later / gelijk op de kusten van den Oceaan die U E. bekent zijn / en de vloed komt gemeenlijk te Venetien tot op de hoogte van vier voeten of vier voeten en een half. Maar daar is meerder of minder / en het gebeurt byna overal / dat Ebb en Vloet met de Maan overeenkomt / op die wijze als ieder een bekent is. Ik zal niet nalaten om U E. mede te

deelen al 't gene ik langs de Golf van Ravenne tot Lorette toe / zal aangemerkt hebben.

Den Oever is uittermaten plaiziërig buiten die lange en naauwe Eilanden / dewelke als Dijken aan de Oostzijde zijn / en byna den halve Cirkel van het Noorden tot het Zuiden rondtom Venetien maken. Daar is het eigentlijk dat men de volle zee ziet; men vind'er veel zeegewas / en de wandeling is daar zeer vermakelijk. Men vangt zeer veel Oesters in de nabuurschap van Venetien; maar zijn op verre na niet van die uitstekende smaak die de onze hebben. Men zegt zelfs datze ongezond zijn / en de vreemdelingen vooral onthouden zig van 'er zo veel van te eeten alsze elders doen

U E. heeft gelijk van te zeggen dat Staatkunde en Vryheid, twee woorden zijn daar men te Venetien een groote ophef van maakt; maar men moet ook toestaan dat het de Venetianen alleen niet zijn die van hare Staatkunde zo veel werks maken; my dunkt dat ieder genoegzaam bespeuren kan datze in die studie boven anderen geraffineert hebben / en dat het hen gelukt is. Dat wil ik ook geern onderstellen / als een zaak die ik niet wil nog moet betwisten. Ik zal alleen maar onder ons twee kleine aanmerkingen over dat Artijkel doen. De eerste is / dat wanneer men in 't algemeen van de Staatkunde van Venetien spreekt / men aanstonts zijn gedagten op een byzondere consideratie laat gaan / waar door men met een valsch voorooordeel ingenomen werd. Alvorens men van naby en stuksgewijs / die zo geroemde Staatkunde komt beschouwen / werd'er van geoordeelt by de bedrieglijke schijn van een valsche en kwalijk veronderstelde ervarentheid. De Republijk van Venetien houd zig staande, zegt men / zedert twaalf of dertien hondert jaren. Wat wonder / zegt men daar nog by / en wat grooter bewijs van de voortreffelijkheid harer Regeringe zou men kunnen begeren? Ik zegge dat wanneer men zig daar aan houd / zonder verder onderzoek te doen / men uit een zeer kwalijk gestabilieerde stelling / een valsch gevolg trekt. Om net te redeneren / op die wijze sprekende / zou het moeten zijn dat de Republijk van Venetien zig altijd in een en dezelve Regeringe gemaintineert had. Men zou als dan verwondert kunnen wezen over het wijs en gelukkig beleid van hare Raden dewelke door de verscheide uitwerkzelen van hare voorzigtigheid / hunne Staat gedurende een zo lange reeks van Eeuwen aldus behoed en bewaart gehad zouden hebben; maar zo is het met de zaak niet gelegen. Waar toe dient te willen verborgen houden / 't gene de gansche Aardbodem gezien en geweten heeft? De waarheid is / dat de Regering van Venetien verscheide reisen van gedaante verandert is / zonder zelfs te zeggen / het gene eenige met waarheid staande houden / dat die Republijk aan de Koningen van Italien groote eerbewijzingen gedaan heeft.

Het zou ook onnodig zijn te willen betwisten dat de Doges niet lang regte Souvereinen geweest zijn / dat het met regt of door een gewelddadige inbreuk geschiet zy / dat is even veel. De Republijk van Venetien was alzo min een Republijk wanneer hare oude Hertogen aldaar met een arbitraire magt commandeerden / als de Republijk/ onder de eerste Keizers of gedurende het Triumviraat een Republijk was. Men moet dan wel agt geven op de onderscheid die'er tusschen deze twee stellingen is. De Republijk van Venetien houd zig staande zedert twaalf hondert jaren, of Venetien is een Staat of de Hoofdstad van een Staat zedert twaalf hondert jaren. De eerste van die stellingen is valsch op zijn scherpste genomen / en valsch in der daad/ door de redenen die ik zo aanstonts by gebragt heb. De twede is waar/ maar men kan'er niets ter werelt uit besluiten. Men zou insgelijks kunnen zeggen / dat Romen zedert twee duizend vier hondert jaren / de Hoofdstad van een Staat is / zonder dat daar uit volgde / dat de Staat van Romen zig zedert die tijd gemaintineert had. Van gedaante en conditie te veranderen / is niet staande gehouden of gemaintineert werden.

Mijn tweede opmerkinge over die Staatkunde die zo veel geruchts maakt / is dat de Signoria van Venetien binnen genoegzame palen besloten zijnde / in vergelijkinge van de groote Staten des werelts / en de gansche Ambitie van deze Republijk / ik meen voor al de tegenwoordige Republijk / daar maar in bestaande om gerust en in volle vrede met alle Vorsten te leven / kan ik niet zien dat'er zo een vlugheid van geest nog zulke onderwindingen van een schrander verstand moeten zijn / om zig gerust te handhaven. Toen de Republijk van Romen de algemene Monarchy beoogde / datze nergens anders op bedagt was dan om de werelt met hare Colonien te vervullen; Datze reets verscheide Koningen tot hare Tributarissen had / en dat men een middel moest vinden om zig ontzaccheljk by de nieuw overwonne Provintien te maken / en met eene haar liefde te trekken / daar was het / dat men Staatkunde nodig hadde; maar te Venetien heeft men zo veel werks niet. Indien de kleine Republijk van St. Marin in de Broglio met haar Staatkunde kwam zwetzen/ geloof ik dat zy'er koddig ontfangen zou werden. Laat ons de waarheid zeggen / zonder op hare glory en de magt die zy haar in verscheide tyden verkregen heeft / in 't minste te kort te doen / is het egter zeker dat Venetien minder in comparatie van het oud Romen komt / als St. Marin in vergelijking by Venetien zou zijn.

Tot een derde aanmerking zou ik hier by kunnen voegen/ dat de wonderbaarlijke Staatkunde van Venetien / de verscheide ongelukken die deze Staat overgekomen zijn / niet heeft kunnen verhinderen.

De Republicains of Ingezetenen van een Republijk spreken nergens anders van / als van hare vryheid. Die arme menschen zijn slaven van hunne Meesters / gelijk het alle andere Volkeren zijn onder wat Regeering dat zy ook leven ; en egter hebbenze in haar hooft ik weet niet wat voor een gewaande vryheid geprent / even als of ieder van hen een kleine Souverein was. Maar men moet bekennen dat de Ingezeten van Venetien meer reden als iemant hebben om over de hare roem te dragen. Ik zal U E. met twee woorden zeggen wat dat die vryheid is. Steekt U E. in geenerley manieren in zaken van Staat ; begaat geen grouwelijke misdaden straf baar door de Justitie / invoegen dat door het al te groote gerugt door dezelve verwekt / men noodzakelijk een onderzoek daar na moet doen ; en voor het overige / doet zonder eenige uitzondering / al wat U E. goet dunken zal / zonder zelfs / voor wat zal men'er van zeggen bedugt te zijn. Zie daar waar in Venetien 's vryheid bestaat. Ik zou U L. daar over vry byzondere zaken kunnen zeggen / en zelfs wat moeyelijk om te gelooven; maar die reflexien en opmerkingen zouden te veel tijds wegnemen; op een andere tijd zullen wy'er breeder over spreeken.

Om te antwoorden op 't gene U E. my vraagt wegens 't toelaten van de Religien / zal ik U E. zeggen dat de Grieken / Armeniers en de Joden haar publijke oeffening hebben. Alle andere Secten of Religien werden ook getolereert dog men ziet hare Vergaderingen door de vingeren / en zy geschieden ook op zo een geheime en wijze manier / dat de Senaat geen reden zou hebben om over het misbruik of onbescheidentheid van iemant klagtig te vallen.

Verders / hoewel het aanbidden der Beelden en Reliquien / en vele andere bygelovigheden te Venetien in zwang gaan / ziet men het weinig als onder de gemene man / aan wien men die tijdverdrijf wel laten wil. Gedistingueerde Verstanden / kreunen zig zulks niet / nog iets anders. Eertijds waren de Venetianen zo onnozel als de rest van de Paapse wereld. De Excommunicatien der Pauzen deden hen zidderen / en veroorzaakten zelfs zomtijds al veel schade. Die van Clemens de V. by voorbeelt / maakten gelijk U E. weet een schrikkelijk geraas / en bedorven al haar Commercie. Maar thans zijn zy'er ganschj niet over bekommert / en de vryheden van de Venetiaansche Kerk, zijn tegenwoordig niet minder als die van de Gallicaansche. Zy gaan met de Paus te werk / als Prins zijnde / en kreunen zig weinig over de Paus / in hoedanigheid van Paus. Wanneer de * Jesuiten die 't voornaamste steunzel zijn van 't gene men de H. Stoel noemt / zig aan de orders van suspensie wilden onder werpen / hebben

* De Jesuiten nog Collegie nog Novitiaat te Venetien. En haar Kerk heeft een zeer gering aanzien van buiten. Zy hebben eenige goede schilderyen. Die van de Sacristie zijn van de oude

werpen / die de gansche Geestelijkheid van Venetien van Paus Paulus de Vijfde ontfangen had / wierden zy als vyanden en verstoorders van den Staat weggejaagt / en indien menze naderhand uit eenige inzigten door de sterke sollicitatien van het Roomsche Hof wel heeft willen inroepen / is het geweest op voorwaarde dat zy geen bewegingen zouden maken gelijk als zy elders doen. Al wilden zy zulks doen / zo zou men het hen wel beletten; maar de voorzorg die men draagt / maakt dat men Jesuiten te Venetien heeft / zonder de gevolgen daar van te vrezen / want men dult'er geen zo als my gezegt is / of het moeten gebore onderdanen van de Republijk zijn. Men heeft my ook verzekert dat haar Superieur uit de stad zelfs geboortig moet zijn. In 't algemeen is het zeker dat de Heeren van Venetien zig door Priesters nog door Monniken laten regeren. Laten die menschen op vastenavonts tijden het momaanzigt aandoen zo veel als zy willen / bywijven houden; op de Theaters zingen / en nog daar en boven doen al wat hen gelieft; maar laten zy hen met geen Staats zaken bemoeyen.

Ik heb niet nagelaten om my byzonderlijk wegens 't Geloof der Grieken die hier zijn over de artijkelen daar U E. my van schrijft / te laten onderregten. Maar om rond uit te spreken / hoewel ik bevind datze geslage vyanden van de Roomsche Religie zijn / dat zy tegens de onregtveerdige bezittingen van de Bisschop van Romen gedurig uitvaren / als zy'er in vertrouwentheid van spreken / heb ik uit hare discoursen bespeurt / dat het zy door besmettelijkheid / of uit eenige andere reden / zy in verscheide dingen verschelen van de andere Griekse Kerken / die hedendaags onder de heerschappy van de Turken staan / te minste zo wy de verhalen van dat Land mogen geloven. Zo dat wy uit de gevoelens van deze laatste / geen besluit kunnen opmaken wegens het Geloof der Grieken in 't algemeen. Om U E. de zaken te zeggen zo als zy zijn / zy verklaren alhier dat zy de Transsubstantiatie of Verzelfstandiging geloven / 't welk niet genoeg is om het verschil 't welk veel gerugts gemaakt heeft / te beslissen / en 't welk ook in der daad van geen kragt is tegen de gene die dat Leerstuk niet aannemen. Zy bedienen zig van gemeen broot / mengen water in de wijn / en communiceren onder de twee specien. Daar zijn twee Autaren in haar Kerk / het eene dat zy noemen van voorbereiding / en het ander van wijing. Op het eerste Autaar werd het broot gesneden / en daar toe gebruikt men een mes in gedaante als

oude Palme. In de Kapel van het Groot Autaar, is een schoone Hemelvaart, en een besnijdenisse van dezelve; met een bezoek van de Maget, door Andrea Schiavon. Het Martelaarschap van St. Laurentius, een zeer vermaard stuk, is van Titiaan: En de onthoofding van St. Jan, van den oude Palme. De Gravin van Horatius Farnese General der Venetianen, van de Doge Paschal Ciconie; de Procurator Priam Legio, en van eenige andere, zijn uittermaten schoon.

als het yzer van een lans. Men mengt'er ook 't water in de wijn/ en de Priester het genomen hebbende met een spongie uit het vat/ waar in het eerst gemengt is geweest/ drukt hy de spongie in de Beker uit. Zy omhelzen elkanderen/ eer datze communiceeren/ en de Communicanten ontfangen het brood in de wijn gedoopt/ de Priester het hen met een lepel in de mont gevende. Wy hebben dit alles gezien. De Aartsbisschop die celebreerde/ had een Myter op 't hooft/ in maniere van een Keizerlijke kroon/ en alle zijn andere Ornamenten hadden iets pragtigs in. Men deed hem nu en dan andere aan/ na mate dat den Dienst het mede bragt.

Onder hen is een oneindige menigte van plegtigheden en mysterien. Als de Bisschop het volk de zegen geeft/ houd hy in de regter hand een kandelaar met drie armen met brandende waslìgten/ 't welk als een zinnebeelt is van de drie Perzoonen van de Drieeenigheid. De kandelaar met twee armen die hy in de slinker hand houd/ is om de twee natuuren van Jesus Christus af te beelden. Ik zal niet verder overgaan tot de moeyelijke uitlegginge van al die verborgene verbeeidingen. Hare Kerken hebben maar een Romp/ en zijn in vier delen verdeelt. De Autaren van Voorbereiding en Wijing/ waar van gesproken heb/ zijn in de plaats die zy * het Heilige der Heilige noemen/ aan het eene einde van de Kerk. Daar is niet als de Officiant en de gene die hem bedienen/ die'er gemeenlijk ingaan. De twede plaats is tot de andere delen van den Dienst geschikt. De mannen zijn in de derde plaats/ die van de twede maar door een klein hek afgezondert is/ en de vrouwen zijn agter Tralien/ aan het andere einde van de Kerk/ of in de Galeryen. De gehele Dienst werd in gemeen Grieks dat haar natuurlijke Taal is/en door 't volk verstaan werd/ verrigt. Zy veroordelen zonder bewimpeling alle onbekende spraak in de Kerk. Zy staan overeinde als zy aanbidden/ en buigen alleen 't hooft/ de hand op de borst leggende. De gene die getrouwt zijn/ konnen tot Kerkelijke bedieningen komen/ zonder van hare vrouwen af te gaan; maar wanneer zy aangenomen zijn voor hun trouwen/ dan is het hen niet meer geoorloft te trouwen. Zy zeggen dat de Christelijke wellevendheid niemant toelaat meer als drie reisen te trouwen; zo dat zy het voor de vierde maal verbieden. Zy erkennen geen Vagevuur/ en U E. weet door wat gronden zy voor de overledene bidden. Daar zijn'er hier zeer weinig die in deze tijdige Helle geloven/ waar uit de Uitverkorene verlost zullen werden: maar zy bidden voor de zielen die zo zy zeggen/ gesequestreert blijven tot het laatste oordeel. Het gebruik van de Biecht gaat zeer in zwang onder hen/ maar niet op zijn Roomsch. Het Artijkel van de Processien van de H. Geest/ is een Questie die zy hier met veel reden stellen onder de gene die meer curieus als stigtelijk zijn/ zo dat menze nu zo stil

* Sancta Sanctorum.

houd / alsze eertijds gerugt gemaakt heeft. Zy bewaren eenige Reliquien / als dierbare en heilige Memorialen / dog zonder deselve in 't minste aan te bidden. My komt te binnen dat ik in Thevuot/ schoon een Auteur die kwalijk waard is om aangehaalt te werden/ gelezen heb dat de Grieken van Athenen / de Paus op de goede Vrydag solemnelijk excommuniceren. De Monnik Surius verhaalt/ dat zy te Jerusalem / dagelijks God bidden / in een plaats daar men gemeenlijke Godsdienst geoeffend werd / datze onder de heerschappy van de Turk mogen blijven / liever als toe te laten / datze onder die van Romen vervallen zouden ; en Villamont niet minder goet Catholijk als Surius zijnde/ heeft met expresse woorden geschreven datze liever hunne dogters in slaverny aan de Turken zouden willen geven / als ten huwelijk aan die van de Roomsche Religie. Na die verklaringen / kan ik niet zien dat de Heeren van Romen reden hebben/ om ons te verwijten de afkeer die eenige Lutherse van ons hebben. De Kerk die de Grieken hier hebben / (aan St. Joris toegewijd) heeft een schoone voorgevel ; men ziet'er eenige slegte schilderyen na hun manier / op een vergult Velt.

De Armeniers te Venetien, zijn meest alle kleine kramertjes die nog studie of opvoeding hebben. Ik heb'er verscheide ondervraagt zedert de eerste Editie van dit Boek, zonder van hen eenig redelijk berigt ontfangen te hebben. Hun Priester zelfs, (zy hadden 'er toen maar een) was een zeer onkundig Man.

Ik heb ook gedaan al wat ik kon om hier eenige byzonderheden te vernemen van het Geloof en Dienst der Armeniers / op dat ik zulks originelijk weten mogt. Maar tot nu toe heb ik geen gelegentheid gehad om met iemant van hen kennis te maken / en ik heb ook hare publijke dienst niet bygewoont / om dat men tegenwoordig arbeid om hunne Kerken te repareren / en dat zy'er nog niet in kunnen vergaderen. Een van mijn vrienden heeft my onder andere dingen deze vier of vijf Artijkelen bevestigt. Dat zy onder de twee specien communiceren ; datze het Avondmaal aan kleine kinderen uitdelen; datze het Sequestreeren der zielen geloven zc wel als de Grieken. Datze scheidbrieven geven. Datze geloven dat'er na de opstandinge / geen onderscheid van Sexe zal wezen. Voor het overige / zijn'er zo veel particuliere opinien by al dat volk / dat het niet ligt is om vast te zeggen wat dat zy geloven.

Daar staan nog verscheide Artijkelen in mijn Journaal / waar van ik U E. tegenwoordig zou kunnen onderhouden : Maar ik wilze liever by andere aanmerkingen voegen die ik in 't vervolg doen zal/ om daar by te voegen de nieuwe berigten die ik zou kunnen ontfangen.

Een ogenblik geleden was ik by den Hr. Abt Lith / waar van U E. gesproken heb / en my schiet nog te binnen dat ik U E. iets mede moet delen voor 't sluiten van deze brief / 't welk hy verzekert waar te zijn / en ik niet geern zou vergeten / hoewel het geen betrekkelijkheid tot Venetien heeft. Wy spraken over de weinige tal-

rijke

rijke famillien die men hier ziet/ in vergelijking van verscheide andere plaatsen/ en hy zeide my ter dier occasie/ dat een zijner vrienden vier en twintig zoonen van een en dezelve vrouw gehad had/ en dat alle vier en twintig zig te gelijk aan eene tafel gezien hadden/ ieder met de hare. Hoewel daar geen onmogelijkheid in steekt/ is het evenwel iets zeldzaams.

Ik hoop dat ik haast een van uwe brieven zal ontfangen. Wat my aangaat / ik zal niet nalaten U E. te schrijven alvorens dat ik vertrek.

Ik ben,

Mijn Heer, &c.

Venetien den 20 Januarius 1688.

XVII. BRIEF.

MYN HEER,

Daar zijn nog eenige Artijkelen die ik niet voor bykan laten gaan/ zonder die te voegen by 't gene ik U E. reets van de stad Venetien geschreven heb. De Brug van Rialto by voorbeelt / is een zo vermaart stuk/ dat ik niet vergeten moet om'er U E. iets van te zeggen. Venetien is door een groot Canaal verdeelt/ in de gedaante van een omgedraaide S, en omtrent het midden van dat groot Canaal/ is de brugge daar ik U E. van spreek. Wanneer men hier 't maken van dat werk prijst/ zo laat men zig in verwonderingen uit/ en men vind geen uitdrukkingen die daar toe sterk genoeg zijn; dog dit alles is maar het uitwerkzel van het vooroordeel. Deze brug heeft maar een Boog / en in de grootte van deze Boog / bestaat het gansche Wonder. Ik hebze gemeten/ op dat ik'er U E.

Deze brug is op tien duizend ype palen gebeit. Het blijkt uit de publijke Registers, dat zy twee hondert vijftig duizent ducaten gekost heeft. *S. Did.* (Ik zeg elders wat een Ducaat van Venetien gelt.)

U E. met meer zekerheid van zou kunnen spreken. Den omtrek van de boog maakt net een derde deel van het Cirkel; en daar zijn negentig voeten van het eene einde van het gewelfzel tot aan het ander/ waterpas met het Canaal / waar uit men besluiten moet / dat de Boog omtrent vier en twintig voeten hoog is. Niemant zal denk ik ontkennen / dat een groot Gebouw van wat zoort dat het is/ meer agting merikeert als een middelmatig; maar men zal ook dunkt my bekennen / dat wanneer zy beide van dezelve natuur zijn/ en dat het onderscheid van de grootte niet zeer opmerkelijk is / zo is'er niets dat in 't eene onbegrijpelijker is als in 't andere. Deze moet * in geen vergelijking komen met die groote werken / welkers onderneminge alleen iets stouts en verwonderens-waardig is. Het is een Boog van een brug die wat grooter is als de gene die gemeenlijk gemaakt werden/ en daar in bestaat het heele wonder. Tegens het timmeren van die brug/ zou ik U E. ook kunnen aanwijzen dat het een grondregel van de Bouwkunde is/ dat om aan de Bogen meer kragt by te zetten / het noodzakelijk is dat hunne ommetrek een halve Cirkel ten volle uitmake / daar deze maar een derde maakt / zo als ik U E. reets gezegt heb. Maar om regt uit te spreken/ vind ik ganschgeen bondigheid in de redeneringe van die gene die deze grondregel vast gestelt hebben / en ik kan klaarlijk bezeffen / dat wanneer een Boog een gedeelte van de Cirkel uitmaakt / hoe klein dat het gedeelte zy / zo de halve Cirkel niet ten volle schijnt/ moet hy egter zodanig onderstelt werden / en werd effectivelijk zo gebonden in de steunzels of andere fondamenten / die de drukking van de Boog wederstaan/ zo dat het altijd op een uitkomt. Om overtuigt te zijn van't gene dat ik zeg / behoeft men maar aan te merken dat zo een Boog die een halve Cirkel ten volle beschreef / betimmert/ en tot op zo een hoogte aangevult was / dat'er niets meer van te voorschijn kwam als een seste deel van haar omtrek / of zo gy wilt / een seste deel van de Cirkel / die top van de boog zou egter niet verliesen van zijn kragt die hy te voren had. De brug waar van gesproken is / is zeer vast gebouwt van groote kwartieren van een zoort van * wit marmer. Daar zijn twee reyen winkels dieze in drie straaten verdelen; de groote van het

* De Brug van Civemchu in Japan, is drie hondert festig roeden lang, en fes en een half breed. Hy is gansch van een zwarte steen getimmert, en byna zo hard en zo gelijk als het marmer is. Hy werd door drie hondert stutten onderschraagt. Ieder steen van de gewelfzels is agtien voeten lang, en vier breed; en een rey Leeuwen van een bovemate grootte ziet men aan ieder zijde. De Brug van S. Tiensem is zo lang niet, maar zy is fraayer, zijnde maar van eene steen.. Holl. Ambassade by de Keis. in Japan. I. Deel.

Tot Nuremberg roemenze ook zeer hunne Brug, alzo se maar een Boog heeft. Die van St. Maurice in Valais, zouden het zelve konnen doen.

* *Pietra Dura*, uit Istrien.

Daar komt'er ook uit de Eilanden van Brioni, in de Golf, 120 mijlen van Venetien, villamms.

Ponto Rialto, of Hooge brug te Venetien.

het midden / en de twee kleine tusschen de leuningen / en het agterste der winkels. In het algemeen / hebben de andere bruggen geen leuningen; het is een enkele boog / waar op men met eenige trappen klimt. Deze trappen zijn bijna alle van zekere soort van een witte / harde en glibberige steen / die voor een gedeelte aanleiding tot het spreekwoort gegeven heeft waar in gezegt werd / dat men zig voor de 4 P van Venetien wagten moet / Pietra Bianca, Putana, Prete, *a* Pantalone.

De schoonste huizen van Venetien staan op het groote Kanaal / en sommige schijnen van buiten zeer pragtig te zijn. *b* Het zijn zware Rompen die gansch geen schoonheid zouden hebben / zonder dat masker daar ik U E. in mijn Brief van Vicenza van sprak / ik meen zonder die voorgevel die gemeenlijk uit twee of drie Ordres van Bouwkunde bestaat / en die het Gebouw bedekt aan de zijde die het meeste bloot staat. De rest is altemaal van een slegte ordonnantie / en onaangenaam om te zien; ik wil zeggen de andere buitenste delen.

De Lagunes zouden U E. kunnen doen oordelen / dat de lugt te Venetien zeer ongezond zou moeten zijn; maar ons werd het tegendeel verzekert. Met het water is het zo niet gelegen / dat bijna altemaal zeer slegt is. Van meer als houdert vijftig putten die men zegt dat hier zijn / zijn'er maar twee of drie die iets deugen / en het beste water is regenwater dat eenige particulieren in regenbakken zorgvuldig opvangen. De ordinaire wijnen zijn ook zeer onsmakelijk. De gene die ze dolce noemen / is van een laffigheid die ons zeer walgt / en de garbo, in tegendeel / is uittermaten scherp. Na dat men de suivere vogt afgetapt heeft / mengt men water in de droessem / om eenige scherpigheid van 't hout van de tros daar uit te drukken; 't welk wel eenige geur geeft / maar die wat ruuw is / daar en boven verzwakt dit mengsel de wijn zeer / die reets van zig zelve geen groote kragt had. Zy hebben ook een slegte manier van broot te bakken. Hoe versch dat het is / is de deeg zo hard en zo droog gekneed / dat men die met hamers gelijk biscuit moet breeken. Verders werd men in de Fransse herbergen redelijk wel getracteert.

De vreemdelingen hebben zo weinig ommegang met de Inboorlingen / dat het bezwaarlijk is hunne gewoontens te leren / en de manier van leven in hare huizen. Daarom heb ik U E. niet veel daar van te zeggen. Ik las over eenige dagen in een Voorrede van de H. Steven / dat in zijn tijd men in Vrankrijk slegt gevoelen hadde van een Vrouw die haar boezem liet zien; daar men in tegendeel in Italien en inzonderheid te Venetien / oude gerimpelde borsten zelfs ont-

a Dus noemt het onbeschaafst Volkje, de Heeren Edelen. De drie kwade K, κάππα κάκιστα τρία, waren eertijds, Cappadoces, Cretenses, Cilicienses.

b Inzonderheid de Paleizen, Pisani, Morosino, Loredano, Rosini, Vendramino, Grimani, Cornaro.

Men laat water uit de Brenta komen, om die regenbakken vol te maken, Men mengt'er ook onder, levendige kalk, aluyn, &c.

* Daar zijn niet als publijke Courtisanen, die haar boezem laten zien.

ontblootede. Maar zedert die tijd zijn de zaken wel verandert. * Tegenwoordig zijn de vrouwen van kwaliteit zo ingetogen / dat men'er naauwlijks een in 't aangezigt zien kan / zelfs in de kerken die de eenigste plaatsen zijn daarze gemeenlijk in 't publijk verschijnen. Als ze uitgaan / houden zy haar in hare Gondels opgesloten / en zijn met twee oude wijven verzelt dieze nooit verlaten. De vrouwen van middelbare conditie te Venetien/ bedekken haar met een groote sluyer die een weinig voor de oogen open gaat; en zy gaan zelden uit/ om dat het de mans zijn die na de markt gaan / en voor het huishouden zorg dragen.

Gemeenlijk werden de dogters nog in hare kindse jaren in een Klooster gestoken / en men sluit hare huwelijken / zonder datze het weten / nog datze dikwils zelfs haar toekomende Gemaal gezien hebben. Op dat U E. dit niet vreemt zou voorkomen/ moet U E. daar op bedagt zijn/dat de huwelijken alhier niet met dezelve inzigten gesloten werden als in alle andere gewesten; hier is het niet om liefde / genegentheid of agting te doen. Zo'er iets diergelijks bykomt/ zo veel te beter; maar men ziet maar op de Alliantie/ of op het geluk. Wat de perzoon belangt / daar kreunt men zig weinig aan. Het gebruik der Bywijven gaat zodanig in zwang/ dat de meeste vrouwen in een goet verstand met hare medevrijsters leven / en op zo een manier voorzien de mans in de perzonele gebreken der dogters dieze trouwen. Daar is ook een zoort van Byzitschap dat zeer in gebruik is by de gene die wat schroomagtig van Conscientie zijn; zijnde wel is waar / een zeer zeldzame zaak te Venetien. Het is een zoort van geheime trouw / welkers plegtigheid niet gedaan werd / als lange tijd na de voltrekkinge / en gemeenlijk eenige dagen alleen / of maar eenige uuren voor de dood van een van de Partijen. De mans die vinden die manier gemakkelijk / en om datze de vrouwen uittermaten in toom houd / en haar aan de mans zeer doet believen / uit vrees die zy altoos hebben van wederom heen gezonden te werden. Ik ken een rijk koopman die op zo een manier t'zedert twintig jaren met zijn gezellinne leeft. Als hy in een goede luim is / belooft hy haar als hy sterft / te zullen trouwen / en hunne kinderen tot Erfgenamen te maken. Verders is het meeste gebruik / in 't gemeen maar te leven / zonder vrouw of vaste bywijf / betalende maar 't geen men nodig heeft / tot dat men door lust bevangen werd om eens te veranderen. De gene die de middelen niet hebben om alleen die onkosten te kunnen uithouden / nemen twee a drie hunner vrienden tot medegenoten / en die meerderheid, die elders ondraaglijk zou zijn / doet hier niet als de knoop van vrientschap tusschen medemakkers van een fortuin / nog nauwer toe halen. De ongebondenheid ten opzigte der vrouwen is tot zo een groote en algemeene gewoonte gekomen / dat om regt uit te spreken / men

alle

alle gevoelens van zonden daar omtrent vergeten en uitgedooft heeft. Dewijl het een van de voornaamste regelen van de Staatkunde alhier is / ieder een in de wellusten op te voeden / en inzonderheid de jonge Edelen; zijn de moeders de eerste om Courtisannes voor hare kinderen op te zoeken / om zig verzekert te houden dat zy zig in geen afgronden van besmettelijkheid zullen werpen: En wanneerze de koop gesloten hebben met de vader en moeder van de eene of de andere arme jonge dogter / komen al de vrienden haar daar over feliciteren / wel zo statelijk / als of het over een huwelijk deugdelijk gecontracteert / ware geweest. Het is een vry byzondere zaak te zien / een moeder haar dogter overleveren / mits een zekere zomme ter maant of in 't jaar genietende / en wel ernstig op haar God en zaligheid zweeren / dat zyze niet voor minder geven kan. Men moet niet zeggen dat alle moeders op die voet te werk zouden willen gaan / maar het is zeker dat het een Negotie is die gemeenlijk zo gepractizeert werd. Een goed Catholijk heeft my verzekert dat de Biechtvaders niet hebben willen dat menze ophoud / met vertellingen van zulke beuzelingen / zulke kleinigheden zijn niet waard dat men'er van spreekt / zy vragen qualche *altra cosa*; na iets anders. Ook zijn'er geen als eenige onnozele vreemde Courtisanen die uit hoofde van eenig overblijfzel van schroomagtigheid dieze uit haar Land mee gebragt hebben / voor een gewoonte hebben / van nu en dan eenige Missen voor haar te laten doen. Het is waar dat zulks haar weinig kost / om dat vermits de gene dieze gebruiken / haar bystand ook wederzijds van noden hebben / den een den ander niet barbaris wil handelen / en het niet zwaar valt / het zodanig te schikken / dat het niet nodig zy om iets uit te keren. Daar zijn gansche straaten voor de meisjes van plaisier die zig aan alle voorby gaande man overgeven; en in plaats dat andere menschen niet als zwarte en treurige klederen aan hebben / zijn deze root en geel gelijk de tulpen gekleet / de boezem glad open / een voet blanketzel over de neus / en altijd een ruikertje op het oor. Men zietze by dozijnen aan deuren en vensters / en de gene die daar voorby gaan zullen het zelden ontkomen / of moeten'er een veer uit de staart laten.

De Vastenavont begint altijd op de twede Kers-dag / dat is gezegt / dat het dan geoorloft is zig te vermommen / en Theaters en Speelhuizen * te openen. Als dan werd alle ongebondentheid de volle toom gegeven; men raffineert op alle plaizieren / en men dompelt'er zig tot aan de keel toe in. De gansche stad is vermomt. Deugt en ondeugt vermommen zig ook meer als ooit / en veranderen t'eenemaal van naam en gebruik. De plaats van St Marcus raakt vol van duizende van allerhande Klugt-speelders en Hansoppen: De vreemdelingen en Courtisanen komen by duizenden te Venetien /

* Ridotti.

netien / uit alle hoeken van Europa: het is een algemene beweging en verwarring. Men zou zeggen dat de werelt in een ogenblik t'eenemaal dwaas geworden is. Het is waar dat de woede van de Bacchanalia of Vastenavonts buitensporigheden / ten eerste niet op het uitterste gepleegt werden; daar is eenige gematigtheid in 't beginzel/ maar wanneer men gevoelt dat de dreigementen van de fatale woensdag die ieder een het stilzwijgen oplegt/ naderen, dan is het dat men de groote Feesten viert / en dat'er in de laatste dagen geen houden meer aan is. Dewijl het waar is / dat men alles aan de Staatkunde van Venetien moet toeschrijven / moet men onderstellen dat'er byzondere redenen zijn om die ongeregeltheden van de Vastenavont toe te laten; maar mogelijk moet men'er ook niet veel verborgentheid zoeken. Ik zal U E. de twee dingen zeggen die my daar over in 't hooft schieten. Het volk is altoos op speelen en publijke vermakelijkheden gezet. Dat Monster Nero / hoe verfoeilijk dat hy ook was / wierd van 't Volk wegens deszelfs schouwspeelen beklaagt. Ik meen dat de Edelen die buiten dat niet zeer bemint werden / blijde zijn zulke behendige middelen gevonden te hebben om het Volk te behagen/ en wat tijdverdrijf te verschaffen. Nog een andere zaak is'er die my wat gewigtig voorkomt. Daar werd my verzekert dat'er in de laatste Vastenavond / seven Souvereine Princen en meer als * dertig duizend andere vreemdelingen / na een nette uitrekening / geweest zijn. Merkt eens aan bid ik U E. hoe veel gelt al dat Volk in Venetien gebragt heeft.

* Ik heb 'er niets van willen geloven, maar door dertig duizend, kan men veele verstaan.

Dewijl U E zulks begeert / moet ik U E. mijn gevoelen over de Operas en Comedien die hier vertoont werden/ mede delen. Ondertusschen beken ik U E. dat ik eenige tegenzin heb om aan dat Artijkel te gaan / om dat ik vrees dat ik by U E. te boek zal staan als iemand die van een al te byzondere smaak is. U E. schijnt zeer ingenomen te zijn met vooroordelen wegens die berugte Schouwspellen/ en ik zie dat U E. iets verwagtende is 't welk het denkbeelt dat U E. daar van heeft/ nog zal overtreffen. Ik bid U E. dan uwe vooroordelen aan een zijde te stellen/ en te geloven dat ik het zelfde aan mijn kant doe om U E. vrymoedig de dingen te zeggen zo als ikze bevind. Ik zal het met weinig woorden doen / zonder my in de Critique van de Operas in 't algemeen in te laten / waar in ik my altijd aan zekere plaatsen gestooten heb / die my t'eenemaal strijdig voorkomen tegens de waarschijnlijkheid en tegens de reden. Vermits U E. het zo gelieft / zullen wy onderstellen dat de gansche Vertoning van een Opera / de zaak des werelts is die het best op haar beenen staat / en ik zal my binnen die palen houden die U E. my voorschrijft / dat is / om U E. daar van te spreken ten opzigte van de Operas die U E. te Parijs gezien heeft. Het gene on-

onwederspreekelijk is en niet betwist kan werden / is dat de Tooneel-verzieringen van die van Venetien / op verre na zo schoon niet zijn/ dat de kleeren daar zeer armoedig zijn ; dat'er geen balletten / geen konstwerken / en gemeenlijk geen ligt genoeg is. Eenige kaarsen hier en daar ontstooken / meriteren niet dat men daar van spreke. Het Italiaansch muzijk niet te verheffen/of te minste iets daar tegen te zeggen / is veel gewaagt. Ik laatze daar dan in 't algemeen / en ik zal zelfs bekennen zo dikmaals als men wil/ dat zy zeer schoone Airs hebben / en dat men onder hen ook fraaye stemmen vind. De Vicentina der Hospitaletten by voorbeeld / is een klein schepseltje dat verrukkend is ; maar ik moet ter zelver tijd zeggen / dat ik iets vind (ik kan niet zeggen wat) dat verwart en onaangenaam is in verscheide plaatsen van haar zangen in de Opera. Zy staan dikmaals langer op een sleeping alleen / als om vier volle regels te zingen : En zomtijds gaanze zo ras voort / dat het zwaar te zeggen is of zy zingen of spreken / dan of zy het een nog het ander doen / of beide te gelijk. Ieder heeft zijn smaak : Voor my ik beken dat onder andere dingen / hunne buitensporige verlenging in 't singen van de mijne niet zijn / hoewel het een groot werk in heeft/ om daar toe te geraken/ en dat het een verwonderens - waardige passagie voor de ooren van dit Land is. De Simphony is veel kleinder als te Parijs / maar mogelijk is zy daarom niet minder. Daar is nog iets daarze over gecharmeert zijn / en dat ik geloof dat U E. niet zeer behaaglijk zou zijn. Ik meen die rampzalige mannen / die zig als lafhartige hebben laten ontmannen/ om daar door schoonder stem te hebben. Wat een zot figuur is het mijn bedenkens / zo een verminkte te zien die dan voor Rodomont / en dan voor een verliefde komt spelen / met zijn meisjes stemmetje en gerimpelt kinnetje. Is dat wel te verdragen ? Het is niet mogelijk dat menschen die zo toegetakelt zijn / dat vuur hebben 't geene vereist word om de Actie fraay uit te voeren ; ook is'er niets kouder nog flauwer dan de wijze hoe zy hun waren aan de man zoeken te helpen.

Daar zijn tegenwoordig seven verscheide Operas te Venetien/ en dewijl men alle avonden wegens het tijdverdrijf zeer verlegen zou wezen / moet men daar gaan / al zou het maar wezen om er gezelschap te vinden ; maar dewijl U E my noodzaakt om regt uit de borst te spreken / zal ik U E. nog zeggen dat wy altijd na 't einde van 't stuk verlangen/ eer dat de vierde part uit is. U E. dient ook te weten dat'er in ieder Opera een poetzemaker is. Men staat verbaast dezelve in 't ernstigste van het stuk / en zomtijds in het treurigste / met zijn snaakerpen / voor den dag te zien komen.

Ik zal U E. niet veel van de Comedien zeggen. Ieder weet dat

* Eertijds maakten y stukken daar een zamenhang aan was, en daar zig Moliere zelfs met nuttigheid van bedient heeft. De Comedien werden niet als gedurende de Vasten gespeelt.

het maar * warredenen zijn zonder t'zamenhang / en bedroefde poetzen die nu en dan voor den dag komen. Ondertusschen hoe laf en slegt dat dit alles zy / is'er altijd eenige vertrekking van aangezigt / postuur of kwinkslag van Harlequin / die tot lagchen verwekt. Onbewimpelde ongerijmtheden werden'er zomwijlen zeer distinctelijk uitgesprooken / en de Juffertjes van die Societeit kreunen zig daar weinig aan. Als men gereet is om te beginnen / 't zy in de Comedie of in de Opera / dan laat men gemeenlijk de Heeren Gondoliers binnen komen / die een aanzienlijk ligchaam te Venetien uitmaken / en die tot verscheide groote dingen gebruikt werden. Hun Officie in dit geval is in de handen te slaan / en als wanhopige te schreeuwen / om van tijd tot tijd aan de Acteurs lofuitingen te geven. Ik kan U E. niet zeggen nog te denken geven / wat woorden datze al gebruiken / wanneerze hunne geluk-wenschingen vooral aan de vrouwen addresseren. Zy ontfangen ook andere toejuichingen door gedrukte klinkdigten die om harent wille gemaakt werden / en die men van alle kanten dikmaals op het Theater ziet vliegen. Alvorens ik dit Artijkel eindig / zal ik U E. nog zeggen dat die Theaters aan Edele toebehoren / en dat zy'er een considerabel profijt van trekken / hoewel dit alles maar zo lang als de Vastenavont duurt.

Daar zijn omtrent festig tafels daar men speelt.

De plaatsen die men Ridotti noemt / zijn eindelijk Academien van de Balletten. Men opentze te gelijk als de Theaters / en daar zijn niet als de Edelen die tailleren mogen. Zy laten de Speelders gaan als het hen wel gevalt / en by hunne privilegies voegt zig gemeenlijk nog zo veel geluk / behalven datze snedig in 't spelen zijn / dat de Bank byna altijd aan de winnende hand is. Daar zijn daar tien of twaalf kamers van dezelve verdieping / overal met tafels om te spelen; naauwlijks kan men'er zig keren of wenden / maar hoe groot dat'er ook 't gedrang is / werd'er altijd een volkome stilzwijgentheid gehouden. Men moet noodwendig gemaskert zijn / te minste een gemaakte neus, of knevels aan hebben / om in die plaatsen te komen. De Courtisannen komen'er met menigte in / en andere Dames komen'er ook. Zy kunnen onder het masker de publijke Vastenavonds vermakelijkheden wel genieten / maar zy werden altijd door spionnen of hunne mans opgewagt. Behalven de speelkamers / zijn'er eenige van conversatie / daar men ook liqueurs / confituren / en andere diergelijke dingen verkoopt. Men legt het masker niet af / en met het privilegie van die vermomming / mits dat men fatzoenlijk gekleet zy / kan men wel met de Dames spreken / zelfs met die gene die men meent dat van de eerste kwaliteit zijn; maar men moet niemand beledigen. Behalven dat het masker heilig is / zal het dikwils gebeuren dat iemand zonder dat zig aanstelt als of ergens iets van wist / al wat men tegens zijn vrouw zegt / aanhoort / en ook een

Een Venetiaansche Gondel.

een lengte van Bravi tot zijne dispositie heeft. Dus noemt men te Venetien / de Huurmoordenaars / en de gene die'er haar beroep van maken. Het is egter met volslagen onmogelijk om in het galantizeren een fortuintje te maken * zelfs met die het naauwst bewaart werden / als zy maar van het strengste humeur niet zijn. Dewijl de moeyelijkheid de begeerte vermeerdert / vind die begeerte ook nieuwe middelen uit / en de gene die den handel van 't Land een weinigje verstaat / doet met een wenk meer werk af / als men elders met lange en gestadige oppassingen te regt kan geraken. Dog dewijl alle deze dingen buiten mijn bereik zijn / zal U E. niet kwalijk nemen / dat ik my daar omtrent niet verder inlate.

* In materia die Donne, basta in Venetia, haver maniera & dinari, arriva anche al cibo de qualche Nobile boccone. Anon. Descr. di Ven.

De voornaamste Mascarade is op de plaats van St. Marcus. Somtijds zijn'er zo veel / dat men'er zig nog wenden of keeren kan. Men takeld zig toe zo als men wil / maar om wel te doen / moet men de Personnagie daar men het kleed van aanneemt / wel staande kunnen houden. Want by voorbeeld wanneer de Harlequins elkanderen tegen komen / klampen zy malkander aan boort / en vertellen hondert klugtjes over en weer. De Doctoren disputeren. De Zwetzers maken Gasconnades, en zo voorts. Die gene dan die geen Acteurs op dat groot Theater willen zijn / nemen de rok van een Edelman aan / de eene of de andere Janbreleuque op zijn Pools / of eenige andere opschikkingen / waar door men aan niets gehouden is. Het is de vermomde niet geoorloft een degen te dragen. De vrouwen kleden zig ook gelijk alze willen / en men ziet'er die zeer pragtig voor den dag komen. Ter zelver tijd raakt de plaats vol van Marionet-speelders / Koordedanssers / en alderhande slag van volk / daar U E. St. Bartholomeus kermis van kriell. Maar de gene die ik de aardigste van alle vind / zijn zekere Almanakmakers en goetgelukzeggers / die op haar kleine Theater met een menigte Globes / Astronomische figuren / Characters en toverboeken / op honderderley manieren verzelt zijn. Deze uitsprekers van Orakelen hebben een lange blikke pijp / waar mede zy aan 't oor van de weetgierige spreken die aan de voet van 't stellagie staan. Zy vertellen meer of minder na de menschen zijn die zy voor hebben / en als ofze nergens van wisten / letten zy zeer scherp op 't gelaat van die hun raad vragen. Als zy zien dat hy grimlagt / of door andere gebaren zijn genoegen te kennen geeft / houden zy voor een ogenblik met spreken op / en luiden een klein klokje met een wonderbare destigheid / om te doen horen dat door een groot geheim van haar konst / zy zo even een zeer verborge zaak hebben weten te doorgronden / of dat zy de spijker net op de kop geslagen hebben. Als zy maar per Dis zweeren / zo betekent zulks niets / en het is maar een manier van spreken die niemand gade slaat; maar wanneer zy hebben willen dat men hen geloven zal / roepen zy tot getuigen /

gen / den Heilig van Padoua / of de beatissime Madonna di Lorette, en dan beginnen alle omstanders zeer serieus te zien / en nemen aandagtelijk den hoed af / gelijk als wanneer men een Salve Regina rondom de galg zingt. Het staat zoet daar Priesters en Monnikskappen van alderhande Ordre te zien / die byna altijd aan de blikke pijp staan om hen goede geluk te laten zeggen.

Ziet het Boek van St. Didier na.

Ik zal U E. niets zeggen van de Stiergevegten / het vangen van de Gans; het strijden met vuistslagen; Balons / Regattes of lopen met Gondels; van het Feest van de Witte Donderdag / als wanneer men een Stier voor de gansche Raad het hooft afslaat / ter gedagtenisse van een veltslag die de Venetianen in 't Rioul gewonnen hebben. Want het zijn al te lange Historien / en die buiten dat / genoeg beschreven zijn geworden.

Verders dient U E. te weten dat het niet alleen ten tijde van de Vastenavond is / dat men zig te Venetien vermomt; het masker komt in alle Feesten van plaisier te pas. Men loopt'er mede na de audientien der Ambassadeurs; en zelfs komt het te pas tot in de Bucentaurus / zijnde den Adel daar op vermomt op Hemelvaarsdag / zo als het volk het insgelijks door de gansche stad is. Al die tijden / komen wonderlijk wel voor de Gondoliers / niet alleen uit hoofde van 't profijt datze van hare Gondels trekken; maar om dat het een tijd is van doorslepe handelingen / en dat een Gondolier een man is die overal kans toe weet; een omnis homo, zo wel als een Jesuit. Zy weten alle wegen en omwegen; beroemen zig datze het regte uur weten / midsgaders de geheime trappen / en dat in goede verstandhouding met de Kameniertjes leven: Zy verschaffen de ladders van touw als menze nodig heeft; zy beloven iemant in 't oor om hem in plaatsen te brengen / die men voor ondoordringelijk houd; zy zijn gedienstig in alle voorvallen / en men zoudze zelfs voor Bravi indien het nodig was / kunnen gebruiken. De grootste negotie alhier / is tog het Lenocinium. Zy bieden aan zonder daar toe verzogt te werden / een zomme gelts a deposito te leggen en dezelve te verliezen / zo haar koopmanschap niet zeer gezont is. Men zou zig wel van Gondels kunnen bedienen tegen zo veel per reis / of zo veel by 't uur / gelijk men zig van de huurkoetsen te Londen en te Parijs bedient. Maar het is veel gemakkelijker / dezelve t'eenemaal aan zig te hebben / en dat kost weinig; men heeft'er een van de fraaiste voor vijf of ses Engelsche schellingen daags. De Gondels te Venetien zijn iets dat zeer fraay is. Zy zijn ligt en van een maakzel dat zeer behaaglijk voorkomt. Men zit'er gemakkelijk in / en bedekt gelijk als in een koets / met glazen aan alle kanten. De slinker hand is de plaats van eer / en de rede die men'er van bybrengt

De schelling is 13 stuivers Tournois. Zy zijn 30 a 32 voeten lang, en 4 a 5 breed.

brengt / is / dat de geen die aan de regter hand zit / de voorste Gondelier niet in 't oog heeft / en hem bygevolge / zo gemakkelijk niet kan commanderen. Die menschen zijn van een wonderbaarlijke behendigheid / zy drapen / houden stil / en ontwijken elkander met een vaardigheid en gemakkelijkheid die onbedenkelijk is. Zy staan overeinde en gaan zodanig met de riem om / dat zy 't aangezigt na de plaats daar zy na toe gaan gewend hebben / daar in tegendeel de Schuitevoerders van de Teems gelijk meest in alle andere plaatsen / zittende zijn en agterwaarts voortgaan. Alle de Gondels zijn zwart door een Ordonnantie van den Staat / en de kleine kamer is ook met een zwart laken of sergie overdekt; maar de vreemdelingen zouden'er andere konnen hebben / indien zy'er de onkosten van wilden doen; 't welk byna nooit gebeurt / om datze zelden te Venetien langer blijven als dat de Vastenavont duurt. Zo haast is de Vasten niet gekomen / of ieder een begint te verhuizen / Reizigers / Marionetten / Beeren / Monsters / Courtisanen; door Courtisanen versta ik de gene die uit godvrugtigheid aldaar uit naburige Koningrijken gekomen zijn; want men zou niet dulden dat die van 't Land heen lopen zouden. Eer ik onze Gondels verlaat / zal ik U E. nog zeggen / dat men niets schoonder zien kan / als die van de Ambassadeurs; zy zijn veel grooter als de gemene / en hare versiersels behoeven in generley maniere / voor die van de pragtigste koetzen te wijken. Deze Ministers hebben'er gemeenlijk vier of vijf / en het is in die Gondels datze hare publijke intrede doen.

Het Wapenhuis van Venetien werd voor een van de schoonste en grootste van Europa gehouden / en de heele wereld komt daar in overeen / dat het een stuk van groote aangelegentheid is; maar men moet ook considereren dat het de eenigste Wapenplaats is die de Venetianen in Italien hebben. Al wat zy hebben / is daar by malkanderen. Daar en boven scheelt het meer als de helft / dat al 't geen men'er van zegt / geen waarheid is. De gene die het laten zien / willen doen geloven dat'er twee duizend vijf hondert stukken canon zijn; goede wapenen voor hondert duizend mannen voetvolk / en complete equipagies voor vijf en twintig duizent ruiters; dit zijn woorden die haast gesegt; maar die niet staande gehouden kunnen werden. Men dient ook mede aan te merken dat den ommetrek van dat Wapenhuis vervat de magazijnen voor de schepen / de Gietery / Lijndraaery / Smeederey / Hutten of overdekte huizies voor de Galeassen / Galeyen en de Bucentaurus / havens en kommen tot het bouwen en kalefateren der schepen. Zie daar 't gene die buitengewone grootte van 't

Twee voorname.

Men toont een stuk canon aan, 't welk gegoten wierd gedurende de middag maaltijd van de Doge. Het is in de 22 Loge. Hendrik de III. wierd in de 23 onthaalt, en gedurende de maaltijd, wierd een gansche Galey getimmert en drie stukken geschut gegoten. *Rayen.*

wapenhuis maakt. Zy hebben eenige oorlogschepen welkers grootste genaamt de Redemtor , na men zegt / met tachentig stukken canon en veertien bassen gemonteert is. Het is tegenwoordig in zee. De Galeassen hebben drie batteryen op haar voorsteven / en twee aan 't roer. Het getal van de Galeiroeyers moet hondert en twee en tnegentig zijn / tegens ses per banc. * De Bucentaurus is een soort van Galeas zeer groot / en met beeltwerk en vergultzel rijkelijk verciert: Den Doge met de Senaat en vele Edelen verzelt / begeeft zig alle jaren met een groote toestel op dat schip op Hemelvaarsdag/ om de zee te gaan *a* trouwen. De gene daar men zig van bediende toen Alexander de III. die plegtigheid instelde / met de Venetianen te bevestigen in de heerschappy *b* dieze zeiden dat reets over de Golf hadden / vonden de naam van *c* Bucentaurus : En zedert heeft men die naam bewaart/ dewelke 't gebruik toegewijd heeft aan alle schepen die tot dezelve plegtigheid geschikt zijn. De Capitein van de Bucentaurus doet een belacchelijke Eed op den dag dat hy aangenomen werd / alzo hy zig op zijn leven verbind / dat hy het zelve gezond en gaaf weer t'huis zal brengen / wat winden en stormeu dat'er ook mogten opkomen.

* *Navilio che dalle trombe & altri stromenti che risuonano dentro, ha conseguito il nome di Bucentauro.* Alex. Maria Vianoli.

Het Wapenhuis wierd voor een groot gedeelte *d* in 't jaar 1565. afgebrand / en men zegt dat men 't geraas van den brand / veertig mijlen daar van daan kon horen. Het zijn drie Edelen die'er het bewind van hebben / en de Galeassen werden ook door Edelen gecommandeert ; alle aanzienlijke bedieningen passeren door hare handen.

Ik beken dat het my niet ligt valt zeer net te antwoorden / op de vragen die U E. my doet/ wegens haren waardigheid/ en het groote onderscheid 't welk U E. vind dat men'er overal van maakt. Weet gy niet dat te Venetien zo wel als elders/ 't geen men na de gewoonlijke trant Adel noemt / niet als in fantazy en inbeelding bestaat; gelijk als byna alle andere dingen van de wereld? Het is waar dat de Edele Venetianen met een zeker character van Souvereiniteit geboren werden/ dewijl zy de Groote Raad uitmaken/ waar uit alle andere Raden getrokken werden en dit meriteert wel dat men'er eenige agt op geve. Maar dit alles overgeslagen/ vind men die reden:niet voldoenende

Zommige hebben gezegt dat de eerste van die schepen bevonden wierd een Centaurus, of Paait-mensch aan de voorsteven te hebben, en dat alle de gene die men daar na gemaakt heeft, die naam bewaart hebben. Zy voegen'er by dat het woortje *Bu*, toenmaals groot, in Venetiaansche boerespraak te kennen gaf.

a Dewijlze de Mans wierden van Thetis, of de Vrouwen van Neptunus, zijnze gewoon de zee alle jaren te trouwen. *Louis Helian.*

b Daar is een Tractaat van de Heerschappy van den Staat over de Golf, door Cyrill Michelli. Deze Heerschappy werd hen niet betwist.

c Hendrik de III. gong van Venetien na Muran (*Murano*) in de Bucentaurus over *Mezer.*

d In het jaar 1507 wierd het ook afgebrand.

nende genoeg. De Edelen van Genua zouden boven 't zelve voor-regt hun roem kunnen dragen. De zaken zijn waard zo veel men wil / en men onderscheid de Edele Venetianen / om dat zy zig zelven hebben weten te onderscheiden. Zy hebben geraden / gevonden de prijs hunner Adeldom boven alle waardering op te jagen: Zy hebben dezelve somwijlen met die van de Princen van Koninglijke bloede parallel gestelt; Zy vermenen datze alle de tytels die andere nemen / te niete doet / en het is ook gebeurt dat sommige gekroonde Hoofden haar zelve vereedelt hebben / zig niet verwaardigende om die aan te nemen. Ziet daar hoeze tot die trap van distinctie gekommen zijn. Verders / hoewel er geen twee zoorten van Adel te Venetien zijn / zo dragen zy'er alle niet even gelijk het *grande supercibium* daar Juvenalis van spreekt. De Ampten / bedieningen / groote rijkdommen / oude afkomst / geven nieuwe distinctien onder hen. En hoewel ik U E. gezegt heb dat zy haren Adel tot op een oneindige prijs warderen / moet U E. daar uit ook niet besluiten / dat die Tijtel in behoeftige tijden van de Republijk / aan anderen egter niet voor een somme gelts zou werden mede gedeelt.

Hendrik de III. Koning van Vrankrijk wilde de kwaliteit van Edele Venetiaan wel aannemen. Alexander nam ook de tytel aan van Burger van Corinthen.

De Edelen laten zig te Venetien nooit zien als met hare zwarte lakense Tabbart. Zy dragenze ten allen tijden / en zy moet 's winters * met graauw bont / en zomers met hermelijn gevoert wezen. De stool is van het zelve laken. De gordel is ook zwart / vier vingeren breed / met plaatjes en zilvere gespen bezet. Haar muts *a* is niet als een zoort van Calotte van zwarte gewerkte zajette / met een kleine franje van dezelfde wol; maar zy dragen groote pruiken / en houden gemeenlijk hun fluweele hoed in de hand. De Procuratoren van St. Marcus / de Savii Grandi en andere die de voornaamste bedieningen bekleden / hebben gedistingueerde klederen. *b*. De gene onder de Edelen die Ambassadeurs zijn geweest mogen de Stool van een goude gebloemde stoffe / en goude gespen aan hun gordels dragen maar zy doen gemeenlijk anders niet als de zwarte Stool met een kleine goude koord om te boorden. Men noemtze Ridders van de goude Stool. De groote Princen aan wien zy in Ambassade gezonden werden / vereeren hen altijd volgens een oud gebruik met de Tijtel of kwaliteit van Ridders / en schenken hen te gelijk de degen waar mede de plegtigheid verrigt is. Zo dat deze Ridders van de goude Stool / geen Venetiaansche Ridders zijn / of van een Venetiaan / Rid-

* Zy voeren met het geen zy willen, maar het bovenste van de voering moet altijd van 't een of 't andere zijn.

a Baretta. Als het regent, zetten zy de muts op het hooft, en de Stool boven op de muts.

b Haar *vest*, of Tabbart, is gelijk die van anderen gemaakt, maar zy mogenze zamen, van Kamelot dragen.

Ridderschap; maar Fransche/ Engelsche/ Spaansche/ Edelen/ &c. Den Edelen . . . . Soranzo / een van de Extraordinaire Ambassadeurs die in 1696 na Engeland gongen/ wierd (Knight) of Ridder door de Koning geslagen. —— Venier den Ambassadeur zijn Collega / was reets met die kwaliteit of in Engeland / of aan eenig ander Hof vereert geworden.

Ses Raadsheeren van den Doge dragen een scharlake Tabbard terwijl zy in bediening zijn. De Hoofden van de Criminele Quarantie dragen een violette/ en van een ander fatzoen. De Savii Grandi dragenze ook violet; maar nog wat verschelende. Ik zegge zo lang alsze in bediening zijn. De Medicijns / Advocaten / Notarissen / en al de gene die men noemt Cittadini, zijn gelijk de Edelen gekleet/ zonder eenig onderscheid. Het zou deze laatste niet altoos aangenaam zijn door hare klederen gekend te zijn. Diergelijk onderscheid zoudeze voor groote gevaren kunnen bloot stellen / indien'er eenige wanorder voorviel. Zy laten zig Excellentie noemen/ en omze met groote onderwerping te groeten/ moet men haar mouw kussen. Den elleboog van die mouw verbeeld een groote zak/ waar in de gene die ter markt gaan / de provisie steken. Zy werden door gene Domestiquen gevolgt/ en niemant groet hen zonder ze te kennen / uitgezonderd de gene die dezelve Tabbaard dragen als zy. Het volk vreest hen en heeft'er weinig liefde voor; maar ik zal niet zeggen dat zulks voortkomt door eenig kwaad onthaal dat zy'er van ontfangen. Dewijl de verkering gemeenlijk de vrientschap voortbrengt / is het beter te onderstellen/ dat het is om dat de Edelen geen gemeenschap met niemand houden. Zy durven zig niet aangenaam aan 't volk maken/ uit vreze dat men haar beschuldigen zou van tegens den Staat te cabaleren. Dezelfde reden is een beletzel datze elkanderen niet bezoeken/ en maakt hen voor de vreemdelingen ongenaakbaar. U E. zal met my toestemmen/ dat die grijnige en stuurse Staatkunde iets in heeft dat zeer ongemakkelijk is. Wat hardigheid is het / dat een Regeering niet gelukkig zou kunnen zijn/ zonder de banden en gemeenschap van de Societeit die het alderzoetste is dat men in dit leven heeft/ te verbreken. Ik zal U E. nog wegens 't Artijkel der Edelen zeggen / dat den Adel aan de oudste gelijk als in Engeland niet geaffecteert is. Dat het negocieren hen verboden is / en dat het hen ook niet geoorloft is met vreemde te trouwen ; maar zy mogen zulks met burgerlijke familie's wel doen.

Ik ben niet verwondert over die verlegentheid waar in U E. zig bevind wegens al die tijtels van Marquizen en Graven/ daar U E. van hoort spreken in de Landen die aan Venetien toebehoren. Want dit moet ik U E. nader uitleggen. De Edelen Venetianen geven voor/ dat zy met de Princen in een graad zijn / maar zy nemen geen

Ziet hier boven pag. 175.

particuliere Tijtel aan / en de Marquisen of Graven daar U E. my van spreekt / zijn geen Venetiaansche Edelen Deze Edelluiden bestaan uit drie zoorten. De eene waren in der daad met die hoedanigheden voorzien alvorens dat zy onderdanen van deze Staat wierden; toen zy van het Keizerrijk / Spanje / of eenige andere Mogentheid afhangende waren; maar zy hebben de privilegien hunner Tijtels verloren / en niet als de bloote naam behouden. Men heeft te Venetien altoos daar op uit geweest omze te verneederen en aldus de middelen te benemen om op het afscheiden van 't jok gedagten te maken tot dien einde om onder de heerschappy van hunne oude Meesters weder te keren; en een van de middelen die men daar toe gebruikt heeft / is geweest om nieuwe Graven aan te stellen die tegen de anderen opmogten / ende het onderscheid beletteden door een verwarringe van tijtels die een en dezelve klank gaven. De andere voordelen die Venetien uit deze uitvinding getrokken heeft / zoude hier een al te lange tusschenrede maken; ik heb U E. alleen de Marquisen en Graven van de twede order willen laten kennen. Die van de derde zijn gefondeert op eenige pretentien van hunne Voorouders. Waren zy niet t'eenemaal Graven ten tijde van de Heerschappy / zy hadden ten minsten groote zin om het te werden / en toen de zaken van gedaante veranderden / hebben zy allengskens de vryheid aan zig genomen / en hebben zig tot Graven opgeworpen / ik weet niet op wat manier / zonder dat men veel in de weer geweest is om zulks te beletten / om dat zy'er geen wezendlijk voordeel uit halen.

Ik bespeur dat U E. ook wegens de Doge omtrent eenige zaken kwalijk onderregt zijt geweest. U E. moet zig voorstellen dat de Doge als Doge aangezien / niet anders is / als de Figuur van een Prins, een bezielt Beelt, en een verschijnzel van grootsheid. Hy doet my te binnen brengen die twee personnagies / die op de huldiging van twee Koningen / de naam van Hertogen van Aquitanien in Normandyen voeren. Voorts dat de Doge genade aan een misdadige mag bewijzen / zo als men het U E. heeft willen wijs maken / zijt verzekerd dat deszelfs nieuw Character / veel van zijn agtbaarheid vermindert / om niet te zeggen t'eenemaal te niet doet. Het is waar dat de Doge met groote eertekenen omringt is / maar niets van dat alles komt hem toe / nog ziet eigentlijk op hem. Het is alleen maar uit hoofde van deszelfs verbeeldend Character / te naasten by gelijk de Ambassadeurs zig dekken wanneer zy tegen de Koningen spreken aan wien zy gezonden zijn. De Doge is gelijk een Beeltenisse van de Republijk welkers goet behagen het is van hare glory op hem te doen nederschieten / gelijk als of haar zelve daar van wilde ontlasten / zig ondertusschen toeeigenende alle die hy maar ontfangen kan / en de eerbewijzingen die de kwaliteit van Doge de gene dieze

bekleet / byzetten / dalen alleen op hem af / om aanstonts op den Staat uit te spatten / dewelke hem tot dat gebruik alleen schijnt aangestelt te hebben. Tot een bewijs van dien / ziet men dat om de Doge alle gedagten te benemen van zig te veel te laten voorstaan / en dat hy die eerbewijzingen zoude misbruiken dewelke tot zijnent / gelijk als maar door een buis moeten gaan / werden hem Raadsheren toegevoegt die hem altijd oppassen en 't oog over hem laten gaan / en die die de magt ook hebben / om alle uuren zijn Cabinet te visiteren. Hy mag geen reisje na 't vaste Land doen zonder permissie van den Staat / en zo hy'er gaat als hy'er al verlof toe verkregen heeft / dan verdwijnen al de eerbewijzingen; en hy werd daar maar aangezien als een ander Edelman. Zo haast als hy verkoren is / werden al zijn vrienden die Ampten bezaten / ten eerste daar van berooft: En als hy dood is / werd over hem geen rouw in den Staat gedragen. Zie daar Mijn Heer het denkbeelt dat U E. van de Doge te Venetien dient te hebben. Ik zal hier nog byvoegen / dat indien niettegenstaande alle de zorge die men neemt om zijn gedrag zo naauw te verspieden / hy belust wierd om eenige vryheid aan zig te nemen en iets te doen dat buiten zijn bereik was / de zaken zodanig geschikt zijn / dat men daar in wel haast voorzien zou. De Doge is de wetten onderworpen gelijk hen alle Potentaten geen Tirannen zijnde het zijn en het moeten wezen / en als de minste particulier: De Inquisitie van Staat is een geessel die hem byzonderlijker schijnt te dreigen als de anderen. My dunkt dat U E. van de onbepaalde Magt van die Vierschaar onderregt zijt. U E. moet daar en boven staat maken dat die zo streng en straf is als de andere Inquisitie te Venetien langmoedig / en een vyandinne van straffe wegen is. Deze laatste werd weinig geoeffent. Het is waar dat na dat zy dezelve lange tijd van de hand gewezen hadden / zyze eindelijk in 't jaar 1542 aannamen / en dat zy tegen haar gemoed zo ik het wel heb / de infame rol van Vervolgers speelden; zy lieten eenige arme Christenen in duistere gevangenissen vergaan / sommige wierden aan de Paus overgelevert / en zelfs eenige verdronken; maar zy hadden wel haast berouw over die ongeregtige en eerloze practijken / en het zou ten onregte zijn dat menze hedendaags beschuldigen zou dat zy voorstanders van diergelijke wreetheden zijn.

Ik moet my zelfs weder na de Doge wenden want moet U E. nog zeggen / dat niettegenstaande deszelfs slaverny en weinig magt zijn kwaliteit van Doge hem egter verscheide kleine privilegies verschaft. Hy heeft twee stemmen in de Groote Raad: Hy vergeeft de kleine Ampten van 't Paleis: En hy heeft de nominatie van de Primicerio / en de Kanoniken van St Marcus. Aangaande de andere eerbewijzingen / zy werden gelijk ik zeg aan de Republijk in

A. Doge. B. Procurator. C. Een Edele Venetiaan.

de perzoon van de Doge gedaan. In die zin / noemt men hem Prins / en men geeft hen de Tytel van Doorlugtigheid Daar steekt iets Koninglyks in zyne kledinge. Als hy met plegtigheid uitgaat / werd'er een wasligt voor hem gedragen / een toeslaande zetel / het kussen van de zetel / en agt zilvere Trompetten; eenige hautbois / en agt standaarden boven dewelke de wapenen van Venetien staan. Daar zyn'er twee witte / twee roode / twee violette / en twee blaauwe; het welk is zo men ons gezegt heeft / om de Vrede / den Oorlog / Trevis / en een Ligue te beduiden Men deed ons ook opmerken / dat de twee roode voor uit gongen / om dat de Republyk tegenwoordig in oorlog is. Als zy in vrede is / gaan de witte voor uit / en zo voorts met de andere. Men draagt ook naast aan de Doge een zoort van een Hemel in gedaante van een Zonnedekzel gemaakt. Gemeenlyk is de Doge met de Nuntius en andere Ambassadeurs die te Venetien zyn verzelt / uitgezondert den Ambassadeur van Spannien die nooit geene publyke plegtigheden bywoont zedert dat den Staat de voorrang aan die van Vrankryk gegeven heeft. Deze Ministers zyn gedekt. Wat de Doge aangaat / hy neemt nooit zyn Corno af / als in deze twee gelegentheden; in het ogenblik van het opheffen van de Hostie, en als hy de visite ontfangt van een Prins van Koninglyke bloede / of van een Cardinaal Ik zal U E. by tusschenrede zeggen dat de Cardinaal in dezelfde leunstoel van de Doge gaat zitten / zynde daar een veer en een konstwerk expres in gemaakt om de zetel te vergrooten / op dat beide te gelyk daar in zouden konnen zitten. De Doge geeft de regter hand aan de Cardinaal. Maar laat ons weder tot de Ommedragt keren. De voornaamste Raadsheren volgen daar na / en men draagt voor hen het Zwaard van Staat / om te kennen te geven dat de magt in den Raad bestaat en niet by den Doge resideert. Van de omstandigheden van het overige van de marsch ben ik niet genoeg onderregt / om'er U E. een naauwkeurige beschryvinge van te maken; maar daar is niet veel aan gelegen. Men moet'er nog byvoegen dat het gelt de naam van den Doge voert; dat de Brieven der Princen of Geallieerde Staaten aan hem geaddresseert zyn; dat hy aan de Ambassadeurs audientie verleent / en dat de Declaratien op zyn naam gepubliceert werden. Deze laatste Artykelen dienen wat opgeheldert te werden. De naam van de Doge staat wel is waar op het gelt / maar niet zyn wapen en zyn beeltenis werd'er niet als historisch gewyse op gevonden. Dit gelt is eigentlyk met de stempel van Venetien geslagen; op de averegtze zyde ziet men de Doge knielende aan de voet van de Primicero die zittende is en St. Marcus verbeelt. De Doge legt voor hem af den Eed van getrouwheid / hebbende de eene hand op het Missaal / en met de andere het

De zetel heeft twee armen, en geen ruggesteun.

In de vertrekken van de Doge zijn geen Hemels, zelfs niet in de zaal daar by geboor aan de Ambassadeurs verleent.

Daer zijn 'er overal by de Gonfalonier van Luquel.

vaandel van Staat ontfangende. U E. ziet wel dat zulks voor den Doge niets beduid; en dat deszelfs beeltenis / daar niet meer is als die van de Primicerio. Wat de brieven der Vorsten belangt / zy werden wel is waar aan den Doge geadresseert en gepresenteert / maar hy magze zonder mededelen van den Raad niet openen; dat is gezegt dat de Raad dezelve uit zijn handen ontfangt / en 't is het zelve ten opzigte der Ambassadeurs / want daar werd eerst over de zaak beraadslaagt / en het antwoort word den Doge wel zo van woort tot woort in de mond gegeven / dat wanneer het iemand van hen gebeurt is van eenig abuis daar omtrent te begaan / of misschien in 't spreeken belemmert te zijn / zy wel verzet stonden van dadelijk weer op de regte weg te werden gebragt. Wat aangaat de Arresten; hy is'er maar den Heraut van / de Senaat ordonneert / en den Doge publiceert.

Men moet dan bekennen; dat zo het goud en het Purper maar een bedrieglijk schijn hebben; zo de grootheden dezer werelt maar ydele inbeeldingen of trotze jokken zijn, zo is het voornamentlijk by de Doge te Venetien.

Als de Doge ziek is / of dat de zetel door zijn dood vacant is / beslaat de oudste der ses Raadsheren daar ik U E. van gesprooken heb / deszelfs plaats / en verbeelt zijn persoon in publijke plegtigheden / zo wel als in alle andere occasien. Maar hy neemt'er het Gewaad niet van aan / nog zit nooit op deszelfs zetel. De Doge zo als ik U E. zo even zeide / neemt zijn Corno niet af / en de Vice Doge neemt ook nooit zijn Bajetta af. (Zijn fluweele hoed / zijn muts.)

Ik ben over dit Artijkel wat wijdlopig geweest om dat U E. het zo begeerde. Verders moet U E. zig niet inbeelden dat ik U E. eenige geheimen geopenbaart hebbe in 't gene ik U E. van den Doge gezegt hebbe. Hoewelze niet overeenkomt met de gedagten die U E. daar ontrent gemaakt hadde / nog misschien met die van de meeste menschen egter is'er niets dat aan alle hier niet bekend is. Op het Artijkel van de Regering zal ik my niet inlaten * het zou een al te lange verhandeling en te zwaar voor my zijn die nog de tijd / nog alle nodige stukken aan de hand hebbe om van zo veel zaken genoegzaam onderregt te zijn.

* Men kan nazien 't geen de Hr. Amelot daar van geschreven heeft.

Ik zal met weinig woorden U E. over den Patriarch voldoen. * Hy werd door de Senaat verkoren / en door de Paus bevestigt; en zijn kwaliteit geeft hem gelijk U E. wel denken kan / een zeer verheve rang / maar zijn gezag is uittermaten bepaalt. Doordien de

* Die waardigheid kan niet als door een Edele Venetiaan bezeten werden.

de Priesters door 't volk verkoren werden/ heeft de Patriarch de nominatie niet als van twee of drie beneficien / en de Geestelijkheid in 't generaal / erkent om eigentlijk te spreken / geen andere Overigheid als die van den Staat. Deze Prelaat is in 't violet gekleed: men kiest hem altijd uit de Edelen. Hy is verzekert dat hy alleen aan 't begin van zijne Ordonnantie stelt / *N*** Divinâ miseratione Venetiarum Patriarcha*, en dat hy'er niet bijvoegt gelijk de andere doen / *& Sanctæ sedis Apostolicæ gratiâ.* De Venetianen zouden niets liever zien als zig t'eenemaal te kunnen ontdoen van 't gezag dat men de H. Stoel noemt. Verders / moet'er nog geleertheid / nog perzonele verdienste zijn om Patriarch te werden alzo min als om Paus te wezen; het zijn geen vereiste dingen in deze zaak. Het is maar het aanzien en het kuipen die haar tot die trap brengen / gelijk het kleet de Monnik maakt. Vierhalven is het ongelooffelijk hoe zeer de onwetentheid en ongeregeltheden in dit Land onder alle menschen die men Geestelijken noemt / in zwang gaan. De Cardinaal Barbarigo Bisschop van Padoua / die een zeer statig oud man is / neemt de moeite om zomwijlen zelfs te prediken / zo als men te Padoua zegt / tegens dat groot misbruik. Hy voert gewoonte in zo veel als hy kan / dat de Priesters een weinig Latijn verstaan / en zijn yver is zo verre gegaan / dat hy de tralien by eenige Nonnen van zijn Bisdom heeft laten verdubbelen / op hoop dat men zijn exempel te Venetien zou navolgen / alwaar de spreekplaatzen van al te ligte gemeenzaamheid zijn. Dog dit alles heeft niets uitgewerkt; en men hoort'er niet geern van diergelijke breekspellen.

De Priesters werden door 't Volk van ieder Parochie verkoren: Den dag van de Electie vertonen zig de Aspiranten, ieder zijn verdiensten verheffende, en hunne medestanders lasterende. *G. Burnet.* Indien hunne verkiezing niet binnen drie dagen geschiet, zo is het den Staat die ze noemt.

Terwijl ik'er om denk moet ik U E. een aardig geheim verhalen 't welk men hier in faveur van eenige Priesters die Muzikanten zijn uitgevonden heeft. U E. weet dat een Priester een volmaakt Man moet zijn dit is een wet zonder exceptie. Edog / dewijl men in agt genomen heeft / dat die volmaaktheid van het ligchaam de stem zomtijds eenige onaangenaamheid bybrengt / en dat aan een ander kant de zachtheid van de stem van een groote nuttigheid is om de dingen het gemoet beter te doen indringen / 't zy in de Kerk / of in de Opera / zo heeft men een middel uitgevonden om de zaak in te schikken / en daar is verstaan / dat een Priester tot het musiceren toegestelt / het Priesterschap zo wel als een ander zou kunnen bedienen / mits dat hy zijn Nooddruften of zo gy wilt / zijn Overtolligheden in zijn zak hadden. Ik soude my niet willen verbinden om de Acte van dat Reglement te voorschijn te brengen / dewijl mogelijk maar met luider stemme gegeven is; maar het zy zo het wil / ik weet grondig wel dat de zaak zo is als ik U E. zeg.

* Zedert 1691. komt Marcus d'Aviano niet meer te voorſchijn. Hy heeft zig voorſigtig weg gehouden na dat lang genoeg een rol die vry zwaar was, geſpeelt heeft. De Hr. Schlederas Lutheriaans Predikant in 't Land van Gulik, heeft een Boek aangaande de mirakelen van deſe Capucijn geſchreven. Men zal'er ook eenige Hiſtorien van zien in het Tractaat van J. Zuingerus Prof. in Theol. te Baſel. *de Feſto Corporis Chriſti*.

* Pater Marcus d'Aviano daar ik U E. in mijn Brief van Augsburg van ſprak / is tegenwoordig hier. Ik heb twee of drie malen uitgeruſt om hem te horen prediken : maar het was onmogelijk om in de Kerk te kunnen komen ; men zou 'er wel vier uuren te voren moeten zijn om plaats te vinden. De devotie van het volk is zo groot tot die gewaande mirakele maker / datze in 't eerſt zijn kap ſcheurden en de hairen uit zijn baart trokken / en zy zouden niet nagelaten hebben om hem t'eenemaal te ontleden / alleen om maar Reliquien van hem te hebben / indien men niet bedagt hadde om de muur van de Kerk door te ſlaan; en hem op ſtoel te doen komen door een Galery die'er uit een naburig huis regt op aan leid / om hem aldus voor de onbeſcheide Devotariſſen te bevrijden.

Van de doorlugtige Fra Paolo moet ik U E. ook wat zeggen. Al wat ik'er by de Broeders Serviten van heb kunnen vernemen is dat zy deszelfs Memorie in groote agtinge houden; maar om de waarheid te zeggen / ik geloof dat de gene die 'er my van geſprooken hebben / hem weinig kennen / en ik oordeel 'er van na het verhaal dat zy my daar van voorhielden / zeggende dat men niet wiſt waar dat zijn ligchaam ruſtede ; maar dat God het openbaren zou als het tijd zou wezen. Zy hebben den dolk bewaard die deze groote Man Stylum Romanum noemt uit een aardigheid die waar en regt zo bevonden werd ; en men ziet dien dolk aan de voet van het Crucifix 't welk boven het * Autaar van St. Magdalena is.

Daar zou geen einde aan wezen / indien ik voornam om U E. van de Kerken / Cabinetten met curieuſe ſtukken verbuld / en honderd andere dingen te ſpreken. Ik houd my aan deze voor het tegenwoordige. Wy hebben voorgenomen om morgen te Padoua te gaan ſlapen / alwaar wy een koets beſproken hebben om ons tot Lorette te

bren,

* By het Graf van Thomas Lipomanus, en byna regt over die van den Doge Vendramino. Deze Kerk is van een Gothiſche Boukunde, maar redelijk groot, en wel verciert. De ſchildery van het Orgel, en onder de Hiſtory van Cain en Abel, zijn van Tintoret. Daar is een zeer ſchoone Hemelvaart van Joſeph Salviati, in de groote Kapel. In het Klooſter zijn vele Grafſteden.

Ziet verſcheide andere Aanmerkingen op Venetien, in 't begin van het tweede Deel.

Onder de Cabinetten moet men inzonderheid zien die van Palais Loſini, Procurator Juſtiniani; de Familie Capello, van M. G. Barbaro, de Heeren Moroſini, Grimani, Giaſtiniani, Garzoni en Zani, Baron de Vaſſi, Doctor Ron, en van de goede man Franceſco Rota. *Spon.*

brengen. Een Vorst die zonder ophouden zedert twee volle maanden de wegen opdroogt, doet ons hopen dat wy'er gemakkelijk over rollen zullen. Ik maak staat van U E. Nouvelles te komen te zullen ontfangen; maakt bid ik U E. dat ik in mijn verwagtinge niet bedrogen werde en zijt verzekerd dat ik waarlijk ben;

Mijn Heer, &c.

Venetien den 14 Febr. 1688.

XVIII. B R I E F.

MYN HEER,

Ik zeide U E. gisteren na my dunkt zo als ik het laatste van mijn brief schreef/ dat ik tot het stuk van de kerken niet zou overgaan; my komt niet wel te binnen de reden die ik 'er U E. van gaf/ maar ik zal U E. dezen dag openhertiger zeggen/ dat ik wat moede was van schrijven / en dat mijn traagheid de eenigste reden was die my deed ophouden Hier is zo een groot getal schoone kerken vol van pragtige of opmerkelijke dingen/ dat ik bedugt zou zijn/ dat U E. my mogelijk t'eeniger tijd verwijten zou/ dat ik mijn gegeven woord niet staande zou houden om U E. alle zeldzaamheden die my voor zouden komen mede te delen/ indien ik omtrent dat Artijkel stilzwijgende bleef. Deze knaging van conscientie my van daag overgekomen zijnde/ heb ik voorgenomen om U E. een Extract van mijn wijdlopig Journaal te maken / zo beknopt als mogelijk zal zijn/ om niet van de eene extremiteit op de andere te komen/ en U E lastig te vallen.

Het

Het is een van de byzonderheden van Venetien aldaar Kerken te vinden die aan niet gecanonizeerde Heiligen toegewyd zijn. Ja noem dus de goede man Job: en de Propheten Moses / Samuel / Jeremias / Daniel / Zacharias / en mischien eenige anderen aan wien men Kerken te Venetien toegewijd heeft. Ik heb de Tempels willen zien aan die doorlugtige Gelovigen toegewijd; maar ik heb'er niets buitengewooner gevonden als de zaak zelfs / ik meen de toewijding die hen van deze H. Gebouwen gedaan is.

Dat gene 't welk de naam van St. Moses voerd / is een van de schoonste. De voorgevel is majestieus. Procurator * Vincent Tini heeft'er de onkosten van gedaan / en Alex. Cremignone is'er den Architect van geweest. Men bewaard verscheide Reliquien in deze Kerk / die na men zegt / van de zekerste en kragtdadigste zijn. Maar dewijl het niet als armen / beenen / of kakebenen zijn / zal ik'er U E. niet van spreeken. Als ik iets dat curieuser is aan zal treffen / een voorhuid van een Philistijn / een erwet uit de fontenel van Franciscus / een hoefyzer van 't paard van Troyen (want alles is goet om Reliquien van te maken) zal ik het U E. mede deelen. Ik zal U E. niet zeggen van 't gene ik te St. Samuel opgemerkt heb; alles is'er gemeen. St. Job is een redelijk schoon Gebou. In de Faculteit werd een ligchaam van St. Lucas bewaard / en de Benedictijnen van Sta. Justina de Padoua bewaren een ander. Het is waar dat deze laatste de vinger / * op de mond leggen / zedert dat de Paus zig in faveur van St. Lucas der Franciscaners van St. Job verklaard heeft.

* In't jaar 1660 gestorven, oud 83 jaren,

* Pius de II.

Ik geloof dat ik mijn Journaal met meer als 300 grafschriften gevult heb. Ik vergaar vast alles / daar na mag men het beste uitkippen. De Grafschriften hebben na mijn zin iets behaaglijks in. Zie hier een van een Doge 's Vrouw; die niets raars in heeft als de naam van de Dame; daar en boven zal de eenvoudigheid U E. niet mishagen.

In't Klooster van St. Job. *Deæ, rarissimæ mulieris, Illustrissimi Dom. Nicolai Threni Inclyt Ducis Venetiarum Conjugis humili hoc in loco Corpus jussu suo conditum est. Animam vero Ejus, propter Vitæ virtutum, & Morum Sanctitatem, ad Cælestem Patriam advolasse credendum est. An. Sal.* M. CCCC. LXXVIII.

Zy bewaren te * St. Jeremias een Tand van de Propheet hun Patroon het is wel van hem gedaan; de anderen behoorden ook eenige horens van Mosis / of te minste eenige straal van hen te hebben; wat schurftheid van Job en zo voorts van alle de anderen. Het groot Autaar en het Graf van St. Jan Martelaar. Hertog van Alexan-

* Een schoone Kerk.

Alexandrien, is het beste dat ik te St. Daniel gevonden heb. De Kerk van Sacharias is schoon. Het Gebouw is niet modern, maar de *a* voorgevel is met schoone marmersteen verrijkt, en het binnenste is 'er zeer mee verciert. Daar zijn *b* pragtige Autaren. Onder de Graven heb ik dat geremarqueert van Alexander Victoria vermaard Beeldhouwer, met deze Inscriptie.

a Op het groot portaal is een schoon marmer Beelt, Zacharias verbeeldende.

b Inzonderheid het groot Autaar. Hy is de gene die het Beelt van Zacharias gemaakt heeft.

* * *Alexander Victoria*
Qui vivus vivos duxit è marmore vultus.

* * Onder op de vloer, Alexander *longus cujus anima in benedictione sit.* 1605

De vermaarde Kerk van St. Marcus daar ik U E. zo breed van gesprooken heb, is een zo wonderbaarlijk stuk, en zo pragtig ter zake van haar ingeleid werk, dat in dien opzigt, de Kerken van St. George Maggior en de la salute * voor haar moeten wijken. Maar ten opzigte van de Bouwkunst, is St. Marcus in vergelijking, maar een lelijke donkere plaats. De Kenders die stemmen voor St. Joris, en de oogen van 't gemeen vinden in la Salute iets dat hen meer behaagt. Het zijn gansch van een verschillende desseinen. St. Joris komt vry na aan Justina de Padoua; het is een diergelijke manier. Maar indien Sta. Justina het voor de grootte overhaald, en misschien voor pragt van het binnenste, is het buitenste gansch naakt, in plaats dat de andere met een zeer treffelijke voorgevel * bekleed is. Op drie plaatsen van deze voorgevel heeft men drie Inscriptien gezet die ik U E. zal mededelen om datze kort zijn, en hier zeer wel te pas komen.

* Sta. Maria della Salute. Reli. apellez Semaschi.

* *Memoriæ Tribuni Memi optimi Principis, qui Factiosis Urbe pulsis; inde Ottonis II. Cesaris odio in Rempub. mirificè eluso, ne eadem ubique promeritus, ut æternam, eamque certiorem adipisceretur gloriam, abdicato Imperio, hanc Insulam Monachus incoluit, * ac ejusdem instituit, viris piè legavit. Iidem grati animi ergo posuere.* L. DC. X. *Decessit* MCCCCXCII.

a Sebastiani Ziani invicti Ducis, cujus armis fractâ prius Friderici Ænobarb. Cæsaris pertinaciâ; mox officiis delinitâ eundem inter se & Alexandrum III. Pontif. Max, pacis arbitrum voluit; quæ nutans Christiana Resp. laudem sublatò dissidio conquievit.

* Benedictijner Monniken. In het Eiland van Guidecca. Een schoon Klooster, groote en fraye tuin.

* Het is een van de goede stukken van Palladio. * Ter regter hand.

* Deze plaats komt my gebrekkelijk voor. Niettemin geloof ik dat ikze nauwkeurig gecopieert heb.

a Ter slinker zijde.

b Deze twee Graf-ſchriften waren met de Graven in de oude Kerk.

b Monachi pluribus obſtricti beneficiis, celebriori loco Monumentum poſuere. MDC. X. *Obiit* M. D. LXXIII.

c D. O. M.

Sacrum Georgii ac Stephani Protom, tutelâ, Monachorum œre M. D. LVI. *a fundamentis cœptum, adjectâ fronte abſolutum. Anno humanæ Reparationis.* M. D. C. X. * *Leon. Don. Principe.*

c In 't midden op de deur.

Het groot Autaar van deze Kerk is met het alderbeſte marmer bezrijkt / en van een zeer ſchoon werk. Daar zijn verſcheide Beelden / welkers voornaamſte de *a* vier Evangeliſten zijn die een wereld dragen / waar op een Padre Eterno is; altemaal van verguld marmerſteen.

* Leonardus Donat. Doge. Zijn Graf is in de Kerk, met een Grafſchrift 't welk zijne deugden zeer verheft.

De ſtoelen van de Kanonniken rondtom het Choor / zijn van noteboomen hout. Het leven van St. Benedictus is'er beſchreven in zeer ſchoon uitgehouwe beeltwerk / alwaar de doorzigtkunde *b* wel geobſerveert is.

Aan een Kapel naaſt dewelke het Graf is van de Procurator Vincent Moroſin kunen de gene die goede oogen hebben, ſien op een marmere pplaat / en op eenige plaatſen van het hek / verſcheide viſſchen / vogelen / en andere dingen natuurlijk gefigureert: Zy zien'er zelfs een Crucifix in zijn geheel; ik ſpreek van de oogen der inbeelding.

a Van de Bouwkonſt van Hieronimus Campagno.

U E. dient nog te weten dat men hier het ligchaam heeft van St. Steven eerſte Martelaar. Een godvrugtige vrouw genaamt Juliana bragt het van Jeruſalem na Conſtantinopolen / en zedert is het door een Monnik weder tot * Venetien gebragt. Deze lange Hiſtory ziet men in de Kerk in twee lange Latijnſche Inſcriptien / die ik het gedult gehad heb met om te copieren / maar die gy mogelijk de patientie niet hebben zult om maar te lezen. Ik heb mijn Tafelboekje ook vol geſchreven met verſcheide Doges / Procurators / en andere Heeren van 't Land. Ik zal U E. die van den Doge Dominique * Michel alleen maar zenden.

(*b* Het voornaamſte verheven Beelthouwers werk is zonder door zigtkunden.)
Dit werk is van Alb. Brengel. Nederlander. Monniken hebben my gezegt dat hy toen maar 25 jaren oud was.

* Pictor.

* Heden zegt men Micheli.

Terror Græcorum jacet hic, & Laus Venetorum,
Dominicus Michael quem tenet Emmanuel.
Dux probus & fortie, quam totus adhuc colit Orbis.

Pru-

Prudens consilio, summus & ingenio.
Illius acta Viri declarat captio Tyri:
Interitus Siriæ, mœror & Ungariæ.
Qui fecit Venetos in pace manere quietos.
Donec enim vixit, Patria tuta fuit.
Quisquis ad hoc pulchrum venies spectare sepulchrum,
Genua ante Deum flectere propter eum.

De Doges van die tijd waren geen Beelden.

Anno Domini M. C. XXVIII. *Indictione* VII.
Obiit Dominicus Michael Dux Venetiæ.

Flectere, voor flecte. Daar zijn nog eenige fouten van kwantiteit.

Het Choor / de Autaren / de vloer / het Gewelfzel met Torentjes / de Sacristie / alle is nog van een verrukkende schoonheid te la Salute. * De gronden van die Kerk wierden gelegt omtrent de 25. Maart 1631. En gy zult zien in wat gelegentheid dat het was / dat men op de eerste steen zettede.

* Men was twee volle jaren doende met de palen te heyen.

D. O. M.

Divæ Mariæ Salutis Matri Templ. ædificandi; ad pestilentiam extinguendam, Senatus ex voto, primus hic lapis. An. Dom. 1631. 25. *Mart. Urbano VIII. Sum. Pont. Nicolao Contareno Duce, Joan. Theupolo Patriarchâ.*

Gelofte aan de Maget om van de Pest bevrijd te werden.
Dit Gebouw is van de Architecture van Balthasar Longhena.
Het is zo van buiten als van binnen verciert, met omtrent hondert en dertig marmere beelden. En is ten koste van het Gemeen gebouwt. De meeste andere zijn werken van zekere Families. Waar in men opmerken moet of de Idelheid of de godvrugtigheid (maar godvrugtigheid na de mode van 't Land) en groote rijkdommen. Daar zijn vele Huizen te Venetien die zeer rijk zijn.

Op het groot Autaar is het Beeld van de Maget / houdende de kleine Jesus in haar armen. Ter regter zijde / Venetien bid om haar bystand / en verzoekt haar te vergunnen / dat van die geessel daar zy mede gedrukt werd bevrijd mag werden. Aan de andere zijde de vlugtende Pest / een Engel haar vervolgende met een toorts in de hand. St. Marcus is daar tegenwoordig met de geluksalige Laurentius Justiniani en eenige andere. Alle die Beelden zijn van een schoone marmer en van een goede hand.

Ik zal my niet inlaten in de beschryving van alle andere kostelijkheden van dat heerlijk Gebouw.

Men zegt dat St. Jacob de Rialto de eerste Kerk is die in die zoorten van Eilanden gebouwt is / waar in nu Venetien is. Maar

Omtrent het jaar 421.

Zy is zo dikwils vernielt en weer opgebouwt geworden / dat men zeggen kan dat het een oude Kerk is die niet zeer oud is. Den Autaar van de groote Kapel is van wit marmer. Men ziet'er een schoon beeld van St. Jacob van de hand van Alex. Victoria.

Ik weet niet of ik U E. gezegt hebbe dat de Kerk van St Marcus niets als gelijk een Kapel van het Hertoglijk Paleis is; St. Pietro di Castello is de Episcopale * en Patriarchale Kerk. Zy is redelijk groot.

De voorgevel *a* is van een deftige eenvoudigheid. En hoewel men niet onderstaan heeft om die Kerk meer als gemeen te verrijken / heeft ze egter groote sieradien / en verscheide dingen die opmerkelijk zijn.

Het groot Autaar is een Gelofte van den Senaat gedurende den Oorlog tegen de Turken in 't jaar 1649. Het is toegewijd aan de gelukzalige Laurentius / en het ligchaam van die byna Heilige, is'er geplaatst in een schoon marmer Graf door Engelen en Apostelen * onderschraagt. Het Beeld van de Heilig staat overeinde op 't Graf waar in zijn beenderen leggen. Ik zal hier de Inscriptie matigen die men op de deur van de Sacristie leest / inzonderheid uit hoofde van de twist die twee Duitsche Edellieden niet lang geleden hadden *a* over de woorden *tutelare Numen*, die'er U E. zien zal.

* Obleat is de eerste Bisschop geweest in 't jaar 774 en Laurens Justinianus de eerste Patriarch, omtrent 't jaar 1450. Het Patriarchschap van Crade aan dat Bisdom gevoegt geweest zijnde, en Laurentius met de dubbelde waardigheid door de Paus Nibolaus de V. voorzien geweest zijnde.

a Fr. Smeraldi was'er den Architect van, en Laurens Priolo, Cardinaal en Patriarch deed'et de kosten van. *Ces.* 2.

* De Heilige Pieter, Paulus, Marcus, en Jan; schoone marmere Beelden. Het geheel is van B. Longhena.

a Men heeft my d'een genaamt * * * Bloom, van Salzburg of uit de nabuurschap, Roomschgesinde. En de andere * * * Kirglew van . . . in Selezien, en Luthersch. Zy trokken de degen op de plaats die regt over de Kerk is, en wierden beide gekwetst. Het was in 't jaar 1684.

D. O. M.

Beato Laurentio Justiniano, primo Venetiarum Patriarchæ, stirpis claritudine Augusto, Sanctimoniæ gloriâ longè Augustiori, Tutelari Numini *beneficentissimo, ad sacros cujus cineres Templum hoc illustrantes, Civitate in pestilentia tanti Civis auxilium experti, quotannis ejus die perpetuâ festivitate celebrando, Senatus Religiosissimus venerationis ergo ex voto accedit. Federicus S. R. E. Cardinalis Cornelius, maximi cultûs minimum argumentum dic.*

By deze Inscriptie tegens de muur van de Kerk / zijn twee Grafschriften die voor fraay gehouden werden. En ik geloof dat U E. niet kwalijk nemen zal dat ikze U E. mede dele.

Ma-

*Majestas quam * suspicis*
Viator
*Frontis. Fran. Mauroceni * D. M. Pro. refert*
Hic Ille at non Ille unus
Linguâ & calamo discretè multiplex
Mente & manu impigrè omnigenus
Moderandis Provinciis ter magnus
Imperandis armis ter major
Maturandis consiliis terq. quaterq. maximus
Feltria Tarvisium Brixia testes
Palma Candia iterum Candia
Pervicacium cæde feliciter cruenta
E Jovis monte importato in forum fonte
Veneto sumptu Romano ausu
Immortaliter sed hilariter irrigua
Virtus benigniori semper imbree recreata
Fato irascere serò te adventasse, & abi
Obiit H. an. æt. XXCII. *Sal. Hum.*
M. DC. XLI.

* Het Borstbeelt staat boven op.

a Divi Marci Procuratoris.

Frontis is bescheidentlijk geschreven maar my dunkt dat'er moest staan *Frontem*, of dat'er een woord uitgelaten is / *Frontis effigiem*, *simulacrum*, *imaginem*, of iets diergelijks. Het gebrek van ponctuatie maakt ook dat'er eenige duisterheid is omtrent het einde.

Ossa
Helenæ Capellæ,
Omnigenis virtutibus insignitæ Matronæ,
Francisci Mauroceni Conjugis prædilectæ,
Genere, Formâ, venustate
Græcam;
Fide, Pudore, Piete,
Romanam Helenam referentis,
In hoc postremo humanitatis domicilio requiescunt.

* Men bewaard in deze Kerk een steene Tafel die ik van eenige Devotarissen heb zien kussen / en die zo men zegt ten gebruike was van St. Pieter toen hy 't Antiochien was. Een Kerkbewaarder heeft my gezegt dat het een Present was van Michiel Paleologus

* Ter regter hand in 't inkomen tusschen het twede en derde Autaar tegens de muur.

Het Patriarchale Paleis staat neffens de Kerk aan dezelve zijde. Het is een makkelijk Huis, maar zonder groot aanzien van buiten.

Keizer van Constantinopolen. Hy deed my ook een lange en duistere Historie van een kooper Kruis dat men drijvende vond in zekere plaats van de Lagunes, en dat men met vele plegtigheden in deze Kerk bragt Men heeft eerbied voor het zelve / maar het heeft nooit gezegt wat het belettede om te grond te gaan als het boven 't water was / en hoewel het klaarblykelijk mirakuleus is / is'er niemand die het heugt / van het zelve mirakel te hebben zien doen. Zo dat dewijl alle Kerken / en zelfs de meeste Kapellen te Venetien overvloedig met stukken van het ware Kruis voorzien zijn / werd dit hoe buitengewoon dat het is / wat verwaarloost. De Monniken van St. Michiel tusschen Venetien en Murano / hebben een * groot en schoon / dat vooral de kragt heeft om een onweer te bezweren / en welkers historie hoe wonderbaarlijk datze is / in een parkement geschreven Boek / welkers onderwetsche gedaante alleen de waarheid van het feit zou kunnen bewijzen / al had men'er geen andere getuigenisse van. Eertijds vertrok geen schip uit Venetien / of de stuurman en byna al 't volk kwamen zig aan dit goede Kruis recommanderen; maar dien yver is wat verkoelt / een vreemde zaak! goede gewoonten / gaan eerder af als kwade! Het Choor van de Kerk werd zeer beroemd wegens de kostelijkheid en schoonheid van het werk. In een kleine kamer naast aan werd een wereldkaard bewaard die met de hand gemaakt is / en met waterverwe verciert / zo dat het waarlijk een curieus stuk is. De gene dieze gemaakt heeft / was een Monnik van de Orde / gelijk zulks blijkt uit de * Medailles die in zijn faveur geslagen zijn of ter zijner eere / waar op geschreven staat / *Frater Maurus S. Michaëlis Morianensis de Venetiis*, *ordinis Camaldulensis*, *Cosmographus incomparabilis.*

* In de Kapel van de Familie Priolo.

* Zy hebben'er een in het Klooster.

De Monnik die ons dit alles liet zien / geleide ons in een pragtige kleine Kapel * die digt aan de Kerk is; hy zeide ons dat het volk meende dat het een bekende Courtisane was die dezelve van geld dat op een oneerlijke manier gewonnen was had laten opbouwen maar dat zulks niet waar was. Dog waar of niet waar / wat is'er aan gelegen? Solon bouwde wel een Tempel ter eere van Venus / van het geld dat publijke Hoeren gewonnen hadden; waarom zou men het zelve te Romen en te Venetien niet doen / dewijl die meisjes van plaisier niet alleen aldaar getolereert / maar zeer ingeroepen / gestabileerd / beschermt en geauthorizeert werden?

* Van de Bouwkunst van Will. Burgamaso.

Het Klooster is geen fraay Gebouw / maar is in een fraaye stand gelegen. Men heeft het gezigt van Venetien / Murano / het Kido, het vaste Land / en verscheide plaatsen van de Lagunes, zonder van de wandelingen en de tuinen aan het huis behorende / te spreken. Het is by de twee honderd jaren geleden dat deze plaats aan een Ambassadeur van Spanje zo wel geviel / dat hy van voornemen wierd om'er zijn overige dagen te verslijten. Men liet ons zijn Grafschrift zien / 't welk zo men zegt door de vermaarde Alde Manuce gemaakt is.

In 't jaar 1497.

Lector

*Lector, parumper siste, rem miram leges. Hic, Eusebii Hispani * Monachi corpus situm est: Vir undequaque qui fuit doctimissimus; nostræ quoque vitæ exemplar admirabile. Morbo laborans, sexdecim totos dies edens bibens nihil prorsus, & usque suos manens, Deum oblit. Hoc te scire volebam. Abi & vale.*

* Hy nam de Monniks kap aan.

Ik ga de andere Graven en Grafschriften die in dezelfde plaats zijn met stilzwijgen voorby.

Dewijl wy zo digt by de glazeblazeryen van Murano zijn/ zal ik niet langer uitstellen om U E. daar over te onderhouden.

Murano is een van de grootste * en aangenaamste Eilanden van de Kagunes een kleine mijl van Venetien. Daar zijn eenige fraaye *a* huizen/ en na proportie/ veel meer tuinen als te venetien. Door dat Eiland loopt ook een Canaal grooter als de andere van het zelve Eiland/ en de berugte Glasblazeryen daar U E. zo veel van heeft horen spreken/ leggen op dit Eiland, U E. moet zig niet inbeelden dat die Gebouwen iets byzonders zijn/ zy werden in verscheide vertrekken verdeelt/ als zalen/ magazijnen/ vuurovens/ houtsolders/ &c. gelijk in alle andere plaatsen. Eertijds was het glas dat men noemt Venetiaans Christal/ het schoonste van Europa; maar hedendaags zijn die dingen niet gelijk voor dezen. Niet dat hun glas zo schoon niet is als het ooit geweest is; maar het is dat men elders het geheim uitgevonden heeft om te minste zulk schoon glas te kunnen maken. De Heer St. Didier heeft geschreven dat hy een Meester Glasblazer te Venetien had zien aanbieden honderd duizend gulden/ voor de geen die hem het geheim zou leeren om zulk wit glas te maken als dat van een schaaltje dat men uit de Glasblazeryen van Parijs gebragt hadde. En een van mijn vrienden heeft my verzekert/ dat over weinig jaren een flesje van 't schoonste Christal van Murano te Londen gebragt hebbende/ de werklieden zeiden dat ze'er niets in vonden dat hun werk overtrof. Zy zeiden zelfs dat zy het beter konden doen/ en dat zy het zomwijlen in der daad ook deden. De kennis die men dus in andere Landen verkregen heeft/en de Manufacturen die'er zig neergezet hebben/ hebben de schoone Negotie van Murano byna t'eenemaal in 't voetzand geholpen. Hun witste en zuiverste glazen worden van zekere * keisteenen gemaakt die men in de Tesin vind/ van asche van verscheide kruyden die men uit de nabuurschap van Tripoli in Barbaryen haald/ en dan de ordinaire vermengzels. Zy bedienen zig ook van eenige steenen die men in de Adice vind en van het zand van den oever van Dalmatien; maar dat is voor 't gemeen glas. De Glasblazers geven zig voor Edel-

* Daar zijn vijftien Kerken, die van de Kloosters daar onder begrepen.

Het Eiland is een van de volkrijkste.

a Die van de Hr. Camille Treuisano, den tuin, de fontein, &c. zijn ook aanmerkens weerdig.

Het Venetiaans glas is in Vrankrijk verboden.

* Zy zijn wit, en daar zijn'er die grooter zijn als een mensche hooft.

Hy wierd van Venetien na Murano] in de Bucentaurus gevoert. Edellieden uit zijnde door Hendrik de III. veredeld geworden; die haar werk ging zien toen hy te Venetien passeerde. En zy genoten de privilegies van de Citadinance of Burgerschap.

Laat ons weder na onze Kerken keren. Ik zal U E. niets zeggen van de gene die de naam voert van St. Marria van de krop die den Edele Nicolaus Leono stichte; om dat hy door de gewijde kroppen die hem de Monniken toezonden / van zijn kwaal genezen wierd. Ik zal U E. niet spreken van die van Ita. * Matin de Hemelsche / aldus genaamt ter zake van een beeld 't welk uit den Hemel viel; en waar in men de dierbaare schat van een been van St. Laurentius bewaart / 't welk dient om de brand te lesschen. Nog ook van 't Hooft van Jonas dat te St. Apollinaire * bewaard werd. Nog van de nagel van St. Clara. Nog van het hooftdekzel dat Laurentius toebehoord. Nog van alle diergelijke dingen die U E. misschien voor beuzelingen zou aanzen.

* Een schone Kerk.

* *Het volk zegt*, St. Aponale.

De Redempteur of Verlosser is een moderns Gebouw / en zeer aanzienlijk / hoewel vry minder als de Kerken van St. Joris en de la Salute. Het wierd in 't jaar 1576 getimmert over het zelve onderwerp als deze laatste / gelijk zulks blijkt by deze Inscriptie. *Christo Redemptori, Civitate gravi pestilentiâ liberatâ. Senatus ex voto. Prid. Non. Sept. an. M. D. LXXVI.* De uitvoering is van Palladio / zo wel als de schone voorgevel van St. Francois de la Vigne / en die van St. Lucie. Deze twee Kerken zijn pragtig in Autaren / dog de eerste is waardig dat zy van de andere in alle opzigten onderscheiden werd. Wanneer zy de laatste maal hersteld wierd / wierd haar schone voorgevel met verscheide figuren verciert / en inzonderheid met de twee * marmere beelden van Moses en St. Paulus / met deze woorden onder het eerste / *Ministro Umbrarum*; en deze onder het twede / *Dispensatori Lucis.* De Kapellen en Graven beantwoorden de kostelijkheid van het overige / en men zou het zig niet beklagen expres gekomen te zijn om ze te bezien. Ik heb zeer schone lofredenen gevonden in de Grafschriften van verscheide doorlugtige perzonen die in deze plaatsen begraven zijn; van Doges / Cardinalen / Patriarchen / Senatoren / Veldheren / Ambassadeurs / &c. maar dit alles is alleen historisch / en hoewel zulks met cierlijke woorden uitgedrukt is / heeft het egter die byzonderheid van stijl niet die de Grafschriften vereisschen. Hier nevens een of twee van de gene die my het meest aanstonden.

Door een Brevet van de *Paus*, hebben de Vleeschhouwers het voorregt om de *Pastoor* van St. Matthens te kiezen, en de manier om 't wywater in die Kerk te maken, is een been van St. Liberal daar in te dopen.

Te St. Jan in *Bragora.* Zy hebben een doos waar in men de kinderen legt die zeer ziek zijn, en men kan aan zekere tekenen zien ofze sterven zullen of niet. Te St Zacharias werd een Mantel bewaart strekkende ten selven einde. *Twee Madonna* die op Kapiteelen stonden, Mirakelen verrigt hebbende heeft men haar Kerken gebouwt die de naam voeren van *Madonna della Consolatione*, of *della Fava*, en *Madonna de Miracoli* (een schone Kerk) &c. &c &c.

* *Titiani Aspeti Patavini Opus.*

In het Frier of plattefaas staat geschreven, *Deo Utriusque Templi Ædificatori, ac Reparatori.*

Ver-

Bernardus Dandulus Ant. F. Vir magni animi, Ossa sua hoc loco, tum Patribus ossibus voluit reponi; quod Elisàbeth Soror amantissima effecit; ut cum iis ex quibus semel est ortus, longissima exactâ ætate, iterum simul reviviscat.

*M. Antonius Trivisanus * Princeps integerrimæ vitæ, & Paterna virtute, ac gloria semper clarus; omnibus honoribus egregie persunctus, a Patribus, invito ipsius genio, Princeps cooptatus; Cùm annum Remp. sanctè gubernasset, Religionis amantissimus, dum Sacro in imaginum Aula interesset, nulla ægritudine, flexis ante Aras genibus, in gremio Patrum moriens, migravit in Cælum beatissimus. M. D. L V. 1 Octobris.*

Daar zijn ten minsten 18 Doges te * St. Jan en Paulus begraven / en vele van die andere doorlugtige perzonen daar ik U E. zo even van gesprooken heb. Zie hier de Inscriptie die men gesteld heeft onder 't Graf van het huis des vermaarden M. Ant. Bragadin / Gouverneur van Famagousta / die door Mustafa Generaal van het Turksche Leger levendig gevilt wierd.

Marci Antonii Bragadeni, dum pro Fide & Patria, bello Cyprio a *Salamine, contra Turcas constanter, fortiterque curam principem sustineret, longâ obsidione* b *victi, a perfido hostis manu, ipso vivo, ac intrepide sufferente, detracta pellis. Anno salutis M. D. L X X I. X V. Kal. Septembr. Antonii Fratris opera & impensâ huc advecta; atque hic à Marco Hermolao Antonioque, Filiis pientissimis, ad summi Dei, Patriæ, Paternique nominis gloriam Sempiternam posita. Anno sal. M. D. XCVI. Vixit annos XLVI.*

Ik zal by dit Grafschrift niet meer als die van twee uwer * Landgenoten voegen.

* Doge. Hy stierf schielijk in die Kerk zo als hy de Mis hoorde.

* (Sylvestre Valier regerende Doge in 't jaar 1699. is de honderd negende.)

* Een grote en schoone Kerk, maar getimmert zo als zy zeggen, *à la Todesca*; dat is gezegt op de Gothische manier. Het Klooster is ook groot en schoon. Het zijn reguliere Dominikanen.

a Famagouste.

b Hy capituleerde na dat hy het lange tijd uitgehouden hadde. Maar Mustafa hield zijn woord niet. Hy liet de voornaamste Officieren doodslaan, en spaarde Bragadin om tot grooter voorbeelt van zijne wreedheid te strekken. Men sneed hem neus en ooren af, en liet hem gedurende eenige tijd de mars dragen (zijnde daar en boven met ketenen beladen) om de gene te dienen die de Fortificatien van de stad herstelden. Na dat men hem nu lange tijd allerhande smaatheden aangedaan had, wierd hy eindelijk op een publijke plaats levendig gevilt. Hy stond al die pijnen uit met een wonderbare onvertsaagtheid. Mustafa liet zijn huid met hooy vullen en zond die na het Wapenhuis van Constantinopolen, van waar de broeder en kinderen van dien doorlugtigen Martelaar zijnes Vaderlands, 45 jaren daar na dezelve wederom haalden. *Vid. Ant. Mar. Gratiani, de bello Cyprio.*

* De eene een Engelsman, en de andere een Schotsman.

Odoardo Windesor, Baroni Anglo, illustrib. Parentib. orto, qui dum Religionis quadam abundantiâ, vitæ probitate, & suavitate morum, omnibus charus, clarusque, vitam degeret, immaturâ morte correpto, celeberrimis exequiis decorato, Georgius Lewkner affinis poni curavit. Obiit An. D. 1574. Die mens Jan. 24. ætatis suæ 42.

Illustri Domino Henrico Stwarto D. Aubigni secundo genito, Excellentissimi Principis Esmei Ducis Læviniæ propinquitate, & generosissimâ indole præclaro; Hieronymus Uston Britanniarum Regis ad Sereniss. Remp. Venetam Legatus, suavissimo Affini M. M. P. 1637. Vixit annos 17.

In deze Kerk zijn verscheide Beelden te paart die door den Staat ter eere van eenige * Generaals die hare Legers gecommandeert hebben/ opgeregt zijn. Maar het aanzienlijkste is dat van de vermaarde Bartholomeus Coglione/ staande op de plaats buiten de Kerk. Het is van verguld metaal/ en onderschraagt door een schoon marmer voetstuk. Men heeft 'er deze Inscriptie onder gesteld.

Bartholomeo Coleono Bergomensi,
Ob militare imperium optime gestum. S. C.
Johanne Mauro, & Marino
Venerio Curatoribus. An. Sal. 1495.

* *Nic. Ursinus Nolæ, Pitiliani Princeps. Leonardus Pratus. Pompeus Justinianus Patritius Genuensis.* Horatius Balleonius, Bartholomeus Coleonus.

Het Wapen van die groote Veldoverste is een spreekend Wapen/ * zijnde zeker byzonder soort van Wapenschilden.

a *Sta. Maria gloriosa*, is nog een van de voornaamste Kerken van Venetien; zy is groot en een van die het meest versiert zijn. Men zegt dat de Serafijnsche St. Franciscus in eigener perzoon de plaats aftekende daarze getimmert moest werden. Ik heb'er twee volle agtermiddagen doorgebragt om'er een lengte van Grafschriften te ontcijfferen; maar ik heb'er alleen twee gecopieert. Het eene was 't eenigste dat ik'er van een vrouw gevonden heb/ het andere van den Doge Francois Foscara die men doet spreken als of hy zelfs zijn eige lofreden hielde. Onder deszelfs *Dogeat*, was'er een overstroming te Venetien/waar door een schade van meer als een millioen gouds veroorzaakt wierd/ volgens 't schrijven van *Nic. Doglioni*, en *Fedele Onofri*, het was ook in die tijd dat den schat door die Stamati daar ik U L. van gesprooken heb/ gestolen wierd.

*Coglioni.

a *J. Frari.* Conventuele Franciscaners. Daar zijn eenige pragtige Graven.

Mo-

b *Modestæ à Puteo, fœminæ doctissimæ, quæ varios virtutis partus,* c *Moderatæ Fontis nomine, Rythmis Etruscis (quibus memoranda cecinit) & sermone continuo feliciter enixa. Naturæ Partum dum ederet, puella vitam, sibi vero mortem, proh dolor! ascivit. Philippus de Georgiis Petri F. in off. super aquis pro Ser. Dom. publici jura defendens, Amantissimæ Conjugi P. Obiit an.* Dom. *M.* D. *XCII. Kal. Novembris.*

b In een van de Kloosters; by de Madonna miraculosa.

c Ontleende naam.

Accipite, Cives, * *Francisci Foscari Vestri Ducis imaginem, Ingenio, Memoriâ, Eloquentiâ: Ad hæc, Justitiâ, Fortitudine animi, si nihil amplius, certe summorum Principum gloriam æmulari contendi. Pietati erga Patriam, meæ satisfeci nunquam. Maxima bella pro vestra salute & Dignitate, terrâ marique per annos plusquam triginta gessi: summâ felicitate confeci. Labentem suffulsi Italiæ libertatem. Turbatores quietis compescui. Brixiam, Bergamum, Ravennam, Cremam, Imperio adjunxi vestro. Omnibus ornamentis Patriam auxi. Pace vobis partâ. Italiâ, in tranquillum, fœdere redactâ. Post tot labores exhaustos, ætatis an.* LXXXIV. *Ducatûs quarto supra trigesimum; salutisque* M. CCCC. LVII. *Kal. Nov. ad æternam requiem commigravi.*

Vos,
Justitiam & Concordiam,
Quo sempiternum hoc sit Imperium,
Conservate.

Ik zal in 't voorbygaan opmerken dat ik in de Grafschriften die ik gelezen heb/ ontmoet heb een redelijk groot getal menschen die gelijk deze al 80 jaren bereikt hebben/ en zelfs ouder geworden zijn/ 't welk een teken is dat de lugt van Venetien niet kwaad moet zijn.

* De 65 Doge. Hy wierd in het 84 jaar zijns ouderdoms afgezet wegens deszelfs zwakheden, na dat getrouwlijk en onberispelijk zijn Ampt van Doge gedurende 34 jaren geoeffent hadde en by stierf twee dagen daar na. De Heeren van Venetien zetten hare Doges af, en met veel reden, wanneer dezelve onbekwaam werden om hun Employ langer te kunnen oeffenen. Het is niet raadzaam dat de gene die de Beschermer en de glory van een Natie moet wezen, een Man zy die onder zwakheden bezwijkt, of voor een gek, een wreedaard of een verstoorder van de gemeene rust te boek staat.

De voorgevel van * St. Maria van Nazareth / is van een zeer schoon wit marmer / en van de Bouwkunst *a* van Sardi: Het is een

* In de Barrevoeter Karmeliters op het Canal Reggio.

a Ten kosten van den Edelen Hieronimo Cavazzo. (Men ziet zijn Graf te *St. Maria dell Horto.*)

b Het is een Testamentair Legaat, *van Jacobus Gallus*, gelijk zulks by deze Inscriptie blijkt.

een zeer kostelijk stuk. *b*. Die van St. Justina en St. Sauveur zijn ook van de meest geachtte. Men ziet in deze laatste Kerk de pragtige Grafsteden van den Doge Francois Venier; (Venerius) van Catharina *c* Cornaro (Cornelia) Koningin van Cyprus/ van de Doges Laurens en Hieronimo Priolo; van de Procurator Andrea Delfino/ en eenige andere. Onder de kleine overdekte Galdery over dewelke men van de Kerk na de straat de la Mercerie afgaat/ is een Inscriptie waar by blijkt dat Paus Alexander de III. vlugtig zijnde/ zig een nagt op die plaats verborgen heeft. *d*. *Alex. III. Sum. Pont. A. D.* 1177. *hic pernoctanti, Ecclesiam S. Salve. consecrati, & indulg. concedenti, Can. reg. Salvats. posuere. An.* 1632.

D. O. M.
Christo Servatori. Æterna incrustatio, Jacobi Galli pietatem testabitur æternitati. D, O. M. Æternam hujus Frontis incrustationem, à Jacobo Gallo legatam, Marinus Moschenius P. C. M- DC. LXXIII.

c Zy plante den Srandaard van Venetien te Famagousta, en gaf haar Rijk weer over in handen van de Republijk, in 't jaar 1487. Maar over deze afstand moet men den Hertog van Savoyen horen spreken.

d Ter slinker zijde in het afgaan tegens de muur.

Niets is'er fraayer als het groot Autaar van St. Justina met het Tabernakel. De Devotarissen van die Santinne laten niet na om de steen te gaan bezigtigen alwaar het indruksel staat dat hare knien daar in maakten/ toen zy haar laatste gebed dede voor haar martelaarschap/ en dit is in eene *e* Inscriptie uitgelegt die men onder de steen gezet heeft. De gene die den grooten St. Christoffel tot hun Patroon gekozen hebben/ betuigen een buitengewone eerbiedigheid voor het Beeld van dien Sant dat men te *S. Maria dell' horto*, op het groot Autaar ziet. Want hoewel dit Beeld modern is/ dewijl het door een zeer vermaard Beeldhouwer * gemaakt is geweest/ na de proportie van een been van 't Origineel 't welk eertijds *a* uit Engeland overgebragt wierd door een zeer *b* weetgierig man en een zeer goet kenner van Reliquien/ heeft men het geluk van door dat middel de regte grootte van dien Sant te zien/ en dit zet de afbeelding die men'er van gemaakt heeft/ een groote luister by. Daar zijn zelfs menschen op dat soort van dingen afgeregt die niet twijffelen of dat Beeld zal haast mirakulen doen. In die Kerk ziet men ook

e Traditum est nobis ab antiquis indubiâ successione, hanc esse illam petram in qua Justina virgo impressit vestigium genuflexionis suæ factæ pro oratione habita ante martyrium, quam hic reponi fecimus ad Fidelium devotionem.

* Gaspar Moranzono.

a In 't Jaar 1470.

b De voorgevel van deze Kerk is met marmer verrijkt, en fraay opgetooit.

ook de pragtige Kapel *c* van de Familie Contarini / en het *d* praalgraf van de Graaf Hieronimo Cavasso / waar van ik U E. laatst gesprolten heb.

Ik geloof dat ik wel twintig malen te St. Luc *e* geweest ben / expres om'er het Graf van dien *f* vermaarden Aretin te zien / en ik heb die Kerk tot nog toe niet open gevonden. Hoewel die schimpzieke Poëet wel verdient heeft / om zelfs gehekelt te werden / kan ik naauwlijks geloven dat men tot een Grafschrift gemaakt zou hebben / gelijk als sommige my verzekeren / het vinnige Puntdigt dat zo men zegt de President Mainard tegen hem gemaakt heeft. In allen gevalle ik zal'er hier de Copy van neerzetten / met de overzettingen die'er in 't Frans en Italiaans van gemaakt zijn.

c Daar zijn eenige Borststukken door Alex. Victoria gemaakt.
d Van de Architectuur van Joseph Sardi.

e Men zegt dat de Kerk van St. Lucas midden in Venetien staat.
f Pieter.

Condit Aretini cineres lapis iste sepultos,
Mortales atro qui sale perfricuit.
Intactus Deus est Illi: causamque rogatus,
Hanc dedit, Ille, inquit, non mihi notus erat.

Le temps par qui tout se consume,
Sous cette pierre a mis le corps
De l'Arétin, de qui la plume
Blessa les vivans & les morts.
Son Encre noircit la memoire
Des * Monarques de qui la gloire.
Est vivante après le trepas:
Et s'il n'a pas contre Dieu mesme
Vomi quelque horrible blaspheme,
C'est qu'il ne le connoissoit pas.

* Men noemde hem den geessel der Vorsten.

Qui giace l'Aretin Poeta a Tosco,
Che d'ogn'un disse malo, fuor di Dio;
Scusandosi col dir, Jo n'ol, conosco.

a Hy was van Arezzo.

't Welk zo veel is als;
Hier legt Aretijn de Toscaanse Poeet, die van ieder een wist kwaad te spreken. uitgezondert van God, dien hy ook niet verschonen zou, indien hy hem na zijn zeggen, gekend hadde.

Voor het overige / is die aardigheidheid een dieffstal op de Rommelzoo van den Hr. des Accords begaan / Auteur van een zeker boek ge-

genaamt Mengelmoes van verscheide dingen / dewelke over honderd en twintig jaren de hier onderstaande vier veerzen geschreven / en in een versameling van verscheide stukken geplaatst heeft.

Bissot rempli de médisance,
Parle mal de tous, en tout lieu;
Et médiroit encore de Dieu,
S'il en avoit la connoissance.

Na alle schijn zal U E. meer als een volkomen genoegen hebben over 't stuk van de H. Plaatsen van Venetien. Hoewel ik dit * onderhoud nog veel langer zou kunnen uitbreiden. Ik zal 't dan hier by laten. Zy zouden my hier uitlagchen indien zy de wanorder zagen / waar mede ik van alle hare Kerken gesproken heb / zijnde dikwils van de eene hoek van de stad tot aan de andere gesprongen. Ik heb geen andere schikking gezogt als de order van mijn tafelboekje / en my dunkt dat zulks genoeg voor U E. is. Ik had U E. gemakkelijk een lange lijst kunnen maken van de schoonste schilderyen die men in die Kerken ziet / maar ik zou gedagt hebben dat ik U E. verveelen zoude door het lezen van diergelijke Catalogus. Ik zal my ook niet inlaten om U E. van die andere half geheiligde plaatsen te spreeken / die men hier Scuole noemt. Het zijn publijke Gebouwen verdeelt in Kapellen / Zalen / Kamers en andere vertrekken / die aan Broederschappen van Geestelijken of menschen van eenig ander beroep toebehoren. Ik heb 'er voor het minst 35 gezien / en ik twijffel niet of daar zijn'er meer. Maar daar zijn * ses voorname die men *Scuole grandi* noemt. De rijkdom en alle andere versieringen van die plaatsen behoeven voor die van de schoonste Kerken niet te wijken.

* Ziet 't Advijs aan de Reizigers op 't Artijkel van Venetien.

Ziet het zelve berigt.

* Van St. Marcus, naast aan de Kerk van de H. Jan en Paulus.

In een groot getal Kerken en Broederschappen / zijn jaarlijkse fondzen tot het uithuwelijken van arme dogters; het is een liefdadige zorg die men door gansch Italien heeft.

Van de Misericordia in 't quartier van Canal reggio.
Van St. Jan den Evangelist in 't Quartier van St. Paulus.
Van de Charité in 't Quartier van *Dorso duro.*
Van St. Roch in 't Quartier van St. Paul.
Van St. Theodore in 't Quartier van St. Marcus.
Die van St. Marcus en St. Roch overtreffen de andere.

Het zal U E. mogelijk niet verveelen / dat na het redenvoeren over Christen Kerken / ik U E. ook iet zegge van de Joodsche Synagogen. Het zal met een woord gedaan zijn / alzo daar niet anders van te

te zeggen heb als dat'er seven zijn in * twee *a* Ghetti beslooten / en dat de schoonste van de seven / het veel minder is als die van Londen / hoewel'er in deze laatste niets opmerkelijk is.

Zo ik de gemene geruchten mag geloven / kan men omtrent twee duizend *b* Joden te Venetien berekenen. Daar zijn eenige rijke/ maar weinig / in vergelijking van de gene die arm zijn. Men noodzaakt hen om de *c* rode hoed te dragen. Zy hebben een kleine Jurisdictie/ om onder hen Processen van weinig importantie te beslissen. Dewijl die menschen knegts zijn om alles uit te voeren / gebruikt men hen tot verscheide zaken / en inzonderheid de Edelen / die hen ook veel de hand boven het hooft houden. Ik weet niet of ik U E. gezegt heb dat zy zig tot Doctoren in de Medicijne tot Padua kunnen laten promoveren / en hun beroep te Venetien en in den ganschen staat waarnemen.

Zie daar al 't geen U E. van my voor het tegenwoordige zal hebben/ wegens de vermaarde stad van Venetien.

* Het oude en 't nieuwe.

a Zoo noemt men in Italien de Quartieren van de stad alwaar de Joden 's nagts opgesloten werden.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Venetien den 15 Febr. 1688.

b Daar zijn eenige rijke Portugeesche Familien. De Hoogduitzers zijn arm.

c Hunne hoeden zijn gemeenlijk met een stuk scharlaken overdekt. De boord is van onderen zwart.

XIX. BRIEF.

XIX. B R I E F.

MYN HEER,

Tusschen Padua en Rovigo valt niets opmerkelijks voor / als dat het een vlak en vrugtbaar Land / door verscheide rivieren besproeit / en redelijk wel bebouwt is. Men vind'er van alles / velden / bosschagies / wijngaarden / bouwland. De Venetianen hebben'er eenige lusthoven / doch de gemene woningen in 't aankomen van Rovigo / zijn maar hutten van riet gemaakt; in minder als een uur zou de brand alles tot assche toe verteren; ondertusschen kan men'er zo wel vrolijk zijn als in de Paleizen. Wy hebben verscheide reizen uit die hutjes gemaskerde benden zien komen die onder 't geluid van de lier en de zakpijp niet als springende voortgingen. Deze Veld-Troupen zijn misschien beter als die groote verwarring van Venetien.

ROVIGO. Rovigo is een arme kleine stad / met een bouwvallige muur omringt. Ondertusschen resideert'er de de Bisschop van Adria / die oude en vermaarde stad die de naam aan de Golf gegeven heeft / zijnde nu byna niets als een slegt dorp dat wel half overstroomt is.

FERRARE. Ferrare is zeer groot en redelijk schoon / hoewel van inwoonders ontbloot. Sommige zeggen datze genaamt wierd / *Ferrare quasi fere aurea*, ter zake van de rijkdom van hare Commercie; maar thans is'er alles arm en in een erbarmelijke staat. Wanneer wy ons eens op een kruisweg bevonden in 't midden van vier zeer groote straaten / bleven wy'er eenige ogenblikken stil staan / zonder aan de eene of de andere kant iemant te vernemen. Men rekent ook dat die stad meer Inwoonders als huizen heeft. Ondertusschen is het Ferrarees een van de beste gewesten van Lombardyen; het is een vlak en vet Land / dat maar bebouwt moet werden. U E. weet dat die verwoesting een uitwerkzel is van de strengheid van de Regering. Men moet staat maken dat al het gene in handen van de Pauzen valt / aanstonds ellendig vervalt.

(*Ser-*

In 't jaar 1570 in veertig uuren tijds, stond Ferrara hondert festig schuddingen van een aardbeving uit, en wierd byna gansch verdestrueert. *Schrad.*

(*Servierant tibi*, *Roma*, *prius* Domini Dominorum.
Servorum Servi *tibi sunt jam*, *Roma*, Tiranni.)

Die Vorsten gemeenlijk oud zijnde / zijn genootzaakt veel uit te rigten in weinig tijds / om hunne familien te verrijken en zy bekreunen zig zeer weinig hoe het na haren dood met den Staat gaan zal. Toen * Ferrara onder 't Pausdom van Clemens de VIII. aan hunne Domeinen gehecht wierd / liet die Paus een sterk *a* Kasteel bouwen / het welk nog in een redelijk goeden staat is; maar de andere fortificatien zijn gantsch vervallen / wijl'er geen hand aan werd gehouden. De oude Hoge Schole van Ferrara / is tegenwoordig maar een slegt Collegie van Jesuiten geworden.

Regt over de Hoofdkerk zijn twee metale beelden te paart / een van dewelke is van den goeden Hertog † Borso. Eertijds was'er een vryplaats twintig schreden rondom / en de bewoordingen van dat voorregt waren op het voetstuk geschreven. Maar zedert dat den Staat van Meester verandert is / vint zulks nu geen plaats meer / en zelfs staat het Beeld niet meer op zig zelve: mits het voetstuk ingeschoten is in die Gebouwen die men daar agter aan getimmert heeft. Dog een andere diergelijke vryplaats ‡ ziet men heden rondom de schone ‡‡ Colom die het Pronkbeelt van Alexander de VII. onderschraagt. Het ander Beelt te paart wierd voor Nicolaus Marquis d'Este opgerigt / dewelke / in de Inscriptie genaamt wert / *Ter Pacis Auctor*.

Men geleide ons verders na 't Palets der Hertogen na 't huis van de Marquis de Villa / na de Hoofdkerk / en in verscheide andere Kerken en Kloosters; maar hoewel ieder van dezelve iets fraais heeft / kan ik niet denken dat de beschrijving daar van U E. zeer aangenaam zou zijn / behalven dat van zo veele verscheide dingen te spreken / te wijdlopig zoude werden. Ik heb niet willen nalaten U E. het Grafschrift van den armen Arioste hier nevens te zenden / wiens grafteken men onlangs in de Kerk der Benedictijnen vernieuwt heeft.

* In 't laatst van 't jaar 1597. verviel het Hertogdom van Ferrare by gebrek van Maunelijk Oir, weder aan den H. Stoel. Alphonsus de II, is de laatste Prins geweest, wettige zoon uit 't Huis d'Este.

a Du Val schrijft dat dit Kasteel twee millioenen goude kroonen gekost heeft.

† Borsius of Borso d'Est wien ten gevalle de Paus Paulus de II. het markgraafschap Ferrara tot een Hertogdom verhief. Borso was een van de deugtzaamste Princen zijner Eeuwe.

‡ Zulke vryplaatsen dienen nergens toe wijl men ten laatste in de vryplaats zelfs moet omkomen.

‡‡ Midden in een groote plaats.

Notus & Hesperiis jacet hic Areostus & Indis,
Cui Musa æternum nomen Hetrusca dedit.
Seu Satyram in vitio exacuit, seu comica lusit,
Seu cecinit grandi bella Ducesque tubâ.
Ter summus Vates cui summi in vertice Pindi,
Tergeminâ licuit cingere fronde comas.

Wy wierden in de Opera gebragt alwaar wy niets verwonderens-waardig zagen De voornaamste Speelster was een kleine Zangster van twaalf of dertien jaren redelijk fraay/ dewelke dien dag haar proefstuk op het Toneel dede/ en volgens het gemeen zeggen/ dien zelven avont nog een ander met een der voornaamste Edelen van de stad stont te doen. Alle de eerste Logies waren vol Jesuiten en diergelijk slag van volk.

RAVENNE, te weten het oude.

Van Ferrara tot Ravenne zijn vijftig mijlen/ gedurende de eerste dag reize blijft het Land nog al goet/ maar in 't vervolg werd het laag en wateragtig tusschen de verscheide armen van de Rivieren d'Adige en de Po. De vlekken en dorpen die wy op de weg zagen zijn byna niet waard daar van te spreken. Ravenna is de helft kleiner als Ferrara. Evenwel ziet men het van verre/ om dat het in een opene vlakte legt. U E. weet dat de oude Wereld-beschrijvers het zelve afbeelden in een diergelijke stand als die van Venetien/ op palen midden in 't water en ieder weet dat het eertijds de * voornaamste zeehaven der Romeinen op de Adriatische zee geweest is. Hedendaags is die plaats geheel van gedaante verandert/ niet alleen zijn de Lagunes uitgedroogt/ maar de zee zelfs heeft zig drie mijlen van daar begeven/ waar door 't Land 't welk eertijds onvrugtbaar en verdronken Land was / nu eene der vrugtbaarste vlaktens van Italien geworden is. Men behoeft niet te twijffelen of het hedendaags Ravenne is het oud Ravenne / dewijl zulks door verscheide gedenktekenen genoegzaam bewezen werd. Daar zijn zelfs tegen de muuren die aan de zeekant staan / verscheide groote yzere ringen / die men eertijds gebruikte om'er de schepen aan vast te maken / en men ziet nog een overblijfzel van de vuurbaken. Deze stad is zo dikwils door oorlogen verwoest geweest / dat men'er zeer weinig overblijfzels van hare eerste oudheid ziet. Zy is tegenwoordig slegt genoeg betimmert / en zeer ontbloot van volk zo wel als Ferrara. Evenwel heb ik 'er verscheide merkwaardige dingen gevonden Haar gelegentheid alleen ten opzigte der wonderlijke verandering in haar Landstreek voorgevallen / verdiend mijns bedunkens wel dat men'er zijn weg na toe neemt.

* ... *Classem Miseni, & alteram Ravenna, ad tutelam superi & inferi maris.* Suet. in Octav. c. 49.

Buiten

Buiten de muuren / by de oude haven is een Praalgraf dat Amalazonte opgeregt had voor zijn Vader Theodoric Koning der Ostrogoten / die gelijk gy weet / te Ravenna zijn verblijf hield. Van dat Gebouw heeft men een kleine Kerk gemaakt / waar aan men de naam van Rotonde gegeven heeft. En het opmerkelijkste aldaar / is * de steen die als een omgekeerde kop uitgehouwen waar mede die Kerk overdekt is. Ik heb die steen gemeten / en bevond hem agt en dertig voeten in zijn middellijn en vijftien in zijn dikte. Het Graf van Theodoric stond aan het hooge einde / en midden onder die kleine kom / tusschen de beelden der twaalf Apostelen die men op de kant rondom geplaatst had. Die Beelden zijn gedurende de laatste oorlogen van Lodewijk de XII. Koning van Vrankrijk verbrijzelt geworden / en het Graf 't welk van root marmer is / raakte ook onder de voet. Wy hebben gezien dat het in de muur van een oud Paleis 't welk in de stad staat / ingeschoven is. Na dat die Vorst Boetius en Simmachus had laten ombrengen / wierd hy als onze Leidsman die een Priester was / ons zeide / gestadig door de ongemakkelijke geesten der afgestorvene / zodanig verschrikt / dat hy om dit te ontgaan na de andere wereld de vlugt nam : maar zijne beenderen en zijn Graf zelfs hebben na hem nog gezworven.

* Die steen is niet in het midden doorgebroken gelijk eenige geschreven hebben. Men zegt te Ravenna, datze meer als twee hondert duisend ponden weegt dat ik ook wel wil geloven.

De Hooftkerk is een oude Kerk / welkers buik onderschraagt werd door ses en vijftig pylaren van marmer uit de Archipel gekomen / welke aan ieder zijde een dubbelde ry maken. Het Choor is overwelft met schoon ingeleit werk / en men bewaart'er met groote eerbiedigheid een van de steenen daar St. Steven mee gesteenigt wierd. Maar het fraaiste dat ik in die Kerk vind / is de groote deur / zy is van planken van wijngaards hout * gemaakt / welker sommige twaalf voeten hoog / en veertien of vijftien duimen breed zijn. De grond is zo goet voor de wijngaarden zelfs ter plaatse daar de zee die eertijds bedekte ; dat zy'er tot eene ongelooffelijke dikte groeyen. My komt te binnen dat ik in de reis van Olearius gelezen heb / dat hy ook by de Caspische zee wijngaards stammen van een mans dikte gevonden had.

* Plinius maakt gewag van een Beelt van Jupiter, en van een ander van Juno die van wijngaards hout waren.

In de Kerk der Theatijnen toont men een klein venster boven het groot Autaar / midden in het welke / men de figuure van een witte duif geplaatst heeft. Het is ter gedagtenisse dat na de dood van St. Apollinarius eerste Bisschop van Ravenna / de Priesters vergadert zijnde om tot de verkiezing van een Opvolger te t eden / de H. Geest zo men zegt door dat venster in de gedaante van een duif inkwam / en zig op de geen die verkoren moest werden / nederzette. Zy voegen'er by dat het zelve nog elf malen daar na gebeurt is / maar zedert die tijd hebben zy hunne dingen zonder die bystand verrigt. Platina na Eusebius verhaalt een diergelijke Historie van de verkiezing van Paus Fabianus / of om beter te spreken / van Fabianus Bis-

schop van Romen. In de Kerken van de H. Vitalius/Apollinarius/ Romualdus / en Andreas / zijn zeer schone marmere stukken als mede veele van root marmer. Dit alles komt uit Griekenland / en is na alle schijn van die tijd van het * Rechts-gebied van een Opperhooft geweest. Het Graf van Galla Placidia *a* Zuster der Keizers Arcadius en Honorius / is in de Kerk van St. Celsus / tusschen die van Valentinianus en Honorius. Men sprak ons van dat Gedenkteken als van een zeer fraye zaak / maar dewijl de gene die'er de sleutel van had / afwezig was / hebben wy het niet kunnen zien. Wy zagen het Graf van den Poeet Dantes *b* in het Klooster der Conventuele Franciscaners. Ik heb'er 't Grafschrift van uitgeschreven voor al om de frayigheid van 't rijm.

* Het Opperhoofdig Regtsgebied begreep Ravenna, Boulogne, Imola, Fayence, Forli, Cesena, Bobie, Ferrara, en Adria. En den Exarque, (Gouverneur door de Keizer van het Westen afgezonden) had zijn verblijf te Ravenna. Daar zijn'er 11 geweest. De eerste wierd door Justinus in 't jaar 567 gezonden, genaamt Longinus, en Eutichius was de laatste omtrent 't jaar 728.

a En Dogter van Theodosius de Groot. Daar is een ander Graf van die Princes in de Kerk van St. Aquilin te Milaan. Zy is de gene die de Kerk stichtede. *C. Tor.*

b Dante Dabighieri Florentijn, een man van kwaliteit en groote verdienste, stierf in zijn ballingschap te Ravenna in 't jaar 1321. en in 't 56 van zijn ouderdom. Hy wierd gebannen of genoodzaakr de vlugt te nemen; om dat hy van de party was van de Blanken of *Gibellinen.*

Jura Monarchiæ, Superos, Phlegetonta, lacusque
Lustrando cecini, voluerunt Fata quousque.
Sed quia pars cessit melioribus hospita castris,
Factoremque suum petiit felicior astris,
Hic claudor Dantes, patriis extorris ab oris
Quem genuit parvi Florentia mater amoris.

Zie daar de veerzen die de vermaarde Bembus op zijn Graf daar by voegde toen hy het liet vermaken.

Exigua Tumuli Danthes hîc sorte jacebas,
Squallenti nulli cognitè pene Situ.
At nunc marmoreo subnixus conderis arcu,
Omnibus & cultu Splendidiore nites.
*Nimirum * Bembus Musis incensus Hetruscis,*
Hoc tibi, quem in primis hæc coluere, dedit.

* Pieter Bembus; Veneetiaans Edelman en Cardinaal, een geleert Man, en van groote verdienste.

Op

Op de groote plaats staat een zeer schoon metale Beelt van Paus Alexander de VII.. Aan het andere einde van dezelve plaats ziet men twee Zuilen waar op de oude Patroon ende het Wapen van Venetien stonden / toen Ravenna aan dien Staat behoorde / alzo het de gewoonte is diergelijke Zuilen in alle de Domeinen op te regten. Dog de Paus heeft op dezelve geplaatst het Beelt van St. Victor/ en dat van St. Apollinarius dewelke de Patronen van Ravenna zijn. Niet ver van daar / onder eene overdekte gallery toonde men ons metale deuren en andere dingen die de Inwoonders van Ravenna eertijds uit Pavia gerooft en t'huis gebragt hadden / en die zy ter gedagtenisse van dien gelukkig uitgevoerden aanslag bewaren.

Sylvester Giraldus schrijft dat op den dag van St. Apollinarius / alle de raven van Italien te Ravenna verzamelen / die men dan aldaar op een dood paart onthaalt ; en hier van daan / voegt hy'er by / heeft de stad Ravenna haar naam gekregen / alzo Rabe, in 't Hoogduitsch een Rave betekent. Dit alles is valsch / en ten uiterste belacchelijk. Evenwel heb ik te Ravenna van een geleert man verstaan dat Giraldus den Uitvinder dezer verziering niet is / en dat hy die elders gelezen had.

Een goet uur van Ravenna / kwamen wy in een Bosch * van Pijnbomen / dat vier mijlen lang is / en welkers noten zo men zegt/ door gansch Italien verzonden werden. Dit bosch legt ter slinker zijde digt aan de zee / ter regter zijde zijn moerassen die zig zo ver men zien kan na de kant van 't Appenijnsche gebergt/ uitstrekken. Na dat wy met een vaartuig de rivier de Savio gepasseert waren / gingen wy dwars door de kleine stad Cervia / dewelke midden in een slegt moerasžig Land gelegen is / dat kwalijk iets anders als zout voortbrengt. Wy hielden 't middagmaal te Cesenate aan de zeekant/ en drie mijlen aan deze zijde bevonden wy ons op den oever van de Rubicon / die men ook *a* Pisatello noemt. Ik beken dat ik wat verzet stond toen ik zag dat onze koets die vermaarde beek doorwaden kon; hoewel ik uit Lucanus verstaan had / dat het geen groote rivier was;

* Schuil-plaats der Bandi-ten, voor het Paus-dom van Sixtus de V. die 'er zijn staten van gezui-vert heeft.

(*Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis*).

CERVIA. In 't jaar 1589. wierden die zoutpannen voor 70 duizend goude kroonen verpagt.

CESENATE.

a Andere zeggen, hoewel t'onregt, dat het de Finmicino is, omtrent twee hondert schreden van de Pisatello.

Een uur daar na floegen wy den weg in langs de zee. Het zand is 'er vast en gelijk zonder eenige rotzen of zeegewas. Wy vervolgden dien weg tot op een mijl van Rimini / alwaar wy weer de landzijde moesten kiezen/ om de rivier te passeren/ die men eertijds Ariminum noemde na de naam der stad / welkers muuren zy besproeit; de rivier voert hedendaags de naam van Marechia.

RIMINI. Een stad, 485 jaren ouder als Romen, en een Romeinsche volkplanting gemaakt 266 jaren voor Christus geboorte.

Rimini is een kleine en zeer arme stad / ondertusschen is het een vet en wel bebouwt Land. Sigismundus Pandolfus Malatesta had het eertijds sterk gemaakt; maar het heeft thans niets als een slegte vervalle muur. U E. weet dat de Malatestes eertijds Heeren van verscheide plaatsen in die Provintie waren. De marmere brug/ die Augustus en Tiberius; gelijk uit twee zorgvuldig bewaarde opschriften blijkt / hebben doen bouwen / en de zegeboog voor Augustus opgeregt / zijn de twee voornaamste Gedenktekenen van die stad. Men ziet'er ook de overblijfzels van een ronde schouwplaats / agter den Tuin der Capucijnen / en vijf hondert voeten verder buiten de stad is een Toren van tigchelsteen die de vuurbaak van de oude haven was / maar de zee is een halve mijl van die plaats afgeweken en de vuurbaak is tegenwoordig met tuinen omringt. P. Malateste vernielde voorts de geheele haven die voor een van de schoonste van Italien gehouden wierd / om van de stukken marmer die hy 'er uit haalde / de kerk van St. Francois te bouwen. Men bewaart 'er een L. V. die nergens anders toe dient als om Regen te doen vallen als 'er gebrek aan is / of om die te doen ophouden / als'er te veel valt / en in geene andere als deze twee gelegentheden werd iets van haar gebeden.

De Bibliotheek van de Graaf Gambalonga is zeer talrijk/ maar bevat niets zeldzaams/ indien de gene dieze ons liet zien / daar omtrent wel onderregt is. Men liet ons midden op de markt een soort van een marmer voetstuk * zien waar op deze woorden uitgehouwen stonden. *Caius Cæsar Dict. Rubicone superato civili bel. Commilit. suos hic in foro Ar. Allocutus.* Het metale beelt van Paulus de V. staat op een andere plaats / en dicht by 't zelve een marmere fontein/ welkers werk voor fraay gehouden werd.

* Is de zaak niet waar, zy is niet onwaarschijnlijk.

Als men buiten Rimini komt / gaat men over de duinen vijftien mijlen lang tusschen de zee en de velden. In het passeren door het dorp Catholica vond ik zeker opschrift boven 't portaal van de groote kerk zeer merkwaardig waar in gezegt werd / dat wanneer in 't jaar 359. een Concilie van Bisschoppen / byna altemaal Arrianen / te

CATOLICA.

Al Lido del mare, essendo la Marina quieta & piacevole, se vedono le mura con le sommita delle torri, & d'altri edifice della Citta di Conca, gia molto temo de'l mar sommersa. L. Alb.

te Rimini vergadert waren / de Regtzinnigen hunne aandagt in dat dorp gingen plegen / 't welk daar na de naam van Catholica gevoert heeft. U E. weet de history van dat Concilie / indien men het zo noemen mag. Tien of twaalf mijlen van daar na het Appeninische / ziet men de stad en Republijk van St. Marin op den top van een berg leggen / aan welkers voet de grenspalen van den Staat zijn. Deze kleine byezwarm blijft gelukkig zedert verscheide eeuwen in staat / om dat het voor niemants nijd of nayver is bloot gestelt. Van Catholica tot Pesaro zijn zes of zeven mijlen; al dat Land is met fraaye huizen doorzaaid / en zeer aangenaam bebouwt.

Pesaro is grooter / beter gebouwt / netter en bekoorlijker als Rimini. Het legt op een kleine hoogte / waar door het ook een zuiverder lugt / en helderder ligt heeft. Niets is 'er zo aangenaam als de kleine heuveltjes die het omringen / het is een verkwikkende vermenging van weiland / wijnbergen en boomgaarden. De olijven zijn'er uitnement; maar de vijgen overtreffen alle andere vrugten in goetheid van smaak en in agtinge / door gantsch Italien spreekt men niet als van de vijgen van Pesaro. Het beste vleesch kost'er maar drie *bayoques* het pond 't welk uit agtien oncen bestaat; bedragende dit iets meer als een halve stuiver of twee *farthings* het pond in Engeland. Het broot en de wijn zijn na mate nog beter koop gelijk ook alle het overige. De zee en de rivieren verschaffen ook alderhande uitstekende visch; zo dat in alle opzigten / die stad van levensmiddelen overvloedig voorzien is. Zy is redelijk wel * versterkt hoewel wat ouderwets / en de huizen zijn'er doorgaans redelijk fraay. Wy hebben'er geen een oud Gedenkteken gevonden. Daar is een zeer schone fontein op de groote plaats / en een Beelt van Paus Urbanus de VIII. onder wiens Pausschap / die stad en 't gansche Hertogdom van Urbino aan den Kerkelijken Staat gehegt wierd.

PESARO Rom. Col. In 't jaar van Romen 569.

De lugt van Pesaro is 's winters goet, dog kwaad zomers, en zeer gevaarlijk gedurende de maanden July en Augustus. De Hertog van Urbino hield'er zijn residentie 's winters.

* Door Jan Florza.

In 't uitgaan van Pesaro / sloegen wy weer den weg in langs den oever / en vervolgden denzelven zeven mijlen tot aan Fano. Deze is altijd dezelve zo als ik U E. die afgebeelt heb aan de andere zijde van Rimini / uitgezondert dat de zee * hier vele eikels / kastanien / nooten / cypressen / biezen / en bladeren opwerpt / mitsgaders verscheide andere dingen die waarschijnlijk uit de rivieren komen / en die de wind van tijd tot tijd te rug drijft. Een van ons gezelschap vond op het zand een van die kleine visschen die men in dat Land Cavalletto noemt. Sommige noemenze in Vrankrijk / Chevalmarin, of zeepaart / en andere kleine draak. Ik had'er dikwils verscheide van gezien in Cabinetten van rariteiten / en ik twijffel niet of U E. kentze ook. Het droogt in zeer weinig tijd op; en men kan het dus wel bewa-

FANO.

* Toen ik'er eenige jaren daar na doortrok, vond ik'er weinig van alle die dingen.

waren / zonder iets anders daar by te doen. Het is zeker dat dit kleine beest het hooft en den hals byna als een paart heeft. Men zegt dat het wijfje geen hairen aan den hals heeft. Dese hairen vallen uit / wanneer het dier begint op te drogen. Men schrijft het verscheide eigenschappen toe / en men verzekert onder anderen / dat het de dolheid geneest / als het geroost en opgegeten / of na dat men het gestampt en met honing en azijn gemengt heeft op de beet gelegt werd.

FANO. Fano is een kleine stad die redelijk fraay is. Wy hebben'er niets merkwaardigs gezien / als een Zegeboog / waar van de opschriften zelfs / byna zijn uitgegaan. Deze Boog heeft drie poorten / in plaats dat die van Rimine maar uit eene Boog bestaat. Men roemt zeer de Truffels van Fano / en men zegt ook dat'er de vrouwen veel schoonder zijn als in de andere steden van het Land / maar my dunkt dat dat gewaande onderscheit zeer verdagt moet zijn. Een mijl van Fano gingen wy door middel van een houte brug vijf of ses hondert schreden lang / over verscheide armen van de vloed Pongio / dewelke die gantsche vlakte overstroomt / wanneer de sneeuw van 't Alpische gebergte begint te smelten / vervolgens kwamen wy weder op

SENE-GALLIA. de weg langs de zeekant / gedurende vijf mijlen tot aan Senegallia. Alhoewel deze stad oud is hebben wy nogtans geene overblijfzels van hare oudheid kunnen vernemen. Zy is met goede muuren omringt die door eenige bolwerken verdedigt werden; maar dit alles is zeer onordentelijk.

Tot ons groot geluk / en eerder om onze vermoeitheid als anders / weigerden wy eene Comedie te gaan zien die by den Gouverneur gespeelt wierd / den volgenden morgen dat eergisteren was / kwam men ons zeggen dat een weinig voor het eindigen van het spel / het gewelf 't welk het Tonneel onderschraagde / nevens een gedeelte van de zaal / en de eerste Logies onder den buitengewoonen zwaren last bezweken was / dat dartig personen op de plaats zelf gedood en vele andere gekwetst wierden / waar door die arme kleine stad in een onuitsprekelijke wanordre en verslagentheid geraakt was / zijnde byna geen menschen van aanzien of zy hadden deel aan dat ongeluk.

Buiten Senegallia gekomen zijnde / kwamen wy weer op den oever / en leiden seventien mijlen af / zonder eenige andere huizen te vinden als een oud Kasteel en eenige herbergen hondert schreden van de zee. By het kleine dorp genaamt la Turrette sloegen wy weer de

ANCO-NA. weg van 't Land in gedurende drie mijlen tot aan Ancona / alwaar wy nu zijn. Deze stad is op een dubbelde heuvel gestigt op de

In 't jaar 1531. wiert het door Cle- punt van een hoek die in zee uitsteekt. Zy is grooter als een van de vier of vijf laatste waar van ik U E. gesproken heb / maar niet veel rijk / schoon het een goede zeehaven heeft / en het Land zeer

brugt-

brugtbaar is. Het is een verwonderenswaardige zaak op wat wijze dat de Commercie te niet gegaan is in een plaats die eertijds door dezelve vermaart geworden was. Hoewel ons na het voorbeelt van Antwerpen niets diergelijks vreemt moet voorkomen. De straaten van Ancona zijn naauw / en bygevolge donker. Daar zijn nog zeer fraye huizen / nog schoone Kerken / nog aanzienlijke plaatsen / en terwijlze hier hoog / en daar leeg legt / veroorzaakt zulks groot ongemak. ment de VII. veraſt, en zedert die tijd behoortze aan den Kerkelijken Staat.

Het Kasteel dat men ziet in het inkomen op de eerste hoogte / beheerst de stad en de haven / en op den anderen heuvel die de punt van het uitsteekzel maakt / staat de Kerk van St. Cyriacus. Wy klommen'er na toe met veel moeite en weinig genoegen. Het is een laag en donker Gebouw / welkers voorgevel wel niet schoon marmer bekleet is / dog zonder eenige bouwkonstige schikking en sieraden. Het voornaamste dat'er in die Kerk is voor de inwoonders van 't Land / zijn zo genaamde heilige ligchamen / en Overblijfzelen in menigte. Zy beroemen zig zo wel als die van Keulen dat zy St. Ursula hebben. Wat ons aangaat / het gene wy'er het aangenaamste vonden / was het gezigt 't welk zig over de zee / de stad en een schoone Landstreek uitstrekt. Men ziet aan 't inkomen van de schutmuur in de zeehaven / een Zegeboog van zeer schoon wit marmer / die voor Trajanus door ordre van den Senaat opgeregt wierd. Het opschrift dat'er ongeschonden in was gebleven / deed ons verstaan dat dit was geschiet tot erkentenisse dat die Vorst de haven op zijn eige beurs had laten verbeteren. (De kooplieden van allerhande Godsdienst kunnen te Ancona wonen, mits datze geen andere openbaar oeffenen als die van 't Land N. B.) Men weet 't Ancona het wasch zeer wit te maken. *Du Val.*

Imp. Cæs. Divi Nervæ F. Nervæ Trajano optimo Aug. Germanic. Dacio Pont. Max. Tr. Pot. XVIII. Imp. XI. Cos. VII. P. P. Providentissimo Principi S. P. Q. R. Quod adcessum Italiæ hoc etiam addito ex pecunia sua portum tutiorem Navigantibus reddiderit.

Ter regterhand.	Ter flinker.
Plotinæ August.	*Divæ Marcianæ Aug.*
Conjugi August.	*Sorori Aug.*

Men zeide ons aanstonds toen wy dat Gedenkteken bezagen / dat ik weet niet wat voor Monniken het verscheide malen met nadruk geeist hadden / om deszelfs bouwstoffe tot eenig werk aan hun Klooster te besteden / en dat menze eindelijk met dreigementen had moeten wegjagen om zig van haren overlast te bevrijden

De Beurs daar de Kooplieden by een komen / is gelijk een overdekte Galery van eene redelijke grootte. Aan de vier hoeken van het Gewelfzel waren vier Beelden vertonende het Geloof / de Hoop /

de Liefde / en de Godsdienst ; maar voor eenige jaren ontstont 'er eene aardbeving dewelke de drie Deugden deed schudden / en de Godsdienst omverre wierp.

Ik dien U E. ook wel wat te zeggen van de verscheidenheid der kledingen die wy heden ter oorzaak van de Feestdag gezien hebben. De voornaamste burgers dragen gemeenlijk een zwarte mantel met groen gevoert / blauwe koussen / of paars bruin ; schoenen met krijt wit gemaakt / en met een gekoleurt lint gebonden ; het wammes los geknoopt met opslagen van een gemengelde bloemstoffe / en groote lappen uit 't hembd tot op de tippen van de vingers neerhangende. De geringe borgervrouwtjes of vrijsters dragen een soort van toilette op het hooft / met een lange franje die haar langs de wangen speelt / en de muggen verjaagt / als een soort van een paardekleet. Het keurslijf is rood en geel / aan vier zijden geregen / en met een livrey koort beleit. Het lijf kort / de rok insgelijks / en dit alles uit vijftig koleuren bestaande. De groote Mevrouwen zijn opgeschikt / en gefontangeert zo veel als zy konnen op zijn Fransch ; maar om de waarheid te zeggen / haare aapery heeft iets in dat koddiger is als de natuurlijke manier van de anderen.

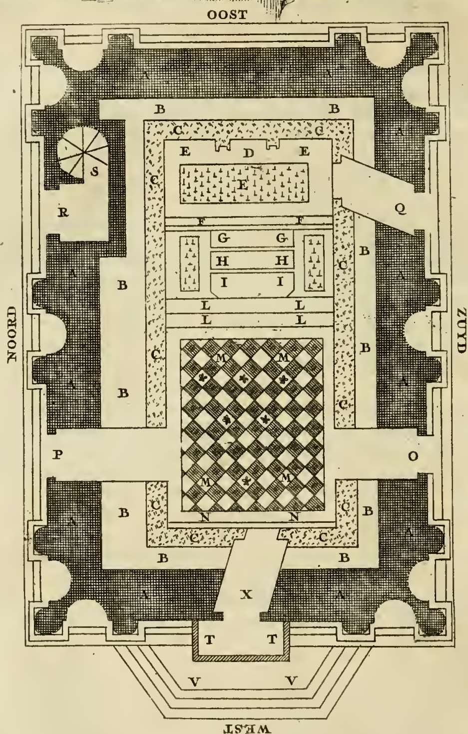
Nog dit alles doet goet nog kwaad / maar zy hebben dit gantsche Land door / voornamentlijk van Ferrara af / en zo men zegt bijna door gantsch Italien / een andere gewoonte die zeer ongemakkelijk is / byzonder in dit Jaargety / Zy weten van geen glazen / en hunne ramen zijn maar met linnen bezet / of met papier dat altijd gescheurt is / zo dat men alle avonden iets nieuws moet bedenken om zig voor regen en wind te bevrijden. Dit doet ons zomtijds ons duitsch stroo beklagen / alwaar wy / indien gene bedden / ten minsten een warme en welgeslote kagchel hadden. Om ons nog al meer te plagen / brengen zy ons gemeenlijk een Fricassee van drie eyeren of zo veel Sardijnen voor het avondmaal van vijf of ses personen. Men dient wel te vegten om eeten te hebben / en nogtans moet men betalen als of men vol op hadde. De gestelde prijs is voor yder mensch (drie Julies voor het middagmaal / en vier 's avonts wegens het bed / 't welk bijna op vier * shillings daags uitkomt.

Ik hoor dat de Post haast zal vertrekken / waarom ik geraden vinde mijn Brief hier te eindigen / om de gelegentheid niet te verzuimen / van ze U E. te laten toekomen. Ik zal hier maar een woord wegens ebbe en vloet byvoegen. U E. moet staat maken dat men dezelve meer of minder verneemt na dat men verre van 't einde van de Golf is. Te Venetien vloeit 't water vier voeten en een half / of daar ontrent / by Ravenna drie ; twee by Pesaro ; en te Ancona ten hoogsten een in de groote vloeden / zo dat dit eindelijk op niet uitkomt.

* Omtrent vijftig stuivers Frans gelt. Polibius verhaalt dat in zijn tijd (omtrent 't jaar 550.)

Ik.

Platte grond van het H: huisje en de Kerk te Lorette.

A. Muuren rontom 't H. huisje.
B. De ruimte tussen die muuren en het H. huisje.
C. Muuren van 't H. huisje.
D. De Schoorsteen.
E. De plaats genaamt het Heiligdom, tussen de schoorsteen en 't Autaar.
F. Zelver tralewerk reikende tot aan 't verwelfzel tussen 't Autaar en 't Heiligdom.

G. Den Troon.
H. Het Autaar.
I. De Voetbank voor het Autaar.
L. De trappen van het Autaar.
M. Marmere vloer, van rode en witte vierkante steenen.
N. Dwarsbalk die men zegt noch te verslyten of te bederven.
O. Deur van het H. huisje.
P. Andere deur.

Q. Deur van 't Heiligdom.
R. Deur om op 't verwelfzel te klimmen.
S. De Trap.
T. Het Autaar de Bootschap, staande buiten recht onder het venster.
V. Trappen van 't Autaar.
X. Het Venster daar den Engel in kwam, nu met tralien gesloten.

Ik hoop dat wy morgen tegen de middag te Lorette zullen aankomen. Weest verzekert dat ik doen zal al wat nodig zal zijn om U E. gewisse tijdingen van de Sancta Casa te kunnen zenden;

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Ancona den 24 Febr. 1688.

men een goede maaltijd in Italien voor een penning kon doen. *Hospites, Viatoribus honorificè acceptis, & omnibus ad victum necessariis abundè subministratis, non amplius quam filiquem capiunt, hac oboli tertia para est.* Polyb. Het is waar dat het gelt toen schaars was.

XX. B R I E F.

MYN HEER,

Ik geloof niet dat'er in Italien beter Land nog slegter weg is als die van Ancona op Loretto. Wy kwamen'er gisteren aan als arme Pellegrims / zeer vermoeit en beslijkt. Zijnde dikmaals genoodzaakt geweest uit de koets te treden / om dezelve te verligten.

Alle menschen hebben eenige kennis van onze Lieve Vrouw van Loretto / maar dewijl'er zeer verscheidentlijk van gesproken werd / en dat het een van de curieuste dingen is / lust het my / U E. een kleine schets te geven / van 't gene ik daar ontrent gezien en gehoord heb. LORETTO.

Het Huis dat men hier noemt / *Sacratissimo Sacello, Gloriosa Cella, Domus aurea, Domus Sapientiæ, Vas insigne devotionis, Sanctuarium, Dei, Propitiatorium Altissimi, Civitas refugii. Puteus aquarum viventium, Terror Dæmonum, Spes desperantium, Gloria Jerusalem, Tabernaculum Federis, Solium gloriæ Dei, Sacrarium Divinitatis &c. Sacrosanta Casa*, is het zelve zo men zegt / waar in de Maagt Maria geboren / verlooft en met Joseph getrout is / alwaar de Boodschap door den Engel / en de Menschwording van Gods Zoon geschiet

schiet is. * *E tanta è la dignità di questo luogho, così sublime la Maestà, ch'à tutti i sacri luoghi, che sono sotto il Cielo, é preferito il sacello di Loretto.* Dit Huis te Nazaret staande / wierd door de Engelen zo men zegt / na Dalmatien vervoert alwaar zy het op een kleine berg genaamt Tersatto neerzetteden / op den 10 May 1291. het was daar niet langer dan drie jaren en seven maanden / waar na de Engelen het weder opnamen / en in het midden van een Woud/in de Landstreek van Recanati/ onder 't gebied van Ancona bragten. Het Hemelsche gezang ontwaakte de Inwoonders van de Nabuurschap/ die van alle kanten toe liepen / en het wonderwerk zagen door middel van een groot ligt waar mede het Huisje bestraalt wierd. De gantsche natuur sprong op van vreugde; zelfs de Eykebomen van het bosch dewelke niets ontbrak als de stem van die van Dodona / bogen zich om hare eerbewijzingen te doen Na dat het Huis daar agt volle maanden gestaan had / wierd het uit misnoegen ter zake van de dieveryen en roveryen die'er gestadig in de Nabuurschap gepleegt wierden / voor de derde reis door de Engelen wederom een mijl van daar vervoert tot op dezen heuvel alwaar wy nu tegenwoordig zijn. Maar naauwlijks was het hier aangeland / of daar ontstond een groot verschil tusschen de twee broeders die Eigenaars van dat Land waren / ieder willende het Huis in zijn lot hebben. Dit was oorzaak / dat vier maanden daar na / de Engelen het zelve van die plaats weder opnamen / en plaatsten het eenige schreden van daar vlak midden in de groote weg / alwaar 't zedert die tijd onbeweeglijk gebleven is. Men heeft het / om het zelve te bevrijden van de ongelegentheden waar aan het in die plaats zo wel als elders was bloot gestelt / en om zo 't doenlijk was / het ongeluk van een nieuwe verplaatzing voor te komen / op dezelve plaats een pragtige Kerk gebouwt / midden in dewelke het nu voor alderhande overlast veilig is en om het nog zorgvuldiger te bewaren / heeft men zedert vier muuren opgetrokken die 't omringen / en gelijk als in een doos besluiten / zonder dezelve nogtans aan te raken / uit vreese dat de twee muuren aan een gebragt zijnde / menze daar na niet uit een zoud kennen. Sommige brengen een andere reden by van die scheiding / en zeggen dat de steenen met gewelt agterwaards weken / en de werklieden kwetsten / wanneer men dezelve aan dat geheiligt Gebouw wilde voegen; zo datze genoodzaakt wierden eenige ruimte tusschen beide te laten. Al wat de teikenkunst / de Beelthouwerye / en de Bouwkunst

kunst

* I. Cartagene in 't Boek genaamt *Arcani di Maria. Terribile e questo luogo, quale altro non à che Casa di Dio, & Porta del Paradiso.*

Jacobin. l. 1. 6. 1.

Te Lorette werd een Geographisch Kaart verkogt, waar in men de gantsche reis van la *Sta. Casa* afgetekent heeft.

De Geleerde en Godvrugtige Laflelt bewijst die History bondig door vier voorname Argumenten. 1. Door de almagt Gods. 2. Door de waarschijnlijkheid van de zaak ter oorzaak van den Engel die het groot Mobile doet bewegen. 3. Door de menigte van ryke geschenken die zo veel Vorsten overgezonden hebben. 4. Door de oudheid der schilderyen, waar van men eenige overblijfzels in 't H. Huisje ziet. De sleutel van dat Huisje werd by de Dominicanen van Farfa 25 mijlen van Romen bewaart.

kunst fraais hebben / alle treffelijke Konstenaars die in 't begin van de laatste Eeuw geleeft hebben / heeft men tot dit werk gebruikt. Het is van wit marmer uit Carrare / en na de Corinthische Bouworder/ vol uitgehouwen beeltwerk/ waar in de gantsche History van de Maagt afgebeelt staat. Daar zijn ook twee ryen uitgehouwene vakken de eene boven de andere / tusschen de dubbelde zuilen. In de tien benedenste vakken / staan de afbeeldzels van tien Propheten / en in de bovenste van tien Sybillen.

Daar binnen is de *Santa Casa* opgesloten / het welk maar in een kamer of liever in een zaal bestaat / die van binnen vier en veertig palmen lang is / achtien breed / en drie en twintig hoog; dat is gezegt twee en dertig voeten / dertien / en seventien of daar omtrent; anderhalve palm net uitmakende dertien duimen / Engelsche maat.

Men zou wel willen doen geloven; zelfs aan de gene die daar wonen / dat dit Huis van zekere onbekende steenen gebouwt is / om zo veel te beter wijs te kunnen maken dat het van verre komt; dog zulks moet men aan vrywillige blinden vertellen. Ik heb tot twee reizen toe de zaak zelfs van zeer naby en redelijk lang onderzogt. Het is waar dat men omtrent de steenen een zekere keur heeft gebruikt alzo die van verscheiden slag / en van ongelijke grootte waren. Ondertusschen is het egter zeker en ik heb het zeer bescheidentlijk gezien/ dat die muuren van tigchelsteen zijn / opregte tigchelsteenen / en eenige platte grauwagtige of rosagtige zeer gemeene steenen/ dit alles is met zand en kalk opgemetzeld gelijk onze gewonelijke huizen / dog de stukken zijn'er zo kwalijk van in een gevoegt en geschikt/ dat men met rede daar uit zou kunnen besluiten dat dit werk zeer schielijk opgebouwt is geweest.

Ik zal hier een kleine afwending maken/ om de gedagten die my daar over te binnen schieten / niet te vergeten. Het was onder het Pausschap van Bonifacius de VIII. dat dit gewaande mirakel gebeurde. * En zo U E. 't leven van die looze Vos gade slaat/ wien alle Historien ons als de doortrapste / eerzugtigste en gierigste van alle menschen afmalen / zo heeft men dunkt my by die overdenkingen maar te voegen / die van deszelfs magt en ontzag / om te bekennen dat het de regte Man was om zodanig een bedrog als dit is / by der hand te vatten. Na dat hy Engelen had weten toe te stellen die den goeden Man Celestijn / zijn voorzaat verschrikten / en hem noodzaakten om 't Pausschap af te staan en na zijn hermitagie te keren;

* Van hem wierd gezegt dat hy als een Vos in het Pausschap kwam; dat hy leefde als een Leeuw, en stierf als een hond. (Hy was de geen die de drie dubbelde Kroon uitvond en de eerste op zijn hooft zettede.

Intravit ut vulpes, regnavit ut Leo, mortuus ut canis.

ren; is het waarschijnlijk genoeg dat hy zig tot de uitvoering van 't werk te Lorette van dezelve Engelen bediende. Het was gemakkelijker dat Huisje in een nagt op te bouwen als een heele moolen te timmeren / zo als men de Jesuiten overtuigt heeft / datze te St. Foy by Orenade gedaan hebben. De waarheid van die Historp werd door den Hr. Arnaud in een van zijn brieven aan den Bisschop van Mallaga staande gehouden. (Ziet het I. Deel van *Morale pratique des Jesuites* of Zedeleer der Jesuiten. Maar laat ons weder na het heilige Huisje keeren.

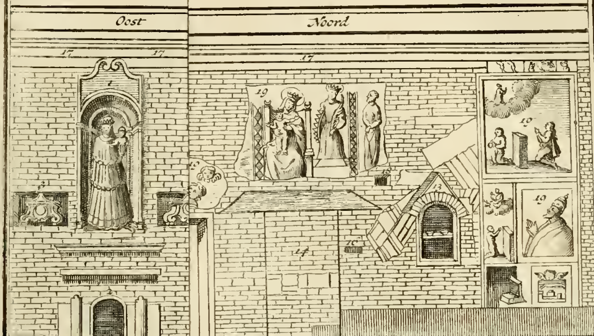
Uit het gene dat ik 'er U E. van gezegt heb is ligt te bezeffen/ dat men'er het buitenste niet van zien kan / en gevolglijk dat het altijd van het binnenste is / daar ik van spreek. Het metzelwerk legt bpna glad bloot / maar daar zijn brokken van gepleisterde kalk met schilderwerk overdekt / overgebleven / waar uit men besluiten kan dat dezelve eertijds overal daar op gelegen heeft. Het Beelt van de Maget houdende de kleine Jesus in hare armen / ziet men op vijf of ses plaatsen op het overblijfzel van dat schilderwerk. Deze heilige Tabernakel is gelegen van't Oosten na 't Westen / hoewel men die manier van Kerken te bouwen / in Italien weinig opvolgt. Na het Oosten is de kleine schoorsteen van de kamer / en boven op in een vak staat de groote L. V. van Lorette. Men zeid datze van Cederhout gemaakt is / en men weet door duizent openbaringen / dat het een werk van St. Lucas is / door men zo doende een Beelthouwer van maakt zo wel als een Schilder / hoewel hy nooit het eene nog het ander geweest is. De Figuur is vier voeten hoog of daar omtrent. * De sieraden daarze mee beladen is / zijn van een oneindige waarde. Hare driedubbelde Kroon met dierbare gesteentens gantsch bedekt / *a* is een geschenk van Lodewijk de XIII. Koning van Vrankrijk. Men heeft my gezegt dat deze twee veerzen van binnen gegraveert zijn.

Tu caput ante meum cinxisti, VIRGO, Corona.
Nunc caput ecce teget nostra Corona Tuum.

* Zy heeft een groot getal rokken om te verwisselen, en zevenderley rouwkleeren voor de goede week. Het zy dat men haar kleed, of ontkleed, zulks werd met groote plegtigheden gedaan.

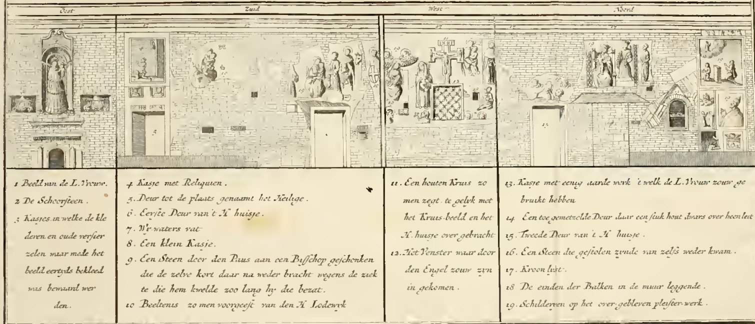
a De Koning vereerde ook een Kroon aan 't *Bambino*, of Kintje.

Aan de twee zijden van het vak / zijn twee kasten vol van oude sieraden van het Beelt / en in het andere kleine venster 't welk men in de muur aan de zuidzijde afgeschoten heeft / werden eenige aarde schotelen bewaart / daar de H. Familie zig zo men zegt van bedient heeft. Daar zijn verscheide van die vaten die men met goude plaatjes

1. Beeld van de L. Vrou eenig aarde-werk, 't welk de L. Vrouw zouw ge-
2. De Schoorsteen. bben.
3. Kasjes, in welke de emetzelde Deur daar een stuk hout dwars over heenleit.
deren en oude versi eur van 't H. huisje.
zelen waar mede h n, die gestolen zynde, van zelfs weder kwam.
beeld eertyds beklee t.
was, bewaard wer en der Balken in de muur leggende.
den. en op het over-gebleven pleister-werk.

Het H. huisje der L: Vrouw te Lorette van binnen.

zes bekleet heeft ; maar wy hebben 'er maar een van kunnen zien dat alleen van onderen met zilver bekleet is. Men zou wel willen wijs maken dat die kom van vreemde aarde is / die men om de waarheid te zeggen / gemakkelijk zou hebben kunnen vinden; maar het is anders niet als glad aardewerk daar de brandverwe zelfs zo zorgvuldig niet afgekorst is / of men ziet'er nog eenig gedeelte van. Regt over de L. V. aan het einde na 't Westen strekkende / is het venster waar door zy zeggen dat den Engel inkwam: sommige voegen'er by datze haar paternoster las. Dat venster schijnt my toe drie voeten hoog en wat minder breed te wezen.

Men heeft nog niet kunnen zeggen waar het oude dak gebleven is / nog het kleine torentje / zo als de oude schilderyen dat Huis afbeelden; want 't Gewulfzel 't welk men'er heden ziet / is van een nieuwer Fabrijk. Wat de klokken belangt / die heeft men / en haar gebruik zou wezen om als men die luid terstont allerley onweer te stillen; dog men bedient'er zig niet van uit vrese van die te verslijten. Twee merkwaardige dingen moet ik niet vergeten die men zegt dat te gelijk met het Huis zijn vervoert geworden. Het Autaar door de Apostelen met eige handen gemaakt; en de steen waar op St. Pieter zijn eerste Mis zong. Deze is met zilver bekleet / en heeft plaats neffens andere Reliquien onder het Autaar daar men gemeenlijk dienst doet. De vloer is van witte en rode marmersteenen. Deze is de oude vloer niet / want zy zeggen dat de Engelen die te Nazaret lieten met de fondamenten van het Huis. Om de Historv van haar overbrenging beter te bewijzen / dringen zy sterk / zo men zegt op de blijken / dat het in der daad geen fondement heeft / en op de aarde neergezet is als uit den Hemel gevallen zijnde.

Men gaat in die heilige plaats door drie deuren / van dewelke twee aan 't einde na het Westen zijn / dienende om 'er dwars door van het Noorden na het Zuiden te gaan. Door deze worden de Pelgrims ingelaten. De andere deur staat ook aan de Zuidzijde / maar na het Oosten / en zy geleid na de plaats die men het Heiligdom noemt / dat is / die ruimte die men afgeschoten heeft tusschen het Autaar en het einde van de kamer alwaar de L. V. staat.

Non si permette l'entrar dentro con armi offensive, B. Bartoli.

Het is geoorloft de muuren te likken; maar men verzekert dat'er schrikkelijke dingen overgekomen zijn aan de gene die de stoutheid gehad hebben, om 'er 't minste deel van te vervoeren.

Ik zal my niet inlaten om U E. een verhaal te doen van al den rijkdom die'er in die plaats is / want dit zou zeer lang en moeielijk vallen. Ik zal maar alleen zeggen dat men als verblind werd door de oneindige menigte Juweelen / waar mede de Mantel van het Beelt

Beelt zomwijlen versiert is. Het is ook rondom vol Lampen/ Beelden / Borstbeelden en andere figuuren van goud en zilver / zonder van de zilvere en zilvere vergulde kandelaars te spreken / die agt en twintig in getal zijn. Daar zijn'er twaalf van massief gout / twee van dewelke ieder seven en dertig ponden wegen. De laatste rijke offerhande laat men altoos een tijd lang onder de oogen van de Lieve Vrouw in een plaats daar toe geschikt. de gene die tegenwoordig die plaats van eer beslaat / is een goude Engel / houdende een hart grooter als een ey / met diamanten van groote waarde geheel omzet De Engelsche Jesuit die ons geleidde / zeide ons dat het een geschenk was van de Koningin van Engeland. Die Eerw. Vader verhaalde ons heel wat nieuws / waar van U E. na my dunkt wel iets had behoren te schrijven. Hy verzekert dat die Princes zwanger is / en hy voegt'er by dat men niet twijffelen moet of het is een mirakel / dewijl men uitgerekent heeft dat het ogenblik zelfs wanneer 't geschenk hier ingekomen is / het gelukkig * ogenblik geweest is waar in zy onfangen heeft.

De goude Kroon die Attalus na Romen zond, om in het Capitolium geplaatst te werden woog 246 ponden.

* Vijf uuren acht en vijftig minuten 's morgens.

Ziet hier eenige veersen die hy daar over gemaakt had/ en waar van hy my wel een Copy heeft willen geven. Hy voert den Engel in als sprekende tot de Lieve Vrouw / en deze hem antwoordende.

(Ang.) *Salve*, VIRGO *potens : En*, *supplex Angelus adsum*;
Reginæ Anglorum *munera*, *vota*, *fero*.
Perpetuos edit gemitus mœstissima Princeps:
Sis pia, & *Afflictæ quam petit affer opem.*
Casta Maria *petit Sobolem*; *petit Anglia*; *Summi.*
*Pontificis * titubans Religioque petit.*
Inculti miserére uteri: sitientia, *tandem*,
Viscera, *fœcundo fonte rigare velis.*
(Virg.) Nuncie Cœlestis, *Reginæ* vota secondo:
Accipiet socii pignora chara tori.
Immò; *Jacobus*, dum tales fundo loquelas,
Dat, petit amplexus; concipit *Illa.* Vale.
(Ang.) *Sed Natum*, ô REGINA, *marem* Regina *per optat*;
*Nam spem jam Regni * Filia bina fovet.*
Dona, VIRGO, *Marem.* (Virg.) Jam condunt ilia Natum.
Fulchrum erit Imperii, Relligionis honos.
(Ang.) Reginam *exaudit* REGINA MARIA Mariam.
Alleluia! ô felix! ter, *quater*, *Alleluia!*

* *Scilicet in Magna Britannia.*

*De Princessen van Oranje en Denemarken.

(Den

(Den Engel) zijt gegroet, magtige Maagt, gy ziet een Engel uit den Hemel, U E. een zeer ootmoedig verzoek komen aanbieden. Maria Koningin van Engeland is in eene onbegrijpelijke droefheid datze geen kinderen krijgt. Zy groet U met alle nederigheid, en smeekt U, hare zugtingen teffens met dit geschenk voor lief aan te nemen, Hebt medelijden met haar O heilige en meêdogende Maget, en bewerkt het zo, bezweer ik u, dat hare dorstige en eenigzins verwaarloosde ingewanden vrugtbaarlijk mogen besproeit werden, op dat zy ontfange, en haast na haaren wensch mag baren. Dat is noodzakelijk, niet alleen tot haar troost, maar ook voor het welwezen van de Staten daarze Koningin van is, en voor de verzekering van de Catholijke Religie, die tegenwoordig in dat Land aan het waggelen is.

(De Lieve Vrouw.) Ja tog lieve Gabriel; Ik ontfang geern het geschenk van de Koningin van Engeland / en verhoor hare gebeden. Zy zal kinderen hebben; ik beloof het U E. Op het ogenblik dat ik tegen U spreek / geschiet de zaak: Jacob omhelst Maria / Maria omhelst Jacob / en Maria ontfangt.

(Den Engel.) Maar ô goedertiere Maagt, 't is een zoon die de Koningin van Uwe hemelsche * Majesteit begeert; want daar zijn reets twee dogters van den Koning die erven kunnen (de Princes van Oranje / en de Princes van Denemarken.) Vergunt dan een zoon aan de wensschen van Maria.

* *Of* Loretische.

(De Lieve Vrouw.) Ja mijn kint / de Koning zal een zoon hebben. Gelooft my / de zaak is reets gedaan. Die gelukkige Erfgenaam zal de eer en steun van de Kroon en Godsdienst zijn. Vaar wel / wandel in vrede.

(Den Engel) O onuitsprekelijke vreugde! O onderwerp van eeuwige toejuichingen! De KONINGIN MARIA verhoort de Koningin Maria. O geluk / o gelukzaligheid! Alleluiah! Alleluiah! Alleluiah!

Nooit wierden veerzen met bleyender toon of met meer vergenoeging opgezegt. De Makker van den Jesuit had'er zulk behagen in / dat hy onderdanig verzogt omze nog eens te herhalen / hoewel hyze reets van buiten kon / en die genade wierd hem aanstonts toegestaan. Mijn lagchend wezen scheen ook tot een goetkeuring te strekken / maar in mijn stilzwijgen had de Pater 't grootste behagen niet. Hy voelde wel dat'er iets was dat my niet aanstont / en hy verzogt my zeer ernstig om hem vrymoedig mijn gedagten te openbaren / waar van ik my ook niet wel onthouden kost. Ik prees dan voor eerst eenige plaatzen / als de vrugtbare bron die de Engel begeerde / en het *Dat, petit amplexus*, 't welk my van krachtige betekenisse toescheen. Ja

zeide hy / die uitdrukking is niet min zagt en fyn, als kragtig en betooglijk, dat drukt een wederzijdsche drift uit. Ik voegde'er by/ dat het begin van het 7 veers my zo aanstotelijk voorkwam / als dat van het twaalfde my fraay toescheen / dat het Uterus daar hy van sprak / na het uitterlijke te oordelen / geen gebrek aan waarneming of bebouwing hadde/ dat zulks den Koninglijken Gemaal benadeelde; met een woort/ dat die bewoording van *Inculti*, ondraaglijk voor my was / en zijne gedagten geenzins uitdrukte. Hy wilde zig in 't eerste daar tegen aan kanten; maar hy gaf het eindelijk op/ en daar wierd besloten dat in plaats van *Inculti miserere uteri*, hy voortaan zetten zou/ *ô humilem spectes uterum* / of iets diergelijks. Ik zou over *Vale* heen gestapt hebben; maar hy bekende my zonder dat ik'er van sprak / dat hy het daar maar geplaatst had om het veers vol te maken: het Alleluia behaagde hem boven alles / oordeelende dat men geen fraaier slot kon maken. Het is waar / zeide ik hem/ Alleluia is een Engelagtig woord; het is een uitroeping van lof en vreugde die gy zeer wel te passe gebragt hebt; maar gy gedenkt niet voegde ik'er by / dat de drie eerste sillaben van Alleluia alle drie lang zijn / daar gy'er een Dactilus van maakt; en dat dit Hebreeuws woord in 't Grieks 'Αλληλούïα geschreven werd. Aangaande op een na de laatste syllabe / meende hy het goet te maken / met * Prudentius aan te halen die ze kort gemaakt heeft/ niettegenstaande de Griekse η, 't welk niet veel beduide / aangezien het woord Hebreeuws was; en hy bekende dat de gemelde syllabe noodwendig lang was. Maar hy beweerde dat men om de fraaiheid van een gedagte/ te behouden/ die naauwkeurigheid in de maat wel over 't hooft mogt zien/ en besloot / het kostede wat het wilde / zijn Alleluia te bewaren / wy waren reets van gesprek verandert / wanneer de jonge Frater verlof vraagde om het Natum van het vijftiende veers te mogen berispen. Hy zeide dat de zoon nog niet geboren zijnde/ men hem niet *Natum* behoorde te noemen / en dat het hem niet mogelijk scheen de naam van *Natus* of *Filius* te geven aan een vrugt in 's moeders ligchaam van een halve minuit / of liever aan de gedaanteloze stoffe van een ongebore kint. Maar Pater Poeet / lagte daar mee; hy antwoordde/ dat het woord van de *Sacro Sancta Madone* een gewis woord was; dat geboren/ of nog geboren te werden / *Natus*, *Filius* of *Mas*, in die gelegentheid een en 't zelve betekenden; dat het hier eigentlijk maar om het *genus* te doen was / en dat men van onfeilbare zaken sprak op dezelve wijze als van de gene die reets geschiet waren. De Frater had nog een zwarigheid voor te stellen over *Natum marem*; hy zeide heel stilletjes / dat'er geen *Natus fœmina* was/ maar de vrees van te mishagen wederhield hem. Dus eindigde dit gesprek.

* *Amen reddidit Alleluia dixit.*

Daar zijn een groot getal Kandelaars met armen / en andere ligten rondom het Huis van buiten / dat is gezegt rondom die muuren dieze besluiten. Maar 't gene wy het raarste in die plaats vonden / waren de Processien van die gene die op hare knien dat Huis rond gaan; zommige doen het vijf / andere seven / en andere twaalf malen / volgens het geheim datze in 't getal zoeken. Verbeelt u eens veertig of vijftig menschen / mannen / vrouwen en kleine kinderen / die van de eene kant alle op hare knien voortkruipen / en een diergelijk getal die van de andere zijde komende / hen ontmoeten / jeder houd zijn rozekrans in de hand / en prevelt zijn paternosters. Ondertusschen kruipenze alle digt langs de muur / niet alleen om de weg te verkorten / maar ook om dies te nader aan de H. plaats te zijn / 't welk hen dikmaals tegen malkanderen doet stoten / en geen kleine moeielijkheid veroorzaakt. Dit geschiet niet als dat er weinig volk is. De groote toevloeping der Pellegrims is op Paasschen / en omtrent de tijd van de geboorte dag van de Maget / die men in de Maant September plaatst; als dan moet men wel andere maatregels nemen. Ik durf U E. kwalijk een zaak zeggen die ongelooffelijk voorkomt / en die men ons nogtans verzekert t'eenemaal met de waarheid overeenkomende te zijn / dat is / dat in de jaren van de meeste toeloop men verscheide reizen tot twee hondert duizend Pellegrims en meer / op die twee Feesten getelt heeft.

Men kan zig niets aardiger verbeelden als de Caravanen van Pellegrims zo mannen als vrouwen / als die te gelijk aankomen / in een ligchaam van Broederschappen. Eenige Broederschappen van Boulonien by voorbeelt voegen zig by een om de Pellegrimagie in een gezelschap te doen. Jeder Societeit doet haar * zak van gemeen linnen aan / met de Monnikskap van het zelve / gemaakt als een zak daar men hyppocras door laat lekken / dewelke t'eenemaal het hooft bedekt / en alleenig drie gaten over laat voor de oogen en de mond. Daar zijn Broederschappen van allerhande Couleuren. Men vergeet de groote Rozekranssen niet / gordels / Pellegrimstokken / en de wapens van de Broederschap die geschildert of geborduurt zijn / en die voor en agter op de rug en op de borst van ieder Confrater gedragen worden. De Pellegrims aldus toegerust zijnde / zitten altemaal op Ezels. En deze Ezels schrijft men eenige heiligheid toe / uit oorzaak van hare veelvuldige pellegrimagies. Zy struikelen byna nooit / en zo hen dat ongeluk zomwijlen overkomt / zo is het na men zegt / zonder eenig gevaar voor de Pellegrims. Dit is nu voor de mannen. De vrouwen kleden zig zo kostelijk als het haar mogelijk is / en maken aan haar keurslijf een kleine Pellegrims stok van de lengte eener hand vast. * Een stokje dat aanleiding geeft tot veel frape gedagten / en 't welk ook strekt om de zamenspraken langs de weg wat levendiger te maken. Deze gezelschap

* Saccoli.

* Daar zijn 'er van gout,

pen van Dames zetten zich in kalessen / omringt en geleit werdende door den trop zulker Ezeldrijvers. Staat het niet schoon die godvrugtige Janpotazies / zo gezeten en toegetakelt / hondert postuuren en krommme sprongen te zien maken / vermengt met koddige deuntjes / om deze Bedevaart reizende Dames te vermaken. Verwondert U E niet van de vrouwen in die vryheid te zien. Het voorwendzel van devotie tot *santissime Madone*, is een genoegzame reden om haar uit hare gewoonlijke gevangenhuizen te trekken / en buiten dat wil ik niet twijffelen of ieder heeft ten minsten een broer of een verspieder by haar.

Ik zou U E. verscheide dingen van de Kerk kunnen zeggen; maar ik zou vreezen dat diergelijke verhalen U E. lastig zouden vallen. Verders dient U E. ook te weten dat al de pragt die'er in dat Huis is / weinig is in vergelijking van 't geen wy in de schatkamer gezien hebben. Deze kamer is een ruime plaats / haar muuren zijn met seventien groote kassen met dubbelde slagdeuren beschooten / en het gewulfzel is van pleisterwerk met vergulde verdeelde vakken rijkelijk met schoon schilderwerk voorzien. Het zilverwerk werd niet waardig geoordeelt om in de kasten te komen; dat liet men in 't begin wel toe / dog nu werd het maar onordentlijk boven malkander in afgezonderde plaatzen opgehoopt tot dat men het van noden heeft. Die kasten dan zijn niet gevult als met fijn gout / uitgeleze juwelen / of vaten en cieraden die dierbaarder als 't gout zijn. Om de manier te bezeffen hoe dat die groote rijkdommen by een vergadert zijn / moet men zig maar te binnen brengen dat alle Volkeren / Princen en Staten die het gezag van de Paus erkennen / zedert vier hondert jaren gestadig nieuwe toebrengen / en zelfs malkander daar in de loef zoeken af te steken. Daar en boven moet men weten dat dese schat maar een middelmatig gedeelte is van de rijkdommen die'er ingekomen zijn. Men heeft een pragtige Kerk en Paleis gebouwt / renten gesticht / en een lengte van Landerpen aangewonnen; zou men ook kunnen twijffelen dat daar geen koffers vol gemunt goud waren? dat is 't nog niet al / de armenbussen verschaffen ook nog onnoemmelijke sommen / en een van de geheimen daar men zig van bedient om de Devotarissen tot het vervullen van dezelve op te wekken / verdient wel dat ikze U E. mededele. Zy verkopen hier een gedrukt Papier / waar in zy zoeken wijs te maken dat het H. Huisje niet meer als seven en twintig duizend † Kroonen aan inkomsten heeft; en door een andere uitrekening tonen zy aan / datze genoodzaakt zijn acht en dertig duizend ses hondert en vier en dertig Kroonen uit te schieten voor de Tractamenten der Officiers en

van zilver, van ebbenhout, yvoor, gemaakte bloemen, en verscheide, die met peerlen en edele gesteentens, &c. bezet zijn.

Onder andere juweelen wert voor al geestimeert een paarl in gedaante van een Gondel op welke zo men zegt, natuurlijk een beeltenis van de Madone afgemaalt is. *B. Bartoli.* Dit heeft eenigzins een onvolmaakte gelijkenisse.

† De Kroon doet byna vijf en een halve Engelsche *shillingen.*

en andere jaarlijkze onkosten. Zie daar dan meer als elf duizend Kroonen die zy alle jaren te kort komen. En dit kon niet beter ter snee komen / want zy nemen daar uit gelegentheid om hunne armoede heel zielroerende aan te toonen / en de liefde van de devote Pellegrims gaande te maken ten voordeele van de goede L. Vrouw die zo zy zeggen / niets meerder bemint als de deugt van mildadigheid.

Zo als wy uit de schatkamer gegaan waren / wierden wy na het Wapenhuis geleid / daar niet veel opmerkelijks te zien is. Men vertoond aldaar eenige Wapenen die men van de Turken verovert heeft / en men verhaalt dat die Barbaren een Landing gedaan hebbende om den schat te plunderen / omtrent hondert vijftig jaren geleden / alle van de L. V. met blindheid geslagen wierden / zo alsze gereet stonden om'er in te gaan; gedurende welke tijd men een party van hunne wapenen wegnam. Uit de vensters van het Wapenhuis ontdekt men de plaats in de zee / waar over men zegt dat het Huis vervoert wierd. Men voegt 'er by dat'er altoos zedert die tijd een zekere witte streep boven het water gezien is / en onze Jesuit bediende zig van zijn kragtigste bewijzen om ons te overtuigen dat hyze dikmaals gezien had. Gisteren zo als wy hier aankwamen / wierden wy door den een en den ander verwittigd dat wy ten eerste moesten biegten en communiceeren / zonder het welke / de gene die de stoutheid hadden van in het H. Huis te gaan / met eene beving tot in 't merg hunner beenderen bevangen wierden / en in gevaar van een schielijke dood waren / in zulk soort van zaken is zo wel by zommigen onbeschaamdheid nodig / als vooroordeel en domheid by anderen.

Mahomet de II. en na hem Selim zijn Neef.

Na dat wy eenige vertrekken van het Paleis bezigtigt hadden / wierden wy na de kelder geleid / alwaar wy voor een nieuwen schat vonden / hondert groote vaten met goede wijnen gevult. Daar van daan gongen wy na de Apotheek alwaar men ons liet zien drie hondert vijf en veertig gladde aarde vaten / die men zegt dat door Raphaël beschildert zijn / en oneindig veel geschat werden. Op de vijf grootste zijn St. Paulus en de vier Evangelisten; en op de andere H. Historien / de herscheppingen van Ovidius / en kinderspeelen.

Lorette is een zeer kleine plaats hoewel bemuurt en zelfs met eenige torens versterkt / voerende daar en boven de naam van stad en Bisdom. Op de groote plaats staat een zeer schoone marmere fontein / met metale beelden verrijkt. Men ziet'er ook een van Sixtus de V. op dezelfde plaats; de Inwoonders van Lorette hebben het hem opgeregt / uit erkentenisse van de voorregten waar mede hy hen begiftigt had. De voornaamste Negotie van die kleine stad bestaat in heillige Medailles / Rozekranssen / gewijde greynen / Beelden / en Agnus-Dei / en maten van de hoogte van de L. Vrouw /

(De Paternoſters zijn door Urbanus de II. uitgevonden. en in andere diergelijke Koopmanſchappen. Wy hebben Rozekranſſen gezien welkers greynen zo groot als ganſen eyeren waren; deze zijn voor de dagen van groote devotie. U E. dient nog te weten dat hier niemant is die niet voorwend dat hy afkomſtig is van den een of den andere die het aankomen van 't Heilig Huisje gezien heeft. Alle hebben van hunne Grootvaders horen zeggen / dat die het door hunne Overgrootvaders hadden horen vertellen / gelijk die gene die nu in 't leven zijn / ook niet nalaten zullen om dezelve Hiſtory aan hunne kinderen en kindskinderen te verhalen. Zoude men na zo een overlevering / niet zeer ongelovig moeten zijn?

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Lorette den 26 Feb 1688.

XXI. BRIEF.

MYN HEER,

RECANATI. N 't doortrekken van Recanati / 't welk een kleine ſtad op de top van een berg drie mijlen van Loretto is / ben ik voor een ogenblik afgegaan om de groote Kerk te bezien. Dog vont 'er niets merkwaardigs als het Graf van Gregorius de XII. Paus van Romen / wien gelijk U E. weet / door 't Concilie van Piſa het Pausſchap ontnomen wierd / ter zelver tijd als Petrus de Lune / die zig noemde Benedict. de XIII. en Paus van Avignon.

Tien mijlen verder in een vrugtbare vlakte / op den oever van la Potenza, gingen wy over de puinhopen van de ſtad die eertijds Helvia Ricina genaamt wierd. Daar zijn nog groote overblijfzels van een ronde Schouwburg welke van ſteen en klinkers onder malkanderen vermengt / gebouwt was gelijk die van Rimini. Aan deze zij-

HELVIA RICINA.

de

de van de rivier bevonden wy ons gedurende twee mijlen altoos tusschen de heuvelen / waar na wy te Macerata aankwamen / en de nagt aldaar doorbragten. Men zegt dat die stad redelijk groot en plaisierig is ; maar het was laat en daar en boven slegt weer / zo dat wy 'er niet door gewandelt hebben. Tusschen Macerata en Tolentino is een vette en wel bebouwde vlakte / hoewel het Land weinig bewoont is. Zy planten daar groote rieten om wijngaardstaken af te maken / en men bedient'er zig van Buffels om de ploeg te trekken. Die dieren zijn veel sterker als de Ossen / en eeten veel minder.

MACERATA. Daar is niets te zien.

(De eerste Buffels wierden in 't jaar 595. in Italien gebragt. *Ciacon.*

Tolentino is boven op een hoogte gelegen. Ik heb niet gehoord dat'er iets opmerkelijks te zien is als eenige Reliquien / daar U E. weet dat wy weinig werk van maken. Van daar komt men in 't vlek Belforte / 't welk / om het in 't voorby gaan te zeggen de eerste plaats is van steen gebouwt die wy tot hier toe in Italien gezien hebben. Een goede mijl aan deze zijde komt men in de Provintie van Ombria / en men begint de weg na 't Alpische gebergte al dieper in te slaan.

TOLENTINO.

Een Edelman uit de nabuurschap langs deze zelfde weg na Foligno gaande / verVoegde zig in ons gezelschap by Macerata. Ik was blijde met hem in devraat te raken om dat hy my wegens eenige zaken van dat Land onderregtinge zouden konnen geven. Wy spraken aanstonds van de beruchte Lieve Vrouw daar hy my honderd Historien van vertelde : Het gesprek daar na over de Religie gevallen zijnde / zeide hy my onder anderen / dat men in Italien zeer verheugt was dat onze Koning Christen geworden was. Toen ik hem dat wilde doen uitleggen / vond ik dat hy met de vreemdste gedagten bezwangert ging / die ooit iemant heeft kunnen bezeffen. Alle buitensporigheden die hy ons te laste leide zijn in geen opzigten minder als die de Heidenen aan de eerste Christenen verweten. Somwijlen zag hy my met een troostelijk oog aan wanneer ik hem dingen zeide die hem goed schenen / dog hy mistrouwde my altijd ; en wat ik ook deed / heb ik hem nooit kunnen overreden dat wy gedoopt waren.

U E. moet weten dat dit den algemeenen aard van 't Land is / want nog d'eene nog d'andere kennen onze Religie / alzo weinig als die bekend is by de Topinambous. En die gene onder den geschoren hoop / die'er nog het meeste van weten / stellen 'er een sonderlinge eer in / dezelve te schenden en hatelijk te maken / door de dwaasheden en godloosheden die zy ons te laste leggen.

Tusschen Tolentino en Foligno blijft men gedurende byna veertig mijlen / tusschen de rotzen door / op wegen die dikwils zeer moeyelijk zijn. De voornaamste dorpen die men in 't voorby gaan ziet / zijn

zijn Valcimara, Ponte-di-Trava, Mutia, Dignano, Colfiorito, **Case-nuove**. In 't uitkomen van die gebergtens naby een klein dorp genaamt Pale ontdekt men van een hoogte / de vlakte van Foligno/ dewelke van daar eene der fraaiste des werelds schijnt te zijn. Die groote komme is met vrugtbare heuvels omringt / met verscheide kleine rivieren besproeit / aangename huizen doorzaait / en zeer wel bebouwt. Nauwlijks waren wy de sneeuw / rotzen / koude en guure winden ontkomen / of wy wierden ten eersten een aangenamer en zagter luchtstreek gewaar. In een ogenblik zagen wy Amandelbomen in hare volle bloessem in plaats van de heesteragtige gewassen van 't gebergte; en dit by de aangenaamheid van eenen helderen en lieffelijken dag gevoegt / liet ons in der daad een schoone zomer zien. Wy konden die verrukkende Landsdouwe niet genoeg beschouwen/ wiens buitengewone bekoorlijkheden ook grooten Roem waardig zijn. Na dat wy ongevoelig drie of vier mijlen afgelegt hadden / altijd nedergaande / geraakten wy op een regte en vlakke weg / langs dewelke een schone en groote beek loopt / en kwamen te Foligno dat aan het einde van die weg maar een mijl ver in de vlakte legt. Zo die stad in een aards Paradijs gelegen is/ bezit zy buiten dat niets opmerkelijks. Men zegt egter dat de Coopmanschap daar wat beter gaat als in de meeste andere steden van 't Kerkelijke Gebied die wy gezien hebben. Men maakt 'er eenige lakens / goude en zilvere kanten / en men drijft daar ook eenigen handel in zijde en speceryen. Alzo de Gothen dezelve verscheidemalen verwoest hebben/ is 'er geen Gedenkteken van de oudheid overgebleven.

Hic ver assiduum, -- Virg.

FOLIGNO.

Zy dragen ten onregte roem op hun klein zuikergebak en andere droge confituren.

Een weinig na dat men uit Foligno gegaan is/ ziet men aan de andere zijde van de vlakte / op een hoogte/ het vlek. * Montefalco / alwaar de wonderdadige St. Clara begraven legt. Men toont'er na men zegt / drie stenen als haselnoten/ die men in 't hert van die Santinne gevonden heeft / en op welke de Historie van 't lijden des Zaligmakers uitgehouwen is. Maar het wonderbaarlijkste is dat de drie stenen te gelijk niet meer als een alleen wegen / en dat gevolglijk een zo veel als de drie weegt.

* Het grootste gedeelte van de beenderen dier Santinne, ziet men te Assise, in de Kerk van het Klooster van St. Clara.

Daar dichte by is de stad Assise / alwaar men de beenderen bewaart van dien Heilig die voor de zwaluwen predikte ; die zig een vrouw en een gantsche familie van sneeuw maakte / en welkers Legende nog veel meer andere belagchelijke fabelen vervat. U E kent den knaap. * Deszelfs Reliquien berusten onder 't groot Autaar van de Hoofdkerk / maar het is geen levendige ziel geoorlooft dezelve aan te

* Men geeft voor dat deszelfs ligchaam en dat van St. Dominicus neffens malkanderen overeind op haar voeten staan. Te Porciuncula , vijf mijlen van daar beroemen zy zig de eerste van die Heiligen, (St. Franciscus ,) te hebben. En in 't groote Klooster van Boulogne, verzekeren zy mede dat zy St Dominicus hebben.

te zien. Men verhaalt dat zeker Bisschop uit het Eiland Corsica zig inbeeldende meer voorregt als anderen te hebben voor omtrent sestig jaren zig verstoutte omze te willen zien / en dat door Goddelijke toelatinge / een schielijke dood hem plotzelijk verblindde. Het is waar dat men zo sterk voor hem by den Sant aanhielt dat weinig tijds daar na de Prelaat weer levendig wierd.

By het dorp Pesignano / tusschen Foligno en Spolette / komt van onder een rots aan de voet des heuvels / die de vlakte omringt / een levende en overvloedige springbron / door vier openingen uitstralen / makende aanstonds een soort van een klein meir. De vier beekjes zich te zamen gevoegd hebbende / werd het een fraaye rivier die naderhand oneindig veel Meanders maakt / en die buiten twijffel veel toebrengt tot de vrugtbaarheid zo wel als tot cieraad van het Land datze besproeit. Twee hondert schreden van die bron ontmoet men ter regterhand aan de kant van de weg een zeer kleine tempel van wit marmer / van een Corinthische Order. Een Man / die eenige kennis van de Oudheid schijnt te hebben heeft my te Spoletto gezegt dat men daar voor een waarheid houd dat deze kleine rivier de *Clitumnus* is, daar eenige oude Auteuren van spreken / en * Virgilius onder anderen in het tweede Boek zijner Georgica. En de redenen die men om dat gevoelen staande te houden bybrengt / zijn vry bondig; maar 't geen doorgaans gezegt werd dat de kleine Tempel aan *Clitumnus* als een Godheid opgeregt / toegewijd was / is een zaak buiten alle waarschijnlijkheid behalven dat die Tempel kruiswijze gebouwt is / en na het Oosten legt / gelijk de meeste Christen kerken / en dat 'er kruicen van uitgehouwe beeltwerk op verscheide plaatsen op de kruisraamten zijn / en Cijffers van de naam Christus / 't welk met de manieren van het Heidendom niet overeenkomt. Daar en boven / zijn de drie volgende Opschriften op de platte faas van de voorgevel en aan beide zijden uitgehouwen. (1) ✠ SCS *Deus profetarum qui fecit Redemptionem.* (2) *Deus Angelorum qui fecit Resurrectionem.* (3) ✠ SCS *Deus Aposto***** De rest is gebroken. De Letters zijn niet Gotisch nog ook eenig gedeelte van de Bouworder. Mogelijk zou men kunnen zeggen dat die Tempel van de overblijfzelen van die van Clitumnus gebouwt is. Men noemt hem hedendaags St. Salvatore en de Bisschop van Spoletto doet 'er de Mis eens in 't jaar.

* *Hinc albi Clitumne greges &c.* Plinius zegt dat de Ossen die het water van die rivier dronken, blank wierden. J. 2. c. 3.

SPOLETTO.

Van Pesignano op Spoletto dat'er maar seven mijlen van daan legt / gaat men altoos langs het vlakke velt aan de voet van de heuvels. In al die plaatsen zijn vele dorpen / en hier en daar ook huizen. Spoletto legt redelijk diep in het gebergte / boven de vrugtbare vlakte die ik U E. afgebeelt heb. Het is een arme stad / slegt bevolkt / slegt opgebouwt en in een zeer hobbelige stand. Men bragt ons in de Hoofkerk / na dat men ons de hoogte van deszelfs Romp

heel groot opgegeven had/ dog wy vonden niets buitengewoons daar in. De vloer is van kleine ingeleide stukjes marmer gelijk als in de Kerk van St. Marcus te Venetien / en de gantsche kap boven het groot Portaal is van schoon ingelegt werk met een goude grond. Van daar gingen wy na het Kasteel / 't welk in het hoogste van de stad leid. Het is niet sterk als door deszelfs situatie. Wy hebben'er niets gevonden dat de moeyelijkheid die wy genomen hadden om daar na toe te klimmen / goet kon maken. Men wees ons van die hoogte vijf hondert schreden buiten de stad een Tempel die de Eendragt toegewijd was / en die men thans/ de Kapelle van het Crucifix noemt. Men ziet te Spoletto nog eenige andere overblijfzels van de Oudheid / als een half geruineerde Zegeboog / eenige overblijfzels van een Amphiteater / en verscheide losse marmersteenen / maar altemaal zonder opschrift / uitgezondert de Boog waar op men nog eenige letters bekennen kan. De Waterleiding die de Berg van St. Franciscus aan die van Spoletto voegt / is zo veel te opmerkelijker/ om datze in haar geheel staat / en zonder ophouden gedient heeft / zedert dat zy gemaakt is ; dog het is maar een Gothisch werk. Zy is drie hondert vijftig schreden lang / * en ses hondert dertig voeten hoog/ de hoogte te meten uit het diepste van de valey.

* Omtrent 700 Engelsche voeten.

Drie mijlen aan deze zijde Spoletto / zijn wy de a Somme overgetrokken die de hoogste der bergen langs die weg is; en na dat wy gedurende vijf of ses mijlen tusschen dorre en woeste rotzen gezworven hadden / veranderde het zich in een ogenblik/ en men zou zeggen dat de Natuur al haar zorg besteed had om die bergen vier mijlen ver t'eenemaal te bedekken met laurier bomen / wilde olijf-bomen / Tamarins/ Genever-bomen/ groene Eyken / en een wonderbaarlijke verscheidentheid van andere bomen of heesters die hare groente gedurende de gantsche winter behouden 't zy dat men'er in de maant van January of July voorby gaat / men zal byna altijd het zelve ontmoeten. Het is waar dat gelijk de schoonheid der vlakte van Foligno zeer bevallig is / deze in tegendeel droevig en melancholijk is. In het naderen aan Terni/ vind men dat die bergen tussen welke wy langs eenen engen weg/ door getrokken waren/ op den oever van den stroom die beneden door de valey loopt / ongevoelig verwijderden / en wy bevonden ons midden in een groot bosch van Olijf-bomen. Dezelve waren nog met hare vrugten beladen/ zijnde de manier omze rijp te laten werden / tot datze van zelfs / of op 't minste schudden afvallen. De groene olijven die men bewaart na datze met zuiker gestooft zijn ; werden voor dat rijp zijn afgeplukt / en haar bittere smaak werd door kunst verdreven. De rijpe zijn niet minder bitter als de groene. Het is een verwonderens-waardige zaak/ dat men uit de bitterste vrugt des werelds / het aldersoetste vogt kan trekken. Na dat wy uit die Olijf-bosschen gekomen waren / leiden wy nog om-

a Deze berg was byna ongenaakbaar, voor de verbetering die 'er Paus Greg. de XIII. liet doen.

omtrent een mijl af / in een vlakte daar de lieffelijke lugt en de vrugtbaarheid niet veel voor die van Foligno behoeven te wijken / en wy kwamen te Terni aan / 't welk op de rivier de Nera / in het midden van dat schoone Land legt.

Terni is kleinder als Spoletto / maar het scheen ons wat volkrijker te zijn. Haar gantsche Negotie bestaat in olyl. Men heeft ons gezegt dat men'er gedurende ses maanden in 't jaar / hondert ladingen oly daags klaar maakt / yder lading weegt ses hondert ponden / en komt op omtrent twaalf Engelsche Kroonen te staan. Die stad is zeer oud. * Het blijkt uit een Opschrift dat wy zagen aan den ingang van het Kweekschool naby de Hoofdkerk dat hare grondlegging niet veel jonger als die van Romen is. Dit opschrift wierd voor Tiberius gemaakt / en de datum is *Post Interamnam conditam* DCCIIII. Terni wierd *Interamnam* of *Interamnium* genaamt uit hoofde van haar stand *inter amnes*, tusschen de twee armen van de rivier die het bespoeid. Daar is ook een ander Opschrift dat boven de brug geplaatst wierd ten tijde van Urbanus de VIII. waar in gezegt werd dat die brug door den grooten Pompejus gebouwt wierd.

TERNI.

Plinius prijst de kool en de radijs van *Interamnia*.

(Men heeft gezegt *Interamna Interamnia, Interamnium*.)

Wy gingen de berugte waterval van de berg *del Marmore* zien, zijnde drie mijlen van Terni. De weg is hard en ongelijk / en even wel aangenaam. Men moet op zeer moeyelijke rotzen klimmen; en dikwils van 't paart afstijgen / wegens 't gevaar van de diepe kolken. Maar in tegendeel heeft men 't vermaak van op die bergen te ontmoeten zekere hoekjes na de kant van 't Zuiden / die nooit winter gevoelt hebben. Wy vonden daar in de maant February / niettegenstaande de winter straf geweest is alles zo groen en bloeyende / als U E. het op uw Eiland in de maand April bevind. Op de derde part van de weg in 't opklimmen van den berg (Papinion) kreeg ik na beneden ziende / een groot stuk Land in 't oog op den oever van de rivier / altemaal met Oranje bomen beplant; ik telde'er ten minsten seven hondert / en het is de eerste plaats daar wyze zo bloot op 't vlakke velt gezien hebben. Maar laat ons na de Waterval gaan.

* *Interamna anno Ante Christum 671. condita, vivente Numa Pompilio.*

De rivier genaamt Velino / neemt haar oorsprong in 't gebergte / twaalf of dertien mijlen van de plaats daarze zig neerstort. Zy gaat over tot in 't Meir van Luco * negen mijlen van haar oorsprong / en komt'er twee malen zo zwaar uit als zy'er in gekomen was. Als zy ter plaatse van haar val komt / is de Valley dieze verlaten heeft; als een hoge berg / ten aanzien van de diepte die op haar wagt Al-

* Of *Pie diluco*.

De Forellen van dat Meir hebben geen graaten. *Du Val*, een Auteur die dikwils de geloofwaardigste niet is. Pietro Tolentino, Siennois, te paart in de rivier gekomen zijnde, boven de Waterval, wierd door de stroom weggedreven, en deed de val met zijn paart. Maar dewijl hy in 't vallen de tijd had van de *Madone* de Lorette aan te bidden, raakte hy vry met braaf door nat te zijn. *Bait. Bartoli Descr. di Loretto.*

daar stort zig dan die rivier dewelke reets redelijk sterk voortstroomde / zeer schielijk van een steile rots drie hondert voeten hoog / en valt in de holligheid van een andere rots / tegens welke hare wateren met zulk eene heftigheid aanslaan / dat daar uit eene wolk van stof optrekt tot aan de dubbelde hoogte van de Waterval / het welk ook als een gedurige regen in de gantsche nabuurschap verwekt. Dit gepulverizeert water / maakt door middel van de Zon een oneindige menigte van Regenbogen die zig vermenigvuldigen of verdwijnen / en kruislings door malkanderen huppelen na de verschillende wederom stuitingen der golven / en na dat die water rook meer of min dik is. Men is verzeker ik U E. in ik weet niet wat verbaastheid door 't zien van dat voorwerp. De rivier / schijnt haar loop te willen spoedigen eerze zig nederstort / ter zake van de schuinte van haar grond; de baren verhaasten zig als wanhopige yder van dezelve willende de eerste wezen om te vertrekken. Zo dra alsze in de lugt zijn / slaan ze elkanderen / bruisschen / schuimen / stooten zig heen en weer / en verwarren zig door een; eindelijk vallenze in een afgrond dewelke zy voor haar zelve verdiept hebben / en komen'er als verwoed uit / de eene door de opening van een rots / de anderen door een andere weg. Vervolgens gaanze heen al knorrende en ruischende nog eenige tijd / en vermengen haar eindelijk onder de wateren van de kleine rivieri de Nera / dieze ten minsten drie vierde parten grooter maken alsze was. Dus eindigt de arme Velino.

Du Val heeft geschreven dat'er zekere aarde rontom de Nera is na de kant van Narni, die in tijd van droogte, in slijk verandert, en in stof als het regent. En anderen die hy gecopieert heeft, hadden het voor hem geschreven. Jeder kan 'er van geloven wat hem gelieft.

NARNI. Van Terni op Narni rekent men maar seven mijlen door een vlakke weg en een goet Land. Deze laatste plaats belooft iets van verre / wegens de treffelijke heuvels daarze mede voorzien is / als men van de kant van Terni komt. Maar als men 'er inkomt / staat men verstelt van dezelve zo woest te vinden leggen. De straaten zijn vuil en naauw / en de stand is zo ongelijk / dat men'er geen drie voetstappen kan voortgaan / zonder klimmen of af te gaan. Volgens de lelijke gewoonte van het Land ziet men aan de vensters niet als lappen van gescheurt papier / 't welk zeer na bedelary gelijkt / en de huizen als ofze verlaten waren / doet aanzien. Ik heb in 't voorby gaan twee metale fonteinen gezien die redelijk fraay zijn. De Keizer Nerva was van Narni van geboorte.

Wy gingen een weinigje van de weg af eer dat wy in de stad kwamen / om de overblijfzels van een brug te gaan zien / die men zegt dat onder de Regering van Augustus geboud wiert / en die men als

een

een verwonderens-waardig werk aanziet. De groote marmere stukken daar zy van gemaakt is zijn droog in malkanderen gezet zonder sement of yzere haken. De hoogte is buitengewoon / zy voegde de berg van Spoleto zamen met den naburigen berg / en bragt U tot op den weg van Perousa. Van vier Bogen / is'er maar een in zijn geheel overig gebleven. Het bovenste van het gewelfzel der grootste is gebroken. Verscheide personen die ik vertrouw dat wel onderregt zijn / hebben my gezegt dat die boog hondert en seventig voeten breed is / en op het oog zoud men'er te naasten by ook zo van oordelen; het welke de berugte brug van Rialto verre overtreft.

In het uitgaan van Narni / vonden wy ons wederom tusschen bergen / dewelke acht mijlen ver tot aan het vlek Otricoli byna altijd duuren. Daar digte by in de vlakte zijn de overblijfzels van het oude *Ocriculum*. Wy gingen wat van de regte weg af om die droevige overblijfzels nader te beschouwen / dog wy vonden'er niets daar men eenig onderrieht uit trekken kon. Weinig daar na trokken wy over den Tyber langs een schoone steene brugge / die onder Sixtus de V. begonnen en onder Urbanus de VIII. voltoit wierd / gelijk zulks blijkt uit het Opschrift dat men 'er op uitgehouwen heeft.

OTRICOLI.

Ziet het Bericht aan de Reizigers.

Het was redelijk laat toen wy te Citta-Castella aankwamen / en dewijl ons voornemen was / om'er 's anderendaags 's morgens heel vroeg van daan te vertrekken / lieten wy ons vergenoegen door 't zeggen der gene die ons verzekerden dat wy'er niets opmerkelijks zouden vinden.

CITTA-CASTELLANA.

By Regnano vonden wy de oude *via Flaminia* / of Flaminiaansche weg met haar plaveizel van negentien hondert jaren / dat daar ter plaats wonderlijk wel bewaart is gebleven; daar wy in tegendeel geen andere overblijfzels zedert Rimini / tot welke plaats die weg zig uitstrekte / gezien hebben. Ik zal U E. by een andere gelegentheid omstandiger hier van spreken.

Wy hielden te Castel-nuovo ons middagmaal / 't welk maar een slegt vlek zo wel als Regnano is. Al het overige Land tot hier toe / is byna onbebout en zonder Inwoonders. Het is een slegte en in 't algemeen een vlakke grond / maar egter ongelijk. Men ziet'er vele oude overblijfzels. Na dat wy weer over den Tyber getrokken waren langs de brug die Tacitus en andere oude Schrijvers *Pons Milvius* noemen / en die men hedendaags in bastert taal *Ponte Molle* noemt / vonden wy een bestraatte weg * die ons twee mijlen weegs tusschen tuinen en lusthuizen door bragt tot in de vermaarde stad Romen. Ik ben;

* *Via Flaminia*, verwoest en weer bestraat.

Mijn Heer, &c.

Romen den 4 Maart 1688.

NIEUWE REIS DOOR ITALIEN.

A. M. D. W.

XXII. BRIEF.

MYN HEER,

Et is zo aangenaam in een goed gezelschap te reizen dat wy uit die reden van zins wierden die van Napels wat vroeger als ons eerste voornemen was/ aan te vaarden. Men vind in dat uitstekend Land / verscheide buitengewone nieuwigheden / als men zo lang wagten wil dat de Lentetijd wat genadert is. De velden werden ook aangenamer / en de gantsche reis is niet als des te plazieriger. Het is waar dat wy zo een harde winter gehad hebben / dat alles daar door later by komt / en wy bevinden thans hier dat indien wy'er maar in de maand April gekomen waren / gelijk ons van zommige menschen geraden wierd / zouden wy'er wegens de aanhoudende koude zeer weinig voordeel by gehad hebben. Daar en boven / zou zulks al onze voornemens om Romen te bezien / te leur gesteld hebben / alwaar het raadzaam is dat men in zijne bezigheden niet gestoord werd / als men niet van voornemen is om'er lange tijd door te brengen.

Men is gemeenlijk vijf dagen op weg van Romen na Napels. De weg is kwaad / en men ziet 'er weinig dingen die merkwaardig zijn / maar aan de andere kant / werd dit wel dubbeld goed gemaakt als men te Napels / aan den Berg Vesuvius en onder alle de rariteiten

teiten van Baya Pouzol en de nabuurſchap van dien zig bevind.

Na dat wy dan gedurende twee of drie dagen te Romen de voornaamſte dingen daar onze nieuwsgierigheid het gretigſte na was / doorlopen hadden / vertrokken wy van daar na Napels. Twaalf mijlen van Romen paſſeerden wy te Marino / een groot vlek toebehorende aan den Prins Colonna en eertijds bekend onder de naam van *Villa Mariana.* * Hier eindigt het vlakke Land en in 't uitgaan van Marino klimt men op een ſteenagtige berg / alwaar men niet als Boſſchen en buffels vind. Ik zeg U E. tegenwoordig niet van 't Meir van Caſtel-Gandolfe / langs 't welke wy byna een uur gingen / om dat ons voornemen is het zelve op onze te rugkomſt / meer op ons gemak te bezigtigen. MARINO. * Of Villa Marii.

In het afgaan van den berg vier of vijf mijlen aan deze zijde van het Meir / ontdekt men de zee / en men ziet op een kleine heuvel ter regterhand / de ſtad genaamt / *Citta di la vigna*, 't welk het oude *Lanuvium* is / eene ſtad met byzondere voorreehten voorzien / en de geboorteplaats van Antonijn de Godvrugtige / en niet het *Lavinium* van Æneas / zo als men gemeenlijk zegt. *Lavina littora* of de Lavinoſche ſtranden / zijn tien of twaalf mijlen van daar omtrent de plaats daar tegenwoordig *Prattica* ſtaat.

's Avonds kwamen wy te Velitri aan / zijnde een kleine ſtad met een muur omringt / en op een wel bebouwde heuvel gelegen. Het was eertijds een plaats van groote aangelegentheid die zelfs de Romeinen veel werk verſchaft heeft; maar tegenwoordig is 'er niets zonderlings te zien. VELITRI.

Zo als wy 'er aankwamen wiſten ons zelfs de knegts van de Herberg te zeggen / dat de ſtad Velitri met de geboorte van Auguſtus vereert was. Een van ons gezelſchap vroeg hen wie die Auguſtus was / waar op zy antwoordden dat hy de eerſte Chriſten Keizer geweeſt is. Zy hadden hem nu nog maar St. Auguſtus te noemen / want ik heb aangemerkt / dat het volk in dit Land de doorlugtige mannen van de voorlede tijd / zo Heidenen als anderen / al gemakkelijk onder de Helligen ſteld. Verders is Auguſtus te Romen * geboren / Suetonius zegt het rond uit. Het is waar dat deszelfs † Familie van Velitri oorſpronkelijk was / en dat hy in de nabuurſchap van die plaats by een Voedſter beſteld wierd. Dezelve Schrijver verhaald dat men in zijn tijd van de kamer alwaar die Vorſt was opgebragt / ſprak ten naaſten by als men hedendaags van het H. Huisje van Loretto ſpreekt: *Huc introire niſi neceſſario & caſtè, religio eſt; Temerè adeuntibus, metus & horror objiciebatur.*

* *Natus eſt Auguſtus M. Tullio Cicerone, & Antonio Coſs. regione Palatii, ad capita bubula.*

Midden

† *Gentem Octaviam Velitris præcipuam olim fuiſſe, multa declarans.*

Midden op de groote plaats van Velitri is een zeer schoon Metaal Beeld * van Paus Urbanus de VIII. Ik heb opgemerkt dat de Pauzen altijd zittende uitgebeeld werden; buiten twijffel om te kennen te geven de magt die zy over de andere Vorsten des wereld hebben. Men geleidde ons na het Huis van de Marquis Ginetti; deszelfs gelegentheid is zeer aangenaam / en de vertrekken zijn vol van een groot getal Outheden. De schone trap is van Martijn Lunghi.

* Door de Ridder Bernin.

In het afgaan van den heuvel van Velitri/zagen wy een menigte kelders onder de rotzen gemaakt / om altijd koele wijn te hebben. Daar na komt men in een Land dat weinig bewoont is / redelijk vlak / en gantsch open vijftien mijlen ver tot aan de voet van den berg / op welkers top men de kleine stad ‡ Sermonetta ziet.

Tusschen *Velitri* en *Sermonetta*, passeert men de twee kleine rivieren *Teppia* en *Nympha.*

Omtrent vier mijlen aan deze zijde / liet men ons ter slinkerhand vijftig schreden van de gemeene weg / eenige oude puinhopen zien / die zo men zegt overblijfzels zijn van de plaats die St. Paulus noemt de drie Tabernen / in het acht en twintigste Kapittel van de Handelingen der Apostelen. Deze plaats is gemeenlijk genaamt *le Tre-taverne*, 't welk buiten twijffel daar van daan komt/ om dat ταβέρναι in't Grieks/ en *tabernæ* in 't Latijn meer overeenkomst met het woord *taverna*, dan met dat van *bottega* hebben. Het is ten naasten by op die wijze dat men St Longinus van λόγχη, en Sta. Tiphina van θεοφανία gemaakt heeft.

‡ Op de puinhopen van de oude stad Sora gebouwt *Sermonetta quasi sorella della Città di Sora*, zegt Th Valle.

Men ziet aan de regterhand den uitstek in zee / die men thans noemt * *Monte-Circello*, en dewelke na het zeggen van eenige Naturalisten eertijds een Eiland was. Het was daar / zeggen de Poeten / dat de jalourische Circé de arme Scylla Matres van Glaucus in een Zeemonster herschiep / en de makkers van Ulisses in varkens veranderde.

(*Credibile est Circen mutasse potentibus herbis*,
In Monachosque sues, inque sues Monachos.)

Het woort ταβέρναι is een Latijnsch woord daar men een Griecksch van gemaakt heeft.

De kleine stad Setia legt boven op een berg een weinig aan dees zijde de puinhopen van de drie tabernen. Zy was eertijds vermaart wegens haare wijnen / *Setinum ardebat in auro*, zegt Juvenalis / maar nu is de aarde van die berg van natuur verandert / en brengt byna niemendal voort. Ik heb onder de Bosschen daar die bergen tegenwoordig mee bedekt zijn / vele van die planten genaamt *Ficus Indica*, gezien. Daar zijn'er die tot de hoogte van dertig of veertig voeten komen / en die een stam van eens mans dikte maken. De Lan-

SETIA. Onder Setia passeert men by de oorsprong van het oude *Usens*, dat men tegenwoordig *Portatore* noemt.

Laurieren en Myrthen ziet men daar gemeenlijk in de heggen en men begint daar al vele Oranje bomen langs de gemene wegen te zien. By Setia in het dorp Case-nuove ontmoet men een groote moeras / waar op men scheep kan gaan / om regt op Terracina te varen. Maar wy namen onze weg ter slinkerhand af door een valey die ons na den berg en de stad Piperno leidde alwaar wy sliepen.

Piperno is een nieuwe stad / gebouwt by het oude Privernum, PIPERNO.
Hooftstad der Volsques / en verblijfplaats van haar Koning Metabus / Vader van de berugte Camilla (Virgil. l. XI.) Eenige zeggen dat Privernum, Piperno genaamt is / om dat wanneer deze laatste stad gebouwt wierd / van de overgeblevene puinhopen der eerste / men ter plaatse daar nu Piperno staat / een boom vond die peper draagt / waarom ook / voegt men 'er by / die stad deze boom met het hooft van Camilla door een Leeuw gedragen / in haar Wapenschilt geplaatst heeft. Anderen zijn niet van dat gevoelen / zy geloven dat men Piperno door verscheide uitspraak voor Priverno of Privernum gezegt heeft. En zy menen dat de boom daar van gesproken werd / geen Peperboom / maar een Laurier is; uit welke byzonderheid zy groote gevolgen ten voordeele van de dapperheid der oude Privernati trekken.

Het Bisdom van Piperno wierd met dat van Terracina vereenigt door Honorius de III. wegens deszelfs armoede *ob indecentem paupertatem* zegt Favonius Leo. De Bisschoppelijke stoel werd nog in 't Choor van de oude Hooftkerk bewaart.

Zy hebben in de Kerk van St. Benedictus eene vermaarde Madone van St. Lucas dewelke gedurende de plondering van Privernum door het vuur niet beschadigt wierd / en die nevens St. Sebastiaan / St. Thomas d'Aquin / en de doorlugtige Camilla / het groote voorwerp van de aandagt is die men te Piperno ziet plegen.

De Lelien en Narcissen wassen zo men zegt uit de natuur op den heuvel van Piperno genaamt Colle rosso. Men vind'er ook zekere fyne aarde die ze Buccaro noemen / en die zeer goet is om 'er aardewerk van te bakken. Boven van dien heuvel ontdekt men de kleine stad * Mapenca by dewelke een Meir is / welkers wateren na het zeggen van P. Paulo Benvenuti / zig onfeilbaar twee dagen voor dat het regent / zeer hoog verheffen.

* *Maenza, Roccagorga secca, Asprano, Prossedi, Sonnino*, en eenige andere kleine steden van de nabuurschap, zijn als zo veel volkplantingen die van het overschot van het oude *Privernum* gemaakt wierden.

In het uitgaan van Piperno gingen wy over zandige heuvelen / die vol van verscheide soorten van heesters waren dewelke het heele jaar door groen zijn. Daar zijn vele kurkbomen in het

Bosch daar men naderhand inkomt. Die boom gelijkt zeer wel na de groene Eikeboom / en ik geloof dat men wel zeggen kan dat het een zoort van dezelve is / dewijl hy ook eykels draagt. Het is een verwonderens-waardige zaak dat de natuur van die boom zig zo wensselijk schikt na de nuttigheid die 'er de menschen uit trekken. Wanneer men andere bomen de bast afdoet / beneemt men hen ter zelver tijd / het zap en het leven / en verre van deze te kwetzen als men hem van zijn bast ontbloot / versterkt hem zulks / en hy brengt aanstonds weer een andere voort / gelijk de schapen een nieuw wolle vlies uitschieten.

FOSSA-NUOVA

Deze Abdy staat op de puinhopen van het *Forum Appii*, waar van *Benvenuti* verzekert dat nog eenige overblijfzels zijn. De rivier werd genaamt Amaseno, of *Fiume nuove*.

Uit het Bosch van Piperno komende namen wy een omweg van omtrent twee of drie hondert schreden om d'Abdy van Fossa-nuova te beschouwen. De Monniken die ons in de Kerk geleidden / hebben ons verhaalt dat Thomas d'Aquin van Fondi na 't Concilium van Lions gaande / en ziek geworden zijnde / van zijn muilezel afklom / zijn stok in de aarde stak / en vervolgens in een hoek in 't Bosch by de Kerk ging slapen. Zy zeggen dat de muilezel losgeraakt zijnde / in de Kerk trad en dezelve als onbezuist doorliep / zonder dat de gene die 'er in waren zulks konden beletten. Men voegt 'er by dat hy zelfs de stoutheid had om de pooten in 't Choor te zetten / maar dat menze ten eersten in de grond zag zakken / en dat het dier op het zelve ogenblik * met een schielijke dood gestraft wierd. Men toont de gewaande afdrukzelen van zijne voeten / en boven op zijn kleine yzere tralien gelegt omze te bewaren. Verders / dewijl men na de Meester van den muilezel zogt / om hem te straffen over de weinige zorg die hy genomen had om hem ter degen vast te maken / was men wel verwondert te zien dat het † St. Thomas was die reets zieltoogde / by gebrek van rytuig om levensmiddelen te zoeken. Men bragt hem in 't Klooster / alwaar hy eenige dagen daar na stierf ; zijn ligchaam bleef eenige tijd in die Kerk. Naderhand wierd het na Fondi / en van Fondi na Toulouse gebragt.

Zy noemen de andere, Amasenus, verder, *Fiume Vecchio*. De Valey die men doorgaat na dat menze overgetrokken is tot aan de Toren genaamt *Torre della mole*, maakte eertijds een gedeelte van het groote moeras genaamt, *Palus Pontina*, en was vaarbaar. Die passagie is moeyelijk als het veel geregent heeft.

* Andere zeggen dat de muilezel gedurende eenige dagen in het Bosch ging dolen, en dat na het Graf van zijn Meester toegelopen zijnde, hy 'er van droefheid stierf.

† Villani en eenige anderen hebben geschreven dat hy door order van Karel de I. Koning van Napels vergeven wierd.

Appius Claudius Censor, Aquam

Omtrent tien mylen aan deez zijde Fossa-nuova vonden wy ons op de oude weg die genaamt werd via Appia , zijnde dat werk door Appius Claudius gemaakt / toen hy Censor was. De verande-

anderingen die door de tijd aan de oppervlakte des Aardkloots veroorzaakt werden / zijn de reden dat men dikmaals ook genoodzaakt is van weg te veranderen / gelijk zulks dagelijks ondervonden werd. Maar niets toont deze waarheid klaarder aan / als die plaats van de weg van Appius / die wy hier insloegen. Men ziet ze † uit een diepe moeras voortkomen / en thans t'eenemaal ongenaakbaar / daar het eertijds de regte weg van Capua op Romen was. Men is genootzaakt een groote omweg te nemen als men die weg verlaten heeft / om die van Piperno in te slaan. Ik had reets diergelijke zaak opgemerkt tusschen Citto-Castellana en Romen / ter gelegentheid van de via Flamina, daar men van Regnano af nog groote stukken van ziet / die wel bewaart zijn geworden. Op sommige plaatsen / en inzonderheid aan de kant van Castel-nuovo / vijftien mijlen van Romen ziet men die oude straatweg / die dan zo hoog opgaat / datze nu ongenaakbaar is / en dan weer in diepe valleyen daar men niet kan bykomen / neerdaalt / daar na vind men dezelve eenige mijlen verder wederom. Het is zeker dat 't zy door de winden / 't zy door de regens en overstromingen / 't zy door aardbevingen of andere redenen / de vlaktens zig verheffen / de heuvels lager werden / de valeyen werden opgevult / de aarde een gedeelte van de zee overweldigt / en deze wederom van die; de zee verschaft meiren aan de Aarde / en de Aarde geeft Eilanden aan de zee. De rivieren drogen uit / en veranderen van loop; de bergen werden dikker en ook wel effen / en de figuur van den Aardkloot verandert gestadig. Van dit alles heb ik voorbeelden gezien / dog die veranderingen zijn niet algemeen / de lengte van de straatweg by voorbeeld / dewelke twee mijlen weegs of daar omtrent tot aan Terracina loopt / is uitstekend goet / zijnde waterpas met de Landeryen.

Claudiam induxit, & viam Appiam stravit. Eutrop. *Appia longarum teritur Regina viarum.* Statius.

† By de *Torre della Molle.*

Verders / van al 't gene dat ik tot nu toe van de Gedenktekenen gezien heb / zijn'er na mijn oordeel geene die grooter verwondering waardig zijn als die vermaarde wegen. De Gebouwen die in wezen gebleven zijn / waren maar voor eenige toevallen bloot gestelt / en als men alles wel overweegt / zou men misschien meer reden hebben om verwondert te zijn dat zeer vaste en hegte Gebouwen zo haast vernietigt zijn geworden / als dat menze nog in wezen ziet. Maar dat een onnoemlijk getal van voorby gaande menschen / paarden en wagens zedert zo vele Eeuwen gedurig een straatweg betreden / en dat'er nog zulke aanzienlijke brokken van gevonden werden die in haar geheel zijn gebleven / zulks schijnt ongelooflijk. De * steenen van die vloer zijn van ongelijke grootte / grijs en rosagtig van koleur. Ten naasten by als yzer 't welk begint te roesten / daar

* Procopius heeft gezegt datze alle vierkant waren, dog hy heeft zig bedrogen. Verscheide uitschrijvers hebben het zelve na hem gezegt, en by gevolge dezelve fout begaan.

en boven uitſtekent hard en tien of twaalf duimen dik. Om in 't gemeen te ſpreken / de grootſte hebben weinig meer als twee voeten op haar breedſte en de kleinſte niet minder als een voet. Hoewel de gedaante dezer ſteenen dus ongelijk is / zijnze echter altemaal zo wel t'zamengevoegt en zo dicht aan een gezet / dat het niet mogelijk is de punt van een degen daar tuſſchen te ſteken op die plaatſen die hun oude ſtand nog behouden hebben. Ik heb de breedte van die twee wegen / via Appia, en via Flaminia gemeten / en hebze overal gevonden twintig Romeinſche palmen daar zeer weinig aan ſcheelt / 't welk uitmaakt veertien voeten min vier duimen / Engelſche maat. Het is niet te veel voor het ontmoeten van twee wagens. Die wegen die men noemde viæ Conſulares hadden aan weerkanten † randen van dezelve ſteenen als de vloer / welke randen twee voeten of daar omtrent hoger lagen. Ik heb 'er eenige plaatzen van gezien die nog in goeden ſtaat waren. Men noemde die margines, of / marginationes viarum; tuſſchen die randen kan men veilig de breedte der wegen meten. De raden der wagens hebben op eenige plaatſen een ſpoor gemaakt / dat drie of vier duimen diep is / en dewijle de holte van dat ſpoor van de eene ſtraatweg tot aan de andere vervolgd werd / is dit een der bewijzen van haar oude ſtand. Het overige van de ſtraat is gelijk en in zijn geheel zonder dat het blijkt dat de hoefyzers van de paarden het eenigzints verſleten hebben. My is gezegt dat de eerſte laag zeer dikke ſteenen op een zandgrond gelegt / tot een fondament van die vloer verſtrekt 't welk belet dat dezelve niet inzakt. In het naderen van Terracina / ziet men ter regter en ter ſlinkerhand verſcheide puinhopen van de oude Gedenktekenen / die volgens gewoonte langs die groote wegen ſtonden / om tot ſieraad te verſtrekken / en aldus de Reizigers eenig denkbeelt van de pragt van Romen te geven. Verders / ſchoon die wegen eensdeels haare ſchoonheid en nuttigheid hadden / zy waren in een ander opzicht wegens de harde en glibberige vloer zeer ongemakkelijk. Wy droegen altijd zorg omze te vermijden / ter zelver tijd als wy'er over verwondert ſtonden.

† Cippi. Het is waar dat menze ook zomtijds noemden *Marginationes*; maar Lipſius beweert dat die Marginationes eigentlijk de ſteenen van den tand waren, die grooter waren als de anderen. Ik heb opgemerkt dat dikwils in dien zin, *Cippus*, en *Marginatio* het zelve zijn.

TERRACINA.

-- Scopuloſi Verticis Anxur. Sil, Ital.

Het oud Anxur naderhand Trachyna genaamt / om dat het op een rots lag die van een moeyelijke toegang was / werd tegenwoordig in baſtert taal Terracina genaamt. Het is klein / arm en ſlegt bewoont. Een weinig aan dees zijde Terracina heeft men doorſnijdingen in de Rotzen moeten maken om de weg van Appius tuſſen de Zee en 't Gebergte te kunnen vervolgen. Men ziet dit op verſcheide plaatſen in de tuſſchenwijdte van een mijl. De Rots die genaamt is Piſca-marina / is omtrent hondert twintig voeten hoog / en de oude

de getallen zijn boven op de rots/ die lijnrecht doorgesneden is/ getekent met Romeinsche letters/ van tien tot tien/ zo dat het bovenste CXX is. Maar een Oudheid kenner die niet min naauwkeurig als geleert is/ heeft my in Romen gezegt dat hy die tusschenwijdten gemeten had/ en dat hyze byna alle ongelijk had gevonden. Eenige gissen dat het voornaamste oogmerk des Bouwmeesters geweest is om de regte maat van zijn werk te doen zien / en dat hy 'er de verdelingen maar uit kortswijl aangeteikend heeft / dewijl zulke tot zijn werk niets deden. Anderen geloven dat ieder tusschenwijdte den arbeid is van tien dagen / en dat de ongelijkheid der zelven veroorzaakt is geweest door meerder of minder moeite die de arbeidslieden in het uithouwen van de rots ontmoet hebben. En 't gene tot die gedagte aanleiding gegeven heeft / is dat de bovenste tussenwijdtens grooter zijn als de onderste alzo de rots altijd na de top smaller toeloopt. Maar ik vind een sterke tegenwerping tegen dat gevoelen / want waarschijnlijk heeft men aan het bovenste van de rots beginnen te werken / en zo doende zou de eerste tien boven/ en het getal CXX. onder aan moeten gemerkt staan. Dit alles valt moeyelijk om te begrijpen.

Na dat wy eenige heuvels met kurkboomen bezet / overgetrokken waren / hebbende aan de regterhand moerassen en de zee / en altijd dezelve oude straatweg volgende/ kwamen wy 's avonts te Fondi. Een oude muur die drie mijlen aan deze zijde van Terracina is/ maakt de scheiding van het Kerkelijke Gebied en het Koninkrijk Napels.

Terracina door de Turken belegert zijnde, deden de Inwoonders een gelofte datze alle jaren twintig duizend palingen aan St. Benedictus zouden geven, indien hyze door zijn voorbede van dat gevaar kon bevrijden. Weinig dagen daar na, braken de Turken de belegering op; de gelofte wierd nagekomen en de palingen werden alle jaren na de Benedictijnen gebragt. *Theod. Valle*, & *Ostiense*. L. Alberti spreekt van een oud Theater waar van men nog eenige overblijfzels te Terracina ziet. Mogelijk wil hy van het vierkant Theater spreken, het welke na 't zeggen van George Brown legt op de hoge nabygelege berg, aan de slinkerhand van de weg van Napels, in het uitgaan van Terracina.

FONDI. Fondi legt in een vlakte naby een Meir 't welk de naam draagt van die stad en dat groote omtrekken maakt in een moerassige grond tusschen de heuvelen en de zee. Men zegt dat dit Meir palingen van eene buitengewoone dikte voortbrengt. * Hariaden Barbarossa Koning van Algiers/ en Admiraal van den Grooten Heer heeft de arme kleine stad Fondi in 't jaar 1534. voort geheel verwoest. In de Kerk van de Annonciade heeft men de Historie van die plondering uitgeschildert. Barberossa had het voornamentlijk gemunt op † eene Princes van 't Huis van Gonzaga die toenmaals te Fondi was.

* Andere zeggen Charadin, Caratin, en Cheir Eddin.

† Julia van Gonzague, Vrouw van Vespasiaan Colonna. Barberossa wilde haar aan den Grooten Heer wegschenken: Zy was zeer schoon. Hy verwoeste de stad, van spijt dat hem zijn aanslag mislukt was. *Schrad.*

Maar die Princes door een Edelman uit die stad gewaarschouwt zijnde / van het voornemen dat de Zeerover had / stond schielijk uit haar bed op / en redde zig in 't bloote hemd met hulpe van dien Edelman. De Historie voegt'er by dat zy noit als met spijt herdenken konnende dat een man haar in die staat gezien had / eenige tijd daar na haaren Verlosser zeer beestachtig liet ombrengen.

De straten van Fondi zijn geheel geplaveit met steenen van de via Appia, maar het scheelt veel dat menze niet zo naauw aan een gevoegt heeft als zy eertijds waren. By het Kasteel is een groote Tuin die de Overlevering zegt dat aan Cicero toebehoord heeft; ik geloof niet dat daar andere bewijzen van zijn. Men heeft by de Dominicanen een groote eerbied voor de kamer van Thomas van Aquina en voor de gehoorplaats daar hy lessen gaf. Zy bewaren ook met groote zorg een oude Oranje boom dieze zeggen dat door dien Doctor geplant is. Hy stierf in 't jaar 1273. of volgens de oude Legende / in 't jaar 1274. oordeelt nu eens hoe oud den Oranje boom is. Men spreekt van zekere boom van Cochinchine die na men zegt twee duizent jaren geleeft heeft / en wy hebben eene Beschrijving van China die'er ons een ander vertoont die zo oud en zo dik was dat tachentig mannen den zelven naauwlijks konden omvatten; maar de Oranje bomen zijn van zo een langen duur niet. Het is een ongehoorde zaak zo als ieder een my hier verzekert / dat een van die bomen oit den ouderdom van vier honderd jaren bereikt heeft. De Dominicanen moesten wel eenig wonderdadig Gedenkteken van den Engelagtigen Thomas / zo wel als van hun groote Patriarch St. Dominicus hebben van wien zy een andere Oranjeboom te St. Sabina van den Berg Aventin hebben. Wat zal men langer niet al van zulke dingen geloven / na't gene ons Surius vertelt van de oude Olijf bomen van Nazaret / en den verbloekten Vijgeboom / die men nog voor twee en dertig jaren zou gezien hebben? Dat die stam na zijne verbloekinge nog zo lang zou in wesen gebleven zijn / is iets dat kwalijk te bezeffen is / om van de natuur des booms niet te spreken / die hem niet toelaat zo lang te leven.

Men wilde ons te Terracina wijs maken dat wy de bladeren van den Oranjeboom van St. Thomas heel anders zouden vinden als die der andere Oranjebomen / gelijk men zegt van den Amandelboom van St. Franciscus die men nog op den berg Luco ziet / dat deszelfs bladeren duidelijk met kruissen getekent zijn; maar wy hebben dat gewaande onderscheid niet kunnen gewaar werden. Wy bevonden ook niet dat de winter de appelen van die eerweerdige Oranjeboom ontzien heeft / zy waren altemaal bevroren zo wel als die in de tuin van Cicero / dewelke om het in 't voorby te zeggen / te Fondi voor een zoort van een Heilig gehouden werd / zo wel als

Augustus

Augustus te Velitri. Wanneer die boom komt te sterven / indien 't waar is dat hy sterven moet / is men voornemens van 't hout een kas te maken tot het opsluiten van eenige Reliquien van den Heilig die hem geplant heeft. Dit is niet kwalijk verzonnen. Dus bewaart men elders in een dorp van Tirol / eene der grootste nagels van St. Christoffel in een koker / die zo men zegt / gemaakt is van den Palmboom die uit zijn stok voortkwam / toen hy dezelve in de aarde stak / na dat hy het kind Jesus / over de rivier gebragt had. In het uitgaan van Fondi / moesten wy dikwils / hoewel tegen onzen zin / de oude straatweg gedurende tien mijlen tot aan Mola volgen. Men is byna altijd tusschen de bergen / en die ongelijkheid van grond gevoegt by de hardigheid en glibberigheid der steenen / maakt die weg zeer moeyelijk. De paarden gaan'er al bevende op / als of zy op het ys waren / en men moetze alle ogenblikken weer beslaan. In het naderen aan Itru / dat een kleine stad op een rots ses mijlen van Fondi is / heb ik op verscheide plaatsen van die bergen kloeke bomen gezien dieze in dat Land Soucelle, noemen / en die lange Siliques dragen van een halve voet of daar omtrent / en dik als basten van bomen. Die vrugten werden gedroogt en hebben een smaak als honing en iets gelijkende na die van Manna. Ik hoor hier dat haar regte naam Carobba is. ITRU.

Omtrent tien uuren 's morgens kwamen wy aan de kleine stad Mola op den oever van de zee. Men ziet'er vele marmersteenen en andere overblijfzels van * Formiæ, die vermaarde stad die ter dier plaats door Antiphanes Koning der Lestrigons gebouwt is. Het was groot jammer dat een der (a) aangenaamste gewesten der Aarde / door menschen Eeters bewoont wierd. De lugt is 'er wonder liefselijk / en de afhangende Heuvel die door de Golf tusschen Gaïetta en Mola besproeit wert vind men overal vol heerlijke vrugten. Daar zijn ook zeer goede wijnen / alles is'er in overvloet / en de zee ook zeer vischrijk. Wy gingen wandelen tusschen de puinhopen van een oud Paleis 't welk na men zeid dat van Cicero geweest is. De zee heeft het zelve voor het grootste gedeelte verwoest. Wy vonden op den oever veel kleine brokjes van Mozaïk werk / dewelke genoegzaam deden blijken / dat het eertijds een uitmuntend huis is geweest. Men houd voor gewis dat men'er eenige Opschriften uitgehaalt heeft waar door het klaar bleek dat van Cicero geweest te zijn. Ik heb my zelven niet zonder eenige kwelling kunnen te binnen brengen het droevig noodlot van dien grooten Man die gedurende de laatste woede van Antonius / of liever van 't driemanschap tegen hem / uit dit zijn Huis verdreven zijnde / alwaar hy zich veilig achtte einde- MOLA.

Daar wert ook zuikerriet gekweekt. *Schrad.*

* *Hermiæ anti dictum.* Plin. (a) *ô temperatæ dulce Formiæ littus &c.* Mart.

eindelijk * in zijn draagstoel vermoord wierd / zo als hy zig elders zocht te bergen / my dunkt dat wanneer men de plaatsen zelf ziet daar die ongelukken geschiet zijn / men daar over des te meer geraakt is.

* Door Herenius en Popilius Lena eerloze moordenaars wier leven Cicero door zijne welsprekende pleidoyen behouden had. Cicero storf op 't einde van zijn 64. jaar. De moordenaar (zegt Calvis.) ontfing van Antonius die hem te werk gestelt had, de zomma van 44. duizend goude Kroonen tot zijn beloning. Appian Alex. maakt die wat kleinder.

Na dat wy eenige tijd in twijffel gestaan hadden of wy na Gaietta zouden gaan het welk op de punt van een uitstekenden hoek in zee legt / regt over en in het gezigt van Mola / alzo de zee wat te hol ging voor het kleine scheepje dat op ons wagtte / waagden wy het eindelijk / maar om de waarheid te zeggen / wy deden de reis niet zonder op en neer te dansen / hoewel eenige van 't geselschap niet veel lust tot lagchen hadden. Daar viel een zwaren regen / en al dit kwade weer liet niet toe dat wy lang te Gaïetta bleven behalven dat wy den zelven dag sestien of seventien mijlen van Mola moesten gaan slapen. De overvaart van de Golf is omtrent vier mijlen.

GAÏETTA. *a* Gaïetta kwam ons redelijk groot voor / en heel zoetelijk versterkt. De haven is goet / de stad legt op een hoge Rots / 't welk den toegang moeylijk maakt. Het was ons wegens het kwade weer onmogelijk om tot boven op te komen. Men ziet'er het Graf van *b* Karel van Bourbon Connestabel van Vrankrijk / dewelke * in de plondering van Romen gedood wierd. En op den nabygelegen berg / het oude Praalgraf van Munatius Plancus op wiens raad / gelijk Suetonius verhaald / Octavius Cesar de bynaam van Augustus verkoos boven die van Romulus die eenige hem als den Hersteller der stad Romen wilden geven. Dit Praalgraf werd gemeenlijk de toren van Roeland genaamt.

* Den 6. May 1527.

a *Tu quoque littoribus nostris Oenae Nutrix*
Æternam moriens famam Cajeta dedisti. An. 7.

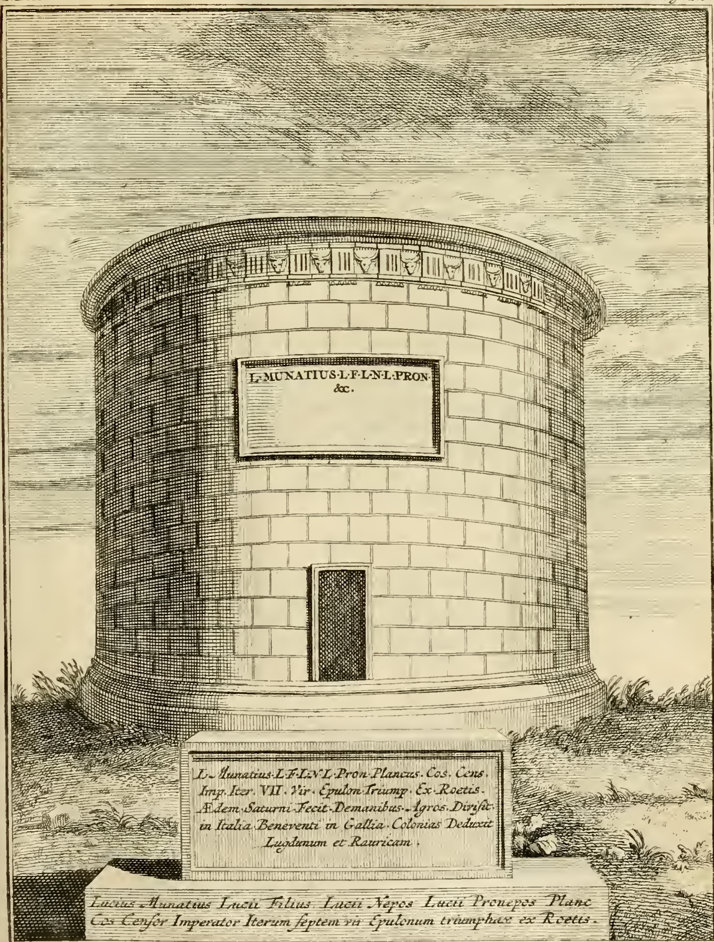
b Zie daar zijn Grafschrift, door Arn. Ferron bygebragt.
Aucto Imperio, superatâ Italiâ, devicto Gallo, Pontifice obsesso, Roma captâ: Borbonii hoc marmor cineres continet.

Een ander.

Francia me dio la leche,
Espanna suerte y ventura,
Roma me dio la muerte,
Y Gaëta la sepultura.

Een ander door H. Fonlis bygebragt, *Histoire of Romish Treasons.*)
Consiliis, Calchas; Animo, Hector, Robore, Achilles,
Eloquio, Nestor; jacet hic Borbonius Heros.

Onze

Praalgraf van Munatius Plancus.

Onze leidsman bracht ons aanstonds na den gespleten berg / die men noemt de Spaccata, en ook de berg van de Drievuldigheid. Deze groote Rots is van boven af / tot beneden in de zee toe van een gereten / ter wijdte van vier of vijf voeten op de plaats daar men 'er in komt/maar meer na boven toe word het allengskens wijder. En het blijkt door de holligheden en uitstekende hoeken / die men aan de eene en de andere zijde van de Rots ziet klaar / datze waarlijk van malkander gescheurt is. Zy geven dit uit voor eene der wondertekenen / by 't sterven des Zaligmakers voorgevallen. Men toont aan eene zijde der gemelde opening des bergs / het afdrukzel eener hand / waar onder de Rots zoude week geworden zijn. Zy vertellen dat dit waarlijk geschied is / op de uitdaging eens ongelovigen. Men ziet'er deze twee veerzen onder uitgehouwen.

Improba mens verum renuit quod fama fatetur
Credero; at hoc digitis saxa liquata probant.

Men heeft trappen gemaakt / om tussen deze dubbelde Rots af te klimmen / en heel beneden is een kleine Capel opgericht / die aan de Drievuldigheid / St. Anna / en Nicolaas de Bary is toegewijdt. Dicht by de deur / ter rechter / en slinker zijde staan deze vaarzen.

Alle schepen, Galeien, en andere vaartuigen daar voorby varende, verzuimen noit hare pligten aan die H. berg af te leggen. Het is een vermaarde bedevaart.

* * *

Una fuit quondam hæc Rupes; nunc dissita, Montes.
Exitium Domini cùm gemuêre sui.
Durior es saxis; ferior feritate ferarum,
Sin lachrymis cernas hoc pietatis opus.

* * *

Rumpe cor, ô mortalis homo, velut ardua rupes
Rupit: in arce crucis compatiare Deo.
O hominum durum genus! Ardua saxa dehiscunt;
Saxa corda hominum stant, moriente Deo.

De Kappellaan nam de moeite / en zocht een hamer / om daar mede eenige brokken van de Rots te breken / en ons dezelve als Reliquien mede te geven. Doch wy antwoorden hem dat wy reets met al te veel Bagagie belemmert waren ; over welke weigering den armen hals zeer geergert was.

Van daar wederkerende gingen wy in de * Hooftkerk / alwaar men ons onder anderen een gewaande Zuil uit Salomons Tempel/ liet zien. Vier diergelijke zijn 'er te Venetien aan het groot Autaar/ in de Kapelle van St. Marcus. Het oude (a) vat van wit marmer dat in het doophuisje van deze Kerk staat / en tot een Doopvat verstrekt / is een volmaakt schoon werk en wel bewaard. Het heeft de gedaante van een klok / en is omtrent vier voeten hoog. Het uitgehouwe beeltwerk / daar het mede versiert is werd van de grootste Kenners zeer geroemt. Men ziet 'er de kleine Bacchus zo vers uit de dye van Jupiter voortgekomen / die door Mercurius aan Ino word ter hand gesteld. Rontom het vat werden Boschgoden en Bacchanten verbeeld. Een Woudgod ziet men 'er / die op twee fluiten te gelijk speelt. Dit zelve heb ik ook een herder in Tirol zien doen. De Meester van dit Werkstuk heeft 'er zijn naam op gezet. ΣΑΛΠΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΙΗΣΕ.

Het zelve werd van Herodoeus de Megare gezuigt.

* Men zegt dat de Keizer F. Barberossa, om boete te doen over zijne zonden, de toorn van deze Kerk gebouwt heeft.

(a) P. Rosetto schrijft dat dit vat te Mola gevonden is. Het rust op vier Leeuwen, en is uit een stuk marmer gemaakt.

In 't opklimmen door de kleine deur van 't Bisdom/ recht over het Autaar van 't H. Sacrament ziet men de marmere beeltenis van een oud man / staande met de voet op een klein hontje ; onder den hont is een doodshooft / Een slang / wiens staart op den hont rust / slingert om de beenen van den ouden man / en leunt op deszelfs hooft / waar op een Arent staat. Honderderley gevoelens zijn'er over dat stuk. Doch 't gene het meest gelooft werd / is dat de oude man Esculapius met zijn slang verbeeld / dat de wakkerheid en aandagt in een geneesheer vereist / door den hont / en de heerschappy der Godheid over de menschen / of die van de Godheid der Geneeskunde in 't byzonder / door den Arend betekend werd / en dat het Doodshooft een Zinnebeeld is van de menschelijke natuur die droevig aan deze Godheid onderworpen is. De groep is vier palmen hoog.

Naast den thuin der Franciscaners Zoccolanti is een doorne hegge / die zo men zegt / byna altemaal zonder punten groejen / zedert dat de Serafynse Heilig Franciscus zig daar in wentelde / om zijne begeerlijkheden uit te blussen. By de plaats della foglia genoemt / wijst men ook den oord aan alwaar hy de Vissen * predikte.

Zo haast wy te Gaïetta voet aan land zetteden vernamen de Bevelhebbers der bezetting zeer scherp of 'er geen Franschen onder ons waren / en na hen wel verzekert te hebben / dat wy altemaal Engelzen

* *Uscissero dal capo dell' aqua*, zegt de Rosetto, *& l'ascoltassero.*

gelzen waren / zeidenze ons dat zy zedert het verschil der kroon Vrankrijk met den Paus altijd in vreeze waren voor die Fransche Lestrigons. Dit brengt my te binnen iets 't gene ons voor omtrent twee jaren geleden / in 't aankomen te Bergen in Henegouwen / eene andere Spaanse stad / gebeurde / 't gerugt liep dat 'er een Frans leger in aantogt was / dat onder voorwendzel van de Post van Namen te bewaren / een inval in de Landen des Konings van Spanjen wilde doen / op dat gerugt zetteden de Heeren van Bergen hunne sluizen open / waar door alle Landerpen onderliepen / en de wegen bedierven. Ondertussen wisten de Fransen nergens van / en niemand als de arme Reizigers hadden daar door te lijden / hebbende wy zeer groote moeite om uit die kwade wegen ons zelven te redden.

Uit Mola gaande / namen wy onzen weg langs de zeekant eenige uuren gaans / vervolgende gedurig den Appiaanschen weg / tot aan de puinhopen der stad Minturne / zijnde acht mijlen weegs. Wy zagen 'er in 't voorby gaan het overblijfzel eenes ronden Schouwburgs / en eene redelijke lengte eener waterleidinge / komende van de kleine stad Trajetto / twee mijlen van daar ter slinkerhand leggende. De rivier eertijds onder de naam Liris bekend / en nu die van Carigliano voerende besproeide de muuren van Minturne / en bepaalde aan deze kant het Land der Latijnen. Wy trokken over deze rivier door middel van een Pont / en kozen een nieuwen weg dwars door de velden heen / verlatende eens slaags dien ouden en ongemakkelijken straatweg / die geheel dood loopt / in die plaatzen die weinig bewandelt worden. Wy kwamen noch den zelven dag in 't dorp St. Agatha / alwaar wy overnagtten.

MINTURNE. Marius door Scylla vervolgt, verborg zig onder 't riet, tussen de zee en Minturne. Een Soldaat die uitgezonden wiert, om hem te doden, dorst het niet doen. Marius begaf zig door middel van een vaartuig naar Africa alwaar hy bleef tot men hem te rug riep.

St. Agatha legt zestien mijlen van Capua. De grond is zeer effen / inzonderheid digt by de laatst gemelde plaats / en het Land schoon en vrugtbaar. In 't uitgaan van St. Agatha zagen wy eenige mijlen van daar ter slinkerhand / de heuvelen / op welke / zo men zegt / de vermaarde wijn van Falerno wies.

De Volturne die schoon van eene middelmatige grootte / echter de voornaamste rivier in 't Koninkrijk Napels is / besproeit de wallen van Capua van die kant daar wy inkwamen. Deze stad is klein / en slegt van aanzien in alle deelen Men ziet'er verscheide opschriften / en stukken marmer / die'er uit het oude Capua zijn overgebragt. Wy gingen wat ter zijden af om de puinhopen van 't zelve te bezigtigen / het legt twee mijlen van het andere / dicht aan 't gebergte / aan de oostzijde; Het vlek St. Maria genaamt is bykans geheel opgebouwt uit

CAPUA. *Ipsa caput Urbium Capua, quondam inter tres urbes Maximas Romam, Carthaginemque numerata.* L. Florus. *Omnium ditra felicissima Civitas.* Polyb.

uit de ruwe overblijfzels dezer wellustige en trotze stad. Wy zagen'er verscheide kleine Tempels / een oud Kasteel / de overblijfzels van twee ronde Schouburgen / eene der stads poorten / met eene groote menigte gebroke zuilen / en andere brokken van vernielde Bouwstoffen.

Urbs Capys hoc Campo? ambitiosa hic Æmula Romæ?
Parvula quam magni corporis ossa jacent.

De boeren bragten ons verscheide Gedenkpenningen die wy aannamen zonder te bezigtigen / om dat wy groten haast hadden / en zy 'er niet veel voor eisten / maar wy vonden naderhand dat zy niet veel byzonders waren / zy graven'er dikwils veel op / zo hier / als aan de kant van Mola / en op meer andere plaatzen / daar men'er ons ook liet zien / maar dewijl zy wel weten wat werk men'er van maakt / zijn zy zo onnozel niet dat zyze alle aan de eerstkomende voor een gelijke prijs zouden geven. Zy hebben kennis aan de liefhebbers in de naburige steden / die haar wel beloonen / als zy hen stukken brengen die niet gemeen zijn ; zo dat het gene de boeren aan de Reizigers brengen / gemeenlijk maar het uitschot van de anderen is.

Van Capona tot Napels telt men zestien mijlen / en dat Land gelijk U E. weet maakt een gedeelte van de Provintie uit die het Bouwland genaamt werd. Het is ook waarlijk een uitstekend schoon Land. Dives arat Capuæ, zegt Virgilius. Men geeft voor / dat'er geen vrugtbaarder op de wereld is / en men noemt het ook Campagna Stellata, om te betekenen dat het door den zagten en lieffelijken invloed van het Gestarnte boven mate begunstigt werd / en om de gestadige aangenaamheid der lugt die men inademt / te kennen te geven. Wy trokken door de kleine stad Aversa / dewelke zo men zegt * door de Noormannen gebouwt wierd / toen zy de Sarrazenen en Grieken verdreven / en het Koninkrijk Napels overweldigden.

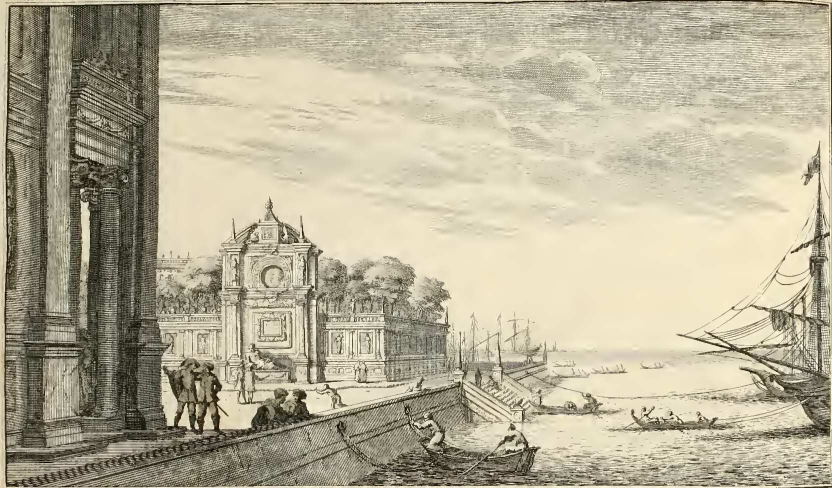
AVERSA

* Van de puinhopen van Atella.

Ik zal my niet ophouden om in 't brede over de oorspronk van Napels te spreken Het wierd / zegt de Histori verwoest en naderhand door die van Cuma wederom opgebouwt / die het Νεάπολις noemden / omze van de overblijfzelen der hoge stad te onderscheiden die zy noemden of die ter zelver tijd wierd / παλαιόπολις. U E. weet dat beide te zamen eertijds de naam van Parthenope voerden / om dat / zeggen sommige / Ulysses en zijn makkers de lieffelijkheden van de zang der Syrene Parthenope ontkomen zijnde / deze Water-Nymph zig uit wanhoop van boven neer wierp / en te Palæopolis begraven wierd. Anderen beweren dat eene Parthenope Dogter van Eumelus Koning van Thessalien / en Dogters-dogter van Admetus en Alcestes aldaar uit de Staten van haar Vader eene volkplanting over-

NAPELS. Gezegt de fraye.

Het Concilium van Lateran onder In-

Aankomst van het Paleys, van den Vice-Roy te Napels.

Aankom

overbragt en haar naam Parthenope aan deze stad gaf / dewelke eertijds eene andere thans onbekende voerde. Het zy hoe het wil / het blijkt uit die Griekfche namen dat die stad door Grieken gebouwt is. Zy is zeer groot en volkrijk / dog kan ik met zekerheid 't getal der Inwoonders niet begroten / noch de grootte van haren omtrek ter oorzaake van hare onregelmatige gedaante bepalen. Eenige liefhebbers hebben uitgerekent dat wanneer men de muren volgt / zy negen mijlen in haar omtrek heeft / en achtien mijlen als men'er de feven voorsteden in begrijpt. Hoewel zy dikwils schrikkelijke aanvallen uitgestaan heeft / is het nog een van de edelste steden der wereld / en misschien de schoonste die'er is ten opzigte van haare doorgaande schoonheid. Zy is geheel met een uitstekende vloer geplaveit / de meeste straten zijn recht / en breet / de huizen hoog / byna altemaal met platte daken / en op eene manier gebouwt. In Londen / Parijs / Romen / Wenen / Venetien en veele andere vermaarde steden / vind men waarlijk schone Paleizen / maar tusschen dezelve staan zeer lelijke huizen / daar in tegendeel Napels doorgaans schoon is. De zee maakt een kleine Golf die haar aan de zuidzijde besproeit. Na het Noorden / heeft zy vrugtbare heuvels waar langs men allengskens in die schoone Landstreken komt. Ten Oosten gaat men langs de vlakte na Vesuvius, en ten Westen / is het hooge Napels alwaar de groote Karthuizers en het Kasteel van St. Erasmus zijn. Het gezigt dat men van die hoogte heeft / is iets dat verrukkende is. Ik zal'er U E. in 't vervolg van spreken.

nocentius de III. verplaatste in 't jaar 1215. den Griekfen Bisschop die Collega van de Latijnfche Bisschop was. *Bulifon.*

Een van hare Poëten heeft aardig gezegt dat het hem toescheen dat Napels uit den Hemel gevallen was.

Behalven dat de huizen te Napels doorgaans groot en wel gebouwt zijn / zijn'er een groot getal die de naam van Paleizen wel verdienen. By voorbeeld / die van de Hertogen van Matalone, de Gravina, d'Airola. de la Tour, van de Princen van St. Agatha, Montmilet, de Botera, Cellamare. Het Paleis des Onderkonings staat op een groot Plein; de voorgevel is regelmatig / en verciert met driederley Bouworders. Het is byna vier hondert voeten lang / Engelsche maat / en dat werk is van den vermaarden Fontana. De drie Kastelen die Napels beschermen; de Academie die men noemt Studii nuovi, de Ry school / de Kloosters / Gasthuizen / het Wapenhuis en de Magazijnen voor de Galeyen zijn altemaal zeer aanzienlijke Gebouwen. Daar zijn verscheide Fonteinen die de stad groot gemak en sieraad toebrengen. * Drie derzelve zijn van een zeldzame grootte en schoonheid. Maar het geen ons te Napels het verwonderens-waardigste voorkwam / was de menigte / en de pragt van haare Kerken. Ik kan U E. zonder opsnijden wel zeggen / dat zulks de verbeelding te boven gaat / wil men schone stukken der bouwkunde zien / men moet de Kerken bezoeken; derzelver Portalen / Kapellen //

Campagna felice.

* *Fonseca*, *Nola*, *Medin.* Hun oorsprong is aan den voet van Vesuvius.

len / Autaren / en Graffteden bezigtigen / begeert men schone schilderyen / beeltwerk en een overgrote menigte goude en zilvere vaten te zien / men behoeft maar in de Kerken te gaan. De gewulfzels / beschotten / muuren / alles is met kostelijk marmer bekleet / en konstig ingelegt / of met uitgehouwe beeltwerk / vergult schrijnwerk / en schilderyen van de vermaarste Meesters verrijkt. Men ziet overal niets als Jaspis / Rood marmer / en ingeleit werk van alderley zoort / proefstukken der konsten. Ik heb vijf en twintig of dertig van die trotze Gebouwen bezigtigt; men vind gedurig nieuwe stof van verwondering. Indien het mogelijk was acht of tien derzelve aan een te voegen / en daar een zamenvoegzel van te maken dat regelmatig was / verbeeld ik my dat zulks de heerlijkste zaak van de wereld zou zijn.

Daar zijn weinig schoone voorgevels van Kerken te Napels. Al de schoonheid is van binnen.

Ik zal my niet al te verre over die byzonderheden inlaten; maar ik kan my niet onthouden U E. ten minsten eenig narigt van sommige dier Kerken die wy de merkwaardigste vonden / mede te deelen. Misschien zal 't U E. t'eeniger tijd noch dienst kunnen doen. * De Professy-kerk der Jesuiten is een wonderlijk schoon stuk. Het gewelfzel is door den Ridder Lanfranc geschildert / en aan wat kant men zig in dien heerlijken Tempel wend / alles is 'er overladen met Rijke vercierselen ieder om het kostelijkste van de grond af tot aan het gewelfzel toe. Het zelve vind men ook in de Kerk van St. Maria l'Annonciade. Men mag wel zeggen dat dit Gebouw van een uitmuntende schoonheid is. Daar ziet men ook dat vermaarde Gasthuis / 't welk meer als twee hondert duizend kroonen aan inkomkomsten heeft. Deze vier veerzen leest men boven de deur.

* Deze Kerk wierd zeer veel beschadigt door de aardbeving die den 5 Juny 1688. gebeurde. Dog zedert die tijd heeft men steets gearbeid om dezelve te herstellen.

Lac pueris, Dotem innuptis, Velumque pudicis,
Dat que Medelam ægris, hæc opulenta domus.
Hinc meritò sacra est illi, quæ nupta, pudica,
Et lactans; Orbis vera medela fuit.

De Geestelijke mogen ter regter en ter slinker zijde alle naburige huizen kopen tot datze zig aan het end van een straat bevinden. dus kunnen zy wijl 'er geen straat zonder eenig Klooster is, de hele stad kopen. *G. Burnet.*

Alles is even pragtig en verrukkende aan de Kerken van St. Philippus van Neri; Santa Maria la nuova: San Severin / St. Paulus / St. Dominicus / de Kerk en Klooster van den Olijf-berg; van de H. Apostelen / St. Jan Carbonara; de Hoofkerk / l'Hospitalette Sta Maria van de gezondheid. Ik sla'er meer als drie hondert andere over zo 't gene my gezegt werd / waar is / om niet verdrietig te vallen. Ik spreek ook niet van de schatkamers en Sacristien die

over

overal met onnoemelijk erijkdommen vervult zijn. Terwijl twee Theatijners ons na haar Kerk van de H. Apostelen geleidden / vertoonden ons die goede Vaders by manier van zamenspraak / hunne zeldzame wetten / waar door die van hun Ordre / zeiden zy / veel meer te beklagen zijn als eenige anderen / uit oorzaak datze gelijk men zegt alleen op Gods genade leven / niets bezittende / en ook niets derven de eissen / daar het aan andere / de bedelmonniken by voorbeeld / schoon zy geen goederen in eygendom genieten; echter geoorloft is te bedelen. Dus pratende / na datze ons hadden doen zien / de verscheide kostelijkheden van haar Kerk / geleidden zy ons na de Sacristie / alwaar wy veertien groote kasten met dubbelde slagdeuren vonden / altemaal met goude en zilvere vaten / en andere kostelijke sieraden opgevult. Een schat van arme luiden die bekwaam zou zijn om de buitenspoorigste eerzugt te verzadigen.

Het groot Karthuizer Klooster van St. Maarten is een plaats die uitstekend vervult is met allerhande zeldzame en kostelijke dingen. De Geestelijken die'er ons bragten / verzekerden ons dat onder een Prioorschap alleen / by henlieden uitgegeven is vijf hondert duizend ducaten enkel aan zilverwerk / schilderyen / en beeltwerk. Haar Kerk is niet van de grootste maar daar is geen deel of het is verwonderens-waardig. Alles is volmaakt / zo wel ten opzigt van de kostelijkheid der stoffe als van de uitmuntendheid van 't werk. Alles is van een uitstekende schoonheid. De geboorte door Guide gemaakt / in het Choor van die Kerk / is een onwaardeerlijk stuk. De vier schilderyen van het Avondmaal die men in dezelve plaats ziet / zijn van l'Espagnolet, van Ann. Carache, Paul Venerose, en den Ridder Massimo. De.... heeft geraden gevonden om Christus staande uit te beelden / het Avondmaal aan de Apostelen gevende / en zelfs hen geknielt zijnde / het broot in de mond stekende. Daar zijn vele andere stukken die zeer geagt zijn ; maar het zou te wijdlopig zijn om'er hier van te spreken.

Het Klooster is hondert voeten in 't vierkant / de gehele vloer is van ingeleid marmer en andere cieraden van diergelijk zoort / en de vier galeryen zijn door festig Zuilen uit een stuk / van schoon wit marmer van Carrara onderschraagt. De Monniken zijn plaizierig gehuisvest / ieder heeft zijn kamer / zijn Cabinet / Bibliotheek en een klein tuintje. Het vertrek van den Prioor is waardig dat'er een Prins in mag woonen. Men toond 'er onder anderen het vermaarde Crucifix, geschildert zo men zegt na 't leven / door Michel Angelo , die'er expres een boer om kruissigde. Dit luid zeer fabelagtig / evenwel werd het hier voor een waarheid verhaald. Deze schildery is op hout / en niet boven een halve voet hoog. Ik heb ook aangemerkt

merkt dat het Crucifix het hooft volkomen regt houd/ 't welk na my dunkt niet overeenkomt met het postuur van een mensch die op 't kruis sterft. Zy hebben nog een St. Laurentius van Titiaan en eenige teekeningen van Rubens en van Alb. Durer daar men zeer groote agtinge voor heeft.

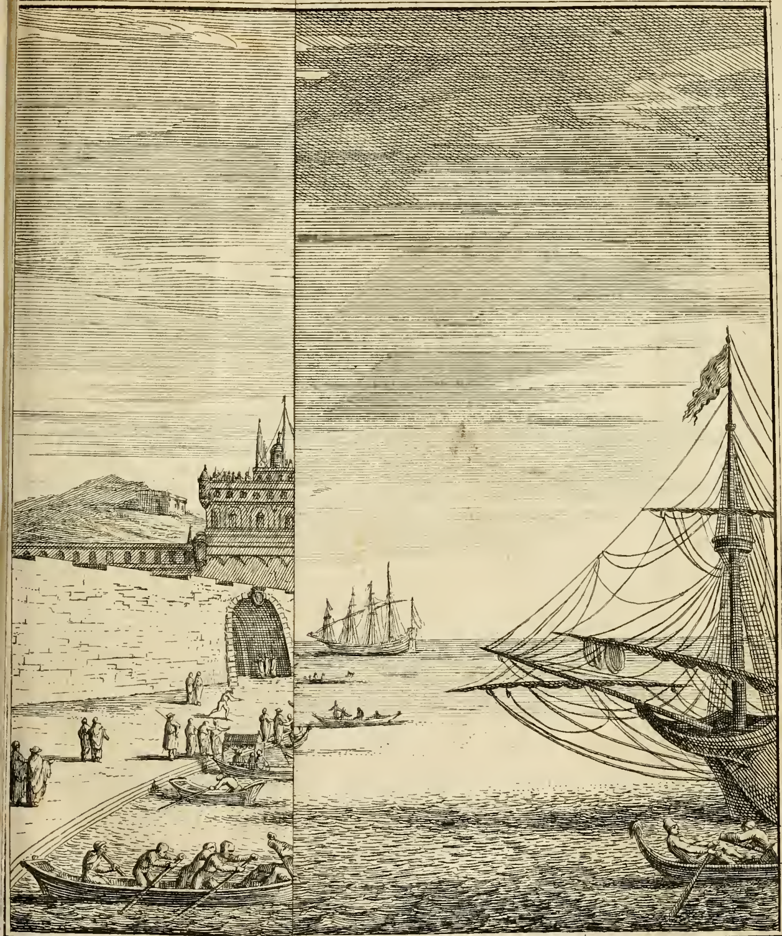
Door de verscheide gezigten die men van die hoogte ontdekt/ werd de geest in verwondering weggerukt. Men ziet de zee en verscheide Eilanden/ waar onder de twee Capreas zijn/ dat berugte Serail van Tiberius. Men kan bescheidentlijk zien de grootte en de platte grond van Napels * met deszelfs Kastelen/ Hoven/ Schutsluis en Vuurbaken. Men ziet met vermaak de tuinen die 'er rondom zijn / en de vruchtbare heuvelen waar langs men na het veld gaat 't welk men gelukkig noemt. Wend men de oogen na een andere kant langs den oever / de menigvuldige bogten die zig wederzijds vermengen met de kleine uitstekende hoeken / door deze stille zee bespoelt / en de frape dorpen daar die kust mee doorzaait is / zijn een zeer aangenaam voorwerp. Wat verder / werd de lugt dikker door de schrikkelijke rook van Vesuvius / en men ziet dien afschouwelijken berg vlak leggen.

* Het Kasteel del Ovo, het Kasteel Novo, en het Kasteel St. Elmo. In het Kasteel Novo is een metaal stuk genaamt Magdalena dat hondert twintig ponden yzer schiet, en een en twintig duizent ponden weegt. *Bulif.*

Ik zal my niet lang ophouden met de Reliquien nog met de wonderdadige Beelden zo als menze noemt. Dog U E. moet'er egter ook iets van weten / dewijl ik begonnen heb met U E. van alles wat te zeggen. Te St. Lodewijk van het Paleis werd een redelijke menigte melk van de Maagt bewaard / en die melk werd vloeybaar op alle Feesten van de L. Vrouw. In de Hooftkerk borrelt het bloed van St. Januarius op / zo dikwils als het by de kast gebragt werd daar het ligchaam in is / en het bloed van St. Jan Baptista 't welk te St. Maria Donna Romita is / doet het zelve / terwijl men de Mis der onthoofding van dien Heilig doet. Om niet te spreken van de stukken en brokken van het ware Kruis / Nagels / takken van de Doorne-kroon / van de Beeltenissen der Maget door St Lucas gemaakt / nog van oneindig vele andere diergelijke zeldzaamheden onder welkers getal ik bezwyken zou. Te St. Dominique Maj. ziet men het Crucifix het welk eens tegens Thomas d'A-

quin

Te Ste. Restituta 't welk eertijds de Hooftkerk was, werd een wonderdadig kruisbeelt bewaart; 't welk door een blinde gemaakt is. En een Beelt van de Maget (van ingeleit werk) 't welk het eerste Beeld is daar men een Godsdienstige eerbewijzing, aan betoont heeft door gansch Italien. Te St. Laurentius der conventuele Franciscaners in de Kapel die men noemt *Ecce homo*, is een Beeld van Christus, het welk met een dolk gestoken zijnde, bloedde, en de regterhand op de wonde bragt. Te St. Marcellino is een ander, 't welk zig op een zuil zo zwaar maakte; dat men het zelve daar moest laten, &c. &c.

Napels.

De Moulje, benevens de Cincsura en Castell Nuovo te Napels.

quin zeide *Bene scripsisti de me, Thoma quam ergo mercedem accipies?* Waar op Thomas antwoordde/ *Non aliam nisi Te-ipsum.* De Legende voegt'er by dat die H. Man toen in een verrukking van zinnen was/ en dat de vuurigheid van zijn yver hem drie voeten van de aarde in de lugt beurde. Een ander Crucifix 't welk in de Kerk van de Benedictijnen was/ hield ook zo men zegt tot twee reizen een redelijk lang gesprek met zijn Luitenant Paus Pius de V. Dat te St. Maria der Karthuizers het hooft boog op het zien van een kanon-kogel waar door het anders zekerlijk zou zijn getroffen geworden. Dit geschiede in 't jaar 1439 toen D Alfonso van Arragon Napels belegert hield. De kogel sloeg alleen de kroon van 't Crucifix af. Men laat die alle jaren zien op de eerste Vrydag van Maart/ en op de twede Kersdag. In de Kerk van St. Agnello in de Kapel der Familie van Monaco, ziet men nog een Crucifix 't welk sprak/ en daar U E. de History van verstaan zal door het volgende Opschrift.

Anno Domini M. CCC. Regnante Domino Carolo II. sacra hæc Imago Crucifixi, dum pro mutuatâ pecuniâ Compatres ad invicem altercarentur, divino splendore fulgente, Verbo *facti veritatem aperuit: quod alter indignè ferens, debitorem se esse negavit, durissimâque petrâ Imaginis faciem continuò percussit, quæ statim livore conspersa, miraculum omnibus enituit: atque sacrilegus ipse tanto crimine immobilis factus, creditoris precibus Deo fusis, iterum incolumis redactus, quandiù vixit, pænitentiam egit.*

In dezelve Kerk heeft het Beeld van St. Maria van voorbidding ook dikwils een lange zamenspraak gehouden met de gelukzalige Johanna / Moeder van St. Agnello / en met St Agnello zelfs. Verders is het niet van gisteren of heden / dat diergelijke dingen gebeurt zijn. Staat U E. niet voor gelezen te hebben / dat onder de wonderen die men eenigen tijd voor het Driemanschap te Romen zag/ verscheide Beelden der Goden water en bloed gezweet hebben / en dat'er een Os was dewelke sprak. Men was buiten twijffel onder de Regering van Caligula niet minder verwondert/ toen het Beeld van Jupiter het welk te Olympia was/ zodanig van lagchen uitborst dat de gene die het van zijn plaats namen/ om het na Romen te vervoeren heel verbaast weg vloden / en hun werk lieten staan. U E. weet de Historie van de Kraai die Domitiaan zo veel kwaad voorspelde met ἔςαι πάντα καλῶς.

Corvus qui salutabat Tiberium, Drusum, & Germanicum Cæsares, à quodam sutore interficitur: jubetur funebri pompâ efferri, &c. Pl. l. 10. c. 43.

Het groot getal Kerken die wy bezogten / en de menigte van Graven die wy gezien hebben / heeft my aanleiding gegeven / om verscheide Grafschriften uit te schrijven. Zo U E. het goetvind om wat

wat van stoffe te veranderen / zal ik U E. iets uit mijne verzameling mede deelen. Het is wel in waarheid een droevigen stijl / maar zy is dunkt my daar en boven aangenaam om dat zy met eenen ook beweeglijk is. In de kerk van St. Jan den Evangelist / zijn zes of zeven Grafschriften van den vermaarden Poeët Joannes Jovianus Pontanus. Ik geloof niet dat men iets zien kan dat tederder is nog gelukkiger uitgedrukt werd. Hier zijn'er maar vier van.

Tumulus Luciæ Filiæ.

Liquisti patrem in tenebris, mea Lucia, postquam.
E luce in tenebras, filia rapta mihi es.
Sed neque tu in tenebras rapta es, quin ipsa tenebras
Liquisti, & medio lucida sole micas.
Cœlo te natam aspicio, num Nata Parentem
Aspicis? an fingit hæc sibi vana Pater?
Solamen mortis miseræ, te Nata, sepulchrum
Hoc tegit; haud cineri sensus inesse potest.
Si qua tamen de te superat pars, Nata, fatere
Felicem quod te prima juventa rapit.
At nos in tenebris vitam luctuque trahemus;
Hoc pretium Patri, Filia, quod genui.

Musæ, Filia, luxerunt te in obitu, at lapide in hoc luget te Pater tuus, quem liquisti in squallore, cruciatu, gemitu, heu, heu! Filia, quod nec morienti Pater adfui, qui mortis cordolium tibi demerem; nec Sorores ingemiscenti collachrymarentur misellæ; nec Frater singultiens, qui sitienti ministraret aquulam; nec Mater ipsa, quæ collo implicita, ore animulam occiperet, infelicissima; hoc tamen felix quod haud multos post annos revisit, tecumque nunc cubat. Ast ego felicior, qui brevi cum utraque edormiscam eodem in conditorio. Vale Filia. Matri frigescenti cineres interim caleface, ut post etiam refocilles meos.

Joannes Jovianus Pontanus L. Martiæ filiæ dulciss. P. quæ vixit Ann. XIIII. *Men.* VII. D. XII.

Pont. Pater. L. Franc. Fil. infelic.

Lucili, tibi lux nomen dedit, & dedit ipsa
Mater Stella tibi, stellaque luxque simul.
Eripuit nox atra, nigræ eripuere tenebræ.
Vixisti vix quot litera prima notat.
Hos-ne dies? breve tam ne tibi lux fulsit, & auræ

Ma-

Maternum in nimbis sic tenuere jubar?
Infelix fatum, puer heu malè felix, heu! quod
Nec puer es, nec lux, nec nisi inane quid es.
Floreat ad pueri tumulum, ver halet & urnæ
Lucili, & cineri spiret inustus Odor.

Dies L. non implesti, Filiole, breve Naturæ specimen, æternus parentum Mœror, ac desiderium.

Voor zijn Vrouw.

Illa thori bene fida Comes, custosque pudici
Cuique & Acus placuit, cui placuere Coli.
Quæque focum, castosque Lares servavit, & aræ
Et thura, & lachrymas, & pia serta dedit.
In prolem studiosa parens, & amabilis uni.
Quæ studuit caro casta placere viro.
Hic posita est Ariadna, rosæ, violæque nitescant
Quo posita est Syrio spiret odore locus.
Urna crocum Dominæ fundat, distillet amomum.
Ad tumulum, & cineri sparsa cilissa fluat.

Quinquennio post quam Uxor abiisti; dedicatâ prius Ædiculâ monumentum hoc tibi statui, tecum quotidianus ut loquerer, nec si mihi non respondes, nec respondebit desiderium tui, per quod ipsa mecum semper es; aut obmutescit memoria, perquam tecum non loquor. Ave igitur, mea Hadriana, ubi enim ossa mea tuis miscuero, uterque simul bene valebimus. Vivens tecum vixi Ann. XXIX. *D.* XXIX. *Victurus post mortuus æternitatem æternam. Joannes Jovianus Pontanus Hadrianæ Saxonæ uxori Opt. ac benemerentiss. P. quæ vixit Ann.* XLVI. *mens.* VI. *Obiit Kalend. Mar. An.* M. CCCC. LXXXX.

Voor hem zelven.

Vivus domum hanc mihi paravi, in qua quiescerem mortuus. Noli obsecro injuriam mortuo facere, vivens quam fecerim nemini. Sum etenim Joannes Jovianus Pontanus, quem amaverunt bonæ Musæ, suspexerunt viri probi, honestaverunt Reges Domini. Scis jam qui sum, aut qui potiùs fuerim. Ego verò te, hospes, noscere in tenebris nequeo; sed te ipsum ut noscas, rogo. Vale.

Te * St. Clara voor een Dogter die terwijlze ondertrouwt was / kwam te sterven.

 Nata,

* Schoone en groote Kerk gestigt door den Koning Robert in 't jaar 1310. De Geestelijke Dogters zijn altemaal van Adelijke geslagten en haar getal loopt gemeenlijk op 350.

Nata, eheu miserum! misero mihi nata Parenti,
Unicus ut fieres, unica Nata, dolor.
Dum tibi namque Virum, tedas, thalamumque parabam
Funera, & inferias, anxius ecce paro.
Debuimus tecum poni Materque Paterque.
Ut tribus hæc miseris Urna parato foret.

In dezelve Kerk, voor Koning Robert die'er de Stigter van was, en de Wijze bygenaamt werd.

Cernite Rubertum Regem virtute refertum.

(Hier legt Koning Robert vol van verdiensten.)

De lofrede is wat kort voor een Prins die zo wijs en zo geleert was, en voor zo een groot Generaal, maar de wijdlopigste lofredenen zijn de beste niet. Hier nevens meer andere van dezelve trant Te St. Pieter d'Ara.

D. O. M. Fabritio Francipano, cui nec viventi Romana virtus, nec morienti vera pietas defuit. Hæredd. ex testam. B. M. &c.

Te St. Domin. Maj. voor een Heer van het Huis van Caraffa.

Huic
Virtus Gloriam,
Gloria immortalitatem comparavit
M. CCCC. LXX.

In dezelve Kerk, voor een perzoon die niet genoemt werd.

Terra tegit terram.

In dezelve Kerk, voor de Cardinaal d'Ariano van het Huis Caraffa.

Vivat adhuc, quamvis defunctum ostendat imago:
Discat quisque suum vivere post tumulum.

In de Sacristie van dezelve Kerk zijn verscheide Graven van Koningen en Koninginnen van Napels. Men heeft'er een Dood uitgebeeld, onder dewelke deze woorden geschreven zijn.

Sceptra ligonibus æquat.
Memoriæ Regum Neapolitanorum Arragonensium &c.

Voor

Voor Koning Ferd. II.

Ferrandum mors ſæva diu fugis arma gerentem,
Mox, illum, poſitis, impia, falce necas.
Obiit anno Domini 1496.

Voor Iſabella van Arragon / dogter van Alfonſus de I. en Gemalinne van Johan Galeas Hertog van Milanen.

Hic Iſabella, jacet, centum ſata ſanguine Regum,
Quacum Majeſtas Itala priſca jacet.
Sol qui luſtrabat radiis fulgentibus Orbem
Occidit, inque alio nunc agit orbe diem.
Obiit die 11. *Febr.* 1524.

In dezelve plaats voor de Marquis de Peſcara door d'Arioſte.

Quis jacet hoc gelido ſub marmore? *Maximus ille*
Piſcator, Belli gloria, Pacis honos.
Numquid & hic piſces cœpit? *Non.* Ergo quid? *Urbes,*
Magnanimos Reges, Oppida, Regna, Duces.
Dic quibus hæc cœpit Piſcator retibus? *Alto*
Conſilio, intrepido corde, alacrique manu.
Qui tantum rapuere Ducem? *Duo Numina. Mars, Mors.*
Ut rapuere quiſnam compulit? *Invidia.*
At nocuere nihil; vivit nam fama ſuperſtes,
Quæ Martem, & Mortem vincit, & Invidiam.

Voor Jan Alefelt een Deens Edelman te Napels geſtorven/ terwijl hy reisde. Het is aan de Berg Olivet.

Ut flos mane viret, tepida productus ab aura,
Langueſcit flaccus veſpere, nocte cadit.
Sic nos mortales orimur, morimurque miſelli,
Certaque vivendi non datur ulla dies.
Præſentis vitæ eſt curſus labyrinthus, in illum
Ex utero intravi, morte vocante abii.
Erravi hic quantum Deus; & mea fata volebant,
Luſtraque tranſmiſi quinque, dieſque decem.
Nobilibus tribui ſtadiis hæc tempora vitæ,
Ut ſic nobilior nobilis ipſe forem.
Horum & Liligeri me viſere Regna Monarchæ
Fecit, & in Latium bis pius egit Amor.

Nunc jaceo Patriæ longè tumulatus ab oris,
Judicis expectans acta suprema Dei.
Cimbrica me genuit tellus. Arctoa, sub Austro
Parthenope rapuit, Parthenopeque tenet.
Obiit XVI. *Kal. Jul. An.* M. D. LXXXI.

In dezelve Kerk;

Constantia Davala, & Beatrix Picolominea Filia, redditis quæ sunt Cœli Cœlo, & quæ sunt Terræ Terræ, ut semper uno vixere animo, sic uno condi tumulo voluere. O beatam, & mutui amoris constantiam!

Ik vergat het Grafschrift van Johanna de I. Koningin van Jerusalem en der beide Sicilien. Karel dien zy eerst voor een zoon had aangenomen/ en die tegens haar opstond/ deed haar in de gevankenisse wurgen/ beschuldigende haar datze Andreas van Hongaryen Koning van Napels haar eerste Man zelfs gewurgt had. De Historyschrijvers hebben 'er verscheidentlijk van gesproken. De geheime behandelingen van een Waster en een Minnebroer waren oorzaak van alle die onheilen. Het Graf van Andreas is in de Hoofkerk. Zie hier het Grafschrift van Johanna.

Inclyta Parthenopes jacet hic Regina Joanna
Prima: prius felix, mox miseranda nimis,
Quam Carolo genitam mulctavit Carolus alter,
Quâ morte illa virum sustulit ante suum.
M. CCC. LXXXII. 22. May.

Zy was dogter van Karel van Sicilien Hertog van Calabrien. My komt te binnen dat ik ergens gelezen heb dat zekere Waarzegger haar in de hand ziende / gezegt hadde toen ze nog zeer jong was; Maritaberis cum ALIO, en dat men zedert opgemerkt had dat dit woord uit de eerste letters van haar vier Mans t'zamengevoegt is/ * Andreas/ Lodewijk/ Jakob en Otho.

* Andreas van Hongaryen, Lodewijk, Prins van Tarenten; Jacob, Infant van Mayorque, Otho van Brunswijk.

Te St. Maria van de Eendragt/ voor een Koning van Fez die de Roomsche Religie omhelsde/ en stierf by de hondert jaren oud zijnde.

D. O. M. *B. M. V.*

Gaspar ex Serenissima Benemerina Familia, vigesimus secundus in Africa Rex, dum contra Tyrannos a Catholico Rege arma rogat auxiliaria, libere

libere effectus a Tyrannide Machometi, cujus impiam cum lacte hauserat legem, in Catholicam adscribitur. Numidiam proinde exosus, pro Philippo III. Hispaniarum Monarcha, pro Rodulpho Cæsare quibus carus, præclarè in hæreticos apud Belgas, Pannonosque sævit armatus. Sub Urbano VIII. Eques commendator Immaculatæ Conceptionis Deiparæ creatur, & Christianis, heroicis, Regiisque virtutibus ad immortalitatem anhelans, centenarius hic mortale reliquit, & perpetuum censum cum penso quater in hebdomade incruentum Missæ Sacrificium ad suam offerendi mentem. Anno Dom. M. DC. XLI.

Paus Innocentius de IV. stierf te Napels in 't jaar 1254 Deszelfs Graf ziet men in de Hoofdkerk met twee Grafschriften/ dog te lang om hier te verhalen. Het eerste is in Leoninsche veerzen en niet veel byzonders. Het andere is in Prosa/ waar in men aanmerkt/ dat die Paus *purpureo primus pileo Cardinales exornavit.* De eerste is geweest die de Cardinalen met den roden Hoed verfierde. Hy beweeg hen die beleeftheid om zig te meer van hunne vrientschap te verzekeren/ gedurende zijne verschillen met F. Barberossa. Omtrent vijftig jaren daar na schonk hen Bonifacius de VIII. het Purper kleet. Paulus de II. het rood mutsje / en eenig ander teken van aanzien. Urbanus de VIII. de Eertitel van Eminentie. Ik heb op de Graven van verscheide Kanoniken / in dezelve Kerk aangemerkt / datze nog maar omtrent twee hondert jaren/ de tijtel van Cardinalen voerden. *Raymundus Barrilius Neap. Presbyter, Canonicus, Cardinalis, &c. Do. Petrus Nicolaus de Marchesiis Neap. Sacerdos, almæ Ecclesiæ Canonicus, Diaconus, Cardinalis, &c. anno* 1472. U E. weet wat eertijds *Presbyter Cardinalis*, of *Presbyter principalis*; te zeggen was / en hoe opgeblazen het Cardinaalschap allengskens geworden is. Het is zeer waarschijnlijk dat de Kanoniken van de Kerk het voorregt gehad hebben om zig volgens het voorgaande gebruik van die bewoording te bedienen / lange tijd na dat 'er verandering in is gekomen.

In de Kapel van de Familie van Alesia te St. Agnello.

Quæ miser imposui lugubria saxa sepulchro.
Mi Pater, innumeris accipe pro meritis.
Quod si marmoream licuisset sumere formam,
Te Natus tegeret non alio lapide.
Incisæque notæ legerentur; Gratus Alexis
Reddidit ossa Patri, sit que Patri tumulus.

Het is zo zeldzaam dat een Bisschop zijn staat voortrekt / voor die van een Cardinaal / dat ik het volgende Grafschrift stilzwijgende niet kan voorby gaan.

Sigis-

Sigismundo Pappacudæ Franc. F. Tropejensium Præsuli. Viro Opt. & Jurisconsulto; qui cum in cœtum Cardinalium fuisset à Clemente VII. adscitus, maluit in Patria Episcopus vivere. Hæredes pos. Vixit Ann. 80. M. 6. D. X. Obiit 1536.

Doet dit U E. niet denken aan Johan Angelicus Fiesole/ die goede Minnebroer die de schilderkonst zo wel verstond/ en liever in zijn Celle wilde blijven werken/ als tot het Aartsbisdom van Florence verheven te worden? De Kerk daar men dat Graf van Sigismundus ziet/ werd genaamt St. Jan des Pappacodi/ om datze door een van zijne Voorouders gestigt is. Men verhaalde ons dat die Edelman in een overval van beroerte voor dood begraven wierd/ 't welk een van zijn vrienden/ buiten op 't Land zijnde/ hoorde/ die te post van daar in de stad kwam om zijn Graf te doen openen; Men vond wel het ligchaam dood/ dog men bespeurden dat het zig verlegt hadde.

Te St. Severin der Benedictijnen/ voor J. Bapt. Cicaro.

Liquisti gemitum miseræ lachrymasque Parenti,
Pro quibus infelix hunc tibi dat tumulum.

Voor Andreas Bonifacia/ jong kind op dezelve plaats. De veerzen zijn van Sannazaar.

Nate Patris Matrisque amor, & suprema voluptas:
En tibi quæ nobis te dare sors vetuit
Busta, eheu! tristesque notas damus, invida quando
Mors immatura funere te rapuit.

Die twee Graven zijn pragtig. De Kapel van de Familie der Sanseverini in dezelve Kerk/ is ook een volmaakt schoon werk. Men ziet'er de Graven van drie jonge Heeren Gebroeders die door hun Oom vergeven wierden/ en alle drie op een uur stierven. Dit heeft iets beweeglijks in/ des ik my niet onthouden kan van U E. ook hare Grafschriften toe te zenden/ en dat van de Gravin hun Moeder daar by te voegen.

(1) *Hic ossa quiescunt Jacobi Sanseverini Comitis Saponariæ, veneno miserè ob avaritiam necati; cum duobus miseris fratribus eodem fato, eâdem horâ commorientibus.*

(2) *Jacet hic Sigismundus Sanseverinus veneno impie absumptis, qui eodem fato, eodem tempore, pereuntes Germanos Fratres, nec alloqui, nec cernere potuit.*

(3) *Hic*

(3) *Hic ſitus eſt Aſcanius Sanſeverinus, cui obeunti eodem veneno iniquè, atque impiè commorienteis Fratres nec alloqui, nec videre quidem licuit.*

(4) *Hoſpes, Miſerrimæ miſerrimam defleas orbitatem.* En *Hippolyta Montia, poſt natas fœminas infeliciſſima, quæ Ugo Sanſeverino Conjugi, treis maximæ expectationis filios peperi: qui venenatis poculis (vicit in familia, proh ſcelus! pietatem cupiditas, timorem audaciâ, & rationem amentia) unà in miſerorum complexibus Parentum, miſerabiliter illico expirarunt. Vir, ægritudine ſenſim obrepente, paucis poſt annis in his etiam manibus exſpiravit. Ego tot ſuperſtes funeribus, cujus requies in tenebris, ſolamen in lachrymis, & cura omnis in morte collocatur. Quos vides ſeparatim tumulos, ob æterni doloris argumentum, & in memoriam illorum ſempiternam. Anno M. D. XLVII.*

Zie hier nog eene bedroefde Moeder. Het is in de Capelle van de Familie van Coppola in de Kerk van St. Auguſt.

O Fata præpoſtera! ô miſerrimam pietatem! Clarix Rynalda Tiberii Copppulæ Jur. Conſ. & Cameræ Regiæ Præſidis uxor amantiſſima, ſepultis turbato ordine VII. dulciſſimis Infantibus filiis, poſt habito paterno tumulo, ſimul cum iis ſepeliri voluit: Et materni amoris Officium, quod viventibus maluiſſet, ſaltem in communi ſede cineribus paranda exiguum doloris ingentis ſolatium præſtaret. M. D. LXXXXI.

Regt over de groote Kerk der Karthuizers op de plaats del Popolo, is een soort van een Kapel/ die door order van Karel de I. Koning van Napels gebouwt wierd ter plaatſe alwaar die Vorſt den ongelukkigen * Conradijn te gelijk met zijn Neef Frederik Markgraaf van Baden en den Hertog van Ooſtenrijk en nog vijf of zes Heeren het hooft liet afſlaan.

Dit Treurſpel is van binnen op de muuren van de Kapel in natte kalk geſchildert. Men bewaart 'er ook de Zuil van rood marmer die in 't midden wierd opgerigt / en rondom welke deze twee veerzen geſchreven ſtonden.

Aſturis ungue Leo pullum rapiens Aquilinum
Hic deplumavit, acephalumque dedit.

* Hy wierd niet in gewijde aarde begraven, om dat hy in den ban was.

Het lijk wierd aanstonds in de kleine Kapel * bygezet / en daar na in de Kerk van de Karthuizers overgebragt.

Infelix Juvenis, quænam Tibi fata superstant,
Dum Patrium Regnum subdere Marte paras.
Te fugat hinc Gallus, fugientem intercipit Astur,
Parthenopeque ab a *Equo de cutit ipsa suo.*
Omnia post hæc, quid mirum, si captus ab hoste,
Carnificis ferro victima cæsa cadas?
Heu! nimium completa manet sententia vulgi,
Quod Caroli tandem mors tua vita fuit!
Hinc Leges sileant, rerum invertatur & ordo,
Si Rex in Regem jam tenet Imperium.

* Daar is een stuk marmer, verstrekkende tot een vloer in de Kapel, 't welk de plaats aanwijst alwaar de executie geschiede. Zy zeggen dat die steen altijd zweet, en besluiten daar uit dat Conradin en zijn makkers de dood niet verdienden.

a Ziet het begin van de volgende Brief.

Ik heb die veerzen uit den Abt Sarnelli getrokken dieze aanhaalt daar hy van deze treurige History spreekt.

Men toonde ons in 't Karthuizer Klooster de plaats alwaar de beruchte weerspanneling b Thomas Aniello c achtien dagen na het opregten van zijn Republijk / vermoort wierd. Ik heb een stuk gelt 't welk te Napels gedurende die beroerte geslagen wierd Men ziet'er S. P .Q. N. Senatus Pop. que Neap. Men zoud eenige vergelijking tusschen Masaniel en Cromwel kunnen maken; met dat onderscheid dat Cromwel een man van aanzien / en Mas-aniel maar een Visscher was.

b Gemeenlijk Mazaniello genaamt.

c Zommige hebben agt dagen geschreven, maar zy waren kwalijk onderregt.

Zo als wy voorby de Kerk van St. Maria Maj. gingen / verhaalde ons onze Leidsman dat de Duivel eertijds in de gedaante van een varken verscheen / ter plaatse daar die Kerk zedert gebouwd is; het welk de Inwoonders van Napels zodanig verschrikte en de vlugt deed nemen / dat de stad eindelijk woest zou zijn geworden. Maar dat de Maagt de geloften van Pomponius toen Bisschop van Napels / gehoor gaf / en hen beval voor haar een Kerk te bouwen ter plaatze daar men dat helsche varken meest gewaar wierd / 't welk het voor altoos zou doen verdwijnen. Men voegt 'er by dat ter gedagtenisse van die geschiedenis / de Bisschop een metaal varken liet maken / het welk nog ergens in de Kerk bewaard werd.

Dit is het niet al wat ik U E. van Napels te zeggen heb/ dog vermids wy van daag na Londen schryven oordeel ik dat het best is dat men deze brief by het Packet voege. Doet my de eere van altijd liefde toe te dragen/ en te geloven dat

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Napels den 14 Maart 1688.

XXIII. B R I E F.

MYN HEER,

De stad Napels is zo dikmaals verwoest geweest/ en heeft zo veele Meesters gehad / dat hare voornaamste Oudheden onder de puinhopen zijn begraven geworden. De voorgevel van * St. Paulus Maj. is die van een oude Tempel van Apollo / dewelke daar na aan Castor en Pollux toegewijd wierd / door eenen Tiberius Julius Tarsus, een vrygemaakte slaaf van Augustus. Men leest zijn naam nog zeer bescheidentlijk op een van de kappen van die voorgevel *a* TIBEΡΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΤΑΡΣΟΣ. De overdekte Galery werd door agt uitgeholde Pylaren van de Corintische Bouw-order onderschraagt / en men ziet boven het kruisraamt een uitgehouwe Beeltwerk / Goden en Godinnen verbeeldende.

* Het is een van de Kerken der Theatijnen.

a Drie maanden na dato van deze Brief, wierd de voorgevel dezer Kerk door een aardbeving omver geworpen en twintig perzonen waar onder eenige P. Theatijnen waren, wierden onder de puinhopen gedolven. Den 5 Juny 1688.

Men zegt dat de Zuilen van St. Restituta uit een Tempel van Neptunus gehaalt zijn. Daar zijn ook eenige puinhopen van een ronde Schouwburg overig. Wy hebben dikwils in 't voorby gaan opgemerkt / een oud Beeld van de Nijl / steunende op een Crocodil. Het Huis van D. Diomede Caraffa is vol Beeltwerk en ouderwetze Opschriften. Men ziet in het voorhof het hooft en de gehele

hals van een groot metaal paart / 't welk geen toom had / en eertijds in een open plaats te Napels stond / als een zinnebeeld van de vryheid dier stad / toen zy als een Republijk geregeert wierd; maar de Koning Coenraad liet dat paart een gebit aan doen / gelijk men nu nog zien kan / en schreef zo men zegt op 't voetstuk waar op het stond / de twee volgende veerzen.

Hactenus effrænis, Domini nunc paret habenis:
Rex domat hunc æquus Parthenopensis equum.

Men vind ook vele oude puinhopen op de hoogtens waar op na 't zeggen der Oudheids-kenners / παλαιόπολις gestaan heeft / aan de zijde van St. Cosmus en St. Damiaan. En behalven dat hebben eenige weetgierige liefhebbers / onder anderen de Hr. Pichetti verscheide oude stukken by een vergadert / en voor al verzamelingen van gedenkpenningen / uit dewelke men zeer veel ligt omtrent de Historie van Napels heeft getrokken. Ik stel tot op een andere tijd uit om U E. van de Catacombes te spreken.

U E. weet hoe naaukeurig en spoedig Paus Sixtus de V. de Banditen te Romen en door den gantschen Kerkelijken Staat uitroeide. Dog U E. weet dat het de andere Vorsten van Italien zo wel niet gelukte / hoewel zy het zelve werk volgens een gemeen verdrag ondernomen hadden. Deze Benden Rovers hadden zedert die tijd het Koninkrijk Napels meer als ooit geplaagt / en het is nog maar eenige jaren geleden dat men met Caravanes by een moest komen om in veiligheid te reizen. Tegenwoordig is'er niets te vrezen. De Marquis del Carpio laatste Onderkoning van Napels heeft eindelijk dat Land van de stroperyen en roveryen dier Booswigten gezuivert. Verscheide zijn door 't zwaart gesneuvelt / aan vele anderen wierd het doods vonnis uitgevoert / en een groot getal zitten nog gevangen. Wy hebben'er in 't Wapenhuis vijf hondert gezien die zig voor eenige maanden overgaven / mits dat men hen het leven zou schenken / en niet op de Galeyen zetten.

Niet te min / schoon men byna alle die zig voor Bandyten uitgaven uitgeroeit heeft / zijn'er nog oneindig vele anderen / die niet veel beter zijn. De Gevangenhuizen zijn met misdadigers opgepropt / en indien 't waar is wat verscheide menschen ons zeggen / zijn 'er hier tegenwoordig wel vier duizend. Dit komt my ongelooffelijk voor / hoewel het volk van Napels in een kwaat blaatje staat.

De stad is uittermaten schoon gelijk ik U E gezegt heb / maar men heeft 'er zekere gewoontens die haar schoonheid veel afbreuk doen / en die aanvalligheid beletten dieze anderzints hebben zoude. Voor eerst men ziet'er geen vrouwen; dat gebrek heeftze gemeen met byna alle andere plaatzen van Italien. U E. zult my niet beschul-

digen

digen van te veel op galantery gezet te zijn / als ik zegge dat men dus doende de schoonste helft van de wereld op eene belagchelijke wijze verbergt. Ten tweden de klederen en toerustingen zijn te Napels zo zwart en donker / dat het een droevig gezigt veroorzaakt / goud / nog zilver / nog zijde op zijde / is 'er geoorloft te dragen. De grootste Heeren mogen maar twee Staffiers of knegts hebben / en de meeste koetzen langzaam door muilezels voortgetrokken werdende / geeft zulks een zeer slegt gezigt. Jeder byna is op zijn Spaansch gekleet. De Onderkoning komt weinig te voorschijn / en zijn Hof is treurig gelijk al het overige. De Handel van Napels is zeer vervallen. Men maakt'er zeer veel zeep / snuiftabak / borstrokken / en andere gebreide werken.

Gisteren deden wy de reis na Vesuvius / de wandeling is vry moeyelijk / en het voorwerp heeft iets in dat afschuwelijk is. Ik zal egter trachten om 'er U E. een klaarder denkbeelt van te geven / als U E. door andere beschrijvingen die daar van gemaakt zijn hebt kunnen vormen.

De Berg Vezuvius. Ziet 't gene men'er breeder van zegt op het einde van 't laatste deel.

Men rekent acht mijlen van Napels tot op den top van Vesuvius. De vier eerste mijlen volgt men de zeekant door verscheide fraye dorpen gaande. Die Landstreek is wel bebouwt / en schijnt noit door de verwoestingen van dien berg bloot gestaan hebben ; hoewel die dikwils gebeurt zijn. Men vind alleen hier en daar eenige zware stenen die tot daar toe zijn komen rollen.

In het uitgaan van het laatste dorp genaamt Resina / kiest men de weg ter slinkerhand / en men begint te klimmen ; twee groote mijlen of derdehalf kan men noch te paart blijven / men is gestadig tusschen afgebrooke rotzen / en klompen van gekookte aarde / die deze berg over de gantsche nabuurschap uitgeworpen heeft. Hoe men verder komt / hoe meer men bevint dat de grond geborsten / droog / verbrand / en met verscheide zoorten van verkalkte stenen bedekt is / 't welk zo veel getuigen zijn van de woede der uitberstende vlammen. Men ziet ook op verscheide plaatsen de strepen waar langs de uitgeworpe zwavel en hars van dien berg is afgedropen. Eindelijk werd het opklimmen zo moeyelijk en zwaar dat men noodzakelijk van 't paart moet afstijgen. U E. kan wel denken / dat men daar nog herbergen nog andere huizen vind / de knegts passen op de paarden.

Het is verzeker ik U geen klein werk om boven op die verbaarlijke vuur-oven te klimmen. Men gaat byna altijd zeer diep door de assche / zo men de naam van assche mag geven aan iets dat eerder na klein gestampte steen gelijkt. Dikwils gaat men meer agterwaarts als voorwaarts / om dat die assche onder de voeten weg zakt ; en eindelijk / na gedurig wat gerust te hebben 't welk men noodzakelijk moet doen / komt men op den oever des ouden afgronds.

Ik zeg des ouden afgronds / om dat de zaken zedert zekeren tijd gelijk U E. straks zien zult / zeer van gedaante verandert zijn.

Die eerste hoogte waar op men zig bevind / maakt een kring rondom den poel dewijl de top van den berg afgesleten is / U E. kan wel bezeffen wat zoorten van hoornen en uitsteekzels 'er rondom deszelfs kruin moeten gebleven zijn. Na het gene wy 'er van kosten oordelen / heeft die poel meer als een mijl in zijn middellijn. Men kan'er in afklimmen door sommige plaatsen tot omtrent hondert schreden beneden de schuins toelopende kring van den rant des bergs 't welk de geheele diepte van die oude opening is.

Door eene der laatste / en ongemeen geweldige uitwerpingen was die grote kolk met een menigte zwavel / hars / bergstoffe / aluin / salpeter en gesmolte aarde onder een gemengt; byna vervult geworden. Alle die stoffen van koken opgehouden hebbende / hadden een dikke korst gemaakt / en een zoort van verharde schuim in dien afgrond hondert schreden beneden deszelfs rand. Zedert heeft een afgrijzelijke schuddinge van den berg die korst / nevens de dikte van die verharde stoffe gebroken en de brokken daar van den een op den andere geworpen / gelijk wanneer men het ys van een vijver open gebroken heeft een spoedige opkomende vorst aanstonts de schollen aan een voegt. Die hobbelige oppervlakte / dog die egter effen is in haar oneffenheid / is overal met gloepende lugtgaten doorzaait / daar een gedurige rook uitwaassemt. Op sommige plaatsen voelt men de warmte door de schoenen heen / alleen in 't overgaan.

Dat is het nog niet al. Recht in 't midden van die vlakte die om het in 't voorby gaan te zeggen ten naasten by rond is / heeft een schrikkelijke doorbraak zig een opening / en daar door een nieuwe berg gemaakt. Deze berg is ook rond / en is wel een vierde van een mijl hoog. Ik heb 'er de schreden niet van kunnen tellen / om dat de assche / die onze voeten gedurig dede achter uit zakken / gelijk ik reets gezegt hebbe / my verhinderde mijne stappen even wijd te maken.

Na dat wy dit zoort van gebroke ysschorsen overgegaan waren / zijnde gelijk een platte gracht breed omtrent drie hondert schreden / tusschen de randen van den grooten berg die ik U E. afgebeelt heb / en de voet van de nieuwe berg: klimt men op deze ten minsten met zo veel moeite als men op de eerste geklommen was. Zy is vol van rookende kloven. Op verscheide plaatzen ziet men de zwavel byna gansch zuiver / en als een zoort van Armoniacs zout byna een Citroen koleur hebbende. Op anderen / is het een rosachtige en spongsagtige stoffe gelijk het schuim van yzer / dat men uit de smits ovens haalt. Men vint'er van allerhande koleur / gedaante / en gewigt. Dit alles door zo een gloepend vuur gekookt en herkookt zijnde / en dit mengelmoes van zo veelderhande stoffe gesmolten

ten en in een gelijst zijnde; kan U E. zich ligt verbeelden wat het wesen moet.

De top van den kleinen berg heeft zo wel zijn opening / als de groote / en daar ter plaatze vind men tegenwoordig de mond van dien diepen afgrond. Wy oordeelden die omtrent hondert voeten breed. Daar kwam een vloed van rook uit die byna de gantsche omtrek vervulde; maar daar kwamen dikmaals rukwinden van boven die plotzelijk die rook dan aan de eene en dan aan de andere zijde verdreven; waar door wy gelegentheid kregen hoewel in verscheide tijden / om het bovenste van de opening klaar genoeg te zien.

De kanten zijn van binnen rondom steil / uitgezondert op een eenige plaats alwaar schuinte genoeg is / om na beneden te klimmen. Onze leidsman ging 'er eerst in / sestig of tachentig schreden ver / wy volgden hem / 't welk om het in 't voorby gaan te zeggen / niet noodzakelijk was / en ik niemand raden zou. Wy gingen dan heel op de kant van die afgrijzelijke grondeloze kolk / en lieten 'er verscheide stenen of andere harde klompen die wy rondom afgebroken hadden in rollen. Zomwijlen hond dit met de eerste of twede val op; en op andere tijden hoord men een gestadig voortrollen met groot gedruis.

Het zoud onnodig zijn te willen narekenen hoe veel tijd die stenen nodig hebben om na beneden te vallen / om dat'er geen gevoelige grond is / daarze eindelijk op moeten neerstuiten / en het geluit hond niet op / indien het ophond / als ten opzigte der gene die 'er na luisteren en 't is de verheid alleen die het verhindert langer te horen.

Wy konden niet bespeuren dat het gene wy in die afgrond geworpen hadden / de rook deed vermeerderen. Het is waar dat men ten dien einde zwaarder stukken nodig hadde / maar het is gantsch onzeker ofze van eenige uitwerkingen zouden zijn geweest / alzo 'er geen reden is om te geloven dat'er een Meir van kokende stoffe zou wezen / lijnrecht onder de opening van dien berg.

Daar zijn'er die buskruit mee nemen en Mijnen maken om het vermaak te hebben van zwaarder Rotzen te doen springen; maar om de waarheid te zeggen ik acht het onvoorzigtig te zijn de nieuwsgierigheid dus verre te laten gaan / in zo een gevaarlijke plaats / en ik geloof zelfs dat het wijsselijk gedaan is zig niet te lang aldaar op te houden. De schielijke uitwerping dier vlammen is niet het gene dat meest te vrezen is maar de schudding van de berg gaat voor de zware slagen / en komt byna altijd schielijk. Verscheide zijn 'er door verrast geworden / en U E. weet hoe 'er den armen Plinius by voer / niet tegenstaande hy' er vry verre van was.

Zie hier een Opschrift dat men gesteld heeft in een van de dorpen op den weg na dien berg drie mijlen van Napels.

Posteri,

Posteri, posteri, vestra res agitur. Dies facem præfert diei; nudius perendino. Advortite. Viciess ab satu solis, ni fabulatur historia, arsit Vesuvus, immani semper clade hæsitantium: Ne post hâc incertos occupet, moneo. Uterum gerit Mons hic bitumine, alumine, ferro, auro, argento, nitro, aquarum fontibus gravem. Serius, ocius ignescet, pelagoque influente pariet: sed ante parturit; concutitur concutit solum: fumigat, coruscat, flammigerat, quatit aerem, horrendnm immugit, boat, tonat, arcet finibus accolas. Emigra dum licet.. *Jam jam enititur, erumpit, mixtum igne lacum emovit, præcipiti ruit ille lapsu, seramque fugam prævertit. Si corripit, actum est periisti. Anno salutis 1631. &c.* ——— ——— *Tu si sapis, audi clamantem lapidem. Sperne larem, sperne sarcinulas; mora nulla, fuge.*

Ieder een weet wat Baronius na verscheide oude Schrijveren van de vuurbrakingen dezes bergs verhaald; dat 'er brokken van tot Romen en tot Egipten toe zijn gesprongen. Dat de dikke rook om zo te spreken de Zon deed verduisteren en in die nabuurschap de heldere middag in een donkere nagt veranderde. Dat de vloeden van zwavel in zee gelopen zijn en dat de zee door derzelver hitte aan het koken geraakt is. Doch zonder toevlucht te nemen tot de oude Historien / behoeft men maar te ondervragen alle die thans te Napels zijn. In het jaar 1682. van den 15 Augusti tot den 27 van dezelve maant / als mede in 't jaar 1685. in 't einde van September / en het voorleden jaar in de maant April / zijnze van diergelijke dingen getuigen geweest.

Al kon ik zelfs mijn geringe Philosophy voegen by die van de Geleerden die de hare over dit stuk gescherpt hebben / zou ik zulks voor tegenwoordig niet ondernemen. Mijn oogmerk is alleen geweest om U E de zaak zo als zy zig in der daad bevind uit te beelden.

Ik weet wel dat de eerste uitwerpinge die deze berg doen zal / groote veranderingen zal veroorzaken * aan al 't gene ik U E. zo even voor ogen gesteld heb / en het is waarschijnlijk dat een tweede of derde uitwerpinge 't heele gestel onder de voet zal werpen. Het zy hoe het wil / U E. ziet nu de tegenwoordige staat der dingen / en zult in staat wezen om beter over het toekomende te kunnen oordelen / als anders / indien U E. niet van 't gene ik zo aanstonds gezegt heb / onderregt waart geweest.

Ik ben als overstelpt van de menigte fraaigheden die wy aan de kant van Pouzzol gezien hebben. De weinige tijd die wy hadden om

* Zedert de eerste druk van dit Boek, zijn'er groote veranderingen omtrent Vesuvius voorgevallen. In 't jaar 1688. 1689. 1694. en 1696.

onze alle te bezien / is oorzaak dat ik maar op sommige in 't byzonder gelet heb. Ik weet wel dat die dingen dikwils verhaalt zijn; maar gelijk ik wel verzekert ben dat U E. nooit in eenig verhaal gelezen heeft de Beschrijving die ik U E. zo aanstonds van den Berg Vesuvius gegeven heb / vertrouw ik ook vastelijk / dat U E. iets nieuws zult vinden / in 't 't gene ik U E. te zeggen heb / wegens onze laatste dagreize. In het uitgaan uit de voorstad van Napels als men na Pouzzol gaat ontmoet men de heuvel die de naam van Pausilippus voert ἀπὸ τῆς παύσεως τῆς λύπης, zeggen eenige Kenners woordoorsprongkelijkheden.

Pausilyppus noster qui nunc dat nomina Monti,
Sic dicta à magno Cæsare villa fuit.
Quòd foret insanis requies fidissima curis,
Et portum fessæ redderet illa rati.

Waarlijk de gelegentheid van die vermakelijke heuvel is zeer bekoorlijk. Hy is wel bebouwt / met lusthoven bezaait / en brengt uitstekende wijnen in overvloet voort.

Alle dagen als men op reis is / moet men wel veel moeyelijker hoogtens overklimmen / en men had natuurlijk om over deze te trekken / door eenige aangebrachte aarde / met muurwerk ondersteunt / heel licht een weg kunnen maken / welkers gemakkelijke afdalinge ongevoelig daar af en op kon brengen. Maar uit eigenzinnigheid heeft men liever den berg willen doorkloven / en door die opening een weg maken die wel rechter en van een fraper uitvinding / maar ook hondert malen ongemakkelijker was / als of men den heuvel had moeten opklimmen. Deze spelonk werd gemeenlijk genaamt Grotta di Pozzuoli : zy is nu in de rots en dan weer in het zand uitgehold / na dat het een of het ander zig opdeed. De lengte van die spelonk is een halve mijl * de hoogte dertig a veertig voeten / en de breedte achtien of daar omtrent / zo dat twee wagens malkander gemakkelijk kunnen mijden. Daar is anders geen ligt als aan de twee einden / en door een kleine opening die in het midden is boven een bedehuisje dat men ter zijde in de rots heeft gemaakt / door het verbreeden van den weg aan die kant. Dit licht is zeer weinig / en de wolken van fijn stof / die zig ieder stap die men doet opgeven / maken den Reiziger voorts geheel blint. Men moet zijn hooft omwinden of

De spelonk van Pouzzol of van Pausilippus.

* Sestig Italiaanse mijlen maken maar agt en veertig Engelse. De lengte van die spelonk is gelijk met die van de Maliebaan van St. James te Londen.

De weg is geplaveit, en als men die schoon gemaakt heeft, ('t welk van tijd tot tijd geschiet) vind men minder stof.

of zijn aangigt met een neusdoek wel bedekken / zo men niet liever aarde als lugt wil inademen. Men kan in dit hol malkanderen zo weinig zien / dat wanneer men van verre iemand hoord blijft te gemoet komen / men hen moet toeroepen *a* dat zy de regter of slinkerhand moeten houden / op dat men de andere kant kieze / en dus malkanderen niet stote.

Dit is een oud werk. Seneka maakt'er gewag van / en klaagt zo wel als wy over de duisterheid en het stof. *b* Men schrijft het toe aan eenen zekeren Coccejus, dog hy werd niet anders uitgebeeld/ en sommige zeggen zelfs / dat hy'er maar de ondernemer van was. Anderen spreken'er van als van een Vorst of Landvoogd/ bybrengende eenige oude Geschieht-boeken alwaar gezegt werd dat * honderd duizend man die spelonk op bevel van Coccejus in veertien dagen voltooiden.

a A la Montagna, of a la Marina.

b P. Razzani; L. Jove, L. Alberti, F. Lombardo, en verscheide andere Schrijvers.

* Schraderus heeft ook het zelve geschreven.

Het Meir van Agnano.

Het Meir van Agnano is tusschen de heuvelen / een weinig verder als de Pausilippus. Dat Meir is ten naasten by rond / en heeft maar een goede mijl in zijn omtrek. Het water daar van is helder genoeg/ en heeft geen kwade smaak. Men ziet het op verscheide plaatsen sterk koken zonder dat men eenige hitte bespeuren kan. Zeelten en Palingen zijn'er in overvloet. Op de kant van dat Meir zijn twee aanmerkelijke dingen ; de kelders die men noemt de baden van St. Germain, en het hol van den hont. Men verhaalde ons een lange en leugenagtige Historv / dewelke aanleiding tot de benaeming van die baden zou gegeven hebben / en dewelke mijns bedunkens niet waard is dat menze U E. verhaalt U E. zal alleen weten dat zo dra men drie of vier stappen daar in neer klimt men door een hitte bevangen werd die de reuk van zwavel by zig heeft / en heel schielijk doet zweten. Die geene die met de jigt en andere ziekten gequeld zijn laten zig van alle kanten daar na toe brengen / en vinden daar zo men zegt zeer veel verligtinge by.

Het hol van den hont. Ziet het Gedenkschrift voor de Reizigers.

Het hol van den hont is gelijk een klein beginzel of ingang van een spelonk aan de voet van een heuvel. Het is negen of tien voeten lang of diep / vier en een half breed en vijf hoog. Dit alles is zonder konst gemaakt. Het onderste is maar blote aarde of steen met stof bedekt / als het middelste van een weg / en de zijden hebben ook niets dat gepolijst of bewerkt / of merkwaardig is. Ik heb het geheel en al nauwkeurig doorzien. Men ziet'er zekere droppelen die van boven

Grotte del Cane.

boven neer druipen / 't welk men toeſchrijft aan de verdikking der geeſten die zig van beneden om hoog verheffen / en waar van ik zo aanſtonds zal ſpreken. De zaak verdient een naauw onderzoek: maar het is natuurlijker te zeggen / dat dit water van den berg komt / en het bovenſte van het hol doordringt / 't welk men overal in diergelijke plaatzen ziet gebeuren / en het gene mijns bedunkens / ons moet bevestigen in die gedagten dat die droppelen niet voortkomen uit eene verdikkinge der dampen; is dat die zoorten van dampen niet tot water worden. Behalven dat ook dikwils het bovenſte van het hol droog is / uit de grond van dit hol komt een fyne en doordringende uitwaasſeminge zonder eenige rook / dewelke de ademhaling beneemt / en in een ogenblik volkomen doet ſtikken. Deze damp geeft men in 't gemeen de naam van een dodelijk fenijn hoewel het na allen ſchijn maar een zwavelagtige damp is. Men moet over de woorden niet twiſten; al wat de dood aandoet is dodelijk als men het zo hebben wil; in die zin is'er geen doordringender vergift als een kogel. Laat ons dan aan die damp zo een naam geven als het U E gelieft; het zy hoe 't wil / zie hier 't geen dat'er gebeurt en dat wy gezien hebben.

De geen die de ſleutel heeft der baden van St. Germain / heeft ook die van dit hol / want ik moet U E. in 't voorby gaan zeggen; dat men het niet open laat. Die man gaat'er dan overeind in / zo veel hy kan tot midden in het hol. Dan bukt hy neer en knielt allengskens / houdende het hooft altijd recht op. Hy gaat op zijn knien zitten / in dier voegen dat zijn handen de grond konnen raken / vat den hont by de vier pooten / en legt hem ten eerſten op zy tegens de grond aan. Op dat ogenblik krijgt het arme dier de ſtuipen / draait de ogen / ſteekt de tong uit / rekt zig uit zonder ſchreeuwen / en werd ſtijf / de geen die hem houd / werpt hem als dood buiten de ſpelonk. Men brengt hem aanſtonds in het Meir / 't welk maar weinig ſchreden van daar is. In minder als een minuut / komt hy weder tot zig zelve / raakt al zwemmende uit het water / en ſchreeuwt / om zyne blyſchap over de verloſſing uit te drukken. *Men heeft die proeve gedaan aan menſchen en alderhande zoorten van dieren / en altoos is het zelve gebeurt. Twee voeten van de grond / en nog nader is'er niets te vrezen; de geeſten verdunnen en verſtroien zig, maar hoe

* Karel de VIII. Koning van Vrankrijk nam 'er de proef van met een ezel; en D. Pedro de Toledo Onderkoning, met twee ſlaven die'er van ſtierven. De Hr. van Villamont ſpreekt in zijn Reisbeſchrijving van een Edelman genaamt Tournon, dewelke in de ſpelonk neergebukt zijnde om een ſteen op te vatten, door de dampen bevangen wierd, en aanſtonds in het Meir gebragt, aldaar wel weer tot zig zelven kwam; Maar den Schrijver voegt 'er by dat Tournon eenige ogenblikken daar na ſtierf. *Sarnelli.*

meer men bukt / hoe grooter het gevaar is. Die zelve geesten zijn fyn en heftig / zy springen met kragt en in overvloed uit de grond. Wy ondervinden dagelijks iets diergelijks / als men maar een zwavelstok aansteekt. De Meester van de spelonk deed nog eene andere proef. *a* Hy ging 'er in met twee groote brandende flambouwen/ hield de eene aan de grond waar opze niet alleen terstont de vlam verloor/ maar doofde t'eenemaal uit / zonder dat'er vuur of rook overig bleef. Hy ontstak ze weer aan de andere flambouw en doofdeze zo verscheide reizen by beurten weer uit.

a Ziet aan het midden van het twede deel. Berigten aan de Reizigers.

Men vertelt ons van diergelijke dampen in een spelonk te Zoli in Hongaryen / en Plinius maakt gewag van de gene daar ik nu van gesproken heb / hy noemtze Spiraculum Puteolanum en steltze onder de anderen die hy noemt Scrobes Charoneæ. Die gehele kleine Landstreek is niets als zwavel. Wy zijn op Monte Secco / en aan la Solfatara geweest alwaar alles vol is / van zwavel / aluin/ en onderaardsche gaten / waar uit met gedruis en stank / ten minsten zo veel rook en vlam uitwaassemt als men thans aan Vesuvius ziet. Op de Solfatara * dat een drooge berg is / bereit men de rotsaluin geele en witte/ gaar gekookt / en klein gemalen zijnde door haar eige vuur. Men slaat'er kleine hutjes op / tot dat werk / en de hitte van de lugtgaten alleen/ doet de ketels koken.

* La Solfatara. Dezen berg werd door de oude Schrijvers genaamt *Phlegra, Colles Phlegræi*; *Levocii montes*; *Leucogæi montes*; *Forum & Olla vulcani.* Het heeft het volk behaagt om te zeggen *Solfatara* in plaats van *Solforata.*

Dien heuvel welkers oppergedeelte door het vuur verteert is/ heeft de gedaante van een eyrond Bekken / omtrent 1250 voeten lang / en duizend breed. De rook die'er gedurig uitwaassemt / ruikt men dikwils te Napels. Wy is verzekert / dat het marmer daar door zwart en de sieraden van de Kerken en huizen vuil werden. Al die geesten van zwavel / aluin / vitriool / &c daar de gront van vervult is/ bederven ook het water. De Capucijnen van St. Januarius die daar dichte by zijn wierden genoodzaakt haar regenbak in de lucht te verheffen op een Zuil / en daar door het bederven van 't water te verhinderen.

De meeste menschen in en rontom Napels twijffelen geensints of de lugtgaten van la Solfatara , zijn eigentlijk de ware schoorstenen van de Hel. de Capaccio die dit alles zeer naauwkeurig ondervorgt heeft / gelooft het vastelijk. Hy verzekert dat de Capucijnen

daar

daar ik U E. straks van sprak / van tijd tot tijd een afgrijsselijk gehuil hooren / en dikwils door nagtspookzels gekwelt werden (*Spesso sono stati travagliati dati Diavoli , & spesso sentono ullulati , & terrori di grandissimo spavento.* Hy voegt 'er verscheide Historien by die hy vertelt als zeer gewisse waarheden. Hy zegt ook dat vele menschen geloven dat dit Land vol schatten is / die men ligtelijk zou ontdekken / indien niet zo veele booze duivelen die'er regeerden / dezelve bewaarden.

POUZZOL.

Van daar af klimmende / kwamen wy te Pouzzol. Deze eertijds zo vermaarde stad / is nu zeer gering. Ik zal U E. niets zeggen van haar oude namen / of derzelver oorsprongen / nog ook van hare oudheid. Dat vind men by de Wereld-beschrijvers genoeg. De oorlogen / aardbevingen / overstromingen van de zee / en eindelijk de tijd die alles verteert / hebbenze byna t'eenemaal vernielt. Een menigte van trotze doch vervalle muuren geven haar oude pragt nog te kennen. Dicht by St. Jacobs Kerk ziet men de puinhopen van een * ronde Schouwburg dewelke van hartsteen gebouwt was. Volgens de Overlevering / zou St. Januarius *a* nevens zes andere Christenen aldaar voor de wilde beesten zijn geworpen. Men zegt dat die beesten dezelve aanbaden in plaats van te verslinden. Eenige tijd daar na wierden deze zeven strijders onthooft by la Solfatara ter plaatse daar nu de Kerk staat die aan St. Januarius toegewijd is. Deze woorden zijn op het Autaar geschreven. Locus decollationis S. Januarii , & Sociorum ejus.

* De Schouwburgen waren 172 voeten lang , en 88 breed. *Capaccio.*

a Sosius , Proculus , Enticetes , Acutius , Festus , Desiderius. In 't jaar 299. andere zeggen 305.

Dicht aan de Schouwburg ziet men groote overblijfzels byna geheel met aarde overdekt die het volk meent dat van een Doolhof zijn. Daar is meer waarschijnlijkheid dat het een waterbak was / gelijk de Piscina Mirabilis.

De Hoofdkerk is op de puinhopen van een Tempel van Jupiter gebouwt / en voor een gedeelte van de eige Bouwstoffe van dien Tempel / inzonderheid de voorgevel waar aan men uit een oud Opschrift zien kan dat die door Calfurnius Luc. Fil. gebouwt is.

Die van Pouzzol geven aan dien Schouwburg de naam van *Colliseum*, hoewel ze daar toezo veel reden niet hebben als te Romen. De Sarnelli heeft geschreven dat dezelve niet lang geleden byna nog in zijn geheel stond. Dat de aardbevingen het voorts geruineert hebben. Het stond midden in de oude stad.

Tusschen de stad en den Schouwburg liet men ons zien de puinhopen van een Tempel van Diana. Na de kant van de Dominicanen van Jesus Maria brengt de zee als zy zeer onstuimig is, altijd nog nieuwe merktekenen voor den dag van de oude pragt der Paleizen van Pouzzol; onder dewelke men gemeenlijk vind verscheide soorten van fyne steenen; Cornioles, Agathen, Diaspres, Amethisten, etc. De Oudheids-kenners geven voor dat 'er omtrent die plaats eertijds een menigte winkels van Juweliers en Goudsmits geweest zijn. De zee brengt ook veel andere soorten van steenen voor den dag, op dewelke zo wel als op de eerste, verscheide figuren gegraveert zijn: Hanen, Arenden, Ojevaars, Hazen, Slangen, Kikvorschen, Mieren, Wijngaardsranken, Trossen, Korenairen, Menschen-Hoofden en anderen, Grieksche en Latijnsche woorden, etc. Sommige menschen beelden zig in dat de natuur alle deze beeltenissen op die stenen geplaatst heeft, en het bygeloof schrijft haar verscheidene kragten toe.

* Puzzolana. Het zand * waar van men zig te Pouzzol bedient om te bouwen, verdient opmerking. Vitruvius maakt 'er veel werk van, en Plinius roemt het ook zeer. Het werd gebruikt in het mengsel van zekere kalk die zelfs in de zee zo hard werd als marmer.

Toen wy scheep gingen om na het Meir Lucrin, zijn de twee mijlen van Pouzzol, over te varen; hadden wy de tijd om die berugte Boogen te bezien, die men gemeenlijk zegt de overblijfzels te zijn van de brug die Calligula liet maken van Baya tot Pouzzol. Het is het algemeen gevoelen, en daar ter plaatse zelf noemt menze niet anders als de brug van Caligula. Men ziet dat stuk met verwondering aan, en men maakt'er de vreemdelingen een ophef van als of het de fraaiste en verwonderens-waardigste zaak des werelds was. En men zou buiten twijffel veel reden hebben om op zo een stout werk te letten; men zou het wel onder de grootste wonderen mogen plaatsen; maar juist is die genaamde brug maar een versieringe. Suetonius heeft zo uitdrukkelijk de Historie van de brug van Calligula verhaalt, dat het een schipbrug was en niet een steene brug, dat het my zeer vreemt voorkomt dat zo veel menschen zulk een verkeerd denkbeeld daar van opgevat hebben. De Historie-schrijver verhaald de zaak klaar zo als ze is; *Bajarum*, zegt hy, *medium intervallum, Puteolanas moles, trium millium & sexcentorum fere passuum ponte conjunxit, contractis undique onerariis navibus, & ordine duplici ad anchoras collocatis; superjectoque aggere terreno, ac directo in Appiæ viæ formam. Primo die phalerato equo —— Postridie quadrigario habitu* &c.

't Geen den Schrijver daar byvoegt van de redenen die dien eigenzinnigen Vorst bewogen om diergelijk werk te ondernemen, doet tegenwoordig niets tot de zaak. Let eens bid ik u op de woorden Puteo-

De Brug van Caligula.

In 't Leven van Caligula §. 19.

Per hunc pontem ultro citro commeavit, bidno continenti.

Puteolanas moles; hy zegt niet Puteolos, maar Puteolanas moles, 't welk klaar te kennen geeft wat die bogen waren die men nog hedendaags ziet. Het was eigentlijk 't geen wy in onze taal ook een schutsmuur noemen / een bolwerk tegen de onstuimigheid der golven om de schepen in de haven veilig te bergen. Het is iets dat men gemeenlijk in de zeehavens vind. Het is waar dat die schutmuur boogsgewijs gemaakt was / 't welk de manier van deze laatste tijden niet is; maar dat maakt geen zwarigheid; behalven dat het onnodig is een zaak die zo wel bewaarheid is tegen te spreken / moet men nog overwegen dat de dingen altijd niet op dezelve wijze gedaan werden; en dat meer is / men zou dunkt my goede redenen kunnen bybrengen / om te doen zien dat een schutmuur met bogen duurzamer is als een andere / moetende in staat zijn om de baren te keren / en de woedende golven af te kaatsen. Daar zijn 12 of 13 bogen; 14 plaite Zuilen.

Het Meir Lucrin / a lucro Dictus, of van 't winnen / zegt Karel Steven wegens de groote visvangst die 'er geschiedde / is thans niet meer als een kleine vyver / op zijn best een vierendeel van een mijl lang / en hondert schreden breed. De nieuwe berg daar ik U E. aanstonds van spreken zal / heeft het bykans geheel verbult. Dit kleine Meir is niet boven sestig of tachentig schreden van de zee. Het was 'er eertijds mee vereenigt / en heeft veel moeiten gekost / zegt Plinius om het 'er af te scheiden / mare Tyrrhenum à Lucrino molibus seclusum, Suetonius verhaalt dat Augustus twintig duizent man te werk stelde om de Lucrin en den Avernus in zee te brengen. Hy voegt 'er zelfs by dat men 'er een haven van gemaakt had. Het Meir Lucrin.

Het water van dat Meir is altijd ziltig. Het was voor dezen wegens deszelfs oesters vermaard. *Nuptiæ videbant Ostreas Lucrinus*, zegt Varro.

—— *Concha Lucrini delicatior Stagni Martial.*

Men kan kwalijk van het Meir Lucrin spreken zonder om den Dolfijn te denken daar Plinius en andere Schrijvers gewag van gemaakt hebben. De zaak bestaat hier in / dat een Dolfijn zig gemeen gemaakt hebbende met een jong borst die alle dagen van Baya na Pouzzol school ging / en denzelven somtijds wat broot toewierp: de Dolfijn aan den Scholier zijn rug toekeerde / met hem door de Baay wandelde / en eindelijk zig gewende omze hem dus te laten doorwaden / hem heen en weer overbrengende / zo dikwils als het de Scholier begeerde. Appio zegt dat hy 'er een ooggetuige van geweest is / en voegt 'er by dat men van alle kanten te Pouzzol kwam om dat te zien. * Solinus verzekert dat dit zo lang duurde / dat men het eindelijk niet meer voor iets zeldzaams aanzag. En Aristoteles verhaalt

* Mecenas en Egesydimus ge-

lijktijdige Auteurs en door Th. Garzoni aangehaalt met Flav. en F. Alphius, verhalen dezelve zaak.

Ziet verscheide curieuse dingen daar over in de 3. Verhandeling van de Hr. Spanheim. *De præstantia & usu Numismatum.*

haalt een History zo overeenkomend met deze / dat indien hy niet vier Eeuwen voor die Schrijvers geleeft hadde / men zou kunnen geloven dat het dezelve is. Indien men wilde opzoeken alles wat de Natuurkundige zo oude als hedendaagse van den Dolfijn gezegt hebben / zou men deswegen zeer veel zaken kunnen bybrengen die mogelijk strekken zouden omze geloofbaar te maken. Daar zijn geen dieren of zy zijn leerzaam / en zommige van haar hebben of kunnen hebben een byzondere neiginge tot den mensch. Het geen zig zelf niet tegenspreekt moet men niet a op een voorbarige wijze loochenen. Ik heb een Zeekalf gezien dat t'eenemaal tam was / en 't welk de meeste kunsjes doen kon die men een waterhond leert. Camerarius brengt zeer veel diergelijke voorbeelden by in zijn Historische Overdenkingen / zo van Dolfijnen als andere visschen die wonderbaarlijk onderwezen waren. Over de benaming van Dolfijn moet men geen vittery maken. Laat men hedensdaags / de visch die eertijds onder de naam van Dolfijn bekent was / noemen zo als men wil.

a Daar is onderscheid tusschen een zaak te geloven, enze niet loochenen.

Monte-nuovo of *di Cenere.*

's Nagts tusschen den 19 en 20 September in 't jaar 1538. baarde het Aardrijk een berg die zedert altijd Monte-nuovo is genaamt / dieze gemeten hebben zeggen datze vier hondert roeden lijnrecht hoog is / en drie duizent schreden of iets meer in zijn omtrek. De Natuurkundige hebben verscheide wijzen aangemerkt op welke zommige bergen zijn voor den dag gekomen; zomwijlen door aardbevingen; zomtyds door winden; zomtijds door onderaardsche uitwerpingen / ten naasten by gelijk wanneer een mol eenige aarde opwerpt / en die kleine heuveltjes voor den dag doet komen / die men molshopen noemt. Op die laatste wijze is Monte-nuovo voor den dag gekomen zo wel als de andere nieuwe berg die ik U E. afgebeeld heb midden in den oude afgrond van Vesuvius. De Berg Monte-nuovo heeft zo men zegt midden in zijn kruin een afgrond wiens middellijn 50 schreden is / 't welk genoegzaam zijne geboorte door opwerping bewijst; maar hy heeft noit vuur of rook uitgeworpen / of schade veroorzaakt / zedert de gene die zo een vervaarlijke en smartelijke baring medebracht. De aarde beefde daar van / en de zee week agterwaarts; het Meir Lucrin wierd'er byna door gevult; Kerken en huizen wierden verbrand en door den gloed verzwolgen; verscheide menschen en een menigte beesten kwamen om. En daar rondom geschiede een grouwzame verwoestinge.

Nwen berg van Marcklehill kwam ter wereld op een zagter manier/ en vry veel gemakkelijker. Het was 33 jaren na de geboorte van Monte-nuovo. My heugt met vermaak gelezen te hebben 't geen uwe Natuurkundigen daar over schreven. Een stuk Land van omtrent zes en twintig mergen * scheidde zig eensslaags van de nabuurige velden af/ begaf zich op weg / en kruide vier honderd schreden van daar zachtjes voort / met de boomen die 'er op stonden; De aarde opende zich ter regter en ter slinkerhand / en week van malkanderen / om het een doortogt te maken. Het trok langzaam en ordentelijk voort drie dagen en drie nagten / byna zonder geraas en met zeer weinig wanordre. Eindelijk zig een nieuwe verblijfplaats verkoren hebbende / begon het te zwellen / en een berg te werden; en dit is de berg Marcklehill. Men moet bekennen dat dit veel aardiger is als het geraas van Monte-nuovo. In de Provintie van Hertford.

* Plinius verhaald dat onder de Regering van Nero, een stuk Weiland, en een plaats beplant met Olijfbomen in het Koningrijk Napels, zig van het vaste Land afzonderden, en van plaats veranderden.

In Thuringia, cespes longitudine quinquaginta pedum, latitudine 14. sine manibus sublatus, à suo loco viginti pedum spatio trajectus, in Saxonia Terra in aggeris modum intumuit Aimoin, An. 822.

Van de andere zijde van het Meir Lucrin / ziet men de berg Christi / een andere doorlugtige berg / welkers History met een woord de volgende is. Het aardrijk eertijds door een buitengewone aardbeving geschud geweest zijnde / wierd tot in het binnenste van hare ingewanden bewogen / en zy werd gekloofd van haar oppervlakte af tot aan het voorburg der Vaderen zo als de Oudvaderen spreken. Men ziet nog hedendaags op dezen berg / den ingang van die spelonk / of om beter te spreken de mond van die opening. De Zaligmaker in de duistere en verdrietige verblijfplaats alwaar hem zedert zo langen tijd / de zielen der gene die tot de hemelsche vreugde geschikt waren verwagtten / neergedaalt zijnde / bragt hyze in triomf door die onderaardse huis en voerdeze ten Hemel van den top dezes bergs. Ik weet niet wat voor een hedendaags Dichter * deze gewaande History in deze twee veerzen uitgedrukt heeft. Monte di Christo. * Alcadino.

Est locus effregit quo portas Christus Averni,
Et sanctos traxit lucidus inde Patres.

Het Meir van Avernus die andere helsche kolk / is maar een goede myl van het Meir Lucrin / en is ten naasten by van dezelve grootte als dat van Agnano. Het is zeker dat de vogels hedendaags Het Meir van Averno.

Lucianus heeft het zelve van den Acheron gezegt. An. 6.

vliegen en zwemmen over de wateren van den Avernus/ niettegen-staande Virgilius/ Lucretius/ Silius Italicus/ Plinius/ en zeer vele anderen geschreven hebben / dat'er eertijds een dodelijke damp uitwaassemde/ dewelke die dieren deed sterven.

Quem super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis. ———
Unde locum Graji dixerunt nomine Aornon.

Ἄορνος, *avibus carens.*

Cùm venere volantes, Remigii oblita pennarum vela remittunt, Præcipitesque cadunt, Lucr., l. 6.

Het onderscheid dat'er is tusschen het gene men hedendaags in die plaats ziet / en de beschrijving die'er ons die oude Schrijvers van doen / maakt dat menze zonder eenig bedenken van bedrog beschuldigt. Plinius inzonderheid/ die door een kwade naam in vele andere gevallen reets zijn agting verloren heeft/ werd in deze gelegentheid voor een befaamd leugenaar te boek gezet. Zonder hem hier te willen verdedigen/ zal ik hem egter in deze gelegentheid voorspreken / en vrypostig zeggen dat hy met geen leugens voor den dag komt / omtrent het gene hy van 't Meir van Averno verhaalt. Hy haald Varro aan als een zaak verhalende die eertijds zo was / en hy bevestigt niets van zig zelven. Plinius / gelijk hy nieuwsgierig was / had waarschijnlyk die plaats verscheide malen bezogt: My dunkt zelfs dat hy daar dichte by te Cumes was / toen Vesuvius onder de Regering van Titus / zo schrikkelijk brandde en dat hy in het naderen tot die schrikkelijke berg / ongelukkig genoeg was/ om'er het leven te verliezen Het is dan waarschijnlijk genoeg dat Plinius met volle zekerheid en als ooggetuige van 't sterven der vogelen over Avernus vliegende/ zou gesproken hebben/ indien in zijn tijd de lugt van dat Meir voor haar zo dodelijk geweest was / dog hy zegt niets dat daar na gelijkt. In 't redeneren over de Meiren die buitengewone eigenschappen hebben / haald hy Cresias den Griekschen Historyschrijver aan die van een Meir in de Indien spreekt/ waar in men niets ziet zwemmen / en daar na brengt hy by 't getuigenisse van Varro wegens Avernus. Strabo verhaald dat de stank van dat Meir ten dele veroorzaakt was geweest door de groote bomen die over de kanten van dat Meir helden / en het zelve bedekten en omringden / en hy voegt 'er by dat die bomen door order van Augustus afgekapt zijnde / de lugt weer fris wierd / en die gewone uitwerkzels niet meer veroorzaakte.

Zo dit waar is / gelijk men'er met recht niet aan kan twijffelen / dewijl die Schrijver een Tijdgenoot van Augustus was en buiten twijffel spreekt als een getuige die wel onderregt is / moet men zig niet verwonderen over het duidelijke getuigenisse van Varro / nog de blote aanhalinge die'er Plinius van doet. Dewijl de eene voor en

ter

ter zelver tijd met Augustus geleeft heeft / en de andere eerst eenige tijd daar na kwam. Daar en boven kan men na my dunkt nog zeggen zonder ten eersten die Schrijvers van leugentaal te willen betigten / dat zedert hun tijd de zaken kunnen verandert zijn. Bocacius die voor drie hondert jaren leefde / verhaald in zijn Tractaat van de Meiren / dat een onderaardsche vloet van zwavel zig met den Averno vermengt hebbende / de wateren van dat Meir stinkende wierden en veel visch deden sterven / 't welk hy zegt met zijn eige oogen gezien te hebben. Dit doet klaar genoeg zien / dat dit Meir niet altijd in dezelve staat geweest is. En de zaak ontdekt zig genoeg van zelfs / als men maar een weinig acht wil geven op die harsachtige en zwavelagtige stoffen daar alles rondom mee vervult is. Een aardbeving heeft de buizen wel kunnen stoppen / door dewelke die stoffen zig in den Averno uitstortede / die eertijds deszelfs wateren vergiftigde / en daar uit eene fyne stoffe deed uitwaassemen / zijnde zo veel te gevaarlijker / om dat den oorsprong daar van altoos onder den lommer van zware bomen die het omringden / besloten lag. Zig in te beelden dat de vogelen die in de middelste lugtstreek over dit Meir vlogen door die uitwaassemingе beschadigt wierden / zou wezen of men zonder noodzakelijkheid een herzenschim wilde verdichten en de History-schrijvers iets doen zeggen daarze niet aan gedagt hebben. Het is zeer waarschijnlijk / en ik kan zelfs zeggen dat het een zekere en klare zaak is / dat indien de spelonk van de hond twintig maal meer uitgestrektheid had als ze nu heeft / en een zwaluw laag by de grond daar in vloog zo zou zy nooit daar weer uit komen: en waarom wil men niet dat diergelijke zaak eertijds op het Meir van Averno gebeurt is? Daar is maar meerder of minder / 't welk de natuur van de zaak niet verandert. Zo U E. een ander geval wil hebben ten naasten by als dit / en veel moeyelijker om te geloven / zal ik U E. nog aanhalen U E. Historу van Engeland waar in verhaald werd dat wilde ganſen dood neer vallen wanneerze zig juist bevinden boven zekere plaats van de vlakte van Withay / in Yorkshire.

Voorts / zal ik hier nog herhalen 't geen ik flus gezegt heb / dat hoe onbegrijpelijk de zaken voorkomen / zoze maar geen tegenzeggelijkheid insluiten / moet men zig nooit verhaasten omze voor onwaarheid uit te krijten eer menze onderzogt heeft. Laat ons de waarheid bekennen / de onwetenheid van de menschen verbergt veel meer dingen als hare kennis heeft kunnen ontdekken. Wy mogen voor Philozophen spelen zo veel als wy willen / en met de verborge oorzaken spotten; de verschijnzels van de Natuur om in opregtigheid te spreken / zijn byna alle onbegrijpelijk. Wy menen nogtans de moeyelijkste te kunnen uitleggen als menze klaar voor oogen ziet; het zou

schande voor ons zijn / dat wy ons anders daar in droegen. Maar zo wy iets vernemen dat ons verstand te boven gaat / en onze ooren te voren niet gehoord hebben / zo schreeuwen wy het uit voor mirakel / of wy spelen stoutelijk den ongelovigen.

Hoewel het woord Averne afkomstig is van ἄορνος, als Virgilius zegt / zijn'er zo veel Meiren die dezelve naam voeren / dat men die byna als een algemene benaming kan aanzien voor zulk zoort van zwavelkolken die de Ouden noemden deuren of openingen van de Hel: Ostia Ditis. Orci janua. Inferni janua Regis, zegt Virgilius. Ik geloof dat men het zelve kan zeggen van het andere Meir 't welk daar dichte by is / zijnde een van de Acherons. En dat is waarschijnlijk de reden waarom Lucretius die zoorten van Vyvers noemt / Averna loca. Silius verwart onze Avernus met de Styx met Cocytus, en andere helsche rivieren; 't welk ons zou kunnen doen geloven dat die namen aan verscheide Meiren of vyna gelijke rivieren gemeen geworden zijn.

De puinhopen die men op verscheide plaatsen op de schuinte der heuvelen rondom den Avernus ziet / zijn een teken dat die plaats eertyds veel bebouwt wierd / na dat men de hoogstammige bomen dieze omringden neer gevelt hadde.

Het is onzeker of de vervalle muren die naast aan het Meir zijn / van een Tempel van Mercurius of Neptunus zijn. Maar de Oudheid-kenners komen daar in overeen / dat het niet van een Tempel van Apollo is / zo als het volk gemeenlijk zegt.

Ik zal U E nog zeggen dat wanneer men den Averno nadert / men door een onaangename reuk aangedaan werd / dog ik kan niet verzekeren dat die uit het Meir voortkomt. De wateren zijn levendig en helder genoeg / hoewelze wat aan de donkerblaauwe kant zijn. Ik heb 'er op verscheide plaatsen van geproeft en een zoort van scherpigheid als van een mineraal in bevonden / evenwel is het Meir redelijk visrijk.

De spelonk van de Sybille. Daar dichte by ziet men de spelonk van de Sybille zo alsze gemeenlijk genaamt werd. De voornaamste ingang was zo als men zegt by de stad Cumes / vier kleine mijlen van den Avernus; maar alles is aan die kant gestopt. Wy kwamen dan in die spelonk door een naauwe doorgang met braamstruiken en doornen verward / ieder zijn brandende fakkel mee brengende. De spelonk is onder de heuvelen uitgeholt / zonder cieraad / of iets opmerkelijks / uitgezondert in de plaats daar ik U E. aanstonds van spreken zal. Zy is omtrent tien voeten breed en twaalf hoog. Na dat men twee hondert vijftig schreden recht uit voortgegaan is / maakt de spelonk ter regterhand een winkelhaak / en 70 of 80 voeten verder vind men een klein vertrek vijftien voeten lang en agt a negen breed. Het gewulf-

zel

zel was eertijds beschildert / en de muuren met Mozaïk werk bekleet / daar is zelfs nog wat van overig. De aarde eenige schreden verder als de kamer gezakt zijnde / is de doorgang gestopt / en men kan niet verder gaan.

My heugt dat ik na 't lezen van de geleerde Verhandeling van de Hr. Blondel over de gewaande Sybillische Schriften de vloed van het algemeen gevoelen ontsnapte / en ik wierd t'eenemaal overtuigt dat dit alles t'eenemaal vals en verdicht was / niettegenstaande alles wat een aanzienlijk getal geleerde mannen en zelfs eenige van die goede Leeraaren die wy gemeenlijk Oudvaders noemen / daar van gezegt hebben. Zedert ben ik in die gedagten bevestigt door het ernstig overwegen van die stoffe / zo dat U E. wel denken kan dat ik gantsch niet toestem 't geen ons hier van het Hol der Sibijlle vertelt werd. Eenige oude Leeraars van een Sibijl van Cumes gesproken hebbende / en van een spelonk waar in zy zich op hield / heeft men geoordeelt dat deze haar kon toegepast werden / en men heeftze aan haar toegewijd zonder eenige andere grond als een zekere inbeelding / en zonder iets by te brengen dat eenigzins overtuigend is. De plaats van Virgilius / Excisum Euboicæ, &c. betekent niemendal / want buiten dat ten tijde van Virgilius de fabel van de Sibijl reets een oude dwaling was / daar die Schrijver niet als by overlevering van sprak / kan ik niet zien dat het gene hy zegt / eenige betrekking heeft / tot de spelonk daar wy nu van spreken.

Eenige menen dat de spelonk van de Sibijl te Cumes was. En zy brengen by de beschrijving die 'er Justinus Martyr van maakt. Het gene hy 'er van zegt heeft wat meer betrekking tot de andere daar Virgilius van spreekt; Maar alles wel overwogen, is het gevoelen van Justinus Martyr geen bewijs. Hy zegt 't geen hy heeft horen zeggen, en dat heeft niets te beduiden.

Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum
Unde ruunt totidem voces, &c.

Daar is geen waarschijnlijkheid dat die spelonk ooit gehad heeft nog centum aditus, nog centum ostia; Maar waarom bid ik U E. moest 'er een kelder / meer als een uur lang wezen om de Sibylle daar in te huisvesten ? En wat arbeids luiden had zy tot zo een ongelooffelijken arbeid te werk gestelt ? En dit is ook nog aardig bedagt dat men haar een kamer met Mozaïk werk rontom moest beschieten. Een diep en duister Hol met vleermuizenesten en spinnewebben behangen / dat is al 't gene die gewaande besetene hebben moest / en geen geschilderde kamers of met ingeleit werk verzien.

Zo U E. my vraagt wat mijn gevoelen dan is wegens die spelonk / zal ik U E. antwoorden dat het mogelijk een doorgang was /

* Men kan ook onderstellen dat daar baden waren voor eenig groot Heer.

zo wel als de spelonk van de Pausilippus; misschien was ook * de geschilderde kamer voor de eene of de andere Godheid / gelijk de Kapel van die zelve spelonk van de Pausilippus / voor eene Lieve Vrouw is / Strabo verhaald op het getuigenisse van Eporus oud History en Land-beschrijver van Cumas / dat de Cimerianen van Italien / ik noemze zo / omze te onderscheiden van die van de Bosphorus / tusschen Baya en het Meir van Averno woonden / en geen andere woningen hadden als onderaardsche holen / waar in zy zig den gantschen dag verborgen hielden / en dat zy 's nagts zig tot steelen en roven begaven. Wy zullen haar zo U E. wilt het maakzel van deze spelonk toeschrijven behalven het ingeleit werk / 't welk haar niet beter voegt als de Sibylle. En voor het overige / als ik U E. zeggen zal / dat ik niet weet nog het gebruik van deze spelonk, nog de tijd wanneer die gemaakt is / nog wie de gene zijn dieze hebben laten maken / daar uit volgt niet dat het de spelonk van de Sibyl gewreest is : zonder uit Vrankrijk of Engeland *a* te gaan zoud ik U E. een groot getal van diergelijke spelonken / daar nooit Sibylle ingekomen is / kunnen noemen.

a By Miremont in het Perigort is een groote en vermaarde spelonk, genaamt de Clouseau, daar de luiden van 't Land verscheide vertellingen van maken. Zy zeggen dat'er groote zalen, schilderyen en Autaren zijn, en beelden zig in dat de Heidenen aldaar aan Venus en andere Goden Offerhanden gedaan hebben. *Morer.*

BAYA.

Uit dit hol komende / deden wy een reize na Baya. Het was eertijds gelijk U E. weet / de aangenaamste en heerlijkste plaats van de wereld. Horatius en Martialis spreken'er zo af / en Joseph gaat nog verder. De manier op welke Martialis zig uitdrukt / is zeer zagt en bondig.

Littus beatæ Veneris aureum Baiæ :
Baiæ superbæ donum Naturæ :
Ut mille laudem, Flacce versibus, Baïas,
Laudabo dignè non satis Baïas.

Hy noemt Venus gelukkig om datze in die aangename plaats heerscht en zegepraald over den Romeinschen Adel.

Littora quæ fuerant castis inimicæ Puellis.

Zegt de Poeët Propertius. Zo U E. iets naders wil weten aangaande de wellustigheden van Baya / heeft U E maar de 51 Brief

te

te lezen die men Seneca toeschrijft / en 't gene Albin daar van geschreven heeft.

Tu qui Bajanas Venisti liber ad undas,
Aligeri fies præda cruenta Dei.
Miscuit his ardens Circe lethale Venenum, &c.
Omne nefas atque omne malum his emersit ab undis: &c.

Nullus in Orbe locus Bajis prælucet amœnis. Juv.

De Golf van Baya is zeer vermakelijk. De lugt is 'er uitstekend lieffelijk / en niet is'er aangenamer dan de heuvels die zig rondom allengskens verheffen. Men ziet'er verscheide puinhopen van Tempels / Baden / * en Paleizen / en eenige van die overblijfzels ziet men zelfs nog in zee. Thans zijn het niet als droevige vervalle muuren dewelke die plaatsen die eertijds zo bekoorlijk waren / nu tot een ysselijke eenzaamheid maken.

* Dat gene dat het volk noemt il Truglio, en veel menschen voor een Tempel nemen, is een overblijfzel van een Bad.

Tusschen Baya en Misene in het kleine vlek genaamt Bauli, by 't Graf van Agrippine ziet men het overblijfzel van de waterbak van *a* Hortensius Amptgenoot van *b* Metellus. Deze Raadsheer had een zeer groot behagen in 't voeden van vissen / en hy had 'er zommige gewent om uit zijn hand te komen eeten. Ik heb ergens gelezen dat iemand van zijn vrienden hem twee vissen uit zijn vijver geeischt hebbende / hy'er op antwoordde dat hy liever de twee muilezels van zijn draagstoel zou willen geven.

a Q. Ort.
b Q. Cecil.

De dubbelzinnigheid is dezelve in 't Latijn als in het Fransch. *Mulus.*

Daar dicht by zijn groote puinhopen gemeenlijk genaamt Marcato di Sabbatho. Zommige menen dat het de overblijfzels zijn van een Renbaan / en anderen die het ontkennen / weten niet wat zy'er van maken zullen.

Aan de kant van de zee ziet men groote overblijfzels van het Landhuis van Hortensius.

Naast aan de waterbak is een overschot van een Tempel die men zegt voor Diana geweest te zijn.

Marcato di Sabbatho.

In de nabuurschap heeft men voor eenige tijd een zeer schoon Beeld van Venus opgegraven / tweemaal zo groot als levensgrootte. Zy houd een Wereldkloot in de regterhand / en drie Oranje appelen in de slinker. Ik heb by de Capaccio die'er de beschrijving van maakt gelezen dat dit Beeld gevonden is ter plaatse daar eertijds den Tempel van de voorttelende Venus * geweest is.

* Venus Genitrix.

De Elizeesche Velden.

Van Baya tot aan de Elizeesche Velden is maar een goede mijl. Het is een kleine vlakte die zeer aangenaam is / tusschen de zee en den Acheron / dit stinkende moeras dat Virgilius noemt tenebrosa palus. Epirus en Calabria hebben ook hare Acherons / en ik weet wel dat de Elizeesche Velden van Beotie zo wel als die der twee Gorgades of Atlantische Eilanden / die wy onder die van Capo Verdo plaatsen / aan de Elizeesche Velden van de nabuurschap van Baya het niet willen te goede laten. Als ik U E. zeg dat deze vermakelijk zijn / zo spreek ik alleen van de plaats / gelegenheid en lieffelijkheid *a* van die gelukkige Landstreek. Want voor de rest is het tegenwoordig niet anders als een klein onbebouwt stuk Lands 't welk men moeite heeft onder de vervalle muuren en doornstruiken te vinden. Een Man die te Napels woont heeft my gezegt dat hy 'er eertijds groene erwten op Kersmis geplukt had. En ik ben verzekert dat indien deze kleine woestijne zo alsze nu is / met zijn lugt / hemel / gezigt / &c. in uw Eiland verplaatst kon werden / zy zouw'er hoe goet en vrugtbaar ze ook is de bekoorlijkste en vermakelijkste plaats van kunnen werden.

Lago della Colucia.

a Nen zegt te Napels dat in de nabuurschap van Baya, het oude blad zelden afvalt, als wanneer 't door het nieuwe uitgedreven wierd. Men ziet 'er byna nooit sneeuw of ys op die kust van 't Koningrijk Napels. Zo'er al sneeuw valt smeltze ten eerste.

De Academie van Cicero. De Baden van Tritoli. Het Graf van Agrippina. *Piscina mirabilis. Cento Camerelle.*

Ik zoud U E. nog kunnen spreken van verscheide dingen / als / van de puinhopen die men de Academy van Cicero noemt / dewelke hedendaags tot een stal voor de ossen verstrekken. Als mede van de verscheide Baden van Tritoli die de Medicijns van Salerno getragt hebben onnut te maken / om dat zy wegens de byzondere kragten dier Baden zelfs onnut wierden. Van het graf van Agrippina Nero 's moeder die door Anicetus tusschen Baya en Misena met een dolk vermoord wierd. Van de waterbak * van Agrippa / genaamt Piscina mirabilis, welkers pleisterkalk van binnen zo hard als marmer is. Van de andere waterbak genaamt Cento Camerelle, en van een groot getal Tempels / geruïneerde Paleizen en andere overblijfzelen van de Oudheid. Maar om de waarheid te zeggen / ik heb de tijd niet gehad al die dingen met de behoorlijke oplettendheid te bezigtigen / om 'er zeer naauwkeurig van te kunnen spreken.

Wy gingen te Baya scheep en wy kwamen regt op Pouzzol aan / alwaar wy te paart gingen zitten om na Napels weder te keren. Morgen ochtent maken wy staat van daar te vertrekken / en de weg na Romen weer in te slaan.

Ik

* Eenige menen dat het een Werk van Lucullus is.

Ik heb nu nog maar een woord van 't Graf van Virgilius te zeggen/ en dat van Sannazarus om dezen langen Brief te eindigen. Op de Pausilippus regt boven den ingang van de spelonk die na Pouzzol leid ziet men een oude Grafstede als een Pyramide gebouwt; en half vernielt. Men zegt dat dit 't Graf van Virgilius is. Eenige *a* History-schrijvers van deze laatste Eeuwen / hebben geschreven dat in de kleine kamer van dat Praalgraf / in haar tijd negen kleine marmere pylaren gestaan hebben die een dootbus * van dezelve stoffe onderschraagden / waar op deze twee veerzen waren uitgehouwen. Het Graf van Virgilius.

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura Duces.

a Alfonse di Heredia. G. C. Cappaccio. P. Sarnelli &c.
* Jan Villani Napolitaansche Chronijkschrijver, zegt dat die dootbus na Mantua gebragt wierd. Heredin zegt dat het na Genua was. Anderen hebben geschreven dat de Lombarden dezelve wegnamen. Maar dit alles is zonder blijk, of bewijs. Indien de dootbus te Mantua, of te Genua, of elders was, zou menze wel laten zien.

Thans ziet men nog dootbus nog pylaren. Hoewel dat Praalgraf van zware vierkante steen is opgebout/ is het echter bvna t'eenemaal met struiken en heesters die'er wortel geschoten hebben/ bedekt. Men merkt onder anderen aan een Laurier die boven op den top staat / en het gemene gevoelen is / dat hoe dikwils men die afsnijd en uitrukt / hy egter altijd weer uitspruit. Maar men is nog tot geen besluit gekomen over de verborgen kragt die deze wonderbaarlijke uitwerking veroorzaakt / alzo Virgilius onder 't volk te Napels by den een voor een *a* Tovenaar en by den ander voor een Heilig gehouden werd. Eenige schreden van het Graf staat een klein ouderwets Gebouw/'t welk den Hovenier die Meester van de plaats is/ zeide de Kapel te wezen daar Virgilius dagelijks de Mis hoorde. Anderen menen dat hy een Tovenaar geweest is. Zy zeggen dat hy door tovery de Berg Pausilippus doorgeklooft heeft. Zy verhalen ook dat hy door dezelve kunst het metale paart maakte daar ik U E. van gesproken heb / en waar van het Hooft nog by D. Diomede Caraffa te zien is. Men was zodanig met die gedagte ingenomen dat men dat paart de kragt toeschreef / om de paarden die 'er eenige reizen rondom gingen van alle toevallen te genezen en te bevrijden. En in der daad / men zag anders niet als zulke bedevaart doende paar-

a De Hr. Spon merkt aan dat Nostradamus by de Minnebroers te Salo dicht by Marseille begraven legt, half in de Kerk, en half daar buiten, misschien om dat men niet wist of hy een Tovenaar of een Profeet was.

den die uit alle hoeken van 't Koningrijk te Napels aankwamen/ en welke men de processie rondom het paart van Virgilius liet doen. Eindelijk weet ik niet wat Aardsbisschop het geweest is die dusdanige buitensporigheid moede geworden zijnde/ verlof verkreeg om dat paart weg te nemen/ en men heeft 'er de groote klok van gegoten die tegenwoordig in de Hoofdkerk hangt.

Het Graf van Sannazare. Het huis 't welk Sannazarus op den oever van de zee had/ aan de voet van de Pausilippus/ gedurende den oorlog zijnde vernielt geworden/ heeft hy ter zelver plaats een Kerk gebouwt die hy toewijde a'l santissimo della grand' Madre di Dio, en men ziet zijn Graf thans in eene der Kapellen van die Kerk. Het is van wit marmer en een volmaakt schoon stuk werk door Santa-Croce * uitgevoert. Men ziet 'er het Borstbeeld van Sannazaar met laurier gekroont. De twee groote Beelden die op ieder zijde zitten zijn van Apollo en Minerva; maar men wil liever zeggen dat het David en Judith is/ op dat zig de schroomagtige niet ergeren door afbeeltzels van valsche Godheden in een Christen Tempel te vinden.

Sannazarus maakte voor zig zelf dit Grafschrift.

Actius hic situs est. Cineres gaudete sepulti.
Jam vaga post obitus Umbra dolore vacat.

* En voor een gedeelte door Fr. Gianangelo Poggibonzo van Montursolo, Broeder Servite, of een zoort van Augustijner Monnik.

Zijn vrienden zeggen dat hy daar als een Poeët spreekt/ en dat hy in andere gelegentheden veel godvrugtigheid betoont heeft. Bembus maakte deze twee veerzen die men op zijn Graf geschreven heeft.

D. O. M.
Da sacro Cineri flores: hic ille Maroni
Sincerus Musa proximus ut tumula
Vixit Ann. LXII. A. D. M. D. XXX.

Jacob Sannazarus nam de naam van Actius Sincerus aan op het aanraden van zijn vriend Jovianus Pontanus die ook zijn naam verandert had. Ik weet niet of U E. ergens het Puntdicht gelezen heeft dat Sannazaar voor de stad Venetien maakte. Men zegt dat de Raad van die Republijk hem duizend Sequijnen * voor ieder veers vereerde. *a.*

Vide-

* Een Sequijn doet omtrent tien Engelsche schellingen.

a Andere hebben geschreven dat hy maar ses hondert goude kroonen voor 't geheel ontfangen heeft.

Het Graf van Zannasaar.

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
Stare urbem, & toti ponere jura mari.
Nunc mihi Tarpeias quantumvis Jupiter arces
Objice, & illa tui mœnia Martis, ait.
Si Pelago Tiberim præfers, Urbem aspice utramque,
Illam Homines dices, hanc posuisse Deos.

Dog daar moet eens een eind gemaakt werden / groet zo het U E. gelieft mijnent wegen alle onze goede vrienden / en gelooft dat ik altijd wezen zal;

Mijn Heer, &c.

Napels den 17 Maart 1688.

XXIV. B R I E F.

MYN HEER,

Ik bediende my gisteren van de postdag om U E. mede te deelen de laatste opmerkingen die ik te Napels en in de nabuurschap gemaakt heb. Ik dagt niet dat ik voor mijn wederkomst te Romen gelegentheid zou gehad hebben om U E. tijding van my te doen hebben/alzo wy staat gemaakt hadden om morgen ochtent vroeg te vertrekken/ maar dewijl Mijn Heer * * * die voornemens is om hier nog eenige tijd te blijven/my verzekert dat hy toekomende postdag aan zijne vrienden te Londen schrijven zal/en my zeer beleefdelijk aanbied om een mijner brieven in te sluiten/ wil ik deze gelegentheid niet verzuimen om U E. nog een uurtje te onderhouden. De Kerken te Napels zijn mijns bedunkens het pragtigste dat'er in die stad te zien is/ en de menigte van Opschriften als een historisch Register van zaken/ zijnde zo veel te aangenamer om dat het doorgaans fraay en ongemeen/ ook cierlijk uitgedrukt is / en in de omstandigheden der zaken en tijden heel zeker gaat. Daarom heb ik byna den gantschen dag besteet om op nieuw die geheiligde Paleizen te doorlopen/ en om eenige van de gene die ik nog niet gezien had/ te bezigtigen. Na dat ik U E. de Grafschrif-

ten van Aretin / Danthes / Arioste / Sannazare en Job. Pontanus gegeven had / heb ik met blijdschap ook gevonden dat van den Cavalier Marin. Hy wierd in die der H. Apostelen van de Reguliere Theathijnen met deze Grafschriften begraven.

D. O. M.

Johannes Baptista Marinus Neapolitanus inclytus Músarum Genius, Elegantiarum Parens H. S. E. Naturâ factus ad Lyram, haustâ è Permessi undâ, volucri quodam igne Poeseos, grandiore ingenii venâ effervbuit. In una Italica, dilecto, Græcam, Latiam ad miraculum usque miscuit Musam Egregias priscorum Poëtarum animas expressit omnes: cecinit æquâ laude, Sacra, prophana. Diviso in bicipiti Parnasse, ingenio utroque eo vertice sublimior. Extorris diu Patria rediit Parthenope Syren peregrina, ut propior esset Maroni Marinus. Nunc laureato cineri marmor hoc plaudit, ut accinit ad æternam citharam Famæ consensus.

D. O. M.

Equiti Johanni Baptistæ Marino, Poëte sui sæculi maximo, cujus Musa è Parthenopæis cineribus enata, inter lilia efflorescens, Reges habuit Mæcenates: *Cujus ingenium fæcunditate felicissimum, Terrarum Orbem habuit admiratorem. Academici Humoristæ Principi quondam suo P. P.*

De Marquis de Villa / heeft voor hem in de kerk van St. Agnello een nieuw Graf laten opregten met dit Opschrift.

D. O. M.

Et Memoriæ Equitis Joannis Baptistæ Marini, Poëtæ incomparabilis, quem ob summam in condendo omnis generis carmine felicitatem, Reges, & viri principes cohonestarunt, omnesque Musarum Amici suspexere.

Joannes Baptista Mansus Villæ Marchio *dum præclaris favet ingeniis, ut posteros ad celebrandam illius immortalem gloriam excitaret, Monumentum extruendum legavit, quod Montis Mansi rectores ad præscripti normam exegere. Ann.* 1682.

Ik weet niet of U E. niet zo wel als ik wat verwarring in het eerste van die Opschriften gevonden zult hebben. Ik acht dit van * P. Guichardin meer als een van die drie.

* Celestijner Monnink.

Fundere ne renuas flores, & thura, Viator,
Ossibus, & cineri, quem lapis iste tegit.
Hic etenim nedum tumulantur busta Marini,

Sed,

Sed, cineri illachrymans, ipsa Poësis adest.
Sollicitæ hunc forsan Musæ rapuere, timentes
Ne tandem Terris alter Apollo foret.

Dewijl ik U E. de Grafschriften van den goeden Koning Robert en die ongelukkige Koningin Joanna gegeven heb / lust het my om 'er die van Andreas haar eerste Man by te doen die niet minder ongelukkig was / en van de Koningin a Sance / twede Vrouw van Koning Karel.

a Dogter van Jacobus Koning van Majorca.

b *Andreæ Caroli Uberti Pannoniæ Regis F. Neapolitarum Regi, Joannæ uxoris dolo & laqueo * necato, Ursi Minutuli pietate hic recondito: Ne Regis corpus insepultum, sepultumve facinus posteris remaneret: Franciscus Berardi F. Capycius Sepulchrum, titulum, Nomenque P. Martuo. An.* 1345. 14. *Kal. Octobr.* — b In de Hooftkerk, by de deur van de Sacristy.

* Te Aversa, den 18. Sept. 1345.

c *Hic jacet summæ humilitatis exemplum, corpus venerab. mem. Sanctæ Sororis Claræ, olim Dominæ Sanciæ Reginæ Hierusalem & Siciliæ, relictæ co. clar. mem. Sereniss. Domini Roberti Hierusalem, & Siciliæ Regis; quæ post Obitum ejusdem Regis, Viri sui, agens viduitatis debitæ annum, deinde, transitoria cum æternis commutans, ac inducens Ejus corpori pro amore Christi voluntariam paupertatem; bonis suis omnibus in alimonium pauperum distributis, hoc celebre Monasterium S. Crucis, opus manuum suarum, sub Ordinis obedientia est ingressa. A. D.* 1344. *die* 21. *Januarii.* 12. *Indict. in quo vitam beatam ducens secundum Regulam B. Francisci Patris pauperum, tandem vitæ suæ terminum religiose consummavit. A Domini* 1345. *die* 28. *Julii.* 13. *Ind. sequenti vero die, peractis exequiis, tumulatur.* — c In de Kerk die men noemt *della croce di Palazza.*

Ik heb aan de Olijfberg een oud gekroont hooft gevonden dat ook zijn Koninglijke Mantel tegens een Monnikskap verruilde. Ik spreek van Alfonsus de II. Koning van Napels / dewelke de Historien ons afbeelden als een ongerust en vreesagtig Man wreed en gehaat van zijne onderdanen / maar wien men in dat Klooster gansch andere hoedanigheden geeft. U E. weet dat die Vorst te Messina gestorven is / alwaar hy geraden vond * zig op te houden / maar dewijl hy zedert zijn afstand alhier eenige tijd met de Monniken van dat Klooster geleeft had / regten zy hem een Praalgraf op in haar Kerk / en plaatsten ook dit Opschrift in haare eetzaal. — * In't jaar 1495.

Op den Olijfberg. *Alphonso Aragoneo II. Regi Justiss. Invictissimo, munificentissimo, Olivetanus Ordo ob singularem erga se beneficentiam, quocum sic conjunctissimus vixit, ut, Regia Majestate depositâ, cum eis unâ cibum caperet, ministris deinde ministraret, lectitaretque; F. C.*

Hy vlugtede op het aannaderen van Karel de VIII. Koning van Vrankrijk, die zig zo veel te ligter van Napels meester maakte.

Het is belagchelijk dat men aan dien Vorst de bynaam van invictissimus of onverwinnelijk gegeven heeft; en het is ook niet min bespottelijk dat men hem in het Grafschrift boven zijn Graf noemt fortunatissimus, of zeer gelukkig / 't en ware dat men deszelfs geluk stelde in 't verkiezen van een schuilplaats.

D. O. M. Alphonso Aragoneo Ferdinandi I. Filio, Regi fortunatiss. Erga Deum pientiss. Domi, militiæque rebus gessis clariss. Qui Collegium hoc Patrimonio donato auxit, ditavit, coluit. Olivetanus Ordo, dum Ædes has restituit, Regis liberatissimi Memor F. C.

a Het Graf van *b* Ladislaus Koning van Napels is zeer prachtig / hoewel op de Gothische manier gebouwt. Het Beeld van die Vorst staat'er te paart. En men heeft daar onder geschreven Divus Ladislaus, met deze vier veerzen.

Improba mors hominum heu semper obvia rebus!
Dum Rex magnanimus totum spe concipit Orbem,
*En * moritur, saxo tegitur Rex inclytus isto.*
Libera Sydereum mens ipsa petivit Olympum.

a Boven het groot Autaar, te St. Jan Carbonare.
b Onze Historien noemen hem ook Lancelot: Hy was een zoon en opvolger van Karel de III. Hertog van Duras.
* Te Napels in 't jaar 1414. oud 38. jaren.

Ladislaus bezat fraaye hoedanigheden/ dog het getal van de kwade dezelve verre te boven gaande / is het niet ter goeder trouw geweest dat men hem hier Divus noemt / de degen in de vuist voegt hem beter / want dapper was hy buiten tegenspreken; en hy maakte zig zeer ontzachelijk in Italien. Zijnde te gelijk Koning van Napels en Sicilien * Koning van *a* Hongaryen / en Heer van *b* Romen zonder van zijne andere pretensien te spreken / ben ik niet verwondert dat

* Hy wierd te Gayette in 't jaar 1390. gekroont.
a De Hongaren gaven hem de kroon te Javerin in 't jaar 1403.
b Hy maakte zig meester van Romen en van het grootste gedeelte van den Kerkelijken Staat. En de Romeinen bewilligden in zijn Heerschappy in 't jaar 1408.

dat men van hem zeide dat hy totum spe concipit Orbem dat is dat hy de heele wereld hoopte te winnen; Maar om zulks te doen/ moet men zig niet aan ongeregeltheden overgeven / die zijn gezondheid te kort doen / en zich *c* in de bloem van zijn jaren 't leven benemen.

c Zommige hebben gezegt dat hy te (Perouse) door de dogter van een Medicijnmeester daar hy verlieft op was, vergeven wierd. De Medicijnmeester door de Florentijnen omgekogt, maakte zijn dogter wijs dat hy een liefdedrank badde die de liefde van den Koning tot haar vermeerderen zou, en hy overreedde haar om hem met behendigheid die drank te doen innemen, dewelke een vergift was. Hy liet zig na Napels brengen alwaar hy gesturven is.

Digt aan dat Praalgraf is een zeer schone Kapel die Joanna (II) zuster van Ladislaus deed bouwen / ter eere van het ligchaam en het Graf van Syrian Caracciolo / Groot Seneschaal van 't Rijk / wien de Hertoginne van Sessa * in haar bed liet vermoorden. Die Heer was eerst een gunsteling van Ladislaus geweest / en hy was het van zijn zuster na hem wanneer de jalouzy en de nijd hem dien dodelijken oorlog verklaarden / en zijn hoop weg maaiden.

* Te Capua den 25. Augusti 1432. Hy was 60 jaren oud.

Nil mihi, ni Titulus, summo de culmine deerat,
(Regina morbis invalidâ, & senio)
Fœcundâ populos Proceresque in pace tuebar;
Pro Dominæ Imperio nullius arma timens.
Sed me idem livor, qui te, fortissime Cæsar,
Sopitum extinxit, nocte juvante dolos.
Non me, sed eotum lacerat manus impia Regnum;
Parthenopeque suum perdidit Alma decus.

Syrianno Caracciolo,
Avellini Comiti, Venusi Duci, ac Regni Magno Senescallo & Moderatori. Trajanus filius, Melphiæ Dux*, Parenti, de se, deque Patria optime merito erigendum curavit* 1433.

De Koningin deed de onkosten/ en de Hertog van Melfi verkoor de plaats tot het Praalgraf / en nam'er de zorg van op zig. Men ziet het Graf van die Princes in de schone Kerk van St. Maria's Boodschap/ met dit Opschrift. By het groot Autaar.

Joannæ

*Joannæ II. Hungariæ, Hierusalem, Siciliæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Romæ, Serviæ, Galatiæ, Lodomeriæ, Comaniæ, Bulgariæque Reginæ: Provinciæ, Folqualquerii, ac Pedemontis Comitissæ. Anno Domini * M. CCCC. XXXV. die* 11. *Mensis Febr.*

* Oud 65 jaren.

Regiis ossibus, & memoriæ, Sepulchrum quod ipsa moriens a humi delegarat, inanes in funere pompas exosa, Reginæ pietatem secuti, & meritorum non immemores œconomi restituendum, & exornandum curaverunt, magnificentius posituri si licuisset. Anno Domini M. DC. VI. mense maji.

a Zy was in haar leven trots en een pronkster geweest.

Ziet hier de Reden die een goed man voert over zijn goede Vrouw dewelke hy met het uiterste leetwezen ziet begraven. Het is te St. Dominique Major.

Portia Capycia, viva gaudium, mortua mariti gemitus, hic sita est. Bernardinus Rota Thesaurum suum condidit. Fecit nolens, Fecit, nec mori potuit. Rapta est è sinu charitum M. D. LIX. Discessit, non decessit. Infelix ille, qui mortuâ Portiâ, vivus cum ea sepeliri debuit. En, simul hic singi pertulit, ut quando aliter nequit, saltem marmore conjuge frui liceat, Lugete musæ interim. Abiit non obiit.

Deze Bernardinus was van een edel Geslagt/ een treffelijk Dichter/ geleert / en een man van verdienste in alle opzigten. Hy heeft verscheide werken in 't ligt gegeven.

Hy stierf in 't jaar 1574.

Ik heb in de Kerk van St. Augustijn het Grafschrift van een ander geleert Man gevonden / dewelke buiten twijffel U E. niet onbekent zal zijn. Het is de gelukzalige Augustijn van Ancona.

Anno Domini 1328. *die* 2 *Aprilis, Indict.* 11. *Obiit B. Augustinus Triumphus de Ancona, Mag. in sacra paginà. Ord. Erem. S. Ang. Qui vixit annos* 88. *Edidit suo Angelico ingenio* 36. *volumina librorum. Sanctus in vita, & clarus in Scientia: unde omnes debent sequi talem virum, qui fuit Religionis speculum, & pro eo rogare Dominum.*

Augustinus Triomfi, van Ancona, Groot Godgeleerde, wakker Prediker en Generaal van zijn Order. Hy is een leerling van Thomas en St. Bonaventura geweest.

Ik had noit horen zeggen dat men in de Roomse Kerk God voor de Heilige bad. En in der daad twijffel ik'er aan / of die goede Monnik wel ooit anderzints gecanoniseert of gelukzalig verklaart is/ als door dit Grafschrift.

Koning

Koning Robert van wien ik U E. reets twee of drie malen geſchreven heb / had voor de eerſte maal een * Princes van Arragon getrouwt / waar van hy twee zoonen hadde / Karel en Lodewijk. De laatſte wierd in de Kerk van *a* Laurentius begraven. De borgerlijke ſpreekwijzen van zijn Grafſchrift kwamen my aardig voor.

Hic requieſcit ſpectabilis Juvenis Dominus *Ludovicus*, *filius* Sereniſſimi *Principis* Domini *Roberti. &c. obiit an.* 1310.

--- En van Joanna zijn huisvrouw, --- Dogter van Pieter Koning, van Arragon, &c.

* Verſcheide Hiſtory-ſchrijvers hebben haar Joland genaamt, maar zy werd in dat Grafſchrift Joanna genaamt.

a Van de Paters Conventuele Minnebroers van St. Franciſcus.

Het Grafſchrift van zijn Vader 't welk ik U E. toegezonden heb / is ook maar zo regt uit. Het is waar dat men toen zomtijds zo ſprak / maar niet altijd / en ik heb voorbeelden van lofredenen die zeer opgeblazen / en echter in die tijd gemaakt waren. Zie hier een van 3 of 4 woorden / 't welk U E. niet mishagen zal.

Oſſibus & memoriæ Iſabellæ Clarimontiæ Neap. Reginæ, Ferdinandi primi conjugis. Et Petri Aragonei Principis ſtrenui, Regis Alphonſi ſenioris Fratris; qui, ni Mors ei illuſtrem vitæ curſum interrupuiſſet, fraternam glorium facilè adæquaſſet. O FATUM! QUOT BONA PARVULO SAXO CONDUNTUR!

Tot St. Pieter Martelaar boven het Choor.

Tegens de muur of voorgevel van dezelve Kerk heeft men een Afbeeltzel van de Dood geplaatſt ; dog ik zal my niet ophouden met U E. deszelfs toeruſting af te beelden. Hy *a* zegt verſcheide goede dingen die in zijn kraam te pas komen ; en men ziet een Man die hem een zak vol gout aanbied / om zijn leven af te kopen ; maar

Ter ſlinker zijde in het inkomen.

't Is voor een doof mans deur geklopt,
Of hy ſchoon bid en ſmeekt, terwijl de wrede dood
Voor hem zijn ooren ſtopt. *Malherb.*

Men moet eenmaal de weg der doodsbeenderen. *Horat.*

a In kwaad Italiaans dat zo als ik geloof de oude ſpraak van het Land geweeſt is ; alzo dit in 1361 gedaan is.

Men moet eindelijk ſterven : En 't zal niet ongerijmt zijn ons nieuw onderhoud over Graven en Grafſchriften door deze heilzame Bedenkinge te beſluiten. Het Geſlachte van Cordez heeft een Kapel in de

Kerk van St. Maria de nieuwe / waar in een Graf staat met dit vers / het welk de vrugt van een en dezelve bedenkinge is.

Hæc manet hæredes certior una domus.

Wy hebben vier zulke kwade nagten door te brengen tusschen Napels en Romen / dat ik voornemens ben om van het overige van deze te profiteren.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Napels den 18. Maart 1688.

XXV. B R I E F.

MYN HEER,

Ik kan U E. niet zeggen met hoe veel vermaak ik U E. wijdlopige Brief gelezen heb / nog hoe aangenaam het my geweest is te vernemen dat de mijne U E. eenig genoegen geven.

De Overdenkingen over de verscheidene zaken die U E. my schrijft wegens 't gene tegenwoordig in U E. Land omgaat / zouden my in onnodige wijdlopigheden inwikkelen. Ik wil liever antwoorden op de nieuwe vragen die U E. my doet aangaande Venetien. Ik zal 'er beknoptelijk aan voldoen / en trachten U E. daar na genoegen te geven / in al 't gene gy wegens Romen van my begeert.

(1) Laat uwen Venetiaansen Edelman vry zeggen al wat hem gelieft van zijne gewaande twee hondert vijftig duizent inwoonders van Venetien; het is niet genoeg dat hy een Venetiaan is / om daar van met zekerheid te kunnen spreken. Het is een zaak daar zijne oogen nog de mijne van kunnen oordelen / daar toe dient een zeer nauwkeurig onderzoek gedaan te werden / en ik beroep my nog op de gene die dat onderzoek gedaan hebben. Ik heb U E. gezegt dat ik daar onder begreep de Inwoonders van la Giudeca, om

om dat ik dat Eiland aanzie als een gedeelte van de stad Venetien uitmakende. Maar ik spreek niet van het Eiland Murano. Verders gaat U E. te verre wanneer U E. dunkt dat het onmogelijk is van het getal der Inwoonders eener groote stad te oordeelen. Daar zijn redelijke middelen om ten naasten by die rekening te kunnen maken. Ziet op wat manier den Ridder St. Petty zulks gedaan heeft.

(2) De twee groote pylaren van Granit steen die digt by de zee staan aan het uiterste einde van de plaats die men de Broglio noemt zijn uit Egipten gebragt / anderen zeggen van Constantinopolen. De Leeuw van St. Marcus die het wapen is van Venetien / staat op de eene / de en beeltenis van St. Theodoor op de andere. My dunkt dat ik U E. geschreven heb dat de Signoria overal in de steden van hare Heerschappy / diergelijke pylaren opricht.

Zy kunnen van Egipten na Constantinopolen, en van Constantinopolen te Venetien overgebragt zijn.

Uw vrient heeft U E. kwalijk onderregt wanneer hy U E. gezegt heeft dat de drie groote Vanen die men op de Feestdagen op de metale voetstukken regt over de kerk van St. Marcus stelt / dienen om de staat van Venetien en de Koningrijken van Cyprus en Candia te verbeelden. Het is waar dat men dit gemeenlijk zegt; maar men bedriegt zig. Het wapen van de Republijk staat zonder onderscheid op de drie Vanen zonder eenig oogmerk voor Cyprus nog voor Candia, en zonder dat'er eenig gewag van gemaakt is. Ik kan niet begrijpen wat die gene daar door verstaan die U E. gezegt hebben dat de Republijk geen wapen voert; en dat de Leeuw daar ik U E. van gesproken heb / te Venetien al te veel geeerbiedigt werd / om in een Wapenschilt plaats te hebben. Die Leeuw is overal daar het wapen van den Staat wezen moet / en te zeggen dat hy 'er de plaats van beslaat zonder dat hy 't waarlijk is / was zo veel gezegt als dat de Venetianen geen hembden dragen / maar datze zig bedienen van zekere stukken linnen / niet gesneden / genaait / en in een gezet als onze hembden / en die in derzelver plaats gebruiken De achtbaarheid die zy hun Leeuw toedragen kan geensints beletten die in hun wapen te voeren / dewijl Santen en Crucifixen, stukken zijn die in de Wapenkunde aangenomen werden. En U E. weet 't geen gezegt werd / dat een Reizer aan een Ambassadeur van Venetien gevraagt hebbende in wat plaats van de wereld men gevleugelde Leeuwen vond die hy in 't wapen van zijn Republijk zag / den Ambassadeur hem ten antwoord gaf / dat het in 't zelve Land was daar men de Arenden * met twee hoofden vond. In een woord / zonder over een questie te twisten die maar alleen in een

Nic. Baratier was de gene die aannam omze te plaatsen in dien oort daar ze nu zijn. Hy vraagde tot beloninge, alleen verlof om een gepriviligeert speelhuis tusschen die twee pylaren te mogen opregten, 't geen hem toegestaan wierd.

* Het wapen van het Keizerrijk.

een felt bestaat / kan ikze besluiten met U E te verzekeren dat men de Leeuw van Venetien op verscheide plaatsen in een Wapenschilt ziet / zelfs te Venetien. *a* In 't Paleis van den Doge. Aan de voorgevel van de Hoofdkerk. *b* Op het voetstuk van het § Beelt van den Generaal Coglioni. In verscheide Printen te Venetien gedrukt / gelijk by voorbeeld in die van het Plan van die stad / door Pater * Coronelli uitgegeven En waarschijnlijk in vele andere plaatsen. Ik heb het zelve aangemerkt op de Karossen der Ambassadeurs van deze Republijk die ik in verscheide Hoven gezien heb. Zy kroonen het Wapenschilt met de Kroon van Cyprus. Het is waar dat ik onderscheid vind in de stand van de Leeuw / want somtijds staat hy in zijn geheel / somwijlen ziet men maar 't halve lijf; somtijds houd hy een degen; somtijds houd hy het Boek met zijn twee pooten. Eindelijk werd zijn hooft somwijlen met de glory van St. Marcus verciert / en somtijds met het Corno van den Doge. Maar onderscheid doet niemendal tot de zaak / en ik zou'er U E. op een andere tijd de reden wel van kunnen zeggen. Ik voeg 'er by dat * verscheide Venetiaansche Edelen / buiten twijffel met toelating / de Leeuw van Venetien in eenig Quartier van hun wapen voeren. Verders / trekt die Leeuw van St. Marcus zijn oorspronq uit het gezicht van Ezechiel *a* daar ik U E. reets van gesproken heb / en niet uit de vertelling die men U E gedaan heeft van de herschepping van St. Marcus in een Leeuw / om de bloedschandige liefde van deszelfs Zuster uit te blusschen.

a Regt over deTrap der Reuzen tusschen Adam en Eva.

b S. Pietro di Castello.

§. By de Kerk van St. Jan en Paulus,

* History - schrijver van de Republijk.

* Een tak van de Familie van Nani , voert een geel Velt boven op beladen met de Leeuw met vleugels. &c. geel , zijnde dat van Venetien. De Leeuw is in zijn geheel. Eenige takken der Familien *Venier*, *Moro Mula*, *Foscari Magno*, *Malatesta*, *capello*, &c. hebben die Leeuw in hunne wapens, dog maar het halve lijf.

a Ziet boven de 8 brief.

(3) Hoewel ik U E. gezegt heb dat de lugt van Venetien redelijk goet is / beken ik dat de lugt van de Lagunes of moerassige Eilandjes doorgaans zeer ongezond is. Men heeft my zelfs verzekert dat de Inwoonders van de kleine Eilanden gedurende de groote hitte genoodzaakt zijn dezelve te verlaten.

(4) Ik heb U E. niet geschreven dat de Doge gedurende al zijn leven Doge is daar in tegendeel de Doge van Genua het maar

voor

voor twee jaren is / om dat ik niet twyffel of U E. weet zulks alree.

De inkomsten van den Doge van Venetien beloopen *b* by de drie duizend ponden sterling, zo als my verscheide menschen verzekert hebben.

b By de veertig duizend Livres *Tournois* ses duizend *Sequins.*

De *c* Sequijn van Venetien / en de goude Ducaten die in meest alle de Staten van Duitsland geslagen werden / zijn van het zelve gewigt / en op dezelve waarde geschat / hoewel het gout daar van juist altijd niet op dezelve Caraat staat / zo dat in alle Landen / uitgenomen de Venetiaansche Staat / de Sequijnen en de * goude Ducaten onverschillig uitgegeven werden als Specien van eene waarde. Maar om te Venetien te beletten dat men de Sequijnen niet vervoere / en dat menze niet verhandele zo als men de Ducaten doet / doen de Heeren van Venetien dezelve gelden een van hare *a* Livres meer als de goude Ducaten in de Staat van Venetien doen; het welk haare regte waarde is. En de Sequijn hoewel van dezelve innerlijke waarde / gaat voor zeventien. Zo dat men 'er by verliezen zou / indien men de Sequijnen wilde vervoeren: En in tegendeel zo men 'er by toeval eenige buiten 's Lands vind / is 'er winst te doen als men dezelve daar weer in brengt. Indien het mogelijk was de zaken in Engeland op die voet te brengen / alwaar 't gelt al te overvloedig van waarde / niet hoger uitgegeven werd dan haar gewigt mee brengt / zou men het zelve niet versmelten en uitvoeren zo als men nu doet.

c Zechino.

De hedendaagsche *b* Doge is niet getrouwt.

* Goude Ducaten die de Italianen *Ungari* noemen.
a Una Lira. Omtrent seven stuivers en een farthing, Engelsch gelt.
b Ao. 1688. Sylvester Valier tegenwoordige Doge is getrouwt. 1697.

De Dogessen of Vrouwen van Doges hebben gantsch geen deel aan de schijn der eerbewijzingen die de Doges verzellen. Dit reglement is uit spaarzaamheid gemaakt. Buiten dat heeft de Republijk geen twee schimmen van noden.

(5) Ik heb U E. byna niets van die ongeregeltheden der Kloosters gezegt om dat ik niet naauwkeurig genoeg van de byzondere omstandigheden van al die dingen onderregt ben. Dat de Nonnen gemaskerde perzonen voor haar Tralien toelaten / dat zy zich zelfs op allerley wijze vermommen. Dat zy incognito na de Comedie en elders gaan. Dat men gastmalen met haar houd op tafels daar

toe gemaakt / welkers eene helft binnen de Tralie komt / en de andere helft daar buiten / datze aan duizend liefde gevallen en aardige bedrijven deel en dikwijls het meeste belang daar by hebben / dat alles is genoeg wereldkundig / en niemand maakt daar een geheim van. Hier uit kan men van het overige oordelen / dog ik moey my daar mee niet. Wat aangaat de Monniken dat zijn rare snaken. U E. gedagten zijn daar ontrent tolvry en U E. kond daar niet te veel van denken.

(6) Ik ben niet verwondert wanneer U E. my zegt dat uwen Edelman geweldig uitvoer tegen het gene ik U E. van de Regeering van Venetien gezegt heb / en inzonderheid tegen de Souvereiniteit van de oude Doges. Maar laat die goede Man zo veel schreeuwen als hy wil ; het is onnodig te willen loochenen en verbergen / 't geen de gantsche wereld bekent is.

(7) Volgens de uitrekening die wel onderregte perzonen van der Republijk inkomsten gemaakt hebben / heeft men bevonden dat het eene jaar door het ander / goed en kwaad genomen / alle winsten zamen gevoegt / verkopingen van Ampten en Adeldom / verbeuren van goederen en andere diergelijke buiten kansjes die inkomsten op het hoogst niet meer als zes millioenen kroonen belopen. Ik wil 'er U E. geen borg voor staan / dog dewijl U E. my vraagt zo zal ik ook antwoorden als men my geantwoord heeft.

(8) Daar zijn te Venetien Joden die een zeer goede handel drijven / de Portugeezen inzonderheid zijn rijk / zo wel als te Amsterdam en elders. Het Quartier 't welk hen in de stad toegewezen is / werd genaamt il Ghetto / (het Jode Quartier.) Zy dragen te Venetien hoeden met scharlaken bekleet / gevoert met zwart en zwarte randen. De gene die arm zijn gebruiken gewast linnen in plaats van laken.

(9) Het getal der Edelen die bekwaam zijn / dat is gezegt de jaren bereikt hebben om in den Grooten Raad te komen / beloopt wel zo 't geen my gezegt is waar is / dertien hondert of daar omtrent. Maar de eene helft is hier en daar verspreid om hunne Ampten waar te nemen / of in de Landen van den Staat of in den Oorlog / of in Gezantschappen zo dat de Groote Raad maar omtrent uit 6 a 700 bestaat Het is nog te veel / en daarom is het ten dele dat het spreekwoord zegt / troppo teste, troppo feste, troppo tempeste. Al te veel Hoofden , al te veel heilige dagen , al te veel stormen. Daar zijn te Venetien een groot derde part heilige dagen meer als in Vrankrijk Aangaande de stormen / men zegt dat die 's zomerdaags zeer gemeen zijn.

(10) Het

(10) Het gulde Boek daar U E. my van spreekt is anders niet als de Naamlijst waar in al de zonen van de Edelen aanstonds na haar geboorte geregistreert werden. Alle Broeders zijn gelijk edel / en genieten dezelve voorregten.

De Groote Raad wierd in 't jaar 1289. vastgesteld, en alle Edelen wierden in die Naamlijst geregistreert.

Dewijl ik weer op het Artijkel der Edelen gekomen ben / moet ik de tegenwerping die men U E. gemaakt heeft beantwoorden. Nopende 't geen ik U E. gezegt heb als ofze trotze menschen waren / en daar men weinig ommegang mee kan hebben. Men moet altijd de dingen in redelijkheid verstaan / en niet tegen schimmen vechten. Het is zeker dat de Venetiaansche Edelen zeer moedig op haar adeldom zijn / en dat de Staatkunde van dat Land hen niet toelaat groote ommegang met iemant te hebben. Het is moeyelijk voor een vreemde die eenige rang heeft / dezelve in hare huizen te zien. Zy hebben liever dat men elkanderen in de Broglio ontmoet. Buiten dat / hoewel zy in het groeten niet gierig zijn bespeurt de burger gemeenlijk in haar niet als een koel gelaat / en een groote gemaaktheid. Het is ook zeker dat het geen gebruik by hen is om elkanderen te bezoeken. U E. ziet nu wel dat'er een zoort van aardigheid in al die manieren steekt. Maar ik wil daarom niet zeggen dat die Heeren in het byzonder wanneer het wezen moet of als zy het konnen doen / gene beleeftheden en vriendelijkheid gebruiken zouden. Ik zeg ook niet dat geen vreemdeling ooit gemeenzaam met iemand van hen om kan gaan. Dat is doenlijk / inzonderheid wanneer de vreemdeling geen Man van grooten rang / en een Edelman ook van de lage Classe is. Verders heb ik U E. geen sprookje verteld als ik zeg dat de groote mouwen dikmaals voor een mande verstrekken als men ter markt gaat. Ik heb'er een hoope salaat / en eens op een ander tijd een schone abberdaans staart zien in steken. Heb ik U E. niet gezegt / dat zy met haar twee of drie honderden * Barnabotes zijn die langs de straten als bedelaars lopen / en verre van haar kleine voorraad voor een stuiver 't huis te laten brengen / gereet zouden staan om zelfs die stuiver te verdienen / met de voorraad voor anderen te dragen. Die arme Edellieden / zetten den rijken Adel een luister by.

* Men noemtze dus om datze in 't Quartier van St. Barnabé wonen, een afgelege plaats alwaar de huishuuren niet duur zijn.

Het is waar dat de Edelen in de zomer de bonte voering wegnemen uit het geen U E. de Vest, en ik in 't Fransch de Tabbart noem / maar de kanten en de opslagen blijven altijd met bont gevoert.

(11) U E.

(11) U E. genegentheid en zugt voor de schilderkonst was my wel bewust / hoewel ik zo als U E. my verwijt / wat kortjes omtrent de schoone stukken die men te Venetien ziet afgebroken heb. Ik zal hier iets byvoegen by 't gene ik 'er U E. van geschreven heb / dewijl U E. het zo begeert ; maar ik ben zeer beducht dat mijn geheugen my niet ver brengen zal.

Eertijds waren'er in de zaal van den Grooten Raad / schilderyen van Gentil Bellin en Jan zijn Broeder / dewelke de voortreffelijkste werken van die Eeuw overtreffen * maar zy raakten uit de wereld door den brand die in 't jaar 1577 by na 't gantsche Paleis verteerde. Vijf jaren daar na wierden dezelve historien door Fred. Zucchero herschildert en als uit de memory nagecopieert zo als men die nu tegenwoordig ziet.

* Gentil Bellin storf in 't jaar 1501 oud 80 jaren. En Jan in 't jaar 1512 oud 90 jaren.

a Het zijn de Oorlogen en gevallen van Alex. III. met Fred. Barberousse.

Men houd in groote waarde de schilderyen in natte kalk gemaakt door Pordenona, in het Klooster van St. Steven ; zijn Sebastiaan en St. Rochus te St. Jan de Rialto / houd men in groote waarde. Pordenone was een geleerd Schilder ; men vind zijne schetzen zeer fraay / en zijne verwen wonderlijk wel behandelt. Deze was een navolger van Titiaan.

De Martelaar St. Pieter van Titiaan werd aangezien als een van de treffelijkste schilderyen die 'er ooit geweest zijn / maar het begint veel uit te gaan. De beste kenners staan als verbaast over dat stuk/ hoe weinig glans het ook tegenwoordig heeft. Men kan zig niet genoeg verwonderen over de schoonheid / of zo als de Schilders zeggen de kostelijkheid van zijn kolorijt / 't wel schikken en in acht nemen van 't ligt ; de ronding der beeltenissen / de uitdrukking der hertstochten/ 't leven der aangezigten / en de kragt van uitdrukking overal. Men kan verscheide andere werken zien van Titiaan in de Kerken / in 't Paleis van St. Marcus / in de Bibliotheek / in de Kloosters / en in de Broederschappen.

In de Bibliotheek zijn eenige schilderyen van Schiavon, die van veele menschen zijn aangezien voor die van Titiaan. Horatius Vercelli zijn zoon is hem ook in zeekere werken byna gelijk geworden. Het stuk in de zaal van den Grooten Raad verbeeldende het gevegt der Romeinen tegen de Troupen van Frederik / is van de hand van Horatius, en gaat gemeenlijk voor een stuk van zijn Vader.

Dat van de Bruiloft te Cana van Paul Veronese in de Eetzaal der Benedictijnen van 't Eiland St. George/ werd voor een meester-

stuk

stuk van die Schilder aangezien / die gelijk U E. weet / een overvlieger was in dezelve opzigten als Titiaan. Hy had een treffelijke keur der verwen / een schoone schikking der beelden / een groote geest / kragtige denkbeelden / de grootste zachtheid / en de aangenaamste veranderingen van de wereld. Het stuk daar ik U E. van spreek bestaat t'eenemaal het achterste van de Eetzaal; het is twee en dertig voeten breed / en bevat hondert vijf en twintig figuren.

In de Kerk van St Sebastiaan is het gastmaal van Simon de Melaatsche / eene der geachtste werken van Paulus Veronese. Daar zijn ook drie schilderyen van zijn hand / in het gewelfzel van de Bibliotheek van St. Marcus. Ik weet niet beter of het is de Landmeterry / de Rekenkunst / en de Glory die door de wetenschappen verkregen werd.

Het Paradijs van Tintoret in de zaal van den Grooten Raad / is een vermaart stuk. Men zeide van Tintoret dat hy de schetzen van Michel Angelo en het kolorijt van Titiaan te zamen voegde; dat veel gezegt was. Daar en boven / had hy de vrugtbaarste geest / en de vaardigste hand die'er in zijn tijd was. Een Schilder met wien ik in de Broederschap of zo als men te Venetien spreekt in 't school van St. Roch, was / liet my tot verwondering zien dat schoon stuk dat Tintoret, als in een ogenblik maakte / terwijl Paul Veronese, Salviati en Fred. Zucchero zijne Medestanders / aan een ruwe schets van 't zelve werk arbeidden / om te laten zien aan de gene die haar te werk wilden stellen. Ik heb meer andere stukken van den zelven Tintoret zo in dezelve school als te St. Maria del orto, in de schoole van St. Marcus en elders gezien.

Daar zijn eenige werken van Bassano te St. Maria Magg. De schilderyen van Andrea Schiavon in de Bibliotheek / zijn na my dunkt zinnebeelden van de Dapperheid / Heerschappy en de Heiligheid.

(12) Ik heb U E. gezegt dat de Gondels met zwart bekleet zijn / en ik meende U E. ook gezegt te hebben dat het niet geoorloft is de knegts livrei te laten dragen / het is een der voorrechten van den Doge. De vrouwen der Edelen konnen nogtans gedurende het eerste jaar / en zo ik geloof ook het tweede na haar trouwen / de rokken van hunne Gondeliers veelverwig laten maken zo als hen goet dunkt. Men vergunt hen die kleine gunst ter zelver tijd als men haar de vryheid geeft zig met hare juwelen te mogen opschikken. Maar zo haast als de voorschreve tijd om is / mogen zy met haar juwelen niet pronken als op Vastenavont / en op groote Feesten. De rijke Courtisanen willen liever de boete betalen als altijd aan een wet die hen zo lastig valt onderhevig te zijn.

Ik beken dat men veel van tegenspreken moet houden wanneer men zeit dat de Venetiaansche Dames meerder vryheid genieten als die van Vrankryk of Engeland. Op wat grond steund doch zo een inbeelding? Is het om dat de Dames van Venetien somwylen het masker aandoen; datze de Vastenavonts vermakelykheden bywonen/ na de Comedien, Opera, Jaarmarkten of Ridotti gaan? Waarlyk dit alles heeft niets te beduiden. Het masker is haar meer nadelig als voordelig/ dewyl het verbergt 't geenze wel zouden willen laten zien/ en hen vermengd met een menigte menschen van het geringste soort. Buiten dat/ is die tyd van vermakelykheden van korten duur. En in allen gevalle wat vermaak kunnen zy hebben/ als zy denken (en zy behoren het altyd te denken) dat het haar onmogelyk is drie schreden voort te gaan zonder van vervloekte verspieders gevolgt te werden die haar lastiger vallen/ als het gewigt van ketens; zonder nog haar eige mans te rekenen. Het masker en al de vermomming te gelyk gevoegt by de Gardes dieze omcingelen/ moeten die niet aangezien werden als een ware verlenging van de gevankenisse waar in zy tien of twaalf maanden van 't jaar opgesloten blyven; en was het voor haar niet al zo goet dat zy tusschen vier muuren gingen wandelen? Ik zal hier niet in tegenstelling aantonen de vryheid van onze Engelsche en Fransche Dames; de wandelingen/ bezoeken/ Vergaderingen/ partyen van vermaak/ en dat altemaal zonder eenige dwang/ of uitzondering van tyd. Het is niet nodig op die vergelyking te blyven staan.

(13) De jonge Edelen nemen zo een uitrusting aan alsze willen. Gemeenlyk sparen zy nog goude nog zilvere stoffen/ of kanten/ bouquetten met pluimen/ gebloemde stoffen van allerhande koleuren. Als zy vyftien jaren oud zyn/ is het de manier datze de Tabbart aandoen; maar zy moeten ten vollen vyf en twintig jaren oud zyn/ eerze in den Raad kunnen komen. Op 't platte Land kleed zig ieder na zyn zin/ en men heeft volle vryheid in alle opzigten/ alzo de vierschaar van de Pragt haar regtsgebied niet verder als de Lagunes uitstrekt.

(14) Toen wy de schatkamer gingen bezigtigen/ wierd ons niets gezegt van de duim van St. Marcus/ en men heeft ons ook niet vertelt dat die Sant zig zo verminkt had om te beletten dat men hem Priester maakte/ maar de Legende * maakt gewag van deze merkwaardige omstandigheid. Ik weet wel dat men zegt dat zyn ring ongelukkig verloren wierd weinig tyds na dat hy die gegeven had/ maar

* Uit nedrigheid had zig de goede Markus den duim afgesneden, om te beletten dat hy tot Priester zou aangenomen werden, en tot die Ordre geraken; maar St. Pieter verordende hem tot Bisschop te Alexandrien, en hy bleef'er om dat H. Ampt waar te nemen, uit oorzaak dat zijn schoen aan stukken raakte

maar ik weet ook dat menze weer magtig wierd; zie hier met twee woorden de gewaande Historye daar van.

In 't jaar 1300 de zee zeer onstuimig zijnde, vertoonden zig drie mans-perzonen aan een Gondolier die zig by zijn Gondel onthield omze voor de heftigheid der baren die te dier plaats zeer groot was, te bewaren. Zy dwongen hem dat hy hen brengen zou twee mijlen van daar, by de plaats die men noemt het Lido. Zo haast als zy'er waren, vonden zy een schip met duivels geladen, die veel duivelarpen uitrechtten, en dien storm verwekten. Deze drie mannen de duivels bestraft hebbende, hield het onweer op. De eerste van de drie liet zig na de Kerk van St. Nicolas geleiden, de twede na die van St. George, en de derde na die van St. Marcus. Deze laatste in plaats van den Gondelier te betalen, gaf hem een ring met bevel om die aan den Raad te brengen, met verzekering dat men niet nalaten zoud hem te voldoen. Hy verklaarde ter zelver tijd aan die Gondelier (eenige hebben gezegt dat het een Visscher was,) dat de gene die te St. Nicolas voet aan Land gezet had, Monsr. Nicolaas zelfs geweest was, dat de tweede St. George, en hy derde St. Marcus in eigener perzoon was. De Gondolier over zo vele wonderen verrukt zijnde, verhaalde de gantsche zaak aan den Raad; men geloofde hem; men nam de ring, en betaalde hem rijkelijk.

(15) De Protestanten konnen in de Kerken begraven werden, zo de vrienden van den Overledenen zulks begeeren. De reden hier van is dat men niet weten wil dat'er te Venetien Protestanten zijn. Alle de gene die nog Joden, nog Grieken nog Armenianen zijn werden voor Rooms Catholijken gehouden.

(16) UW verwonderaar over de Venetiaansche Paleizen, heeft de stelling niet wel begrepen. Ik ontken niet dat'er te Venetien zeer schoone Gebouwen zijn die genoegzaam de naam van Paleizen waardig zijn, en heb 'er zelfs eenige aangetoont. Maar het gene ik U E. in het algemeen van de Paleizen van Italien gezegt heb, blijft zo in zijn volle uitgestrektheid; 't is maar een verschil omtrent de woorden. Verders, moet U E. niet veel staat maken op het gevoelen van U E. vriend, dewijl U E. zegt dat hy geen de minste kennis van de Bouwkonst heeft, en U E. behoeft ook niet veel acht

Mm 2 te

raakte zo als hy'er kwam, 't welk hem een teken was om niet verder te gaan. De Legende voegt 'er by dat Markus een lange neus had, zware wijnbraauwen, fraaye oogen, en een zeer lange baart. Dat zijn naam Markus zo veel te zeggen is als hoog en bevelende, om dat hy de bevelen van den Hemel in acht nam; of als een kragtdadige houte hamer, vermits hy in eene slag, het yzer plat sloeg, de ketteryen verpletterde, en een zoet geluid maakte.

te slaan op den ophef die hy maakt van de konstwerken der Opera van Venetien / alzo hy 'er nooit anderen gezien heeft. Als hy een gelykenis maakt van de zindelykheid van Venetien met die van Holland / slaat hy ook den bal geweldig mis.

(17) U E. doet wel dat niet ten nauwsten na de letter opneemt / 't geen ik U E. gezegt heb / dat men te water aan alle huizen te Venetien kan komen. Daar zijn'er misschien vijf of zes onder duizend daar men niet als te voet kan aankomen; 't welk ik evenwel niet zou willen bevestigen. Maar uw jonge Reiziger denkt'er niet om als hy U E. zo vast staande houd / dat het huis daar hy in gelogeert was / vijf hondert schreden ver in het ronde van de Canalen af is / zelfs nog daar by voegende dat 'er twintig diergelijke kwartieren zijn. Dit onder 't wel nemen / is een ongerijmtheid zonder weergaa. Ziet eens hoe veele plaatzen van een mijl middellijns Venetien dan zou hebben. U E. zult ligtelijk oordelen uit het nauwkeurige Plan van de stad 't welk ik U E. zende / van de waarheid die ik gezegt hebbe / en waar by ik blijve / met groote zekerheid omtrent die zaak.

ROMEN gezegt het Heilige. De stad Romen is dikwils beschreven door menschen die alle middelen en nodige bekwaamheid tot zo een groot werk gehad hebben. Ik zal my dan niet ophouden met U E. een omstandig verhaal te doen van de dingen die wy daar ter plaatze zien. Maar U E alleen een algemeen denkbeeld van die vermaarde stad geven / en daar na zal ik my vergenoegen om U E. eenige byzondere opmerkingen mede te deelen alleen omtrent zaken die nieuw of weinig bekend zijn / ten ware dat het was om uwe zwarigheden op te lossen / en omstandig te antwoorden op de vragen die U E. my doet. Jeder dag besigtigen wy oneindig veel dingen die geen t'zamenschakeling hebben / nog eenige andere overeenkomst als die van de nabuurschap der plaatzen daarze gevonden werden; zo dat U E. wel zien kan dat'er geen zamenhang nog overeenkomst van stoffe te hopen is / in de aanmerkingen die ik U E. beloof.

U E. weet dat Romen bekend is geweest onder de naam van Septicollis, de stad op zeven bergen. Tot aan de Regering van Servius Tullius / heeft zy 'er geen meer gehad; maar zedert is zy op verscheide tijden vergroot geworden / en tegenwoordig vervat zy 'er twaalf. * Verbeeld U E. die bergen niet als zeer aanzienlijke hoogtens; het zijn maar heuvelen die men op sommige plaatsen byna ongevoelig opklimt.

Vo-

* *Monte Capitolino*; *Palatino*, *Aventino*, *Celio*, *Esquilino*. *Viminale*, *Quirinale*, of Monte Cavallo, *Janicolo*, *Pincio*, *Vaticano*, *Citorio*, *Giordano*.

Vopiscus die onder de Regering van Diocletiaan leefde heeft voor heel zeker geschreven dat de muuren die Aurelianus rondom Romen bouwde / vijftig mijlen in den omtrek hadden; maar het zy dat Vopiscus al te ligt een zaak geschreven heeft / waar op hy geen behoorlijke acht gegeven had; het zy dat door een misslag der afschrijvers die plaats die men van hem bybrengt / ons niets getrouwelijk is nagelaten / de zaak is volstrekt valsch. Het schijnt dat de Schrijvers die van de uitgestrektheid der stad Romen gesproken hebben / behagen geschept hebben om 'er buitensporige dingen van te vertellen; en Izaac Vossius onder anderen een geest die wanschikkelijke denkbeelden onderhevig was / heeft op een buitensporige wijze de zaken vergroot. Dog niettegenstaande alle die menschen / zo ouden als hedendaagze / durf ik zeggen dat men op een wiskundige wijs gemakkelijk zoud kunnen aantonen / dat de omtrek der muuren van Romen nooit grooter geweest is als van de gene die men nog hedendaags ziet / welkers omtrek / zelfs alle hoeken of kromtens volgende die 'er zijn / maar in dertien van de de kleinste mijlen bestaat. Dat gevolglijk die overgroote en oneindige stad zo als menze noemt / nooit op verre na binnen haare muuren zo groot geweest is / als het tegenwoordig Londen in zijn geheel / Westmunster daar onder begrepen; en dat die zelve stad Londen wezendlijk een veel grooter getal Inwoonders bevat als Romen ooit gehad heeft. Dit zal U E. mogelijk als een stoute wonderspreuk voorkomen; maar het is een waarheid zonder wonder / en onbetwistelijk voor die de zaak wel onderzogt heeft.

Volgens het gemene gerugt zijn'er tegenwoordig, omtrent twee hondert duizend Inwoonders binnen Romen. Maar volgens de waarheid, zo de uitrekening die 'er over eenige jaren van gemaakt wierd, vast gaat, zijn 'er omtrent hondert en twintig duizend.

Daar is weinig meer als een derde deel van de uitgestrektheid binnen de muuren van Romen verbat / dat bewoont is. De twee andere derde deelen aan de kant van het Oosten en van het Zuiden; zijn maar tuinen en vervalle muuren. Zo dat indien Propertius toen het oud Romen in zijn glans was / reden heeft gehad om 'er aldus van te spreken.

Hoc quodcunque vides, Hospes, quàm maxima Roma est,
Ante Phrygem Æneam collis & herba fuit.
Atque ubi navali stant sacra Palatia Phœbo,
Evandri profugæ procubuere boves.

Men 'er thans van kan spreken als een ander Poeët gedaan heeft.

Hæc, dum viva, sibi septem circumdedit arces;
Mortua nunc, septem contegitur tumulis.

De meeste huizen zijn van gepleisterde steenen gebouwt / en van buiten wit gemaakt. De daken zijn spits maar de hoek van de dak-

balk is zeer stomp. Daar zijn ook veel van die gesnede spitsen die die men in Vrankrijk à la Mansarde noemt noet. Die huizen zijn zeer ongelijk schoon / zo wel als de straten. De vloerstenen zijn klein en niet zindelijk; ik zal in 't verbolg gelegentheid hebben om U E. van eenige der voornaamste Gebouwen te spreken.

Van wat kant dat men te Romen aankomt ziet men altijd de top van St. Pieter / om datze boven de Torens en boven al het hoogste dat'er in de stad is uitsteekt.

De Tyber maakt'er een klein Eiland * en de loop van die rivier in Romen / is van het Noorden na het Zuiden. Het gedeelte het welk zijn rechter oever bespoeid / en dat men Trastevere noemt / is vijf of zes malen kleinder als het ander.

* *Insula Tiberina olim excrevisse dicitur ex segetibus Tarquinii superbi, in alveum fluvii Conjectis.* J. J. Boiss. V. Tite Live.

Met het eerste opslag als men Romen in 't algemeen ziet / vind men'er geen verwonderenswaardige schoonheid / inzonderheid wanneer men andere vermaarde steden gezien heeft' Maar hoe langer men'er blijft / *a* hoe meer zaken men ontdekt die het bezien wel waard zijn. Alles is te Romen en daar rontom vol overblijfzels van haar oude grootsheid. *b.* U E. weet dat die trotze Meesteresse der wereld zig verrijkte met de beste roof van de Provincien die zy t'onderbragt. Het Porphyr / en de fijnste zoorten van marmer uit het Oosten / waren 'er gemeener als klinkerts of steenen uit de nabuurige steengroeven. Men heeft gezegt dat de Beelden daar een groot * Volk uitmaakten / en men mag 'er wel byvoegen / dat de Colossen de reuzen daar van waren. Deze trotze stad was verrijkt met Tempels / Paleizen / Schouwburgen / Scheepstrijden / Zegebogen / warme badstoven / Renbanen / Zuilen / Fonteinen / Waterleidingen / Pronknaalden / Praalgraven / en een menigte andere pragtige Gebouwen. Dit alles ligt byna onder zijn eige puinhopen begraven / maar men kan zeggen dat hoe droevig die overblijfzels ook zijn / egter derzelver glans aan alle kanten doorstraalt.

Het

a Romen komt wijzen zo wel als dwazen even bevallig voor. Zonder liefde kan men 'er geenzints wezen. *Bern. Sacco.*

b Die overblijfzels vind men altijd zo overvloedig niet op straat of op publijke plaatzen, om dat menze wegvoert en dat de particulieren daar schatten van maken in hare huizen.

* Men zegt dat die van Toscanen de Beelden eerst gevonden hebben, en dat de Nakomelingen daar op gezet zijnde, daar van byna zo veel volks aan de stad gegeven hebben, als'er de Natuur voortgebragt heeft.

Het vlakke Land van Romen is weinig bewoont / zeer ongezond / en zelfs op eenige plaatsen tien a twaalf mijlen in 't rond t'eenemaal onvrugtbaar. Het is doorgaans een vlak Land / dog heel ongelijk

Twee dagen na onze wederkomst van Napels zagen wy een aardige plegtigheid die ik U E wel dien af te beelden. Een vergadering van zestien Edellieden maken alle jaren een kapitaal uit om drie hondert vijftig vrijsters uit te huwelijken of in een Klooster te steken. Dit moet men voor af weten. Vervolgens geschiet de plegtigheid op de volgende wijze. Op de Feestdag van Maria Boodschap / begeven zig de Paus en het Sacro Collegio na de Minerva. De Paus doet 'er een groote Mis / of eenig Cardinaal verrigt den dienst in zijn afwezen / en alle de Dogters biegten en communiceren. Dit gedaan zijnde / die Dogters / die witte sergie kleeren aan hebben / en als spookzels in een groot laken 't geen haar hooft bedekt gewonden zijn / daar maar een klein lugtgat / dikwils alleen voor een oog in is / die Dogters zeg ik komen in 't Choor twee aan twee / alwaar alle Cardinalen vergadert zijn / en gaan knielen aan de voeten van den Paus of van den Cardinaal die de functie doet. Zeker Officier daar toe aangesteld / hond zig op zijde / hebbende in een Bekken kleine witte armozijne zakjes / in ieder van dewelke een briefje van vijftig kroonen is voor de gene die het trouwen verkiezen / of een ander van hondert kroonen voor de gene die het Klooster leven liever hebben. Na dat ieder vrijster zeer nederig haar verkiezing heeft te kennen gegeven / werd haar zakje met een klein riemtje haar ter hand gestelt; zy kust het in 't ontfangen / maakt een diepe neiging en zakt ten eersten af om plaats voor anderen te maken. De toekomende Nonnen werden door een bloemkrans die haar maagdom kroont / van de anderen onderscheiden; zy hebben ook de plaats van eer in de Processie. Van de drie hondert vijftig zijn 'er maar twee en dertig geweest die het beste van St. Paulus wilden doen De drie hondert achtien anderen vergenoegden zig met het wel doen. Zy hebben liever willen trouwen als Nonnen werden.

Paus Clemens de IV. gaf zijn oudste Dogter honderd kroonen ten huwelijk mede; en maar tien kroonen aan de gene die het Klooster verkoor. *Plat.*

Neemt niet kwalijk dat ik van de Minerva tot aan 't Paleis Borghese spring / zonder U E. daar eenige andere reden van te geven / als dat mijn Dagregister my derwaards leid. Dat Paleis is zeer schoon / en bevat vele zeldzaamheden. De overdekte galderyen werden onderschraagt door zes en negentig onderwetze zuilen van fijn Egyptisch marmer. Onder de schilderyen die in de lage vertrekken zijn / vind men zo als 'er gezegt werd / zeventien hondert Originelen van de vermaardste schilders. De Venus die de oogen van den Mingod toebind terwijl de Gratien hem zijne wapenen aanbrengen / is van Titiaan / en werd voor de treffelijkste schildery gehouden. Paulus de V. die uit het Huis Borghese was is in ingelegt werk afgebeelt /

Men moet op la Minerva zien het vermaarde Beeld van onze Zaligmaker zijn kruis omvattende, door Michel Ange. *Ro. Sta.*

beelt / dog zo fijn / dat zijn Afbeeltzel na men zegt meer als een millioen stukjes verbat; ik heb opgerekent dat zulk niet wezen kan; maar om op een kleinigheid niet te vitten / moet men toestemmen dat het een zeer fraay werk is. Men liet ons een Crucifix zien van dezelve grootte als dat van de Karthuizers te Napels / dat men ook verzekert te zijn het vermaard Origineel van Michel Angelo daar ik U E. van gesproken heb. Om de eene en de anderen te vrede te stellen / zouden wy geloof ik / wel kunnen zeggen zonder veel te wagen dat al 't gene men daar van verhaalt / maar loutere fabelen zijn.

Het Pantheon is alleen door 't gemeen de Rotunda genaamt geweest / ter zake van haar ronde figuur. Toen Bonifacius de IV. deze oude Tempel aan de Maget en alle Martelaren toewijde / gaf hy die de Naam van S. Maria ad Martyres. En zedert heeft een andere Paus gewilt dat men onder de Heiligen in 't algemeen ook de Martelaars begrijpen zoud. Ik kan U E. met geen zekerheid antwoorden op de rede die U E. my vraagt waarom dat die Tempel eertijds Pantheon genaamt wierd. Sommige zeggen datze zo genaamt wierd / om dat deszelfs gedaante in de hoogte uitgebogen zijnde / daar door beter een gelijkenis van den Hemel zou vertonen.

Andere geloven datze door Agrippa aan Jupiter en alle Goden toegewijd wierd / of misschien aan Jupiter alleen / en aan Cybele Moeder der Goden. Ik geloof niet dat dit geschil noch wel geeffent is.

Het is waar dat'er rontom van binnen in den Tempel nissen zijn / en men kan dunkt my wel gissen datze mogelijk met Afgoden vervult zijn geweest; maar ondersteld dat dit zo was / zo bewijzen die nissen niemendal meer. Varro spreekt ons van dertig duizend Goden die binnen Romen aangebeden wierden / en de Philozooph Bruxellus zeide by zijn sterven in zijn aanspraak tot den Raad / dat hy'er twee hondert en tachtig duizend naliet / men zouw veel nissen nodig gehad omze altemaal plaats te verzorgen. De nissen doen dan mijns dunkens daar niemendal toe / om te bewijzen dat het Pantheon aan de gehele menigte van Goden die men te Romen aanbad / toegewijd is geweest.

Deze Tempel hoewel wakker ontbloot / is nog een van de schoonste en best in zijn geheel gebleven ouderwetze Gebouwen die'er in Italien zijn. Men laat in 't Kasteel St. Angelo waar van ik U E. haast spreken zal / een metaal stuk geschut zien schietende zeventig pond / 't welk zo wel als de vier pylaren van het groot Autaar in St. Pieter gemaakt is / alleen van de metale nagelen waar mede het dak der overdekte Galery vast gemaakt was.

De twee marmere Leeuwen — De pylaren van die Galery zijn van fijn marmer na de Corintische Order / en van een stuk. Ik hebze zo naauwkeurig als U E. van

Pantheon, of S^t. Maria de Rotonde.

van my elst, gemeten. Zy zijn juist niet van gelijke dikte; maar op eenige duimen na meer of min, heb ik bevonden datze vijftien voeten in den omtrek hadden; ik spreek van Engelsche voeten. Oordeelt nu van 't overige uit de evenredigheid. Het marmere stuk waar in de opening van de groote deur gehouwen is, is ook van een zeer merkelijke grootte. Het is veertig voeten hoog, de breedte twintig of daar omtrent.

die onder de overdekte Galery van het Pantheon staan, hebben tot een cieraad verstrekt aan de voorgevel van de Tempel van Isis. F. Nardini.

De doorlugtige Raphaël legt in die Kerk begraven. Bembo heeft deze twee schone veerzen tot een Grafschrift voor hem gemaakt.

Ille hic est Raphaël timuit quo sospite vinci
Rerum magna Parens, & moriente mori.

La Guilletiere zegt dat het Pantheon te Athenen hem veel pragtiger toescheen als dat van Romen. Maar Spon heeft dien Schrijver berispt, om dat hy den Tempel van Minerva voor een Pantheon had aangezien. Meursius had dezelve misslag begaan, en haar gemeene dwaling is gegrond op de kwade beschrijvinge, die Theodosius Zygomala, daar zy maar uitschrijvers van zijn, van die berugte Tempel gemaakt heeft; in zijn Brief aan Maarten Crusius; of mogelijk om dat Pausanias het zelve Parthenion noemt.

Ik zal U E. niet lastig vallen met beschrijvingen van Kerken, maar my vergenoegen met U E. alleen eenige byzonderheden mede te delen, wanneer zig de gelegentheid daar toe opdoen zal. De Kerk van St. Pieter werd voor de grootste en pragtigste der wereld gehouden. Om 'er wel van te oordelen, moet men 'er dikwils in gaan; men moet op de gewulfzels klimmen en overal wandelen tot in de kloot die 'er boven op staat. Men moet ook de onderaardsche Kerk bezigtigen. In 't eerst vind men niets dat zeer verwonderenswaardig is, de gelijkformigheid en evenredigheid der bouwkunde, zo wel in acht genomen zijnde, hebben alles zo wel geplaatst, dat die schikking een groot genoegen geeft: maar hoe meer men dat overgroot Gebouw beziet, hoe meer men in verwondering werd weggerukt. Dewijl U E. het liever op my wil laten aankomen, als aan de zorg der genen die U E. eenige afmeetingen van dat Gebouw gegeven hebben, zal ik U E. de voornaamste toezenden zo als ikze zelfs met hulp van ervaren luiden meer als eens genomen heb.

De *Cavalier* Charles Fontana vermaart Architect liet in 't jaar 1694. een wijdlopige History en Beschrijving van de Kerk van St. Pieter in druk uitgaan. 't Is in groot Folio met veel figuuren. Het werd voor tien Romeinsche kroonen te Romen verkogt. De Tytel is; *Il Templo vaticano, & sua origine, con gl' Edifitii più cospicui, Antichi & moderni, fatti dentro & fuori di esse.* Dit Boek is in agting. Evenwel werd my verzekert dat Pater Bonanj eenige Aanmerkingen tegen dat werk zal laten uit gaan.

U E. zal my zeer verplichten indien U E. my overschryft de overeenkomst of het onderscheid dat U E. in die afmetingen met die van uw * St. Paulus gevonden zult hebben.

* De Kerk van St. Paulus te Londen is een zeer schoon en Edel Gebouw; dog het is bykans een derde korter als die van St. Pieter te Romen.

(1) Lengte der Kerk van buiten tot buiten/ daar onder begrepen de breedte van de overdekte Galery en de dikte der muuren. Engelsche voeten. 722
(2) Lengte der Kerk van binnen zonder de overdekte Galery nog de dikte der muuren daar onder begrepen. 594
(3) Lengte van het kruis der Kerk van buiten tot buiten. 490
(4) Lengte van het kruis van binnen. 438
(5) Breedte van de Buik 86. 8 duim.
(6) Lynrechte hoogte van dezelve buik 144
(7) Dikte of ommetrek van de Coepel van buiten. 620
(8) Derzelver middellyn van binnen. 143
(9) Breedte der voorgevel van de Kerk. 400
(10) Volkome hoogte der Kerk; van de vloer tot boven op 't kruis dat boven op de kloot staat. 432
(11) Middellyn van de kloot/ 8. 4. duim.
(12) Hoogte der Beelden die op de kroonlyst der pylaren van de twede order in de voorgevel staan. 18

De Bramante onder Julius de II. en Michel Angelo onder Paulus de III. zijn de voornaamste Architecten van dat Gebouw geweest; ook vind men 'er niets of 't is vol pracht en majesteit.

De * stoel van St. Pieter onderschraagt door de *a* vier Latynse Kerk-Leeraaren/ welkers beeltenissen groter als na 't leven van verguld metaal zijn / is een stuk van een volmaakte schoonheid en heerlykheid. De Hr. Charles Fontana heeft my door een uittrekzel uit de Registers getoond dat het gehele werk hondert zeven duizend vyf hondert een en vyftig Romeinsche kroonen gekost heeft. De Romeinsche kroon doet omtrent 3 gulden 13 stuivers Tournois of vyf en een half Engelsche schellingen.

* Op de aftekenig van de Cavalier Bernin.
a St. Ambrosius. St. Hieronimus. St. Augustinus. S. Gregorius.

De Grafsteden van *a* Urbanus de VIII. Paulus de III. Alexander de VII. en van *b* Gravinne Mathilde *c* goede Vriendinne gelyk U E. weet van Gregorius de VII. zijn de opmerkelijkste onder andere Praalgraven die men in die Kerk ziet.

Van

a Door de Cavalier Bernin.
b Door Steven Speranza, op de Aftekening van de Cavalier Bernin.
c *Pene Comes individua*, Lamb. Abt van Hirtzaw.

Aan 't Graf van Paulus de III. ziet men twee marmere Beelden / de Voorzigtigheid en de Godsdienst verbeeldende. Zy zijn met metale kleedjes bekleet. En het volk zegt dat dit zedert eenige jaren door order van den Paus gedaan is na een zeker schandaal dat door twee Spanjaarden begaan was / die 'er op verlieft waren geworden.

Men ziet in dat verwonderenswaardig Gebouw niet als vergultzels / treffelijke schilderyen / vlak / verheven / uitgehouwen beeltwerk / metale en marmere beelden / en alles zo wijsselijk geschikt dat de overvloet geen verwarring bybrengt. Het binnenste van de Kapel is ingeleit beeltwerk. 't Gewulfzel van de buik der Kerk / is van pleister met vakken uitgehouwen en vergult. De vloer is van ingeleit marmer in verscheide figuuren ; en men zal 'er zo wel de pylaren / als al het overige van het binnenste der Kerk mee bekleden.

a Het groot Autaar is recht onder de Koepel in 't midden van 't kruis. Het is een zoort van verhemelte / ondersteunt door vier metale geslingerde kolommen * met lofwerk verciert / en doorzaait met byen / zijnde het wapen van Paus Urbanus de VIII. Boven op ieder Pylaar is een Engel van vergult metaal / zeventien voeten hoog ; en de kinderen spelen en wandelen op de kroonlijst. Dit stuk werd oneindig veel geacht. De gantsche hoogte is negentig voeten. Door de C. Bernin.

* Dat zoort van kolommen hebben wat vreemts in voor 't oog van Bouwkundigen. Maar overvliegers mogen zomwijlen wel wat vryheid aan zig zelf nemen. Deze is wel gelukt.

Men gaat na beneden onder dit Autaar / langs een trap om de Kapelle alwaar 't ligchaam van St. Pieter zo men zegt rustende is / en de andere H. plaatzen / die in verscheide oorden in de kelders van deze Kerk zijn / te gaan bezichtigen. Aan den ingang van deze spelonken heb ik opgemerkt *a* een Pausselijk Bevel in marmer uitgehouwen / by het welke den vrouwen verboden werd meer als eens 's jaars daar in te gaan / namentlijk op Pinxter maandag ; en aan de mans / zig dien dag daar te vertonen / op straffe van den ban tegen de eene en de anderen. Die plaatzen zijn duister. De Kerkbewaarder zeide ons dat een voorval van galantery aanleiding tot dat Reglement gegeven had. De gene die aandachtelijk de Trap *b* dewelke na de Kapelle van St. Pieter geleid afgaan / verkrygen zeven jaren aflaat op ieder trap.

a Hier is het de vrouwen niet geoorloft in te gaan als alleenlijk op maandag na Pinxteren als wanneer het de mans verboden werd daar in te gaan. Wie anders doet zy vervloekt.

b Daar zijn hondert zilvere lampen die altijd branden.

586 Kolommen. De dubbelde Zuilkring waar mede de groote plaats voor de Kerk besloten werd / en welke door een dubbelde overdekte Galery aan ieder zijde naar dezelve geleit / is een versiersel dat zeldzaam / en verwonderlijk is.

Twee pragtige fonteinen die zeer groote waterstralen uitwerpen staan op de plaats. De praalzuil in 't midden / is van een stuk marmer / en * acht en zeventig voeten hoog / behalven 't voetstuk en het kruis 't welk Sixtus de V. boven op de punt derzelve liet zetten/ toen hy dat oud Gedenkteken wederom opbeurde. Men zegt gemeenlijk dat de kopere kloot die 'er eertijds op was / de Assche van Augustus in zich bevattede ; maar het is een dwaling. Domin. Fontana de Bouwkunstenaar wien Sixtus de V. gebruikte / die kloot onderzogt hebbende/ bevond datze tot dat gebruik niet had kunnen dienen ; en alleen tot sieraad strekte. Het is waar dat die Pronknaald aan Augustus en Tiberius was toegewijd. Dit opschrift leest men'er nog duidelijk op.

Divo Cæsari, Divi Julii F. Augusti.
Tiberio Cæsari. D. Aug. F. Augusto Sacrum.

* Een steen van een wonderbare grootte. Petrar. l. 6. Ep. 2. wierd in 't jaar 1586. weer opgerecht. Weegt zonder de bazis 956148 ponden. *Zie J. J. Boissard.*

a Men geloofde dat de God Vaticanus, zijne Orakulen (*Vaticinia*) in die plaats uitsprak.

a Het Vaticaans Paleis is naast aan St. Pieters Kerk. Het is waar dat het gemakkelijk voor de Paus is ; maar buiten dat / veroorzaakt die al te groote nabyheid van dat Paleis een onaangename verwarring. Indien de Kerk op zig zelve stond / en men die van alle kanten op een vry veld kon zien / zoud het een veel fraaver gezigt geven. Het Vaticaan is geen welgeschikt Gebouw ; het zijn fraaye stukken maar kwalijk zamengevoegt. Men telt 'er twaalf duizend vijf hondert kamers/ zalen/ of Cabinetten/ en dat kan men ligt onderzoeken in het houte model dat men'er van laat zien. Het Belvedere is een gedeelte van 't Vaticaan; U E. kan wel oordelen dat het zo genoemt is / wegens de fraaye uitzigt die men aan die kant heeft.

De treffelijke schilderyen van Raphaël Michel Angelo, Julius Romano, Pinturicchio, Polydorus, Jean de Udina, Daniel Volterre, en verscheide andere vermaarde Meesters hebben ons meer bezigheid verschaft / als de andere schoonheden van dat Paleis. De Historp van Attila, van den onvergelijkelijken Raphaël is nooit zonder verwonderaars. Ik heb twee of drie malen met vermaak aangezien met wat drift en aandacht / de menschen / inzonderheid de kenners al de schoonheden daar van beschouwen. Ziet gy wel / zeggen zy in dat beeld / hoe veel gratie / kragt / en zagtheid te gelijk by een

Raphaël kwam ter wereld op een goede Vrydag.

ge-

gevoegt? Zoud men niet zeggen dat dat ander leefde? Zou men niet zeggen dat het adem schept? Kan men meer drift / frayer stand / en kragtiger uitdrukking zien? Zie eens met verwondering aan / zegt een ander / die verscheidenheid van zwier in het hooft: die bevalligheden / die schikking van licht en schaduwen. Heeft Michel Angelo ooit wel beter getekend? Isser iets verrukkender in het kolorijt van Titiaan? of verwen die zagter verdwijnen? in 't algemeen iets dat edelder en voortreffelijker is? Ik zal U E. niet alles zeggen; want ik zouw 'er dezen dag geen gedaan werk aan vinden. De verdiensten van Raphaël en het vooroordeel 't welk men voor hem heeft / maakt dat men alle dagen nieuwe bewoordingen uitvind / als men hier van zijne werken spreekt. Verders gelijk de volmaaktste hier en daar nog wel misslagen begaan / zal U E. buiten twijffel bevinden dat het een groote misslag van Raphaël is / dat hy aan Paus Leo de I. in dat zelve stuk en aan die twee Cardinalen die hem verzellen / dezelve * klederen heeft gegeven die de Prelaten hedendaags dragen. De misrekening van tijd is wat te sterk. Dit doet my denken aan Titiaan die 'er zo los over heen liep / dat hy Paternosters liet hangen aan de gordels der twee Discipelen / aan wien onze Zaligmaker op den weg naar Emmaus verscheen. En aan Rossa een vermaart Schilder / die op de Bruiloft van de Maget / Monniken met haar kappen liet komen. Dog zonder uit het Vaticaan te gaan / kan men meer eigenzinnigheid en een vreemder Ordonnantie zien als die van het Oordeel van Michel Angelo, in de Kapelle Sixtus. Men ziet 'er Engelen zonder vleugels: men ziet'er de Schipper Charon die met zijn bark de zielen overvoert. Men ziet 'er weder opgestane van alle jaren en zo sterk gezenuwt of het Herculessen waren; Naaktheden verwart onder een / en ligchamen onbehoorlijk voorgestelt. Michel Angelo verzon stoute dingen / en schilderdeze heftig.

Dewijl wy aan het Artijkel van de schilderyen zijn moet ik U E. iets van de moort van den Admiraal Coligni mede delen / waar van men de Historie vind in drie groote schilderyen / in de zaal daar de Paus aan de gezanten gehoor verleent. In het eerste stuk de moordenaar Morevel, hebbende *a* Coligni met een vuurroer gekwetst / werd deze na zijn huis te rug gebragt / en onder aan staat geschreven; *Gâspar Co-*

in 't jaar 1483. en stierf op dezelve dag 37 jaren daar na.

* Platina schrijft dat Paus Constantinus en de Pauzen van dien tijd (250 jaren zedert Leo I.) niet als een kleet van kamelot droegen. Aangaande de Cardinalen, ziet het II. Deel p. 44.

Men heeft opgemerkt dat Aalbert Durer ieder een knevels gaf. Te Soest in 't Graafschap van Mark in Westphalen op de glazen van een Luitersche Kerk werd een Nagtmaal uitgebeelt, alwaar een ham de plaats van een Paaschlam beslaat. Dewijl de Beelden de Boeken der onkundige zijn, was het te wenschen datze met de waarheid overeenkomende waren.

a Het Parlement van Parijs had vijftig duizent kroonen beloost aan die hem dood of levend zou afmalen. *Mezeray.*

Colignius Amirallius accepto vulnere domum refertur. Greg. XIII. Pontif. Max. 1572. In het twede werd den Admiraal in zijn eige huis vermoort nevens Teligni zijn zwager/ en eenige anderen. Deze woorden staan boven op de schildery. *Cædes Colignii & sociorum ejus.* In het derde werd de tijding van die uitvoering aan den Koning gebragt/ dewelke daar over voldaan schijnt te zijn. *Rex Colignii necem probat.*

De Cardinaal de Lorraine die te Romen was, schonk duizend kroonen aan de geen die de goede tijding van die moort bragt. Daar waren toen vreugdevieren, Jubelfeesten, dankzeggingen, solemnele Processien &c. Ziet, de Oratie van Muret, waar in die Man buiten dat voor een Ongodist bekent zijnde, die trouwloze en barbarische daad hoog verheft.

De Paus vergenoegde zig niet met de Historie van die moort als of het een overwinning was; te doen uitschilderen in zijn Paleis/ maar liet zo een gedenkwaardige daad te vereeuwigen nog gedenkpenningen slaan alwaar men zijne Beeltenis ziet; Gregorius XIII. Pont. Max. an. I. En op de andere zijde de verderbende Engel houdende een kruis in de eene hand/ en in de andere een zwaard waar mede hy met een gebogen arm steekt met deze woorden (*Ugenottorum strages*; Moort der Ugenotten of Geuzen 1572. Die Penningen zijn zeer raar geworden/ dog door mijne vrienden heb ik'er nog eenige weten te bekomen.

Ik zal U E. niets zeggen van de Tuinen van Belvedere, nog van de Beelden die men'er ziet. U E. weet de zonderlinge achting die men daar heeft voor de * Laocoon. Men verwondert zich ook boven al over den *a* verminkten Romp/ over Antinous, Apollo, en Cleopatra.

* De Bibliotheek van 't Vaticaan is niet alleen vermeerdert door die van Heidelberg maar ook door de Bibliotheek van de Hertog van Urbin. De schilderyen daarze mee vervult is/ verbeelden de wetenschappen/ de Concilien/ de berugtste Bibliotheken/ de uitvinders der Letteren/ en eenige gevallen uit het leven van Sixtus de V. *a* Het oude hantschrift van Virgilius werken is in Quarto breder als lang met groote letters/ zonder zin en woordscheidingen. Het schrift gelijkt wat na het Gothisch, 't welk niet overeenkomende is met de eerste oudheid die zommige het zelve toeschrijven. De schilderyen in waterverw zijn van een onkundige Eeuw.

My

* Ziet de History van Laocoon in het twede boek van de Eneidos.

De Groep is van een stuk marmer, en het is van de hand van *Agesander*, *Polydorus* en *Athenodorus* Griekshe Beelthouwers.

a Het is een verminkt ligchaam zonder hooft, armen en beenen. De naam van de Beelthouwer is op het voetstuk uitgehouwen, ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΣ ΝΗΣΤΟΡΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ.

* Men spreekt zeer verscheidentlijk van het getal der boeken dezer Bibliotheek. De zaak komt my zo onzeker voor, dat ik'er niets ter wereld van zeggen kan.

Zedert de eerste druk van dit Boek, heeft Paus Alexander de VIII. deze Bibliotheek met negentien hondert Manuscripten verrijkt, getrokken uit die van Koningin Christina.

a De Virgilius en Terentius van het Vaticaan zijn duizent jaren oud. *Spon.*

My heugt onder de MSS. van de laatste Eeuwen eenige brieven gezien te hebben die de Cardinalen voor twee hondert jaren elkanderen schreven / waar in die malkanderen niet anders noemden als Messer Pietro, Messer Julio zonder andere plegtigheid.

Men liet my de Hoogduitsche Byhel zien daar U E. my van spreekt. Zy zeggen datze van de overzettinge van Luther, en met zijn eige hand geschreven is / maar dat is buiten schijn van waarheid / gemerkt het buitensporig gebed dat 'er agter aan komt / geschreven zo 't schijnt door dezelve hand als het overige. Zie hier 't Gebed in de eige woorden.

Men liet ons zien een deel Brieven van Hendrik de VIII. aan Anna van Boulen. Het is een Quartijn een vinger dik.

O Gott, durch deine gute,
Bescher uns kleider und hute,
Auch mentel und rocke,
Felle kalber und bocke,
Ochsen, schafe, und rinder,
Viele weiber, wenig kinder.

Schlechte speis und trank,
Machen einem tag jahr lang.

U E zult my zekerlijk toestaan / dat de begeerte die men heeft om Luther voor een wellustig man te houden / heel ver moet gaan.

Van de Bibliotheek gingen wy na het Wapenhuis / alwaar men verzekert dat wapenen zijn voor twintig duizend man ruitery / en veertig duizend voetvolk / doch het scheelt meer als de helft dat dit zeggen waar zou zijn; en buiten dat / is al het geweer in een slechte staat. Ook is het de voornaamste blixem van het Vaticaan niet.

Gelijk aan de eene kant de Paus uit het Paleis in de Kerk van St. Pieter kan af komen / kan hy aan de andere ook in 't Kasteel St. Angelo vluchten zonder gezien te werden. Alexander de VI. liet tot dien einde een galery van gemeenschap maken. Zo een boosaardig mensch als die Paus was / had eenige reden om voor zijn veiligheid zorg te dragen. Urbanus de VII. liet het Kasteel met vier bolwerken versterken / en gaf die de namen der vier Evangelisten. Men ziet een schildery in de Kapel alwaar Gregorius de I. met zijn driedubbelde kroon gaat knielen voor een Engel die hem boven op 't Praalgraf van Adrianus verschijnt / en die het zwaart weer opsteekt. Het was zegt de Historу om die Paus te waarschouwen dat Romen aanstonds bevrijd zou werden van de pest die haar zedert zo lange tijd plaagde. En daar van daan komt dat dit Gedenkteken de naam van 't Kasteel S. Angelo gekregen heeft.

Men

De driedubbelde kroon van de Paus werd in het zelve Kasteel bewaart.

Men liet ons in 't klein Wapenhuis van dit Kasteel zien/ een kas vol verbode geweer / zijnde meest alle die 'er mee gevat zijn/ ter dood gebragt. Onder die wapenen liet men ons zien de pistolen van Ranucius Farnese, waar van ik U E. de Historie in korte woorden zal verhalen / zo als ze ons hier vertelt is.

Als niet komt tot iet, kent het zig zelve niet.

Weinig tijds na dat Sixtus de V. zeer nadrukkelijk het verbod van verborge geweer te dragen vernieuwt had / wierd hy gewaarschouwt dat de jonge Prins Ranuccius zoon en Erfgenaam van Alexander Farnese Hertog van Parma en Gouverneur van de Nederlanden / gemeenlijk met pistolen voorzien was. Die Paus die de hardste en strengste man van de wereld was / nam altijd alle voorkomende gelegentheden waar om deszelfs magt te doen gelden / ten wiens koste het ook mogt wezen. Buiten dat / het Hertogdom Parma een Leen van zijne Heerschappy zijnde / zag hy die Vorst aan als zijn Vassaal. Hy liet dan Ranucius aanhouden / en om hem nog schuldiger te doen schijnen / liet hy hem in een van de vertrekken van het Pausselijk Paleis de pistolen ontnemen zo als die Prins gehoor by zijn Heiligheid stond te hebben. Ranuccius wierd aanstonds op 't Kasteel St. Angelo gebragt. De Cardinaal Farnese zijn Oom stelde alles te werk om hem op staande voet in vryheid te herstellen; maar het was te vergeefs. Of de Paus nu van zins was dien armen Prins 't leven te benemen / dan of het maar was om hem een schrik aan te jagen / dat kan ik niet wel verzekeren hoe het zy men bevestigd het tegendeel ; en zie hier / zegt men hoe de zaak zig toedroeg. 's Avonts / omtrent tien uuren zelfs in de tijd dat de Cardinaal den Paus weer aanboort gekomen was/ en zijne voorspraak verdubbelde / zond Sixtus een order aan den Slotvoogd van 't Kasteel om Ranuccius 't hooft te laten afslaan / en niet twijffelende of zijn gebod was op het ogenblik volbracht / ontlaste hy zig van den Cardinaal met hem een nieuwe order te geven voor den Slotvoogd waar op Ranuccius die hy reets dood meende te zijn / omtrent elf uuren los gelaten stond te werden. De Cardinaal die niets van de eerste order wist / vloog na 't Kasteel zonder een ogenblik te verzuimen / en was wel verwondert zijn neef daar te vinden kermende onder de handen van een biechtvader / en welkers dood alleen opgehouden was om dat hy een weinig tijds verzogt had / om zig daar toe te bereiden. De Gouverneur ziende de nieuwe order/ twijffelde niet of de Paus had zig laten bewegen; liet den gevangen los; de Cardinaal deed hem te post vertrekken / en redde hem aldus uit de handen van zijne beuls.

De Cavalier Borri Milanees Edelman groot Chimist en goet Medicijnmeester / zo het waar is dat een goet Medicijn geen ens rationis, of herssenschim is / werd thans in 't Kasteel St. Angelo gevangen

vangen gehouden / werdende beschuldigt van eenige kettery / maar ter zelver tyd ook van een zwakheid van verstand. Uit deze laatste reden / werd hy niet naauw bewaard / en hem zomtyds toegestaan in de stad te komen / als 'er zieken van aanzien zyn die begeren van hem bezogt te werden. Hy heeft zo men zegt eenige Fantazyen van die Collyridiers van de vierde Eeuw die de Maagt een zoort van aanbidding bewezen. Men zegt zelfs dat hy 'er een vierde perzoon in de Godheid van maakt.

Die man brengt my te binnen / den Doctor Molinos daar U E. wel wenste dat ik U E. eenige gewisse berigten van kon geven; maar dat kan ik niet doen. Ik heb de ketterse of zo gewaande ketterse stellingen / die men hem toeschryft gezien / het is zelfs niet zeer moeilyk om Copy van zyn proces te hebben; maar dit alles beduid niemendal. Om Molinos wel te kennen / zoud men hem moeten horen. Daar is meer en minder in al 't gene men 'er van zegt. Van die stellingen daar ik U E. van spreek / zyn sommige kwaad / zeer veel dubbelzinnig / eenige onverschillig / en eenige anderen zeer redelyk en rechtzinnig. Dat is ten minsten zeker dat Molinos doorgaans in een kwaat blaatje staat. Hy werd voor een deugniet / een roekeloos en verleidend Man gehouden; die de gevoelloosheid en verrukking der zinnen in de Nonnenkloosters zo wel onderwezen heeft / dat een groot getal van die arme dochters ingevolge van deszelfs leere bedorven wierden. Men vertelt 'er hondert Historitjes van, maar nog eenmaal / die dingen komen my onzeker voor en niets van dit alles is klaarblykelyk genoeg. Men moet die rampzalige wel zwart maken / en met smaat overladen / dewyl hy op zo een schandelyke wyze veroordeelt is zyne dagen tusschen vier muuren te slyten. Verders de gene die met de meeste drift tegen hem uitvaren / maken een groot onderscheid tussen zyne gevoelens en die van zyne aanhangers. Zy zeggen dat Molinos een Man zonder Godsdienst en zonder deugt is; een Man die geen gronden heeft / en niets gelooft / maar dat 'er Molinosisten zyn die het hert van hun Meester niet kennen / en die waarlyk in die Quietistery zyn / en in die andere gevoelens daar U E. zo veel van heeft horen spreken. Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Romen den 30. Maart 1688.

XXVI. BRIEF.

MYN HEER,

Om my een zoort van order voor te schrijven in de vermenging der zaken die in mijne brieven voorkomen/ zo volg ik dan mijn Dagregister / en dan het uwe. Het is al eenige dagen geleden dat Mylord zijn Hof gemaakt heeft aan de * Heldin daar U E. my van spreekt. Zy heeft hem veel beleeftheid bewezen en eer aan gedaan gelijk U E. wel denken kan. Men sprak ten eerste van Engeland; van 't Hof; van de deugdelijkheid van het Land; van zijne gewoontens; en inzonderheid van de vryheid die 'er de vrouwen genieten. De tegenstelling van haar aangenaam leven tegen de gedurige gevankenisse van de arme Italiaansche vrouwen / maakte dat men de staat van deze laatste eens zo ongelukkig oordeelde. Jemand daar op zeggende / dat het egter eene noodzakelijkheid was om dus te werk te gaan / uit reden dat de drie vierde parten der Mannen in Italien in den dwang van de ongehuwlijkte staat levende / al die luiden schrikkelijke verwoestingen zouden aanregten / indien men daar niet voor was / zo wierd daar op geantwoord / dat om die zwarigheid weg te nemen/ men maar te doen had 't geen St. Paulus voorschreef / dat ieder man zijn eige vrouw hadde / en ieder vrouw haar eige man; Maar alzo dit wat na een twistreden smaakte / zo wierd 'er van gesprek verandert. De Koningin verstaan hebbende dat 'er een Frans Edelman by 't gezelschap was / vraagde hem na nieuwe tijdingen van de Dragonders; en na dat zy met aandacht zijn antwoord aangehoord had / *a* dat weet ik altemaal wel zeide zy hem / en ik weet 'er nog wel meer af / want ooggetuigen / en zelfs Jesuiten hebben my schandelijke dingen *b* vertelt. Men heeft spotterny en beschimping by trouwloosheid en onmenschelijkheid

* Christina Alexandra Koningin van Sweden, &c. was geboren den 18 Decemb. 1626. en stierf te Romen den 19 April 1689. Zy had by Testament verzogt om in de Rotonda, (*Pantheon*) bygezet te werden; dog Innocentius den XI. vond raadzamer haar te St. Pieter te laten begraven.

Zy ontfing de twede naam Alexandra van Paus Alexander de VII. die haar Peter was, toen hy haar te Romen vormde na dat zy 'er haar Religie afgezworen had.

a Men kan de brief zien die deze Princes deswegen aan de Ridder de Terlon geschreven heeft. Men zalze vinden in de Nouvelles van de Republijk des Lettres, in de maant May 1688.

b Hoogduitsche Jesuiten verhaalden my over eenige maanden zeide de Koningin, datze Dragonders gezien hadden; *Priapos suos immanes in os feminarum intromittentes, ubique urinam fundentes*, op een zeer beestagtige manier met vrouwvolk levende. Ik bekeefze wel daar over; dog zy lachten 'er maar om.

heid gevoegt. Na eenige byzondere Historien die deswegen verhaalt wierden / sprak men van den Paus / zijn gezontheid / zijn verschil met Vrankrijk / als mede over de zaak der vrydommen / waar na de Koningin vertrok.

U E. kent de geleertheid en de verdiensten van die Princes; dog dewijl U E begeert dat ik U E. ook een denkbeeld van haar perzoon geve / zal ik 'er met weinig woorden U E. een afbeelding van maken. Zy is over de zestig jaren oud; zeer klein; vet en dik. Zy is manlijk van stem / van aangezigt / en koleur; blond van wijnbraauwen; heeft een groote neus / groote blaauwe oogen; een dubbelde kin doorzaait met eenige lange baart hairen; de onderste lip wat voorwaarts staande; de hairen ligt kastanien bruin / een handbreet lang; gepoeiert en opstaande zonder hulzel / als een wassend hooft; een lacchend wezen / zeer aantrekkelijke manieren. Wat de kleding aangaat / zy had een mans rok aan van zwart satijn tot op de knie vallende / en tot onderen toe geknoopt. Een zwarte rok daar onder zeer kort die een mans schoen liet zien. Een zeer groote strik van zwart lint / in plaats van een das. Een gordel boven om het lijf het onderste van de buik neerhoudende / waar door men de rondte van dien te meer kan zien.

Van daar gingen wy de voornaamste vertrekken van het * Paleis bezigtigen. Daar zijn vele schilderyen en Oudheidsstukken van een volmaakte schoonheid. Ik zal 'er U E. maar een deel van aanhalen. Den Augustus van een Oostersch Albast, doorschijnend als Amber. Het hooft en de voeten van vergult metaal zijn bygevoegde stukken; maar het overige is ongeschonden gebleven. De zestien oude Kolommen van Giallo met de twee Kolommen van Oosters Albast, zeven voeten hoog: het fijnste Agaat kan niet schoonder zijn. De Venus die de goude appel aan de Venus van Medicis betwisten zoud / indien de tijd die alles verteert de beenen van de eerste niet opgevreten had; maar men heeft 'er andere zo behendig weten aan te maken / dat men haast niet twijffelen kan of ze zijn natuurlijk. Castor en Pollux aan beide zijden van haar moeder Leda uit een eenig stuk marmer / de kinderen zijn vry grooter als hunne moeder. Deze houd niet als een van hare eyeren. Het Autaar van Bacchus van schoon wit fijn marmer en met zeer schoon uitgehouwe beeltwerk voorzien. Ik heb 'er den ouden Silenus opgemerkt / hebbende zig op het Feest van zijn Voesterling zo vol gezopen dat men hem ondersteunen moet om te kunnen gaan. Men ziet ook op

* Die Princes woont in 't Paleis Riari.

Zedert de eerste druk van dit Boek is de Bibliotheek van Koningin Christina verkogt voor acht duizent kroonen aan Paus Alexander de VIII. die 1900 van de voornaamste MSS. in de Vaticaansche Bibliotheek gelegt heeft, en die de rest aan zijn neef de Cardinaal Otthoboni geschonken heeft. D. Livio Odeschalchi heeft de schilderyen en rariteiten van 't Cabinet voor hondert drie en vijftig duizend kroonen gehad; dat is gezegt voor zeer weinig gelt.

op dat Autaar de Bacchanten die zig als uitgelaten aanstellen/ en waar van zommige op twee fluiten te gelijk spelen/ gelijk de Bosch-god op die Vase te Gaïette. In een andere hoek / werd een Bok levendig het vel afgestroopt voor zijn moeite om dat hy de toppen der wijnstokken van Pater Liber afgegeten had; en daar dichte by wast men een wilt zwijn eer men het opoffert.

* Op alle Autaren werd Bacchus een geit opgeoffert. *Virg.*

Onder de schilderyen zal ik alleen aanhalen den ommegang van Leda met Jupiter in een zwaan herschept; een van de schoonste stukken van Correggio. De Maget met het kint Jesus en de kleine St. Jan, de Raphaël en de Venus van Carache. Daar zijn verscheide andere schilderyen van die zelve Schilders. Als van Titiaan, Paul Veronese, Guido, den Dominicaan, en van eenige andere groote Meesters. De meeste behangsels van dit Vertrek waren eertijds in het Paleis van den Hertog van Mantua. Toen Colalto die * stad plunderde vervoerde hyze na Praag, met oneindig veel andere rijkdom / Gustavus Adolphus lietze van Praag wegnemen / a en Christina zijn dogter heeftze te Romen gebragt.

Voor deze wierden hem levendige mannen opgeoffert; maar zedert zijn reis na de Indien bragt hem maar ezels en bokken. *P.* Gaut.

* In 't jaar 1630.

a In 't jaar 1648.

Ik zoude nooit eindigen indien ik U E. over alle rare gedenkpenningen zou willen onderhouden; maar dewijl ik U E. van alles een weinig belooft heb; zal ik U E. noemen de kopere Otto, een Egiptische Medaille: hebbende aan de averechtse zijde/ het Afbeeltzel van Serapis. De Pertinax , een groote Latijnsche Medaille; averechtse zijde / Pertinax zelfs offerende. De godvruchtige Antoninus; averechtse zijde / Hercules, zittende / en Diana overeind staande. De godvruchtige Antoninus, een groote Latijnsche Medaille; averechtse zijde / dezelve Antoninus door de victory gekroont / de overvloet hem vruchten aanbrengende. Deze groote Medaille is uitstekende wel bewaard geworden / en dat maakt haar grootste waarde. Dezelve Antoninus, een groote Latijnsche Medaille die de Hr. Bellori noemt l'Anno nuovo , uit hoofde van de zin die hy gegeven heeft aan die vier letters die op de averechtse zijde staan / A. N. F. F. *Annum Novum, faustum felicem.* De Nero Latijnsche Medaille; averechtse zijde; de Hercules Farnese.

De Cicero, op een Sardonix van Onyx / *testa bianca fondo bruno*, een wit hooft op een bruine grond is een van de dierbaarste stukken van 't Cabinet.

Van deze rariteiten zullen wy zo het U E. gelieft tot anderen overgaan In de Kerk van St. Sabina van den Berg Aventin, laat men een groote key zien die de Duivel te keulen van boven 't gewulfzel neerwierp / met inzicht om St. Dominicus te verpletteren / en uit spijt zo als men vermoed/ dat hy de Kapelle der drie Koningen niet had kunnen neerwerpen.

Regum

Regum Reliquias quas sancta Colonia servat,
Cùm torvus Satanas lædere non valuit:
Orantem voluit Sanctum *trucidare; sed ecce,*
Declinat rupes, & Patriarcha *valet.*

Dat is te zeggen: Na dat het dat lelijke beest de Satan te Keulen geweest was, zijn * aanslag tegen de Reliquien der drie Koningen uit te voeren, kwam hy als een dolle uitzinnige in de Kerk van St. Sabina, om'er de Patriarch St. Dominicus die'er toen zijn gebed dede, te verpletteren. Hy wilde een groot stuk van een rots op hem werpen, zo als die was die hy op de Hooftkerk van Keulen geworpen had; maar God wilde dat de steen miste, en de Sant wonderbaarlijk gered wierd.

* Ziet boven op Keulen in de 5. Brief.

U E. heeft van het Crucifix * horen spreeken dat men te St. Paulus ziet / en dat tot S. Brigitta sprak. Ik zal hier byvoegen dat het door P. Cavallini gemaakt is / en dat het niet het eenigste beeld te Romen is dat spreken kan Een andere Crucifix van Sta. Maria Transpontina heeft dikwils een onderhoud met St. Pieter en Paulus gehad. De L. V. van *a* St. Cosmus en S. Damiaan, heef schrikkelijk op St. Gregorius, wanneer hy voorby haar ging zonder te groeten. Ik ken'er nog twee anderen te St. Maria de Keizerin / en St. Gregorio in monte Celio, die veel dingen gezegt hebben. En hoe veel zijn'er die ik nog niet ken? Men laat'er zien die gehuilt en gebloet hebben / te St. Maria van de Vrede / te St. Maria Vallicella, te St. Maria del Pianto in de Kerk van den H. Geest, &c. Deze laatste stortte geheele tranenvloeden uit / een weinig voor de laatste plondering van Romen; en alle de Monniken van het Klooster schooten haast te kort om haar de tranen af te drogen.

* Het wierd in 't jaar 1360 gemaakt.

a Het was eertijds de Tempel van Remus, of van Remus en Romulus.

Zo U E. de Avontuur van St. Gregorius met het Beeld 't welk hem bekeef nader wil weten / zal U E. die History in de nevensgaande veerzen vinden. Sommige schrijvenze toe aan den Abt Joachim, en andere aan den Eerwaarden Beda. Het zy hoe het wil / de Schrijver kende Gregorius niet wel. Evenwel zullen de veerzen U E. wat vermaken.

Heu tu! quo properas, temerarie Claviger? heus tu!
Siste gradum. / *Quæ reddita vox mihi percutit aures?*
Quis Cœli Regis me Sceptra vicesque gerentem
Impius haud dubitat petulanti lædere linguâ?
Siste gradum; converte oculos, venerare Vocantem.
O mirum! ô portentum! effundit Imago loquelas!

(At fortè illudunt sopitos somnia sensus)
Mene vocas? ô Effigies! Hanc labra moventem,
Flectentemque caput video. Quid quæris, Imago?
Nomen, Imago, tuum liceat cognoscere. Mater
Sancta tui DOMINI, tibine est ignota, Gregori?
Virgo parens, ignara tori, tactusque virilis;
Regia Progeenies; Rosa mystica; Fœderis Arca;
Excelsi Regina Poli! Domus aurea; Sponsa Tonantis;
Justitiæ Speculum & clypeus; Davidica Turris;
Janua Cœlorum, tibine est ignota, Gregori?
Ignaro veniam concede, insignis Imago.
Virgo Maria priùs nunquam mihi visa: loquentem,
Nunquam Te priùs audivi: quis talia vidit?
Parco lubens: posthac sed reddere verba Salutis
Debita, mente tene. Quo te nunc semita ducit.
Supra Altare tuum, Missam celebravit odoram
Presbyter Andreas: Animam liberavit, & ecce,
Impatiens semicocta jacet prope limina clausa
Gurgitis: Illa viam petit à me. Perge Gregori.

Dat is:

Spreekt heila! sleuteldrager! waar gaat gy na toe, Losbol? zult gy wel stil staan als men u roept? Wat hoor ik! Wat onbeschaamde stem komt 'er tot mijn ooren? Wat goddeloze schelm durft een Onder-God dus toespreken? Staat stil lichtvaardige, en bewijst eerbied aan die gy het schuldig zijt. O Hemel is het mogelijk! O wonder! O mirakel! ik denk dat het een Beeld is dat my naroept! Maar neen/ ik droom; buiten twijffel is het een begucheling/ 't is een droom. Roept gy my Mevrouw Beeld? In waarheid ik zie haar lippen verroeren/ en haar hooft bewegen. Wat vraagt gy/ O wonderlijk Beeld/ wie zijt gy met verlof? Hoe Gregorius, uitzinnige Gregorius! Hoe! gy kent de Moeder van uwen Heer niet! Gy kend niet de gene die te gelijk Moeder en Maget is! Gy kend niet de Dogter en Toren van David? De verborge Roos? De Arke van 't Verbond? De Koningin des Hemels? het goude Paleis? De Bruid Gods? Den Spiegel en Schilt der Geregtigheid? De deur van 't Paradijs? &c. &c. &c. Ik bid om vergiffenis/ gezegend Beeld. Ik had nooit de Maget Maria gezien; ik had U E. ook nooit horen spreken/ en wie heeft diergelijke dingen gezien! Wel aan voor de eerste reis, gaat henen, ik vergeef het u. Maar op een andere keer, weest zo dwaas niet, bid ik u, dat gy in 't waarnemen van uw pligt nalatig zijt. Waar gingt gy daar zo schielijk na toe! Meester Jan heeft zo aanstonds een Mis op een van uwe geprivi-

ligieerde

ligieerde Autaren gezegt / en hy heeft een zieltje uit het Vagevuur verloſt. Het arme ſchepzel legt half gebraden aan de deur / daar het met ongedult na my wagt. Ik ging haar de deur openen. Wel nu, gaat henen, doet U E. dingen ſpoedig af.

Het heerlijkſte ſtuk van Romen ziet men te St. Sylveſter van het Veld van Mars. Het is * de Beeltenis van Jeſus Chriſtus, die men zegt dat door de Zaligmaker zelfs gemaakt is.

* Men zegt dat het de Beeltenis is daar J. Damaſcenus van ſpreekt, die Chriſtus den Koning Abgarus toezond.
Euſebius haalt de brieven aan van Abgarus aan Chriſtus, en van Chr. aan Abgarus, dog hy ſpreekt niet van het beelt. Ziet J. Reiskii Oeffeningen van de Beelteniſſe Chriſti.

Zo U E. Reliquien wil hebben / zal ik'er U E. eenige van de fraaiſte opgeven. De Arke van het Verbond zal men te St. Jan de Lateran vinden / met de Roede Moſes / de Roede Aarons / en de voorhuit van Chriſtus. Een van de ſtukken gelds die Judas ontfing. De lantaarn van denzelven Apoſtel (tot ſpijt van de lantaarn van St. Denijs in Vrankrijk) en het Kruis van St. Bon Larron of Goede Dief zijn in de Kerk van 't H. Kruis van Jeruſalem / met de Staart van den Ezel van Balaam / en den doorn van St. Paulus. Te St. Marceau, zullen wy het drinbakje van St. Rochus vinden. Eertijds bewaarden zy zo men zegt eenige ſtralen van de ſterre der drie Koningen / met de Hoornen van Moſes, maar de ſtralen zijn verdwenen / gelijk het geklank der klokken van Jeruſalem. En de hoornen van Moſes zijn na Genua vervoert geworden / alwaar men zegt datze thans gezien worden.

De navel van Chriſtus is te St. Maria del Popolo. Zo U E. weten wil waarom dat die Kerk zo is genaamt geweeſt / zal ik'er U de Hiſtory met twee woorden van zeggen. Ter plaatſe zelfs daar men die hedendaags ziet / ſtond eertijds een groote Nooteboom. Gedurig zaten 'er veel duivels op de takken van dien boom om de aſſche van Nero te bewaren die daar dichte by in een kruik beſloten was. Het volk leed veel door al het kwaat dat die duivels aan de voorby gaande man deden. Paus Paſchal de Twede zig dan tot vaſten en bidden begeven hebbende / om dat helſch gebroet zo het mogelijk was te verbannen / wierd hem geopenbaard / dat men dien boom moeſt uitroopen / en ter zelver plaats een Kerk in de naam van Maria bouwen. De zaak wierd plegtig uitgevoert / ieder gaf 'er wat toe / en zie daar hoe St. Maria del Popolo voor den dag gekomen is.

* Giacomo Scoffa-cavalli.

a Op het Autaar van de Presentatie.

b Op het Autaar van St. Anna.

Ik dien U E. ook wel wat te zeggen van St. Jacob * de paarde schudder. Men ziet'er de steen *a* waar op Christus besneden wierd, met het indrukzel 't welk een zijner hielen op dat marmer deed. En men toont'er nog een andere *b* marmere tafel die tot het doen van de offerhande van Isaac geschikt was. De Keizerin Helena zond die groote Reliquien na men zegt om in St. Pieter bewaard te werden; maar wanneer de kare voor St. Jacob kwam, wilden de paarden nooit verder gaan, en men bespeurde zelfs dat de steenen zwaarder vielen; dit deed bezeffen datze eenige geheime neiginge voor St. Jacob, meer als voor St. Pieter hadden. In 't eerst kwam dit niet al te redelijk voor, maar by geval iemand daar geweest zijnde die nog heugde dat St. Jacob door St. Paulus, een kolomme van de Kerk genaamt was, zo wel als St. Pieter, wierd men in die gedagten bevestigt dat'er geheim onder stak. Wijders, al had men al de buffels van Italien by een had, zouden de Reliquien eerder achterwaards als voorwaards gegaan hebben. Men moestze dan daar plaatsen. Ter gedagtenisse van deze zaak wierd St. Jacob de bynaam van Scoffa cavalli, of paarden schudder gegeven.

De beste Predikatien, zijn de gene die het meeste doen lagchen. En ieder Order van Monniken heeft zijn byzondere manier van doen. De Jesuiten werden voor tamelijke goede Redenaars gehouden. Zy spreken cierlijk, en hun gebaar is van de minste buitensporigste. Maar hun stijl is geweldig stijf en gemaakt. De Capucijnen blixemen altijd en prediken niet als over schrikkelijke dingen, als het den dag van snakeryen niet is: als by voorbeelt, het Vagevuur, de Hel, het laatste Oordeel, &c. Zy grijpen haar baart, slaan de handen in malkanderen, en schreeuwen op een manier dat men 'er bang voor is. Ik las laatst een rare opmerking van een man die daar over geschreven heeft. Hy zegt dat het vast gaat, wanneer een Capucijn predikt, dat men geen honden in de Kerk zal zien; zy lopen altemaal heen.

U E. heeft het wel begrepen dat ik de nieuwsgierigheid gehad heb om hier eenige Predikers te horen; maar U E. raad het niet minder wel als U E. gist dat ik van haar manier van prediken weinig werk maak; en U E. zoud het zelve van hare Predikatien hebben kunnen zeggen. Om in 't algemeen te spreken, zijn de Predikanten van dit Land regte grillemakers. Zy hebben wel eenige natuurlijke talenten strekkende tot eenig gedeelte van de welsprekentheid; maar van de verheve welsprekentheid, weten zy niets. Haare gebaarden zijn maar een overtollig gezwets, haar verandering van stem brengtze meer als twintig maal in een kwartier van de gemaakte fijne stem tot aan de bas, en haar redenvoeringen hebben nog kragt, nog deftigheid. Zy schreeuwen, zy maken een groote beweging; haar meeste stoelen zijn als balcons waar in zy met drift en geraas wandelen; maar dat altemaal bewijst nog betekend niets. Zy hebben het geheim niet van die uitspraak, dan zagt en dan sterk, dewelke bekoort, ontroert, en den toehoorder als verrukt. Buiten dat, zijn het maar klugjes en beuzelingen dieze vertellen. Ik hoorde laatst een Karmelijter over Magdalena prediken aan de boetvaardige dogters

ters van het H. Kruis / en die het daar wakker liet afloopen. Om zo veel meerder te verheffen de Offerhande die zijne boetvaardige deed van 's wereldts wellusten was hy wel een kwartier uurs doende om haar af te malen als het bevalligste schepzel dat'er onder de Zon was. Daar is geen trek van schoonheid op het volmaakste ligchaam of hy vertoonde het; hy sprak eerder als een konstig Schilder / dan als een Prediker / en ik weet niet of hy niet na Perrin del Vague geleek / dewelke byna altoos het afbeeltzel van zijn Meesteres maakte / als hy een schoone troni in een Historie had af te malen.

U E. adresseert zich niet al te wel / als U E. my afvraagt wie dat het van beiden wint Romen of Venetien omtrent 't stuk van de Courtisanen. Hier zijn 'er zo veel niet als te Venetien na het schijnt/ maar daar uit moet men niet besluiten ; want buiten dat werd my verzekert dat het getal byna oneindig is. Hoe stoutmoedig Sixtus de V. was / en wat lust hy had om'er Romen van schoon te maken / kon hy het egter nooit te weeg brengen: En dat niet alleen; maar na dat hy de ontugtigste gebannen had / wierd hy genootzaakt omze weer in te roepen / en zo plegtelijk te herstellen / als Sixtus de Vierde gedaan had. Dit was zeide men om * grooter zonden voor te komen. Paulus zegt dat het beter is te trouwen als te branden; en te Romen wil men niet branden/ maar men vind dat gehuurde vrouwen een beter hulpmiddel daar toe zijn.

-- De gantsche stad is nu een hoerhuis. *Bapt. Mant.*

Het is de Courtisanen niet geoorloft na de Cours te gaan, nog zelfs elders in een koets, op pœne van hondert kroonen voor de eerste reis, en de galg voor de twede, De Ordonnantie wierd door Sixtus de Vijfde gemaakt, en zy werd nog onderhouden. Toen die Paus de Courtisanen weg jaagde, zong Pasquin de Psalm. *Kinderen looft den Heere.*

* *Roma quid est?* Quod te docuit præposterus ordo.
Quid docuit? jungas versa elementa, scies:
Roma amor est. *Amor est*; *qualis*? Præposterus. *Unde hoc?*
Roma mares ——— *Noli dicere*, *plura scio.*

Dit doet my gedenken aan de oude schildery van het Paleis Aldobrandini alwaar men het Afbeeldzel van een Bruiloft ziet. Het is een stuk van een Fries die men daar gebragt heeft / met het gedeelte van de muur waar opze geschildert is. Dat is een vermaart stuk en zeer geagt / zo wegens deszelfs oudheid als om de schoonheid van het werk. U E. weet dat de plegtigheden van den trouw by de Romeinen zeer verschillende waren en dikwils verandert zijn. Hier zit de Bruit op de kant van het bed / daarze zomtijts op een wolle vlies of op een God Priapus zat. Zy buigt het hooft/ en houd zich treurig en moeilijk / terwijl een Matrona of oude eerlijke vrouw * haar met een lagchend wezen vertroost / onderregt / over- *Pronuba.

reed/ en de reden doet begrijpen. De Bruidegom met eploof gekroont en gantsch ontkleet / zit by het bed / met een stout wezen / en na alle schijn in ongedult / dat zijn vrouw met alle haar grillen gedaan heeft. Vier of vijf meiden bereiden op verscheide plaatsen de baden en welriekende zalven: En een vrouw speelt op de lier / terwijl een andere zingt / mogelijk eenig Hymen io, ô Huwelijk! het een of 't andere Bruilofts gedigt of aardig deuntje volgens het gebruik om de Toverpen te verydelen.

Het schilderwerk van de Pronknaald van Cestius en dat van de Fries / zijn de eenigste oudheden die ik tot nu toe te Romen gezien heb. Ik twijffel niet of dat Praalgraf van Cajus Cestius is beschreven geweest / evenwel om dat het een zeer schoon en raar Gedenkteken is / zal ik'er U E. iets van zeggen. De Pyramide is vierkant/ en eindigt / met een punt die t'eenemaal spits afloopt. Haar hoogte is van hondert en twintig voeten / en haar breedte in haar grond/ vier en t'negentig. Het gestel van dat Gedenkteken is van gebakke steen / maar alles is met vierkante marmer stenen bekleet. Alexander de VII. herstelde het in 't jaar 1673. zo datze ten naasten by in haar eerste schoonheid voor den dag komt. Uit de overgebleven opschriften die men lezen kan en wel bewaard zijn geworden / blijkt datze opgeregt is * voor C. Cestius een van de zeven Officiers wien de zorg toevertrout was om de gastmalen van de Goden klaar te maken. Wy gingen in dat Praalgraf door een lage en smalle gang die dwars door de dikte gaat tot aan het midden / en wy vonden daar in een kleine overwulfde kamer negentien voeten lang / dertien breed /en veertien hoog. Die kamer is t'eenemaal met witte gladde plaister bestreken / waar op verscheide figuren van vrouwen nevens verscheide vaten / en eenige andere cieraden zijn blijven staan. Ik zal my niet onderwinden om U E. dit alles in 't klein te schrijven/ en nog minder om een geheele verhandeling te maken / over zo een moeyelijke zaak; ik zal U E. maar alleen zeggen dat ik verzekerde redenwisselingen over die schilderyen met geleerde Oudheidkenners gehad hebbende / ik haar gevoelens zeer verschillend heb gevonden. Sommige beweren dat ten opzigte van de natuur van het Gedenktekenen / het een voorbereiding van lijkplegtigheden is. Andere willen dat het voor een groot gastmaal is / en als een Gedenkteken / spelende op het Ampt van Cestius. Een van de figuren houd een Vat waar in sommige Wijwater doen / en andere wijn. Een ander Figuur heeft groote fluiten / deze willen dat het is om te lagchen / en de eerste oordeelen dat het is om te schreyen en yder meent daar omtrent regt te hebben/ op die twee veerzen van Ovidius steunende.

C. Cestius L. F. Pob. Epulo. Pr. Tr. Pl. VII. Vir Epulonum.

* Bloodus beweert dat dit Graf geschikt was voor het gantsche Collegie der *Epulons Septemvirs.* Het is een byzonder gevoelen van dien Schrijver.

Can-

Het Graf van C. Cestius.

Cantabat Fanis, cantabat Tibia Ludis,
Cantabat mœstis Tibia funeribus.

Een zaak inzonderheid doet zeer veel ten voordeele van het gastmaal zo het my ook geoorloft is te zeggen wat ik 'er van denk; dat is dat de Figuren in verscheide koleuren gekleet zijn / 't welk niet overeenkomstig is met de plegtigheden van een Lijkstatie. Het blijkt uit het Opschrift van een voetstuk 't welk men by de Pronknaald heeft opgegraven / dat die Romein in 't begin der Regering van Augustus gestorven is. En de gene die de gewoontens van die tijd onderzogt hebben / komen overeen dat de vrouwen de Lijkstatien in witte klederen bywoonden / zijnde den rouw in het zwart al afgeschaft geweest van 't begin der Dictature van Cezar. Verders / geloof ik niet dat men veel verbeuren zou met te zeggen / dat die schilderyen in 't algemeen maar strekten tot een bloot sieraad van 't graf / zonder betrekkelijkheid tot het Gastmaal of tot de Lijkstatie. Het Graf der Nazoos zo nauwkeurig beschreven zedert eenige jaren door den Hr. Bellori / is dus gantsch met historien en sieraden vervult / daar men geen andere reden van zoeken moet als de keur van den Schilder. Het zelve kan men ook opmerken in verscheide andere Graven / inzonderheid op de Kruiken / welkers uitgehouwe beeltwerk oneindig veel verschillende zaken verbeelden.

De manier hoe die schilderyen bewaart zijn geworden / met de schoonheid van haar kolorijt, komt my als een opmerkelijke zaak voor. U E. weet dat * de schildery in oly / een nieuwe uitvinding is. Die van dat Graf is maar een bloot mengzel die het gepleisterde niet doortrekt. Evenwel zijn 'er eenige plekken / welkers levendigheid gansch niet vermindert schijnt.

* Jan van Bruggen uit het Land van Gelder, vond het uit in 't jaar 1450. (Andere zeggen dat die Jan genaamt wierd van Brugge, om dat hy geboortig was uit de stad van Brugge.)

De Naald van Cestius is maar twee hondert schreden van de kleine berg die men gemeenlijk noemd il Doliolo, of de Monte testaccio, de berg van gebrooke potten. Deze kleine berg is omtrent een halve mijl in haar ommetrek / en hondert vijftig voeten lijnrechte hoogte. Het onderzoek na 't gene die groote hoop gebroke potten mag veroorzaakt hebben / heeft hondert verschillende zaken doen zeggen; dog dit is het gemeenste gevoelen. De berg digt aan den Tyber zijnde / veronderstelt men dat de pottebakkers altemaal

Andere geloven dat die kleine berg bestaat uit de overgeschote stukken der Vaten waar in de Provintien hun Tribuit te Romen bragten. Dog dat gevoelen is mijns bedunkens zonder gront. Men vind dikwils Scorpioenen op de *Doliolo*, maar haar vergift is zwak en traag. Zo men het dier verbrijzelt op de plaats die gestoken is, zo is men aanstonds geneze.

op die plaats werkten / zo uit gemak van het water / dat zy voor hun werk nodig hadden / als om de gemakkelijkheid van het te vervoeren. Men oordeelt dat zy op een en dezelve plaats wierpen alle de stukken van de vaten die 'er braken / en die gedagte wierd door een andere gissing gesterkt met daar en boven te zeggen datze mogelijk uitdrukkelijk last hadden om zo te werk te gaan / ten einde dat men de overstroming van de Tyber aan die kant verhinderen zoud. Men voegt 'er by dat zo men inziet de menigte van Afgoden / sieraden van Tempels / Baden / Beelden / Kruiken / Pannen / allerhande slag van Vaten die 'er in de groote stad Romen gemaakt wierden / men zig niet zal verwonderen dat de gebroken stukken daar van by ieder pottebakker gemaakt / die kleine berg daar men van spreekt / veroorzaakt hebben. Die reden is zeer waarschijnlijk. Evenwel geloof ik datze kwalijk gegrond is / om dat men de zaak niet wel onderzogt heeft.

Eenige Wijnkopers belust geworden zijnde / om spelonken onder die berg te graven / om hare wijnen koel te houden / ben ik 'er zelfs dikwils geweest / en op verscheide plaatsen / wanneer men bezig was om diergelijke kelders te graven / zo dat ik de tijd en middel gehad heb om naauwkeurig te bezigtigen al wat men 'er uithaalde / en ik heb 'er niet onder kunnen bespeuren nog stukken van beelden of van pannen / nog overblijfzels van sieraden / nog met een woord eenige overblijfzels / of eenig schijn van alle die dingen die ik genoemt heb; in meer als twintig karren vol van die gebrooke stukken die ik zeer naauwkeurig bezigtigt heb / zijn my niet voorgekomen als brokken van kruiken / of ten minste van Vaten die waarschijnlijk kruiken geweest zijn / het welk zo gestelt zijnde / moet men maar na andere gissingen zoeken.

Ieder een weet dat 'er eertijds niet als het armste volk was dat buiten Romen begraven wierd in de hollen die men puticoli noemde. Het gebruik om de ligchamen te verbranden een lange tijd geduurt hebbende / wierd 'er een onnoemelijke menigte van aarde kruiken gemaakt voor menschen van een middelmatige staat / en men heeft niet te twijffelen of die kruiken braken zeer dikwils / wat zorg men 'er ook voor droeg. Zoud men dan niet kunnen onderstellen dat uit zekere reden van eerbied / voor Vaten die tot een heilig gebruik gedient hadden / en ook om dat nog eenige assche der dooden daar aan vast zat / men zig een pligt daar van maakte om 'er alle overblijfzels van op dezelve plaats te brengen? Voor het minste is het byna 't zelve 't geen hedendaags onder de Christenen wert in agt genomen / in 't vergaderen / en ophopen der opgegrave doodsbeenderen die men elders op hoopen legt omze zo lang als het mogelijk is / met eenige zoort van eere te bewaren.

De-

Dewijl het gerucht van den * vermaarden Pasquijn U E. doet begeeren om hem wat nader te kennen / zo wel als zijn makker Marforio, zal ik U E. geern wat nieuws daar van mede delen. De eerste is een Beelt dat heel verminkt en mismaakt is / het welk sommige zeggen / dat voor Alexander de Groote gemaakt is; andere voor Hercules, en andere voor een Romeinsch soldaat / men vind het op de hoek van een der grootste *a* kruisstraten der stad leunende tegen een huis. *b* Men verhaald een aardig antwoord 't welk Alexander de VI. gaf aan de gene die hem rieden Pasquijn in den Tyber te werpen / wegens de gedurige schimpschriften *c* die dat Critique Beelt tegens hem maakte. Ik zou vrezen zeide die Paus / dat hy zig in een kikvorsch zouw herscheppen, en laten my dag nog nagt met vrede. Marforius is ook / een verminkt Beeld / 't welk eertijds na het zeggen van sommige / een Beeld van Jupiter Panarius geweest is; andere zeggen van de Rijn of van de Nera die voorby Terni loopt. Dit alles is onzeker / zo wel als de afkomste der namen van die twee Censores. 't Is zeer waarschijnlijk / dat men eertijds de Pasquinades op de romp van Pasquijn aanplakte / dog dit werd niet meer gedaan / alle schimpschriften werden voor die van Pasquijn gehouden / zonder dat zy 'er omtrent geweest zijn. De gewoonte is dat Pasquijn op de vragen van Marforio antwoord geeft. De laatste is in een van de hoven van het Capitolium.

* Pasquijn was de naam van een kleermaker die daar dichte by woonde, en welkers winkel de gewoonlijke rendez-vous was van de liefhebbers van 't Nieuws. Die kleermaker, was een verstandig man, vrolijk van humeur, schimp ziek, en een groot liefhebber van koddige invallen, Zijn aardige zegswoorden wierden den naam van Pasquinades gegeven, en al wat 'er in de stad gedaan of gezegt wierd van *lardons* of steekelagtige woorden of schriften wierd hem toegeschreven. Om beter te doen geloven dat die schimpmare van hem kwamen, wierdenze boven het voornoemde beelt aangeplakt, 't welk aan zijn deur stont, en zo allengskens kreeg dat Beeld de naam van Pasquijn. Men vond het dicht by een huis 't welk staat aan de Ursins regt over 't Palazzo Torres.

a Op de hoek van de kruisstraat van Ariana. *Boiss.*

b Men schrijft die gedagte ook toe aan Paus Adriaan de IV. Het woord *Marforio* komt *van Martis forum*, de markt van Mars, om dat de plaats daar dat Beeld stond, eertijds zo genaamt wierd, gelijk als *Forum Augusti*, *de markt van Augustus.*

c Vendit Alexander Claves, Altariæ, Christum,
Emerat ille prius, vendere jure potest.

Sextus Tarquinius, sextus Nero, sextus & ipse,
Semper sub sextis, perdita Roma fuit.

Conditur hoc tumulo Lucretia nomine, sed re,
Thais, Pontificis, filia, sponsa, nurus.

De Sinspreuken van den opregten Pasquijn brengen my te binnen al die ik te la villa Benenedetti gelezen heb. Aan wat kant men zig wend in dat fraay huis ziet men niet als spreekwoorden en zinspreuken tegen de muuren/ over allerhande onderwerpen. Zo U E. het begeert zal ik'er hier eenige ter neer stellen.

Chi non s'avventura non ha ventura.
Invia Virtuti nulla est via.

*

Inter cuncta leges, & percunctabere Doctos,
Quâ ratione potes traducere leniter ævum.

* * *

Après la pluye, vient le beau temps.
Na regen komt moy weer.

*

Cùm Fata sinunt,
Vivite læti.
Stygias ultro quærimus undas.

* * *

Poco in pace, molto mi piace!

Pax optima rerum.
Pax materia gaudii.
Dulce Pacis nomen.
Candida Pax homines, trux decet Ira feras.

De vrede is de beste van alle zaken.
Vrede is stoffe tot vreugde.
Lieffelijk is de naam des vredes.

* * *

Chi paga debito sa capitale.
(*Promesso fa debito* !)

*

Verum oxyperum salubris diæta.
Per miangar assai, convien mangiar poco.
Cibi modicus, sibi medicus.

* * *

γλυκαίνει λιμὸς κυάμους.

*

Chi guarda ad ogni penna non fa mai letto.
Die op ieder veder agt geeft, zal nooit een bed maken.

* * *

Splendida magnificis paupertas regnat in Aulis.

*

Tout ce qui reluit n'eſt pas or.
Al wat 'er blinkt is geen goud.

* * *

Quis dives? *Qui nil cupiat.* Quis pauper? *Avarus.*

*

Gran pazzia il viver povero per morir ricco!

* * *

Bona Mulier donum Dei magnum!
Jucunditas à Domino!

*

Donne di feneſtre, uve di ſtrada.

* * *

Si qua voles aptè nubere, nube pari.
Elige cui dicas, Tu mihi ſola places.

*

Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη.

* * *

Donna virtuoſa non ſa ſtar otioſa.

*

Si Fortuna juvat, caveto tolli.
Si Fortuna tonat, caveto mergi.
Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

*** Bonnâ

* * *

Bonne renommé vaut mieux que ceinture dorée.

*

Decet timeri Cæſarem, at plus diligi.
Quo terret, plus ille timet; ſors iſta Tyrannis.
Sequitur ſuperbos à tergo Deus.

* * *

Buon Rè degli altri è Re di ſe ſteſſo.

* * *

SALUS POPULI SUPREMA LEX.

* * *

A bon chat, bon rat.

Qui ſe fait brebis le loup le mange.

*

Μελέτη τὸ πᾶν.

* * *

Il graſſo ſempre vuol eſſer di ſopra.

*

Vive tibi, & longe nomina magna fuge.
Divis aut iniquus eſt, aut iniqui hæres.
Nobilitas ſola eſt atque UNICA virtus.

* * *

Il n'eſt ſi bon chartier qui ne verſe.

Qui nihil poteſt ſperare, deſperet nihil.
Ipſa dies quandoque parens, quandoque Noverca.

* * *

Guardati da aceto di vin dolce.

* *

Qui procul à curis, ille lætus.
Si vis eſſe talis,
Eſto ruralis.

* *Néceſ-*

*

Necessité n'a point de Loy.

* * *

Ne sæpius homo ab homine.

*

Selon le bras la saignée.
Qui trop embrasse, mal étreint.

* * *

Quæ supra nos; nihil ad nos.
—— tractent fabrilia fabri.

*

Chi non sa niente, non dubita di niente.

* *

Patria est ubicunque bene.

*

Un nemico è troppo, & cento amici non bastano.

* * *

Mus non uni fidit antro.

*

Mieux vaut tard que jamais.

* * *

Omnes una manet nox,
Et calcanda semel via lethi.
Flos levis, Umbra fugax, Bulla caduca sumus.

Het is my leet dat ik U E. zo veel wonderen van Frescati en Tivoli niet te verhalen heb als U E. zig ingebeelt heeft. Het zijn zeer vermakelijke plaatsen / en zo men wil ik zal zelfs zeggen schone plaatsen. Maar zo wy die grondregel vast stellen dat dingen die men voor schoon houd / meer of min geagt moeten werden / na de vergelijking die men van dezelve maakt met andere / en dat gevolglijk de schoonheid der roozen en angelieren by voorbeeld / zodanig de geringe glans van de veltbloemen verdooft / dat men op deze geen agt geeft. Ik geloof om opregtelijk te spreken dat zo ik

Frescati by Versailles vergeleek / of alleen maar by eenige andere Lusthuizen die men in verscheide oorden in Vrankrijk vint en geen Koninglijke Huizen zijn / zo ben ik overtuigt zeg ik / en kan wel duidelijk staande houden / dat de Wonderen van Frescati niet anders als fraye dingen genoemt zullen kunnen werden / gelijk die van Tivoli, en al het fraaiste dat'er ten opzigte van fonteinen en tuinen rondom Romen is.

FRESCATI. Eertijds *Tuscu lum* Kircher beweert dat die stad drie hondert jaren voor den oorlog van Troyen gebouwt is.

Frescati is een zeer kleine stad op het hangen van een berg / twaalf mijlen van Romen. Men ziet'er verscheide Lusthuizen / waar van de drie voornaamste zijn / Monte dracone, aan de Prins Borghese, Belvedere aan Prins Pamphilio; en Villa Ludovisia, aan de Hertoginne van Guadagnole, Suster van den Connestable Colonna toebehorende. Dit alles gelijkt na Versailles, gelijk de stad Frescati na Romen gelijkt; of gelijk als twee of drie bomen na een schoon Landschap gelijken.

Monte-Dracone is een tamelijk groot huis op een hoogte / van waar men Romen ontdekt / en de gantsche uitgestrektheid van de vlakte die tusschen beide legt: Maar Romen is wat te verre om van die plaats met vermaak te kunnen bezigtigt werden / en het groene kleet van de vlakte is al te eenparig / en niet met al die veranderingen voorzien / daar een Landschap mee versiert wil zijn. Het gezigt van St. Clou na Parijs is veel schoonder. Het is waar dat men meer verscheidentheid vind als men het van de kant van Monte-Porcio bekijkt / maar dan is het gezigt ook veel bepaalder. De toegangen van Monto-Dracone zijn zeer moeilijk: En om te zeggen zo als het is / voor het tegenwoordige zijn'er nog tuinen nog fonteinen die eene beschrijving waardig zijn

Belvedere is byna in dezelve stand als Monte-Dracone. Daar is een fraaye waterval / en een spelonk daar men Apollo met de negen zang-Godinnen op Parnassus ziet. Men zegt dat alle die Beelden op de fluit speelden / toen de Konstwerken in goede staat waren.

De Waterval van den Lusthof Ludovisia maakt ook het voornaamste sieraad van den tuin. De meubelen van die drie huizen zijn maar tamelijk en alles is'er doorgaans wat verwaarloost.

TIVOLI. Eertijds *Tibur.* het gene het onwetende volk *Tivoli Vecchio*

Tivoli is insgelijks een kleine stad op een heuvel / achtien mijlen van Romen. De Hertog van Modena heeft'er een Lusthuis 't welk men gemeenlijk noemt het Paleis van den Cardinaal d'Est, om dat het geschikt is voor de Cardinalen van dat Huis / als'er zijn. Dat Paleis is groot en tamelijk fraay in 't oog / maar de vertrekken zijn'er niet zeer schoon / gelijk ook niet de stofferingen. De drie kamers door Raphaël in natte kalk beschildert / zijn het fraaiste dat'er te zien is met eenige oude Beelden. De tuin is niet zeer groot / maar

ver-

vermaakelijk torens gewijs geschikt / en de waterwerken overtreffen ver alle die van Frescati ; Ja zelfs zo men zegt / alle die men in Italien ziet. Ten alle ongeluk zijn de meeste pijpen verstopt / en de Konstwerken in slegte order. Alles is * tegenwoordig zo verwaarloost in dat huis / dat men de overblijfzelen van deszelfs schoonheid niet aanschouwen kan zonder een vermaak dat met leetwesen vermengt is. Verders zou het onredelijk wezen dat men niet zou prijzen een plaats dewelke enkel in zig zelven beschouwt zijnde / veel bekoorlijkheden en curieuse dingen bevat. Ook is mijn meining niet / iets van haar luister te verminderen. Ik ga maar alleen aan tegen het al te voordelig vooroordeel 't welk vele menschen daar van hebben / op dat men het regte denkbeeld / 't welk men daar van hebben moet niet verlieze / en dat men niemand wat op de mouw spelde. Misschien hebben de tuinen en de fonteinen van Italien eertijds verdient boven die van Vrankrijk en andere Landen geacht te werden ; nu ik wil tot dat onderzoek niet overgaan ; maar het zy hoe het wil / de zaken zijn van gedaante verandert; men moet dan ook van taal veranderen. Ik moet bekennen dat ik geweldig verbaast ben geweest / toen ik alle kleinigheden hier gezien heb / na dat ik duizendmaal de fonteinen van Italien had horen verheffen / als of 'er geen in de wereld te vinden waren die men daar by vergelijken kon. Het Paleis en de tuinen van Est hebben zo men zegt drie millioenen gekost; wel aan / het zy zo ; men dient ook te weten dat 'er in Versailles een onvergelijkelijke pragt en rijkdom is / dat de wateren van Versailles een millioen reizen die van Tivoli overtreffen en inzwelgen ; dat het loot alleen van de pijpen te Versailles tienmaal meer als heel Tivoli gekost heeft.

noemt, is anders niet als *la Villa Hadriani*, Spon.

* Den 8. April. 1688.

De Waterval van * Teverone is de opmerkelijkste zaak van die kleine stad. Die rivier maakt een zeer fraay en breed watertapijt / maar de val is niet zeer hoog. Daar dichte by ziet men de puinhopen van een oud Gebouw / 't welk men zegt dat eertijds geweest is het *a* huis van de Sibylle ; doch het zijn maar fabeltjes / die men met goede redenen wel zou kunnen wederleggen. Op de plaats zijn twee oude Beelden van een rosagtig marmer met zwart gevlakt / dewelke volgens de Hr. Spon , beide de Godin Isis verbeelden. Dezelve Schrijver vooronderstelt dat Adrianus dezelve uit Egipten had laten komen / om aan zijn lusthuis van Tivoli tot een sieraad te verstrekken

* Men vind in die rivier, kleine steentjes, die men hagel van Tivoli noemt. *Du Val.*

Het gebergte van Tivoli verschaft t'zedert een onbedenkelijken tijd / het grootste gedeelte van de steen daar men zig te Romen van bedient. Dat noemt men in 't gemeen het Travertin , in plaats van de naam

a Andere zeggen dat het een Tempel van Herkules was.

van Tyburtin. De gantsche Schouwplaats was 'er mee bekleed/ en de voorgevel van St. Pieters Kerk is 'er van opgebouwt. Die steen gelijk U E. ziet is van een zeer goed gebruik / maar zy is geel en sponsagtig. U E. steen van Portland, gelijk ook die van Parijs en die van Caën vallen fraper voor het oog.

Alexander Tassoni in zijn verscheide gedagten / verhaald een opmerkelijke zaak die ik vertrouw dat U E. geern van my hooren zult ter gelegenheid van de steengroeven van Tivoli. Het is maar weinig dagen geleden * zegt die Schrijver / dat de ambagtsluiden die de steen te Tivoli haalden / een groot vierkant open gespouwen hebbende / een leege plaats daar in vonden. In die put / was een levendige kreeft / die vier pond woog. De ambagtsluiden kookten ze en aten ze op. Ik heb in een ander Alexander dat is Alexander van Alexandryen gelezen dat hy in 't hert van een groot stuk diergelijk marmer een tamelijke meenigte zagte en welriekende Oly gevonden had. Tassoni verhaald dat in het zelve jaar te Tivoli gebeurde / dat een kat een rot zoog. Zo die zaken gewis doorgingen / geloof ik datze U E. niet minder behagen zouden als de watervallen in de tuinen van Est.

* Hy schreef voor vijftig jaren.

Baptista Fulgosius spreekt van een levendige worm die in het hart van een keysteen gevonden wierd.

Drie mijlen van Tivoli passeerden wy in het wederkomen / het kleine Meir genaamt Lago de Bagni / of solfatara. Het volk geeft het ook de naam van de sestien barkjes / wegens de sestien drijvende Eilanden die op dat Meir zijn. Het is maar gelijk een kleine beek, byna rond en twee hondert schreden breed. Het water daar van is zeer doorschijnend / en van een koleur die zeer blauw voorkomt. Daar uit vloeit een tamelijk groote beek die snel loopt / en zig daar digte by in de Anieno werpt. Het Meir en de Beek geven een zwavelagtige reuk van zig die levendig treft / en die men van zeer verre verneemt. De laatste Cardinaal van Est hebbende te vergeefs getragt de diepte van dat Meir te peilen / liet 'er twee duikelaars in gaan een van dewelke zedert noit weer gezien is. Den andere verhaalde dat hy het water zo heet gevonden had / hoewel het koud boven op de oppervlakte is / dat het hem niet mogelijk was geweest / om zeer laag neer te dalen. De aarde is droog en van onderen hol rondtom de kanten van het Meir; men kan wel van de holligheid oordelen door het doffe geluit dat de paarden in 't voortgaan veroorzaken / het gene men van dat Meir ziet is waarschijnlijk niet meer als een kleine opening van een groote afgrond / dewelke zig verwijdert / en van onderen wederzijds zeer verre uitstrekt. En men kan dunkt my aangaande de eerste duikelaar wel gissen / dat hy 'er of te diep ingesprongen zijnde / door de hitte van 't water te schielijk getroffen is / of in eenige onderaardsche golf verdoolt zijnde / met het hooft tegen 't gewulfzel is komen te stoten/

Lacus Albuncus.

Men geeft voor dat het water van L'Aniene een sonderlinge deugt heeft om de tanden en het Yvoor wit te maken. *Schrad.*

in

Lusthuys van Borgheze.

en plaats dat hy juist de opening van 't Meir treffen zoud. Het zy hoe het wil / ten opzigte van de eerste gissing moet men noodwendig geloven dat het ligchaam na eenige afgelege plaats gedreven wierd / dewijl het nooit weer boven 't water gezien is.

Men ziet op den oever van dat Meir / oude puinhopen die de Oudheidskenners de Baden van Agrippa noemen. Het grootste van de drijvende Eilanden is een volmaakt Ovaal, en de lengte is vijftien voeten of daar omtrent. Zy zijn altijd zamen aan de kant daarze de wind na toe drijft. Hoe weinig menze aanraakt kan menze doen voortgaan zo als men wil. Twee perzonen van ons gezelschap gingen op een van de kleinste / en zetten 't alleen met de punt van een degen van de wal af.

Ik heb nog verscheide dingen aan te merken van verscheide lusthuizen rondtom Romen leggende / hoewel het mijn voornemen niet is een beschrijving daar van te maken zo als ik U E. reets gezegt heb.

Het Lusthuis Borghese scheen my toe als het gene dat best onderhouden werd van alle de gene die wy gezien hebben. Het is zekerlijk een zeer aangename plaats / en een groot Prins waardig. Het huis is byna van buiten t'eenemaal met oud uitgehouwe beeltwerk bekleed / 't welk met zo veel evenredigheid geschikt is / dat men het geloven zou voorbedachtelijk gemaakt te zijn / om dus geplaatst te werden. Onder het groot getal Beelden daar de vertrekken van dat klein Paleis mee vervult zijn / zal ik alleen onderscheiden * de Gladiateur, of vechter / waar van U E. de Copy in metaal ziet / ten einde van 't Canaal van het Park te St. James. De Juno van Porphyr. De Wolvin van Romulus van fijn rood Egyptisch marmer. De borstbeelden van Annibal, Seneca en Pertinax. Den Hermaphrodit, en den ouden Silenus die Bacchus op zijn armen houd.

* Op de *basis* is geschreven; Ἀγασίας Δωσιθέου Ἐφέσιος ἐποίει. Dit Beeld is een van de volmaakste van Italien. De mensch is in 't kragtigste van zijn jaren, schoon Naturel, schoon-

David tegen Goliath slingerende; Eneas die Anchises verboert / en de herschepping van Daphné zijn drie nieuwerwetse stukken van de Cavallier Bernin, dewelke wel waard zijn om onder de eerste geplaatst te werden. Ik zou tot geen einde komen indien ik U E. ook van de heerlijke schilderyen sprak. De St. Antonius van Carache, en de dode Christus van Raphaël werden voor de twee voornaamste gehouden.

Het Lusthuis Borghese, ik zal het nog eens zeggen / is een zeer bekoorlijke plaats. Indien de Koninglijke pragt die men elders zien kan / daar zo overvloedig niet voor den dag komt / men vind 'er zagter schoonheden en die meer treffen; tedere en natuurlijke schoonheden / die meer liefde verwekken / al heeft men 'er zo veel eerbied niet voor. Ik zal hier nog by doen / dat Romen de bron zijnde der Beel-

 den

den en oude Beeldhouwers stukken waar van eenige zo men zegt onnavolgelijk zijn / moet de rest van de wereld in dit opzicht wijken voor het huis van een Romeinsch Edelman.

stand. Niet zwak en verwijfd gelijk de *Lantin* en *Apollo*; nog overdadig gezeenuwt als een Hercules.

Zo als wy in 't kleine bloemperk wandelden / liet my de Tuinier zien een witte dubbelde Hyacinth voor welkers bol hy zeide dat voorlede jaar vijf honderd kroonen betaalt was. Ik weet dat men in Vlaanderen Tulpen verkogt heeft / tot vier a vijf hondert pistolen / zo sterk waren zy op die bloemen gezet Men behoeft zig niet meer te verwonderen over de prijs die men voor de juwelen geeft / dewijl men zo veel besteet voor een schoonheid die de minste duurzaamheid des wereldes bezit.

Het Lusthuis Ludovisia werd zeer verwaarloost / 't welk door het afwezen van de Prins van Piombino die 'er de bezitter van is / veroorzaakt werd. Men ziet 'er een wereld van oude Beelden. De * Gladiator of Kampvechter die de geest geeft / en overal bekend staat onder de berugte naam van de stervende Mirmillus, is het stuk daar de kenders het meeste werk van maken. Men waardeert het op een oneindige somme / en in der daad diergelijke dingen hebben geen prijs. Evenwel / hoor ik dat die arme Prins wien hy toebehoord; in twijffel staat of hy hem verkopen of verzetten wil aan D. Livio Odescalchi, voor vijftien duizend kroonen die hy hem daar voor bied. De Fulvius, de Groep die zy noemen der Eendragt / de Esculapius, de godbrugtige Antoninus, de twee Apollos, de twee kampvechters die rusten; de Boschgod met de Venus, &c. zijn altemaal zeer schoone stukken. De beste schilderey stukken zijn met de beste meubelen elders vervoert. Men liet ons het houtwerk van een ledikant zien met verscheide zoorten van edele gesteentens beset / 't welk men zegt dat twintig duizend pistolen gekost heeft; tegenwoordig is het t'eenemaal ontramponeert. In dezelve kamer / vertoont men een kleine hoop beenderen 't welk men zegt dat een geraamte is van een mens in steen verandert / dog dit is een abuis. De beenderen zijn geensints tot steen geworden / maar daar is rondtom een zekere kristal of steenagtige korst opgekomen / waar doorze zo genaamt zijn. Ik wil daarom niet zeggen dat de beenderen geen steen kunnen werden gelijk andere dingen. Daar is niets zo men zegt dat niet tot steen kan werden. In de verscheide Cabinetten die wy tot hier toe bezigtigt hebben / heb ik honderderlei dingen aangemerkt / of liever hondert figuuren van verscheide dingen / Vrugten / bloemen / bomen / hout / planten / beenderen / visschen / broot / stukken vleesch / alderley zoort van dieren; dog om de waarheid te zeggen zoud ik voor al die herscheppingen geen borg willen wezen. Paré zegt dat hy een kind gezien heeft 't welk in zijn moeders buik tot steen geworden was / en de Historv van onze Eeuw verhaald ons

* Daar waren drie voorname zoorten van Vechters; *Andabates*, *Retiarii*, *& Myrmillones*. P. Gaut.

ons * van een stad in Africa die in eene nagt tot steen wierd / met menschen / beesten / bomen / huisraad / en al wat 'er in de stad was / zonder eenige uitzondering: die het geloven wil / die kan.

* De stad *Biedoblo.* Ziet Mund. sub. Kircheri. Aventin, in zijne Jaarboeken van Beyeren: spreekt van verscheide karels van dat Land, dewelke terwijl zy hare koeyen melkten schielijk in zoutbeelden verandert wierden, dit geschiedde door de kragt van zekere geesten die rondtom hen uitwaassemden, gedurende een zware aardbeving die'er in 't jaar 1348. gebeurde.

Het Lusthuis Chigi heeft overvloed van kleine waterstralen / die de meeste tijd de nieuwsgierige nat maken / zo men in het inkomen geen zorg daar voor draagt / met aan de Tuinman iets te geven. Men ziet 'er een Cabinet van Rariteiten / waar van de kleine Adriaan van een Orientaals of veelverwig marmer het geachtste stuk is.

De groote Allées van het Lusthuis Montalte of Savelli, en deszelfs Beelden en Schilderyen / maken dat het onder de aanzienlijkste gerekend werd. Men ziet'er nog de kleine graauwe kamer van Sixtus de Vijfde / toen hy Cardinaal Montalto was / en gelijk U E. weet / een Franciscaner Monnik. De Germanicus, Pescennius Niger, de Scipio, de Adonis, de Godin Nænia, en de Kampvechter van toetsteen werden onder de voornaamste oudheden gerekend. En onder de schilderyen de dode Christus van Raphaël, de St. Franciscus van Carache, de Maget en Bacchus van Guido, met de St. Jan van Pomarancio.

De tuinen van het Lusthuis Pamphilio zouden mijns dunkens de schoonste van alle wezen / zoze beter onderhouden wierden. Men vind 'er in alles beter ordonnantie / meer kunst / en een beter aangelegde verdelinge. Het huis is van buiten met zeer schoon uitgehouwe beeltwerk en oudheids stukken vercierd / gelijk het Lusthuis Borghese, en het binnenste is'er niet min vol af / maar de schoonste beelden zijn zeer in wanorder geraakt door het toeval dat ik U E. zo zeggen zal. De Prins Pamfilio nog zeer jong zijnde / wierd door de Jesuiten sterk aangezogt om tot haar Societeit over te komen. Hy bevond ook dat hy eenige neiging hadde om het te doen / en die 'er belang by hadden verzuimden niets om hem te winnen door middel van de devotie / waar aan zy wel wisten dat hy zeer gevoelig was. Onder anderen begonden zy wakker uit te varen tegen de onbetaamlijkheid van de marmere naaktheden die de Prins in dat Paleis hadde. En de tedere conscientien van die strenge Casuisten noodzaakten hem eindelijk om * verscheide delen van die naaktheden te doen dekken. Die arme jonge Prins liet dan al zijn marmere volk gepleisterde hemden aantrekken / mannen / vrouwen / en kleine

* De Hertog Mazarin, en de overle-

kleine kinderen. Deze hervorming viel eenige perzonen wel smertelijk/ inzonderheid de Schilders / Beelthouwers en Oudheids kenners; maar geen menschelijke bedenkinge was magtig af te wenden het godvrugtig voornemen om zo veel gewaande verlokkende en oproerige voorwerpen te verbergen. Alles wierd zonder genade gemartelt en gepleistert, uitgezondert een kleine Bacchus, die het ik weet niet op wat manier ontkwam / gelijk de jonge Heer de la Force * de moort van St Bartholomeus. Een arme Venus / een van de proefstukken van de vermaarde Carache, wierd van 't hooft tot de voeten beklad / en daar na ik weet niet in hoe veel dingen herschapen / die tegenwoordig het hooft van de schilderye beslaan / daar zy te voren het beste deel van in hadde.

de Hertoginne van Guise hebben onlangs dezelve dwaasheid begaan.

* Hy wierd naderhand Hertog gemaakt.

Eindelijk gebeurde het evenwel / dat de Prins van zinnen verandert zijnde / en besloten hebbende de Societeit van zijn Princes voor te trekken boven die van de Jesuiten belust wierd om zijn volk weer te herstellen zo als het in het begin geweest was. Hy liet dan al dat lelijke pleisterwerk daar het mee overdekt was / weg nemen: dog by ongeluk hadden de metzelaars het marmer dikwils wat te hard aangetast om 'er het Cement beter op te doen zitten / zo dat die schone stukken voor het merendeel zeer beschadigt zijn.

Ik dien hier nog wel by te voegen / dat ik aan 't Lusthuis Savelli in opmerking genomen heb een Abrahams Offerhande van l'Espagnolet, op een ongewone manier geschildert. In plaats dat men gemeenlijk Isaak op zijn knien af beelt / de oogen toegebonden / onder 't zwaart op zijn Switzers / of onder de zabel op zijn Turksch van zijn Vader Abraham die hem het hooft op zijn Fransch gaat afslaan ; zo geeft hem l'Espagnolet niet anders in de hand / als een bloot offermes als of hy gereet stond om hem den hals af te snyden / 't welk met de waarheid van de Historye nader overeen komt.

Ik weet ook niet waaromze gewoon zijn Isaak als een zeer jong karel te verbeelden. Daar werd uitdrukkelijk gezegt gelijk de Ridder Th. Brown heeft aangemerkt / dat al het hout 't welk het brandoffer stond te verteeren op zijn rug geladen wierd om op den berg gevoert te werden. (Gen. 22: 6) 't welk een zeer zware last was. Joseph zegt dat Izaak toen vijf en twintig jaren oud was. Ant. Jud. L. 1. Kap. 13.

Julius den Romein was den Architect van het Lusthuis des Hertogs van Parma, 't welk gemeenlijk genaamt werd Vigne Madame. Dat Huis is nog groot nog pragtig / maar van een ordentelijke schoonheid / zonder optooizel / en de stand is uittermaten bevallig. Aan de eene kant ontdekt men bescheidentlijk Romen met de tuinen en veel fraaye huizen. Aan een andere kant zijn het wel bebouwde heuvels. Regt over / ziet men de Tyber slangs gewijs door de weiden

den lopen. En in het verschiet / vermengen zig de toppen van den Apennin, gantsch met sneeuw overdekt; ongevoelig met de wolken. Van achteren / komen tegen het Paleis aan Bosschen met hoog opgaande bomen / welkers koele en eenzame Allées onuitsprekelijke bekoorlijkheden hebben. De tuinen leggen terras gewijze en de beelden of fonteinen ontbreken 'er niet.

Ik zoud U E. nog vele dingen kunnen zeggen van de Lusthuizen van Medicis, Matthei, Lanti, Cesarini, Justiniani, en eenige anderen; maar U E. zoud op 't laatste moede werden van nergens af te horen spreken als van beelden en schilderyen. Ik zal dan daar by blijven / en van deze lange Legende ook een einde maken.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Romen den 11. April 1688.

XXVII. B R I E F.

MYN HEER,

Ik zal deze Brief beginnen met het beantwoorden der vragen die U E. wegens den Tyber doet. Het is gewis dat die rivier van zich zelven niet aanzienlijk genoeg geweest is / om zig zo beroemt te maken als zy geweest is. Buiten twijffel is zy de eer van zo bekend te zijn / verschuld aan de faam van de vermaarde stad die zy besproeit / ofze moest misschien door hare overstromingen eenig gerugt gemaakt hebben. Evenwel is het ook waar dat men'er dikwils met al te veel veragting van gesproken heeft. De groote Rivieren hebben haar glory benijd / en dezelve voor een modderige sloot uitgemaakt gelijk ik zie dat men U E. dezelve heeft afgemaalt. U E. kan rekenen dat om doorgaans te spreken / de Tyber in Romen omtrent 300 voeten breed is / tamelijk snel van loop / en heel diep. Suetonius verhaalt dat Augustus dezelve liet schoon maken / en zelfs wat verbreden / om zijn loop gemakkelijker te maken. Andere Princen hebben ook haar best gedaan om het kwaat van zijne overstromingen

De Tyber wierd eertijds genaamt *Rumon*, *Terentus*, en *Albula*.

Hy ontfangt 40 rivieren eer dat hy te Romen komt.

Martian.

De brug St. Angelo is 33

gen / voor te komen / maar hunne pogingen zijn byna t'eenemaal vrugteloos geweest. De Sirocco-levante 't welk het Zuidooste van de Middelandsche zee is / en dieze hier de Zeewind noemen / waait zomtijds met zodanige heftigheid / dat hy de wateren van den Tyber ter plaatse van zijn uitloop in zee te rug drijft of ten minsten staande houd. En als het dan gebeurt dat de gesmolte sneeuw van den Appenin de stromen die in den Tyber vallen doet zwellen / of dat een regen van eenige dagen dezelve uitwerking voortbrengt; de zamenloop van die verscheidene toevallen / doet die rivier noodwendig hooger werden / en veroorzaakt die overstromingen / die de geessels van Romen zijn / gelijk de blakingen van de Vesuvius, die van Napels zijn. Men ziet opschriften op verscheide plaatsen tegen de huizen aangeplakt / om het jaar en de hoogte van de overstrominge te kennen te geven.

Het water uit den Tyber is altijd onklaar en geelagtig / maar als men het laat zinken van 's avonds tot 's anderendaags / werd het t'eenemaal helder en schoon / en men verzekert ook dat het volmaakt goet is. Ondertusschen zie ik dat men altoos onnoemelijke onkosten gemaakt heeft om andere wateren te Romen te doen komen. Men heeft andere rivieren van loop doen veranderen / bergen doorgestoken / en groote waterleidingen gemaakt; en het geen men eertijds dede / doet men nog hedendaags. Het Aqua-felice komt twintig mijlen van Romen, en heeft Paus Sixtus de Vijfde by de vier hondert duizend kroonen gekost. En waarschijnlijk heeft men veel grooter kosten moeten doen * voor de fontein van Montorio om datze veel verder van daan komt.

voeten lang, en de brug Sixtus 300. Eenige Oudheids-kenders hebben geschreven dat het niet geoorloft was op de oevers van den Tyber te timmeren uit eerbied voor die heilige vloed. Maar 't is een dwaling, en het tegendeel is ligt te bewijzen.

Claudianus en verscheide andere Auteurs spreken nauwkeurig over de quantiteit van de schoone Gebouwen die op den oever des Tybers waren.

De grootste overstroming gebeurde onder Clemens de VIII. in 't jaar 1598, in de maant December.

* *Paulus V. Pont. Max. aquam in agro Braccianensi saluberrimis è fontibus collectam, veteribus aquæ Alseatinæ ductibus restitutis, novisque additis xxxv. ab urbe milliario duxit An. Dom.* 1612. *Pontificatus sui septimo.*

Ik zal U E. iets anders van de Montorio zeggen / dewijl ik my daar bevind. Men ziet'er op 't groot Autaar van de kerk der Franciscanen, de wonderbaarlijke schildery van de verandering der gedaante van Christus op den Berg / 't welk het laatste werk en het proefstuk van Raphaël is geweest / en dichte by die kerk gaat men met veel devotie bezigtigen de kapelle die gebouwt is ter zelver plaats daar men zegt dat St. Pieter gekruissigt wierd. Zy hebben in 't midden van die kapelle een tamelijk diep gat gemaakt waar

in, zy verzekeren dat het kruis geplant stond. U E. weet wat Platina na eenige anderen zegt dat St. Pieter met het hooft na omlaag wilde gekruicigt zijn / zig niet waardig agtende op dezelve wijze als onze Zaligmaker gehandeld te werden. De schildery van die kruisiging ziet men in de kerk van St. Paulus in de drie fonteinen / zy is van Guido. En in dezelve kerk werd een zuil aangetoont / waar op men zegt dat St. Paulus onthalst wierd. Het is een schoon onderwerp van onderzoek voor de weetgierige van dusdanige dingen / om te weten hoe die onthalzing op een zuil of kolom heeft kunnen geschieden.

Deze kolom doet my te binnen brengen de gene die wy over eenige dagen zagen in het klooster van St. Jan de Latran. Het is de kolom op dewelke de haan van St. Pieter kraaide. Ter zelver plaats laat men een andere zien / die in de lengte opspleet en van een ging op den dag van Christus lijden. Men toont 'er aan een * maat van de hoogte van Christus / met dewelke men zegt dat nooit iemand geheel egaal gebonden is. Men bewaard 'er de *a* steen op welke de soldaten van Pilatus het lot wierpen / over de rok van Christus, wie datze hebben zou. Zy zeiden ons dat de dobbelstenen te Unbriatico zijn / een stad in Calabrien. Ik zal U E. niet spreken nog van het Autaar dat door een Hostie doorboort wierd / dewelke uit de handen van een ongelovige viel / nog van de andere rariteiten die men onder de overdekte galderyen op een vergadert heeft. Maar ik zal U E. nog zeggen dat ik 'er de doorboorde stoel gezien heb daar U E. my van spreekt / en die eertijds tot de plegtigheid diende / om van het mannelijk of vrouwelijk geslacht der Pauzen verzekert te zijn. * Het is een zoort van een leunstoel uit een stuk marmer.

Dat de reden van dat onderzoek aanleiding tot het oude gebruik van die stoel gegeven heeft / of datze gemaakt is geweest gelijk andere gezegt hebben / om de Pauzen te doen geheugen dat zy geen Goden zijn / maar ware menschen / en alle menschelijke zwakheden onderworpen : Of dat men zig daar van bedient heeft tot die twee zaken ter zelver tijd / gelijk het schijnt dat zulks het gevoelen van Platina is / die zig op die plaats wat duister laat horen / die questie laat ik geern nevens U E onbeslist. Maar wat aangaat de zaak van de Pauzin / daar zal ik anders van spreken ; en dewijl U E. my aan-

* Correct ses Engelsche voeten en de dikte van een kroon

a Zy is van marmer, 4 voeten lang, en 3 breed.

* Na dat men de getuigen onderzogt had, riepmen uit met luider stemme. Ἄῤῥην ἐστὶν ἡμῖν ὁ Δεσπότης.

Mas nobis Dominus est ; Wy hebben een Heer of een Paus die een Man is. *Leon Calchon.*

——— alta voce exclamabant, *Testiculos habet*, *dignus est Papali Coronâ.*

——— (at nemo jam Pontificatum promovetur qui suæ virilitatis, non dederit antea satis efficax testimonium.) *J. J. Boissard.*

aanleiding geeft om hier eenige aanmerkingen ter neer te ſtellen wegens 't gene zeer veel menſchen over die ſtoffe gezegt hebben / zo zal ik U E. ongeveinſt zeggen dat ik geen wezendlijkheid vind nog in uwe tegenwerpingen nog in eenige van de gene die men tegen die Hiſtory gemaakt heeft.

Het is waar dat zommige Proteſtantſe Leeraars dezelve voor een fabel uitgemaakt hebben/ zo wel als de Rooms Catholijken van deze laatſte Eeuwen ; het zy dat de eerſte het in der daad voor zodanig gehouden hebben ; het zy door ik weet niet wat voor een geeſt van diſtinctie / dieze wel hadden mogen laten varen. Maar ieder heeft zijn gevoelen vry Wy zweren niet op 't geloof van een ander. Laat ons dan tot de zaak zelfs overgaan / dewijl U E. zulks begeert, en laat ons zien zo kort als mogelijk zal zijn / wat voor of tegen de zaak doet.

Wat my aangaat / ik vinde niets ter wereld 't welk beletten kan dat dit geval niet zou kunnen geſtelt werden onder het getal van oneindig vele andere buitengewone daden / die de Hiſtory aanhaald / en daar het onbillijk zou wezen geloof aan te weigeren. Wy vinden zeventig of tachentig Schrijvers die op verſcheide tijden dezelve zaak aanhalen. Dit zijn menſchen van een goet oordeel ; het zijn menſchen die om geen voordeel of eer zodanig moeſten ſpreken. Gantſch in tegendeel / het belang hunnen Godsdienſt en de vrees voor eenige ſtraf vereiſte eerder datze dat geval verborgen hielden. Wat dwaasheid dan / wat buitenſporige gedagten zouden het voor al die menſchen geweeſt zijn een fabel van zodanige natuur te gaan verſieren met alle hare omſtandigheden? en van wat klaarblijkelijkheid willen wy ook dat getuigeniſſen zijn zouden / om dezelve bekwaam te vinden om ons te kunnen overreden van 't gene wy niet zien?

Blondel bekent 'er een en ſeventig Griekſche Latijnen, Gecanonizeerde menſchen en anderen.

En de vermaarde Steven Paſquier zegt dat geen van die Auteurs bevonden werd met eenige drift tegen de waardigheid van de H. Stoel te zijn aangedaan geweeſt.

Ik beken U E. dat de fraaye geeſt van ongelovigheid / alhier mijns bedunkens een zeer ſlegt figuur maakt. Maar zal U E. my zeggen / men houd zig niet aan de bloote negative ; men ſteunt op verſcheide redenen die waardig zijn dat menze onderzoeke / en alles wel gerekend/ vind men dat Hiſtory van de Pauzin / geen geloofbare vertelling is

In een oogenblik zal ik U E. redenen aanhoren en daar op antwoorden ; maar vergun my U E. voor af te zeggen dat wanneer een gebeurde zaak met genoegzame uitdrukkelijke getuigeniſſen geſtaaft is / zonder dat 'er iets in is dat tegenſtrijdigheid mee brengt / zo zijn geene vitteryen op eenige zware en buitengewone ſtellingen gegrond / genoegzaam wezendlijke redeneringen om de Hiſtory te niet te doen. Hier zijn zeer geloofwaardige getuigen dewelke verhalen dat zodanige zaak gebeurt is ; niets is 'er ſtelliger/ en halve zwarigheden betekenen niets tegen die getuigeniſſen. Het is

van

van een volstrekte noodzakelijkheid/ dat de sterkste het winnen moet; men moet of klaarder blijken bij brengen / of het verloren geven tegen wil en dank.

Het komt hier niet op aan dat men onderzoeken zou of het gemakkelijk zou zijn een vermomde dogter tot op de Pausselijke Croon te brengen; buiten twijffel zou dat voornemen belagchelijk zijn en de mogelijkheid van te kunnen gelukken / zoud een slegte reden wezen voor de gene die zo een zaak voornam; maar men moet over het geen dat voorbij is anders redenkavelen als over het toekomende. Wy zien alle dagen reekzen van buitengewone en onverwagte gevallen / aan welkers waarheid wy niet twijffelen / hoewel men krankzinnig zou moeten zijn om zig voor te laten staan van diergelijk werk te willen beginnen.

Men moet ook de verscheidenheid der tijden inzien. Het was toen een eeuw van onwetenheid, van domheid en verwarring. Is men hedendaags niet beter, men is listiger, en omzigtiger.

Daar is dan een misverstand en dubbelzinnigheid in het woord moepelijkheid. Zodanige zaak is waarlijk moepelijk om te doen / die egter ligt gedaan werd / en niets moepelijks in heeft om te geloven wanneer ze gebeurt is. De Switzer Willem Telle had reden om te zeggen dat het hem een zeer moepelijke zaak was / om den appel die boven op het hooft van zijn kind stond / met een pijl af te schieten. Evenwel als men de zaak in zig zelven beziet daar was geen reden waarom zijn pijl eerder na een andere plaats moest gedreven worden / als na den appel. Een eenvoudige Herderin midden in 't veld te gaan opzoeken / haar verzoeken het harnas aan te trekken / en den degen op zy te steeken / van den Koning het bevel over een leger te gaan verzoeken en den vyand uit het Land te verjagen / houd dat zo lange als het U E gelieft / voor een inbeelding en een droom. Maar als men U E. zal komen zeggen * dat de Maget van Orleans die zelve Herderin was / en ter zelver tijd die groote Veldheer / veranderd dan van taal zo het U E. gelieft / en laat de mogelijkheid van de zaak U E. genoeg zijn om 'er de waarheid niet van tegen te spreken.

* Joanna van Arc, arme Herderin, uit het dorp Damremy op de Maas. Oud zijnde 18 a 20 jaren, Karel de VII. gaf haar eenige Troupen. Zy ontzettede Orleans, herwon Champagne, en liet de Koning zalven. *Ziet Mezeray in 't leven van Karel de VII. in 't jaar* 1429.

Dit pas ik toe op onze Pauzin / en zonder op de gelijkenisse langer te blijven staan / zo begeer ik dat U E. afzie van die zwakke bewijsredenen die U E. uit eenige gewaande moeielijkheden trekt zo die moeielijkheden uitgelegt kunnen werden door redenen die de zaak evenwel waarschijnlijk en mogelijk maken.

Ontdoet U E. ten eerste bid ik U E. van dat vooroordeel tegen de bekwaamheid der vrouwen. Duizend voorbeelden van doorlugtige vrouwen zouden ons / schoon het de reden niet leerde / genoegzaam doen zien dat haar niet ontbreekt als de opvoeding die men de mannen geeft / om'er schrandere hoofden van te maken.

Laat de kin zonder baart van de Pauzin Joanna U E. ook geen verlegentheid maken. Men heeft altijd geen oude baarden gezogt om Pauzen van te maken; en zelfs heeft men 'er zomtijds zulke jonge * verkoren / dat menze wel voor dogters had kunnen nemen / als men maar by de kin oordelen zoud. Daar en boven waarom zoud gy willen dat een *a* Semiramis de rol van Koning met het kleet en in hoedanigheid van een man gespeelt zou hebben / en dat onze Hoogduitsche onder de begunstiging van diergelijke vermomming niet voor Paus zoud hebben kunnen spelen? Wat weten wy zelfs of de een en de ander niet van die Viragos waren / waar van het uitterlijk wezen meer manlijk dan vrouwlijk is / *b* en aan wie de baart niet ontbreekt. Zo lang als U E. het denkbeeld van een dogter zult hebben die jong is, zagt, aardig, eenvoudig, vreesagtig, zonder wetenschap, zonder ervarentheid en gekleed als de andere dogters, zal uw vooroordeel U E. buiten twijffel altijd in verlegentheid laten. Maar zo U E. in plaats van die jonge weetniet, zig verbeeld het een of het andere stoute mannelijk vrouwmensch; een CHRISTINA; met een mannelijke stem en een gebaarde kin; een stoutmoedig schepzel, geleert en als een man verkleed; Als dan zal U E. inbeelding in geen ongerustheid meer zijn / en niets zal U E. beletten om op de getuigenissen van onze History gerust te zijn. En als U E. die vooronderstellingen die zekerlijk zeer redelijk zijn gemaakt zal hebben / zal U E. geen meer moeielijkheid vinden om die Perzonagie tot het Opper-Priesterschap te doen geraken / als een bedelende bedelaar als Adriaan de IV. een varkenshoeder als Sixtus de V. of verscheide andere Pauzen die van niet iets geworden zijn.

Maar

* Agapet. Hy wierd voor zijn achthiende jaar tot Paus verkoren. Benedictus de IX. op zijn tiende jaar, en Joan XII. (alias XIII.) op zijn seventiende. Ziet Rodolphus Galber en de Geschigtboeken van Baronius. Flodoard I. 4. kap. 19. verhaald dat na de dood van Seulphus Aardsbisschop van Reims, men in zijn plaats stelde een kind dat nog geen vijf jaren oud was. En D. Pieter van Romuald heeft in zijn Chronologische Schat geschreven, dat Jan van Lotteringen op zijn vierde jaar Bisschop van Metz verkoren wierd. Dat Alfonsus Infant van Portugaal op zijn agt jaren Cardinaal gemaakt wierd, en Odet van Castillon op zijn elfde jaar.

a Men zou een lange Catalogus kunnen maken van vermomde vouwen die alderhande bedieningen waargenomen hebben, en voor mannen gehouden wierden.

b Aristoteles zegt dat de Propheteßen van Caria in klein Asia gebaarde vrouwen waren. Ziet hier onder, 32 Brief. In de Brief gedateert den 28. May.

Maar wat apparentie voegt gy 'er by dat die vrouw haar zwangerheid zo lang heeft konnen verbergen / en eindelijk dat zy de onvoorzigtigheid gehad heeft van zig voor het gevaar bloot te geven/ van midden in een solemnele Processie haar pakje neer te leggen?

Ik antwoord U E. voor eerst / dat de mogelijkheid voor my genoeg is. Ten twede zeg ik op het eerste gedeelte van uwe tegenwerping / dat een vrouw veel middelen aan de hand kan hebben om te beletten dat men haar zwanger zijn in 't oog krijge / inzonderheid wanneer men vast vertrouwt dat zy een man is. Zouden wy alle onze vrienden niet zien zwellen zonder hen te verdenken van bevrugt te zijn? Ten derde / zo merk ik twee zaken aan om te antwoorden op het gene U E. zegt wegens de onvoorzigtigheid. De eerste is / dat men zig dikwils in zeekere onvermijdelyke passen ingewikkeld vind / wat gevaar dat 'er ook zy in dezelve te maken. De twede is dat niets ons verpligt om te geloven dat de Pauzin ten einde van haar negende maand is geweest. Het is waarschijnlijk genoeg datze voor de tijd in de kraam kwam / of ten minsten is de zaak gebeurlijk / 't welk gesteld zijnde / kan men haar nog over haar onvoorzigtigheid berispen / nog zig verwonderen datze haar zwanger gaan verbergde.

Maar zegt gy / de tijdregisters komen niet over een. Ik sta het toe / en de reden daar van is klaar. De gene die deze Jan uit de lijst van de Pauzen uitgeschrapt hebben / moesten wel behendiglijk 't leven van haar Voorzaten verlengen / om die ledige plaats te vervullen. Ik heb tijdregisters die met mijn stelling overeen komen / gelijk U E. 'er heeft die zig na de uwe schikken; en zo blijft de zaak al even onbeslist.

Indien de zwarigheden van de Chronologie of Tijdrekening een bewijsreden waren tegens het zijn van de Pauzin, zou men door dezelve reden moeten bewijzen, dat vele andere Pauzen 'er nooit zouden zijn geweest.

De zwarigheid die men opwerpt over de reis van Athenen, om dat zegt men de studie die 'er toen gepleegt wierd / gantsch geen jonge Scholier paste / is een tegenwerping die van het minste belang niet is. Voor eerst vooronderstelt U E. zonder bewijs/ dat men zegt dat de Pauzin toenmaals een jonge Scholier was / waarom wilt gy niet datze een bekwame ouderdom had om de lessen der Philosophen of van andere Academisten van Athenen te hooren. Ik merk voor het tweede ook aan dat eenige van de Auteurs die ons deze Historie verhaald hebben / van Athenen niet spreken en onze Scholier alleen regt na Romen toe geleiden.

Daar op zal U E. my in een zwaar proces betrekken als of de Schrijvers zich zelfs tegenspreken / dog ik zal my gemakkelijk hier uit redden. Geef agt bid ik U E. dat een en dezelve zaak voor zo veel het principaal aangaat / altijd niet met dezelve omstandigheden verhaald werd. De Heilige bladeren konden my verscheide voorbeelden van die veranderingen aan de hand geven. Als een

en dezelve perzoon zig in zijn discours tegenspreekt / maakt hy zig alle geloof onweerdig. Maar wanneer twee Schrijvers / waar van een zo gy wilt in Engeland is / en de ander in Italien , een en dezelve History bybrengen met eenige verscheidentheid in de omstandigheden / zo doet zulks alleen zien of dat 'er iets vergeten is / of eenige dubbelzinnigheid in de woorden / of misschien dat 'er nog iets ontbrak aan het volkomen onderrigt voor de gene dieze beschreven hebben / maar dat onderscheid moet men niet voor een tegenspraak uitkrijten. Verders / indien 'er een Complot was geweest / en een overweging van valsche getuigen / om de fabel van de Pauzin uit te vinden / zo zouden zy na alle apparentie goede maatregels genomen / en uit een en dezelve mond gesproken hebben. Die kleinigheden doen dan niets om de History te niet te doen of te verzwakken: wanneer 'er een zeldzame geschiedenis voor den dag komt / spreekt en schrijft men 'er ook verscheidentlijk van.

Uwe laatste en sterkste bewijsreden is het stilzwijgen der Auteurs die ten tijde van de Pauzin leefden. Dat maakt een sterk indrukzel / op uw gemoed. Ondertusschen neemt niet kwalijk dat ik het U E. zegge / die bewijsreden is niet min zwak als de andere. * Marianus Scot / *a* Sigebert / en de *b* Oudste die deze History beschreven hebben / over vijf en zes hondert jaren / hebbenze waarschijnlijk uit eenige andere gehaald / dieze voor hen beschreven hadden ; of ten minsten valt het zwaar daar aan te twijffelen / zijnde niet te geloven dat zy die versiert zouden hebben en dat om de redenen die ik bygebragt hebbe. Maar daar en boven moet ik U E. zeggen dat U E. grotelijks in de zaak abuis hebt ; *c* de Anastasii die niet gecastreert zijn geweest / verhalen nauwkeurig deze gantsche History. Ik zal 'er byvoegen dat of schoon wy gantsch geen getuigenisse vonden van Schrijvers van de negende Eeuw / zulks geen gevolg zou wezen dat zy alle stil gezwegen zouden hebben van de Pauzin; eer dat de Drukkery in gebruik was / hebben de Monniken verduisterd zo veel als zy konden / al wat zy dagten dat tegen hen was / en verscheide andere toevallen hebben ons vele goede boeken doen verliezen.

Ver-

* Een Schotse Monnik. Hy stierf in de Abdy van Fulda in Duitsland, oud zijnde 58 jaren, in 't jaar 1086. Bellarminus zegt van hem dat hy *diligenter scripsit*.

a Een zeer geleerde Monnik van de Abdy van Gemblours. Hy stierf in het begin van de twaalfde Eeuw.

b Verscheide Auteuren hebben die History beschreven voor Marianus Scotus.

c Anastasius gezegt de Bibliothecaris, een Romeinsch Abt, een geleerd man en van groote verdienste, tijdgenoot van de Pauzin. Daar zijn eenige geleerden die twijffelen of Anastasius den Auteur van dat boek wel is geweest.

Voorders / was 'er in 't minste geen reden om zig te verwonderen dat een Historie van die natuur zeer geheim gehouden wierd. De vrees en de schaamte waren twee beweeg-redenen die kragtig genoeg moesten zijn om toenmaals te verhinderen dat men 'er gerucht over maakte. Daar zijn zekere dingen die men nooit opentlijk gemeen maakt als na een zekere tijd. Een Vorst hatelijk voor de gantsche wereld / zal in zijn levens Eeuw vleyers gehad hebben / die men * naderhand wanneer men tot tijden van vryheid gekomen was met alle zijne koleuren afgemaalt heeft.

* Lodewijk haalde alles het onderste boven om zijn eigenzinnigheid op te volgen. Kwade zoon, kwade Vader, ongetrouwe Egtgenoot; ongeregte broeder, ondankbare Meester, en gevaarlijke vriend; hy regeerde zonder raad, zonder barmhertigheid zonder geregtigheid; bedrog was maar een spel voor hem, en looze streeken al zijn deugt, *&c, Mezeray voor Lodewijk XI.*

In alle gevalle / is het mijns bedunkens niet te begrijpen waarom de Roomsche Kerk *a* zo verlegen is met haar vrouwelijke Paus als of gedrochtelijke Pauzen zulke zeldzame zaken waren. Altijd weet ik wel / dat de Cardinaal Baronius geen zwarigheid maakt om die tijtel aan vele van hen te geven. Aangaande de tusschen-regering / heeft men 'er langer gezien als de tijd van het Pausschap van de Pauzin; tusschen Nicolaas de I. en Adriaan de II. was de stoel by de negen jaren vacant. Aan hulpmiddelen ontbreekt het ook niet voor de nietigheid van die administratie. De Ministers van Romen weten overal raad toe.

a Ziet het begin van de volgende Brief.

Maar zegt my eens bid ik U E. alles wel ingezien zijnde / wat vind U E. zo wonderlijk / in 't algemeen van die vertelling? steekt daar eenig wonder of tegenspreken in / of zelfs iets dat *a* zeer raar is? Voor my ik zie 'er niet in als dat zeer natuurlijk en ligt is. Zo haast als gy in plaats van een onnozele duif zo als ik straks zeide / U E. een schepzel verbeeld / welkers manieren / uitterlijk gelaat / bekwaamheid / humeur / een man verbeelden / blijft 'er niet overig om zig zelf na my dunkt / de minste zwarigheid daar over te maken.

a Baronius gaat zo ver dat hy daar door zijn zaak benadeelt, wanneer hy zegt dat die Histoty zo buitensporig is, datze zelfs het minste teken van waarschijnlijkheid niet mee brengt.

Indien ik die draay wilde nemen die Hendrik Stephanus genomen heeft / in zijn voorbereiding tot de verantwoording van Herodotus, tot wat voor een verhaal zoud ik niet gemakkelijk kunnen

overgaan? En hoe veel vreemder gevallen zou ik niet kunnen bybrengen? Zonder verre van het onderwerp af te gaan/ en zonder het voorbeeld der Pauzen te laten varen/ zegt my eens bid ik U E. is het te bezeffen dat die Messrs. altyd in de staat van Priesters gebleven zynde/ tot het beheerschen van de Christen wereld zouden gekomen zyn? Tot het gezag en zelfs de practyk om Koningryken uit te delen? Gekroonde Hoofden met voeten te treden? Dezelve om vergiffenis te doen bidden/ als misdadigers en slaven of hen te dwingen tot het verlaten van hunne Staten/ door de schrik van hunne Anathemata of vloeken? Is het te bezeffen dat eenige aan die zelve Priesters hebben durven geven/ de magt om de deugt tot ondeugt/ en de ondeugt tot deugt te maken? De Engelen in den ban te doen? over de wetten van de Apostelen en van 't Evangely te dispenseeren. Ik wenste ook wel dat U E. eenige uuren bestedon wilde om de oude Legenden * (want de nieuwe zyn zo curieus niet) te lezen; U E. zoud'er in vinden een lengte en verscheidenheid van Historien die voor heilige waarheden vertelt werden; dewelke U E. niet alleen als ongelooffelyk zouden voorkomen; maar zodanige Historien van welke het hier na niet te geloven zal zyn dat'er menschen in de wereld bekwaam zyn geweest omze uit te vinden en te beschryven.

Het zijn zo veel historische feiten die niemant betwisten kan.

* Hier by kan men nog voegen de afgrijsselijke goddeloosheden der Boeken geintituleert; *Het eeuwige Evangely*; *gelykvormigheden van St. Franciscus met Christus: Psalmboek van de Maget*, &c. &c.

Ik zal hier nog maar een woord byvoegen. Als men in de toekomende Eeuwen zien zal de History van 't gene den Protestanten in Vrankryk wedervaren is/ beschreven door de hand van eenen Maimburg, Varillas, een Bisschop van Meaux, en vele andere die niet genoegzaam verheffen kunnen de zagtheid en uitterste gematigtheid waar van men zig tegen die rampzalige in die Executie bedient heeft; zal men kunnen geloven/ of zal het in de gedagte kunnen komen/ dat'er geen pijnigingen zyn geweest/ of ze hebben ze uitgestaan?

My komt nog te binnen een ongelooffelyk wonder dat ik niet voorby kan laten gaan; ik wil zeggen dat boek 't welk voor tytel voert/ Tax van de Apostolische Cancelery. Zal men kunnen geloven dat een Stedehouder van Christus/ een lyst van gruwelyke misdaden en ongehoorde onreinigheden opgestelt zal hebben/ met een

Prostat liber palam ac publice hic (feliceet Parisiis, *impressus*, *& hodie ut olim venalis: Taxa Cameræ seu Cancellariæ Apostolicæ quibus plus scelerum discas licet, quàm in omnibus vitiorum summistis & summariis.* Claud. Esp. Ep. ad Tit. C. 1.

een tax van * gelt om de absolutie van ieder zonde te verkrygen? Ik heb eerst over drie dagen die Tax in Romen gekogt. Zy hebben zig over dat boek geschaamt / ik weet het wel / men heeft het achter gehouden zo veel als mogelijk was; men heeft het in den Index expurgatorius van het Concilium van Trenten gezet; maar de vlak zal 'er nooit van uitgewist werden; en in alle gevallen / de dispensatien koopt men nog dagelijks.

* *Gaude Mater nostra Roma, quoniam aperiuntur cataracta thesaurorum in terra, ut ad te confluant rivi & aggeres nummorum, in magna copia. Latare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensationem tantorum malorum, datur tibi pretium. Jocundare super adjutrice tua discordia quia erupit de puteo infernalis abyssi, ut accumulentur ibi multa pecuniarum pramia. Habes quod semper sitisti, decanta canticum, quia per malitiam hominum, non per tuam Religionem orbem vicisti. Ad te trahit homines, non ipsorum devotio aut pura conscientia, sed scelerum multiplicium perpetratio, & litium decisio pretio comparata.* Conr. Abbas Usperg.

——————— Venalia nobis
Templa sacerdotes, Altaria, Corona, Sacræ.
Ignis, Thura, Preces, Cœlum est venale, Deusque. *B. Man.*

Ik dien niet te vergeten U E. te doen opmerken eer ik het Artykel van de Pauzin laat varen / het gene * Mezeray daar van schryft. Dat dit gevoelen gedurende vijf hondert jaren voor een constante waarheid is aangenomen geweest. Ik moet U E. ook in gedagten brengen het gene Theodorus de Niem, Boissard en eenige anderen geschreven hebben / dat men een Beeld datze gezien hebben / opregtte / ter plaatse alwaar haar vrouwelijke Heiligheid in de kraam kwam / ter gedagtenisse van dat geval. U E. weet dat men eerloze perzonen zo wel door opentlijke Gedenktekenen vereeuwigt als die welkers glory men eeuwigdurend wil maken. Een getuige daar van is de berugte Pyramide van Parijs.

* Mezeray in het leven van Karel de kale.

Verders zo U E. my vraagt waarom het gebruik van de stoel opgehouden heeft / zal ik U E tot antwoord geven / het Puntdicht van *a* Pannonius.

a (Jan) Bisschop der vijf Kerken in Pannonien.

Non poterat quisquam reserantes Æthera claves.
Non exploratis sumere testiculis.
Cur igitur nostro mos hic nunc tempore cessat?
b Ante probat quod se quilibet esse.

b De kleine kinderen dieze maken,
Eer datze tot het Pausschap raken,
Bewijzen klaar dat zy hoe heilig ook in schijn;
Geen vrouwen nog gelubde zijn.

Pasquijn heeft eertijds het zelve van Paulus de II. en Innocentius de VIII. gezegt.

Pontificis a Pauli, testes ne Roma requiras,
Filia quam genuit sat doces esse marem,
Octo b Nocens pueros genuit, totidemque puellas,
Hunc merito poteris dicere, Roma, Patrem.

a Paulus de II.
b Innocentius de VIII. Ziet het begin van de volgende Brief.

De Kerk van St. Jan van *c* Latran is zeer groot en pragtig / ook beroemt zy zig op de tytel van *d* Hooft en Moeder aller Kerken. Sixtus de V. had daar dicht aan een zeer groot Paleis *e* gebouwt / 't welk nooit bewoont is geweest.

Daar dichte by is de Sancta Scala, of heilige trap; het is een Logie waar in men overgebragt heeft agt en twintig trappen van wit marmer zeer versleten / en langs dewelke men zegt dat Christus by Pilatus opklom. Tegenwoordig mag men 'er anders niet opklimmen als geknielt *f* maar tot beloning verdient men van ieder trap / drie jaren Aflaat / en 30 vele quarantaines. De Kapelle die boven die Trap is / werd genaamt Sancta Sanctorum uit hoofde van een Beeld van Christus dat men gelooft van de Engelen gemaakt te zijn / en dat men 'er godsdienstelijk bewaart. Ik heb dat Beeld gezien / het is een zeer lelijke figuur en heel wanschikkelijk gemaakt. De vrouwen *g* mogen niet in dat heilige der heiligen komen.

c Die naam komt van een Romeinsch Heer genaamt *Plant. Lateranus*, die daar tuinen had, zijnde tot Burgermeester benoemt geweest, wierd door order van Nero gedood.

d Deze twee veerzen zijn op de overdekte Galdery uitgehouwen.

Dogmate Papali, datur simul Imperiali.
Ut sim cunctarum Mater caput Ecclesiarum.

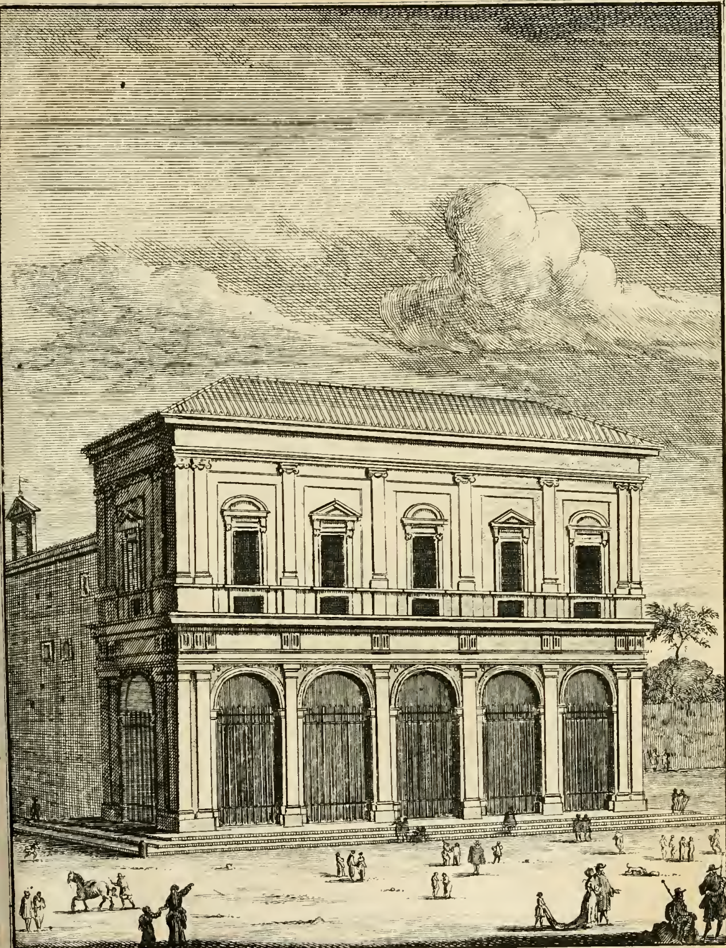
e Ik heb zedert verstaan dat men 'er een Gasthuis van gemaakt heeft.

f Daar zijn twee kleine trappen ter zijde, langs dewelke men klimmen kan zo als men wil na het *Sancta Sanctorum.*

g Kircher zegt dat het is om dat de Vrouwen oorsaak van de dood van de heilige Johannes geweest zijn.

In 't wederkeren van S. Scala, gingen wy na Sta. Maria Maggior 't welk een schoon en trots Gebouw is. Een Romeinsch Heer die met een zeer groote devotie tot de Maget aangedaan was / zynde in een droom gewaarschouwt / dat hy zig 's anderen daags na den berg Esquilin verfoegen / en zig bereiden zoud om 'er een

Tem-

S^t. Scala, of Heylige-trap.

Tempel ter eere van de Moeder Gods te bouwen / ter plaatse daar hy sneeuw zoud vinden. En de Paus Liberius het zelve gezigt ook gehad hebbende / lieten zy niet na om zig gezamentlijk te begeven ter plaatse die hen aangewezen was. Het was den vijfden Augusti, ondertusschen vonden zy 'er sneeuw dewelke zy met haar eigen handen weg ruimden/ en leiden aanstonts de fondamenten van dien Tempel. In 't jaar 355.

Men kan niets kostelijker nog beter Gebouw zien als de *a* Kapellen van Sixtus de V. en Paulus de V. In deze laatste bewaart men de kribbe van Bethlehem en een Beeld van de Maget door St. Lucas gemaakt/ rondtom dewelke men dikwils Engelen Litanien zingende gevonden heeft.

Om wat van toon te veranderen lust het my U E. iets van onze reis na *b* Castel Gandolfo mede te delen. Dat Huis bevat niets opmerkelijks hoewel het de Paus toekomt. De Cardinaal Howard heeft 'er een vertrek / en zomtijds gaat hy 'er eenige dagen doorbrengen om zig wat van alle die Ceremonien van Romen te ontlasten alzo die plegtigheden voor een Cardinaal de ongemakkelijkste zaak des wereldts zijn.

a De Kapelle van Sixtus de Vijfde is van de Architectuur van Domin. Fontana. Men zegt datze seven-hondert duisend Romeinsche kronen kost. *b* Castel Gondolfo, 16 mijlen van Romen.

Gedurende ons kort verblijf te Castel-Gandolfo / deden wy verscheide wandelingen in de nabuurschap Wy hebben in de kleine stad Albano geweest / leggende maar een mijl van dat Kasteel / de berugte stad Alba besloeg eertijds die plaats / zy strekte zig uit van den oever van het Meir van Castel Gandolfo , tot aan het nieuwe Albano ; of ten minsten het is het gemeene gevoelen / want de zaak werd nog betwist / en omtrent het beslissen van dezelve wil ik my niet in steeken. ALBANO.

Te Albano ziet men een zoort van een Toren of verballe Praalgraf 't welk men gemeenlijk noemt het Graf van Ascanius maar ik geloof niet dat 'er andere bewijzen van zijn als een zeer onzekere overlevering.

Ik zal U E. met wat meer vastigheid van een ander Graf spreken 't welk wy by Albano gezien hebben / en het welk de meeste menschen geloven te zijn het Graf der beide Horaces, en van drie Curiaces. Haar inbeelding is buiten twijffel gegrond op't gesigt van de vijf Pyramides, die op dat Graf staan / maar die reden is van gene waarde; men leest wel duidelijk in Titus Livius , dat de Graven van die Helden hen opgeregt wierden op dezelve plaatsen al-

waar ieder van hen stierf. Die van de Horacen aan de kant van Alba; en die van de Curiaces nader aan Romen.

Het Meir van Castel Gandolfo heeft zo men zegt ses a seven mijlen in zijn omtrek/ en de heuvels die het omringen maken een regt ronde Schouwburg. Op twee plaatsen kan men de diepte van het Meir niet peilen/ maar het zonderlingste hier van is/ dat men van tijd tot tijd deszelfs wateren schielijk ziet opzwellen/ en zig opgeven tot aan de kanten van haar komme, 't welk buiten twijffel komt van de gemeenschap die het heeft met onderaardsche verlaat bakken welkers uitstortingen dat uitwerkzel voortbrengen.

Een halve mijl van daar/ naby Gensane gingen wy een ander klein Meir zien dat hedendaags genaamt werd Lago di Nemi, het welk de Ouden onder den naam van Speculum Dianæ kenden/ zijnde op den oever van dit Meir een Bosschagie geweest en een Tempel dewelke aan die Godinne toegewijd wierd.

Tusschen Albano en Castel Gandolfo namen wy in agt de puinhopen van eenen ronden Schouwburg waar op verscheide bomen staan die wortel geschoten hebbende groot geworden zijn/ deze wortelen zijn op een wonderbare wijze doorgedrongen tusschen de steenen en klinkers die het dichtste aan een gevoegt waren/ zy hebben de muuren doen bersten en van een gaan/ en zijn van binnen dik uitgegroeit niettegenstaande al 't gene hen in de weg was.

Mittit præcipuos nemoralis Aricia porros. Mart.

De gantsche nabuurschap van Albano en Gensano is een vrugtbare Landstreek. De wijnen voor al en de vrugten die'er groeien zijn zeer vermaart. Zy behouden haar oude gewoonte om veel knoflook en uyen aan te kweeken.

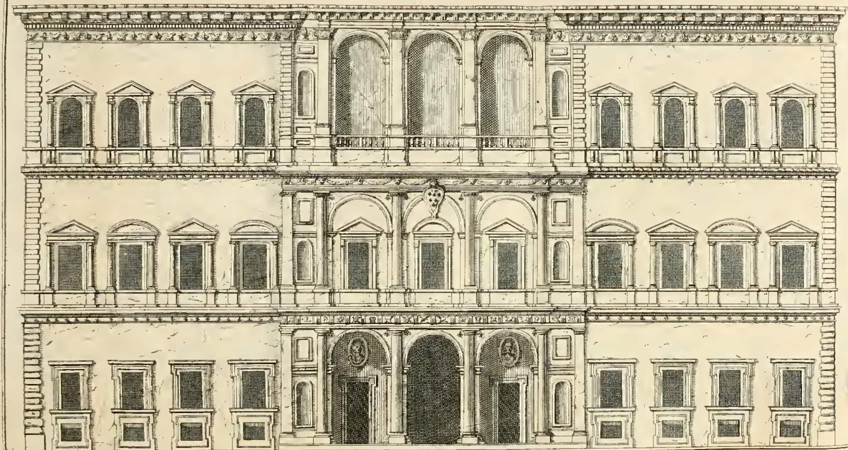
Dewijl ik U E. reets aangaande de Lusthuizen die rondtom Romen zijn onderhouden heb/ zal ik ook eenige byzonderheden wegens eenige der voornaamste Paleizen in die stad daar byvoegen; maar ik zal'er niet lang op blijven staan om zo 't mogelijk is 't gevaar te ontgaan van dingen te zeggen die U E. reets bekent zijn.

De lijst van de oudheden die wy in 't Paleis Justiniani gezien hebben beloopt op 1687. en die van de rare schilderyen/ op 638. Het Hooft van Nero, de Minerva, Venus die uit het Bad komt/ en drie kleine slapende Cupidootjes de een op den andere rustende zijn onder de stukken die het meest in waarde gehouden werden.

* Chambranles.

Het Paleis van de Cardinaal Chigi is een der schoonste van Romen. Alle * openingen der deuren zijn met een ouderwets groen marmer bekleet. Onder de Beelden agt men zeer hoog de twee Venussen de gevilde Marsias en de zieltogende Kampvegter.

U E.

't Paleys van Farnese

wa
Alt

l
len
ton
M
tijd
tot
va
we

(
kle
we
de
pel

(
pe
dz
op
ke
do
nie

Mittit praecipuos nemoralis Aricia porros. Mart.

va
zij
loo

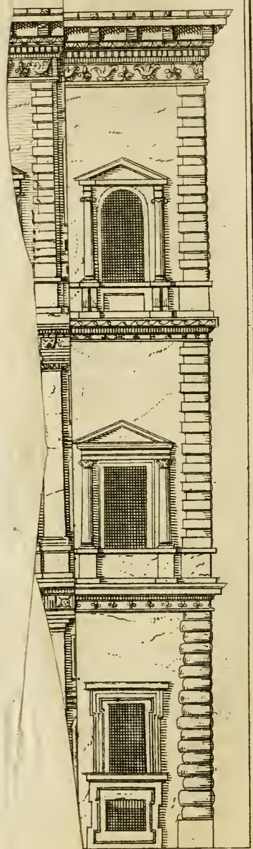
z
zijn
der
nie
va

he
Ho
dz
on

* Chambranles.

me
me
au

Pag. 327.

U E. weet buiten twijffel dat Michel Angelo de voornaamste Architect van *a* 't Paleis Farnese was. De voorgevel van dat schoon Gebouw is honderd tachentig voeten breed / en negentig hoog. De poorten / kruisramen / hoeken / kroonlijst / en alle voorname stukken zijn overblijfzels van het Collisée, of schouwplaats die Vespasiaan te Romen liet opregten. Dewijl de gelegentheid het mee brengt / zal ik U E. zeggen dat men dus al willens een groot gedeelte van dat treffelijk Gedenkteken verwoest heeft. Men heeft 'er byna 't gantsche groote Paleis van de Kancelery zo wel als de Kerk van St. Laurentius *b* van gebouwt / ja men heeft 'er zelfs op eenige plaatsen de muuren van Romen mee verbetert. In plaats van die dierbare overblijfzelen der Outheid weder op te regten ende te bewaren gelijk Sixtus de V. gedaan heeft aan wien Romen haar meeste schoonheid verschuldigt is / zijn 'er menschen van een verkeert begrip geweest die het overige bedorven hebben. Innocentius de agtste brak de Triomf boog van Gordianus om 'er een Kerk van te laten bouwen. Alexander de VI. brak de schone Pyramide van Scipio af om de straten te plaveyen met de steenen die 'er van kwamen. De marmere trappen langs dewelke men na de Kerk van Ara Cœli klimt zijn van een Kerk van Romulus genomen. St. Blaise is van 't overschot van een Tempel van Neptunus getimmert. St. Nicolaas van het worstelperk / en zo voorts met vele anderen.

Ant. de St. Gallo had het begonnen.

b St. Laurens *in Damoso.*

a *Tertius has Paulus struxit Farnesius ædes,*
Quarum forma oculos ponitur ante tuos.
Aspicis immensos, Hospes, qui frontis honores,
His similes dices, Roma nec Orbis habet.

Ieder een weet dat de Hercules * en de Stier van Farnese, twee vermaarde stukken zijn / als mede de Galdery van Carache, de zaal van Salviati, den Adonis en de Venus van Titiaan.

* *Hy is door* Glicon een Grieks Beelthouwer gemaakt.
ΓΛΥΚΩΝ ΑΘΗΝΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ.

De Bibliotheek van het Paleis Altieri is talrijk en wel gecondizioneert. De trap is zeer fraay; de vertrekken zijn groot / prachtig gemeubileert / en met heerlijke schilderyen voorzien. Ik heb een spiegel gezien / welkers glas van berg Kristal is / lang tien duim / en ses breed; de lijst is van gout en t'eenemaal met juwelen van zeer groote waarde bezet.

Onder aan de trap is een Beeld van een gevange Koning dat men over vier of vijf hondert jaren op de plaats Navona gevonden heeft. *Spon.*

Zy

Zy verheffen ons hemels hoog een klein schoteltje van aardewerk 't welk men zeer dierbaar bewaart met een zeer rijke lijst / als zijnde door Raphaël geschildert. Het is van het eige zoort van werk als al die vaten daar ik U E. van gesproken heb / die in de Apoteek van Lorette zijn. Ik heb 'er hier nog eenige andere gezien daar men dezelve achting of om beter te spreken / dezelve eerbied voor heeft.

Mogelijk zoud ik nooit uit my zelven hebben onderstaan om het vooroordeel te bestrijden 't welk de groote naam van Raphaël in een schotel van drie stuivers besluit / dewelke Raphaël nooit gezien nog aangeraakt heeft; hoewel ik de History van die vermaarde Schilder genoegzaam wist en dat ik verscheide redenen hadde die kragtig genoeg waren / om dat gevoelen tegen te gaan. Maar na het onderhoud dat ik dien aangaande met den vermaarden Carlo Maratti gehad hebbe / kan ik U E. met verzekering zeggen dat Raphaël nooit de hand gehad heeft aan al dat pottewerk; hoe sterk men het zig ook inbeeld / en wat hoge prijs men ook voor die werken geeft die men hem toeschrijft. Het is waar dat men in die schilderyen eenige zwier van Raphaël vind / het welk aanleiding zou kunnen geven om te gissen datze door eenige van zijn Discipelen gemaakt zijn / of misschien op eenige tekeningen die men van hem bekomen heeft.

In dat Paleis zijn vier duizend kamers. Eenige hebben het genaamt *Mons Martyrum*, ter zake van de groote menigte van menschen die de Barberius geruineert hebben om het te bouwen. *Chron. Scandal. l. 1. kap. 1.*

Het Paleis Barberin Palestrini is na men zegt 't grootste van Romen na dat van 't Vaticaan. Onder de Outheden welkers getal zeer groot is / munten uit de kleine Diana van Oosters Albast. De Tullia, dogter van Servius Tullius, en Vrouw van Tarquijn de Hovaardige; een zeer heerlijk stuk / en de eenigste zo men zegt / die in Romen is. De God Osiris met zijn sperwers hoofd op een mensche ligchaam. Dat Beeld wierd met de Pronknaalde van de Minerva, onder de puinhopen van den Tempel van Isis gevonden.

Ik heb ook in dat Paleis in agt genomen een Borstbeeld van Paus Urbanus de VIII. welk Borstbeeld door een blinde man gemaakt, en de beste afbeelding van dien Paus is / die 'er thans gevonden werd.

Dat Huis is een wereld van rariteiten, Oudheden / en allerhande zoorten van fraaigheden. Men verzekert dat de Bibliotheek * uit veertig duizend banden bestaat.

* De Catalogus is 'er van gedrukt in 3. deelen in Fol.

In de eerste zalen van het Paleis Colonna ziet men de afbeeldzels van *a* twee Pauzen / negentien Cardinalen, en vier en vijftig Veltheeren / alle uit het oud adelijk Huis van Colonna gesprooten.

In

a Adrianus de I. en Martinus de V. twee van de eerlijkste Pauzen.

In het zelve Paleis zijn negen groote vertrekken; agt duizent originele schilderyen: een klein wapenhuis/ borstbeelden/ onderwets uitgehouwen beeltwerk/ beelden/ en veel kostelijke meubelen.

Ik zal my niet ophouden met U E. van de bouwkunde van al die Paleizen te spreken/ alzo ik niet geloof U E iets nieuws daar over te kunnen zeggen. Ik heb U E. geschreven zo als my dunkt/ dat men hier meer gewoon is de huizen spits op als met platte daken te bouwen; hoewel de gevoelens tusschen die twee manieren thans zeer verdeelt zijn. De spitze toppen welkers hoogte byna egaal is met die van het ligchaam van het Gebouw/ hebben iets dat strijdig is tegen de reden/ om datze de behoorlijke evenredigheid die 'er zijn moet tusschen het geheel en eenige delen bederven. Maar dewijl U E. ook weten wil wat ik 'er van denk/ zo vind ik dat de middelweg die onze vermaarde Manzard heeft uitgevonden een veel behaaglijker voorwerp maakt/ als de platte daken doen.

Verders dien ik U E te waarschouwen dat U E. zich behoorde te ontdoen van dat groote vooroordeel 't welk U E. voor de geheele Roomse Bouwkunde schijnt te hebben. Men moet bekennen dat'er fraye dingen gevonden werden/ zo oude als nieuwe/ maar daar uit volgt niet/ dat'er alles goet is. Te Romen heeft men zo als elders op het stuk van Gebouwen zekere manieren die de Eeuw en 't Land eigen zijn/ en die zig niet schikken na de fijne smaak nog na de heerlijkheid der Bouwkonst.

U E. heeft my veel plaizier aangedaan met U E. wat uit te breiden over de plaats daar U E. my spreekt van die schone Pronknaalden van Egipten, die men tegenwoordig te Romen ziet/ en mijns dunkens onder haar raarste cieraden gerekent moeten worden. Ik leer van U E. vele curieuse dingen over dat onderwerp. Het is ook niet meer als billijk dat ik de vragen die U E. my doet/ beantwoorde/ en ter zelver tijd eenige van uwe twijffelingen/ zo het mogelijk is/ opheldere.

Alle de naalden van Romen zijn vierhoekig/ en lopen uit op een spitze punt. Het waren gelijk als zo veel stralen van de Zon/ die groote Godheid die de Egiptenaren ook onder de naam van Osiris aanbaden/ en waar in zy de Wezens/ Beschermgoden/ en zielen van 't gehele Al deden wonen. De vier hoeken zagen op de vier hoeken van de wereld/ en betekenden de vier Elementen of Hoofstoffen.

Eenige hebben vooronderstelt/ dat de zinnebeeldige tekenen op die Pronknaalden/ Lofredenen der Koningen of Historien van eenige gedenkwaardige zaken vervatteden En dat die Gedenktekenen nergens anders om opgeregt wierden/ als met dat dubbelt inzigt/ tot cieraad te verstrekken/ en de Helden van de Natie te eeren. Maar

de gene die zulks wat dieper hebben onderzogt / hebben heel wel na my dunkt bewezen / dat het opene boeken waren die voor de oogen van het gemeen de geheimen van de Godgeleertheid / Sterrekunde / Bovennatuurkunde / Toverkonst / en alle Wetenschappen die de Egiptenaren aankweekten / openleiden. Wel is waar dat het gemene volk niet in staat was om de doolhoven van die Orakelen te doordringen / maar toenmaals gelijk nog hedensdaags / was 't hen genoeg zig met schaduwen en duisterheden te vermaken.

Geen een is 'er te Romen gemaakt.

Die zelve Pronknaalden zijn alle van Granit steen. Het is een soort van marmer van een uitstekende hardigheid / en een lange duurzaamheid. Men verzekert zelfs dat het lang tegen 't vuur kan uithouden. Daar is niet te twijffelen of de vastigheid van de stoffe is een van de redenen geweest waarom men dezelve gebruikte. De Naald van St. Jan de Latran is in wezen zedert drie duizend jaren / en * die van St Pieter is negen hondert jaren ouder. De eerste is de grootste van alle ; zy is agt hondert voeten hoog / zonder het voetstuk of het kruis te rekenen. Men heeft hier eenige granitsteen van Corsica, maar die is zo fijn niet als die van Egipten.

* Men zegt dat ze 956148 ponden weegt.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Romen den 24. April 1688.

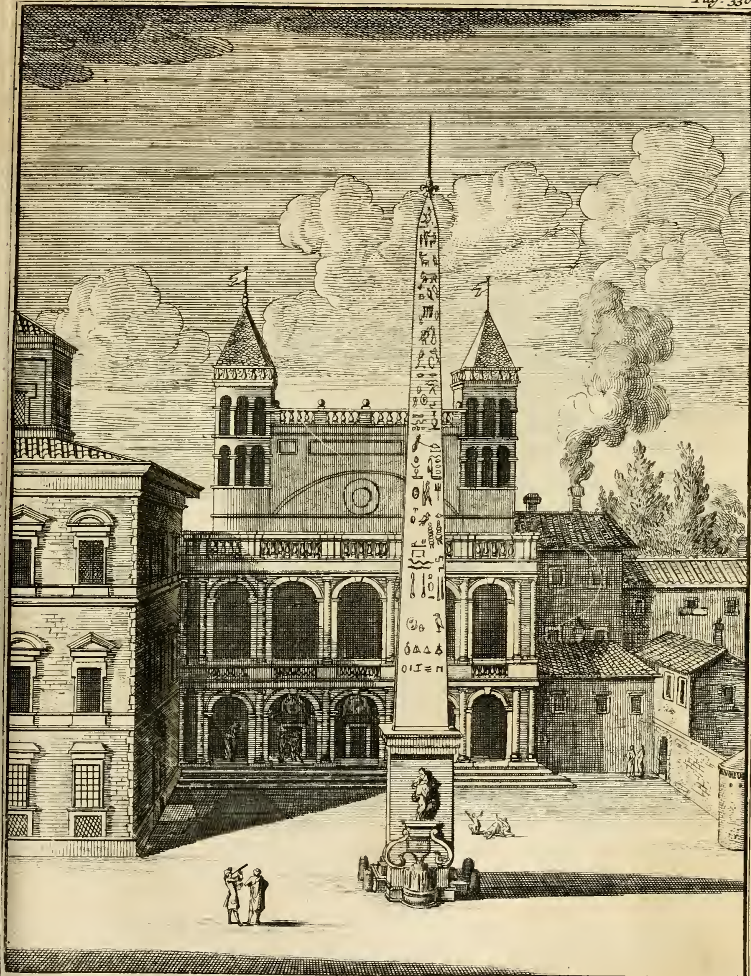
XXVIII. B R I E F.

MYN HEER,

ZO als ik gisteren U E. laatste Missive herlas / vond ik een byvoegzel wegens de Pauzin Johanna / waar op ik in 't eerst geen agt gegeven had. U E. wijst my tot het gene de Hr. Chevreau in het twede deel zijner History der wereld daar over geschreven heeft; en U E. begeert dat ik U E. mijn gevoelen schrijve over de redenen die deze Schrijver bybrengt; het is na allen schijn om dat U E. ze van klem vind. Ik ben dan willig om te doen Mijn Heer 't geen U E. van my begeert. Ik zal U E. aanstonds mede delen de dingen die ik heb aangemerkt in 't gene hy wegens de Pauzin geschreven heeft.

Hy

De Zuyl van St. Jan de Lateraan.

Hy bekent ten eerste / dat vele vermaarde Schrijvers van die Pauzin gesproken en betuigt hebben dat zy 'er geweest is. Volgens alle reden en billijkheid des wereldts / zou 'er niet meer vereischt werden / om het geschil t'eenemaal uit de wereld te helpen. Wanneer verscheide onverispelijke getuigen een feit verklaren / moet menze uit een volslage noodzakelijkheid geloven ; wanneer het feit uit de natuur mogelijk is / en men geen tegenstrijdige klaarblijkelijkheden heeft inzonderheid wanneer de getuigen jegens hun eigen belang spreken.

Al die getuigenissen, zegt de Hr. Chevreau, hebben indruk op ligtgelovige gemoederen gemaakt , maar de verligtste en wantrouwende, steunende op het stilzwijgen van verscheide andere Schrijvers, hebben die fabel ondertast en verworpen. Zie hier zonder twijffel een misselijke grondregel. Seventig of tachentig mannen van welke geen een kan verdagt zijn te willen liegen / alle van de Roomsche Religie zijnde / byna alle geestelijken / waar van sommige zelfs gecanonizeert zijn ; al die menschen zeggen * stellig dat een vrouw op de Paussselijke Croon gezeten heeft ; de overige Schrijvers hebben 'er niet van gesproken / en het stilzwijgen van deze zou het getuigenisse der anderen te niet doen. Het was waarschijnlijk op die wijze dat a Leo de X. redekavelde / wanneer hy het Evangely de Fabel van Christus noemde. Daar zijn maar eenige getuigen dieze verhalen ; andere menschen die toenmaals leefden hebben 'er niet van gesproken / en de verlichte en wantrouwende geest van die Paus / steunende op het stilzwijgen van zo veel menschen / heeft die Historp ondertast en verworpen. Ik zal geen tijd verliezen om U E. te bewijzen hoe onredelijk die taal is ; het spreekt zig zelve tegen / en verdient geen langer onderzoek.

* Zo als de Rooms Catholijken het zelfs bekennen.

a Die Paus was met zijn veertiende jaar Cardinaal geworden. (Alle de Historyschrijvers komen overeen dat het een goddeloos mensch was.

De Hr. Chevreau verzekert dat de Bibliothecaris Anastasius in geenderley wijze van de Pauzin Johanna gesproken heeft ; en dat is ook de kragtigste bewijsrede van Onufrius. De Hr. Chevreau heeft na Onufrius abuis gehad. Ik wijze U E. na de Heer le Sueur in zijn Kerkelijke Historp / en na de Hr. P. Colomesius, in zijn Historische Mengelingen. Gy zult 'er in zien een Anastasius van de Bibliotheek van de Koning van Vrankrijk met de gantsche Historp van de Pauzin. Gy zult 'er in vinden twee Anastasii * van Augsburg en een van

* Mar. Freher en Saumaise haddenze gezien, en Blondel strijd niet tegen de waarheid van het feit.

Milaan. En U E. zal 'er ook in lezen hoe de Jesuiten van Mentz na dat maar twee Exemplaren getrokken hadden / die met het Origineel over een kwamen / de stoutheid gehad hebben / om in het overige van die druk t'eenemaal uit te laten *a* al wat hen niet behaagde.

a Het is een feit dat door hen zelfs bekent werd.

Anastasius heeft het leven der Pauzen beschreven tot aan Nicolaas de I. dewelke na Benedictus de III. komt.

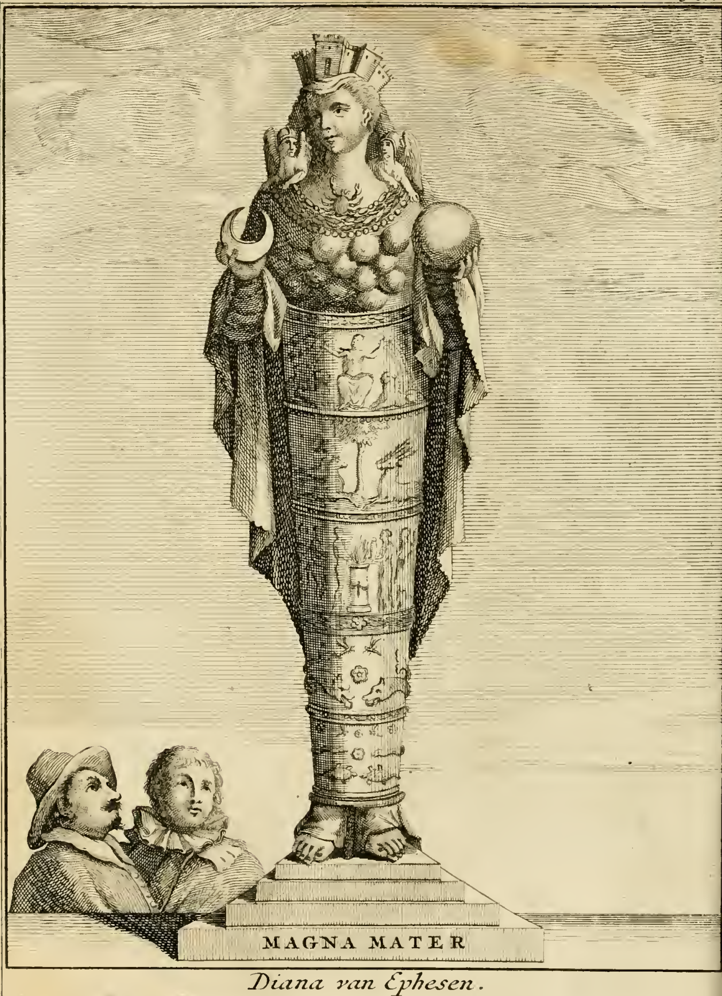
Ik zal het Artijkel van Anastasius niet laten varen zonder U E. te verzoeken de kragt van zijn getuigenisse ter degen te overwegen. Het was een geleerd Man / hy leefde ten tijde van de Pauzin / hy was te Romen woonagtig / en sprak 'er als een ooggetuige van / en twee woorden van zo een Schrijver zijn magtig om alleen te doden alle beuzelagtige tegenwerpingen en alle uitvlugten van de gene die het feit in questie tegenspreken.

Om den Hr. Chevreau te volgen / koom ik tot het gene hy zegt van *b* Martinus Polonus / Aartsbisschop van Cosenza, en Penitentiarius van *c* Innocentius de IV. Die Schrijver heeft het leven van de Pauzin beschreven. De Hr Chevreau maakt hem voor een zeer onnozele Monnik uit/en brengt drie of vier slegte redenen by van zijn eenvoudigheid. Indien die Monnik zegt hy / in zijn Boek van de wonderen van Romen, de poort van Ostia of van St. Paulus en van Capena en St. Sebastiaan neemt voor een andere die hy Collina noemt, die waarschijnlijk de Collatine of Pinciane moet wezen; het Pantheon voor den Tempel van Cybele; het Amphiteater voor den Tempel der Zonne, mag men het hem wel vergeven, indien hy in de History die hy ons gegeven heeft, een Paus voor een Pauzin genomen heeft. Ik zeg tegen die redenkaveling in 't gemeen dat M. Polonus wel abuis zou kunnen gehad hebben in een morpelijke en duistere zaak / en daar weinig aan gelegen is; zonder dat men hem daarom van diergelijke dwaling zou moeten beschuldigen omtrent de zaak van de Pauzin. Hy heeft d'eene poort voor de andere genomen / gevolglijk heeft hy een Paus voor een Pauzin genomen; zodanig te redenkavelen is erger als gekscheeren met de menschen. Maar vooronderstelt dat die bewijsreden nog iets goeds bevattede zo werp ik die den Schrijver weer tegen / en ik zeg dat zo de Hr. Chevreau in zijn gantsche Critique tegen M. Polonus abuis gehad heeft / hy zig ook wel in deze zaak zou hebben kunnen bedriegen / en een Pauzin voor een Paus genomen hebben. Dat zijn Critique valsch is houd ik staande / en zulks is ook zeer gewis.

(1.)

b M. Polonus of Polak leefde in 't midde van de 13 Eeuw.

c Eenige hebben geschreven dat hy het ook van Nicolaas de III. geweest is.

Diana van Ephesen.

(1.) Het schijnt dat de Hr. Chevreau niet geweten heeft dat 'er een poort Collina geweest is / als hy zegt dat Polonis de poort Ostia en de poort Capena voor een ander genomen heeft die hy Collina noemt, en die waarschijnlijk de Collatina of Pinciana moet wezen. Daar was een poort Collina zo wel als een poort Collatina. De Collina wierd dus genaamt a Colle Quirinali, en Ovidius spreekt van die poort.

> ——————— Verschijnt in Venus transsen,
> Dicht by de Heuvelpoort, die na den Eriks hiet,
> Een Siciljaanschen berg: 4. *Boek der Feestdagen.*

De poort Collina voert thans de naam van Salara.

(2.) De poort Collatina, a Collatio oppido dicta, is dezelve niet met de Pinciana, gelijk F. Nardin zeer wel bewezen heeft.

(3.) M. Polonus heeft geen abuis gehad gelijk de Hr. Chevreau het zig inbeeld / als hy het Pantheon genoemt heeft de Tempel van Cybele, 't is het gevoelen van verscheide geleerde oudheids kenders geweest. Het is waar en ik meen dat ik het U E. reets gezegt heb/ dat'er over de benaminge van het Pantheon verscheide gevoelens zijn. Maar daar zijn 'er veele die geloven dat het dus genaamt wierd / om dat Agrippa het zelve aan Jupiter * en aan Cybela Moeder van alle de Goden toewijdde. U E. weet dat de Romeinen die Afgodendienaars waren verscheide afbeeldingen van Godheden hadden / waar aan zy de naam van Panthei gaven/ om dat zy de kentekenen voerden van alle of van het merendeel der voornaamste Goden Maar buiten dit alles / verstaan wy uit Apuleus, Macrobius, en vele andere Schrijvers dat Cybela zelfs als een vermenigvuldigde Godin was die men aanbad onder de verscheide namen van Ceres, Ops, Rhea, Vesta, Tellus, Berecinthia, Dindymene, Isis, Minerva, Venus, Diana, Proserpina, Juno, Bellona, Hecate, Rhamnusia, Magna Pales, Magna Mater, Deorum Mater, Natura Rerum Parens, &c.

* Jupiter de wreeker.

Ik zag laatst by den Hr. Bellori een van die Cybelen *a* Pantheæ die de naam voert van Diana van Ephesen, en die een van de voornaamste rariteiten in zijn Cabinet is / en die hy 't best bewaarde.

 De-

a De Hr. Bellory die een groote Verhandeling wegens dat Beelt (*signum*) uitgegeven heeft legt'er aldus de verscheidene tekenen van uit. *Corona muratis Cybelis phrygiæ, velut Noctilucæ Isidis*; *Cancer Lunæ*; *Mammæ Ephesæ Dianæ*; *Cervi & apes Dianæ siculæ*; *magnæ matris Leones*; *Cereris Eleusinæ boves & Dracones*; *Sphinx Minérvæ*; *Fructus Telluris.* St. Hieronimus van die t'zamengestelde Godin sprekende, dewelke in de Tempel van Ephesen wierd aangebeden, noemt haar *Multimammia*, en *Alma mater*, om dat hare Aanbidders dachten dat ze het menschelijk Geslacht met hare borsten voedde.

Dewijl de gelegenheid zig nu opdoet / zal het U E. niet verveelen dat ik U E. de figuur van die Godin laat zien. Het zy hoe het wil / de gevoelens omtrent het Pantheon verdeelt / en de zaak twijffelagtig zijnde / kan men Polonus niet beschuldigen dat hy hier in misgetast heeft.

(4.) Wanneer de Hr. Chevreau van het Amphitheater van Romen spreekt / laat hy zig niet duidelijk horen; want daar waren verscheide Amphiteaters in Romen, en daar zijn verscheide puinhopen nog van over. Ik zou denken dat hy het groot Amphitheater meent 't welk men het Collisée noemt / zijnde door Vespasianus gebouwt / en door Titus toegewijd.

(5.) Ik beken dat ik het boek 't welk M. Polonus wegens Romen geschreven heeft / niet gelezen heb ; maar daar is weinig waarschijnlijkheid dat die Schrijver het Collisée voor een Tempel zou genomen hebben ; het is een al te ongerijmde zaak om daar aan geloof te kunnen geven. Daar moet een misverstand onder wezen ; hy heeft kunnen spreken van een Tempel der Zonne die dicht aan dat Amphitheater stond ; maar dat hy het Collisée voor een Tempel genomen zou hebben / dat kan niet zijn.

Ik moet U E. nog zeggen wegens het Artijkel van Polonus daar U E. een Manuscript van aanhaalt / dat U E. gezien heeft / en alwaar de Historp van de Pauzin op de kant geschreven stont / en van een andere hand / dat zulks niets ter wereld tot het wezendlijke van de zaak doet. Het is ligt te bezeffen dat eenige dien Schrijver verminkt hebbende / anderen die'er verdrietig over geweest zijn / getragt hebben denzelven te herstellen. Zo dat U E. MSS. een byzonder geval is daar men niets uit besluiten kan tegen de anderen. Indien in de Anastasii daar men de Historp van de Pauzin uitgenomen heeft / iemand belust was omze weer aan de kant te stellen / zo zou zulks niet te niet doen de kragt en de waarheid der Originelen waar van de Text die Historp vervat. Ik zeg het zelve van uwen Polonus. Iemand heeft het Artijkel van de Pauzin uitgelaten in het Manuscript daar U E. my van spreekt en iemand anders heeftze daar weder in willen stellen. Bellarminus bekent dat die Schrijver het leven van de Pauzin beschreven heeft.

Ik kom weder tot de Heer Chevreau. Om eenige reden by te brengen van het gerugt dat'er wegens die Pauzin uitgestrooit is / zo neemt hy aan het gevoelen / of om beter te spreken / de slegte uitvlugt van Onufrius, zonder egter dien Schrijver te noemen. Hy gaat de Concubynen van Paus Jan de XII. opzoeken / waar van de eene zegt hy Johanna genaamt wierd. Hy voegt'er by dat die Johanna de liefste van Jan zijnde / alles dede watze wilde / en hy besluit daar uit / dat Jan Joanna genaamt wierd / om dat schepzels wille. Hy gaat verder als Onufrius, want in plaats dat deze

niet

niet als by gissing spreekt / zegt de Hr. Chevreau stelliglijk/dat Jan de PAUZIN JOANNA genaamt wierd uit hoofde van de blinde toegeeffelijkheid die hy voor Joanna had. De inbeeldingen van Onufrius zijn maar gedagten in de wind en ydele gissingen die niemendal betekenen en de verzekering van de Hr. Chevreau is al te voorbarig. Hy kan niet bewijzen dat Joan XII. de Pauzin Johanna genoemt is; dat heeft hy verzonnen. En nog Onufrius nog hy konnen ook bewijzen dat die Paus * Jan eenige Concubina gehad heeft die de naam Joanna voerde. Zy halen beide Luitprand aan voor haare Concubijn Joanna, maar ten onregte. De weduwe daar de Hr Chevreau van spreekt / wierd Anna genaamt / en niet Johanna. Die Schrijver heeft buiten twijffel niet geweten dat onze doorlugtige *a* Heer Du Plessis de vooronderstelling daar Onufrius getragt heeft zijn inbeelding een koleurtje mee te geven ontdekt heeft.

* Platina noemt hem de verderffelijkste en eerlooste van alle de Pauzen die 'er voor hem geweest zijn. Eenige hebben geschreven voegt 'er die Auteur by dat hy omgebragt wierd in het plegen van overspel

a De Heer Du Plessis Mornay.

U E. zal nog in opmerking nemen zo het U E. gelieft / dat die Paus Jan hondert jaren na de Pauzin kwam / het welk een nieuwe ongelegentheid voor het gevoelen van den Hr. Chevreau is.

Al wat men gezegt heeft, voegt 'er die Schrijver by / van de gewaande stoel, die zedert die tijd in gebruik geweest is, heeft geen meer grond. En zy is in der daad ook niet doorboort. De Hr. Chevreau gaat nog al te ras voort. De stoel is doorboort / en doorboort gelijk gemeenlijk die stoelen moeten zijn; ik hebze meer als eens gezien. Ik heb U E. gezegt datze van bont marmer is. Daar zijn'er twee *b* de eene is gebroken / de andere is in zijn geheel / en beide zijn van dezelve stoffe en gedaante.

b Behalven de 2 stoelen van Bont marmer daar een opening in is, is 'er een van wit marmer die niet doorboort is, en die tot een andere plegtigheid diende. Fioravante Martinelli geeft de naam van *Stercoraria* aan deze laatste. Het is hier de plaats niet om die questie te onderzoeken.

Platina zegt stelliglijk na * Chalcondyle / en vele vermaarde Schrijvers dat wanneer de Paus verkooren is / men hem op de stoel zet / en dat de laatste Diaken van onderen voelt / of hy ook wel een man is. Zie daar waarschijnlijk het eerste gebruik van die stoel/ waar-

* Laonica Calcondyla Athenienser leefde in 't midden van de 15 Eeuw. Barlaam heeft het zelve geschreven.

waarom zouden die Schrijvers verzonnen hebben 't geenze zeggen? Indien dat gebruik allengskens verandert zijnde / men gedurende eenige tijd de Pauzen op dezelve stoel heeft doen zitten / om hen te binnen te brengen gelijk de Hr. Chevreau na Fauchet zegt / dat zy altijd aan de gewoonlijke zwakheden der menschen onderhevig zijn / zulks is een zaak die ik daar laat / om dat het niets tot ons verschil doet.

De laatste bewijsreden van Mr. Chevreau tegen de Pauzin, werd gehaalt uit dit zeggen dat de Vaders van het Concilium van Soissons, schreven, zegt hy aan Paus Leo de IV. om zijn goetkeuring te hebben, en dat gemerkt hunne Gedeputeerden hem dood vonden, zy noch het zelve jaar van Romen weder in Vrankrijk kwamen met de ondertekening van Benedictus de III. die hem gevolgt was. Gy hebt gezien met hoe weinig zekerheid die Schrijver tot nu toe gesproken heeft; hy eindigt gelijk hy begonnen heeft. Hy spreekt van * het Concilium van Soissons zonder het zelve anders te bepalen. Hy bewijst niets van 't gene hy in 't vervolg zegt. Hy kan ook niet indien hy maar alleen de Commentaria van Sirmond en Binnius en de nieuwe Editien van zijn nieuw Concilie heeft / want die doen 't hem niet. Wy moeten / voorał in een betwiste zaak zo als deze is / MSS. hebben welkers oudheid en waarheid ONBETWISTBAAR zijn / en nooit zal hy de zaken die hy te berde brengt / in die Originelen vinden. Indien men verzekert was van de tijd wanneer de Gedeputeerden van het Concilie gezonden wierden / en van de tijd van hunne wederkomst na de dood van Leo, zoud men de duurzaamheid van het Pausschap van dien Paus kunnen bepalen / 't geen niemand van die gene die de Historp van de Pauzin ontkennen / tot nog toe heeft kunnen doen. Het is een zaak die ik verzoek dat U E. in opmerking neme. Onufrius en de anderen zijn genoodzaakt geweest de levens te verlengen van de Pauzen die voor en na de Pauzin gekomen zijn / en die Tijdbeschrijvers de order der waarheid gestoort hebbende / zijnze alle daar door in een verwarring en doolhof geraakt / waar uit ze zich niet weten te redden. Bellarminus een van de schranderste / en subtielste onder hen doet tien jaren duuren het Pausschap van Nicolaas de I. in zijn Tractaat van de Kerkelijke Schrijvers / en in zijne tijdrekening maar negen en een half. Onderzoekt eens al die menschen / en U E. zal 'er geen een vinden die zijn reekening wel maken kan: zo moeyelijk is het de waarheid te vermommen. Daar is geen een Paus welkers tijd van regeering door Bellarminus niet is aangetekent / uitgezondert die van het Pausschap van Leo de IV. een klaar bewijs dat hy in een groote verlegentheid geweest is om de twee jaren van Johanna of Johanna de VIII. te vervullen.

* Het was het tweede Concilie of onwettige Kerkvergadering. Nicolaas de I. weigerde steets om 'er zijn stem toe te geven. De gewaande Brief van Hincmar, zo wel als de Privilegie van Carbie zijn twee stukken die onbetwistbaar valsch en verdicht zijn. Dit is klaar bewezen. En het is niet mogelijk zulks te ontkennen. Platina zegt 7 jaren, 9 maanden, 13 dagen.

Dat hy en de zijne die vrouw t'eenemaal uit de lijst der Pauzen gelaten hebben / dat heeftze zeg ik / in eene nieuwe wanorder gebragt. Want in plaats dat de gene die de zaken zeggen zo als zy zijn / vier en twintig Pauzen rekenen / tellen de andere maar 23 't welk haar gantsche Historie stoort. Zo dat hun Johan XII. daar wy van gesproken hebben / Johan de XIII. is volgens Platina / * Garenza / en alle ware Historyschrijvers.

* Of *Carranza* gezegt ook de *Miranda* (Bartholomeus) Aartsbisschop van Toledo, in zijn kort begrip van de Concilien.

Ik heb U E. wegens de Hr. Chevreau niet meer te zeggen; want ik zal my hier niet ophouden om U E. te doen opmerken verschelde fauten die ik in zijn Historie gevonden heb. Het is waar 't is hem wel moeilijk geweest om zo een groot en algemeen werk te ondernemen zonder gevaar te lopen van eenige misslagen te begaan.

Drie of vier kleine opmerkingen zal ik hier byvoegen / strekkende nog tot opheldering van de zaak.

U E. moet niet als een contradictie opnemen dat de Pauzin genaamt werd Anglicus en Moguntinus. * Den Schrijver van het Fasciculum Temporum ontvouwt de zaak klaarlijk / Johannes zegt hy / Anglicus cognomine, sed natione Moguntinus. Zy wierd genaamt Johanna d'Engelsche en was geboortig van Mentz.

* Wernerus Roolwinck. Westfalus.

De verschillendheid der MSS. waar in deze Historie dan gevonden werd / en dan niet / moet geen verlegentheid veroorzaken; U E. weet de inlassingen en vervalschingen der uitschrijvers in de Boeken daar zy Meesters van geweest zijn. Men zou groote boeken kunnen maken van alle hare bedriegeryen.

Men moet niet verwondert wezen dat eenige der genen die de Historie van de Pauzin beschreven hebben / eenigermaten twijffelagtig daar van gesproken hebben. Want behalven dat de zaak in zig zelve in het eerst voorkomt als ingewikkelt in moeyelijke omstandigheden. Zoo waagden die Schrijvers ook te veel als ze dezelve al te duidelijk beweerden. De kragt van de waarheid drong en noodzaakte hen wel om te spreken; maar de vrees om den stoel van Romen te mishagen / was een breidel die hen te rug hield. Verders zijn andere de zwarigheid te boven gekomen / en hebben 'er zo klaar en duidelijk van gesproken / dat men niets wesentlijker zou kunnen vereisschen.

Al had men maar twee of drie van die getuigenissen / zou zulks genoeg zijn / ontkenners kan men by honderden en by millioenen vinden / maar dat verdient niet dat men 'er de minste agt op geve.

De Historp van de Pauzin spreekt zich zelf niet tegen. Zy werd bevestigt door verscheide Schryvers die eerlyke menschen zyn/ denwelken de waarheid tegen het belang van hun eige Party doet spreken. Men kan geen vyanden van het Pausdom beschuldigen datze die Historp in de Schriften van die Schryvers hebben ingelast. Zy is buiten tegenspreken gedurende vyf hondert jaren aangenomen en toegestemt zelfs van de gene dieze thans voor een fabel houden. Daar zyn dan geen ontkenningen bekwaam om zodanige geloofweerdige getuigenissen / en een geval 't welk met zo veel grond en zo algemeen getuigt werd / krachteloos te maken.

Ik heb U E. reets gezegt wat ik dagte ten opzigte van eenige onzer Doctoren die U E. my aanhaalt / dewelke aan de Historp van de Pauzin geen geloof gegeven hebben / maar dewyl ik zie dat U E. daar op blyft staan / zal ik 't ook doen / en U E. rond uit zeggen dat het een zeer onbillyk vooroordeel is / om niet te zeggen een regte lafhertigheid / dat men zweren zal op het woord of gevoelen van iemand / wat rang hy ook in de wereld heeft / zo hy niet van God ingeblazen is. Nog het gemeen geroep / nog de meerderheid der gevoelens / nog het gewaande gezag der Schryvers die groote namen voeren / dat altemaal zyn geen redenen voor een man die een gezond oordeel heeft. De oude Schryvers die men de Oudvaders noemt / maken hedendaags de drie vierde deelen van de Christen wereld baloorig / door het vooroordeel dat men voor hen heeft. Ondertusschen vind men onder de goede dingen dieze geschreven hebben / zeer vele die kwaat/ valsch / plomp en belagchelyk zyn.

Ik was van zins om hier ons dispuit te laten steken / maar ik meen dat het niet ongevoeglyk zal zyn nog eene zwarigheid op te lossen. Om U E de waarheid te zeggen/ ik ben eenigzints verwondert dat U E. in plaats van den Hr. Chevreau, my den vermaarden Blondel niet voorgehouden heeft ; want hy is het bolwerk of grondsteun van de tegensprekers dezer Historie. Zyn naam alleen heeft vele menschen tot een kragtige bewysreden verstrekt. De Hr. Blondel was een geleert en verstandig man / een Protestant, en gevolglyk na allen schyn een Schryver die over die stoffe onpartydig was. Men kan ook zeggen dat zyn naam den steen des aanstoots geweest is voor de gene die uit vooroordelen de zaken geloven of niet geloven. Het is die naam die de grootste slag geslagen / en aan dat boek al het gewigt bygezet heeft.

Ik heb dat stuk met aandagt gelezen en herlezen. Het is zekerlyk opgestelt om vele menschen stof in de oogen te werpen / en het grootste gedeelte der Lezers daar door in verlegentheid te brengen. Maar menschen die zig niet laten verrasschen / en tot het wezendlyke

ke der zaken doordringen zullen in al zijn redenvoering niets vinden 't welk hen voldoen kan.

Ik zou een heel Boek van Aanmerkingen en Critiques over dat werk kunnen opleveren; ik heb'er op ieder bladzijde en mogelijk op ieder afdeeling; en dat zal ik U E. wel eens kunnen meedelen. Hier is het de plaats niet toe / maar ik moet U E. een denkbeeld en zelfs een staaltje van dat boek geven / volgens de ontleding die ik 'er van gemaakt heb.

De Hr. Blondel doet ten eerste een bekentenisse waar door hy heel van de weg raakt / niettegenstaande alle behendigheden daar hy in 't verbolg zijn toevlugt toe neemt. De kragt der waarheid en der getuigenissen * van menschen wien hy geen geloof kan nog wil weigeren / doet hem in opregtigheit belijden dat de History van de Pauzin in de oude Anastasii van Augsburg daar ik U E. van gesproken heb/ gevonden werd. Zie daar buiten twijffel een geloofwaardig bewijs; hoe legt hy het nu aan om het te ontzenuwen? Zulks doet hy op de onnozelste manier van de wereld. Hy werpt zig een verziering of zwarigheid op na zijn fantazy om die te gemakkelijker te wederleggen. Die Originele Manuscripten zouden ontegenspreekelijke getuigenissen zijn die hem in een verwarring zouden brengen / daar hy zig niet uit zou weten te redden. Wat doet hy dan? Hy laatze behendiglijk varen / zo haast als hyze genoemt heeft / zonder daar een woord meer van te spreken/ en zoekt ten eersten den Lezer te misleiden. Hy heeft te Parijs een Anastasius omtrent twee hondert jaren oud gevonden / waar in ook dezelve History verhaat is / maar met omstandigheden; die zo hy zegt verscheide contradictien mee brengen. En het schijnt zegt hy / dat de Anastasius van Parijs die van Augsburg moet ophelderen. Hy dorst ten eerste zijn grond niet leggen als door een il semble; maar een weinig daar na wierd hy stouter; hy vergeet schielijk zijn het schijnt, en zonder te onderzoeken of het gene hy zegt dat hem toeschijnt, op dezelve wijs aan anderen ook moet toeschijnen, bouwt hy zijn redeneringe op die onzekerheid / en stelt ter zelver tijd hoewel stilzwijgende de zaak vast / als of het een gewisse zaak was. Met zijn Anastasius van twee hondert jaren/ vind hy dus het geheim om alle Anastasii te wederleggen zonder dat hy 'er een aanhaalt.

* Hy wil van de Hr. de Saumaise spreken.

Hy maakt het nog erger; want merkt eens aan bid ik U E. dat zijn Anastasius een geheimschrift van staat is / dat hy niet als stuks gewijs laat zien / zonder dat hy het voor den dag durft laten komen. Indien men niet bevreest was de vroomigheid van de Hr. Blondel te kwetzen/ denkt U E. niet dat men dat MS. zou kunnen verdenken van voor niemand zigtbaar te wezen als voor hem? Het zy

hoe het wil / wy zullen ten minsten vermoeden dat hy met het aanhalen van de geheele passagie zijn rekening kwalijk gevonden zou hebben / en dat hy bedugt was dat hy wapenen tegen zig zelven zou verschaffen.

Voor eerst dan moet men de Hr. Bl. over 't feit van zijn Anastasius en 't gene hy 'er van bybrengt / geloven. Anastasius kan versiert zijn / of ten minsten volgens hem / een tamelijk nieuw / en zelfs onzeker Afschrift / dat verscheide zegt hy voor een Platina genomen hebben. Als men lezen kan / zo moet men geen Anastasius met een Platina verwarren.

Ten tweede na dien Schrijver blindeling geloofd te hebben / wegens 't gene hy ons gelieft te zeggen van zijn zoort van een Anastasius, op zijn / het schijnt, moet men nog geloven of zijn stilzwijgende gevolg voorondérstellen / dat dit MS. niet alleen een opheldering gelijk hy in 't eerst zegt / maar een ware Copy is van de Anastasius van Augsburg , en zelfs van de oudste en de naauwkeurigste Anastasius zonder het welke al zijne redeneringen onnut zouden zijn.

Zie daar buiten twijffel een slegt begin; en men kan zeggen dat het genoeg was om met groote reden het berugte boek van de Hr. Blondel geen geloof te geven / alzo de grootste kragt van dat boek moest aangelegt werden om door zeer klare en grondige redeneringen / het getuigenis en het gezag van de Bibliothecaris Anastasius, een geleert Man een onpartydig Schrijver / die een tijdgenoot van Johanna en gevolglijk een ooggetuige was te niet te doen

Ik zal U E. eenige andere van mijne Aanmerkingen over het Boek van de Hr. Blondel mede delen. Indien ik korthedshalve hier alles niet bewijs dat ik te berde breng / zal ik het op een andere tijd kunnen doen.

In het algemeen zal ik U E. ten eersten zeggen dat dit Boek geheel en volkomen door zig zelve wederlegt kan werden; en dat verre van de History der Pauzen te verydelen, menze zeer bondig door dat zelve Boek kan bewijzen. Het zijn twee stellingen die ik stoutelijk ter neder zet / en die ik aanbieden durf te beweren.

Om U E. maar een exempel te geven van de veranderlijkheid en contradictien van den Hr. Blondel, zal ik aanmerken dat de twee derde deelen van zijn boek enkel bestaan in hairkloveryen / over de Tijdrekening / tegen de gene die de History van de Pauzin beschreven hebben / en in ydele zegepralingen over die Schrijvers Maar na hy het spoor zodanig kwijt raakt / dat hy zelfs een lang Artijkel maakt om de onzekerheid van de Tijdrekening te bewijzen / en de weinige staat die 'er op te maken is als men 'er zig van bedienen moet / voor of tegen een subject. En verders / als hy vind dat de

Voor al is de Tijdrekening der Bis-

Tijd-

Tijdrekening over een komt met het gene hy bewijzen wil / taft hyze ten eersten aan en gebruikt ze als een Orakel / alzo al 't geen met zijn uitrekening niet over een komt / by hem maar voor dwaasheid te boek staat.

Zijn werk is vol zwetzery / waar door hy gestadig zijn stelling laat varen / om het koste wat het wil / een ydele vertoning van zijne letterkunde te maken / zelfs doet hem die kitteling om zijn geleertheid te doen blijken dikwils dingen zeggen / die 't gene hy bewijzen wil / benadelen. Al wat hy kan / moet hy voor den dag halen / al was het ten koste van zijn eige zaak.

Hy stapelt ook aanhalingen op aanhalingen / zonder eenige noodzakelijkheid / en dikwils zonder dat het eenigermate tot de zaak zelfs doet; niet alleen om zijn ydelheid te voldoen / maar om zijn Lezer verlegen te maken en onder al dat geraas stilzwijgentheid op te leggen. Men ziet dat hy de menschen zoekt te vermoeyen / en hen zijn boek als ongenaakbaar te maken / door een lengte van zaken; die egter zeer dikwils / maar onnodige tusschenreden / en uitterzyen over een niet met al zijn / alleen bekwaam om de stoffe te verduisteren. Zelden komt hy tot het doelwit / en dikwils neemt hy iets op als een Hooftzaak / 't geen doch maar van weinig belang is het welk hy ook maar by toeval ontmoet. In het wederleggen van die kleinigheden zegepraalt hy buiten reden / om daar door zijn Lezers te verblinden. Hy rekt de zwarigheden uit / en maakt 'er van een verscheide / als de plaats hem daar gunstig toe schijnt. En alle zijne wederleggingen vult hy op met leugenverwijtingen / beschuldigingen van bedriegeryen en mistastingen en hondert andere injurieuse betekenissen / om de wereld zo het mogelijk was te gewennen om gestadig tegen de gene die hy wederlegt uit te varen. Hy spot ook al te sterk / en schiet stekels uit ter rechter en ter slinker zijde. Dat kwaad humeur is een teken dat hy zig zeer verlegen vind; en men ziet ook dat hy zomtijds met vrees en onzekerheid redeneert / maar het scheelt hem niet veel of hy duister is of niet / als hy maar de Lezers in zijn doolhof kan brengen.

Niets is 'er aardiger als de verlegentheid waar in alle die luiden na alle hunne bedenkingen tegen de History van de Pauzin, tragten (zeggen zy) by haar zelven uit te vinden wat tot die fabel aanleiding mag gegeven hebben. Sommige met Baronius gaan een gewaande Patriarchesse van Constantinopolen opzoeken / (het welk om in 't voorby gaan te zeggen / zeer bekwaam is zonder dat zy'er om denken / om de waarschijnlijkheid van onze Pauzin te doen geloven.) Anderen gelijk Onufrius en de Hr. Chevreau maken van een Anna een Johanna, gelijk ik reets gezegt hebbe. Van deze Johanna

schoppen of Pauzen van Romen een afgrijzelijk doolhof.

hanna maken zy eene Mathilda of een Olympia die Paus Jan de XIII na haar pijpen stelden/ en van deze Concubijn, een zoort van ee Pauzin die ze genoodzaakt zijn hondert jaren te doen sterven voor datze geboren is/ om haar op de nodige plaats te stellen. Allatius heeft ook een zekere Thiota verziert/ een gewaande Prophetesse van Mentz, die hy zo goet als hy kan in Pauzin Joanna verandert. De Hr Blondel haalt verscheide andere gissingen aan/ en wederlegtze alle. Hy is in die plaats van een wonderbaarlijke zedigheid. Het is een geheim / 't welk hy niet bekwaam is om te doorgronden. Zijn opregtigheid straalt nog meer door op een andere plaats. Hy gebruikt veertien of vijftien bladzijden van zijn klein boekje om de lof van de waarheid en geregtigheid te bazuinen. In die edelmoedige schikking van geest heeft hy niet kunnen dulden dat men ongestraft zo een onregtvaardig verwijt aan de Roomse stoel zou doen. En dat is zegt hy / 't geen hem in die gelegentheid de pen heeft doen opvatten. Laat ons daar over twee kleine aanmerkingen maken, en dan zullen wy van iets anders spreken. In waarheid de zaken zijn zodanig gestelt dat die omstandigheid of 'er oit een vrouw Paus geweest is / of niet / enkel op zich zelfs aangemerkt en van alle anderen afgezondert / de Roomsche Kerk nog goet nog kwaat kan doen. Ik kan op dat verwijt zo zeer niet staan als men gemeenlijk onder ons doet / om dat ik daar in geen moeielijker gevolgen zien kan als de gene die men trekken kan van de Pauzen die slimmer geweest zijn als de Pauzin. Indien alle Pauzen uitgezondert dat schepzel eerlijke luiden / goede Christenen / wakkere en getrouwe Harders / onberispelijk in Leer en Leven waren geweest / ik zou my niet verwonderen hedendaags de menschen moeielijk te zien tegen de gene die hen de Pauzin zouden verwijten. Maar dewijl de yverigste Roomsgezinde Schrijvers niet ontkennen dat 'er een zeer groot getal verfoeilijke Pauzen zijn geweest / waarom zou de Pauzin alleen maar om haar Sexe, een afschuwlijker Monster als de andere zijn? Het is dan buiten noodzakelijkheid / dat men over die zaak in de Roomsche Kerk zo geweldig het harnas aantrekt. En het is nog minder noodzakelijk dat onze Heer Blondel over 't zelve Artijkel zo heftig vuur gevat heeft. Het is een onnodige yver en een liefde zonder vrugt. Dit kleine hulpmiddel was niet bekwaam hoe de uitkomst ook was / om de gantsche Massa van het bloed der Pauzen te zuiveren / alzo zy in 't algemeen schrikkelijk verdorven is gelijk alle Historyschrijvers van wat Godsdienst dat zy zijn eenparig bekennen. Ook moet men bekennen dat de redenvoering van de Hr. Blondel over zijne opregtigheid zo lang en zo gemaakt is / dat men'er niets

niets vind dat overtuigend is. Maar om U E voorts alles te zeggen over dat stuk wat ik nog denk / en zelfs al wat ik weet. Wy kunnen by de rede van snorkery / (laat ons vry spreken) nog voegen die van belang. Een man van eer die te Parijs woonde / en den Schryver daar wy van spreken heel byzonder kende / heeft my gezegt dat hy grondig wist dat die Schryver gelt getrokken had om een Tractaat tegen de Pauzin te schryven. Mijn Auteur is zeer geloofwaardig en de Hr. Blondel is de eenigste op de wereld niet die om gelt tot zulken besluit heeft kunnen komen. Het valt my niet plaizierig U E. op zo een manier van een man te spreken die alles wel ingezien zijnde / zeer veel verdiensten hadde. Om hem zo veel als mogelijk is te rechtveerdigen / laat ons zeggen zo gy wilt / dat hy mogelijk dagt dat de zaak betwistbaar was. En laat ons daar by voegen / dat alles wel overwogen zijnde / zo hy met het schryven tegen de Pauzin, de Roomse Kerk dienst dede / in alle gevalle heeft hy de onze geen leet daar mee aangedaan / alzo onze Religien op generley wijze van de valsheid of waarheid van die Historie afhangen. Een consideratie die hem de zaak waarschijnlijk deed aanzien als iets dat onverschillig was.

Ik heb U E. byna niets te zeggen van 't gene U E. my vraagt wegens de Grieken en Armeniers die te Romen zijn. De eene en de andere hebben hunne byzondere plegtigheden en doen den dienst volgens hare eige Kerkgewoontens ; maar zy zijn gehouden het gezag van den Paus te erkennen voor dat het hen geoorloft is zig binnen Romen neer te zetten. De kleine Kerk der Armeniers was eertijds zeggen de Outheidkenners / een Tempel van de Zon en Jupiter.

De Joden van Romen hadden eenige vryheid en gemakken voor het Pausschap van Paulus de Vierde / maar die Paus viel ze geweldig lastig. In plaats dat zy te voren in alle kwartieren van de stad konden wonen /, sloot hy hen in zeker kwartier op / en beval dat zy 'er zig met het ondergaan van de Zon na toe zouden begeven. Hy dwong hen om hare bezittingen te verkopen / en stond hen geen koopmanschap toe als van oude kleren. Hy verstond ook dat zy door een geele hoed van de Christenen zouden onderscheiden werden / en verbood zeer nitdrukkelijk aan de laatste met hen te eeten of ommegang te hebben. Men heeft my verzekert dat door een Ordonnantie van Gregorius de XIII. zy gehouden wierden alle zaturdagen na de middag tot een zeker getal voor het minst / een Christen Sermoen by te wonen / dog ik heb die Vergadering nog niet gezien. De Italiaansche Joden en die van Romen inzonderheid / onderhouden gelijk eenige van hen my gezegt hebben / zeer naaukeurig de

Wet

Met die hen belast op haar twintigste jaar ten langsten te trouwen / op pene van met schande gehandelt te werden / en als menschen die in zonden leven. Het getal der Joden te Romen beloopt tegenwoordig ses a seven duizent.

Als eenige Joden of andere Ongelovige te Romen Christenen willen werden / wagt men tot zaturdag van de goede week om de plegtigheid van hunnen doop te doen / ten ware dat 'er eenige dringende reden was / en die plegtigheid werd in de Kerk van St. Jan de Latran verrigt / alwaar men zegt dat Constantinus de groot gedoopt wierd. Wy hebben 'er ses Turken den doop zien ontfangen. Zy waren in wit damast en een mantel om / een bef van kamerdoek en een zilver kruis aan den hals hangende. Een Cardinaal met de Kanoniken van St. Jan de Latran gekomen zijnde / wierd eerst de plegtigheid verrigt om 't water te zegenen. Daar na wierden de nieuwbekeerde door hunne Peters gepresenteert, en naderden ieder op hun beurt / verklarende dat zy verzogten om gedoopt te werden. Zy bogen zig over het Doopvat / en de Cardinaal doopteze en gafze de naam / gietende hen met een groote zilvere lepel/ water op 't hooft. Vervolgens namen zy ieder een aangestoke waschkaars ; wierden in een Kapelle gevormt / en gingen daar op de Mis te St. Jan de Latran horen. De Auteur van Roma la Santa zegt dat de Joden stinken / maar dat zy geen kwade reuk meer by hen hebben / wanneer ze gedoopt zijn. (Cosa maravigliosa che ricevuto il Sto. Battesimo , non puzzano piu.) Daar steekt niets wonderbaarlijks in / want men wast en reinigt de gene die gedoopt moeten worden zo wel / dat al hadden zy eenige kwade reuk gehad / zo zou die noodzakelijk moeten weg gaan. Maar het is dwaasheid te zeggen dat de Joden een byzondere reuk over hen hebben. Die van Romen zijn arm / en al die arm zijn / zijn morsig / en het gebeurt ook dikwilks dat morsige menschen vies ruiken. Zie daar het gantsche mysterie. Het is nog een andere dwaling te zeggen dat alle Joden bruin zijn / dat is alleen waar als de Joden van een Portugeesche stam zijn. Deze trouwen altijd onder malkanderen / de kinderen gelijken na hunne Vaders en Moeders / en hun bruin aangezigt vereeuwigt zig aldus met weinig vermindering / overal waar zy wonen / zelfs in de Noordsche Landen. Maar de Joden die oorspronkelijk Duitzers zijn gelijk by voorbeeld die van Praag hebben geen bruinder aangezigt als alle hunne Landgenoten. Donderdaags te voren hadden wy een andere plegtigheid gezien in een van de Kapellen van het Vaticaan , het is het wasschen der voeten van dertien Pellegrims. Zy waren ook in 't wit gekleet / maar zy hadden een zoort van een Priesters kap met een vierkante muts op.

Alle

Alle op een ry en een hoge bank gezeten zijnde / trokkenze haar kouffen en schoenen uit. Daar na wierd een groote schotel gebragt en een Lampet van zilver vergult voor ieder Pellegrim. De Cardinaal die voor de Paus den dienst verrigtte / wiesch hen de voeten in die schotel / dreefze met zijn handen / en kusteze na dat hyze afgedroogt had. Kort daar aan gaf men aan ieder Pellegrim twee goude Medailles. Vervolgens gingen zy in een van de kamers van het Paleis, alwaar een treffelijk Feltijn voor hen toebereit was. Alle dertien zetteden zy zig aan een hoek van de tafel / en de Cardinalen zaten aan een andere tafel in dezelve kamer.

Tot het beschrijven van de andere plegtigheden die wy gedurende de goede week gezien hebben / meen ik niet over te gaan / om dat my te binnen komt dat dit alles reets naauwkeurig beschreven is.

Deze Paus in een zeer groote ingetogentheid levende / kunnen de vreemdelingen byna niet gewaar werden dat hy te Romen is. Men ontmoet nog livreyen, nog koetsen nog eenige andere van zijn equipagies. Als hy uitgaat 't welk zeer zelden gebeurt / zit hy in een draagstoel. Die draagstoelen zijn zeer groot / de portieren met glazen bezet / en de gantsche draagstoel van buiten en van binnen met karmozijn fluweel met goude galonnen en goude franje bekleet. De dekkleden der muilezels zijn op dezelve wijs toegetakelt. De Paus zit alleen in zijn draagstoel. Daar is een kleine tafel voor op in plaats van een zetel. De livrey der Pauzen is altijd dezelve / scharlaken met een dubbelde fluwele galon van dezelve koleur. Byna alle de vertrekken van 't Vaticaan en Montecavallo zijn ook met rood bekleed. Het is een gestreept damast met een goude galon, en boven ook een lange goude franje.

De tuinen van Montecavallo zijn zeer welgelegen / maar de schikking is ongeregeld / en alles kwam ons voor als of 'er de hand niet aangehouden wierd.

De twee marmere paarden die voor het Paleis staan / en die Sixtus de V. uit de Baden van Constantinus liet nemen omze na deze plaatze te vervoeren / heeft men altijd uitgegeven het eene voor 't werk van Phidias, en 't andere van Praxiteles, alzo de namen van die vermaarde Beelthouwers daar op gegraveert staan. Men zegt ook en verscheide hebben het geschreven dat die twee paarden afbeeltzels zijn van Bucephalus het paart van Alexander, het welk Phidias en Praxiteles om strijd maakten / maar daar ontrent moet noodzakelijk eenige dwaling begaan wezen / Alexander kwam ter wereld vijftig jaren na Praxiteles en Praxiteles een gantsche Eeuw na Phidias; zo nu de beelden van die twee Meesters zijn / kunnenze voor Bucephalus niet gemaakt zijn ; of zijnze gemaakt voor Bucephalus, zo zijnze nog van Phidias nog van Praxiteles.

Opus Phidiæ. Opus Praxitelis.

De twee andere marmere paarden die men op die plaats van 't Capitolium ziet / zijn van het Theater van Pompejus weg genomen/ en het metale standbeeld te paard op dezelve plaats / wierd'er gesteld door Paulus de III. Men gelooft dat het 't Beeld van Marcus Aurelius is.

Het Capitolium is een nieuw Gebouw op de puinhopen en zelfs op de fondamenten * van het oude. Alles is'er vol merkwaardige oudheden / welkers beschryving wel een heel boek vereiste.

* Die oude fondamenten kan men nog zien. Men kan op een hoek beschanzing boven een van de vertrekken van het Capitolium gaan , van waar men de zeven bergen van het oud Romen onderscheidentlijk zien kan.

Onder de voornaamste / kan men reekenen de metale wolvin die de doorlugtige tweelingen zuigt / en waar op men de donderslag aanmerken kan daar *a* Cicero van spreekt. De vier groote uitgehouwen beeldwerken / verbeeldende verscheide plaatsen uit de History van Marcus Aurelius. De Kolonne rostrata van de Generaal of Admiraal en Consul Duillius, die de eerste was binnen Romen die de eer van de scheeps Triomf genoot. De *b* Courier die zig een doorn uit de voet trok na dat hy goede tijdingen aan den Raad gebragt hadde / hebbende gedurende de reis liever gewilt pijn lijden / als de algemeene vreugde vertragen. De Raad was zo geraakt over de genegentheid van dien goeden onderdaan/ dat hy order gaf den zelven een Beeld op te rechten. Het Borstbeeld van Virgilius. De vier oude * maten. De Voedster van Nero die hem by de hand houd De Godin van de stilzwijgentheid. De God Pan. De drie helsche Furien. Een Beeld van Augustus. Die van Castor en Pollux. De overblijfzelfs van de Zonnebeelden van Apollo. Domitiaan en Commodus. De Leeuw die een paard verslind. En de zegetekens die sommige zeggen van Trajanus en anderen van Marius te zijn.

a Or. 3. tegen Cat.

b Æneum Martii Pastoris. simulacrum.

* Een voor de olien. Twee voor de wijn. De andere voor de granen.

De schilderyen in natte kalk op de groote zaal / zijn van den Cavalier Joseph. Ik geloof dat het de eerste veltslag tusschen de Romeynen en Sabynen is.

Ik weet niet al te wel wat ik U E. zeggen moet wegens de zuil die men noemt het Milliarium, want ik beken dat die kolom my toeschijnt iets moeilijks te wezen om te verstaan. Zy is van wit marmer en agt voeten en half hoog. Het getal staat boven aangetekent / en op het Kapiteel is een metale kloot omtrent twee voeten in zijn middellijn. Men zegt gemeenlijk dat die zuil in 't midden

Primus, secundus, tertius ab Urbe lapis.

den van Romen stond / en dat men van daar de distantien begon te reekenen / dewelke verdeelt wierden van mijl tot mijl door andere zuilen op alle groote wegen van Italien. Maar ik vind twee of drie dingen omtrent dat gevoelen die zeer veel verlegentheid bybrengen. De kolom van Forum Romanum daar Tacitus, Suetonius en eenige andere oude Schrijvers van spreken / werd ons vertoont in koper / of vergult metaal / zijnde de namen der groote wegen daar op gegraveert / met den afstant van de voornaamste steden; niets van dit alles kan men zien op het Milliarium van het Capitolium. Mogelijk zult gy zeggen is de kopere zuil daar die Schrijvers gewag van maken / verloren geweest / en het marmere Milliarium in de plaats gestelt. Maar hier op zal ik antwoorden dat de Milliaire kolom van het Capitolium gevonden is naast aan de weg van Appius 't welk blijkt uit de hedendaagsche * Inscriptie die men uitgehouwen heeft op het voetstuk van dezelve kolom, en ik zal 'er bybvoegen dat het buiten alle apparentie is datze van het middelpunt van Romen een mijl ver van hare muuren zou zijn verVoert geworden. Daar en boven / om de zaak tot in de grond na te vorsschen komt het my niet moeielijk voor de ordinaire woorden van primus, of secundus ab urbe lapis uit te leggen indien die lapis, of kolom niet buiten Romen was / alzo het woord ab urbe, de zaak duidelijk genoeg uitdrukt. Indien ik dan nooit had horen spreken van het vergulde Milliarium dat in 't hert van de stad was / en waar op na 't zeggen van eenige / alle consulaire wegen uitkwamen / geloof ik dat ik stellig zou kunnen beweren dat primus lapis de eerste kolom of het eerste Milliarium zo als die van het Capitolium is / een mijl van de muuren van Romen geweest zou zijn / 't welk ik verstaan zou hebben door de woorden ab urbe. Het Milliarium, waar van gesproken werd / zijnde in een van de voorsteden van Romen gevonden en naast aan een der groote wegen / zou ik geloofst hebben dat het daar zijn regte plaats was / en zou geconcludeert hebben dat 'er zo veel eerste kolommen als groote wegen waren. Het zy dat ik veronderstel dat het vergulde Milliarium het eenigste eerste Milliarium geweest is / rondom dewelke ter distantie van een mijl / men de tweede kolommen vind / 't geen evenwel eenige contradictie mee brengt. Het zy dat die vergulde kolom van het midden van de stad maar een doelwit geweest is / en dat de naaste kolommen de eerste genaamt wierden en gemerkt als die van het Capitolium, zo vind ik altijd dat wegens de grootte van Romen, geen van die eerste of tweede kolommen buiten de stad konden zijn / en dat over zulks het een zeer oneigene manier van spreken en zelfs zeer valsch geweest zou zijn / te zeggen / primo ab urbe lapide. Die primus lapus zou geweest zijn in urbe, en niet ab urbe.

S.P.Q.R. * *Columnam milliariam primi ab Urbe lapidis indicem ab Imperatore Vespasiano & Nerva restitutam, de ruïnis suburbanis Via Appia in Capitolium transtulit.*

Een andere omstandigheid zou ook zeer veel doen om my in die gedagte te sterken. Men ziet in 't Paleis Palestrina een oude Inscriptie dewelke vervat de Statuten van een Collegie van Esculapius en van de gezontheid / aan welk Collegie; eene Salvia Marcellina tot een geschenk geeft / een Tempel / een Plaats / en een wandeling / alle gelegen op de weg van Appius, by de Tempel van Mars, intra milliarium I en II ab urbe euntibus.

De Oudheidskenners komen over een dat'er een Tempel van Mars buiten de stad was en op de Via Appia, en dit alles zou my byna t'eenemaal overtuigen dat * het verguldе Milliarium maar was om de plaats af te tekenen alwaar alle groote wegen begonnen / en om de distantien van de voornaamste steden aan te wijzen; maar dat ieder eerste kolom een mijl van de poorten van Romen was.

* Zedert de eerste Editie van dit Boek heb ik gevonden dat dit juist het gevoelen van Holstenius is.

De gene met wie ik daar over heb geraadpleegt / hebben my niets gezegt dat my voldoen konde nog voor 't eene nog voor het andere gevoelen. Ik zal evenwel tragten eene opheldering daar van te bekomen. U E. zal my plaizier doen / my over te schrijven wat U E. daar van denkt.

Om U E. de gantsche beschrijving van het Milliarium van 't Capitolium te geven / zal ik hier byvoegen de twee Inscriptien die op de stijl zelfs van de kolom gegraveert zijn.

IMP. CÆSAR VESPASIANUS PONTIF. TAXIM. TRIB. POTESTAT. XVII. IMP. XVII. PP. CENSOR COS. VII. DESIGN. VIII.

IMP. NERVA CÆSAR AUGUSTUS PONTIFEX MAXIMUS TRIBUNITIA POTESTATE COS. III. PATER PATRIÆ REFECIT.

Om een gelijkformigheid met de Mylpaal te maken / heeft men kortelings een andere kolom van dezelve form en grootte opgeregt / waar op men een kopere kloot geplaatst heeft / waar in zo men zegt de Assche van Trajanus opgesloten was.

Hoc in Orbiculo olim Trajani cineres jacebant. Nunc, non Cineres, sed memoria jacet. Tempus cum Cinere Memoriam sepelivit; Ars cum Tempore non cinerem, sed Memoriam instaurat. Magnitudinis enim non Reliquiæ sed umbra vix manet, cinis cineri in Una ætate moritur, memoria Cineris in Aëre arte reviviscit.

Naast

Naast aan de regter vleugel van 't Capitolium is de Kerk die de naam voert van Ara Cœli. Men verhaalt dat Augustus het Orakel van Delphos raad gevraagt hebbende / om te weten wie dat na hem 't Keyzerrijk regeren zou / dat Orakel lange tyd op de herhaalde vragen van Augustus stom en doof was. Doch eindelijk na lang aanhouden verklaarde / dat het Hebreeuwsch Kind / Zoone Gods / en zelfs God / hem de spraak benomen hebbende / hy niets meer te openbaren had / en dat de Keizer maar vertrekken zou. De History voegt 'er by dat Augustus die taal gelijkformig met de voorzeggingen der Sibyllen gevonden hebbende / ten eerste in 't Capitolium een Autaar liet opregten ter eere van 't Hebreeuwsch Kind waar van het Orakel gesproken had / en dat hy dat Autaar noemde / Ara Primogeniti Dei. Zedert heeft men de Kerk in dezelve plaats gebouwt / zo dat het Autaar van Augustus zig by het Choor bevind / en de Kerk is Ara Cœli genaamt.

Het Gevangenhuis werwaarts men zegt dat St. Pieter en Paulus gezonden wierden na dat men hen het doodvonnis voorgelezen had / is zeer dicht daar by. Men noemt die gevangenisse dewelke tegenwoordig een Kapel is / St. Pietro in carcere. De Oudheidskenners komen over een dat dit het Tullianum is / 't welk door Servius Tullius of Tullius Hostilius voltooit wierd / en waar in men niet zettede als Criminelen die ter dood verwezen waren. Men toont er een kleine fontein die zo men zegt uit de rots kwam op 't verzoek van St. Pieter, op dat hy eenige nieuw bekeerde kon dopen / en tegen de muur aan laat men zien / het afdrukzel van het aangezigt van denzelven Apostel / de steen week geworden zijnde wanneer een soldaat dezelve door het geven van een oorvijg hard daar tegen aanstiet.

Zy geven voor dat het water van die fontein de smaak van melk heeft.

Oneindig veel overblijfzels van oude Gebouwen ziet men overal agter het Capitolium verspreit leggen / dog ik zal die doolhoven niet ingaan. Ik zal maar eenige kleinigheden in 't voorby gaan aanroeren.

De vermaarde * rupes Tarpeïa die afgrijzelijke steilte van de voorlede tyd / is nu niet anders als een kleine rots twintig voeten hoog.

* Aldus genaamt ter zake van de Romeinsche Dogter *Tarpeïa*, die te dier plaats door de Sabynen gedood wierd.

De zegeboog die door Titus na 't veroveren van Jerusalem opgeregt wierd / is onder andere dingen opmerkelijk / door het uitgehouwe beeltwerk vertonende de Kandelaar / de Tafel / en de Trompet-

ten van het groot Jubelfeest, en eenige vaten die uit den Tempel gebragt wierden.

De Boog van Constantinus is byna in zijn geheel. Daar zijn maar eenige beelden daar men de hoofden heeft afgenomen en men beschuldigt'er Laurentius de Medicis mede / die zo men zegt / dezelve na Florence liet brengen. Goede kenners hebben gelet dat het uitgehouwe Beeltwerk van dat Gedenkteken niet van een gelijke schoonheid is / 't welk doet vermoeden dat de beste stukken geleent wierden toen men het opregtte.

De poel van Curtius was in 't midden van Forum romanum. In de tijd van Ovidius was die al niet meer te zien / dus zegt hy in 't 6 de Boek der Feestdagen.

> De poel van Kurtius daar 't Outer staat te pronken,
> Is nu een vasten gront, maar was voorheen een meir.

Het wonderbare Amphitheater 't welk * men het Collisée noemt / is van een ronde figuur na buiten / hoewel het van binnen ovaal is. Het bevattede *a* vijf en tachentig duizend Aanschouwers / zijnde viermaal meer als het Amphiteather te Verona. Ik heb opgemerkt dat de Kolommen van de derde order / en de pylasters van de vierde / de een en den ander een Corinthis Kapiteel hebben.

* Ter zake van een Colossus die'er by stond.
Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant. Mart.

a Zonder te rekenen die gene die men noemt de *Excuneati* die overeind stonden in de doorgangen, en welkers getal op twintig duizend beliep.

Ik zal U E. nieuwsgierigheid wegens 't gene U E. my afvraagt van de Senaat der Vrouwen door Eliogabalus aangestelt / in 't minste niet voldoen. Het kleine Gebouw van Montecavallo / dat sommige den Tempel der Zonne noemen / en eenige andere / Tempel der zaligheid gist men dat gedient heeft tot de vergadering van die zeldzame Senaat; dog 't zijn maar losse gissingen.

De Kolommen Trajana en Antonina zijn zulke vermaarde en pragtige Gedenktekenen / dat ik het niet over my kan nemen om'er niets van te zeggen / hoewel zy waarschijnlijk genoeg beschreven zijn. De eene en de andere van die heerlijke Zuilen zijn met uitgehouwe beeltwerk voorzien * die in een krullijn van de bazis tot aan het Kapiteel klimmen / en waar in de oorlogen en gedenkwaardige handelingen van die Vorsten vertoont worden.

De

* Daar zijn verscheide goede dingen in dat uitgehouwe beeltwerk, en veel slechte. Geen ordonnantie, geen perspectijf, &c.

De eerste wierd opgeregt door den Senaat ter eere van Trajanus, en zy strekte hem ook tot een Praalgraf / zijnde zijn assche in een gouden kruik daar boven op gezet. Sixtus de V. heeft in plaatze van die kruik doen stellen een Beeld van St. Pieter van verguld metaal. Het beloop van de Kolom is hondert agt en twintig Romeinsche voeten hoog / dewelke omtrent op hondert vier en twintig Engelsche voeten uitkomen / en de trap is van hondert drie en twintig treden.

Zy is van 24 steenen gebouwt, en ieder steen bevat 8 treden. *Boiſſard.*

De tweede wierd ook opgeregt door Marc. Aur. Antoninus en door den Senaat voor Antoninus de Godvrugtige. Het Beeld van dien Keizer wierd 'er opgezet / en tegenwoordig ziet men 'er dat van St. Paulus, het welk ook van verguld metaal is / als dat van St. Pieter. De Trap heeft twee hondert ses treden / en de stijl van de Kolom is hondert sestig Romeinsche voeten hoog / die op hondert vijf en vijftig voeten van U E. maat uitkomen.

Zy is gemaakt van 18 steenen. *Id.* het uitgehouwe beeltwerk vertoont verscheide oorlogen van Marc. Aurelius.

Ik heb verscheide malen het aangenaam en geleert onderhoud van den Abt Fabretti genoten. Wy hebben 't zamen eenige van die spelonken bezogt die men Catacombes noemt / en veel vervalle muuren / gebouwen en andere soorten van Antiquiteiten. Ik zal U E. zeggen dewijl het my te binnen schiet / dat zo als wy onderdaags te zamen kwamen in het Praalgraf * van Cecilia dogter van Metullus, bygenaamt Creticus, deed hy ons aan den ingang van dat Praalgraf in opmerking nemen / een soort van opening van een put waar in over eenige weken een *a* Edelman viel / zonder dat die van zijn gezelschap het gewaar wierden. Men was zeer verwondert van hem zo verdwenen te zien zonder zig te kunnen inbeelden wat van hem geworden was. De kuil is diep / en een flaauwte zal hem belet hebben / om hulp te roepen / of zo hy het gedaan heeft / niemand zal het gehoord hebben. Het zy hoe het wil / de anderen gingen heen en lieten hem daar. Omtrent sestig uuren daar na / was die arme Edelman nog zo gelukkig dat hy met gewelt van krabbelen zig een opening maakte / en zwak / uitgehongert en byna dood van koude daar uit gekomen zijnde / ging hy in 't naaste huis / en na dat hy'er zijn geval verhaalt had / wierd hem een bouillon gegeven en zo veel onderstand gedaan / dat hy binnen weinig tijds hersteld wierd.

* *Capo di bovi.*

a D. Malateſta Strinati, de Ceſene.

Nooit zag men zoo veel onderaardsche plaatsen als 'er binnen Romen en in de nabuurschap zijn. De aarde is op sommige plaatsen neer gezakt en heeft het inkomen verstopt van een groot gedeelte van die kelders die zig onder de naam van Catacombes beroemt gemaakt hebben; maar daar zijn 'er nog oneindig veel overig. Verbeeld U E. die plaatsen / ik wil zeggen ieder Catacombe niet als of het maar eene spelonk was min of meer lang. Het gene men de Catacombes van St. Agnes noemt by voorbeeld / of de Catacombes van St. Sebastiaan,

bastiaan, zijn doolhoven van onderaardsche straten die draayen en kruislings lopen gelijk de straten der steden. Die spelonken die men niet zien kan dat tot begraafplaatsen gedient hebben / gelijk als die van de Poort Pinciana en die kelders die dichte by de Kerk van * St. Jan en Paulus staan / noemt men maar spelonken. En aan de andere heeft men de naam van Catacombes gegeven / een nieuwe naam die niemendal betekent / en waar van de verscheide oorspronkelijkheden niets zekers in hebben.

* Die *Jan* en *Paulus* waar van reets verscheide malen gewag gemaakt is, waren twee Broeders die te Romen het Martelaarschap ondergingen onder Juliaan d'Afvallige. Als men van hen spreekt, zegt men *St. Jan en Paul*, en niet St. Jan en St. Paul. Het is het gebruik. *S. Giovanni & Paulo.*

In plaats dat de Catacombes of onderaardsche graven van Romen zig aan alle kanten in alle voorsteden uitbreiden / zijn 'er maar op eene plaats te Napels. Die Catacombes dewijl men zig van dat woord moet bedienen / zijn te Napels in de rots uitgehouwen / en breiden zig aan alle kanten zeer wijd uit. Ieder kelder is gemeenlijk 15 a 18 voeten breed / en de hoogte van het gewelfzel is 12 a 15. Aan ieder kant in de muuren zijn bakken of kisjes van allerhande grootte en traps gewijs de eene boven de andere geplaatst zonder eenige evenredigheid / in diervoegen dat men 'er de lijken in neer leide zonder kist. En dat die net daar in pasten. Vervolgens wierden die kleine spelonken met platte steenen verzegelt of met zeer brede pannen die men met kalk en zand vast maakte / gelijk zulks bescheidentlijk op zommige plaatsen te zien is. Behalven de kisjes der Catacombes van Napels, vind men eenige graven van een redelijke grootte en met verscheide schilderyen verziert. Daar zijn vele figuren van hoofden en halve lijven met de namen der perzonen; Paulus, Nicolaus, Proculus, en zomwijlen een hic jacet, of een hic requiescit, by die namen gevoegt.

Op een van die graven heb ik bemerkt een geel en blauw kruis op deze wijs gemaakt en verzelt met de Characters! die U E. hier ziet. De Grieken hebben eertijds hun Σ ten naasten by gemaakt gelijk wy onze Latijnsche C maken / 't welk men voor al opmerkt in de Inscriptien der drie eerste Eeuwen. Maar zedert dat het gebruik zig op nieuw voor de sigma dus gemaakt Σ, verklaart heeft / heeft men egter het ander nog behouden uit een zoort van gewoonte als men by verkorting de naamen geschreven heeft van ΙΗΣΟΥΣ en van ΧΡΙΣΤΟΣ, zo als U E. die boven dit Kruis ziet / en zo als ik ze dikwils elders bemerkt heb / zelfs in hedendaagsche Inscriptien.

Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ. Jesus Christus vincit.

Van

Van de Catacomben die wy te Romen bezigtigt hebben/ zijn die van St. Sebastiaan de grootste. Gemeenlijk is het verwelfzel niet minder hoog als van die te Napels, maar de breedte der kelder is maar twee voeten en een half of daar omtrent. Op sommige plaatsen ziet men nog bemuurde vakken op de hoogste verdiepingen. Een Priester die by geval eens by ons was/ de nieuwsgierigheid gehad hebbende om 'er een te openen vonden wy een Skeleton dat vermurwt en als tot een witagtige assche verteerd was. Men kon wel oordelen dat het ligchaam op de rugge gelegen had. De reden waarom de kelders van die Catacomben niet heel breed zijn/ is datze anders geen steunzel zouden hebben; het is maar zand; en te Napels is het een vaste rots.

Men meent hier dat de Christenen zelfs alle die spelonken uitgeholt hebben. Dat zy 'er al in de eerste Eeuwen de Godsdienst verrichteden. Dat die oorden hen voor begraafplaatzen verstrekten, en nooit voor de Heidenen. Dat vele Heiligen en Martelaars aldaar begraven zijn. En dat men 'er by gevolge vind een oneindige menigte van Reliquien, 't welk de ziel en het hooftstuk is van de gantsche zaak.

Of schoon de eerste voorondersteIlingen/ met de waarheid overeen kwamen/ zou daar geensints uit volgen dat men in de Catacombes gewisselijk zonder misstasting beenderen zou konnen gaan halen om'er van te maken 't geen men Reliquien noemt. Maar mijn voornemen is niet om voor het tegenwoordige tot dat onderzoek over te gaan. Ik zal my ook in geen wijdlopige Verhandeling over de eerste Questien inlaten/ hebbende hier nog de tijd / nog de boeken die ik daar toe nodig zou hebben. Alleen dewijl U E. het begeert/ zullen wy gedurende eenige ogenblikken daar van spreken.

Ziet het Tractaat 't welk de geleerde Pater Mabillon korteling geschreven heeft met zo veel opregtigheid als grondig oordeel, *de Cultu Sanctorum ignotum.* Waarlijk het Artijkel der Reliquien, inzonderheid van valsche Reliquien, en valsche Heiligen is een van de schandelijkste delen van de Roomsche Kerk. Maar het was wel te wenschen dat P. Mabillon zo geleert en scherpziende als hy is van trap tot trap verder ging; dat hy zig tegen de andere gevaarlijke ongerijmtheden die'er overig blijven, aankantede, en dat eerlijke luiden zo als hy, hem de sterke hand boden. Dat zou billyk zyn en buiten twijffel gelukkige uitwerkzels voortbrengen in deze bedroefde tyden.

Niemand op zijn woord geloofbaar zijnde in zijn eige zaak; moet men bewijzen wanneer men een zaak te berde brengt. De gene dan die ons zo stellig staande houden/ dat de Catacombes door Christenen gemaakt zijn en voor haar eige en eenig gebruik, zijn gehouden de waarheid van hare stellingen duidelijk te doen zien. Dat hebben zy niet gedaan; men zou dan daar by kunnen blijven en met regt hunne gevoelens van de hand wijzen zonder toevlugt te nemen

tot eenig ander middel om die krachteloos te maken. Evenwel zal ik hier ten overvloed / en om U E. begeerte te voldoen / eenige aanmerkingen maken / die na my dunkt / genoegzaam wettige voor-oordelen / zo niet t'eenemaal overtuigende bewijzen aan de hand zullen geven.

( ) De eerste zaak die my te binnen komt om U E. te doen in agt nemen / is een passagie van Horatius / alwaar die Auteur sprekende van de puticuli, of openbare Kerkhoven daar men het gemene volk te Romen begroef / een beschrijving van die plaatsen maakt / die t'eenemaal overeen komt met de gene die ik U E. van de Catacombes gegeven heb.

> Hier plaatste men voorheen de lijken, uitgedragen,
> Uit de enge woningen van 't allerslechtste volk,
> Door slaven, Dit was hun begraafplaats. ————

Thomas Goodwin Engelsch Schrijver heeftze in zijne Anthologie der Romeinsche Historie / in 't Hoofstuk van de Lijkplegtigheden op dezelve wijze uitgebeeld.

(2) Ik weet wel dat de Christenen in oneindig veele gevallen de Heidenen nagevolgt hebben / maar de woorden van Fata, Diis Manibus, Domus æternæ, en vele anderen die men dikwils leest in de Grafschriften die men op de Graven der Catacombes gevonden heeft / zijn uitdrukkingen zo volslagen heidensch / dat het niet mogelijk is zig in te beelden dat Christenen zig ooit daar van bedient hebben. De Heer Spon zal mijn borg zijn van 't geen ik hier te berde breng. U E. zal kunnen opmerken in de Vergadering der oude Inscriptien van zijn reis door Griekenland / dat hy zo verre niet gebracht kan werden om te geloven dat het Grafschrift te Thebes 't welk men verzekert op 't Graf van St. Lucas te zijn / een Christen Grafschrift is / uit oorzaak om dat 'er het woord MOIPHC gevonden werd / hoewel aan de andere kant daar in van de onsterffelijkheid der ziele gesproken is. Dezelve Schrijver is nog naauwkeuriger als hy het gemene gevoelen wederlegt nopende het Graf van een gewaande Heilig dat men by Valentia ziet. Hy zegt uitdrukkelijk dat de woorden Æthera en Superis die 'er gebruikt werden voor hem sterk genoeg zijn om te bewijzen dat het een Graf van een Heiden is. Hy voegt 'er by tot een grondregel / dat de stijl der Grafschriften onderscheiden moet werden van de stijl der Poezy / waar in alle soorten van menschen verscheide vryheden op haar nemen. En hy verzekert dat de oude Grafschriften hem altyd hebben toegescheenen te smaken na de godvrugtigheid en de eenvoudigheid van de eerste Kerk. Wat zoud dan de geleerde Oudheidkenner

Μοῖρα, Jonicè μοίρης, Fatum of Nootlot.

gezegt

gezegt hebben van de Goden Manes en van de eeuwige huizen der Catacombes?

(3) De glaze flesjes en de kleine metale vaten die men dikwils in die graven gevonden heeft/ zijn nog een teken van Heidendom. De Voorstanders der Catacombes vinden geraden om te zeggen dat men 'er bloed van Martelaren in deed/ maar zy geven bewijs nog opheldering van 't gene dat zy zeggen. En buiten dat heeft men reden om overtuigt te zijn dat die kleine vaten regte traanflesjes zijn gelijk de Heidenen in de kruiken en graven gebruikten. Niet alleen wilden zy gelijk U E. weet/ dat men traanen stortte/ 't welk hen gekogte huilsters daar toe deed neemen. Maar zy wilden ook dat die tranen by een vergadert wierden/ en dat menze met hunne beenderen of assche bewaarde.

Ik beken dat die reden alleen my niet overtuigen zoud/ zijnde zeker zo als ik het reets gezegt heb/ dat de Christenen verscheide gewoontens noch onnozelder als deze van het Heidendom ontleent hebben/ maar die opmerking gevoegt by de eerste/ kan haar meer gewigt byzetten.

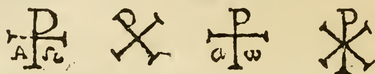
(4) De passagie uit het verweerschrift van Tertullianus, alwaar die Schrijver aan de Heidenen verwijt de woede waar mede zy de ligchamen der Christenen langs de straten sleepten/ na dat zyze uit de graven gerukt hadden/ komt heel niet over een met de gewoonlijke begraafplaats der Christenen in de Catacombes/ zijnde waarschijnlijk dat zo de vervolgers eenmaal die schuilplaatsen ontdekt hadden als alleen geschikt voor de Christenen/ zy hen daar van voor altoos zouden versteken hebben.

(5) Zo ik vraag hoe de Christenen de Catacombes hadden kunnen uitgraven buiten weten van al hunne naburen/ en in wat plaats zy de stoffe brachten die zy 'er uit haalden; zal my geantwoord werden dat zy dat werk niet in 't geheim verrigtten. Dat het puzzolane of zant der Catacombes door de arme Christenen verkogt wierd/ die daarom uit spotterny Arenarii genaamt wierden/ en dat zy dus de gaten die zy in de aarde maakten gebruikten zo wel om den Godsdienst te verrichten/ als om 'er hunne doden te begraven. Maar op dat antwoord zal ik zeggen dat al kon men dit aannemen ten opzigte van Romen en het zant van hare Catacombes, zoude de zwarigheid ten opzigte van Napels altijd dezelve zijn/ alzo haar duifsteen en rots noodwendig een andere uitlegging vereisschen.

En wat aangaat de Arenarii, zo merk ik aan dat die hoon die men aan de ellende en armoede der Christenen dede/ geen bewijs is dat zy de eenigste in Romen waren die tot zo verre gebragt waren om koopmanschap in zant te doen; 't welk men echter noodzakelijk

zou moeten toonen / om de zwarigheid voor te komen die daar uit ontstaan zoud / dat anderen ter zelver tijd daar aan zouden werken / zo wel als zy. Zo de Joden van Francfort by voorbeeld / als 'er brant ontstaat / genoodzaakt zijn zig daar na toe te begeven en water aan te brengen om die te blusschen / zo volgt daar uit niet dat de Christenen van dezelve stad zig tot dat werk niet laten gebruiken.

(6) De tekenen van 't Christendom gelijk die Cijffers van de naam Christi / Vrede-Duiven / Palmtakken / de Kruissen / en de

kroonen die men op die Grafsteenen vind / verre van te bewijzen / zo als men het voorgeeft / dat het gebruik dier plaatzen aan de Christenen alleen toekomt / zouden eerder doen zien na my dunkt / dat de Christenen zig van die zinnebeelden bedienden als van tekenen van onderscheid / om met de Ongelovigen niet verwart te werden.

Onwetentheid van Lassels en van verscheide anderen.

Men gelooft hier doorgaans dat die Cijfers die ik ℌ ℭ zo even gemaakt heb / zamengestelt zijn van een Latijnsche P 't welk gezet werd voor pro, en een Kruis 't welk betekend Christum / zo dat zy die Characters / Pro Christo noemen. Zy besluiten dat zulks altijd betekend het Graf van een Martelaar / van een perzoon die geleden heeft Pro Christo of voor de naam van Christus / en daar uit volgt de waardy der Reliquien. Die Cijffers zijn t'zamen geschreven een X, Chi, en een P, Rho zijnde de twee eerste letters van ΧΡΙΣΤΟΣ, gelijk ΜΑ en ΘΥ betekenen ΜΑΡΙΑ ΘΥΓΑΤΗΡ, 't welk ik hier opgemerkt heb in het ingelegt werk van de voorgevel van St. Maria Mag. en verscheide andere plaatsen.

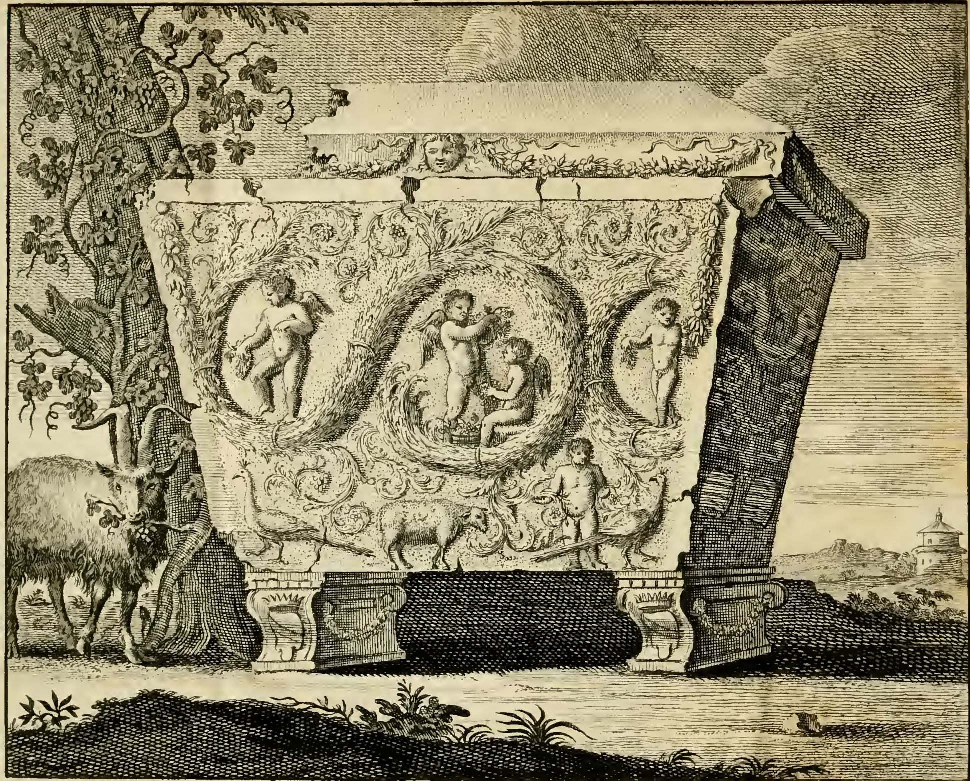
Lassels gelooft dat de figuur van de Palm voor de Martelaars is, en het Pro Christo voor de Belijders van het Euangelium.

(7) De Grafschriften die volkomen Christelijk zijn / zullen niets meer bewijzen als der Christenen Zinspreuken / alzo de kwestie niet is om te weten of de ligchamen van eenige Christenen in de Catacombes gezet zijn / 't welk een zekere en onbetwistbare zaak is. Niet alleen Euzebius en Miltiades Bisschoppen van Romen onder 't Keizerrijk van Constantinus ; maar Caïus en Marcellinus hunne Voorzaten die gemartelt wierden met eenige andere Christenen / op 't bevel van Diocletianus, wierden alle in die spelonken begraven / zo Platina daar van met zekerheid spreekt. Het blijkt uit vele Grafschriften welkers Datum van de eerste Eeuwen zijn / dat van die tijden af / verscheide Christenen daar in gelegt zijn. En ik heb goede redenen genoeg om te geloven dat zy zelfs die graven t'eene-

[illegible]

van Romen. Het is 7 voeten en 5 duimen en een half lang, om hoog, en vyf voeten 2
duimen omlaag. Het is 5 voeten breet, en 3 voeten en 10 duim hoog, zonder het bo-
venste te rekenen, 't welk een ander stuk is, een voet en elf duimen en een half hoog,
(*Fransse maat.*) Dertien duimen van Engeland maken correct, een voet uit, of 12 Frans-
se duimen.

't Graf van Bachchus

t'eenemaal voor hun zelve aannamen / in de Eeuwen van vrede en vryheid die daar op gevolgt zijn.

Het is dan niet moeylijk te verstaan hoe dat men Christen Grafschriften in de Catacombes vind / maar de kwestie blijft altijd dezelve ; alzo de begraaffenis der Christenen geen reden van uitsluiting was voor die van anderen / in de plaatsen die niet geschikt waren / als voor het uitschot van het volk.

De schilderyen van verscheide maakzels en tijden / die men inde Catacombes te Napels ziet ; de Autaren die men 'er laat zien als mede in die van Romen / en verscheide andere omstandigheden waar uit men gevolgen meent te trekken / brengen de zaak geen opheldering by / en verdienen geen onderzoek. De reden daar van is / dat de Pauzen van de laatste Eeuwen hunne Catacombes altijd aangezien hebbende als een bron en magazijn van Reliquien, 't welk ten hoogste voordelig was / hebben zy 'er vele reparatien aan gedaan / en zodanige veranderingen bygebracht als hen goet dagt / om het vooroordeel te stijven / en de Pellegrims nog meer te overreden / dewelke van alle kanten overkomen om die heilige plaatsen te bezien. Pancirolus maakt een lange beschrijving van die reparatien / en geeft ons alzo aanleiding om gemakkelijk alle zwarigheden op te lossen die men zou kunnen opwerpen over verscheide dingen die men in die Catacombes gade slaat.

Ik dien niet te vergeten U E. te zeggen dat de Pest een groote verwoesting te Napels aangeregt hebbende / over byna veertig jaren / de Catacombes de plaats waren daar men doorgaans begroef / en dat de ligchamen die men 'er thans ziet / alle van die tijd zijn

In het uitgaan van de Kerk en Catacombes van St. Agnes, kwamen wy in een ouden Tempel van een ronde gedaante / dewelke daar dichte by is / en die eenige menen een Tempel van Bacchus geweest te zijn. De redenen die tot die gedachte aanleiding gegeven hebben / zijn alle gegrond op eenige oude afbeeldingen van wijngaarden en wijnlezingen / die in 't gewulfzel staan / om zake dat * het bonte marmere Graf 't welk men in dezelve Tempel ziet ook beladen is met trossen / wijngaardranken / kleine druif plukkende en persende Kupidos / vaten / tonnen / manden / en andere diergelijke zaken die betrekkelijk zijn tot Bacchus. Maar al die vooroordelen zijn niet genoeg om te bewijzen nog dat die Tempel hem toegewijd is / nog dat die Grafsteen de zijne geweest is / inzonderheid wanneer men zig te binnen brengt dat Bacchus te Romen niet gestorven is.

 Maar

*Dit Graf is een van de fraaiste stukken van bont marmer en een der schoonste Gedenk-tekenen van Romen. Het is 7 voeten en 5 duimen en een half lang, om hoog, en vyf voeten 2 duimen omlaag. Het is 5 voeten breet, en 3 voeten en 10 duim hoog, zonder het bovenste te rekenen, 't welk een ander stuk is, een voet en elf duimen en een half hoog, (*Franse maat.*) Dertien duimen van Engeland maken correct, een voet uit, of 12 Franse duimen.

Maar terwijl de Kerk van St. Agnes die door Constantijn gesticht wierd / niet meer als hondert of hondert en twintig schreden van dien Tempel af legt / is het veel waarschijnlijker te zeggen dat die Tempel toen ook gebouwt wierd om tot een Doophuis te verstrekken / volgens het gemene gebruik van dien tijd; gelijk men een diergelijk Doophuis ziet dat ook door dezelve Constantinus te St. Jan de Latran gemaakt is. Nog de cieraden van het gewelfzel / nog die van het Graf konnen dat gevoelen hinderlijk zijn / dewijl die zelve dingen ook zinsprenken van het Christendom zijn.

Het zy hoe het wil Paus Alexander de Vierde maakte knaphandig een einde van 't geschil / en loste door zijn oppergezag de zwarigheid op / wanneer hy als een zekere zaak voorondersteilende dat de Gebeenten van Constancia dogter van Constantinus, in dat Graf lagen / dezelve daar uit liet nemen / en als heilige Reliquien dede plaatsen onder het Autaar / 't welk hy in deze kleine Tempel bouwen liet / en 't zelve met de Tempel aan St. Constantia toewijde.

In 't jaar 1255.

De Tabernakel van het voornaamste Autaar van St. Agnes werd ondeesteunt door vier groote kolommen van bont marmer uitstekend fraay gepolijst. Het kleine Beeld dat men 'er ziet / wierd ons gezegt te zijn de beeltenis van een heidensche Godheid / die men aangenomen en geschikt heeft om voortaan het Beeld van St. Agnes te wezen. Haar mantel van Oosters Albast is het bezien wel waard.

St. Agnes buiten Romen.

Ik zou nog van veele Oudheden kunnen gewag maken die wy in de Rariteitkamers door ons bezigtigt / aangetroffen hebben / en inzonderheid in die van den Ridder Pietro Paulo Manini. Maar my dunkt dat mijne brieven reets met diergelijke dingen vervult zijn / dus zal ik my vergenoegen U E. in 't byzonder te ontleden eenige die ik het langste heb kunnen bezigtigen in 't Cabinet van den Heer Bellori. Het getal van de curieuse stukken die men 'er ziet / is niet van het grootste / maar daar is niets of 't is uitgelezen; alles is zeer fraay en zeldzaam. De Hr. Bellori maakt inzonderheid veel werk van de Diana van Ephesen daar ik U E. van gesproken heb / en twee andere kleine * beelden waar van het eene een Fortuin is / die in de slinkerhand een Hoorn van Overvloed houd / en in de regter, die Nagel van 't noodlot daar Horatius van spreekt; in 't 35. Gezang, van het 1 boek der Lierzangen.

* De Latijnen gaven, de naam van *Signum* aan dat zoort van kleine Beelden.

De Nootdwang die in de yz're hant
En bout en beitels draagt,
Stapt voor u heen. ————————

Het ander is een Panthea nog meer t'zamengestelt als de Diana. De Heer Spon heeft 'er wijdlopig genoeg van gesproken in de 7. Ge-

A. *Een Striegel in de Baden gebruykt*. B. C. *Schryf-Stiften*. D. E. *Druppel Vaatjes*.

denvoering van zijn onderzoek der Oudheden. Maar hy heeft de Figuur kwalijk getekent (U. E. zalze hier netter zien.) en volgens de Hr. Bellori heeft hy gemist in 't geven van de naam van Kroon aan de stralen daar 't hooft van de Godin mee omringt is / die de stralen van de Zon zijn. De gene die hun werk maken van 't onderzoek der Oudheden / twisten dikwils zeer hartnekkig over kleinigheden / hoewel beide gevoelens gemeenlijk konnen staande gehouden werden gelijk in dit geval blijkt. Spon heeft niets gezegt van de blixem die U E. ziet op het Roer / en mogelijk heeft hy het maar aangemerkt als een cieraad daar van. Dog Bellori beweert dat het een merkteken van Jupiter is / zo wel als de andere tekenen van Godheden die te zamen het Beeld Panthea uitmaken. Die andere tekenen zijn de schoonheid van Juno of van Venus, de Mijter van Isis; de halve Maan; de Pijlkoker van Diana, Godin der Bosschen; de vleugels van de Faam of der Victory; de Hoorn van Overvloed van Ceres, met twee afgodenbeelden die mogelijk Isis en Osiris zijn / de stang van Esculapius, of van de Godin Salus; de Rok van Minerva; het Geitevel van Bacchus; en het Roer van de Fortuin. Doet U E. dit niet gedenken aan de groote Patriarch St. Franciscus dewelke volgens het Boek van de gelijkformigheden al de deugden der Santen van het Paradijs bezit / unitive & conjunctive? Voor het overige veronderstellen die Heeren Oudheidkenners dat die stok dewelke het Beeld in de regterhand houd het handvatzel van het Roer is; maar ik durf wel zeggen dat ik 'er wat aan twijffel / want behalven dat ik in 't zelve Cabinet op eenige andere Panthea gelet heb die een diergelijke stok zonder Roer houden / schijnt het my niet toe dat het Roer hier geheyt of vastgemaakt is met de stok; my dunkt maar dat het 'er tegen aan komt. Dat Ovaal figuur dunkt my ook iets te wezen dat geen gemeinschap met het Roer heeft.

Ik heb ook in agt genomen de vergode Faustina met haar opgezwolle sluyer met sterren bezaait. Het Borstbeeld van een jong Romeins Heer met zijn Bulla aurea om den hals hangende. Het Sistrum een werktuig waar van de Egiptenaren zig bedienden voor de Bomeinen om 't volk by een te roepen tot het verrigten der Offerhande. Dit is een raar stuk. Verbeeld U E. een zoort van een klein raket / in welkers hout als vier touwen of vier kopere roeden doorgestoken zijn dewelke klinken en geluit geven. * Dat verbeelde de vier Hoofdstoffen en het geraas van de wereld.

Eene oude Vaze van bruine aarde / maar fijn en klinkend als porceleyn / is mede onder de rariteiten van dat Cabinet. De schilderyen de

* Als men dat Instrument ziet, kan men niet bezeffen wat Plutarchus zegt, dat dat geluit Accoorden maakte. Ziet het Tractaat van Pater Bachini, *De sistris*.

die rondtom de Vaze zijn / verbeelden eenige van die dingen die in de Baden verrigt wierden. Men ziet 'er onder anderen een Vrouw die met de eene hand de Strigil houd / daar men het zweet mee afschrapte / en in de andere / een vat dat men Guttum noemde / waar in welriekende liqueurs waren. Ik zal U E. niets zeggen van de Kruiken / Graflampen / Traanflesjes / curieuse schilderyen nog honderd andere dingen die de tijd my niet toelaat te beschrijven.

Eertijds was het Cabinet van P. Kircher in 't Romeinsche Collegie een der curieuste van Europa; maar men heeft het zeer ontbloot. Wy zagen 'er nog een groote verzameling van natuurlijke rariteiten / en verscheide Mechanische konstwerken.

Men kan zeggen dat het Romeinsche Collegie een der schoonste Paleizen van de stad is / 't is het groote Collegie en het voornaamste Huis der Jesuiten te Romen. De Bibliotheek is groot en talrijk maar daar zijn geene oude Manuscripten nog iets anders dat curieus is.

In een groote zaal alwaar de Afbeeltzels der Jesuitsche Martelaars zijn / hebben wy aangemerkt dat van den vermaarden Garnet, dien stouten Dienaar van de Societeit dewelke wegens het Buspoeder verraad gehangen en gevierendeeld wierd. Hy was afgebeelt met een Engel by zich die hem aanmoedigde / en den open hemel vertoonde.

Gedurende de drie laatste dagen van de goede week / ontmoeten wy in de straten van Romen / byna niet anders als Processien van Boetelingen van allerhande figuren / dewelke het Paradijs door een andere weg schenen te zoeken als die van Garnet. Zy hebben spitse Monniks kappen die hen het hooft bedekken / en niet als twee gaten regt voor de oogen openlaten. Daar zijn witte Processien; daar zijn ook paarse / blaauwe / geele / en verscheide andere koleuren: sommige hebben de rug bloot / en * geesselen zig op de maat met zweepen van touwtjes die meer geraas als pijn veroorzaken. Het zijn maar kleine scholieren van de Druïdes en Brachmanes, of zo gy wilt van de Indiaansse Fapuiers, ja zelf waaren de Scotopites, of Circoncellons van de vierde Eeuw die zig zelf brandden / van een groote hoogte afsprongen / en zig den hals afsneden ter eere Gods / veel groter bazen als al dit volke. Men vind gekken van alderhande kuuren. Dewijl de gelegentheid zig nu opdoet / moet ik U E. een kleine Historie verhalen daar ik ooggetuige van geweest ben. In 't jaar 1633 in de maant Juny / na dat te Niort * een rampzalig vrouwmensch dat haar eigen kind had omgebragt / was opgehangen / kwam een zekere snaak / zijnde gekleet als een Franciscaner kluizenaar die zig in onderaardsche holen ophield geen andere spijze gebruikende als wortelen of wilde vrugten. Hy was dertig

* Ieder een weet dat eenige onder hen betaalt werden om dat spel te spelen.

* De twede de stad van Poictou.

dertig jaren oud / en Zoon van *a* een arm Inwoonder van die stad deze nu kreeg lust om de de ladder op te klimmen die nog tegens de galg steunde / wanneer hy boven op stond / maakte hy het touw los daar hy mee omgord was / sloeg het om zijn hals met losse strikken / en maakte de twee eindens aan de galg vast. Dat gedaan zijnde begon hy een Redenvoering. Bragt verscheide redenen by / strekkende tot verschoninge van die arme rampzalige die gehangen was / en voor welkers afkoping hy zeide zyn eige leven te hebben aangeboden. Hy voegde daar by / dat hy een groote misdadiger was in vergelijking van haar / en besloten had aanstonds door zyn dood zyne zonden te boeten. Ieder een zag hem als lagchende aan / zonder zig te kunnen inbeelden dat hy gek genoeg zou wezen om zig te verhangen / want men kende hem / en het bygelovige volk had een goet gevoelen van hem. Ondertusschen sprong hy stoutmoedig af / meer als een goet minuit stak hy de tong uit / zonder dat iemand hem hulp toebragt ; wanneer eindelijk een *b* man van het gezelschap liefdadiger als al de anderen het touw ging los snijden / en redde dus niet zonder moeite / die ellendige zotskap. Daar was een omstandigheid by die ik niet dien te vergeten ; zyn moeder was daar / en 't was haar schult niet dat haar zoon 't leven daar niet by inschoot / want zy belettede dat men 'er bykwam na dat hy van de leer gesprongen was. Zy zeide dat men hem maar moest laten begaan ; dat het touw gezegent was / en dat zy wel verzekert was dat 'er geen kwaat van komen kon.

a Genaamt la Vallée.

b Bourdin, Drager en Meester van een Billard op de gragt van het Kasteel.

Het getal der Pellegrims is dit jaar niet zeer groot geweest Ik heb hier in een Beschrijving van 't Gasthuis van de Drievuldigheid gelezen dat in 't jaar 1600. het laatste jaar van 't groot Jubileum, dat Gasthuis zorg droeg om na gewoonte met het nodige te voorsien vier hondert veertig duizent vyf hondert mannen / en vyf en twintig duizend vyf hondert vrouwen. De Pellegrims die niet verder van daan komen als van eenig gewest in Italien / werden drie dagen geherbergt en getracteert / en die van over zee komen / hebben een dag meer. De Princen / Princessen / Cardinalen / en de Paus zelfs / wasschen hen de voeten / en dienen hen aan tafel.

Ik moest niet vergeten H. E. te zeggen dat wy nooit * 't Sacrament gedurende ons verblijf te Romen / nog zelfs in eenige andere stad van Italien / uitgezondert Venetien ontmoet hebben. Wy hebben het daar twee malen gezien / in 't midden van een menigte flambouwen / en onder een pragtige Hemel ten naasten by gelijk de Ombrele van den Doge. Men bespeurt hier geen haat nog vervolging tegen

* Op goede vrydag werd het te Venetien in een solemnele Processie omgedragen, in een Kas die als een doodkist gemaakt is, en met zwart fluweel overdekt.

tegen de vreemdelingen/ van wat Religie die ook zijn. En wy zyn om het in 't voorby te zeggen nog te Lorette nog te Romen, nog in eenige andere plaatsen van Italien, zelf midden onder de aanbidders der Beelden en Reliquien, nergens over geklwelt/ en niemant heeft ons eenige overlast aangedaan. Zy zyn gewoon de vreemdelingen in die vryheid te zien/ en men raakt vry met afwagten van een non sono Christiani.

Ik ben voornemens U E. noch over verscheide dingen te schrijven/ dog wy zullen dat tot een andere tijd uitstellen.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Romen den 27. April 1688.

XXIX. BRIEF.

MYN HEER,

Ik zoude zo lang niet gewagt hebben met U E te voldoen/ omtrent die dingen / waar van U E. nevens onze gemeene vrienden wel wenste onderregt te zyn/ indien ik niet wat lang tijd hadde nodig gehad / om verzekerde berichten daar over in te nemen. Pader A. een Engelsch Jesuit, een jong man zeer beleeft en zeer bevallig / heeft de goetheid gehad om my wijdlopig te verhalen al wat'er in hun Collegie omgegaan was toen de Hr. Grave de Castelmain Engelze Afgezant hen voor de eerste maal met zijne tegenwoordigheid vereert had. Die Pater is zelfs beleeft genoeg geweest om my te laten uitschrijven al wat ik wilde / Aanspraken / en Lofredenen die op die dag in 't Romeinsche Collegie uitgesproken of aangeplakt wierden. Zo dat het my zeer ligt zal vallen U E nieuwsgierigheid daar omtrent te voldoen. U E. kan wel denken / gy die beter weet als ik / met wat een bevallige zwier de Graaf van Castelmain alle zyn zaken verrigt / dat hy hier met een pragtige uitrusting is voor den dag gekomen. En waarlijk.

lijk het onderwerp van deszelfs gezantschap was zulk een zeldzame en gewigtige zaak/ en zo wereltkundig/ datze alle de pragt van dien Heer wel nodig hadde. Ik zal U E. niet afmalen de pragt van zyn voornaamste koets/ nog de geestige en mysterieuse Zinspreuken daar dezelve mee verciert was/ om dat dit alles afgebeelt en in 't licht gegeven is. * Na dat die groote Minister de eerste maal gehoor by den Paus had gehad/ bezogt hy de Eerw. Vaders Jesuiten in 't Koninglijk Paleis *a* daar ik U E. van gesproken heb onder de naam van 't Romeinsch Collegie. Men had de grote zaal klaar gemaakt om hem te ontfangen. Ze was met zeer kostelijke zijde Tapijten behangen / en zelfs was 'er de bovenzoldering mee verciert. Aan die Tapijten was op verscheide plaatsen een zoort van verscheide Loofwerk vast gemaakt waar in men de Lofredenen van den Koning zag/ zo in Prosa als in Veerzen/ Devyzen, en meer andere diergelijke dingen. De muur die men zien kan aan het uiterste einde van de zaal/ was t'eenemaal bezet door een stuk schildery. De Figuur midden in dat stuk/ dewelke Engeland vertoonde/ was een Vrouw/ schoon/ glad en vet/ zeer pragtig opgeschikt/ gezeten op een van haare Luipaarden / houdende in de regter een Scepter en een Roer in de slinkerhand / gekroont met een muur kroon/ * en onder een Hemel van gebloemt goud laken. Aan beide zijden waren Schotland en Ierland. De eerste in een stand van verwondering houdende een Scepter/ en gekroont met een Koninklijke Kroon. Ierland ook haar Scepter en Harp hebbende/ om haar vreugde te kennen te geven / doch deze was maar met een Hertoglijke Kroon gekroont. Ik zey tegen de Vader/ dat ik verwondert was dat terwijl de Tijtel van Koningrijk door de Paus aan Ierland vergunt was/ men evenwel weigerde die te geven. Hy antwoorde my dat zulks waar was/ maar vermits de Paus niet anders gedaan had als te bevestigen byna tegen wil en dank/ het geen *a* Hendrik de VIII. uit zich zelve verscheide jaren te voren gedaan had / veele menschen gevonden wierden en voor al in haar Societeit die niet konden goetvinden de naam van Koningrijk aan Ierland te geven. En dat zy daarom in alle

** Excellentissimus Dominus Roggerius Palmerius, Comes de Castelmain, Britanniae Regis ad Sanctissimum Patrem Innocentium (XI.) Orator, non infra Legationis suae Dignitatem est arbitratus ab adorato Pontificis solio, ad Venerabundum Religiosi hujus Athenae limen descendere.*

Z3 2

a Den 5. Maart 1686. * De Murale Kroon wierd by de Romeinen gegeven aan de gene die de eerste op de bres van een belegerde stad geklommen waren, of die de eerste de muuren beklommen hadden. Maar men ziet in de Medailles, dat de Vrouwen die steden Provintien, Koningrijken, verbeelden, gemeenlyk ook op die wijs gekroont waren.

a Hendrik de VIII. maakte Ierland tot een Koningrijk, en die Tytel wierd gecontinueert door Eduard en Maria zonder dat de Pauzen veel gemurmureert hadden tegens dien inbreuk op haar gewaand regt. Maar Paulus de IV. maakte daar een groot werk van in het eerste jaar van zyn Pausschap, en het twede van het Ryk van Maria. In 't jaar 1555. trachtede hy Maria te bepraten om den Tytel van Koningin van Ierland te laten varen, en hebbende tot zyn oogmerk niet kunnen komen, besloot hy zelfs die Heerlijkheid tot een Koningrijk te maken, op dat die opregting hem door de Nakomelingschap toegeschreven zou werden, en niet aan Hendrik de VIII.

alle Lofredenen die zy by deze gelegenheid van Koning Jacobus gedaan hadden / hem alleen Koning van Engeland of Groot Brittanien, en nooit Koning van Ierland noemden. Daar waren verscheide voorbeelden by te brengen / en eenige redenkavelingen tegen dat Antwoord te doen / maar het was de tijd niet.

Onder de Vrouw die Engeland verbeeldde / stonden deze twee veerzen.

Restituit veterem Tibi Relligionis honorem,
Anglia, magnanimi Regis aperta Fides.

Onder de Figuur van Schotland, Scotia suspicit.
Onder die van Ierland, Gaudet Hibernia.

Boven aan ieder zijde / en boven die twee laatste beelden zag men de Afbeeltzels van de Koning en Koningin in Lijsten die geheiligde Hoofden waardig zo veel als mogelijk was. En hoger in 't midden / het wapen van hunne vier Rijken / op de gewoone wijze in vieren gedeelt / met dit volgende Opschrift.

Potentissimo & Religiosissimo Magnæ Britanniæ
REGI JACOBO II.
Generosâ Catholica Fidei confessione Regnum auspicanti.
ET
INNOCENTIO XI. P. M
Per Legatum
Nobilissimum & Sapientissimum
D. Roggerium Palmerium.
COMITEM *de* CASTELMAIN
Obsequium deferenti Collegium Romanum
Regia virtutum insignia dedicat.

De Hr. Afgezant kwam met een talrijk gevolg in die zaal onder 't geluit der klokken / Pypers en Trompetten. Na dat hy op zyn gemak alle de fraayigheden van de plaats bezigtigt had en met het uitterste genoegen zijns herten alle de Lofredenen van zyn doorlugtige Meester gelezen had die op verscheide plaatsen opgehangen waren / deed de Rector van het Collegie een Latijnsche Redenvoering die ik hier by zal voegen / om datze niet lang is / en dat U E. mogelijk die geern zien zal.

(In

(In tanto strepitu Mundi plaudentis gratulantisque Tuo Urbem adventui, hoc est, immortalibus JACOBI II. Magnæ Britanniæ Regis in Catholicam Ecclesiam meritis, Gregorianum hoc Palladis Athenæum, nec debuit tacere, nec potuit. Quamobrem, ego Litterariæ hujus Universitatis nomine, primò gratulor INNOCENTII XI. *felicitati, quòd Ipso regnante, Pontificio accesserit Diademati Augusta hæc & Triumphalis Corona; unde illud cum Apostolo usurpare jure Meritò valeat, Gaudium meum, & Corona mea. Hunc lætissimum ferre Mortalibus Diem, longissimi ævi spatio distulerunt Superi, tùm ut diuturnis Terrarum votis ingentia hæc Cœli dona responderent, tùm ut simul invenirent regnantem in anglia Jacobum II. Romæ, Innocentium XI. Gratulor quoque Christiano Orbi, nec non Catholicis Regibus, quod tanto Dominatore Britannorum Sceptra gerente, tum grande advenerit, & Ipsorum Coronis adversus Christiani nominis hostes munimentum, & Orthodoxæ Fidei ornamentum. Imminent quippe ad invictissimi Regis Classibus, tum Asiæ & Palæstinæ Littoribus, flammarum procellæ, magis metuendæ quàm Maris. At Tibi, Oceani Regina magna Britannia, quæ à nostro olim Orbe divisa, nunc gemini facis commercia Mundi; quid non liceat ominari faustitatis sub tanto Principe. Erige spes; erige vota; nec timeas si maxima, sed nisi maxima. Non libet in die hac faustissima commemorare quàm lugubres passa fueris unius ampliùs sæculi spatio, toto Orbe Terrarum admirante atque ingemiscente, catastrophas. Sed si hæc una erat via, quà Jacobus II. Britanniæ solium ascenderet, prope est ut exclamem, tanti fuisse. Profectò invidebit Tibi Posteritas, non modò præsentium temporum felicitatem, sed & præteritorum Calamitates tam grandi mercede redemptas: eaque, quibus nunc fueris bona, etsi post ingens à Te pretium persolutum Tibi redditæ fuerint non à Te coempta arbitrabitur, sed quadam Superum prodigentiâ dono data. Tibi demum gratulor, præstantissime Orator, quod tam faustum diem, & videris in Anglia, & detuleris in Urbem. Nam de Sapientia Tuâ, quâ per eruditissimos libros Heresim profligasti, nihil attinet dicere: nihil de Fortitudine, quâ Carceres ipsos pro Catholica Religione tuenda, non tam pertulisti, quàm decorasti: nil de Prudentia; Nobilitate, cæterisque dotibus Tuis. Hoc unum universa Tua decora comprehendit, quod ad maximum totius Regni negotium, hoc est, ut splendidissimâ fungeris apud Innocentium P. M. legatione, Jacobus II. Magnæ Britanniæ Rex maximus, Te unum elegit, quia unus dignus erat eligi, alter eligere.)*

Vervolgens ging hy na het groot Auditorium en ontfing in 't derwaarts gaan / nieuwe geluk-wenschingen. Onder anderen die van vyf jonge Romeinsche Princen die in dat Collegie studeerden,

en die ieder spraken uit de naam van het school daar zy in waren. Zie hier haare vyf kleine complimenten.

Dom Julien Cesarini, Zoon van den *Prince de Sonninò.*
Quisquis avet coram tantum cognoscere *Regem*,
Te videat: magnum Principis instar habes.

D. Jerome, Zoon van den Hertog *Mattei.*
Luce novâ, ut totum irradiat Rex Anglicus Orbem;
Sic Urbem comples laudibus ipse tuis.

D. Michel Imperiale, Zoon van den *Prince de Franqueville.*
Discimus Humanas Artes: Humanior esse
Jam modò. te viso discit ab ore Puer.

D. Innocent, Zoon van den *Prince Pamphile.*
Tu Romæ Obsequium, Tibi Roma rependit amores:
Exiguum quamvis, Nos Tibi utrumque damus.

D. Emile, Zoon van den *Prince Altieri.*
Divisa est Pallas: sequitur *Rex* ense minacem;
Armatam Calamo sed colis Ipse Deam.

Deze laatste Regel / gelijk U E. wel denken kan / en ook uit de Redevoering gebleken is wil niet zeggen dat die Helt die hier zo geprezen wert geen man van den degen zou wezen zo wel als van de pen / want zulks aan hem te zeggen zou waarlijk heel geen verpligtend discours geweest zyn; maar hy bezag een Collegie wanneer men hen zo aansprak / en in alle gevallen men moet zo naauw niet letten op 't geen Scholieren zeggen.

* Carolus de Aquino.

Zo haast zyn Excellentie in het Auditorium getreden was * kwam de Regent van 't eerste School / of om eerbiediger te spreken de Professor in Rhetorica braaf uitgedost / op een zoort van Theater ten dien einde opgeregt / en sneed een Heldendicht op *a* van ses honderd regels / dewelke zo ik het wel heb / den Hr. Afgezant zomwijlen deeden geeuwen / wat liefde hy ook tot de studie heeft / en wat toon de Redenaar ook aannam. Ik heb dat Gedigt met aandagt gelezen. De veerzen zijn fraay en de stijl is Poetisch, maar wat verwart. Zie hier met weinig woorden al wat die ses hondert veerzen inhouden. De Beschermgod over Engeland is met een tedere en Godvrugtige yver geraakt over 't zien van de voorspoet van zo veel Staten in Europa, de Keizer by voorbeelt den Turk verdelgende / en Lodewijk de Groot, de Kettery.

a De tytel van het Gedigt is; Fortuna in Angliam redux.

Assultu Ligeris non amplius undo profano
Impiat Oceanum: fractis micat eruta Claustris
Religio, & nullâ regnat Calvinus in Ara.

Terwijl

Terwijl het ongelukkig Engeland voor de woede van dit laatste Monster bloot legt.

—— Quo sydere lævo
Tot Claros inter vacat Anglia sola triumphos?
Anglia, si memini, non sueta Vacare triumphis.

Hy neemt voor om haar 't geluk dat haar ontbreekt / te bezorgen. Hebbende van de Faam verstaan dat de Fortuin de Zeen / die het Bolwerk van het Eiland 't welk hy beschermt uitmaken / was overgetrokken / om zig te voegen by de Keizerlijke Troupen die Offen belegert hadden / alwaar de zaken traag voortgingen / zo verzoekt hy haar om maar voor een winter in Engeland te komen / en de Religie in dat verlate Land te herstellen.

—— Arctois concede Trophæis
Unam hyemem: Pacato Aquilone ad cœpta, redibis
*Fortia ne dubita. * * * **
** * * * melioribus Austris*
Danubii tunc castra petes, Budáque recepta
Hebrus, & extremâ pallescet Bosphorus undâ.
Nunc Te Relligio sociam pietasque revisat
Anglica; in Antiquos famæ revirescere fastos
Auspice, Te discat Tellus Tamesina, &c.

Hy verzekert haar datze haast gedaan zal hebben. En dat haar nog tijd genoeg overig zal zyn na den Koning in zyn onderneming geholpen te hebben / om na Hongaryen te keren / het veroveren van Offen of Buda by te wonen / en vervolgens / zo zy het raadzaam oordeelt het herwinnen van het Heilig Land uit te werken. De Fortuin luistert en geeft 'er haar toestemming toe. De Bescherm-God neemt haar in zyn wagen mede / en zy slaan 't zamen de weg na Engeland in. Het schijnt dat hy nergens anders op zou moeten denken als op zyne groote en hoogdringende zaak / evenwel staat hy toe dat de Godinne zig in verscheide staten van Duitsland ophoude / om het Huwelijk van den Beyervorst in te zegenen / de donkere wolken der Calvinistery die de Paltz noch bedekken te verdrijven / en dus verscheide gunsten uit te deelen aan de Landen welke zy doorreisde. Eindelijk komtze in Engeland / daarze alles in eene schrikkelijke onorde vind. Die plaats is een van de fraaiste van het Gedigt.

—— Quæ Regni facies! quibus Insula futis
Jactatur! Ducit Furias in bella sequaces

Pea-

Perfidia, Arctois Fortunam avertere Regnis
Tartareo jurata Jovi. Jam nubilus Æther
Nigrescit, caliganti nox advena Solem
Torva satellitio fugat: Exitiabile mugit
Aura minax; & sola diem per fulmina noscas.
Quæ fremitu horribili terras, per vulnera Cœli,
Degeneri ambitione petunt. Saturata metallis.
Ignitis chalybum truculento viscere nimbo.
Orcades ejaculant, & plusquam imitatur Avernum.
Ceu lævis ira foret cæca sævire favillâ
Vulcanum ferro durant: succussa profundo
Anglia nutabat pelago; symplegada credas
Oceano fluitare; sinus fremit inde Britannus,
Hinc Batavum littus, medius decrescit aquarum
Æstus, & abruptæ sperant commercia ripæ.
Horrendum! si quid posset Fortuna timere.
Terribilem Regni vultum stupet Illa; negatque
Se veterem Tamesim, Rutupinaque noscere Regna.
Ductorem Genium tenero, ceu prodita, questu
Anxia sollicitat: quod nos inamabile tantum
Littus habet? Nigri sedes hæc pallida Ditis:
Noster ubi Tamesis? felix ubi cultus amici
Littoris? Emersit nova suspicor Anglia Ponto;
Nam veterem nec nosco redux, nec noscor ab Illa.

Maar zo haast zy 'er verschijnt / krijgen de zaken een voorspoediger gedaante. Zy vind vele menschen in den rouw over de dood van Koning Karel de II. deze te vertroosten is haar eerste werk / doende zien dat men kwalijk doet zich te bedroeven.

——— Cursu quo tristis iniquo
Exundas ignave dolor? dediscite fletus
Lumina, vel celeres in gaudia vertite cursus.
Grande Rudimentum Regno mors ista futuræ
Sortis erit. * * * *
* * * * * *

Regia progenies Carolo non ulla superstes:
Solus, Hyperborei hæret cui Machina Mundi
Frater erat; Solio dudum quem mascula Virtus
Quem Pietas, nullisque Fides temerata procellis
Educat. * * * *
* * * * * *

Occidui columen Regni, Patriæque labantis
Fulcimentum ingens.

Ver-

Vervolgens begroet zy den waardigen Opvolger van den Vorst wien een gelukkig Noodlot aanstonts ten Hemel geleid heeft. En onder de wenschen die zy den nieuwen Koning doet/ vergeet zy niet hem Erfgenamen toe te wenschen en zelfs te beloven.

———————————————— *Te Regia Proles Exhilaret.* ————————————————

————————————————————————

Si nectit Lucina moras; multum illa laborat
Silicet invicto similem properare Parenti;
Desperat nam ferre parem. Sed lætior auro
Scripta dies aderit.

Daar na maakt zy met eige handen een Troon voor den Koning/ zy spaart 'er nog yvoor/ nog gout/ nog Robijnen aan. En zy beneerstigt zig voor al om dezelve op een onwrikbare grond te bestigen. De Koning daar op gezeten zijnde / en de Kettery en Wederspannigheid met voeten tredende / geeft de Fortuin hem een zwaard in de hand 't welk zy uit Hongaryen gebragt heeft / rood gemaakt zijnde in het bloet der Ongelovigen. Ontfangt zegt zy hem / o grote Vorst / dit pand van mijne liefde 't welk ik U aanbiede. EN ZO'ER NOG EENIGE OPROERIGE IN UWE STATEN MORREN , BEDIENT 'ER U VAN OMZE UYT TE ROEYEN.

———————— *Cruentum*

Sanguine Bistonio gladium denudat, ab Istro
Aera per magnum quem duxit, & accipe, dixit,
Egregium monumentum, & nostri pignus Amoris
Fortunæ Gladium, Princeps: HOC VINDICE, SI QUID
IMPACATUS AD HUC TAMESSI TORRENTI REBELLI
AUDEAT, ABSOLVES VICTOR.

Hebbende aldus dien glorieusen Monarch geeert en bevestigt/ verzoekt zy hem dat hy haar zijn eige degen geliebe te vereeren/ t welk hy blymoedig doet. En met dat victorieus wapen voorzien zijnde/ keert zy weder na Hongaryen, en gaat Buda innemen.

Dewijl ik vertrouw U E. over geen zaken te kunnen onderhouden die U E. meer aan 't hert gaan als die tot glory van U E Koning strekken en uw Vaderland betreffen/ meen ik dat ik wel zal doen indien ik hier eenige van die gelukwenschingen byvoeg die in de schoone zaal daar ik U E. van gemeld heb / wierden uitgesproken.

Invictissimo ac Potentissimo

JACOBO II.

Magnæ Britanniæ Regi,
Fidei Defensori.
Collegium Romanum Societatis Jesu F.

a My komt niet wel te binnen of dat compliment uitgesproken wierd, dan of het alleen gedient heeft als een Opdragt aan de Koning, wanneer de Eerw. Vaders hem overgezonden hebben al watze dien dag ter eere van zyn Majesteit gemaakt hebben.

a *Expectationi, quam de* Te *maximam feceras, cumulatissimè respondisti, invictissime* Rex. T*estem habes* Europam, *secundâ Populorum admurmuratione plausuque commotam; nec tam* T*ibi* R*egnum gratulantem, quàm Sibi Regnantem* TE. *Tot inter testimonia, ad Tuum Regnum, ad Victorias, Tuas exilientis orbis, Gregorianam hanc Romani Collegii Palladem recensere non dedignaberis; si hoc Lycæum, quo florentissima ex Europæ Regnis ingenia confluunt, in arcto adumbrare Orbis imaginem cogitaveris. Tua hic etiam Regna cognosces; quæ scilicet referunt, ornatissimi ex Anglia, Scotia, & Hibernia Juvenes; quibus hoc maximè Sapientiæ Theatrum aperuit Gregorii* Decimi *tertii Anglicanæ felicitati studiosissima liberalitas. Sed obstrictior titulus ad qualemcunque obsequentis animi significationem accessit, Regale patrocinium, quo Societatis Jesu Patres honorificè habes, benignè complecteris. Puduit enim verò calamo parcere, eum Regem laudaturos, cui labores Familiæ nostræ omnes, & sanguinem impendere, in votis habemus. Tu verò, dum* Cœlo *auspice, quo Regni primordia consecrasti, Britanniæ Tuæ amores, Europæ plausus uberrimè promereris; tenue hoc Virtutum* T*uarum testimonium, ab addictissimo* T*ibi* C*ollegio profectum, Regio, quo soles animo respice: & Regni* T*ui felicitati diutissimè consulas.*

Jacobus 2. Magnæ Britanniæ Rex, Quum nondum novem annos excederet, pro Patre contra Hostes pugnat.

Quæ T*ibi vernanti virtus autumat in ævo,*
Agricolam visa est abtinuisse D*eum,*
Quum nondum tenero tingaris floræ juventæ,
Maturas misero fortia facta Patri.
Qui steriles in T*e quærit, non invenit annos:*
Ipso quo sereris, das quoque poma die.
Heroes fiunt alii. T*u nasceris; illi,*
A teneris discunt bella, sed ipse geris.

In idem.

Vix T*e nona redux, Rex,* T*e afflaverat æstas,*
Incertam tenero vix pede tangis humum:
Cùm pueri imbelles exercent lusibus annos,
Et breve ver ævi prætereuntis agunt.

Jam

Jam teneros armis premis ipse rigentibus artus,
Jam geris intrepidâ fortia bella manu.
Quæ Te dura virum discrimina frangere possent,
Martia cui puero prælia lusus erant?

In idem.

Annibal Annibali jam cedit Punicus Anglo,
Infans ille vovet bella, sed iste gerit.

Jacobus II. M. B. Rex, invitatur ad syriacam expeditionem.

Aspice hyperborei Princeps invicte Trionis,
Anglica quem famulis Tethys *adorat aquis:*
Seu Tua *Regnorum rapiunt sibi pectora* Curæ
Justaque subjectis dividis Imperia;
Seu formidatam moliris in æquore Classem,
Hostis & ipse hostem se negat esse Tuum;
Seu Latio Obsequium præstas Regale Parenti,
Major & exhibito diceris obsequio,
Aspice quas dudum palmas Tibi *nutrit Idume*
Terra, *tuos olim quæ bene novit Avos.*
Hæc augere Tuos *gestit, Rex magne,* Triumphos,
Anglicaque impatiens carbasa, Teque *vocat.*
Hanc pete, civilis postquam pacaneris iras,
Regnorum & placido sint Tibi *jura trium.*
Credibile, *est, quod avis non concessere datura*
Fata Tibi, *cunctos qui geris unus Avos.*

Ad Jacobum II. M B. Regem: Cujus divinis pene virtutibus, parem victimam Anglia decernit.

Perfidiæ *anguigenam si ferro conficis Hydram;*
Alcides Latia diceris esse Lirâ
Victor in audaces si prælia dirigis hostes;
Horrendum Martis nomen, & instar habes.
Si Musis aperis melioris flumina venæ;
Ipse Tibi *laurum cedere* Phæbus *amat.*
Romuleæ sceptrum atque humeros si subjicis Urbi;
Curvatâ *in laudem fronte videris Atlas.*
Æqua Caledonio *si donas jura* Profundo,
Undarum simulas ore manuque Deum.
Aurea si Fidei, Te Principe, *sæcula currunt,*
Saturni laudem, sed melioris habes.
Denique *si* Patrium, *compescis legibus Orbem,*
Jam Tamesina *suum* Te *vocat aula Jovem.*

Ergo Placabit Te *cunctis Anglia monstris;*
Nam tot nominibus non satis una fera est.

Ad Fortunam Regis.

Prospera desperes hunc Sors corrupere Regem,
Fortiter adversam pertulit Ille prius.

De Obsequio à Jacobo II. Mag. Brit. Rege Romano Pont. exhibito.

Fortis in adversis, belloque & pace timendus,
Perdideras alto vulnere Perfidiam.
Jam summos apices laudis, Rex *magne, tenebas.*
Altius & Virtus crescere non poterat.
T*u tamen ut crescas iterum,* T*e subjicis Urbi:*
Nunc crescunt quum se maxima subjiciunt.
Scire cupis quantùm sis altior? aspice, T*erras*
Jam potis & patrias jungere Syderibus.

Jacobus Dux Eborencensis, incensâ navi quâ super contra Hollandos pugnabat, audaci saltu in aliam prosilit, & victoriam prosecutus.

Æneæ haud impar fatis D*ux Anglicus: ille*
Si P*atriæ: hic laceræ sospes ab igne ratis:*
Anglica Te Superi servant ad Regna; parabat
Italiam Phrygio si Cytherea Duci.
Dissimile hoc unum. Navis Tu victor in igne;
Ille fugit Patriæ victus ab igne suæ.
Debita sed merces, Phrygium nam Regna manebant
Non sua Ductorem; Te Tua Regna manent.

Jacobus II. Magnæ Brit. Rex, Eboracensis olim Dux, Conjugis morientis voce animatur ad Fidem.

Epigramma.

Regalem alloquitur Conjux moritura Maritum;
Ad Cœli Cœlo proxima monstrat iter.
Pallentes alios quia reddit, pallida mors est;
Credula res, aliis credere quod det, Amor,
Cæca fides quamvis bene se commisit Amori,
Non fuit hic cæcus, sed fuit Argus Amor.
Nam malus ipse foret ductor: si cæcus uterque;
Aut non cæcus Amor, aut oculata Fides,

Cæca

Cæca Fides, & cæcus Amòr: Quia venit ab Astris,
Hic bene, vel cæcus, sydera monstrat Amor.

Aliud.

Occideras moriente dolens cum Conjuge Conjux,
Servabatque animis flebilis urna duas.
Ut Regum Phænix de funere surgere posses,
Jussit Amor lethum Conjugis esse Tuum.
Sed trahis inde tamen melioris semina vitæ,
Ipsaque Te Cælo vivere fata docent.
Jacobi primos ultra ne quærite mores,
Extinctâ periit Conjuge qualis erat.
Ut reliquas præit inter aves avis orta sepulchro
Rex inter Reges, dicite talis erit.

Dum Sanctissimus * D. N. Innocentius XI. P. M. publicâ ac solenni pompâ, Regalem Jacobi II. excipit Legationem, mutuus Angliæ & Romæ plausus.

* Dominus Noster.

Dissociatam oceano Britanniam Romano procul à Cælo: Non satis abscidit Natura, Romano procul à Patre, Extra Cælum Fides aliena removerat: dissitas iterum Terras ad commercium Religionis admovet, Hæres Pietatis avitæ, Perfidiæ vindex & Impietatis, Jacobus II. Vix credas Paternum tamdiu fœdus à Majoribus violatum; tanta ultro citroque Amoris Argumenta JACOBO INNOCENTIUS JACOBUS INNOCENTIO transmittens instaurat. Roma in plausus ac lætitiam effusa, in laudes, in Amorem alieni Regis desudat. Quid ultra suo fecerit Anglia? Æmula inde Regis Pietas, ad Romani Pontificis obsequium Belli, & Pacis Artes, Privatas & Regales curas intendit. Cur minus faceret Patri & suo? In tanta animorum conspiratione, Amorem utrinque tam fœderatum qui spectet, aut utramque Angliam dixerit, aut utramque Romam. Nec temerario aut voto aut præsagio felicitatis perennaturæ: ad peregrinum utraque complexum nuper concurrens, cum expectato Pacis osculo nomen etiam communicavit. Si Populorum plausus & obsequia metiris in Regem collata; Angliam utrobique habes. Si Religionem spectas quæ utrobique Regnatrix coronatur, utraque Roma est.

JACOBUS II. M. B. Rex studia Litterarum fovet, & sub Ejus auspiciis, SOCIETAS Jesu Scholas aperit in Anglia.

Congere Nomina Regi tuo, quotquot potes Anglia: Nunquam dices qualem Eum suæ virtutes effecerunt. Contineri nequit ambitu verborum, cujus gloria major est Orbe Terrarum. Magnæ virtutes, ut imperceptæ pro-

prodigia, appellatione carent. Plusquam Jupiter inter Aulicos; plusquam Mars inter milites, plusquam Apollo vidibitur inter Musas. Fabulosa nomina rebus gestis non implevit modo, sed etiam excessit; quia virtutes secrevit Sibi à vitiis fabulorum. Mendacia Poetarum in Illo vera non sunt, solùm quia minora factis ab illo. Vir omnium virtutum, ideoque, major viro, qui non unam sed omnes simul Artes artem putet regnandi, ita provexit disciplinam armorum, ut augeret simul studia Litterarum. Rarò uni omnia simul conceduntur; interque magnas virtutes, aliquis locus est vitiis; In Illo tamen, junguntur opposita, non excluduntur. Arma instruit, nec Pacem destruit: Litteras fovet, nec alit ignaviam. Miles, non sine amore Sapientiæ: Sapientiæ studiosus, non sine arte pugnandi. Ut fortiter imperet ac suaviter, classica militum miscet, & carmina Musarum. Terret Anglia *finitimos & delectat; Nam, quam velut Martis Regiam timent, nec lacessunt; velut* Academiam *Scientiarum mirantur & expetunt. Quid Britannia non speret sub tanto* Rege? *qui contra ignaviam manus, contra ignorantiam erudiri jubet ingenia; sciens non minora Regnis ab erroribus, quàm ab hostibus imminere pericula; & hoste mortuo pugnare vehementiùs pacem, nisi ut arma bellum, ita pacem studia compescant. Hinc armatos excitat, inde Litteratos. Valida nimirum Pallas esse non potest, nisi sit integra: Nemo fortis est dimidiatus. Adest in subsidiis* SOCIETAS JESU, *utque fidem suam Regi testetur ac Regno, arma parat quæcunque potest ingenii; magnâ mercede, si Regi placeat, & Subditis prosit. Castra ponit dum Scholas aperit: opus ingens aggressa sub tanti Regis auspiciis, quod sub Apolline non tentassent. Sanè deceret,* Rex *præstantissime, ut novus Æneas in novum Virgilium, & fortior Achilles incideres in meliorem Homerum. Sed ita magnum,* Rex, *es argumentum, ut nemo possit esse Poeta tuus, quia majora veris in Te nemo scit fingere. Habemus autem in Te nobiliores Lauros, Tuas nempe victorias. Habemus perenniorem Castalio fontem, Tuam nempe beneficentiam. Meritò* Romanum *hoc Lycæum, Nationum omnium voce, quæ huc conveniunt ad Sapientiam,* gratias *agit,* Regnumque *Tibi gratulatur &* Gloriam. *Incrementa Tua sunt incrementa Sapientiæ.*

Alzo de Koning na 't oordeel van die Heeren niets roemwaardiger kon verricht hebben / als hen een Collegie te Londen op te regten / is die Lofreden ook de kragtigste van alle.

Jacobus II. M. B. Rex, quam Fratri morituro Religionem privato communicavit exemplo, Romano Patri publicis profitetur obsequiis.

Dilata

Dilata diu Gaudia Innocentio & Jacobo simul regnaturis providè Cælum reservavit. Neminem alium hoc Patre Filium digniorem; neminem hoc Filio Patrem invenerat Triumphales inter Plausus, citatrices suorum vulnerum gloriosas ostentaret Religiō: sed illas tam bene recens Amor obduxit, ut nullo superstite Vestigio, nescias fuiße vulneri locum. Ad Britanniæ regimen evocatus Jacobus, priusquam assumat Regnum Fratris hæreditarium, Romano Patri, Cæli se scribit hæredem: Deprehendit ille statim in Filio imaginem suam, & novo jure adoptat in eandem sortem etiam Regnum Oblivisscere alienos Britanniæ animos, Roma. In uno Angliæ Rege Regali assidens Pietati Religio, Negatum cum fænore reddidit obsequium, & cumulavit. Extremum Tibi Carolus moriens; in Regni exordio Jacobus etiam primum Religionis Amorem consecrat. Fidelis enimverò Hæres; Qui ultimam Demortui voluntatem primam sibi facit. Post geminum hoc Fidei datæ pignus Roma, nec procul à Te vivere, futuri Britanniæ Reges poterunt, nec sine Te mori.

Jacobus II. M. B. Rex, ad profitendam Romano Pont. obedientiam, inter Regni Proceres eligit Roggerium Palmerium.

Æternum floret, Regum delecta triumphis
Palma, nèc à sterili fronde superbit apex.
Insita Palmerise jactat in indole virtus;
Sed dotes aliis educat illa suas.
Religio & Pietas sibi crescit, & utraque Regi,
Sic bene cum Palma nomen & omen habet.

Jacobo II. M. B. Regi Invictissimo, Collegium Rom. Regalium Symbola Virtutum consecrat.

Excipe Virtutum Princeps monumenta Tuarum:
Munera quæ Regi non aliena damus.
Has inter rerum formas Tua vivit imago;
Illa refert speciem Principis, illa Ducis.
Interea Regalem animum spectare videmur.
Pars nobis præsens optima facta Tui est.
Credidit hoc solum munus Te Principe dignum:
Si sibi Te Regem, Te Tibi Roma daret.

De Zinspreuken en Devysen daar dat Puntdicht van sprecht/ waren ten getale van dertig. Zy waren in Loofwerk geschildert/ en uitgelegt in rijm en onrijm. Het zou te lang geduurt en mogelijk verveelt hebben / indien ik verzogt hadde alles uit te schrijven. Ik heb my dan vergenoegt met alleen de Zinspreuken te voegen by die andere doorlugtige Gedenktekenen die ik U E. zo even heb medegedeelt.

(1.) Een

(1.) Een Luipaerd die zijn prooy vervolgt hebbende / die eindelijk vat. Met dese woorden *Quod sequor assequor*. Het verbeelt den Koning tot de Regering gekomen zijnde / na dat hy gewerkt had om 'er toe te geraken.

(2.) Een Leeuw die met een groote bal speel. *Et tanto in pondere ludit.* De Koning behandelt de gewigtigste zaken spelende.

(3.) Een Harp. *Summis consentit & imis.* Het is om te betekenen dat de Koning niets doet dan tot genoegen van de Pairs en 't volk.

(4.) Een witte Lely die boven vele anderen van verscheide koleuren uitsteekt. *Sed candida regnant.* Het is de Godsdienst van den Koning onder de andere Godsdiensten van Engeland.

(5.) Een schip ten anker / welkers zeilen toegeslagen zijn / op dat het minder voor storm zou bloot leggen. *Ubi noxia perflant.* Het is de Koning in zig zelve opgetrokken en in zware zaken met zijn eige wijsheid te rade gaande.

(6.) Een Eenhoorn die zijn hoorn in een fontein doopt / om 'er de venijnige beesten te doen uit komen. *Mors quoque mortis erit.* Aldus verjaagt de Koning uit zijne Staten alle kwalijk gezinde menschen.

T*abificas*, *Angli*, *jam non potabitis undas*:
R*ex cornu anguineum diluet Iste lutum.*

(7.) Een Luipaerd die zijne vlakken aanziet. *Ornant*, *non maculant.* De dwalingen of de oude veinzing des Konings voor dat hy opentlijke belijdenisse van de R. Godsdienst gedaan had ; dienen maar om de edelmoedigheid van zijn Geloof des te meer te doen uitblinken.

(8.) Een Leeuw. P*ro sociis Animus.* Verbeelt de kragt / de stantvastigheid en onverzaagtheid van de Koning om zelfs in bezigheid te wezen / en zijn leger en getrouwe onderdanen aan te moedigen.

(9.) Een Harp / welkers snaren van darmen gemaakt zijn. P*er viscera mulcet.* Het is de goetheid des Konings; de goedertierenheid en de zagtheid zijner Regering.

(10.) Een Lely uit welkers bladen droppelen waters vallen / dewelke na 't zeggen van de Oude Naturalisten , het zaad zijn van nieuwe Lelien. *Lachrymor in* P*rolem.* Dat is te zeggen dat de tranen des Konings den Hemel onfeilbaar zullen vermurwen / en aan zijn Majesteit Nazaten doen erlangen (door de voorspraak of 't gezag van Onze L. V. van Loretto, dewelke dit God haren Zoon uit haar Moederlijk Regt belast.

Pro

Pro Natis, Jacobe gemis, Flos candide Regum?
Hos Natura Tibi *neget, Astra dabunt.*

Zo gy 'er geen kunt krijgen door de gewoonlijke loop van de Natuur/ stel Uw gemoed gerust o grote Koning; daar zouden 'er eerder uit den Hemel vallen als dat het 'er u aen ontbrak. Weest niet bekommert/ de Voorzienigheid Gods zal 'er in voorzien. *Hos Natura Tibi si neget, Astra dabunt.* Dat is een schoone passagie. Het is de taal van dat vaste en levendig Geloof daar het Evangely van spreekt/ 't welk magtig is om bergen te verzetten.

(11.) Een schip tusschen verscheide klippen. *Cauta per cautes.* Het is een twede Zinspreuk van de voorzigtigheid/ vernuft en wijsheid des Konings.

(12.) Een Hoorn van een Eenhoorn daar een geheime kragt uitwaassemt die de Adders/ Scorpioenen/ Basilisken/ &c. verdrijft. *In noxia Sudat.* Dat Zinnebeeld is ten naasten by het zelfde als het sesde.

(13.) Een sterke vesting op een Rotz. *Bene fundata est.* Het is het geloof des Konings.

(14.) Een boom dewelke men geschud heeft en waar van men eenige bladeren ziet vallen. *Sed non ego defluo.* Men heeft den Hertog van York het genot van eenige bedieningen en Eerampten kunnen afnemen; maar het is niet mogelijk geweest zijn yver tot het Catholijke Geloof te ontwortelen nog te doen wankelen.

(15.) Een Granaat-Appel. *Crevit in Coronam.* De Koning is geboren en opgevoed om gekroont te werden.

(16.) De Regenboog en de Arke Noach. *Ubi Numinis ira quievit.* Een Catholijk Koning op den Throon van Engeland geklommen zijnde/ is zulks een teeken dat de gramschap Gods tegen de Natie gestilt is.

(17.) Het groote Beweegrad. R*apiuntur ab Uno.* De Koning vervoert zijn onderdanen overal daar het hem goet dunkt door eene onweerstaanbare kragt. *Autoritatis vi pertrahit.*

(18.) De Hemelsche Leeuw/ of het Teken van de Leeuw. *Nunc jubar ante juba.* De dapperheid des Konings munt uittermaten uit zedert dat hy op den Throon is.

(19) De Zon. *Circonspicit omnia.* Het is een Voorzienigheid des Konings en de wijduitgestrektheid van zijn voorzichtige schranderheid en kennis.

(20.) Een geharnast paart voor een Bevelhebber van een leger. *Animoque paratior.* Het is de Krijgszucht van den Koning.

(21.) Een Compas. *Quo semel huc semper.* De standvastigheid des Konings en zijne volharding in de Relige voor dewelke hy zig verklaart heeft.

(22.) Een Zonnewijzer. *Totum in se digerit annum.* De Koning draagt overal zorg voor / ten allen tijde en in alle gelegentheden.

(23.) Honingbyen in haar korf / waar uit zy de Wespen en Hommelen verdrijven. *Ingenuas discernit opus.* De uitlegging van den Auteur behelst / dat de Koning wel zal kunnen onderscheiden de goede Catholijken van de gene die het niet zijn.

(24.) Een doornbosch in brand en slangen die gedwongen werden om'er uit te kruipen. *Pellit monstra cubilibus.* De Koning zal de geheimen en vergiftige vergaderingen zijner vyanden op de vlugt brengen.

(25.) Honingbyen op bloemen. *Non legit infectos.* De Koning kiest wijsselijk zijn Ministers uit. *In præcipua Regni munera, non nisi optimos eligit.*

(26.) Een Bijl in de stam van een kwastige of onbrugtbaare boom. *Scit solvere nodos.* De Bijl des Konings / de Bijl van Engeland zal de Hertnekkige slaan / en alle de gene die zig tegen het welbehagen van den Koning of tegen de opperste kragt van zyne Regering zullen aankanten. *Forti suo Regimini.*

(27.) De Zon schijnende over een Bloemperk. *Nil sine Te recreat.* Daar is geen vreugde nog geluk als voor de gene die de Koning verwaardigt met deszelfs lieffelijke lonken te vereeren.

(28.) Een stuk geschut dat losbrand. *Mensura dat ictum.* De Koning zal regt toeslaan en als het pas geeft.

(29.) Een schilt daar in 't midden een sterke en scherpe punt uitsteekt. *Ferendo & feriendo.* Het is den Koning even gemakkelijk / aan te vallen of zig te verweren.

(30.) Een zoort van een kraan; een konstwerk om zware lasten op te hijssen. *Labor arte levatur.*

Ik zou zeer blijde zijn indien ik U E. kon mede deelen de andere werken die de Eerw. Paders Jesuiten by die gelegenheid in 't ligt gegeven hebben. U E. zoud 'er zekerlijk veel behagen in hebben / en alle trouwe dienaars van den Koning wien gy dezelve zoud kunnen mede delen. Maar dit is het gene ik tot nu toe heb kunnen verkrijgen Niet dat de jonge P. A. mijn vrient eenige zwarigheid maakt om mijne nieuwsgierigheid genoegen te geven / maar om dat hy zelfs moet zoeken op verscheide plaatsen / de dingen die ik begeer te hebben / zo vrees ik dat ik hem te veel zou vergen.

Ik wil wel antwoorden op 't gene U E. my vraagt in commissie zegt gy / nopende den Hr. Ambassadeur. Maar wat meent gy dat ik'er U E. van zeggen kan? Niets als wat men 'er altijd van

van gezegt heeft; hy heeft hier zijn Meester, de Natie, en zich zelve eer aangedaan. Men heeft hem aangezien als een edelmoedig Heer, beleeft, mildadig, geleert, pragtig. Is de uitkomst van zyne Negociatie niet gelukkig geweest, men moet zulks aan deszelfs zorg nog bequaamheid niet wyten; weest verzekert dat hy niets verzuimt heeft, en dat hy de beste raden gevolgt heeft. Het is de Goedeman die nooit ergens na heeft willen luisteren. Die oude is van zo een humeur en zo raar van geest, dat niemant het kan begrypen! En daar moet zelfs iets byzonders in zyn Religie wezen. Even als of hy de publijke functien veragtte, daar hy zig volgens zyn Ampt van kwyten moet, bragt hy altijd een zinking by om zig daar van te verschonen. Het is waar dat hy aan den Koning van Vr. geschreven heeft om hem over het herroepen van 't Edict van Nantes geluk te wenschen, en dat hy hier het Te Deum over de bekering van de zo genaamde Ketters heeft doen zingen. Maar dit alles betekent niet anders als een weinig staatkunde, en om welstaans halve. Wanneer Koningin Christina van de Missionarissen Dragonders sprak, dewelke ons gepredikt hebben, zo als ieder een weet, en dat zy die manier laakte om het Geloof voort te planten gelijk ik geloof aan U E. geschreven te hebben, voegde zy 'er deze woorden by, dat hoewel die oude zotskap van een Paus doorgaans een averechts oordeel had (gy weet datze hem niet mogt lyden, en dat zy 'er zeer vry van sprak,) echter in die gelegentheid regtzinnig genoeg was geweest, en dikmaals en zelfs overluid gelaakt die manier van 't hert te winnen met de Dolk op 't hart te zetten. Maar om tot den Engelschen Negociateur te keren, kan ik U E. nog eens verzekeren, dat in hem nog nalatigheid nog onbekwaamheid geweest is. Den H. Vader heeft om de gansche zaak niet veel gegeven. Mogelijk begeert hy de verzoening zeer ernstig; en misschien (dit blijft onder ons bid ik U E.) ziet hy 't werk nog niet aan als voltooit. Het zy hoe het wil, ik weet wel gewis, (en U E. zoud het met my toestemmen indien ik U E. mijn zegsman noemde) dat hy onhandelbaar is geweest, wat draay men ook genomen heeft om hem tot reden te brengen. Na verscheide Audientien die met generale discoursen doorgebragt waren, wilde de Minister die te Romen niet gekomen was om maar van regen en schoon weer te spreken, het onderwerp van zijn Gezantschap op 't tapijt brengen. Na eenige woordewisseling, kwam 'er een gelukkige hoest voor den dag waar door zijn Heiligheid buiten staat gestelt wierd om te kunnen spreken, of horen spreken. In de volgende Audientie, een andere zinking. En dus drie a vier malen agter malkanderen. Eindelijk door de raad van menschen die den stijl van dat Hof verstonden, en gevolglijk die men billijk moest

Innocentius de XI.

moest volgen wierd besloten dat men na het inslaan van alle gewoonlijke wegen zijn toevlugt tot een nieuw middel moest nemen. Dit nieuwe middel was een soort van een dreigement te doen / en te zeggen dat men weer heen gaan zou /. dewijl men geen hoope had om over de zaken te spreken. Weet U E. wat het antwoord was van de goede Vader Innocentius ? Een koelheid en een verwonderenswaardige onverschilligheid. *E Bene*, antwoorde hy / *se vuol andarsene, ditegli adonque che si levi di buon matino al fresco, e che à mezzo giorno si riposi; perche inquest piaesi, non bisogna viaggiare al caldo del giorne.* Was de uitkomst van het dreigement niet gelukkig ? En de drift van zijn Heiligheid verwonderenswaardig ? Ik heb dit van zeer geloofwaardige menschen / en die zeggen dat zy het met haar eige ooren gehoord hebben. Hoe dat dit eindelijk afgelopen is / ik beken dat ik het niet heb kunnen weten. Maar ik heb reden om te geloven dat de Koning niet zeer voldaan is geweest. Ik openbaar U E. geen geheimen / ik zeg niets als wat de heele wereld weet en te Romen ziet / hoewel ieder een buiten dat zo wel niet onderrecht is als ik geweest ben.

Ik zie dat men U E. onze Gr. heel natuurlijk afgemaalt heeft / zo dat ik over dat Artijkel geen nieuws by uw vraag kan voegen. In die staat daar de zaken thans in Engeland zijn / kan U E. wel denken dat hy altoos op zijn luimen legt. Ik weet niet of hy zig ingebeelt heeft / dat uit het huis van den Hertog van O*** zijnde / ik hem dingen mogt hebben kunnen zeggen waar uit hy eenig nut zou hebben kunnen trekken indien hyze wist / maar zedert dat ik aankwam heb ik noit bespeurt dat hy my zogt te doen spreken. In onze wandelingen van Castel Gandolfe, van 't Lusthuis Madame van het Klooster der Dominikanen en overal waar ik my met hem bevonden heb / heeft hy nooit nagelaten my met eenig byzonder gesprek te vereeren / en zijne verscheide vragen met eenige kleine aardigheden te verzellen. Om hem met gelijke munt te betalen moest men zig ook houden als of men niet beter wist; maar ik verzeker U E. dat zo hy aantekening heeft gehouden van 't geen ik hem gezegt heb / hy met slegte Gedenkschriften voorzien zal wezen. Voor een Man die het Hof en de Regering kent / moesten de antwoorden zodanig wezen datze tegen de waarschijnlijkheid niet aanliepen. Maar ik had zo veel omzigtigheid niet te gebruiken met zeker Abt die hier is onder 't gevolg van de Marquis de Lavardin, * die my dikwils is komen zien / om dat wy in 't school Cameraads geweest waren. Ik beeld my vast in dat zo U E. ons in de eene of andere hoek aangehoord had / onze onderhoud U E. vermaakt zou hebben. Dewijl hy nieuwsgierig was voldeed ik zijn nieuwsgierigheid. Maar het beste was dat zo haast hy van

* Gezant van Vrankrijk.

my

my gegaan was / hy te post na den Gezant ging om hem al het nieuws of alle byzonderheden die hy verstaan had te verhalen. Zoud gy niet onder 't getal van die strenge Casuisten wezen die na 't gevoelen van die goede Doctor die men St, Augustinus noemt / geloven dat men zig nooit van eenige veinzing in woorden moet bedienen / al zou de gansche wereld voor altoos vergaan? Ik weet dat gy zo bescheiden zijt / dat ik haast bedugt ben dat U E. het al te veel zoud zijn en dat ik in gevaar geweest heb om iets te verliezen van het groot gevoelen 't welk my dunkt dat U E. van my heeft / met U E. te spreken van de niet al te getrouwe berechten die ik aan mijnen Abt gegeven heb. Maar neen; al te wijs te zijn in dit stuk / dat zou een dwaasheid wezen / daar een recht verstandig man onmogelijk toe komen kan. Ik kom weer tot den Hr. Gr. want ik moet U E. nog zeggen / dat ik nu geen groot vrient meer van hem ben. Ik heb U E. reets gezegt dat zedert de Standaart van het Catholyk Geloof in U E. Land geplant is / die Godvrugtige Prelaat hier met al zijn magt de hand aan t werk slaat. Onder anderen / spreekt hy van Religie met de Engelsche Reizigers en voor al met de aanzienlijkste. Hy zet hen aan om den Paus te gaan zien / die zo hy zegt een goet eerlijk man is / en niet een *Vilaine Bestia cornuta*, zo als men in Engeland aan de kleine kinderen wijs maakt ; zijn yver is geweldig ontstoken / en om ronder uit te spreken / hy is ongemakkelijk geworden / zedert dat hy de Perzoon die U E. kent van Religie heeft doen veranderen. Hem is dan t' zedert eenige dagen in 't hoofd gekomen dat hy hebben wil dat die jongen Heer wien ik de eer heb te geleiden / den Paus zal gaan bezoeken. Hy doet het zelve by de Hr. Grave van Essex, den Graaf van Orery, en eenige andere perzonen van rang die hier zijn. Ik zal voor tegenwoordig niet onderzoeken of een Man van eer die niet van de Roomsche Religie is / zig aan de voeten van den Paus zal gaan werpen / gelijk men noodwendig moet doen / en hem eerbewijzingen doen die geene borgerlijke maar Godsdienstige zijn / gegrond op Schriftuurplaatzen / en bewezen niet aan den Paus Prins, maar aan den Paus God zijnde / gelijk verscheide Doctoren van die Religie spreken. Ik stel dit ter zijde: maar om de tegenwoordige toestand van zaken alleen aan te zien / zou de voorzigtigheid van zulke lieden als wy, het wel vereischen / dat wy belagchelijke vernederingen buiten tijds meer als ooit deden / en waar uit men nog gevolgen zoud kunnen trekken? Wy verklaarden dan / dat wy met den Paus niets te doen hadden: En dat is 't geen gemaakt heeft dat ik in 't byzonder kwaat vrient met den Hr. C. geworden ben / alzo hy my beschuldigt dat ik de oorzaak ben van de weigering

De Graaf van Salisbury.

die Milord/ gedaan heeft. De Graven van Effex en Orery, hebben dezelve weigering gedaan; 't welk zekerlijk zijn Eminentie niet aangenaam is geweest. Maar dit belet niet dat die nog dikwils van zijne geschenken ontfangen / en alle gewoonlijke betuigingen van zyne beleeftheid. Men gaat hem ook bezoeken gelijk men te voren deed; men verzelt hem ieder reis dat hy met zijn gevolg uitgaat; en indien hy van zijne kaat ook eenig misnoegen heeft laten blijken voor een ogenblik/ is het insgelijks ten eerste weer verdwenen.

Ik ga over tot de andere Artijkelen van U E. Brief om zo het mogelijk is U E. op al 't gene U E. van my begeert genoegen te geven. Ik had reets de schoone oude vaas van Agaathsteen gezien/ daar U E. van spreekt/ dewelke in de Barberinsche Bibliotheek staat. Maar ik ging 'er gisteren na toe om het nader te onderzoeken/ en om U E. zeker bescheid daar van te geven. De Hr. Bartoli die deselve zeer naukeurig uitgetekent heeft/ heeft my een Copy van zijne aftekening gegeven die ik U overzende. Weest verzekert; dat zulks zeer getrouw is; ik heb zorgvuldig de Copy tegen het Origineel nagezien/ en bevonden dat 'er niets ter wereld aan haperde. Zo dat het onderzoek dat U E. van dat stuk doen zal/ U E. verschil zal beslissen/ zonder dat het nodig zy dat ik tot byzonderheden overga / 't welk nodig geweest zou zyn om uwe zwarigheden op te lossen. Daar is een gewigtige en zeer byzondere zaak die ik U E. zeggen moet / alzo de tekening het niet kan uitdrukken. Het is dat alle de figuren van verheven beeltwerk die men 'er buiten op ziet/ van een volmaakt wit zyn/ daar de gansche grond en het ligchaam van het vat zwart als git zyn. Men wil dat deze vaes (die omtrent tien duimen hoog is en ses op zyn wijdste / in zyn middellijn/ dus door de Natuur gemaakt zou gevonden zyn/ ten naasten by zo als men het ziet met een witte korst / die ik liever een dikke oppervlakte zou noemen; zijnde dat witte gedeelte van dezelve hardigheid als het overige. Invoegen dat die dikte bewerkt zo als U E. ziet in uitgehouwe figuren / en de witte stoffe tusschen de beelden/ weggenomen zijnde/ heeft men overal een zwarte grond ontdekt / zijnde dit natuurlijk het velt van witte figuren. De kleine Sardonix steenen worden alle op dezelve manier bewerkt/ maar dat een stuk zo groot als dit is door de Natuur zo als een vat gemaakt zou zyn/ met een witte rok die tot versiering alleen de Beelthouwers beitel nodig had / dat is zo byzonder/ dat zo ik het niet ontkennen kan / ik my evenwelwel niet in staat vind om 'er wel van overtuigt te zyn. Hoewel mijne oogen geen bedrog hebben konnen ontdekken / in 't 't zwarte nog in 't witte/ daar uit volgt niet dat de konst de Natuur op sommige plaatsen niet te baat zou gekomen

Men gelooft dat het uitgehouwe Beeltwerk van die Vaze de gewaande Amours vertonen van Jupiter met Olympias Moeder van Alexander.

komen wezen. Dog het is zeer gewis dat men hier het tegendeel verzekert.

Ik ben niet verwondert dat U E. het Grafschrift van Tasso wil voegen by de gene die ik U E. van andere vermaarde Poëten toegezonden heb. Ik heb expres de reis van St. Onufrius gedaan om U E. voldoening te geven. Ik noem dat een reis / want behalven de verheid van het kwartier daar ik logeere / moet'er nog geklommen werden / 't welk wat zwaar valt.

Torquati Tassi Poetæ, heu quantum in hoc uno nomine celebritatis ac laudum! ossa huc transtulit, hic condidit Bonif. Card. Bevilaqua, ne qui volitat vivus per ora virùm, ejus reliqua parum splendido loco colerentur, quærerentur; Admonuit virtutis Amor, admonuit adversus Patriæ alumnum, adversus Parentum amicum pietas. Vixit annos LI. Nat. magno florentiss. sæc, bono anno M. D. XLIV. Vivet haut fallimur æternum, in hominum memoria, admiratione, cultu.

Het Afbeeltzel van den Poeët in olyverf 't welk boven het Graf staat aan de andere kant van de deur / is dat van Albertus Magnus, daar ik in 't eerst verbaast over stond / alzo ik wist dat de berugte * Albertus de Groot te Keulen gestorven was. Deze was een Onder-Diaken van Romen, dewelke over tachentig jaren gestorven is.

* Hy was van Lavinghen in Suaben, en stierf te Keulen in 't jaar 1280.

Vermits Petrarcha zo ik het niet kwalijk heb / de heerlijkste van alle Italiaansche Poëten geweest is / zal ik U E. zyn Grafschrift terwijl ik het in de geheugenis heb / mee delen / hoe mager het ook is / op dat U E. het zelve zo gy het niet reets hebt / mag plaatsen in de verzameling die ik zie dat U E. maken wil. Men ziet het te Arqua by Padoua, alwaar Petrarqua de vijf laatste jaren zijns levens doorgebragt heeft. Arquato.

Frigida Francisci lapis hic tegit ossa Perrarchæ
Suscipe, Virgo Parens Animam, Sate
Virgine, parce.
Fessaque jam Terris, Cæli requiescat in Arce.
Moritur anno domini 1374. 18. *Julii.*

Ik geloof niet dat men ooit iets magerder gezien heeft / voor zo een heerlijk onderwerp

Het Klooster van St. Onufrius heeft niets in dat zeer schoon is / maar het is mijns dunkens een bekoorlijke vertrekplaats. Het heeft een

een zeer schoone uitzigt / en de wandelingen zyn zeer vermakelijk. Het zyn Hieronimitanen. Het klein Klooster is met verscheide schilderyen verciert / waar onder men de Historye van St. Onufrius ziet / welkers gedaante die van een afgrijzelijke Wildeman is. Ik beken dat ik die Personagie niet kende / maar ik verstond uit een Inscriptie die daar is dat hy de zoon was van een Koning van Persien, en dat hy sestig jaren in de eenzaamheid der Woestijnen van Egipten geleeft heeft / zonder van iemand bekent te zyn. *S. Honufrii Regis Persarum filii, qui annos sexaginta occultus Mundo, solus in vasta Ægypti solitudine latuit,) Vita, Mors, Miracula, picturis hisce expressa.* (1600.)

Dewijl wy ons weer op 't Artykel van de Kerken bevinden / en ik nog wat papier overig heb / zal ik hier eenige aanmerkingen bijvoegen uit mijn tafelboekje getrokken / zo alsze daar voorkomen.

Omtrent het overschot van de Triumphale Brug / is een Gasthuis gevoegt aan een oude Kerk die vernieuwt is / dewelke men noemt van den H Geest in Saxen. Albertus Bassan verhaalt dat Paus Innocentius de III. door een stem uit den Hemel bevel bekomen hebbende om in de Tyber te gaan visschen / liet hy 'er een net inwerpen / en men haalde 'er meer als vier hondert nieuw gebore kinderen mee op. Dat naderhand het zelve Orakel hem te verstaan gaf dat 'er een huis gebouwt moest werden / daar vrouwlieden van een kwaat leven door eenig werktuig / zonder bekent te werden hare kinderen konden brengen. Dat dit alles uitgevoert wierd / en dat wegens deze openbaring / de Kerk genaamt wierd / van den H. Geest. Men heeft 'er bygevoegt / in Saxen om dat eertijds eenige Saxen te Romen gevlugt zijnde gedurende de Oorlogen van Karel de Groot / te dier plaats een Kapel gebouwt hadden / die men noemde St. Maria van Saxen.

Het Gasthuis is tegenwoordig ten gebruike van armen en zieken van alle ouderdom,

De twee Kerken die 'er even eens uitzien / aan 't inkomen van de stad Romen / by de poort del Popolo, werden susters genaamt / om datze zo na elkanderen gelijken. Beide zynze de Maagt toegewijd / en ieder heeft een van de mirakuleuste Beelden. De een is toegewijd aan onse Lieve Vrouw van de H. Berg / of Mont Carmel; en de ander aan S. Maria der Mirakulen. Ik ben verzekert dat 'er binnen Romen * ten minste sestig Kerken zyn aan zo vele byzondere Lieve Vrouwen toegewijd / en zo men alle Catholyke Landen doorliep / men zoud'er buiten twijffel eenige duizenden ontmoeten.

* Ik ken 'er meer als 50.

Het zonderlingste hier van is nog / dat de eene die eenvierige aandagt zal hebben tot Ste. Maria de l'Echelle by voorbeelt / geen endje wassigt zou over hebben voor Ste. Maria Grottepeinte, nog voor vele andere. Ik sprak hier van over eenige dagen tegen een Minnebroer /

S. Maria de la Scala. S. Maria Grotta pitta. Het zyn Madonnas en Kerken van Romen.

broer / die ons zomwijlen zyn knapzak brengt. De goede Monnik antwoordde my dat men God de Vader / de Zoon en de H. Geest aanbad onder verschillende denkbeelden zonder dat zulks de Eenheid en Eenvoudigheid Gods benadeelde. Dat dierhalven de verscheidene Madonnas, onder verscheide namen konden aangebeden werden / en als verscheide verrichtingen hebbende / hoewel als men het wel inziet / al die duizende Lieve Vrouwen op de eenige Moeder Gods gebragt werden. Hy zeide my dat met zo een magistrale stem en zo vergenoegt over de nauwkeurigheid van zyn gelijkenis / dat ik niet goetvond met hem aan het twisten te komen. Ik zei hem maar dat de drie Perzonen van de Drievuldigheid dezelve ziektens genazen / daar de Lieve Vrouwen ieder hare byzondere weldaden oeffenden. Dog hy ontkende het eerste deel van mijn antwoord en zeide dat dewijl de Christen Leeraren van alle Religen, gestadig verschillende dingen van ieder der drie Perzonen in de Drievuldigheid begeerden zy zekerlijk van mijn gevoelen niet moesten wezen. Zijn hooft zou hem ook haast warm geworden zyn / en meende my te bewijzen dat ik een Religie op my zelve hadde / indien ik om hem te stillen / niet ten eerste iets in zyn knapzak gelegt had. Waarlijk / onder ons gezegt / het Paaps Romen heeft in verscheide opzichten zeer veel overeenkomst met het Heidensche. De grote en kleine Godheden van het Oud Romen, zijn maar van namen in het nieuwe verandert. De veelheid van Santen en Reliquien, welkers verscheidene kragten / ook verscheide aanbidders tot hen trekken / hebben netjes de plaats verbult van al dat Polytheismus, of veel Godendom des voorledenen tijds. De valsche mirakulen, en regte kinderlijkheden van het een en het andere / komen ook uit een en dezelve oorspronk van een verdorve geest. En het is klaarblijkelijk genoeg dat de vrugtdragende stok van St. Christoffel, zyn sap getrokken heeft uit dezelve aarde die het aan de groenende lans van Romulus verschaft heeft. In het Eiland.

In de Kerk van St. Jan Calibita is een Lieve Vrouw van de Lamp die zo men zegt een van de beste Beelden van Romen is / en 't geen ik U E. verhalen zal is 'er een overtuigend blijk van. Den Tyber voor meer als hondert jaren bovenmaten overgelopen zijnde / rezen de wateren tot boven een Lamp die voor het Beeld van de Madonna hing; maar of schoon zy de Lamp omcingelden / zy deden deselve niet uit. Naast de Kerk / is een Gasthuis 't welk door goede Siciliaansche Geestelijke geregeert werd / die men noemt / *Fate ben Fratelli*, doet wel Broeders. Men kentze ook onder de naam van Broeders van bon Jean de Dieu.

* S. Antonio te S. Maria Maggiore.

Ik weet niet of U E. wel weet dat hier een zekere * S. Antonio is die de Beschermer der paarden en muilezels is. Op de Feestdag van dien Sant werden al die dieren die in de stad zyn met hare zadels en andere toerustingen na de Kerk gebragt; men geeftze den zegen / en besproeitze met de Wywast / mits zo veel voor ieder beest gevende. Zo zy zegenen / konnen zy ook wel vervloeken. Zy zweren / bezweren / geven aan den Duivel over; de Kevers/ rispen / muizen / sprinkhanen / &c.

Te St. Agnes buiten Romen, die oude Kerk daar ik U E. voorheen van sprak / verricht men ook alle jaren de plegtigheid van twee witte Lammeren te zegenen. De wol van die Lammeren dient tot het maken van zeker weefzel ('t welk zo men my gezegt heeft / in de gedaante van een sterre en met kruicen doorzaait is) die men in zekere plegtige tijden aan 't Priesterlijk gewaad van den Paus vast maakt, De Paus stuurt 'er ook van aan de Prelaten, om hen te doen gedeugen dat de goede herder zijne schapen somwijlen op zijn schouders moet dragen.

Romen is een wereld daar het bzy moeljjk is uit te komen. Evenwel moet men 'er eens aan Morgen heel vroeg zullen wy vertrekken / en wijl ik nog eenige kleine zaken te bestellen heb / eindig ik en ben

Mijn Heer, &c.

Romen den 4 May 1688.

Juist zo als ik mijn brief toemaakte / heeft my Vader A. twee groote Inscriptien toegezonden om by de gene die hy my reets gegeven had / gevoegt te werden. Maar die Papieren zijn van zo een grootte en dikte / dat ikze in mijn paket niet steken kan. En buiten dat / laat my de tijd niet toe omze te copieren. De Tijtel van een van die Inscriptien houd in dat / *Jacobus Dux Eboracencis, ne iniquis Religionis legibus subscriberet, ultro se honorum titulis abdicat* De andere tijtel luid aldus, *Jacobo secundo Angliæ Regi, Quod ipso vitæ exemplo præeunte, & impellente consiliis; Carolus Frater & Rex mortem obierit admodum piam.* Dit alles doch met grote haast maar gelezen hebbende / kan ik 'er U E. niet veel nieuws van zeggen. Ik zal alleen eenige plaatsen van de laatste dezer Lofredenen die vry wat zonderling voorkomen of moeielijk om te verstaan zijn/ aantekenen. U E zalze wel op U E. gemak ontvouwen. *Regnaturus à tergo Frater, Alas Carolo addidit.* Ik zie wel datze doorgaans daar mee te kennen willen geven de heilzame Instructien waar door de Koning de weg ten Hemel aan zyn stervende broeder geopent heeft.

Maar

Maar my dunkt dat de uitdrukking van *addere Alas*, meer vervat als dat; inzonderheid wanneerze volgt op *Frater Regnaturus à tergo*. *Dare alas*, of iets diergelijks / zou wezen het ryting verschaffen; maar *addere alas*, heet aanzetten / verhaasten / en gauwer doen gaan of rasser als men gegaan zou zyn. Ik vind dat *Fratrem misit*, 't welk aanstonds daar op komt / ook te kragtig is. JACOBUS zegt den Auteur / wilde de * Goden bekent maken dat hy de Throon ging beklimmen / om hen nu een Ambassadeur te zenden die haar en hem waard was; *Fratrem misit*, zond hy hen zyn broeder. Ik weet niet beter of *mittere* in 't Latijn / gelijk zenden in 't Duits betekend / order geven, en het zo te schikken, dat de perzoon die men zend, ter plaatse ga die hem aangewezen is. Het ware onnodig hier op te antwoorden / dat Karel ten Hemel niet zou gevaren zyn / indien JACOBUS hem 'er de weg niet toe aangewezen had: Want een verdwaald Reiziger weer op de regte weg te brengen; hem zelfs gerief en gemakkelijkheden te verzorgen zonder dewelke hy nooit ter bestemder plaats zou hebben kunnen komen / dat heet niet hem zenden / en ik geloof niet dat men ooit zo gesproken heeft. Indien iemand zeide dat Paus Clemens de Twede na 't Paradijs gezonden wierd door zyn Opvolger Damaſe die hem vergaf. Of zonder zo ver te gaan / dat de Koning eertijds Mylord Ruſſel nevens eenige anderen daar na toegezonden heeft / zeker; hoewel dit als schertsende gezegt wierd; zou het nogtans nog redelijk in den haak gesproken wezen; want daar was order / men moest vertrekken / en men liet het niet in de keur van de menschen die men weg zond / om henen te gaan / of niet.

* Superis.

Ik begrijp 't ook al zoo weinig / hoe Koning JACOBUS Koning KAREL in Ambaſſade kon wegzenden; want daar waren toen geen twee Koningen te zamen levende in Engeland; *Ut Cœlo dignum*, *& dignum se* Rege *Legatum eligeret*, *Fratrem misit.* Zo de Koning toen maar de kwaliteit van Hertog hadde / was hy onderdaan van zijn Broeder die nog leefde / en het kwam den Hertog onderdaan zijnde niet toe eenige Ambaſſadeurs af te zenden / veel minder nog een Ambaſſadeur Koning / en een Koning zijn oudste Broeder en Souverein. Dat is altemaal ongerijmt / en het is niet min onredelijk te zeggen dat * Karel de eerste tijding ten Hemel bragt van de Regering van zijn Broeder. Want my dunkt dat in een Christen Taal gelijk die van deze Inscriptie wezen moet / niet past te zeggen dat God eerst onderrecht word wegens 't gene op de Aarde voorvalt / door boden die de menschen hem zenden.

* *Nuncii ex Anglia Proceres retulerint Regibus aliis Jacobum Carolo primus omnium retulit Carolus. Nec immeritò. Reges alii. Legatos suscipiunt, mittuntque Principes; Legatos Reges Deum excipere ciuit, Jacobum mittere.*

Daar is nog een andere zaak waar over men zig zou kunnen verwonderen. Dat is dat de Koning Karel die zo lang als een Ketter geleeft had / of iemant die tegen zijn eige gewisse aanging / zo regt toe regt aan van de aarde ten Hemel gevaren is zonder dat het nodig was dat hy door de vlamme van 't Vagevuur een weinigje gezuiverd wierd. Maar een vrygeleibrief van de Paus of een Mis gezegt op eenig bevoorrechtigt Autaar zou het antwoord op deze tegenwerping zijn / zo dat ik 'er niet op zal blijven staan. Zie daar een Critique, die ik U E. verzekeren kan / dat regt *ex tempore* is. Derhalven is mijn fout zo ik my bedriege ook dies te vergeeffelijker. Het raarste dat ik in mijne uitlegging vind / is / dat ik merke datze bykans zo lang is als de Redenering / om welke uit te schrijven / ik meende geen tijd te zullen hebben. Adieu.

Uw scherpzinnigheid zal andere dingen kunnen vinden om te berispen onder de stukken die ik u zend; maar U E. zult met my moeten toestemmen dat 'er ook zeer fraye plaatsen zijn. En doorgaans zult U E. de zaak by het goede handvat opnemen / dat is de verdienste des Konings / en den yver zijner dienaren.

Ik dien hier wel by te voegen dat de Engelsche Dominikanen en andere Geestelijken van dezelve Natie niet stil gezeten hebben onder de algemene toejuichingen. Wy hebben tot harent zegetekens gezien / alwaar de Kettery door de Koning van Engeland / &c. scheen met voeten getreden te werden. Als de zaak t'eenemaal ten einde gebragt is / zal buiten twijffel een andere Paus de Historie daar van laten uitschilderen onder de Gedenkschriften in een van de zalen van 't Vaticaan daar ik U E. van gesproken heb.

XXX. BRIEF.

MYN HEER,

Tusschen Romen en Viterbo hebben wy maar weinig dingen gevonden die de opmerking waardig zijn. Daar zijn * eenige schone plaatsen van de via Emilia; Ik hebze gemeten en gevonden van dezelve breedte als de andere Burgermeesterlijke wegen. Het oude Meir Cyminus hedendaags genaamt het Meir van Vico is aan de voet van 't gebergte van dezelve naam / seven of agt mijlen van Viterbo. De berg is zeer hoog / maar men klimt 'er op door een ge-

* Omtrent het Bosch van Baccano.

gemakkelijke weg. Zy is byna gantsch bedekt met wilde vyge en Castanie bomen / en wy hebben 'er ook veel primavere, narcissen, hyacinthen en andere bloemen van dit saisoen gevonden. Boven van den berg ontdekt men de Zee.

Viterbo is een stad van tamelijke grootte / byna gansch van steen opgebouwt en met een muur omringt. Buiten de torens der Kerken / krijgt men van verre in 't oog agt of tien hoge vierkante torens / 't welk een raar gezigt geeft. Het waren Forten en schuilplaatsen die de rijkste nevens hunne huizen bouwden gedurende de verwoestingen die de Guelfes en Gibelinen in Italien aanregtten.

De herstelling van de oude Toscaansche naam van Viterbo zult U E. in de nevensgaande Inscriptie zien die ik op 't stadhuis gecopieert heb. *Desiderius ultimus Insubrium Rex, Longulam, Vetuloniam, atque Volturnam, mœnibus cingit, & Etruriæ priore nomine inducto, Vitereium mulctâ capitis indictâ appellari jubet. Sal. An.* DCC. LXXIII.

Een andere Inscriptie die men ter zelver plaats ziet/ maakt gewag van de gifte die de Gravinne Mathilda van hare Staten aan de Pauzen deed *Æternæ memoriæ inclytæ Mathildis, quæ ob præstabile Religionis studium ac pietatem Sedi Pontificiæ suum hoc Patrimonium divi Petri in Thuscia dein nuncupatum elargitur; & in veterem urbis ejus splendorem intuens Paschalis II. Bleden Pontifex maximus, ejus Metropolim ut ante Viterbium constituit. An.* S. 1113. Het zou moeilijk zyn een diergelijke voor den dag te brengen voor de * Donatie van het eerste Patrimonium door Constantinus. My heugt dat ik ergens gelezen heb / dat een *a* Ambassadeur van Venetien te Romen zijnde/ op zekere dag zeer aardig met die gewaande Donatie de gek schoor. *b* De Paus vraagde hem schertsende in wat plaats van de Geschichtboeken van Venetien de Tijtel van possessie der Adriatische Zee te vinden was? Zo uw Heiligheid antwoorde den Ambassadeur, de moeite neemt om na te zien het Contract van Donatie door Constantinus de Groot aan den H. Stoel gedaan/ zalze onze Tijtel op de rug vindrn.

Schraderus zegt dat hy te Viterbo een oude Inscriptie gezien heeft die wel verdient om hier aangehaalt te werden. *Marcum Tullium Ciceronem ob egregias ejus virtutes, singularesque animi dotes, par totum Orbem nostris armis virtuteque perdomitum, salvum & incolumem esse jubemus.*

* Barth. Pierne, en Aug. Steuchus hebbenze in 't Latyn uitgegeven als overgezet uit het gewaande Grieks Origineel 't welk in 't Vaticaan is, en zy is in het decreet van Gratiaan geinsereert. (Distict. 96.) Maar in de oude decreten vint menze niet zo als het St. Antonius Aartsbisschop van Florence aantoont. N. Everard, L. Valle, Raph. de Volture, A. Alciat, J. Aventin, F. Vasquius, de Cardinaal Cusa, en zelfs Paus Pius de II. hebben die Fabel bondig wederlegt. Ziet ook het *Figmentum Donationis Constantini*, door de Jesuit *P. Jos. Cantellus*, in zyn Tractaat *de Metropolitanis Urbibus*.

a Hieronimus Donat.

b Alex. de VI.

Hoewel 'er in de Inſcriptie van Didier maar van drie ſteden in Viterbo ſamengevoegt / geſproken werd / heb ik echter aangemerkt / dat in eenige andere plaatſen deze ſtad genaamt werd Tetrapolis, en hare Inwoonders quaterni popoli. Deze twee veerzen leeſt men boven aan de trap van 't ſtadhuis / en U E. zal 'er de namen van de vier ſteden zien.

Hanc Fanum, Arbanmur; Vetuloni, Longula quondam
Oppida dant urbem: prima elementa F. A. V. L.

Zy beweren dat het oude Toſcaanſche Viterbo door Iſis en Oſiris gebouwt wierd / en zy halen voor den dag eenige Griekſche en Latijnſche Inſcriptien, die zo zy zeggen / van de oudheid van haar ſtad gewag maken. Dog zijnde te Romen gewaarſchouwt dat die Inſcriptien verdigt waren / en zo men meent / 't maakzel zijn van de Predikmonnik Jan Annius die wy gemeenlijk in 't Franſch Anne van Viterbo noemen die van diergelijke ſlinkſe ſtreken zijn ambagt maakte * zo heb ik de tijd niet willen verſpillen omze af te ſchrijven / buiten datze zeer lang en van een klein en moeilijk ſchrift zijn.

* *Joannes Annius dum gloriam quandam aucupari conatur, cudit novum Metaſthenem,* (pro Megaſtenem) *Beroſum; Manethonem & Philonem quos commentariis auctos in publicum emiſit, & pretioſis hiſce veterum Autorum titulis, Toti Mundo ferè impoſuit. —— Megaſteni hiſtorias attribuit, de quibus nunquam cogitavit. Calviſ. Iſaq. Chron. c. 28.*

Men heeft in eene der zalen van dat huis een zeer buitengewone geſchiedeniſſe uitgeſchildert. Het zijn vlugten van ſprinkhanen in een talloze menigte; donkere wolken van die bloedeloze diertjes die de Zon doen eclipſeren / de aarde bedekken / die al het veltgewas rondſom Viterbo knauwen en vernielen. Men ziet ieder op de been tragtende door alderhande middelen zig van die Egiptiſche plaag te bevrijden. Het Kruis en de Sterkvaan werden in Proceſſie met wywater omgedragen om die kwade dieren te bezweren en te vervloeken.

In 't jaar 1576.

My heugt dat Mezeray een diergelijke zaak bybrengt. In 't jaar 873 zegt hy / omtrent de maant Auguſti, wierd'er door een ſchrikkelyke menigte van vliegende ſprinkhanen een grouwzame verwoeſting in Vrankrijk aangeregt. Zy waren zo groot als een duim, en hadden tanden harder als ſteenen. In een ogenblik haddenze al de groente, zelfs tot de baſt van de bomen opgeknabbelt. Een ſterke wind dreefze in de Britſche Zee daarze verdronken; dog zynde met groote hopen door de ſtroom weer aan ſtrand gebragt, ontſtond 'er

Oroſius verhaalt in Africa gebeurt, in 't jaar 3825. Hy voegt 'er by dat 'er

zo

zo een grote ſtank uit dat'er de peſt in de naburige Provintien door veroorzaakt wierd.

Zo U E. het leven van Karel de Kale heeft / zal U E. daar in die Hiſtory beter uitgelegt vinden.

naderhand zo een grouwelijke peſt op volgde, dat in Numidien alleen, agt hondert duizend Mannen ſtierven, en dertig duizend Romeinſche zoldaten. Zonare, Surius, Baronius, en alle Chronologiſten hebben verſcheide diergelijke geſchiedeniſſen aangehaalt.

MONTEFIASCONE.

Zo als wy te Montefiaſcone aankwamen 't welk een kleine ſtad op een heuvel agt mijlen van Viterbo is / kwamen de kinderen ons in 't gemoet vragen of wy zien wilden / *Eſt*, *Eſt*, *Eſt*. De Hiſtory zal U E. mogelijk niet nieuw zijn / ik zal 't evenwel wagen U E. die te verhalen. Een Hoogduitſch Edelman die in Italien reisde / of miſſchien een Abt of een Biſſchop / zo als U E. het aanſtonts zal aanmerken / gaf order zegt de Overlevering aan een knegt die hy altijd voor uit liet gaan / om de wijn te proeven in alle de herbergen die langs de weg waren / en aan te tekenen welke de beſte was / met het ſchrijven van 't woordje *Eſt* op de deur. De knegt grote ſmaak gevonden hebbende in de moſcatello van Montefiaſcone, deed hy'er de Lofreden van met het driedubbelt teken van *Eſt*. En de Meeſter dronk'er zo veel af dat hy daar ter plaatſe ziek wierd / en'er van ſtierf. Wy gingen dan zijn platte Grafſteen bezigtigen / in de Kerk van St. Flaviaan twee hondert ſchreden van de ſtad. Den overleede werd 'er in uitgebeelt met de mijter op 't hooft / en aan ieder zijde twee ſchilden * van zijn wapen en twee glaſen om te drinken. Aan zijn voeten is geſchreven met uitgeſlete en half Gotiſche letters, *Eſt*, *Eſt*, *propt. nimium Eſt*, *Jo. de Fuc. D. meus mortuus eſt* Het is gelijk U E. ziet het Grafſchrift 't welk zijn knegt op hem maakte.

* Verdeelt in 't eerſte van ——— met de Leeuw, van ——— In het twede van ——— met Twee Bakken ; van ——— Het ſchilt is niet uitgelegt. De overlevering legt Jo. de Fruit door Joannes de Fucris. Die naam is van een der beſte Families van Augsburg.

Ik heb die Inſcriptie op drie of vier plaatſen gezien daarze aangehaalt is / en bevonden datze geen van alle regt opgeeft zo alsze is.

In 't gaan van Montefiaſcone na Bolſeno volgt men altijd op eenige tuſſchenwijdte het Meir / 't welk de naam daar van voert. Dat Meir is ten naaſten by van een eironde gedaante / en heeft na men zegt veertig mijlen in zijn omtrek. Die twee Eilanden werden genaamt Martana en Preſſentina, en het was op het eerſte dat de arme Amalazonte Dogter van Theodoric Koning der Gothen gebannen en *a* geworgt wierd door laſt van den ondankbaren Theodat die haar Neef was / en die zy tot een Medegenoot van de Regering had aangenomen.

a Of gepoignardeert.

Bol-

Bolsena is maar een arm klein steedje welkers Bisdom na Orvieto overgebragt is. Agter op een hoogte/ ziet men de puinhopen van het oude * Volsinium/ 't welk na 't zeggen van Plinius, door de blixem tot assche verbrand wierd.

* Of *Vulsinium.*

Geen slegter Land kan men zien als de weg van Bolseno op Aquapendente. Deze laatste stad hoe arm en woest datze is/ voert de tijtel van Bisdom/ zedert het slegten van Castro.

AQUAPENDENTE.

Het Gebied van den Paus eindigt in 't kleine dorp van Centino, aan de voet van den berg Radicofani. Het vlek en de *a* Citadel van die naam / zijn de helft van den tijd als met wolken omringt op den top van dien hogen Berg. Door een schrikkelijk onweer wierden wy genoodzaakt aldaar te vernagten / en wy hoorden de gantsche nagt de donder als * hullen onder onze voeten.

Radicofani.

a Eerst gebouwt door Didier, laatste Koning der Lombarden.

* Daar zyn buiten twijffel eenige onderaartsche holen die dat gedruis veroorzaken.

In het uitgaan van Radicofani als men na Sienne gaat/ ziet men niet als dorre bergen / bynā t'eenemaal onvrugtbaar / maar agt of tien mijlen van daar omtrent het vlek Quirico , begint het aardrijk wat beter te werden. Het is waar dat zulks niet lang duurt ; aan de kant van Torrinieri is het arger als ooit ; en het Land is aldus verdeelt tot aan de nabuurschap van Sienna 't welk op een vrugtbare heuvel gebouwt is.

Sienna Aartsbisdom en derde stad van Toscanen , is ook een van de aangenaamste. Haar ongelijke stand brengt wat ongemak by / maar de lugt is gezond / de straten schoon / en byna alle met steenen gevloert die op zijn kant liggen. De huizen zijn fraay en het water is 'er uitstekend goet. Men spreekt 'er goet Toscaans zonder de scherpheid van het Florentijns , en de vreemdelingen verkiesen dikmaals die verblijfplaats als zy de taal willen leren.

SIENNA. Die stad wierd in 't jaer 1555 onder de gehoorzaamheid van de Groot Hertog van Toscanen gebragt.

De Hooftkerk hoewel op zijn Gothisch gebouwt is van een schoonheid zo veel te opmerkelijker om dat alles *a* voltooit is. Ik maak deze aanmerking / om dat men zelden grote Kerken vind die tot haar volmaaktheid gebragt zijn. Deze van buiten en van binnen t'eenemaal met marmer bekleet / en de sieraden van haar Bouwkunde zijn van de fraaiste ieder in haar soort. De vloer is van wit en zwart marmer / ingelegt werk. Dat werk was door le Duccio begonnen en wierd door Dominicus Beccafumi voltooit. Het gedeelte naast aan 't Choor is het beste bewaart. Men ziet 'er de Offerhande van Abraham en de doortogt door het rode Meir. Het Gewulfzel van de Kerk is hemelsblauw en met goude sterren doorzaait.

Rondtom het grote Portaal der Kerk van binnen loopt een Galdery daar men al de hoofden der Pauzen ziet. Al de Schrijvers die ik gevonden heb / zelfs de gene die de Pauzin lochenen maken gewag

a Daar is maar een kleine plaats agter de Kerk die nog niet bekleet is gelyk al het andere.

gewag van 't Beeld van die Vrouw / als zijnde daar onder de Beelden of Hoofden der andere Pauzen; Baronius zegt datze weggenomen is en tot stof gemaakt. Launoy die Ao. 1634. geschreven heeft/ verzekert dat menze nog ziet. Blondel stemt hier mee overeen wat de zaak ten principalen aangaat/ gelijk hy ook het andere Beeld te Romen erkend daar Theodorus van Niem van spreekt / het welke opgeregt wierd ter plaatse daar JOANNA in de kraam kwam/ en dat Sixtus de V. in den Tyber liet werpen; maar hy zegt niet wat van het eerste geworden is. Pater Mabillon die de laatste van allen geschreven heeft / betwist niet alleen de waarheid van het Beeld niet/ maar hy geeft 'er nog omstandigheden van / en zegt dat 'er de naam van Pauzin by gestelt was (*Ad positum statuæ nomen fuit, Joannes VIII. Femina de Anglia.*) En hy voegt 'er by dat men onder het Pausschap van Clemens de VIII. de trekken van het aangezigt veranderde / en dat men 'er een Paus Zacharias van maakte / wiens naam men ter zijde stelde.

Hebbende met aandagt al die hoofden van Pauzen beschouwt / welke de Schrijvers / die ik zoo aangehaalt heb / oneigentlijk beelden noemen / heb ik bevonden dat voor het tegenwoordige men geen oordeel kan vellen wegens dat van de Pauzin De kerk zedert eenige tijd weer verbetert zijnde / heeft men het zy door onkunde / het zy door een soort van gemaaktheid alle die * figuren in wanorder weer geplaatst. Launoy heeft de Pauzin gezien tusschen Leo de IV. en Benedictus de III. 't welk haar regte plaats is. Tegenwoordig is Leo de IV. tusschen Nicolaas de I. en Gregorius de IV. En Benedictus de III. tusschen Sergius de II. en Adrianus de II. Met een woord / alles is het onderste boven. Voor het overige/ vermoede ik dat men eerder het afbeeltzel van de Pauzin by haar rang en by haar naam / als by * haar vrouwlijk gelaat kende / dewijl 'er onder al die hoofden van Pauzen maar drie zijn die *a* baarden hebben. En dat onder de anderen die 'er geen hebben / men 10 of 12 tronien ziet die t'eenemaal jong zijn. Ik begrijp ook niet hoe men Johanna in Zacharias herschept heeft; want daar is nooit meer als een Paus Zacharias geweest die ik hier vind / hoewel * buiten zijn rang / en die ik oordelen kan dat ter zelver tijd is gemaakt als de anderen. Ik zou eerder geloven 't gene Baronius stellig zegt dat de Pauzin t'eenemaal weggenomen is.

* De naam van ieder Paus staat geschreven onder het hooft 't welk hem verbeeld, maar op zommige plaatsen is het schrift uitgegaan.

* Ik weet niet of men getragt had haar te vertonen met eenig byzondere hooftshulzel.

a St. Pieter, Anaclet de I. en Sixtus de I.

* In plaats dat hy zou moeten volgen op Gregorius de III. en gevolgt werden door Steven de II. hebbenze hem agter Steven de III. en voor Gregorius de III. geplaatst.

Van de Kerk komt men zonder klimmen ter plaatze daar eertijds de Bibliotheek was / om 'er de schone schilderyen in natte kalk te zien / dewelke de gantsche Historie van Paus Pius de II. verbeelden. *a* De Ordonnantie is van Raphaël en van zijn eerste manier / maar het schilderen is van de hand van Pietro Perugin zyn Meester / van Bernardin en Pinturicchio. Men kan niets volmaakter zien. *b* De ziel van de Paus die wegvliegt in de gedaante van een Paradijs-vogel / en de goede Heremyt die haar naziet is een stuk dat hoog gewaardeert werd.

a De meeste tronien van die schilderyen verbeelden perzonen die toenmaals leefden.

b Pieter Damianus zegt dat de zielen in de gedaante van een vogel, alle zondagen uit het Vagevuur vliegen om verkoeling te zoeken.

Zo U E. nooit de Historie van St. Catharina van Sienna gelezen heeft / zal U E. eerst weten dat volgens hare Legende haar naam werd afgebragt van Katha, het welk zo men zegt / betekent alles / en van ruine het welk zo veel te zeggen is als een val, zynde 't Gebouw van den Duivel t'eenemaal gevallen in haar: zo dat van St. Katharuine, men by verderving gemaakt heeft / St. Kathryn. U E. die veel van afkomsten van namen houd / zult hoop ik in deze genoegen vinden.

Ten twede zult U E gelieven te weten dat deze Maagt te Sienna in haar huis zijnde / de Heere Christus haar in eigen perzoon dikwils bezogt / en dat na de heilige en nauwe omgang die hy met haar gedurende eenige jaren hadde gehad / hy haar in alle ordentelijkheid trouwde / en wilde dat de bruiloft met plegtigheid gevierd zou werden. Hy schonk een goude ring aan zyne nieuw getrouwde / waar in een Diamant tusschen vier peerlen gezet was. Hy verstont dat de Maget Maria zyne Moeder het gastmaal zou bywonen met St. Pieter, St. Jan en St. Dominikus, en hy beval Koning David uit den Hemel neer te dalen om gedurende het Feest op de harp te spelen. Het is een Historie die ik te Romen gelezen heb in de beschrijving van de Kerk van S. Catharina in Strada Guilia. Ik heb'er de schilderij van gezien op verscheide plaatsen / en men heeft ons te Sienna de kamer zelfs van de Santinne aangetoont / en het venster waar door de Heer Jesus inkwam als hy haar kwam bezoeken / zonder gezien te willen wezen.

In 't jaar 1367.

Een Schilder zig by geval in de Kerk van St. Dominicus bevindende / zo als St. Catharina op een zekere tijd daar in verrukking was schilderde hy haar uit / zonder datze het eens gewaar wierd. Men heeft ons dat Beeld ook aangetoont / en verzekerd dat het een van de mirakuleuste is. Voor al heeft het de kragt om de duivels op de vlugt te drijven wanneer men het eenige bezetenen voorhoud.

Een groot gedeelte van de Toren van die Kerk, is door de blixem neergeworpen geworden.

U E. weet buiten twijffel dat die Santinne de gantsche zaak der Scotisten tegen de Thomisten verbrod heeft / wegens de onbevlekte ontfankenis van de Maagt. Want behalven de verscheide bewijs-

reden

reden die de eerste hadden / steunden zy nog op een openbaring van St. Brigitta, dewelke het verschil ten naasten by wegnam. Maar tot hun ongeluk / heeft Ste. Catheryn een gantsch strydige openbaring gehad; zy heeft rond uit verklaard / dat de Maagt gelyk de andere Vrouwen in zonden ontfangen was; zo dat de Thomisten haar zo veel eer bewyzen / als de Scotisten 'er weinig agting voor hebben.

Te Sienna is een goede Citadel en vyftien of twintig vierkante torens als te Viterbo. Die men la Mangiana noemt werd gehouden voor zeer groot te zyn / maar het zyn niet als menschen die zeer weinig anderen gezien hebben / die deze opmerking maken.

Uit de Medailles ziet men, dat men dikmaals diergelijke Wolvinnen in de steden zetteden die Romeinsche Kolonien geworden waren.

De stad Sienna voert tot een wapen de vermaarde Wolvin zuigende de bewuste tweelingen. Men ziet 'er die Wolvin op verscheide plaatsen op een Kolom. Daar van daan is 't dat eenige geschreven hebben dat Sienna door de kinderen van Remus gebouwt was. Het is een verdichtzel. De groote plaats is diep op de manier van een schulp / en men kanze met water vullen als het nodig is / om eenige brand te blusschen.

Men moet het Paleis van de Picolonis zien.

Hoe men verder gaat van Sienna na de rivier d'Arne. hoe het Land vlakker en vrugtbaarder werd. Aan de kant van Camiano, Granayola, Ponte d'Era, tusschen Pontgibon en Pisa; is het een *Campagne felice*: alles is 'er in overvloed / en de weg zeer aangenaam. * Poggi-bonzi is in geen achting als wegens de tabak.

* Pongibon.

Het Saizoen daar wy in zyn / verhengt de gantsche Aardbodem / en in al de Landen die ik ken / heeft de naam Mai hare byzondere vermakelykheden en Feesten. Maar ik heb niets vrolyker gezien als de Benden van jonge Dogters die ons met dansen en deuntjes langs die hele weg geregaleert hebben; de zeldzaamheid van die kunne maakt het misschien van zo veel meer waarde. Vyf of ses dogters van veertien a vyftien jaren fraay opgeschikt en van de mooiste van het dorp maken een maatschappy zamen / en gaan van huis tot huis zingen om overal een *allegro Maggio:* of vrolyke Mai te wenschen en hare deuntjes bestaan uit een groot getal byzondere wenschen / waar van de meeste de aardigste van de wereld zyn. Zy wenschen dat men de plaizieren van de jeugt geniete / ter zelver tyd als die van het saizoen. Dat men altoos een gelyke liefde hebbe / 's avonts en 's morgens. Dat men leven mag tot hondert en twee jaren Dat al wat men eet / verandert mag werden in zuiker en oly. Dat nog rokken nog kanten mogen verslyten. Dat de Natuur altoos toelaghende zy / en dat de goetheid harer vrugten de schoonheid van haar bloemen mag overtreffen / &c. Daar na komen de geestelyke wenschen. Dat de Lieve Vrouw van Loretto u met genade vervulle; dat St. Antonio de Padua u tot een Be-

scherm Engel verstrekke. Dat Sta. Catharina van Sienna voor u bidde / en tot besluit van ieder veers / *allegro*, *Maggio*, *allegro*.

Volgens 't berecht door U E. aan my gegeven / heb ik by Certaldo verscheide bergen met zant gevonden / alle met velerhande schulpen gevult. De Montemario een mijl van Romen is 'er vol van. Ik heb 'er ook in de Alpes gezien / in Vrankryk, te Lisi en elders / Olearius, Stenon, Cambden, Speed en vele andere zo oude als hedendaagsche Schrijvers verhalen ons het zelve verschijnzel / en ik heb met veel vermaak gelezen de kleine Verhandeling die U E. my daar over gezonden hebt. Ondertusschen dewijl U E. wel wil dat ik recht uit spreek / moet ik U E. zeggen dat ik omtrent het voornaamste van U E. gevoelen niet ben.

Indien die schulpen een overschot en uitwerkzel van de Zundvloet waren / kan ik niet zien waarom de Zundvloet daar bergen van gemaakt zou hebben / eerder als die in de diepten / en in de valleyen te laten. Ik kan ook niet zien waarom men die schulpen zo zelden zou ontmoeten; de wateren van de Zundvloet behoorden ze overal meer over de aarde verspreid gehad te hebben / en buiten dat het weinige dat men 'er van vind / behoorde niet te zamen by een met hopen vergaart te wezen / zo als wy zien dat het is. Misschien zou het niet onmogelijk wezen dat die schulpen zedert de Zundvloet bewaard waren geworden; daarom zal ik op die zwarigheid niet blijven staan. Ik zal maar alleen aanmerken / dat U E. zig zelven een verkeerd denkbeeld maakt van de wateren der Zundvloet. Om uit te leggen hoe dat men midden in het Land vind schulpen die U E. ondersteld Zeeschulpen te zijn / onderstelt U E. ook dat de Zundvloet een Zee was. Wat my aangaat / ik bezef dat / het water van de Zundvloet 't welk als gemene regen uit den Hemel gevallen was / en gevolglijk zoet / en ligter was als zout water / zodanig niet met het Zeewater vermengt wierd / dat niet ieder zijne eigenschap van zout / zoet / of bitterheid bewaarde. Als het met de zaak zo gelegen is / zou die plaats alleen waar uit U E. zelfs 't gevolg kunt trekken / bekwaam wezen om U E. gissingen te niet te doen.

Geen winden / nog stormen / nog overstromingen / zijn ook mijns bedunkens bekwame middelen om ons het geheim te ontdekken. De manier van opwerping / gelijk de onderaardsche uitwerping waar door de nieuwe Vesuvius of Monte nuovo gemaakt is / zou naar my dunkt / niet t'eenemaal te verwerpen zijn. Aan zo een berg die uit slijk en zandagtige aarde zou bestaan / vermengt met schulpen en andere ligchamen of Zeestoffen / vooral in een Land 't welk aardbevingen onderhevig is / zou men wel na my dunkt / die uitlegging kunnen geven; maar alles wel ingezien zijnde

de

de zo U E. wil dat ik mijn gevoelen zeggen / dunkt my niet dat 'er zo veel omwegen nodig zijn tot het maken en het by een vinden van alle onze schulpen van wat natuur dezelve ook mogen zijn. En om het met een woord te zeggen / ik geloof dat men zonder zwarigheid beweren kan dat dezelve kragt die de schulpen in Zee maakt/ dezelve ook op de aarde kan voortbrengen; uit rede om dat men op beide plaatsen een gelijkheid van stoffe vind bekwaam omze te maken / en een gelijkheid van al 't gene U E. daarenboven tot de omstandigheden en middelen van die toestelling nodig oordeeld/ 't zy dat het door vegetatie of door *intus-susceptio* gelijk sommige spreken geschiede ten naasten by gelijk de planten wassen; het zy door *juxta-positio* / of door *incrustatie* of korstwerding gelijk Bezoar steenen zo uitgegraven als anderen / en gelijk de stenen in de Nieren / dat doet tegenwoordig tot de zaak niet. Maar neemt het op zo als het U E. belieft; als U E. lang genoeg geredeneert hebt over 't gene waar uit de schulpen voortkomen in derzelver natuurlijke plaatzen / gelijk gy die noemt / zal ik U E. altijd zeggen dat het maar aan U E. haperd om over de berg van Certaldo te redeneren op dezelve wijze als over het strand van Livorno, uitgenomen evenwel wanneer men handeld van die schulpen die voortgeteelt werden zo men zegt ter zelver tijd als het dier / door het zaad uit het Ey spruitende.

Ik verwagt een tegenwerping die U E. my buiten twijffel doen zult maar die ik ook beantwoorden zal. U E. zal my zeggen dat de schulpen onafscheidelijk van eenige visch zijn / van een slak of eenig ander gedierte / en dat de Natuur de eene niet voortbrengt als tot gebruik van anderen; zonder het welke die grondregel overal niet door zou gaan / dat de Natuur niets te vergeefs doet.

Om die zwarigheid ten eerste op te lossen / en van het voorbeeld der schulpen niet af te wijken / zoud ik U E. maar by te brengen hebben al die men gevonden heeft in de nieren / in de Etter gezwellen / in de maag / en waar van wy zulke nauwkeurige en zelfs zo nieuwe beschrijvingen hebben / dat men aan die zaak niet twijffelen kan. Ik zoud U E. maar te vragen hebben voor wat zoort van beesten die schulpen gemaakt zijn / en ik zou U E. noodzaken een uitzondering van die grondregel te maken / die met mijn stelling over een kwam.

Ziet Nouvelles de la Rep. des Lettres, Decemb. 1686. p. 1261. A Pare en verscheide andere Anatemisten.

Zo gy hier uit wilt springen met te antwoorden dat een schulp in een Ettergezwel/ een zoort van een monster is waar uit men niets kan besluiten ten opzichte van 't algemeen / zoud ik U E. toevoegen dat ik over woorden niet wil twisten nog iets besluiten dat al te algemeen is. Indien de schulpen der Nieren / en der Etterzweren monsters zyn volgens u zeggen / zo moogt gy u wel van de-

zelve taal bedienen voor de schulpen van Certaldo. Het meerder of minder getal der schulpen belangende zal U E. in geen verlegentheid moeten brengen. Indien de Pieren van de grootte van een berg geweest waren / en datze zo veel stoffe verbat hadden bekwaam tot het maken der schulpen / als 'er de berg Certaldo van inhoud / buiten twijffel zou men 'er in de Pieren tien duizend in plaats van een gezien hebben / want tien duizend monsters van dezelve natuur/ ter zelver tyd toegesteld / op dezelve plaats en door het zelve toeval/ moeten maar voor een en het zelve gerekend werden.

Ik zou na my dunkt uwe zwarigheden dus kunnen oplossen zonder verder te gaan / dog om mijne gedagten beter aan den dag te brengen / zal ik nog komen tot de uitlegging van het woord te vergeefs. De natuur doet niets te vergeefs / ik beken het; maar dat schulpen zonder visschen onnodige werken der Natuur zouden zijn / ontken ik / alzo de verscheidenheid der werken Gods in alle deszelfs schepzelen een zaak is die genoegzaam uitgelegt en vastgesteld is. Gevolglijk dan zijn de schulpen in 't hart der steenen en het marmer voorkomende / die men opgraaft / niet te vergeefs gemaakt / hoewelze nooit nog visch nog eenig ander dier in zich bevat hebben. De stenen genaamt de hoornen van Ammon zijn niet te vergeefs gemaakt / om datze niet aan 't voorhooft van een Ram zijn vast geweest. De * glossopetris van Maltha zijn niet te vergeefs gemaakt / om datze nooit geen regte tongen geweest zijn. Ik zou het zelve kunnen zeggen van de Astroïdes , Bellemnides , *dactyli Judæi*, en oneindig vele andere uitgegravene gefigureerde dingen dewelke volmaaktelijk vertonen / planten / bloemen / vrugten / dieren / menschen tronien. Waarom de natuur te willen dwingen / in 't formeeren van schulpen en haar in alle andere opzigten te laten werken met een gedurige eigenzinnigheid / of om beter te zeggen met een gedurige en wonderbaarlijke verscheidenheid?

* Of *Calchaeries*. Het Journaal van Duitsland van het jaar 1661 maakt gewag van een radijs die een volmaakte gedaante van een hand hadde, en van een Champignon of paddestoel (in 't Bosch van Altdorf gevonden) waar uit ses menschen figuren met halve lijven kwamen.

PISA. Pisa , Aartsbisdom / Universiteit, twede stad van Toscanen, en eertijds gelijk U E. weet een tamelijk magtige Republyk, is op de rivier d'Arne gebouwt in een effene vlakte. Het is een grote stad/ en men kan zeggen dat zy eertijds zeer schoon was. De straten zijn breed / regt en met grote stenen bevloert / en om in 't gemeen te spreken / de huizen zijn nog redelijk wel gebouwt. De rivier de Arne is vaarbaarder en wel twee malen breder als de Tyber te Romen , en zy scheid de stad in twee delen die niet zeer ongelijk zijn. Het is

groot

De Dom-kerk en Tooren van Piza.

groot jammer dat zo een schone plaats zo armoedig en ontvolkt is; het gras wast 'er in de straten op sommige plaatsen zeer hoog.

Deze bedroefde staat van de stad Pisa, is buiten twijffel een gevolg van die rampen dieze in den laatsten oorlog met de Florentynen moest uitstaan / wanneer zy byna geheel uitgeplondert en verwoest wierd. Zonder twijffel heeft ook de stad Livorno die zedert weinig jaren by de poorten van Pisa gebouwt is / haar vele Inwoonders ontnomen.

De Hoofdkerk van Pisa is een Gebouw ten naasten by op dezelve wijze gebouwt als die van Sienna, maar de Kerk te Pisa is groter / en veel voordeeliger van stand midden in een schone plaats. Het doophuis en de vermaarde overhellende Toren zijn twee andere aanmerkelijke Gebouwen / die men met een opslag nevens de Kerk ziet / leggende in een rechte lijn maar dertig of veertig schreden van dezelve het eene aan d'eene en het andere aan de andere kant / alles is met schoon marmer bekleed en van een egale bouwkunde.

De doopplaats is rond / en als een Koupel overwulft gelijk die van St. Pieter of gelijk de Koepels die U E. te Parys gezien heeft. Daar is een Echo die de galm zeer vermenigvuldigt / en als men een slag geeft / of hard roept / duurt 'er de weergalm zo lang van / als de nadreun van een grote klok.

Men heeft op een van de Kolomen van de Doopplaats uitgehouwen dat de Kerk in 't jaar 1153 voltooit wierd. De Doopplaats is 180 schreden in haar omtrek.

Nopende de Toren heeft de eene gezegt / datze dus overhellende gebouwt was door * eigezinnigheid van den Bouwmeester. Anderen hebben geschreven datze niet helde, maar datze aldus de oogen bedroog door een nieuw geheim en een kónstenary van de Bouwkonst. Daar zijn 'er zelfs die verzekert hebben / dat het scheen ofze aan alle kanten helde, volgens de stand der gene dieze aanzagen. Al die menschen hebben kwalijk geoordeelt / en een geheim gezogt daar 'er geen is. De Toren helt / en zulks is by toeval alzo de fondamenten aan de eene kant gezakt zijn. Het zijn twee waarheden die geen bewijs nodig hebben / voor de gene die de zaak een weinig ondertasten wil. De hoogte van die Toren is honderd agt en tachtig voeten / en zijn gedaante is als een zuyl. Het plat boven is met een hek omcingelt; van het buitenste van het welke daar het meest helt / een loot neergeworpen hebbende / na dat men verscheide proeven ter regter en ter slinker zijde genomen had / is 'er bevonden dat mijn loot correct vijftien voeten van het fondament viel.

* Bonannus.

Daar was eertijds een Kolom in de Doopplaats, alwaar wanneer 'er iets tegen de Staat gesmeet wierd, zulks daar als in een spiegel gezien wierd. *Rohan.*

De Trap van de Toren is 193 treden.

Het Kerkhof genaamt Campo Santo wegens de aarde die de Pisanen *a* derwaards bragten uit Palestina in 't jaar 1228 is een soort van een Klooster lang 190 schreden / en breed 66 / daar onder begrepen de breedte der overdekte galderyen. Men ziet'er veel Graven. Ik heb een oude Inscriptie gezien / zijnde een bevel van de Magistraat van Piza / geplaatst in de muur onder een van de overdekte galderyen / waar by geordonneert is dat *nunciatâ morte Cæsaris*, men 'er een geheel jaar rouw over dragen zal / en zig van alle publijke vermakelijkheden onthouden.

a Toen zy onderstand zonden aan Fred. I. gezegt Barberousse die Jerusalem veroverde,

Ik zal U E. niets zeggen van de Tuin der Kruiden nog ook van de natuurlijke rariteiten die men in 't school der Medicijnen ziet / om dat ik 'er niets byzonders aantrof / dat wy niet reets elders gezien hebben.

De *b* Ridders van St. Steven * hebben hun verblijf te Pisa. U E. weet dat het de Order is van den Groot Hertog / en dat Cosmus de Eerste dezelve instelde in 't jaar *a* 1561. Het Beeld van dien Vorst is op de plaats / regt over de Kerk der Ridders / en die Kerk is gantsch vervult met vanen / vaandels en andere veroverde buit op de Turken.

b Zy voeren een rood kruis op een zwarte mantel, en een hoog rood lint.

Van Pisa tot Livorno zyn veertien mijlen. Het Land is vlak en men gaat het meest tusschen Bosschen van groene Eykebomen / Kurkebomen en wilde Myrthen. Men zegt dat de Zee eertijds die Bosschen bedekte ; en datze tot op drie mijlen naby Pisa kwam aan den ingang van 't bos / ter plaatse daar men nu een tamelijk groote *b* Kerk vind. Men zegt dat St. Pieter uit visschen zijnde van een storm overvallen wierd / die hem daar ter plaats deed stranden. Men voegt 'er by dat hy 'er een Autaar oprigtte / rondom dewelke een Paus eenige Eeuwen daar na een Kerk liet bouwen. De omstandigheden van de History en het vervolg van dezelve zal ik overslaan.

* St. Steven Paus en Martelaar.

a Den 6. Augusti na dat hy de slag van Marciano gewonnen had. De Ridders moeten Edelen wezen, en geen Bastaarden. Zy doen gelofte van *niet te trouwen*. Haar kruis is gelijk die van Maltha. Zy zyn gehouden alle dagen hondert *Paternosters* en zo vele *Ave Maria* op te zeggen, en in zekere tijden eens zo veel. *Davity*.

b *S. Pierro d'Ingrado*, of *S. Pietro al mare*.

LIVORNO. Ik heb U E. reets gezegt dat Livorno een gantsch nieuwe stad is ; op een vlakke grond gelegen en omringt met schone steene fortificatien. De straten zyn breed en alle lijnregt en parallel ; de huizen zyn doorgaans van een egale hoogte / en byna alle van buiten afgezet. De haven is niet zeer voorzien ten opzigte van vele anderen ; maar den handel in de Bank is zeer considerabel. Livorno

De meeste schilderyen zyn van Aug. Tasso, Bolonois.

no is de eenigste Zeehaven van het Hertogdom Toscanen, alwaar ook de Galeyen van den Groot Hertog zyn. De Galeyroeyers hebben een huis dat alleen voor hen gemaakt is / zijnde een soort van een Gasthuis waar in zy slapen. Zulks vind men nergens anders.

Om van Livorno tot Luca te komen moet men weder door Pisa trekken. Drie mijlen aan deze zijde van de laatste plaats * klimt men op de moeilijke berg van Juliaan, alwaar Toscanen aan het gebied van Lucca grenst.

* Als men de weg wat langer neemt, kan men den Berg ter regter zijde laten. Ik heb die laatste weg genomen en het is de beste.

LUCCA.

Lucca is gelegen midden in eene vrugtbare vlakte / die omtrent vijftien of twintig mijlen in haare uitgestrektheid heeft zo als men het nemen wil / en die vlakte is bepaalt door zeer vrugtbare en welbewoonde heuvels. De fortificatien van Lucca zyn regulier en wel bekleed / maar byna met de grond gelijk / de gragt is niet onderhouden geweest en byna gedempt. Wy hebben de wal in een uur rond gegaan / waar uit U E. besluiten kan dat de stad klein is. Doch men vind 'er veele grote huizen in / en byna de helft meer Inwoonders als in Pisa.

Vexillifer.

Men geleide ons naar het Paleis van de Republyk alwaar de Gonfalonier met zyne negen Raden / genaamt Anziani hun verblijf houden. Zy slapen en eeten 'er doorgaans te zamen / hoewel hare vrouwen en huisgezinnen in hare byzondere huizen wonen. De Staat van Lucca is een Leen / en onder de bescherming van het Rijk / de Regering is t'eenemaal Aristocraticq. De Souverainiteit is by den Raad van twee honderd veertig Edelen / die zig in tween verdelen / en de een den ander met het half jaar opvolgen / en aan hun hooft is de Gonfalonier. Het Ampt van die eerste Bevelhebber der Republyk komt over een met dat van de Doges te Venetien of te Genua, uitgezondert dat het maar voor twee maanden is / en dat hy 'er anders geen genot van heeft als zyn tafel. Hy draagt de Barette, en de stool met een Rok van karmozijn fluweel / en men geeft hem de naam van Prins / maar men tituleert hem doorgaans met die van Excellentie. Na het verloop van ses jaren kan hy op nieuw weer verkoren werden. Zyn gewoonlijke wagt bestaat uit zestig Switzers.

Uit de vertrekken van het Paleis komt men in het Tuighuis. De wapenen zyn in tamelijke goede order / en in een goede menigte voor zo een kleine Staat. Van daar gingen wy naar de Hoofdkerk / om 'er de Kapelle van het *Volto santo* te zien. Zy verhalen dat Nicodemus hebbende onderstaan een Crucifix te schilderen / doch nooit

kunnen volvoeren / de Engelen die hem zagen werken / namen hem het pinceel uit de hand / en voltooiden zelfs het stuk. Men weet niet al te wel hoe dat Crucifix eerst in de Kerk van St. Frediaan gekomen was; maar het is zeker zegt men / dat het zig van die Kerk na de Hoofdkerk vervoegde / en aldaar in de lugt bleef hangen op dezelve plaats daar wy het gezien hebben / tot dat men een Autaar recht onder het zelve gebouwt hadde / daar het op rustte. Aanstonds daar op wierd een kostelijke Kapelle opgeregt / midden in dewelke het Autaar staat. Dat Beeld doet zo veele wonderen niet als vele anderen / maar al wat het uitvoert is van het wonderbaarlijkste / en het is ook het groote voorwerp van de aandagt te Lucca. Men zet het op 't gelt het wapen van de Republyk.

De Hoofdkerk is aan St. Marten toegewijd.

U E. kan denken dat dit Crucifix in de Hoofdkerk wel ontfangen wierd; maar men was evenwel wat verwonderd dat het St. Maarten boven St. Frediaan verhief / alzo de stad Lucca veel meer verplichting heeft aan den laatsten Sant als aan den eersten. Het getal der weldaden die zy 'er van ontfangen heeft / is als oneindig / maar een van de grootste is haar verlossing van de overstromingen van de Cerchio. St. Frediaan zig eens te Lucca bevindende / wanneer die rivier oogenschijnlijk opzwol en dat het op een buitengewone overloping aankwam / beval hy dezelve van loop te veranderen / en hem te volgen daar hy ze leiden zou / 't welk op staande voet uitgevoerd wierd / tot grote vreugde en verwondering van 't volk van Lucca.

De rivier passeert tegenwoordig twee of drie mijlen van Lucca.

Men laat in de Kerk van den zelven Sant zien / een marmere Tafel zeventien voeten lang / breed omtrent zeven en een half / en veertien duimen dik / welkers Historp in de volgende Inscriptie vervat is.

O quisquis legis, lapis es, ni lapis hic te moveat in admirationem & cultum D. Frediani, qui Templo huic construendo, molem hanc in montibus ad quartum lapidem nactus, viribus impar, sed spiritu fervens, mirâ facilitate manibus humerisque suis & Canonicorum, in plaustrum binis indomitis vacculis trahendum impositum, sexto salutis sæculo; hac in Æde statuit sacrum monumentum.

In dezelve Kerk hebben wy aangemerkt een Graf / op het welke geschreven staat; *Hic jacet corpus Sancti Riccardi Regis Angliæ.*

U E. zal ons uit een groote verlegentheid redden indien gy ons leerd wie die Koning S. Richard mag wezen. * Richard de I. zo ik het wel heb / Zoon van Hendrik de Twede en Broeder van Jan zonder Land, stierf aan een wonde in Vrankrijk na zyn overzeesche Reis / en wierd in de Abdy van Fontevraut begraven. Richard de Twede door het Parlement weg gejaagt / en door den Hertog van Lan-

* Bygenaamt, Leeuwen Hert.

Lancaster afgezet / wierd te Pomfret doorstoken / na St. Paul te Langley gebragt / en eindelijk te Westmunster alwaar zyn Graf thans gezien werd. Richard de Derde die geen Sant was zo min als de twee anderen / maar eerder een zeer boosaardig mensch / wierd te Bosworth in Leicester-shire gedood / en in de stad Leicester begraven. Voor de vereeniging der seven Koningrijken / geloof ik niet dat'er een Koning Richard in Engeland geweest is / en dierhalven konnen wy niets begrijpen uit het Grafschrift van Lucca. Ik zeg U E. thans niets van onze gissingen ; zend ons de uwe over / en U E. zal ons plaizier doen.

Ik kan my niet onthouden van U E. de History van onze L. V. van St. Augustyn te vertellen ; misschien heeft U E. nooit aardiger trek van een Beeld hooren vertellen. Men zegt dat die Lieve Vrouw eertijds tegen de muur van een Corps de Garde staande / een soldaat die met dobbelstenen speelde / en aan 't verliezen was / haar onbeschaamdelijk de schuld daar van gaf ; duizend scheldwoorden zeide / en tot meerder hoon met een steen na haar wierp. De steen zegt de Historie was gerigt regt na 't hooft van het kind Jesus, 't welk de L. Vrouw bespeurt hebbende / was zy gauwer als de slag / en liet zo gelukkig het kind van de regter op de slinker arm glijen / dat het niet gekwetst wierd.

Ter gedagtenis van die Geschiedenisse / verzwaarde zig het kind Jesus op den zelven Arm om 'er te blijven toen zyne Moeder hem weder op den regter Arm wilde zetten / en is 'er zedert altijd op gebleven / 't welk klaarder als den dag de waarheid van dit wonder doet zien aan de devote Pellegrims die het Beeld komen bezoeken. Men moet nog weten dat de Aarde zig aanstonds opende / en den soldaat inzwolg. Het gat is 'er / en men waarschouwt de nieuwsgierige niet dicht daar by te komen / om dat het regt op de Hel uitkomt. Men behoorde die plaats met leuningen te omringen.

U E. is niet onbekend dat ten tijde van de Hervorming / verscheide Adelijke geslachten zig van Lucca na Geneve begaven. *Calendrini, Burlamachi. Turretini, Micheli,* en eenige anderen.

Pistoya legt tusschen Lucca en Florencen, twintig mijlen van 't een en 't andere / en al dat Land is goet en wel bebouwt. Het gene t'eenemaal aan Pistoya ontbreekt / is de koophandel. De vettigheid van 't Land doet het bestaan / maar is niet bekwaam om het rijk te maken ; ook kan men geen armer nog woester plaats zien / voor al t'zedert dat zy haar vryheid verloren heeft. Zy is groter als Lucca, haar straten zyn breed en regt / en men kan nog wel zien datze voor dezen fraay geweest is. PISTOIA

De Inwoonders hebben een byzondere eerbied voor St. Jacob, ter zake van eenige onderstand die zy 'er van verkregen hebben / en om dat zy ook vele van zijne Reliquien hebben. In de Kapel die men Den Auteur is glad bedekt met zilvere

men voor hem in de Hoofdkerk gemaakt heeft / heb ik gelet op een gebed tot dien Heilig waar in hy de eerste der Apostelen genaamt werd. *Tu qui primatum tenes , inter Apostolos , imò qui eorum primus*, &c.

Eenige zeggen dat de Factien der Guelfen en Gibelinen aldus genaamt zyn ter zake van Guelfe en Gibel gebroeders / en Edellieden van Pistoya; hebbende de oudste de Party van Gregorius de IX. aangenomen / en de twede die van F. Barberossa. Maar ik zou liever 't gevoelen volgen van die gene die de oorsprong der namen van die Factien zoeken in de doorlugtige en magtige Familien * der Gibelines en Guelphes , die zedert zo langen tijd in vyandschap leefden / wanneerze tot het uitterste haar nayver en verdeeltheid deden blijken met zig te verklaren / de eene voor den Keizer en de andere voor den Paus.

De oorspronk van St. Catharyn daar ik U E. laatst van sprak / zal U E. zo belagchelijk voorkomen / dat U E. misschien moeite zult hebben om te geloven datze iemand dus opgegeven heeft. Ondertusschen verzeker ik U E. datze uit de berugte gulde Legende getrokken is. En om U E. de zaak geloofelijker te maken / als mede om U E. nog een ogenblik te onderhouden ben ik van voornemen eer ik mijn brief sluit / hier eenige oorspronkelijkheden van de zelve zoort by te voegen / die my nog versch in de geheugenisse leggen / alzo ikze niet lang geleden gelezen heb.

Waar dunkt U E. dat de naam van St. Christina van daan komt. Het is, zegt mijn Schrijver / als of men zeide , met room gesmeert; want zy had de balsem van goede reuk en de oly van devotie. Is dat niet handtastelijk?

Damiaan is zo veel als / de hand Gods ; want hy werkte Goddelijk. Beatrix, is een verkorting van Benoiste en triste , dat is / droevig. Maarten is gezegt / het velt behoudende tegens de ondeugden , of ook zo veel als *ung* der Martelaars , der Martelaren *ung*; d'Martyrs in ; Martyrin ; Maarten. Kan *Equus* wel beter komen als *a* van Alfana, of Lakey van Verna? George werd getrokken van Terre en d'Orge , Land en gerst, dat is gezegt / Aankweker van gerst. S. Siphorien van Symphonie of overeenstemming in de Muzyk. Want hy gaf twee krachtige gezangen uit. St. Mauricius komt lijnrecht van Amen en van Cis , het welk zeggen wil / hard brakende, en van Us , dat is gezegt / Raadsman of voortvarende: Uitbrakende door een uitwerping van overtolligheid: Hard om pijn uit te staan. Rader door vermaning der Ridders zyne Medegenoten. Voortvarende, door drift. Dat is zo klaar als den dag. St. Gorgonien neemt zyn oorspronk van Gorgos, 't welk betekend onderdanig, of van Gonos , dat is gezegt Engel , en van denan betekenende vrugt;

Platen, en omringt met lampen van grote waarde.

Citta Pistoyese , chiare case, obscure Chiese. Catillina in agro Pistoriensi, ab Anton. peremptus est. Cassiod.

* Op de frontieren van Duitsland en Italien op den Opper-Ryn. *Ziet Maimb. Decad. de l'Emp. l. 5.*

a Ziet Menage en Bouheurs.

vrugt; want hy was onderdanig aan God zonder Engel / en dan nieuwe vrugt door martelaarschap. Alexis is gelijk of men zelde uit de Wet voortkomende, en de reden is dat hy uit de Wet van huwelijk voortkwam om maagdom te onderhouden. Hieronimus komt van Norma. Cecilia van Lely van den Hemel; Cypriaan van Cypris, en Saturniaan van Saturare nuce, om dat de Heidenen zat wierden van hem te martelen / gelijk de Kraai het eeten van neuten zat werd. Als U E. meer daar van begeert / zal mijne Eerwaarde Legende U zulks verzorgen. Voor het tegenwoordige meen ik hier mede te konnen volstaan.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Florence den 17. May 1688.

XXXI. BRIEF.

MYN HEER,

Ik wilde de gelegenheid die ik 's daags na onze aankomst te Florence had niet verzuimen / hoewel ik U E. nog niets te zeggen hadde van die schone stad. Wy hebben 'er zedert zo veele dingen bezigtigt / dat mijn Dagregister / my stof genoeg tot een boek verschaffen zoud; maar ik zal na mijne gewoonte te werk gaan; en U E. met weinig woorden het voornaamste zeggen / eenige byzonderheden aanmerkende die zo ik geloof / voor U E. nieuw zullen zyn.

Florence, Aardsbisdom / Hoofdstad van Toscanen en verblijfplaats van den Groot Hertog van die naam / is op de rivier de Arne gelegen / gelijk als in 't midden van de vloer van een Schouwburg. Vier of vijf mijlen ver / uitgezondert aan de kant van Pistoyen met zeer vrugtbare heuvels omringt / dewelke zig ongevoelig verheffen en met de hoogste bergen vereenigen. De groote menigte huizen waar mede al die heuvels zo wel als de vlakte bedekt zyn / is zeer fraay en zeldzaam. Wanneer men van een der Torens van Florencen die wijd uitgestrekte Kom bezigtigtigt / zo met dor- FLORENCE. Gezegt de schone.

yen en lusthoven verbuld / komt het door of het een oneindig vervolg der voorsteden van de stad was; en men mag wel zeggen dat die vrugtbare en behaaglijke valey een van de volkrijkste oorden des werelds is.

Ik heb te Florence ommegang gehad met een weetgierig en nauwkeurig man / van wien ik verstaan heb dat de muuren van die stad net vijftien duizend twee honderd veertig en vademen in haar omtrek zyn / en dat de Arne die door de stad loopt / vijf honderd vademen is; zulks dat de dubbelde breedte van die rivier met de muuren begrepen zijnde / den omtrek van Florencen sestien duizend twee honderd veertig vademen is. Deze vademen correct vijf voeten agt duimen uitmakende / Engelsche maat / zo maken de 16240 vademen op eenige duimen na dertig duizend ses honderd vijf en seventig voeten. De stad is redelijk rond.

Die zelve perzoon heeft my verzekerd dat Florence binnen haar muuren verbat agt duizend agt honderd huizen / en sestig duizend zielen; twee en twintig Gasthuizen; negen en tachentig Kloosters; vier en tachentig Broederschappen; honderd twee en vijftig kerken; agtien galderyen der Kooplieden; twee en seventig kamers van Justitie; ses Kolommen / twee Pronknaalden; vier bruggen; seven fonteinen; seventien open plaatsen / en honderd sestig opentlijke Beelden. De straat is doorgaans geplaveit met grote vierkante grauwagtige steenen dieze noemen *Pietra forte*, die men uit de naburige steengroeven haald. Een groot gedeelte der huizen zyn van diergelijke steenen gebouwt / en vele van die huizen zyn van een ongemene grootte en schoonheid. Eenige beweren zelfs dat de Paleizen te Florencen om op zyn Italiaansch te spreken de beste van heel Italien gebouwt zyn.

Het Paleis * Pitti alwaar de Groot Hertog logeert / is een pragtig Gebouw / dat zy hier te Lande geweldig verheffen. Een ding is 'er evenwel dat my buiten den haak voorkomt / dat is dat de voorplaats na my dunkt veel te klein is. *a* Gordeelt 'er zelfs van. De hoogte van het Paleis tot aan de Kroonlijst van de derde Order is van honderd twee en twintig voeten / en het Voorhof is maar honderd sestig lang op een breedte van honderd veertig. Men is daar zo in 't nauw / dat om het Paleis te bezien aan wat kant men ook gaat staan men het hooft op een ongemakkelijke manier moet opheffen.

* Naast de poort van dat Paleis, is een grote zeilsteen die door het vuur bedorven is geweest. Spon zegt datze 500 ponden weegt.

Eer wy in het oude Hertoglijk Paleis gingen alwaar men al die zeldzame kostelijkheden ziet / die zo veel gerugts in de wereld maken / hielden wy ons op met het bezien van verscheide Beelden die er

a Zy maken zomwijlen de Voorhoven met voordagt nauw om de vertrekken daar door koelte te verschaffen.

er regt tegen over op de plaats staan. Ik zal U E. noemen de David, van Michel Angelo: De Judith door Donatelle. De schone geschaakte Sabina door Jan van Bolonien. De metale Perseus door Cellini. De Herkules en Cacus door Bandinelli: En het metale Beeld te paart van Cosmus de I. door Jan van Bolonien, het zyn altemaal verwonderenswaardige stukken. De drie uitgehouwe Beeldwerken van het voetstuk van dit laatste Beeld verbeelden Cosmus de Eerste knielende voor den Paus van wien * hy de tytel van Groot Hertog ontfangt/ dezelve Vorst zyn intrede binnen Florence op een soort van een zegewagen doende; en de plegtigheid die 'er verrigt wierd/ wanneer de Senaat van Florence hem met de waardigheid van Hertog bekledende/ het Opperste gezag ter hand stelde.

De grote Galdery van het Paleis is byna 400 voeten lang. De soldering is geschildert en men wandelt tusschen twee ryen beelden en borstbeelden/ dat byna altemaal Antike zyn. Boven/ tegen de muur/ heeft men aan de eene kant de Afbeeldzels van de oude Phisosophen, en aan de andere die van de groote Veldoversten geplaatst.

Onder de schoonste en raarste Beelden/ heeft men ons ten eersten doen letten op het metale * 't welk gekleet is/ en dat men meent van Scipio te zyn. De Leda die met plaizier de liefkozingen van Jupiter ontfangt/ maar niet zonder schaamte. De Bacchus een Antik, verzelt met een Copy van Michel Angelo die voor het Origineel niet behoeft te wyken. De Julia, dogter van Augustus. De Pomona. De Venus. De Diana. De Apollo. De twede Bacchus. Een boer die een wild zwyn treft. De borstbeelden des Keizers tot aan Galenus, en voornamentlyk die van Adriaan, Pertinax en Severus.

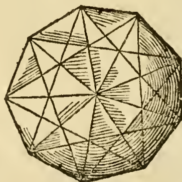
Uit die Galdery gaat men over tot andere kamers/ altemaal vol rariteiten. Ik heb in de eerste aangemerkt een kandelaar met zyne armen/ grote stukken amber, een schone Kolom van Oostersch Albast; een hoorn van een Rhinoceros buitengewoon groot/ veel uitgehouwen beeldwerk/ en andere antike beeldhouwers konst; Medailles; Afgoden/ Grafstampen/ steenen/ bergstoffen/ en andere natuurlyke fraayigheden. In de twede zyn niet als schilderyen. De derde werd genaamt de kamer der Wiskonst; de Sphæra en de Globen die men 'er onder anderen ziet/ hebben seven voeten middellyns. De vierde is t'eenemaal met schilderyen behangen fraper als die van de twede. Men merkt 'er ook aan het Cabinet van Ebbenhout met zyne sieraden van amber, yvoor en dierbare gesteentens. De grote onbewerkte Smaragd die nog in haar rots vast zit. De tafel van Azuursteen waar op men het Plan van Livorno afgetekent heeft.

* Men gist dat de Characters die men op de kant van de rok ziet, van het oude Hetrusque of Toscaans is. Het Beeld is zeer schoon.

Men laat 'er geen yzeze nagel meer zien, 't welk zo men zeide tot aan de helft in

De Afbeeldzels der doorlugtige Mannen van deze Eeuw maken het voornaamste Cieraad van de vijfde kamer. Onder de Legervoogden en grote Veldoversteus zyn drie Engelschen; Cromwel, de Generaal Monk en de overlede Graaf d'Offory oudste zoon van den Hertog van Ormond tegenwoordig nog levende. In de zesde zyn hondert zeven en dertig afbeeldzels van de vermaardste Schilders met haare eige handen gemaakt. De zevende is met porceleijnwerk vervult. In de vijf volgende zyn zulk een menigte van allerhande curieuse dingen / dat men 'er over versteld staat. Daar zyn verscheide wapentuigen van allerhande slag / en Natien / waar onder wy gelet hebben op een musket / welkers loop geheel van goud is. Men ziet daar ook de zeilsteen die eertijds vijftig pond yzer oplichtte; dog welkers kragt veel vermindert is. De paarde staart twintig voeten lang mag men ook wel onder die rariteiten tellen.

Het dierbaarste werd in de agthoekige zaal bewaart / 't welk men * de Tribune noemt. Die zaal heeft twintig voeten middellijns / en is koepelswijs overwulft. De vloer is met verscheide stukken marmer zeer konstig ingeleid. De muuren zyn behangen met Carmosijn fluweel en met duizende van rariteiten voorzien. De glazen zyn van Kristal, en het binnenste van de Koepel is met Paarlemoer bekleed. Niets komt 'er in die plaats of het moet van grote waarde en van een uitgeleze schoonheid zyn. U E. zal in de reizen van Tavernier mogelijk gelezen hebben / de beschrijving die hy geeft van de schone *a* diamant / dewelke met regt de eerste rang onder de juwelen van dat Cabinet heeft. Hier nevens de gedaante en de grootte. Men ziet 'er nog onder andere rariteiten een antik hooft van Julius Cæsar, van een Turkois, zo groot als een Ey. Een kas gevult met vaten van Agaath Azuur, Rots kristal, Coralyn, alles rijkelijk met gout en fijne gesteenten bezet. Een grote Tafel en een Cabinet van ingelegt werk van Oostersch diasper, Calcedoni, Robynen, Topazen, en andere dierbare gesteentens / zeer curieus ingezet. Een verzameling van zeer rare Medailles. Duizend en duizend kleine stukjes oud beeld en snywerk / uittermaten wel bewaard. Uitgeleze schilderyen / of om beter te zeggen / proefstukken van de voortreffelijkste Schilders / zes Griekische Beelden welkers schoonheden de inbeelding te hoven gaan. Twee Worstelaars; een boer die zyn snoeymes aanzet in 't aanhoren van de zamenzweering van Catilina; een Boschgod; een slapende Cupido; een Venus ses voeten hoog / en een andere Venus een voet kleinder / de eene en de andere van wit marmer.

goud veranderd was; het dat de gansche mirakel niet als in het zoldeersel bestaat *Spon.*

Dat paart wierd aan de laatste Groot Hertog, door den overlede Hertog Karel van Lottheringen geschonken.

* Van de Bouwkonst van Buontalenti.

a Die Diamant weegt hondert negen en dertig caraten en een half. Het is jammer, *zegt Tavernier*, dat het water wat na de koleur van de cirroen gelijkt.

U E.

U E. zal de laatste kennen als ik U E. zeggen zal dat het de beruchte Venus van Medicis is. Men moet bekennen dat het 't schoonste ligchaam en het heerlijkste werk van de wereld is. Dit onvergelijkelijk Beeld heeft het hooft een weinig hangende na de slinker schouder. Zy brengt de regterhand voor haar boesem / doch een weinigje daar van daan; met de andere hand/ *si coupre le parti onde la Donna arrossi*, *quaudo si scuoprono*; 't welk zy ook doet zonder aan te raken. Zy buigt zich zagtjes / en steekt de regter knie een weinig voor uit / om zig beter te verbergen zo het mogelijk is. De schaamte die de schone Sexe zo wel voegt / de zedigheid en kuisheid zyn op haar aangezigt afgemaalt / met eene lieffelijkheid / jeugdigheid / en onuitdrukkelijke tederheid daar niets als de stem en vermilioen aan ontbreekt. Haar ronden en tederen arm voegt zig ongevoelig aan haar schone hand; haar boesem is wonderlijk fraay; met een woord / dat rare proefstuk is een volmaakte nabootzing van de schoonste natuur.

De Bazis is van het zelve stuk Marmer als het Beeld, en op die Bazis is geschreven. ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ ΑΠΟΛΛΟΔΟΡΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΕΠΟΕΣΕΝ.

Uit dat Paleis gingen wy door een kleine galdery van communicatie/ na het oude Paleis van de Republyk, alwaar men ons de meubelen van de Kleerkamer liet zien en de pragtige Koets waar van men zig by de plegtigheid van het trouwen van den Groot Hertog bediende. De grote zaal van dat Paleis is honderd twee en seventig voeten lang en vier en seventig breed.

De Hoofdkerk van Florence is een zeer groot en pragtig Gebouw / hoewel van eene Gothische Bouwkonst in verscheide van haare delen. Zy is van buiten geheel bekleed / en van binnen gevloert met gepolijst marmer van verscheidene koleuren. Haar lengte is van vier honderd negentig voeten / en haar hoogte tot aan 't kruis van den appel is drie honderd en tachentig. Men kan dat schoon Gebouw niet genoeg aanzien. Het is jammer dat het nog geen voorgevel heeft.

De schoonste Beelden onder de gene die men in die Kerk ziet/ zyn de St. Jacobus door Sansovin, tegens een van de pilaren die het verhemelzel onderschraagt / Adam en Eva die agter het Groot Autaar staan door Bandinello. Het Beeld van God de Vader, de dode Christus, en den Engel die hem ondersteunt op het zelve Autaar en door dezelve Konstenaar. Men berispt dat van Eva om datze groter van statuur is als Adam.

De schilderyen van het verhemelzel verbeelden de Opstanding/ en zyn van Fred. Zucchero. Men houd dat werk in grote agting/ hoewel men de manier van die Schilder niet goet keurd / om dat hy de weder opgestane van verscheide jaren maakt / en dat hyze gekleet heeft.

Ziet hier boven in de 25. en 26. Brief.

Men toonde ons aan in een stuk schildery 't welk in dezelve Kerk is / zijnde van Paulus Uccello, iets dat men voor een merkelijke fout aanziet. Het is een standbeeld te paard van een Veldoverste * wiens paart staat op twee beenen aan dezelve zijde / de twee andere zijnde in beweging om voort te gaan. Dat komt de gene vreemt voor die de gang van de paarden niet kennen die men Telgangers noemt / en ik geloof dat 'er weinig in dit Land zijn.

* G. Acutius, een Engelsman. Generaal over 't leger der Pisanen.

De stukken van de staf van Moses en van die van Aaron zyn de twee fraaiste Reliquien die in de Hooftkerk zyn / hoewel men zulks te St. Jan de Latran niet toestemt; alzo men aldaar de twee Staven geheel meent te hebben.

De Toren is digt aan de Kerk. Zy is vierkant/ hondert en tachentig voeten hoog; t'eenemaal bekleet met vierkante marmersteenen / rood / wit en zwart / en verziert met verscheide Beelden. De oude man met zyn kaal hooft / door Donatelle, is een zeer goet stuk. Die Beelthouwer zegt men achtte zijne *Zuccone* meer als alle zyn andere werken. Ook verbeeldde dat figuur een van zijne vrienden / hoewel het om zig zelve verdiende / dat men 'er veel werk van maakte.

Het Doophuis is op dezelve wijze bekleed als de Kerk / en het maakzel is ten naasten by gelijk dat van Pisa. Men zegt dat het eertijds een Tempel van Mars was. Na de veranderingen die 'er gemaakt wierden toen men de Hooftkerk bouwde / wierdze geschikt om tot een Doophuis te dienen / en ze wierd St. Jan Baptista toegewijd. Het ingelegt werk van het gewelfzel werd veel geacht / en onder de Beelden in dien Tempel is het merkwaardigste de Magdalena van hout door Donatelle. Maar het gene men met de grootste verwondering aanschouwt / zyn de drie metale deuren waar van het verheven Beeldwerk heilige Historien verbeeld. De agterste waar op men geschreven ziet *Andreas Ugolini de Pisis me fecit* 1330. is de minst geagte. De twee andere zijn by uitmuntentheid fraay. Men verhaald altijd aan de vreemdelingen dat Michel Angelo zig over dezelve niet genoeg verwonderen kon en dat hyze waardig geoordeelt hadde om de poorten van den Hemel te zyn.

Dum cernit valvas aurato ex ære nitentes
In Templo Michaël Angelus, obstupuit.
Attonitusque diu, sic alta silentia rupit.
O divinum opus! ô Janua digna Polo?

By de Kerk van de drievuldig:

Op de plaats regt over de deur in het midden van dat Doophuis zyn twee Kolommen van bont marmer met ketenen aan malkander vast gemaakt / hoewel een weinig van malkanderen staande.

De

De Historie luid zo men zegt / dat de Pisanen eenig wingewest in 't Eiland Majorca gemaakt hebbende / met bystand der Florentynen, deze betuigden / datze geern twee Kolommen wensten te hebben dieze onder den buit op de vyanden behaald / gezien hadden. Eenige voegen daar by / dat de Pisanen hen 't zelve hoewel ongeerne ingewilligt hebbende / zy de luister daar van door 't vuur verdoofden en dezelve in die staat toezonden / zijnde in een fluweel kleed gewonden / maar zy komen alle in deze omstandigheid niet overeen.

Ik zal U E. niets van de andere Kolom die men daar dichte by ziet zeggen. Het is een Gedenkteken van een gewaand mirakel dat in die plaats gebeurde / wanneer 't ligchaam van St. Zenobius uit de Kerk van St. Laurentius na de Hoofdkerk gebragt wierd. Deszelfs kas raakte zo men zegt by geval aan de stam * van een doornboom die daar stond / en aanstonds bloessem en vrugten voortbragt. De rest van die vertelling is my vergeten.

De Kerk van Laurentius is zeer groot en prachtig / en men mag geloof ik zonder te ver te gaaan wel zeggen / dat de berugte Kapel / waar aan men / zedert zo langen tijd werkt de schoonste der wereld zyn zal. Het beschrijven van dezelve zou ik niet durven ondernemen / maar ik kan my ook niet onthouden van 'er U E. een denkbeeld van te geven.

heid is een schone Kolom dewelke een Beeld van de Geregtigheid onderschraagt, grooter zynde als uit de natuur. Zy is van bont marmer. Men zegt dat de Kolom eertijds in het *Pantheon* gestaan heeft, en datze door de Paus aan Cosmus *Gal.* geschonken wierd. *Guald. Prior.* Het spreekwoord zegt te Florence, dat 'er de Geregtigheid zo hoog staat, dat niemant 'er by kan reiken.

* Men toont een Crucifix van het hout van dien boom gemaakt; *tot St. Maria Nipotecosa.*

Deze prachtige Kapelle is zeer groot en magtig verheven. Midden in ieder voorgevel verheft zig een dubbelde pylaster van diasper met een dubbelt Kapiteel van vergult metaal / de Kroonlijst en al 't bovenste van de muur waar op het timmerwerk van 't dak rust / zyn van dezelve stoffe. Op het voetstuk van ieder pilaster ziet men verscheide Zinspreuken in dierbare gesteentens ingeleid met alle mogelijke konst. In de zes hoeken zyn zes pragtige Grafsteden van bont marmer / Oosters granite / en andere van de kostelijkste marmersteenen. Op ieder Graf een groot *a* Oorkussen van diasper, verrijkt met fijne gesteentens van verscheide zoorten / en op ieder oorkussen een Kroon die nog veel kostelijker is. Het voetstuk of de bazis die de Grafsteden onderschraagt / is met bont marmer en Calcedonie bekleet / en men zal 'er byvoegen de Grafschriften der Prinsen voor wienze geschikt zyn. Haare beelden van vergult metaal en eens zo groot als natuur zal men zien in de bakken van zwart marmer die men in de muur boven dezelve daar toe

a Men zegt dat ieder oorkussen zestig duizent kroonen kost.

Zy is 80 vademen lang, en 20 breed. De vadem van Florencen is twee Romeinsse voeten en de Romeinsse voet is ses linien korter als de voet van Engeland.

toe ree gemaakt heeft. Het verhemelzel van de Koepel zal van zuiver Azuur wezen / met roozen bezet en eenige andere vergulde sieraden. Al het overige der muuren is net ingeleid / met fijne Agaathsteenen, granites, onyces, en met alle de voornaamste soorten van Edele steenen / ieder penneel onderscheiden zijnde met zijn lijstwerk en met andere sieraden van verguld koper. Het Autaar zal alles overtreffen en uwe inbeelding moet ook veel verder gaan als mijn onvolmaakte afbeelding bekwaam is die te brengen.

De Bibliotheek van St. Laurentius is voor al vermaard om haare Manuscripten. Ik zal u zeggen terwijl het my te binnen komt/ nu wy van Bibliotheken spreken / dat de Hr. Magliabecchi my de Brief van St. Chrisostomus aan Cesarius niet kon laten zien / hebbende van den Groot Hertog een duidelijk verbod bekomen die aan niemand mede te delen. Maar U E. kan in alle zekerheid aan onze vriend zeggen dat de Hr. Magliabecchi my stellig verzekerd heeft dat de passagie door Martyr aangehaald / van letter tot letter overeenkomt met het Manuscript daar van gesproken werd.

Men ziet 'er een Virgilius MS. ten tyde van Theodosius. Daar is ook een groot Grieks Manuscript, vervattende de Chirurgy van de Oude, als Hippocrates, Galenus, Asclepiades, Bithynus, Apollonius, Archigenes, Nymphodorus, Heliodorus, Diocles, Rufus Ephesius, en Apollodorus Citiensis, met figuren op parkement geschildert, om de manier van verstuikingen weer in een te zetten, te doen zien. Het is een groote schat. En het eenigste diergelijk werk dat thans bekent is. *Spon.*

Men bragt ons na de Kerk van St. Croix, voornamelijk om 'er het Graf van Michel Angelo te zien; maar hoewel dat Gedenkteken opmerkelijk is / scheen het ons echter niet waardig de gedagtenis van dien groten Man. Wy hebben in die zelve Kerk aangemerkt/ in de Kapelle van de Familie Zanchini, een groot schildery 't welk boven het Autaar is / en alwaar de Heere Christus afgebeeld werd/ verlossende de zielen van de Oudvaders. Men ziet 'er ik weet niet hoe veel vrouwe Zielen / die 'er al te vrolijk uitzien voor een Autaar stuk. Men zegt zelfs dat die geene die Eva genaamt werd / het ware Afbeeltzel was van de Matres van de Schilder genaamt Angelo Bronzini. En men voegt 'er by dat die Mans figuur/ die aan de regter hoek van de schildery na beneden staat / en de gewaande Eva aanziet / ook het aangezigt van Bronzini is. Dit doet my gedenken aan Pinturicchio dewelke op 't Vaticaan de Paus Alexander VI. uitschildert / leggende aan de voeten van Julia Farnese, onder voorwendzel van hem de Maget te doen aanbidden.

Van de heilige rariteiten die wy in de Kerken opgemerkt hebben/ zal ik U E. niets noemen behalven de staven van Moses en Aaron, daar

daar ik U E. reets van gesproken heb / als de Monniks kap die Franciscus op had toen hy de indrukzelen van de H. wonden van den Heere Christus kreeg. Twee van de dertig stukken zilver die Judas ontfing / dewelke men in de Annonciade ziet: en by de Karmelijters, het Crucifix 't welk tegens de gelukzalige Andreas der Ursynen sprak.

De Monniken van St. Markus maken uitstekende balzem / en bereiden alle soorten van reukwerken. Wy hebben 'er by haar wat voorraad van opgedaan/ en somtijds het vermaak gehad van in hunne Kloosters en tuinen te wandelen/ alwaar alles in dit fatsoen geparfumeert is ; men ademt daar niets in als de lugt van Orange en Jasmyn. Maar aan wat kant men gaat/ men staat verrukt over en Landstreek van Florence. De Groot Hertog heeft 'er verscheide schone huizen / waar van wy geene gezien hebben als *Poggio Imperiale* en *Prattolino.* Die plaatsen zyn zeer aangenaam en men kan zeggen datze schoonheden hebben die niet gemeen zyn. Maar om de waarheid te zeggen / men heeft de pragt der wateren en tuinen in Vrankrijk zodanig voortgezet / dat nog *Frascati* nog *Prattolino* tegenwoordig wenschen moeten dat men tot de byzonderheden kome van alle de kleine wonderen die eertijds by haar zo genoemt wierden.

Wy hebben het Wapenhuis gezien en de Citadelle van St. Jan Baptist die in goede staat en wel sterk is. De twee Forten van Belvedere en St. Miniato zyn als verlaten.

De Groot Hertog heeft verscheide Mesnageries of plaatsen daar allerhande Gevogelte is. Le Villani heeft geschreven dat in 't jaar 1331 twee kleine Leeuwen te Florence geboren wierden / dewelke naderhand groot wierden Dezelve Auteur verhaald dat op een andere tijd een Leeuw uit zyn hok ontkomen zijnde / de gantsche stad niet schrik vervulde / en een kind ontmoet hebbende / het zelve zonder kwetzen opnam / en als tusschen zyn armen hield; de moeder van het kind lustig beschreit liep daar op met het hangend haair na dien rover toe/ niet weinig schreeuwende en huilende; en de Leeuw haar met aandagt beschouwende gaf haar het kind wederom / zonder een van beide eenig leed aan te doen.

In 't Gasthuis *ad Scalas* ziet men 't Graf en Grafschrift van een menschelyk monster, het welk maar een ligchaam, twee hoofden en vier handen hadde. Dat dubbeld mensch (genaamt *Pieter* en *Paulus*) had verschillende aandoeningen niet. Het eene schreide, terwyl het ander laghte , 't eene sliep en 't ander waakte , en zo voorts. Het leefde twintig jaren en twintig dagen. *Schraderus.*

Ik kan deze brief niet sluiten / zonder U E. van zekere stenen te spreken die men in 't gebergte rontom Florence vind / dewelke in tween dwars door het hert doorgezaagt zijnde / en daar na ge-

polijst / eenige bomen; de anderen steden en puinhopen van Kastelen verbeelden, en dat alles zo natuurlijk / dat men 'er over verbaast moet staan. Kircher noemt de eerste wegens de figuren die 'er in gevonden werden Dendrites, en maakt daar over eenige zeer curieuse aanmerkingen / maar ik zal U E. daar mede niet ophouden / niet twijffelende U E. zult het zo wel als ik indagtig zyn.

Voor het overige moet ik U E. nog zeggen dat hoe schoon en fraay Florence ook is / het verblijf nogtans wel verdrietig is voor menschen die gewoon zyn de aangenaamheid der gezelschappen te genieten. De Ridder D. die gelijk gy weet / zedert eenige jaren daar woont / kan niet genoeg uitdrukken de moeilijkheid die hy heeft over de gemaakte manieren en eeuwige pligtplegingen der Florentynen, gelijk mede wegens de onzigtbaarheid der Vrouwen. Men moet onder die gewoontens geboren zyn / omze niet t'eenemaal vreemt te vinden.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Florence den 23 May 1688.

XXXII. BRIEF.

MYN HEER,

Et was ons niet mogelijk een eenige draagstoel in Florence te vinden om de reis na Bolonien te kunnen doen. Ik weet niet by wat geval 'er toen een overstroming van Monniken was die 't Land bedekte; want dat volk had al het gemakkelijk reistuig na zig genomen. Hoe moeilijk en bergagtig die twee dagreizen zyn / is de weg egter niet onbruikbaar voor de kalessen; maar men moet zo dikwils aftreden / en te voet gaan / dat wy liever paarden wilden nemen.

Van Florence op Bolonien reist men gedurig door het Appennynsche gebergte. De hoogste van de gene die men overtrekt / werd Monte-Juovo genaamt / het is doorgaans een dor en woest Land.

Daar

Daar zyn niet als de Valleyen van **Scarpia* en *a Fiorenzola* die eenige uitzondering verdienen. In het eerste van die voorsteden/ maakt men veel messen; voor vijf a zes stuivers het stuk gevenze messen die tot twaalf lemmers op een heft hebben. Daar zyn 'er van allerhande prijs.

Kircherus zegt dat hy aangemerkt heeft dat by het dorp *Pietra-mala*, somwijlen 's nagts vonken uit de lugt vallen. Maar ik heb by dat dorp *b* iets anders gezien dat zeer raar is. Het is een vlam zo zuiver als die van een takkebos van dun droog hout / zonder eenige reuk / en die zig gestadig verheft midden op een zeer harde en steenagtige weg / zonder dat men 'er eenige opening bespeuren kan. Zware stortregens doven die vlam uit / maar een ogenblik daar na/ komtze weer voor den dag veel sterker als ooit. En een gemene regen ontsteekt ze en maaktze fraper en levendiger. Ik zal U E. op een ander tijd breder over dat verschijnzel onderhouden/ want het is mijns bedunkens een van de raarste / en ik vind niemand die 'er van gesproken heeft.

* Den 3 July 1642. wierd die kleine stad door een aardbeving verdestrueert. *Schrad.*

a Fiorenzuola wierd in 't jaar 1332. gebouwt. Villani schrijft dat zy'er de fondamenten van leiden onder 't teken van den Leeuw, op datze een bestendige en magtige stad zou werden, en hy voegt 'er by dat zulks kwalijk gelukte.

Daar zyn 'er die meenen dat het het oude *Fidentia* is.

b Een half kwartier mijls buiten de gemene weg. Men moet de paarden te Pietra Mala laten, en te voet gaan. Zy noemen dat vuur, Fuogo del Legno.

Een weinig aan deze zijde tusschen *Pietra-mala* en *Loyano* in het dorp *Scari-calassino* zyn de grenzen van Toscanen. Aan de eene kant van de Post staat een Wapen van den Groot Hertog/ en aan de andere kant/ het Wapen van de Paus.

Van de toppen der laatste bergen die te Bolonien ten einde lopen/ ontdekt men de Zee ter regter zijde / en regt uit beschouwt men dat wijd uitgestrekt en treffelijk Land van Lombardyen, 't welk zig langs de Pô uitbreid tusschen de Alpen en Apennin, terwijl de opperviakte van de Zee altijd een gedeelte van de Cirkel uitmaakt / is het niet mogelijk op wat plaats men ook zy / dat het gezigt zig zeer ver uitstrekken kan; maar gantsch Lombardyen volmaakt waterpas leggende / kan men ongelooffelijk ver van zich zien.

De Apennin vernedert zig/ en verandert zo als men Bolonien nadert / allengskens in vrugtbare heuvels / en die stad is * gelegen even aan 't begin van 't vlakke Land aan de voet van die heuvels. Om ze t'eenemaal te ontdekken / moet men na 't Klooster van St. Michiel *in Bosco* klimmen. Ter zelver tijd heeft men het vermaak om een van de prachtigste Kloosters te zien die 'er in Italien zyn.

BOLONIEN.

Gezegt de Vette.

* Op de *Via Æmilia.*

Daar

Daar zyn zekerlijk weinig Souvereine Vorsten die zulke schone Paleizen hebben. Ik weet niet of die der Dominicanen en van S. Sauveur daar voor wijken/ en men kan doorgaans zeggen dat de Kloosters van Bolonien zeer groot en pragtig gebouwt zyn.

a De Aarts-bisschop voert de Tytel van Prins van het Ryk.

b Nicolaus in 't jaar 1278. *Bologna si senza Fisco & Citadella.*

Bolonien voert de tijtel van *a* Aardsbisdom en is de twede stad van den Kerkelijken Staat. Men verzekert datze een weinig groter als Florence is / een derde Volkrijker/ en zelfs rijker. Zy is maar met een bloote muur omringt/ en heeft geen Citadel. Na vele oorlogen met hunne Naburen uitgestaan te hebben/ en na vele innerlijke verdeeltheden waar door zy geweldig geslingert was / wierd zy te rade zig in de armen van *b* den Paus tot rust te begeven; dog zy gaf zig niet over / als onder beding dat men haar niet onder de geessel van een Citadel zal stellen; dat de goederen van hare Burgers gene verbeuringe onderhevig zouden zyn / onder wat voorwendzel dat het ook was; en dat zy altoos een Auditeur van de Rota, en een Ambassadeur te Romen zou houden; welke dingen tot nu toe getrouwlijk zyn nagekomen.

In een van de zalen van de Universiteit, is een Gedenkteken opgeregt aan Gabriel Tagliacozzo, vermaart Chirurgijn, die Neuzen, ooren en lippen van levendig vleesch kon aanzetten. *Hugnetan.*

De Universiteit van Bolonien wierd in 't jaar 452 door Theodosius de Jonge gestigt; dog haar groote luister heeftze alleen van Karel de Groot. Het is ten opzigte van die Universiteit, dat Bolonien op haar gelt schrijft; *Bononia docet.* Zy stelt 'er ook de naam van *Libertas* in haar Wapenschilt.

De kleine rivier de Reno die door Bolonien loopt / zou haar van geen groot nut voor den Koophandel wezen zonder de vaart van communicatie die deze rivier aan de Pô voegt. In die stad zyn vier hondert zymoolens. Men handelt 'er ook in wasch / hennip/ vlas/ hammen / saucyzen / savonetten, tabak / parfumen. Toen haar kleine hondjes meer in de mode waren / maakten zy 'er zeer veel gelt af. Men vertelt malkanderen alhier dat zekere Limozyn niet van de snedigste te Bolonien zijnde / en ziende tot wat hoger prijs die kleine honden verkogt wierden / expres na zyn Provintie keerde / om 'er een jagt grote lelijke honden van daan te brengen / met oogmerk om dezelve na mate van hare grootte en gewicht zo veel duurder te verkopen.

De huizen van Bolonien zyn gemeenlijk van steen en klinkers gebouwt geheel met pleister kalk bedekt. Daar zyn 'er ook eenige van hardsteen. Byna alle de straten hebben dubbelde overdekte Galderyen gelijk te Padua, maar die Galderyen zyn veel breder en verhevener / ten naasten als in Uw *Covents'-garden.* De straten zyn regt/ en met een woord / men kan zeggen dat Bolonien een schone en goede stad is de Vrouwen houden haar zo niet verborgen als te Florencen; men vind 'er veele onder die schoon zyn. De aanzien-

zienlijkste kleden zig zo veel zy konnen op zyn Fransch, gelijkze byna op alle andere plaatsen doen.

Het Paleis van den Generaal Caprara is een van de schoonste der stad. Men liet'er ons veel kostelijken buit zien welke die Generaal van de Turken verovert heeft.

De Cardinaal Legaat en de Gonfalonnier met zijne Raden zyn in het publijke Paleis gelogeert. Boven het Portaal van dat Paleis ziet men het * metale Beeld van Gregorius de Dertiende/ en ter zijde dat van *a* Bonifacius de Agtste. Wy hebben in 't zelve Paleis gezien het Cabinet van rariteiten van den vermaarden *b* Aldrovandus. Dat van den Marquis de Cospi is 'er by gevoegt / en het behoord alles de stad toe. Ieder stuk van die Cabinetten (*c*) voert zyn geschreve naam. Wy hebben aangemerkt een Vrouwe Afbeeltzel 't welk Aldrovandus zegt gezien te hebben / dat aan de kin een lange en dikke baart op zyn Capucyns hadde.

* Dat Beeld weegt elf duizent ponden en werd voor zeer schoon gehouden. Het is van Alex. Mingenten, die Augustinus Carache, den onbekende Michel Angelo noemde.

a Bonifacio VIII. P. M. ob eximia erga se merita. S. P. Q. B A M. CCC. I.

b Ulisses.

(*c*) M. Lotier Banquier, heeft een zeer schoon Cabinet Medailles. Hy heeft twee kopere Otthos, welkers antiquiteit niet betwist kan werden. Men moet de onkundige maar in haar wezen laten, dat 'er geen antike Otthos zijn. *Spon.*

Alle de rariteiten van deze Cabinetten zyn zo verwonderenswaardig niet als 't geene ik U E. zeggen zal. In een zykamer / zyn hondert seven en tachentig banden *in folio*, alle met de eige hand van Aldrovandus geschreven / met meer als twee hondert zakken van verscheide grootte vol losse bladen / doch de randen zyn groot / en de regels staan wijd van malkanderen.

Ik vergat U E. te zeggen dat onder de Beelden der Pauzen die op de voorgevel van 't Paleis staan / een Latijnsche Inscriptie is / waar in gezegt werd dat Keizer Karel de Vijfde en Paus Clemens de Sevende malkanderen te Bolonien ontmoet hebbende in 't jaar 1529 in de maand November, zy aan gantsch Italien de rust gaven. Waar na de Paus * den Keizer kroonde in de Kerk van St. Petronius. Dat zy daar na een zegenpralende omgang door de gantsche stad deden / en 'er te zamen de winter doorbragten.

* Keizer Karel was reets te Aken gekroont. Het was den 22. October 1520. Hy wierd te Bolonien tot Koning van Lombardyen gekroont.

Een andere Inscriptie verhaald het mirakel van een Lieve Vrouw die Bolonien van de pest bevrijdde / en de eerste woorden van die Inscriptie zyn. *Adeste ô Sol ac Luna testis.*

In een andere plaats heeft men tegen de muur geschildert *a* een zekere *Ugolino* by een been opgehangen / en ter zijde heeft men deze woorden gezet; *Ugolino traditore filatugliero alla Patria.*

De Beelden van de Fontein die regt over het Paleis staan / zyn van den berugten Jan van Bolonien, en de rest is van Antonio Lupi, op de aftekening die'er de Loretti van gaf. Zie daar het gene U E. wenste te weten. Ik zal'er byvoegen dat de waterstralen te klein zyn voor zulk een groote en edele fontein; het zyn maar dunne straaltjes die geen overeenkomst met de rest hebben. Men verzekert dat die fontein zeventig duizend goude kroonen kost / de onkosten van de onderaardsche pypen daar onder begrepen.

St. Petronius is de grootste kerk van Bolonien. Men ziet'er de middaglijn van Cassini, op een kopere plaat getekent/ die in de vloer ingezet/ en twee hondert twee en twintig voeten lang is. Alzo de kerk ten naasten by Oost en West legt/ gevalt het dat die lyn aan 't ingaan van de grote buik van de kerk beginnende/ op de slinker zijde/ een nette doorgang tusschen de pilaren vind en gaat dus dwars zonder verhindering byna tot aan het einde van de kleine buik. Net in 't Zuiden van de lijn heeft het gewulfzel van de laatste een kleine opening waar door een straal van de Zon komt/ welke de Zonnestant en Evenagtspunt op de lijn aanwijst. Het is een onfeilbare zaak en zeer gemakkelijk om te doen als men maar een bekwame plaats heeft. Men moet alleen de graden van de lijn verdelen / evenredig met de hoogte van de opening daar de straal door komt.

In de kerk van *Corpus Domini* laat men een gebalzemt ligchaam zien zo zwart en droog als eene Momie. Men zegt dat * het een Santinne is die veel mirakelen doet. Zy zit in een Armstoel met honderderley optooizels verziert/ en een menigte ringen aan de vingeren. Haare nagels en hairen *a* groepen noch altijd zo men zegt / gelijk toenze leefde / en dat is het groot bewijs datze voor eerst van haar heiligheid gehad hebben. Men schrikt als menze aanziet/ zo afschuwelijk is zy.

Zy

a Het zou de Graaf Ugolino van Pisa kunnen wezen, een van de Hoofden van de Factie der Guelfes. Men zal zyn History en rampzalig einde vinden. In J. Villani, in het 7. boek, kap. 120 en 127. Ziet ook wat 'er Leander Albarti van zegt in zyn Hetruria litterale.

* Catharina Vigri.

a Ambrosius Paré Chirurgijn der Koningen Karel IX. en Hendrik III. heeft geschreven dat hy gedurende twintig jaren een ligchaam bewaart heeft, welkers nagels zo veel groeiden als toen het mensch nog in 't leven was.

Zy hebben ook een buitengewone eerbiedigheid voor eene Lieve Vrouw van het maakzel van St. Lucas, dewelke vijf mijlen van Bolonien woond / en die 'er ten minsten zo men zegt alle jaren eens zou komen / indien men haar niet ging zoeken. Men spaart haar dan die moeite / en laat haar gedurende drie dagen door de stad wandelen met meer toestel en plegtigheid / als men ooit voor Keizer Karel de Vijfde en Clemens de Zevende gedaan heeft. De Gildens / Broederschappen / Kloosters / Parochien, Overigheid / de Gonfalonier, Legaat / alles woond die plegtige Omgang by. De Lieve Vrouw werd onder een pragtige Hemel gedragen / en wanneerze voorby gaat / knielen de omstanders met zugten en kermen 't welk ons aan de Engelsche Quakers deed denken.

Op den berg de la Guadia.

Men heeft een bedekte weg begonnen en reets vry voortgezet, onder dewelke men van Bolonien na dien Berg in processie zal gaan.

Wy hebben ook in de Kerk van de Dominikanen, de pragtige Kapelle en het Graf van St. Dominicus gezien. De banken van het Choor van die Kerk zyn verciert met ingelegt werk van hout / dat in zeer hooge waarde gehouden werd / door Frater Damiaan van Bergamo gemaakt. Men prijst dat werk noch eben zeer als men eertyds deed / om dat men altijd de helft van de dingen uit gewoonte doet. Ondertusschen heeft men zedert die tijd alles veel nauwer uitgevist. Ook heeft men het geheim gevonden om aan het hout een natuurlijke verwe te geven / en dat werk werd thans met veel meer subtielheid verrigt.

Men ziet in die zelve Kerk het Graf van * Hentius Koning van Sardinien en Corsica, een natuurlijke zoon van Keizer Frederik de Tweede. Die jonge Prins gevangen zijnde door de Boloneezen, toen hy aan die van Modena met dewelke zy in oorlog waren / bystand deed / stelde Frederik alles te werk om hem weer te bekomen; hy dreigde / hy bad / hy beloofde zo veel gout als 'er van noden was om *a* Bolonien te omringen / dog te vergeefs / want die van Bolonien wilden hem nooit weder geven. Zy handelden hem altijd als een Koning / ten koste van de Republyk, maar als een gevangen Koning. Hy leefde twee en twintig Jaren / negen maanden en zestien dagen in zijn gevankenisse / en stierf in de maant Maart in 't jaar 1272. Het Grafschrift het welk men op het graf leest / drukt de gantsche History in 't breed uit.

* Ook genaamt Enzelin.

Wanneer ik agt geef op de aanbieding van den Keizer en de trotsheid van de kleine Republijk van Bolonien, zou ik wel haast vermoeden dat 'er eenig geheim in de goude Cirkel was. Indien de inzicht van Frederjk geweest was een zware ketting te maken / is het zeer waarschijnlijk / dat hy de waarde duidelijk zonder Cirkel en zonder omwegen te gebruiken zou hebben uitgedrukt. En indien

a — Cum tantum auri pro redimendo Filio polliceretur quantum ad mœnia Bononiæ circulo aureo cingenda sufficeret.

dien de Boloneesen geen bedrog gebreest hadden / zouden zy ook zo onverbiddelijk niet geweest zijn. Dog een draat van goud zou de Cirkel gemaakt hebben en die kost ook wel ligt wezen.

By de groote Toorn * *Asinelli* is een andere die gelijk de Toren van Pisa overhelt / en die men la *Garisenda* noemt. Het gemene gevoelen is ook datze op die wijze met voordacht gebouwt wierd. Men is verwondert over het *grand' ingegno dell' Architetto*, en men zegt zekere Monniken uit / die hun Klooster verlaten wilden om dat dit Klooster zig toen onder het afhellen van die Toren bevond.

* Die Toren wierd in 't jaar 1109 door Gerard Asinelli gemaakt. Zy is 376 voeten hoog. De Garisenda die door Otho gebouwt wierd, en Phil Garisendi, in 't jaar 1110. is 130 voeten hoog, en helt over, negen voeten. *Gal Guald.*

Het is een onnozelheid te geloven dat die Toren dus gemaakt is. Het is een Toren van klinkers / vierkant / en heel effen / gelijk die torens van Sienne en Viterbo daar ik U E van gesproken heb. Zy is niet tot cieraad gebouwt / en toen men'er aan arbeidde / was het de tijd niet om voor een frape geest te willen gehouden werden/ het was raadzamer bedagt te wezen om 'er vastigheid aan te geven/ als overhellende zwieren die niemendal betekenen. Buiten dat/ steekt daar geen konst in / een Toren wat overhellende te bouwen. U E. weet 'er de reden van zo wel als ik / en U E. kan 'er de ondervinding van nemen als het U E gelieft / met het maken van een hoopje met de schijven van uw Tiktakbord. Daar moet geen *grand' ingegno* toe wezen. Die Toren brengt my te binnen het geen Childrey een van U E. Engelsche Naturalisten geschreven heeft/ dat'er een Toren te Bristol is / dewelke heen en weer slingert volgens de beweging der klokken.

Ik had reets wel elders het Grafschrift van die Proculus gelezen dewelke te Bolonien in de Kerk van St Proculus begraven wierd.

Si procul à Proculo Proculi campana fuisset,
Jam procul à Proculo Proculus ipse foret.

Maar ik had altijd begrepen volgens het gemeen gevoelen/ dat de klok van St. Proculus den anderen Proculus verplettert had; maar hier zegt men dat die Proculus een man was zeer op de studie gezet / dewelke een lange tijd aan malkanderen alle morgen op 't geluit van de klok opstond / tot eindelijk / zijn al te groote arbeid hem een ziekte veroorzaakte daar hy aan stierf.

De blinkende steenen die U E genoeg bekend zijn onder de naam van steenen van Bolonien vind men drie mijlen van die stad op de berg Paderno.

De Hr. Bartolomee Zanicheli is de eenigste die het geheim heeft omze te bereiden.

Tus-

Tusschen het zand en het gebergte van den Apennin hebben wy een groote hitte uitgestaan / en weinig minder in Bolonien gevonden; maar in tegendeel kan men 'er ys bekomen en alderhande zoorten van verkoelende Liqueurs. Door dit hele Land dragen de Mans wayers / zo wel als Vrouwen. Men maakt 'er van kaarten die na weerhanen gelijken / en die maar een stuiver het stuk kosten. Wy hadden in onze herberg te Bolonien, een konstwerk dat boven de tafel slingerde om de vliegen te verdrijven.

Verscheide reizen wierden ons rivier schildpaden voorgedient. Zy zijn zo groot als tafelborden; van een vast vleesch en goede smaak.

Gisteren met het ondergaan van de Zon vertrokken wy van Bolonien en kwamen in den avond te Samogia, een klein dorp zijnde maar tien mijlen daar van daan / en ook zo ver van Modena. U E. kan staat maken dat wy voortaan tot wy weer in de Alpen komen / altijd in een effen Land gelijk als in een kolfbaan zullen wezen; hebbende bouwland ter slinker / en ter regter zijde wijngaarden tegen de bomen opgeleid die in rijen geplant staan. Dit hebben wy reets op verscheide plaatsen van Lombardyen gezien / en men zegt ons dat wy 'er byna altoos het zelve zullen zien. Deze schikking van Land is goet in zig zelve en zeer aangenaam. Maar op 't laatst werdze evenwel verdrietig voor de oogen der Reizigers. Het gezigt is altoos bepaalt tusschen eenige ryen bomen / en men verandert geern van voorwerpen.

Gisteren avond heel donker zijnde / zo als wy ons dorp naderden / zagen wy iets dat voor ons nieuw was / en ons zeer fraay en zeldzaam voorkwam; hoewel men 'er in het Land geen agt op geeft / om dat het daar gewoonlijk is. Het waren hele vlugten van glinsterende vliegen / die de heggen by millioenen vervulden / en die maakten dat het als zo vele brandende doornbosschen waren. Het platte Land en de bomen waren 'er niet min mee bedekt / en de gantsche lugt flikkerde daar van. Men zou gezegt hebben dat het sterren regende of datze vlogen / en ik twijffel niet of Philo zou'er door bedrogen zijn geweest / terwijl die zig inbeelde dat de sterren bezielt waren.

Ik heb in een Beschrijving van de Eilanden van America in 't Engelsch geschreven, gelezen, dat'er in de Barbados grote glinsterende muggen zyn die tot kaarssen konnen verstrekken, en dat de Indianen dezelve aan handen en voeten vast maken om gedurende de nagt te reizen.

Die kleine * bloedeloze diertjes zyn ten naasten by van gedaante als Kevers / maar zy zijn ten hoogsten twee linien en een half lang / en een linie breed. De glinsterende plaats is onder de buik. Het is een

* Men noemtze *Lucciole*,

een zoort van klein hair als fluweel / van Citroen koleur 't welk zig op ieder slag van de vlerk uitbreid / en ter zelver tijd een zeer levende schoot vuur uitschiet.

Dezen morgen zeer vroeg zijn wy vertrokken om ons van de koelte te bedienen / en wy zijn maar twee uren onderweeg geweest om tot Modena te komen. Wy zagen in 't voorbygaan het *a* Fort van Urbanus de VIII. en een weinig aan deze zyde / trokken wy in een pont over de rivier Panaro, dewelke het Boulonnees van het Hertogdom Modena scheid.

a Dat Fort heeft vier bolwerken. Zy voeren de naam van S. Maria. S. Pieter, S. Paulus, S. Petronius.

MODENA.

Hoewel Modena in een goet Land gelegen is / is het arm by gebrek van koophandel. Buiten dat vervallen de fortificatien t'eenemaal; haare straten zijn klein en morssig. De overdekte Galderyen die men byna overal heeft gelijk te Bolonien, zijn laag en nauw; daar is geen kerk die zeer opmerkelijk is. Schone huizen zijn'er weinig / en het is zeker dat die stad zonder haar oude naam en het verblijf van haar Hertog aldaar / zeer weinig bekend zou zijn. Het oude Paleis van die Vorst was van weinig belang / maar het nieuwe 't welk ten dele op de puinhopen van het eerste gebouwt werd / heeft beginzelen die veel beloven. Dat is al het aangename van Modena nevens haare wandelwegen / en gangen op de wallen.

Ik ben;

Mijn Heer, &c.

Modena den 28 May 1688.

Einde van 't Eerste Deel.

PIA
FRAUS
MIRACULA
MIRA COLA
MISSONS
REYZEN.
t' Utrecht, by W: vande WATER en J: van POOLZUM. 1724.
J. Goeree in. et fec.

NIEUWE REIZE
VAN
MISSON
NA EN DOOR
ITALIEN,

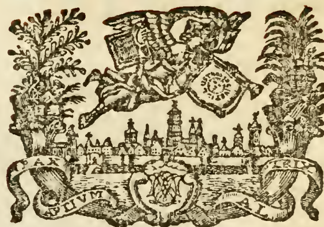
Met een Berecht voor de gene die voornemens zyn dezelve Reize te doen.

Vermeerdert en opgeheldert met de
AANMERKINGEN
VAN
ADDISON.

Door hem gemaakt gedurende zyne Reize door Italien.

Uit het Frans na den vyfden druk vertaelt en met schoone kopere platen versiert.

TWEEDE DEEL.

Te UTRECHT,

By { WILLEM VAN DE WATER, JACOB VAN POOLSUM, } M. D. CC. XXIV.

NIEUWE REIS DOOR ITALIEN.

A. M. D. W.

TWEEDE DEEL.

XXXIII. Brief.

MYN HEER,

nze Calessen hebben ons in vier uren van Modena tot Reggio gebragt. Deze Stad heeft byzonderheden die zeer aanmerkelijk zijn; zy is doorgaans beter betimmert en fraijer als Modena. Zy roemen zeer hare Kerk * van St. Prosper, maar wanneer men van Romen en Napels komt / kan men beswaarlijk de Kerken van Reggio prijzen. Zy tragten ook eenige naam te verkrijgen door haare werken van been / en door hare spooren / gelijk die van Mo-

REGGIO Bisdom.

* Daar zyn twe vermaarde schilderyen, een van Correggio en de andere van Guido. *Huguetan*, Hy zegt niet wat schilderyen dat het zyn.

Modena door hare goede Maskers; armoedige middelen om zig vermaart te maken. Die schone werken van been te Reggio bestaan uit slegte kleine ringen van ses stuivers het dozijn / doodshoofden / Heiligdoms-kasjes / Agnus Dei, kruissen / en dat alles met een snoeimes gedaan. De Lievevrouwen en Reliquien ontbreken hen niet. Ik heb verstaan dat men eenige oude opschriften te Regio gevonden heeft / maar in die Stad genaamt werd Regium Lepidi &c., maar die Lepidus werd niet nader uitgebeelt. Het ander Regio leggende aan de andere zijde van Calabrien, wierd genaamt Regium Julium, en men heeft opgemerkt dat de Inwoonders van het eerste door de Latijnsche Schrijvers Regienses genaamt zijn; daar de andere Rhegini heeten. Men heeft ook gedagt gelijk U E. weet dat het laatste Regium of Rhegium afkomstig was van ῥήγνυμι, terwijl de landen van Italien en Sicilien in die plaats van een scheiden / en als afgebroken geweest zyn.

Die van ons Regio noemen hun Vorst Hertog van Regio en Modena, U E. weet dat de Schotten ook zo te werk gaan / zettende Schotland voor Engeland.

Agt mijlen van Regio trokken wy over de rivier de Ensa over een brug / en kwamen aan de andere kant in het Hartogdom Parma. Het is doorgaans een vlak land / maar men vind 'er veel weiland / daar na de kant van Bolonien en Modena bijna alles bouwland is.

PARMA Bisdom

Parma legt seventien mijlen van de brug over de Ensa. Men ziet die stad van verre leggen / wegens die brede en regte weg die 'er na toe leid / en hare hoogste Torens ontdekt. De toegangen zijn zeer vermakelijk / en de Stad zelfs ook. Boven op de poort daar wy in kwamen ziet men het wapen van Paus Paulus de derde. U E. weet dat die Paus zijn bastert zoon Lodewijk tot Hertog van Parma en Placentia verhief / vermits die twee Provincien te voren een gedeelte van den kerkelijken staat uitmaakten / 't Kasteel te Parma is na het model van dat van Antwerpen gebouwt / en de Fortificatien van de Stad zijn redelijk goet. De rivier van Parma vloeit midden door de Stad / en maakt 'er als een dubbelde Stad van / maar die rivier is niet vaarbaar.

Het Hertoglijk Paleis is niet veel bijzonders waard. Men bouwt een nieuw 't welk groter en beter geschikt zal zijn. De stallen zijn schoon; de koetsen bovenmaten pragtig; en de kleerkamer zeer wel voorzien. De Schouwburg is iets zeldzaams; Parijs nog Venetien hebben diergelijke / zy is van een buitegewone grootte / en evenwel hoe zagt men 'er spreekt / kan men zig aan alle kanten doen horen. In plaats van Logies zijn het banken die zig trapsgewijs verheffen rontom de gemene plaats / en die gemene plaats veel groter als de gewoonlijke / kan:

De zo vermaarde Kaas die men *Permesaan* noemt, werd tegenwoordig in 't gebied van Parma niet gemaakt, maar in het Milaanees, en overal rontom Lodi. De beste kost gemeenlyk 20 stuivers het pond; maar het pond bestaat uit 28 oncen, en 20 stuivers van Milaan, maken maar negen Engelse stuivers.

kan men ter hoogte van drie voeten vol water laten lopen. Op dat kleine Meir werden eenige vergulde Gondels gezet / en dat gevoegd by een schone Illuminatie, geeft een zeer aangenaam gezigt.

Behalven de gewoonlijke Schoolen van de Universiteit / is 'er een groot en schoon Collegie 't welk men noemt het Collegie der Edelen. De Studenten van allerhande natien werden 'er in toegelaten / als men 'er maar Ridders van Maltha van maken kan. Men kan 'er ook allerhande oeffeningen / zo wel als die der letteren leeren / zo dat de kostgelden verschillende zijn na die verscheidene dingen daar men zig op toeleggen wil. De Studenten eten te zamen in een eetzaal / en hun getal beloopt tegenwoordig twee hondert en dertig.

De Coupel vande Hooftkerk te Parma is door Corregio geschildert men vind verscheide andere goede schilderyen in de voornaamste Kerken. Ziet St. Jan en St. Anton.

Wy zagen zeer veel fatzoenlijke luiden in de gemeene wandelplaats / en voor al schone en welgemaakte vrouwen ; maar zy hebben de belagchelijke manier van Romen. De mannen en vrouwen gaan nooit te zamen in dezelve koets zitten. Men ziet een hoop mannen in een karos / en een hoop vrouwen in een andere. Anders te werk te gaan / zou alzo schandelijk wezen als naakt te wandelen. Is de werelt niet wonderlijk in hare gewoontens en vooroordelen?

Van Parma tot Placentia telt men vijfendertig mijlen / Men trekt door * Borgo St. Domino, 't welk een kleine geslegte stad is. De dorpen nog de rivieren die men op die weg vind / zijn geen opmerkens waardig.

* Land van Aardappelen.

Placentia legt in de vlakte / vijf of ses hondert schreden van de Po. Het is een aangename stad / groter als Parma, en netjes betimmert / hoewel de huizen laag zijn. De straat van de algemeene wandelplaats die ze de Stradone noemen / is lijn regt en overal even breed. Men heeft aan ieder zijde een ry van driehondert palen geslagen die de weg bewaren voor de gene die te voet gaan / langs de huizen op de manier van Londen ; en die palen staan juist tien voeten van elkanderen / waar uit volgt dat de straat drie duizent voeten lang is. PLACENTIA Bisdom.

Het beelt van Alexander Farnese Opperbevelhebber der Spaansche Nederlanden / en dat van zijn zoon Ranucius de eerste ziet men op de grootste plaats.

Wy klommen volgens onze gewoonte boven op de hoogste Toren / van waar wy een uitstekend schone landstreek ontdekten / de loop van de Pô zet de zelve een groot sieraat by. Men ziet Cremona vlak leggen / hoewel die stad twintig mijlen van daar is.

Ik zeg U E. niets van de kerken / en voortaan zal ik 'er U E. zeer weinig van spreken. Als die pragtige Tempels die wy gezien hebben nog zo versch in de geheugenis leggen / zo als ik U E. laatst schreef / kan men de anderen niet met veel aandagt bezigtigen.

Daar zyn enige schilderyen van Carache in de Hooft Kerk, en een lieve vrouw van Raphael te S. Sixt. Hug.

Wegens Placentia zal ik nog zeggen dat het slecht bevolkt is / dat byna alle de huizen van klinkers opgemetzelt zijn / en de gewigten / maten en munten dezelve niet zijn als te Parma. De Fortificatien van die stad zijn niet zeer veel / hoewel men gewoon is dezelve hoog op te vyzelen. Het Pomœrium is met palen afgeschoten / en daar wert niet gebouwt. Ik weet niet of ik U E. geschreven heb dat het zelve te Livorno ook werd in acht genomen.

Wy volgden op eene zekere tussenwijdte den oever van de Po, alwaar wy deselve in een pont over trokken. Men dient op te merken / dat 'er beneden Turin geen eene brug op de Pô te vinden is.

CREMONA, Bisdom.

Cremona legt op de slinker oever van die rivier in het Hertogdom van Milaan. Het is een tamelijke grote stad / maar nog armer en woester als Placentia is. Daar is te Cremona niemendal te zien; evenwel maakt men 'er veel gerugts van twee dingen; de Toren en het Casteel. *Una torre stimata la piu altache si veda, & par cio numerata trai miracoli d'Europa. . . . Una rocca la piu stupenda, la piu forte & formidabile che si ritrovi in Italie.* Dat is de taal van een hummer schrijvers. Menschen die niet gewoon zijn het Italiaans swetzen aan te horen / zouden zig zeer bedrogen vinden wanneer zy na het lezen van die wonderen te Cremona komende / niets diergelijks zouden vinden. Het Kasteel is een oude klomp zonder gedaante / half verwoest / dat nooit in vergelijking heeft behoren te komen by een wel opgeboude Vesting / maar die misschien ten tijde der Boetbogen eenige naam hadde. En de Toren is nog hoog nog fraay; daar zijn 'er duizend die hem overtreffen / en daar men in de werelt niet van spreekt. Hy wierd in 't Jaar 1184. door Frederik Barbarossa gebouwt. Men zegt dat Keizer Sigismundus en Paus Jan de drieentwintigste zig te zamen op dien Toren met een zeker * Heer van Cremona bevonden / en men verhaalt dat die Heer dikwils zedert die tijd gezegt heeft dat het hem speet dat hy de Keizer en de Paus om de zeldzaamheit der daad niet van boven neer geworpen had. Misschien heeft die History aanleiding gegeven tot de aanmerking die men op de hoogte van dien Toren gemaakt heeft.

* Gabrino Fondulio, Tyranno di Cremona. C. Tor.

De Cremonesen spreken ook veel van de oudheit dezer stad maar zy brengen geen gedenkteken daar van by. Het is net met de oudheit van Cremona gelegen als met die van de Pô.

BORROLO.

In de tussenruimte van veertig mijlen die 'er tusschen Cremona en Mantua zijn / vind men niet als Vlekken die het noemen niet waard zijn. Bozzolo is egter een zoort van een kleine stad / met eenige geringe Fortificatien omringt. Die plaats behoort met een landstreek van vier of vijf mijlen aan den Hertog die 'er de naam van voert / en 'er volstrekt Heer van is. Wy trokken de Oglio over in een schuit / die rivier is groot en snel / en valt uit het Meir van Isco in de Pô.

MANTUA. Bisdom.

Nog Landkaarten nog andere beschrijvingen die ik van Mantua gezien

zien had / hadden my het denkbeelt gegeven dat men van haar gelegenheit moet hebben. Men beelt gemeenlijk die stad af / als gelegen midden in een Meir waar van zy ten naaste by geheel omringt zouw zijn / 't welk echter zo niet is. De * rivier de Mincio een laag land vindende / verwijdert zig / en maakt een zoort van moeras / twaalf of vijftien maal langer als het breed is. Mantua is op een vaste grond gebouwd hoewel op een van de zijden van dat moeras. Als men van Cremona komt / gaat men langs een dijk die maar twee a drie hondert schreden lang is; en aan de andere kant als men na Verona gaat / is het moeras of het Meir zo men wil veel breder. Daar zijn eenige plaatsen alwaar die wateren altijd lopende zijn / maar op andere staan ze stil en besmetten zodanig de lugt van Mantua / dat in het saizoen van de grootste hitte / al de gene die de stad konnen verlaten / daar uit gaan.

*Die rivier komt uit het Meir van Guarda.

Het Marquizaat van Mantua wierd tot een Hertogdom verheven door Keizer Karel de vyfde, in 't Jaar 1530.

De gelegentheid van Mantua gelijkt niet kwalijk na die van Peronne; maar met dat onderscheid / dat Peronne buiten zijn moeras / met schone Fortificatien voorzien is / daar Mantua alleen met een blote muur omringt is; hoewel het Kasteel haar tot een sterke bescherming verstrekt.

Die Stad is van een middelmatige grootte; ten naaste by als Cremona; maar veel rijker en meer bevolkt. Daar zijn eenige straten breed en tamelijk regt. Wat de huizen aangaat / zy zijn doorgaans ongelijk / en zo men 'er een zeer klein getal van uitzondert / is al het overige maar heel tamelijk. Ik had een gedrukte beschrijving van het Hertoglijk Paleis gezien / die my een denkbeelt daar van had gegeven / als van het pragtigste gebouw van gansch Italien. Die Schrijver pijnigt zig geweldig om woorden uit te vinden / als of 'er geen kragtig genoeg in de werelt waren om zulke grote dingen uit te drukken; maar het is of pluimstrijken of een schrikkelijk vooroordeel. Dat Paleis heeft nog schoonheit nog uitterlijke evenredigheit; de vremdelingen zien het en staan 'er by zonder het te kennen voor 't gene dat het is / ten ware dat zy 'er van gewaarschout werden; wy weten 't by ervarentheit. Het is waar dat 'er veel galderyen en vertrekken zijn / waarom men het zou konnen noemen / groot en gemakkelijk. Maar dat is al wat men 'er van zeggen kan zo wel als van het Paleis van Whitehall.

De gene die ons na dat van Mantua geleidden / hebben ons gezegt dat het zeer rijkelijk en pragtig met huisraad versiert was / toen het Keizerlijk leger † de stad verrast hebbende / het Paleis plonderde / en een algemene verwoesting maakte. Het schijnt dat men door zo een groot verlies moedeloos geworden is / en dat men zig weinig gekreunt heeft om 't selve te herstellen / want men ziet in dat Paleis een groot getal kamers / die van alle huisraad t'eenemaal ontbloot zijn. Egter is het vertrek van den Hertog zo wel als het wezen kan;

† In 't Jaar 1630. den 18 July door Colaita Generaal van 's Keizers leger.

de Zaal der Oudheden verbat vele schone en rare dingen / en het Cabinet van rariteiten is 'er tamelijk wel van voorzien.

De Hertog van Mantua heeft seven of agt lusthoven / waar van wy alleen † Marmirol en la Favorite gezien hebben; het zijn zeer schone plaatsen. Marmirol inzonderheit is een zeer vermakelijk huis / versiert met schilderyen en oudheden besproeit door een kleine rivier zo klaar als kristal / voorzien met een Bosch / verscheide Tuinen / Oranjerijen / vogelvluchten / en fonteinen.

Den Eerwaardigen Heer St. Longin is de dierbaarste Reliquie van Mantua met eenige droppelen van dat wonderdadig bloet 't welk men in die stad vond ten tijde van Leo de derde / * en het welk zedert aanleiding gegeven heeft tot het instellen van de order van de Hertog van Mantua: die twee dingen werden inde kerk van St. Andries bewaart. Ik heb ook een ander buitegewoon stuk aan den ingang derzelve kerk opgemerkt. Het is een klok van bijna ses voeten middelijn / rondom welke agt openingen zijn gemaakt als vensters / drie voeten hoog / en een voet breed. Men heeft ons niets gezegt dat eenige schijn van waarheit had / ten opzicht van dit vreemd maakzel Magius heeft 'er niet van gesproken in zijn verhandeling de Tintinnabulis.

Het is niet mogelijk Mantua te verlaten / zonder Virgilius te gedenken die in 't dorp Andes ‡ by die stad geboren is.

Mantua Musarum domus atque ad Sydera cantu
Evecta Andino. Sil. It. L. 8.

Behalven de Hoofdkerk gaan de vreemdelingen gemeenlijk zien de kerken der Jesuiten, van St. Barnabe, St. Mauritius, St. Ursula, St. Sebastiaan en St. Barbi. Het Stadhuis / de Schouwburg / de Manufacturen, de Molen der twaalf Apostelen / de Synagoge, en de Vleesch-hal.

Twee en twintig mijlen van Mantua trokken wy over een Rivier die dat Hertogdom van Venetien afscheid / en agtien mijlen verder vonden wy * Brescia alwaar wy dezelve nagt na ons vertrek van Mantua geslapen hebben. Alzo wy zedert onze aankomst te Verona niet als mannen gezien hebben / kwam het ons zeer vreemd voor als wy te Brescia komende vrouwen op de straaten en in de winkels zagen gelijk in Vrankrijk en Engeland. Brescia kwam ons als een volkrijke stad voor / en van eenige koophandel. De menschen leven 'er heel anders als in de meeste andere middelmatige steden die wy in Italien gezien hebben.

† Dat huis wierd door Frederik de I. Marquis van Mantua. gebouwt. Ziet Mezeray in het leven van Charlemagne

* In 't Jaar 1608. stelde Vincent de Gonzagua die order in op de Bruiloft van zyn zoon François, met Marguerita van Savoyen. Hy maakte 20 Ridders van de Order en stelde dit devys op de halsband; *Nihil isto triste recepto*. Die Order wert genaamt *van het dierbaar Bloet*, of *van de Verlossing*, of *van de Tabernakel*.

‡ Thans genaamt *Pictola*, twe mylen Mantua. * BRESCIA Bisdom.

Het

De Fortificatien die Brescia nog overig heeft zijn van weinig belang/ dog het werd door een sterk Kasteel beschermt welk op de heuvel naast aan de stad/ en als op de eerste trap der Alpes legt.

Het Paleis van Justitie, is een groot en schoon gebouw van zekere pietra dura of harde steen die na 't marmer gelykt. Men heeft op de kap van de voorgevel geschreven; Fidelis Brixia Fidei & Justiciæ consecravit. Regt over dat Paleis/ is een overdekte galdery vijf hondert voeten lang/ en byna te enemaal vervult met winkels van roeremakers; de vuurroers die men te Brescia maakt/ werden door gansch Italien geagt.

De nabuurschap van de Alpes verschaft aan die stad een groot getal schone fonteinen/ en een kleine rivier die haar veel gerief toebrengt.

Men bewaart met veel eerbied in de Hoofdkerk de zogenaamde Vaan van Constantinus, niemant heeft ze ons kunnen beschrijven/ om dat men die nooit ten volle laat zien. De Sacristie bewaarder die ons de kragten van die Vaan verhaalde/ zeide ons alleen dat het een blaaw kruis was van een onbekende stoffe/ en dat dat kruis het zelve is dat Constantinus verscheen met die woorden: In hoc signo vinces, toen die Keizer tegen Maxentius streed; dog men moet geen agt daar op geven. Het kruis of de gedaante van 't kruis daar de Historie van Constantinus van spreekt/ was maar een teken dat in de lugt verscheen/en geen tastelijk kruis. Buiten dat behoorde men dat kruis geen vaandel te noemen / die bewoording van * Vaandels/ betekend een soort van goufanons vaandels/ of vergulde wimpel. Mezeray verhaalt dat de Koningen van Vrankrijk van de twede stam het Choor-kleet van St. Marten aan 't hooft van hare legers lieten dragen. Maar dat het geslagt der Capers zig byzonderlijker op de aandagt tot St, Denys gezet hebbende/ het Vaandel van die kerk namen/ welk Vaandel de naam van Oriflame voerde. Ik zoude geloven dat de Vaan van Brescia het † Labarum was van Constantyn, waar op die Keizer de naam van Jesus Christus had doen stellen na desselfs overwinning op Maxencius behaalt. Om waarschijnlijker te spreken/ laat ons zeggen zo U E. wil/ dat dit gezicht uit de hersenen van de een of de andere Dromer voortkomt/ zo wel als het blinkend Beelt van de Maget Maria houdende de kleine Jesus in hare armen/ die de Sibille Tiburtina in de lugt aan Augustus liet zien.

Van Brescia op Bergamo volgt men gedurig ter regter zijde/ de Alpen twee of drie mijlen weegs/ voor de twede maal trokken wy over de Rivier Oglio, aan het vlek Palazzuolo. even tusschen Brescia en Ber-

* Zommigen doen het woort Oriflame afdalen van *Flammula* Vaandel of Standaart; en van Aurea zeggende dat dat Vaandel dus genoemt wierd om dat aan een vergulde lans was vast gemaakt. Anderen dat het van een stoffe was van goud en vuur koleur. (*Het was van groene quispels*) *Du Cange.* † *Labarum* was een Vaandel van purper verrykt met goude franje en fyne gesteentens. Constantinus, liet 'er die cyffer van de eerste letters van de naam Christus in zetten ziet het I Deel. 28. Brief.

Bergamo, vijftien mijlen van malkander.

BERGAMO Bisdom.

Bergamo is een sterke plaats en een koopstad. Zy legt op een kleinen berg aan de voet van de Alpes. Buiten dat / haar fortificatien wel bekleet / en in goede staat zijn heeft zy een kasteel met eenige buitewerken die de hoogtens bewaren / van dewelke men haar zoude kunnen beschieten. Bergamo heeft vijf Voorsteden die ieder zo goed als een kleine stad zijn.

Ambrosius Calepinus is by de Augustynen begraven. Hy was van Calipio, een dorp by Bargamo.

Men laat in de Hoofdkerk zien het Graf van den wakkeren Bartholomeus Coglione die de Venetiaanse benden tegen de Milanezen gebood. Het was die Generaal die eerst verzon om met geschut in 't velt te trekken. * In 't Choor van de kerk der Dominicanen laat men ook zien het ingelegt werk van de Dominicanen van Bolonien.

* *Angli in oppugnatione cenomanorum, primum aeneis tormentis utuntur, & urbe potiuntur. An. 1413.* Pol. Virg.

De gemene taal van Bergamo werd voor zo belagchelijk gehouden / dat alle de Harlequins van Italien / dezelve tragten na te praten; maar daar is een ander zaak die niet min onaangenaam onder 't volk van die Stad is. De helft van haar Inwoonders hebben de keel door een lelijke kwaal opgezwollen / die de aangezigten mismaakt / en in mijn oog een zeer walgelijk gezwel is. Het is een zaak die hen als natuurlijk is; en men wil dat ze zeggen dat het twijffelagtig is te weten welk dat een gebrek is / die kwaal te hebben of niet. U E. weet buiten twijffel dat die van het Huis van Oostenrijk meinen dat zy die kwaal genezen / gevende een glas water te drinken / en de tong van de stamelaars los maken met dezelve te kussen.

Het gansche Bergamasc en Milanees werden door de kleine rivieren van de Alpes afkomende / besproeid / en de Inwoonders verdelen dezelve door het gansche land in oneindig veel beekjes / als het nodig is. Dit komt de ongelegentheden van een droogte te baat / en houd het Aardrijk in een wonderbare vrugtbaarheit.

Het overlopen van de rivier de Adda die van het Meir van Como komt / nootzaakte ons om onze Calesse in 't dorp genaamt la Canonica twaalf mijlen van Bergamo te laten staan. Wy trokken aldaar in een schuit over die rivier / niet zonder veel moeiten / wegens de buitegewone snelheit van den stroom. Wy gingen aan de andere kant scheep op de vaart genaamt Navilia della Martesana. Die vaart begint te Trezzo twee mijlen boven la Canonica, en loopt bijna in een regte lijn tot op een halve mijl van Milaan; hare gehele lengte is twintig mijlen. Zy ontleent haar water uit de Adda, maar gelijk de loop van deze Rivier dikmaals zeer afhellende en neerstortende is / eer ze met het vlakke velt water pas staat / zo gebeurt het dat de gemelte vaart recht over la Canonica haar vijf en twintig of dertig voeten overtreft.

Hendrik de VIII. Koning van Engeland zegende goude ringen dewelke zo hy zeide, de kramp genazen; maar Eduard lachte met dat soort van Talismans. Willem de Derde thans regerende, heeft het bygelovige gebruik door de Koningen zyne voorzaten, zedert Eduard de Belyder ingevoerd om de gene die 't Konings zeer hadden aan te raken en ze daar door te genezen, afgeschaft en vernietigt. Plinius zegt dat Pyrrhus de smert in de milt genas met het aanraken der grote toon van de regter voet ten allen tyden heeft men de Grooten gevleit en wysgemaakt dat se mirakelen konden doen.

Vele

Vele Ingenieurs hadden na men zegt op verscheide tijden bezogt de rivier de Adda door middel van een Canaal naar Milaan te leiden / maar niemand had daar in kunnen te regte raken wanneer eindelijk Leonard de Vinci, de volmaakste man zyner eeuw / dit grote werk ondernam en voltooide.

Ik las voor eenige dagen met zo veel verwondering als vermaak / het gene de Hr. Felibien van dien groten man geschreven heeft; ik geloof niet dat men ooit zo veel verdiensten te zamen gezien heeft. Het zal U E. dierhalven niet verdrieten dat ik alhier een kleine afweiding tot zijn voordeel maak. Deze doorlugtige Fiorentyn was van een groote gestalte goed aanzien / zagt / wijs / liestallig / vol verstand / dapperheit en edelmoedigheit. Hy was zo sterk dat hy met eene hand de klepel van een grote klok kon verdrayen / hy kon volmaakt te paart rijden / danssen / schermen / en alderhande fraaye oeffeningen. Ieder een weet dat hy een der voortreffelijkste Schilders van zijn tijd geweest is. Hy en Michel Angelo waren de oorzaak dat Raphael zijn eerste manier van schilderen liet varen. Maar buiten dat / was Leonard een schrander Boukundige / goet Beelthouwer / groot Mechanist, Anatomist, Philozoof, Poëet, Historicus, Het zou niet billijk geweest zijn dat zo een uitmuntend man zijn leven zonder eenige buitegewone bijzonderheden geeindigt had: zijnde dan op zijn vijf en seventigste Jaar te Parys ziek geworden / en François de eerste hem de eer aan doende om hem te gaan bezoeken / deed Leonard eenige poging om zig op te beuren; de Koning naderde om zulks te beletten en de arme zieke stierf in de armen des Konings.

Wy onderhielden ons wegens die grote Man terwijl wy op zijn fraay Canaal voort roeiden. Het land is uitstekend vermakelijk ter regter en ter slinkerhand / en langs de vaart zijn veel fraije huizen / Boomgaarden en Tuinen gelijk wanneer men van Delft na Leiden, of van Amsterdam na Utrecht vaart.

Mijn voornemen was niet U E. voor ons vertrek van Milaan te schrijven / maar dewijl de gelegentheit zig op doet zal ik deze brief voegen by die gene die wy van daag moeten schrijven.

Ik ben,

Myn Heer, &c.

Milaan den 7 Juny 1688.

XXXIV. Brief.

MYN HEER,

MILAAN gezegt de grote is een Aartsbisdom.

* In 't Jaar 1162. liet Frederik de I. genaamt Barberossa dezelve t'eenemaal slegten, en aldaar zout zayen. Hy verschoonde maar eenige Kerken.

Niet tegenstaande de Stad Milaan dikmaals overheert/ en zelfs door * de schrikkelijkste geessels/ pest en oorlog geheel is verwoest geworden/ is ze doch zo wel herstelt/ dat men ze tegenwoordig onder de schoonste en beste steden van Europa mag rekenen. Haar gedaante is tamelijk rond; den omtrek der muren is omtrent tien mijlen/ en men verzekert dat 'er drie hondert duizend inwoonders zijn/ maar ik heb reden om te twijffelen of de gene die zo praten een volkome kennis hebben van 't gene zy te berde brengen. Het is al iets byzonders dat zo een aanzienelijke Stad midden in het land zonder zee/ † en zonder rivier gebouwt is.

My komt te binnen dat ik in een Latijnsch Schrijver gelezen heb/ dat Mediolanum of Mediolana aldus genaamt wierd ‡ a sue dimidia lanata, zijnde dat varken half met wol bekleet gevonden ter plaats alwaar de fondamenten deser Stad gelegt wierden. Doctor Lassels zeer gelukkig in 't vinden van de oorsprongen der woorden/ meent dat Milano wel zou kunnen afdalen van Mirano, om dat het zegt hy/ een verwonderens waardige Stad is.

Het eerste dat onze Leidsman ons te Milaan liet zien/ is geweest het berugte Cabinet ⸸ van wijlen den Kanonik Manfredi Settala; een persoon niet min edel dan rijk/ en niet min vernuftig om met eige handen te werken/ als fijn van geest/ en geleert in alle manieren. Zo een Man kon niets dan een goede keur doen. Ook vint men in dat Cabinet niets of het mag wel met aandagt bezigtigt werden.

My

† Men heeft 'er schoon bron water, en vele kleine beekjes door 't gantsche land. Daarenboven verschaffen de Canalen komende d'ene van de Adda, en de andere van de Tesin, een lopend water in de binne gragt van de Stad. (de versterking of de buiten werken zyn zedert de plondering van Barbarossa aangelegt geworden) Galeas Visconti, vader van Azzon ondernam om een vaarbare gracht te maken van Milaan op Pavyen, maar de dood belette de uitvoering van dat voornemen. Men ziet het begin van die vaart by de poort van Pavyen.

‡ *Circa annum Mundi* 4809 *Mediolana Civitas conditur, sic dicta, quod ibi apparuit sus, quæ pro media parte portabat lanam pro pilis.* Wern. Rolwink.

Et quæ Lanigerâ de sue nomen habes. Sidon. Apol.

⸸ Daar zyn twee Beschryvingen van dat Cabinet; de eene in 't Latyn door Paul. Mar. Terzago; de andere in het Italiaans door P. Fran. Sçarabelli.

Wy hebben 'er in opgemerkt verſcheiden ſoorten van zeer aardige konſtwerken / ſtrekkende tot het uitvinden van een eeuwigdurende beweging / ſpiegels van alderhande fatzoen; * zonne wyzers / uurwerken / ſpeeltuigen / oude en hedendaagſche / waar van eenige door den Hr. Settala zijn uitgevonden / Boeken / Gedenkpenningen; curieuſe ſleutels en ſloten; ſignetten: ringen / ſchilderijen; Indiaanſche werken; Mummies, wapenen; vreemde klederen; lampen / kruiken / Afgoden / en oneindig veel andere zoorten van oudheden; vrugten / berg-ſtoffen / dieren; duizend zoorten van ſchulpen; werken van blik / hout / amber en yvoor? Een groot ſtuk linnen van Amianthe, en zonder my verder in te laten in een wijdloopig verhaal / 't welk ik gezegt had niet meer te zullen doen / al het zeldzaamſte en curieuſte dat de konſt ende natuur konnen verſchaffen / zonder zelfs de monſters te vergeten.

De ſchotel van geel Amber twee voeten in zijn middelijn / is een ſtuk dat opmerking verdient.

Daar zijn vele onbewerkte ſtukken Amber van het zelve zoort / in welkers binnenſte men beſcheidentlijk zien kan / ſprinkhanen / ſpinnekoppen / mieren / muggen / en verſcheide andere zoorten van bloedeloze diertjes. † Dit dunkt my bewyſt klaar genoeg hoewel 'er verſcheide gevoelens over de natuur van het Amber zijn / dat die ſtoffe niet anders is als een gom of hars die zig in de lugt of in 't water verhard / of door eenige andere oorzaak die ik thans niet wil onderzoeken. Als een mier by voorbeelt zich op een verſche en lijmagtige plek van die gom zet zo kleeft zy 'er vaſt op / en de klomp van die weke en lijmagtige ſtoffe zig komende te vermeerderen en vaſter te werden / blijft 'er de mier t'eenemaal in begraven. Dit waren ook juiſt de gedagten van Martialis.

Dum Phaëtontæa formica vagatur in umbra,
Implicuit tenuem ſuccina gutta feram.
Sic modo quæ fuerat vitâ contempta manente,
Funeribus facta eſt tunc pretioſa ſuis.

Schoon het onwederſprekelijk waar is dat de Eenhoornen maar verdichtzelen zijn / en de hoornen die men haar toeſchrijft de tanden zijn van een viſch die men in de Noordzee vangt; zijn 'er in dat Cabinet drie of vier van die zelve tanden / die men echter wil verzekeren dat hoornen van de gewaande Eenhoorn zijn. Men zegt te Venetien het zelve van de Tanden die in hare Schatkamer bewaart worden / en vele andere blijven even hartnekkig in dat gevoelen.

* Een zyworm, een mier, en verſcheide andere ſteen geworden bloedeloze diertjes

Een koets door vier paarden getrokken, gevolgt van jagers te voet en te paart, dat alles van een enig ſtuk yvoor, en zo ſubtiel bewerkt, dat door het oog van een gemene naald kan gaan.

Een weluitgezogte Biblio theek beſtaande uit by de tien duizent boeken.

† Daar zyn ook in dat Cabinet, ſtukken kriſtal waar in verſcheide zoorten van dingen beſloten zyn; en onder anderen een Olijf blad en een droppel water die men ziet dat zig beweegt.

Een vreemde zaak / dat nooit eenig mensch dat dier ontmoet heeft / en dat de heele wereld nogtans met deszelfs hoornen vervult is. Ik ben verzekert dat ik 'er voor mijn hooft meer als hondert gezien heb: buiten die soort van visch tanden / moet men weten dat 'er ook uit de aarde werden opgegraven / die 'er zeer wel na gelijken / niet tegenstaande de stoffe verscheiden is.

* Montagne beweert dat de Remo na een schulp vis is.

De Remora die de Galey van den ongelukkigen * Antonio tegen hield / is hoe vermaart ook / al mede een verziert dier / dat men zonder twijffel in dezelve rang met de Eenhoornen mag stellen. Ondertusschen moet men ze in de Cabinetten van rariteiten hebben / op dat 'er niets ontbreke. Ten dien einde kiest men kleine visschen die weinig bekent zijn / ten naasten by van de grootte van een Haring. Ik heb 'er te minsten een dozyn van gezien / en ik ben verzekert dat geen een van de twaalf van 't zelve soort is.

† De fondamenten wierden 'er van gelegt den 13. Juny 386. door J. Galeas Visconti, eerste Hertog van Milaan. Daar was te voren op dezelve plaats een kerk genaamt St. Maria Magg. Het is het middelpunt van de Stad.

† De Hoofdkerk van Milaan is een ongelooffelijk werk; Ik heb gevonden dat die kerk een zesde part kleinder als St. Pieter te Romen is / dog daar is egter oneindig veel meer werk aan.

Daar zijn niet als eenige gedeelten van de kerk die t' eenemaal voltooit zijn. Daar is reets drie hondert jaren aan gewerkt / maar waarschijnlijk is het voornemen om nooit een einde te maken / om dat het belang van het Kapittel zulks niet mede brengt. De giften by uiterste wille / en andere geschenken die men geeft tot het bouwen van de kerk / brengen onnoemelijke sommen by / waar uit men verscheide gebruiken kan trekken. Ik heb in de kerk een opschrift gezien op marmer met goude letters geschreven / ‡ waar by gezegt werd dat zekere Jan Carconus een Milanees / by zijn afsterven de somme van twee hondert dertig duizend goude kroonen na liet om aan de voorgevel van die kerk te werken. Zy hebben 'er misschien nog wel duizendmaal zo veel by ontfangen volgens de zelve intentie van verscheide Testateurs. Ondertusschen blijft de voorgevel byna altyd bloot. Het is maar een lokaas of een net dat altoos gespannen staat.

Om de waarheit te zeggen zo geloof ik ook dat zy zig verlegen gevonden hebben / wegens de schikking om die voorgevel te bouwen / de reden van gelijkvormigheit / vereischte wel dat deselve op zijn Gothisch gebouwt wierde gelijk gelijk al het overige / maar wil men de goede smaak volgen / zoud 'er een andere Boukunde dienen te wezen. Het geen my die gedagte gegeven heeft / is dat ik in het begonne reets van het een en het andere zie / 't schynt dat ze wat gedwongen zijn geweest en gewankelt hebben. Het veiligste voor hen is altijd maar na zig te nemen / en zig om het overige niet te bekreunen.

‡ *Templi hujus frontierigendæ, atque ornandæ.* CCXXX. *Aureorum millia legavit*, Jo. Petrus Carcanus Mediol. &c.

Pauf-

Paus Maarten de V. het * Autaar gezegent hebbende eer dat de kerk St. Karel Borromeo toegewijd was; wierd 'er † voor dien Paus een Beelt in 't koor van de zelve kerk opgeregt. Ik heb opgemerkt dat men hem zonder baart uitgebeelt heeft in de gedaante van een Jongman / niet tegenstaande hy vijftig jaren oud was toen hy verkoren wierd. Agter het koor ziet men op twee marmere tafels / de Catalogus der Reliquien van de kerk. Ik heb 'er ook gevonden een end van de staf Moses. ‡ De nagel van de kruiciging / waar van men zegt dat Constantinus een mondstuk van een toom liet maken / is de Reliquie voor de welke men te Milaan / de meeste eerbied heeft. ⸸ Dezen nagel of mondstuk is aan het gewulfzel boven het groot Autaar vastgemaakt tusschen vijf wasch kaarssen die nagt en dag branden. De Kardinaal Borromeo genaamt St. Karel droeg het in een plegtige Processie in 't Jaar 1576. om de pest te doen ophouden. Die Kardinaal was bloots voets / en had een groot touw om den hals / hoewel hy ook zijn gewoonlijke sieraden aan hadde.

** De vloer van die kerk is schoonder en vaster als die van St. Pieter te Romen: te St. Pieter zijn het maar bladen van marmer die reets slijten en die 'er binnen weinig tijd zekerlijk zullen uitvallen / daar in tegendeel hier de vierkanten veel dikker zijn.

De metzelaars houwen de steen / en de vrouwen naijen / spinnen / of verkopen vrugten in t' midden van de kerk / het welk gevoegt by haar duisterheit / en dat vele dingen nog onvolmaakt zijn / heeft het bin-

* Den 16. October 1648. kwamen meer als hondert duizent Vreemdelingen te Milaan om die plegtigheit te zien. Vele menschen wierden in het gedrang verstikt. *P. Mor.*

† Dit Beelt wierd door zekere Jacobinus gemaakt, dewelke in de Inscriptie die men daar onder ziet, gauwer als Praxiteles werd gezegt te zyn.

—— Præstantis imaginis Author.
De Tradare fuit Jacobinus in arte profundus,
Non Praxitele minor sed major farier au sim

Dit laatste Veers leutert. Daar digte by is ook het Beelt van Pius de vierde.

‡ Men beweert dat men te St. Jan de Latran die stok of geheele staf heeft. Ik heb van het stuk gesproken dat men te Florencen ziet; zie hier een twede, en Baronius na Glaber, zegt dat men in 't jaar 1008. een ander te Sens vond. De Rabbi Abarbanel na een lange verhandeling en veel dromen over die Staf, besloot dat Mosis dezelve na den berg nam alwaar hy stierf, en datze in 't Graf van die Profeet gelegt wierd. *Het zy hoe het wil*, men heeft nooit geweten wat 'er van geworden is, alzo min als de Arke.

⸸ Eenige geloven dat Theodosius de Groot het aan St. Ambrosius gaf, en andere zeggen dat die Saint het ging zoeken in de winkel van zekere Prolino oud Yzerkoper te Romen. Zynde in een droom verwittigt dat hy het 'er vinden zoud.

** Die vloer is nog niet voltooit; dezelve zal ses en festig duizend twee hondert en t'negentig kroonen kosten, zonder die van het Choor daar by te rekenen dewelke vyf duizend twee hondert vyftig kronen gekost heeft. *P. Morigi.*

binnenste van de kerk niets frays of dat het gezigt veel vermaken kan.

Wy klommen boven op den Toren van waar men niet alleen Milaan kan zien / maar men ontdekt ook vier of vijf andere steden in de ruime vlakte van Lombardien. Men ziet ook de Alpen die zig aan het Apennin na de kant van Genua voegen. De grote klok werd St. Ambrosius genaamt; zy heeft seven voeten in haar middellijn / en weegt dertig duizend pond.

Regt over die kerk is een grote plaats / alwaar ik in agt nam dat 'er gemeenlijk s'avonds 30 a 40 koetsen waren die nu en dan van tijd tot tijd bleven staan / op dat de gene die 'er in zaten / de voorbijgaande zouden kunnen zien. Het is een zeer byzondere manier van wandelen. Daar is een wandeling; zijnde een grote straat van de voorstad die niet bestraat is en die men * alle dagen nat maakt / gelijk men het Voorhout in den Haag doet.

De Ambroziaansche Bibliotheek wierd dus genaamt door Frederik Borromeo Cardinaal en Aartsbisschop van Milaan die ze stichtede en aan St. Ambrosius toewijde. Ik heb in een kleine beschrijving van die Bibliotheek te Tertona gedrukt gelezen / dat ze uit twaalfduizend Manuscripten bestaat en twe-en-seventig duizend gedrukte boeken.

Maar die Schrijver is geweldig bedrogen; ‡ men ziet wel dat zulks niet wezen kan / en buiten dat heeft ons de Bibliothecaris gezegt dat'er niet meer als veertig duizend Exemplaren in alles zijn. Alle morgen gaat die Bibliotheek open gedurende twee uuren / en 's middags ook twee uuren. Men heeft vuur in de winter / en men vind'er stoelen en lessenaars met het zelve gemak als in de Bibliotheek van St. Victor te Parijs.

Men deed ons agt geven op een groot boek vol Teekeningen uit de Mechanica, die men zegt van de eige hand te zijn van Leonard de Vinci. Al het schrift is slinks / zo dat men een spiegel moet hebben om het te lezen. Zy hebben tegen de muur aangeschreven / dat een ko-

* Daarom noemt menze *Stredamarina.*

‡ Ph. Vannemachero en Ch. Torre verzekert dat die Bibliotheek met veertien duizend MSS. verrykt is, maar zy zeggen niet van het getal der gedrukte boeken.

Zy is veel vermeerdert geweest door die van Vincent Pinelli R. Lass.

De Overzetting van Josephus door Rufin is een van de oudste Manuscripten van die Bibliotheek. *G. Burnet.*

Fabio Mangoni was 'er den Architect van. Zy vervat verscheide vertrekken. De grote Zaal is lang 40 vademen (of 75 voeten) en breer 16 vademen (of 30 voeten.) Men heeftze niet konnen verwyderen wegens de naburige Kerken en huizen. Behalven de Boeken en Schilderyen, bewaart men hier verscheide Collectien van zeer schoone Medailles; met rare stukken van Beeldhouwers en Bouwkunst, zo Antykenals op het antyke nagemaakt. Pater Boschi heeft een Tractaat gemaakt; *De Origine & statu Bibliothecæ Ambrosianæ. C. Torre.*

Koning van Engeland die zy niet noemen / drie duizend pistolen voor dat boek heeft willen geven.

Naast aan de Bibliotheek is een Academie van Schilderkunst / alwaar men ons veele goede Schilderyen heeft laten sien. My heugt van een Historie van de Heere Christus wassende de voeten zijner Discipelen door Raphael; van de vier Elementen door Brugle; en van een Clemens de X. zo wel nagebootst / dat men daar door bedrogen werd.

De Citadelle van Milaan is een regulier seshoekig stuk wel bekleet en met Geschut voorzien / met goede Grachten en een goede Conterscharp / maar men behoorde de oude Muren / Torens / Binnenkasteelen en alle andere ouderwetze Fortificatien tot de grond toe te slechten: Indien dit alles schoon gemaakt was / zou de plaats daar door oneindig veel beter zijn. Na dat wy de Wal rond geweest waren / liet men ons in een Zaal van 't Logement des Gouverneurs gaan / om ons omtrent twintig Soldaten te laten zien / die wat posturen maakten / en hare Spaansse Sarabandes probeerden om het Feest van 't Corpus Domini te vieren. Zy zouden als hansbeulingen gekleet werden en aan 't hooft van de Processie gaan al * danssende hun Baletten.

Zonder van kerken nog kloosters te spreken / zijn het Paleis van den Gouverneur, dat van den Aartsbisschop / de Hoven van den Marquis Homodeo, Graaf Barth. Arese en van S. T. Marini, het † Kweekschool; het Switzers Collegie; het Collegie van Breva der Jesuiten; het Stadhuis en het groot Gasthuis / de voornaamste Gebouwen van Milaan. Het groote Hof van het Gasthuis is een Vierkant van hondert en twintig schreden / en de binnenste Galderyen / van twee verdiepingen werden op ieder zyde en op ieder verdieping / onderschraagt door twee en veertig Kolommen ieder van een stuk en van een zoort van marmer uit de naburige Alpes. Het Lighaam van het Gebouw is van klinkers / maar die klinkers zijn met verscheide sieraden van Bouwkunst voorzien. Het oude Gasthuis is aan dit gevoegt / en die twee te zamen / maken maar een uit.

‡ Het Lazaret hoort ook nog daar aan. Het is een Gasthuis voor

de

* 2. Sam. (c.16.&c)

† Dit Gebouw wierd door Karel van Borromee gestigt; en Joseph Mela was 'er de Architect van een en dezelve Galdery lang 94. vademen (of 176 voeten en 3 duimen) en breed 9, of 16 voeten en 10 en een halve duim, loopt rontom een groote vierkante plaats. De eerste Order is Doris, de tweede is Jonis. Op het groot Portaal ziet men aan de eene kant de Godvrugtigheit, hebbende een Zon de vader zynde van het ligt op de borst: en aan de andere zyde, de wysheit die vrugtbare borsten voor hare Voesterlingen vervaardigt. *C. Tor.*

‡ Begonnen in 't Jaar 1489 door Hertog Lodewyk Sforce, gezegd de Moor, en voltoit door Lodewyk XII. in Jaar 1507. De Bramante was 'er den Architect van.

de Peszlekken / twee of drie honderd schreden van de stad. Het bestaat uit vier galderijen in een vierkant aan een gevoegt / vervattende ieder tweeentnegentig kamers ; met een overdekte galdery van marmere pilaren / die van binnen rondom loopen / vermits ieder kamer twintig voeten breed is of wat minder / zo moet met de dikte der muuren / ieder galdery omtrent agtien hondert voeten lang zijn. De grote plaats van binnen is een velt dat door verscheiden beken van levendig water besproeit werd / en midden in dat vierkant is een Autaar onder een verhemelzel door kolommen onderschraagt. De deuren der kamers zijn dierwoegen geschikt / dat de zieken ieder van hun bed de Mis konnen zien doen.

De kerk die men thans die van St Ambrosius noemt / is dezelve waar van die oude Leeraar den ingang aan Theodosius weigerde by de gelegentheit die U E. niet onbekent is. Men ziet daar schilderyen en Beelthouwers konst ten tyde van de diepste onwetentheit gemaakt. Men heeft 'er ons ook doen aanmerken een kopere slang die op een marmere kolom staat. Donat. Bossi gelooft dat het een figuur van de Slang van Esculapius is. Morigi, Besozo en eenige anderen zeggen dat het een copy is van de Slang die Moses in de Woestyne opregtte/ en zy brengen eenige Kronijken by die dat gevoelen sterken. Anderen hebben hare redenen om te geloven dat die van de stukken van die Slang gesmolten is. Met een woort het volk twyffelt geensins of het is die Slang zelfs in eigener gedaante. En in dat gevoelen neemt men zomwijlen zijn toevlugt tot deselve als tot een van de kragtdadigste Reliquien. D. Bossi en Karel Torre zeggen dat zy getuigen geweest zijn / van de Godsdienstige eerbewijzing die verscheide reizen aan dezelve bewezen is.

Tristan Calce verdenkt dat het een Memoriaal is van eenige buitegewone geschiedenisse, gelyk de Gans van 't Kapitolium. Ziet de *Exercitationis Sacrâ van* M. George Mœbius; *de Æneo Serpente* II. Kon. kap. 18. v. 4.

Te St. Eustorge wert het graf bewaart alwaar de drie Koningen waren eer dat men ze na Keulen bragt. De reuk van heiligdom die in dat graf gebleven is / geneest ten vollen zo men zegt / maar onderneemt geen zware cuuren. Ten dien einde heeft men te Milaan zulke goede Lieve-vrouwen en zo kragtdadige Reliquien als 'er in gansch Italien zijn. Te St. Alexander alleen werden 'er van hondert vier en veertig duizent Martelaren bewaart / uit de Catacomben van St. Sebastiaan.

De andere rariteiten van Milaan zijn werken van staal en van kristal; het kristal vind men daar digte by in de Alpen. De grootste stukken werden 'er uitgehouden om spiegelglazen van te maken; maar zy komen zelden tot een voet in het vierkant.

Het spreekwoort zegt dat die Italien goet wilde doen, Milaan zou moeten verwoesten. Sommige verstaan daar door dat het zou wezen met de negotie van Milaan over Italien uit te breiden. Andere menen dat dit spreekwoort hier uit zijn oorspronk heeft / om dat Milaan

laan * altoos dodelijke oorlogen aan Italien veroorzaakt heeft.

Wy gingen expres na het huis van den Marquis van Simonetta twee mijlen van Milaan om een † echo aan te horen die meer als honderd reizen de laatste sillabe herhaalt. Men vervoegt zig na een ope Galdery van eene der vleugels van dat huis / en de echo antwoort van de andere vleugel / ieder toon vermindert allenkskens gelijk het stuiten van een groote bal.

In 't gaan van Milaan na Pavyen dat 'er maar 15. mylen van daan legt; namen wy een kleine omweg om het vermaarde ‡ Karthuizer Klooster te zien / 't welk gestigt wierd door ⟊ Jan Galeas Visconti, eerste Hertog van Milaan. Het lichaam van de kerk is een Gothis gebouw; maar de kapellen ** en de Autaren behoeven niet te wijken voor het rijkste en het best bewerkte dat 'er in de kerken van Napels is. Het klooster is ook zeer schoon / en de perken / tuinen / rivieren / toegangen / met de andere toebehoren van dat huis / maken 'er een zeer aangename verblijfplaats van. Het getal der Monniken beloopt tegenwoordig agt-en-vijftig.

†† De arme stad Pavyen heeft al haar oude luister verloren. Men zou niet zeggen als men ze ziet / dat ze de verblijfplaats van meer als twintig Koningen en de Hoofdstad van haar koningrijk geweest is. Het Kasteel is een oude klomp 't welk als verlaten is / en de fortificatien van de stad zijn ook in zeer slegte staat. Om Pavyen te zien / heeft men maar door de grote straat te gaan; 't gene ter regter en ter slinker zijde legt is droevig bewoont.

Zo veel als wy zien konden / is de ‡‡ Universiteit heel vervallen / zo wel als de rest. Daar zijn vijf Collegien, waar onder dat van Borromeo uitmunt wegens de schoonheit van het gebouw. De Studenten gaan door de stad met hunne japonse rokken / en die van ieder Collegie hebben verschillende Stolen.

Regt over de Hoofdkerk die een oude lage kerk is / duister en heel verkeert gebout / is een ⟊⟊ metaal beelt te paart 't welk men meent van Antoninus de Godvrugtige te zijn. Men noemt gameenlijk dat beelt gemeenlijk *Regisole*, maar ik heb de redenen van die benaminge niet kunnen horen. Ik weet wel dat men het dus al noemde in

* Die stad is 40 malen belegert en 22 malen verovert geweest. *Du Val.*

† Lucretius recemt een echo dewelke zyn wederstuiting tot seven malen verdubbelt. *Sex etiam septem loca vidi reddere voces Unam cum jaceres, l. 4.*

‡ In de vlakte van Barco.

⟊ Het is de zelve die de Hooftkerk van Milaan gestigt heeft.

** Alle de schilderyen van de kapel van de St. Michiel zyn van P. Perugin, Meester van *Raphaël*.

In de Sacristie werd veel werk gemaakt van een Christus met doornen gekroont, van *Rassignani*. De schilderyen van het choor, zyn van *Daniel Crespi.*

†† PAVYEN. Universum. Bisdom.

‡‡ Gesticht door Karel de Groot herstelt door Karel de IV. Boecius was van Pavyen geboortig.

⟊⟊ De toom, buikriem, spooren, en stygbeugels zyn stukken die 'er nieuwelyks bygevoegt zyn.

de tijd van Platina, en my heugt zelfs dat die * Schrijver zegt dat hy gelooft dat het van Ravenna overgebragt wierd / toen die stad door Koning Luitprandus verovert en uitgeplondert wierd. Paul. Jov. (Hist. l. 25.) zegt met veel sekerheit dat het van Antoninus is / maar ik weet niet of hy 'er wel van onderregt was / als mede van 't gene hy 'er by voegt dat Lautrek het aan een van zijn Soldaten genaamt Hostesse, weg schonk / om dat die Soldaat de eerste op de Bres was geklommen. Diergelyke Beelden werden (zelden aan een Soldaat gegeven.

Het was zo men zegt dezelve Koning Luitprandus dewelke van Sardinien te Pavyen het lighaam van den H. Augustyn overbragt en in de Kerk van St. Pieter † begroef/ daar de Augustynen thans den Dienst in doen / maar men heeft nooit de plaats geweten waar dat Lighaam gelegt wierd ‡ / en het pragtig Marmere graf / 't welk men in de Kapelle ter zyde de Kerk laat zien / is niet als een Eergraf dat de Monniken van die Order voor hem opgeregt hebben.

Te Pavyen in een Boekverkopers winkel zijnde / zag ik by geval de History van die Stad door Bernard Saccus een van hare Burgers beschreven / en ik vond in die Schryver bericht wegens het overbrengen van het Lichaam van St. Augustyn. Ik copieerde het voornaamste dat hy 'er van zegt / en dewyl zulks niet lang is / zal ik het hier neerstellen. In Templo D. Petri à Luitprando edificato, conditum Augustini corpus fuit: & ne facile resciri posset, ferunt Luitprandum tribus locis effossis, structisque sepulchris alibi deinde nocte, paucis operi adhibitis, jussisse corpus condi, omnibus sepulchris eadem nocte occlusis, ut certa corporis sede ignorata, difficilior in avum fieret occasio, ejus perquirendi rapiendique. Constructum deinde alio seculo sacellum Divo Augustino fuit, juxta Templum Divi Petri, in quo sacello, Arca marmorea ac celebris, composita est, ‡ Augustini sepulchrum repræsentans.

Ik heb uit denzelven Schryver verstaan dat de Landstreek ontrent Pavyen uit de natuur twee maal 's jaars zeer goede Aspersjes voortbrengt / en datze de meeste Boeren rauw eten.

Ik heb ook gelezen dat de Pô die tegenwoordig vyf a ses mylen van Pavyen af legt / aldus sijn loop verandert had / en dat men nog vyf hondert schreden van die stad zyn oude grond ziet leggen / het welk de plaatzen van eenige oude Aardklootbeschryvers uitlegt / dewelke Pavyen als dicht aan de Pô afbeelden. Padus / voegt 'er dien Schryver by / sæpe totus ab alveo prosiliens, alium sibi extemplo alveum sine fossoribus eruit. Si ab Apennino aquarum copia irruat, fluctus in adversam ripam torquet: contra vero, si ab Alpium latere, aquarum impetus fiat. Si ex utraque parte, effertur supra modum.

Ik zal hier in 't voorbygaan opmerken dat die berugte rivier zo wel

* In 't leven van Paus Gregorius de II.

Men laat in de Hoofdkerk een zoort van een Scheepsmast zien, 't welk het volk de Laus van den dollen Roeland meent te zyn.

† St. Pieter in den Hemel vergult.

‡ Ik heb verstaan dat men omtrent het einde van 't jaar 1695 het lighaam van Augustinus in een zilvere kist meent gevonden te hebben.

‡ B. Sac. 1. 10. c. 3.

wel als de Volga en den Donauw die de twee vermaardste stroomen van Europa zyn / van het Westen na het Oosten loopt. Daar zyn'er vele andere / onder dewelke ik de vermaarde Theems niet vergeten moet; ik kan niet begrypen op wat grond sommigen valschelyk aanmerken dat de rivieren niet tegen het Oosten stromen.

In het uitgaan van Pavyen, zyn wy de Tesino * langs een overdekte ** brug overgetrokken. Die rivier is zeer snel en de grootste van alle de gene die in de Pô vallen. Men vreest haare overstromingen / om dat haar wateren een dodelijke hoedanigheit hebben voor de weilanden die 'er van besproeit werden. Wanneer het gebeurt dat de Tesino gedurende agt dagen overstroomt / 't welk doch zelden gebeurt / doet haar koude de wortelen der aardvrugten sterven / en de aarde heeft eenige jaren tijd nodig om tot haar vorige stand te komen. Dat is een groot onderscheid tusschen de wateren van deze rivier en die van de berugte Nyl.

Eertijds wierd Pavyen genaamt Ticinum na de naam van die rivier die haar muren besproeit; maar Saccus verhaalt dat men haar naam veranderde / wanneer na dat het door Odoacer † verwoest was geweest / die Vorst aan de Inwoonders van Pavyen een vrijdom van vijf jaren vergunde met verlof om de Stad weer op te bouwen. Zy noemden ze Papia, quasi piorum Patria. Niet gelijk sommige zeggen om dat ze toemaals het Christendom omhelsde / alzo ze het zelve alreets voor lang aangenomen had / maar om te beter uit te drukken de liefde / of zo als men ook zegt / de godvrugtigheit tot het vaderland / van de gene die zig na Ravenna verVoegden / om des Konings genade af te smeken; Me si audieritis, zeide een van de Gedeputeerden na zijn wederkomst / nomen inveniemus quod nostræ pietatis officia in Patriam restituendum, paucis syllabis posteritati attestabitur, & Ticini nomen æquis restituetur. Papia piorum Patria, &c.

Ten opzigte van Pavijen zal ik nog aanmerken dat twee Koningen aldaar zijn gevangen geworden; namentlijk Didier door Karel de Groot / en Francois de eerste / door Keizer Karel de vijfde

Ik ben

Myn Heer, &c.

Pavyen den 13 Juny 1688.

* De Tesino loopt zo snel, dat wy in min dan drie uren, met een roeyer meer als dertig mylen afleiden zegt D. Burnet.

** Gemaakt door J Galeas. De Inscriptie die boven op de deur van die brug aan de zyde van de stad staat, wierd voor wylen de Koningin moeder van Spanje gemaakt, suster en schoonmoeder van de tegenwoordig regerende Keizer, toen zy door Pavyen trok om na Spanje te gaan. De Reiziger zal een andere Inscriptie kunnen in agt nemen over 't zelve subject te Alexandria op de hoek van de groote plaats. De brug van Pavyen is drie hondert gemene schreden lang. † In 't Jaar 472.

XXXV. Brief.

MYN HEER,

Voghera.

NOVI.

Vijftien mijlen van Pavyen hielden wy in het vlek Voghera ons middagmaal / en kwamen den zelven dag in de kleine stad Novi, leggende aan de voet van den Appennin, dertig mijlen van Genua en onder de gehoorzaamheit van die Republyk.

TORTONA.

Bisdom, Men kan verscheide oude opschriften zien in het Hof van des Bisschops Paleis. De Augustyner Nonnen maken zeer fraaye werken van stroo, en men kan die koopen.

Tusschen Voghera en Novi passeert men door Tortona, een kleine stad die verwoest en slegt gefortificeert is. Het kasteel hoewel irregulier en niet wel onderhouden/ is nogtans sterk genoeg wegens deszelfs gelegenheit / over eenige tijd wierd 'er een groote oude grafsteen opgegraven / die men tegenwoordig aan den ingang van de kerk ziet. Hy is met verscheide uitgehouwe beeldwerk verciert / waar onder ik de Historp van de val van Phaëton opgemerkt heb. Onder tusschen zeide my een Priester zo als wy uit de kerk kwamen dat 'er reden was om te twijffelen of dat graf wel van een Heiden geweest is. De volstrekte noodzakelijkheit om te vertrekken deed my met leetwesen het onderzoek van dat gedenkteken staken. Fred. Barberossa liet Tortona slegten ter zelver tijd als Milaan, het oude Dertona was op de hoogte gebouwt daar nu 't kasteel staat. Tusschen Novi en Genua ziet men niet als bergen / en daar is langs die hele weg niets dat merkwaardig is.

GENUA. gezegt de trotze. Aartsbisdom, zedert het Jaar 1494 tot aan 't Jaar 1528 heeft de staat van Genua meer als twaalf zoorten van Regeringen gehad.

U E. weet dat de stad Genua * aan het einde van een inham gelegen is / ten dele aan het afhellen van den berg / die een halve maan rondtom dien Inham maakt / en ten dele op het weinige vlakke land dat 'er aan de voet van dezelve berg op den oever van de zee legt / doorgaans zijn de straten zeer nauw / en de huizen ses a seven verdiepingen hoog op de laagste plaats van de stad. En na mate dat het Theater rijst / werden de huizen lager en wijder van malkanderen gezien. Die gelegenheit is zeer aangenaam op het gezigt / maar zy is aan de andere kant zeer ongemakkelijk; ook ziet men niet veel koetsen in Genua rijden: de Dames bedienen zig van draagstoelen / en de mannen van aanzien hebben Chaisen, of kleine Calessen die ze zelfs mennen.

De stad is met een dubbelde fortificatie omringt die haar van agteren bedekt / en die aan ieder kant tot op den oever van de zee uitkomt.

De

De naaste en beste van die Fortificatien bevat eigentlijk de stad / en de twede omvangt alle omleggende hoogtens en bergen.

Het is my reeds dikwils gebeurt geen overeenkomst te vinden tusschen het gene ik had horen zeggen / en het gene mijn oogen my hebben doen ontdekken / maar dat onderscheid is my noit groter voorgekomen als te Genua. Het gemeen gevoelen is doorgaans dat Genua van marmer gebouwt is. Nauwlijks kan men van Genua spreken in landen die 'er ver af leggen / of men voegt 'er ten eersten by dat die stad gantsch van marmer is; men heeft 'er haast een spreekwoort van gemaakt. En dat is nog het vreemdste / dat vele menschen die het gezien hebben / die taal gewoon zijnde / altoos het zelve daar van verhalen / het zy dat zy het gezien hebben zonder daar agt op te geven; het zy datze vermaak nemen om de menschen in haar dwaling te laten / liever als hare vermakelijke denkbeelden te storen. Het zy eindelijk dat zy zig van het algemeen vooroordeel willen bedienen om die plaats van hare Beschrijvingen daar mee te vercieren.

Rubent heeft een boek van de Paleizen van Genua gemaakt.

Niet tegenstaande dit alles / zal ik U E. zeggen dat het volstrekt valsch is dat Genua van marmer gebouwt is. De gehouwe en gebakke steenen / of het een en het ander zamen gemengt zijn de gemene boustoffen / en een pleister van kalk overdekt by na alles.

Onder de Heeren huizen van de Strada nuova ziet men wel is waar eenige daar het marmer niet aan gespaart is: daar zijn 'er zelfs vier of vijf welkers gevels byna altemaal van marmer zijn; maar dat zijn al de marmere huizen die men in Genua zoeken moet; ziet eens of men daar uit zeggen kan dat die stad van marmer gebout is? Men zou zekerlijk meer gront hebben om staande te houden dat de stad Londen van enkel gehouwe steen / of dat Parys van klinkers gebouwt was.

Hoewel Genua niet altemaal van marmer is / heeft ze egter zeer schone gebouwen. In de vijf of ses straten die de wijdste zijn / en in de pragtige voorstad van St. Pietro d'Arena, is het zeker dat de huizen van een buitengewone schoonheit en grootte zijn. Ik zal 'er by doen dat de Leijen en de glazen te Genua zo gemeen zijn als ze in de meeste andere steden van Italien raar zijn.

Ik heb zo dikwils horen spreken van de tuinen in de lugt die men te Genua ziet / dat ik my verpligt vind om 'er U E. iets van te zeggen. Indien men altijd de zaken verhaalde zo als ze zijn / en dat men de dingen maar bloot by haar naam noemde / zouden de gene die te Genua niet geweest zijn / zig geen buitengewone denkbeelden maken van die gewaande tuinen in de lugt / als of het eenige konstwerken van de Opera of eenige Copyen van de vermaarde tuinen van Semiramis waren. Daar is te Genua zo weinig platte grond dat

gelijk ik het U E. reets gezegt heb / men genoodzaakt is de straten eng / en de huizen zeer hoog te maken / waar uit men besluiten kan dat het zwaar valt ruimte te vinden om tuinen te maken. Om die reden is het dat vele menschen de daken van hare huizen met kisten en blompotten voorzien; en misschien dat ze sommige vol aarde leggen / als het gebouw de zwaarte verdragen kan. Zie daar de tuinen in de lugt waar van sommige menschen zo veel geruchts maken. In dien zin zijn 'er vele zaken die in de lugt zijn / die men niet eens waardig oordeelt om 'er agt op te slaan.

De Fransche Bomben hebben de fraaijste plaatsen niet beschadigt om datze op de menigte der huizen in het hert van de stad doelden / daar zy niet dan al te wel getroffen hebben / niet tegenstaande de gedane reparatien, zijn 'er tegenwoordig nog meer als vijf-hondert huizen in een kwartier die onder de voet leggen. En het gene dubbelt smertelijk valt: is dat de gemeene luiden aan welke die meeste huizen toebehoren / in 't verliezen van dit / alles verloren hebben; zo dat verre van in staat te zijn omze weer op te bouwen / zy zelfs de onkosten niet konnen doen van de puin te laten opruimen. Het is dan zeker in die plaats niet daar men Genua het pragtige moet zoeken.

Men liet ons in de kerk van onze Lieve-vrouw der wijngaarden een Bombe zien / die 'er in viel zonder eenig effect te doen. En men zou ons geern gezegt hebben dat het uit ontzag was voor die geheiligde plaats / maar ten ongelukke hebben de andere blixemen van dezelve natuur vier of vijf andere kerken en zo veel kloosters onder de voet gehaalt.

Terwijl die hagel van zwavel en vuur op het arme Genua nederstortte / was de Doge in 't groot Gasthuis genaamt l'Albergo en dertig duizent menschen nevens hem / als in een veilige schuilplaats / daar men vermits dessels hoogte en grootte niet alleen veel inwoonders kon huisvesten / maar men bergde 'er ook vele meubelen en al wat men vervoeren kon. Men werkt tegenwoordig aan een derde schutmuur die veel meer in zee zal uitsteken als de twee anderen / en door middel van de welke men zig tegen 't gevaar van een twede storm meent te verzekeren.

De haven van Genua is groot en redelijk diep / dog vind zig bloot gestelt voor de kwaadste der winden die in dat gedeelte van de Middellandze zee regeren; het is ten naasten by de zuid-weste / dieze de wind van Africa of Lubeccio noemen. Men is genootzaakt geweest een affnijding in die Haven te maken / om een kleine veilige haven voor de galeyen daar uit te kunnen vinden. Daar zyn 'er maar ses; en de ontzaggelijke vloten van de voorlede tijd zijn tot dat klein getal galeyen gebragt.

De

De * vuur-baken is zeer hoog verheven; zy noemen ze gelijk te Rochel / de lantaarn Toorn. Om de Stad Genua wel te zien / moet men haar van drie kanten beschouwen; van de hoogte van die Toorn van de distantie van een mijl of daar omtrent uit zee / en van de hoogte van haar berg. Het zijn drie verscheidene gezigten die het gansche denkbeelt van Genua maken.

* Door Lodewyk de XII. Koning van Vrankryk gebouwt.

Het Paleis van de Republyk of publyk Paleis dat ze noemen Palazzo Real, is zeer groot. De Doge en de Dogesse woonen daar in / en twee of drie Raadsheeren met hare huisgezinnen / en eenige lage Officieren van den staat. Men geleidde ons na het kleine Wapenhuis 't welk in dat Paleis is. Wy zagen 'er een rostrum van de schepen der oude Romeinen; het is van yzer en eindigt als de kop van een wilt zwijn.

Men heeft ter zijde geschreven dat het in de haven van Genua gevonden wierd / zo als men bezig was met die haven schoon te maken. Zy toonden ons ook eenige harnassen die voor vrouwen gemaakt zijn / zo als men 'er van oordelen kan uit de gedaante van de boezem. Men zegt dat adelijke Genuesche vrouwen zig daar van in een kruisvaart tegen de Turken bedient hebben.

De Dames zijn byna altijd op zijn Fransch getabbert / en de vrouwen van middelmatige staat dragen wijde rokken / 't welk voor Avanturiersters gemakkelijk valt.

De Edelen gaan gekleet zo als zy willen; maar zy zijn gemeenlijk in 't zwart gemantelt / en dragen nooit degens / zy voeren de tijtel van Hertogen / Marquizen, Graven / &c. daar zy te Venetien zo als ik U E. gezegt heb / geen van die tijtels voeren.

Wy hebben de Senaat en Corps en met plegtigheit gezien op de Processi van Sacraments dag. De Doge had een karmozijne rok aan met een soort van een vierkante Muts. Men droeg voor hem twee staven en een degen in de schede; twee Senatoren gingen aan zijn zijde met zwarte rokken / van het zelve fatzoen als de zijne.

Men geeft den Doge de tijtel van Doorlugtigheit; aan de Senatoren die van Excellentie, en aan de Edelen die van Illustrissimis. Wel is waar dat deze laatste niet veel groots in Italien beduid; men behoeft maar een strik aan zijn das te hebben / om zig te laten tituleren, Illustrissimo. Evenwel maken de Edele Genuezen de groote en Souveraine Raad / gelijk de Edele Venetianen doen / want beide die Staten zijn zuiver Aristocratici; Als zy ten volle twee-en-twintig jaren oud zijn / werden zy tot den Raad toegelaten. Hun getal gelijk men zulks zien kan uit de Catalogus die men noemt het gulde boek beloopt omtrent seven hondert zo als my onze Consul verzekert heeft. De oude en nieuwe Adel geniet dezelve voorrechten / en de Doge werd by beurten dan uit de eene en dan uit de andere verkoren. U E. kan

zig

zig wel inbeelden dat alhier gelijk elders over al/ de gene die zig beroemen te zijn van een afkomst die al over lang doorlugtig is/ eenige voordelige distinctie pretenderen. De Fiesques, Grimaldi, Spinola en Doria zijn de vier oudste Families van den ouden Adel/ en de Justiniani, Savii, Franchi en Fornari zijn aan het hooft van de nieuwe.

De Doge van Genua heeft geen meer magt als die van Venetien, onder tusschen werd de eerste met een goude Koninglijke kroon gekroont/ en men geeft hem een Scepter in de hand. Dat is ter zake van het Koningrijk van Corsica, daar ze werkelijk bezitters van zijn.

Wanneer de twee Jaren van het bewind van den Doge vervult zijn/ komt men hem op 't Paleis zeggen dat zijn doorlugtigheit zijn tijd vervult heeft/ en dat het zijn Excellentie geliebe zig na zijn huis te begeven. Na de twee Jaren kan hy niet gecontinueert werden/ maar hy kan weer dat Ampt bekleden vijf jaren daar na. Onmiddelijk na hem werd nooit imant van zijn vrienden verkoren.

Om weer tot onze Processie te keren/ zal ik U E. nog zeggen dat de straten met tappten behangen en met groente bedekt waren/ de vensters alle met Dames bezet/ en zo heerlijk op getooit als mogelijk was/ die Dames hadden korven vol bloemen/ die ze uit strooide i op de Processie na dat de bewegingen van haar hert waren. Dan was het uit devotie per il * Sanctissimo: en dan uit genegentheit en beleeftheit voor de Heren van haar kennis die de Processie volgden. Alle pruiken waren 'er mee gepoeijert/ en op ieder hand vol van die genote gunsten/ deden die Heren zeer diepe groetenissen aan hare weldoensters.

* Dus noemen zy het Sacrament.

De kerk van de Annociade is de schoonste van Genua, maar hoe rijk en pragtig dat ze ook is/ scheelt het nog veel dat zy zo kostelijk niet is als vele anderen daar ik U E. van gesproken heb. Ik zal 'er dier halven geen beschrijving van beginnen. U E. zal maar weten datze gebouwt is alleen ten kosten van een inwoonder † van Genua. Dat is het opmerkelijkste dat men 'er van zeggen kan.

† van de Familie Lomellino.

Ik zal U E. ook niets zeggen van het Crucifix dat men te St. Hieronimo ziet en dat tegen St. Brigitta sprak/ hoewel het seltsaam onderhout dat het met haar hadde/ ons ook een diergelijk gedurende eenige ogenblikken konde verstrekken.

Men bewaart in de Hooftkerk een grote schotel die van een smaragd is.

Te St. Maria van het Kasteel werd een ander bewaart/ dat voor al

Het algemeen gevoelen is dat het Paaschlam, in die schotel opgedist wierd, toen de Heere Christus het Paaschlam at met zyne Discipelen. De eerwaardige Beda heeft geschreven dat het Lam in een zilvere schotel gebragt wierd; en Madame St. Brigitte heeft geraden gevonden om die schotel van yvoor te ma-

al by de dogters in eerbied gehouden werd; zie de reden hier van. Een Edelman die zedert langen tijd de vryery over een jonge Juffrouw maakte/ die hy maar meende te bedriegen/ wierd eens belust om haar trouw te beloven/ 't welk zo men zegt gebeurde op een plaats van de stad daar toenmaals het Crucifix stond. Zonder tot de bezonderheden over te gaan dewelke tusschen hen naderhand omgingen den Edelman weigerde eindelijk zijn belofte na te komen. De Juffer deed hem een Proces aan/ maar ten alle ongeluk/ had zy geen bewijs van 't gene zy te berde bragt. Dewijl haar eysch dan zo stont ontzegt te werden/ kwam haar te binnen dat de belofte haar in tegenwoordigheit van een Crucifix gedaan was; zy verklaarde met kermen en klagen dat zy het zelve tot getuige der waarheit nam/ en verzogt de Justitie zig derwaards te willen verboegen om het te horen. Men had de beleeftheit om Gedeputeerde na 't Crucifix te zenden/ en het te onderbragen. 't Is waar dat het de mond niet opende; maar boog met het hooft/ en de bragen die aan 't selve gedaan wierden/ waren zodanig gestelt dat het knikken met het hooft niet anders uitgelegt kon werden als ten beste van de arme onderdrukte. Het Hof beval dan dat de trouw den zelven dag verrigt zou werden; het hert van de nieuw getrouwde man wiert geraakt/ en men heeft nooit zo veel eendragt nog vreugde bespeurt. *

* St. Jan Baptist en de Keizer zijn de twee beschermheeren van de Republyk van Genua. Het Afbeeltsel van de eerste werd op het geld gedrukt/ en dat geld is het fraaiste en beste van alloy in gantsch Italien.

De koophandel van Genua is geweldig verballen. Die van het land bestaat voornamentlijk in Fluweel/ Kanten/ Handschoenen/ drooge Confituren/ Anchovis, en verscheide zoorten van vrugten. Daar zijn particulieren die zeer rijk zijn; maar de Republyk is arm. Men verkoopt nog kooren nog wijn op de markten; de Heeren van Genua zijn de eenigste Koopluiden van het een en het ander. De waarden van de Herbergen verkopen geen pint wijn of zy gaan ze eerst uit de kelder van den staat halen; en gelijk zy daar niet op winnen/ zo weten zy wel op het overige haar rekening te vinden. De bakkers halen ook haar koorn van de gemene zolders.

Zie daar de voornaamste dingen die ik te Genua aangemerkt heb

* De assche van St. Jan Bapt. is in de Hoofdkerk in eene kas onderschraagt door 4 zeer schone pylaren van bont marmer de welke van Smirna overgebragt wierden in 't Jaar 1098. *Gal. Guald. Prior.*

maken. De geen die hem van aarde zal maken, zal die min geloofbaar wezen? Du Val zegt dat de schotel van smaragd een van de geschenken is die de Koningin van Seeba aan Salomon deed.

durende ons kort verblijf aldaar. De Kanonnik Ferro heeft een Cabinet van rariteiten.

Ik ben,

Myn Heer, &c.

Genua den 30. Juny 1688.

XXXVI. Brief.

MYN HEER,

Om van Genua na Casal te komen / trokken wy weer door Novi / alwaar wy een koets gehuurt hebbende / ons tot Turin toe lieten brengen / en aten den volgenden dag in de kleine stad Alexandrien.

ALEXANDRIEN, Bisdom.

Men wist het kunsje noch niet om steden te belegeren / toen het leger van Frederik Barbarossa zes maanden voor Alexandryen lag zonder die plaats te kunnen vermeesteren / hoe wel ze maar met slegte Fortificatien voorzien is.

Frederik noemde haar Cesarea, en Paus Alexander de III. wilde dat men ze Alexandrien noemde. Het is niet waar dat de Keizers daar oit met een kroon van stroo gekroont zijn / en ik geloof dat het moejelijk is om te weten of het ook waar is het geen men zegt / dat Frederik over de grote naam van Alexandrien lachende / haar voor een Alexandrien van stroo uitmaakte? Het zy hoe het wil / men noemt haar tegenwoordig Alexandrie de la Paille:

CASAL. gezegt van S. Vas, Bisdom.

Casal legt in de vlakte op de regter oever van de Pô. De stad is wel gefortificeert en het oud Kasteel komt haar wel te pas. Maar de Citadel is een plaats van zeer groot belang. Zy heeft zes grote koninglijke bolwerken; halve manen voor de Gordijnen; een brede gragt diep en vol waters; en een wapen plaats met wapenen voor tien duizend man voorzien. Daar waren eenige ongeregeltheden in de fortificatien, maar zedert dat de Koning van Vrankrijk zorg voor die plaats gedragen heeft / heeft men al haar fouten verbetert. Ik zal U E. daar en boven zeggen dat men al haar bolwerken verdubbelt heeft. Dat is al wat bysonders. Die bolwerken waren zo groot

In 't Jaar 1681.

dat

dat men een affnijding en een tweede wal heeft kunnen maken / het welke zonder eenige beslommering een nieuw bolwerk in het hert van het eerste maakt. De stad behoort altijd aan de Hertog van Mantua; die Prins trekt 'er eenige geringe regten van / en de Franse bezetting bewaart ze voor hem.

In het uitgaan van Casal, trokken wy voor de vierde reis over de berugte Eridan / en onze Koets heeft lange tyd de oevers van die stroom gevolgt. Wy zijn de poort van Trin gepasseert / zijnde een kleine gefortificeerde stad van Piemont in dat gedeelte van het Montferrat behoorende aan den Hertog van Savoyen. Verrue is een veel sterker plaats op een hoogte ter regter zijde van de Pô gelegen.

Agt mylen van Casal komt men in 't Piemonteesche, en het land is altyd vlak. Na mate dat men voorwaarts gaat komt men dieper in 't gebergte / en men bevind zig in een platte en brede Valey by na door de hoogste Alpes omringt. Het geen in die Valey goed is / werd volmaakt goed bevonden; maar het is ook waar dat men'er slegte plaatsen vind.

Den hagel is de geessel van Piemont, het was maar twee dagen geleden dat dezelve het schoonste Koorn van de werelt afgemaayt had / in twee of drie groote landstreken die wy gesien hebben. Het stroo was gehakt en in de grond gezakt; de Wyngaarden / Notebomen en andere Bomen waren'er half door verplettert.

Van Casal tot Turin rekent men maar vyf en veertig mylen / maar de mylen van Piemont en het Montferrat, zijn veel grooter als de gemeene mylen van Lombardyen.

De Stad * Turin is in de vlakte gelegen op de rivier de Doira, drie hondert schreden van de Pô. Het is een zeer aangename plaats; alle toegangen zijn 'er behaaglijk van / en de vrye en vriendelijke manieren der Inwoonders die wy 'er vinden / maken ons het verblyf des te aangenamer om dat wy zo even uit die vreemde en misselijke gewoontens van het overige van Italien komen / alwaar wy meer Beelden als Menschen gesien hebben. Men leeft te Turin ten naasten by als in Vrankrijk; de Fransche Taal is'er niet minder bekent als de Italiaansche; de menschen zijn'er wel gemaakt; en het Hof van den Hertog is zo als men ons verzekert / een der pragtigste van Europa. Over eenige tyd zullen wy'er door ons zelve van kunnen oordeelen.

* TURIN Aartsbisdom en Universiteit.

Het oud gedeelte van Turin is maar tamelyk fraay; maar de nieuwe helft is geheel anders gebouwt. De straten zyn breed en regt; de huizen groot / hoog / en byna alle gelijkvormig. Niets is 'er aangenaamer als de straat die dwars door de twee plaatsen / en van het Kasteel na de nieuwe poort loopt. Beide die plaatsen zyn groot en van een reguliere figuur; maar de nieuwe is met huizen omringt

die een volmaakte gelijkheid maken / en een brede galdery loopt rondtom dezelve.

* De Paleizen van den Hertog zijn zo fraay niet van buiten / als de binnenste vertrekken. Men voltooit 'er thans twee die zeer kostelyk zullen zyn; het Paleis der Jezuiten en dat van de Prins van Carignan; Men mag dat van de Jezuiten wel het eerste noemen/ om dat het fraper als het ander is.

* Daar is een oud en een nieuw.

Hoewel de stad onder de laatste Hertog wel byna de helft vermeerdert is / zo is zy egter † nog maar van zeer matige grootte. Die zelve Vorst lietze met een reguliere en welbekleedde Fortificatie omringen. De Citadel is ook zeer sterk en schoon hoewel nog niet t' eenemaal voltooit; alles is'er gecontramineert. Men heeft 'er het gemak van een goede Put / alwaar de paarden zelfs na toe komen en afgaan zonder zig te stoten; het is een dubbelde trap zonder treden die zo dikwils wentelt / dat de af helling daar door gemakkelijk valt.

† Om de stad wel te zien, en van haar uitgestrektheit wel te oordeelen, moet men boven het Klooster der Capucynen klimmen op den heuvel die aan de andere kant van de Pô is.

De rijen met eijke bomen die op de wallen van de stad staan / maaken dat die wandeling zeer aangenaam is. Daar is ook een schoon gezigt / inzonderheit aan de kant van de rivieren. Maar de grootste wandeling geschiet in de toegangen van het Valentynsch, 't welk een Lusthuis is op den oever van de Pô, een myl van Turin. De Hertog heeft 'er verscheide andere / alle wel gemeubileert en wel onderhouden. De voornaamste zyn Maucallier, Millefleurs, Rivoli en la Venerie. Men gaat van Turin na la Venerie in twee uuren. 'T is een zeer aangename plaats.

Ik zal niet vergeten om U. E. te spreken van de ‡ kapelle die men nu voltooit heeft in de Hooftkerk voor de H. Sweetdoek / maar hoe pragtig die ook is / zal ik U. E. niet zeggen / zo als sommige doen dat ze die van St. Laurentius van Florence overtreft. Ik zal U. E. in tegendeel verzekeren / dat zy 'er op verre na niet by komt. Zo U. E. nog heugt 't geen ik U. E. van de kapelle van St. Laurentius geschreven heb / zal U E. zelfs de vergelijking met die van Turin konnen maken. Deze is ten naasten by van dezelve gedaante / maar zo groot niet / en daar zal niet als ‡ zwart Marmer wezen.

‡ Van de Bouwkunst van P. Guarini.

De gewaande H. Sweetdoek van Turin, is 'er de voornaamste Reliquie van / gelijk U. E. oordelen kan uit de eer die 'er aan bewezen werd. ** Die Sweetdoek die de eenigste in de werelt behoort te zijn / heeft

‡ Dat Marmer is niet van een schoon zwart, nog mooy gepolyst, men heeft het zwart verkoren uit oorzaak van de dood van den Heere Christus.

** Mr. J. Reiskius heeft een Verhandeling geschreven de Imaginibus Christi, waar in men vinden zal verscheide zeer curieuse zaken, over het subject 't geen men de H. Sweetdoek noemt. Hy bewyst dat men nooit van die Reliquie nog van vele anderen gesproken had, voor dat de n eerwaardige Beda belust geworden was om zyn droomen gemeen-

heeft zig op zeven of agt plaatsen voor het minste vermeenigvuldigt / ik spreek niet als van de gene die ik ken. Daar zyn'er geloof ik drie te Romen, een te St. Pieter, te St. Jan de Latran, in de Kerk van de H. Sweetdoek van de Aarts confraterschap der Piemontoisen; een te Cadoin in het Perigort; een te Besancon; een te Compeigne; een te Milaan, en een ander te Aken. Het is haar werk een middel van vereeniging daar omtrent te vinden. Het fraayste hier van is nog dat zy alle haar tytels voor den dag brengen door Bullen van Pauzen. De Sweetdoek van Cadoin is de best gegronde van allen / zijnde geauthoriseert door veertien Bullen; die van Turin heeft 'er maar vier.

Dewyl ik tegenwoordig tyds genoeg heb / en wy op ons vertrek uit * Italien staan / zal ik U E. onderhouden met nog eenige aanmerkingen die ik 'er gemaakt heb / en daar ik geen gelegentheit toe gehad heb om ze by 't andere in myn eerste Brieven te voegen. De weinige tyd die wy gebleven zijn in de verscheide plaatsen daar wy door reisden / heeft ons niet toegelaten om groote gemeenschap met de Inwoonders van 't Land te maken / nog gevolglijk om ons zeer byzonderlijk wegens hare gewoontens te laten onderregten. Dierhalven kan U E. wel oordeelen dat myn oogmerk niet is over dat onderwerp te handelen; ik zal U E. maar eenige van myne Aanmerkingen deelagtig maken na mate dat ze my te binnen schieten. Verscheide Aanmerkingen over Italien.

Indien ik U E. niet gezegt heb nog van de Princen / nog van de Hoven / zo in Duitsland als Italien, is zulks geweest om dat ik niet gedagt heb dat ik daar van zou hebben kunnen spreken met alle de opregtigheit die noodzakelijk was / om 'er U E. een waar denkbeelt van te geven. Als men van de Vorsten spreekt / moet men altyd vleyen / en altyd liegen; ik heb liever willen zwygen. Ik zal U E. alleen zeggen dat M. B. door de zelve ontfangen en onthaalt is geworden met zo veel eer en vriendschap als zijn persoonele verdiensten en hooge geboorte vereisten. Dat goed onthaal is ook somtyds verdubbelt uit hoofde van de vriendschap en byzondere kennis die eenige van die Souvereinen hebben aan den Hertog van Ormond zijn Groot-Vader / en die zy eertyds hadden aan den Graaf d'Offery zijn Vader / als mede met eenige andere Perzonen van dat doorlugtig Huis.

De Hertog van Modena is groot / van een fraai postuur / en gelijkt wel na de Koningin zijn suster / hoewel hy bruin van vel is. Die Vorst

meen te maken in zyn boek *de locis sanctis*. (Die goede Engelsche Meester stierf omtrent in 't midden van de agtste Eeuw.) Daar is een andere vermaarde Sweetdoek te Lissabon in de Kerk van de Moeder Gods. En hoe veel zyn 'er die wy niet kennen?

Vorst bezit hoedanigheden die hem te gelijk beminnelijk en ontzagchelijk maken. Hy vraagde my/byna een uur lang over eenige byzonderheden van onze reizen/ en inzonderheit wegens Engeland.

Ik heb U E. ook niet gezegt van de Academien der fraaije Geesten die men byna in alle steden van Italien heeft. De reden is dat wy de tyd niet gehad hebben om die Societeiten veel te kennen. Maar zo ik geloven moet 't geen verscheide menschen my daar van gezegt hebben/ zijn zy slegt voorzien. De wonderlijkheit van de namen welke die menschen met gemaaktheit aannemen / is een zeer byzondere zaak. Ik zal U E. maar een dozyn van die Academien optellen. De a Slapende van Genua. b De Vierige van Napels. c De Onbeweeglijke van Alexandrien. d De Eigenzinnige van Romen. e De Hertnekkige van Viterbo. f De Losbollen of Plompaarts van Sienna. g De Uitsinnige van Perusa. h De Nameloze van Parma. i De Ledige van Bolonien. l De Verborgene van Milaan. m De Duystere of Verwarde van Ancona. n De Verliefde van Mantua. o De Toegevende van Rimini. p De Geketende van Macerata. Na ik bespeuren kan/ ben ik het Land zo wat dwars door gegaan / dog daar is niet aan gelegen.

a Adormentati. b Ardenti. c Inmobili. d Fantastici en Humoristi. e Ostinati. f Intronati. g Insensati. h Innominati. i Otiosi. l Nascosti. m Caliginati. n Invaghiti. o Adagiati. p Catenati. Voeg'er by de Cruscausi van Florenceen.

Wy hebben de Volkeren van Italien heel beleeft en zeer zagt in uiterlijke schijn gevonden. Maar om de waarheit te zeggen/ het is een zoort van zagtheit die na pluimstrykery en veinzery zweemt. Wy weten ook by ondervinding dat die Natie zeer matig is. Niets is'er zo armoedig als de maaltijden in de herbergen der kleine steden/ inzonderheit op zekere wegen. Hun eerste geregt op tafel dat zy noemen Antipasto is een Assiet met Maagjes of Pooten en Vlerken gekookt met wat Zout en Peper/ en een wit van een Ey of twee daar onder gemengt. Daar na komen de een na den ander/ twee of drie Schotels met verscheide Ragouts / en van alles maar een weinigje. Van Romen na Napels gaande / werd men dikmaals onthaalt met Buffelvleesch en Kraaijen. Dit vleesch is zwart/ stinkend en hard/ waar van weinig menschen te Romen gewoon zijn te eeten / als de Jooden / of eenige andere arme luiden zo als zy. Het is een belagchelijke zaak dat onze Overzetters van de Bybel / van dat lelijk en stinkend vleesch op de tafel van Salomon gezet hebben. (1. Kon. Cap. 4. v. 22. 23.)

Men heeft allerhande Wijnen in Italien / dog de goede zijn de raarste. In de nabuurschap van Romen, heeft men de Wyn van Gensane, Albano, en Castel-Gandolfo, dat altemaal is maar eene Landstreek. De Griekse Wyn van Napels ende Lachryma Christi zijn sterke

* Eenige Schryvers van Geschigt-Boeken verhalen dat de eerste Buffel die in Italien gezien is, daar in 't jaar 595. gebragt wierd.

sterke * Wynen; wy vonden ons best by de kleine Asprino Bianco, of de Chiarello piccante, hoewelze veel minder geacht werden. Te Florencen en Montefiascone zijn de beste Wynen aangenaam / en niet heeter alsze wezen moeten voor gewoonlijke drank; dog daar is maar een kleine kwantiteit van. Het delicaat Moscadello van de groot Hertog is een kleine Wynberg alleen voor zijn mond of om presenten daar van te doen geschikt. Men moet zig niet inbeelden dat dit Vocht over het geheele Land verspreid werd. Men heeft ook eenige goede Wynen by Verona en in 't land van Genua.

Te Loretto en in de nabuurschap maken zy haar Vaten kort / en breet gelijk Hollandsche Kaazen / en aan de kant van Pavyen, geven zy haar seven lengtens van haar middellijn.

De Boter is raar in Italien. Omtrent Parma en Placentia daar zy uitstekende Weilanden hebben / maken zy † kaas van al haar melk. De Oly gebruikt men in plaats van Boter / men maakt 'er allerhande zoorten van ragouts en fricassees van. Maar hoewel zy die van haar eige olyven maken / is ze dikmaals slegter als in de landen daar die vrugten niet groejen. Men vervoert altijd 't geen best bewaart en vertiert kan werden.

Wy hebben het groote Saisoen der Vrugten niet gezien. Gedurende de twee maanden des winters wierden ons te Venetien witte Razijnen van Bolonien voorgedient die van een uitstekende vastigheit en smaak waren. Te Napels hebben wy winter Meloenen gegeten. En te Genua gaven zy ons alderhande zoorten van kleine rode vrugten; ik heb myn leven zulke groote nog zo lekkere Karssen gegeten. De Landstreek van Genua levert uitmuntende vrugten uit / en men vind 'er aan de zeekant veel aangename plaatsen. Maar van achteren / aan de Landzijde zijn het steenagtige en onvrugtbare Bergen.

Men heeft reden om van Genua te zeggen dat haar bergen senza legno of zonder hout zijn / dog het overige van het spreekwoort betekent niets / homini senza fede, Donne senza vergogna, Mare senza pesce. Over al zijn eerlijke luiden en canaille, en wat aangaat de zee van Genua, zy heeft ons zeer goede visch verschaft. Ik heb twee a drie malen 't vermaak genomen om 's morgens na de visschery van Napels te gaan wandelen / en ik zag 'er verscheide zoorten van visschen die ik nergens anders gezien had. Den inham van Gaïette is vol Steur; men vangt 'er ook in den Tyber.

In al ons kruissen dat wy door Italien gedaan hebben / is het ons nooit gebeurt hazen of patrijzen in het veld te ontmoeten / en ik zou wel kunnen zeggen dat wy 'er weinig meer in de herbergen gezien hebben. Het land is 'er niet geheel van ontbloot / maar het is verwonderens waardig na my dunkt / dat men ze niet ziet verme-

* Lachryma de Galliti, van de Berg Vesuvius Lachryma leggiero, de Graiano *De Lachryma* van Pausilippus is niet sterk en koppig, gelyk die van de Vesuvius. Zy hebben noch twee uitstekende Wynen; de Greco, de Resina, en de Vernatico Bianco.

† Leand. Alberti zegt dat hy te Parma gezien heeft 4 kazen die ieder vyf hondert ponden woegen.

menigvuldigen. Italien heeft grote ruimtens die byna niet bewoont zijn / de jagt behoorde daar overvloedig te zijn / na mate als in de Eylanden van de nieuwe werelt. Ten tweede / de Heeren aan welke die landerijen behoren byna nooit aldaar wonende / en zijnde hier niet minder jalours over hare regten als elders / zou het wilt zo veel te meer moeten vermenigvuldigen.

In Engeland en Vrankryk zijn vele menschen van aanzien die haar leven op 't land doorbrengen; maar in Italien is het de gewoonte niet / alle fatzoenlijke luiden woonen in de steden. Ook ziet men buiten de steden / nog kastelen / nog grote huizen die aan particulieren toebehoren. Ten minsten is het zeer zeldzaam / voor al in vergelijking van de gene die men in Vrankrijk ziet. Ik ken Engeland zo wel niet.

Om weder tot onze jagt te keren / zal ik U E. nog zeggen dat het met de Quartels niet gelegen is als met de Patryzen; als de lente nadert komen 'er heele vlugten uit Afrika die het gantsche land bedekken. Die arme kleine dieren zijn van haar langdurige reis zo vermoeit / dat ze zig op de schepen werpen en overal rusten / waar ze maar de pooten konnen zetten. Men vangt ze byna zo als men wil / en alzo ze zeer mager zijn / geeft men ze eenige tijd de kost eer men ze eet. Ik geloof dat het nog onbeslist is te weten of die quartels de zee eens slags overvliegen / dan of ze nu en dan zwemmen om weer adem te scheppen. Aan de eene kant kan men kwalijk bezeffen / dat de Quartel die niet sterk in het vliegen is / en zwaar genoeg vliegt / zoo een groote overtocht zou kunnen doen zonder deszelfs vlugt af te breken. Maar buiten dat is het te geloven dunkt my dat indien ze enige tijd op 't water bleef / zy de vlerken nat maken / en zodanig doorweken zou / dat ze zich niet weer zou kunnen opbeuren. Wat meer is / haar magerheit / vermoeitheit / 't gevaar waar aan zy zig bloot geeven en haar schielijkheit om rust te zoeken / komen my voor als bewyzen / dat zy zonder eenig ophouden gevlogen heeft.

Ik heb nooit meer als een Scorpioen in Italien gezien / en heb niet verstaan dat die dieren daar groote wanorders plegen. Men neemt tegen hen de behoorlijke voorzorg op verscheide manieren. Eenige zegt men maken hunne bedden hoog / maar dat heb ik niet gezien. Aan de kant van Verona hebbenze yzere bedsteden die zy wat ver van de muuren af houden niet alleen om te beletten dat dit ongedierte daar geboed werde / maar ook om te verhinderen dat het zelve daar op klimme / de voeten van de bestede werden ten deele daarom gelijmt en gepolijst: zo men het beest krijgen kan / en op de plaats daar het gestoken heeft verpletteren / zo is het een verzekert hulpmiddel; men trekt 'er ook zout en oly uit die dezelve uitwerking doen. Voor het overige / is de steek van de Scorpioen niet dodelijk in Italien, en

vui=

buiten dat zijn de toevallen die daar door veroorzaakt werden zeer zeldzaam. Die vrees moet geen verlegentheit veroorzaaken aan die geern in dat land zoude willen reizen.

Daar zijn twee-zoorten van dieren die het volk van Italien Tarentula noemt. Het eene is een zoort van een Haagdiſſe / die vind men voornamentlijk na de kant van Fortes, Gaïetta en Capua: men zegt dat de ſteek daar van dodelijk is: maar het is niet het geen de andere Natien Tarentula noemen. De opregte Tarentula gelijkt na een Spinnekop en leeft in de velden. Daar zijn 'er veel zo men zegt in Abruzzo en Calabrien, en men vind 'er ook in zommige plaatſen van Toſcanen. Als men van dat vervloekt beeſt geſtoken is / maakt men hondertderlei poſturen in een ogenblik. Men ſchreit / men danſt / men braakt / men beeft / men lagt / men valt van zig zelven / men lijd veel / en eindelijk volgt 'er eenige dagen daar na de dood op / zo men geen verligting krijgt. Het zweeten en tegengiften verligten de zieken / maar het grootſte en eenigſte hulp middel / is de Muzyk. Een geleert en zeer geloofwaardig Edelman heeft my te Romen gezegt / dat hy * twee malen van de ziekte en geneſing getuigen geweeſt is. Hoewel het een en het ander vreemd ſchijnt / zijn het egter dingen die wel bewaarheit zijn / en die men niet ontkennen kan. Ik zie dunkt my redenen / die natuurlijk en zelfs gemakkelijk genoeg zijn om de uitwerking van de Muzijk uit te leggen; dog zonder zig tot een verhandeling in te laten die ons wat verre zou afleiden / wy kunnen wel door andere voorbeelden overtuigt werden. Jeder weet de onfeilbare uitwerking van Davids Harp / om Saul weer tot zijn gezond oordeel te brengen. My heugt dat ik in de leſſen van Lodewyk Guyon gelezen heb / dat een Dame van zijn kenniſſe die hondert en ſes jaren leefde / zig nooit van een ander geneesmiddel bediende / als van de Muzyk; zy hielt een Muzikant die zy haar Medicyn noemde. En ik kan U E. zeggen dat ik zeer wel gekent heb een Edelman die het podagra zeer onderhevig was / die onfeilbaar zijn ſmert verligtte / en zelfs zig t'eenemaal van pijn bevrijdde door middel van een groot geraas. † Hy liet al zijn knegts in zijn kamer komen die hy op de tafel en op de vloer zware ſlagen liet doen. Dat geraas gevoegt by het ge-

De Tarentula heeft haar naam bekomen van de Landſtreek Tarento, alwaar men 'er veele vind.

Ziet het Tractaat dat 'er Senguerdius over geſchreven heeft.

* Alexander ab Alex. verzekert dat hy 't zelve gezien heeft, hy brengt daar over verſcheide curieuſe zaken by *Dier. Genial. l. 2. c.*

1 Sam. 16. 22.

† Aalbert krantz heeft geſchreven dat Hendrik de IV. Koning van Denemarken, hebbende in zyn perzoon willen beproeven of een Muzikant die zig beroemde de Menſchen te doen ſlapen, chagrineren, vermaken, en tot razerny te brengen ook waarheit ſprak, doch deze gaf 'er zulke blyken van, dat toen de Koning tot razerny gebragt was, hy verſcheide van zyn Hovelingen met vuiſt ſlagen doode. Theophraſtes en Aulus Gellius hebben geſchreven dat de Muzyk de ſmerten van het Podagra beleeft en ſtilt.

geluit van een lier / was een onfeilbaar hulp middel voor hem.

Het gevaar van Rovers der groote wegen is niet veel grooter in Italien als dat van Scorpioenen of Tarentulas. Zedert het Pausschap van Sixtus de V. zijn geen Banditen te Romen geweest / en ik geloof dat ik U E. geschreven heb dat de Marquis del Carpio de Banditen van Napels t'eenemaal uitgerooit heeft. Ik geloof niet dat 'er een executie ter dood geweest is in de plaatsen daar wy gewoont hebben / gedurende ons verblyf aldaar. Venetien is mogelyk een stad des wereld daar het hangen allerzeldzaamst voorvalt; het is daar een slegt ambagt beul te wezen. Als men een van de Edelen tot sijn Patroon heeft / dat zeer ligt is / kan men steelen en moorden zo veel als men wil; men moet zig maar wagten dat het op geen publyke plaats geschiede / of dat de misdaad niet al te veel gerugts make.

In de meeste steden eist men onze pistolen af in het inkomen; als men henen gaat vind men ze aan de andere poort. Het is een zaak die vry wat ongelegen is / en die zelfs ten einde van de reis zo veel kost als de pistolen waard zijn. Nog te Genua, nog te Lucca, is het geoorloft een degen te dragen; maar men vergunt ligtelijk die vryheid aan vreemdelingen als zy die verzoeken. De bayonnet is in de steden verboden. Op het platte land wapent men zig zo als men wil / en zelfs de geene die te paard reizen / dragen dikwils een vuurroer. De moortpriemen van Milaan, zijn vermaart / zijn subtiel in 't steken / en de wonde ongeneeslijk.

De liefde en de jalouzy zijn de twee verwoetheden / die het meeste bloet in Italien storten. De Italianen zijn jaloers zo men zegt om niemendal / en de minste verdenking verwekt in hen een zoort van razerny.

Niet alleen te Venetien, gelijk ik U E. gezegt heb / maar overal elders werden de dogters van haar kindsheit af na 't Klooster gezonden. En men huwelijktze gemeenlijk uit / zonder dat zy haar toekomende egtgenoot gezien hebben. Daar zyn niet als dogters van zeer geringe conditie die in 't huis van haar vader blyven; ook hebben zy moeyte genoeg om een portuur te vinden. Ik weet niet wel wat 'er elders gedaan werd / maar te Romen zyn vele fondzen, of om arme dogters uit te huwelijken / of voor altyd in een Klooster te steeken. Het is met die zaak te naasten by gelegen als het geene ik U E. geschreven heb van de plegtigheid van Minerva.

Ik heb te Romen ook aangemerkt / dat men gedurende de Vasten onder het Gestoelte in de Kerken een Doophuisje maakt daar de Vrouwen opgesloten werden; het houte hek dat 'er rondom staat / is ses voeten hoog.

Men ziet in Italien veel bomen en planten die in Engeland niet wassen /

ſen/ en waar van de meeſte in Vrankryk ook weinig te vinden zijn/ uitgezondert in het Zuidergedeelte. * De Palmbomen zijn vreemt in Italien, en zelden brengen zy 'er vrugten voort. Te Piſa in de Tuin der Simpelen hebbenze het mannetje en het wyfje naaſt malkanderen geplant/ volgens die oude dwaling van de geene die gezegt hebben dat het huwelijk nodig voor die bomen was/ omze vrugtbaar te maken. Het is een bloote inbeeldingh en verdichtzel. Ik heb een Palmboom alleen gezien en die wel met dadels beladen was; het was op 't Luſthuis Mellana, in Monte-Mario.

* De grootſte Palmboom van Romen is in het Klooſter van St. Pieter in Banda.

Op Palm-Zondag waren wy in de Kapel van den Paus. Alle de Cardinalen waren 'er en de geen die voor de Paus den dienſt verrichtte bood ieder een Palmtak aan. Die takken zijn omtrent vyf voeten lang / en de bladeren zijn kunſtig en op verſcheide manieren t'zamen geknoopt / dat de Palm daar door fraver en met verſcheide figuren verciert is. Wy zagen die dewelke men aan den Paus zond. Alle Prelaten en andere Geeſtelijken hadden ook van die zelve Palmen / maar zy waren grooter of kleinder na de waardigheid van de geene die ze droegen. De Wereldlijke nemen maar Olyftakken.

Om weder te keren tot het geene ik U E.' aanſtonds zeide van de bomen die ik overvloedig in Italien aangetroffen heb / en die ik elders zo gemeen niet gezien had / zal ik 'er U E. eenige noemen / en by de Palmboom voegen / de Ahorn of Maſthoutboom / Kurkboom / Borſtbeſſenboom / St. Jans-broodboom / Olyfboom / Mirtenboom / Granaatboom / Kapperboom / groene Eykeboom / † Cypreſſeboom / Zeneboom / Maſtikboom / de groote Vygeboom van Indien. Eykebomen met Galnoten / Heeſters die Katroen en Piſtaches dragen / en verſcheide zoorten van Oranje- en Citroenbomen. ‡ Byna overal vind men de wegen met witte Moerbeziebomen bezet / tot voedzel van de Zywormen.

† In de Tuin van de Heer Badueri te Verona zyn Cypresbomen hondert voeten hoog en twee hondert jaren oud. De Citroenen Cedrats van Florence zyn de treffelykſte vrugten van dat zoort.

De gene die de Simpelen of Kruiden in waarde houden / zouden zig in het gebergte van het Apennin tuſſchen Loretto en Romen en overal in de Alpes met vermaak konnen bezig houden / maar men zou'er zig langer moeten op houden als wy gedaan hebben / en het was dikwils met leetwezen dat ik my genoodzaakt vond zo ras voort te gaan.

Aan de kant van Terracina op den oever van de zee / heb ik eenige Spongies opgeraapt. Ik vond 'er twee die op zeer harde kepen als ingewortelt waren; de andere lagen los op het ſtrand.

⸸ Die Spongien doen ons aan de Puimſteen gedenken; ik dien U E. wel

‡ De Zywormen zyn in Europa uit Japan en China overgebragt.

⸸ Een zeer oude dwaling. Plinius is tot dat misverſtant gekomen.

wel te zeggen dat 'er in de Berg Vezuvius geen Puimsteen is. Daar zijn veele gecalcineerde en sponsieagtige steenen die eenigermate na de Puimsteen gelyken; maar by nader onderzoek / ziet men gemakkelijk het onderscheid tusschen het een en het ander. De Puimsteen werd natuurlijk voortgebragt; verre van daar dat die steenen een uitwerking van de brand van de Vezuvius zijn / is het zeer gewis dat die brand dezelve vernielen zou gelijk hy alle andere voorkomende stoffe vernielt. Regt over Kaap de Mysene, is een Eiland alwaar die zoort van steen groeit. De zee maakt 'er veele los als ze onstuimig is / en de wind drijft een groote meenigte van kleine stukken tusschen Pouzzol en Cuma, inzonderheit aan de kant van Baya. Ik heb 'er op geraapt die zeer fyn waren.

De Bergen van Italien, en inzonderheit den Apennin verschaffen veel Metallen; minerale wateren / Kristal, Albast, een zoort van Agaath, en verscheide zoorten van Marmer; maar het Marmer van de Archipel heeft levendiger koleuren. Het wit Marmer van Carare is het fynste van Italien. Ook vervoert men 'er veel van na Vrankryk.

De winter is zeer hard geweest / en heeft lang geduurt. Byna alle Orangie-Appelen en Citroenen zijn bevroren geweest en de aarde was 'er onder de bomen mee bedekt / in de plaatsen die ik U E. genoemt heb / alwaar die vrugten de gemeenste zijn.

Gemeenlijk is de hitte te Romen groot. Ik heb ook aangemerkt dat men 'er alle mogelijke voorzorg gebruykt tegen de ongelegentheid die ze meebrengt. De groote Heeren hebben lage Vertrekken daar de zon nooit inkomt. Die Vertrekken zijn met Marmer beleit; men heeft 'er Fonteinen- en Waterstralen; en men schikt de deuren en vensters zodanig dat 'er een koele lugt in komt. De bedsteden zijn op zekere tussenwijdte omringt met een gordijn van gaas / die netjes onder en boven aan de soldering vast gemaakt is om daar door van die ongemakkelijke muggen bevryd te zijn die in Vrankrijk onder de naam van Cousins bekent staan.

De gewoonte is een slaapje van twee uren te nemen na het middagmaal. Dog men gaat nooit leggen. Men heeft Armstoelen die gemeenlijk met leer bekleet zijn / en welkers leuninge door middel van een veer hoger en lager gemaakt konnen werden.

Het gebruik van zonne- of regenschermen is overal gemeen.

De avontlugt op het platte land rondtom Romen werd gedurende drie of vier maanden in de zomer dodelijk geagt; daarom wagt men ook wel zig aan dat gevaar bloot te stellen. De reizigers verdubbelen haar tret om noch by tyds binnen Romen te komen / of zy blyven 'er achtien of twintig mylen van daan.

Zie hier ses veersen die ik geschreven vond boven de deur van een

een huis te Romen / bevattende de grondregels die men nakomen moet om in die stad gezont te blyven

Enecat insolitos residentes pessimus aër.
Romanus; solitos non bene gratus habet.
*Sospes ut hic vivas, lux septima det * medicinam;* * Marc. 2 17.
Absit odor fœdus; sit modicusque labor.
Pelle famen & frigus; fructus femurque relinque;
Nec placeat gelido fonte levare sitim.

U E. dient in 't voorbygaan aan te merken dat den Dichter liever een fout in de quantiteit heeft willen maken / als de ontmoeting van zijn vier F. te missen. Hy had kunnen zeggen Venerem, in plaats van femur, welkers eerste kort is. Et corpus quærens femorum, &c. Mart.

Ik heb 'er mijn werk niet van gemaakt U E. wegens de oudheid van vele steden te spreken. Niet dat zulk onderzoek niet zeer fraay is/ maar behalven dat die verhandeling zeer lang en moeylijk is / en door zeer bekwame luiden reeds gedaan / moet ik U E. nog doen aanmerken dat de kwestie van die oudheid gemeenlijk niets als een kwestie wegens de plaats is / alzo 'er in verscheide van die Steden: geen overblijfzels of eenig zigtbaar bewijs van hare oude grondlegging zijn. Zy hebben dezelve veranderingen ondergaan als het Schip der Argonauten. Behalven dat als men van die plaatsen ver af is / zo neemt men 'er zo veel belang niet in als wanneer men ze ziet.

Terwyl het my heugt zal ik U E. zeggen dat wy maar een Windmolen in gantsch Italien gezien hebben / en nog was hy geruineert. Het is te Livorno.

De mode van 't Land brengt ook niet mede dat men zig van Tin vaatwerk bedient / 't welk waarschynlijk daar van daan komt dat die stoffe in Italien zeer raer is. Zy hebben niet als verglaaft aardewerk. Wy hebben het op verscheide plaatsen zien bakken / maar daar is 'er geen dat aan 't porcelein zo na komt / als het Delfsch porcelein.

† In plaats dat onze natuurlijke dag begint even na middernagt / beginnen de Italianen die na Zonnen ondergang / en hunne Horologien staan altijd vier en twintig uren / van de eene ondergegane Zon tot aan de andere. U E. ziet wel dat volgens die manier van rekenen / het

† De Babyloniers begonnen haar natuurlyke dag met het opgaan van de Zon, en de Joden met het ondergaan; gelyk tegenwoordig de Italianen doen. Die van de Provintie van Ombria begonnen ze eertyds te twaalf uuren met Ptolomeus en eenige anderen. De Egiptenaren te middernagt gelyk wy, en de oude Romeinen ook op middernagt, maar haar uuren waren ongelyk.

het uur van middag altoos verschilt. Wanneer de Zon te vier uuren volgens onze rekening ondergaat / rekenen zy het eerste uur als wy'er vijf rekenen / en de volgende middag valt by gevolge op twintig uren. Door dezelve reden wanneer de Zon volgens onze Uurwijzers ten agt uren ondergaat / rekenen zy een uur als het negen by ons is / en het is correct middag te festien uren. Dat belet niet dat ten opzichte van de artificiele dag tusschen de twee Zonnen / dat is gezegt tusschen de opkomende en ondergaande Zon / zy ook spreken van gisteren of morgen / zo als wy gewoon zijn te doen.

Voor het overige heb ik U E. nog te zeggen dat wy uit Romen vertrokken zijn zonder de Paus gezien te hebben. Hy heeft zijne redenen gehad om niet in 't publyk te verschijnen / en wy de onze om hem in zijn Paleis niet te gaan bezoeken.

Ik zal deze Brief eindigen met U E. te zeggen dat wy eenige hedendaagsche Medailles te Romen gekogt hebben by de vermaarde Hameranus, die de naam heeft van een overvlieger te wezen in dat zoort van werken. Onder de verscheide die wy van Koningin Christina van Sweden gezien hebben / acht ik deze een van de * heldhaftigste en de waardigste van deze grote Princes. Hare Staten zijn op de averechtse zijde met de hele Aardkloot / en dese woorden rondtom. Ne mi bisogna, ne mi basta. Alexander zeide wel ne mi basta; maar in plaats van over zig zelve te heerschen bewoog hem zijn eerzugt om andere werelden te begeren.

* Veronderstelt dat de afstand t'eenemaal met haar wil geweest is.

Eer dat ik mijn brief sluit / diene ik U E. wel een zeer fray opschrift mede te delen dat een van mijn vrienden flus gecopieert heeft op een voetstuk van een beeld van de geregtigheit 't welk in 't Klooster der Jesuiten is.

Quæ Dea? Sacra Themis. *Quæ Patria?* Regna Tonantis.
Qualis origo? Fuit sanctus uterque Parens,
Cur frontem facies aperit formosa severam?
Nescia corrumpi, non amo blanditias.
Aurium aperta tibi cur altera, & altera clausa est.
Una patet justis, altera surda malis.
Cur Gladium tua dextra gerit? cur læva bilancem?
Ponderat hæc causas, percutit illa reos.
Cur sola incedit? Quia copia rara Bonorum:
Hæc referunt paucos sæcula Fabritios.
Paupere cur cultus? Semper justissimus esse
Qui cupit, hic magnas vix cumulabit opes.

Juist zo als ik deze Brief meende toe te zegelen / hoorde ik een groot geraas in dit huis / veroorzaakt door de algemene vreugde die men

men heeft over de tyding van de geboorte van een Prins van Wallis. Een Courier heeft zo even dit blyde nieuws aan het Hof gebragt/ en men hoort over al niets dan vreugde galmen. Dat dierbaar kint zynde een geschenk van den Hemel/ een vrywillige gift van de Heilige Maget van Lorette/ van wien de Koning en de Koningin een Zoon met veel nadruk verzogt hadden/ was 'er geen apparentie dat 'er een dogter voor den dag kwam; en vooral de Jesuiten die de voornaamste gunstelingen van die Koningin van het Paradys zyn/ hebben haar deswegen veel gebeden. Ondertusschen op de voorstelling die verscheide menschen te Turin gedaan hadden gedurende de zwangerheit van de Koningin/ om te wedden de eene tien/ de anderen twintig/ en andere dertig tegen een dat haar Majesteit van een Zoon bevallen zoud/ waren 'er verscheide weddenschappen gedaan. Oordeelt eens over de vreugde en zegepraling van de gene die de victori behaalt hebben.

Ik ben

Myn Heer, &c.

Turin den 29 Juny 1688.

XXXVII. Brief.

MYN HEER,

Op den dag van ons vertrek van Turin gingen wy in het vlek Veillane slapen. De volgende morgen passeerden wy de poort van Suza, een kleine Stad tusschen de bergen daar ze by na aan alle kanten door beheerscht werd/ en wy gingen te Novalese aan de berg Cenis ons middag maal houden. Veillane. SUZA.

Deze berg is de hoogste der Alpen die men overtrekt/ dog U E. behoeft daarom niet te denken dat het een Caucasus of Teneriffe is. U E. moet zig die ook niet verbeelden als een afgezonderde berg op de top van welke men klimmen moet. Als men op de hoogste plaats van de passagie is/ bevind men zig in een nieuwe vlakte ten opzigte van de andere bergen daar die vlakte mee omringt is.

Men laat daar dichte by aan de rechterhand leggen de hoge berg genaamt *Rochemelon. Villamont* heeft in zijn reizen geschreven dat hy 'er opgeklommen is. De Beschrijving die hy 'er van maakt is te gelijk verschrikkelyk en behaaglyk. Hy zegt dat 'er ververscheide plaarsen zyn daar men yzere krammen aan handen en voeten vast maken moet om te kunnen klouteren. Op den top is een kappel, en van daar ontdekt men een groote uitgestrek heir van het Alpische gebergte.

Te Novalese klommen wy op Muilezels. De weg is breed genoeg en zonder diepe plaatzen / maar moeilijk en vol rotzen. Op de grootste hoogte daar men komen kan / vind men een kruis dat de grenzen van Piemont en Savoyen aftekent / en gevolglijk een der grenspalen van Italien is. Midden in de vlakte is een Meir / 't welk omtrent een goede mijl in zijn omtrek heeft / en welkers diepte men zegt dat niet gepeilt kan werden. Daar komt een groote beek uit die nabij Suza in de kleine Doria valt.

De sneeuw was op de berg bijna altemaal gesmolten; de grootste hoogtens waren 'er ter regter en ter slinker zijde mee bedekt / maar op de passagie waren 'er maar eenige hopen van overig. Het zijn de inzakkingen van die sneeuw die de passagie op sommige plaatsen en jaargetijden gevaarlijk maken / anderzints is 'er niets te vreezen.

De zijde van die Berg die naar Savoyen ziet / is veel steilder als de andere. Het zou niet onmogelijk zijn te paart daar op te klimmen; 't gansche Leger van Keizer Karel de Groot is 'er eertijds over getrokken / maar gemeenlijk zijn 'er Mannen die de reizigers na die kant dragen. * Zy lieten ons op gemeene stoelen zitten waar aan zy armen vast gemaakt hadden op de wijze van een Rosbaar. Wy hadden ieder vier Mannen / twee droegen / en de twee anderen losten ze af.

De kleine rivier Arche, loopt even voorby de voet van de Berg. Men passeert die zelfs over een houte brug / en men bevint zig aan de andere kant / in het Dorp van Lasnebrug.

Wegens Savoyen heb ik bijna niets te zeggen. Het Land is doorgaans bergagtig / en in de plaatzen die wy 'er gezien hebben / vint men niets dat opmerkelijk is.

† Chamberi dat de Hoofdstad van het Hertogdom is / en alwaar de Hertogen eertijds hun verblijf hielden / is een zeer kleine Stad aan de voet van de bergen / zonder Fortificatie. De Lesse en de Orbane ontmoeten zich daar / maar die rivieren zijn niet vaarbaar. Men zegt dat het Volk van Chamberi zeer beleeft is / en dat 'er de Dames welgemaakt zijn. Die Stad is met een Parlement vereert.

‡ St. Jan de Morienne legt in een aangename vlakte die dezelve naam voert. Wy passeerden twee honderd schreeden van de stad zonder daar in te gaan. Op de verzekering die men ons gaf dat 'er niets was dat verdiende een omweg te nemen om het te zien.

⸸ Wy hielden ons te Montmelian ook niet op. 'T is een kleine stad op

* In de winter laat men zig *ramasseren*, (het is haar woord) in en zoort van sleden. De gene die ramasseren, werden *Marrans* genaamt.

† CHAMBERY. ‡ St Jan de MORIENNE. ⸸ MONTMELIAN.

op de regter oever van de Izere, en is met een soort van Citadel voorzien/ die door haar gelegentheit sterk is.

Aix is een Vlek dat wegens zijne baden wel bezogt werd. Ik weet niet of U E. gemerkt heeft dat de Fransche naam der Steeden die Aix genaamt worden/ somtijds komt van Aqua, en somtijds van Augusta. Aquæ Sextiæ, Aix in Provence; Aquisgranum, Aix la Chapelle: Augusta Alorum, Aix of Auchs in Armagnac.

Omtrent Annecy vonden wy al het volk in een schrikkelijke ontsteltenis wegens de Vaudoizen. Het gerugt ging dat die arme ballingen in Savoyen gekomen waren van de kant van Evain, dat zy meer als twee duizend sterk waren/ en reets vijf of ses dorpen verbrand hadden. Aan dit alles was geen woort waar.

De landen van Savoyen werden van die van Geneve, aan dit kant door de rivier de Arve afgescheiden; men passeert deselve over een houte brug/ en men vind zig ten eersten aan de poorten van Geneve. De Arve is een zeer grote stroom van de bergen af komende/ en eenig stof goudt met zig voerende. Maar het gebeurt zelden dat 'er een man op een dag genoeg van kan zuiveren om zoo veel te winnen als hy met eenig ander werk zou kunnen doen; zo dat men van 't gout van de Arve weinig werk maakt.

GENEVE Eertyds keyzerlyke Stad en Bisdom.

Ik zal U E. niets zeggen van Geneve, nog van hare Regering of deszelfs History; alzo al die dingen reets verscheide malen beschreven zijn geweest. Ik zal my vergenoegen met U E. het denkbeeld van die stad te geven; en dewijl ik deselve eertijds genoeg gekent heb/ zal ik 'er eenige particuliere opmerkingen by voegen.

De Rhosne maakt in het uitgaan van het Meir/ een klein Eiland. Aan de regter oever van die stroom/ of liever na het regter Canaal, is de grond laag en vlak/ maar aan de ander zijde/ is het een heuvel die zig allengskens verheft. Het voornaamste gedeelte van Geneve is op die heuvel gelegen/ het overige is in het eiland en aan de over zijde van de Rhosne, en het is geheel met Fortificatien omringt.

In 't Jaar 1536 maakten de Genevoisen een eeuwigdurende Alliantie met die van Bern. Die Alliantie is verscheide malen vernieuwt. J. Simler.

De Heeren van Geneve zijn met de Switzers in verbond/ voornamentlijk met de Cantons Zurich en Bern, waar in haar grootste kracht bestaat.

Zy hebben geschuts genoeg en een wapenhuis dat tamelijk wel voorzien is. Men bewaart 'er de vermaarde ladders die de Savoyaarden aan de muren van de stad vast maakten toen ze het bestormen ondernamen/ daar U E. de History van weet. * Men bewaart ook benevens die ladders de geladen veltslang waar van de schoot miste die geschikt was om de nieuwe poort te doen springen. En die stukken zijn

* In 't Jaar 1602.

zijn te Geneve aangename gedenktekenen van hare verlossing. Men heeft altijd het Feest daar van geviert door dankzeggingen/ en buitengewone Predicatien die op dien dag * gedaan wierden/ als mede door kleine gastmalen / of liever door het byeenbrengen van de maaltijden der meeste huisgezinnen na de verbintenisse die zy onder malkanderen hebben. De voornaamste artykelen, van die Historie zijn in een liedje vervat 't welk toen gemaakt wierd; en nooit scheid men van een in die kleine geselschappen/ zonder dat liedje gezongen te hebben. Dat is tot een wezendlijk stuk van die algemene vreugde geworden.

* Den 12 December.

Geneve heeft eenige galeijen op haar Meir; de Hartog van Savoye en de Switzers hebben 'er ook. Ik zeg op haar Meir/ want het wierd hen door hunne Meesters gegeven/ toen die Republijk een Romeinsche Colonie was/ en de gemene stem geeft het haar ook. Het oude opschrift 't welk die Donatie bewijst volgens de Hr. Spon en eenige andere outheit kenders ziet men tegen een muur op de voorplaats van een huis in de straat der Kanonniken

L. IVL. P. F. VOL. BROCCHUS VAL. BASSVS PRÆF. FAB. BIS. TRIB. MIL. LEG. VIII. AVG. II. VIR. IVR. D. III. VIR. LOC. PP. AVGVR. PONTIF. II. VIR. ET FLAMEN IN COL. EQVESTRI VIANIS GENAVENSIBUS LACVVS DAT.

Men zou dit wel kunnen critiseren; maar laat ons dat onderzoek voor een ander reis overlaten.

Het gene eenige oude Schrijvers geschreven hebben dat de Rhosne door het Meir vloeide zonder zich daar mede te vermengen; is een louter verdichtzel/ en zelfs een ongerijmde en onmogelijke zaak wegens de lengte en kromme gedaante van dit Meir: C. Frey † bevestigt het zelve in zijn Admiranda Galliarum. Rhodanus in Lacum Lemanum influit, & impermixtis aquis & aquarum colore ex eo effluit. Ik weet het tegendeel / om dat ik het dikmaals genoeg gezien heb.

† Na Polibius. De Tarcagnota zegt het zelve; en duizend andere die Polybius gecopieert hebben.

Het water van dat Meir is van een volmaakte zuiverheit en schoonheit. Men vangt 'er verscheide zoorten van zeer goede visch/ maar de forellen zijn boven alle anderen vermaart. Ik heb 'er verscheide gezien die ieder tot vijftig ponden ‡ het stuk woegen; en ik

‡ Het pond van Geneve is achtien oncen.

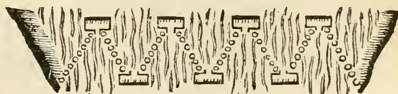
ik weet dat 'er zomtijds gevangen zijn die een derde part klockker waren. Zelden vint men 'er elders van die grootte. Maar het is geen ongehoorde zaak zo als eenige meenen. In een der zalen van het wapenhuis van Munchen heb ik de afbeelding van een Forelle gezien / die drie en seventig ponden woog / en in een klein meertje van dat land gevangen was. De andere soorten van visch die men gemeenst in het Meir van Geneve vangt / zijn Baars, * Karper, Zeelt, Snoek, Ombre, Omble Chevalier, Seichot, Dormille, Ferrat, Chavenne, Moutelle, Grondel. Het is iets zonderlings / dat men 'er geen Aal vind. Men zegt dat het maar zedert eenige jaren is dat de Moutelle in dat Meir gezien werd / en men begrijpt niet hoe zy 'er in kan gekomen zijn / als door eenig onderaardsch Canaal dat gemeenschap met het † Meir van Yverdun heeft. Maar het bijvoegzel van die nieuwe zoort is eerder een kwaat als iets goets; want behalven dat de visch niet zeer goet is / is hy zeer verslindend / en ontbloot het Meir. Daar is een ongelofelijke menigte van kleine visschen die men ‡ mille canton: of duizend canton noemt; men ziet deselve by onnoemlyke menigten zwemmen / en men dist die voor als een lekker geregt. Men heeft in agt genomen dat de soorten zig niet vermengen; Dan is het eens een leger kleine Baarzen, dan een overgrote menigte Zeeltjes, en zo voorts. Van tijd tot tijd laat de Magistraat een verbod uitgaan tegen het visschen van mille-canton, om te beletten dat men zijn koorn op eet eer het rijp is / maar men slaat weinig agt op dat gebod.

* Aan de kant van Geneve zyn geen Karpers, maar men vangt 'er veel omtrent Villeneuve aan het ander einde van het Meir.

† Daar zyn er geen in de andere Meiren van Switzerland.

‡ Men noemt dus alle kleine visschen van verscheide zoorten als zy te naasten by van de langte van een spelt zyn.

Ik zal U E. zeggen zo U E. wilt op wat wijze men voornaamlijk te Geneve de Forellen vangt. Men moet weten dat in verscheide tijden van 't jaar die visch uit het Meir in de Rhosne afzakt / en op andere zaizoenen weer de Rhosne op zwemt na het Meir toe / om uit dat gaan en komen dat nooit miste zijn voordeel te trekken / heeft men

palen geplant die dus de Rhosne doorlopen ter plaatse alwaar het Meer zig ontlast / die palen staan zo na de een by den ander; dat de grote visch daar niet kan door komen / en het zy dat hy opklimt of afzakt / ontmoet hy aan de eenigste openingen die men hem heeft overgelaten groote strikken van yzerdraad / waar in hy zig van zelfs komt opsluiten. Die visserp werd door den Staat verpagt / en is eene van deszelfs inkomsten.

 We-

Wegens het Meir zal ik hier nog bijvoegen/dat men 'er in de winter veel wilt schiet/ en dat het in 't jaar 1572 toevroor. Somtijds werd het zo onstuimig als een zee.

Geneve is niet groot / nog zeer schoon / maar 't is egter een zeer behaaglyke stad. Daar zijn geen vreemdelingen die 'er zig eenigen tijt hebben opgehouden die niet met leetwezen van daar vertrekken. De * wandelingen zijn 'er aangenaam / de ommegang met de menschen gemeenzaam en gemakkelijk / en is het slegte volk plomp en onbedreven / andere menschen zijn doorgaans / zagt beleeft en verstandig.

Haar meeste huizen/ voornamentlijk die gene die ze zedert 20 of 30 jaren gebout hebben zijn van hartsteen. Zy hebben twee soorten van steen; het eene hard en wit die ze Roche † noemen / en daar men zig weinig van bedient als voor de fondementen. De andere zacht en grauwagtig die ze molasse of weekagtig noemen. Deze laatste vind men in de steengroeven van 't Meir 's winters ‡ als het laag water is.

Het opschrift in koper geëtst dat men op de voorgevel van het Stadhuis ziet een der opmerkelijkste zaken van Geneve zijnde / zal ik de gelegentheit niet voorby laten gaan het U E. over te zenden / hoewel het mogelijk reets meer als eens gemeen gemaakt is. Het is in gelyke regels geschreven; maar ik had liever dat men ze dus geschikt hadde.

* La Treille, plain palais, la Corraterio, de wallen, &c.

† Dat is 't geen de Venetien *Pierra dura* noemen, een zoort van marmer.

‡ De wateren werden hoog in de zomer als de sneeuw op de naburige bergen smelt.

QUUM

QUUM ANNO M. D. XXXV. PROFLIGATA.

ROMANI ANTICHRISTI TYRANNIDE.

ABROGATISQUE EJUS SUPERSTITIONIBUS,

SACROSANCTA CHRISTI RELIGIO
HIC IN SUAM PURITATEM,
ECCLESIA.
IN MELIOREM ORDINEM
SINGULARI DEI BENEFICIO REPOSITA;
ET SIMUL
PULSIS FUGATISQUE HOSTIBUS
URBS IPSA IN SUAM LIBERTATEM
NON SINE INSIGNI MIRACULO
RESTITUTA FUERIT:
SENATUS POPULUSQUE GENEVENSIS
MONUMENTUM HOC PERPETUÆ MEMORIÆ
FIERI,
ATQUE HOC LOCO ERIGI
CURAVIT.
QUO SUAM ERGA DEUM GRATITUDENEM.
AD POSTEROS TESTATAM FACERET.

Haar Academie is met zeer bekwame Professoren voorzien / en zy hebben ook vele geleerde Predikanten. Ik weet niet of U E. verstaan zal hebben dat de Hr. Chouet zijn bediening van Professor in de Filozofy verlaten heeft om een Ampt van Raadsheer en Secretaris van Staat aan te nemen. Ik zou wel zeggen dat het verlies van de eene in die occasie het voordeel van anderen gemaakt heeft / indien ik geen goede redenen had om te geloven dat al die ellendige school Pedantery die door een schrikkelijke onachtzaamheit en op een strafbare en onrechtmatige wijze zig de eerwaarde naam van Philosofy aangematigt heeft / een dierbaar en zeer wenschelijk verlies is.

De publyke Bibliotheek is in 't Collegie. Zy bestaat uit drie duizend banden of daar omtrent / dewijl 'er geen fonds is om het getal der boeken te vergroten / nog om een Bibliothecaris te onderhouden / kan U E. wel denken dat ze niet zeer zorgvuldig onderhouden werd / en dat ze niet op zekere vaste uren open staat / zo als 't behoorde om waarlijk een publyke Bibliotheek te zijn. Men toonde ons een geschreve Bybel van de overzetting van St. Hieronimus. Dat Manuscript werd gehouden omtrent 800 jaren oud te zijn. Na dat Gregorius de Groot die overzetting goetgekeurt / en zelfs boven de oude Latynsche verheven had / en inzonderheit toen ze door Karel de Groot twee hondert jaren daar na was nagezien / wierd' er aan alle kanten een groot getal afschriften van verspreid / en ik heb 'er gezien die men zegt dat van de negende eeuw zijn; maar ik wil U E. wel openhertig bekennen / dat ik geen kennis genoeg in dat zoort van zaken verkregen heb om na behoren daar over te redeneren: hoe wel ik niet onkundig ben in de regulen en onderrichtingen die Cassiodorus geeft om de goede hantschriften van die overzetting des Bybels wel te kennen / bevind ik dikwils dat de Theorie byna onnut is zonder een lange ervarentheit gegrond op het onderzoek en de vergelyking der verscheide Manuscripten, om de ware uit de verdichte te onderscheiden. Men moet zeer nauwkeurig hebben uitgepluist / de staat der leden of verdelingen / der Hoofstukken; voorreden / korten inhoud / of kort begrip; van de zinscheidingen / sieraden / letter / en zelfs van de order of schikking der boeken. Het is zeker zo als de geleerde Vader P. Norris niet lang geleden my verzekerde / en meer andere my hebben doen opmerken dat de overzetting van St. Hieronimus, zeer verandert is door de byvoegzelen die 'er by gekomen zijn / gelijk ook door de vercierzels die ze mismaakt hebben in plaats van ze te verryken. Ik zal dan niet onderstaan / my over dat Manuscript te vermeten uit te laten / maar U E. alleen zeggen dat ik 'er na my dunkt / een grote overeenkomst zie met de gene die kort na Karel de Groot voor den dag kwamen / en om niet t'eenemaal schraal over dat stuk te zijn / zal ik U E. een bezonderheit mede delen die men my heeft doen opmerken. De tytel van de

eerste

eerste Zendbrief Joannis / is dus: JOANNIS EPISTOLA AD SPARTOS. Indien ik daar van in 't begin myner reizen onderregt was geweest / is het waarschijnlijk dat andere diergelyke Manuscripten die ik gezien heb / waar in ik niet bedagt ben geweest om die plaats na te zien / my eenig ligt zouden hebben geven. Maar die grote onderstand my ontbrekende / zal ik U E. mijn gevoelen over dat SPARTOS zeggen / meer als Historyschryver dan als een Criticus, ieder een weet dat St. Jan gedurende eenige tijd de Kerk van Ephesen bestierde / waar uit men redelyker wyze besluiten kan dat hy van de staat der Griecksche kerken onderregt was / en met dezelve in goed verstand leefde. Zo dat indien 'er toen een Kerk te * Lacedemonien was 't welk niet onwaarschijnlijk is / zoude die Apostel hen die Zendbrief hebben kunnen zenden gelijk Paulus eenige van de zyne aan de Kerken van Corinthen, Ephezen, Philippis, &c. gezonden heeft / maar die gissing schijnt te verdwynen als men bedenkt dat die Zendbrief altijd in alle andere Manuscripten algemeen genoemt werd; want het zou een contradictie zijn / datze de tytel van algemeen kon voeren / en datze evenwel maar aan een byzondere Kerk gezonden wierd / alzo de Zendbrieven van Paulus aan de Romeinen, aan die van Corinthen, en Galaten, nooit zo genoemt werden. Zo men tegenwerpt dat die Zendbrief Joannes de tytel van algemeen kan gehad hebben / voor zo verre als Circulaire Brief / gelijk de Zendbrieven zijn aan de Colossensen en aan de † Thessalonisensen, kan men antwoorden / eerstelijk; dat Joannes geen order gegeven heeft om zijn zendbrief te laten lezen in de naburige kerken van de gene aan welke zy geschreven zijn / in plaats dat men die onderstelling uitgedrukt vind aan het einde van die Zendbrieven van Paulus aan de Ephesiers en Thessalonicensen. En ten tweede; kan men zeggen dat of schoon de Zendbrief Johannes een circulaire brief was / daar uit niet volgen zou dat men ze eigentlijk Catholyke of algemene moest noemen / dewyl de twee circulaire Zendbrieven Pauli nooit dus genaamt werden.

* Sparte.

† De eerste Zendbrief.

De Hr. Karel Patin daar ik U E. reets van gesproken heb / maakt gewag van dat Manuscript in de kleine beschryving die hy van zijn reizen uitgegeven heeft; maar hy herhaalt alleen het geen hy den Hr. ‡ Sartoris als in 't voorbygaan heeft hooren zeggen. Men vermoed zegt hy dat de Affschryver geschreven mag hebben / Spartos voor sparsos gelijk Petrus sijn eerste Zendbrief zend aan de geene die in Pontus, Galatia, Cappadocia, &c. verspreit zijn. Of misschien voor Parthos, terwyl de H. Augustinus spreekt van een Zendbrief Joannes aan de Parthen gezonden.

‡ Een geleerr Predikant, en toenmaals Bibliothearis.

Ik zie niets of het is natuurlijk / in de eerste gissing van de Hr. Sartoris, want niet alleen werd Petrus eerste Zendbrief aan de verstrooide Gelovigen gezonden / maar die van Jacobus was ook aan de

twaalf

twaalf verstrooide stammen gezonden / en die Zendbrief Joannis uit het getal zijnde van de gene die men Catholyke noemt / is het niet onredelijk te denken ook de Overzetters en Uitleggers / die dikwils de vryheit aan hun zelve genomen hebben om de Tytels der H. Boeken te veranderen of te vermaken / geschreven mogten hebben Epistola ad sparsos / in plaats van Epistola Catholica.

Maar hoe waarschijnlijk ook dit gevoelen voorkomt / zou ik meer van de andere gissing houden. Joannis predikte het Euangelium in het Oosten, voor dat hy na 't Eiland Pathmos gebannen wierd / en eer hy zijn tweede reis na Ephesen deed: en behalven dat / Augustinus zegt van een Zendbrief door dien Apostel aan de Parthen geschreven (etiam illud dictum est a Joanne in Epistola ad Parthos * *Dilectissimi nunc Filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus*, &c. *Quæst: Evang. Tom. 4. lib. 2.* Possidius die een discipel van Augustinus was en zijn leven beschreven heeft maakt † in 't Register door hem t' zamen gestelt / van de Werken van dien Leeraar gewag van tien Predikatien over die Zendbrief / zijne woorden zijn; tien Predikatien van de Zendbrief Joannis aan de Parthen.... Het is waar dat nog Augustinus nog Possidius die Zendbrief by de naam van eerste Zendbrief onderscheiden / het geen (om het in 't voor-by-gaan te zeggen) strekken zou kunnen om de twyffelingen te bevestigen van de gene die niet overtuigt zijn dat de twee volgende Zendbrieven van den zelven Schryver zijn / maar het is nogtans klaarblykelijk dat het die zelve Zendbrief is daar Augustinus van spreekt / dewyl hy 'er verscheide passagies van bybrengt.

* 1. Joan. 3. 2.

† In de Catalogus der Werken die het 9 Deel uitmaken.

Het was te wenschen zo tot cieraad als verrijking van de Bibliotheek, dat ieder een 'er by-brengen wilde / volgens de loffelijke gewoonte van andere plaatsen / de Medalles / kruiken / Graf-Lampen / Beelden / verheven Beeltwerk / Opschriften en andere Gedenkstukken die in handen van verscheide particulieren zijn / en die in de stad of nabuurschap gevonden zijn. Het is zeker dat men een tamelijk groote Collectie van die rariteiten zou maken / en het is niet min zeker dat zo een Cabinet tot roem van de stad zoud verstrekken en aan de Bibliotheek een merkelijk cieraad toebrengen.

Daar is te Geneve een zeer gebrekkelijke zaak ten opzigt van de Predikanten. Men geeft hen te weinig bezolding / en men laatze te veel werken. Verbeeld u eens dat 'er in ieder kerk twee Predikanten zijn die men Semainiers of Weekelykse noemt / en die ieder zes of zeven maal agter een prediken / van week tot week de een den anderen verpozende. Hoe bekwaam en hoe neerstig dat men ook is / moet men bekennen dat wat meer tyd gegeven / veel daar toe doen zoude om een goede predikatie te maken / en die van buiten te leeren; zijnde het een schrikkelijke zaak voor de gene die weinig memorie hebben.

De verandering niet lang geleden in Vrankrijk voorgevallen / is oor-

oorzaakt dat het getal der Studenten in de Theologie, thans zo groot niet is als het eertyds te Geneve was. Maar aan de andere kant / dewyl men 'er alle oeffeningen doen kan die jonge Edellieden gewoon zijn te leren / zyn 'er veele Protestantsche van Duitsland en elders / die wegens de Religie, Geneve boven Vrankrijk verkiezen.

De arme Vaudoisen die als half dood in deze stad gebragt wierden / zijn 'er met alle bedenkelijke tekenen van liefde ontfangen / en de Vlugtelingen uit Vrankrijk hebben 'er ook veel troost gevonden.

Het is een opmerkelijke zaak dat voor de Reformatie, de stad Geneve als door een voorgevoelen van de Genade die haar toegeschikt was / dit Byschrift in haar Wapen stelde; post tenebras spero lucem; * uit de duisternisse verwagt ik het ligt. Ook hebben zy die woorden verandert / na dat werkelijk het zuiver ligt des Evangeliums hen bestraalt heeft; in plaats van Post tenebras spero lucem, hebben zy gezegt / Post tenebras Lux; het ligt is na de duisterheit gekomen.

* Eph. 5. v. 8. Rom. Kap. 11. v. 13.

† Hoewel de zuiverheit der zeden mogelijk die der leere zo veel niet beantwoort als wel behoorde / is het nogtans zeker dat zo men een vergelijking maakt van Geneve, ik zal niet zeggen met eenige van die verfoeylijke steden van Italien die wy gezien hebben; maar met veele anderen alwaar men na de gewoonlijke trant van de werelt leeft / zy zeer ingetogen en stemmig zal voorkomen. Daar ter plaatze gelijk elders ontmoet men gebrekkelijke menschen / maar de ongebondenheit is 'er niet op den Troon gevestigt. De Predikanten en Kerkenraden yveren zig om die te dempen / en de Overigheid gaat overeenstemmig met hen te werk / met het doen afkondigen van Wetten tegens de pragt in kleeren / en in 't maken van andere reglementen tegens het ongeregelt leven. Eertyts straften zy het Overspel zeer streng; zy lieten ze hangen en verdrinken / gelijk men hedendaags op sommige plaatsen van Switzerland nog doet.

† Anagram. Respublica Genevensis. Gens sub Cœlis vere pia.

In St. Pieters Kerk laat men het Graf zien van Hendrik de II. Hertog van Rohan. Ik heb ook acht gegeven op dat van den Groten d'Aubigni, over Grootvader van de Marquise de Maintenon in het Klooster / ter zijde de Kerk. Calvyn wierd in de bloote aarde begraven op het Kerkhof van Plainpalais, zonder Grafteken en zonder Grafschrift.

Ik dien niet te vergeten U E. te zeggen dat'er te Geneve een Hoogduitze en eene Italiaanse Kerk is / eertyts was'er ook eene Engelze. De aanzienlykste Italiaansche Families die ik ken buiten de gene die ik U E. genoemt heb in mijn Brief van Luca, zijn van Gallatin, Sartoris, Bonet, Puerari, Leger. Minutoli, Stoppa, Diodati, Offredi, Cerduini. ‡ Daar zijn 'er geloof ik nog agt of tien anderen.

‡ Rabbati, Franconi, Malcontent, Butini, Bartolone, Carnelli, Servini, Mirollio, Lambercier, Pelissari, Martini, &c.

* De gemene spraak van van die stad is het Savoyards, maar alle menschen die wat meer zijn als 't slegste soort van volk / spreken Fransch. Is dat Fransch het beste van de wereld niet het is ten minsten zo goet als dat van de meeste Provintien in Vrankryk.

* Zo men eenige staat kon maken op 't klein boekje geintituleert *Scaligerana*; sprak men Savoyards in den Raad, ten tyde van Jo. Scaliger, en het was verboden op zekere boete anders te spreken.

Vier kleine uuren van Geneve tusschen het Fort de la Clusa en het Mont-Credo, stort zig de Rhosne onder de rotzen weg gedurende eenige tijd. Dat is de reden dat de gene die van Geneve tot Lions de Rhosne afzakken willen genoodzaakt zijn te Seissel scheep te gaan beneden de val en weder opkomst van die stroom.

Ik ben,

Myn Heer, &c.

Geneve den 12. July 1688.

XXXVIII. Brief.

MYN HEER,

Geen aangenamer weg kan men zien als die van Geneve tot Lausane: het is een heuvel die overal wel bebouwt en bewoont is. Men houd het Meir byna altyd in 't oog / en op eenige plaatsen aan de andere zijde / zijn het opgehoopte bergen / welkers gehoornde toppen / altyd van Sneeuw glinsteren.

Morges. De eerste nagt na ons vertrek van Geneve, gingen wy slapen in de kleine stad Morges, aan de overzijde van het Meer gelegen. Daar van daan zagen wy de rook van een brand opgaan / de welke zo als wy 's anderen daags vernamen te Vevay aan het einde van dat Meer veel schade veroorzaakt had.

LAUSANE, Eertyds een Bisdom? de Bisschop *in partibus*; houd residentie te Fryburg.

De stand van Lausanne is zeer ruuw / en die plaats heeft ik weet niet wat dat eerst als woest voortkomt / ondertusschen heb ik bespeurt dat die stad van al de gene die ze kennen bemint werd. Daar zijn verschei-

scheide wandelingen die zeer vermakelijk zijn / inzonderheid na het Meer / en men roemt zeer de beleefdheid der Inwoonders. Wagt niet dat ik 'er U E. eenige beschryving van doe / want ik weet'er niet van als wat ik gedurende twee of drie uren heb kunnen zien. Ik ben na de Hoofdkerk gegaan die redelijk groot is / en tamelijk fraay voor dat land / maar niet zo groot en schoon als zy zich inbeelden. Het is eenige jaren geleden dat de muur hoe dik en sterk die ook is door * een aardbeving van boven tot onderen aan 't fondament gespleten wierd; de opening was zo ruim / dat de Studenten die op de plaats speelden / gewoon waren hunne mantels en brievetassen daar in te leggen. Eenige tyd daar na hereenigde een nieuwe Aardbeving de twee kanten van de muur en slootze zo digt aan een / datze ten naasten by tot haar voorgaande staat gebragt zijn. Het is een van de voornaamste rariteiten daar men de Vreemdelingen te Lausanne van onderregt. Op het Stadhuis bewaart men eenige gedenktekenen die'er gebragt zijn van de overblyfzels van dat van Arpentras, daar tegenwoordig het Dorp Vidi staat.

* In 't Zuiden van het Choor.

Op den oever van het Meir van Morat zagen wy in 't voorbygaan een zoort van een kappel gansch met beenderen van de Bourguignons vervult / die † te dier plaats ten getale van achtien duizend door 't leger der Switsers en Lottharingers t'eenemaal geslagen wierden. U E. weet de Historie.

Morat Passeert na Avenches.

Bern is geen groote stad / hoewel zy de hoofdstad is van de magtigste der dertien Cantons. Zy legt in een half Eiland dat door de Aar gemaakt werd / en is byna gantsch van Hardsteen gebouwt / op een manier die meer vast als fraay is. Haar straten zijn tamelijk zindelijk / en midden door dezelve loopt een beekje. Aan ieder zijde zijn overdekte Galderijen daar men bedekt gaan kan / maar die Galderijen zijn al te smal. Die stad wierd in 't jaar 1175 ‡ door Bertholdus de Vierde laatste Hertogh van Zeringhen gebouwt / en men zegt datze Berne genaamt wierd uit oorzaak van een Beer die'er gevangen wierd toen men'er de fondamenten van leide; 't woort Bern betekenende een Beer in het Hoogduitsch. Daarom voert die Stad een Beer in haar Wapen Om die laatste reden onderhoud zy dezelve ook gelijk die van Geneve Arenden voeden.

BERN

† Den 20 July 1476. Men heeft 'er deze Inscriptie *D. C. M. Caroli inclyti & fortissimi Ducis Burgundiæ exercitus Muratum obsidens, ab Helevetiis cæsus hoc sui monumentum reliquit. A.* 1476. De Historу Schryvers verhalen dat na de veldslag, de Overwinnaars zo onwetende waren, datze al het Zilverwerk van den Hertog verkogten voor tin, en zyn Juwelen voor glaze prullen.

Om tot den Raad ingang te kunnen hebben moet men getroud zyn. *G. Burnet.*

‡ Andere zeggen in 't jaar 1191.

In 't jaar 1352. den 6. Maart kwam Bern in de Alliantie der Switzers. *J. Simler.*

Wy gingen te Bern niet anders zien als het Wapenhuis en de grote Kerk; het Wapenhuis is zeer wel voorzien en in goede staat. In een van de Zalen heeft men de Beeltenis van * den Burger van Sweits geplaatst die met een pyl den appel die men vyftig schreden van hem af op het hooft van zijn kint geplaatst had / afschoot; en men heeft den een en den ander in die uitvoering uitgebeelt. U E. weet dat die wrede eigenzinnigheit van den Gouverneur Griffer, gevoegt by vele andere kwellingen van dezelve natuur † de oorspronk was van de Republyk der Switzers. Childrey verhaalt onder de wonderen van Engeland / dat zekere Rober Bone, van de Provintie van Cornwall een klein vogeltje boven van de rug van een koe afschoot; maar deze laatste Voetboogschutter waagde zo veel niet als den ander.

* Willem Tell.

† In 't jaar 1307. onder de Keizerlyke Regeering van Albert de I.

Boven op de deur van het huis der Manufacturen heeft men onlangs deze Inscriptie gezet. ‡ Tempore quo crassa Clericorum ignorantia, cum gratia & privilegio Regis, in verum Dei Cultum fureret; atque DRACONUM operâ eos quos *Huguenots* vocant, ferro, flammâ, & omnis generis cruce, e Regno pelleret: Supremus Magistratus e ruderibus Cœnobii olim Prædicatorum, has Ædes extruxit, ut Pietatem simul & Artem Galliâ exulantes hospitalibus tectis exciperet. Faxit Deus T. O. M. ut Charitatis hoc opificium. sit incremento Patriæ.

‡ Ik heb verstaan dat op het aanhouden van den Franschen Ambassadeur die Inscriptie in October 1692. weg genomen wierd.

In de kerk die de Dominicanen toebehoord / bewaart men eenige overblyfzels van het doorslepe bedrog der Jacobynen. U. E. zal mogelijk die Historye gelezen hebben in de verhandeling der spooken van Lavaterus. Hendrik Stephanus verhaalt ze in 't breede / en Nicolaus Manuel die ze uit het Hoogduitsch vertaalt heeft zegt dat ze in alle zoorten van talen is geschreven geweest. Het geval komt hier op uit / dat na hevige dispuiten tusschen de Dominicanen en Minnebroers over de Ontfankenis van de Maget Maria dewelke deze laatste zeggen dat van de Erfzonde bevryd is geweest. ‡ Vier Dominicanen van Berne ondernamen overeenkomstig en op 't aanhouden van verscheide van dezelve Order hunne stelling door een mirakel te bewijzen. Om dit voornemen te doen gelukken / vonden ze goed verschijningen voor te wenden / en in de nagt met een onkundige Nieuwling ** te spreken onder ontleende gedaantens / om door groote omwegen die ik hier overslaa daar toe te komen dat men hem door de Maget zelf zou laten zeggen dat zy in zonde ontfangen was / en 't volk daar van te overtuigen door het gerugt van de verschijning. De zaak gelukte voor een gedeelte; de Nieuwling liet zig om den tuin leiden; hy verhaalde zijne gezigten; de gantsche stad kwam hem bezoeken als een Sant en een Profeet; en de gemeente verklaarde zig reeds tegen 't gevoelen van de onbevlekte Ontfankenis. Maar eindelijk gingen de Monniken te ver;

‡ Johan Vetter, Steven Boltzhorst, Françis Ulthi, & Hendrik Steniker.

** Jan Jetzer.

ver; Jetzer merkte dat men hem bedroog / en zy ziende datze ontdekt waren / ondergingen hem eerst met gebeden en beloften; maar daar na kwamen zy tot dreigementen en tragten verscheide malen hem te vergeven. De Nieuweling daar agter gekomen zijnde / maakte dat hy uit het Klooster ontsnapte. Hy gaf de gantsche zaak aan de Overigheit te kennen. Deze verzogt van den Paus * buiten gewone Regters / die vergunt wierden. De vier Monniken die door het vervolg van haar bedriegeryen in een reeks van de gruwelijkste misdaden vervielen / wierden ter pijnbank gebragt / en beleden alles. Maar na zy aan den wereldlijken arm overgegeven / ontwijd / en op een publyke plaats verbrand wierden. † De Nieuweling wierd vry verklaart / en na huis gezonden / na dat hy egter ook op de Pynbank was gebragt geweest.

* Twee Bisschoppen en de Provinci al der Dominikanen.

† In 't jaar 1509.

SOLOTHURN.

Solothurn legt in een vrugtbare Valey op de rivier de Aar, welke ook door Berne loopt. In plaats dat deze laatste Stad een van de nieuwste is / beroemt zig de andere van een overgroote oudheit / waarom zy zegt de suster van Trier te zyn. ‡ Haar Latynsche naam vind men op verscheide manieren in de hedendaagsche Schryvers geschreven; maar in de Reisbeschryving van Antoninus, werd ze genaamt Solothurum, ter zake / zeggen eenige / van een Toren die 'er ter eere van de Zon opgeregt wierd; dat is het geen Karel Stephanus zegt / na vele anderen. Maar ik kan niet begrijpen waarom Antoninus geschreven sou hebben Solothurum met een th, indien hy gedagt had dat het woort van Sol en Turris t'zamen gestelt was; die Stad is met reguliere Fortificatien omringt / en bekleet met groote vierkante steenen van een soort van wit Marmer. Den Ambassadeur van Vrankryk houd altijd zijn verblyf te Solothurn, en het volk zegt dat die Minister het sterk gemaakt heeft.

Zy zyn te Solothurn zeer bygelovig. Eertyds hadden zy een Crucifix op zyn Switzers gekleet.

Zy beelden zig het zelve in te Guastalla in het Hertogdom Mantua, Vyf hondert mannen werken zonder ophouden aan † de Fortificatien van de laatste plaats / en 't is niet mogelijk om de Inwoonders te doen begrypen / dat de oorspronk van die onkosten in de koffers van hun Hertog zit.

Bazel is de grootste Stad / de schoonste en rijkste van alle de Kantons / Stalig.

‡ *In Celtis nihil est Soloduro antiquius unus*
Exceptis Treviris, quarum ego dicta Soror,
Simler geeft voor dat Solothurn door Ninus gebouwt is.

† In 't jaar 1685. in de maant September, kosten reets de Fortificatien meer als twee millioenen aan de Inwoonders. *G. Burnet.*

BAZEL een Hooge School, eertyds een Bisdom, wierd een Canton in 't jaar 1327. *J. Simlerr.*

tons / hoewel zy maar alleen met een muur en eenige Torens omringt is. Haar Universiteit maakt haar ook vermaart. De Ryn is 'er zeer wyd en fris. Hy passeert door de stad / en een schoone brug van steen / maakt de gemeenschap van de twee delen die door dien stroom gescheiden werden / dat na de kant van Duytsland is zeer klein in vergelyking van 't andere dat op eene hoogte legt.

De Bisschop zig noemende Bisschop van Bazel houd zijn verblyf te Poirentru, gelijk die van Geneve te Anneci, en die van Lausanne te Fryburg in Switzerland, maar de een nog de ander heeft eenige magt of opzigt op die steden. Het Kapittel van Bazel is te Fryborg in het Brisgaw.

Men kan te Bazel verscheide aanzienlijke * Bibliotheken zien / en eenige Cabinetten van rariteiten. De Senatoren in den Raad vergadert met humme eerwaardige baarden / en de kleeren die zy aan hebben / is geen van de minste rariteiten van die stad voor de gene die niet gewoon zijn zodanige toestel te zien.

De gene die veel van Schilderijen houden zullen 'er zeer schoone in 't Stadhuis vinden; en zy moeten niet vergeten de dans der doden van den vermaarden Holben te gaan zien. Die Schilder was van Bazel, en had alles van zig zelve geleert. Ook merkt men eene byzondere manier in zijn werk. Hendrik de VIII. ontboot hem in Engeland op het aanhouden van Erasmus. Men zegt dat Holben zeer blyde daar over was / hebbende nu een voorwendzel om van zijn knorrige Vrouw af te gaan. Men ziet zijn dans in een publyke plaats tegen de muur van het kerkhof van de Fransse Kerk. Het is een trop volks van allerhande slag die de Dood aan 't hooft van de dans zijnde / na 't Graf leid. Daar zijn menschen van allerlei jaren / en staat.

De Hooftkerk is een tamelijk aanzienlijk Gebouw. Ik heb zeer nauwkeurig gecopieert het Grafschrift van Erasmus 't welk op een marmer tafel staat tegens een Pylaar naast het Choor. Hæres is betrekkelijk tot Amerbachius; maar die plaats is zeer gebrekkelijk / en doorgaans is het Latyn van die Inscriptie zeer verwart en heel onwaardig de Naam des groten mans voor wien het gemaakt is.

CHRI-

* In die van de Hr. Sebastiaan Fesch, zyn vele rare Schilderyen en verscheide Medailles zeer curieus die men elders niet vind. *Kar. Patin.* Het Cabinet van Erasmus en Amersbach behoort tot de Universiteit. Men bewaart 'er in de twintig Originelen van Holben, waar onder een dode Christus uitmunt, daar iemant duizend ducaten voor heeft willen geven. Daar zyn vier schoone vervolgen van Medailles, Griekfche Burgermeesterlyke, Keizersche van zilver, en Keizersche van koper. De goude Medaille van Plotina (Vrouw van Trajanus) is een van de raarste. Boven een Afbeeldzel van Erasmus met het halve lyf geschildert, heeft men deze Veerzen.

Ingens ingentem quem personat Orbus Erasmum,
Hic tibi dimidium picta tabella refert.
At cur non totum? Mirari desine Lector;
Integra non totum Terra nec ipsa capit.

In de publyke Bibliotheek is een Virgilius Manuscript, zeer raar en een Alcoran ook Manuscript, op Chineesch Papier. *C. Patin.*

CHRISTO SERVATORI S.
DES. ERASMO ROTERODAMO VIRO OMNIBUS MODIS MAXIMO CUJUS INCOMPARABILEM IN OMNI DISCIPLINARUM GENERE ERUDITIONEM PARI CONJUNCTAM PRUDENTIA POSTERI ET ADMIRABUNTUR ET PRÆDICABUNT BONIFACIUS AMERBACHIUS HIER. FROBENIUS NIC. EPISCOPIUS HAERES ET NUNCUPATI SUPREMAE SUAE VOLUNTATIS VINDICES PATRONO OPTIMO NON MEMORIAE QUAM IMMORTALEM SIBI EDITIS LUCUBRATIONIBUS COMPARAVIT IIS TANTISPER DUM ORBIS TERRARUM STABIT SUPERFUTURO AC ERUDITIS UBIQUE GENTIUM COLLOQUUTURO SED CORPORIS MORTALIS QVO RECONDITUM SIT ERGO HOC SAXUM POSUERE MORTUUS EST IIII. EID. JUL. JAM SEPTUAGENARIUS AN. A CHRISTO NATO M. D. XXXVI.

Agter de Kerk staat een grote Lindeboom die een aangename lommer maakt; de stam is ten minsten ses voeten middellyns. Men heeft zorge gedragen die met een aarde wal te omringen om ze daar door te bewaren / die wal is met planken bekleed / zo dat men 'er op zitten kan / rontom op de planken ziet men de volgende Veerzen.

Julius Ecclesiæ dum præfuit ecce secundus
Dum sceptra imperii Maximilianus habet.
*Hoc opus excisum, quo Rhenum * cernere amænum,*
Quo nemora & pontes, monticulosque potes.
Quo geminas turres & mœnia conspicis Urbis;
Concentus audis dulcisonosque modos. An. D. 1512.

* Het gezigt is fraay aan die kant.

Paus

Paus Julius de tweede stierf in 't jaar 1513. hy was een Tydgenoot van Keizer Maximiliaan de eerste. Men kan besluiten dat de lindeboom voor omtrent hondert en negentig jaren reeds groot was dewyl die aarde wal gemaakt wierd in 't jaar 1513. om hem te bewaren.

De Horologies van Bazel gaan altyd een uur te ras. By voorbeelt te twaalf uuren slaan en wyzen zy een uur/ en zo voorts. Sommige betrekken de oorsprong van die gewoonte / tot de tyd dat het * In 1448. Concilium in die Stad gehouden wierd over * twee hondert seven en vyftig jaren / en zy zeggen dat het was op dat de menschen die de Vergadering uitmaakten / wat vroeger scheiden en na huis gaan zouden als zy anders gedaan zouden hebben / indien menze zo niet bedrogen had. Anderen verhalen dat de Magistraat tyding gehad hebbende dat de Zamenzweerders hunnen aanslag op zeker bestemd uur werkstellig zouden maken/ beval dat men de Horologies voorwaarts zou laten gaan om hare maatregels te breken; en dat ter gedachtenis van die vond dewelke wel gelukte / men altyd de Horologies een uur vroeger heeft laten gaan.

Het is eene gewoonte door gansch Switzerland gestaafd / zelfs in de kleine steden / dat wanneer 'er een Reiziger van groote kwaliteit door trekt / men hem de Eerewijn toezend. De gene die ze brengen bedienen zig van een gewoonlijke Aanspraak daar ze zig voor alderhande menschen mee behelpen; het staat aan haar maar als 't pas geeft de bewoording van Excellentie of andere eertytels daar in te voegen na de verscheidene perzonen die zy voor hebben / 't welk hen geen kleine verlegentheit veroorzaakt. Men heeft moeyte genoeg / om zig van lachen te onthouden / als men die reeks van fraije discoursen aanhoort. Ondertusschen moet d'Heer Officier met een geldig compliment bedankt werden.

HUNNINGHEN. Van Bazel zakt men / de slinker oever van de Rhyn volgende allengskens tot Hunninghen af. De Kat die men in de laatste plaats opgeworpen heeft op het Bolwerk na de kant van Bazel, en de battery met geschut aan die kant tegens die stad opgeregt / geeft genoegzaam te kennen dat het dorp Hunninghen niet ver van de Stad Bazel afgelegen is.

Zonder my in 't brede over de Fortificatien van Hunninghen in te laten / zal ik maar in 't kort zeggen dat men niets gespaart heeft omze zeer goet te maken; het water van de Rhyn vult de grachten als men wil. Dewyl die stroom recht over de plaats een klein Eiland maakt / heeft men een dubbelde brug op beide armen van de Rivier moeten maken; die bruggen zijn wonderlijk wel gefortificeert zo in het Eiland als in het vaste land aan de kant van Duitsland.

Van Hunningen kwamen wy tot Fryburg , een andere plaats van zeer

zeer groot gewigt / zijnde vier uuren van den Ryn. Die Stad legt in een vlakte aan de voet van 't gebergte. Hoewel zy van een tamelijk groote uitgestrektheit is / zijn de fortificatien die ze omringen / zeer goet en regulier. De Maarschalk de Crequi veroverde die plaats binnen negen dagen in het jaar 1677, zy is dikwils van Heer; dog zedert die tijd ook veel van staat verandert. Men heeft de afsnijdingen en de Forten op de naaste berg gelijk als opgehoopt; en door dat middel zig meester makende van de hoogtens die de stad beheerschten / heeft menze ter zelver tijd met het kanon van die Forten gedekt.

Zy maken te Fryburg veel kleine werken van een soort van Agaath 't welk men in de nabuurschap vind.

Van Fryburg tot Brisak zijn maar vier goede uuren. Ik ben niet verwondert dat die Stad eertyds * het oorkussen van 't Keizerrijk genaamt wierd; haar gedaante en sterkte mogten haar die naam wel by zetten. Verbeelt u een hoogte van opgehoopte aarde / midden in een Land / dat zo effen als glas is. De stad legt op een eind van dat oorkussen; en op het andere de Citadel; en treffelijke Fortificatien omringen dit alles aan de voet van een heuvel. Men passeert den Ryn over een steene brug / die na de kant van Vrankrijk gefortificeert is. BRISAK.

* Men noemde haar ook de Citadelle van der Elsas en de sleutel van Duitslant; maar al die namen voegen tegenwoordig Straatsburg veel beter.

Schlestat legt in de Neder Elsas vier mijlen van Brisak, en drie van den Rijn / in een vlak land zonder van eenige hoogte beheerst te zijn / ende fortificatien die 't omringen / zijn van dezelve natuur als die van andere steden daar ik u zo even van gesproken heb. Als men van alle die plaatsen spreekt / moet men hondert malen in een vierendeel uurs / de naam van fortificatie in de mond hebben. Straatsburg is een wonder het welk daar in alle andere vestingen van den Rynstroom overtreft. Ik zende 'er u een afbeelding van / waar uit U E. een beter denkbeelt zal kunnen maken / als uit al 't gene ik U E. zou kunnen zeggen.

† SCHLESTAD, Eertyds eenKeizerlyke Stad.

U. E heugt noch dat die grote / schone / en magtige eertijds Keizerlijke stad en t'eenemaal Luiters / in handen van den Koning van Vrankrijk verviel den 30 September 1682.

‡ STRAATSBURG, en Eertyds een Keizerlyke Stad.

* De Toren van de Hoofdkerk is de hoogste Piramide van Europa, en

* Haar hoogte is vyf hondert vier en seventig voeten. Zy wierd in 't Jaar 1449 voltooit. Erkwin van Stembach was 'er den Architect van.

Mirabile opus, caput inter nubila condit. Æn. Sylv.

Op de kapitelen van de grote Pylaren van de Hoofdkerk staat onder andere dingen een vertoning

en de kerk is thans ten gebruike der Roomsch Catholijken. De Bisschop deed 'er de Mis en een aanspraak aan de Koning weinig dagen na dat de Stad overgegaan was.

Het groot uurwerk overtreft verre in de verscheidenheit en curieusheit der bewegingen, dat van St. Jan te Lion; ik heb ze beide gezien. Zy zeggen te Straatsburg dat dit laatste het raarste van Vrankrijk is, en dat het hare geen weerga heeft in de werelt. Men gaf 'er ons een gedrukte beschrijving van, niet een prent die het Uurwerk naaukeurig afbeelt.

De kleine rivier de Il loopt door Straatsburg, en verdeelt zig daar in verscheide Canalen. De Rhijn laat die stad aan de slinker hand, en is 'er byna een mijl van daan.

Het is niet lang geleden dat het Wapenhuis een van de vermaardste van Europa was; maar tegenwoordig is het geheel van alles ontbloot.

Daar is een buitengewone eigenzinnigheit in de kleeren der vrouwen van Straatsburg. Ik zal U E. nog voor 't sluiten van deze Brief zeggen, dat wy anders niet gezien hebben als Vlekken en Dorpen of t'eenemaal verwoest, of half afgebrand, in dat gedeelte van der Elsas daar wy door getrokken zijn, alzo dat schoon en ongelukkig land dikmaals gedurende de oorlogen verwoest is

Ik ben

Myn Heer, &c.

Straatsburg den 22 July 1688.

toning van een Processie waar in een varken met het wywatervat en 't wywater gaat lopen; gevolgt werdende door vele andere verkens en Ezels met Priesters k'eeren omhangen. Op een andere plaats ziet men een Ezel in postuur van een dienstdoende Priester voor een Autaar. Een ander Ezel draagt een kas met heilige overblyfzels, waar in een Aap zit, en al de toetakeling van de Processie of omdragt werd door Apen gedragen. Op de lessenaar van de zelve kerk ziet men in verheven beeldwerk, een Nonne by een Monnik te bed leggen; de Monnik zyn Gety boek open hebbende, steekt de hand onder de rok van de Nonne. *De Hr. d'Ablancourt door Doctor Burnet aangehaalt.*

XXXIX. Brief.

MYN HEER,

Eenige byzondere redenen ons genoodzaakt hebbende om uit Straatsburg ten eersten na Bruffel te vertrekken / besloten wy onzen weg den Rijn af te kiesen. Het was niet zonder eenige weerzin / want het valt niet vermakelijk wanneer men reist / langs dezelve weg weer 't huis te komen. Door den Ryn kwamen wy tot die ongelegentheit / van Mentz af tot Keulen toe.

Tusschen Straatsburg en de kleine stad Germersheim wierden wy te Fort Louis opgehouden. Die plaats behoort nog aan Vrankrijk en komt al na by de sterkte van de anderen. De Ryn maakt een Eiland te dier plaats. Het Eiland is met een Fort van vier bolwerken bezet / en de twee bruggen zijn aan ieder kant gefortificeert op de oevers van de twee armen van den Rijn. Fort Louis.

Dewijl wy wat vroeger als onze Schippers het meenden door de nagt verrast wierden / moesten wy dien avont in een slegt dorp voet aan land zetten / alwaar wy nog bedding nog iets te eten vonden. Dat was nog onze grootste tegenspoet niet; een oneindige menigte van die muggen / die ik U E. bereits Couzins genaamt heb / bestormden ons de de gansche nagt op 't stroo van onze schuur / en lieten ons geen ogenblik rust.

Door Philipsstad 't welk maar een kleine kanon schoot van den Ryn legt aan de kant van Duitsland / zetteden wy voet aan land om de plaats te gaan zien. Het was eertijts een Dorp 't welk Christoffel Sotteren Bisschop van Trier versterkte / wegens de gelegenheit van de plaats / die uit de natuur midden in een moeras leggende / van een moeijelyke toegang is / en door geen hoogte beheerst werd. Het is een reguliere sevenhoek met halve manen voor ieder gordijn; wel bekleet. Philipsburg is een Leen onderhevig aan het Bisdom van Spiers. De Duitschers veroverden het van de Franschen in 't jaar 1676 na een lange belegering. Zy verlaten zig veel op de goede trouw van den Treves en hauden 'er niet al te sterke bezetting. PHILIPSBURG. Dat Dorp wiert Udenheim genaamt. Zedert de eerste druk van dit Boek zyn de zaken verandert. Philipsburg is thans in handen der Franschen.

Spiers is een kleine stad redelijk fraay zonder sterkte of Commercie, hoewel ze eertijds vry vermaart geweest is. Het gene dat haar thans aanzienlijk maakt / is dat de Keizerlyke kamer die meer

dan twee hondert jaren wandelende geweest was / aldaar door Karel de vijf de vast gemaakt wierd. Die kamer is een Souverein Hof / alwaar men over alle zaken van 't Rijk die 'er gebragt werden / weinige uitgezondert / definitive uitspraak doet. De gene die 'er de * eerste Regter van genaamt werd / verbeelt de perzoon des Keizers / en voert de Keizerlyke Scepter op zijn bank van Justitie, tot een teken van 't Character daar hy mee bekleet is.

In Duitsland is noch een andere groote Vierschaar die men de Hof Raad noemt om dat ze te Weenen is / of het Hof des Keizers volgt. † Die Raad is niet eeuwigdurend / en heeft in alle opzigten niet de zelve waardigheit als de Keizerlijke kamer. Ondertusschen werden 'er zaken van diergelijke natuur behandelt en souverein beslist. Men kan de zaken van een van die kamers niet voor de andere trekken. In sommige gevallen alleen kan men een revisie van 't proces voor de persoon van den Keizer zelfs verkrygen.

‡ De expresse order die de Marschalk de Turenne geduurende de laatste oorlogen ontfing / om de gewoonlijke loop der Justitie in de kamer van Spiers niet te stooren nog eenige verhindering toe te brengen / doet geloven aan de gene waar uit ze bestaat / dat men altijd dezelve achting voor haar zal hebben. In dat vertrouwen / hoe zeer dat ze ook voor de wapenen van Vrankrijk in geval van vredebreuk bloot staan / zijn ze niet bedagt om de kamer nog de Handvesten te verhoeren.

Van Spiers zal ik na Keulen springen / hebbende tegenwoordig niets te voegen by 't gene ik U E. geschreven heb wegens de steden die wy reets op deze weg gezien hebben.

Te Keulen sloegen wy de weg op na ⊥ Gulik, hooftstad van 't Hertogdom van dien naam; zy is in een vlakte gelegen op de Roer, en 't geen wy 'er in 't voorbygaan van zagen / deed ons oordelen dat ze redelijk wel gefortificeert was. De Protestanten hebben 'er vrye oeffening van Religie, volgens het Tractaat daar ik U E. van gesproken heb.

Wy kwamen in vier of vijf uuren van Gulik tot ** Aken, zijnde door een

* Die Regter is altyd Rooms Catholyk, en heeft 4000 kronen aan tractement. De twee Presidenten, zyn, den eene Protestant, en den ander Catholyk. Van de vyftien byzittende Regters; zyn 'er zeven die Protestants zyn, en acht Cath. De Presidenten hebben ieder 2000 kroonen, en de byzittende Regters 1000. De kamer moeyt zig met geen oorlogzaken. Het is opmerkelyk dat de zaken gewezen werden zonder dat partyen ooit de naam van hunne rapporteurs kunnen weten, nog voor, nog na het einde van 't Proces. De gene die voor den Keizer appelleert, moet een zekere somme consigneren, welke somme hy weder bekomt, zo hy in zyn Appel triumpheert, anderfints is hy ze kwyt *Heiss.*

† De Hof Raad bestaat ook uit leden van beide Religien. *Heiss.*

‡ Weinig tyds na de eerste druk van dit Boek, wierden Spiers en Worms, door de Fransche troupen verwoest, zonder eenige agt op de keizerlyke kamer te geven.

⊥ GULIK. Daar is een Citadel.

** AKEN. Keizerlyke Stad genaamt. Het is mogelyk om dat volgens de Constitutie van de Goude Bul de Koning der Romeinen aldaar de eerste kroon moet ontfangen. *Heiss.*

een schoon en goet land getrokken. Die vermaarde stad blijft steets groot en schoon / hoewel ze veel van haar luister verloren heeft. Zy heeft bijna al haar vryheit behouden. Alleen heeft de Hertog van Nieuwburg als Hertog van Gulik in wiens landen zy ingesloten is / het regt om een Majoor van de Burgery te benoemen. Zy is onder de bescherming des Konings van Spanje in kwaliteit van Hertog van Brabant.

* Toen Keizer Karel de groot deze stad / die zedert de plondering en verwoesting die 'er Attila verrigt had / omtrent vier eeuwen in een droevige staat gebleven was / bijna geheel herbouwt had / verklaarde hy ze voor Hoofstad van Gaulen over 't geleegte / en verkoos haar tot zijn gewoonlyke verblijfplaats. Hy regtte ook de grote kerk op / dewelke tot de nieuwe benaming van die stad aanleiding gaf / en haar Aix la Chapelle of Aken de Kappel deed noemen / in plaats dat men haar te voren de naam van Aquisgranum gaf / zo men zegt na een Romeins † Prins genaamt Granus, broeder of cousyn van Nero. Deze Prins de minerale wateren ontdekt hebbende / liet daar een kapel bouwen en leide de eerste fondamenten van de stad. Zie hier een Inscriptie die boven op 't kopere Bekken van een publijke fontein / recht over het Stadhuis staat.

* De Stad is dubbelt; de binnenste die men noemt la Carolino, is met haar om de muren omringt. *F. Blond.*

† De oude Toren die aan het Stadhuis gevoegt is na het oosten, heeft altyd de naam gevoert van *Granus* of *Granius* F. Blondel.

Hic, aquis per Granum Principem quemdam Romanum Neronis & Agrippæ Fratrem inventis, calidorum fontium Thermæ à prin cipio constructæ. Postea vero, per Dominum Carolum Magnum Imp. constituto ut locus hic sit caput & Regni sedes trans Alpes, renovatæ sunt, quibus Thermis hic gelidus fons influxit olim, quem nunc demum hoc æneo vase illustravit S. P. Q. Aquisgranensis Anno Domini 1620.

Karel de Groot stierf 'er ‡ en men ziet ⸸ 'er zijn graf thans noch. Zedert Karel de groot gedurende meer als vijf eeuwen / hebben vele Keizers te Aken willen gekroont werden. En ik geloof dat ik U E. reets gezegt heb / dat Karel de vierde door een van de Constitutien van de Goude Bulle, de zaak t'eenemaal gereguleert heeft. Hy beval dat de Keizers aldaar de eerste kroon zouden ontfangen. Deze plegtigheit wert niet meer verrigt / maar alleen deze twee dingen ten gevalle van de Stad Aken in agt genomen. Eerstelijk dat men aan haar zo wel als aan de Stad Neurenburg Gedeputeerden zend / om

‡ Oud 72 jaren. Het 14 jaar van zyn Keizeryk; het 48 van zyn Regering, en 't Jaar na Chr. geb. 814.

⸸ De grote kroon die men daar opgehangen ziet is om de plaats te merken daar Keizer Karel begraven wierd, even daar onder. Die kroon wierd waar door Frederik I. vast gemaakt. Zy is ten dele van zilver, en ten dele van verguld koper.
nade 814.

om aan de eene zo wel als aan de andere tyding te brengen van de verkiesing des nieuwen Keizers/ en op datze de Keizerlyke Ornamenten * met de andere dingen tot de plegtigheit der zalving nodig daar zy de bewaarsters van zijn/ zouden oberzenden. Een twede op wat plaats die plegtigheit ook geschied/ verklaart de Keizer solemnelyk op dien dag dat zo hy uit eenige particuliere redenen niet eerst binnen de stad Aken is gekroont geworden/ het selve egter zonder benadeling en inbreuk der regten van diestad geschied. De Keizer is altijd Canonnik van Aken / en op den dag van syne huldiging legt hy den Eed daar van af.

* Aken zend eenige Religuien; een boek der Evangelien met goude letters geschreven; en een van de degens van Keizer Karel de Groot met de draagbant. Ik heb elders gesproken van de ornamenten of sieraden die te Neuremberg bewaart werden.

Men verzekert my hier dat beide de Religien te Aken egale vryheit genieten/ maar ik moet U E. bekennen dat ik vergeten heb my deswegen te laten onderregten toen ik 'er door trok. Zo dat ik U E. niets zekers daar van kan melden.

Ik las dezer dagen in een kleine beschryving van 't Land van Gulik dat twee † gecanoniseerde Bisschoppen de moeyte namen om op te staan/ alleen om de inwyhing van de Kapelle van Aken by te wonen/ waar na zy weer na hunne graven keerden. Brengt U E. dat niet te binnen de Romeinsche Historp van L. Q. Cinninnatus / dewelke na dat men hem Dictator of Opperboogt gemaakt / en hy de veltslag gewonnen had/ gerust wederom aan 't ploegen keerde.

† St. Monulfus en St. Gondulfus Bisschoppen van Luyk.

a MASTRICHT.

Te Mastricht hebben wy ons maar twee a drie uuren opgehouden. Die stad is van een middelmatige grootte; tamelyk wel doortimmert en wel gefortificeert. Het garnizoen bestaat uit agt of negen duizend mannen; wy zagenze de monstering passeren voor den ‡ Prins van Oranje. Men drilde ook eenige bataillons; men kan geen beter gedisciplineerde troupen zien. Het klein gedeelte van Mastricht 't welk op de regter oever van de Maas is/ werd Wyk genaamt. Ik weet niet of U E. opgemerkt heeft/ dat de namen van Mastricht en Utrecht beide van het woort Trajectum afdalen/ 't welk ook haar Latijnsche naam is. Utrecht wierd genaamt inferius of ulterius Trajectum; dat was de overtogt van de Rijn. En Mastricht komt van Mosæ Trajectum, 't welk ook genaamt is Trajectum superius.

‡ Tegenwoordig Koning van Engeland.

Servaas Bisschop van Tongeren die in de 4de eeuw leefde is de grote Heilig van Mastricht. Men bewaart zijn lichaam in de hoofkerk/ en men heeft 'er verscheide andere Reliquien die eertijds vermaart waren/ en de Pellegrims uit de ver afgelegenste landen derwaarts trokken; dog dat alles is verandert.

Men vind in de nabuurschap van de stad/ verscheide zoorten van die schelpen daar wy voorheen van gesproken hebben; voor al na het dorp Zichen of Tichen, en aan de kleine berg genaamt der Huns.

By de Nonnen naast aan de grote plaats / is een Crucifix dat zo als men zegt niet geschildert kan werden / Italien heeft 'er geen curieuser.

Omtrent drie uuren 's namiddags / vertrokken wy van Mastricht, en kwamen den zelven avont te Luyk. De stad was zo vol menschen wegens de verkiezing eenes Bisschops / dewelke 's anderendaags stond te geschieden / dat wy 'er geen bedden konden vinden.

LUIK, Keizerlyke Stad

De stad Luik is tamelijk groot / wel bevolkt / en met eenige schone gebouwen versiert. De hoofdkerk en het Bisschoppelijk Paleis * zijn de twee voornaamste. Het kapittel van Luik was eertyts het aanzienlijkste van het gansche Keizerrijk. Ik heb in eenige geschicht boeken van die stad gelezen / dat in het jaar 1131. wanneer Paus Innocentius de tweede Keizer Lotharis de twede aldaar kroonde / dat Kapittel 't welk toen de plegtigheit bywoonde / bevonden wierd te bestaan uit negen Konings Zoonen / veertien Zoonen van Hertogen die Souvereine Princen waren / negen en twintig Graven van het H. Rijk / en agt Baronnen. Dog thans is daar een groot verval ingekomen / en daar is geen burger gelicentieert Doctor in de Universiteit van Leuven, die niet Kanonnik van Luik zou kunnen gemaakt werden.

Het Bisdom was eertyds te Tongeren; dog wierd na Mastrigt en van daar te Luik overgebragt. *Heiss.*

* Door de Cardinaal de la Marche gebouwt.

De Maas scheid Luik in twee delen; dog het voornaamste is op de slinker oever. Zy werden door een een schone steene brug weer aan een gevoegt / en door de bogen van die brug konnen grote schuiten passeren die allerhande levens middelen aanbrengen en de negotie dier stad gemakkelijk maken.

Daar zijn vele roermakers te Luik, het welk buiten twijffel komt om 't gerief dat men daar van de † kolen heeft die men in 't land vind / en doorgaans gebrand werden / gelijk men te Londen doet. Die kolen werden Houille ‡ genaamt na een zekere Hoefsmid genaamt Prud' homme le Houilleux, de welke na men zegt de eerste ontdekking daar van gedaan heeft. Men voegt 'er by dat een verschijnzel in de gedaante van een oud Man in 't wit gekleet / hem de groef aanwees.

† Men heeft ook diergelyke kolen in Vrankryk; op zommige plaatsen van Auvergne, in 't Land van Perez en dichte by Calais.

De wijnbergen daar de heuvels van Luik byna me bedekt zijn / zijn merkwaardig wegens de luchtstreek; dog het is waar dat de wynen daar van slegt zijn. Die zelve bergen verschaffen ook groeven van zeer schoon ⊥ zwart marmer.

Van Luik kwamen wy in de kleine stad ** Tirlemont slapen / zijnde

‡ Anderen hebben geschreven dat een man gekleet als een Pellegrim de groef aan een Burger van de stad aantoonde, en daar na verdween.

⊥ Men vind 'er ook een zoort van Albast.

** Tilmont of Tirlemont op de rivier de Geet. Een kleine stad die dikmaals, gedurende de oorlogen is verwoest geworden.

de in 't gezigt van Tongeren en St. Truyen gepasseert. De volgende dag aten wy tot Leuven, en kwamen 's avonds te Brussel, daar wy nu tien dagen geweest zijn.

LEUVEN

Hoofdstad van Brabant, een wet van de Universiteit van Leuven behelst dat *stupri conciliator aut adjutor, exul esto: qui autem patraverit, lignea sera caput abscinditor.* De Deken van de Canonniken was de geen die eertyds den eed van de Hertog van Brabant ontfing op zyn komst tot de souvereiniteit.

Leuven is een grote stad/ zeer fraay gebouwt; de twede van het Hartogdom Brabant. Men zegt dat 'er eenige gedenktekenen van de tijd van Cesar gevonden werden/ wy hebben 'er verscheide schone * kerken gezien; het Stadhuis; de school der Medicyne/ en eenige andere aanzienlyke gebouwen. Maar ik geloof dat de Universiteit haar de grootste luister by zet. De zelve wierd door Jan de vierde Hertog van Brabant, in 't jaar 1425 gesticht. Daar zijn vele Collegien die vaste renten hebben; en ook scholen voor Godgeleerdheid/ de Rechten en de Medicynen.

Een eerlyk man van Leuven die wy by geval in de herberg zagen/ bood aan om ons in een klooster een kwartier uurs van de stad te brengen/ belovende dat hy 'er ons veel rariteiten zou laten zien; maar de tyd liet ons niet toe om die wandeling te doen. Hy zeide dat 'er onder anderen in dat klooster een Geslagtboom van 't huis van Crouy was/ waar by het bleek dat het hooft van dat huis tegenwoordig levende in een rechte lijn van Adam afkomstig was. Een Engelsch Edelman wien ik dat onderdaags verhaalde/ verzekerde my dat hy verscheide familien in de Provintie van Walles kende/ die deze zelve geslacht rekening voor den dag bragten. Dunkt U E. niet dat het genoeg zou zijn dat men maar tot aan de zundvloet ging? Indien die menschen het tractaat van de wapenkunde van den Hr. de Feron gelezen hadden/ de welke ons leert dat het wapen van Adam uit drie vygebladen bestont/ is het wel te geloven dat zy geen andere zouden willen voeren? Ik hoop dat wy op 't laatst ook nog den eene of den andere Edele Preadamit zullen ontmoeten.

Wy hebben by de Hr. Gutschoven Medicyn en groot Anatomist, verscheide gebalzemde lijken gezien/ die op verscheidene manieren ontleed en wel bewaart waren. Men ziet op die zelve duidelijk afgezondert en onderscheiden/ de aderen/ slagaderen/ spieren/ zenuwen; &c. zo dat men byna de gansche schikking der delen van 's menschen lichaam volmaaktelijk kan beschouwen. De aderen en slagaderen tot

De put van het Kasteel is opmerkelyk wegens zyn diepte en den echo die 'er zig laat horen.

Daar is eene der Torens van de stad die men *Verloren kost* noemt, om dat die van Leuven van zints geweest zynde om zeven diergelyke te timmeren, het lieten steken na dat de eerste voltooit was, uit hoofde van eenige zaken die toen opkwamen. *Reiz. van Vlaend. Anon.* Daar zyn eenige wynbergen rondtom Leuven.

* De Hoofdkerk werd zeer geroemt.

tot aan de minste vezeltjes zijn met een rode stoffe vervult die ze als koraal boomtjes doet verschynen.

In 't doortrekken van Leuven zagen wy noch een andere rariteit / het was een zeekalf dat Hollandsche matroozen voor twee stuivers lieten zien ; zy hadden het op de kusten van Groenland gevangen. De geen die 'er de meeste zorg voor draagt heeft het zo getemt / dat hy het zelve honderderlei Aperpen laat doen. Dat dier is van grootte als een schaap dat veertien dagen oud is ; het is heel kort van hair / zeer zagt / en gelykende na een olyf koleur ; kort van hooft met twee katte knevels / ende vier voeten eindigen als een zoort van ganze pooten : Maar terwijl dat het zig met de voorste pooten ophoud en voortgaat / sleept het de twee anderen altyd achter na. Dat halfslagtig dier leeft tegenwoordig alleen van zoete melk. My heugt dat als wy byna een jaar geleden / door den Haag trokken / een Zeeuwsche Dame my zeide / datze te Tergoes een zee hond gezien hadde / die zo tam geworden was / dat hy van alles at en zelfs blafte gelyk een andere hond / dog wat dover geluid maakte. Pinnis quibus in mari utuntur, humi quoque vice pedum serpunt, *Plin.*

Zedert lange tyd wagt ik met ongedult na nieuws van U E. vereert 'er my mee bid ik U E. zo haast als het mogelyk is en weest verzekert dat ik altoos wezen zal met veel opregtigheit.

Ik ben,

Myn Heer, &c.

Brussel den 12. Augusti 1688.

X L. Brief.

MYN HEER,

Alle aanmerkingen die U E. op myne laatste brieven maakt / en verscheide andere byzonderheden daar de uwe vol van is / zouden my aanleiding kunnen geven om deze zeer te vergroten. Maar dewijl ik haast de eer hoop te hebben U E. te zien / zal ik tot die tyd de byzonderheden van ons onderhoud opschorten.

Bruſſel. Deze Brief dient alleen om U E. eenige aanmerkingen die ik te Bruſſel gemaakt heb / mede te delen. U E. weet dat die ſtad de Hooftſtad is van 't Hertogdom Brabant / en de gewoonlyke verblyf plaats van de Gouverneurs der Vereenigde Nederlanden voor den Koning van Spanje.

De ſtad Bruſſel is van een eyronde gedaante / groot / wel bevolkt / met * muuren en grachten omringt / ten dele in een vlakte / en ten dele op het afhangen van een heuvel gelegen. De benedeſtad is met wyde grachten t' eenemaal doorſneden / die de kleine rivier de Senne met water aanvult / en zig in de Schelde uitgieten. Zeer groote ſchuiten komen in die grachten komen / en dat helpt veel tot de Negotie. De lucht van Bruſſel is zeer goet ; de plaatſen zijn met fonteinen verciert ; de ſtraten breed en wel gevloert / de huizen groot en gemakkelijk / en al het omleggende land is zo vrugtbaar als men zou kunnen wenſchen.

* Aan de eene zyde zyn eenige fortificatien die niet onderhouden werden, en nooit bekleet zyn geweeſt.

Het volk van Bruſſel en doorgaans van ganſch Brabant is een openhartig volk / zagt en beleeft ; miſſchien al te gulhartig. Maar na al die eenvoudigheit / wanneer men ze tergt / veranderen zy van humeur / en in verſcheide gelegentheden hebben ze doen zien dat het dappere luiden waren.

Het Paleis 't welk men gemeenlijk het Hof noemt / en alwaar de * Gouverneur zijn verblijf houd / heeft nog evenredigheit / nog pragt ; het is van een middelmatige ſchoonheit / doch het gezigt van de voornaamſte vertrekken op het Parc, is uitſtekend behaaglijk.

In het afklimmen van 't Paleis na 't Parc heb ik een ſtuk metaal kanon in 't oog gekregen op het einde van de muur 't welk als een ſteunzel van de ſtoep is / welkers geval wel waard is U E. te verhalen. Om eerder gedaan te hebben / zend ik U. E. de Inſcriptie die men boven het ſtuk geſchut in marmer gegraveert heeft.

* Het is tegenwoordig de Marquis de Caſtanaga. 1688. Zedert de eerſte druk van dit Boek, is de Keurvorſt van Beyeren eeuwigdurende Gouverneur gemaakt in 't jaar 1691.

Dederit ne viam Caſusve Deúſve ?
mirabili certè caſu
hoſtilis navis tormentis Regiis perforata ,
cum accenſo pulvere crepuiſſet ;
hoc tormentum , & unà Juvenculam
*altè ſublatum , in Regis * Prætoria depoſuit ,*
Adeo tutum in Rege , non ſolum innocentia ,
Sed etiam ſupplex hoſtilitas perfugium habet.

* Subaud Navi.

I.S.A.

ISABELLA CLARA EUGENIA
BELGII PRINCEPS.

in rei monumentum
Tormentum hic deponi, Juvenculam ali jussit.

Uit het Parterre klimt men in het Parc / het zelve is t' eenemaal beplant met Eyke / Beuke en Nootebomen. Men ziet 'er ook veele Dassen / de schone Allées, zijn de aangenaamste wandelingen van de stad. Men kan de wallen gansch rond gaan byna altyd tusschen twee rijen bomen.

Aan de andere zyde van het Parc is een klein Lusthuis 't welk door Karel de V. getimmert wierd. * Men bewaart 'er onder andere dingen de wieg van dien Keizer. Het was in de grote zaal van het ander Paleis dat hy afstand van het Koningrijk Spanje deed in handen van Philippus zijn Zoon.

Dicht daar aan liet men ons een grote Galdery zien vol verscheide wapenen en toerustingen tot Tournoyspelen en oude Wapenen van verscheide Keizers / Koningen / Aartshertogen en andere Prinsen of grote Kapiteins.

Men heeft zorg gedragen om 'er ook te bewaren de gedagtenis van drie doorlugtige Paarden / welkers huid behendig op modellen van dezelve gestalte van Paarden geplakt is. Een van die Paarden wierd zo men zegt voor twaalf duizend Kroonen aan Philippus de II. verkogt / dewelke het vereerde aan Lodewyk de Requesens, Groot Commandeur van Castilien, en * Gouverneur der Spaansse Nederlanden. Het twede had de eer om de Infante Isabella te dragen toen die Princes haar intrede binnen Brussel deed / en het derde salveerde zo men zegt / het leven aan den Aartshertog Aalbert voor Ostende.

Een van myn vrienden heeft my het Grafschrift gegeven 't welk voor dit laatste gemaakt wierd. U E. zal 'er een gedagte vinden van een Paart dat wyze bedenkingen maakt. Men noemde het Edel.

* Hy begaf sig in dat huis na dat hy afstand van zyn Staten gedaan had; hy bleef 'er vyf of ses maanden.

* Na de Hertog van Alba.

Siste gradum, spectator; ego de nomine dicor.
Nobilis; *at virtus nomine major erat.*
Archiduci Alberto prostravi terga, tenacem
Cùm circa Ostendam Martia Erinnys erat.

Hunc ipsum eripui pugnantem hostilibus armis,
Cùm Mors sanguineum falce parabat opus.
Me magis ardebat miles, quia Virginis instar,
Cernebat niveâ crescere fronte jubam.
Hinc, ut me raperet, crebro sua spicula & enses
In caput ignoti strinxerat Archiducis.
Evasi, eduxique Virum meque Ipse reduxi
Incolumem. Nostræ non erat hora necis.
Ast anno vertente, die quo evasimus ambo,
Nobilis *interii. Cernito qualis eram.*

Het is te Brussel niet min gemeen wagens door honden getrokken te zien/ als door paarden: Het is eene der byzonderheden van die stad. Zy spannen drie of vier van die honden op een ry / en doen haar een ongelooffelijk gewigt voorttrekken. Zy hebben my verzekert dat om een weddenschap twee van die honden vyf karels in een groote karre van de eene kant van de stad tot de andere voortgetrokken hadden. Het gemak dat men daar by vind / is dat die dieren zeer weinig tot haar onderhoud nodig hebben. Daar zijn zekere herbergen voor haar; daar men ze pens en ander diergelyk voedzel geeft voor een halve stuiver ieder maaltyt.

Dewyl men opgemerkt heeft / dat de Tuchtmeesters te Romen in een jaar alleen * hadden laten verkopen voor ses hondert duizend Kroonen aan stoffe die men uit de * Secreten haalde/ zal het niet belagchelijk zijn U E. te zeggen dat men te Brussel diergelijke Negotie doet. Men vergadert nauwkeurig die vuiligheden op een zekere plaats / en na datze behoorlijk aan 't gisten geraakt zijn / doet men 'er Negotie mee gelyk met andere dingen. By geval gebeurde het eens dat ik voorby die schone plaats passeerde / zo als drie of vier Hollandsche schuiten daar die koopmanschap inlaadden. Hier op mag men de spreuk van Juvenalis wel toepassen.

'truikt alles liefIyk waar maar winst mee is te doen.

U E.

* Mihi sane tria magnificentissima videntur, ex quibus maxime apparet magnitudo Romani Imperii, Aquæductus, Viæ Stratæ & Cloacæ, reputanti non solum utilitatem operum verum etiam impensarum magnitudinem, quam vel hinc licet conjicere, quod ut affirmat C. Aquilius, neglectas aliquando Cloacas, Censores mille talentis (*omtrent ses hondert duizend Kroonen*) purgandas locaverint. *Verscheide Outheits kenders hebben die passagie van Denis de Halicarnasse by gebragt wanneerze gesproken hebben van de Verkoping die de Tuchtmeesters deden van de stoffe die men uit de rioelen haalde. Maar ik oordeel dat hier alleen gesproken werd van de onkosten die 'er nodig waren om die zelve rioelen schoon te maken.*

* M. *verstaat alleen* hominum stercora, *maar hy heeft abuis. De* Cloaca maxima *was het rioel van allerhande vuiligheden*: receptaculum omnium purgamentorum Urbis. *T. Liv.*

U E. weet het antwoort van Vespasianus aan Titus over den impost op de pis. Dewyl 'er een grote liefhebbery van bloemen in Holland en Vlaanderen is / draagt men ook een byzondere zorg om dat soort van mist te bewaren / ten einde om 'er beddingen van te maken. De goede reuk der bloemen zou stoffe tot een raadzel kunnen geven / overeenkomstig met dat van Samsons honigraat.

Om van gesprek te veranderen / zal ik U E. zeggen dat Brussel een van de steden in dat land is / alwaar men de aangenaamste geselschappen kan vinden / byna ieder een spreekt 'er Frans. Daar zijn veel menschen van aanzien ; de Dames zijn 'er wel gemaakt / en men kan tot de beste geselschappen gemakkelijk ingang vinden.

Vier of vyf grote straten van de benede stad maken een Eiland / en ter zelver tyd een soort van een kring daar de wandeling gehouden werd. Alle dagen tegens den avond / in de winter zelfs zo wel als zomers vint men daar een groot getal Koetsen. Die wandeling behaagt hen hier meer als die te voet. Te Parys is het heel anders gelegen / men ziet meer volk in de Tuilleries als in de Cours of wandeling met Koetsen.

Te Romen en in eenige andere plaatsen van Italien gelijk ik U E. geschreven heb / gaan de Mans niet met de Vrouwen in eene Koets zitten ; te Brussel doet men ook zo als men met de Koetzen na de Cours ryd. Maar in plaats dat het te Romen geschiet uit een gewaande reden van welvoeglijkheit / geschiet het hier om des te gemakkelyker de minnaar te spelen. Dit zal U E. wat vreemt voorkomen. De Mans rijden aan de eene kant / en de Vrouwen aan de andere; aldus ontmoeten zig beide de Sexen, spreken tegen malkanderen zo het hen goetdunkt / en verlustigen haar oogen over en weder. Op zo een manier is het dat de galantery uit haare verdeling ontstaat / en dat haar afzondering een algemene Societeit maakt. Deze kleine ommegang zou aangenaam genoeg zijn / uitgezondert de lastige noodzakelykheit van ieder een te groeten / en dezelve plichtplegingen telkens op ieder ontmoetinge te herhalen.

Den negentienden January werd 'er een aardig Feest onder de burgers van Brussel gehouden. De vrouwen kleden haar mans uit / en brengen ze te bed. En de volgende dag geven de mans haar vrouwen en goede vrienden een gastmaal / over de oorsprong van die gewoonte kan ik U E. niet zekers zeggen. Zo als ik 'er my eens van zogt te onderregten / wierden 'er in een en het zelve geselschap twee verscheide redenen van bygebragt / en ieder hield zijn gevoelen staande. Sommige zeiden zonder omstandigheden by haar History te voegen / dat de stad Brussel tot op het uitterste gebragt zijnde / na dat ze een lange belegering uitgestaan had / zig met die Capitulatie had overgegeven / dat de Belegeraars meester daar van zouden werden / mits dat de

vrouwen met de kleine kinderen en 't gene zy mee voeren konden/ zouden uittrekken; waar op deze in plaats van haar Toilette toe te slaan gelijk menzig inbeelde/ hare mans opvatteden/ weg droegen/ en dus den Vyand te leur stelden.

De anderen die dat voor een fabel uitkreten zeiden dat een merkelijk getal Inwoonders van Brussel zig by het leger van den H. Lodewyk in zijn Kruisvaart gevoegt hebbende/ en dat Leger t'eenemaal in de pan gehakt zijnde/ de Brusselaars nog van de minst ongelukkige waren. Dat het grootste gedeelte van hen ontsnapte of vrygekogt wierd; dat zy zig alle by een voegden om te zamen na haar Vaderlant te rug te keren; dat haare vrouwen daar van verwittigt zijnde zo als zy de stad naderden/ hen te gemoet liepen/ en dat zy in die verrukkingen van vreugde/ haar mans opnamen en in haar armen t'huis bragten. De last was al wat zwaar. Indien het my geoorloft was de Historyte verschikken/ zou ik my vergenoegt houden met de mans door de vrouwen te laten ontkleden/ ter zake van het goet humeur van de laatste/ en de vermoeitheit van de anderen.

Die oorlogshelden van Brussel brengen my in gedagten een soort van een Gedenkteken dat men 'er boven de poort van Vlaanderen ziet. Het zijn Mannen met braadspeten gewapent. Een goed oud Man die 't my voor eenige dagen aanwees/ zeide my dat die beelden daar geplaatst waren ter gedagtenis dat in den opstand der Cantons onder de Regering van de Koninginne Weduwe van Hongaryen Zuster van Karel de Vyfde/ die Rebellen genadert zijnde om Brussel te verrassen en uit te plunderen/ het slegt volkje van die stad alleen maar met vorken en braadspeten gewapent zijnde den Vyand dapper afkeerde en ter gemelde poorte uitdreef.

De schoonste kerken van Brussel zijn die van St. Gudula en die der Jesuiten. Die Messrs. hebben grote klokken gelyk men 'er in de Parochie kerken heeft 't welk wat byzonders is. Zy hebben eerst/ om verlof tot het luyen van een middelmatige klok te krijgen/ zig bedient van het voorwendzel van zekere buiten gewone Catechisatie. Allengskens hebben zy t'eenemaal de vryheit aan hen genomen/ en ter zelver tyd de * klok doen zwellen. De andere Monniken die de Jesuiten reets niet wel mogen lyden/ zijn zeer jaloers daar over.

* Die klok is van metaal gegoten van eenige Beelden die voor het Paleis stonden.

Te St. Gudula houd men zeer hoog de Kappelle van het H. Sacrament der Mirakelen uit oorzaak van de Reliquien die 'er bewaart werden. Men verhaalt dat eenige Joden † van een Pastoor verscheide gewijde Hostien, gekogt hebbende/ deselve met een mes doorstaken/ en dat 'er veel bloet uit kwam. De Joden wierden verbrant op de hoogste

† In 1369. Ziet Meyer.

hoogste Toren van de stads muuren / zo dat men tien mijlen ver het vuur zag / en Hostien wierden weer gevonden en in een Gouden Ciborie boven op het Autaar in de Kapel gezet. Deze Historie is tegen de muur omtrent 't Choor geschildert / met de volgende Veersen.

Quisquis ades, summi quem tangit cura Tonantis;
Dum properas cœptum siste viator iter.
Hæc Tibi viva caro Christi, Sapientia Patris.
Christus adest, vivus Panis & una salus.
Invida Judæum † quam dum laniare laborat. † *Carnem.*
Impietas, meritis ignibus ecce ruit.
Quare, age, divinos ‡ huic funde viator honores. ‡ *Carni.*
Funde Deo dignas supplice mente preces.

De Kerk der Capucynen is een van de schoonste welke die Monniken in de wereelt hebben.

Aan de andere kant van de Plaats recht over 't stadhuis / is een redelijk schoon Huis dat men 's Konings Huis / en het Brood Huis noemt. Op de voorgevel staat met groote letters geschreven. A Peste, Fame, & Bello, libera nos Maria Pacis. hIC. VotUM paCIs pVbLICe eLIsabeth ConseCraVIt. De getal letters maken het Jaar 1625 uit.

Daar zijn verscheide rariteiten in de Bibliotheek der Jesuiten, en onder anderen de Armstoel van verguld leer / waar in Karel de Vijfde zat toen hy afstand van zijne Staten deed.

* De Kapel van het Huis van Taffis in de Kerk der Sablons verdient wel eenige opmerking.

Ik heb verstaan dat van vyf en dertig duizend bonniers landeryen / waar uit de Provintie van Brabant bestaat / negen en twintig duizend in eigendom aan Geestelijke Gemeenschappen toebehoren.

Daar zijn te Brussel eenige weinige Protestanten / maar zy hebben geen de minste vryheit / zy verklaren zig zelfs ook niet opentlyk. Evenwel is 'er geen Inquisitie in dat Land / en de Staten hebben 'er het invoeren van die dwinglandy nooit willen dulden.

Ik zou U E. nog iets gezegt hebben wegens de Academie, de Schouburg / de grote Plaats / het Stadhuis / de Schilderyen die men 'er ziet / en haar schone Toren; de Tuin van den Hertog van Bournonville; de Zaal van den Graaf van Egmont; het Glashuis / en de Tuin der Karmeliters; maar ik werde genootzaakt myn brief te sluiten. U E. weet dat de Kanten en Tapyten een gedeelte van de Negotie van Brussel uitmaken.

Wy zullen aanstonts vertrekken om een wandeling na Antwerpen te doen.

* Die Kapel is van een zeer schoon swart marmer uit het Land van Luik. Dat van de vermaarde Kapel van de H. Sweetdoek te Turin is lelyk en vuil in vergelyking van het ander.

te doen / van daar zullen wy nog drie dagen weder hier komen om vervolgens de weg na Gent, Brugge, en Ostende in te slaan / en eindelijk na Nieupoort, alwaar wy 't Jagt sullen vinden.

Voor het overige; heb ik U E. veel beleeftheden te bewyzen van wegens de * Ridder Bulstrode; het is de verplichtendste man van de werelt. Ik geloof dat hy U E. geschreven zou hebben indien hy niet in een schrikkelijke ongerustheit was wegens alle die toerustingen die men in Holland maakt / en Engeland schijnen te dreigen. De † Marquis d'Albiville geeft hem dikwils kennis van 't gene onder zijn oog in den Haag omgaat / maar men vind zwarigheit het Mysterie te doorgronden.

* Envoyé van Engeland aan 't Hof te Brussel.

† Envoyé van Engeland in Holland.

Ik ben;

Myn Heer, &c.

Brussel den 23 September 1688.

X L I. Brief

MYN HEER;

VAn Brussel na Antwerpen gebruikten wy de gewoone Barge over de Vaart tot aan een dorp genaamt het klein Willebroek zijnde vyf mijlen. Van dat dorp gingen wy scheep op de Ruppel / en hebbende voor wind en stroom kwamen wy in min dan twee uuren van Willebroek tot Antwerpen.

Om weder na Brussel te keren / huurden wy een Wagen die ons door Mechelen bracht tot aan de kleine stad Vilvoorden, en daar gingen wy weer in de Barge zitten. Tusschen Vilvoorden en Brussel rekent men maar twee uuren.

MECHELEN. Aartsbisdom, en zit plaats van het Parlement van Brabant. Het is een zeer oude stad.

Mechelen werd voor een zeer zindelijke stad gehouden / hoewel ons zulks om de waarheid te zeggen daar niet meer als elders gebleken is.

is. Men werkt'er veel kanten / en de kleine rivier de Dyle daar ze op legt verbuilt eenige Canalen waar door ze gemeenschap met de meeste nabuurige plaatsen kan houden. De Vrouwen uit de Heerlijkheit van Mechelen gaan dikwils op de landen van Brabant haar kraam uithouden / op dat hunne kinderen de voorregten der Brabanders zouden mogen genieten. Zo U E. begerig zijt te weten waar in die voorregten bestaan daar men zo veel van spreekt / zou ik'er hier wel een Copy van kunnen invoegen; zy is niet lang.

I. De Hertog (het is thans de Koning van Spanje) zal de Prelaten en andere Geestelyken, zonder weten, toestemming en particuliere toelating der twee andere Staten, den Adel en het Volk, niet by een roepen.

II. De Hertog zal geen van zyne Onderdanen of Inwoonders vervolgen als door de gewoonlyke weg van *Justitie* op dat de beschuldigde zig door een *Advocaat* moge verweren en opentlyk zyn zaak bepleiten.

III. De Hertog zal zonder toestemming van de Staten van het Land geene belastingen nog afknevelingen van zyne Onderdanen mogen eysschen.

IV. Geene vreemdelingen zullen eenig aanzienlyk Ampt in *Brabant* mogen bedienen, maar alleen eenige kleine bedieningen van weinig belang.

V. Indien de Hartog de Staten Generaal by een laat komen, om van hen iets te verwerven, zyn die van Braband niet gehouden uit hun Land te gaan, of buiten hun Land iets te besluiten.

XI. INDIEN DE HERTOG MET GEWELT, LIST, OF ANDERSINTS TEGEN HUNNE PRIVILEGIEN WIL AANGAAN WERDEN DIE VAN BRABANT NA DAT BEHOORLYK EN BELEEFDELYK GEPROTESTEERT HEBBEN, VAN DEN EED VAN GETROUWHEIT ONTHEFT, EN KONNEN VRY DOEN HET GEEN HEN GOET DUNKEN SAL.

De korten inhoud van dit laatste Artykel behoorde met goude letters geschreven / en op metale pylaren op de voorgevels der Vorstelijke Paleizen en midden in alle de voornaamste plaatsen van hunne Staten uitgehouwen te werden.

De Provintie van Brabant en de Heerlijkheit van Mechelen door een oude gewoonte / nemen geen byzonder Gouverneur aan. De grote Koninglijke Raad / door Karel Hertog van Borgondien in 't Jaar 1473. opgeregt en die eertijts het Hof volgde / wierd in 't Jaar 1503. te Mechelen vast gemaakt / dezelve doet oppermagtelijk en zonder Appel uitspraak over de zaken van de Ridders van het Gulde Vlies / behoudens de revisie van Proces.

ANTWERPEN. Eertyts Hans zee Bisdom.

De vermaarde stad Antwerpen verdient wel dat ik 'er U E. wat omstandiger van onderrechte. Zy wierd eerst in 't Jaar 1211 door Hendrik de tweede Hertog van Brabant, met muuren omringt. Antwerpen betekent in de spraak van het land een uitlopende dyk. De oude naam was Attuacum, Antuacutum; Andoverpæ, Antuerpia vind men niet als in de Schrijvers van de middelste Eeuwe. Schoon dit nu de ware betekenis en oorspronk is van de naam dier stad, nochtans zijn 'er die Antwerpen willen doen afdalen van Hand, en Werpen, wegens zekere gewaande Reus Antigonus dewelke na men zegt eertijds in dat land omzwort, en aan wien de voor by gangers genoodzaakt waren in de hand te werpen of te geven de helft van 't gene dat zy by zich hadden, indien zy niet door dat Monster wilden verslonden werden.

Die stad is gelegen in eene vlakte, aan de regter zijde van de Schelde. Haar gedaante is als een half rond; welkers platte zijde door de rivier besproeit werd; een naauwkeurig perzoon heeft my verzekert dat den ommetrek van de gantsche stad is vyf duizend ses honderd vyf en dertig Geometrische schreden. De huizen zijn ten dele van hout, en ten dele van steen, op eene zonderlinge wijze gebouwt, met schiet gaten boven op, en de gevels zeer hoog naar de zindelijkheit van dat land. Maar egter zijn die huizen doorgaans fraay, de straten in 't gemeen breed, regt, en wel gevloert.

De stad is met redelijke fortificatien voorzien, en boven op de wallen zijn by na over al dubbelde ryen grote boomen, die 'er zeer aangename wandelingen maken. De Citadel is goet en sterk, hoewel 'er de hand niet veel aangehouden werd; het is een volmaakte * vyfhoek.

* De vyf bolwerken wierden genaamt Ferdinand, Toledo, Hertog, Alba, Paciotto.

Zy wierd in 't Jaar 1567 gebouwt, en kost zo men zegt, 500000 ducaten. Het metale beelt van den Hertog van Alba wierd in 't midden van de Wapenplaats gezet. Het was geheel gewapent, uitgezondert het hooft, de regter arm na de stad uitgestrekt, en de hand open, tredende onder de voeten een gedrocht met twee hoofden en ses armen, twee kornuen hangende by de ooren, en aan den hals twee knapzakken daar twee slangen uitkruipen. De ses handen hielden een toorts, een blad papier, een beurs, een gescheurde mantel, een knods, en een bijl, en aan de voeten van het Monster was een Masker.

De volgende letters zag men op het voetstuk, aan de kant van de stad. * F. A. A. T. A. D. P. S. H. R. A. B. P. Q. E. S. R. P. R. P. J. C.

* *Ferdinando Alvarez à Toledo, Albæ Duci Phil. II. Hisp. Regis apud Belgas Præfecto quod extincta seditione; Rebellibus pulsis, Religione procurata, Justitia culta, Provinciis pacem firmaverit, Regis Optimi Ministro fidelissimo positum.*

Om

J. C. P. P. F. R. O. M. F. P. Dat beelt wierd eenige tijd daar na door het volk verbrijzelt.

Chappuys heeft iets raars geschreven dat ik U E. ook moet mededeelen. Toen de Spanjaarden in 't jaar 1577. den Hertog van Aarschot die Citadel in handen gaven / zeide die Hertog / leggende zijn hand tusschen die van de gene die hem den Eed afnam; Ik zweer by den name Gods en van de H. Maget, dat ik getrouwlyk deze Citadel zal bewaren; waar op hem met plegtigheit geantwoort wierd / zo gy dus doet, God wil U helpen; anderzints voere de Duivel U met lyf en ziele weg. En de gansche Vergadering antwoorde / Amen.

Legt voor Antwerpen is de Schelde breed en diep. Het was eertijts / en twee mijlen aan elke kant / de rijkste ende opgepropste haven die 'er in Europa was. Ik las onlangs in eenige overblijfzels der Antwerpse Geschigtboeken / dat in 't jaar 1550 aldaar een Negotie van hondert drie en dertig milioenen gouds gedaan wierd / zonder de bank te rekenen. Ik vond ook in die Gedenkschriften een kleine Historie die ik hier byvoegen zal / en die U E. tot een staaltje der oude rijkdommen van Antwerpen kan verstrekken.

Een Koopman genaamt Jan Daens had een millioen gouds aan Karel de Vyfde geleent. Het was na my dunkt voor den oorlog in Hongaryen. In het wederkeren van die tocht trok de Keizer door Antwerpen. Jan Daens verzogt hem 's middags by hem te komen eeten; het welk Keizer Karel inwilligde; de Koopman onthaalde hem voortreffelijk / liet de gantsche dag een vuur van kaneel aanleggen / en om het onthaal te kroonen / verbrande hy in dat vuur de Obligatie van een millioen die hy van die Keizer hadde. Dezelve Geschigt boeken zeggen ook dat de schade / door de plondering der Spanjaarden te Antwerpen in 't jaar 1576. veroorzaakt / op meer dan sestig millioenen florynen geschat wierd.

Thans gelijk U E. weet / zijn de dingen verandert. De haven van Antwerpen is van schepen ontbloot; de beurs der Koopluiden is woest / en de stad schoon altyd fraay / is doods en droevig. Daar zijn egter nog vele rijke Familien.

Londen en Antwerpen waren de twee voornaamste steden van de Ligue / of van de Duitsche Hanse / of vereeniging voor de vrye Handel. Het * Publyke Huis van die Bontgenooten blijft steets te Antwerpen in wezen; het is een groot en schoon gebouw. De Beurs is negentig schreden lang / en seventig breed; als men daar onder begrijpt de breedte van de overdekte galderijen die 'er van binnen rondom lopen. Zy wierd in 't jaar 1531. gebouwt / en ontleende haar

* Men noemt het Hostel der Oosterlingen.

Omnimodæ merces, Artes priscæque, noVæque.
qu Etæ sunt aliis singula, cuncta mihi. Schal.

haar naam van een huis dat op dezelve plaats stond voor het welke een Wapenschild stond met drie beursen daar in / en daar van daan is de naam van de Beurs gekomen/ dewelke zedert die tijd over al gelijk te Antwerpen gegeven werd aan de opentlijke vergaderplaats der Kooplieden. Het stadhuis is ook een zeer schoon Gebouw.

De eerstemaal toen ik de Kerken van Antwerpen zag/ beken ik dat ik over haare pragt verstelt stond; inzonderheit over 't geen in die der Jesuiten voorkomt / alwaar men niet als marmer en rare schilderijen ziet. Maar zedert die tijd / heb ik 'er hondert in Italien gezien / dewelke die van Antwerpen ver overtreffen. De Toren * van de Hoofkerk in die laatste stad / komt al na aan de hoogte van den Toren te Straatsburg, en heeft iets dat subtielder bewerkt is. Men vind niets diergelijks in Italien; zy hebben verhemelzels / en Torens die van het Ligchaam van de Kerk afgezondert zijn; maar zo een Toren als die van Antwerpen / daar hebben zy geen kennisse van.

* 420. voeten. De Toren is met drie en dertig klokken beladen.

Dertig voeten van dezelve Kerk / ziet men een put welkers yzere armen daar de katrol aanhangt / met verscheide lofwerken verciert zijn/ het is het werk van een vermaarde Smit genaamt Quintyn Mathys.

Die Smit was een zeer bekwaam / verstandig en handig man. Hy beminde de dogter van een Schilder / en zy beminde hem ook; hoewel nu Quintyn omtrent tijdelijke goederen heel niet mis gedeelt was / wilde de Schilder echter geen Smit tot een zoon hebben. De liefde die scherpzinnig is gaf Quintyn in / den hamer en het Aambeelt te laten varen / om het pinceel aan te nemen/ ten einde daar door de zwarigheit weg te ruimen. En inderdaad weinig tyds daar na / schilderde hy zo goet als alle Schilders van Antwerpen, en overtrof ze zelfs / zo dat hy zijn Matres eindelijk verkreeg. Die brave Man stierf in 't jaar 1520. en wierd aan de voet van de Hoofkerk by het groot Portaal begraven. Boven zijn graf tegen de muur / heeft men het onderstaande Vers gegraveert.

CONNUBIALIS AMOR DE MULCIBRE FECIT APELLEM.

Connubialis amor dat is/ de liefde van een Man tot zijn Vrouw / of van een Vrouw tot haar Man (een zaak die voor zeldzaam gehouden werd) maar Quintyn verlieft zijnde op een dogter die zijn Vrouw nog niet was/ kan men die liefde niet noemen connubialis Amor. Hy minde om te trouwen; maar men kon toen niet zeggen dat hy een minnaar en getrouwt was.

De

De Drukkery van Plantin blijft altijt nog cenigzints in wezen. Zy komt Sr. Moretus toe / die ook zeer gauw in dat beroep is.

Het water van de Schelde voor Antwerpen altijd zout zijnde / en de fonteinen van de stad niet genoeg om al het nodige water voor de Brouwerpen te verschaffen / is men genoodzaakt geweest om door een Canaal verder daar van daan water te doen komen. Het zelve werd in een diepe regenbak geleit / waar uit het door konstwerken in een grote kom opgehaalt / en uit die kom door veertig pypen aan zo veel Brouwers meegedeelt werd. Zy werden op dat getal van veertig gehouden / wegens het gebrek van water / en nog hebben zy 't altijd niet. Daar zijn bestemde tijden op welke het wert uitgedeelt / en ieder weet de tijd wanneer hy de kraan van zijn pyp kan openen.

Karel de Vyf de door Parys trekkende / zeide uit een zoort van veragting / zo als zommige schrijven / dat hy Parys wel in zijn Gand of handschoen kon steeken / willende daar mee te kennen geven dat die stad in Gent wel staan kon. De koddige invallen van grote Vorsten gaan ligt voor Orakelen door. Dat klein Historytje waar of verdigt / heeft buiten twijffel aanleiding tot de inbeelding van eenige Auteurs gegeven / de welke van Gent spreken of het de grootste stad van Europa was. Ik weet niet of Gent wel in de voorstad St. Germain staan zou konnen ; maar dat weet ik wel / dat hoe groot die stad ook is / zy zeer klein is in vergelijking by Parys, Gent is een stad / en Parys is een wereld.

Doch dit belet niet / dat Gent een zeer aangename plaats zy / zindelijk / aardig gebouwt / in een goede lugt / en in een gemakkelijke gelegentheit ; daar te Parys de huizen beletten dat men de stad niet zien kan ; maken de grote ledige plaatzen te Gent dat men ze gemakkelijk ontdekken kan. In 't jaar 1678. veroverde ze de Koning van Vrankryk in de tijd van ses dagen / niettegenstaande het onder water zetten door hare sluizen.

De rivieren de Schelde en de Leye lopen 'er slangswijze door / en brengen deselve veel gerief toe.

Op een der bruggen van de Leye ; zijn twee metale Beelden / waar van het eene in postuur staat om het ander het hooft af te slaan. Dezelve uitbeelding ziet men in een grote schildery op het stadhuis / en onder die schildery is geschreven ;

Ae Gandt le en Fand fraepe sae Pere se taete Desuv maeis se beppe rompe si grace de Dieu. 1371.

Misschien zou U E. dat Gaulois of liever out Walsch niet verstaan

In 't jaar 1427. De Graaf van Nassau Baron van Diestein, de Marquis van Bergopzoom en de de Baron Wesemale, lieten gewed hebbende, den omtrek van verscheide grote steden meeten ; en zy bevonden (gelyk by acte blykt die zy schreven en die men nog heeft, dat den omtrek van Leuven drie roeden groter is als die van Gend. Die Roede was een maat van twintig roeden. Reizen van Vlaanderen.

staan / indien ik het U E. niet hielp uitleggen. Tot Gend slaat het kind de Vader op 't hooft, maar 't zwaard werd door de genade Gods gebroken.

Men verhaalde ons dat een Vader en Zoon beide ter dood veroordeelt zijnde / men Pardon verleende / aan die gene die beul over den anderen zou willen wezen. Dat deze twee ongelukkige lange tijd het voordeel betwisten dat ieder in de dood vond / dog dat eindelijk de Vader die zijn dagen zad was / en buiten dat meer kragt van geest hadde / zijn Zoon niet wilde overleven / waar op eindelijk deze het droevig besluit nam / die gene van 't leven te beroven van wien hy het zijne ontfangen had. Men voegt'er by dat in het bedrijf om de slag te geven / het zwaard in de lugt brak / of uit de greep vloog / 't welk als een byzondere uitwerking van de voorzienigheit Gods aangezien werdende / wierden beide misdadigers vry gesproken. Zo de Historie waar is / verklaart zig het Oordeel Gods op een verwonderens waardige wijze tegens dat der menschen / 't welk onder schijn van een genade te bewijzen / van de uitterste wreetheit was.

Het oude Huis 't welk men het * Hof van de Prins noemt / was eertijds het Paleis der Graven van Vlaanderen. Men bracht ons daar om de kamer te laten zien † daar Keizer Karel de Vyf de geboren wierd. Die kamer is zo klein / dat het niet mogelijk is dat 'er oit een bed gestaan heeft. Evenwel kan men niet twijffelen of het is de plaats zelfs daar die Vorst ter werelt kwam / om de oude Inscriptie die men 'er leest / en die de zaak duidelijk uitdrukt. Heeft de stad Gend de eer gehad om aan die Keizer de geboorte te geven / ze heeft aan de andere kant het ongeluk gehad zo hard van hem gehandelt te werden / dat men zeggen mag dat het beter voor haar was geweest / dat hy nooit geboren was. Men heeft aangemerkt dat hy op den dag van St. Matthias geboren wierd; op diergelijke dag tot Keizer uitgeroepen wierd / en op die zelve dag in 't jaar 1500. Koning François de eerste gevangen kreeg.

* Men zegt dat'er zo veel kamers zyn als dagen in 't jaar.

† De Prelaten van Gent boden hem aan toen hy ter werelt kwam, een Bybel waar op geschreven stond; DOOR-BLADERT DIT BOEK. *Her de Ch. V.*

De Hoofdkerk van Gend is aan St. Bavo toegewijd; het is een groot gebouw.

Ik merkte daar aan een Grafschrift welkers eenvoudigheit mogelijk kragtiger is / als een vejre gezogte lofrede. Het is voor een Bisschop.

Ec-

In de Kerk der Bagynen is een Mirakuleus Crucifix met de mond wyd open. Een Bagyn zeer bedroeft zynde dat al haare medegezellinnen op een Vastenavonts dag zig waren gaan verlustigen, en haar alleen gelaten, ging haar beklag aan 't Crucifix doen; Het Crucifix antwoorde haar; *Bedroeft u niet myn Dogter, morgen zult gy u met my vervrolyken; Gy zult op myn eeuwige bruiloft zyn.* En in der daad, de Bagyn stierf de volgende dag, en het Crucifix is zo met een ope mond gebleven. *Anon. Reizen van Vlaand.*

Ecclesia Antistitem amisit, Respublica Virum.

Van Gent kwamen wy te Brugge door middel van een vaart; die stad is buiten tegenspreken zeer groot en schoon. * Zy is van die uitgestrektheit niet als Gent, maar veel volkrijker / en haare gebouwen zijn gelijkvormiger. Schepen van vyf hondert tonnen konnen 'er aankomen door de grote vaart / maar de Commercie is 'er gelijk te Antwerpen byna t'eenemaal vervallen. Holland heeft alles na zig gesleept.

U E. weet dat de Order van het Gulde Vlies / te Brugge * is ingestelt door † Philippus de Goede, Hertog van Borgondien; maar ik weet niet of U E. zo wel van de reden van deszelfs Instellinge onderregt is. Ten minsten is het gewis / dat de zaak door verscheide Schryvers op een zeer verschillende wijze verhaalt is. Daar zijn 'er die zeggen dat het Jaar waar in hy trouwde met ‡ Elisabeth of Isabelle van Portugaal, een Jaar van zeer groten overvloed geweest zijnde / hy zulks voor een goet voorteken hield / en dat hy de naam van JASON opgemerkt hebbende in de vyf eerste letters der vyf maanden van den Oogst Julius, Augustus, September, October en November, hy om het Vlies van Colchos begon te denken / en stelde de Order van het Vlies in / by manier van sinspeling op die vinding. Anderen hebben geschreven dat het maar was geweest om dat Philippus op een gemeene Dogter verliefd wierd die een rok aan had met een lams vel gevoert. Eenige verzekeren dat die Dogter ros was. Dat die Vorst haar bezogt / en op haar Toilette een zekere vlok ros hair gevonden hebbende / hy het by een deed en zorgvuldig bewaarde; en dat zijn Hovelingen hem daar over eenigzints bespot hebbende / hem in 't hooft kwam die vlok te veredelen / door het instellen van de Order van het Gulde Vlies. Daviti zegt dat

BRUGGE Bisdom en eertyds Hansle-stad.

*Te Brugge moet men het stadhuis zien, 't Water Huis; het Bisschoppelyk Paleis; de Hoofdkerk de Plaats van de grote Markt en die van 't Collegie der vier Natien van Vlaanderen; de Kerk der Jesuiten; en verscheide pragtige Graffteden in de Collegiale Kerk van O L. Vrouw. In de Hoofdkerk ter zyde het Choor, laat men de plaats zien alwaar Karel de Goede, Grave van Vlaanderen, vermoord wierd door menschen die hy genoodzaakt had om hunne magazynen in een tyd van hongersnood te openen. *Reizen van Vlaand.*

* Den 10. of 19. January 1429. of 1430.

† Philippus de III. Hy maakte in 't eerst maar 25. Ridders. Drie jaren daar na vermeerderde hy 't getal met ses; Karel de Vyfde bragt het tot 51. Maar Philippus de II. en Philippus de III. Koningen van Spanje hebben de Ridders van de Order tot op een onbepaalt getal vermenigvuldigt.

‡ Philippus de Goede had voor de eerstemaal getrouwt Michieltje van Vrankryk, vyfde Dogter van Karel de VI. Voor de tweedemaal Bonna van Artois suster van de Grave d'Eu, en voor de derde maal, Isabelle van Portugaal.

dat verscheide geloven dat die Ridders hun oorsprong uit de Thebaansche Legioenen halen / en anderen verhalen dat de groote inkomsten die de Hertog Philippus trok uit de regten van 't inkomen der wolle uit Engeland, aanleiding tot het instellen van die Order gegeven heeft.

* Olivier de la Marche, George Castellanus, en na hen J. J. Chiflet, zeggen dat de Hertog eerst het oog had op het Vlies van † Colchos dat de Order met dat oogmerk ingesteld wierd / en genaamt het Gulde Vlies / en dat Jan Germain Bisschop van ‡ Chaalons aan die Vorst voorgehouden hebbende / dat het beter was dat die Edele Instelling op eenige Schriftuur plaats gegrond was / als op fabelen / de zaak afgeleid wierd tot het Vlies van Gideon (Recht. Kap. 6. vs. 37. etc.) Maar die Schrijvers drukken haar meening niet klaar genoeg uit / want zo te spreken als zy doen / met algemeene bewoordingen / is niet genoeg om de Nakomelingschap van de Historie van die Instelling te onderregten. Dat Philippus eerst het Gulde Vlies in 't oog gehad heeft / en dat men daar na op dat van Gideon gedagt heeft / dat is wel iets / maar het is niet het voornaamste; de vrage is inzonderheid na de reden / of de gelegenheit die tot de instelling aanleiding gegeven heeft. Chiflet en eenige anderen zijn wakker in de weer om te doen geloven dat Philippus een beweegreden van Godvrugtigheit daar toe gehad heeft; dog zy bewijzen het kwalijk / en hoewel de twee Veersen die zy bybrengen / en na hun zeggen op 't Graf van die Prins gezien werden / de zaak ten voordeele van haar gevoelen schijnen te beslissen;

Pour maintenir l'Eglis' qui est de Dieu Maisόn,
J'ai mis sus le Noble Ordr' qu'on nomm' de la Toison.

Dat is:

Tot voorstand van de Kerk, Gods huis en dienst verplicht,
Is d'Orde van het Vlies alhier door my gesticht.

Zo bewijzen zy mijns bedunkens niemendal / zijnde waarschijnlijk dit zoort van Grafschrift eerder een uitwerking der liefde van die goede Bisschop / die de H. Historie de plaats van fabelen heeft willen laten bekleden / als een opregte uitlegging van de eerste gedagten van den Hertog.

U E. weet dat de Koning van Spanje als Hertog van Borgondien het Hooft van de Order van het Gulde Vlies is.

Wy waren niet meer als drie uuren op de Vaart van Brugge tot Ostende. Deze stad is fraay gefortificeert. De grote sluizen door middel

* Olivarius Marcanus had in dienst van Philippus geweest, en gedurende vyftig jaren verscheide aanzienlyke Ampten bedient in 't Huis van Burgondien.

† Of van het Schaap van Phryus.

‡ Chaalons op de Saonne (*Cabilonensis Episcopus.*)

middel van dewelke zy het water van de zee ontfangt / en zo veel als ze wil aan Brugge mede deelt / is het aanmerkens waardigste dat men 'er zien kan.

Het is haast onmogelijk van Ostende te spreken / zonder zig de vermaardste belegering die 'er mogelijk geweest is / te binnen te brengen. Dat Vissers vlek tamelijk versterkt / na 't uitstaan van een beleg van * byna drie jaren en drie maanden / mitsgaders meer als drie hondert duizend Canon schooten / dikmaals schuilende agter de hoopen van lyken waar mede de belegerden de bressen digt maakten; na dat zy meer † als seventig duizend mannen verloren / en nog meer doen omkomen ‡ hadden. Die arme kleine plaats glad overhoop geschoten; eindelijk gedwongen om voor 't geweld te wijken / gaf zig egter niet over als na de eer gehad te hebben van te Capituleren.

Van Ostende op Nieupoort kan men de vaart gebruiken / maar om te eerder aan te komen / huurden wy liever een karos.

* Nieupoort is tamelijk gefortificeert, en kan door zijne sluizen het naderen der Vyanden beletten / zo wel als Ostende. Duinkerken een vermaarde plaats zijnde en zo na by Nieupoort, had ik geern gewenst die te zien; maar de vrees van 'er DRAGONDERS te vinden / is oorzaak geweest dat ik mijn nieusgierigheit daarom niet heb kunnen voldoen. Alzo Mylord in 't zelve gevaar niet was / heb ik hem geraden de gelegentheit niet voorby te laten gaan / om die Vesting te gaan bezien / en ik zal U E. mede deelen 't gene ik gisteren avont na zijn wederkomst van hem verstaan heb. Zedert dat Vrankryk die plaats † in haar magt gekregen heeft / zijn'er de fortificatien zo van de Stad als van de Citadel veel verbetert / en men heeft niets verzuimt om dezelve zo weerbaar te maken als mogelijk was. Maar hoe ook alle werken bekleet zijn / is het klaar alzo de grond in een zeer fijn en driftig zand bestaat / dat indien de vrees eens begonnen was / de wal gemakkelijk instorten zou / en dat is een zeer groot gebrek. De twee uitsteken die U E. Dijken kunt noemen zo U E. wil / schieten een vierde part van een mijl uit in zee / en maken een Canaal van een gelijke breedte / waar door de schepen gemakkelijk inkomen. Aan het einde van ieder uitstek of hooft zijn twee * rondeelen op palen geheit die zig 25 of 30 voeten boven het water opgeven als het laag water is / en ieder rondeel is een battery van omtrent 30 stukken Canon. Op een zeer kleine afstand van het uitstek ter slinker zijde / dat is gezegt aan de kant van Gre-

* Den Aartshertog Albert begon het beleg den 5. July 1601. En Ambr. Spinola kwam in de plaats de 20. sept. 1604.

† Seventig duizend hondert vier en twintig.

‡ Twee en seventig duizend negen hondert.

NIEUPOORT.

* Genaamt *Sandishove*, voor dat het weder opgebouwt wierd in 1442.

† Lodewyk de XIV. kogtze van Karel de II. in 't Jaar 1662.

* De eene genaamt het groene Kasteel; en het ander, het Kasteel van de goede Hoop.

Grevelingen, leggen twee pasteyen die de landluiden Rysbank noemen / een weinig van malkanderen / de eene na de Citadel, aan de kant van de stad; de ander dieper in zee / na het * hooft van het uitsteek. Die twee Forten zo ik ze zo noemen kan / dekken de plaats aan de zee kant; met de twee walgangen van de hoofden / en het Canon van de Citadel; zy gebieden ver in zee en beletten het inkomen van het Canaal. Het kleinste dezer twee Forten na de stad / is gelyk een paards hoef yzer en het ander is een soort van rond gemaakte driehoek / dit alles is wonderlyk wel op palen gevestigt / zeer vast gebouwt / en wel met geschut voorzien. U E. ziet wel dat aan die kant niet wel by de plaats te komen is. En het gene haar nog ongenaakbaarder maakt / is dat overal daar omtrent / zeer veel zand platen zyn / die men wel moet kennen om 'er by te komen / en daar men niet ligt weer uitkomen zou als men zig onbedagt daar tussen begeven had. U E. kan wel denken dat men de kettingen / dwars palen nog andere werken dienende om het Canaal af te sluiten / niet vergeten heeft. Duinkerken aan de zeekant aldus in staat van tegenweer gebragt zynde; en gefortificeert aan de land zyde zo als het is / konnende daar en boven het omleggende land onder water zetten / en door geen hoogte beheerst werdende / mag men geloof ik / wel zeggen dat het anders geen fout heeft als die daar ik U E. van gesproken heb. Alle hunne putten zyn van zout water / maar zy hebben een kleine rivier / en daar en boven hunne regenbakken. De haven is gelyk een brede beklede gragt tusschen de stad en Citadel. Boven die haven heeft men een groote kom voor de Oorlogschepen gemaakt / en daar dichte by zyn zeer schoone magazynen. De stad heeft gantsch geen fraaiigheit. Zy is altemaal van een graauwagtige steen gebouwt die de huizen duister en vuil doet schynen. Een Engels Edelman die hier woont en Kantelberg kent / vergelykt de groote van Duinkerken by die van gemelde stad. Ondertusschen zyn 'er sestien Parochien in de eerste / en daar is 'er maar een in de andere. Dit doet ons zien dat men van de grootte der steden niet oordelen moet na 't getal van de Parochien waar uit ze bestaan.

* Een rondeel of batterye waar van zo even gesproken heb.

In de duinen legt een Fort een myl van de stad aan de kant van het Fort van Mardyk. Men noemt het Fort Lion.

De gewoonlyke wandeling is langs de Hoofden.

Van de kleine stad Nieuwpoort heb ik U E. niet te zeggen als dat aldaar onze Pelgrimagie aan deez zyde van uwe zeen eindigt.

Door Gods genade is deze kleine reis heel gelukkig geweest / en het vermaak daar van is nooit door ziekte / kwade ontmoetingen of verdrietige toevallen verhindert geworden. En het goed geselschap van onze gemene vrient M. S. Waring die ons nooit verlaten heeft / is my in 't byzonder dikwils van groot nut geweest. Het is een Edelman die zeer schoone hoedanigheden bezit.

Door

Voor het overige / wat genoegen men ook in 't reizen vind / kan ik U Ed. verzekeren dat het een zeer aangename zaak is / weer na zijn land te rug te keren.

Ik ben;

Myn Heer, &c.

Nieupoort den 30. October 1688.

BERECHT VOOR DE REIZIGERS.

Ziet de 36. Brief.

Het is gewis dat men in het reizen nuttigheit en vermaak te gelijk vind / dog het is niet min waar dat zulks niet zonder moeyte toegaat. Mijn oogmerk is in dit berecht om tot het eene behulpzaam te zijn / en in 't ander te verlichten / de gene die dezelve reis zullen ondernemen die ik zo even beschreven heb. Ik zeg dezelve / want mijn voornemen is niet my in een wijdlopig verhaal der aanmerkingen / die men over 't reizen in 't gemeen zou kunnen maken / in te laten. Ik zal dan met het begin mijner Reisbeschrijving weder aanvangen / en dezelve weg houdende de gene die ze volgen zullen of zig in een gedeelte van dien bevinden / de onderrechtingen geven die ik oordeel dat hen van de meeste nuttigheit zullen zijn.

De prijs der plaatsen op de gemeene wagens en in de Hollandsche schuiten / is een vaste prijs / daar niets valt af te dingen / en diershalven is het niet noodzakelijk die prijzen welke volgens de verscheidentheit en afgelegentheit der plaatsen ook verschillende zijn / hier op te tellen.

De vragt van de bagagie werd byzonder betaalt / wanneer ieder mensch meer als een valies by zig heeft. Met Hollandsche Schippers te willen krakeelen; zou een vergeefs hoofdbreken zijn; het best is dan wegens de prijs van die bagagie met hen te accorderen, alvorens men die in de schuit doet / zo men niet van zin is hen altyd te geven 't geen zy eisschen.

Op verscheide plaatsen gelijk te Rotterdam, Delft, en den Haag, zijn schuiten die alle halve uuren varen. Op andere plaatsen zijn de zaken anders gereguleert dog die schuiten vertoeven nooit een ogenblik als het klokje geluit heeft. De gene die haast hebben / kunnen met 's nagts reizen een dag uitwinnen ; maar zo men geen hoogdringende noodzakelijkheit heeft / dunkt my dat men nooit by nagt

moet

moet reizen. In Holland is anders geen gevaar te wagten/ als dat men eenige uuren met ongenoegen doorbrengt / hoe gemakkelijk men ook in de schuit zit. Maar doorgaans zyn de kwade ontmoetingen meer by nagt als by dag te vrezen. Men reist om vermaak/ en alles is droevig/ verdrietig en onaangenaam. Buiten dat heeft men het vermaak niet om het land te beschouwen. Dezre van 's nagts te reizen / had ik liever dat men het zodanig overleide / dat men altoos by tijts ter bestemder plaats kon aankomen. De wagens in Duitsland die men Postwagens noemt / zijn ellendige karren die nooit anders als een kleine tret ryden / maar egter weg spoeden / om dat ze dag en nagt voortgaan. In Duitsland moet men of te post / of met zyn eige Ryptuig reizen.

Op ieder verandering van schuiten in Holland, vind men menschen met kruywagens om de pakken te dragen.

Dewijl ons voornemen was in 't weerkomen / de grote omtrek door Duitsland te doen / en nogmaals door Holland te trekken / hadden wy besloten om dan ook Noortholland te zien; 't geen niet heeft kunnen geschieden. Wanneer men te Amsterdam is / moet men die kleine reis niet verzuimen; het is maar een wandeling van vier dagen. De kleeren / zindelijkheit / en andere gewoonten / van die Provintie, zyn zo men zegt heel byzonder.

Om na te komen het geen ik belooft heb / zal ik den Lezer onder die verscheide berigten / eenige zaken te kennen geven die zyn nieuwsgierigheit wel waart zullen zyn / en DIE IK IN HET LIGCHAAM VAN MYN BESCHRYVING NIET AANGEHAALT HEB ; het zy dat ik ze overgeslagen heb om de wijdlopigheit te vermijden; het zy dat ik 'er niet genoeg van onderregt ben geweest om 'er grondig van te spreken / en niet in het voor by gaan gelijk ik hier zal doen. Ik heb gezegt * de weg van myn reis te zullen volgen / en dierhalven zal ik met Rotterdam beginnen. Ziet daar 't Latynsche School dat de naam van Erasmus voert / en de Inscriptie die boven de deur staat. Die stad is weinig meer als 400 jaren met muren omringt geweest.

Mr. van Bogaart Chirurgyn te Delft, laat de Liefhebbers een Cabinet met natuurlijke rariteiten zien. Vergeet niet het Graf van Maarten Tromp te bezigtigen.

In den Haag, ziet de nieuwe kerk / welkers houtwerk niet met pylaren onderschraagt werd. Het Paleis van Prins Maurits, en verscheide rariteiten die 'er in zyn. Het huis en de schone tuin van de Hr. van St. Anneland buiten doch dicht by de stad.

* Ik sla alle plaatsen over, daar ik niets opmerkelyks by te voegen heb.

Daar zyn twee Engelsche Herbergen te Rotterdam; David en Rutter. Men spreekt 'er Frans in de stad Rouaan, en in de stad Bordeaux; maar het zyn zeer kleine Herbergen.

In den Haag is goet gezelschap te zien. Alle avonden is 'er een nieuwe by een komst / alwaar men een goet getal aanzienlyke persoonen van beide sexen by een vind. Die by een komst die men de Societeit noemt / werd dan by den een en dan by den ander gehouden. Sommige spelen / andere praten / &c. Als men 'er eens ingeleid en dus bekent is geworden kan men daar gaan en komen zonder pligtplegingen te gebruiken.

Men vind Koetsen en Calessen te huur / by den dag / by de maant / of op zo een conditie als men wil.

De beste Herbergen in den Haag zijn / 's Keizers Hof, Gorcum, de Bel, Landgraaf van Hessen, de Princes Royaal en de Goude Leeuw; over al een gereguleerde prijs. Daar zyn ook verscheide * Fransche Herbergen.

Tot Leiden gaat op het oude Kasteel genaamt den Burg; let op de Inscriptien die boven de deur-staan; de Put ‡ het Doolhof / &c.

Gaat de stad rond langs de wallen (in een goet uur of vyf kwartier uurs.) Ziet de Bibliotheek en eenige Schilderijen op het Stadhuis / † goede lakens / schone kamelotten, uitstekende boter vind men te Leiden. In de Herberg daar de Prins van Brandenburg uithangt, spreekt men Fransch.

Haarlem eertijds gezegt Herlemstad, is zo men zegt door eenen Lem zoon van een Burggraaf van Leiden of van een Koning van Vriesland gebouwt / maar het is een fabeltje. Paulus de IV. heeft'er een Bisdom gestigt. Daar zyn verscheide goede Manufacturen.

t'Amsterdam, beziet noch het Wapenhuis dat ze het Magazyn van de Artillery noemen. De Tuin der kruiden / alwaar een kleine Kaneel boom is en vele zeer zeldzame gewassen. Het huis en galdery met schilderijen van de Hr. Nus op de Keizers Graft. Het Oostindisch Huis of Pakhuis. Het groot Hospitaal of Gasthuis / alwaar men de zieken van alderhande Religien aanneemt. Vergeet niet na Sardam over te steken / en van daar Noordholland rond te gaan. Het Fonds van de Bank het welk in Specien op het Stadhuis bewaard werd; houd men voor de rijkste schat van de Werelt. De Hr. de l'Epine heeft een klein boek gemaakt 't welk van de Negotie van Amsterdam handelt / en het welk men 'er voor ses stuivers kopen kan.

Hæc illa est Batavæ non ultima gloria Gentis;
Amnis cui nomen, cui Caatracta dedit.
Dicta prius Damum raris habitata Colonis:

Cum

* De Burggraaf van Turenne; de stad Bordeaux; de stad Parys; de Koning William, &c. Logeert in de stad Lyon. Men spreekt 'er Fransch.

‡ Men zal u van een visch spreken die 'er in gevonden is.

† De zwarte en blauwe lakens, zyn zo men hier zegt beter in Holland als in Engeland. Evenwel roemen de Engelsche zeer op haar schoon Scharlaken.

Cum contenta rapis rustica vita fuit.
Hinc Amsteldamum jam facta celebrior, atque
Fortunæ crevit tempore nomen item.
Urbs bene nota prope, atque procul distantibus oris.
Dotibus innumeris, suspicienda bonis,
Dives agri, dives pretiosæ vestis & auri,
Ut pleno cornu copia larga beet.
Quod Tagus & Hermus, vehit & Pactolus in unum
Vere hoc congestum, dixeris esse loco.

Nic. Cannius.

De gelt Specien veranderen zo dikwils in Duitsland, dat het niet anders wezen kan of men moet 'er op verliezen. Men moet in Holland een party goude ducaten en zilver gelt met het wapen van de Keizer laten op wisselen; dit gaat over al / zonder dat 'er op de prijs verandering valt/ maar om die Specien op te wisselen kost het wat. t'Amsterdam by voorbeelt/ geeft men twee of drie stuivers per ducaat meer als de waarde van de ducaat; en zo veel na mate voor de pistolen. Dat vermeerdert en vermindert na de loop van de Commercie of der tyden.

Als de reizigers malkanderen ontmoeten / konnen zy wel de specien die ze by zig hebben tegen elkanderen uitwisselen; maar die ontmoetingen gebeuren zelden; zo dat men daar op geen staat moet maken.

De Spaansche pistolen die wel wigtig zyn / is het beste gelt dat men in Italien brengen kan.

Voor een heele wagen van Utrecht op Aarnhem gaven wy twaalf gulden zestien stuivers. Ik meen hier geen reductie van specien te maken; de reiziger zal zien wat het is als hy zig op de plaats zelfs bevint.

De gene die alleen reizen / werden hier gewaarschouwt dat de plaatsen van verscheide prijzen zijn/ op een en dezelve wagen/ en die prijzen zijn gereguleert.

Wy gaven niets voor de vragt van onze koffers / om dat wy meester van de hele wagen wagen. Anderzints zou men voor de vragt van het goet a part moeten betalen.

Wy gaven negentien gulden voor een andere wagen van Aarnhem op Wezel. De prijzen veranderen / met de jaargetijden.

Ziet te Utrecht de gemene Bibliotheek en die van de Mary Kerk. Neemt een Kales, en gaat het Koninglyk Huis op 't Loo zien / a 'er maar een kleine dag reize van daan is. Gaat ook na ..mstee een myl van Utrecht.

De

De beste herberg is in het witte poortje. Grant een Engelsman/ houd ook Ordinaris.

Logeert in de goude Wagen.

Aarnhem wierd de eerste maal door Ottho de IV. Hertog van Gelder gefortificeert. De meeste kerken wierden over hondert jaren geruineert gedurende de oorlogen van die tijd. St. Eusebius is de voornaamste.

Doesburg is aan de mond van het oude Kanaal van Drusus, die het gebouwt heeft/ en daar het de naam van draagt.

Logeert in de Moor.

Het was by Wezel dat Q. Varus door * Arminius geslagen wierd tot groot leetwesen van Augustus.

Men spreekt 'er Frans in de stad Mentz en in 't Hof van Holland.

Ziet te Dusseldorp de kerk der Jesuiten en het kweekschool van de arme Scholieren / gebouwt voor het gelt van een Priester die in die boete verviel/ om dat men hem tusschen twee vrouwen had vinden leggen. De Citadel beheerst de stad en den Ryn.

Van Wezel op Keulen betaalden wy vier gulden en een half voor ieder mensch.

* In Saltu Teurbergensi. Bertius.

Voor 30 gulden hadden wy een wagen kunnen krygen/ die ons regt van Aarnhem op Keulen gebragt zoud hebben / maar wy wilden op Wezel gaan.

* De Universiteit wierd in 't Jaar 1388. door de Senaat gevestigt.

Zy beelden zig te Keulen in dat haar Stadhuis na 't oude Kapitolium te Romen gelykt.

Te Keulen * kan men alderhande rytuigen vinden om na Mentz te gaan (ik spreek niet als van onze weg) maar de rytuigen daar te land zyn uittermaten duur. Alzo 'er geen gewoonlyke postery is / moet men die voor het wederkeren ook betalen. Buiten dat is de weg bergagtig / en zeer moepelyk. Alzo wy geen drukke affaires hadden/ besloten wy om verscheide redenen/ de Ryn op te varen. In de groote schuiten die door paarden getrokken werden/ geeft men een kroon voor ieder persoon/ een weinig meer of minder / en zo men wil / kan men in de steden of dorpen die op de weg leggen / uitstappen om 's middags en 's avonts te erten. Maar om de schuit niet op te houden / welkers traagheit reets verdrietig genoeg is voor de ongeduldige menschen / is het best dat men'er 's morgens voorraad voor het middagmaal laat inbrengen.

In 't Jaar 993 wierd Keulen door Keizer Otto een Keizerlyke stad gemaakt.

Constantinus had een steene brug gemaakt die in 't Jaar 1124. door de Bisschop Bruno vernielt wierd.

Logeert in 't Hof van Holland.

De gene die Liefhebbers van Reliquien zyn / konnen een groot blad kopen/ waar in alle die men in de Hoofdkerk bewaart beschreven en in prenten vertoont werden.

Maxima cognati Regina Colonia Rheni,
Hoc Te etiam titulo Musa superba canit.

Ro-

Romani statuunt: habitat Germania: Terra est
Belgica: Ter felix, nil Tibi, Diva deest.

Jul. Scalig.

Bon wierd door Drusus gebouwt. Het gemeen gevoelen is dat die stad aldus genaamt wierd ab Omine, gelyk Beneventum, Maleventum, &c. Goet land/ en een heuvel/ vrugtbaar in goede wijnen. Ziet de Tuin/ de Fontein der vier Leeuwen en de Spelonk. Het Paleis is van weinig belang.

Drusus bouwde meer als vyftig sterke plaatsen op den Ryn. *Florus lib.* 4.

Conflans is zeer aangenaam gelegen. Bertius roemt die stad zeer. Hy zegt dat haare Inwoonders de Fransche levendigheit hebben met de Duitsche opregtigheit en deftigheit ('t is een Duitzer die spreekt.)

Ments wierd door * Drusus gebouwt/ en niet door Magog Zoon van Japhet, nog door de gewaande Trojaan Mogantius. *Nulla est in Rheni Tractu Civitas quæ plura quam Moguntia Antiquitatis Monumenta ostendat.* (*inquit Carol. Stephan.*) De Universiteit wierd in 't jaar 800. gestigt/ en door den Aartsbisschop Ditherus van Isemburg herstelt in 't jaar 1482.

* Ziet de Historv van *Florus.*

Logeert in de Wilde Man.

Hic Mogus tumido miscet sua flumina Rheno;
Qui licet ipse suum perdat cum gurgite nomen,
Dat tamen egregiæ primordia nominis Urbi;
Illaque majori quum sit populatior amni.
Negligit, & fluvio dignatur ab hospite dici.
Namque prement Rhenum (si credimus omnia famæ)
*Nomen ab infuso * recipit Moguntia Mogo.*
Hæc Urbs Francorum mediis in finibus, agris,
Vitibus, arbustis, populo generosa frequenti, &c.
(*Ligurinus l.* 1.)

* Bertus ontkent dat de Main (*Mœnus*) ooit in de oude Schryvers Mogus genoemt zy.

Van Mentz gaat men gemakkelijk op een dag tot Francfort met de gewoonlijke schuit de Main opvarende. Deze schuit is groot en gemakkelijk; vertrekt alle dagen/ en de prijs der plaatsen is gereguleert; men moet geen beter reistuig zoeken.

Onze Banquiers t' Amsterdam hadden ons te Francfort by de Heeren Neuville haare Correspondenten geadresseert. Het zyn zeer eerlyke luiden/ en die ons verscheide goede diensten gedaan hebben.

De reizigers zullen wel doen datze zig altoos met verscheide recommandatie brieven voorzien voor de steden daar zy eenig verblyf zullen maken/ niet alleen van de plaats daar ze eerst van daan ver-

trekken / maar ook van die daar ze zig onderwegen ophouden: Indien 'er iets kwaats overkwam zou men blyde wezen dat men onderstand vond. Daar en boven dienen de menschen daar men aan geadresseert is / om de rariteiten van het Land te doen kennen / in de geselschappen ingelaten te werden / en om verscheide andere onderregtingen te geven die men van noden heeft. De recommandatien van de Banquiers zyn de slechtste niet.

Men moet niet nalaten een Paspoort te nemen van den Prins of Staat daar men een Onderdaan van is; het is geen noodzakelyke zaak / maar zy kan van nuttigheit zijn. In verscheide gelegentheden werd men daar door gedistingueert; en daar zouden toevallen konnen komen dat men zig beklagen zou om die voorzorg niet gedagt te hebben.

Hoewel men op zyn wisselbrieven veel verliest / is het evenwel gereder zig daar van op reis te bedienen als een grote zomme met zig te dragen. Men moet ook niet meer mee nemen als men nodig oordeelt om zig van de eene tot de andere plaats te begeven. Daar gebeuren hondert avonturen, waar in men zig zeer verlegen zou vinden / indien men niet een klein sommetje in voorraad hadde.

Cantabit vacuus latrone viator. De Reizigers moeten voor een algemene regel houden dat zy nooit laten blyken / voor al in de herbergen / datze juwelen of zilver by hen hebben; men geeft byna altoos door diergelyke onvoorzigtigheit aanleiding tot diefstallen en moorden.

Te Francfort zijnde / kogten wy eenige doozen Theriakel van Doct. Peters. Te Londen hadden wy eenige andere voorraad opgedaan; dat kan te pas komen: Vermits de gezondheit op reis zeer noodzakelyk is / moet men 'er een byzondere zorg voor dragen.

Jul. C. Scaliger heeft de stad Francfort zeer geroemt.

De Schermmeesters die 'er aangenomen werden / hebben het regt om door gantsch Duitsland hun beroep waar te nemen.

Ziet de nieuwe Kerk der Lutheranen.

De beste Herbergen zyn het Rode Huis, de rode Man, en de Wilde Man.

De oude stad Worms wierd door Attila verstoort / door Clovis herstelt / en zedert die tyd dikwils verwoest.

Regt over het Paleis van de Bisschop is een kleine plaats, daar de misdadigers het dood vonnis werd voorgelezen, en tien schreden van de deur, toont men een steen in de grond gestoken als een paal, rondom dewelke men de misdadige drie malen laat gaan, en zo hy in die tyd de steen kan aanraken, of zo een Vryster hem drie malen kan kussen is hy vry; maar de dienaars van de Justitie, beletten het een en het andere wel.

MONCONNYS.

De

De Citadel van Manheim is eerst in deze † laatste oorlogen vernielt/ en de stad heeft ook veel geleden. Paus Jan XXIV. (Balthasar Cossa, te Constance afgezet/ * en te Florence begraven) wierd langen tijd te Manheim gevangen gehouden.

† 1689.

* In het Doophuis.

Indien wy regt toe regt aan van Francfort op Heidelberg hadden willen gaan / zouden wy / gelyk onze vrienden ons zeiden / twee of drie soorten van gereguleerde ryutuigen hebben kunnen vinden / maar terwijl wy maar reizen om het Land te bezien / huurden wy een Koets met ses paarden / die aannam ons en onze bagagie te brengen door welke weg wy wilden ; mits drie kronen daags gevende / en het weder keren betalende. Indien wy nu van Francfort altijt recht uit waren getrokken / zou onze koop van drie kronen wel op ses hebben mogen gerekent worden ; maar na dat wy vier dagen gereden en het Land doorkruist hadden / lieten wy de Koets te Heidelberg, van waar ze te Francfort in twee dagen te rug kwam.

Heidelberg is een oude en aanzienlijke stad in vele opzigten / maar zy is door de oorlogen verwoest geworden. Dit geschiede de laatste maal door de Wapenen van Vrankrijk in 't jaar 1693. Ik weet niet of men in de Kerk die de Franciscaners toekwam / het Graf nog ziet van den geleerden Rudolphus Agricola, een der boezem vrienden van Erasmus. Viglius Zwichemius had hem dit Grafschrift gemaakt.

Logeert in het goude Hart.

Invida clauserunt hoc marmore fata Rudolphum.
*Agricolum *, Phrisii spemque decusque Soli.*
Scilicet hoc vivo meruit Germania laudis.
Quicquid habet Latium, Græcia quicquid habet.

* Hy was dichte by Groningen van daan.

Robbert de Rosse stigtte de Universiteit in 't jaar 1346. Zy heeft dezelve voorregten als die van Parys en Keulen.

Anno 1546. 10. Jan. Missa Heidelbergæ in populari Lingua peracta fuit (Calvisius.)

Wy moesten een andere koop te Heidelberg maken / om op Neuremberg te komen. Het was een reis van zes dagen in het sayzoen daar wy in waren. My dunkt dat wy dertig kronen gaven voor onze perzonen en goederen / en twintig kronen van Neurenberg op Augsburg voor de hele Koets / mits conditie dat wy door Ingolstad en Neuburg trekken zouden. Daar is een dagreizens minder als men door Donawert gaat ; maar Ingolstad de sterkste plaats van Beyeren zijnde / wilden wy die zien.

Neurenberg is omringt met een driedubbelde muur en gracht. De hardsteen waar van de meeste huizen gebouwt zijn / is zeer

Vrygemaakt door Frederik de I.

Logeert in de Gans.

zeer zagt in de steen groef/ en werd daar na zeer hard. Op sommige plaatsen langs den oever van de rivier zyn bomen die een aangename lommer en wandeling maken. Die rivier loopt door 11 of 12 zo houte als steene bruggen * en besproeyt buiten de stad een grote plaats die men het velt van Mars zou kunnen noemen/ wegens de worstelingen en andere vermakelijke oeffeningen die 'er nu en dan geschieden. Ziet de Papier-Molens/ en verscheide soorten van anderen voor de Kopersagers/ Leerbereiders/ Zwaartvegers/ Messemakers/ etc. Geeft agt op 't Graf van St. Sebaldus in St. Pieters Kerk. Laat u brengen by ‡ . . . . die veel rariteiten heeft/ en die onlangs het geheim gevonden heeft/ om 't yzer indiervoegen te bereiden/ dat men het zelve koud met een hamer op een Aambeelt smedende/ het rood en gloeyend werd als of het uit den oven kwam. Een ander maakt Medailles, (gemeenlijk van tin) op alle merkwaardige voorvallen/ na dat de zaken gebeuren. Zy zyn goet koop en tamelyk wel bewerkt. Bertius zegt dat Neurenberg niet alleen in 't hert van Duitsland legt/ maar midden in gansch Europa, op een gelijke wytte van de Middellantsche zee en de Oostzee/ van den Oceaan en de Tanaïs. Dezelve Schrijver zegt dat men aan de vier hoeken van de stad/ vierderley spraken heeft. Suevicâ, Francicâ, Bavaricâ, Montana Linguâ loquuntur. Op den heuvel zijn zeer veel fraaye lusthuizen. De Kroon en andere Koninglijke Sieraden daar ik van gesproken heb/ wierden door Keizer Sigismundus van Praag gebragt; wegens de onrusten die toenmaals in Bohemen regeerden. De Universiteit van Altorf wierd in 't jaar 1579 door de Senaat van Neurenberg gestigt.

* Een van die bruggen werd zeer geroemt wegens de groote van zyn eenige boog.

‡ Ieder kent hem te Neurenberg.

Een goed gedeelte der huizen van Ingolstad maar van hout zijnde/ heeft men ze op verscheide plaatsen de een van de ander afgezondert/ van wegens de brand. De Universiteit wierd in 't jaar 1410 gestigt. En hare Privilegien * in 't jaar 1459 vermeerdert. Die stad stond het geweld uit der Wapenen van Gustavus Adolphus.

* Door Lodewyk Hertog van Beyeren.

Nieuburg legt zeer vermakelijk/ en in een goede lugt. Men heeft een weg gemaakt die regt op 't Kasteel te Crinaw aanloopt/ zynde een lusthuis anderhalf myl van Nieuburg; op gelijke afstand aan de andere kant/ is een vermaarde Glasblazery.

Augsburg was voor de Cesars vermaart/ Tacitus noemt haar Splendidissima Colonia. Het is niet lang geleden dat men 'er een kopere Medaille van Augustus gevonden heeft/ op welkers verkeerde zijde een Vrouw zat/ hebbende een pyn appel * in de regter hand/ en een hoorn van overvloed in de slinker. Ziet het Cabinet van de Hr. Thoman en eenige oude Inscriptien in de Kerk van St. Ulrich.

* Ziet wat ik daar over geschreven heb.

Van Augsburg op Venetien, of ten minsten tot Mestré by Venetien; zijn

zijn gewoonlijke koetsen welkers plaatsen op een vasten prijs staan; maar men ziet Munchen niet/ en wy wilden 'er door gaan. Buiten dat/ is het Land zeer ongemakkelijk voor de koetsen; zy slaan ligt om/ en men moet 'er zeer dikwils uitstappen wegens de gedurige hoogten en dieptens die 'er in het gebergte zijn.

Wy maakten dan koop te Augsburg, om te paart en met kost verzorgt / van Augsburg op Venetien, door Munchen, Inspruk, Bolsano, Trenten, Verona, Vicenza en Padua gebragt te werden / mits twintig goude ducaten voor ieder gevende. Zedert hebben wy bevonden dat het een vyfde of sesde deel te dier was; een baatzoekend mensch deed ons die kwade koop doen. Hoewel de gene die na deze Gedenkschriften te werk zullen gaan in sommige gelegentheden gelyk deze/ ons niet moeten volgen / is het evenwel niet kwaat dat zy 'er van onderregt werden / op dat zy zelfs van onze fauten zig mogen bedienen.

Munchen legt in 't midden van Beyeren. De twee Torens van de Kerk aan de Maget toegewijd / zijn 333 voeten hoog. De pijpen van het Orgel in dezelve Kerk zijn van Palmboomhout / en dat Orgel is zeer goet / Daar zijn twee Jaarmerkten 's jaars te Munchen. De eene werd Zondags na Driekoningen gehouden. Dien dag werden paarde lopen gehouden. De tweede is op den dag van St. Jacob, en die Kermis werd door een andere plegtigheit geviert; ik zal ze met de eige woorden van Bertius verhalen/ uit vrees dat ik ze kwalyk vertalen zoud. *Nundinæ quotannis binæ celebrantur, Unæ Dominicá post Epiphaniam: alteræ ad festum B. Jacobi. Utrasque celebriores reddit solennis actio: has quidem, cursus in hippodromo; illas, Patriciorum cum liberis suis & Conjugibus Urbem circumvectio, quem postridie excipit epulam in Curia, cui & Aulici & Principes ipsi interesse solent.*

Wy wilden voor de Vastenavont te Venetien aankomen / het welk niet noodzakelijk was; als men te Venetien de drie laatste weken van de Vastenavont ziet/ dan ziet men het voornaamste / en dat is genoeg/ als men geen meer tijd tot de gantsche reis besteed / als wy ons ten naasten by voorgesteld hadden.

De gene die zig te Augsburg in dat saizoen als wy 'er waren bevinden / voornemens zijnde om de Vastenavont te Venetien door te brengen / zoude ik raden een accoord tot op Munchen te maken; van daar na Regensburg te gaan; zig in die stad op den Donau scheep te begeven na Weenen; en van Weenen door Saltzburg en Palmanuova te Venetien weer te rug te komen. Zy zouden zelfs een kleine omweg van Weenen tot Presburg konnen doen/ om iets van Hongaryen gezien te hebben / en zy konden te Venetien nog vroeg genoeg aankomen. Daar na vind men weer Padua, Verona en Vincenza.

De gene die niet wel tegen koude en ongemak kunnen / zullen wel doen datze zig te Munchen van goet bont voorzien eer ze de weg na de Alpes inslaan / zo het in de winter is als zy die moeten passeren. Behalven dat men dikwils van sneeuw overstelpt werd is het vinnig koud in dat gebergte.

Logeert in 't Hart.

By Inspruk aan de kant van Schwatz zyn zilver mijnen. J. Cuspiniaan een deftig Schrijver die in 't begin van de laatste Eeuwe leefde / heeft geschreven dat in zyn tijd / die mijnen drie hondert duizend goude kronen 's jaars opbragten. Bertius zegt dat het Paleis der Aartshertogen met zilvere platen of pannen door Keizer Maximiliaan de Eerste overdekt wierd.

Ik weet niet of hy van 't Paleis te Inspruk of van het kasteel te Amras spreekt / ik geloof dat het van het laatste zal wezen. Misschien heeft hy het Paleis verwart met het dak daar ik van gesproken heb.

Als men te Inspruk is / moet men niet nalaten het Cabinet van Curieusiteiten en de andere rariteiten van het kasteel van Amras te gaan zien. De Hospes van de Herberg zal een koets tot die kleine reis verhuren. Om de tijd daar toe te vinden / moet men ten minsten een halve dag te Inspruk uitvinden.

Te Stertzling tusschen Inspruk en Trente moet men de regte weg laten leggen die na Trente door het kasteel van Tirol geleid / en de weg van Brixen nemen. Deze laatste is wel wat langer; maar de andere is gevaarlyk wegens de steiltens. Men zal in tijds de Bode kunnen waarschouwen dat men door Brixen gaan wil.

Logeert in de Visch.

Het Bisdom van Brixen (onderhorig aan Saltsburg) brengt by de veertig duizend kroonen aan renten op. Die kerk heeft zeer grote privilegien. Het is genoeg dat men een Adeldom van vier stammen heeft / of dat men de Doctorale trap in de Theologie heeft / om in het kapittel te kunnen komen. Ziet het Bisschoppelijk Paleis.

Logeert in den Toren.

De Bisschop van Trenten was eertijds zeer rijk; tegenwoordig is hy niet veel meer als die van Brixen. De Inwoonders klagen over een grote hitte en koude / ieder in zijn saizoen. Als het hard vriest / konnen zy kwalyk water bekomen.

Verona was eertijds schoon en * wel bevolkt. Haar stand is zeer aangenaam. Men vergelijkt ze gemeenlijk by die van Praag en Lion. Ik heb die steden gezien / maar de eene deed my om de andere niet denken in de eerste opslag / hoewel 'er eenige overeenkomst tusschen haar is als men ze wel beziet. Men zegt gemeenlijk dat Verona seven mijlen in haar omtrek groot is / maar behalven dat (ge-

† Tacitus Martiales, Strabo en verscheide andere oude Auteurs, spreken van Verona als van een zeer grote en vrolyke stad.

(gelijk ik het reets gezegt heb) den ommetrek van een stad de grootte niet te kennen geeft / is 'er nooit geen staat te maken op 't gene uit de mond van het volk komt / wanneer de zaak daar het om te doen is / eenig onderzoek vereist. Dit is een eeuwigdurende grondregel. François Scot, een Auteur daar weinig staat is op te maken en dikmaals door Ranchin, Lassels, en Du Val, * uitgeschreven / beweert ten onregte dat de Voorsteden van Verona zig eertijds tot aan Ostilia uitstrekten / dat 'er dertig mylen af legt. Die drie naschrijvers om het in 't voorby gaan te zeggen zijn vol zaken die niet alleen vals / maar ongerijmt en buitensporig zyn. Hoewel Verona schijnt niets bekoorlyks te hebben voor de Reizigers / die 'er maar door trekken / kan het echter de weetgierige eenige dagen bezig houden. Buiten de zaken daar ik gewag van gemaakt heb / zouden zy 'er verscheide overblyfzels van oudheit vinden / die wel verdienen dat men 'er agt op geeft. De waarde bezitter van het schoon Cabinet van Moscardo, is van alles onderregt / en men behoeft maar eenige ommegang met hem te hebben om van vele curieuse dingen onderregt te werden. Ziet hier de Lofrede die Doctor Jul. Cesar de Blanchis op dat Cabinet gemaakt heeft / en die 'er een zeer fraaye en nauwkeurige beschrijving van verbat.

* Gewoonlyke Aartsrykssbeschryver van de Koning van Vrankryk.

Hinc procul ignavi,
Huc, digni Sophiæ Amatores
Accedite, Conspicite.
Penates nam si ex Asia flammis desumpta.
In Italiam evectos,
Si custodes Domorum Lares
Vanaque Idola,
Alia quæve cœtera ignara, & cœca colebat Antiquitas:
Si Libamina: Urceolos Vasaque Sacrificiorum usui destinata
Si Urnas,
Lachrymarumque Urnulas
Mortuorum cineribus
Pietati, & Religioni.
Paratas; inventas; Dicatas:
Si Romanorum Regum, Coss. Dictatorum, Imperatorum;
Si Hispanarum, Galliarumque,
Si Ducum nostrarum tempestatum,
Aut ante parum
Aliorumque quos fama Immortalitati
Res ob clare gestas dicavit
Simulacra, Imagines, Sculpturas,
Ære, Marmore, Argento, Auro

In-

Insculptas : signatas :
Si eximiorum in Arte Picturas virorum :
Si Erytræi Margaritas,
Ligustici Carollium:
Si cum asperrimis in Montibus
Diversis tum in Fontibus, Fluminibusque
Coruscas & rutilantes Geminas:
Si Nili monstra,
Quodve ibi terribilius inhabitat.
Si Orientis Balsama,
Antidota,
Terras Signatas,
Rhinocerotem, Unicornum,
Quidve aliud crudele & lethale
Superat venenum :
Si Metallorum omnium
E fodinis remotissimis Matres desumptas,
Lapideas conchas; si Piscesque simul
Diluvii (ut fama fert) universalis
Mox terrore captos gelido
Pro mare
Montium requirentes hospitia;
Si demum
Tremenda ipsa Jovis Fulmina
Videre absque labore
Concupitis,
Hæc omnia Veronæ
Portendit.
COM. LUDUVICI MOSCARDI
Palatium.

* * *

† Het volgende is van N. Paulo Bertoldi.

† *Hoc unum deerat*
Mundi complemento & pulchritudini
Ut ea quæ longe lateque creando disperserat Deus,
Aliquis non Deus, ut magis mirum foret,
Omnia in brevissimum mitteret compendium;
Ut si fortasse Naturæ rerum ideas oblivisceretur,
Uno intuitu haberet ut reminiscatur :
Et ut etiam homines eodem tempore possent
Ubique adesse,
Dum in uno Musæo tot locorum, rerumque miracula

Con-

Contemplantur.
Genus Humanum debet hoc compendium
Inclytiss. L. Moscardo
Quem Veronense Amphiteatrum guere, & dotibus insignem:
Posteritati ostentavit in pompam
Iste calidissimus Musarum Proxeneta
De Inscitiæ latibulis plurimam naturam extraxit;
Qui dum fodit è tenebris, & eruit in lucem
Metallis pretium addidit, lapides fecit lapillos.
Et lapillos ex ordine Equestri creavit Patricios.
Multis Brutorum cadaveribus
Pretisiorem animam indîdit
Dum multi qui homines nec aspiciunt
Moscardicas feras,
Obstupescunt.
Pisces, qui extra suum Elementum *nihil vivunt;*
Spem concipiunt in hoc Musæo *immortaliter natandi.*
Artem etiam in multis operibus sepultam
Ad vitam revocavit.
Tot statuæ de latrebrosa erutæ oblivione
Sunt hodie verissimæ statuæ,
Nempe stupore,
Cum sese repente à mortuis videant excitatas.
Idola, & semesa Deorum fragmenta
Ita ab homine integrantur in melius,
Ut hic Idola à Christianis etiam innocenter colantur
Sed tamen hæc Numina non alia fruuntur immortalitate
Nisi quam hodie Ludovicus *elargitur.*
Veterum Numismata quæ olim innumera erant ærarium
Hic modo singula, licet exesa & cariosa,
Thesaurum efficiunt,
Et prætium exaggerant vetustate.
Felix Antiquitas, quæ ne antiquetur in novam recutita est juventam
Tanta seculorum metamorphe.
Ut vel inveterata sæcula Moscardus innovaverit,
Vel nova inveteraverit.
Nos certé imposterum in Antiquitate ita versabimur,
Ut nati videamur antequam nobis Abavi nascerentur,
Alius rerum modo nascitur ordo:
Sic etiam Antiquitas jam diu obliterata
Iterum literis restitutâ,
Non majorem à Majoribus,
Sed à Minoribus gloriam auspicatur;

Et antiquam Nobilitatem non à generis vetustate ;
Sed incipit à novitate.
Hi nimirum Triumphi tui sunt,
Gloriosissime Ludovice ;
De
Natura, Arte, Antiquitate ;
Optime meritus,
Cui natura ut dignas agat gratias
Super hoc cum Immortalitate
Negotiatur.

Na het aanhalen van verscheide rariteiten van dat vermaart Cabinet, zal ik ten gevalle van de Liefhebbers der Schilderkonst hier-bybvoegen een lyst van eenige Schilderyen die 'er gevonden werden. Ik zal niet als van de vermaartste Schilders spreken / en dezelve volgens de natuurlijke order van haar tijd schikken.

Van Jan Bellin.

Een Christus; en het Afbeeltzel van een onbekend mensch.

Van Andreas Montegna.

Een gegeesselde Christus met vele soldaten omringt.

Van Antony Corregio.

Een heilige Familie (De Maget en de kleine Jesus, St. Jan en St. Joseph) Een Venus en een Cupido.

Van Raphael.

Twee kleine beeltenissen van Vrouwen.

Van Andreas del Sarto.

De Maagt / het Kint en St. Joseph.

Van * Jaques Palma.

* Den ouden Palma.

De Schikgodinnen. Een Christus aan 't kruis met de Mariaas. Een Oordeel van Paris.

Van Julio Romane.

St. Joris die van 't paard afgeklommen is en den Draak dood.

Van Holben.

De Maagt / het Kint / en St. Jan Baptist. De Offerhanden van Caïn en Abel, Venus, Mars en Cupido. Venus, Mars en de God Terminus. Een hooft van de Maagt. Twee hoofden van oude Mannen. Een Christus met doornen gekroont. Het Afbeeldzel van den Doge Sebastiaan Venier. Een ander Afbeeltsel. Een Soldaat van het hooft tot de voeten gewapent. Een naakte Venus. De vlugt van de Maagt naer Egipten.

Van Paris Bordon.

Een Maagt met het Kint / en St. Jan.

Van

Van Andreas Schiavon.

Herodias het hooft van St. Jan houdende / en twee andere figuren. Twee gewapende Soldaten.

Van * Jaques Bassan.

De Maagt en het Kint met de Afbeeltsels van Jaques Bassan, en van twee zijner Zoonen / François en Leander. De Historie van Agar. De Maagt en het Kint / met verscheide andere figuren. Het vangen van Christus komende in 't huis van Martha. Christus zyn Kruis dragende. Twee Herders / etc. in twee Schilderyen. Een winter.

* Den oude Bassan.

Van François Bassan.

Christus biddende in den Olijfhof.

Van Paulus Veronese.

Een Kruiciging. Een Voorstelling in den Tempel. Het trouwen van de Maagt. Een dode Christus met een Engel. Een hooft van Magdalena en een van St. Pieter. Joseph in Egipten, &c. Judith houdende het hooft van Holophernes. Een Maagt met het Kint. Een ander met St. Catharina en Engelen. Een Boodschap. Christus met twee Apostelen / zijnde maar een overblijffel. Een dode Christus met de Maagt / St. Jan en eenige andere. Een Meda die toverijen aanregt om haar Vader te verjongen. Twee Vrouwe hoofden / waar van de eene een Conterfeitsel is. Een Diana. Een gewapent Man. De Figuur van een gekroonde Vrouw houdende een Scepter en een kloot / en de muuren en torens van een stad met voeten tredende.

Van Tintoret.

Een geboorte van de Maagt. Een Broederschap. De Maagt Christus doot in haar armen houdende.

Van Annibal Carracha.

't Afbeeltzel van een witte Monnik.

Van Augustin Carrache.

De Fabel van Salmacis en Hermaphrodite,

Van Guido.

Een klein hooft van de Maagt.

Men roemt zeer de vrugten van Verona, en inzonderheit de Olyven. De berg Baldo na by de stad is vrugtbaar in Medicinale kruiden. (Cornelius Nepos en Plinius den Oude waren van Verona geboortig.)

L. Alberti en verscheide andere voor en na hem hebben over 't stigten van die stad wijdlope Verhandelingen gemaakt. Ik meen dat de verstandige Lezer uit humme discoursen kan besluiten dat ze zig te vergeefs kwellen met het ligt in de duisternisse te zoeken.

Het zelve kan men ook zeggen van de oorspronk van *Vicenza*; Ja niet alleen van alle zeer oude steden / maar ook van alle dingen die

zeer lang voor ons geweest zijn / of die zeer wijd van ons af zijn. Het Vicentyns is een klein land / dog zeer vrugtbaar. Men noemt het de Tuin en het Vleesch huis van Venetien. De meeste Edellieden van Vicenza hebben gereist / en zy beroemen zig over hare beleefthcit inzonderheit voor Vreemdelingen. Maar het gemene Volk heeft de naam dat 'er zeer vele moordenaars onder zijn. Het velt van Mars daar ik van gesproken heb / is de plaats daar de Jaarmerkten gehouden werden / alwaar men uit wandelen gaat. Vicenza heeft veel voorregten ten opzigte van het waarnemen van de Justitie civiel en crimineel. Men moet de Olympische Academie zien. De plaats die men noemt de la Signoria rond om dewelke zyn het Palazzo van de Capitanio ; de berg van Godvrugtigheit / en het stadhuis of publijk Paleis / alwaar men agt geeft op den Toren / en het Uurwerk. Buiten de stad ; acht men zeer veel behalve het Lusthuis van de Marquisen (of Graven) van Capra , dat van T. Circoli behorende aan de Graven van Trissino; dat van de Graaf van Polani maar de Bouwkunst van Palladio, en dat van de Graven Gualdi, daar Karel de Vyf de logeerde. Te Costosa, een schoon Vlek / hebbenze zekere pijpen / waar door een koele wind in haar vertrekken gebragt werd / en waar van zy zig in 't heetste van de zomer met veel vermaak bedienen.

In 't gaan van Vicenza na Padua kan U E. aangaan aan 't Lusthuis van den Edele * * * Contarini, alwaar veele fraayigheden te zien zyn. Dat huis is negen mijlen van Padua. Gelooft uw voerman niet zo hy U E. zegt dat hy veel uit de weg moet gaan.

Logeert in de Star.

Verneemt te Padua na een Taal Meester / genaamd Dumont dat een zeer goet Man is / en die U E. over al zal geleiden. Hy is een Brabander, maar woont zedert zeer lange tijd in Italien / en hy onderwijst die taal zeer wel / meer door 't gebruik als door de Regelen van de spraak kunst. Zegt hem dat hy U E. laat zien de * Tuin der Kruiden en die van den Edele † Papafava. Het oude Kasteel en de Toren van Azzelin (of Encelin bygenaamt de ‡ Tiran) de Put en de Inscriptie. De grote zaal alwaar U E. aanmerken zal behalven 't gene ik gezegt hebbe / de steen van oneer, daar U E. het gebruik van leren zult. Het Bisschoppelijk Paleis alwaar men de Afbeeltzels van alle de Bisschoppen van Padua ziet / van St. Prosdoseimus af. De gemene Bibliotheek in 't Paleis van Capitanio, alwaar U E. ook agt geven zult op 't Uurwerk. Het Klooster der Dominicanen alwaar U E. de kamer van Aalbert de Groot met een In-

* Geeft agt op de Inscriptie die boven de deur staat.

† Daar is een schoon Doolhof, en daar men niet gemakkelyk uit kan komen.

‡ De Heer Tyran van Padua Vicenza, en Verona. Hy storf in 't jaar 1259.

Inscriptie zult zien. De Cabinetten van de Heren Mantua Lazara en Carlotorta. Het Collegie van * den Os/ het Theatrum Anatomicum, &c. De Kerk der Eremitanen, welkers binnen dak gemaakt is zo ze zeggen/ als een omgekeerde Galdery. De drie voornaamste lampen der Kapel van St. Antony; een van dewelke een boete is van de Heren van Qui-va-li? De schone metale kandelaar van Andrea Ricci, en het Praal-Graf ‡ van Helena Cornaro in dezelve kerk. Het Afbeeltzel te paard van Gatta Melata door Donatello. De Monnik die Latijn spreekt en die U E. * de Kerk en het Klooster van St. Justina zal laten zien/ verkoopt † een prent zeer slegt gegraveert dog U E. zult 'er in kunnen zien het Plan en de Gezigten van alle hunne Gebouwen. Het Paleis van Orsato vyf of ses mijlen van Padua, is waard gezien te werden. Als U E. van Padua vertrekt om naar Romen te gaan/ 't zy door Ravenna, 't zy door Bolonien, zo moet U E. de Baden van Albano bezien; het is geen kwartier uur uit de weg. U E. zult aldaar een kokende bron zien/ waar in U E. in vier minuten eyeren zult kunnen hard koken/ U E. moet niet vergeten/ dat te zien. Op de weg zal U E. te Cataglia passeren alwaar U E. zien zult naast aan de grote weg op de regterhand/ een Huis toebehorende aan de Marquis d'Obizzi alwaar verscheide dingen zyn die U E. zig niet beklagen zult gezien te hebben. U E. kan ook den voerman verpligten om U E. door Arqua (of Arquato) te laten gaan/ alwaar de weetgierige het Graf van Petrarca gaan zien. De voerluiden die niet zoeken als gelt te winnen met de minste moeite en vertoeving als ze konnen/ maken altijd grote zwarigheit als men hen van de minste omweg spreekt. Maar daarom moeten de Reizigers de gelegentheit niet laten voor by gaan om zaken te zien die hen nooit meer zullen voorkomen. Men moet maar regt uitspreken zonder eenige onzekerheit te tonen wegens het gene men doen of laten wil/ en men kan ter zelver tijd een vereeringje beloven. De Universiteit van Padua wierd in't jaar 1221. gestigt.

Venetien is de eenigste grote stad in Italien daar men van dat volk niet vind die hun werk maken om de Reizigers te geleiden/ en dingen te doen zien die haar nieuwsgierigheit waard zijn. Ondertusschen is het zeker dat die stad in alle opzichten een bron van zeldzame en byzondere dingen is. Ik heb 'er veel bygevoegt in de tweede druk van deze beschrijving/ met oogmerk voor een groot gedeelte om de Reiziger vermaak aan te doen. Met dat zelve oogmerk/ zal ik hem nog in deze uitgave de volgende dingen te kennen geven.

Mr. J. P. Erico Taal Meester/ en een geleert Man * kan in ver-

* Aldus genaamt, om dat 'er eertyds een Herberg was, daar den Os uithing.

‡ Zy is te St. Justina begraven.

* Neemt agt op het gewaande Graf van St. Lucas.

† Een Tesron. omtrent 18 stuivers Engelsch gelt, 20. st. Tourn.

* Hy heeft verscheide dingen geschreven, en onder anderen een Italiaansche Grammatica, of spraak-kunst, &c.

scheide opzichten den Reiziger van een grote nuttigheit zyn. Hy is een gebore Duitzer / maar hy spreekt goet Latyn, Frans, Italiaans, &c.

Venetien is ryk in uitmuntende schilderyen. Ik heb van eenige gesproken / dog ik heb my daar over niet uitgebreid / om dat de weetgierige een volkome genoegen kunnen genieten / als ze het boek kopen geintituleert / § *Le ricche Miniere della Pittura Venetiana. Non solo delle Pitture publiche di Venizia, ma dell' Isole ancora circonvicine.* Dat boek zal de Liefhebbers van de Schilderkonst van kwartier tot kwartier geleiden / en van alles onderregten / het zal hem een beknopt verhaal doen en den inborst van de vermaartste Schilders te kennen geven / welkers werken men het meest te Venetien vind / en die in de stad of staat geboren zyn. †

De Bouwkundige en de Beelthouwers zullen ook haar bezigheit in die vermaarde stad vinden. Ik noem dus de Liefhebbers der Edele wetenschappen der Bouw-en Beelthouwers konst. Behalven die dingen daar ik gewag van gemaakt heb; laten zy nog zien de Voorgevel van St. Lazarus, (hospitale de Mendicanti) de Grafsteden van * Aloisius Mocinego en Laur. Delfino in die zelve Kerk. De ‡ Voorgevel van St. Juliaan (op kosten van een Medicyn-Meester van Ravenna gebouwt / gelyk zulks uit de Inscriptie blykt / als men in de kramery gaat.) De § Voorgevels van St. Thomas, St. Maria Zobenigo, en St. Maria † Formosa.

Het groot Autaar van de Kerk van St. Laurentius, is een van de schoonste in de stad / hoewel eenigzints bedorven door een zoort van een beschot dat het a by na half af scheid van het ligchaam van de Kerk.

Origo vocum, signorum, punctorum literarum, Numerorum, &c. Het is een curieus werk.

§ Gedrukt te Venetien by François Nicolieni.

† Van de Bellins Victor Carpaccio, J. Baptist Cima; Civetta; Frangipani van Giorgion; Titiaan; François Vecelli zyn broeder; Horatius zyn zoon; Markus zyn neef; van Polydorus; Sr. Zaga; Lorenzino; Nadalino; Bonifacio; Damain Mazza; Alexandro Moretto; Alex. Varottari; Pordenone; den oude Palma; Jean Contarini; Paris Bordon; Andreas Schiavon, den oude Bassan (Jaques) en zyn zonen François, Leander, Jan Bapt. en Jeronimus; Tintoret; Paul Veronese; Benoit zyn broeder, Corletto zyn zoon, en Lodewyk zyn neef genaamt de Vries; Malfée Verona; Fr. Montemesano (Zelotti; Sebastiaan Bombelli; J. B. Zampezzi, &c.)

* Van Jaques Calli, op de aftekening van Sardi.

‡ Op de aftekening van Sansovin.

§ Van de Bouwkonst van Barth. Longhena.

† Die Kerk heeft een dubbelde Voorgevel en is na men zegt de eerste van Venetien die aan de Maget toegewyd is. De Doge gaat 'er in Processie den 1. February om 'er 't Feest te vieren van de Verlossing der Dogters van Castello, die door de Vryers van Frioul, &c. vervoert geworden waren, &c.

a Een zyde van de Kerk is ten gebruike van 't Volk; en het ander voor de Benedictyner Nonnen. Dat Autaar is van de Bouwkonst van Hieronimo Campagno.

Kerk. Die van St. Steven [b] is van een Gothische Bouworder / gelyk St. Jan en Paulus en St. Maria der Serviten of zeker zoort van Augustynen. Maar zy is ryk in marmer / en het groot Autaar is zeer schoon / gelyk ook het Tabernakel.

Men moet de Kerk zien / genaamt Il sepolcro, in dezelve is een navolging van het H. Graf van Jeruzalem, (gemaakt in 't Jaar 1484.) gaat 'er in / en merkt op den Autaar door vier Engelen onderschraagt / en de deur van verguld koper met vlak verheven beeltwerk verciert / etc. die 't Graf van den Heere Christus toesluit.

In de Servites, beziet de Graven van de Doges Andrea Vendramino, en François Donat. Te St. Maria van de barmhertigheit dat van Procurator [c] Jan Moro. Te St. Benedictus, en St. Maria de l'Horto, die van de Familie Contareni, te St. Zacharias dat van den Doge Tribun Memo. In de Augustynen van St. Joseph, dat van den Doge Marin Grimani. Te St. Maria Zobenigo van Antony Barbaro. Daar zyn zeer schone Autaren by de Nonnen van St. Theresa, en by de Madonna del Pianto; &c.

De Kerk van St. Lucas, of eerder de Mast die daar dicht by is op de [d] Plaats / is in het midden van Venetien; zo men zeggen kan dat de gedaante van Venetien een midden heeft.

Aan het groot Autaar van St. Marcus zyn vier witte marmere kolommen / op dewelke met (slegt) verheven Beeltwerk vertoont werd de gantsche History van de Bybel. Agter aan een ander Autaar / let op de kolommen van't doorschynend Oosters Albast, en die welke zo men zegt uit Salomons Tempel komen. Iemant van de Kerkmeesters zal U E. van verscheide [e] andere dingen in die Kerk kunnen onderregten / die de weetgierige geern zouden zien. Maar zoekt 'er niet na de gewaande menschelyke gedaante / natuurlyk op een vierkant stuk marmer uitgebeelt (na de deur van de schatkamer) want het

b Daar zyn vele graven in 't Klooster. Onder de Grafschriften zyn my voor de beste toegeschenen, die van de Philozoof Antony Cornaro, (Antony Cornelius) en van de Cavalier Ridolfi vermaarde Schilder. (*Carolus Rodulfius: Auratus Eques.*

c Daar is in die Kerk een Beelt van St. Christoffel 't welk net van de grootte van dien Reus is, en dat gemaakt is na de proportie van een zyner beenderen 't welk uit Engeland in 't jaar 1470. overgebragt wierd.

d Men geeft te Venetien de naam van Piazza, alleen aan de plaats van St. Markus. De andere plaatsen noemt men Campi.

e De stoel van St. Markus. De Tafel waar op de uitdeeling van vyf broden en twee visschen geschiede. De Vos door Hanen gedragen. De plaats van de vloer, regt over het Choor, die men de Zee noemt, wegens de baren die het Marmer vertoont. De Mozaïke Afbeeltzels van de H. Dominicus en Franciscus. door de Geest van Profezyen gemaakt. De bouwmeester van de Kerk van St. Markus die de vinger op de mond legt, berouw hebbende dat hy te veel gesproken heeft. (Het is onder de Sieraden van het groot Portaal om hoog ter slinkerhand.) En verscheide dingen die men in deze beschryving zelfs zall vinden.

het is een verdichtsel. Het volk zegt dat de pilasters van wit marmer die by de grote deur van het Paleis staan/ de Galg van den Doge is/ en dat zijneerste Deurwaarder zijn Beul moet wezen. Die inbeelding komt buiten twijffel daar uit dat eenige Doges in oproeren van 't Volk daar omtrent opgehangen of gedood zyn geweest. Sommige zeggen dat die pylaren van Altino een stad/ (tusschen Concordia en Padua) door Attila verwoest / hier gebragt zyn. En andere zeggen datze van Acre (eertijds Ptolemais) in Syrien komen. Dicht daar by aan een hoek van de kerk van buiten aan de kant la Logietta, staat een stuk van een pijlaar van Bont marmer 't welk men noemt Pietra del Bando, dat is de plaats daar men de uitbanningen afkondigt/ en alwaar men de hoofden der gebannene ten toon stelt/ om gekent te werden / eer men de beloofde beloninge ontfangt. Aan het inkomen van het Wapenhuis zal U E. agt geven op de Leeuwen van Athenen overgebragt / en U E. zult de Inscriptie lezen. Men moet eenige der naburige Eilanden gaan zien behalven die van Murano daar ik van gesproken heb. Het Lido is maar een mijl van Venetien. Daar is een kleine haven door een Kasteel en eenige batterijen met Canon bewaard. De wandeling is aangenaam langs dien oever. Wat verder / is de haven van Malamoco, alwaar zig de grootste schepen onthouden.

De Doge onthaalt de Signoria viermaal in 't jaar (ter gedagtenis van vier groote uitkomsten.) Men kan heel ligt een van die gasterijen bywoonen. Van openbare plegtigheden of vermakelijkheden / moet men zig ook kennis doen geven. Uw Taalmeester zal U E. dat alles zeggen. * De Abt Lith (dien ze te Venetien Leti noemen) is blijde als hy Engelsche Heeren dienst kan doen.

De meeste Reizigers doen voorraat van points de Venise op † maar zy werden 'er dikmaals mee bedrogen. Ik stel vast dat de gene die zig by Mr. Claude Jamineau een Frans koopman vervoegen en het aan hem stellen/ oprecht gedient zullen werden.

De goede Theriakel gelt seven gulden het pond / als men niet veel te gelijk koopt. De adders die 'er het voornaamste vermengsel van zijn / komen uit de nabuurschap van Montfelice en van de voet van 't gebergte na de kant van Padua.

Het zeegellak van Venetien werd zeer geacht gelyk men weet. Daar is van alderhande prijs. Andere Koopmanschappen die men uit die stad haalt / zijn spiegel glazen / andere werken van glas en kristal; olien/ en olyven van Verona; rijst/ anijs / zwavel / staal/ terpentijn / rozijnen van Corinthe/ zijde / papieren / handschoenen; tabaks=

* Bibliothecaris van St. Markus, een gebore Schotsman

† Het is het werk der Cortisaans als ze geen andere bezigheit hebben. Die arme schepsels winnen heel weinig by dat werk, maar zy wagen 'er zo veel niet mee als met het ander.

tabaksdozen; groene aarde van Verona; wijnsteen; fijn lak; Orpiment, en alderhande zoorten van Levantse drogerijen.

Daar zijn eenige goede Herbergen te Venetien; de Louvre, de witte Leeuw / het Schilt van Vrankryk. Maar als men eenige maanden in die stad meent te blyven / is het beter een gestoffeert huis te nemen. Men vind altyd eenige vertrekken te huur aan de Procuraties. Het kwartier is wat duur; maar 't is het fraayste van Venetien. In de Louvre geeft men agt gulden daags / en in de witte Leeuw of in 't Schilt van Vrankryk, iets minder. Als men eenige tijd in een herberg wil blijven / moet men koop maken / en van alles over een komen / eer men 'er ingaat / om alle dispuiten voor te komen.

Voor zeven of agt guldens daags / heeft men een van de fraayste Gondels met twee Gondoliers, men kan de Gondoliers livrey geven en zig van hen bedienen om alles te doen wat men begeert. De gemene Gondels kosten vyftien stuivers ieder uur. Twintig stuivers maken een gulden / en een Spaanse pistool doet negen en twintig livres.

Ik heb elders van de Ridotti van Venetien gesproken; het zijn Speelhuizen / en Academien van de Bassette, daar de Edelen speelen.

DIE WYS WIL WEZEN, MOET DAAR ZYN GELT NIET BRENGEN.

Te Venetien ontfingen wy de eerste maal zedert ons vertrek brieven uit Engeland. De Reizigers moeten zorg dragen om de menschen daar zy aan schrijven in vreemde landen / de plaatsen bekent te maken / daar zy het langst menen te blijven / en waar men hen brieven zal laten toekomen. De Adressen van de Banquiers zijn altyd de beste. Zekere tijdingen kan men missen / maar men moet voor al zorg dragen dat de Wisselbrieven nooit manqueren; daar is aangelegen. Het veiligste is altyd een goede Credit brief te hebben die over al doorgaat.

In Holland nog in Duitsland werd men door geen Tollen opgehouden; en zelden ook in 't gebied van Venetien. Die van 't Tolstuimhuis zagen ons wel passeren in de Lagunes; maar spraken niet / hoewel wy bagagie genoeg by ons hadden. In andere plaatsen van Italien ontmoet men niet als Tollenaars. Het beste is hen vrywillig eenige Julios te geven / om te laten passeren. Alleen in 't aankomen te Romen, in 't uitgaan van Napels, te Pisa, in 't inkomen van Livorno, en in 't uitgaan van Bergame, wierden wy door de Tollenaars genooktzaakt onze Valiezen te openen.

Gedurende ons verblijf te Venetien vroor het gedurig / en door gantsch Italien hebben wy een tamelijke harde winter gehad. Door

de inbeelding die veel menschen hebben / dat'er om zo te spreken geen winter in Italien is / kiest men hy na altijd dat saizoen om 'er door te reizen. Ik vind veel redenen tegen de winter / en ik weet 'er maar een tegen de zomer.

In de winter zyn de wegen moeielijk en gevaarlijk / inzonderheit in de bergen van wegens de sneeuw en het ys. De dagen zyn kort; men komt 's nagts aan daar men wezen wil / en men is dikmaals gehouden te vertrekken voor 't opgaan van de zon. Alles is droevig; de Natuur is als half dood; en men ziet nog vrugten nog bloemen.

De zomer komt al die ongelegentheden te baat. Het is dan heet; ik beken het / maar het kwaad is niet zonder remedie. Men moet rusten gedurende de hitte. Voor het overige / is het in de zomer heet / het is in de winter koud; die twee ongemakken balanceren elkander vry wel.

Te Venetien namen wy een schuit op Padua voor vier en twintig livres. In de gewoonlijke schuit kan men voor twee livres ieder / plaats nemen.

By geval ontmoetten wy te Padua een koets die van Lorette kwam / en die volk zogt om na huis te keren. Wy gaven veertien Spaansse pistolen voor de heele koets / mits conditie dat men ons nog een hand paard zou geven; dat het ons vry zou staan drie dagen verblijf te nemen op de weg / op zodanige plaatsen als ons goet dagt; dat de Voerman de passagie van bruggen / rivieren / etc. betalen zou / en dat hy ons door Ravenna zou geleiden.

De passagie kosten zyn niet groot / maar men bevrijd zig van moeyte / als men aan de Voerluiden die zorg laat.

Men zal wel doen altijd te vernemen of 'er geen rytuig is dat weder moet keren; want dan kost het minder.

Wanneer men door Ravenna gaat / laat men Fayence aan de regter hand / en Ravenna is de nieuwsgierigheit van een Reiziger wel waardig.

Daar zijn 'er die te Rimini scheep gaan / of zelfs te Venetien om na Ancona te gaan / den oever van de Golf volgende. Als men gemakkelijk over land zijn reis kan voortzetten / dunkt my dat men van een verkeerde smaak moet wezen / om zijn weg ter zee te nemen.

* Op vele plaatsen van Italien vind men wissel-paarden en kalessen; de prijs is 'er van gereguleert. Het grootste gemak van zo te reizen bestaat daar in dat men over al pleistert daar men wil. Men wisselt

* In de Staten van de Paus en van de Groot Hertog. Tot Lucca, Modena, Padua, en op eenige andere plaatsen.

wisselt van paard of kales op alle posten / zonder het wederkeren te betalen / en zonder galoperen.

Op de Kalessen is plaats voor twee menschen. Ik zouze voortrekken boven de paarden om verscheide redenen. 's Zomers is men 'er onder de lommer; men zit 'er warmer 's winters / en gemakkelijker op allerhande wijze. Wat meer is / men kan de Valiezen agter op vast maken / al was 'er twee hondert pond gewigt in voor ieder kales. Men moet 'er nu en dan na zien / of een knegt te paart altyd laten volgen die 'er het oog op houd.

De noodzakelijkheit om die Valiezen vast en los te maken op ieder Cambiature of wisselplaats / is een kleine ongelegentheit. Als men een lange tocht onderneemt met oogmerk om zich maar weinig of geheel niet onderwegen op te houden / is het ook best maar een Voerman aan te nemen en daar mede te accorderen. Men kan ligt oprekenen of 't gene men hem geeft / niet meer zal belopen als 't gene men by de wisselplaats betalen zou.

Maar het aller beste is zyn eige kales te hebben / daar men meer zyn gemak in heeft / en niet gehouden is de moeyte te nemen van gedurig zyn Valiezen los te maken. Men kan 'er voor laten spannen of post paarden / of wissel paarden / of paarden van de gewoonlijke rytuigen.

Rovigo is de hoofdstad van het land dat men noemt het Polesino van Rovigo, het welk men onderscheiden moet van * het Polesino van Ferrara, het Vaderland van de geleerde Celius Rhodiginus daar Julius C. Scaliger Discipel en Leerling van geweest is.

Te Ferrara ontbreekt het niet aan menschen die den oorsprong dier stad kort na de Zundvloet vast stellen; maar my dunkt dat men zeer wel bewezen heeft / dat het altyd maar een dorp geweest is / eer het door Smaragdus, tweede Opperhooft van Ravenna omtrent het einde van de sesde Eeuw bemuurt wierd. En dat ze de Tytel van stad niet gevoert heeft als onder het Pausschap van Vitaliaan by de hondert jaren daar na. Keizer Frederik de II. stigte aldaar † een Universiteit, welkers voorrechten voor 300 jaren door Markgraaf Aalbert vermeerderd wierden; maar dat alles is verballen. Men moet de Karthuizers zien / en de Citadel midden in dewelke een Beelt van Clemens de VIII. staat; met deze Inscriptie; *Ne * recedente Pado Ferrariæ fortitudo recederet, Martem Neptuno substituit.* Urbanus de VIII is in 't Koor van de Hoofdkerk begraven; en daar dicht by ziet men het Graf van de vermaarde † Lilio Gregorio Giraldi dien de

* Sabellieus schryft altyd Polisneso.

† Om die van Bolonien te kwellen.

* Eertyds deelde de Pomper water mee, aan die gracht, die uit dezelve door Ferrara loopt.

† Die Auteur heeft veel geschreven. Het was op zyne Gedenkschriften en op die van zyn

de Hr. de Thou en vele andere als een van de geleerdste Mannen zijner Eeuw / zeer hoog verheffen. Leander Alberti zyn Tydgenoot en Vrient zegt dat hy zo een ongelooffelijke geheugenis hadde / dat hy gelooft dat hy voor altijd onthiel 't geen hy maar eens gelesen had. Ferrara heeft vele andere grote Mannen voortgebragt. Het was de eerste stad daar men onze pistolen afeiste zy gavenze ons weerom aan de poort door dewelke wy uitgingen / en volgens gewoonte gaven wy hen eenige Julios.

zyn Broeder L. Antonius, dat Paus Greg. de XIII. het verbeteren van de Tydrekening vast stelde.

Ravenna heeft de schade die ze door de Wapenen van Lodewyk de XII. geleden heeft niet kunnen te boven komen. Voor die tijd vond men 'er nog eenige rijkdommen / en voor al in de Kerken. Tegenwoordig ziet men 'er niet als droevige overblijfzels / alles komt armoedig en als verlaten voor. Desselfs puinhopen hebben egter nog iets groots overgehouden. De Reiziger zal drie * mijlen van Ravenna kunnen gaan om 'er het Gedenkteken te zien 't welk men voor den jongen en dapperen Gaston de Foix opregtte / † dewelke te dier plaats doodgeschoten wierd / na dat hy de Veltslag gewonnen had. By de poort die men de vergulde noemt / zijn eenige stukken marmer / die men zegt geweest te zyn van het kostelijk Paleis van Theodoric. Van het Amphitheater 't welk die Vorst had laten bouwen / is niets meer te zien / ook niet van de oude Waterleiding daar Blondus van spreekt. Om wel onderregt te wezen van 't geen de oude en vermaarde stad Ravenna betreft / moet men lezen 't geen Desiderius Spretus, en Hieronimus Rubei schrijven.

* Het is een wandeling van anderhalf uur, om te gaan en weder te keren.

† Den 11. April 1512 Hy vervolgde de vyanden die haar aftogt deden. Hy was maar 24 jaren oud.

Cervia is een nieuwe stad met een nieuwe naam. Het is nog niet lang geleden datze Phycocle genaamt wierd. De lugt is 'er kwaad / en de grond ook niet goet. Ondertusschen is dat arm klein Vlekje tot een Bisdom verheven. Men ziet 'er in 't voorbygaan een oud Graf van wit marmer als een pyramide gebouwt en omtrent ses voeten hoog / waar op men twee Kinderen in verheven Beeltwerk ziet / houdende in de eene hand een brandende flambouw na de aarde gekeert / en een bloemkrans in de andere. Tusschen die twee figuren leest men met moeyte deze Inscriptie / waar van ik de uitlegging nergens gevonden heb : M. Aur. Mace. Vet. Nat. Delin. ex sub. Opt. sibi & anno Victoriæ liberatæ Vivus posuit. Si quis hanc Arc. P. Ex. F. S. S. S. S. A. D. F. C.

Cesenate is maar met een kleine haven voor de Vissers schuiten voorzien. Dat land heeft overvloet van zee wiltbraad / en inzonderheid Endvogels. De boeren (die te dier plaats de vreemde naam van Pantheres voeren) vangen 'er een grote menigte in tijden van sneeuw of van de felste koude / met netten en ander tuig datze daar toe hebben.

Het is zeker dat de hedendaagsche Pisatello d' oude RUBICON

is /

is / en niet het ander klein riviertje daar ik van gesproken heb. Jeder een weet hoe straf het verboden was niet alleen aan de Roomsche Bevelhebbers / maar ook aan de gemene Soldaten om gewapend over die Rivier te trekken / al was het schoon datze van een overwinning te rug kwamen. Dit verbod was 't welk Cesar te rug hield / wanneer hy op den oever van die Rivier zich lang bedacht had / EATUR, zeide hy eindelijk. QUO DEORUM OSTENTA; ET INIMICORUM INIQUITAS VOCAT : JACTA SIT ALEA.

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Cæperat, ut ventum est parvi Rubiconis ad undas &c.
Lucan. l. 1.

Wegens het Artijkel van Rimini, zal ik alleen tot genoegen van den Reiziger hier bijvoegen / de Inscriptien van de oude brug / en van de Eere-boog daar ik van gesproken heb. Deze brug is een van de * vier voornaamste / door Augustus op de Flamiaansche weg gebouwt; hy voegdeze te Rimini met de Emiliaansche te zamen.

Cæsar Divi F. Augustus Pontifex Maxim. Cos. XIV. Imp. XX. Tribunicis Potestat. XXXVII. P. P.

Aan de andere zyde.

Ti. Cæsar Divi Augusti F. Divi Juli N. Augusti. Pontif. Maxim. Cos. IV. Imp. VIII. Trib. Potest. XVII. dedere.

Op de Zege Boog.

Cos. Sept. Designat. Octavum. V. Celeberrimeis Italiæ Vieis Consilio Senatus Pop. Ta. C. S. US. Nileis.

Op een andere plaats.

Im. Cæsar Divi Jul. Fi. Augustus Pont. Max. Cos. XIII. Trib. Pot. XXVII. P. P. Murum dedit curante L. Turcio Secundo Approniani Præf. Urbis Fi· Acteio. V. C. Correct. Flam. & Piceni.

* 1. Pons Milvius over den Tyber by Romen. 2. over dezelve rivier by Otricoli. 3. over de Nera, te Narni. 4. over de Marechia te Rimini.

Als men te Rimini is / kan men de kleine stad en Republijk van St. Marin tien of twaalf mijlen van daar op de regter hand gaan zien. In plaats van met dezelve Voerman koop te maken van Padua op Lorette, heeft men maar het zelve te doen tot aan Rimini. In die stad kan men paarden nemen op St. Marin, en men zou te Ai-

Men moet van Rimini na St. Marin gaan en van St. Marin te la Catholica keren. Ik heb die reis met een Kales gedaan, dog te paard is zulks beter van Rimini op St. Marin zyn 12 mylen en 16 mylen van St. Marin tot la Catholica.

Rimini weder keeren / om weer op zijn weg te komen. Zo het niet zeker ging dat men te Rimini nieuw rytuig op Lorette kon vinden / zou men in het eerste moeten accorderen om door *St.* Marin te trekken.

De brug van Pesaro voegt de Romagna aan de Mark van Ancona. De haven is niet goet / om dat de mond van de rivier vol zand is. Men kan van Pesaro * op Urbino gaan / eertijds de verblijf plaats der Hertogen van die naam van 't Huis van la Roviere. De fraaye Bibliotheek die ten dele aan die van 't Vaticaan gevoegt is / en ten dele door Cesar Borgia verstrooit / was eertijds het raarste dat 'er te Urbino was. Egter zyn het Paleis / en verscheide andere dingen nog wel waard dat men zyn weg maakt om ze te zien. Van Urbino komt men zo men wil weder te rugge op Fano. Die wegen gebruikt men niet / maar men kanze evenwel nemen / en men heeft zig maar met de Voerluiden te verstaan / om aan zijne nieuwsgierigheit deswegen te voldoen.

* Vaderland van de vermaarde Raphael.

Fano zo wel als Pesaro wierd door Totila verwoest / en daar na door Bellisarius herstelt. Ziet hier de Inscriptie die men op de Zegeboog zag.

Divo Augusto Pio Constantino Patri Domino. Q. Imp. Cæsar Divi. F. Augustus. Pontifex Max. Cos. XIII. Tribunal. Potest. XXXII. Imp. Pater Patriæ Murum dedit.

Curante L. Turcio Secundo. Aproniani Praef. Fil. Asterio. V. C. Corr. Flam. & Piceni.

Van Fano zouden de gene die zig reets van de weg van Loretto bedient hebben / een ander kunnen nemen / die misschien wat hobbeliger / maar wat korter en niet minder plaizierig is. In dat geval neemt men te Fano de weg na Fossembrone, (of Fossebruno,) 15 mijlen daar van daan / en van de overblijfszels van het oude Forum Sempronii gebouwt welke men een halve mijl van die stad ziet. Men volgt gestadig den regten oever van de Metaurus die men thans Metro noemt. Fossembrone is veel met marmer en Inscriptien voorzien / daar de Liefhebbers van dat zoort van rariteiten hun genoegen in kunnen vinden. Twee of drie mijlen verder vint men de weg Flaminia, welkers rare vloer byna over al in een zeer goede staat gebleven is. Men bevind zig dan op den oever van de rivier genaamt Candiano, die dikwils zeer snel loopt / gestadig bruisschende en schuimende in eene grote diepte. Augustus willende hier een doortocht maken / wierd genoodzaakt de hoge rotzen aan de eene kant te laten door houwen; en aan de andere / van plaats tot plaats sterke muuren op te metzelen / welkers fondamenten gelegt in de laagte van de Valey die de Kil van de Candiano maakt / zig by schuinte opgaven ter hoogte van de nieuwe weg om die te onderschragen / ter lengte van

van vyf honderd schreden is men verwondert den arbeit te zien van de gene die zulke hoge en harde bergen doorhouwen hebben. Maar men is nog meer verstelt als men in de uitgehouwe spelonk van de doorboorde Rots komt/ die men Furlo noemt/ en een werk van Titus is / gelijk zulks nog blijkt uit een Inscriptie die daar is / hoewel by na uitgegaan. Dat gewulfzel is 12 voeten hoog / en ten naaste by van dezelve breedte. De lengte is hondert voeten. Een goet uur daar van daan / komt men in de aangename vlakte van Aqualagna alwaar de berugte Veltslag voorviel waar in Narses over Totila zegepraalde. Van Aqualagna begeeft men zig tot Fuligno over Cagli Cantino en Nocera, en dus komt men weer op de gewoonlijke weg van Romen. Ik ken een Edelman die die weg afgelegt heeft. Anderen na datze Fossembrone en Furle gezien hebben/ 't welk maar een reis van 18 mijlen is / zyn weer langs dezelve weg te Fano te rug gekomen / om de gelegentheit niet te verzuimen van Ancona, Lorette, en de Waterval van Terni te zien.

Senegallia werd genaamt Sena Gallorum, om haar van Sienna te onderscheiden/ 't welk is Sena Hetruscorum. Een van de naburige bergen voert den naam * van Asdrubal, om dat die Generaal (zoon van Amilcar en broeder van Annibal) daar omtrent met by de festig duizend man van de zijne gedood wierd.

* Daar zyn verscheide Generaals, Carthaginensers van dezelve naam geweest.

Ancona werd dus genaamt uit hoofde van den elleboog of omweg die haar oever maakt (ἀγκών, Cubitus, elleboog.) Op de hoogte van haar uitsteek in zee stond eertijds een Tempel aan Venus toegewijd.

> Voor Venus Tempel juist, die steunsel heeft bezyen,
> De Griekse stad Ankoon. *Juven. 4. de Schimpd.*

Men zegt voor een Spreekwoort;

Een Petrus in Rome, een Toorn in Kremone, een Haven in Ankone.

Wegens Lorette heb ik niets by te voegen als de Reiziger te verwittigen dat hy vrage na de Afbeeltzels der vier Kerkleeraars met de pen gemaakt om die te zien / zy zyn in de Schatkamer; maar zy latenze gemeenlijk niet zien / uit vrees dat men ze besmullen zou. Mijn bedunkens is het een der fraayste dingen die men zien kan. De kaart van de weg die de Sta. Casa of 't Heilig huisje op de reis gehouden heeft / kan men voor 5 a 6 stuivers op een blad papier kopen.

Te Lorette namen wy voor agt perzonen / drie Kalessen en twee paarden voor twaalf Italiaansche pistolen, mits conditie dat wy de

sesde dag te Romen zouden aankomen. Te Lorette heeft men de tijd niet om zich lang te beraden; en dierhalven moet men zig byna ten volle na de wille van de Voerluiden schikken.

Recanati heeft zyn naam van Ricina (Helvia Recina) waar van het ook de bouwstoffen ontleent heeft. De Gothen die laatste plaats verwoest hebbende / liet 'er Keizer E. Pertinax de puinhopen van vervoeren op de twee naburige heuvels / en bouwde daar van Recanati en Macerata. De Kancelery van de Legaat der Mark Ancona, is in de laatste stad.

Te Fuligno roemt men zeer haar uitstekende Suikerriet / maar ten onregte. De Reiziger moet voor al een wandeling naar Assise doen. Het is beter te Fuligno een Kales te nemen / als zig van 't gewoonlijk rytuig te bedienen / om dat men op een klein galopje † met versche paarden ryden kan. Men heeft ses uuren tot de reis nodig / twee uuren om te gaan; twee uuren of wat minder om St. Francois en St.* Clara te bezigtigen ; en zo veel om te rug te komen. Het Klooster der Franciscanen is in een uitstekende fraaye stand: En de Kerk met een drie dubbelde verdieping is misschien de eenigste in de werelt van dat soort. Men ziet de Schatkamer dewelke wel van weinig belang is / in vergelijking van die van Lorette en men koopt de kleine ‡ boekjes die U E. van alles onderregten.

† De weg is gelyk en altyd goet.

* Boven in de stad.

‡ Dat van St. François en dat van St. Clara.

Te Spoletto was eertijts een Theater en een Amphiteather welkers steenen gebruikt zyn geworden om het Kasteel te bouwen. Geeft agt in 't voorbygaan op de Boog genaamt de deur van Annibal, en leest de hedendaagse Inscriptie die 'er op staat. De * Kapel van de L. V. van St. Lucas is het fraayste dat 'er in de Hoofdkerk is. Ziet het Cabinet van rariteiten van den Hr. Antonio Luparinis. Tusschen Spolette en Terni zyn bekoorlijke bergen van een altoos durende groente. Alberti die na Plinius de † radyzen van die stad prijst / zegt dat een ezel 'er nauwlijks seven van dragen kan. De duiven zijn 'er ook zeer groot en delicaat.

* Ten dele van gips, en ten dele marmer steen.

† Een zoort van raapen.

Te Terni zijnde / moet men niet na laten de Waterval del marmore te gaan zien. Zy is maar drie mijlen van die stad / hoewel dat zy vyf zeggen / om hunne paarden duurder te verhuuren. Men moet niet meer als twee en een half of drie Julio voor ieder paard geven. Men zal de Voerman van Loretto schadeloos houden voor de halve dag die hy gewagt zal hebben te Terni, zo men het tegendeel te Lorette niet over een gekomen is.

Om al die beslommering voor te komen / zou het goet zyn dat men de reis van de Waterval begreep in de koop die men te Lorette maakt.

Men moest 'er ook in begrijpen die van de berg Eolus; dezelve legt by de kleine stad Cesis agt mijlen van Terni; men ziet daar iets dat

dat zeer zeldzaam is. Uit de gaten en spleten van dien berg/ komen gedurig koude winden / voor al in de Zomer. De Inwoonders van Cesi geleiden die winden door pijpen in hare kelders en huizen om de wijnen en ook hun zelve gedurende de hitte * te verkoelen. Zy zetten de pijp meer of min open / en nemen zo veel koelte als zy hebben willen.

* Ziet Kircher; in Mund. sub.

In 't naderen van Narni moet men de regter hand inslaan / om de oude brug te gaan zien daar ik van gesproken heb / die omweg is maar een half uur.

In 't passeren te Narni houd U E. een moment op om in de Hooftkerk te zien de pragtige trap die tot aan de Kapel van St. Juvenaal afloopt. Die stad heeft de eer de geboorte plaats te zyn van verscheide grote Mannen / waar onder de Generaal Cartemelata niet vergeten werd / wiens Afbeeltzel wy te Padua gezien hebben. Een half uur na uw vertrek uit Narni zult U E. de rotzen zien die men heeft moeten doorsnijden om zig een passagie te maken tusschen het gebergte en de dieptens / alwaar de Nera loopt. Gedurende agt mijlen heeft men een zeer hobbelige weg tot by Otricoli. Het gemeen gevoelen verwart het oude Oriculum met Ocrea of Interocrea van de Reisbeschrijving van Antonius. Maar anderen om dat die twee namen van eene gelijke oudheid zyn / geloven dat Oriculum in de plaats was daar tegenwoordig Otricoli is / en dat de puinhopen die men wat lager ziet ter regter hand na de Tiber , overblijfzels van Ocrea zyn. Na de redenen over en weer gehoort te hebben/ geloof ik dat men ze zou kunnen over een brengen / met te zeggen dat Oriculum een verkleining en als een voorstad van Ocrea is.

Tusschen Otricoli en Citta Castellana zyn twaalf mijlen zeer schone weg. In 't uitgaan van die laatste stad / zal U E. de Inscriptie lezen die boven op de brug staat. U E. zult 'er een andere † te Castel nuovo zien daar men het middagmaal gaat houden/ die U E. leren zal dat de Via Flamina die zo fraay schijnt langs die hele weg / onlangs verborgen lag onder de landerijen die ze allengskens bedekt hadden. Van Castel nuovo op Romen zijn maar 16 kleine mijlen. Al dat gedeelte van 't platte land buiten Romen is onvrugtbaar en byna verlaten. U E. zal 'er verscheide oude puinhopen zien / maar niets dat aanmerkens waardig is.

† Op de deur van het huis daar het posthuis gehouden werd.

Op onze aankomst te Romen , gingen wy in een Herberg logeren. Maar op onze wederkomst van Napels namen wy het gene zy een Palazzo , en wy op goet Frans een gestoffeert huis noemen. Wy waren daar zeer fatzoenlijk voor * twintig piasters ter maant.

* By de 6 pond sterl.

Als men te Romen komt / werd men van een menigte knegts overlopen die hun dienst komen aanbieden / maar men moet zig niet

haasten om 'er eenige van aan te nemen. Het zyn meestendeel Avonturiers / daar geen staat op te maken is.

Ten opzigte van de knegts / moet men voor al twee zaken aanmerken als men zyn gevolg wil vergroten op eenige plaatsen van de reis. Eerstelijk moet men Inboorlingen nemen / en van de plaats zelfs daar men ze ontmoet. Zy kennen 'er de menschen / dingen en gewoontens ; zy spreken 'er de taal van / en vinden zig in eenige verpligting om beter als de vreemdelingen hun plicht te doen. Ten tweede / om 'er door goede vrienden aan te komen / en menschen dieze genoegzaam kennen / om van haar getrouwheit verzekeringen te geven. Men kan wel eenige livrey rokken mede nemen / om zyn Volk op eenerley wijs te kleden.

Men geeft aan de knegts of (staffiers) zo als men te Romen spreekt / twee Julio en een half of drie Julio daags voor de kost en voor alles. De Koks zyn weinig duurder.

Voor een fraape Koets met twee goede paarden / gaven wy veertien pistolen 's maands. In een ander saizoen / zou men ze voor twaalf kunnen hebben / en somtijds zelfs voor tien. Maar in de tijd van de Vasten en van Paasschen komen de vreemdelingen tot Romen, waar door veel dingen in prijs opslaan.

Wanneer men zig in de Vasten te Romen bevind / kan men ligtelijk verlof verkrijgen om vleesch te mogen eeten. In de herbergen op de weg geven zy 't ook ; dog men moet 'er wat in 't geheim na vragen / om ze voor de bestraffing niet bloot te stellen. Ik heb ook menschen gezien die ze dreigden van elders te gaan logeren wanneer datze te veel zwarigheit maakten / waar door ze tot reden gebragt wierden. Het is zeker dat byna door gantsch Italien de Vasten dagen wonderlijk schraal zyn / zo dat het als onmogelijk is dat men 'er zig aan gewennen kan.

Als men maar twee of drie maanden te Romen wil blijven / moet men zig ten eersten by een goet outheits kenner voegen / en zijn tijd met hem overleggen om de voornaamste rariteiten van die vermaarde stad te bezigtigen. Hoewel verscheide perzonen ondernomen hebben om ze te beschrijven / een weetgierig en nauwkeurig Man die de dingen met zyn eige oogen onderzoekt / vind altyd eenige nieuwe aanmerking te doen. Over zulks zonder de boeken anders aan te zien als noodhulpen / moet men zelfs werken / en zyn Journaal vervullen met al 't gene dat men ziet. Dikwils gebeurt het dat wanneer men zijn aanmerkingen vergelijkt met de beschryvingen die andere gemaakt hebben / men 'er een zeer groot onderscheid in vind. Men moet altijd een tafelboekje in de hand hebben / en niet nalaten alle avonden over te schrijven de dingen die men over dag aangemerkt heeft. En dat over al / zo wel als te Romen.

Om

Om niet te vergeten my zelfs te informeren na de voornaamste dingen waar van men wel zou wenschen onderregt te werden / in ieder stad en land daar men aankomt / had ik my de volgende Catalogus van verscheide zaken gemaakt / waar op ik altijd iets vond om te vragen ; te weten na de

Luchtstreek.
Regering.
Magt.
Kastelen.
Citadellen.
Wapenhuizen.
Bezetting.
Fortificatien.
Lusthoven.
Grenspalen.
Grootte der Steden.
Godsdienst.
Taal.
Gelt.
Koophandel.
Jaarmarkten.
Rykdom.
Hoge Scholen.
Bisdom.
Oudheden.
Gedenktekenen.
Bibliotheken.
Cabinetten van rariteiten.
Geleerden.
Vernuftige Konstenaars.
Schilderkonst.
Beelthouwers konst.
Bouwkonst.
Paleizen.
Gezigten.
Passagies.
Aankomst.
Bruggen.
Rivieren.
Bosschen.
Bergen.
Vlekken en Dorpen.
Gewoontens.
Manieren van kleeren.
Privilegien.
Avonturen.
Feesten of Jaarlykse plegtigheden.
Nieuwe gevallen.
Rariteiten, natuurlyk of konstig.
Landstreek.
Gewassen.
Vrugten.
Dieren, &c.

* D. Pietro Rossini was onze oudheits kender te Romen. Hy heeft kennis van Medailles, en doet 'er handel in.

Het zou niet kwalijk zijn dat men zig by eenige andere vreemdelingen voegde om zamen de rariteiten van Romen te bezien. Het geeft meer behagen den een om den anderen 's wille / en verscheide geven meer agt over al op als een alleen.

Nooit dunkt my moet men op weg zyn zonder verscheide zoorten

* Zedert de eerste druk van dit boek, heeft hy ten gevalle van de Vreemdelingen laten drukken een kleine beschryving van Romen, waar aan hy de Tytel geeft van Mercurio Errante.

van maten by zig te hebben / zonder Landkaarten / zonder zak horologie, verrekijkers / Kompas, nog Quadrant.

Men moet van alles de maat nemen zo veel als men kan. Men kan ligt een rotting mee dragen die door eenige kleine tekenen in verscheide maten afgedeelt is. Ik had ook bintgaren by my wel getweerent / † ter lengte van vyftig vademen met knoopen van voet tot voet. In een ogenblik heeft men lange wijdtens afgemeten / hoogtens van Torens / diktens van kolommen / en al wat men wil.

† Het is waar dat die manier van meten niet zeer nauwkeurig kan zyn, maar zy is vaardig en suffisant voor veel dingen.

Niets is 'er aangenamer in 't reizen als de kaart na te zien. Men zoud 'er wel zo veel van hebben willen als 'er gemaakt zijn. Daar op geef ik drie berichten. Eerstelijk niet te wagten om kaarten te kopen in de landen daar men na toe gaat; wy hebben 'er in verscheide grote steden gezogt zonder te kunnen vinden. Men moet 'er zig dan van voorzien / eer men vertrekt / en 'er van alle Auteurs nemen; dikwils gebeurt het dat op sommige plaatsen de minst geachte de beste bevonden werden. Ten tweede / moet men ze op linnen laten leggen en op een stok rollen die expres daar toe gemaakt is. En eindelijk op een byzondere Memorie te schrijven alle verscheide fouten die men 'er vind / en 'er berigt van te geven aan de gene die kaarten maken. Zo ieder een zulks deed / zou men nauwkeurige kaarten hebben.

Wat aangaat de verrekijkers / men moet 'er van verscheide zoorten hebben; voor de grote wijttens / en om zekere dingen te ontdekken die zo ver niet zijn; Inscriptien, Schilderijen / Beelden / Sieraden van Bouwkunde / &c.

Dog ik kom weder tot Romen. De Liefhebbers zullen 'er Prenten kunnen kopen van alle hare Outheden en van alle de opmerkelijkste dingen die men in de stad en rondom dezelve ziet. Voor hondert pistoletten zal men byna alles hebben.

Niet alleen te Romen, maar in alle andere plaatsen zou men de denkbeelden daar van by een moeten vergaderen om dat men 'er mogelijk een en dezelve zoude kunnen vinden. De grootste Liefhebbers zullen wel doen datze een goet Tekenaar by hen nemen.

Ik had een lyst gemaakt van omtrent drie hondert van de beste Schilderijen onder de gene die wy te Romen gezien hebben met oogmerk om ze hier by te voegen. Maar ik hoor dat men een gantsche Verzameling van al die Schilderijen gemaakt heeft.

De Kalessen van Romen zyn zeer aardig om een wandeling op een gelyk land te doen; maar zy zijn niet goet om te reizen. Evenwel doordien veele menschen daar op gezet zijn als zy te Romen zijn zal ik de gene raden die 'er van gedient willen zijn tot de reis / dezelve beter te laten beslaan als men gewoonlyk doet. Dat men de Kap van gewast-

wast linnen zal nemen / en niet van leer; het leer werd hard / werd te sterk bewogen en is te zwaar / en het ligchaam van de Kales te stellen vlak op de draagboom in plaats van ze op te vyzelen. Als de draagboom goet is maakt hy speelens genoeg en men heeft minder noot van om te slaan.

Ik oordeel dat het zeer gemakkelijk is met zijn eige Kales te reizen / maar zy moest niet op zijn Romeins gemaakt wezen / want alvolgde men op alles wat ik zo even gezegt heb / blijft 'er nog een ongelegentheit over ; dat is dat de draagboom te minste vyftien voeten lang zijnde / het by na onmogelijk is in de kromte van de nauwe wegen te zwenken. Men moet dan een Kales hebben die anders gemaakt is en agt nemen datze egaal sterk en gemakkelijk zy. Voor het overige / wanneer ik den Reiziger rade zijn eige Kales te nemen / zo is 't daar verre van dat ik hem raden zou zijn eige paarden te hebben / want het is veel beslommering. Een grote equipagie is hondert toevallen onderhevig en stoort het vermaak van de reis. Het is zelfs dikmaals gebeurt dat de stalknegts de paarden der Reizigers vernagelt hebben / om hen te noodzaken eenigen tyd daar te blyven / of andere te nemen / en van hunne paarden af te zien.

Voor het overige is alles met geld goet te maken. Als men door geene bedenkingen van zuinigheit weerhouden werd / is 'er niets of het valt gemakkelijk.

En hier uit zal ik gelegentheit nemen om te zeggen dat de gene die reizen willen om hun vermaak / zig niet veel ontrusten moeten door de zorg van een al te grote zuinigheit / want in plaats van het vermaak datze zoeken / zouden zy niet als smert en moeyelijkheit vinden. Om met vermaak te reizen / moet men uit een onbekrompe beurs teeren; door dat middel werd men van ieder een geagt / men heeft over al ingang / en men is in staat om van de reis veel voordeel te trekken. Om eenmaal van zijn leven dat men iets diergelijks onderneemt is het niet de pijne waard dat men op eenige duizend kronen meer of min ziet. Niets is 'er droeviger als dat men zig door redenen van spaarzaamheit genoodzaakt vind dingen te doen die u voor de veragting van andere Reizigers bloot stellen. Nog eens gezegt / ik zou voor al zo wel den Reiziger raden die meester over zijne goederen is / als de Vrienden of Voogden van jonge luiden die ze dus uit zenden om de Werelt te zien / dat ze een fraaye stuiver verteren moeten.

De gene die te Romen zijn als de Kwartels aankomen / zullen wel doen datze twee of drie dagen na de kant van Ostia gaan omtrent Prattica , op den oever van de zee. In 't wederkeren van Napels , zal ik eenige nieuwe berigten over het Artykel van Romen hier by voegen.

Zie hier wat weg men gemeenlijk neemt van Romen op Napels. Men neemt paarden of kalessen / of het een en het ander te gelyk / om zomtijds te veranderen / en zig te verkwikken. Men geeft vyftien piasters voor ieder persoon dan verbind zig de Voerman van Romen agt maaltijden in 't heen gaan / en zo veel in het wederkeren te zullen geven / vyf volle dagen te Napels te blyven; de bark van Mole op Gaïette te betalen / en zyne paarden te geven / een dag na de Vesuvius, en een andere na Pouzzoli, die twee dagen begrepen zijnde onder de vyf van Napels. Dat maakt in 't geheel een reis van veertien dagen. De vyftiende dag is men te Romen te rug.

Als men niet veel tijd heeft / zal men niet kwalijk doen dat men zo te werk ga; maar zo de tijd het toelaat / kan men andere maatregels nemen. Drie dagen zijn niet genoeg om Napels wel te bezigtigen / men moet'er ten minsten twaalf of vyftien toe hebben. En het is ook alzo onmogelijk op een dag alleen alle oudheden en rariteiten van de nabuurschap van Pouzzolo te zien.

Men kan de Procaccio of gewoonlijke Bode van Romen op Napels nemen; te Napels zo lang blyven als men wil / en daar van daan langs dezelve weg te rug te keren. Ik heb niet gehoort dat'er aan die kant Cambiatures zijn.

Zo men de eerste weg neemt / of de eerste manier om de reis te doen / keert men langs dezelve weder te rug / 't welk voor de Reizigers onsmakelijk is. De gene die zig te Napels bevinden / zonder verbintenis met eenige Voerman / zouden in 't weder keren de regterhand kunnen kiezen / wat dieper landwaart in / en te Romen komen met huur paarden die ze van stad tot stad kunnen huuren. Ik zeg dat maar voor de gene die het vermaak van de nieuwigheit en nieuwsgierigheit met wat meer moeyte willen kopen / wel wetende dat die weg niet veel gebruikt werd. Ik ken menschen die'er zig van bedient hebben.

Villamont zegt in de Beschrijving van zijn Reis dat hy van Romen op Napels geweest is over Marino Cava dell' Aglio, Ostaria de meza Selva, Valmontone, Piminare, Castel Mattio, (Anagni een weinig aan de slinker hand) Villa Regia, Fiorentino, Frusino, Arnara, Ceprano, Pontecorno, Fratte, St. Agathe &c. Die weg is genoeg te gebruiken / wat de Voerluiden ook zeggen. Zy zeggen de waarheit als ze verzekeren dat ze slegt is; maar het is onmogelijk datze slimmer zou zijn als de gewoonlijke weg. Dierhalven waagt men niet veel als men de eene eerst en de andere lest neemt. Ik zal niet opmerkelijks voegen by 't gene ik van de steden gezegt heb die men tusschen Romen en Napels ontmoet; wijl die plaatsen by na niets meer overig hebben van 't gene haar eertijds vermaart maakte.

maakte. Tusschen Piperno en Terracina kan men tot de Abdy van Fossa nuova overgaan die men vier of vyf hondert schreden van de weg/ in 't uitgaan van het Bosch van Piperno ziet. De gene die daar het afdrukzel van de voeten van St. Thomas Muylezel willen zien/ konnen in weinig tijds haar nieuwsgierigheit genoegen geven.

Zo U E. te Terracina een half uur tijd heeft / kan U E. de oude haven gaan zien aan een van de monden van Fiume nuovo, en van die * andere rivieren die dwars door Palus Pontina gelopen hebben.

* Amasceno, Ufens, Stronzola, Sellaro, Lentisco, Montaccine, Traversa, Cavatella, Teppia, Malfi, &c.

Als men te Terracina aankomt / slaat men gemeenlijk de regter hand om agter de muuren / om dat de weg gemakkelijk is. Maar de gene die de stad willen doortrekken om ze te bezien / hebben maar regt toe regt aan te klimmen.

Indien de zee zo onstuimig is dat men de Golf tusschen Mola en Gaïette zonder gevaar of zonder veel moeyte niet kan overvaren / moet men met den Voerman accordeeren / dat hy de Golf buiten om zal rijden / het is geen grote omweg. Men moet hem ook door het oude Capua doen trekken / het zy in 't gaan of in 't wederkeren.

Wy logeerden te Napels in de goude Duif / en wy gaven tien carlins voor elk persoon. De Duif en de drie Koningen zyn de twee eenigste goede herbergen van Napels. De Koets koste ons maar 12 Carlins voor een dag. Voor zeven Julios is men te Romen in de beste herbergen. Zo men 'er wat blijven wil / en dat men dingt / zullen zy zich wel met ses te vrede houden.

Te Napels verkoopt men zeer veel zijde koussen / onder borstrokken / en andere sajette werken / maar zy zyn niet fraay te vergelijken by 't gene te Londen gemaakt werd. De kooplieden van Napels overeisschen veel.

Dewijl ik niet vernomen heb dat 'er eenige andere lyst gemaakt is van de voornaamste Schilderijen die men te Napels ziet / behalven de gene die ik reets aangewezen heb / zal ik nog eenige ten gevalle van de jonge Schilders die door Italien reizen / hier byvoegen. Ik spreek niet als van 't gene men in de Kerken of Kloosters ziet / daar zy gemakkelijk toegang toe krijgen kunnen.

Een Maria beelt van Raphael in de Kapel van de Familie Dolce, te St. Dominique Maj.

Een Boodschap van Michel Angelo te St. Maria van de Gezondheit.

Een andere Boodschap van Titiaan in de Kapel van den Hertog van Acerenza te St. Domin. maj.

Het

Het Portrait van de Koningin Joanna I. van Giotto te l'Incoronata.

De Eetzaal van Mont olivet, van George Vasari.

Een Geboorte en een St. Agnes van Pomarancio te Philippe de Neri.

Een St. Thomas in de Hooftkerk, en een St. Michiel op het groot Autaar van Angelo a Nido; door Marc de Sienne.

Verscheide stukken te St. Anna des Lombards; van Annib. Corache.

Een St. Pieter van Caravage, te St. Maria van Genade,

De vier Engelen van de Kapel der Schatkamer in de Hooft kerk, en verscheide stukken te St. Anna der Lombarden van Dominicam.

Een St. François te St. Philippe de Neri. Een Boodschap/ en de Hooft deugden/ in de H. Apostelen, van Guido.

Verscheide stukken te St. Anna der Lombarden, en het Gewulfzel der H. Apostelen van de Cavalier Lanfranc.

Een St. Alexis te St. Philippe de Neri van Pietro da Cortona.

Een Drievuldigheit in de Kerk van de Drievuldigheit. Een St. Benedictus en andere stukken te St. Severino der Benedictynen. Een andere St. Benedictus en St. Thomas van Aquinen te Mont Olivet. Verscheide stukken te St. Anne der Lombarden, van St. Fede.

De Deugden en Wetenschappen te St. Thomas van Aquinen in het Klooster; van N. Vaccaro.

De Schilderijen in natte Kalk/ van Zingaro te St. Severin.

De Wijzen/ van Cottignuola, te Mont Olivet.

Een Maria Hemelvaart; in de Hooftkerk/ van Andreas van Salerne.

Het Gewulfzel in St. Paulus van de Cavalier Massimo.

Een St. Jan du Rosso, midden in de geschilderde zoldering van St. Jan Carbonare.

Een St. Michiel te St. Dominique maj. Een Hemelvaart te St. Ligorto; van Bern. Lama.

Een St. Jan en een St. Lucas te St. Clara van Sylvestro Buono.

Een Huwelijk van J. C. met St. Catherine van Sienna te St. Pietro a Majella van Criscuolo.

Een Afbeeltzel van St. Louis te St. Laurentius der PP. Minoriten van St. François; van Simon Cremonese.

Een St. Hieronimus van Gessi, te St. Philippe de Neri.

Het ingelegt werk der H. Apostelen van Jan Baptist Calandra.

Een Aanbidding der Wijzen/ te St. Philippe de Neri en verscheide Schilderijen in natte Kalk/ te St. Severin der Benedictynen, van Bellissarius.

Het

Het binnenste van de Kapel der H. Apostelen / van de Cavalier Benaschi.

Verscheide werken in het Paleis van den Viceroi; en te St. Phil. de Neri van Jourdain vermaart Schilder nog in leven.

De Liefhebbers van de Bouw- en Beelthouwers konst / zullen kunnen agt geven.

In de Kerk van de Boodschap / op 't Groot Autaar / het Tabernakel / en het Autaar van O. L. Vrouw der Genaden.

Te St. Severin der Bened. De pragtige Graven van Andreas Bonifacius en Jan Baptista Cicaro. De fraayste Orgels van Napels ziet men in dezelve Kerk.

In die der ongeschoeide Karmeliten; het groot Autaar en de Tabernakel.

Te St. Jan Carbonara; het Graf van Ladislaus / hoewel Gothisch. De Kapelle der Marquisen van Vico. De Beelden van St. Jacobus / en St. George Martelaar; het Crucifix van de Kapel der Seripanda.

Te St. Maria van Constantinopolen / het Autaar van St. Ignatius / en dat van St. Franciscus Xavier.

Te St. Pietro a Majella; het Beelt van St. Sebastiaan / door Jan de Nola.

In de H. Apostelen; de Kapel van de Cardinaal Filamarino / die van de Boodschap en de Tabernakel.

In de Hoofdkerk / het Doopvat / de Deur en de Kapel van de Schatkamer.

Te St. Laurentius; het groot Autaar en de Kapel van J. Camille Cacace.

Te St. Maria Moeder Gods / het groot Autaar en dat van de Kapel van St. Theresa.

Te St. Maria der Karmeliters / de grote Kapel.

Te St. Maria de Nieuwe / de pragtige Kapel van St. Jacob.

Te St. Jacob der Spanjaarden / het Graf van D. Pedro de Toledo.

Te St. Paulus de Kapel der Princen van St. Agatha / en een Beelt van de Maagt. Dit alles is van een buiten gewone schoonheit en pragt. Men moet ook de Schatkamers en Sacristien zien.

Te St. Restituta dat eertijds de Hoofdkerk was is een Mozaik Beelt van de Maagt / dat zo men zegt / het eerste geweest is / daar men door gantsch Italien Godsdienstige eerbewijzingen aan gedaan heeft. Ter zelver plaats laat men een miraculeus Crucifix zien / dat door een Blinde gemaakt is.

Q Ziet

Ziet het Cabinet van rariteiten 't welk in de Apotheek van St. Catharina te Formella is.

Die eenige ledige tijd hebben / zullen het Paleis van den Prins Mandaini gaan zien / en dat van D. Christiano Gasparo by Napels.

Het is maar een wandeling na de Tuin der kruiden te gaan aan de Montagnuola buiten de stad.

De beste Zeep werd in 't Klooster van Mont Olivet verkogt; en kost 24 Carlini het pond. Vyf en veertig Carlins maken een Spaansse Pistolet.

Ik geloof dat ik reets gezegt heb dat een dag niet genoeg is om alles te zien dat de nieuwsgierigheit van een Reiziger waard is in 't Land van Pouzzol, Baya en daar omtrent. Het is een waarheid die ik nogmaals herhaal. Ik zou zelfs raden om de puinhopen van Cumes en Misene die daar dichte by zyn / te gaan bezigtigen / alwaar men verscheide dingen met genoegen zal zien. Men moet niet nalaten door l'Arco Felice te passeren.

De gene die eenige tijd te Napels blyven / zullen een wandeling tot aan Salerno kunnen doen. Zy zullen drie of vier andere steden in 't voor by gaan zien.

Zy hebben ook gelegentheit om verscheide proeven in de Spelonk van den hond te doen. Men moest zig zeer nauwkeurig verzekeren van de lengte des tijds die het dier tusschen leven en dood is. De oorspronk der zenuwen door de dampen bevangen zijnde / kan het wezen dat daar uit een soort van beroertheit ontstaat / welkers overval langer duurt als men meent / en die het beest als dood laten / hoewel het mogelijk zo niet is.

Men meent dat het water uit het Meer daar dicht by een zonderlinge eigenschap heeft om den hond te genezen; het zou niet moepelyk zyn ander water te doen daar brengen / om te zien of het niet van dezelve uitwerking zou zijn. Men zou ook het dier / of hond of ander beest op de aarde buiten de spelonk kunnen laten; misschien zou het zonder behulp van 't water zijne geesten weer magtig werden. Om dit alles te verrigten / zou men verscheide honden van Napels moeten mee brengen.

Plinius haalt een Schrijver aan dewelke verhaalt dat 'er in dezelve spelonk geen gevaar was voor de dieren quibus excisa sunt genitalia: het is een zaak die men ligtelijk kan te weten komen. Daar zouden vele andere proeven te doen zijn.

In 't gaan van Romen naar Napels werd men door geen Collenaars gekwelt; maar in 't wederkeren de eerste halve dag ontmoet men anders niet. Zy beelden zig in dat men met zyde koussen of eenige andere kleine werkjes die te Napels gemaakt werden / overladen is / en men is met dat volk genoeg verlegen. Zy betasteden nie-

niemant van ons gezelschap / maar op twee of drie verscheide plaatsen openden zy eenige Valiezen. Om vermakelijker na Napels te reizen / zou men zig maar met weinig equipagie moeten beladen. En doorgaans is dat een goede manier.

Te Romen gelijk over al elders / veranderen de Cabinetten van rariteiten zo wel als de Bibliotheken / dikwils van meester / zo dat de lysten die men 'er van geven kan / maar voor een tijd goed zijn. Ik zal evenwel hier noemen de Cabinetten die ik † A°. 1694 gezien heb. Die der Cardinalen Carpegna, Barberin, en Ottoboni * D. Livio-Odeschalchi. Van D. Augustyn Chigi, van de Marquis Massimis. Van de Cavalier del Pozzo; D. M. M. Bellori; Fabretti; Ciampino; Antonio Rollandi; Isidore, Urbain. Rocci; Felice Rondanini; François. Galli; Antonio Sabattini! N. de la Chausse; en het overige van dat van Kircherus. Verders heeft men overvloed van diergelijke dingen in Romen. Om alles aan te wijzen / zou men een lyst moeten maken / niet alleen van de huizen van alle grote Heren / maar ook van oneindig veel gemeene. Ik geloof dat ik reets gezegt heb dat men een Catalogus van de fraaiste Schilderijen verkoopt. De vermaardste Schilders van Romen zijn tegenwoordig Carlo Maratti, Louis Garzo, en de Trevizan, in 't Schilderen van Portraitten en Historien. Roberto het Perspectief, François van Blomen in de Landschapjes. Karel van Vogelaar die men gemeenlijk noemt Le Carlo, in de bloemen. David in de dieren. Eduard een Engelsman / is ook een geacht Portrait Schilder / hy heeft dat van Koningin Christina gemaakt en is 'er rijkelijk voor beloont geworden. Pietro Santo Bartoli is een uitstekend Graveerder en Teekenaar.

† Daar zyn 'er veel anderen.

* Het is het Cabinet van de Koningin Christina. Don Livio heeft het voor honderd drie en vyftig duizend kronen gehad; dat is gezegt voor zeer weinig gelt.

Men zal Fransse boeken vinden en in alderhande talen / by Mr. Croisier Frans Boekverkoper. En men kan aan zijn huis de Couranten van Parys / Holland en elders van daan lezen. Mr. François de Seine zijn Geassocieerde / is een weetgierig / beleeft en geleert Man / daar een Vreemdeling veel van leren kan. Hy is Auteur van een Beschrijving van Romen die onlangs uitgekomen is. Zy is in 't Frans geschreven 4 voll. in 12.

Men dient ook het boek te hebben genaamt * Relatione della Corte di Roma. Men zal 'er alles in vinden dat de Ceremonien of publijke Plegtigheden betreft / mitsgaders de Staat van 't Hof en Huis van den Paus. F. Sestini heeft by dat Tractaat gevoegt / dat het welk hy noemt; Il Maestro di Camera, waar in men verscheide van dezelve dingen zal vinden / en sommige andere / als de plegtigheden van het groot Jubel Feest, publyke Consistorien, de Canonisatie der Heiligen / &c.

* Door G. Lunadoro. Let wel dat het de laatste Editie zy.

Laat niet na de plegtigheid der Godvrugtige zielen eens by te wonen die zig geesselen in de kleine Kapel van St. Franciscus Xavier of

van Pater Caravita by 't Romeinsch Collegie. Het is een van de aardigste dingen die men te Romen ziet.

Men speelt ook een andere Comedie die zeer vermakelijk is / in de Kerk van la Pace, agter de plaats Navona, als men de bezetene beswеert / of de duivels uitdrijft. Men moet dat zien.

In St. Pieter bezichtigt het Graf van Innocentius de XI. het welk men met een hek heeft moeten afsluiten / om dat het volk dat Graf by stukken en brokken voor Reliquien weg haalde.

† Innocentius XII.

Men dient hier wel † te berigten dat de Paus onlangs een Ban heeft uitgeblixemt tegens de gene die snuyf tabak in die Kerk gebruiken; want het zou smertelijk wezen dat men te Romen een Weerwolf wierd. De beweegreden van dit verbod is / om het in 't voorby gaan te zeggen / dat de H. Vader eens gewaarschouwt wierd dat een Priester onder 't doen van de Mis / in dezelve Kerk / zyn ope snuyf tabaks doos op 't Autaar had / en snuyfde nu en dan eens. En zekerlyk dewijl 'er maar een weinig onaandachtigheit nodig is om het werk van de Transubstantiatie zyn kragt niet te doen hebben / heeft de Paus zeer wijsselyk gedaan.

De Liefhebbers moeten niet nalaten eene wandeling na Ostia te doen / en na Porto, aan de andere zyde van de Tyber, daar men het overschot van de oude haven ziet. Maar zy zullen wel doen om zig daar over met den Abt Fabretti van te voren wat te onderhouden: Of met iemand anders van zyn soort / indien zy zo een Man kunnen vinden. Van Romen op Ostia zyn twaalf kleine mijlen. Ik heb het met een Koets in drie uuren afgelegt; men volgt de oude Via Ostiensis, daar men nog verscheide overblijfzels van ziet. Het verwoeste Ostia is aan de overkant van het nieuwe Ostia na de zee / en dit is maar een hoop van agt of tien huizen.

Wy maakten te Romen koop om met Kalessen van Romen tot Florence in elf dagen door Viterbo, Sienne, Livorno; Pisa, Lucca, en Pistoya gebragt te werden / mits ieder ses Italiaansche pistolen gevende / vry van kost en andere onkosten; het was wat te veel. Het is waar dat de rytuigen te Romen zeer raar waren toen wy 'er uit vertrokken. Daar zijn zekere tijden dat men nauwlijks een Kales zou kunnen vinden; voor al als het gebeurt dat veel gekapte benden van garnizoen veranderen. Van Romen op Livorno rekent men ses dagen; twee dagen en een half van Livorno op Florence; en twee andere dagen en een half / verdeelt in verscheide pleisteringen. Men kan koop maken om van Romen na Civitavecchia, en van daar na Viterbo, Corneto en Toscanella te gaan. Een van mijne vrienden heeft die weg in een kales afgelegt. De haven van Civita-Vecchia is wel beziens waard. Te Viterbo neemt men weer de gewoonlijke weg.

De

De gene die eenige tijd in Italien willen blijven om de Taal te leren / zullen wel doen Sienna daar toe te kiezen; de uitspraak der Florentynen is van een scherpigheit die het oor en de keel kwetst. Te Romen is men te veel van gedagten verstrooit door de menigte vreemdelingen die 'er altyd zyn en van welkers gezelschap men zig niet kan onthouden. Maar te Sienna vind men het geen het spreekwoort begeert / de Toscaanse spraak en een Romeinsche mond. In de steden daar men zig eenige maanden ophoud / kan men een Taalmeester nemen.

Te Sienna moet men zien behalven 't geen ik aangewezen heb / het * Collegie der Edelen in het schone Paleis † Picolomini 't welk eertijds was van Æneas Sylvius. Het Paleis van den Aartsbisschop. Dat van de Cardinaal de Medicis Gouverneur van de stad. Het groot Hospitaal. De Kerken van St. François, St. Augustyn en van de L. V. van Provenzana, waar van men U E. de Historie zal vertellen. In den Dom / ziet de Kapel van O. L. Vrouw van St. Lucas, en de schone beelden die in dezelve Kapel staan. Die van St. Hieronimus en la Magdalena zijn van den Cavalier Bernin, en den twee anderen van een zijner Scholieren. De Hoogduitsche Natie of liever de Duitsche Studenten hebben verscheide Voorrechten waar van U E. zich kan laten onderrichten. Sienna is een Hogeschool. Hier om / en om de naam van een sierlijke spraak trekken veel jonge Vreemdelingen na die plaats; alwaar ze zeer beleeft onthaalt werden. Den eersten July en den vyftienden Augusty werden 'er paarde lopen gehouden. Daar zyn drie of vier verscheide gevoelens over de byzondere wijze hoe de grote Plaats regt over 't stadhuis gemaakt is. By Sienna ziet men een oude Eykenboom die uit een dorre stok die St. Franciscus in de grond plantte / voortgekomen is.

* In 't Jaar 1681. opgeregt.

† Pices.

Als men te Fornacette komt tusschen Ponte d'Era en Pisa, zo het saizoen zulks toelaat / of zo de voorgaande dagen niet regenagtig zijn geweest / slaat men ter linkerhand de weg in die regt op Livorno loopt; men kan ten minsten agt mijlen uithalen. Maar alzo die weg moerassig en van vette aarde is steekt 'er gevaar in om 'er zig t' onregter tijd op te begeven. Het is beter naar Pisa te gaan / hoewel men genoodzaakt is van Livorno weer daar te komen.

Livorno is een vrye haven / daar de Kooplieden van alle landen en Religie in volle vryheit leven. De Protestanten trouwen aan boort van de Engelsche / Hollandsche / Deensche schepen / &c. die zig in de haven bevinden / en zy laten 'er ook hunne kinderen doopen. Zy hebben een Kerkhof buiten en by de stad / dicht aan het Glacis. De Turken en Joden hebben 'er ook. Deze laatste hebben geen teken aan hunne kleren waar aan zy kennelijk zijn / alzo min als te Londen of Amsterdam, maar elders is het zo niet gelegen.

Men moet het groot Hospitaal zien daar de Galey roeyers slapen. En de kleine Mosquées verciert met vyf of ses Struysvogels eyeren die 'er de Turksche slaven hebben. Livorno † heeft gebrek aan zoet water / en sommige zeggen dat'er de lugt niet al te goet is. U E. zult in de haven agt geven op het schoon Beelt * van een der groot Hertogen met de vier geketende slaven. Rontom Livorno worden Schildpadden in zee gevangen. Ik heb 'er gezien die anderhalf voet breed waren ; maar ik geloof dat 'er groter zyn. Het kakebeen van St. Julia is een Reliquie daar te Livorno zo veel te meer eerbied aan bewezen werd / om dat het daar eerst nieuwlijks gekomen is. Deze stad is de tusschenpoos van alle de Koopmanschappen van de Levant. Men haalt daar van daan Zyde / Coffi / gesponne en ongesponne Cattoen / Anijs / Aluin / fijn Lak / uitgetrokke Geesten / &c.

† Zy laten het van Pisa komen.

* Ferdinand.

Vraagt te Pisa na een Griek (een Atheniensen) Kerkmeester van de Hoofdkerk / hy spreekt Frans / en zal U E. alles laten zien. Let voor al op de 76 kolomen aan de ronde Toren boven het dak van een onderscheiden werk en marmer. Het zyn oude t' zaam gevoegde stukken : De Banken van 't Koor : De Lamp met 36 Waslightjes die te gelijk aangestoken en uitgedooft werden. Het kapiteel van de Kolom del Cero Pasquale. Het Graf van Keizer Hendrik de VII. die met een Hostie vergeven wierd. Het Autaar van St. Rainerius het Patroon van Pisa. Het Autaar van Santissimo ; de Schildery van het zelve Autaar / en de Beelden van Adam en Eva die 'er agter staan. Het Graf van Gamaliel / Nicodemus en Abibas. De drie schone metale deuren aan de ingang van de kerk.

Logeert in Donzelles.

In een kleine Boog van Mozaik werk / 't welk boven een van die drie deuren staat / ('t is die ter regterhand aan het inkomen) is een Hooft met een zwarte muts te zien / waar aan als een klein stuk papier vast gemaakt is ; men zal U E. zeggen wat zulks beduid. Het Graf verciert met vlak gedreven beeltwerk 't welk tegen de muur aanstaat by een * van de andere deuren van de Kerk / is van Beatrix Moeder van de vermaarde Gravin Mathilda. U E. zal ten eersten in 't oog krijgen de schone oude Vaes uit marmersteen / en U E. zult de Inscriptie in het Italiaansch lezen die daar onder staat.

De andere deur agter, is van geen goet werk.

* Aan de kant van de Toren.

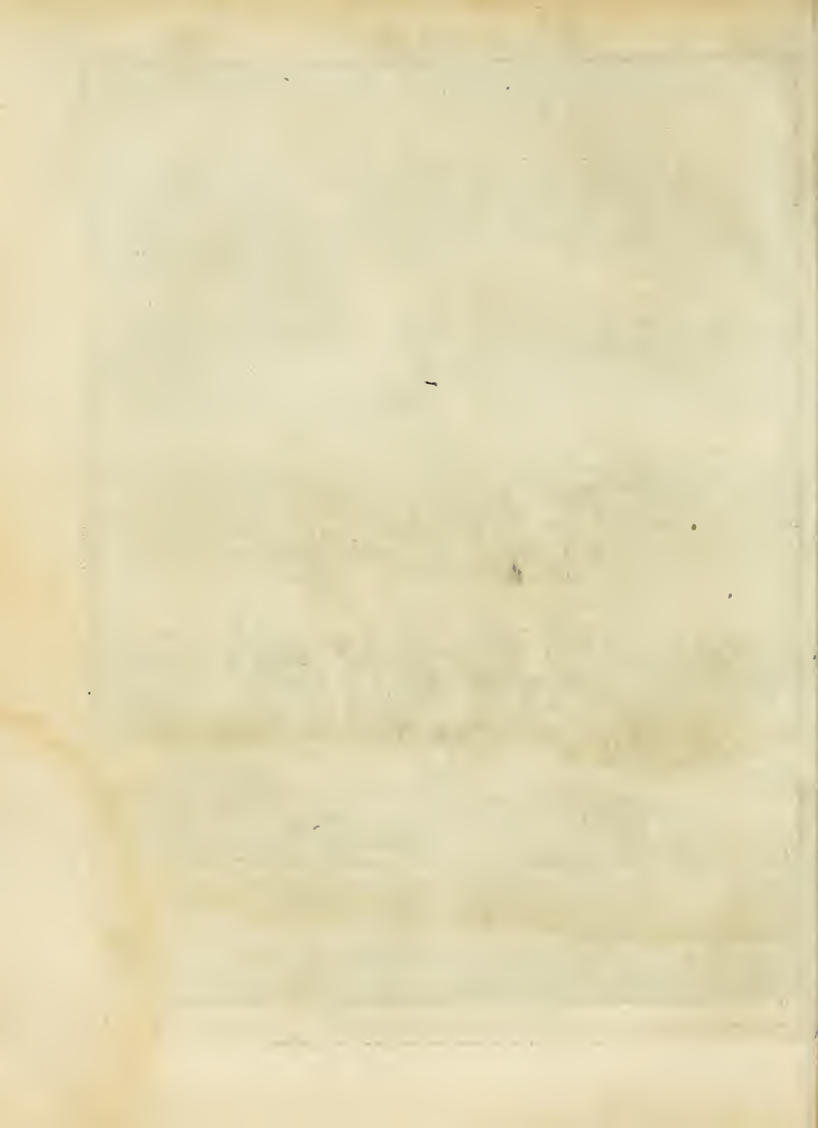
Onder de verscheide Schilderijen van Campo santo, waar van de beste van Benotius Florentyn † zyn / zo vraagt na l'Asino, la Vergogna, en Adam met hoornen / en Salomon wien de Schilder nog in den Hemel nog in de Hel heeft durven plaatsen.

† Bonnezc.

Ziet de Kerken van la Madonna en la Spina, daar uw Leidsman U E. de Historp van verhalen zal. Tegen de muur van de laatste na buiten op de kaay zult U E. agt geven op de figuur van een

De Moulje van Livorno.

een Bedelaar die deze kerk heeft laten bouwen. Ziet ook de oude Beurs / het Tolhuis en het Collegie van de wijsheit. De Hogeschool wiert in 't jaar 1339. gestigt.

Den 17 January en den 15 Augusti viert men twee Feesten waar van U E. zig kan laten onderregten.

De boter is iets raars in Italien; maar men eet 'er zomtijds te Pisa die zeer goet is.

In plaats van over den berg van St. Juliaan te klimmen / in 't gaan van Pisa na Lucca, zo laat hem ter regterhand leggen / en volgt de vlakte langs een gemakkelijke en aangename weg. Over de berg rekent men maar tien mijlen / en dertien door de Valey. Dog men heeft tot de eene weg zo veel tijd nodig als tot de andere / want de hobbelige en steenagtige berg is moeylijk en † onaangenaam.

† Men is genoodzaakt dezelve te voet op te gaan.

De meeste Edellieden van Lucca spreken Frans en maken hun werk daar van om de Vreemdelingen beleeftheden te tonen. En de Dames zijn 'er ook zo onzigtbaar niet als in vele andere plaatsen van Italien.

De Bisschop voert het kruis en het Pallium als een Aartsbisschop, en de Kanoniken van de Hoofterk dragen het Koorkleet en de witte Myter als de Cardinalen. Het Bisdom is onmiddelbaar afhankelijk van den H. Stoel.

Laat U E. onderregten wegens het kostelijke Goude kruis dat aan de Republyk verpand wiert / en daar gebleven is / 't welk alle jaren werd omgedragen op Dominica in Albis, zijnde de Feestdag der Vryheit.

De beste olyven van Italien zijn die van Lucca, en gevolglijk de beste olie. De olyven zijn van de kleine zoort. Zy drijven 'er een goede Negotie mede.

Het Land is zonder tegenspreken zeer goet en aangenaam. Alles is 'er in overvloet in die kleine staat / en ik geloof niet dat hen iets anders als Jesuiten ontbreekt. Dat is vreemt dat 'er te Lucca geen Jesuiten zijn.

U E. zult agt geven op * het Beelt van de Maagt boven op een kolom met de Inscriptie.

* A la Troeta.

Zo U E. eenige tijd te Lucca meent te blijven / kan U E. de brug van Sestri gaan zien / (waar van het Volk zegt dat de Duivel Architect geweest is) en die van Borgo - Nuovo. Deze is twaalf en de andere vyf mijlen ver op de weg die regt op Modena uit komt. De gene die reets Florence en Bolonien gezien hebben / zouden die weg kunnen nemen. Want Pistoya is niet waard / dat men uit de weg ga om het te zien. De kleine kerk die men het Doophuis noemt / is het fraayste dat ik 'er vind. Men moet in de

Hooft-

Hoofdkerk gaan die recht daar tegen over is / en in het wederkeren / de kerk van Madona van de nedrigheit zien / waar van de Koepel een redelijk fraay stuk is voor de arme overlede Republyk van Pistoya. Een goede Geestelijke die in de kerk was / zeide ons dat het wonderdadig beelt van die Madonna etter en bloet zweette / ik weet niet in wat gelegentheit / omtrent twee duizend jaren geleden / dat is gezegt 300 jaren voor haar geboorte. Alles wat het gekapte volk in dit land zegt / is altijd geen Orakel; voor al van die Monniken die lezen nog schrijven kunnen.

Den 17. July, den 25ste. van deze maant en den 24. Augusti geschieden 'er paarde lopen in een grote straat die niet gevloert is. Maar die lopen geschieden op een manier die vry veel van de Engelsche in Neumarket verscheelt.

Te Florence is een eerlijk Man / genaamt Palmer zijnde een Engelsman / die de stad wel kent / en die de gene leid die zig van hem wil bedienen / inzonderheit zyne Landgenoten.

Jaques Carliero Boekverkoper / is een aardig Man / die een Vreemdeling in veele zaken onderregting kan geven.

De Liefhebbers van die fraaye werken die wy Florentyns ingelegt Schrijnwerk noemen zullen 'er kunnen zien / daar ze behagen in vinden / by Bamberino en Leonardus vander Win, twee van de voornaamste konstenaars.

Behalven de rariteiten daar ik van gesproken heb / die men ziet in de berugte Galdery van de Groot Hertog / en in het Paleis (Pitti) alwaar hy logeert, zou het my gemakkelijk zyn alhier veel aan te halen / maar ik geloof niet dat zulks nodig is. In die overvloed van alle dingen / houd zig een iegelijk aan 't gene meest van zyn smaak is. In de Galdery vertoont men die gewaande Spyker in Goud herschept niet meer / om dat men by na geene menschen meer vind die onnozel genoeg zyn om diergelijke zotterny geloof te geven. In 't Paleis Pitti geef agt op de Zomer vertrekken die door het water dat 'er onder is verkoelt werden. Onder de schone stukken van de Schatkamer die men in het oude Paleis bewaart / is wel beziens waart het voorste van het Autaar uit massief goud. U E. zult de grote Zaal zien (die wat duister is) alwaar de Groot Hertog wert ingehuldigt. U E. kan zich ook laten onderregten wegens een grote yzere ketting die daar dichte by in een andere Zaal is vast gemaakt.

Zedert de eerste druk van dit Boek is de Voorgevel van den Dom met verscheide Schilderijen verciert (voor de Intrede van de Groot Princes.) Men heeft 'er de History der drie Concilien van Florence op uit gebeeld.

Leest de vier grote Inscriptien die tegens de muur staan agter het

Koor van die zelve kerk. Aan de regter hand in het inkomen zal U E. het Graf van * Giotto zien / en deszelfs Grafschrift in agt Latynsche Veersen. Aan de andere zijde ziet men onder anderen uitgeschildert een Engels Edelman te paard / Generaal over een Leger / en in 't Latyn genaamt in de Inscriptie, Joannes Acutus. Deze persoon is vermaart genoeg om U E. niet onbekent te zyn. Dat Hooft 't welk ik U E. heb doen zien op eene der deuren van de kerk van Pisa, is zo als men zegt / die zelve Generaal. Ik geloof dat het geoorloft is om daar aan te twijffelen / zo wel als aan de History van 't Briefje die U E. buiten twijffel te Pisa zal verteld zyn / en met welkers verhaal ik my hier niet zal ophouden. Men moet de schone Kerk van de Boodschap zien / alwaar de kostelijke Kapel staat van een L. Vrouw die veel Mirakelen doet.

* Tegen de muur.

Het Koor en het Autaar van St. Maria Magdalena de Pazzi. De Kerk der Dominikanen van St. Maria Novella die men zegt dat Michiel Angelo zyn Vrouw noemde om dat hy ze beminde. Die van St. Croix, alwaar U E. agt zal geven op het Grafschrift (in Barbaars Latyn) van Catrik Bisschop van Oxfort en Ambassadeur van Engeland. Het groot Autaar der Augustynen van den H. Geest. Dat van St. Michiel del l'Antenore, met de Schildery van Pietro de Cortona, &c. Het Graf en Grafschrift van Paus Jan XXIV. * (Balthasar Cossa) in het Doophuis bygezet. Dat van Paulus Jovius in 't Klooster van St. Laurentius, en daar dichte by de rare trap om na de Bibliotheek te klimmen. Daar zyn † vier schone Beelden die de vier Sayzoenen verbeelden op de brug van de Drievuldigheit. En daar is een ander nog schoonder / al Canto de' Carnesecchi; het ‡ is Hercules dodende Centaurus. Het is van Jan van Bolonien.

* 23 Voor de gene die de Pauzen niet meer rekenen.

† De winter is van Taddée Landini De Herfst en de Zomer van J. Caccini. En het Voorjaar van J. Francavilla.

Vermits ik niet gehoort heb dat men eenige verzameling in 't ligt gebragt heeft van de Schilderijen die 'er in de Kerken van Florence gezien werden; zal ik 'er hier eenige aanhalen / behalven de gene daar ik van gesproken heb.

Van Cimabué.

Een Crucifix by de Kapel van St. Antony te St. Croix. Een Maagt houdende de kleine Jesus, by de Kapel van Buonmattei, te St. Pancrace.

‡ Van een enkel stuk marmer steen.

Van Giotto.

Een Kroning van de Maagt by de Kapel van Baruncelli, en verscheide andere stukken te St. Croix. Een Crucifix in het Klooster van St. Marcus. Een ander Crucifix in de Kapel der Carsoni, in de Kerk van alle de Heiligen. Verscheide stukken te St. Proculo, en te St. Maria der Karmelyters.

Van Phil. Lippi.

Heilige Historien in de Kapel van de Familie Serozzi, te St. Maria Novella. De Schilderij van het Autaar in de Kapel van de Pazzi te Ste Croix. Een Kroning van de Maagt / te St. Bernard, by de Benedictins. Verscheide stukken in 't Klooster delle Murate, en in de Sacristie van de Kerk van den H. Geest.

Van P. Perugin.

Een dode Christus met Nicodemus en de Mariaas te St. Pierre Majeur. Christus in den Olijfhof / by de Jesuiten. Een Maagt met St. Franciscus / St. Zenobius, &c. tot St. Jacob tra'fossi. De Schildery van de Kapel van de Romoli in de Annonciada.

Van Andrea del Sarto.

De L. V. del Sico en seven andere Schilderijen in de Kerk en in 't Klooster van de Annonciada. De Reis der drie Koningen en verscheide andere stukken te J tra'fossi. De Schildery van 't groot Autaar van de Nonnen van St. Franciscus.

Van Pontormo.

Verscheide dingen in 't Koor van de Kerk van St. Laurentius. Een heilige Familie in de Kapel van de Pucci, te St. Michel Visdomini. Een Visitatie in de Annonciade. Een St. Joris, te St. Clement. Een H. Veronica in 't Klooster van St. Maria Novella. De Maagt op een Troon verzelt van St. Barbara, St. Antonio &c. te St. Proculus; in de Kapel der Nicolini.

Van George Vasari.

Een Ontfangenis van O. L. Vrouw te St. Apostolo. De Historie van St. Sigismundus in de Kapel van de Martelli te St. Laurentius. Eene Kruiciging in de Kapel der Botti, te St. Maria del Carmine. Christus zijn Kruis dragende / in de Kapel van Michel Angelo. in de Kerk van St. Croix. Verscheide andere stukken van den zelven in de zelve Kerk; in 't Klooster der Benedictynen / in de Kapel van den Dom en in de Kapel van de Capponi, te St. Maria Novella.

Van Naldini.

Christus een dode opwekkende in de Kapel van de Carucci, te St. Maria del Carmini. Een andere heilige Historie in de zelve Kerk in de Kapel van Agnes. Een Geboorte / in de Kapel van de Mazzinghi, te St Maria Novella. Een ander stuk in de zelve Kerk in de Kapel Sommaia. Een Zuivering in de Kapel van de Verazzani te St. Nicolas. Een nederdaling van den H. Geest by de Benedictynen in de Kapel van den H. Geest. Verscheide stukken te St. Croix en inzonderheit in de Kapel daar het Graf van Michel Angelo is.

Van Passignano.

Een dode Christus in de Kapel della Crocetta, in de Drievuldigheit. Het stuk in de Kapel van de Buonacorsi te St. Pancrace.

De

De Historp van Laurentius, in de Kapel van de Bellaci, te St. Croix. St. Jan Predikende in de Woestijne / in de Kapel van de Pelli te St. Michiel Visdomini. Verscheide stukken in die van de Bootschap in de Kapellen van Jan van Bolonien en de Brunaccine. De Historp van St. Basilius op het Autaar in de Kerk van dien Heilig.

Van Santi Titi.

Een Geboorte in de Kapel van de Michelozzi te St. Maria der Karmeliters. Een Maagt houdende het Kind / verselt van St. Jan den Dooper / St. Hieronymus, St. Franciscus, &c. in de Kapel Aldana, in de Kerk van alle de Heiligen. De Opstanding van Lazarus, te St. Maria Novella. Een Kruiciging in de Kapel der Adimari te St. Croix. Verscheide andere stukken in dezelve Kerk. Een Geboorte / by de Nonnen van St. Joseph.

Daar zyn oneindig veel werken van * de drie Bronzini, † van de Zuccheri, van Pucetti, Cavalerie Cigoli, Dominique Grillandaio, Andreas del Castagna, Bilivolti, Franc. Morannini, Mattheus Bossel-li, Vignali l'Empoli, Honore Marinari, &c. Maar ik heb die gene verkoren die ik dagt dat de vermaardste waren. Ik heb niets ontdekt in de Kerken / van die andere doorlugtige Schilders die alle de gene die ik zo even genoemt heb / overtreffen / uitgezondert (Andrea del Sarto.) De nieuwsgierige Reiziger zal veel van hunne werken vinden / niet alleen in de Paleizen van den Groot Hertog en van de Princen van zijn Huis; maar ook by verscheide Heren en andere Particulieren die geern aan Vreemdelingen toelaten om hunne rariteiten te bezigtigen. Ik zal hier een Alphabetische lyst byvoegen / die een van mijn Vrienden my te Florence gegeven heeft van de namen van die Personen / die byna altemaal Luiden van kwaliteit zyn / en die behalven de rare Schilderijen / en schone Beelden / nog een menigte andere dingen hebben die waard zijn om bezigtigt te werden.

* Angelo, Alexander en Christoffel. De naam van haar Familie was Allori.

† Taddée en Frederic.

Acciaivoli. Almeni. Dell' Antella Antineri. a *Arrighi. Bartolini. Buotti. Buonarotti. Canigiani.* b *Capponi. Castelli. Cennini. Compagni.* c *Corsi. Corsini Cosimo. Dei.* d *Doni. Farinola. Della Fonte. Galli.* e *Gerini. Giacomini. Giraldi. Gransigliazzi. Grisoni. Guadagni.* f *Incrocodo.* g *Martelli. Martellini. Mozzi. Nero. Niccolini. Pandolfini. Pasquali. Passerini.* h *Pazzi.* André *Pitti. Della Rena.* i *Riccardi. Ricasoli. Ridolfi. Rimbotti. Del* k *Rosso. Ruccellai.* l *Salviati. Sanminiati. Scarlatti. Spini.* m *Strozzi. Tempi. Torrigiani. Valori. Vazari. Uguccioni. Ximenes.* En de dertien vereenigde Paleizen der Magistraten.

Antinori.

a Twee huizen.
b Twee huizen.
c Marquis.
d Twee huizen.
e Marquis.
f Marquis.
g Twee huizen.
h Twee huizen, of verscheide
i Marquis.
k Verscheide huizen.
l Hertog.
m Hertog, en verscheide andere Huizen.

Het is maar een wandeling met een kales van Florence op Fiscoles een stad eertijds zeer magtig Moeder van Florence, en 't verblijf van de Oude Toskaansche Voorzeggers. Zy is byna t'eenemaal verwoest / maar zy voert nogtans de Tytel van Bisdom.

Men raad de Reizigers te Florence weinig te eeten / om dat men zegt dat alles daar zeer voedzaam is.

De Hr. Magliabecchi ontfangt zeer wel de Vreemdelingen die hem gaan bezoeken. Daar is uit zijn ommegang veel te leren.

Voor de draagstoelen geeft men gemeenlijk twee en een half of drie pistolen van Florence op Bolonien, en de paarden achtien / twintig / twee en twintig Julios na dat het saizoen is. Die weg is te ongelijk voor de kalessen / hoewel zy voor dezelve niet ontoegankelijk is. Men kan te Scarperia / de Cambiature nemen.

Men moet voor een vaste regel stellen op de reis zynde / dat men om rytuigen te zoeken / nooit moet wagten tot daags voor zijn vertrek. Men moet 'er al vroeg om denken / zo men niet door de Voerluiden gedwongen wil zijn.

Te Florence en Bolonien heeft men een Edelmans koets voor twee testons (ses Julios voor een namiddag van een uur af tot 's avonts.) Men moet 'er maar na vragen aan de knegt van de Herberg.

Logeert in St. Markus De Hospes is een goet Man, en spreekt goet Frans.

U E. zal te Bolonien by Giacomo Monti, en andere Boekverkopers een klein boekje kunnen kopen / genaamt Le Pitture di Bologna, alwaar U E. de lyst vinden zal van al de Schilderijen die 'er in Paleizen / Kerken en andere publyke plaatsen zijn. Den Auteur van die verzameling heeft zorg gedragen om de fraayste stukken met een * dat hy op de kant gezet heeft / te onderscheiden. En hy heeft 'er nog een ander verdeling van gemaakt in een Register van de Schilders / alwaar hy achter ieders naam aanmerkt / de blad zyde alwaar men vinden zal de stukken die door hem Geschildert zijn.

Geeft agt by het Graf van St. Dominicus op de schone Lamp die zo men zegt / door de bekeerde Heidenen overgezonden is. De grote Gotische Inscriptie die men in de zelve kerk ziet / bevat de oude voorrechten van de Hogeschool. Gaat in de kleine kerk genaamt St. Steven van Jeruzalem; U E. zal 'er verscheide dingen zien / onder anderen midden in een klein klooster / een antike Vaas van wit marmer welkers oud gebruik niet bekent is. De Inscriptie rondom buiten dezelve / is niet gemakkelijk uit te leggen. Een gedeelte van het ligchaam van die kerk is 't overschot van een Heidensche Tempel welke men gemeenlijk zegt dat aan Isis toegewijd was.

Daar zijn twee publyke Bibliotheken een te St. Dominiko, en de ander te St. Salvador.

Pater

Pater Bacchini Benedictyn, die een Dagregister der Geleerden maakt/ is een der voornaamste Sieraden van Modena. Zo U E. hem gaat bezoeken/ zal hy U E. op een zeer verplichtende wijs ontfangen/ en U E. zult van hem leren/ al wat U E. begeert te weten. Ik zal hier een plaats uitschrijven die ik gelezen heb in het Tractaat dat de Hr. van S. Didier over Venetien geschreven heeft. De nieuwsgierige Reiziger zal de zaak zelfs kunnen onderzoeken.

„ In het land van Modena vind men niet als zeer kwaad wa-
„ ter/ als men maar tot zekere diepte graaft / op wat plaats dat
„ het ook is. Maar zo men zeer diep graaft/ vind men een laag
„ harde steenen waar op de kuip van de Put gebouwt werd. Daar
„ na maakt men een gat in die korst van de rots / waar uit een zeer
„ goet water vloeyt / dat zig opgeeft en de Put tot boven toe vol
„ maakt.

In de Hoofdkerk moet men vragen om de SECCHIA RAPITA te zien die zo veel gerugts gemaakt heeft.

Behalven 't geen ik reets van Parma aangetekent heb / zo ziet nog de fraaye en talrijke Bibliotheek. Gaat na het klein Paleis / en wandelt in de Tuinen.

Men zegt dat 'er te Placentia een oude Fontein is dat een werk van Augustus is. Ik heb dat niet gezien/ alzo ik niet heb horen zeggen dat 'er iets diergelijks was toen ik 'er doortrok.

Cremona was eertijds vermaart wegens desselfs goede messen/ zo wel als wegens haar Toren en Kasteel. Keizer Sigismundus de I. heeft 'er een Hogeschool gestigt. Midden door de stad loopt een gracht komende uit de Po, welke daar veel gerief aanbrengt. De beste gebouwen zijn / het Stadhuis / de Paleizen van den Bisschop van Podesta, en de H. Astaita en Treiti. Men toont 'er het groot Autaar van de Hoofdkerk / de Kerk en het Klooster der Dominicanen, Augustynen, Hieronymiten, en eenige anderen. Te St Pieter bewaart men 't ligchaam van St. Maria van Egipten. Die van Cremona werden voor vernuftige menschen gehouden.

Ziet te Mantua het Lusthuis 't welk men de T. noemt daar zijn verscheide curieuse dingen te zien. En onder anderen / een Cabinet gelijk dat van het Observatorium te Parys welkers gewelfzel zodanig gemaakt is / dat zo men de mond by een van de hoeken van het Cabinet brengt ter hoogte van een man / en dat men zeer zoetjes spreekt / zo verspreid zig de stem langs het gehele gewelfzel / en doet zig horen aan de persoon die aan den hoek daar over met het oor toeluistert.

De Bergen aan 't Noorden van Brescia, zijn koud en brengen nog koorn nog wijn voort. Maar daar zijn weylanden en yzer mynen. Na alle schijn is het ten dele daarom dat 'er werken van yzer in de

ſtad gemaakt werden. Men vind ook in dat gebergte zwart marmer dat tamelijk fraay is. U E. dient het Paleis van de Podeſta naby het ſtadhuis te zien. De Biſſchop in kwaliteit van Biſſchop van Breſcia voert de Tytels van Hertog, Marquis en Graaf. François de I. Koning van Vrankryk ſtelde die ſtad weder in handen van de Venetianen in 't jaar 1417. Eenige Schryvers noemenze Gemalin van Venetien. Ik weet niet op wat grond/ nog waarom men hebben wil dat de Staat van Venetien twee Vrouwen zal hebben/ de zee / en de ſtad Breſcia. Dog 't is waar dat de veelheit van Vrouwen in dat land genoeg in gebruik is. Daar zyn eenige Schilderijen te St. Afro, St. Maria der Genaden en in de andere Kerken. Ik heb elders deze twee Veerzen wegens Breſcia gelezen.

Cælum hilare, & frons læta Urbi: gens neſcia fraudis;
Atque modum ignorat divitis Uber agri.

Bergame kwam de laatſte maal weer onder de Regering van Venetien, in 't jaar 1516 een jaar voor Breſcia. Haar bergen verſchaffen Molenſtenen en Slijpſtenen.

Wy hebben gantſch Lombardijen met kaleſſen door gekruiſt / bedienende ons altijd van de Cambiature als het mogelijk was.

Van Bergamo op Milaan maakten wy een byzonder accoord; maar de rivier de Adda overgelopen zijnde / wierden wy genoodzaakt onze kaleſſen weer heen te zenden. De poſtillons wiſten mogelijk wel al van Bergamo af / datze niet verder zouden kunnen gaan/ maar dat zyn haar gemene ſtreken. Zy houden zig zeer verbaaſt als de onmogelijkheit om voort te gaan hen wederhoud. En als als zy het kunnen / laten zy zig egter voor de volle reis betalen/ zeggende dat zy de oorzaak van het toeval niet zijn. Wy hadden het wel tot Milaan met onze kaleſſen kunnen brengen mits een omweg nemende/ maar wy zouden 'er het grootſte ongemak by gehad hebben. Diershalven verkoren wy liever de Vaart te la Canonica te nemen / en de Voerluiden het verlies te helpen dragen.

Ik ken menſchen die koop gemaakt hebbende om met de kaleſſen van Turin op Florence gebragt te werden / genoodzaakt wierden paarden te nemen te Bolonien wegens 't ſneeuw van den Apennin en de kaleſſen daar te laten. Na veel woorden over een weer moeſten ze de volle reis betalen.

Om die ſtreken voor te komen / moeten de Reizigers zeer zorgvuldig in het verdrag met de Voerluiden/ alles bevatten / wat 'er op de reis zouw kunnen voorkomen / en wel uitdrukkelijk bedingen dat indien eenig toeval het voortzetten van de reis verhinderde zy niet genoodzaakt zullen zyn meer te betalen als na mate van de weg die

die men heeft afgelegt/ gerekent overeenkomstig met het gemaakte verdrag voor de geheele reis.

Men is te Milaan zeer wel gelogeert in de drie Koningen / en in den roden Hoed. Daar zijn in die stad twee Mans persoonen die hun werk maken van aan de Vreemdelingen al wat raar is te laten zien. De een zegt dat hy van een Borrhomée ontkomen is / en hy draagt 'er de naam van; den anderen Sr. Comte, is juist zo een groot Philozoof niet / maar het is een goet Mannetje / zagt / en die men ligt te vreden kan stellen. Zo U E. zig van hem bediend / zal hy U E. alle dingen laten zien * die ik hier te kennen zal geven met zo weinig woorden als mogelijk zal zyn. Wy hebben ze alle te gelijk gezien. Het is my onmogelijk om de order der Straten of Wijken te volgen / dog U E. Leitsman zal dit alles te gemoet komen. Laat U E. dan onderregten wegens het vlak verheven beeltwerk van de Romeinsche poort. Den Huomo di Pietra omtrent de poort Renza, de Man die de beenen kruisling over malkanderen heeft boven een van die twee deuren. De vyftig of sestig kolommen van devotie die hier en daar op de kruis straten van de stad staan. De infame kolom nel Carrubio della Porta Cinese, (Pr. Ticinese) by de 16 antieke kolomen. De gedaante van de gewaande Huwelijks God boven op de poort de Fabri. De Figuur genaamt Tosa by de Graaf Archinti. Het huis van la Gulielmine regt over de Buon Fratelli. De 2 kerken van de Roos en de Tuin / &c.

Ziet het zonnebeelt of Kolossus van St. Karel Borrhomée 't welk geplaatst moet werden by Arona zijn geboorte plaats. Het Beelt van Gaston de Foix te St. Marthe. Dat van St. Ambrosius met de zweep in de hand / de eene in 't voorhof van het Aartsbisschoppelijk Paleis; den ander te Contrada della Rosa. De Paltzische Scholen. Het Paleis van la Provision. Het Beelt van Ausone en de Inscriptien die 'er by staan. * Het Beelt te paard van Oldradus. Dat van Philippus de Twede / en tegens de muur daar tegen over staat een klein figuur van een Varken 't welk men de Zog van Milaan noemt. De in de aard gegrave kolom te St. Denys. Het Rad en de Inscriptie te St. Estienne in Broglio. De Fontein te St. Calocero te St. Barnabas al fonte. De Grafsteden der Biragues, en van J. Borrhomeus te St. François. De plaats daar Lodewyk de Twaalfde te paart klom om zijn intrede in Milaan te doen / en de Inscriptie by de kerk van St. Denys, de kolom die de plaats aanwijst daar St. Protais onthoofd wierd by de Citadel. De veerzen en vergulde onbekende Characters in 't Portaal van St. George al Palazzo. Verscheide Beelden en rariteiten van allerhande zoorten by de Marquis de Magienta, by de Graven Archinti en Mezzo barba, en by Dr. Maggi. Het Afbeeltzel van St. Karel

* Ik weet wel dat 'er verscheide van die dingen zyn daar veel menschen niet om geven. Maar daar zyn 'er anderen die van de geringste zaak zelfs onderregt willen wezen en die vermaak en profyt vinden, by het onderzoeken van alles.

* Regt over de Paltzische Scholen. Het is een zeer slegt stuk, maar &c.

St. Karel in * Corduce. Het Crucifix 't welk een pruik op heeft in de lage Galdery die van het Aartsbisschoppelijk Paleis na de Hoofdkerk loopt. Het schoon Klooster der Benedictyner Nonnen van St. Justina van Padua. De Kerk van St. Maria van de Passie. De pragtige Voorgevel van St. Paulus, en die van Celsus. (Daar zijn verscheide andere dingen in die Kerken die zeer opmerkelijk zyn.) Het groot en schoon Klooster * der Olivetans van St. Victor. † Dat der Dominicanen van O. L. Vrouw der Genaden. Het Klooster genaamt het grote der Benedictynen. De Predikstoel en de twee Biegtstoelen van St. Alexander der Barnabiten. Het groot Klooster van Ambrosius, en de kleine Kapel daar St. Augustinus bekeerd wierd. De kleine Kerk daar die Doctor gedoopt wierd / en daar hy het Te Deum zong dat hy voor een gedeelte gemaakt had. Die van St. Laurentius en van ‡ St. Fidelis. In den Dom geeft ook agt op de Grafsteden van den Cardinaal Maria Caracciolo, en Jacob de Medicis Marquis de Marignan. De Schatkamer en alle andere rijkdommen van de Sacristie. De Banken van 't Koor * alwaar 72 mirakelen van St. Ambrosius uitgebeelt staan. Het Tabernakel van het groot Autaar. De glazen aan het einde van de Kerk agter het Koor, &c. Het doen van de Mis in dezelve Kerk volgens het Ambroziaans gebruik / is een van de byzonderheden van Milaan.

* Curia Ducis.

* Geeft agt op de Kapel van de Graaf Aresio. De Monniken verkopen Napelsche zeep.

† Neemt den Autaar in opmerking.

‡ Van de Bouwkunst van de Pellegrini. Een zeer schoon Gebouw.

* Door Bichard Taurin, Discipel van Aalbert Durer, volgens aftekening van Brambilla.

Behalven de Paleizen die ik genoemt heb / ziet nog die van SSri. Fr. Visconti; Durino; Anoni; Castelli; Odeschalchi; Ciconia; &c.

Het Cabinet van Settala is een grondeloze diepte vol fraaye dingen waar in ik my niet weer zou durven begeven / uit vrees dat ik 'er niet gemakkelijk zou uitkomen. Hoe meer men de rariteiten onderzoekt / hoe meer genoegen men 'er in vind. Doorgaans zijn de gene die zulk soort van Cabinetten laten zien / zeer moedeloos om dat ze in 't gemeen maar met kinderen of onkundige menschen te doen hebben / die niet alleen smaak nog oordeel hebben / maar die zelfs dikwils met veragting aanzien dingen die de grootste aandagt waardig zijn. Dat maakt dat die menschen schielijk gedaan werk maken / en het hen dikwils niet de pijne waard is om te spreken. Het gebeurt ook dat wanneer ze zien dat men zig maar met beuzelingen ophoud / zy maar laten zien 't geen zy oordelen dat over een komt met de bekwaamheit van de gene die 'er zig mee bezig houden. Maar zy gaan op een heel andere wijze te werk met de gene die eenige kennis van zaken hebben. Dan ziet men hen met een bly gelaat en een grote yver om de nieuwsgierigheit van deze laatste / zo het mogelijk is / te voldoen. Dan ziet men de geheime laadjes voor den dag komen daar het uitgelezenste in op gesloten is / en dat men voor de andere onwaardig gehouden had. Zo de nieuwsgierige Reiziger (die ik al-

toos

toos van een kinderlijke Reiziger en van de reizende Bode onderscheide / met het eerste gezigt van die plaatsen niet vergenoegt is / 't zy om dat hy geen tijd genoeg gehad heeft / of om dat hy door de menigte van menschen gestoort wierd / zo heeft hy maar te zeggen / dat hy wel wenste nog eenige uuren te besteden / om op nieuw te bezigtigen 't geen hy maar onvolmaaktelijk gezien heeft ; En buiten twijffel zal men hem zeer geern zijn begeerte inwilligen. Ik zal wegens dit stuk nog een woort hier by doen / hoewel de zaak genoegzaam schijnt van zelfs te spreken. Indien bescheide menschen nooit aan vrugten of bloemen van een Tuin raken / hoe veel te meer behoort men niets als oogen te hebben op plaatsen als deze zijn ; en het is zeker dat men de Meester van 't Cabinet zeer moeylijk maakt als men zonder zijn verlof de hand ergens aan slaat. Daar zyn ook inderdaad verscheide redenen om zulks kwalijk te nemen.

By Frederic Maietta, en waarschijnlijk ook by de andere Boekverkopers zal U E. een klein boekje vinden genaamt Catalogo delle Pitture insigni, che stanno esposte al publico, nella Citta di Milano. U E. zult ook een nauwkeurige kaart van de platte grond van Milaan en een Aftekening van de Hooftkerk kunnen kopen. Men zal U E. die in de Herberg brengen.

U E. zult hier een Edelmans koets hebben voor dezelve prijs * als U E. 'er een te Florence, Bolonien en Parma gehad heeft.

* Twee Testons voor een agtermiddag.

Zo 'er iets is waar van U E. onderregt begeert te zijn / of zo U E. te Milaan eenige tijd blyvende / ommegang met weetgierige en geleerde menschen wilt hebben / zo gaat de Doctoren Bidelli en Maggi zien / die U E. wel ontfangen zullen / en U E. zult 'er in alle manieren van voldaan zyn.

Verzuimt ook niet na Munza te gaan / alwaar U E. de yzere kroon zal zien (die men dus noemt ter zake van de kleine yzere Cirkel die 'er van binnen ingezet is) die een van de gene was daar men eertijds de Keizers mee kroonde. De kerk is fraay en U E. zal verscheide dingen in de Schatkamer zien. Doctor Boschi Aartspriester van Munza zal U E. zeer beleeft ontfangen zo U E. hem gaat bezoeken / en hy zal order stellen dat U E. genoegen zult hebben. Hy spreekt zeer vaardig Latyn.

De Koningen van Lombardyen.

Ten ware dat U E. veel tijd over hadde / zoud ik U E. niet raden om na de Borrhomeesche Eilanden te gaan / die veertig mylen van Milaan leggen. Die twee Eilanden komen behaaglijk voor / voor al als men 'er wat wijd van is. Maar daar is niets zeldzaams of buiten gewoons op. Den eene Provinciaal of den anderen die nooit iets gezien heeft / zou buiten twijffel over de Borrhomeesche Eilan-

den verstelt staan zo men hem eenslags derwaards bragt. Maar het zelve zal geen menschen overkomen die wat in de werelt gezworven hebben. Zo U E. van Milaan op Geneve gaat / is het ten naasten by U E. weg daar door te gaan. In zo een geval / moet U E. zulks niet verzuimen. U E. Voerman moet u ook te Arona brengen daar dicht by / om 'er het Kolossus beelt van St. Karel Borhomée te zien zo het 'er al gebragt is.

De Graaf Pietro Visconti Borrhomée heeft een huis te Leina ses mijlen van Milaan, alwaar U E. veel rariteiten zult kunnen zien. Daar zijn 'er ook veel te Villa Castellaza, dat 'er maar 5 mijlen van daan is.

Verzuimt niet van by de Benedictynen van St. Radegonda te gaan/ alwaar U E. de berugte † Guinsana zult horen singen; zy werd door de fraaiste stem in Italien gehouden.

In 't gaan van Pavia op Milaan, moet men een omweg van een uur doen om 't Karthuizer klooster te gaan zien.

De reize van een dag door 't gebergte tusschen Novi en Genua * werd niet als te paart gedaan. De prijs van de paarden verandert na dat de Saizoenen zijn.

Het kleine boekje van de Schilderijen van Milaan vervat ook een lyst van die van de Karthuizers. De Voorgevel van de kerk tot op zekere hoogte / is met sieraden zo overladen / dat het niet mogelijk is de hand op een effe plaats te leggen. De schone * Beelden van fijn wit marmer van Carrare die men korteling in die kerk geplaatst heeft / zijn van Joseph Lusevatti Milanois nog in leven. Verzuimt niet te zien de treffelijke geborduurde gewaden / die in de nieuwe Sacristie zijn.

Sr. Antonio zal U E. te Genua geleiden. Een Engels koopman genaamt Mr. Ball doet al wat hy kan om die van zijne Natie enige dienst te doen. Ik heb 'er de berugte Schotel † niet gezien / uit een Smaragd gemaakt / die zo men zegt te St. Laurentius bewaart werd.

Ziet het Cabinet van rariteiten van den Kanonik Ferro, en de schone Tuin van de Hertog Doria, met de grote Vlugt/ het Grafschrift van den hond / &c. Men trekt van Genua, zyde/ fluweel/ gewatert armozijn/ zatynen/ gebloemde goude en zilvere stoffen/ kanten/ handschoenen/ papieren/ zeep/ rijst / confituren / olyven/ citroenen/ limoe-

† Een Goudsmits Dogter. Bella cosi cosi.

* Zedert de eerste Editie van dit Boek, is de weg van Novi op Genua voor Kalessen bekwaam geworden.

* De vier Evangelisten en de vier Doctoren van de Kerk, St. Ambrosius, St. Hieronimus, St. Augustinus, St. Gregorius.

Logeert te St. Marthe.

† Men gelooft te Genua dat de Heere Christus die Schotel met zyn Discipels het Paaslam at. Eenige Auteurs hebben geschreven dat die Schotel een van de geschenken was die de Koningin van Sceba aan Salomon deed.

limoenen / vygen / amandelen / olie / Parmezaanse kaas / wijnsteen / anijs / anchovis / vierkante marmer stukken / parfuimen / Levantse drogerijen / &c.

Als men een verdrag van eenig belang met een Voerman sluit / moet men niet nalaten dat te beschrijven en alles daar in uit te drukken.

Dewijl wy ons gedurende de reis met veel dingen beladen hadden / waren onze koffers wel de helft vermeerdert. Om ons van die beslommering te ontlasten lieten wy het grootste gedeelte op Genua scheep doen. De gene die veel rariteiten kopen / zullen wel doen zo ze dit voorbeeld volgen. Zy zullen in alle Zeehavens Consuls van hare Natien vinden / die hen de nodige verzekeringen zullen doen hebben / van de Capitein van het schip / en in alles de behulpzame hand zullen bieden.

In 't wederkeren van Genua huurden wy te Novi een koets met vier paarden op Turin, op conditie dat hy 'er ons door Casal brengen zoud.

Te Alexandrien zijn de Joden mijn bedunkens het byzonderste dat men 'er vind / want de Koning van Spanje wil ze mijns wetens in geen andere * plaats van zijne Staten dulden. Deze vryheit is hen vergunt met zelve oogmerk dat men gehad heeft / toen men Jaarmerkten in die stad aanstelde / dat is gezegt om ze volk rijk te maken. Men zal U E. een Historv vertellen wegens het kleine Beelt genaamt Gajaudi, 't welk boven de deur van de Toren staat naast de Hooftkerk. In 't klooster der Dominikanen zult U E. een David zien spelende op een Viool op 't Bruilofts Feest van St. Catharina met Jesus Christus over een komende met het geen ik in 't Artijkel van Sienna gezegt hebbe.

* Men zegt dat 'er ook te Lodi eenige familien van zyn.

Amadeus de V. bragt zijn verblijf plaats over van Chamberi na Turin, en zedert die tijd hebben de Hertogen van Savoyen nooit te Chamberi hun Hof gehouden. Men moet in 't Paleis van Turin de Galdery van rariteiten en de Bibliotheek zien. De gevoerde handschoenen / * de Rossolis, en de Tabak van duizend bloemen zijn drie van de beste dingen die 'er tot Turin verkogt werden. De papiere venster ruiten zijn gelijk te Florence en in verscheide andere steden van Italien, het misselijkste dat 'er voorkomt / de Graven zijn 'er zeer gemeen. Daar zijn 'er ten minsten zo veel als te Vicenza, en veel meer na propotie als 'er Marquisen in Vrankryk zijn.

Men moet niet nalaten om na de Capucynen te klimmen. De wandeling is aangenaam / en 't gezigt zeer fraay. Van daar ontdekt

* Die handschoenen zyn dubbelt, en van een zoort van geite leer, dat zagt en wel toebereid is. Zy gelden een kroon het paar.

dekt men de geheele stad Turin, die eerder klein als tamelijk groot is. De Franschen hebben onlangs een gedeelte van het Lusthuis la Venerie verbrand en uitgeplondert.

Men kan te Turin scheep gaan en in alle veiligheit met de enge schuit / te Venetien kloppen aan de deur van welk huis men wil.

Te Turin namen wy paarden op Geneve; aldaar op Basel, en te Basel paarden op Straatsburg, trekkende door Hunningen, Fryburg, Brisek en Schlestad. Men spaart veel moeyte als men zig door de Boden de kost laat geven. Van de prijs van al die rytuigen zeg ik niets / om dat dezelve gedurig verandert / de lange of korte dagen / de goede of kwade wegen / 't groter of kleinder getal van de gene die reizen / zijn de beweegredenen van dat onderscheid.

Men zegt dat 'er te Zuza een Zegeboog is die voor Augustus opgeregt wierd en dat * de Inscriptie op een goude plaat was / waar van een helft gebroken is. Men maakt veel werks van zekere appelen die rond om Zuza wassen / en die men Zuzinsche appelen noemt.

*--- *Quod Ejus ductu auspiciisque, gentes Alpinæ omnes, quæ à mari supero ad inferum pertinebant, sub Imp. Pop. Rom. fuerint redactæ.* (Mebil.)

U E. zult zeer goede Herbergen te Geneve vinden. Men is zeer wel in de drie Koningen; in de Tour perse, de Balancen / en elders. Maar jonge Reizigers die in die stad wat blijven / gaan 'er gemeenlijk in de kost / of nemen een huis / en laten zig door een kok eten brengen. Daar zijn penzioenen van verscheide prijzen; ik zal maar aanwijzing doen van die van de Hr. Mussart Professor in de Regten / om dat ik die het best ken / en dat ik 'er uitstekend wel geweest ben.

Geneve legt in een bekoorlijke stand. Alles is bevallig in de nabuurschap / men mag zelfs wel zeggen dat 'er de natuur pragtig is. Het † Meer / de berugte rivieren / vlaktens / heuvels / wandelingen /

De meeste Engelsche gaan tot zynent.

† Gaat op een verheven Bolwerk agter het Latynsche School. Laat aan de regterhand het oog vallen op de na by gelege Valey digt aan de plaats daar men zig oeffent om met de boog te schieten. Ziet daar na de vrugtbare heuvel van Cologni, de bergen die verder leggen altyd met sneeuw bedekt, mitsgaders de andere die het verste in 't verschiet leggen. Volgt den oever van het Meer in 't wederkomen ter slinkerhand, laat uw oog gaan over dat bekoorlyk stuk lands dat langs den oever legt, zynde altemaal doorzaait met steden, vlekken, afgezonderde huizen van al haar toebehoren wel voorzien, en door de berg Jura bepaalt. Slaat u gezigt neer over het lager gedeelte van de stad, alwaar U E. bescheidentlyk haar haven zien zult met eenige barken, die zonder Koninglyke zonnen te wezen een aangename verandering aan 't Land verschaffen. Slaat daar na de ogen op na de ruime en verwonderens waardige kom van het Meer, welkers boven vlakte dikmaals zo glad als een spiegel, de voorwerpen vermenigvuldigt waar mede het omringt is, maar dat ook zomtyds schuimende baren opgeeft. En schroomt niet

te

gen/ fraaye lusthuizen/ dit alles brengt veel toe om dat verblijf aangenaam te maken. De Reizigers kunnen dan niet beter doen als dat ze zig in die aangename stad uit rusten. De winkels zullen hen verschaffen al wat zy wenschen konnen/ en zy zullen een overvloedig genoegen in alles vinden indien zy na geen Opera of Comedie verlangen/ nog die grote en onrustige vermakelijkheden der Hoven van grote Vorsten. U E. zult haast weten wat Jagt/ Vissery en andere vermaken zyn/ die men op het Meer neemt. Ik zal hier niet spreken nog van het Graf van de Hertog van Rohan (een stuk dat meer geroemt werd als het verdient) nog van de Trap van het Stadhuis/ nog van de andere kleinigheden die men egter dient te zien/ dog daar men haast van onderregt is. By de Heer Tronchin Professor in de Theologie, zijnde een Man van zeer grote en zonderlinge verdiensten/ vind men verscheide Originele Afbeeltzels van Doorlugtige Mannen die U E. buiten twijffel geern zien zult. Als men te Geneve is/ kan men huur paarden nemen om de val van de Rhosne, en ter zelver tijd het Fort van la Clusa te gaan zien.

te zeggen dat U E. een van de fraayste plaatsen van de werelt gezien hebt. Gaat van daar na la Treille, daar U E. weder over een nieuwe landstreek verfteld zult staan.

U E. zult ook een wandeling na St. Claude, na de Bergen van Saleve en de Voirrons, &c. kunnen doen.

Om na Berne of Bazel te gaan/ zult U E. met een Voerman accorderen die U E. en de bagagie op paarden derwaards zal brengen. Die luiden myden de weg van Fryburg, om dat 'er een kleine berg te passeren is. Maar men moet ze 'er evenwel toe noodzaken om het gezigt van die stad te hebben/ dewelke de Hoofstad van een der Cantons is.

Zo U E. tijd hebt/ gaat de Echo hooren van de Toren van Ouchi onder Lauzanne op den oever van het Meer. Die Echo herhaalt 10 of 12 syllaben na malkanderen. Men zal U E. zeggen op wat plaats dat U E. staan moet. Gaat ook de grote wijngaart van Prully zien/ en laat U E. onderregten wegens het gebruik van zekere kas die men op 't kasteel bewaart. Ziet het Collegie.

Fryburg in Nuckeland op de rivier de Sana is op een vreemde manier gelegen/ zo wel als Lauzanne. Zy is t' eenemaal van hardsteen gebouwt. Het Beelthouwers werk van het portaal van de grote kerk/ werd geprezen van menschen die geen kenders zyn/ zo wel als de Beelthouwery van Bern. De stad en Bailluage van Gruyere alwaar men zulke grote en goede kaazen maakt/ zyn van het Canton Fryburg.

U E. zal te Berne de Bibliotheek van het Latynsche School zien/ daar byzonder veel Handschriften zyn. Het Cabinet van schilderyen en andere rariteiten van de Hr. Vernerus. Het Beelt van St. Christoffel, dat men zegt van Goliath te zijn op de deur van St. Christoffel. Het Afbeeltzel en de Historie van de Vrouw die seven jaren ge-

leeft heeft zonder eenig voetzel te nuttigen / ten huize van de Hr. Thorman Predikant van de Fransche kerk. Den afgrond agter de grote kerk daar de Scholier in viel / &c. Het stadhuis en eenige schilderijen die 'er zijn. Den groten Raad vergadert. De landstreek rondom Bern is koud / maar de lugt is 'er goet / en het land op sommige plaatsen zeer bevallig.

De rivier de Aar komt van Bern tot Solothurn ; zy scheid die stad in twee ongelijke deelen die door een brug weer te zamen gevoegt werden. Ziet het Wapenhuis alwaar men eenige buit van den Hertog van Burgondien bewaart / die te Morat geslagen wierd. Het stadhuis en eenige Historische schilderijen die 'er zijn. De kerken van St. Urge en der Jesuiten.

Te Bazel zal U E. in de drie koningen logeren / en U E. zult 'er wel onthaalt werden / maar duur. Ziet de Cabinetten van rariteiten van de Hr. Fech en de Heer Mangold Professor in de Logica. Het Wapenhuis. De Zaal daar het algemeen Concilium gehouden wierd. Het Beelt van Munatius Plancus op 't stadhuis. Het huis daar David George woonde / die zig voor de eenwige Vader uitgaf. De Bibliotheek van de Universiteit ; (men moet zig aan de Hr. Buxtorph adresseren. Het geschut / de vuurroers / en andere wind wapenen by Jan George Gintner. Den Groten Raad vergadert. Het Latynsche School. Het huis van Erasmus en deszelfs Grafschrift. De Universiteit wierd door Pius de II. gesticht in 't jaar 1460. Zo 'er zig gelegentheit toe op doet / zo laat u vinden op de plegtigheit van de promotie van een Bacchalaureus of Meester der vrye konsten. Op het vergaderen van eenige der stammen of gemeenschappen. Op de bruiloft van den eene rijke Inwoonder of den ander. Op het publyk Festyn der Magistraten / of op dat der Professoren van de Universiteit. Men zal U E. zeggen wat de plegtigheit van de eyeren is / en de loop na Hunningen die op Paasmaandag geschiet.

Fryburg in het Brisgouw op de kleine rivier van Threseim, en aan de voet van 't Gebergte van het zwarte Wald / wierd omtrent 't jaar 1180 gebouwt door dezelve Berchtold de IV. Hertog van Zeringhem dewelke Bern en het andere * Fryburg bouwde daar wy reets van gesproken hebben. De Univerfiteit wierd in 't jaar 1450 door Aalbert de VI. Hertog van Oostenryk gesticht.

Bertius zegt dat 'er vier voorname zaken te Straatsburg zyn : De Toren van de Hoofdkerk ; het Wapenhuis ; de hoorn van den Eenhoorn en de Universiteit. Met zyn verlof zal ik den Eenhoorn wegnemen en het uurwerk in de plaats stellen. Erasmus kan geene woorden sterk genoeg vinden om die stad en hare Inwoonders te prijzen. *Hæc Civitas inter Germanicos florentissima* — *Non alia magis abundat*

dat summis Viris, in quibus & eruditionem commendat morum integritas, & morum integritatem ornat eruditio — Hujus nunquam satis laudatæ Urbis, laudibus diutius immorrari liberet, &c.

Te Straatsburg kwamen wy den Rhyn tot aan Keulen afzakken; dat kost zeer weinig. Men moet niet van die kleine schuiten nemen die maar van vier of vyf planken zyn aan een gespijkert. Men vind 'er groter en wel bedekt. Men zou al van Bazel af de Ryn konnen kiezen.

Keizer Conrard de II. gezegt de Salique heeft de Hoofdkerk van Spiers over meer als ses hondert jaren gebouwt. En men ziet 'er zyn Grafstede met die van vyf andere keizers * en verscheide andere Princen en Princessen.

* Hendrik de III. Hendrik de IV. Hendrik de V. Rudolphus van Hapsburg, en Adolphus van Nassau.

Eenige anderen hebben geschreven dat de kolommen die te Aken in den ronden Tempel staan die aan de Maagt is toegewijd / van Romen en Ravenna door order van Karel de Groot zyn overgebracht.

Van Keulen op Brussel huurden wy een hele wagen. Te Brussel namen wy een koets op Gend; van Gend kwamen wy op Ostende langs de vaart; de prijs der plaatsen is gereguleert in de schuiten / en om gauwer voort te raken / lieten wy te Ostende een koets gereet maken; maar men kan sig ook van de vaart bedienen. Zo U E. eenige dagen te Brussel blijft / zo gaat Enghien zien.

De schuit van Brussel op Willebroek is zeer gemakkelijk. Men vind 'er te eeten en te drinken / en in de beste kamer die men de Rouf noemt / is een schoorsteen / en is netjes gestoffeert. Men geeft iets meer om in die kamer te wezen.

Behalven de dingen daar ik van gesproken heb / of die ik in 't Artijkel van Antwerpen aangewezen heb / zal de Reiziger in die stad gaan zien / de Abdy van St. Michiel, de Eetzaal en de Schilderijen die in 't vertrek van den Abt zyn. De kerk der Karmeliten, die van St. Jacob, die der Dominicanen en de pakhuizen van Tapijten.

Ik zal hier een zaak byvoegen die ik getrokken heb uit een kleine reis van Vlaanderen, welkers Auteur zich niet bekent maakt. " Op „ den dag van Maria Hemelvaart / zegt hy werd te Antwerpen een „ plechtige omdragt gedaan / waar in Semelé en haar Zoon Bacchus „ vertoond werden / zittende op een wagen. Men neemt een Jong„ man klock en vet en een Dogter van de eyge gestalte die men op „ een vat laat zitten / in die gestalte als of ze gedurig de bouteille „ leegden. Den Auteur zegt 'er niet meer van. U E. zult zig we„ gens die Mommery verder laten onderregten.

Men is te Antwerpen in de Herberg de Bouwman wel gelogeert; en te Brussel in de Spiegel / in de Keizerin / en in de goude fontein.

Te

Te Gend zal U E. het groot yzer Canon zien 't welk op een van de plaatsen ten toon gesteld werd. Het Afbeeltzel van Karel de V. op een kolom / &c.

Brugge komt my voor als een zeer schone stad / daar men na mijn oordeel niet genoeg van spreekt.

De gene die geen Jagt hebben om na Engeland over te steken / hoeven zig niet te schamen om haar van Paketbooth te bedienen / is dat klein scheepje zo aanzienlijk niet / het is niet min veilig / en wel zo bezeilt.

Don Antonio de Guévarra Bisschop van Mondonedo en Predikker van Karel de Vyfde heeft geschreven dat zo men een zakje vol saffraan op zijn hert leide / men de walgingen en brakingen niet onderhevig zou wezen die de Zee aan de gene veroorzaakt die niet gewoon zijn te reizen. Die Auteur verzekert dat hy dit beproeft / en zig wel daar by bevonden heeft / toen hy zijn Meester na Africa volgde ten tijde van de onderneming op Tunis.

Het is by na onmogelijk de weg te reguleren van de gene die de reize na Italien willen doen / om dat zulks afhangt van de kant, welke zy willen inslaan / en van het verblijf dat zy 'er menen te houden. De algemene raad die men hen geven kan / is de kaart te bestuderen, en hun reis zodanig aan te leggen / dat zy de laatste dagen van de Vastenavont te Venetien zyn / de goede week te Romen, en het Octaaf van 't H. Sacrament te Bolonien. Dat zy zig onthouden van in de grote hitte te Romen te komen. Dat zy het land door kruissen en het zelve zo veel bezien als mogelijk is / en trachten om niet twee malen dezelve weg af te leggen. Zo ze zig gedurende de Vastenavont te Venetien niet hebben konnen laten vinden / moeten zy 'er ten minsten het Feest van de Hemelvaart zien.

Het kon een aangename zaak wezen voor twee of drie Reizigers zig by een te voegen; dikwils geeft dit meer vreugde; men merkt de dingen beter op / en men schept meer behagen in 't zien van dezelve. Ter goeder uure dan als eerlijke lieden / menschen van een humeur zig zo ontmoeten.

Maar het gaat met die verbintenissen gelijk als met de huwelijken; als de humeuren niet over een komen / was het beter dat men nooit by malkander gekomen was. Zommige zyn nieuwsgierig / willen alles zien en nauwkeurig onderzoeken / zig weinig bekreunende of ze eens een regenbuy uitgestaan hebben / of de spijs voor haar middagmaal

Zommige menschen hebben my gezegt dat ze haar wel bevonden hadden van op haar maag een zakje fyn gestampt zout gelegt te hebben. En anderen hebben my verzekert dat het beste middel was, altyd dag en nagt onder de neus te hebben, een stuk aarde; Men moet 'er provisie van opdoen in een Keulsche pot daar ze versch in bewaart werd, en als ze droog begint te werden, moet men een ander nemen. Citroen is goet, als mede gekonfyte Gengber na de braking.

dagmaal wat koud vinden / als ze maar iets ontdekken of eenig nut doen konnen. Andere reizen gelijk de paarden van de Boden / nog Inſcriptien nog Bibliotheken, bekoren hen / als ze maar een goet bed en goet eeten hebben. Men moet malkanderen dan kennen eer dat men zig in een gezelſchap begeeft.

Voor het overige moet men niet met groote troppen in Italien reizen. De Herbergen zyn 'er zo ellendig / dat men 'er dikwils nog eten nog bedding zou vinden zo 't gezelſchap te groot was.

Men moet niet verzuimen zig met eenig werktuig van yzer te voorzien / daar men zyn deur van binnen mee kan ſluiten. Het is ligt zodanige uit te vinden / en 'er van verſcheide zoorten te laten maken. Dikwils gebeurt het dat de deuren van de kamers daar men ſlapen moet nog grendel nog ſlot hebben / en men weet dat de gelegentheit een dief maakt.

De nieuwsgierigheit van een Reiziger / inzonderheit van een die jong is en de wereld gaat zien / om menſchelijke ommegang te leeren; moet zig niet aan het onderzoek van onbezielde rariteiten bepalen. Men moet de Hoven der Princen zien / als men van zoo een rang is om aldaar te kunnen verſchynen. Men moet ook de goede geſelſchappen zien; na de gene vragen die vermaart zyn in konſten en wetenſchappen / en hen gaan bezoeken. Men leert niets met zekerheit als van dat zoort van menſchen / en trekt in alle opzigten nut uit hun ommegang.

Om in de ſlegte ruſt plaatſen te voorzien / zo men niet een bed met al zijn toebehoren mee brengt / moet men ten minſten voorraad van lakens en dekens op doen. Het is niet uit hoofde van viezigheit; maar om zig te bevrijden van de ongemakken die uit een onzindelijk bed ontſtaan / en die de gezondheit veel benadelen konnen.

Al was het maar met oogmerk om zo een heilzaam goet te bewaren / behoorde men ook alle ſoorten van overdaad te vermijden. En voor het overige / zo men zig te binnen brengt dat men op reis meer als gemeen voor toevallen bloot ſtaat die de ruſt van 't leven konnen ſtoren / moet die overdenking een nieuwe beweegreden wezen om aan te zetten tot het niet vergeten van de voornaamſte pligten.

EYNDE van het BERECHT voor de REIZIGERS.

ALPHABETISCHE LYST

VAN DE

* Palazzi.

*PALEIZEN

TE

ROMEN,

Die het meeſt waardig zyn van Reizigers bezigtigt te werden, 't zy wegens de ſchoonheit van Gebouw, het zy wegens de *Cabinetten*, *Bibliotheken* of andere *Curieuſe* dingen die men 'er zien kan.

Men noemt de Architecten van die Paleizen, *welkers Bouwkunde het meeſt geroemt werd.*

Et Paleis van de Cardinaal *Alexandrini.*	Door *Pietro Domenico Pacanelli.*	Op de plaats van de H. Apoſtelen.
Van de Hertog *d'Altemps.*	Door *Martin Longhi* den oude.	Nel Rione del Ponte.

Van

Van de Prins *Altieri.*	Door Jan Antonio *Rossi.*	*Al Jesu.*	
Van de Koningen † van *Engeland.*	Door de *Bramante.*	*Al Borgo nuovo.*	† Dat Paleis behoort tegenwoordig aan het Huis Colonna.
Van de Hertog *d'Aquasparta*, of van *Cesis.*		*Riono del Borgo.*	
Van de Marquis *d'Ariano.*		*Rione di Trevi.*	
Van de *Signori d'Asti.*	Door Antonio de *Rossi.*	Op de plaats St. Markus.	
Van de Sign. *Arsoli.*		*Rione di Parione.*	
Van de Cardinaal *Azzolini.*		*Rione del Borgo.*	
‡ Van de Prins *Barberin* Palestrini.	Door Pieter *Ferrerio.*	By de vier fonteinen.	‡ Daar zyn twee Paleizen Barberins.
Van de Graaf *Bighazzini.*	Door Karel *Fontana.*	Op de plaats St. Markus	
Van de Signrs. *Bonelli.*	Door P. Dom. *Paganelli* Dominicaan.	*Rion de Monti.*	
Van de Prins *Borghese.*	Door Ant. de *Batistis.*	*In Campo Marzo.*	
* Het groot Paleis van dezelve.	Door Marten *Longhi.*	Op dezelve plaats.	* Ziet Vigne Borghese.
La Loggia correspondente van het zelve Paleis.	Door *Flaminio Pontio.*	In het zelve Paleis.	
Van de Hertog van *Bracciano.*		By *Pasquino.*	
Van de Marquis de *Bufalo.*	Door Franc. *Peperelli.*	Op de plaats Colonna.	
Van de *S S. Buon Compagni.*		*Rione del Ponte.*	
Van de Hertog *Caffarelli.*	Op de afschetzing van *Raphael* d'Urb.	*Alla Valle.*	
Van het Capitolium. Het ligchaam van het middelste Gebouw alwaar de Senatoren by een komen.	Begonnen door Michel *Angelo*, voltooit door Jaq. *della Porta*, en door Jer. *Rainaldi.*	*Rione di Campitello.* Het is de oude berg *Celius*, *Capitolinus*, *Tarpejus.*	
* Het Paleis der *Conservatoren* aldaar.	Door M. Ange en Jaq. *del Duca.*	*Rioni di Colonne.*	* Een gedeelte van 't zelve Gebouw.
Capranica.			

	Van de Prins *Carbognana.*	Mart. *Lunghi* op de affchetzing *dellaPorta.*	By de Fontein van *Trevi.*
	Van de Cardinaal *Carpegna.*		Rione di S. Euftachio.
† Ziet Monteca-vallo.	† Cavalieri.		R. di S. Angelo de Pefcaria.
	Van *S. Spirto* der *SS. Cafali.*	Door *Ottaviano Mafcherini.*	Al Borgio Vechio.
	Van *S. Cenfi.*	Door *Jul. Romein.*	Aan 't Tolhuis.
	Van de Hertog van *Ceri*	Door M. *Longhi* de oudfte.	By de Fontein van *Trevi.*
	Het Paleis van de *Kancelery.*	Van *Bramante* , en van *Sangelli.*	*Rione di Parione.* Dicht aan St. Laur. in Damafo.
	Van de Cardinaal *Chigi.*	Door Balthafar *Peruzzi*; van *Sienne.*	In de *Longara.*
‡ Daar zyn drie Paleizen *Chigi.*	‡ Van D. Auguftyn *Chigi.*	Jaq. de la *Porte* Car. *Maderni*, en Fel. *della Greca.*	
	Van de Cardinaal Flavio *Chigi.*		Te S. Apoftolo.
	Het binnenfte.	P. *Carl. Maderni.*	Te S. *A*poftolo.
	De Voorgevel.	Door Cav. *Bernin.*	
	Het Paleis der Jefuiten, *College* Ro.	Door Barthelm *Ammanati.*	In 't Romeinfche Collegie.
	Het Collegie van de voortplanting des Geloofs.	Door Cav. *Bernin.*	*R. di Campo Marzo.*
* Daar zyn drie Paleizen *Colonna.*	* Van de Conneftable Colonna.		*Rioni di Trevi.*
	Van de *Confervatorex.*	M. Ange en Jaq. *del Duca.*	In 't Capitolium.
	Cornari.	Door Jaq. *del Duca.*	Aan *Font di Trevi*
	Van den Card. *Corfi.*		*Rione della Regola.*
	Van de Marquis *Corfini.*	Op de Affchetzing van *Bramante.*	*R. del Ponte.*
	Van de SSri. *Coftaguti..*		*R. di S. Angelo in Pefcaria.*
	Van S. *Cofta.*	Door *Balthafar* de Sienne.	*Strad. borgo di nuova.*
	Van de Marquis *Crefcenti.*	Op de Affchetzing van J. *Crefentii* door N. *Sebregundi.*	*A la Rotonde.*

Van

Van de SSri. Sta. *Croce.*		*Rione della Regole.*	
Van *Capis.*		*R. di Parione.*	
Van Cardinaal *Dezza* (by de Borghesen.)	Door Marten *Zonghi.*		
Van de H. *Geest.*	P. O. *Mascherini.*	*R. del Borgo.*	
Van de Card. *d'Este.*	Door J. *de la Porte.*	Te la *Ciambella.*	
Falconiere.	Door C. F. *Borromini.*	*Strada Giula.*	
Farneze. By het *Campo di fiore.*	Van *Sangallo.* De kroonlyst is van *M. Ange*, mitsgaders de Sieraden van 't Hof. De Galdery wierd door Jacob *da Vignola* voltooit, en de Voorgevel die op de *Strada Julia* is, door J. *Barrozo da Vignola.*		
Van *Fiorenzola.*		R. *di Parioni.*	
Van de Marquis *Fonsechi.*	Door Horace *Torregiani.*		
Van Cardinaal *Franzoni.*		R. *del Ponte.*	
* Van de Hertog *Gaetani.*	Op de Affchetzing van Barth. *Ammanati.*	*Al Corso.*	* Men spreekt veel van de Trap van dat Huis.
Van de Vigna *Guila* (van Paus Julius III.)	Door Jaq. *Barozzi Vignola.*	Buiten de poort *del Popolo.*	
Van SSri. *Gottifredi.*	Door Camilli *Arcucci.*	Op de plaats St. Markus.	
Van S. *Jan de Latran.*	Door Cav. Domin. *Fontana.*		
Van de *Jesuiten.*	Barth. *Ammanati.*		
Van de Prins *Justiniani.*	Jan *Fortana.* De deur is van *Borrommi.*	By St. Louis.	
Van de Marquis *Lancelotti.*	Door P. *Ligorio.*	Plaats Navona.	
Van SSri. *Lancelotti.*	Door Carlo *Maderni*; de deur is van *Dominichio.*	*Alli Coronari.*	
Van St. Jan de *Latran.*	Domin. *Fontana.*	R. *de Monti.*	
* Van de Marquis *Massimis.*	Door *Balthasar* de Sienne.	*Alla valle.* Daar zyn 2. Pal. *Massimis.*	* In 't Jaar 1455. drukte men voor de eerste maal te
Van de Hertog *Mattei Mazarin*, of van Zagarola.	Carlo *Maderni.*	*Piazza Mattei.* Regt over St. Sylvester.	

Romen in dat Huis.	*Medicis.*	Paul *Marofcelli.*	*Piazza Madonn.*
	Ander Paleis *Medicis.*	Door *Annibal Lippi.*	In de *Trinité de Monti.*
	Mignalli.		*P. de Parione.*
	Van Cardinaal *Millini.*	Door Ant. di S *Gallo.*	Te S. Sauveur *delle Capelle.*
	Van *Monaci* di St. Paulo.	Door Horace *Torregiani.*	
	Van *Monte Cavallo.*	Door Cav. Domin. *Fontana.* *La Loggia della Benedittione* is van Cav. Bernin.	Op d'oude M. Quirinal. R. *di Trevi.* Die door Urbaan de VIII. gebouwt wierd.
	Het gene door Paus V. gebouwt wierd, is van	*Flaminio Pontio.*	
	Van de Marquis *Muti.*	De Voorgevel op de plaats van de H. Apostelen, is van de Marquis *J. Baptist Muti.*	
	Van de Cardinaal *Negroni.*	Door Barth. *Ammanati.*	*Rione di S. Angelo.*
	Van de Cardinaal *Nerli.*	De Card. Dom. *Fontuna.*	By de 4. Fonteinen.
	Van 't St. Officio.		
† Op de Puinhopen van het Thater van Pompejus.	† *Orsini*, aan Cardinaal Pius.		*Campo di fiore.*
	Van SS. *Pallavicini.*		*Rioni di Campo Marzo.*
	Van de Marquis *Paluzzi* d'*Albertoni.*	P.J. de *la Porte* heeft de binnenste Siéraden gemaakt. 't Portail is van Jer. *Rainaldi.*	*Piazzi di Campitelli.*
	Pamfile, daar Dona Olimpia logeerde.	Door Jer. *Rainaldi.*	Plaats Navoni.
* Ziet 'er de schone Galdery van Pietro de Cortona.	* *Pamphile.*		Na het Coll. Rom.
	Klein Paleis van *Parma.*		A la *Longara.*
	Van SS. *Patritii.*		*R. di Colonna.*
	Van SS. *Petroni.*		*R. della Pigna.*
‡ Inzonderheid 't Beelt van Adonis.	‡ Van SS. *Pichini.*		Plaats Farnese.
	Van Commandeur *del Pozzo.*		*R. di Parione.*
	Van *Raphael* d'Urbino.	Op zyn afschetzing uit gevoert door de *Bram.*	*Al Borgo nuovo.*

Riari

Riari, alwaar Koningin Christina logeerde.		*A la Longara.*
Van S. *Rondanini.*		*R. di Colonna.*
Van SSri. *Rocci.*		*R. della* Regola.
Van S. Dominique *Rossi*, Vader van de Prentkoper op de plaats.	Door J. Marie *Baratta.*	*Ju'l Gianicolo.* *Alla Longara.*
Van de SSri. *Sachetti.*	Ant. de S. *Gallo.*	*Strada Julia.*
Van de Hertog *Salviati*, gebouwt door Card. Jan *Salviati* om 'er Hend. de II. in te logeeren.	Door *Nanni Lippi*, *di Bacco-Bigio.*	*Alla Longara.*
Van la *Sapience.*	Jaq. de la *Porte.*	R. *di S. Eustachio.*
Van Prins *Savelli* op de puinhopen van het Theater van Marcellus.		
Van de Marquis *Serlapi* (niet voltooit.)	Door Jaq. de *la Porte.*	In 't Romeinsch Kweekschool.
Van de Marquis *Silvestri.*	Door *Balthasar de Sienne.*	Te St. Laurens *in Damaso.*
Van de Hertog van *Soro.*	Door de *Bramante.*	*Piazza di Chieza nuova.*
* Van de Cardinaal *Spada.*	Door Jul. *Mazzoni.*	
Van D. *Strozzi.*		R. *di Eustachio.*
Van SSri. *della Valle.*		Ibid.
Van SSri. *Varesi Vatican.*	Door verscheide Pauzen en verscheide Architecten.	R. *della* Regola.
Van SSri. *Verospi.*	*Honorio Longhi.*	*Nel Corso.*
Van la *Vigne* Borghese.	Door Jan van *Sanzio*, Flam.	Buiten de Poort Pinciani.
Van la *Vigne* Julie.	Door Jac. *Barozzi da Vignola.*	Buiten de Poort *del popolo.*
Zagarole, of *Mazarin.*		Agter St. Sylvester.
Zagarole, ziet *Mazarin.*		

* Geeft onder anderen agt op 't Beelt van Pompejus.

Men

Men kan hier byvoegen.

Alberici.
Alberini.
* Aldobrandini.
† Aldobrandin,
Andofilli.
Aquavivi.
Aquilanti.
Arfoli.
Aftalli.
Baccelli.
Bentivogli.
Bernini.
Boccapaduli.
Bottini.
Butii.
Cappofucchi.
Carobino.
Cafali.
Cafanatta.
Cavalleti.
* Cefarini.
† Cefis.
‡ Cefis.
Ceuli.
Chiavarini.
Cicchini.
* Cimarra.
Conti.
Falconii.
Ferrini.
Fioravanti.
Florentii.
Fonfeca.
* Gabrielis.
Gherardi.
Lancia.
Landuca.
Lanti.
* Lodovifi.
† Lodovifi.
Manfroni.
Maraldi.
Van S. Marc.
Marciani.
Mauri.
Melchiori.
Mignanelli.
Mozzi.
Nari.
Palumbara.
Patritii.
Raggi.
Ricci.
Roberti.
Rofpligiofi.
Ruggieri.
Rufpoli.
* Rufticucci - Sannefii, ou Maffei.
Sciarra.
Sforza.
* Theodoli.
Torres.
* Vaini.
Varefi.
Vecchirelli.
Velli.
Vicovano.
Vittorii.
* Des Urfins.
† Des Urfins. &c.

Alphabetifche Lyft van de voornaamfte Vignes of Lufthoven die de Reizigers bezigtigen konnen in de ftad en nabuurfchap van dien.

De Vigni Aldobrandini aan de Pamfiles / Rione de' Monti by de Dominicaner Nonnen. Daar ziet men de oude Schildery / die men noemt de Aldobrandinsche Bruiloft / dewelke in de Baden van T. Vespafiaan op de Berg Efquilin gevonden wierd.

De Vigne Aldobrandine gezegt Belvedere te Frafcati.

De Bagniaia aan de Hertog van Lanti, (gebouwt door de Cardinaal François Gambera.)

Het

De Casino Barberino op de Bolwerken van S. Spirito. (Een schoon gezigt op de stad.

De Tuinen van den Paus op Belvedere.

De Vigna of Villa Benediti tegenwoordig aan de Hertog van Nevers buiten de poort S. Pancrace.

De vermaarde Vigna Borghese buiten de poort Pinciane.

De Vigna Borghese, gezegt Monte Dragone te Frescati.

Caprarola aan de Hertog van Parma, gebouwt door den Cardinaal Alexander Farnese. (Jaq. Barozza du Vignola was 'er Architect van en het gelukte hem zeer wel. Dat huis is agtien mijlen van Romen en voldoet de nieuwsgierigheit van den Reiziger wel.

De kleine Tuin van den Cardinaal Flavio Chigi. Tusschen St. Maria Major en de vier fonteinen (veel kleine water-stralen. Daar zyn verscheide rariteiten in het Palazzo en onder anderen een uittermaten schone Nomie.)

De Vigna Costaguti by de poort Pia.

De Tuinen van Este te Tivoli.

De Vigna Farnesa op den Berg Palatin (alwaar de Paleizen der oude Koningen en Roomsche Keizers stonden. Een schoon gezigt van de hoogte.)

De Vigna Ginetti te Velliti.

De Vigna Justiniani buiten de poort del popolo en vyftig schreden daar van daan. (Aan 't in komen ziet men een zark waar op met zeer leesbare letters dit oud en aangenaam Grafschrift uitgehouwen is. *Hic sita est Amymone, Marci optima &* * *pulcherrima; Lanifica, pia, pudica, frugi, casta, Domiseda.* Het is net de Vrouw door Salomon beschreven. Spr. het laatste Kap.)

* *Suband. uxor.*

De Vigna of Villa Ludovisia, aan de Prins van Piombino, op Monte-Pincio, of van de Triniteit.

De Villa Ludovisia of van Guadagnole te Frescati.

De Vigna Madame aan de Hertog van Parma, een myl van Romen, onder de Montemario.

De Vigna Mattei, te la Navicella. Een schone plaats t'eenemaal verzuimt. Zeer vele Antike stukken van de Beelthouwers konst. Daar is een Faustine die zeer wel bewaart is / en het schoonste aangezigt van een Beelt dat ik nog gezien heb.

De Vigna Medicis op de Monte della Trinita.

De Vigna Montalte of Savelli, op den ouden Mons Viminalis tusschen S. Marie Major en de Baden van Diocletiaan. Zeer schone wandelingen.

De Tuinen van de Paus te Monte Cavallo en te Belvedere.

De Vigna Pamfile of Belrespiro buiten de poort van St. Pancrace.

Een Grote en schone Tuin / dog niet onderhouden.

Ik zou nog hebben kunnen aantekenen de Lusthoven Cianti, Lanti, Odeschalchi, Ferfallina, Cesærini; Ec. De Tuinen Colonne van * la Sapience van S. Onufre, en verscheide andere Gemeenschappen.

* Tuin der Genees-kruiden.

Lyst van eenige der Kerken welkers Bouwkunde het meest geagt is, met de namen der Architecten of Bouwmeesters. En by geval, eenige van de voornaamste Schilderyen die men in de Kerken ziet.

S. * Agnes op de plaats Navona, is van den Cav. Rainaldi, uitgezondert de Voorgevel / de Koepel en de Sacristie dewelke van de Borromino zyn. (De Schilderyen van de vier hoeken van de Koepel / zyn van J. B. Guali; de Koepel van Ciro Ferri, en het Gewelfzel van de Sacristie, van P. Perrugin.)

* Gebouwt als een Grieks Kruis.

S. Andrea Novitiat der Jesuiten van C. Bernin. (De Kerk is ovaal en zeer schoon / hoewel klein.)

S. † Andrea delle Fratte, de Guerra. De beschote plaats op de Galdery boven de Kerk / de Koepel en de Toren zyn van Cavalier Borromini.

S. ‡ Andrea della Valla van Carel Maderni.

De pragtige Kapel van de Familie Ginetti is van de Cav. Carlo Fontana de jonge.

De Kapel Strozzi is van M. Ange. De Kapel Barberini is ook volmaakt schoon.

De Historp in natte kalk geschildert / van St. Andreas in 't Gewelfzel boven de Galdery / en de vier Evangelisten in de Koepel, zyn van Dominichin. Het overige van de Koepel is van Cavalier Lanfranc. Daar is in 't Klooster een St. Sebastiaan, en een St. Gaëtan van Guido.)

† Die Kerk behoorde eertyts aan de Schotse Natie.

‡ Op de Puinhopen van het Theater van Pompejus.

St. Antony der * Portugeezen, de Voorgevel is van Martin Longhi, de jonge.

St. † Athanasius der Grieken van Martin Longhi den oude.

St. ‡ Bri-

* Daar is ook een Gasthuis daar de Portugeeze Pellegrims drie dagen wel onthaalt werden.

† Gebouwt door Greg. XIII. in 't Jaar 1577.

St. ‡ Bibiane. De Voorgevel van de Kerk en het Beelt van St. Bibiane zyn van den Cav. Bernin.

S. Karel Borrhomée al Corso (een van de schoonste Kerken in Romen) van Honorio Longhi en van Martin zyn zoon. (De Schildery van het groot Autaar is van Carlo Maratti. Het grote voorvertrek van de Kerk en de Koepel zyn van Yacinthe Brandi. De twee kleine zyn van Louis Garzi, en Fr. Rosa.

S. Karel by de vier Fonteinen / van Caval. François Borromini.

S. Carel a Cattinari, van Rosata Rosati. De Voorgevel is van Jan Baptist Saria. (De Hoeken van de Koepel zyn van Dominichoni, het Beschot boven de Galdery van de Kerk / van Cavalier Lanfranc, en de Transito di S. Maria van Andreas Sacchi.)

S. Catharina Maagt en Martelares of van Funari. De * Voorgevel en de kleine toorn zyn van Jaq. de la Porte. (De Nonnen dragen zorg voor de kwalijk getrouwde Vrouwen / en de povere Zitelle pericolose. De Schildery van het groot Autaar is van Livio da Forli de Historien ter zyde / van Frederic Zucchero; de S. Marguerit en de kroning van de Maagt aan 't inkomen / van Annibal Caracche.)

S. Catharina van Sienne, te † Nagnanopoli van J. Bapt. Soria.

De kerk van Christus door de Wijze aangebeden; is van Cav. Borromino.

S. Faustin en Giovitta, volgens de Schets van Michel Ange. De Voorgevel is van Cavalier Fontana.

S. Gregorius in monte Celio, of All' Arco di Constantino, van J. Bapt. Soria. De Schilderyen van de * Kapel van S. Gregorius zyn van Annibal Carache. Men zegt dat die kerk gebouwt is ter plaatse daar het huis stond van Paus Gregorius de I. en dat de kleine Kapel daar geen Autaar is / by de Sacristie, de plaats is daar zyn bed stond.)

St. Jacob van de Ongeneeslijken / van François de Voltere, ten koste van den Cardinaal Marie Salviati.

St. Ignatius van het Romeins Collegie van Pater Horatius Crasso, Jesuit. (De eerste steen van die Kerk wierd in 't Jaar 1526 gelegt / en zy wierd in 't Jaar 1550 ingewijd / hoewel ze nog niet voltooit was. Men ziet 'er nog marmer nog vergultsel / en egter werd ze door vele kenders / voor de schoonste van Romen / na St. Pieter, gehouden. Het is een zeer schoon stuk van Bouwkonst. De Schilderijen van het Gewelfsel en van de drie grote Autaren zyn van Vader Andrea del Pozzo Jesuit, die zeer wel over de Schilder en Bouwkonst geschreven / en het een en het ander zeer wel werkstellig gemaakt heeft.

St. Hieronimus a Ripetta, of der Slavoniers; van Marten Longhi den Oudsten.

‡ By het oude gebouw gemeenlyk genaamt *Calluco.* De Reiziger kan 'er na vernemen.

*Gebouwt door de Card. Fr. de Cesis.

† Voor Bagnanopoli.

*Gebouwt door Cardinaal Salviati.

De Giesu Vecchio, een pragtige Kerk der Jesuiten en de eenigste die binnen Romen aan * JESUS CHRISTUS is toegewijd. De Kerk is van Jaq. Barozzo a Vignola; en de Voorgevel van Jaques de la Porte. De Schilderijen van het Gewelffsel en van de Koepel zyn van † Baccio en van Carlone. De Schildery van het groot Autaar is van Mutian; en dat van de Kapel van S. François Xavier, van Carlo Moratti. Het Gewelffsel boven het Autaar is van Carolini, en de Sacristie van de Careches. De Cardinaal Alex. Farnese heeft het grootste gedeelte van de kosten tot dat pragtig Gebouw gedragen/ 't welk den 25. November 1584 voltooit en ingewijd wierd. Men bewaard 'er het Ligchaam van S. Ignatius de Loyola (den 31. July 1556 gestorven/ en den 12. Maart 1622 gecanoniseert. Naast aan het groot Autaar is het Graf van den Cardinaal Bellarmin (zonder Lofreden) door den Cardinaal Odoard Farnese zyn boezem Vrient opgeregt.

* Aan J. Christus onder de naam van Jesus. Daar zyn 'er verscheide toegewyd aan S. Salvator. Maar volgens het denkbeeld van het Volk, zyn J. Chr. en S. Salvator, twee onderscheide Heiligen.

† Bacickio, Gauli, van Genua.

S. Jan Bapt. der Florentinen. De Schets van Michel Angelo/ daar men het model van zien kan/ wierd niet gevolgt/ en de Kerk wierd na dat van Jac. de la Porte Gebouwt/ maar de Voorgevel is niet voltooit. Het groot Autaar is van Borromino. De Schilderijen van de Kapel van het H. Crucifix zyn van de Cavalier Lanfranc. De Schildery van het Autaar van de Kapel Nerli is van Salvator Rosa, en die van de Kapel Capponi is van Santi Titi.

St. Jan van Latran, Hooft en Moeder van alle Kerken. De Borromini was 'er de voornaamste Architect van/ toen Paus * Innocentius de X. aldaar de laatste reparatien deed. De Schildery van het Autaar van het H. Sacrament, alwaar de kopere vergulde kolommen zyn vol aarde uit het H. Land gebragt/ is van Salvator. Het Orgel en de Sacristie zyn van hem en zyne leerlingen. Het Gewelffsel aan den ingang na de Grafnaalde/ is van den Cavalier Joseph d'Arpino en van Christoffel Pamarancio. Al de Schilderijen van † het doophuis zyn van Andreas Sacchi. Den Auteur van Roma la Santa zegt na een zeker Paus die hy aanhaalt/ dat 'er zo veel Altaten in die Heilige Moeder Kerk zyn/ dat God de Heer alleen in staat is om ze te tellen. Hy voegt 'er by dat 'er meer als twintig Concilien vergadert zyn geweest. Het was de verblijf plaats der Pauzen tot die tijd toe dat ze na Avignon gingen.)

* Daar zyn ook vele werken van Pius de V. Clemens de VII. en Alexan. de VII.

† Door Urbanus de VII. herstelt.

S. Laurentius in Lucina; (De grootste Parochie van Romen.) De schone Kapel van de Annonciade behorende aan de Familie Fonseca; is van de Bouwkunde van den Cavalier Bernin. En die van S Ant. van Padua aan de Familie Nunez, is van de Cavalier Rainaldi zo wel als het groot Autaar (boven het welke men een vermaart Crucifix van Guido ziet.)

S. Louis

S. Louis der Franschen van Jaques de la Porte. (De Schildery van het groot Autaar is van Francois Bassan. De S. Matthieu en de Historien van van de Kapel ter regterhand / van Caravage. Het Gewelffel van den Ridder Jos. d'Arpin, en de Kapel van St. Cecilia in natte kalk geschildert / van den Dominicaen.)

S. Lucas en St. Martine, van Pietro da Cartona, ten koste van den Cardinaal Francois Barberin. (Het Schildery stuk van het groot Autaar is van den vermaarden Raphael, maar niet op de beste wijze.)

S. * Marcel der Serviten, van C. Carlo Fontano. (De Schildery van de Kapel Frangipani is van Frederic Zucchero. De Kapel Taddée van l'Algardi; die van 't H. Crucifix van Perin del Vague, van de Pelgrino, en van Daniel de Voltere. (De kap van St. Franciscus is een van de Reliquien die men in die Kerk bewaart.)

* Op de puinhopen van een Tempel van Isis.

S. Maria in Portico in Campitelli, van de Cavalier Carlo Rainaldi. (Daar is een Lieve Vrouw van de mirakuleuste, en begaaft met een byzondere kragt om de Pest te doen ophouden. Na dat ze aan S. Galla Romeinsche Dame verschenen was / wierd ze door twee Engelen in handen van Paus Jan de I. gestelt / onder het geluid van alle klokken te Romen dewelke luidden zonder dat 'er iemand aan raakte. Daar zouden veel boeken nodig wezen om alle mirakelen te beschrijven die door deze zeldzame L. Vrouw uitgewerkt zyn.)

S. * Maria delli Angioli alle Thermi Diocletiani; van Michel Angelo.

* Ten dele gebouwt van de puinhopen der Baden van Maximiaan.

S. Maria dell' Horte; van Martin Longhi den oude.

S. Maria van Lorette van Fornari; van Jac. del Duca, en Ant. Sangallio. Het groot Autaar is van Honorio Langhi. (De Kapel del Presepio is van Fred. Zucchero. Daar zyn verscheide Schilderijen van Joseph d'Arpino.)

SS. Maria en Françoise, van Carl. Lombard.

S. Maria Major. De Voorgevel / aan de kant van de Predikstoel is van Cavalier Rainaldi.

De Kapellen van * Sixtus en de Paulynsche in die Kerk zyn van een ongemeene pracht. Op het groot Autaar van deze laatste die in haar geheel aangemerkt / zekerlijk de eerste overtreft / hoewel men 'er dikwils op 't eerste gezicht anders van oordeelt / wert het Beelt van S. Maria de grote door S. Lucas gemaakt aangebeden / toen Gregorius de Groot het zelve in Processie omdroeg om de Pest te doen ophouden / hoorde men Engelen rondom het zelve de Lofzang Regina Cæli &c. zingen. In de Kapel zijn verscheide stukken van Guido, en van Cavalier Joseph d'Arpino. De Koepel is van Civoni, en de Schilderijen van de Sacristie, van Passignani. Men laat 'er een ongelooffelijke menigte Reliquien zien / maar daar

* Door Sixtus de V. en Paulus de V. gebouwt.

zyn weinig fraaye onder; het zyn maar armen/ beenen/ kaken/ en andere gemene stukken.)

S. Maria van Mont Carmel, van Ottavio Mascharino.

S. Maria ad Montes, of Madonna de Monti van Jaq. de la Porte. (Men ziet 'er een schone Geboorte van Mutiaan.) Naast die kerk zag men voor dat ze gebouwt was/ een verlate † Klooster/ en op een plaats van de muur van dat Klooster/ een Beelt van de Maagt / daar men geen agt meer opsloeg. Dat Beelt verdrietig zynde over deeze verachting / bedacht op zekere morgen / zijnde den 25. April 1679. ik weet niet hoe veel mirakelen te verrichten. Dit maakte een groot gerugt; men liep 'er van alle kanten na toe; de geloften / en geschenken / maakten in weinig dagen een schat waar mede men een kerk bouwde om de Madonna beter plaats te geven / en haare Priesters onderhoud te bezorgen.

† Van de Nonnen van St. Clara.

S. Maria van Montferat, van Fr. van Volterre. (De Madona is van Pomarancio.)

S. Maria de la Paix door Alex. de VII. herstelt / is van Pieter Berettin van Cortone. * Het mirakuleus Beelt is in een rijk Tabernakel op het Autaar van het Kruis. Daar zyn eenige Schilderijen in natte kalk van Albano, in het Beschot op de Galdery. De kribbe/ van Jeronimus de Sermonetta; de Annonciatie of Boodschap/ van Marcel Venuci; de drie grote Schilderijen onder de kruisraam van de Koepel, van Balth. van Sienne. Men roemt zeer de Sibyllen en de Profeten door Raphael in de kapel van D. Aug. Chigi. Het Klooster en de beslote Binneplaats zyn van de Bouwkonst van Bramante.

* Haar byzonder Talent is de Duivelen te verdryven.

S. * Maria del Popolo van de Caval. Karel Reinaldi. Daar zyn verscheide dingen overig van de Bouwkonst van Baccio Pintelli. (Deze kerk is een van de rykste in Autaren / Kapellen en Graven/ Reliquien en Aflaten. De pragtige kapel van Aug. Chigi aan de H. Maagt van Lorette toegewijd / is van de Bouwkonst van Raphael. De schone Beelden van Daniel en Habacuc, in dezelve Kapel/ zyn van Cav. J. Laur. Bernin.

* Herstelt en zeer verrykt door Alex. de VII.

S. Maria van de Ladder † van Ottavio Mascherino.

S. Maria du Suffrage van C. Rainaldi.

S. Maria Transpontina begonnen door Balth. de Sienne de Zoon / en voltooit door Ottavius Mascherino. (Deze kerk is by het kasteel S. Angelo, en om die rede is het / dat men in dezelve kerk een fraaye kapel toegewijd heeft aan St. Barbara Patronesse of Voorzitster over de Vestingen. De Schildery van die Heilige op het groot Autaar is

† De History van het Beelt is byna dezelve als die van St. Maria ad Montes.

van

Daar is ook een miraculeuse Madonna.

van Cav. Jos. d'Arpini; de Historie van zyn Martelaarschap / en de Schilderijen van het Gewelfzel zyn van Cesar Rossetti naar de Afteekening van Joseph d'Arpin. De Liefhebbers bezigtigen zeer nauwkeurig het Crucifix 't welk tegen St. Pieter en St. Paulus sprak / toenze aan een pylaar die men daar ziet / vast gemaakt waren / en gegeesseld wierden.

S. * Maria in Vallicella, of Pozzo bianco van Fausto Rugghesio. Het klooster en de kleine kapel met de voorgevel zyn van C. Berromini. De Sacristie is na de teikening van Maracelli. De Schilderijen van het Gewelfsel van dezelve Sacristie zyn van P. de Cortone, zo wel als 't Gewelfsel van de kerk / 't Beschot op de Galdery / en de Koepel van het groot Autaar. De Presentatie en Visitatie in een van de kapellen zyn van Fr. Barocci. J. Chr. na 't Graf gedragen / is van Michel Caravage; de S. Philippus van Guido, en de Schilderijen van het groot Autaar / van Rubens. De Cardinaal Baronius is in die kerk begraven.

* Een Beelt dat bloet stort &c. gelyk dat van della Pace.

S. * Maria in Via; van Martin Longhi den oude.

* Ik heb elders van het mirakel van het Beelt gesproken.

S. † Maria in Via lata. De Voorgevel is van P. de Cortone, ten koste van Paus Alexander de VII. (Die kerk is op de puinhopen van de Boog van Gordiaan gebouwt. De kleine kapel van St. Lucas is zo men zegt / de plaats daar hy de Handelingen der Apostelen schreef / en alwaar hy het Beelt maakte van de L. V. dat in dezelve kerk aangebeden werd. Men bewaart 'er ook het Origineel van het boek der Handelingen / met * de eige hand van S. Lucas geschreven.)

† Het Volk zegt S. Maria inviolata.

* Van dezelve hand die het Beelt gemaakt heeft.

S. Maria de la Victoria; van Jan Bapt. Soria. (De pragtige kapel van de Cardinaal Fr. Cornaro is van de Bouwkonst van de Cav. Bernin. Hy heeft de Beelden ook gemaakt. De kapel van St. Francois is met verscheide Schilderijen van den Dominikaan versiert. In een andere plaats staat een klein Crucifix van Guido.)

De kleine kapel van St. Philippe de Neri, van de Cavalier Borromino.

St. Pieter. Ik heb reets veel van die vermaarde en prachtige Tempel gesproken. De Reiziger een Liefhebber zijnde van de Schilder en- Bouwkonst en genegen om onderregt te werden van al 't geen dat Gebouw belangt / heeft maar het * Templo Vaticano van Cav. Carlo Fontana te doorbladeren. By gebrek van dat / kan hy voor drie Julios op de plaats Navona een Plan van die kerk kopen / waar in hy de namen der Schilders en Architecten die 'er aan gewerkt hebben vinden zal.

* Het is een Foliant met figuren; in 't Jaar 1694. gedrukt.

S. † Suzanna, van Carlo Maderno, ten kosten van de Cardinaal Hie-

† In de Tuinen van Salustius.

Hieronimus Rusticucci. De Schilderijen van binnen die de Historp van Suzanna verbeelden / zijn van Balthasar van Bologne.

S. Yvon in de Sapience, van C. F. Borromini.

Alzo de meeste Kerken en Parochien die ik zo even genoemt heb / de voornaamste en wegens de Bouwkunde de meest geachtste zijn / heeft men ze gegraveert en zy werden verkogt by Giov. Giacomo Rossi alla Pace, op de plaats Navona.

HIS-

HISTORY

van het vermaard

RAADZELAGTIG GRAFSCHRIFT,

't welk by Bolonien gezien werd.

ÆLIA LÆLIA CRISPIS, &c.

Dat Grafschrift heeft zo veel gerugts gemaakt / en 't verstant der oordeelkundige Liefhebbers dermaten bezig gehouden / dat de Lezer mogelijk blyde zou geweest zyn / indien ik schryvende van Bolonien, iets gevoegt had by het gene zo vele menschen daar van gezegt hebben / en ik zou hen ook geern die voldoening gegeven hebben; maar het was onmogelijk daar van te spreken op een wijze die eenigzins voldoen kon / zonder zig in byzonderheden in te laten die wydlopiger zouden geweest zijn als mijns dunkens gevoeglyk was te doen toen ik mijn Reize schreef / 't welk my deed besluiten om 'er niemendal van te zeggen. Thans / nu de gelegentheit zich opdoet met deze nieuwe druk van mijne brieven / om eenige byvoegzelen by het derde Deel te doen / geloof ik dat het den Lezer / en voor al den weetgierigen Reiziger niet onaangenaam zal zyn / indien ik een gedeelte van de ledige plaats vol maak met een verkorting van 't gene ik eertijds uit de geleerde onderhoudingen van * Dr. Charles Cesar Malvasia, over deze Inscriptie by een verzamelt heb.

 Al-

* Vermaard Regtsgeleerde en Professor in de Regten te Bolonien. Hy heeft zedert een Latynsche Verhandeling over dat Subject laten drukken.

Alvorens men zig pynigt om dat Raadzel te ontvouwen / gelijk veele menschen vrugteloos gedaan hebben / is het nodig de History daar van te weten / en de woorden daar van te kunnen bepalen. De Heer Spon is de laatste dat ik weet die dat Grafschrift by gebragt heeft / maar hy heeft het gedaan gelyk vele anderen / op een zeer gebrekkelijke wijze / en hy heeft 'er niet van gesproken als zo een geleert Man betaamde.

Het oude Marmer / waar op dat Grafschrift over hondert twintig jaren nog te zien was / zijnde by toeval gebroken † liet die gene die 'er bezitter van was / 'er een Copy van graveren / dewelke geauthorizeert zynde / nu voor het Origineel verstrekt. Veel menschen door die onsmakelijke naam van Copy ten eersten afkerig werdende hebben 'er weinig achting voor / zonder nader onderzoek te doen; maar de twijfel waar in men wezen kan wegens de getrouwheit van de Copist, is de eenigste zaak niet die verlegentheit geeft. Te Milaan bewaart men een diergelijke Inscriptie, op parkement en met oude Gotische Letters / egter met eenige verandering en byvoegzels / en dat parkement werd by de Milanezers voor een authentyker stuk gehouden / als de Copy die men te Bolonien in 't Marmer ziet. Zy zeggen te Milaan dat zy de oudste van alle de Copyen hebben / en gevolglyk de waarste. En die van Bolonien antwoorden dat zonder zig te kreunen waar de Gotische Inscriptie te Milaan, van daan gekomen mag wezen / zy die niet aanzien als een Copy van haar Antiek en geven 'er zelfs geen agt op. Zy voegen 'er by dat ten opzigte van hun verlore Origineel, niemant is die redelijker wijze twijffelen kan dat de Copy die zy 'er van hebben niet getrouw zy / dewijl het niet alleen aldus bygebragt werd door verscheide Reizigers * van verscheide Natien, en gevolglijk niet baatzoekend / maar geloofbaar / die het gezien hebben voor dat het vernielt wierd; maar ook om dat het een klare waarheid is / dat alle Weetgierige van Bolonien, Vaders van menschen die op dezen huidigen dag nog leven / het zelve dikwils gezien en onderzogt hebben / en dat men 'er verscheide Copyen van heeft / die ze met haar eige hand gemaakt hebben. De Lezer zal hier de twee Inscriptien zien.

† Eenige tyd daar na, wierden de stukken door onachtzaamheid tot fondamenten van een huis gebruikt.

* Richard Wit, Engels Edelman, Jan Turrius, van Brugge. Marc George Draudius van Francfort, Fransman. Scot van Antwerpen. Nicolas Barnaud de la Creste, Fransman, &c.

De

De Inscriptie van Bolonien.

D. M.

ÆLIA LÆLIA CRISPIS
NEC VIR NEC MULIER NEC ANDROGYNA
NEC PUELLA NEC JUVENIS NEC ANUS
NEC CASTA NEC MERETRIX NEC PUDICA
SED OMNIA

SUBLATA
NEQUE FAME NEQUE FERRO NEQUE VENENO
SED OMNIBUS
NEC COELO NEC AQUIS NEC TERRIS
SED UBIQUE JACET
LUCIUS AGATHO PRISCIUS
NEC MARITUS NEC AMATOR NEC NECESSARIUS
NEQUE MOERENS NEQUE GAUDENS NEQUE FLENS
HANC
NEC MOLEM NEC PYRAMIDEM NEC SEPULCRUM
SED OMNIA
SCIT ET NESCIT CUI POSUERIT.

De Inscriptie van Milaan.

A M PP D

ELIA LELIA CRISPIS

nec Vir nec Mvlier nec Androgyna
nec Pvella nec Jvvenis Anvs
nec Casta nec Meretrix nec Pvdica
sed Omnia
svblata nec fame nec Veneno
sed Omnibus
nec Caelo nec Aqvis nec Terris
sed Vbiqve iacet
LELIA CRISPIS alias in cavo acvto

LVCIUS AGATHO PRISCIUS

nec Maritvs nec Amator nec Necessarivs
neqve Moerens neqve Gavdens neqve Flens
hanc nec Molem nec Pyramidem nec Sepvlcrvm
sed Omnia
scit et nescit qvid cvi posverit
hoc est Sepvlcrvm intvs cadaver non habens
hoc est Cadaver sepvlcrvm extra non habens
sed Cadaver idem est et Sepvlcrvm

AP

AM PP D

ELIA LELIA CRISPIS
NEC VIR NEC MVLIER NEC ANDROGYNA
NEC PUELLA NEC JVVENIS NEC ANVS
NEC CASTA NEC MERETRIX NEC PVDICA
SED OMNIA

SVBLATA NEC FAME VENENO
SED OMNIBVS

NEC CÆLO NEC AQVIS NEC TERRIS
SED VBIQVE JACET

LELIA CRISPIS ALIAS IN CAVO ACVTO
LVCIVS AGATHO PRISCIVS
NEC MARITVS NEC AMATOR NEC NECESSARIVS
NEQVE MOERENS NEQVE GAVDENS NEQVE FLENS
HANC NEC MOLEM NEC PYRAMIDEM NEC SEPVLCRVM
SED OMNIA

SCIT ET NESCIT QVID CVI POSVERIT
HOC EST SEPVLCRVM INTVS CADAVER NON HABENS
HOC EST CADAVER SEPVLCRVM EXTRA NON HABENS
SED CADAVER IDEM EST ET SEPVLCRVM SIBI

Vertalinge van de *Inscriptie* van *Bolonien.*

Aan de Onderaardsche Goden.

ÆLia Lælia Crispis, dewelke nog Man nog Vrouw, nog Manwyf is, nog Vryster, nog Jong, nog Oud; nog Kuisch, nog Hoerachtig, nog Eerbaar, maar dat alles te zamen. Die niet is gestorven van honger, nog door Staal, nog door Vergift; maar door alle drie: is nog in den Hemel, nog in 't Water, nog op de Aarde, maar over al. Lucius Agatho Priscius, dewelke niet is haar Man, nog haar Minnaar, nog haar Nabestaande; nog Droevig, nog Blyde, nog Schreiende, Weet en Weet niet voor wien hy dit gestelt heeft,

 't welk

't welk nog Gedenkteken, nog Pyramide, nog Graf is. (* De Inscriptie van Milaan voegt 'er by) dat is gezegt, een Graf dat geen Lyk vervat, een Lyk dat niet in een Graf besloten is, maar een Lyk 't welk te gelyk voor zig zelve een Lyk en een Graf is.

* Het is niet nodig in deze Overzetting op de andere verscheidenheden die 'er tusschen de twee Inscriptien zyn, te blyven staan.

De voornaamste Aanmerkingen die men tegen de Inscriptie van Milaan maakt/ zyn.

1. Dat de letters AM PP D/ die de plaats beslaan van DM (Diis Manibus) van de Inscriptie van Bolonien/ letters zijn die nooit dus gevonden worden in eenige Antieke Inscriptie; Dat zulks onbekent en ongebruikelyk is/ en gevolglyk met reden verdagt kan werden gehouden.

(De Milanezen haar Raadzel aan de Heren van de Universiteit te Padua gezonden hebbende/ om hen de uitlegging daar van te vragen/ gaven die van Bolonien dezen zin aan die vyf letters (AM PP D) Academicii Mediolanenses Patavinis Proponunt Dissolvendum. *Aenigma Malè Per Patavinos Declaratum.*)

2. Dat ELIA LELIA met een gemene E en niet een Æ een bewijs is dat de Copist gantsch niet nauwkeurig was en weinig bekwaamheit hadde.

E simplex loco dipht. A E occurrit nonnunquam; ad per me liceat, id fabreli errori ad scribere. Ez. Spanhem. Dissert. 2.

3. Dat het Neque Ferro 't welk buiten twijffel vergeten is geweest/ een tweede bewijs is dat die Copy gebrekkelijk is. En het is klaarblykelijk dat die twee woorden vergeten zijn/ om dat hun gebrek het gestel van de Inscriptie bederft/ alwaar het drievoudig getal altyd in agt genomen werd.

4. Dat de drie laatste regels daar by gevoegt zijn. En men bewijst het eerstelijk/ om datze in geen van de Coppen van Bolonien gevonden werden. Ten twede/ om dat elders * in een Inscriptie staande die geen over een komst met deze heeft/ het genoegzaam zigtbaar is dat het een stuk is door iemand hier bygebragt die liever heeft willen zyn vermaak nemen om de gene die het Raadsel zouden willen uitleggen/ nog meer verlegen te maken/ als het zelve op zoo een twijffelagtige manier te verhalen als hy het gezien had.

* Zulks is voor Niobé gedaan geweest. Ziet de Daphnica van Agathias.

De Heer Spon die deze twee Grafschriften onder malkanderen verwart/ zonder zelfs te weten of 'er twee zijn/ en of die twee het een van het andere verschillende zijn: Die eenige woorden vergeet/ andere verandert: Die 't Milaneesche byvoegzel opgeeft/ als of het te Bolonien behoorde/ en die de schikking van deze Inscriptie geheel en al verschikt en verandert/ &c. Veragt dezelve in 't algemeen/ en beweert dat het maar een kortswijl van een hedendaagse Schrijver is. Zijne redenen zijn.

1. Dat de Inscriptie die men te Bolonien ziet maar een Copy zijnde men daar op geen staat kan maken.

2. Dat de Æ † aldus gevoegt in ÆLIA LÆLIA zijnde een hedendaagse

† In plaats van A E.

daagse manier / men niet meer van noden zoude hebben / om de Inscriptie van valsheit te overtuigen.

3. Dat Ælia en Lælia twee verscheide Familien zyn.

4. Dat Agatho * Priscus twee voornamen zyn / zonder dat 'er eenige Familie by gevoegt is.

5. Dat die Inscriptie in zyn geheel belagchelijk is.

* Hy zegt altyd *Priscus* in plaats van *Priscius* 't welk men in de eene en de andere Inscriptie leest.

Op de eerste van die tegenwerpingen is al geantwoort. Wel is waar / het was ook te wenschen dat wy de H. Schriftuur van de eyge hand der geheiligde Auteurs hadden / maar de Copyen die wy 'er van hebben / hoewel Copyen, duizend en duizend malen gecopieert, en over gecopieert, verstrekken ons egter redelijker wijze tot Origine'en. Gelukkig indien wy 'er de eerste Copy van hadden / gelijk wy die van de Inscriptie van Bolonien hebben.

Om op de twede tegenwerping van de Hr. Spon te antwoorden / behoeft men maar te zeggen dat hy in de zaak zelfs dwaalt. Het is waar dat men gemeenlijk in de Antieke Inscriptien vind de A E en de O E dus afgezondert / en niet dus aan een gevoegt Æ, OE, maar men vind evenwel de een en de ander. In het weinige dat ik 'er van gezien heb / heb ik dikwils de Æ aan een gevoegt geremarqueert, en den Doctor Malvasia heeft een grote Verzameling van Inscriptien gemaakt die gewisselyk Antiek zyn / alwaar men het zelve kan zien.

Hy zegt ook, bynaam, voor voornaam.

Het is dan verwonderens waardig dat de Hr. Spon die zo veel oude gedenktekenen bezigtigt heeft / geen agt op zo een zaak gegeven heeft. Het is waar dat hy niet nauwkeurig is; en mijn oogen zyn 'er dikwils getuigen van geweest / wanneer ik eenige van zyne Copyen tegen de Originelen over gezien heb. Om te bewijzen dat hy zo weinig nauwkeurig is / moet men niet verder gaan als zyn Ælia Lælia zo als hy het bybrengt. Hy zegt stellig dat hy het gezien heeft / en egter verandert hy het zelve / keert het t' onderste boven / en zet 'er drie regels in die 'er niet staan.

Zyn derde tegenwerping heeft ook geen kragt. Want hoewel 'er een Familie Ælia en een Familie Lælia geweest is. Volgt daar niet uit dat een en dezelve persoon die twee namen niet heeft kunnen voeren. De Heer Malvasia heeft my laten zien een Ælia Flavia Melitada, een Aurelia Statilia Claudiana, een Vibia Salvia Varia, en een Maria Cæcilia Procilla, die vier onwraakbare getuigen zyn tegen de grondregel van den Hr. Spon. De drie eerste van die Romeinsche voer-

Men zou tegen de Hr. Spon voor een twede antwoort kunnen zeggen, dat men geen zekerheit heeft dat de gene die het Grafschrift op het nieuw marmer stuk overgebragt hebben, op die plaats nauwkeurig genoeg geweest zyn. Het zou wel kunnen gebeuren datze Æ gezet hadden voor A E.

My komt hier te binnen dat de Hr. Spon voor *Antiek* aanneemt, de *Inscriptie* van de *Donatie* van het Meer aan de stad *Geneve*, hoewel het woort PRÆF. daar geschreven is met een Æ dus aan een gevoegt.

voerden ieder de naam van * twee Familien; en de drie namen van de laatste / waren van drie Familien. De gene die de moeyte zullen willen nemen om het Tractaat te lezen dat O. Panuinus over de oudheid der namen geschreven heeft / † zullen breder zien hoe kwalijk de stelling van de Hr. Spon gegrond is.

De vierde tegenwerping die hy bybrengt tegen Agatho Priscus, is niet kragtiger als de anderen / en zelfs is ze nog zwakker / om dat het een dubbelde fout is. Hy zegt dat die Lucius Agatho Priscus, (of Priscius) geen naam van Familie voert / om dat Agatho en Priscus twee * bynamen zo wel als Lucius zijn / 't welk volgens zyn stilzwijgende conditie, een ongerijmde zaak is. Maar ten allen ongelukke voor de Hr. Spon, vind men dat niet alleen Agatho een Familie naam is / 't welk genoeg zou zijn om zijn zwarigheit te niet te doen; maar dat Priscus (of Priscius) een ander is / en dat de marmer steenen van Bolonien zelfs / en het omleggende Land / dikwils gewag maken van de Agatha en Agathonia, Prisca, en Priscia.

Eindelijk krijt de Hr. Spon die gantsche Inscriptie uit voor beuzelagtig, belagchelyk en ongerymt tot erbarmens toe; waar uit hy besluit datze door de Geleerde en eerwaardige oudheit niet voortgebragt is.

Daar op antwoord ik eerstelijk dat daar uit niet volgt dat een zaak belagchelijk en ongerijmt is / inzonderheit een Raadzel / om dat de Hr. Spon het niet verstaat. En ten tweede / zo stel ik tegen de Hr. Spon een aanzienlijk getal en zeer verstandige luiden / die een ander oordeel als hy over het Raadzel vellende / zig beyvert hebben om 'er de regte zin van te vinden / en hebben gemeent dat ze die eindelijk gevonden hadden.

Marius Mich. Angelus Professor te Padua heeft het A M PP D van de Inscriptie te Milaan dus uitgelegt Aquam Maris Pluviam Pluit Deus, en heeft gezegt dat het Regenwater was in zee vallende.

Richard Wit Engelsman heeft dat van Bolonien uitgeleit / van de Niobé de redelyke Ziel, en het Denkbeelt van Plato.

Jan Turrius van Brugge, verstaat 'er de eerste stoffe door.

François Scot van Antwerpen, een Gesnedene.

Nic. Barnaud, Fransman; de Filozofische steen.

* Andrea van Nesmond, Fransman; Vittery in Regtszaken.

Jan Casperius Gevartius, Octavius Boldoni en N. Veroni, de Liefde. (Deze zijn wel meest gevolgt.)

Mar-

* De Familie Ælia, en de Familie Flavia, &c.

† *Post Augusti tempora, Duo nomina Gentilitia multos usurpasse tam apud Auctores quam in Antiquis inscriptionibus observare est. Ut sunt Ap. Annius Trebonius Gallus, P. Coelius Balbinius Pius, &c.*

(Het is een zaak die thans gemeenlyk in Engeland gepractizeert werd, voor doopnaam te geven de naam van een Familie van nabestaande of vrienden. Filmet Soulhouse, &c. Filmet is een Familie naam.

* Eerste President van Bourdeaux.

Marcus Zuerius Boxhornius, een Duitscher; de Schaduw.
Fortunius Licetus, Professor te Padua; de Voortteling, de Vrintschap, en de Beroving.
Ovidius Montalban, Bolonois, de Kennip.
† M. de Cicogne Ingrande, van Poitiers de Pauzin Joanna.
Aldovrandus en Achilles Volta van Bolonien hebben gemeent dat ze de knoop los maakten met de vooronderstelling dat Lucius Agatho Priscius, waarlijk een Man was, en Ælia Lælia Crispus, een verfierde Vrouw, of een booze dwalende Geest, &c. Zy mogen zien hoe zy dat goet maken konnen.

† Hy veronderstelde met de Hr. Spon dat de Inscriptie niet Antiek was.

Zacharias Pontin heeft gezegt dat het drie Lyken waren, door drie mannen in het ‡ zelve Graf begraven. Het eerste, van Ælia een oude Courtisane, met een degen dood gestoken en begraven door Lucius (Gaudens) die 'er zig over verheugde, om dat hy haar erfgenaam was. Het tweede, van Lælia Hermaphrodite, een zoort van een kuische Vrouw vergeven en in 't water geworpen door Agathon haar Gemaal (moerens) bedroeft, om dat hy zig genoodzaakt zag tot dat uiterste te komen. Het derde, van een onkuische Jongeling, begraven door Priscus (flens) schreiende, die 'er op verlieft was geweest, en zyn verlies betreurde.

‡ Hy bewyst uit de Romeinsche History dat men dikwils verscheide lyken in een zelve Graf begroef.

Eindelyk Doctor Karel Cesar Malvasia die ik reets verscheide malen aangehaalt heb, en van wien ik de meeste dingen heb die ik hier ter neer stel, legt het Raadzelagtig Grafschrift uit met te zeggen dat het een Embryon of nieuw ontfange vrucht in 's Moeders ligchaam is, zonder gedaante en zonder ziel, en door een misdragt vergaan; het welk door Lælius of door degene die de vrugt droeg geschikt was; om Vrouw te zyn van Lucius Agathon uit eene nabestaande Familie, ingevalle die vrugt als een Dogter ter werelt kwam. Die geleerde Professor staat zyn gevoelen voor op een geestige en geleerde manier, door oneindig veel fraaye aanmerkingen te lang om hier plaats te vinden, en die de weetgierigen zullen konnen zien in de Verhandeling die hy in druk heeft laten uitgaan.

Ἔκτρωσις.

Om weer te keren tot de gewaande belagchelyke gedagten van den ongelukkige hedendaagse, dewelke volgens de Hr. Spon na alle schijn den Auteur van dat Grafschrift is (alzo een Oude zig met diergelijke beuzelingen niet zou willen ophouden) zal het niet kwaad zijn hier te zeggen, dat men dien Oudheitkender twee zaken antwoort. De eerste is dat ten opzigte van het Raadzelagtig Grafschrift, zo ver als Raadzelagtig, hy zig behoorde te binnen te brengen, dat de Raadzels, Leerzame Verdichtsels, Zinnebeelden, duistere Orakelen, en alle die manieren van de zaken bedektelijk uit te drukken, door de oude Philozofen, door de Koningen, door de deftige Theologanten, Heidenen, Joden, Christenen en anderen, zyn gebruikt

en bemint geworden. Het was na haar smaak meer als na de onze, een fyne, edele en voortreffelyke manier; zy bedienden zig zeer geern daar van, niet alleen in statige en gewigtige zaken, maar ook zo dikwils als 'er zig de gelegentheit toe opdeed. Om die waarheit te bewijzen, heeft de Hr. Malvasia verscheide Inscriptien die in opmerking genomen, en onbetwistbaar Antiek zijn, bygebragt. Ik zal 'er hier maar een ter neer stellen.

Het is eigentlyk geen raadsel; het is eerder een zoort van een Doolhof.

Mater, Filius & Filia,
Socer, Gener, & Nurus,
Avia, Neptis, Vir, & Uxor;
Uno eodemque tempore ac fato
sublati sunt.
Quæritur quot sint?
Sunt tres.

Maar in 't gemeen kan men zeggen, dat de Ouden die zekere luiden voorkomen met een verschrikkelijke statigheit, als of hun voorhooft altijd gerimpelt stond, en hun baard zedert vyftien of twintig Eeuwen altoos gegroept en grijs geworden was, die goede Ouden zeg ik, zelfs de wyste, en de grootste Philozofen, zijn niet vreemt geweest, van zekere * verheugingen des geestes, die in alle tyden, en onder alle Volkeren des Werelts behaaglijk zijn geweest.

* Ἐυτραπελια. Het is een onderwerp om geheeboeken over vol te schryven. Ziet de verzameling van Jan Heidfeldius.

——— *Nec enim Facundia semper*
Adducta cum fronte placet

Zegt een van hunne Poëten †. En wy zien ook, zonder buiten ons bestek te gaan, dat zo ze Pyramiden en Praalgraven voor haar Grote en Doorlugtige Mannen hebben opgeregt; indien zy 'er de History en Lofreden van gemaakt hebben in Grafschriften aan die Gedenktekenen vast gehegt; die Oude, die zelve Goddelyke Oude hebben zomtyds dezelve zorg gedragen voor honden, katten, paarden, en ossen, &c. Na dat ze die pragtige Lykstatien aangedaan hadden. Het Grafschrift van een Papegaay 't welk ik eertijds op een kruik in 't Cabinet van den Cardinaal de Massimis gezien heb, heeft iets in dat zo behaaglijk is, dat ik niet nalaten kan om het zelve hier plaats te geven, als een staaltje van de Geest van een der Ouden welkers statigheit, zo het zo is dat den een of den ander van zo een grootte waren, hem niet belettede van zig zomtijds wat te verlustigen.

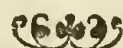
† Lucanus.

Vader Labbe haalt aan 't Grafschrift van een Wynkan, Heic Jacet Amphora vini. Licinia Philumena

Lusci-

Luſciniæ Philumenæ
Ex Aviario a *Domitior. Selectæ*;
Verſicolori, b *Pulcerrimæ*, c *Cantrici ſuaviſſimæ*;
Omnibus gratiis ad digitum pipillanti:
*In poculo * murrhino caput abluenti*:
Infeliciter ſubmerſæ.
Heu! miſella avicula!
Hinc inde volitabas,
Tota garrula, tota feſtiva!
Latitas modo
Inter pulla Leptynis loculamenta
Implumis, frigidula, clauſis ocellis!
Licinia Philumena
d *Deliciæ ſuæ*
Quam in ſinu paſtillis alebat.
In proprio cubiculo,
Alumnæ e *Kariſſ.*
Lacrumans poſuit.
f *Have*,
Avis g *jocondiſſima*,
Quæ mihi volans obvia
Blando perſonans roſtello
Salve toties ceciniſti.
Cave, Avis, h *avia Averna*:
Vale, & vola per Eliſium.

* *Pocula murrhina* a murrha lapide.

In cavea picta ſaltans quæ dulce canebat
Muta, tenebroſa nunc jacet in Cavea

a Domitiorum.

b Pro *pulcherrima.* Lit. H. nonnunquom tollebant Romani, & Sic aliquando occurrunt in nummis & Saxis, *Filippus*, *Triumpus*, *Gracevi &c.* Vide Diſſertationes Ez. Spanhemii.

c Pro *Cantatrici. Imploret Citharas*, *Cantatriceſque Choreas* Claud. *varron a dit auſſi* Pracentrix.

d Delicia, æ *au nominat.* (*Mea voluptas*, *mea delicia. Plaut.*)

e K pro C. in antiq. Romanorum ſcriptura ſæpius occurrit. V. *Quintil. L.* 1. *C.* 7.

f A ae.

g O pro U. freq. *Hercoli*, *Conſoles*, &c.

h Ziet wat 'er boven gezeit is van *Avernus* Ἄορνος.

Dit is na my dunkt genoeg om te doen zien dat onze Inscriptie niet belagchelyk, nog van een maakzel is, welkers Oudheid men met grond kan ontkennen. Maar my dunkt dat 'er nog wat bygevoegt moet werden. Dat is / dat al schoon men met de Heer Spon voorondersielde / dat die Inscriptie ongerymt was tot erbarmens toe, zo zou het een zeer slegte sluitrede wezen / daar uit te willen afleiden gelyk hy doet / dat ze niet Antiek zou zyn. Want gelyk men grote Versamelingen zou konnen maken van de Raadsels / en † Koddige uitvallen der Ouden; ‡ zoud men ook een goet getal Volumina met hare Kinderachtigheden kunnen vullen. Homerus / de * God Homerus / zou 'er voor zijn deel zoo veel kunnen beschikken als hy dik is. Dit zy in 't voor by gaan gezegt tegen zulke die een Afgod van hem maken / en tegen alle de gene / die door 't allerverblindste vooroordeel tot die lafheit vervallen van aan te bidden de gene die men in hun taal de OUDEN noemt. Ik beken dat ik nooit agt geef op de valsche inbeeldingen van menschen die zig aan zo een onredelyke eerbewijzing overgeven / zonder in my zelve zekere geheime smert te gevoelen / ontstaande uit de sterke afkeer die ik heb tegen al 't gene ik zekerlijk weet een uitwerking van vooroordelen te zijn. Ik geloof niet dat 'er ooit slegter stelling / te berde gebragt is nog ellendiger staande gehouden als die van de VOORTREFFELYKHEIT der Ouden, en inzonderheit in 't gene de vermaarde M. B. tegen de schrandere Opmerkingen van M. P. geschreven heeft. Ik hoop dat de Lezer deze kleine uitweiding ten beste zal afnemen. Ik heb my tegen de vloet die my daar toe drong niet kunnen aankanten / en ik geloof dat ik niet lang zal tegenhouden de lust daar ik dikwils mee bevangen werd om 'er meer van te zeggen.

† *Facetè dicta.* Aardigheden; verlustigingen des geest, boerterye.

‡ Zonder te spreken van de gene die tot ons niet gekomen zyn.

* By de Connestabel Colonna te Romen, is een schoon Antiek stuk *en Basrelief* daar men de gantsche History van deszelfs Vergoding ziet.

Om weer tot ons propoost te komen / en die stof plaizierig te verhandelen / zal ik hier een Modern Grafschrift byvoegen / 't welk door eenen Virtuoso van Bolonien na het Voorbeelt van onze Ælia Lælia gemaakt is. De Copy die 'er my te Bolonien van gegeven wiert / is niet t'eenemaal gelijkvormig met de gene die de D. M. uitgegeven heeft; maar niet wetende welke de opregte is / en vindende de eerste beter als de andere / zo houd ik my aan 't gene my het redelijkst voorkomt. In alle gevalle / de zaak is van geen belang / dewijl het maar het werk van een arme Hedendaagse is.

Dis Pedibus.
Sepulchro hoc non Lapideo, sed aqueo;
Aqueo tamen & Lapideo,
Sepultus est vivus & mortuus
Qui
Flammas aquâ extincturus

Aquâ

Aquâ fuit Ipsemet extinctus.
A nimio calore
Transiit ad aquas nivium , & usque ad Inferos
Cum in Cœlo micans Aquarius occidebat ,
Miser è Cœlo in aquas decidit.
Piscator in undis prædam non invenit ,
Sed undarum præda factus est.
Periit
Non Igne , non Aere , non undâ ;
Sed omnibus.
Non vino , non aquâ ;
Sed utroque.
Non ebrius , non sobrius ;
Sed utrumque.
Anno
Neque clauso , neque recluso ,
Mense
Neque menso , neque emenso.
Die
Neque primâ , neque ultima , neque mediâ.
Horâ
Nec Lucis , nec Tenebrarum.

(Lictor quidam ebrius , in puteum demersus ad finem anni , ante solis ortum , cum hauriret aquam quâ conflagrantem domum extingueret.)

Het drievoudig getal het welke altijd in het Grafschrift van Æia Lælia wert in acht genomen / gelijk zulks reets is opgemerkt / geeft mij aanleiding om hier bij de twee voorgaande te voegen / een * schone Inscriptie , waar in een schrandere Oude met een goeden uitslag iets diergelijks werkstellig gemaakt heeft.

* Op een Zegenboog voor Constantinus na het slaan van Maxencius opgeregt.

Flavio Constantino Augusto
Imperatori. Pontifici. Patri Patriæ
Ter maximo.
Auspiciis. armis. consiliis.
Ter felici.
Devicto Tyranno. deleta factione vindicata Republica.
Ter triumphanti.
Arcum. Urbem. animos,
S. P. Q. R.
expandit.

Om nu te voleindigen het geen ik hier had voor genomen wegens Ælia Lælia Crispis te zeggen / heb ik nog maar op twee nieuwe kleine zwarigheden te antwoorden daar de Hr. Spon niet om gedagt heeft/ maar die door anderen zyn opgeworpen.

Voor eerst zegt men dat het onder de Romeinen geen gebruik was de eerste * naam heel uit te schryven; dat zy'er niet als de eerste letter met een of twee punten van stelden / en datze zulks voor al in agt namen in de naam van Lucius volgens het zeggen van Ausonius.

* *Prænomen.*

Lucius una quidem geminis sed dissita punctis
Littera : Prænomen sic nota sola facit.

En voor het tweede werd'er bygevoegt / dat Nec Cœlo nec Aquis, nec Terris, voor Nec in Cœlo, nec in Aquis, &c. een fout is tegen de goede Latiniteit.

Om de eerste van die tegenwerpingen te beantwoorden / moet men het gemeen gebruik van een ander dat minder in gewoonte is / dog egter niet onbekent / onderscheiden. Het is zeker dat in het gemeen gebruik / A. C. L. M. P. Q. T. (by voorbeelt) by na altoos * in de Medailles en andere Antieke Inscriptien / Aulus, Caius, Lucius, Marcus, Publius, Quintus, Titus, &c. betekenen; maar dat gebruik 't welk het gemeenst geoeffent werd / sluit niet t'eenemaal uit het andere buiten gewoon gebruik / het welk is somtyds die namen heel uit te schryven. Ik zou van alle de gene die ik zo even aangehaalt heb / voorbeelden kunnen bybrengen / dog dewyl het voor al om de naam van Lucius te doen is en dat het ook die is dewelke Ausonius byzonderlyk aangehaalt heeft / zal ik my vergenoegt houden met die naam heel uitgeschreven te laten zien op de

* C. Werd dikwils gezet voor Cesar. M, voor Manius. P. voor Pater. Q. Quæstor.

de Zegenboog van Severus, een van de fraayste Gedenktekenen die wy nog van 't Oud Romen overig hebben.

Imp. Cæs. LUCIO Septimo M. Fil. Severo 1 *Pio, Pertinaci, Aug. Patri Patriæ. Partico Arabico, & parthico Adiabenico. Pontif.* 2 *Max. Tribunic. Poteſt. XI. Imp. XI. Coſ. III. Procoſ. & Imp.* 3 *Cæſ. M. Aurelio L.* 4. *Fil. Antonino* 5. *Aug. Pio, Felici. Tribunit. Poteſt* 6. *VI. Coſ.* Procos. P. P. *Optimis Fortiſſimiſque Principibus ob Rempublicam reſtitutam, Imperiumque Populi Romani propagatum, Inſignibus virtutibus eorum Domi Foriſque. S.* P. *Q. R.*

Ik zet hier deze Inſcriptie zo als ik ze tegenwoordig voor oogen heb in een Afſchetzing van de Boog van Severus die in myn Cabinet is: Maar zy is niet t'eenemaal gelykvormig met een andere Copy die ik van dezelve Inſcriptie heb. De *Variæ Lectiones* zyn met een ſter afgetekent 1. De andere Copy laat Pio uit. 2. Zy zet *Maximo* heel uit. 3. Ceſ. in plaats van Cæſ. 4. *Fil.* is uitgelaten. 5. *Auguſto* heel uit. 6. V. in plaats van VI. Gelyk het niet nodig was die hele Inſcriptie aan te halen, is 't aan de andere kant ook geen kwaad dat men het gedaan heeft.

Het is alzo gemakkelijk op de tweede zwarigheit te antwoorden / en het antwoord is dubbeld. Voor eerſt / om dat nec Cœlo, nec Aquis * geen fout in de Taal is / zijnde die manier van ſpreken met duizend en duizend Voorbeelden † by goede Auteuren aangenomen. Ten tweede / al was 'er eenige Barbariſmus in die uitdrukking / het gevolg dat men 'er uit trekken wil / zou niet min valſch zyn. Men heeft nooit gezien in wat tyd of wat land des Werelts het ook geweeſt is / dat ieder particulier zyn eyge taal zuiver geſproken heeft. Ook vind men zomwijlen fouten in de oude Latynſche Inſcriptien, en voor al in de Grafſchriften; te Romen zelfs en in de eerſte Eeuwen. Maar zo men verder uitbreid het woort Antiek 't welk de Hr. Spon gebruikt ter gelegentheit van Ælia Lælia, zonder zig nader te verklaren / en dat men 't zelve brengen wil tot de tyd van de tweede Antiquiteit die zich uitſtrekt tot aan de * agtſte Eeuw / wat vreemde taal zal men niet in verſcheide Gedenktekenen vinden / die zelfs van de vierde en de vyfde zyn. Om 'er een goet getal Voorbeelden van te zien / heeft men de oogen maar te werpen op de Grafſchriften die Boſius van alle kanten in de verſcheide Catacombes verzamelt heeft. Ik zou zonder veel aan te halen / in die Grafſchriften kunnen aantonen / de Spraakkonſt t'eenemaal verward; doch ik

* Voſſius zegt dat het een ſierlykheid is.

† ——— *Nunc tota Aſia Vagatur. Cicer. Philip.* 2.

Een vreeſſelyken ſteen die d'oude tyd hier liet
Beſtellen, by geval, en tot een merkſteen rechten.
Tot eenen Scheipaal, ——————— *Virg. En.* 12. *B.*
Ibam fortè via Sacra ——— *Horat. l.* 1. *Sat.* 9.
Natus eſt Regione Urbis ſexta ——— *Suet. de Domit. &c.*

‡ Ingeſloten.

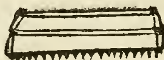
ik zal 'er maar een bybrengen ‡ zo om tot een staaltje te verstrekken / als om Bosius te verbeteren; en * drie andere Oudheits kenders / die het heel anders opgegeven hebben als het is. Men ziet het op een Marmer-stuk / in de vloer van de Kerk van † St. Agnes, waar henen het uit de nabuurige Catacombes vervoert is.

‡ Van 't Jaar 401.

* Celsus Cittad de Orig. en progr. Linguæ Vulg. C. 20. P. Aringh. L. 4. c. 25. Th. Reinesius, Class. 20. Num:197.

† S. Agnese fuor' di Roma.

DEPOSITA SUSANNA DI XS I I KALENDAS NOBEMBRES CONSVLTATV ANICI BASSI ET FL FYLIPPI VV CC QVAE BIXIT ANNIS PT MXXV FECIT CVM MARITO ANNVS P. M. SEPTE EXVPERANTIVS MARITVS SE VIVO VXORI DVLCISSIME SIBI ET POSTERISQVE SUIS HOC TVMVLVM FECIT.

* De Figuur die by de Cyffer van de naam van Christus staat / is na alle schijn een zaag.

* Ziet de gissingen van Ant. Bosius, van Jan Severani, en van anderen die over de *Catacombes* geschreven hebben.

WE-

WEGENS DE KRUISTOGT DER GENUEESCHE VROUWEN,

Waar van in dit 2de. Deel op de 23ste. Bladzyde gemeld is.

Ewijl ik in mijne Reisbeschrijving alle te ver uitlopende afweidingen / zo veel my mogelyk is geweest / heb trachten te mijden / zo vernoegde ik my in de twee voorgaande uitgaven een woort te zeggen van die zeldzame Kruistogt der Genueesche Vrouwen / die over * vier hondert jaren onder het Pausschap van Paus Bonifacius de Agtste geschiede. Maar dewyl de gelegentheit tegenwoordig zich op doet / om gelijk ik elders gezegt heb / dit Deel met eenige Vermeerderingen te kunnen vullen / meen ik dat deze niet min aangenaam als de andere zal wezen.

* In 't Jaar 1301.

De drie brieven van Paus Bonifacius werden te Genua onder de Handvesten van den Staat in 't publyk Paleis bewaart / en het is door gunst dat dezelve my mede gedeelt zyn. Ik zou niet willen verzekeren datze nooit uitgegeven zyn geweest; maar het zy hoe het wil / ik hebze nergens gevonden / wat onderzoek ik 'er ook na gedaan heb; en de zaak moet wel weinig bekent zyn / dewijl de Ridder de Mailli daar niet een woort van gezegt heeft in de History der Republyk van Genua die hy onlangs heeft uitgegeven / en dat Pater Maimburg daar ook niets van gezegt heeft in zyn Historp der Kruistogten. Hy die * Margueriet van Vrankrijk Weduwe

* Zy was Dogter van Lodewyk de Jonge, en was voor de eerste maal getrouwt met Hendrik gezegt kort mantel Koning van Engeland, verbonden met Hendrik de II. zyn vader.

we van Bela den Derden / Koning van Hongaryen zo zeer verhief dewelke zig op de Kruistogt begaf benevens de Christene Princen die tot onderstand van het H. Land op reis gingen.

Hoe meer ik over het voornemen van die Genueesche Dames gedacht heb / hoe meer ik my bevestigt vinde in de gedagten die my in 't hooft gekomen zyn dat zulks niet zonder zeker geheim is toegegaan. Dat men een zoort van Amazona ziet / een Vrouw robust en stout zig in een Leger van Mans verbergen; daar heeft men veel voorbeelden van. Maar dat een deel Vrouwen van aanzien met de grootste tederheit opgebragt / onverwagt in 't hooft krijgen als by ingeving / om het harnas aan te trekken / en Mans / nabestaande / Vaderland / Kinderen / Vrienden / Plaizieren te verlaten / om zig nodeloos te gaan blootstellen aan de woede van de Zee / en de schrikken van den Oorlog / zulks zal meen ik nooit in de gedagten van eenig redelijk mensch komen. Ik zeg zig nodeloos bloot geven / want wat konden die Vrouwen uitvoeren? Waar kon dat goet voor zyn? Veertig of vyftig diergelyke Vrouwen / laat ons vooronderstellen dat 'er zo veel waren / veel meer zelfs zo men wil; arme kleine schepsels / zonder kragt / zonder moed / zonder kennis van den Oorlog / zonder bekwaamheit om de Wapenen te behandelen / waar toe kon dit strekken? Nergens toe als om de anderen in den weg te lopen / indien ze zig onder de menigte hadden willen begeven. De zaak was in zig zelve / ten minsten t'eenemaal onnodig. En waarlijk / de stormhoeden en harnassen die hedendaags een van de sieraden van 't Wapenhuis van Genua uitmaken geven wel te kennen / dat de gene die ze gedragen hadden / dezelve niet in het gevegt lieten; en mogelyk hebben die gewaande krijgs heldinnen nooit dien onmeslag op hare hoofden of schouders geladen.

Wat kon ook aan een andere kant het geheime voornemen van de Paus wezen? Wilde hy die Christene Princen beschaamt maken die * zyne aandringingen en dreigementen in de wind sloegen? Dagt hy ze tot na yver te brengen? Hoopte hy een Leger van Minnaars na te slepen die al die Dames op 't spoor zouden volgen? Indien hy niets als die inzigten had / kon hy zig niet zeer met grote uitkomsten vleyen. Zal men zeggen dat de Paus over al zijn netten uitgespannen hebbende / niet als die Vrouwen by de neus gekregen had / en dat al de anderen hem ontsnapt waren? Maar zo die Dames zig dan bevinden alleen gelaten / is haar reis zo belagchelyk dat 'er voor haar geen de minste verpligtinge overblyft om by haare verbintenis te volharden. Zal men eindelijk de beweegreden van haar Devotie bybrengen? de eenigste en kragtige reden van haare Godvrugtigheit? die reden is te niet / zo ras men de zekere nutteloosheit van haare al te swakke pogingen overdenkt. Ik beken dan dat ik het geheime be-

* Ziet de sevende Aanmerking op de eerste brief

beweegrad niet kan ontdekken. Maar hoewel ik het niet genoeg doorgronden kan; laten my nochtans myne eerste gedachten in die overreding dat 'er geheim in stak / voor al als ik my den inborst van Bonifacius voor oogen stel / een slimme en doortrapte Vos / die zyne oogmerken niet als door omwegen bereikte / een eygenzinnige / een huychelaar / een steiloor / een eerzuchtige / een bedrieger / en een schurk in alle manieren.

Toen ik door Genua trok bleef ik 'er maar weinig tyds / en de gewoonlijke bezigheden van de reis / waren de oorzaak / dat my toen geen de minste ergwaan wegens die buiten gewone kruistocht in 't hooft kwam: Genua is nochtans de plaats daar men eerder hopen moet eenige opheldering daar omtrent te vinden. De nieuwsgierige Reiziger zal myn gebrek konnen vervullen / en zich niet alleen laten onderrechten van de geheime beweegredenen van die vreemde Tocht; maar ook van de gevolgen van de reis dier Dames en van alle omstandigheden dezer byzondere Geschiedenisse.

Ondertusschen schoon zich in die Vrouwen een grote eenvoudigheit ontdekt / een zwakheit van geest / waar door zy zich overgeven tot eene onderneming zo lichtvaardig onnut / en * onrechtvaardig / op de aanhoudingen na allen schijn / van dien Man dien ze als een God aanzien / zo kan men echter in hen een resolutie aanmerken / die haar nog eenigzints tot eer strekt.

* Het was niet billyk hare Familiës te verlaten, om zo een zotterny als deze was, te gaan beginnen.

Dilectis in Christo Filiabus Nobilibus Mulieribus *A. de Carmendino*, *J. de Cisulphis*, *M. de Grimaldis*, *C. Francæ*, *A. de Auria*, *S. Spinulæ*, *S. & P. de Cibo*, *P. de Caris*, & aliis earum 1 Sociabus, & sequacibus 2 Januen.	Aan onze lieve Dogters in Christo, de Edele Vrouwen, *A Carmendino*, *J. Chisulfi*, *M. Grimaldi*, *C. Franchi*, *A. Doria*, *S. Spinola*, *S.* en *P. Cibo*, *P. Cari*, en aan de andere Dames en Vrouwen van Genua dieze zullen versellen.

EX veſtrarum, & dilectorum Filiorum; Nobilium Virorum *Benedicti Zachariæ*, *Jacobi Lomellini*, *Lanfranchi Tartari*, & *Joannis Blanci* Civium Januenſium literarum tenoribus, & relatione dilecti Filii Fr. Philippi Saonen, Lectoris Ordinis Minorum percetimus, quod vos, & aliæ quam plurimæ Mulieres Civitatis Januen, divino ſpiritu inflammatæ, provide attendentes, quod 4 Calanus Magnus Tartarorum Imperator cum multitudine ſui exercitus, licet Paganus, 5 Regnum Hieroſolymitanum intraverit ad expellendos de Terra Sancta 6 Soldannm Babylonicum, ejuſque Sequaces incredulos, ut eâ Chriſtiano cultui reſtitutâ, cantica Domini decantarentur in ipſa exultationis & laudis; quodque Reges & Principes, & allii Chriſtiani Potentes, & ad arma doctiſſimi, ad ſubveniendum dictæ Terræ, pietatis quodammodo Viſcera 7 clauſiſſe videntur, obturantes aures ſuas clamoribus exulum qui Terram iſtam hactenus habitarunt, quorum raucæ factæ ſunt fauces in expetendo lacrymabiliter Terræ ſæpe dictæ illi ſuccurri, induitis mente Viros in corpore fragili, decernentes 8 ſibi veſtrorum largitione bonorum per viam marini 9 Eſtolii ſubvenire ſub ducatu Nobilium prædictorum, nonnullæ veſtrum fœmineos animo ſupergreſſæ, ad perfectiora feruntur, diſponentes in ſingulari quaſi 10 paſſagio 11 transfretare, (&c. ut in Bulla 53.)

WY hebben uit uwe Brieven verſtaan en door die van onze lieve zonen de Edelen Benedictus, Zacharias, Jacob Lomellini, Lanfranc Tartari en Jan Blanchi, Burgers van Genua, en uit het verhaal 't welk ons gedaan heeft onze lieve zoon Fr. Philippus de Savone Lector van de Order der Broeders Minoriten, dat gy en vele andere door den H. Geeſt gedreven / beſloten hebt het voorbeelt te volgen van Calanus de Groot Keizer van Tartaryen (dewelke hoewel een Heiden / met een machtig Leger in het Koningrijk Jeruzalem gekomen is / om de Soudan van Babilonien en de Ongelovigen van zyn gevolg uit het H. Land te verdrijven) op dat den dienſt van de Chriſtelijke Leer aldaar herſtelt zynde / men 'er Geheiligde Loſſen Vreugde Zangen moge zingen. U onderneming is zo veel loffelijker / om dat de machtigſte Chriſten Vorſten en de ervarenſte in den Oorlog / nalatig zyn om het voornoemde H. Land te hulp te komen / haar ingewanden van Godvruchtigheit toeſluitende / en hunne ooren toeſtoppende / voor het gekerm der Chriſtenen die 'er uit verdreven zyn / na dat zy 'er tot nu toe ingebleven waren en die zich heeſch geſchreeuwt hebben / biddende om onderſtand op de erbarmelykſte manier. Het voornemen dat Gy L. hebt om ze met uwe goederen by te ſpringen / en zelfs te gaan helpen onder het beleid van de voornoemde Edelen / doet wel blijken dat Gy L. een man-

53.) Ut reformato corpore humilitatis earum, 12 conformentur Christi Corpori claritatis, secundum operationem qua potest etiam subjicere sibi omnia, qui in Cœlis sedens ad dexteram Dei Patris interpellat pro nobis, & exauditur pro sua reverentia: Non enim Pater æternus denegare potest quicquam Filio coæterno. Devotionem igitur vestram, & charitatis incendium, sanctumque propositum dignis in Domino laudibus commendantes, desideriis vestris libenter occurimus, & nonnullas petitiones ad robur & juvamen negotii pro parte vestra petitas à vobis, ad exauditionis gratiam, prout decet, & expediens vidimus, liberaliter duximus admittendas, prout in aliis nostris literis super hoc confectis plenius continetur: Sperantes in Domino, quod multiplicabit vobis socias, & alia tribuit incrementa, per quæ recuperabitur dicta Terra, & restituetur cultui Christiano, quam Dominus proprio sanguine consecravit, & ipso largiente, qui potest, vobis multiplicabitur gratia, in præsenti, & eo duce, qui novit, pervenietis ad æternam Gloriam in futuro. *Datum* 13 *Anaginæ.* 14 *quinto Idus Augusti, anno* 15 *septimo.*

Di-

mannelijken geest in het teder ligchaam van de brooze sexe hebt. Daar zyn 'er zelfs eenige van U die vol van die helden moet / de zaak nog verder brengen / en zig tot een byzondere inscheping gereet maken / om de zee over te steken (volgens den inhoud van de 53 Bulle) op dat hunne slegte ligchamen gezuivert hebbende / zy gelijkvormig gemaakt werden met het heerlijk ligchaam Christi / volgens de werking door de welke hy zig alle dingen kan onderdanig maken / hy die in den Hemel aan de regterhand Gods gezeten zynde / voor ons bid / en werd verhoort † zo als hy het waardig is / den Eeuwigen Vader niets konnende weigeren aan den gelyk Eeuwigen Zoon. Keurende dan voor goet in onzen Heere / en prijzende uwe Godvrugtigheit gelyk U L. het verdient / benevens uwe vierige liefde / en het H. Besluit dat U L. genomen hebt zo beantwoorden wy U L. begeerten uit al ons hert / en staan U toe die dingen die U L. van ons begeert hebt / om de uitvoering van uwe onderneming gemakkelijk te maken / zo als wy geoordeelt hebben dat behoorlijk was / en gelijk breder vermeld is in de andere brieven die wy * daar over schrijven. Wy hopen in den Here / dat hy het getal uwer medgezellinnen zal vermeerderen / en

nieuwe

† Zo als hy het waardig was, of volgens de agting die de Vader voor hem heeft; het is de uitlegging die Bonifacius aan die passagie geeft: maar hy heeft ze zeer kwalyk verstaan en toegepast. εισακουσθεὶς ἀπὸ τὸν ευλαβείας, *Heb.* 5. 7. De passagie is moeyelyk.

* Die wy geschreven hebben, dat zyn de twee volgende brieven.

nieuwe middelen verwekken / om het voornoemde Heilig Land weer magtig te werden / en 'er de Christelijke Godsdienst te herstellen. De Heere die dat Land door zyn eyge bloed ingewijd heeft en die alles na zyn welbehagen vermag / gelieve U L. van nu af aan met zijne Genade op te hopen / en U L. eindelijk in de H. Heerlykheit over te halen. Gegeven te Anagnie den 9. Augusti, en het 7de. Jaar van ons Pausschap.

Dilecto Filio Fr. Porchetto Spinulæ 1 Administratori Ecclesiæ Januensis.

Aan onze lieve Zoon Fr. Porchetto Spinola, *Bewintsman* over de Kerk van Genua.

EN, quod expectabamus invenimus, vidimus; Mulieres scilicet fortes se per pietatis & virtutum opera exercentes, suorum pænitentiæ, & laborum 2 panem portantes de longe, de exilio, scilicet presentis peregrinationis, ad Patriam, & surgentes de nocte mundialium tenebrarum, ut 3 domesticis Fidei Crucis adversarios dent in prædam, & quasi 4 non habentes hic manentem Civitatem, futuram inquirant! 5 Accinxerunt fortitudine lumbos suos, brachium suum virilibus operibus raborarunt, quorum 6 lucernæ non extinguentur in nocte: 7 Manus suas miserunt ad fortia, & 8 palmas suas aperuerunt inopibus impendendo subventionis auxilium exulibus Terræ Sanctæ pauperibus: 9 A frigoribus nivis suis domi-

WY hebben dan eindelijk gevonden / wy hebben gezien 't geen wy wensten. Zie hier sterke Vrouwen dewelke zig in werken van Godvrugtigheit en andere deugden willende oeffenen / besloten hebben in deze onderneming van een ver afgelegen Land waar uit zy zich verbannen / in haar ware Vaderland het brood hunner werken en boetvaardigheit over te brengen. Zy verlaten de duisternisse des Werelts / om de Vyanden des Kruis aan de huisgenoten van het Geloof over te geven / en om de stad die toekomende is / op te zoeken / wel wetende dat zy hier geen vast blyvende hebben. Zy hebben hunne lendenen met kragt omgord / en hunne armen door mannelijke daden gesterkt; hunne

dominibus non timebunt, cum sint vestitæ duplicibus: 10 Dabitur eis de fructu operum suorum, & in portis earum opera laudabuntur. Quæ sunt hæ, & laudabimus eas, in vita sua mirabilia facientes? Istæ sunt, nonnullæ Nobiles Januenses, & ipsarum sociæ ac sequaces, quæ divinitus inspiratæ, in sexu fragili viriles animos induerunt, exurgentes in dictæ Terræ succursum, ut stent cum Christo constanter in acie adversus malignantes, & adversus 11 operantes iniquitatem, qui, proh dolor! Terram inhabitant memoratam. O miracula! ô prodigia! Fœminæ præveniunt viros in sæpe dictæ Terræ succursum! Hæ 12 amictæ sole, temporalia sub pedibus suis sternunt, significata per Lunam. Reges & Principes Mundi succurrere, etiam 13 invitati, 14 effugiunt; fœminæ 15 imbeciles 16 ultro se offerunt. 17 Unde hoc? desursum utique 18 à Patre luminum, à quo omne datum optimum, & omne donum perfectum descendit. Annon in Mulieribus istis innovata sunt signa, & mirabilia immutata? accepimus namque 19 quod prædictæ Mulieres, & Ipsarum Sociæ & sequaces, decreverunt suorum largitione bonorum per viam marini Estolii præsatæ Terræ Statui subvenire sub ductu dilectorum filiorum Nobilium

ne lampen zullen niet uitgedooft werden. * Zy willen wakkere daden uitvoeren en hunne handen openen aan de behoeftige verbannene uit het H. Land / met hen te hulpe te komen. * Zy zullen om geen koude van sneeuw voor hare huizen bevreest zijn / want ze zyn met een dubbelde woning bekleet. * Hen zal van de vrucht harer werken gegeven werden / en die werken zullen aan de deuren geprezen werden. Wie zijn die Vrouwen die zulke verwonderings waardige dingen uitvoeren? Het zyn Edele Vrouwen van de stad Genua met hare Medegesellinnen / dewelke van den Hemel ingeblazen zijnde / heldhaftige ondernemingen niettegenstaande de broosheit harer Sexe / aanvaarden. Zy onderstaan het Heilig Land te hulp te komen om standvastig met Christus zich in den strijd te houden / tegen de Vyanden en tegen alle de Werklieden der ongeregtigheit / dewelke o smert! tegenwoordig dit land bewonen. O wonder. O zeldzame zaak! Vrouwen komen de Mans voor in dat werk! Deze Vrouwen de Zon tot kleding hebbende / vertreden met voeten de wereltsche dingen die door de Maan verbeelt werden. Koningen en Princen des Wereldts zonder eenige agt te geven op de dringende aanzoekingen die men hen gedaan heeft / weigeren onder-

* Die passagies zyn hier overgezet volgens de valsche Denkbeelden van den Auteur, en niet volgens de waarheit van den Text. Ziet de Aanmerkingen.

bilium Virorum *Benedicti Zachariæ, Jacobi Lomellini, Lanfranci Tartari, & Joannis Blanci* Civium Januensium, & 20 nonnullæ ipsarum fœmineos animos supergressæ, ad perfectiora feruntur, disponentes personaliter in 12 particulari quasi passagio transfretare ad exibendum obsequia bellatoribus Crucifixi, per quos Christianitatis hostes, auxiliante Deo, poterunt impugnari, & in ipsa Terra Morari, ad calcandas hujus Mundi passiones, potius 22 affligi eligentes cum Populo Dei, quam temporalis vitæ jucunditatem habere, aspicientes in remunerationem, quam 23 oculus non vidit, nec auris audivit, & in cor hominis non ascendit. Cum igitur tam luminosa opera non sint ponenda sub modio, sed super candelabrum, ut ii qui sunt in domo Dei videant, & procoventur ad imitationem ipsorum; discretioni tuæ per Apostolica scripta mandamus, quatenus, congregatis Clero & Populo Januensi ad eorum deducas notitiam supradictam, & ad imitandum tam salubria opera secundum à Deo tibi concessam prudentiam indicas eosdem, & tam in Civitate Januen. quam in ejus Provincia, 24 Riparia, & districtu, per te vel alium, seu alios, ea denuncies, & denuntiari facias prout videbis expedire. Cæterum, nolumus te latere, quod in adjutorium tam fructuosi negotii porrecta sunt nobis nonnullæ petitionis pro parte virorum, & nobilium mulierum prædic-

derstand te zenden; ziet hier Vrouwen / dewelke niettegenstaande haare zwakheit zich vrywillig uit zich zelven aanbieden. Waar uit komt dat? Van boven; van de Vader des ligts / van wien alle voortreffelyke genaden en alle volkomene gaven of daalen. Zijn 'er geen nieuwe tekenen en nieuwe Mirakelen in de personen van die Vrouwen aan den dag gekomen? Want wy hebben verstaan dat zy en verscheide andere die zich bereiden om ze te verzellen / besloten hebben haare goederen niet te sparen tot onderstand van 't H. Land / en zich zelfs ter zee derwaards te vervoegen / onder het gelei van onze lieve Zonen de Edelen Benedictus Zacharias, Jaq. Lomellini, Lanfranc Tartari, en Jan Blanchi, Burgers van Genua. Daar zyn 'er zelfs die met moed boven haare Sexe begaaft / noch veel meer doen / en zich gereet maken tot een byzondere inscheping om de zee over te varen / en zich ten eersten te gaan voegen onder de gehoorzaamheit van de gene die reets voor den Gekruissigden strijden / dewelke met Godes bystand / de Vyanden van het Christendom zullen overwinnen: Zy zyn van voornemen om in 't voornoemde H. Land te blyven / om de driften dezer Werelt met voeten te treden / willende liever met het Volk Gods gedrukt werden / als de wellusten van dit tijdelijk leven te genieten / en ziende aldus op de beloning die het oog niet ge-

dictarum, quas prout expedire ipsi negotio vidimus, duximus liberaliter admittendas, prout in aliis nostris literis continetur: & volumus quod hoc etiam per te, vel alium, seu alios deducas in publicam notitiam diligenter in præmissis te taliter habiturus, quod exinde retributionir æternæ præmium consequaris à Deo, & nos tuam prudentiam commendare possimus. Qualiter autem processeris in præmissis & utilitatem, & fructus, quos proventuros ex his Deo auctore, confides nobis seriosius rescribas. *Datum ut supra.*

Nobi-

gezien / het oor niet gehoort heeft / en die in 't herte der menschen niet opgeklommen is. Dewijl zulke werken des ligts niet onder de korenmaat gezet moeten werden; maar op den kandelaar / op dat de gene die in het huis zijn / dezelve zien / en opgewekt mogen werden om diergelijke te doen; bevelen wy aan uwe bescheidentheit door dit Apostolisch Brevet, dat Gy / de Geestelykheit en het Volk van Genua hebbende by een doen komen / hen het voornemen van deze Edele Vrouwen laat weten / gelijk ook aan alle de gene die in het onderhorige land zyn; en dat U L. volgens de wijsheit die U L. van God gegeven is hen trachte te bewegen tot het navolgen van zo een heilig en heilzaam werk. Voor het overige / willen wy U L. niet verzwijgen dat ten einde deze voordelige zaak beter te doen gelukken / ons eenige smeekschriften aangeboden zijn wegens de Edele Mannen en Vrouwen daar wy van gesproken hebben / en dat wy die zelve gunstig gelijk het behoorlyk was ontfangen hebben / tot het doen gelukken van de zaak / en zo als het in onze andere brieven vermelt is. Wy verstaan ook dat Gy dit verkondigt / of laat verkondigen zo haast als mogelyk zal zyn; en zyn in verwachting dat Gy U zodanig zult gedragen volgens de bevelen die Gy reets hebt / dat Gy van God de prijs van een eeuwige beloning zult ontfangen / en van ons de lofstuiting die

die Gy verdient zult hebben / blijft niet in gebreke om ons te laten weten het gene Gy uitgevoert hebt ten opzigte van 't gene wy U in onze vorige geschreven hebben / en ons ook te zeggen / wat vrugt Gy hoopt dat men door Godes bystand zal kunnen trekken uit al het gene wy tot nu toe gedaan hebben. Gegeven &c. als boven.

Nobilibus Viris Benedicto Zacharie, Lanfranco Tartaro, Jacobo Lomellino, & Joanni Blanco Civibus Januen.

Receptis literis per dilectum filium Fr. Phil. Saonen. Lectorem Ordinis Fratrum Minorum, ipsarumque considerato tenore, ac diligenter auditis quæ dictus Frater nobis exposuit oraculo vivæ vocis, exultavit cor nostrum in Domino, magna nobis ex iis lætitiæ materia præbita admirationis & laudis. Sane attendentes devotionis fervorem, charitatis incendium sanctumque propositum Nobilium Mulierum *A. Carmendino, J. Chisulphi, M. Grimaldi. C. Franchi, A. Doria*, S. *Spinola*, *S. & P. Cibo*, *P. Caris*, & multarum aliarum, Mulierum Sociarum & Sequacium Januen. quæ divinitus inspiratæ ordinaverunt per succursum marini Stolii sub vestro ducatu. Terræ Sanc-

Aan de Edelen Benedictus Zacharie, Lanfranc Tartari, Jacob Lomellini, en Jan Blanchi, Burgers van Genua.

Hebbende met aandagt gelezen de brieven die Gy ons door onzen lieven Zoon Fr. Philippus de Savone, Lector van de Ordre der Broeders Minoriten hebt geschreven / en wel gelet op 't gene gedachte Broeder ons by monde gezegt heeft / is ons hert van vreugde in den Heere opgesprongen / zijnde dit goede nieuws ons een groot voorwerp van genoegen / verwondering en lofreden / en waarlijk wy hebben niet zonder verrukt te werden over zulk een Heilig voornemen / kunnen aanhooren den brandenden yver / de vierige liefde / en het Godvrugtig besluit van d' eEdele Vrouwen / A. Carmendino, J. Gisulfi, M. Grimaldi, C. Franchi, A. Doria, S. Spinola, S. en P.

Sanctæ ſtatui miſerabili ſubvenire per particulare paſſagium, celeriter auctore Domino faciendum, petitionibus quibuſdam per eundem Fratrem pro veſtra & ipſarum Nobilium mulierum parte porrectis, ſicut decuit, & expedire vidimus tanto negotio, duximus annuendum, prout hoc expreſſius in aliis noſtris literis continentur. 1 Nobilitatem itaque veſtram monemus, rogamus, & hortamur, attente obſecrantes in Filio Dei Patris, quatenus cum dictarum Mulierum ſubſidio aperiatis viſcera pietatis ad dictæ Tearæ ſuccurſum, ſicut Athletæ Strenui Crucifixi, ut in præſenti divinam conſequamini gratiam, & in futuro, Gloriam ſempiternam; & ſic, Divina Vobis & Mulieribus ipſis aſſiſtente virtute, in inſtanti Autumno poſſit hujuſmodi particulare paſſagium fieri, quod multum nobis eſſet acceptum. Tu, Benedicte Zacharia, qui fuiſti nobis 2 familiarior ab antiquo, cum uno ex prædictis Nobilibus, tuis conſociis, hoc facto, 3 ad præſentiam noſtram accedas, præcedens dictum Stolium aliquibus diebus, ut Tu & Socius per nos poſſitis ſuper agendis plenius informari, & circa Romanam vel Terræ Laboris plagam 4 jungi Stolio memorato. *Datum ut ſupra.*

P. Cibo, P. Cari, en van hare medegezellinnen van dezelve ſtad Genua. Die verwonderenswaardige Vrouwen / buiten twijffel door God ingeblazen / hebben ons door eenige ſmeekſchriften die ons de voornoemde Broeder Philippus harent wegen mede gebragt heeft / ter zelver tijd als hy 'er ons van uwent wegen ook gepreſenteert heeft / doen verſtaan haar voornemen om het H. Land 't welk in een ellendige ſtaat is / te water en te land te hulp te komen / en zig onder Uw geley ſcheep te begeven om ten eerſten met Gods hulp over te varen; hier op hebben wy haar gunſtiglijk geantwoort / zo als een zaak van dat belang vereiſte / en zo als breder in onze andere Brieven vermeld werd. Wy verzoeken dan Uw Edelheit, wy bidden U / wy ſmeeken U zeer inniglyk in den naam des Zoons van God den Vader / dat Gy behalven den onderſtand van de gemelde Vrouwen / de ingewanden van Uwe Godvrugtigheit opent om tot de verloſſing van 't voorſz. H. Land te werken als wakkere en edelmoedige Kampvechters voor den Gekruiſten / op dat Gy de Goddelijke Genade in deze Eeuw verkrijgt / en de eeuwige heerlijkheit in de toekomende. Wy verhopen dan dat met byſtand van de Goddelijke kragt Gy L. den een en den anderen U gereet zult houden om die onderneming in de naaſtkomende Herfſt werkſtellig te maken / 't welk ons zeer aan-

genaam zal zijn. En / Benedictus Zacharias die onze oude Orient zyt / vervoegt U / als alle dingen gereet zullen zijn / met een van de Edelen uwe mede makkers hier boven genaamt / eenige dagen eer de inscheping geschied by ons; op dat gy nader onderregt moge zyn van 't geen U E. te doen zal staan. Gy zult U E. omtrent Komen weer op zee begeven / en alzo tot de anderen weder komen. Gegeven te &c. als hier boven.

AANMERKINGEN

op de eerste

BRIEF.

1. SOciabus & Sequacibus. Die twee woorden betekenen als men het wel inziet / niet anders als dezelve zaak; maar zy stellen eenig onderscheid tusschen de hoedanigheden / of staat der Vrouwen die de Dames hier boven vermelt / moesten verzellen.

2. Januen. De stad Genua is altoos door de oude en beste Schrijvers Genua genaamt geweest; maar zedert vyf of ses hondert jaren/ hebben sommige haar ook Janua genaamt. Dat onderscheit komt van de verscheide oorspronkelykheden die men van de naam dier stad geeft. Ik zoud 'er hier wel tien of twaalf kunnen aanhalen / doch ik zal my wel wagten van de Lezer met zo een ydele en verdrietige zaak op te houden.

3. Nobilium &c. Ik weet niet of ik niet reets elders gezegt heb / dat hoewel alle Edele Genuezen dezelve privilegien hebben / egter onder hen eenig onderscheid is / ten opzigte van de oudheit van hunnen Adeldom. Lomellini die een van de vier is aan wien dat Brevet van

De vier oudste Familien zyn *Grimaldi*, *Fiesque*, *Doria*, *Spinola*. Daar zyn by de vyf hondert Familien die men noemt van de aangenome Adel.

van Bonifacius geadresseert werd / is van 't getal der agt en twintig Familien van de tweede rang. De Vrouwen Franchi en Cibo zijn 'er ook van. De anderen zyn van de aangenome Adel.

4. Calanus &c. Maimburg na eenige anderen / noemt die Prins Cassanus.

5. Regnum Hierosolymitanum, &c Ieder weet dat Jeruzalem de naam van Koningrijk aannam omtrent het einde van de elfde Eeuw / zynde Godefroy de Bouillon Hooft van de Fransche Kruistocht verklaart en tot Koning benoemt geweest. Eenige Christen Vorsten dragen 'er noch de naam van / zo wel als den Groten Heer die 'er in 't bezit van is zedert dat Selim de I. het zelve * de Califes van Egipten ontnam. * In 't Jaar 1517.

6. Soldanum &c. Saladin veroverde Jeruzalem in 't Jaar 1187. Alfir Sultan van Egipten bemagtigde de andere steden die de Christenen noch overig hadden / uitgezondert † Acre of Ptolemais in 't Jaar 1288. En eindelijk belegerde Melech Araf die stad * drie jaren daar na / namze stormender hand in / en plonderde dezelve uit. † Acon of St. Jan d'Acre. * 1291.

7. Clausisse &c. Bonifacius had redenen waarom hy alles te werk stelde om de Christen Vorsten te bewegen om ter Kruistocht te gaan / en het H. Land te herwinnen / doch de trotsheit die hy gebruikte mishaagde hen zodanig / dat geen van allen na zyn voorslagen wilde luisteren.

8. Decernentes sibi, &c. Men weet niet waar men dat Sibi t'huis moet brengen. Daar zyn verscheide andere fouten in de constructie van die Brieven; maar dat is geen onderzoek waardig / al zo min als de verwaarde styl / of in 't algemeen de zin en de toestel van die zelve Brieven.

9. Marini Estolii &c. Het woort Estolium dat men in de twee eerste Brieven vind / en dat ‡ Stolium dat twee malen in de derde komt / zyn na alle schijn maar een en 't zelve woort / en die verscheide brieven geschreven door twee menschen die het ieder na hun zin gespelt hebben. Ik heb dikwils in Latynsche boeken gevonden door Spaanschen geschreven en in Spanje Gedrukt; Eschola, Escribo, Espiritus, voor Schola, Scribo, Spiritus, &c. De Gascons hunne naburen plegen ook aldus op hun manier onze Fransche woorden te verzachten / die met een S beginnen / en van een andere medeklinker gevolgt werden. En dus is het dat 'er een E gekomen is voor aan verscheide woorden van het Latyn afgedaalt dewelke in de

‡ Στόλος een Krygs Expeditie, en voor al, een Expeditie ter zee. Eenige Auteurs van die Eeuw hebben ook gezegt Stolus en Storium, in dezelve zin. Ughillus, Tom. 3. p. 411. haalt aan een Marmer-stuk van Pisa, alwaar men onder anderen leest: *Anno quo Siculas est factus Stolus ad oras.*

de zuivere Fransche Taal zeer wel gebruikt werden/ gelyk als / esprit; espace, estomac, dewelke komen van Spiritus, Spatium, Stomachus. De Italianen zeggen Stolo voor een Bende Kryggsluiden.

10. Passagio &c. Het woort Passagium van de slechtste Latiniteit, werd in dezelve zin gebruikt als wy in 't Fransch dat van Passage gebruiken om een tocht ter zee of over een rivier te betekenen: Onze passagie is gelukkig geweest; wy hebben onze passagie betaalt; wy waren tien Passagiers op ons Schip. Maar men merkt aan dat het voor al gebruikt wierd voor de Bedevaarten na Jeruzalem, en de Kryggstochten van 't H. Land; Passagium vernale, passagium æstivale, in Sanutus/ Jacob de Vitri / en eenige andere Schryvers van de XIII. Eeuw. Du Cange haalt een Artykel aan van het Testament van * Karel de Schone, zynde van den volgenden inhoud; Ik laat aan het Heilig Land vyftig duizend livres te betalen en over te geven, wanneer de generale overtocht geschieden zal, en myn wil is dat zo de passagie gedurende myn leven geschiede, ik 'er in perzoon zal gaan.

* Karel de IV. Koning van Vrankryk (Het Testament is gedateert den 14. October 1324 en Karel stierf in December 1327.

11. Transfretare; &c. Zy zeiden ook Transfluviare. De vermaarde Matheus Paris, zegt zeer wel Transfranciare; voor uit Engeland na Vrankryk over te steken; en hy zoud buiten twijffel insgelyks gebruikt hebben Transangliare, voor uit Vrankryk na Engeland over te varen. Pro negotiis Regis transalpinantes & transfranciantes, ad An. † 1257. Ik weet niet of Bonifacius niet verstaan zou hebben door transfretare, 't geen men in de Middelantsche Zee noemt/ faire Canal, of zich direct in het ruime zop begeven/ zonder te vrezen dat men te ver van de kust raken zou; Alzo die passagie gevaarlyker was / moest 'er groter moed zyn om het zelve te ondernemen / en het is misschien ook ten dele daarom dat de grote Manhaftigheit van die Vrouwen alhier zo zeer geroemt werd.

† Hy stierf in 1259.

12. Conformentur. In het Origineel staat Confirmentur, maar 't is klaar dat 'er Conformentur moet staan. Het is het laatste Veers van het 3. Kap. van de Zendbrief aan de Philipp.

13. Anagniæ &c. Een oude stad en Bisdom by de Via Latina in de Campagne van Romen en 't Vaderland van Bonifacius. Het is daar Sciarra Colonne en Willem van Nogaret hem twee jaren daar na gevangen namen. (Die kleine stad is tegenwoordig zeer verwoest.)

14. Quinto Idus Aug. De 5. voor de Idus Aug. is de 9. van dezelve maant volgens onze rekening.

15. Anno Septimo Benedictus Cajetan die de naam van Bonifacius den VIII. aannam wierd in 't Jaar 1294 verkoren / zo dat die brieven gedateert zijnde het sevende Jaar van deszelfs Pausschap / zo moeten ze in 't jaar 1301 geschreven

zijn

zijn geweest: 't Welk over een komt met de Jaarboeken van H. Sponde, waar van ik hier de woorden zal aanhalen. Memorabile est quod * hoc eodem anno Nonnullæ Mulieres nobiles Genuenses ardore Fidei ad Subsidium Terræ Sanctæ accensæ, dum Reges & Principes, aliique Dynastæ ad arma docti ei succurrere detrectarent, virilem animum induentes, non solum suorum largitione bonorum suppetias ferre decreverunt; verum etiam, Ipsæmet cum nonnullis concivibus transfretare †, ad exhibenda obsequia Bellatoribus Christi, quarum laudabilem conatum Bonifacius Pontifex dignis præconiis commendavit; tam ad Ipsasmet scribens, quam ad Porchetum Spinolam ordinis Fratrum Minorum Archiepiscopum Genuensem, & alios.

* *Ad Annum* 1301. *Num.* 14.

† Die woorden die dezelve zyn daar Bonifacius zig van dient, kunnen doen geloven dat Sponde die Brieven gezien heeft. Hy had in Italien met de Cardinaal Sourdis geweest.

AANMERKINGEN

op de tweede

BRIEF.

1. ADministratori, &c. Het is zeker dat de stad Genua verscheide Eeuwen voor die tijd, een Aartsbisdom geweest is, en dat Prochetto Spinola Aartsbisschop van Genua was. Sponde die ik zo even aangehaalt heb, zegt het stellig. Te zeggen dat een Bisschop zo trots als Bonifacius was mogelijk mijdde om de tytel van Aartsbisschop aan zyn mindere te geven, zou misschien mogen heeten een zaak al te nauw willen uitpluizen.

2. Panem Portantes de longe. Dat is getrokken uit het 31. der Spr. vers. 14. Het gantsche begin van deze Brief is een samenweving kwalyk toegestelt van passagies uit dat Kapittel en eenige andere Schriftuur plaatsen getrokken, alle kwalijk overgezet, verminkt en verkeert toegepast.

3. Galat. Kap. 6. vs. 10.
4. Hebr. Kap. 13. vs. 14.
5. Spr. Kap. 31. vs. 17.
6. Spr. Kap. 31. vs. 18.

7. Manus suas miserunt ad fortia. Het is het begin van 't 19. vs. van het zelve Kap. der Spreuken. Bonifacius wacht zich wel 't volgende daar by te voegen / uit vrees dat de Spinrok kwalijk by de degen zou schikken. Dewijl zyn voornemen was van die Vrouwen Krijgs-Heldinnen te maken / is hy verheugt daar een Fortia te vinden / wel of kwalijk overgezet / om 'er een toepassing na zyn zin van te maken. De weinige overeenkomst die 'er tusschen een Klos en Heldendaden is / en gevolglijk tusschen de gevoelens van de gene die zo verscheidentlyk het gront woort uitgelegt hebben / heeft in my de lust verwekt om die zwarigheit op te lossen / derhalven nam ik voor om met gedult alle Overzetters en Uitleggers zo oude als nieuwe die ik gevonden heb na te zien / in drie of vier goede Bibliotheken, en heb my dus ter zelver tijd van het licht van verscheide Geleerden bedient. Maar om de waarheit te zeggen / al mijn onderzoek heeft niets anders uitgewerkt / als my in een nog groter Doolhof te verwarren. Ik heb niet als gissingen ontmoet / meer of min redelijk / hebbende alleen dit eenige bevonden een zekere waarheit te zijn / dat 'er niemant is die verstandig en grondig beweren kan dat hy de rechte betekenisse van het * Hebreeuwsche woort verstaat. En vermits dat woort nergens gevonden werd als op die eenige plaats van het Oude Testament / en de Hebreeuwsche Taal zo nauw bepaalt is / moet men dit woort zekerlijk houden voor een der gene wiens rechte zin niet bepaalt kan werden. Maar dewijl alle verstandige Overzetters voor een grondregel hebben / dat wanneer een woort verscheide verschillende betekenissen heeft / waar of waarschijnlyk / men zich houden moet aan de gene die het meeste met het Onderwerp over een komt / zo kan men besluiten dat den Auteur van deze Latynsche Overzetting hier geen reden gehad heeft om grote Krijgsdaden met het Spinrok te zamen te voegen. Dewijl hy in 't zelve Veers / de goede Huishoudster dewelke het onderwerp zijner rede is / de klos in de hand geeft / zo vereiste de zin dat hy die klos liever met een spinrok als met een Werpspies of Lans verselde. En hy behoorde ook des te eerder dat besluit te nemen / om

* כישור

Men heeft dit woort over gezet, door nuttige dingen; vernuft, heldedaden, sterke daden, klos, spinrok, een yzere ring of van steen aan de klos vast gemaakt om dezelve gewigt by te zetten, het rad van een spinwiel, &c. Alle Slaven van de gemene Overzetting zyn genoodzaakt geweest zig te houden aan *Fortia* of sterkte; van die Overzetting, en hebben in 't Fransch gezegt sterke dingen. Maar hoewel de Heeren van Port Royaal van de geheiligde gemene Overzetting niet hebben durven afwyken, en dat ze zelfs het Heldagtige *Fortia* van Bonifacius aangenomen hebben, zo hebben ze zich evenwel verstout; gelyk ze zomwylen op de kant doen, en hebben de vryheit genomen om te zeggen dat het de zin van het Hebreeuws niet is.

om dat de zwakke vreesachtige / zachte en tedere Sexe, die gemeenlijk op het zien van een droppel bloet in flauwte valt/ * geensints bekwaam is tot het dragen van Wapenen (gelijk zulks noch zal werden aangemerkt/) en door alle Goddelyke en menschelijke Wetten tot huisselyke bezigheden geschikt is. My komt te binnen dat Mejuffer Schuurman niet lijden mogt dat men de Vrouwen doemde om niet anders te doen als nayen en spinnen; zy wilde dat haar toegelaten wierd geleert te werden; maar ik zie niet dat ze haar het harnas heeft willen laten aantrekken / en ik geloof datze zulks aanzag als eene zo voegelyke zaak / als een Generaal over een Leger een klos in de hand te geven. Dat Fortia van de gemene Overzetting / is buiten twijffel een van de 80000 fouten die de geleerde † Isidorus Clarus zegt daar in opgemerkt te hebben. Daar en boven is de ‡ Souvereine Almachtige Heer / Onder-God / zeer heilig en aanbiddelijk Bewaarder der Hemelsche Orakelen / met zyn Geheiligde Majesteit en Pausselijke Onfeilbaarheid / zonder twijffel een Brabbelaar die zelfs niet weet wat hy zegt.

8. Spr. Kap. 31. vs. 20.

9. A frigoribus nivis &c. Spr. 31. 21. zie hier noch een verminkte passagie, kwalyk overgezet en kwalyk toegepast. * Salomon van de Vrouw sprekende die een goede Huishoudster is / die wolle en linnen spint / die 'er stoffen van laat maken / en zich t'eenemaal aan hare Huisselijke zaken overgeeft / zegt / dat die gauwe Vrouw niet bedugt is dat die van hare Familie † koude zullen lyden, om datze daar in weet te voorzien met hen dubbelde ‡ of wel gevoerde kleeren te geven; Maar Bonifacius willende die passagie op zijne Genuee-

* Pheretime, Weduwe van Battus Koning van Cyrene in Lybia, zynde met haar zoon Arcesilas door haar wederspannige onderdanen verdreven geweest, nam haar toevlugt tot Evelton Koning van Salamine; en verzogt van hem een Leger onder haar gebied, ten einde zy zich kon herstellen. Evelton wees haar af; maar dewyl ze aanhield; zo zond hy haar een spinrok en een goude klos. *Herod. l.* 4. Het is buiten twyffel de History daar de Hr. des Marets van spreeken wil in zyn Annotatie over die passagie van Proverb.

† Een Benedictyner Monnik en zedert Bisschop van Foligno. Het was een geleert en Godvrugtig en zeer verstandig Man, en van grote verdiensten. Ziet de Prolegomena van B. Walton, in 't begin van zyn Polyglotte, en de Br. aan de Lezer van Isidorus Clarus.

‡ Tytels aan de Pauzen door hare Creaturen gegeven, en die zy met vermaak aannemen.

* Genaamt de Koning Lemuel.

† Het woort van het Origineel betekent zo wel Huis als Familie; maar het is klaar dat men hier overzetten moet Familie, zo wel als in 't 15. vs. van het zelve Kap. en op verscheide andere plaatsen van het Oude Testament. *Ex.* 1. 21. 1. *Sam.* 2. 35. *Sa.* 7. 11. 1. *Kon.* 2. 24. 1. *Kon.* 11. 1. *Kon.* 13. 38. &c.

‡ Het Hebreeuws woort betekent ook Scharlaken; maar de zin wil dat men liever zal overzetten dubbelde kleeren.

nueesche toepassen die hy ten Oorlog zend / geeft hy 'er een valsche uitlegging aan / en verstaat zich zelve niet. Daar is reden om te vermoeden wanneer hy van die Vrouwen zegt dat ze zyn vestitæ duplicibus, in plaats dat men het zeggen moest van hare Families, dat hy dat duplicibus tot domibus betrekt / en minder in 't oog heeft de zin van Salomon, als wat * Paulus zegt van de Wooning die wy in den Hemel hebben / en waar mede wy wenschen bekleet te zijn. Maar in waarheit ik twijffel zeer of de Paus zich zelve wel verstaan heeft; hy stapelt passagies op malkander zonder onderscheid en zonder kennis van 't gene hy zegt.

* 2 Cor. 5. vs. 1. en 2.

10. Spr. Kap. 31. laatste Veers. Die passagie is ook vervalst.

11. Ps. 5/ 6/ 92/ 8. Ec.

12. Apocal Kap. 12. vs. 1.

13. 14. Invitati effugiunt Ec. Ziet de zevende Aanmerking op de eerste Brief.

15. Imbecilles &c. Het is waar dat de Vrouwen zwakke Vaten zyn / en inzonderheit die gene die teder en gemakkelijk zijn opgebragt / gelyk de Dames, daar hier van gesproken werd. Daarom vezre van haar voor de moeylijkheit en gevaren van een zware reis en een schrikkelijke Oorlog bloot te stellen / zou de Paus veel wijsselijker gedaan hebben / haar zodanige onderneming af te raden / indien zy 'er zelfs de gedachten van in 't hooft gekregen hadden. In plaats van te verdraijen gelyk hy doet / de meeste passagies die hy hier aanhaalt / om haar tot het doen van een onvoorzichtige en tot geen gebruik strekkende zaak aan te zetten; zou het zijn pligt geweest zijn haar de andere passagies van het zelve Kapittel by te brengen / waar in Salomon de Vrouwen zo wel voor oogen houd wat van haar pligt is.

Mulieres, in Rebuspubl. bene constitutis, militare prohibentur Testis Epipole Carystia &c. Dat is gezegt, in de Staten die goede Wetten hebben, werd de Vrouwen niet toegelaten om ten Oorlog te gaan. Hier van strekt tot Getuige Epipole Carystia, Dogter van Trachion, dewelke zig in Manskleeren verkleet hebbende, en in 't Leger der Grieken gestreden hebbende, door Palamedes gekent wierd, en door de Joden zelfs gestenigt, gelyk wy het van Ptolomeus zoon van Ephestion vernemen. (*Ægid. Men. Jur. Civ. Amœnit. cap.* 40.) Plutarchus spreekt ons van de Vrouwen van Egipten, wien men de schoenen afnam om ze tot het t' huis blyven te verpligten.

16. Ultro se offerunt. Dat wil Bonifacius hebben dat men geloven zal / en doch niet geloofbaar is / om de redenen die men bygebragt heeft / en door de geheime Practyken die in die Literæ Præmissæ of voor afgegane Brieven / daar de Paus aan den Aartsbisschop van spreekt / gevonden werden. Zy hadden te zamen al over lang die zaak behandelt. De eerste woorden van dezelve Brief aan den Aartsbisschop komen zeer wel ter snee om de gedachten die men van

van die geheime behandeling hadde te bevestigen / en zy zyn buiten twijffel den Paus ontvallen / zonder dat hy 'er reflexie op gemaakt heeft. Want zo die Vrouwen eens slags ingeblazen zijn geweest / zo als hy het te verstaan wil geven / zo zy zich vrywillig aanbieden / zonder daar toe te zijn aangezet / hoe kan hy zeggen / dat hy eindelijk gevonden heeft het gene dat hy zogt / etc. En, quod expetabamus invenimus, Vidimus; Mulieres fcilicet fortes &c.

17. Unde hoc? Om dat wel te beantwoorden / zou men die voorgaande brieven dienen te zien daar ik zo even van gesproken heb / en die buiten twijffel een gedeelte van het geheim verbatteden.

18. Jacob. Kap. 1. vs. 17.

19/ 20 en 21. Die uitdrukkingen geven te kennen dat die Vrouwen de reis in twee benden stonden te doen. Dat sommige de gewoonlykste vaart langs de kusten der Middellandsche Zee zoude volgen / en de andere veel moediger zynde zich wilden in 't ruime sop begeven / het voornemen van deze laatste schijnt ingewikkelt in het Nonnullæ ipfarum, en in hun particulare paflagium.

22. Hebr. Kap. 11. vs. 25.

23. 1 Cor. Kap. 2. vs. 9.

24. Riparia. La Riviera di Genoa. Den Oever / de Kust. Het is de naam van al 't geen de Republyk op de vaste Kust bezit. Het Oude Ligurien.

AANMERKINGEN

op de derde

BRIEF.

1. Nobilitatem &c. Het zou niet onredelijk zyn te zeggen dat een Man als Bonifacius zich mogelyk niet van dat blyvend woort gedient zou hebben / indien hy geene byzondere redenen gehad had om die gene te liefkozen daar hy aan schreef / en ik beken dat die gedachte my ten eersten in 't hooft kwam als een wettelijk voor-oordeel zynde. Maar ik zou daar op niet willen steunen / want ik zie dat Pauzen somtijds die uitdrukkinge van beleeftheit gebruiken / zonder dat men 'er mysterie in behoeft te zoeken / en ik heb 'er een heel versch bewijs van in de

Brief van Dankzegging die de thans regerende * Paus aan de stad Napels zond / na datze hem wegens zyn verheffing tot het Pausschap by Missive had geluk gewenst. Ik laat hier die twee Brieven invloeyen niet als tot ons onderwerp dienende / maar by geval / en als de nieuwsgierigheit van den Lezer niet onwaardig zynde. (Zie hier onder na de 4de. en laatste Aanmerking.

* Innocentius de XII.

2. Familiarior ab antiquo &c. Hy bleyd nog al en onderscheid Benedictus Zacharias; maar de vergelyking (in de spraakkunst) familiarior, stelt de anderen ook in 't getal zyner Vrienden.

3. Ad præsentiam &c. Hy wilde ze over verscheide zaken onderhouden die hy niet geern wilde schryven / om dat hy begeerde datze zeer geheim wierden gehouden.

4. Jungi Stolio &c. By de Bende der Vrouwen die langs de kusten zouden varen. Ziet de 19de. Aanmerking op de tweede Brief.

GELUKWENSCHING

DER STAD

NAPELS

AAN PAUS

INNOCENTIUS XII.

Over zyne Verheffing tot het Pausschap.

Beatissimo e Santissimo Padre.

SIn dalla prima ora, ora fatale, ora di Dio, che parti V. Beatitudine du questa sua Patria e residenza; humili, devote ed incessanti sono state le preghiere di questa fedelissima Cità alla GRAN MADRE DI DIO CONCETTA SENZA MACCHIA DI PECCATO ORIGINALE, benignissima * Protrettrice di questo

* Met S. Januarius en S. Michiel den Aarts Engel.

questo Publico, accio che fosse Mediatrice presso il suo Santissimo Figlivolo per l'essaltazione di VOSTRA SANTITA. Onde essendo piacuito alla Divina Misericordia di assumere la SANTITA VOSTRA à tanto supremo grado, perche risorga al Mundo Christiano à quelle grande aspettative che possono con certezza insinuargli il valore, e'l santo zelo di VOSTRA BEATITUDINE; Questa decorata Città colma d'estremo giubilo piu da credersi, che da esprimersi, Madre fortunata per prima d'un FIGLIO di si alti & elevati meriti, ora con sorte vantaggiata figlivola d'un PADRE BEATISSIMO E SANTISSIMO, si humilia à SUOI SANTISSIMI PIEDI, ADORANDO nella Sede di San Pietro Vicario di Christo Signore nostro VOSTRA SANTITA, à cui hebbe in privilegio da'l Cielo di dare illustri Natali. Piaccia alla stessa bontà di Dio, che l hà chiamata a'l Sommo Pontificato; assistere alla SANTITA VOSTRA, e dar mano e valore a'l Suo santo zelo e virtù, con lunghi e felicissimi anni, per servizio della Santa Chiesa Cattolica, per depressione de' suoi nemici, e vantaggio e quiete de' suoi fedeli; come Noi più degli altra strettamente interessati ne porgeremo continuati i nostri voti à Dio; e genuflessi di nuovo con lacrime di tenerezza stillate da' nostri cuori à'SUOI SANTISSIMI PIEDI. Questi humilmente baciamo, attendendo da VOSTRA SANTITA l'Apostolica benedittione.

DI VOSTRA SANTITA.

Umilissimi, devotissimi, ed obedientissimi servidori & Figlivoli gli Eletti della fedelissima Cità di Napoli,

D. Ginnaro Brancaccio.
D. Lucio Capece.
D. Francesco di Gennaro.
D. Pietro Moccia.
Dottor Antonio Plastena.

ANTWOORT

VAN DEN

P A U S.

Dilecti Filii, Nobiles Viri, salutem & Apostolicam Benedictionem. Et si non dubitamus quin Nobilitatibus vestris satis superque notum ac exploratum sit, quàm propensam erga praeclarissimam Nostri amantissimam Patriam Civitatem Neapolitanam, splendidum Virorum, Togâ, Sagoque, omniumque Virtutum genere praestantium, Emporium, geramus voluntatem, & quàm cupiamus praeclaris benevolentiae Nostrae documentis Veteri Vestro erga Nos studio abundè respondere; De ejusdem nihilominus voluntatis effusa propensione, magis magisque vos certiores reddimus, rescribentes literis quibus perceptam à vobis ex Nostra supremum ad Ecclesiae Catholicae regimem assumptione, exuberantem laetitiam luculenter declaravistis. Quia vero gloriam vel dedecus nostrum praecipuè est cessurum tantum Munus Nobis commissum, de perspecta pietate vestra, planè confidimus fore ut assiduis, enixisque precibus validam Nobis ab Illo, qui debilia interdum Mundi eligit ut fortiora confundat, opem imploraturi sitis, ne gravissimo impares oneri succumbamus. Hac spe freti, Nobilitates vestras, universosque Ordines Charitatis sensu quo possumus ardentiori, in Domino complectimur, vobisque Apostolicam Benedictionem iterum iterumque impertimur.

Datum Romae apud S. Mariam Majorem, sub Annulo Piscatoris, die 4. Augusti 1691. Pontificatus Nostri anno primo.

MARIUS SPINULA.

BE-

BEKNOPTE HISTORY

VAN DE

BERUGTE *a* BEKLIMMING

VAN

GENEVE.

a Ziet boven in dit 2. Deel pag. 41.

KArel Emanuel Hertog van Savoyen hebbende een aanslag gesmeed om Geneve by verrassing te overrompelen / liet ten dien einde een b. Jubelfeest te Thonon c. afkondigen / werwaarts veel menschen onder voorwendzel van Godvruchtigheit / zo uit het Land als uit de Nabuurschap gelokt wierden / ten einde om de Jesuiten en andere diergelijke Conscientie Bestierders aanleiding te geven tot het ondertasten der gemoederen / dezelve te overreden / en die gene die ze tot die uitvoeringe genegen zouden vinden / moed in 't lijf te spreken. De Vrede van d Vervins en die van e Lyon, waar f in Geneve nog zo onlangs geleden / begrepen was / had het zelve in een oogenschijnlyke veiligheit en grote stilte gestelt / om haar hoe langer hoe meer tot een staat van

zorg=

b Het was het overige van de plegtigheit van het groot hondert jarig Jubelfeest.

c Een kleine stad in Savoyen, op het Meer, seven mylen van Geneve. De laatste maatregels wierden te Bonne genomen.

d In 1598.

e In 1601.

f Geneve was niet uitdrukkelyk genoemt in het een of het ander van die Tractaten; maar zy was begrepen in de bewoording van alle Bondgenoten van het Switserische Eedgenootschap; en Hendrik de IV. Koning van Vrankryk geeft deswegen mondeling zyn mening te kennen door zyn Ambassadeurs, en door twee Autentyke Declaratien gegeven de eene tot Monceaux den 11. November 1599. De andere te St. Germain en Laye den 13. Augusti 1601. Zeggende stellig dat onder de woorden van Ceallieerden en Bontgenoten der Switzers begrepen waren de Stad en Jurisdictie van Geneve. Men had Geneve niet genoemt, om den Paus, wien Hendrik om zyne belangen ontzien moest, niet te vertoornen.

zorgeloosheit te brengen / had a Albigni Luitenant Generaal van den Hertog tweemalen wegens zyn Meester aan de Regering van dien Staat geschreven / om haar nader te verzekeren dat de Prins voornemens was ingevolge van de laatste Tractaten als een goet Nabuur en Vrient met haar te leven. Ja weinig dagen voor de onderneming / kwam Rochette Raadsheer van Staat en President in 't Parlement van Chamberri haar van zyne kant in slaap wiegen / onder voorwendzel van eenige kleinigheden wegens den Koophandel en om wederzijdsche gemeenschap te reguleeren. De Heeren van Geneve van alle hare vorige rampen en ontroeringen bevryd / leefden dus niet alleen in een aangename Vrede / maar ook in een soort van zorgeloosheit / waar door de ordinaire Wacht eenigsints verzuimt wierd / hoewel 'er gerugten opkwamen die hen wel nadenken konden geven van 't gene 'er gaande was / en zy kort daar aan zagen uitbarsten.

Den 11. December b 's nachts tusschen Zaturdag en Zondag / omtrent twaalf hondert Mannen onder het gebied van den Generaal d'Albigni en zekeren c Brunaulieu, die 't zamen het werkje gesmeed hadden / stilletjes d tot op een myl van Geneve voortgeslopen zynde / naderden de stad / aanhoudende al die ze op weg ontmoetten / en kwamen een weinig voor middernagt op de kant van de Gracht. Zo als zy aan een dorp na by Geneve kwamen e alwaar de zamelplaats was / zagen ze zeker buiten gewoon licht aan den Hemel / 't welk eenige voor een kwade Voorbode aanzagen / maar de Jesuiten niet minder Sterrekykers als goede Casuisten, die daar waren om haar rol zo wel als de anderen te spelen / wisten de zaak een andere draai te geven. Zy spraken hen ook moed in 't lyf / wanneer een Haas verscheide malen hun weg kwam doorkruissen / en toen de Endvogels zich met een huilend geraas uit de grond van de Gracht opgaven. Ieder dan weer goede moet scheppende / en alles f tot de uitvoering gereet zynde / klom Brunaulieu aan het hooft van de Waaghalzen / met de Ladders in de Gracht af / en dezelve door getrokken zynde door middel van eenige horden die ze voor zich neer wier-

a Albigni Gouverneur van Savoyen was een Fransman, en zoon van de Hr. de Gorder Gouverneur van het Daufiné.

b De langste nagt van 't jaar. Den 21. volgens de nieuwe styl; De beklimming geschiedde een uur na middernagt, zynde het begin van de 12.

c Piccard. Gouverneur van Bonne in Savoyen, anders genaamt Brignolet.

De Hertog was present, en ordonneerde alles, maar hy maakte zig niet bekent.

d Aan de brug des Tramblieres. De meeste van hen hadden met vervloeking gezworen, na dat ze Gebiegt en Gecommuniceert hadden, datze den aanslag volvoeren of daar by blyven zouden. Brunaulieu had zig het laatste *Olysel* laten geven.

e Champey.

f Hun gros was op de plaats die men noemt *Plain Palais* dicht aan de nieuwe poort.

wierpen / om niet in de modder te blyven steken / zetteden zy die ladders tegen de muur aan / dewelke aan die kant niet zeer hoog was *a*; na dat ze de ladders vast gemaakt hadden *b* maakten ze eenig geraas expres om te vernemen eer ze op kwamen / of ze niet gehoort zouden werden. Eindelijk Brunaulieu *c* en de stoutsten begonnen het beklimmen. Albigni aan de voet van de ladder met Pater *d* Alexander, een Schots Jesuit, die de beklimmers elk om 't beste aanmoedigden. Zy waren niet zeer wel in haar schik dat ze niemant boven zagen die een hand toe reikte / zo als zy gehoopt hadden / maar zy klommen evenwel op. Zo haast zy voet op de grond gezet hadden *e* gingen eenige Officiers een ronde door de stad doen / om te zien of ieder een sliep en of 'er geen hinderlaag tegen hen gelegt was. Ondertusschen *f* klommen twee hondert van de sterkste gewapende Soldaten in weinig tijds over / benevens de gene die nyptangen / nagels / springbussen en andere werktuigen droegen / die ze daar toe nodig geoordeelt hadden. Sommige gingen op haar buik liggen; anderen verborgen zich op verscheide plaatsen / en alle maakten zo weinig geraas als ze konden. Het gebeurde nochtans dat een Schildwacht iets gehoort hebbende / den Corporaal riep / en allarm maakte / Brunaulieu zich sterk *g* genoeg oordelende om den aanval te doen / tot dat het gros van Plain-Palais aankwam / en een groter onderstand dat de Hertog bevolen had te doen naderen / zo ras men zou weten dat 'er eenige over geklommen waren / nam een besluit om op vier plaatsen te gelyk aan te vallen / en ter zelver tijd een van de poorten te doen springen / zo om zyn aftocht te begunstigen als om de hulp Benden te laten binnen komen. Maar de *h* Busschietter wierd daar in voorgekomen / door de wakkerheit van een Soldaat van de Wacht die de Schotdeuren had laten vallen / dus was zyn Bus toen van geen vrucht / en de allarmklok van alle kanten in de Stad kleppende / liep men zo haastig na 't geweer / dat

a Aan de *Corraterie* by een Wag-huisje, waar in ze verscheide malen gemerkt hadden, dat men zedert eenige tyd geen schildwagt zettede. Het is by de poort van de Munt.

b Brunaulieu had die proef verscheide reizen te voren genomen. Men heeft die omstandigheden uit hun zelve verstaan.

c Attignac, Sonas, Chaffardon, Cornage, Gruffi, la Tour-Payen, &c.

d Die Vader had reets een Redenvoering in het Plain-Palais gedaan en Talismans op zyn Romeinsch door de Paus gezegent, uitgedeelt; men vond ze by de doden en de gene die gevangen genomen wierden.

e Sonas. Attignac en ses anderen. Die twee eerste waren van de ongelukkige die gehangen wierden. Van hen heeft men die omstandigheit geweten.

f Mezerai zegt drie hondert, maar het is redelyker dat men zig houde aan de History die 'er eenige dagen daar na te Geneve van gedrukt wierd, dewelke maar twee hondert vermeld. Dezelve Auteur zegt Bernoliere voor Brunaulieu, de poort van la Tartaise voor la Tarfasse, de brug van Esirambieres voor des Trembieres of des Tremblieres &c.

g Daar was drie duizend Man in de Nabuurschap.

h Picot. Hy wierd een uur daar na gedood.

dat de beklimmers eindelijk genoodzaakt wierden voor overmagt te wijken a en op het spoedigste de weg van hare ongelukkige ladders wederom te zoeken. Ondertusschen waren 'er eenige stukken kanon op de b wal ter zijden de gordijn van de beklimming / die op die ladders met schroot schoten / 't welk de afklimmende niet wel kwam / zo min als de Heren van Plain-Palais die toegeschoten waren om te klimmen op het eerste gerugt datze gehoort hadden / zig inbeeldende dat 'er niet meer te doen was als te plonderen. Dus wierd het arme / klein / onnozel Geneve van een schrikkelijken aanval bevrijd / waar in het niet alleen gezien zoud hebben het verdelgen van haar Godsdienst / goederen en vryheden / maar het d onvermijdelijk massacreren van het grootste gedeelte harer Inwoonders. De Aanvallers verloren in die onderneming meer dan twee hondert mannen. c Vierenvijftig wierden 'er in de stad gedood; omtrent hondert en dertig in de gracht / en dertien wierden 'er gevangen genomen. De Bestormde verloren 'er zeventien: zestien wierden op het slagveld gedoot / en een van een gelijk getal gekwetsten stierf daar na. Albigni ziende de slegte uitkomst van zijn aanslag / was op zijn aftogt bedagt / maar al zijn volk nam hals over kop de vlugt. En de Hertog die daar dicht by was / op beter nieuws wagtende lachte zijn Generaal uit over zijn misslukte aanslag. Ondertusschen liet de Senaat van Geneve een goede en vaardige Justitie doen (egter niet zonder voor afgaande beradinge) aan dertien gevangens die van trap tot trap eindelijk uit de grond van de gracht tot boven aan de galg kwamen. De zeven en zestig lijken wierden in de Rhone geworpen / en alle de hoofden wierden eenige dagen ten toon gestelt op het d Bolwerk daar de executie van de twaalf gedaan was. Iemant vont toen vry toepasselijk het woort van VENGEé of gewroken, in dat van Geneve.

Dewijl mijn voornemen geweest is hier enkelijk het geval te verhalen / zal ik niets zeggen van de glimp waar mede de Hertog van Savoyen zijn Aanslag zogt te verschonen / zo behendig als hy kon / nog van de Brief van gelukwensching f die de Koning van Vrankryk aan de Regering van Geneve schreef / haar zeer beleeft van zijne bescherming verzekerende / en aanbiedende om perzoonlijk tot haar bystand te komen indien het nodig was. Nog van het Tractaat van S. Ju-

a De ladders in korten tyd door 't canon over hoop geschoten zynde, sprongen de meeste van boven neer, onder anderen Vatte Ville en Dandelot.

b Het Bolwerk van de Gans aan de nieuwe Poort.

c De Savegards die gevangen genomen wierden, zeiden dat zy order hadden alle de mannen door de kling te laten springen, en permissie om met het vrouwvolk na haar zin te spelen.

d Van die 67. die in de Stad gedood wierden, waren de meeste Officieren.

e Het Bolwerk van *de Gans*. Zy stierven met veel berouw, en luisterden wel na de Predikanten (die hen niet verlieten) Het gevegt wierd in de volle nagt gehouden tusschen twee en vier uuren 's morgens, en de gevangens wierden den zelven dag twee uuren na de middag geexecuteert.

f Hendrik de IV. die brief is den 8. January 1603. gedateert.

Juliaan den 21. July 1603. gesloten tusschen den Hertog van Savoyen en de Republyk van Geneve, waar in a hoewel dubbelzinnig / van de bestimming als van een inbreuk tegen de Vrede gesprooken werd: Nog van den verrader Blondel, b Syndicus van de Wacht die met Albigni in verstandhouding was / en die naderhand gerabraakt wierd / hebbende behalven het verraad nog een doodslag begaan; Nog van de dankzeggingen die twee dagen daar na opentlyk gedaan wierden: Nog van de Acte waar by belast wierd plegtig alle jaren te Geneve te vieren den groten dag van die wonderbaarlyke Verlossinge. Ik zal maar hier byvoegen het Grafschrift van de zeventien Kampvechters die in den stryd voor hun Vaderland het leven lieten; het Gedenkteken 't welk door den Senaat ter gedachtenis van die geschiedenis opgeregt wierd / en een kleine beschryving van de Ladders.

a Den Hertog erkent door dat Tractaat, dat Geneve in de Vrede van Vervins begrepen is.

b Mezeray verwart de eerste Syndicus met de Syndicus van de Wacht die altyt de laatste van de vier is. *De Syndici van het Jaar 1602 waren, Chabrey, Andrion, Barrillot, en Blondel.*

Deze Inscriptie ziet men op de buitenste muur van de Tempel van S. Servaas.

D. O. M. S.

Quorum infra nomina scripta, corpora, sita; (Posteri nostri) Hi, dum ingressis, ipsa in pace, Urbem hostibus, & fortiter Arma sua, & sedulo munia alia pernecessario tempore opponunt, glorioso laudabilique exitu pro Repub. ceciderunt ad D XII. Decemb. CIↃ. IↃ. CII. Queis idcirco perpetuum hoc Monumentum Amplissimus Ordo decrevit L. M.

Joannes Canal, (*Senator*)	Abrahamo de Baptista.
Ludovicus Bandiere.	Martinus Debolo.
Joannes Vandel.	Daniel Humbert.
Ludovicus Gallatin.	Michael Monard.
Petrus Gabriol.	Philipus Potier.
Marcus Cambiague.	Franciscus Bousezel.
Nicolaus Bogueret.	Joannes Guignet.
Jacobus Mercier.	Jacobus Petit.
	Girardus Muzy.

D. O. M. S.

Quo non Allobrogas rapit furor & cupiditas sua transversos? Quo non Dei præpotentis excubatio in GENEVATUM tutelam exporgitur? Audi, Ætas nostra postera, audi igitur, Olli, post inrita toties publica Arma, præsidium perfidiæ & calliditatis amplexi, dum sacrilego scalarum inscensu mœnia nostra clam contemerant; dein, contra fas Dei & Gentium, cuique Ætati, cuique Sexui imminent ipsa in Urbe nocturni; en, supplicia multiformia ipsi sibi aliquammulti, paucis Civium mortem in Patria & pro Patria gloriosam, dedecus sociis tanti sceleris æviternum Nobis Bonisque omnibus quaqua patet Orbis Terrarum novam atque uberrimam Divinæ in Nos quidem Beneficentiæ, in Parricidas autem ultionis æstimandæ ac demirandæ segetem adscivere. Harumsce rerum caussa S. P. Q. G. æneum hoc Monumentum perpetuæ Memoriæ consecravit, addito Edicto, uti hunc Diem velut Natalem Urbis alterum, per recurrentium annorum vices, universa Civium multitudo concelebret ritu Solenni: Diem utique Magnum & Solennem, quo Urbis valida, antiqua, Imperialis, barbarico servitio & Calamitati ultimæ erepta fuit. M. Decemb. XII. A. D. CIↃ. IↃ. CII.

Uit de afbeelding die ik hier van de ladders geef / kan men oordeelen dat men niets vergeten had om ze suffisant te maken. Zy waren zeer hecht / wel onderleit * draagbaar / en bekwaam om verlengt te werden zo als men wilde. De rollen boven aan vast gemaakt en bewegende als katrollen / strekten om de ladder hoger op te halen en gemakkelijker te doen glyen / en om nog minder geraas te maken / waren die rollen met wol gevoert: De vorks wijze einden van ieder ladder waren met yzer beslagen / en de holte wat rondagtig om des te beter in een gezet te kunnen werden. Het onderste was ook met yzer beslagen / en met twee punten voorzien die in de aarde kwamen / om de Ladder het voortglyen te beletten. Een yzere spil maakte de vierde sport van ieder Ladder / en onderstemde de gene die 'er boven op vast gemaakt wierd.

* De figuur die men hier ziet bestaat uit drie Ladders de een boven de andere gestelt, door middel van de yzer spyl daar ik van spreek. Die afgezonderde stukken waren gemakkelyk om te dragen.

De einden die aan ieder kant wat uitstaken / kwamen in de toppen van twee houte spillen welkers andere einden tegen de muur leggende / de ladder vast maakten. En dit alles was zwart gemaakt om te minder gezien te kunnen werden

W E.

Ladder, met welke Karel Emanuel, Hertog van Savoyen, Geneve beklom.

WEGENS DEN BERG VESUVIUS.

Mijn voornemen is niet alhier een volmaakte Historie van die vermaarde Berg te beginnen / en nog minder het geheim van zijne ingewanden door een moeylijke Philozofy te willen doorgronden / gelijk het alle gissingen zijn die alleen op een soort van schijnbaarheden gegrond zijn. Na dat ik 'er * ront uit het voornaamste van vertoont had zo als ik het zelfs gezien en met mijn eige oogen beschouwd heb / zo dagt my dat een beknopt verhaal van andere curieuse dingen / waar door men dien berg nog omstandiger zou kennen / niet anders als met vermaak kan aangenomen werden. * 1 Deel pag. 237.

Ieder een weet dat Vesuvius na by Napels legt in het oude † Campagne thans genaamt / Land van Labeur / de vrugtbaarste en aangenaamste Provintie van geheel Italien. Het volk kent de berg onder de naam van Vesavo, maar zy noemen hem gemeenlijker Monte di Somma; wegens een Kasteel van die naam 't welk daar dichte by gebouwt was. De oude Auteurs noemen die Vesuvius en Velevus. Somtijds vind men ook Vessuvius, Vesebius, Vesoevus, Vesubius, Vesbius, Lesbius, Bespinis, Vesvius en Vessebus. † *Terra di Lavoro* of *Campagna felice.* *Phlegræus* is eerder een bynaam als een Naam.

Schoon de toegangen tot dien Berg op sommige plaatsen afschuwlijk en onvrugtbaar zijn / echter is het land een kleine distantie daar van daan / zeer goet / en aan de zyde van het Oosten inzonderheit is de Berg zelfs met Wijngaarden bedekt / de welke * zig op grote Populier bomen omhoog opgeven en voortreffelijke wijnen overvloedig uitleveren. Daar van daan komen die berugte Greco, Malatesta, Lachryma Christi. Die van 't Land die de zaak het diepst ondertast hebben / beweren dat de assche door de uitstortingen voortgedreven en over de vlakte gestrooit / zig allengskens dissolverende / en ingelijft werdende in het Land dat uit de natuur goet is / het zelve nog vetter maakt en tot deszelfs vrugtbaarheit veel toebrengt. By die aanmerking werd die der onderaardsche vuuren gevoeg / daar al dat gewest mee vervult is / de welke als zo veele sto- * *Altas maritat populos.* Horat. l. 5. od. 2.

ven / de sappen van de aarde / en de lugt waar mede ze omringt is / in een getemperde graad van hitte onderhouden / die het land voor de winter beschut. Invoegen dat zo aan de eene kant die schrikkelijke berg als een afgrijzelijke Reus / die gantsche schone Provintie onder deszelfs geweldadige Magt houd / en aldaar somwijlen gruwelyke wreedheden pleegt / hy egter niet na laat somtijds ook wat goets uit te werken. Men kan zelfs zeggen dat het kwaad dat hy doet ten opzigte van de onvrugtbaarheit die hy veroorzaakt; * door de vrugtbaarheid die hy aan een andere kant geeft / meer als goet gemaakt werd; maar in andere opzichten / en alles by een overziende / is het gewis dat men weinig agt moet geven op het geringe voordeel dat men 'er uit trekt / als men het zelve vergelijkt by de woede waarmede hy te werk gaat / dewyl dat kwaad in zyn grootste furie de lugt / de aarde en de zee te gelijk aantast / en over al de schrik en den dood aanbrengt.

* Met de Berg Gibel is het ook zo gelegen.

De oude Schrijvers spreken van vyf of zes schrikkelijke uitwerpingen van dien Berg voor de Regering van Augustus / † maar zy voegen 'er geen omstandigheden by. Men kan wel oordelen uit het gene Suetonius daar van in 't leven van Titus (§. 10.) geschreven heeft / dat hy toen verschrikkelijke verwoestingen aanrechtede; Maar die Schrijver geeft daar meer van te denken als hy 'er van zegt. Dion Cassius verhaalt de zaak vry omstandig. Hy verhaalt dat het geklater daar van tot in Romen en tot in Egipten gehoort wierd. Dat de Steden Pompeja en ‡ Herculana om ver gesmeten wierden / en dat de meeste Inwoonders die op dat ongelukkig ogenblik de opentlijke Schouspelen bywoonden / onder haare puinhopen bedolven wierden. Het was ook toen dat Plinius den Oude en Cæsius Bassus al te ver door een lichtvaardige nieuwsgierigheit gedreven zynde / een dergelyk noodlot ondergingen. De Chronykschrijvers hebben de jaren van de zwaarste vlagen van de Vesuvius aangetekent / maar gelijk ik niet t'eenemaal zou willen lochenen de lange tusschen pozingen waar in ze dikwils die Berg laten / zoud ik ook niet willen geloven dat ze niets vergeten hadden. De Veranderingen waar in menze ziet vallen / doen wel zien dat ze niet altyd met nauwkeurigheit spreken.

† Men moet geen agt geven op 't geen 'er de gewaande Berose van zegt, gesmeed door Annius van Viterbe.

De Afbeelding die 'er Strabo van maakt, is niet zeer verschillende van 't gene wy thans zien.

Theodorus Valla geeft een zeer omstandig verhaal van al 't gene 'er in 't jaar 1631. voorviel. Hy was 'er een ooggetuige van / en hy bekent dat zyn vrees onuitsprekelyk was; de Zon verborg zig op den klaren middag. De zee ebde verscheide reizen / en liet de schepen op droog. Een zware regen opgekomen zijnde ten tyde dat de lucht het meest

‡ Of *Heraclea*, *Heracleum*, *Herculanum*. Heden werd'er getwist over de regte plaats daar die steden eertyds gestaan hebben. Volgens het gevoelen dat my het gegrondste voorkomt? stond *Herculana* daar men tegenwoordig ziet *Torro di Ovavo*. Deze twee steden waren niets onder de Regering van Tiberius beschadigt geweest.

meest met assche verbult was / maakte zulks een soort van Cement dat met brokken in de stad Napels viel. Vurige rivieren zag men strooms wijs zeewaards in lopen Verscheide dorpen wierden om ver gehaalt / en meer als dertig duizend menschen met een oneindig getal beesten / vergingen op verscheide wijze. Het gaf een schoone vertoning zegt hy / plechtige omgangen van alle Orders van Monniken / te zien verzelt met Devotarissen van alderhande slag / jaren en kunne / bloots hoofts en barrevoets door de straten van Napels gaande / zware kruissen dragen / en om hun hals grote en lange touwen / daar en boven nog met grote Paternosters, Beelden en Reliquien, beladen / zingen of tieren / en zig het bloet langs de schouders doen stralen. Daar was zelfs niemant tot de jongste ligte vrouwlieden die niet uit haar kamers kwamen lopen met hangend haair / en daden van boetveerdigheit pleegden. Minder moest'er al niet geweest zijn omze van hare gewigtige bezigheden af te trekken.

Le meretrici Uscitano fuora delli prostiboli sçapillanti & piangenti, ricoverandosi nelle chiese, Chidendo misericordia, & facendo cento & mille ati di pentimento.

De rook van de brand van 't jaar 1682. was zo groot / datze gedurende twee dagen een zware duisternisse twaalf mylen in 't ronde verwekte. De vlammen die vervolgens uitkwamen / verslonden het naaste Bosch * d'Ottojano genaamt. Die schrikkelijke vlaag duurde zedert de 14. Augusti tot de 26. van dezelve maant / en zonder te spreken van de verscheide kleine bevingen die de Stad Napels gevoelde / stondze een gedurige schudding uit die drie uuren duurde.

* Een halve myl van de berg.

In 't Jaar 1685. maakte een overvloedige uitwerping / de kleine berg die boven de anderen uitsteekt / en waar van ik elders gesproken heb. De vlam was toen hoog en levendig; zy wierp gedurende de nagt een groter licht uit als dat van het schoonste maanlicht / en verlichtede aldus het gansche Land twintig mylen in de rondte.

Men heeft in agt genomen dat wanneer de onderaardsche vuuren die al die verwoestingen veroorzaken / door de opening van de berg speelens konnen hebben / de aardbevingen als dan niet zeer groot zijn; maar dat in tegendeel / de schuddingen schrikkelijk zijn / wanneer die aangestoke brandstoffen geen uitgang konnen vinden. Die waarheit wierd den 5. Juny 1688. wel duidelijk bewezen. Ik was toen te Genua, en ontfing 'er een Copy van een Brief over dat subject geschreven door een Engelsch Koopman te Napels wonende / geadresseert aan een Edelman van dezelve Natie die te Romen was / en die ze my toezond. Dewijl die Brief zaken bevat die my dunkt dat de nieuwsgierigheit van de Lezer wel waardig zijn / hoop ik dat hy my de volgende overzettinge niet kwalyk zal afnemen.

MYN

MYN HEER,

Over agt dagen meenden wy alle dat de weerelt op een eind was. Onze Stad Napels *wierd schrikkelyk geschud, Dit duurde maar drie minuten, dog in die korten tyd vielen 'er zaken voor die buiten twyffel door een almogende arm uitgewerkt wierden. Omtrent quartier na vier uuren na de middag, wierd de stad schielyk door een vreesselyke schudding geslingert die een iegelyk in een onuitdrukkelyke verwarring bragt. Dewyl de* Vesuvius *tamelyk stil was, had niemand gedagten op iets diergelyks; en hoewel men de huizen zag overhellen, zig weer opregten, opensplyten, zig overal bewegen, en op eenige plaatsen invallen; was de belemmering en verblinding zo groot, dat eenige zig verbeeldeden dat men brand riep; anderen dat 'er een oproer onder 't volk was; en vry weinig lieten hare gedagten gaan op het gene het waarlyk was. Ondertusschen een heviger beweging zynde onmiddelbaar op de eerste gevolgt, hoorde men, met een onderaarts geraas, dat van den donder overtreffende, een ander van de gereedschappen van het huisraad, die voor een groot gedeelte van boven neer vielen en verbryzelt wierden. De klokken speelden in alle Toorns, het water borrelde uit de regenbakken; verscheide huizen wierden van malkanderen afgezondert, beefden, vielen, of bleven als opgevyzelt, en overhellende. En toen niemant meer twyffelde of de Aarde schuddede, hoorde men een geschreeuw dat op een ysselyke manier wedergalmde. In ieder familie omhelsde men malkanderen, men zeide het laatste Vaarwel en men riep om genade. Op de derde schudding, zo als men allengsken aan 't bedaren was en men zig in staat van te kunnen denken bevond, was ieder op de vlugt bedacht, en eenige waren zo zinneloos, datze boven uit de vensters sprongen, zonder te denken datzy zig onvermydelyk in een gevaar wierpen datze mogelyk vermijd zouden hebben. In een ogenblik zag men de straten vol menschen die als oproerige heen en weer liepen, alle zeer begerig om in 't leven te blyven, en niemant kans ziende zig van de dood te bevryden. Die schrikken wierden verscheide malen verdubbelt, en toen de aardbeving al over was, bleven die gene die zig na het middelpunt der ope plaatzen van de stad begeven hadden, of die in de tuinen en andere plaatsen ver van de huizen geborgen hadden, aldaar noch lange tyd in carossen, of in een soort van tenten, of onder de bloten Hemel, bevende niet als van schrik, en door de koude 's nagts*

veel

veel lydende. Ondertusschen volgde in min dan een uur tyds op het gernas van dien groten allarm, een verwonderenswaardige stilte. Jeder weer in zyn huis gekeert zynde, om de verwoesting te zien, bleef met gekruiste armen het overige van den dag met zugten en kermen over het gelede verlies doorbrengen. 's Anderendaags en de drie volgende was men in dezelve verslagentheit; de blixemen donderslagen en stormwinden duurden tot 's nagts tusschen Dingsdag en Woensdag, de schrik was ook dezelve, en niemant kon iets verrichten. Men zag nog koetsen nog wagens op de straten, nog gaande nog komende man, nog ope winkels, alles scheen dood. Het gene deze schrik ook dede duuren, waren gerugten van dingen die men aan de eene kant van de stad zeide, dat aan de andere gebeurt waren. Jeder zig inbeeldende dat de aarde onder zyn voeten waggelde, wierd aan die gerugten ligtelyk geloof gegeven en in verwagting van een algemene omkering, dorst men niet eeten of drinken, en men bleef in een onbeweeglyke staat als menschen die in beelden verandert waren. Eindelyk begon men zig voorlede woensdag te roeren. Op het ogenblik daar in ik u schryf zyn de straten met Processien van Boetelingen vervult die zedert drie dagen uit wandelen gaan; Vrouwen, kinderen, oude menschen, kerkelyke en anderen met sakken bekleed, met doornen gekroont, de strop om den hals, de beenen gekettent, zig geesselende, en gedurig struykelende onder de zware lasten van kruicen, zware stenen of andere dingen waar mede zy hunne schouders belasten, alleen om zig moeylykheit aan te doen. Daar zyn 'er die naakt zyn, hebbende maar een lap die voor en achter hangt, het lighaam met slyk en bloet bedekt en geschonden; niet als bittere zugten van zich gevende, en vloeden van tranen uit stortende. Op ieder ontmoetinge van puinhopen door de aardbeving veroorzaakt, verdubbelen de slagen en het gejammer. † De Cardinaal Aartsbisschop in een Balcon *van zyn Paleis gezeten, is gedurende drie volle dagen bezig geweest met zegeningen uit te delen: zyn beide armen verpozen elkander om kruycen te maken. Alle de Priesters van de stad heeft hy verlof gegeven om te biegten, en zelfs te* absolveren *van de zonden die in de Bulle* In Cœna Domini *werden uitgezondert, en men ziet anders niet als menschen op hare knien die op de volle straat biegten, en die zig haasten om zich te bedienen van de gemakkelykheit waarmede men de* absolutie *geeft. Men ziet ook anders niet als Priesters en Monniken met dassen van * Tiburne en het hooft met assche beladen, de welke op winkels gekloutert, elk om het eerst op alle kruiswegen prediken. Gisteren morgen zo als ik verby de* Pyramide *van St. Januarius kwam, vond ik een* Capucyn *die daar predikte, en zyn* perzonagie *zo wel speelde, dat ik belust wierd om zulks aan te zien. Ik was daar geen drie* minuten *geweest,*

† Antonio Pignatelli: Het is de Paus Innocentius XIII. tegenwoordig regerend.

* Het is de plaats daar men de misdadigers by Londen executeert.

of een vrouw daar ik my by bevond, en in wiens hooft alles nog drayde, zeide overluid, datze de Piramide *zag waggelen. Een man zulks horende, zonder tot nader onderzoek te komen, begon daar op* Misericordia *te schreeuwen. Dit* Misericordia *door een ander ook uitgesproken, wierd ten eersten door alle gevolgt, en die onverwagte* allarm *deed in een ogenblik de gansche Vergadering verdwynen, gelyk een musketschoot een hele vlugt spreeuwen verstroyt. De arme Monnik met zyn strop om den hals en zyn galeiroeyers ketting aan de voeten, viel in flauwte, en men had veel moeyte om hem weer te doen bedaren.*

De Hoofikerk van het Aartsbisschoppelyk Paleis en het Kweekschool zyn zeer beschadigt. De berugte Antike *gevel der* Theatynen *van* St. Paul *en twee Slaapkamers van het Klooster der andere* Theatynen *in de H. Apostelen, zyn onder de voet geworpen; en de pragtige* Koepel *van de Kerk der* Jesuiten; *in 't Professie Huis, is t'eenemaal verwoest. Dog ik zal my tot die omstandigheden niet inlaten, want behalven dat men van alles nog niet wel onderregt is, kent UE. de plaatsen niet genoeg om UE. op een byzondere wyze daar aan gelegen te laten zyn. Ik heb dezen morgen by den Onderkoning horen zeggen dat het verlies door Gezwoorens op tien* millioenen *Kronen geschat wierd.*

Ik zie maar twee soorten van menschen die in deze gantsche zaak Voordeel hebben; de Priesters en schone Margueriten, (*zo noemt men te Napels de Courtisanen*) *Verscheide van deze laatste hebben Mans gevonden in de Galanten die ze onderhielden. Eenige gekken door een vreezagtige Godvruchtigheit aangedaan, hebben zig voor altoos met die eerloze bevlekt. Wat de Priesters betreft: Wat al buitengewone Missen! Wat al Geloften aan de Lieve Vrouwen! Wat al Godvrugtige Geschenken.*

Indien UE. voor het overige, het oog alleen staande op alle de schade die deze Lieve Vrouwen niet gestuit hebben, daar uit wilde besluiten datze geen beloning verdient hebben, zoud UE. zig zeer bedrogen vinden. Zo wy na het gemeen zeggen veronderstellen dat 'er vyf hondert duizend Inwoonders in Napels *zyn, en dat'er niet boven de veertig menschen gedood zyn, moet UE. weten dat de vier hondert negen en 'tnegentig duizend negen hondert en sestig die nog leven, bewaart zyn geworden door vier hondert negen en 'tnegentig duizend negen hondert en sestig mirakelen die de* Madonnas, *Beelden en* Reliquien *gedaan hebben. En ik stel vast dat 'er geen een van al die menschen wezen zal zo hy spreken kan, die niet een Heilige of Beelt zal noemen dat hem wonderdadiglyk bevryd heeft, in gevolge van de Gelofte die hy op 't ogenblik van het gevaar gedaan zal hebben. Ziet eens of dat geen dankzeggingen verdient.*

Alle

Alle dagen hoortmen nieuwe Historien; droevige historien gelyk gy het denken kunt. In de stad Benevente *zyn vyftien hondert seven en sestig personen verplettert geworden, waar onder men rekenen moet twee hondert Pellegrims die 'er doortrokken om na* Madre di Dio di Monte Vergine *te gaan. Die Stad is nu niet meer als een Steenhoop. Den Aartsbisschop is heel vermorzeld van onder de puinhopen van deszelfs Paleis uitgehaalt, en men zoud van hem noit een stuk by een gevonden hebben, zonder de voorspraak van* St. Philippus *van* Neri *deszelfs* Patroon. *Men heeft hier een lyst van agt hondert andere menschen, gedood in twaalf of dertien dorpen rondom dezelve stad* Benevento. Ceretto *den Hertog van* Mustalone *toebehorende, is tot de grond toe omver geworpen, en vier duizend menschen zyn 'er om 't leven gekomen; vyf hondert te* Mirabella; *duizend te* St. Lupo, *drie hondert te* S. Laurens Major; *vier hondert te* Pietra Roya; *en alles zonder uitsluiting in de Vlekken* Civitelle, S. Laurens Minor, *en van* Guardia S. Framondi. *Het is een schrikkelyke droefheit.*

Op den dag van de aardbeving spleet de Aarde van een op verscheide plaatzen van de vlakte die men noemt van St, George de la Molinara, *en eenige molens wierden in die afgronden verzwolgen. Men spreekt van vuuren die onder verscheide gedaantens voor den dag kwamen; fonteinen die uitdroogden, en anderen die men uit de aarde zag ontspringen, en eenige tyd van stinkende uitwaassemingen vloeyen, van winden die door openingen van de bergen bliezen dewelke openspleeten, en weer toegingen, en van vele andere wonderen, van welkers waarheit ik nog geen zekerheit genoeg heb. Ik dien niet te vergeten UE. te zeggen dat de Onderkoning * de meeste Gevangens los liet op het zien van het eerste gevaar, en dat de Stad door den Heer* St. Januarius *haar oude Patroon niet genoegzaam beschermt werdende, (hebbende zedert eenige tyd onsmakelyke nalatigheden by hem bespeurt) hem den Aarts-Engel* S. Michiel *tot een* Medehelper *gegeven had.*

* D. Francisco di Benavidez Grave van St. Steven.

Voor het overige, moet ik UE. nog ztggen dat wy hier die onderaardsche aanvallen, die onze rust nu en dan komen storen, aanzien als geheime steken van de Vesuvius. *Zomtyds doet hy ons opentlyk aan, en verklaart ons den oorlog voor de vuyst. Op andere tyden grypt hy ons aan als een verrader en verrast ons op de wyze zo als UE. gehoort heeft.*

Zie daar Myn Heer, het geen myn pen voor het tegenwoordige kan verschaffen om uwe vragen over dit smertelyk voorval te beantwoorden. Zo ik eenige andere opmerkelyke omstandigheden verneem, zult UE. daar tyding van hebben.

Nu is 'er nog overig, dat ik UE. over de andere vragen nopende

de Vesuvius, *genoegen geve, 't welk ik met weinig woorden doen zal. 't Is wel waar, Daar zyn Menschen, die geloven dat de dubbelde berg eertyds een was datze maar eenen top haden een ligchaam uyt maakte. Maar ik vind daar omtrent nog klare bewyzen, nog gissingen die myns dunkens kragtig genoeg zyn. De wydte van een goede myl die 'er tusschen die twee Bergen is voert de naam van* Atria *en is vrugtbaar genoeg in wey landen.*

Eertyds was de Berg die vuur uitwerpt, hoger als de andere, maar hy is thans twee hondert en twintig vademen *lager. Wel elf hondert en meer vademen is zyne lynrechte hoogte ten opzigte van de opper-vlakte van de naburige Inham.*

Het geen men UE. gezegt heeft dat die lelyke berg koud en heet blaast, alsmede het ligt en duisternisse verspreid; dat hy het leven en de dood geefs, is waar. Het is een verrader gelyk ik UE. te kennen gegeven heb. UE. heeft de gloeyende lugtgaten gezien die op verscheide plaatzen op zynen rugge verspreit zyn, wanneer hy zelfs het minst aan 't woeden is. Zo UE. meer tyd gehad hadde en een Gidze *beter onderrecht als dat* Canaille *van* Cicerons *die de Vreemdelingen geleiden, zou hy UE. ook aan de kant van* Ottaviano *verscheide openingen hebben laten zien, waar uit zo een koude wint zomt, dat het niet mogelyk is om'er de hand aan te houden.*

Het is ook waar dat die zelve Berg die vloeden van zwavel en zundvloeden van vuur en vlam uitbraakt. ons ter zelver tyd zoete, goede en heilzame wateren geeft. Wy trekken 'er een gedeelte van te Napels tot ons gewoonlyk gebruik, en het andere gaat tot niet in de Fornello, *of* Fiume della Maddelena *dat het oude* Sebethus *is.*

Ik vergat UE. te zeggen dat ik met de vrees vry geraakt ben, alzo het huis daar ik logeer, *is blyven staan, en ik heb gedurende myn weinig afwezen ook niets verloren. Ik liet alles staan, en ging de nagt buiten op het Land doorbrengen met eenige duizenden van menschen die geen meer lust tot sterven hadden als ik.*

Ik wagt tyding van UE. voor U vertrek van Romen, en ben, &c.

Napels op Zaturdag den 12. Juny 1688.

Dewijl het my nog heugt / zal ik hier by voegen / dat een kint van drie jaren dat alleen gebleven was in een huis 't welk drie dagen gewaggelt heeft voor dat het viel / onder de puinhopen van dat huis begraven is geweest / dog zo gelukkig gered dat men het gezond en onbeschadigt daar uit gehaalt heeft / drie dagen na de val van dat huis / niet zonder door den honger en de koelte van de nagt zeer verzwakt te zyn.

„ Te-

„ Gedurende de brand van het volgende jaar viel niets buiten ge-
„ woons voor / als dat de uitwerpingen van vuur twee en twin-
„ tig volle dagen duurden / zedert den 9. December tot den eersten Ja-
„ nuary, en dat men te Napels in de boezem van de Berg zeker
„ gedruys hoorde / als dat van kokende ketels.

„ Dingsdags den 6. April 1694. geraakte die Berg schrikkelijk aan
„ het woeden. Veertien dagen te voren te Napels zynde / haddenze
„ my in de nagt eenige voorlopers van die vuurbraking doen op-
„ opmerken / alzo 'er van tyd tot tyd vlammen opkwamen met zeer
„ dikke en zwarte rookwolken. Gedurende het overige van de maant /
„ stont de Berg in vuur en vlam / en in verscheide Brieven van
„ Napels die ik te Romen zag / wierd geschreven dat hy zware en
„ vurige vlammen tot aan Benevento dat 'er dertig mylen vandaan
„ legt / voort gedreven had. Maar het gene het vreemste toescheen /
„ waren die ongelooffelijke uitwerpingen van gesmolte bergstoffen
„ die hy op verscheide plaatzen uitstortede / en die in overvloed weg
„ liepen tot drie mylen ver van den afgrond waar uit die voortkwa-
„ men. Terwyl ik den 2. Mai 1694. ten huize van de Hr. Cjampi-
„ ni was / de welke Academische Byeenkomsten houd / wierd 'er een
„ zeer nauwkeurig Relaas van die brand gelezen. Inhoudende dat
„ de uitbraakzelen langzaam voortliepen als vet dat begint te bestol-
„ len / doende nogtans voorzig weg rollen alles wat hen in den weg
„ was. Dat een van die trage Vloeden een zeer grote rots ont-
„ moet hebbende op eene schuinte / waar langs dezelve zeer snel neer
„ stortte / uit de stuiting zo een zware rook ontstont / dat ieder een
„ dagt dat er een nieuwe opening gemaakt was. Dat de Onder-
„ koning vele werklieden gezonden had om voor die nieuwe vloeden
„ een weg te maken en een grond te leggen / en voor te komen dat
„ ze elkander niet overstroomden; en dat eyndelyk die vloeybare
„ stoffen gestold zijnde / op sommige plaatzen ter hoogte van festig
„ Rottingen opgehoopt waren / het welk eenige wat twijffelagtig
„ toescheen / en nogtans staande gehouden wierd door de gene die 'er
„ de tyding van ontfangen hadden. De zelve brief voegde hier by
„ dat die stoffen inzonderheit toegestelt waren uit een vermenging
„ van metalen / en dat men de nieuwsgierigheit gehad hadde om 'er
„ zo veel uit te halen dat men 'er drie kopies van maken kon / *
„ een van yzer / een van koper / en het andere van zilver. Maar ee-
„ nige dagen daar na / verscheide van myne vrienden van Napels ko-
„ mende / zeiden my dat 'er meer als een pistool aan onkosten te doen
„ was / om 'er een half ons zilver uit te halen / en dat dit uitbraak-
„ zel

* Zedert dat dit gedrukt is geweest, heeft de Hr. Bulifon my van Napels geschreven, dat het niet waar was dat men eenig metaal getrokken had uit die gesmolte stoffen die van de Berg afdropen.

„ zel nergens goet toe was / zelfs niet tot kanon kogels. Hy liet
„ my een klein beuertje zien; het was van yzer kleur / klinkende als
„ Porcelein / dog zo bros niet.

In het eerste Deel van deze Beschryving heb ik een tamelyk fraye Inscriptie gegeven die men drie mylen van Napels ziet wegens de blaskingen van de Vesuvius. Ik zal 'er hier een andere over 't zelve onderwerp by voegen / die ik toen niet gezien had. Zy is drie mylen verder als de eerste by de Torre del Greco ; Ik hebze uitgeschreven zo als ik na Salerno ging.

Viam a Neapoli ad Rhegiam perpetuis , antea latrociniis infamem, & confl·grati Vesuvii saxis impeditam , purgato insidiis loco , exæquatâ planitie , latam rectamque dixit ære Provinciali Perafanus Ribera Ascalano Dux Prorex. An. Dom. CIↃ IↃ LXIII.

At, ô!

VIIIº. & LXº. post anno XVII. Calend. Jannarii , Philippo IV. Rege; fumo; flammis , boatu, concussu , cinere , irruptione , horrificus si unquam Vesuvius , nec nomen nec fasces tanti Viri extimuit. Quippe exardescente cavis specubus igne ; ignitus , furens; irrugiens ; exitum eluctans coercitus aer, disjecto violenter Montis culmine, immani erupit hiatu postridie , ejaculatus trans Hellespontum cinerem, pone trahens ad explendam viam Pelagus , immite Pelagus , fluvios sulphureos, flammatum bitumen , fœtas alumine cautes , informe cujusque, metalli rudus, mixtum aquarum voluminibus ignem , ferventemque undante fumo cinerem , seseque, funestamque colluvium jugo Montis exonerans ; Pompejos , Herculanum , Octavianum , perstrictis Reatinâ & Porticu, Sylvasque, Villasque, Ædesque momento stravit , ussit , diruit ; luctuosam præ se prædam agens , Vastumque triumphum, Perierat hoc quoque Marmor alte sepultum , consultissimi Monumentum Proregis. Ne pereat , Emmanuel Fonseca & Zunica Com. Mont. Reg. Pror. quà animi magnitudine publica calamitati & privatæ consuluit, extractum funditis gentilis sui lapidem Cœlo restituit , viam restauravit , fumante adhuc & indignante Vesevo. An. Sal. CIↃ. IↃC. XXXIV. Præfecto viarum Antonio Suarez Messia March. vici.

„ Wanneer de ongelukkige kleine stad Cerretto waar van gespro-
„ ken is in de Brief daar ik zo even een uittrekzel van gegeven heb /
„ zo droevig onder haar eige puinhopen begraven wierd / gebeurde
„ iets dat opmerkens waardig is / van welkers waarheit ik te Na-

„ pels

„ pels zeer wel onderrecht ben geweest / en dat ik hier zal aanhalen / „ om van myne kant mede te werken dat het niet in 't vergeetboek „ rake. Een Scholier van dertien a veertien jaren die op straat met „ eenige zyner makkers speelde / wierd ter zelver tijd als zy lie- „ den / onder de puinhopen van de nabuerige huizen gedolven / en al- „ leen in 't leven bewaart geheele dertien dagen / zonder ander voed- „ zel te nuttigen / als zomtijds iets van zyn eige water te gebrui- „ ken. Zie hier een uittrekzel van 't geen hy zelfs van zijn Avon- „ tuur geschreven heeft.

Om God te verheerlyken, en de oneindige goedheden waar mede het zyne Barmhertigheit behaagt heeft omtrent my arme zondaar te werk te gaan, wanneer hy my op de vyfde dag *Juny* van 't Jaar zestien hondert acht en tachentig, ende twaalf daar aan volgende dagen, op zo een wonderbaarlyke manier behouden heeft, verklaar ik ondergeschreve *Joseph Ciaborri* van de Stad *Cerreto*, Neef van de Baron *de la Ginestra* en verzeker onder *protestatie* van eede aan alle die God loven en vrezen, dat de hier onder verhaalde dingen, de zuivere en opregte waarheit zyn.

Zaturdags den 5. dag *Juny* van 't Jaar 1688. daags voor *Pinxteren*, omtrent * twintig uuren en een half zynde in een straat by 't huis van myn Vader, met verscheide van myne Schoolmakkers, ontstont 'er schielyk een Aardbeving met een afgryffelyk geraas, 't welk ons verschrikt hebbende, de vlugt deed nemen. Maar zo als wy weg liepen om ons te bergen stortten van alle kanten de huizen in, vielen op ons en bedekten ons. Door de goedertierenheit Gods, bleef ik niet alleen in 't leven, maar wierd zelfs niet eens gekwetst. Alle myne makkers raakten aanstonts om 't leven, uitgezondert een alleen die zig by my bevond, en die nog eenige tyd leefde, dat ik geschat heb twee dagen te zyn geweest, zonder egter daar over wel te kunnen oordelen. Wy vertroosten elkander, en bragten de tyd met bidden over; dog hy stierf eindelyk, en ik bleef zedert altyd op zyn hooft leunen, door de stank van zyn ligchaam veel lydende. Ik raakte nooit buiten myn zinnen, en hield ook noit op de barmhertigheit Gods aan te roepen, my egter met goeder herte aan zynen wille onderwerpende. Myn *postuur* was niet zeer ongemakkelyk, want hoewel ik gedwongen was op het hooft van myn ongelukkige dode makker te rusten, kon ik aan een andere kant myn ligchaam eenigzints omkeeren. De dorst was het geen my meest verveelde, en ik kwam dit eenigzints te baat, dan met het drinken van myn eyge water dat ik aan myn mond kon brengen, dan met myn uitgedroogde tong tegen een *levende steen* (*pietra viva*) die ik daar vond, te houden,

* Volgens 't geen men zien kan in het 1 Deel zal men vinden dat het vier uuren en een kwart was, of vier uuren en een half 's avonts volgens onze manier van rekenen.

omze

omze te verfriſſen. My gezond ziende, maar in de noodzakelykheit om in zo een beſchreylyke ſtaat te ſterven kan men wel denken wat de bittere naarheden van myn ziel geweeſt zouden zyn, indien de Almagtige en goede God, dewelke wilde dat ik hem nog onder de levendige zou verheerlyken, my geen byſtand verleent hadde, tegens de benauwtheden die my geduurig ontmoetten. Hy zond my dan toe zo een lange en diepe ſlaap dat de dertien dagen van myn harde gevangeniſſe my zeer * kort ſchenen te zyn. Eindelyk de 13. dag in 't bitterſte van myn grootſte benauwtheit, zo als ik myn overige kragt en ſtem beſteedde om den byſtand van myn goedertieren Schepper aan te bidden, en dat ik ook luit riep de zoete namen van myn lieve Vader en Moeder, haar roepende, hoewel na alle ſchyn te vergeefs, om my te helpen, zo hoorde ik geraas, en ik weet niet wat voor beweging boven myn hooft. Ik kan niet zeggen of ik toen eenige ſtralen van hoop had; maar het zy hoe het wil, ik ſchreeuwde; myn ſtem wierd kragtiger, en zy hoorden my. Tien menſchen die daar waren, werkten aanſtonts om myn Graf te openen, en in twee uuren tyds, maakten ze een opening door een Puinhoop van † elf palmen die my omringde; en my eindelyk opgegraven hebbende, ſteldenze my levendig en by myn zinnen, in de armen van myn Vader en Moeder, dewelke toegeſchoten waren op de tyding die men haar zo even gebragt had dat men myn ſtem gehoort had. *Doctor Jan Dominicus d'Adoni* een geleert Medicyn Meeſter, voedde my de drie eerſte dagen met *bouillon* die my van tyd tot tyd gegeven wierd, en het duurde niet lang of ik was volkomen herſteit: Heden nu ik dit ſchryf (vier jaren en ſeſte halve maant na myne verloſſing die ik een ſoort van opſtanding zou kunnen noemen) om de weldaaden die ik van God ontfangen heb, te verbreiden, bevind ik my door zyn genade zo gezond, als of my dat droevig toeval noit overgekomen was. Aan die God van Liefde, ben ik eeuwig dankbaar dat hy my van de bogen des doods bevryd heeft, en inzonderheid dat hy myne neigingen die uit de natuur boos waren, veranderende, op den weg der zaligheit geleit heeft. Ik geef my t'eenemaal aan hem over en bid hem uit het diepſte myner ziele dat het hem gelieve zyn dierbare zegeningen over my uit te ſtorten, op dat ik niet ophoude hem te verheerlyken, tot dat hy zelfs my door zyn onmetelyke liefde in zyn Paradys verheerlykt. Amen.

* *Wanneer men hem verloſte, zeide hy dat hy meende maar drie dagen daar geweeſt te zyn.*

† *Omtrent 8. voeten.*

Gedaan te Ceretto den 19. Novemb. 1692.

JOSEPH CIABORRI.

De

De Getuigen daar ik deze Historp van heb / en die zeer geloofwaardig zijn / hebbben mp ook gezegt / dat van tachentig Nonnen van een Klooster die onder die Puinhopen begraven wierden / negen en vyftig verplettert / en de een en twintig andere alle gevaarlyk gekwetst wierden / en dat van de laatste niet dan eenige waren dewelke zeiden / zo als het heden nog verzekeren / datze geen geheugen nog denkbeelt van 't gebeurde hebben.

Die zelve menschen hebben my daar en boven nog verhaalt dat zy en alle anderen die uit het gevaar ontkomen waren / genoodzaakt geweest zynde in de Vlakte te gaan camperen by gebrek van een andere Vertrekplaats / alwaar zy gemakkelyk onder de Puinhopen konden zoeken en te hulp komen die gene die 'er onder begraven lagen / wierden in haar leger plaats aangevallen en vervolgt door een oneindige menigte muizen en uitgehongerde rotten / die uit de verwoeste plaats kwamen; en * op hen aanvielen omze te byten; zodat men tegen dat ongedierte een openbaren oorlog moest voeren; en verscheide van hen moesten by beurten waken om de rust van de gene die sliepen / te beveiligen. Zy voegen 'er by dat het zelve ongedierte een kat aandeed en deselve verslond.

* Ziet 1. Deel p. 55. de Historv van den Aartsbisschop Hatton.

UITTREKZEL

VAN DE

GEDENKWAARDIGE HISTORIE VAN KAPITEIN

FRANÇOIS DE CIVILLE.

Door hem zelfs beschreven.

FRançois de Civille Edelman uit a Normandien, was Kapitein over een Compagnie van hondert voetknegten in de stad Rouan toenze b door Karel de IX. belegert wierd / en was toen omtrent ses en twintig jaren oud. De Graaf van Montgommeri Gouverneur van de Plaats / hem bevolen hebbende c het eerste geweld van den storm uit te staan / wierd hy op het einde van dien d gekwetst door een schoot van een vuurroer aan de wang en regter kakebeen; de kogel agter by de nek uitkomende, en de Ringkraag doorborende. e Door die schoot van boven van de wal in de gragt gevallen zijnde / wierd hy door eenige schansgravers die zig daar bevonden / in een kuil gesmeeten met een ander lyk f 't welk zy boven op hem wierpen / en overdekitenze beide met een weinig aarde. Hy bleef daar in van elf uuren 's morgens / zelfs wat vroeger tot half zeven 's avonts. Zijn g knegt van dat ongelukkig toeval onderregt zynde / was bedagt om hem een eerlijker begraafenis te bezorgen / en verkreeg van den Graaf van Montgomeri verlof om hem

(Ziet 1. Deel. 5. Brief.)

a Naby Rouaan.

b In 't jaar 1562.

c den 15. Octob.

d Het zyn zyn eige woorden.

e De Ring kragen waren anders gemaakt als hedendaags.

f Claude le Forestier Drogist.

g Nicolas de la Barre van het Dorp van Rivolet by Vernon.

hem te gaan opgraven / hebbende by hem een Officier der a Gardes van gemelde Graaf om hem behulpzaam te zijn. Na dat hy het eerste ligchaam bezigtigt had / zonder het te kennen / haalde de knegt het twede uit de kuil / en kende het ook niet / zo was het door 't slyk / bloet / opgezwollentheit en bleekheit misgmaakt. Hy leide dan de twee ligchamen weer in de kuil / en overdekte ze losjes met aarde / zo als den Officier en hy weg gingen / merkte de eerste van de twee dat b het ligchaam 't welk op het ander gelegt was / niet wel toegedekt was / c alzo 'er een hele hand bloet lag. Hy keerde dan te rugge / en wilde die met de voet onderstoten / maar in 't stoten kreeg hy door de Maneschijn een Diamant in 't oog / die een schone glans van zig gaf. Dezelve genomen en de hand toegedekt hebbende / liet hy de Diamant aan de knegt zien / hem zeggende dat hy zyn moepte niet verloren had. De knegt kon de diamant door zyn driehoekige figuur ; 't welk hem verpligtte om derwaarts te keren / en het lighaam van zyn Meester op te nemen. Na dat hy het wel afgeveegt had / zo kende hy het eindelyk weer / en uit genegentheit het zelve gekust en omhelst hebbende / vont hy nog eenige warmte en schijn van leven. Hy droeg d het dan zo haast als hy kon e na de Chirurgyns van het Leger ; dog zy het voor dood aanziende / gaven geen acht op zyn smeeken dat men eens proberen zou om zyn geesten te doen verwakkeren ; gevende voor reden dat vermits zy nog maar zeer weinig geneesmiddelen overig hadden / zy zig wel wagten zouden dezelve nodeloos te besteden. Hy ondertusschen van het zelve gevoelen niet zijnde / bragt het Ligchaam aan het f Huis daar zijn Meester gewoon was te logeren. Dat Ligchaam bleef daar meer als vyf dagen en vyf nagten zonder spreken / bewegen nog eenig teken van gevoelen te geven / maar zo brandende van koorts / als het kort te voren in de kuil koud gelegen had. Eenige vrienden van g den armen zieke hem in die staat zynde komen zien / zonden om twee h Medicyns en een i Chirurgyn om hem te visiteren. Deze hem wel bezien en de wonde gesondeert hebbende / vonden geraden hem te verbinden / hoewel 'er byna geen hoop van genezing was. Daar wierd besloten datmen hem een fontenel agter in den hals zou zetten / 't welk aanstonts gedaan wierd. Men brak hem ook de mond open / en deed hem met gewelt een weinig zeer kragtige bouillon door slikken. Den volgenden dag zo als men het verband los gemaakt had / zagmen dat'er veel etter uit de won-

a Kapitein Clers Luitenant van de Gardes van de Graaf van Mont gommeri.

b Het was Civile.

c De slinker hand.

d Den Officier en de knegt waren beide te Paart.

e Zy waren in 't Klooster van St. Clara.

f By Sr. de Coquere-aumons.

g De Heren du Verbois, de Velly, en du Val.

h De Heren Gueronte en le Gras.

h De Hr. Jacob Davaux.

i *Han! han! han! de armen*, zegt de Histtory (*Dat han! han!* is een gekerm van pyn op zyn boers Normands. *Han! het hooft, han! de armen!* Het is de manier om zyn pyn te kennen te geven in het Normands.

de gelopen was / en het gezwel aan 't hooft en den hals zeer verminderd zynde / begon de Lyder eenig gevoelen te tonen. Hy sprak zelfs eenige woorden / en klaagde over pijn aan den arm / maar in 't eerst kende hy niemant ; hy was in een grote verbaastheit / als iemant die in zyn diepste slaap zynde schielyk opgewekt werd. Zynde dus allengskens weer tot kennis gekomen / hoewel hy steets een zware koorts hadde / begon men hope te krijgen. Wanneer de stad a stormenderhand overgegaan was / deed de schrik zyn koorts met een buitengewone heftigheit verdubbelen. b Vier soldaten die ten eersten het huis daar hy in was uit plunderden / handelden hem beleeft en zelfs met liefde / maar eenige dagen daar na die soldaten order bekomen hebbende om elders te logeren, en dat logys uitgesogt zynde voor een c Officier van 's Konings Leger / namen de Knegts van dien Officier Civille van zyn bed op / en wierpen hem op een slegt strobed in een klein agter kamertje. Tot meerder ongeluk nog / eenige vyanden van de jonge d broeder van Civille zynde hem komen zoeken om hem te doden in dat huis alwaar men gezegt had dat hy was / en hem niet gevonden hebbende / lieten haar woede den onnozelen gevoelen / en wierpen hem uit een venster. Maar dat venster niet zeer hoog zynde / viel hy nog vry zagtjes op een misthoop die juyst regt daar onder lag aan de deur van een stal. Hy bleef 'er meer dan drie maal vier en twintig uuren / zynde naakt in zyn hemt met een enkele slaapmuts op het hooft / bloot gestelt voor regen en wind / zonder van iemant by gesprongen te werden. Eindelyk e een van zyne nabestaande wetende dat Kapitein Civille gewoon was in dat huis te logeren, maar die niets gehoort had van 't geen gebeurt was / kwam na hem vragen. Een oude vrou die alleen gebleven was hem geantwoort hebbende / dat hy agter op een plaats ley / zijnde op een misthoop zedert drie dagen gesturven / wilde hy hem gaan zien / en was niet weinig verwondert hem noch levend te vinden. f Civille was zo zwak dat hy niet spreken kon ; hy gaf door eenige tekenen te kennen / dat hy dorst hadde / en men bragt hem bier dat hy zeer gretig uitdronk ; dog willende bezoeken een stuk broot te nuttigen / moest men het stuk f weer uit de keel halen / zo eng was de doortogt geworden. Ondertusschen was het vasten en de koude waarschijnlijk van een goede uitwerking geweest ; want de zieke was byna zonder koorts / en eenige uuren daarna oordeelde men dat hy in staat was om te water na het Kasteel van Croisset op de Seine een uur beneden Rouaan vervoert te kunnen werden.

a Den 26. October elf dagen na zyn kwetzuur.

b Vier goede kinderen Gasconjers, van de Compagnie van Kapitein Lago een Vrient van Civille.

c Des Moulins Luitenant van de Schotse Garden.

d De jonge Civille had gedurende het beleg een arm door een kanon schoot verloren, en was eenige tyd in dat huis geweest.

e De Hr. de Croisset zyn Couzyn Germain.

f De dorst en de pyn hadden hem de tong en de lippen verdroogt.

g Vervolgens at hy broot dat in bier geweekt was.

den. Het waren dezelve soldaten a die hem de eerste maal behulpzaam waren geweest / dewelke nog hielpen om hem tot aan de rivier te brengen / en zulks als buiten weten van den Hr. de Croisset die Rooms Catholijk was / en die in deze tyd van heftige vervolging geen Protestant de minste gunst zoud hebben durven bewijzen / zelfs niet aan een nabestaande / zonder zig verdagt te maken. Civille wierd kwalyk ontfangen door den Kastelein van het Kasteel van Croisset die hem heel lang op de brug liet wagten / daar hy van een grote koude bevangen wierd / en zekerlijk gestorven zou hebben / indien niet tot alle geluk een knegt van de Hr. de Croisset gekomen was / en de nodige orders gegeven had. Niettegenstaande die orders, leed de zieke veel gedurende de eerste maant. Men bediende zig van geen andere zalf als kruim van broot in dopers van eyeren geweekt / en al het andere ontbrak hem na proportie. Maar eindelijk de Hr. de Croisset van zijn bedroefde staat onderregt zijnde / zond hem een b Medicyn, en dezelve c Chirurgyn die hem opgepast hadde voor het overgaan van de stad / zy bleven twee dagen by hem / lieten hem de zalf / en kwamen hem nu en dan bezoeken als ze d konden / tot dat hy weer op de been begon te komen. In die tusschenpoos was de getrouwe knegt ook weder gekomen / en had hem goede diensten gedaan. Na dat de zieke een gedeelte van zijne voorgaande kragten herwonnen had / besloot men hem over te geven in handen van twee Edellieden Gebroeders e wonende in 't Land van Caux, die de naam hadden datze verscheide voortreffelijke geneesmiddelen hadden. Die Heren pasten hem zo veel te beter op / om dat hunne Familien zedert lange tijd in goede vrientschap geleefd hadden / stellende al hun konst zo wel te werk / dat in zes weken tijds / Civille herstelt wierd in een staat die men noemen kon van gezondheit. Na het scheen was hem anders geen ongemak over gebleven / als dat hy een weinig doof was en zig van de pink van zyn regter hand niet bedienen kon / om dat de pees door de zelve kogel die hem de grote wonde toegebragt had / was afgesneden / zo dat hy in staat was om weer dienst te komen doen gelyk hy ook zedert die tyd nog veele ongemakken heeft uitgestaan; Maar de wonde van 't Kakebeen nu en dan open gaande / * kwamen 'er etterzweren op die hem veel pijn veroorzaakten / en hy is dikmaals dood krank geweest. Koning Hendrik de III. de Protestanten uit zijn Ryk verdreven hebbende / in 't jaar 1585. vertrok Civille na Engeland, en het volgende jaar zig aan † twee voorname Medicynmeesters die hy 'er vond overgegeven hebbende / droegen

a Van Kapitein Lago. Zy gaven hem een weinig gelt, en beschikten hem doek om zyn wonden te verbinden.

b De Hr. Bettencour.

c Mr. Jacob Davaux.

d Zynde beide Protestanten, dorsten zy niet uit de stad gaan zonder gevaar te lopen van door 't gemene volk doot geslmeten te werden.

e De Heren Rufosse en Ste. Maria le Bailleul. Civille by hem gebragt in de maant van July gedurende de belegering van Havre de Grace.

* Van tyd tot tyd vielen 'er ook beentjes uit de wonde.

† Lavinius van Praag en Maillard van Oy.

gen zy zulk een zorg voor hem dat hy volkomen genezen wierd. In 't jaar 1606. beschreef hy zelfs zyn History; over de 70. jaren oud zynde 44 jaren na zyn kwetsuur/ en uit die Historye heeft men dit tegenwoordig verhaal getrokken. Deze zeldzame geschiedenisse is door verscheide vermaarde Historyschryvers aangehaalt / maar altijd met verscheide fouten of uitlatingen. In 't schrift dat in handen is van § Ziet 1 Deel. pag. § den Hr. de Sicqueville, is een omstandigheit die ik nergens gevonden heb/ en die ik niet vergeten wil / om datze Civille tot eer verstrekt. Dat is / dat Koningin Elisabeth van hem hebbende horen spreeken/ begerig was hem te zien / en uit zyn mond zyn avonturen te horen verhalen / waar na zy hem een diamant en haar portrait vereerde.

Onder de gene die van Civil'e gesproken hebben / is de Hr. d'Aubigni niet het best onderregt geweest * maar hy zegt 'er iets van dat my dunkt dat wel geloo't mag werden (om dat hy als ooggetuige spreekt) hoewel die byzonderheit in de Historye door Civille zelfs beschreven/ niet gevonden werd. Ik heb hem zegt de Hr. Aubigni, als Gedeputeerde van Normandien op de Nationale Vergaderingen twee en veertig jaren na zyn kwetsuur gezien/ en ik merkte dat wanneer wy de besluiten tekenden, hy altyt zette; François van Civille, drie malen dood/ drie malen begraven/ en drie malen door Gods genade weer opgestaan. Eenige Predikanten tegen myn gevoelen wilden dat hy van die kurieusheit zou af stappen, maar zy konden zulks niet van hem verkrygen.

* 1. Deel 3. Boek Kap. 10.

Civille is twee maal getrouwt geweest / beide zedert zyn laatste weder opstanding. Hy heeft by zyn eerste vrouw geen kinderen gehad/ dog by de twede verscheide. Daar zyn * tegenwoordig twee van zyne kints kints dogters in Engeland; de eene is de Vrouw van de Hr. de Sicqueville daar ik zo even van gesproken heb / en den andere is met een Engels Edelman genaamt Brune Sandham, getrouwt.

* April 1698.

W E-

WEGENS
DE
TARANTULA.

In de uitwerkzelen door het byten van de Tarantula voortgebragt / is iets dat zeldzaam is / zo wel als in het hulpmiddel daar men zig gemeenlyk van bedient om die gene die'er van gebeten zyn te genezen / dat 'er veel meer menschen gevonden werden die genegen zyn de zaak te ontkennen / als daar aan geloof te geven. Dit verpligt my om hier a by 't gene ik reets daar over gezegt heb / te voegen een nieuw en zeer aannemelyk getuigenisse / vervat in een brief vol omstandigheden van Dominico Sangenito Doctor in de Medicyne, een naauwkeurig en geleert man / b en uit het land der Tarantulas. Hy spreekt als een Ooggetuige / en een getuige die verscheide reizen zelfs gezien en onderzocht heeft. Zyn brief is aan c Monsr. Antony Bulison, daar ik ze van heb / geaddresseert. Zie hier dezelve in eyge woorden.

a Zier 2 Deel. p.

b *Van* Lucera *of Nocera van Saraceni in de Provintie van Capitanate in 't Ryk van Napels.*

Al voor lang, myn zeer waarde *Monsr. Bulison*, hebt gy van my begeert eenig berecht wegens de *Tarantula* en de uitwerkingen die dezelve veroorzaakt, in de genen die daar van gebeten zyn. Weshalven ik my verplicht achte het volgende verhaal van het geen ik selfs gezien heb, en dieswegen geen oorgetuygen, UE. mede te deelen.

c M. Ant. Bulison Boekverkoper een gebore Fransman, maar zedert zeer lange tyd te Napels woonachtig, is niet alleen schrander in zyn beroep, maar heeft ook kennis van oneindig veel zaken, is Auteur van verscheide werken, en een zeer eerlyk man. Hy is uitstekend beleeft tegen de Reizigers, en altyd gereet om hun goede dienften te doen.

De *Tarantula* vind men niet alleen in de * Provincien van *Bary*, *Lecque* en *Otrante*, maar ook in die van *Capitanate*, alwaar ik geboren en opgevoed ben, by *Lucere* die 'er de hooftstad van is, onder een warme en drooge luchtstreek daar weinig boomen staan: in 't heetste

* *Men vind 'er ook in Toscanen, en in Romagna.*

heetfte van de Zomer, of daar omtrent, vertonen zy zich in de kuilen en gaten van de grond, en om ze te krygen, moet men ze zachjes met een dun ftokje aanraken, daar ze dan aanftonds opklimmen.

Hare gedaante is als die van een Spinnekop, met acht pooten, vier aan ieder zyde. Het lichaam beftaande uit twee dee'en, die in 't midden door een kleine knoop worden zamen gevoegt, is van grootte als een middelmatige noot, aan welkers einde de mond is, waar door zy hun vergif mededeelen, even gelyk de Slangen, trekkende het bloet uit de plaats daar zy gebeten hebben, en niet door een angel, gelyk eenige meenen. Zy verfchillen van verwe; ik heb 'er afchgrauwe, en ook kaftanie bruine gezien, als vloyen, met kleine fpikkels gelyk kleine fterretjes. Daar zyn ook anderen in het gebergte, dat aan ons Apulie grenft; maar deze, fchoon zy byten doen geen kwaad. Die'er van gebeten zyn, beginnen eenige uren daar na met een verwart geluit te klagen, en als zy gevraagt worden wat hen fchort, geven zommige geen antwoort, maar zien alleen zuur: andere wyzen met de hant na 't hert. Hier door verftaan de inwoonders van 't land, die zulks gewent zyn, aanftonds wat 'er in de weg is, doen metter haaft fpeelluiden komen met verfcheide fpeeltuigen, eenige danffen op het geluit van de *Guitarre*, anderen op dat van de *Luit*, anderen op de klank van de *Viool*. Als men begint te fpeelen, beginnen zy van langzamer hand te danffen: Zy eifchen degens, en hoewel zy noit met geweer hebben leeren omgaan, echter bedienen zy zich meefterlyk daar van. Dikwils vragen ze om een Spiegel, en zich beziende, fuchten zy onophoudelyk. Zy eifchen ook Linten, Kettingjes, en koftelyke kleeren, en als men hen die aanbied, nemen zy die met eene onuitfprekelyke blytfchap aan, en bedanken den genen die ze hen geeft met zeer diepe eerbewyzingen. Alle deze dingen fchikken zy in zeer goede ordre rontom de plaats daar zy danffen, bedienende zich dan van 't een, en dan van 't ander, na de invallen die de ziekte by hen verwekt.

Zy beginnen te danffen een uur na Zonnen opgang, en houden niet eer op als een uur voor den middag, zonder te ruften, ten zy dat de fpeeltuigen niet overeenftemden, als wanneer zy wat adem fcheppen, verlangende met ongedult dat het gefpeel hervat werde. Het is iets dat verwonderens waardig is dat zulke plompe menfchen, Boeren, Herders, en diergelyke Landlieden, zo wel weten te oordeelen over het wel of kwalyk luiden der fpeeltuigen, en dat zy zich meer of min ontruften naar mate datze wel of kwalyk bedient werden.

Een uur na den middag beginnenze weer te danffen, tot zonnenondergang toe, het welk ze dus drie dagen na malkanderen op dezelve

ve wyze vervolgen, zonder ophouden, gelyk ik verscheide malen gezien heb, en noit heb ik deze plaag langer zien duuren als drie dagen, zo men zich niet te laat van dit hulpmiddel der muzyk bediende, hoewel andere zeggen dat ze acht of tien dagen moeten dansſen.

Terwyl zy dansſen, zyn zy buiten zinnen, en kennen noch Ouders noch Vrienden, alles is hen even veel; hoewel ze zomtyts een vrolyk en fraay Jongeling verzoeken om met hen te dansſen.

De verſierſelen van welke zy zich bedienen, zyn meeſtendeel vrolyke couleuren, als inkarnaat, rood, blauw en diergelyke; maar wanneer zy zwart zien, worden zy zo toornig, datze die gene die daar mede bekleet zyn, met een degen weg jagen. Onder alle de Lyders die ik gekent heb, was 'er maar een aan wien de zwarte couleur niet mishaagde, en die ook zo heftig niet danſte als de anderen.

Na deze algemeene beſchryving van de *Tarantula* en de uitwerkingen van derzelver beeten, zal ik U noch twee byzondere gevallen verhalen, die ik neffens verſcheide andere menſchen in myn vaderlant en daar omtrent gezien heb.

Johan Jacob Teſore, dien ik meer als zes malen heb zien dansſen, was op zekere tyt in een boſch om zyne dingen te doen, en vernemende, zo 't ſchynt, dat de tyd was gekomen, dat hy wederom zyn tol aan de *Tarantula*, van welke hy gewoon was gebeten te worden, moeſt betalen, begaf zig op weg naar huis, maar wiert daar na op de weg uitgeſtrekt leggende gevonden. Zo haaſt dit ruchtbaar wiert, liep elk toe, en ik onder anderen mede, wy vonden den armen lantman buiten ſtaat om adem te kunnen halen, en beſpeurden dat zyn aangezigt en zyne handen reets begoſten zwart te worden. Terwyl nu zyn ongemak yder een bekent was, bracht men de *Guitarre*, welkers geluid hy niet zo haaſt gehoort hadde of begon eerſt de voeten, en weinig daar na de beenen te bewegen. Vervolgens rechtte hy zich op zyne knien, en eenige tyd daar na ſtond hy op en wandelde, eindelyk binnen een vierendeel uurs danſte hy zo, dat hy wel drie handen breet hoog van de gront ſprong. Hy zuchtte zo ſterk, dat 'er de omſtanders van ſchrikten; en in minder als een uur tyds was het zwart van zyne handen weg, en zyn aangezicht kreeg zyn natuurlyke verf weer

In het Kaſteel *de la Motte di Monscorvin* heb ik eens op een tyt en in een vertrek zien dansſen vyf perzonen, alle van de *Tarantula* gebeten. Het waren vier boeren en eene fraye boerin. In dit gezelſchap zag ik verſcheide buitengewoone dingen, elk had een vreemde naam aangenomen, alle eige namen van oude Koningen. Ondertusſchen ontmoetten zy malkanderen als bloetverwanten, en in der daat betoonden ze eene wederzydze genegenheit aan malkanderen, en

maakten zulke plichtplegingen dat zich de toekykers daar over verwonderden.

Zy voleindden gelukkig den gewonen driedaagſchen dans, en den laatſten avond eer zy van malkanderen ſcheidden, verzochten zy om eenig gewapend Volk; Men gaf hen daar op tien Busſchieters, die in twee ryen geſchaart zynde gereet ſtonden om vuur te geven. Daarna eiſten zy een glas met water, en weinig zout klein geſtoten, 't welk men hen aanſtonds deed brengen.

Hun Hooft, of om beter te zeggen, hun ingebeelde Koning der Koningen genaamt *Pieter Boccamazze* maakte met het zout een kruis over het glas met water, zy namen elk een weinig van dit water, en gaven aan de Busſchieters een teken om los te branden, en met een diepe eerbewyzing zeiden zy, 't aanſtaande Jaar zullen wy u weder zien.

Door zo veele en ſterke bewegingen geheel afgemat, wiſten deze ellendige ten laatſten niets meer van alle het gebeurde, en verzogten alleen aan de menigte van omſtanders hen naar huis te doen geleiden. 't Is my lief by deze gelegenheit met myn berecht, UE. zo kort als mogelyk was, hoewel miſſchien niet zoo als UE. gewenſt had, te hebben kunnen dienen. Gelieft UE. my hier na weder te bevelen, UE. zult my altyd gereet vinden die beveelen op te volgen en ik verzekere my &c.

Plin. l. 11. Kap. 24. & li. 29. Kap. 4. Alle Schryvers/ Oude en hedensdaagse/ stellen dat soort van Tarantula onder 't geslagt van Spinnekoppen. Zy werden genaamt Phalanx, Phalangius & Phalangium door Plinius en Dioſcorides. De eerste van die Auteuren is kwalijk onderregt als hy zegt * dat 'er geene Tarantulæ in Italien zijn/ en als hy 'er byvoegt dat die kruipende bloedeloze dieren † zig in de huizen by de ovens onthouden. Door het overige/ maakt hyze wel af. Het is zeker dat de Tarantula byt/ en datze niet steekt gelijk eenige geschreven hebben. De gene die Olearius ‡ vertoont en die hy in Perſien omtrent Kaſchan gezien heeft/ zijn te naaste by van dezelve figuur als de Napolitaanſche. Maar zo die Auteur wel onderregt is/ laten zy haar fenyn vallen als een droppel water/ zonder byten of steken.

* *Phalangium eſt Italiæ* ignotum. *L.* 29.

† *Vivit maximè circa fanos & molas.* ibid.

‡ Reis van Perſien. 1. Deel L. 5.

REIS-

REIS-REGISTER

OF

ALPHABETISCHE

WEGWYZER.

Van de voornaamste Steden in Italien (aan dees zyde Napels) en van de Vlekken of andere Passagies die meest bekent zyn, en door de Reizigers meest gebruikt werden, met de afstand van de eene Plaats tot de andere.

Ik heb niet alleen verschillentheid gevonden in de Reis-Registers die ik nagezien heb / maar wanneer ik ter plaatse zelfs den een en den ander daar over gevraagt heb / is het byna nooit gebeurt dat alle my het zelve antwoort gegeven hebben. De menschen van een en het selve huis komen niet over een als men hen vraagt de afstand tusschen haar stad en de naburige steden. De eene by voorbeeld beweert dat 'er maar 55 of 56 mylen zijn van Florence op Bolonien ; een ander wil dat 'er 58 zyn. De Reiziger zal dan dikwils bevinden / dat het gene men hem onderwegen bericht / niet net zal overeenkomen met het Reis-Register dat ik hem hier geef ; maar hy zal 'er egter een goet gebruik van kunnen maken / alzo hy te naaste by dezelve maatregels zal kunnen nemen / als of hy zeer naauwkeurig onderregt was. Dat 'er agt mylen van de eene post op de andere zyn / of negen / zulks is van geen belang.

Het geen meesten tyd aanleiding geeft tot de verscheidenheit der

gevoelens wegens de distantien, is na dat de weg / gemakkelijk of ongemakkelijk is. Dierhalven / zonder van het voorbeelt dat ik aangehaalt heb / af te wijken / rekent men gemeenlijk 55 mijlen van Bolonien op Florence; om dat het de ware distantie is / die 'er tusschen die twee steden is; andere rekenen 'er tot 58 / om dat 55 mijlen in een bergagtig land zo veel of meer tyd en moeyte * vereisschen / als 58 mylen in een vlak land zouden doen.

* Zo komt het dat de eene 10. mylen te kent van Fondi op Mola, en de andere 12 of 13, de straat van de via Appia die weg moeylyk maken-de.

Daar is een twede reden van die verscheide rekeningen / inzonderheit wanneer de plaatsen over welkers distantie men in verschil is / merkelijk van malkanderen afleggen. By voorbeelt zo men een optelling maakt van de verscheide distantien die 'er van stad tot stad zijn tusschen Romen en Napels, zal men bevinden dat die twee laatste steden 130 mylen van elkanderen leggen; maar zo men overdenkt dat de steden die op de weg leggen ieder een lengte hebben die in de eerste rekening niet gekomen is / zal men zien dat die verscheide wijdtens of distantien, in de algemene rekening moeten komen; en dierhalven dat het nodig is wat meer als 130 mylen tusschen Romen en Napels te rekenen. Somwijlen gebeurt ook het tegendeel / en zulks is wanneer men in plaats van door de steden te gaan die op den weg leggen / een nader weg kan kiezen / en die steden wat op zy laten leggen.

Dit Reis-Register zouden oneindig kunnen vermeerderen indien men alle doenlijke overeenkomsten der steden die 'er in genoemt zijn / wilde maken. Ik heb my binnen die palen gehouden die ik de redelykste oordeelde; en 't geen ik gedaan heb / zal den Reiziger genoegzaam onderregten van 't gene hy begeerde; Indien hy weten wil hoe ver Florence van Romen legt / en dat hy die distantie niet op een plaats alleen getekent vind; zal hy zien dat 'er van Florence tot Sienne 35 mijlen zyn; 34 mylen van Sienne tot Radicofani, 24 of 25 van Radicofani op Bolsene; 16 van Bolsene op Viterbo; 40 van Viterbo op Romen En dit alles t'zamen getelt hebbende / zal hy besluiten dat Florence omtrent 150 mylen van Romen aflegt. Indien hy in dit Register Romen niet vind aan de overkant van Viterbo, zal hy Viterbo over-Romen moeten zoeken; dat is gezegt dat hy Viterbo zoeke / en niet Romen; en zo voorts met de andere steden.

De Cijffer die ik tusschen de steden stel / betekent de afstand der ene plaats van de andere die 'er regt over legt. En wanneer die cijffer dubbelt staat betekent zulks de onzekerheit of liever de verscheidenheit der berichten die my daar van gedaan zijn. * Die verschei-

* De Voerluiden verschillen hier in zelfs. Men moet in agt nemen dat die menschen dikwils de weg groter zeggen als ze is, om daar door meer gelt te bedingen.

scheidenheit is zo groot / dat ik byna over al dubbelde Cijffers zou hebben moeten gebruiken / maar ik heb my vergenoegt deselve te stellen daar zulks het nodigste was.

Ik ga voorby al 't geen verder legt als de linie die de Reiziger met het oog op zyn kaart kan trekken van Loretto tot Spoletto, en van Spoletto op Salerno, dat Land zynde als ongenaakbaar voor vreemdelingen / werd zeer weinig gebruikt.

Ik heb elders gezegt dat 'er tusschen mijlen en mijlen veel onderscheid is; want drie mylen van Piemont maken 'er vijf en meer van La Campagne van Romen. En om die reden is het / dat sommige rekenen by voorbeelt 27 of 28 mylen van Suza op Turin, terwijl de anderen niet meer als 18 of 20 rekenen.

Om de oogen wat te verkwikken van de gene die deze Wegwijzer zullen gebruiken stel ik op de kant zo veel mogelijk is / een zaak die ik zie dat men altoos wenscht; dat is de hoedanigheit van de weg en het land. Dit wijze ik eenigermaten aan door de * volgende tekens.

* Die tekens konnen op de lange wegen geen plaats hebben.

* Weg en land tamelyk fraay en goet.
** Betere weg en schoonder.
*** Uittermaten schoon en vrugtbaar Land.
X Slegt Land; slegte grond.
† Sware weg, 't zy in een goet of kwaad Land.
‡ Zeer kwade weg.
—— Vlakte of vlak land.
Λ. Een Berg.
H. Een kleine hoogte.
R. Rivier.
B. Brug en rivier.
M. Meer.
W. Woud of Bos.

Wanneer ik niets van dit alles aanteken / is het om dat ik de weg niet gebruikt heb / of dat het my niet te binnen komt.

Voor het overige / zo hier eenige faut in de Cyffers of anderzins ingeslopen mogt wezen / hoop ik dat men de goetheit zal hebben om dezelve ten goede op te nemen.

Adria	15 Mylen	Rovigo	* — * R
S. Agatha	16 - 17	Capua.	** — *** B
‡ Albano	8	Frescati.	*** M ** H ‡ Alba.
Albano	30	Nettuno.	— ***

Albano

Albano	16	Romen.	— * X
Albano	7	Velletri.	** H *
Alexandria	18	Casal.	** — * B * R
Alexandria	10	Tortone.	— ** R
Alexandria	38 - 40	Turin.	* — ** B * R
Alexandria	19	Voghera.	— ** R
Ancona	15	Lorette.	H ** — * H *Kwade weg 's winters.*
Ancona	10	Osimo.	
Ancona	20	Senegallia.	H * *Op den oever.*
a Andes	2	Mantua.	** a *Gemeenlyk Pietola.*
Aoste	50	Turin.	**
Aquapendente	8 - 9	P. Centino.	† * *Slegt Land.*
Aquapendente	4	Onano.	**
Aquapendente	10	Orvieto.	*
Aquilea	30	Concordia.	
Arezzo	12	Corrone.	
Assise	8	Foligno.	*** — *In* twee *uuren op een galopje met een Cales.*
Assise	10	Perousa.	
Aversa	10	Capua.	*** — B
Baccano	7	M. Rosso.	— * X
Belluno	30 - 32	Trevise.	** R — **
Bergamo	30	Brescia.	H ** — R **
Bergamo	30	Como.	* R ** — M
Bergamo	20	Milaan.	H * R * — ***
♉ Bolsene	9	Aquapen.	M * H — X ♉ Vulsinium.
Bolsene	8	Montefiascon.	M ‡ X * H. Goede wyn.
Bolsene	24 - 25	Radicofani.	M * H — X R B X — ‡ X ʌ
Bolsene	16	Viterbe.	*Ziet Viterbe.*
Bonconvento	3	Monterone.	*Schone Valley.*
Bonconvento	15	Sienne.	*** H
Eylanden Borrhom.	38	Milaan.	*Zie Eylanden.*
Bolonien	30	Ferrara.	— *** R
Bolonien	58 - 60	Florence.	* R X † ʌʌ ‡ ʌʌ ** *Twee dagreizen in 't Gebergte.*
Bolonien	20	Imola.	— **
Bolonien	150 - 152	Lorette.	*Ziet de kleine distantien.*
Bolonien	58 - 58	Mantua.	*** R * *Door la Concordia.*

Bolonien	130	Milaan	*** — *Ziet de kleine dist.*
Bolonien	20	Modena.	*** R * — *Het Fort van Urbin.*
Bolonien	8	Pianora.	**
Bolonien	212	Romen.	*Ziet de kleine dist.*
Bolonien	10	Samogia.	*** —
Bracciano	12	Ronciglione.	M *
Brescia	30	Bergamo.	H ** — R — **
{ Brescia	60	Milaan. {	*Door Bergamo.*
{ Brescia	56	Milaan. {	*Door Marteningo.*
Brescia	45	Verona.	** M ** R
Brescia	70	Vicenza.	*Ziet Verone goet Land.*
Capua, nieuw	2	Capua, oude.	— **
Capua	16	ϖ Napels.	— ** R ***, *Goede Wynen.*
Carignan	8 - 9	Turin.	**
Carmagnole	12	Turin.	
Casal	38 - 40	Novi.	— ** R **
La Catholica	10 - 11	Rimini.	* — ** *De Zee* — **
P. Centino	8	Radicofani.	B † Λ ‡ X Λ
Cervia	15	P. Cesenatico.	— *** *De zee aan de slinker hand.*
Cesena	6	ϖ Forimpoli.	— *** ϖ Forum Pompilii.
Cesena	10	ϖ Forli.	— *** ϖ Forum Julii.
Cesena	20	Rimini.	— De zee * B
Cesena	10	Saviniano.	— *** Wyngaarden. Olyfbomen.
P. Cesenatico	50	Rimini.	* — *De zee* * R *brug, en straat van de oude weg Æmilia gevoegt aan de weg Flaminia.*
Chiusi	20	Orvieto.	
Citta Castellana	15	Castel nuovo	H p ** *Via Flaminia.* †
Citta Castellana	10 - 11	Otricoli.	H * R p — ** *Oude puinhopen.*
Citta Castellana	7 - 8	Rignano.	H p *** *Via Flaminia.*
ϖ Citta Lavinia	4	Albano.	** ϖ Lanuvium.
Civitavechia	10	Corneto	X
Come	28 - 30	Milaan.	M ** *Al het Land is schoon en goet omtrent Milaan.*
Concordia	30	Trevise.	
Conegliano	15	Trevise.	H — ** R
Corneto	10	Civ. Vecchia.	* X *De zee.*

Cor-

Corneto	10	Toſcanella.	†† * *Elle idig land.*
Cortone	20 - 22	Perouſa.	* M *
Crema	28 - 30	Bergamo.	*Goet Land.*
Crema	22	Breſcia.	*Id.*
Crema	65	Mantua.	*Goet Land.* M
Cremona	23	Bozzuolo.	** —
Cremona	28	ỿ Lodi.	** R *** ỿ Lant Pompeja.
Cremona	40 - 42	Mantua.	* — ** R ** M
Cremona	48	Milaan	— ** R *****
Dignano	14	Cordenone.	* / *
Domo d'Oſola	14	Margozzo.	*Aangename Valley.*
Empoli	18	Florence.	— ***
Fano	15	Foſſombrone.	
Fano	8	Peſaro.	R ** *op den oever.*
Fano	15	Senegallia.	— ** R * *de zee.*
Fayença	14	Forimpoli.	— ***
Fayença	10	Forli.	*** —
Fayença	10	Imola.	— ***
Feltre	15	Belluno.	*Goet Land.*
Feltre	33	Vicenza.	*Id.*
Ferrare	30	Bolonien.	R — *Treffelyk Land.*
Ferrare	50 - 52	Mantua.	R — *Goet Land.* L
Ferrare	45	Padua.	— ** R — R * *
Ferrare	48 - 52	Ravenna.	— ** R * *de zee.*
Fiorenzuola	29 - 30	Bolonien.	* † Λ † * R **
Fiorenzuola	9 - 10	Scarperia.	* Λ Λ † *
Florence	58 - 60	Bolonien.	*Bergagtig Land.*
Florence	28 - 30	Fiorenzuola.	*Idem.*
Florence	67	Livorno.	*Ziet de kleine diſt.*
Florence	40	Lucca.	*Ziet kleine diſt.*
Florence	66	Perouſa.	
{ Florence	46 *recht op*	Piſa }	*Ziet de kleine diſt.*
{ Florence	53	Piſa *** }	*Door Piſtoya en Lucca.*
Florence	20	Piſtoya.	— ***** ỿ Piſtorium.
Florence	1	Poggio Imper.	*Schone wandeling.*
Florence	5 - 6	Prattolino.	*Een weg van twee uuren.*
Florence	35	Sienne.	*Twee harde dagreizens.*
Foligno	*ziet*	Fuligno.	
Fondi	10 - 12	Mola.	** — ‡ *Via Appia* ‡ *de zee.*
Fondi	10	Terracina.	— Via Ap. W. *De zee.* H. Oranje bom. Oude puinh.

Forli

Forli	10	Cesena.	Ziet *Cesena.*
Forli	4	Forimpoli.	— **
Fornacette	3	Pont d'Era·	* — ** B
Frescati	12	Romen·	H - *Slegt Land.*
Fuligno	16	Serravalle.	*** Λ — *
ꝟ Fuligno	14	Spoletto.	*** ‡ H ꝟ Fulginium.
Fusinia	20	Padua.	* — ***
Fusina	5	Venetien.	*Door de Lagunes.*
Gayetta	ꝟ 5	*Over land* Mola.	*** ꝟ 3 *over zee.*
Genua	44	Alexandria.	*Ziet de kleine dist.*
Genua	46	Final.	*De zee aan de slinker hand;*
Genua	74 - 76	Massa.	*Men kan van Genua na Provence gaan den oever altyd volgende.* Maar †
Genua	28 - 84	Milan.	*Ziet de kleine dist.*
Genua	30	Novi.	* † W Λ Λ W * † Λ * *Watervloeden.*
Genua	30	Savona.	*De zee aan de slinker hand.*
Genua	84	Turin.	*Ziet de kleine dist.*
Genzano	2	Aricia.	** Goede wyn.
Genzano	2	Nemi.	***
Genzano	17	Romen.	* — X
Ghemona	18	Udina.	**
Guastalla	8	Sabionetta.	** R * — *
Imola	20	Bolonien.	*Schoon en goet Land.*
Imola	10	Fayence.	*Idem.*
Eilanden Borrhom.	38	Milaan.	Ziet de kleine dist.
Itru	6 - 7	Fondi.	‡ Via Ap. Oliviers. *
Itru	4 - 5	ꝟ Mola.	‡ Via App. Oliviers.
Lerice	65	*over zee* Genua.	*De zee ꝟ Firmiæ.*
Lerice	13	Massa.	
Leuvino	12	Varese.	M ** Zie *Milaan.*
Livorno	122	Genua.	*Over Land.*
Livorno	15	Pisa.	* — R W *Kurkebomen.*
Livorno	35	Volterr.	*Myrthen. Schone weg.*
Lodi	10	Marignano.	* — *** Beeken.
Lodi	20	Milaan.	*Goet en aangenaam Land.*
Loiano	9	Pietra Mala.	††
Lorette	15	Ancona.	*Ziet Ancona.*
Lorette	150 - 152	Bolonien.	*Ziet de kleine dist.*
Lorette	15	Fermo.	*ꝟ Land van Olyfbomen.*
Lorette	14	Macerata.	** H — R H

Lorette	3	Recanati.	** H
Lorette	148 - 150	Romen.	
{ Lorette	233	Venetien. {	Door Ravenne.
{ Lorette	248	Venetien. }	Door Rimini, Imola, Bolonien.
Lucignano	5	Monterone.	**
ӯ Lucca	24 - 26	Maſſi.	ӯ Goede Olyven.
{ Lucca	10 - 11	Piſa. {	Over den Berg.
{ Lucca	13	Piſa. }	*** Door de vlakte.
Lucca	20	Piſtoya.	** ***
Macerata	14	Lorette.	Ziet Lorette.
Mantua	17	Bozzuolo.	M — * R **
Mantua	40	Breſcia.	M ** — **
Mantua	40	Cremona.	M ** R ** —
Mantua	6	Marmirol.	M * — **
Mantua	22 - 23	Mirandola.	M * R *
Mantua	42	Modena.	M * — R ***
Mantua	50	Rovigno.	M * — **
Mantua	54	Vicenza.	M * — ** R — **
S. Marin.	12	Rimini.	Λ ‡ † X *
S. Marin	16	La Catholica.	Λ ‡ † * † **
Margotzo	8	Leuvino.	Lac Maggior. Eylanden Borrhom.
Marino	3	Albano.	**
Marino	4	Freſcati.	** Via Appia. Waterleiding.
Marino	12	Romen.	H. X.
Maſſa	67	Genua.	Over Land.
Maſſa	13	Lerice.	
Maſſa	28	Piſa.	
Maſſeram	34	Turin.	
Meſtre	12	Treviſe.	* * * — * *
Milaan	56	Alexandrie.	Ziet de kleine diſt.
Milaan	38	Eylanden Borrhom.	A Margotzo. ziet de kleine diſt.
Milaan	30	Leuvino.	** † R †† * Lac Maggur.
Milaan	20	ӯ Lodi.	ӯ Kaay van Parma. Spring wateren.
Milaan	88 - 90	Mantua.	Recht aan..
Milaan	100	Mantua.	Over Breſcia en Bergamo.
Milaan	10	Monza.	Schone wandellng.
Milaan	30	Novare.	— ** R ** — *
Milaan	75	Parma.	Ziet de kleine diſt.

Milaan	46	K.	Tortona.	*Ziet de kleine dist.*
Milaan	85		Turin.	*** *ziet de kleine dist.*
Milaan	40		Verceil.	*Ziet de kleine dist.* ***
Milaan	36		Voghera.	*** *Ziet de kleiae dist.*
Mirandola	18 - 19		Modena.	— ***
Modena	20		Bolonien.	* — R * * * —
Modena	40 - 42		Mantua.	— ** R ** M
Modena	105		Milaan.	*Ziet de kleine dist.*
Modena	30		Parma.	* * * — B ** B
Modena	15		Regio.	** — **
Modena	10		Samogia.	* — * R Het Fort van Urbino. *
Mola	16 - 17		S. Agatha.	*Zee* † *Via App. Minturnus. Waterleid.* R — *Bufali.*
Mola	10 - 12		Fondi.	Ziet *Fondi.*
Monfelice	3		La Bataglia.	*** *Ziet Paleis Obizzi.*
Monfelice	8		Padua.	*** *Gaat tat Arqua, en na de kokende Baden van Albano, het is maar een kleine omweg.*
Montalcino	7		Pienza.	
Montalcino	3		S. Quirico.	
Montefiascone	8		Bolsene.	‡ M Ziet Bolsene.
Montefiascone	30		Civitavecchia.	X
Montefiascone	10		Toscanella.	** M * †† *
Montefiascone	8		Viterbo.	Muscatello H * — *
Monte Pulciano	5		Pienza.	*Goede wynen.*
b Monterone tusschen Romen en			Civitavechia.	b *Slegte Herberg.* X
Monza	10		Milaan.	***
Napels	10		Bayez.	*Schone en ongemene wandeling.*
Napels	16		Capua.	*Schoon en goet land.*
Napels	20		Cumes.	*Duizend curieuse dingen.* **
Napels	10		*ŋ Puzzol.*	*Idem* ŋ Puteoli. Goede Wyn.
{ Napels	134 - 136		Romen. }	*Door de gewoonlyke weg.*
{ Napels	155		Romen. }	*Door Valmontone.*
Napels	27 - 28		Salerno.	*** Een weg van 6. uuren.
Napels	8		M. Vesuvius.	**** †† ‡‡ X Λ ‡
Narni	7		ŋ Terni.	* B — * — * B ŋ Interamnia.

Narni	8	Otricoli.	† * † ‡ Λ — † * *Zeer hobbelige weg.*
Nemi	2	Genzano.	
Nettuno	30	Romen.	
Nizza	8	Monaco.	*De zee aan de regter hand.*
Nizza	42	Oneglia.	*Idem.*
Nocera	13 - 14	Fuligno.	
Novarra	30	Milaan.	— *Schoon en goet Land.*
Novarra	10	Verceil.	** — **
Novi	30	Genua.	*Bergagtig Land.*
Nurcia	16	Spoletto.	ŋ *Via Oſtienſis. de Tyber aan de regter hand.* * † * *Boſſchen. Meer. Zoutpannen. Puinhopen van het oude Oſtia, een weinig verder. Een weg van 3 nuren met een Koets.*
Oneglia	39	Final.	
Orvieto	20	Chiuſi.	
Oſtia	ŋ 12 - 13	Romen.	
Otricoli	8	ŋ *Narni*	ŋ Nequinum.
ŋ Otricoli	9	Cit. Caſtellana.	Oude Ruinen —— ** Brug over de Tyber. H. W † * H ŋ Ocriculum.
Padua	5	Albono.	** *Ongemene Baden.* —
Padua	7	Arqua.	** *Graf van Petrarque.*
Padua	88	Breſcia.	Ziet de kleine diſt. **
Padua	45	Ferrare.	** *Ziet de kleine diſt.*
Padua	54	Mantua.	*Ziet de kleine diſt.*
Padua	8	Monſelice.	*Vlak en vet land.*
Padua	25	Rovigo.	** — R * R * *Moeraſſen.*
Padua	25	Venetien.	** — *** *Lagunes.*
Padua	17	Vincenza.	— *** *Slyk in de winter.*
d Paleſtrina	14	*e* Freſcati.	*d* Ol. Preneſte.
Paleſtrina	12	*f* Tivoli.	*e* Tuſculum.
Palmanova	12	Aquilée.	*f* Tibur.
Palma nova	62 - 64	Venetien.	*Ten dele te water.*
Parma	15	Borgo S. Donino.	* — *
Parma	50	Bolonien.	*** *Ziet de kleine diſt.*
Parma	42 - 43	Mantua.	** — R — * R — M
Parma	30	Modena.	*Ziet de kleine diſt.*
Parma	15	Reggio.	** — R ** *Weiland.*
Parma	35	Placentia.	*** — *** *Velden.*
Pavia	10	Binaſco.	*** *Ryſt.*

Pavia	5	De Karthuizers.	***
Pavia	20	Milaan.	*** *Velt met Ryst.*
Pavia	30	Novi.	B ** R * — ** — X —
Pavia	26	ŋ Tortone.	*Ziet de kleine dist.* ŋ Dertona.
Pavia	16	Voghera.	B ** R de Po — **
Perouse	10	Assise.	R ** H S. *François St. Clara.*
Perouse	66	Florence.	
Perouse	16	Todi.	*Oude puinhopen.*
Pesaro	10	La Catholica.	— * *Op den Oever.*
Pesaro	8	Fano.	Op den oever — R *
Psaro	20 - 21	Rimini.	* Op den oever.
Pesaro	23	Senegallia.	* *Idem.*
Pianora	8	Loiano.	*Bergagtig Land.*
Pietra-mala	5	Fiorenzuola	X *Moeylyke weg.*
Piperno	15	Sermoneta.	H † — * ΛΛ *ter regter.*
Piperno	10	Terracina.	* W Kuike R — † W Via Appia, Oude Puinhopen.
Pisa	52	Florence.	Ziet *Floren.* H Oranjebomen.
Pisa	7	La Fornacette.	* — *
Pisa	15	Livorno.	** — * W Kurkbomen. *Myrrhes.*
Pisa	Lucca.	Ziet *Lucca.*	B ** *De zee.*
Pistoya	20	Flor. Ziet *Florence.*	
Piacentia	19	Borg. S. Donino.	** — ** Aardappelen.
Piacentia	8	Casal pusterlingo.	** — **
Piacentia	20	Cremona.	* — * De Po — *
Piacentia	20	Lodi.	*** — *,* *Ryst.*
Placentia	40 - 42	Milaan.	R * — ** — **
Poncalier	12	Turin.	
Pongibon	18	Pon. d'Enza.	** R * — *** p.
Pontebba	6	La Cluse.	† X *Afschuwelyke Valley.* † X.
Ponte d'Enza	12	Ponse d'Era.	B ** — *** — * p.
Ponte d'Era	17	Livorno.	Recht aan —
Prima Porta	7	Romen.	— Via Flam. X. *Oude puinhopen.*
S. Quirico	4	Tornieri.	*** Goede wyn.
Radicofani	8	Ponte Centino.	Λ ‡ X † R.
ŋ Radicofani	42	Viterbo.	*Ziet de kleine dist.*

Ravenna	16 - 17	Comachio.	*Andere zeggen* Rè di Cofano: ridic.
Ravenna	50	Ferrare.	— Moeras — * R **
Reccanati	11	Macerata.	H * — * Puinhopen. Oude. R.H.
Reggio	15	Modena.	*Schoon en goet Land.*
Reggio	15	Parma.	Id.* B — ** —
Rignant	7 - 8	Cit. Caftellana.	*Via Flam.* * BH
Rimini	67	Ancona.	*Ziet de kleine dift.*
Rimini	70	Bolonien.	*** Ziet de kleine dift.
Rimini	10 - 11	La Catholica.	** *De Zee.*
Rimini	12	S. Marin.	* † X ‡ Λ ‡
Rimini	38	Ravenne.	B. *Via Æmil.* * *de zee* * Rubicon. ——— R. W. ——— **
Rimini	10	Saviniano	*Ziet de kleine dift.*
Rimini	44	Senegallia.	† Verfchrikkelyk Land. †
Rifcinta	4	La Clufe.	*Via Flam.* B. *Gewaande.*
Romen	15	Baccano.	*Graf van Nero* W
Romen	212	Bolonien.	*Ziet Cit. Caftellana.*
Romen	15	Caftelnuovo	*Ziet idem.*
Romen	30	Cit. Caftellana.	— X — *De zee.*
Romen	40	Civita Vechia.	*Ziet de kleine dift.*
Romen	152 - 154	Florence.	* — X — H
Romen	12	Frefcati.	*Zitt de kleine dift.*
Romen	148 - 150	Lorette.	*Via Ap. Waterleiding.*
Romen	12	Marino.	— H
{ Romen	134 - 136	Napels. }	*Gemene weg.*
{ Romen	155	Napels. }	*Door Valmontone.*
Romen	30	Ronciglione.	*Ziet de kleine dift.*
Romen	116	Sienna.	Ziet de kleine dift.
Romen	18	Tivoli.	— X *Solfatara. Dryvende Eilanden. Lago de' Bagni.* * H
Romen	21	Velletri.	
{ Romen	296 - 300	Venetien. }	*Door Lorette.*
{ Romen	314	Venetien. }	*Door Flor. en Ferrare.*
Romen	40	Viterbo.	*Ziet de kleine dift.*
Ronciglione	17	Montefiafcone	* H
Roveredo	30	Verone.	† * Olyfbomen. **
Rovigo	48	Bolonien.	*Ziet de kleine dift.*

Rovigo

Rovigo	20	Ferrara.	— * R *
Sabionettà	7	Bozzuolo.	* — **
Sacile	10	Conegliano.	** —— ** H
Salerno	*ziet*	Naples.	
Saviniano	20	ꝟ La Catholica.	ꝟ Puinhopen van de Stad Conca in Zee.
Saviniano	10	Cesena.	***
Saviniano	30	Fayence.	*** — ***
Saviniano	10	Rimini.	*** — De Zee.
Savona	16	Final	De Zee.
Savona	28 - 30	Genua.	
La Scala	8 - 9	Radicofani.	† *Arm Land.*
La Scala	4	S. Quirico.	† ** Watervloeden.
La Scala	8	Tornieri.	† * † X Watervloeden.
ꝟ Scarperia	17	Florence.	* †† ** ꝟ *Heuvels.*
Scarperia	9 - 10	Uccellatoio.	* ††
Senegallia	20	Ancona.	* Op den Oever. H.
Senegallia	15	Fano.	*Id.* — R *
Sermoneta	15	Piperno.	Ziet *Piperno.*
Sermoneta	14 - 15	Velletri.	H * X * X *
Serravalle	15 - 16	Foligno.	† — Λ ****
Serravalle	30 - 31	Macerata.	*ziet de kleine dist.*
	7	Ponte di Trava.	†
Sienna	32	ꝟ Arezzo.	ꝟ Aretium.
Sienna	35	Florence.	*ziet de kleine dist.*
Sienna	60 - 62	Livorno.	*Door Volterre.*
Sienna	8	Lucignano.	H * † *
Sienna	35	Monte Pulciano.	*Goede Wynen.*
Sienna	14	Pongibon.	** † *
Sienna	34 - 35	Radicofani.	*ziet de kleine dist.*
Spoletto	14	Foligno.	H * † ***
Spoletto	15	Terni.	* Λ * *Groene Olyfbomen.*
La Storta	8	Romen.	— X *Graf gezegt van Nero.*
La Storta	7	Baccano.	* *Via Æmilia.*
Suza	ꝟ 26 - 27	Turin.	† V — ** ꝟ Segusium.
Terni	3	La Gascade.	* *ziet. Oranjebomen na beneden.*
Terni	7	Narni.	*ziet Narni.*
Terni	15	Spolette.	* *Groene bergen.*
Terni	25	Urbin.	Λ *La somma. Olyfbomen.*

Tera-

Terracina	12	Mont Civello.	— Λ *De zee.*
Terracina	10	Fondi	*Kurkbomen ziet Fondi.*
Terracina	10	Piperno.	*Ziet Piperno.*
Terracina	60	Romen.	*Ziet de kleine dist.*
S. Thomas	14	Dignano.	— *Op de Teglimento.*
S. Thomas	13	Vinsone.	*Men ziet in passant de Torens van Udina en van Palma nova.*
Tivoli	16	Frescati.	
Todi	14	Orvieto.	
Tolentino	23	Loretto.	H — * — * R Anticke Puinhopen — *
Tolentino	10	Macerata.	
Tornieri	5	Bonconvento.	† X **
Tortone	10	Novi.	— ** — X
ŋ Tortone	9	Voghera.	ŋ *Anticke Puinhopen ter slinkerhand.*
Tortone	46	Milaan.	*Ziet de kleine dist.*
Toscanella	10	Montefiascone.	*Hobbelig en slegt Land.*
Trente	60	Brescia,	R ** M **
Trente	62	Mantua.	*Ziet de kleine dist.*
Trente	140 - 142	Milaan.	Door Verona, Brescia en Bergamo.
Trente	14 - 15	Roveredo.	* † ** † *
Trente	80	Venetien.	*Ziet de kleine dist.*
Trente	42 - 44	Verona.	** † R W Chiusa — **
Trente	36 - 38	Vicenza.	— *Olyf bomen. Cypresse bomen.*
Trevise	17	Venetien.	*** — ** Kwade weg in de winter.
Turin	50 52	Aoste.	
Turin	22	Ast.	** R **
Turin	45	Casal.	** — * R
Turin	10	Chivas.	**
Turin	45	Moncalier.	** R H.
Turin	5	ŋ Rivoli.	** ŋ Verstoort Paleis.
Turin	26	ŋ Suza.	Ziet *Suza* ŋ Seguzium.
Turin	1	le Valentin	*Schone wandeling.*
Turin	8	Veillane.	***
Turin		ŋ la Venerie.	* ŋ Schone plaats.
Turin	20	Verruë.	* R **
Turin	25 - 26	Yvréa.	** R * R * H
Valence	32	Milaan.	R * — * R ***

Valcimara	7	Ponte di Trava.	††
Valcimara	8	Tolentino.	* † * † *
ӣ Vallombrofa	18	Florence.	†† * ӣ *vermaart Klooster.*
Valmontone	14	Frescati.	
Varese	18	Milaan.	†† **
Uccellatoio	9	ӣ Florence.	†† ** ӣ Goede wynen.
ӣ Udine	7	Ciudad di Friuli.	ӣ Urina.
Udine	12	ӣ Palma nova.	ӣ *Schone sterkte.*
Vellitri	5	ӣ Cita lavigna.	ӣ Lanuvium.
Vellitri	9	ӣ Frescati.	ӣ Tusculum.
Vellitri	21	Romen.	* H * Λ W M H —
Vellitri	14	Sermoneta.	*Oude Puinhopen* X. *Via Ap. Waterleiding.*
Venetien	25	Chioggia.	*De Lagunes.*
Venetien	70	Ferrara.	*Ziet de kleine dist.*
Venetien	5	Fusina.	*De Lagunes.*
Venetien	96	Mantua.	*Door Vicenza.*
Venetien	5	Mestre.	*De Lagunes.*
Venetien	25	Padua.	
		Romen. Ziet *Romen.*	*Zitt de kleine dist.*
Venetien	130	Ravenna.	*De Lagunes.* * — *** — *
Venetien	17	Trevise.	*** *Idem.*
Venetien	43	Vicenza.	Ryst ** R.
Verceil	12	Casal.	*Idem.*
Verceil	45	Milaan.	Ryst. * — **
Verceil	40	Turin.	* — **
Verona	24	Mantua.	** — **
Verona	15	Peschiera.	** — * R M
Verona	47	Padua.	*** † *In de Winter.*
Verrua	20	Verceil.	R **
B. ӣ Vesuvius	8	Napels.	‡ X † *** ӣ Goede wynen.
Vicenza	70	Brescia.	*Ziet de kleine dist.*
Vicenza	17	Padua.	** — *** — ** † *In de winter.*
Vicenza	35	Trevisa.	
Vicenza	42	Venetien.	*** *Lagunes.*
Vicenza	30	Verona.	*** † In de winter.
Vinsone	11	La Clusa.	** † X
Vintimiglia	15	Nizza.	*De Zee.*
Viterbo	8	Montefiascone	* — * H *Goede wyn.*
Viterbo	10	Ronciglione.	Λ * M * X

Viterbo	76	Sienna.	*Ziet de kleine dist.*
Voghera	16	Pavia.	* — * R * B
Voghera	9	Tortone.	** — **
Volterre	28	Sienna.	**
Vrbino	60 - 62	Ancona.	† * † * R * R *
Vrbino	15	Cagli.	* † * † *
Vrbino	34	Rimini.	* † * † *
Vrbino	138	Romen.	
Yvrea	25 - 26	Aosta.	H † * † **
Yvrea	25	Turin.	H * R * R **

Vermits de wyze om de wydte van de eene stad op de andere door 't getal der posten te rekenen / zeer gebruikelyk in Italien is / zal het den Lezer niet verveien een nieuwe Wegwyzer hier te vinden / daar die distantien aldus getekent zyn. Men moet weten dat de posten ongelyk zyn; 7/ 8/ 9/ 10 of 12 mylen ; wat meer of minder / na de veryheit of gesteltheit der Plaatsen die men op de weg vind ; daar men zig ophouden kan / maar gemeenlyk is het 7 of 8 mylen. Men moet ook aanmerken dat de verdeling der Posten somtyds verscheidentlyk gemaakt kan werden. Zo dat sommige tusschen Florence en Bolonien maar seven posten stellen / en anderen agt om datze de weg in vieren verdelen tusschen Florence en Fiorenziola. De dubbelde Cyffer zal hier dan minder de onzekerheit te kennen geven als de dubbelde staat of verdeling van de weg / volgens de eigenzinnigheit / of volgens het Saizoen.

Alexandrien	// 6 *posten*	Genua.	// Al. 7
Alexandrien	6.	Milaan.	
Alexandrien	5	Turin	
Ancona	// 14	Bolonien,	// Al 13.
Ancona	10	Forli.	
Ancona	// 6	Rimini.	// Al. 5.
Affise	9	Lorette.	
Ast	4.	Turin.	
Ast	// 8	Genua.	// Al. 9.
Bergamo	// 3	Brescia.	// Al. 4.
Bergamo	// 3	Milaan	// Al. 4.
Bolonien	12	Brescia.	
Bolonien	14	Lorette.	// Al. 13.
Bolonien	8	Borgo S. Donino.	
Bolonien	4	Ferrara.	

Bolo-

Bolonien		4	Fiorenzuola.	
Bolonien	//	7	Florence.	// Al. 8.
Bolonien		8	Forli.	
Bolonien		14	Lorette.	
Bolonien		7	Mantua.	// *Door Placentia en Mod.* Al. 15.
Bolonien	//	16	Milaan.	// *Door Mantua en Cremona.*
Bolonien	//	17	Milaan.	
Bolonien		6	Parma.	
Bolonien		9	Pesaro.	// *Door Sienna en Florence.* Al. 25.
Bolonien	//	24	Romen.	
Bolonien	//	11	Sienna.	// Al. 12.
Brescia	//	3	Bergamo.	// Al. 4.
Brescia		12	Bolonien.	
Brescia	//	4	Mantua.	// Al. 5.
Brescia	//	5	Milaan.	// *Recht toe.*
Brescia		5	Placentia.	
Brescia	//	5	Verona.	// Al. 4.
Capua		4	Mola.	
Capua		2	Napels	
Capua	//	14	Romen.	// Al. 13.
Citta Castell.		4	Romen.	
Citta Castell.		5	Spoletto.	
Coni		11	Genua.	
Cremona		5	Guastalla.	
Cremona		3	Lodi	
Cremona		5	Mantua.	
Cremona		5	Milaan.	
Cremona		11	Padua.	
Cremona		3	Placentia.	
Ferrara	*	5	Mantua.	* Al. 6.
Ferrara	a.	16	Milaan	// Al. 17. *Door Mantua, Brescia en Bergamo.*
Ferrara	b.	18	Milaan.	b. Al. 19. *Door Parma en Modena.*
Ferrara	c.	15	Milaan.	c. *Door Mantua recht aan.*
Ferrara		5	Modena.	
Ferrara		9	Parma.	
Ferrara		5	Ravenna.	
Ferrara	//	8	Venetien.	// Al. 7.
Fiorenzuola	//	4	Florence.	// Al. 3.
Florence	//	8	Bolonien.	// Al. 7.
Florence	//	15	Mantua.	// Al. 14.
Florence	//	10	Modena.	// Al. 9.

Florence	//	14	Parma.	// Al. 13.
Florence	//	4	Fiorenzuola.	// Al. 3.
Florence	//	18	Genua	// Al. 19. *Door Lucca en*
Florence	*	17	Lorette.	*Lerice.*
Florence		4	Lucca.	* *Door Perouse.*
Florence		8	Perouse.	
Florence	//	6	Pisa.	// Al. 7.
Florence	//	19	Romen.	// *Gemeene weg.*
Florence	//	18	Romen.	// *Door Orviero.*
Florence		4	Sienna.	
Florence	//	12	Viterbo.	// Al. 13.
Foligno	//	8	Lorette.	// Al. 7½
Fondi		7	Napels.	
Fondi	//	9	Romen.	// Al. 8.
Forli		10	Ancona.	
Forli		4	Bolonien.	
Forli		5	Pesaro.	
Forli		3	Rimini.	
Genua	//	6	Alexandrien.	// Al. 7.
Genua	//	8	Ast.	// Al. 9.
Genua		11	Coni.	* Al 19. *Doer Lucca en*
Genua	*	18	Florence.	*Lerice.*
Genua	//	10	Lerice.	// Al. 9.
Genua	//	15	Lucca.	// Al. 14.
Genua	//	11	Milaan.	// Al. 10.
Genua		9	Mondovi.	
Genua		15	Pisa.	
Genua		4	Novi.	
Genua		42	Romen.	
Genua		4	Savona.	
Genua	//	5	Tortona.	// Al. 6.
Genua	//	12	Turin.	// Al. 11.
Genua	//	29	Venetien.	// Al. 30.
Guastalla		5	Cremona.	
Imola		5	Rimini.	
Lerice	//	10	Genua.	// Al. 9.
Lerice		5	Lucca.	
Livorno	//	6	Pisa.	// Al. 7.
Lodi		3	Cremona.	
Lodi		2	Milaan.	
Lodi	//	7	Parma.	// Al 6. *regt aan.*
Lodi		3	Placentia.	

Lorette.

Lorette	9	Assise.	
Lorette	14	Bolonien.	
Lorette	// 17	Florence.	// *Door Perouse.*
Lorette	8	Foligno.	
Lorette	10	Perouse.	
Lorette	// 8	Rimini.	// Al. 7.
Lorette	// 18	Romen.	// Al. 17½.
Lorette	9	Spoletto.	
Lorette	11	Terni.	
Lorette	// 15	Venetien.	// Al. 16.
Lucca	4	Florence.	
Lucca	5	Lerice.	
Mantua	7	Bolonien.	
Mantua	// 5	Brescia	// A. 4.
Mantua	5	Cremona.	
Mantua	5	Ferrara.	
Mantua	// 10	Milaan.	// *Door Cremona.*
Mantua	// 6	Padua.	// Al. 7.
Mantua	// 9	Venetien.	// Al. 8.
Milaan	// 4	Bergamo.	// Al. 3.
Milaan	17	Bolonien.	
Milaan	// 5	Brescia.	*Recht aan.*
Milaan	5	Cremona.	
Milaan	* 15	Ferrara.	* *Recht aan.*
Milaan	a 17	Ferrara.	a Al 16. *Door Bergamo,*
Milaan	b 19	Ferrara.	*Brescia en Mantua.*
Milaan	c 11	Genua.	b Al. 18. *Door Parma en*
Milaan	4	Borrhom Eylanden.	*Modena.*
Milaan	2	Lodi.	c Al. 10. *Men kan scheep*
Milaan	d 10	Mantua.	*gaan te Sestri, te Leri-*
Milaan	e 14	Modena.	*ce, te Sarzana. &c.*
Milaan	10	Parma.	d *Door Cremona.*
Milaan	2	Pavia.	e *Door Placentia en Par-*
Milaan	5	Placentia.	*ma.*
Milaan	12	Reggio.	f *Door Modena.*
Milaan	f 45	Romen.	g *Recht aan.*
Milaan	g 42	Romen.	h Al. 4.
Milaan	h 5	Tortona.	i Al. 13 *al* 15.
Milaan	i 13	Trente.	
Milaan	// 17	Venetien.	// Al. 18 *Door Mantua.*
Milaan	// 16	Venetien.	// *Recht aan.*
Modena	// 14	Milaan.	// *Door Parma en Placentia.*

Modena		3	Placentia.	
Mondovi		9	Genua.	
Napels		2	Capua.	
Napels		7	Fondi	
Napels	//	16	Romen.	// Al. 15.
Napels	//	3	Salerno.	// *Gemakkelyke Weg.*
Narni		6	Romen.	
Narni		12	Urbino.	
Novi		4	Genua.	
Novi		2	Voghera.	
Otricoli		10 - 11	Cit. Caſt.	
Otricoli		5	Romen.	
Padua		11	Cremona.	
Padua	//	6	Ferrara.	// Al. 5.
Padua	//	6	Mantua.	// Al. 7.
Padua	//	3	Venetien.	// Al. 2$\frac{1}{2}$
Padua	//	8	Verona.	// Al. 9.
Padua		2	Vicenza.	
Parma		6	Bolonien.	
Parma		9	Ferrara.	
Parma		14	Florence.	
Parma		7	Lodi.	
Parma		10	Milaan.	
Parma		4	Modena.	
Parma		5	Placentia.	
Pavia		2	Milaan.	
Perouſe		8	Florence.	
Perouſe	//	10	Lorette.	// Al. 11.
Perouſe	//	6	Narni.	// Al. 7.
Perouſe	//	12	Romen.	// Al. 13.
Peſaro		9	Bolonien.	
Peſaro		5	Forli.	
Peſaro		3	Foſſombrone.	
Piſa	//	5	Florence.	// Al. 6.
Piſa		15	Genua.	
Piſa	//	6	Livorno.	// Al. 7.
Placentia		5	Breſcia.	
Placentia		3	Cremona.	
Placentia		4	Ferrara.	
Placentia		3	Lodi	
Placentia		5	Milaan.	
Placentia		9	Modena.	
Placentia		5	Parma.	

Pla-

Placentia		7	Reggio.	
Placentia		5	Voghera.	
Radicofani		4	Sienna.	
Radicofani		5	Viterbo.	
Ravenna		5	Ferrara.	
Ravenna	//	4	Rimini.	// Al. 5.
Ravenna		8	Urbino.	
Reggio		4	Bolonien.	
Reggio		12	Milaan.	
Reggio		7	Placentia.	
Rimini	//	6	Ancona.	// Al. 7.
Rimini		3	Forli.	
Rimini		5	Imola.	
Rimini		4	Urbino.	
Romen	//	24	Bolonien.	// 25. *Door Sienne en Florence.*
Romen	//	14	Capua.	
Romen		4	Cit. Castellana.	// Al. 13.
Romen	//	18	Florence.	// *Door Orvieto.*
Romen	//	19	Florence.	// *Gemene weg.*
Romen	//	9	Fondi.	// Al. 8.
Romen		42	Genua.	
Romen	//	18	Lorette.	// Al. 17. *of* 17½
Romen	//	42	Milaan.	// *Recht aan.*
Romen	//	45	Milaan.	// *Door Modena.*
Romen	//	16	Napels.	// Al. 15. *Gemene weg.*
Romen		6	Narni.	
Romen		5	Otricoli.	
Romen	//	12	Perouse.	// Al. 13. *Door Marni.*
Romen	//	14	Sienna.	// Al. 15.
Romen		9	Spoletto.	
Romen		7	Terni.	
Romen	//	8	Terracina.	// Al. 7.
Romen		17	Turin.	
Romen	a	36 - 38	Venetien.	a *Door Florence en Ferrara.*
Romen	b	38 - 39	Venetien.	b *Door Urbino en Ravenna.*
Romen	c	45 - 46	Venetien.	c *Door Loretto, Bolonien en Mantua.*
Romen	d	40 - 42	Venetien.	d *Door Loretto en Ravenna.*
Romen	e	6	Viterbo.	e Al. 5.
Romen		18	Urbino.	
Ronciglione		4	Romen.	
Savona		4	Genua.	
Sienna	f	12	Bolonien.	f Al. 11.

Sienna

Sienna		4	Florence.	
Sienna		4	Radicofani.	
Sienna	//	15	Romen.	// A'. 14.
Sienna		9	Viterbo.	
Spolette		5	Citta Castellana.	
Spolette		9	Lo.ette.	
Spolette		9	Romen.	
Susa	//	3	Turin.	// Al. 4.
Terni		11	Lorette.	
Terni		7	Romen.	
Terracina	//	7	Romen	// Al. 8.
Terracina		5	Velletri.	
Tortona	//	5	Genua.	// Al. 6.
Tortona	//	4	Milaan.	// Al. 5.
Trente	//	14	Milaan.	// Al. 15. Al. 13.
Turin		5	Alexandrien	
Turin		4	Ast.	
Turin	//	12	Genua.	// Al. 11.
Turin	//	8	Milaau.	// *Door Novare.*
Turin		57	Romen	
Turin	//	3	Susa.	// Al. 4.
Velletri		5	Terracina.	
Venetien	//	8	Ferrara.	// Al. 7.
Venetien	//	3	Padua.	// Al. $2\frac{1}{2}$
			Romen Z. *Rome.*	
Venetien	//	7	Verona.	// Al. $7\frac{1}{2}$ *of* 8.
Verona	//	5	Brescia.	// Al. 4.
Verona		9	Milaan.	*Recht aan.*
Verona	//	7	Venetien.	// Al. $7\frac{1}{2}$ *of* 8.
Verona	//	3	Vicenza.	// Al. $3\frac{1}{2}$
Vicenza		2	Padua.	
Vicenza		3	Verona.	
Viterbo	//	12	Florence.	// 13.
Viterbo		5	Radicofani.	
Viterbo	//	6	Romen.	// Al. 5.
Viterbo		9	Sienna.	
Voghera		5	Placentia.	
Urbino		12	Narni.	
Urbino		8	Ravenna.	
Urbino		4	Rimini.	
Urbino		18	Romen.	

De gene die Cabinetten van rariteiten maken willen / laten 'er van alles inkomen / zelfs tot de geringſte kruppende bloedloze diertjes; en de nieuwsgierige Reizigers / willen ook alles zien en weten. Zo ze dan niet verſmaden iets van de Jaarmarkten van Italien te horen / zullen zy 'er hier een lyſt van vinden die hen zal kunnen dienen: Zy komt van een Man uit dat Land die ik vertrouw dat nauwkeurig is. Dewyl ik maar weinig van die Jaarmarkten gezien heb / zo kan ik van alle niet oordelen. Maar ik heb reden genoeg om te geloven / dat 'er verſcheide zyn / om niet te zeggen vele / die zeer ſlecht zyn. De Reiziger zoud heel gemakkelyk zyn weg vervolgende daar na kunnen vernemen / als hy in eenige ſtad van de nabuurſchap komt. Ik geef hier de ganſche lyſt; om dat ze niet lang is / hoewel 'er verſcheide afgelege plaatſen zyn / in het Ryk van Napels en elders / waar omtrent men niet als zeer zelden zal aankomen.

Jaarmarkt te	*den*		*duurt dagen*
Alexandrien	24	April	12
Alexandrien	4	Octob.	12
Altamuta	25	April	8
Aoſta	3	Mai	5
Aoſta	1	Nov.	3
Aquila	15	Aug.	8
Aſt	10	Maart	30
Aſt	18	Octob.	15
Arripalda	24	April	8
Averſa	21	Nov.	8
Barge	21	Sept.	3
Barletta	11	Nov.	8
Bati	6	Dec.	10
Bene	21	Oct.	2
Benevento	2	July	10
Benevento	14	Aug.	8
Bergamo	20	Aug.	8
Biela	22	July	3
Biela	24	Aug.	3
Biela	11	Nov.	3
Bitonte	7	April	8
Bolonien	24	Aug.	15
Brachi	24	April	3
Bruino	18	Oct.	3
Bruino	21	Nov.	3
Bruino	13	Dec.	3
Buſca	18	Nov.	3

Jaarmarkt te	*den*		*duurt dagen*
Campobaſſo	25	Juny	8
Capua	2	Dec.	4
Caraglio	21	Juny	3
Carignan	15	Mai	3
Carignan	15	Octob.	3
Caſal St. Vaſt.	30	Maart	8
Caſal S. Vaſt	11	Dec. j. Kersmis	
Cavoure	11	Nov.	3
Cento	8	Sept.	3
Ceſena	1	Aug.	31
Ceva	24	Aug.	3
Ceva	18	Oct.	3
Coni	11	Nov.	3
Cortemiglia	25	Nov.	3
Cozenſa	1	July	8
Cozenſa	25	Sept.	8
Crema	25	Sept.	16
Fayenza	1	Sept.	30
Felizzano	13	Oct.	8
Ferrara	15	Aug.	2
Ferrara	4	Oct.	3
Final	14	Sept.	2
Foggia	20	April	30
Foligno	25	April	30
Foſſino	17	Jan.	3
Foſſano	2	Mai	3
Gaietta	22	Maart	3

Jaarmarkt te	*den*		*duurt dagen*
Gaïetta	1	Septemb	15
Lanciano, laatste donderdag van Mai			15
Lancierno	30	Aug.	15
Lucerna	24	Febr.	3
Luzo	15	Aug.	15
* Mantna	15 - 25	Aug.	3
* A la Madona delle Gratie			
Mirandola	19	Sept.	3
Modena	14	Sept.	8
Moncalier	28	Octob.	3
Mondovi	1	Nov.	3
Montebello	11	Nov.	2
Monteleone	21	Jul.	8
Montecalvo	21	Mai	3
Montecalvo	5	Aug.	3
Montecalvo	9	Sept.	4
Mulazano	24	Sept.	2
Nizza de la Pailla	8	Sept.	8
Nocera in Umbria	1	Nov.	5
Nocera in Calabrien 1 Sondag in de Vasten			5
Orvieto de dag van Corpus Domini			8
Orvieto	13	Nov.	8
Osimo	1	Apr.	60
Ostiglia	10	Aug.	3
Padua	13	Juny	15
Pavulle	24	Aug.	8
Pesaro 15 Nov. tot Kersmis.			
Pisa	15	April	8
Pisa	15	Sept.	8
Pizzighitone	9	Octob.	10
Placentia	15	April	15
Placentia	9	Sept.	15
Polla	27	Jnny	8
Polla	12	Aug.	8
Poncalier	1	Dec.	8
Ponte di Sutra	9	Feb.	3
Porino	15	Oct.	3
Quiers	10	Mai	3
Quiers	11	Nov.	3
Raconi	1	Mai	3

Jaarmarkt te	*den*		*duurt dagen*
Raconi	15	Dec.	3
Ravenne	1	Mai	15
Recanati	15	Sept.	15
Ricardina	4	Oct.	3
Rimini	20	July	25
Rivoli	25	Nov.	3
Rovigo	9	Oct.	10
Salerno	8	Mai	8
Salerno	21	Sept.	10
Salusses	18	April	5
Salusses	18	Oct.	3
Salusses	30	Nov.	3
Santia	25	Nov.	3
Saffuolo	4	Oct.	3
Senegaglia	22	July	8
Squilazzo	8	July	8
Suza	21	Sept.	8
Tarento	7 - 17	Jan.	8
Tarento	1	Mai	8
Tortone 2. Saturd. van Sept.			5
Toscanella	1	Mai	8
Trani	4	Octob.	8
Trevise	21	Octob.	15
Tirn	26	Sept.	15
Trin	18	Oct.	8
Turin	1	Nov.	3
Valencia	24	Apr.	8
Valencia	24	Aug.	8
Udina	28	Nov.	15
Venetien, daags voor Hemelvaart			11
Verceil	1	May	3
Verceil	1	Aug.	3
Verceil	1	Nov.	3
Vicenza	16	Oct.	15
Vigiliana	1	Nov.	8
Vignola	21	Sept.	3
Villa Franca	24	Febr.	3
Villa Franca	8	Dec.	3
Urbino	28	Aug.	3
Urbino	4	Oct.	3

Het zal den Reiziger misschien niet te onpas komen dat hy hier vinde een Memorie van dingen die aan zekere Steden van Italien eygen zyn en die hy op zijn reis zal kunnen kopen. Ik spreek van dingen daar hy speculatie in maakt / de gewoone Koopmanschappen voorby gaande.

Te Romen.

Allerhande schone Printen by Gio Giacomo de Rossi à la Pace. Antiquiteiten; Paleizen; Kerken; Ruïnen; Beelden; Bas reliefs; Fonteinen; Cieraden van Bouwkunde; Portraiten van Pauzen / Princen / Cardinalen / Doorlugtige Perzonadien; Werken van de voornaamste Schilders / Land Caarten / Plans van Steden / &c. &c. Dit alles wert op de Plaats Navona gecopieert, maar die Copyen komen weinig met de Originelen over een.

Goede Parfuimen by Signor Pompeo Vandini; Verwonderens waardige Bergamotte, Limette; Keizerlijke Oly / en van duizend bloemen zeer lieffelyk; Duizend andere zeer aangename Olyen / Balssemen / Pomaden &c. &c. Van al die dingen heb ik 'er geen volmaakt goed gevonden / als by gemelde Pompeo Vandini. Zyn Bergamotte voor al is de uitstekenste en delicieuste reuk van alle reuken.

Deze kleine Schat vind men in geen andere plaats van de wereld / en de Reiziger zo hy mijn zin wil doen / moet niet nalaten om 'er voorraad van op te doen. Men kan de vrugten van Bergamotte, (een soort van Citroen) op de boom kopen / en laten 'er aan zijn huis in zijn præsentie, den Oly uit trekken / maar die kost dus zo veel / als of menze by de Koopman kogt / en dikwils is ze nog zo goet niet. Ik zeg dat men die vrugt op den boom moet kopen / en niet op de markt / om dat zy niet al te versch geplukt kan werden.

De Parfumeurs van Romen hebben een geheim en een byzonder kunsje om de reuk van Amber te geven aan de huiden daar ze handschoenen / beurzen / waaiers / &c. van maken : zo dat die dingen onder de rariteiten van Romen getelt mogen werden. Maar ten opzigte van de handschoenen / de reuk aan een zy gestelt / is het overige niet veel. Men maakt een handschoen veel netter te Londen en te Parys als te Romen.

Men vind alle zoorten van zeer schone moderne Medailles by J. Hameranus een treffelijk Konstenaar. Hy en alle Koopluiden in 't algemeen trachten altyd gelijk men weet om zig zo haast als doenlijk is van hare gebrekkelykste Koopmanschappen te ontdoen; daarom moet men zig niet verhaasten en de eerste Medailles nemen die hy toont. Zo men ze wel onderzoekt / is het zeker dat men 'er fouten in vinden zal. Maar zo men vies wil wezen / en hem wil doen zien / dat men die fouten wel zien kan / zal hy de beste Doos voor

den dag halen / en weergaloze stukken geven. P. Bonner werkt thans voor de Paus / en is ook een zeer bekwaam Man.

Te Napels.

Koussen / Kamizolen / Broeken en andere Werken van brey zyde. Geparfumeerde Zeep / Schildpadde Tabaks dozen met ingelegt zilver. Spaansche Tabak.

Te Venetien.

Kanten. Alderhande werken van Glas en Kristal. Tabaks dozen van alle zoorten. Zyde stoffen. Scharlaken.

Te Milaan.

Schone werken van Rots Kristal. Degens / rottingen / tabaksdozen / en andere werken van staal. Om een fray werkje van staal te hebben dat wel bewerkt is / moet men het eenige tijd te voren bestellen / want het geen in de winkels gevonden werd / is gemeenlijk zeer slegt gemaakt. De Monniken van Mont Olivet maken zeep gelijk die van Napels.

Florencen.

Olyen / Balssemen / Pomades en andere Parfuimen / by de Monniken van St. Marcus en Maria Novella. De Bergamotte van Romen is oneindig beter als die van Florence, dat is gezegt datze onvergelijkelijk aangenamer is. De gene die ze te Florence forte of sterke noemen / is mijns bedunkens zeer scherp. Dog de dolce zwakker / en effectif veel zagter / komt nader aan die van Romen.

Het Cedrato van de Monniken van St. Marcus, de Mela rosa, de Scorza di Limoni, en de Vette di Cedro zijn ook aangename reuken. Ambra, Muschio, Arance, Myrtho, fior di spigo, dat altemaal deugt niemendal. De Roos is goet in haar soort / en in 't eerst is ze aangenaam; maar ze trekt geweldig in 't hooft / en het veelvuldig gebruik is gevaarlijk.

Bolonien.

Verscheiden zoorten van goede tabaks zaden. Savonettes. Glinsterende stenen of verligtend geneesmiddel van Bartholomeo Zanicheli. De honden van Bolonien zijn van land verandert.

De Galassi bereidde en ambreerde eertijts zeer wel de Tabak te Pongibon: tegenwoordig werd 'er niets meer gedaan dat wat deugt.

Te Brescia heeft men alderhande schietgeweer; maar hoewel die Wapenen zeer geroemt werden / vind men schoonder en betere in vele andere plaatsen.

De Augustyner Nonnen van Tortone maken en verkopen zeer schone werkjes van stroo / maar om iets te hebben dat van haar beste werk is / moet men haar wat tijd geven. Zy maken dozen / bloemen / vogels / Toilet-Coffertjes. &c.

De Messen van Scarperia (16 of 17 mylen van Florencen) zyn

nog

nog fraay / nog goet / nog ondeugend. De eygenzinnigheit om tot twaalf lemmers op een en 't zelve hecht te zetten / is de oorzaak dat 'er de Reizigers zomtijds in 't doortrekken van koopen. Daar is te Romen een Turk die gedamasquineerde messen uitstekend goed maakt. Hy verkoopt ze het stuk voor een Kroon tien Julio en een half.

Loretto heeft overvloet van Pater-Nosters. Men kanze voor een Penningje wryven en herwryven aan alle geheiligde stukken van de Madonna, en van Santa Casa, of 't Heilig Huisje. Daar na geeft men ze te Assize, een andere reuk van heiligheit / en eindelijk de laatste te Romen. Een diergelijk Pater Noster voorzien met nog eenige Agnus Dei, Kruicen met Reliquien gevult / en eenige gewyde Medailles, is in staat om de gansche Hel in rep en roer te brengen maar dewyl 'er zeer boosaardige Duivels zyn / en van een hartnekkigen aard / zal de godvrugtige Reiziger buiten twijffel niet vergeten zijn Pater Noster door alle Madonnas door S. Lucas geschildert / en alle andere Reliquien die hy ontmoeten zal / te laten kussen / voornamentlijk door de gene die het minst gemeen zijn. De erweten die in de fontanel in de nek van S. Franciscus gelegen hebben en geschoten zyn / delen een buitengewoone kragt mede.) Hy moet maar in agt nemen dat hy altyd op dezelve zyde wryve tegens de staven van Moses, en de staken van St. Christoffel; dat is gezegt van de wortel na boven klimmende; want na het op de regte zyde de eerste maal gewreven te hebben / zo hy het dan voor de tweede verkeert liet aanwryven / zou de laatste wryving, al de kragt na zig trekken / de welke door de eerste mede gedeelt was geweest. Het is net de zelve voorzorg die men draagt als men de naalde van een Compas aan een zeilsteen strijkt / dat is zeer opmerkelijk.

Daar zyn Nonnen te Gaëtta, dewelke pretenderen dat haar Olij van Oranje de beste van gansch Italien is; maar die soorten van Olyen zijn nog te Gaëtta nog elders goet; daar is een kragt en een scherpheit by die niet aangenaam is.

Modena roemt op haar maskers / en Reggio op haar sporen en bagatellen van beenderen; maar het is de minste opmerking niet waard.

Ik vergat de gevulde handschoenen van Turin, enkeld en dubbelt / de Rossolis, en aangename Tabak van duizend bloemen.

Zie hier verscheide maten die ik in mijn Dagregister gevonden heb en weet dat ik met zeer veel nauwkeurigheit aangetekent heb. Mogelijk zal zulks van eenige nuttigheit voor de Reizigers zijn.

(1) Twee en dertigste deel van de Romeinsche Canne of Rotting.

(2) Sestiende deel van een andere Rom. Can. gemerkt in 't Kapitool.

(3) Twintigste deel van de Canne van Bouwkunde gemerkt in 't Kapitool.

(4) Agtste deel van de Romeinsche Vadem, gemerkt in 't Kapitool.
(5) Agtste deel van de Vadem van di Tessito gemerkt in 't Kapitool.
(6) Negende deel van Staiolo gemerkt in 't Kapitool.
(7) Halve Romeinsche Palm.
(8) Vierde part van een Romeinsche Voet gemerkt in 't Kapitool.
(9) Vierde part van de oude Griekſche Voet gemerkt in 't Kapitool.
(10) Sestiende Deel van de Canne van Napels.
(11) Halve Palm van Napels.
(12) Agtste part van de Vadem van Venetien.
(13) Agtste part van de Vadem van Milaan om de wolle stoffen te meten.
(14) Vierde part van de Vadem van Milaan om de zyde stoffen te meten.
(15) Agtste part van de Vadem van Florence.
(Vier Vademen maken een Canne.)
(16) Een halve Palm van Genua.
(17) Een halve vierde part van een Ras van Turin. Hondert en drie halve ellen van Vrankrijk maken hondert Ras.
(18) Een vierde part van een Vadem van Bolonien.
(19) Een halve vierde part van de Vadem van de Republijk van St. Marin.
(20) Vierde part van een voet en twaalfde deel van de Verge of Yard van Engeland.
(21) Half vierde part van de El van Wenen.
(22) Half vierde part van de El van Praag.
(23) Half vierde part van de El van Dresden.
21. Ellen van Dresden maken 20 Ellen van Praag.
(24) Vierde part van een Voet in Vrankrijk.
(25) Sestiende part van de Elle in Vrankrijk. Vier voeten van Engeland maken een Elle in Vrankrijk.
(26) Agtste part van een Elle in Holland.

E I N D E.

AANMERKINGEN

over verſcheide GEDEELTENS van

ITALIEN

Door den HEER

ADDISON,

Dienende tot opheldering der REISE van den HEER

MISSON.

VOORREDE.

Aar is zeker geen land in de werelt, daar men met meer vermaak en voordeel kan reizen als in Italien. Men vind 'er iets meer byzonders op de oppervlakte der Aarde, en iets verwonderenswaardiger in de werken van de Natuur als in eenige andere landſtreek der werelt. Italien is het grote ſchool der Muzyk. Het vervat de edelſte voortbrengingen der Beelthouwers en Bouwkonſt, zo oude als moderne. Het heeft overvloet van Cabinetten vol rariteiten, en overgrote verzamelingen van Antiquiteiten van alderhande zoorten. In geen land ziet men zulk een grote verſcheidenheit van Regeringen, en zo verſchillende in haare geſteltheit en Staatkunde. Daar is byna geen plaats of ze is in de Hiſtorien vermaart, geen berg of rivier die niet het Toonneel van eenige buitegewone handeling geweeſt is.

Dewyl 'er zeer weinig menſchen zyn die de bekwaamheit of gelegentheit hebben om zo een uitgeſtrekt onderwerp te onderzoeken, kan men licht begrypen, dat onder verſcheide Schryvers die over Italien geſchreven hebben, zommige beter als andere geſlaagt hebben omtrent zekere zoorten van rariteiten; by voorbeeld; de eene heeft Schilderyen, Beelden en Gebouwen onderzogt; anderen hebben van Bibliotheken, Rariteits Cabinetten, en andere wederom, van Opſchriften, Overblyfzels van Gebouwen, en Oudheden hun meeſte werk gemaakt. Onder de Engelze Schryvers, zyn wy den Hr. Biſſchop van Salisburg wegens deszelfs Aanmerkingen over de Religie en Regering van Italien verpligt. Laſſels heeft ons de namen opgegeven van verſcheide ſchryvers die over de verſcheide Staten daar hy door getrokken is, geſchreven hebben. De aanmerkingen die de Hr. Ray over de voortbrengingen van 't Aardryk in 't ligt gegeven heeft, verdienen veel achting. De Hr. Miſſon heeft zig doorgaans in een nauwkeuriger verhandeling ingelaten als men voor hem gedaan had, en

heeft ons het Land met levendige en natuurlyke verwen beter als iemand anders afgebeelt.

Men vind nog veele van die ſtoffen die op ver na niet uitgeput zyn, als mede veele onderwerpen waar aan een Reiziger zyne bezigheit zou kunnen vinden. Wat my belangt, dewyl ik verſcheide Plaatſen en Antiquiteiten waar van niemant nog geſproken heeft, doorſnuffelt heb, vertrouw ik dat buiten de dingen daar anderen van geſchreven hebben, weinige gevonden zullen werden die men hier niet of nieuw in 't ligt gebragt, of met byzondere Aanmerkingen verzelt heeft. Ik heb voor al zorg gedragen om de verſcheide paſſagies van de oude Schryvers na te zien, die tot de plaatſen of frayigheden welke ik ontmoet heb, eenige betrekkelykheit hebben, want eer ik my op reis begaf, bragt ik my weer te binnen de *Claſſici Authores* en ik heb 'er het uittrekzel van gemaakt, 't welk ik dagt nodig te hebben, Ik moet bekennen dat het eene der voornaamſte ſtoffen van zamenſpraak of vermaak geweeſt is die ik op myn reis gehad heb, die verſcheide beſchryvingen op de plaatzen zelfs te onderzoeken, en de landen mitsgaders hare ſtand op de Beſchryvingen die 'er ons de Poëten van gegeven hebben, na te zien. Evenwel, om de verwarring te vermyden die 'er uit een groot getal van Citatien kan ontſtaan, heb ik alleen aangehaalt de Veerzen die ons eenig denkbeeld der plaatſen geven, of die meer als de blote naam vervatten of iets hebben dat hun maar eenigzins aanpryſſelyk maakt. Uit dien hoofde zal ik geen verantwoording maken wegens de veelheit der Paſſagies van de Latynſche Poëten die ik aanhaal. Ik wenſch dat 'er behalven die nog meer goets en nuttigheid in myn Boek gevonden mag worden.

M O-

M O N A C O,

G E N U A, &c.

Den twaalfden December 1699 begaf ik my op reis in een Tartaan van Marseille op Genua. Den eersten avont kwamen wy laat aan een kleine haven die Cassie genaamt werd. Den volgenden dag stonden wy niet weinig verzet / alle omleggende bergen met groene Olijf bomen bedekt te zien/ staande op ryen gelijk in de tuinen / 't welk zelfs in 't midden van de winter een aangenaam gezicht geeft. De bergen die het meest bebouwt werden / brengen uit de natuur veel welriekende kruiden voort. Ik plukte 'er van vijf of zesderlei soorten die drie voeten de een van de andere groeiden. Daar was Ovendel/ Lavendel/ Roosmarijn/ Munte en Myrtus. Men toonde ons aan op zekere tusschenwijdte van hier / de Woestijnen zo berugt door de boetveerdigheid van Maria Magdalena, dewelke te Marsilien met Lazarus en Joseph van Arimathea aangeland zijnde/ haar overige dagen zo men zegt aldaar doorbragt / bewenende hare zonden in de Rotzen en eenzaamheid van de Bergen / dewelke zo een Romans Tonneel verbeelden / dat hier uit waarschijnlijk altijd aanleiding tot diergelijke fabelen genomen is. Van deze plaats is het zo ik my inbeelde / dat Claudianus in de volgende Beschrijving spreekt.

Est locus extremum pandit qua Gallia littus,
Oceani præteritus aquis, quâ fertur Ulysses,
Sanguine libato populum movisse silentum,
Illic umbrarum tenui stridore volentum
Flebilis auditur questus; simulachra coloni
Pallida, defunctasque vident migrare figuras &c.

Cl. In. Ruf. L. 1.

Ik weet dat'er niets onbepaalder nog onzekerder als de reis van Uliss's is. Sommige zeggen datze was op de Middelandsche zee/ anderen op den groten Oceaan, en anderen wederom in eene wereld door de Poeten gebouwt/ hoewel men doorgaans onderstelt dat het te Cumes was daar hy zijne zamenspraken met de Doden gehouden heeft.

Incultos, audiit Læstrigonas, Anthiphatenque, &c.
Atque hæc seu nostras intersunt cognita terras,
Fabula sive novum dedit his Erroribus orbem.

Tib. L. 4. El. 1.

Den volgenden dag gingen wy weder onder zeil/ en haasten ons zo veel wy konden / tot dat wy door tegenwinden genoodzaakt wierden te St. Remo in te lopen / zijnde een zeer fraye stad onder 't gebied der Genuezen. Haar uitzigt aan de zeekant is niet groot / maar van agteren zijn veel huizen op 't afhangen van den berg gebouwt om voor de winden en dampen die uit de zee komen/ bevrijd te zijn. Wy zagen hier verscheide menschen die in 't midden van December maar een bloot hemd over haar schouders hadden/ zonder over de koude te klagen. Het is zekerlijk een geluk voor het gemeen volk van dat Land/ geboren te zijn onder een luchtstreek die vry is van de grootste ongemakken die de Noordsche volkeren / gelijk de onze/ onderhevig zijn / om dat zonder dit voordeel / de overgrote armoede en ellende daar de meeste Staten van Italien mee gedrukt werden / t'eenemaal ondraaglijk zouden zijn. Te St. Remo zijn verscheide Plantagies van Palmbomen/ 't welk dat Land eigen is. Wy vertrokken van hier recht op Genua en hadden een goede wint die ons bragt tot in 't midden van den Inham/ zo berugt door zijne stormen en gebrek aan visch. Het is waarschijnlijk dat het een de oorzaak van het andere is; het zy dat de Visschers zig van haar konst in zo een onstuimige zee niet konnen bedienen / of dat de visschen zig weinig kreunen om in zulke stormagtige wateren haar verblijf te houden.

——— Atrum
Defendens pisces hyemat mare ———

Hor. Sa. 2. l. 2.

Wy wierden genoodzaakt om'er twee dagen te blijven / en waren in zulk een gevaar van te vergaan/ dat de Schipper voor een Capucijn die wy aan boord hadden knielde en zijn biecht deed. Maar eindelijk kregen wy tot ons voordeel de wind van ter zijden/ waar

door

door wy in weinig uuren tot aan Monaco te rug gedreeven wierden/ alwaar wy met veel vreugde aankwamen/ na het gevaar dat wy uitgestaan hadden. Lucanus geeft ons de beschryving van die kleine haven.

Quaque sub Herculeo Sacratus nomine portus
Urget rupe cavâ pelagus: *non corus in illum*
Jus habet aut Zephyrus: *Solus sua littora turbat*
Circius, *&* *tutâ prohibet statione Monæci.*

Lib. I.

Op den uitstek in zee daar de stad Monaco tegenwoordig op gelegen is/ was eertijds de Tempel van Hercules Monæcus waar van dit Vorstendom nog de naam voert.

De Schoonvaer stygende van d'Alpen naar beneen,
En van Monekus slot; *Virg. En. 6de B.*

In 't Gebied van den Prins van Monaco zijn maar drie steden/ waar van de voornaamste op een Rots legt/ die in zee uitsteekt en door de Natuur wel versterkt is. Monaco was eertijds onder de bescherming der Spanjaarden/ dog in 't jaar . . . dreef die stad de Spaansche bezetting uit/ en liet de Fransse daar in komen / dewelke tegenwoordig bestaat uit 500 man/ die met hunne Officiers door den Koning van Vrankrijk derwaarts gezonden en betaalt werden. De Officier die my het Paleis liet zien/ zeide my met grote deftigheid/ dat zijn Meester en de Koning van Vrankrijk in 't midden van al de krakkeelen van Europa altijd goede vrienden en Bontgenoten geweest waren. Daar zijn schone vertrekken in 't Paleis/ waar onder eenige die met de beeltenissen der uitmuntenste schoonheden van het Fransche Hof versiert zijn. Maar het grootste gedeelte van de Meubelen was te Romen, daar de Prins van Monaco toenmaals Gezant was. Wy namen hier een kleine schuit om ons langs de kust tot aan Genua te brengen / maar te Savona een zwaar onweer ziende opkomen / wierden wy genoodzaakt aan land te treden / en door moeielijke bergen / en gevaarlijke diepten onze reize/ zo goed als wy konden voort te zetten / want deze weg is veel moeielijker als die van den Berg Senis. De Genuezen werden door zeer behendig en vernuftig gehouden/ en die ook beter tegen de ongemakken konnen als alle andere Italianen. Dit was ook de inborst van de oude Liguriers, maar men behoeft zig niet te verwonderen dat de Inwoonders altijd dezelve geweest zijn / dewijl het land altoos onvrugtbaar geweest is. Niets is 'er dat de menschen listiger maakt en hun

beter leert het hooft en de handen te werk stellen als de behoeftigheid. Het Italiaansch spreekwoort zegt van de Genuezen datze een zee zonder visch hebben / een land zonder bomen / en mannen zonder trouw. Daar is zeer weinig onderscheid tusschen dien inborst der Genuezen, en het gene de Latynsche Poeten 'er van gezegt hebben.

——————————— De Liguren,
Van ouds gewoon gebrek en armoe te verduuren,
Virg. Landged. 2. *B.*

——— *Pernix Ligur,* Sil. It. l. 8.
Fallaces Ligures. Auf. Eid. 12.

De zoon van Aunus, die den Appenyn bouwt, jong
En fluks te wapen, niet de minste in Liguryen,
Zo lang het nootlot zyn bedrog verdroeg in 't stryen,
Virg. En. II. *B.*

Liguriaen, die schalk en licht zijt, en hovaerdig,
Gy stoft al te ydel, poogt al te ydel en onaerdig
Door uwe treken ons te ontglippen. *Idem.*

Daar staan veel schone Paleizen langs den oever van de zee aan beide zijden van Genua, waar door de stad veel langer voorkomt aan de gene die 'er ter zijden langs gaan / dan ze in der daad is. En waarlijk de stad maakt de schoonste figuur van de wereld. Byna alle huizen zijn van buiten beschildert / 't welk veel glans en helderheid geeft / te meer dewijlze zeer dicht by een staan / en de hoogste die 'er in gantsch Europa zijn. In de nieuwe straat van het eene eind tot aan het andere / staat een dubbelde ry zeer treffelijke Paleizen / waar in de grootste Princen zouden mogen wonen. Evenwel vind ik hunne manier / om het meeste gedeelte der huizen te beschilderen niet goet. De Figuren / perspectiven, en Historische verbeeldingen / strekken zekerlijk tot groot sieraad voor verscheide muuren die zonder dat al te naakt en bloot zouden schynen. Maar in de plaats van dat / ziet men dikwils de voorgevel van een Paleis bedekt met geschilderde pylaren van verscheide orders; indien het waarlijk marmere pylaren waren / en volgens de regelen van de Bouwkonst / zoudenze de Paleizen veel versieren / maar 't geenze nu zijn / toont ons alleen aan dat'er iets aan die Paleizen ontbreekt / die veel prachtiger zouden zijn indien die sieraden wezendlijk waren. Het gezigt van de Keizerlijke stad een mijl van Genua, die niets van dat blanketzel heeft / bestaat uit een ry pylaren van de Dorische en Corintische order / de fraiste die ik gezien heb. Het Paleis van den Hertog Doria is het schoonste van buiten / en dat van Durazzo het best gemeubileerde van binnen. In het eerste is een kamer met Tapijten

pijten behangen daar men de beeltenissen der grote Perzonadien van die Familie ziet. Mogelijk is'er geen huis meer dat zo een reeks van Helden zou kunnen opleveren/ die altoos voor de welstand van hun Vaderland gearbeid hebben. Aan het inkomen van het Paleis van den Doge is een Beelt van Andreas Doria, met de roemrugtige tijtel van Verlosser van de Republijk. Daar is nog een Beeld van een ander Held van dezelve Familie, met de naam van Beschermer der Republijk. In het Paleis van den Doge, zijn de kamers daar de groote en kleine Raad vergaderen/ met de twee Collegien. Maar aangezien de Staat van Genua zeer arm is / en in tegendeel verscheide van deszelfs Leden uittermaten rijk / ziet men oneindig veel meer pracht in de huizen van zommige byzondere/ als in die van het gemeen/ daar men in de meeste Staten van Europa niet als armoede onder 't volk/ en rijkdom in de Vorsten ziet. De kerken zijn zeer schoon/ inzonderheid die van de Annonciatie, dewelke behalven een hoek/ van binnen met beelden / vergultzel en schilderwerk t'eenemaal overdekt is. Men zou geloven dat'er in een stad van de oudste van Italien, Antiquiteiten van eenig belang gevonden werden ; maar al wat zy van dat slag hebben / is een oud Rostrum van een Romeinsch schip/ geplaatst boven de deur van hun Wapenhuis / zijnde maar een voet lang; en mogelijk zou men het nooit voor de voorsteven van een schip genomen hebben / indien het niet in een haven gevonden was. Het is geheel van yzer / en het eene eind is gelijk het hooft van een Geltvarken/ volgens de afbeeldinge die ik 'er van gezien heb op de Medailles, en op de Columna Rostrata te Romen. Ik hebbe te Genua de berugte verzameling van zegelwas van den Hr. Mocconi gezien. Vader Buonani Jesuit heeft my zedert gezegt / datze een van de beste is die'er in Italien gevonden werden. Ik weet niet dat 'er iets in de Regering van Genua opmerkelijker is als de Bank van St. Joris , bestaande uit zekere gedeelte van de publijke inkomsten / dewelke geschikt zijn geweest om te betalen 't geen men voor de behoeften van de Republijk geleend had. In wat staat datze ook geweest is / heeft men noit het gemene Credit geschonden / nog eenig gedeelte van die inkomsten tot andere gebruiken besteet als waar toe dezelve geschikt waren.

Het Bewind van die Bank is in handen der voornaamste Burgers die 't voor haar leven hebben / 't welk hen een groot gezag in den staat en veel vermogen over 't geringe volk geeft. Men ziet die Bank aan als de grootste last van de Genuezen, en hare Directeurs verbeelden als een twede zoort van Senaat waar door de gelijkvormigheid van de Regering gebroken / en de grontwet van de Republijk eenigermaten omvergestoten werd. Ondertusschen is het zeker dat

het

het volk geen klein voordeel van die opregting trekt / waar door de magt onder meer Leden van de Republijk verdeelt / en de Gemeentens nog eenig aanzien bygezet werd ; zo datze de Edelen in toom houd / en maakt dat de Senaat van Genua meer zachtzinnigheid omtrent de onderdanen gebruikt / als die van Venetien. Het zou een groot voordeel voor de Republijk van Genua geweest zijn / indien zy naar 't voorbeeld van Venetien haare Zuster / aan haare Edelen niet toegelaten had / Landeryen of huizen by eenig vreemt Vorst te kopen / daar tegenwoordig de meeste grote Genueesche Heeren / om zo te spreken / onderdanen van Spanje zijn / uit hoofde van de goederen dieze in 't Rijk van Napels bezitten. De Spanjaarden schattenze zeer hoog / en zijn zo gevoelig over 't voordeel dat ze hier door op de Genuezen verkrijgen / ten opzigte van de Republijk, dieze daar door als in dwang houden / datze niet toelaten zouden dat een Napolitaan de Landeryen van een Genuees kogt. Daarom zijn de Genuezen genoodzaakt Kooplieden onder hunne Landgenoten te zoeken alsze zig van hunne Landeryen willen ontdoen. Uit dien hoofde en ook om de grote sommen die de Spanjaarden hen schuldig zijn / werdenze tegenwoordig genoodzaakt de belangen der Franschen aan te kleven / en naar allen schijn zullen zy daar in voortvaren / of schoon de rest van Italien tegen Vrankrijk aanspande.

Genua is nog niet t'eenemaal buiten gevaar van een bombardering, hoewel het minder als eertijds / daar voor bloot legt / want zedert de smaad hun door de Franschen aangedaan / hebbenze een steene sluis gebouwt / en zig met lang canon en mortieren voorzien. Het is zeer gemakkelijk voor de gene die meester ter zee zijn / de Genuezen de wet te stellen / want gelijk zy maar zeer weinig bouwland hebben / latenze al hun koorn uit Napels, Sicilien en andere vreemde Landen komen / uitgenomen een weinig 't welk hen uit Lombardyen komt / en tegenwoordig naar allen schijn elders gaat om twee grote Legers te verzorgen. Haar vloot die eertijds zo veel victorien op de Sarazenen, Pisanen, Venetianen, Turken en Spanjaarden behaalde / en die hen meester maakte van Creta, Sardinien, Majorca, Minorca, Negreponte, Lesbos, Maltha, en hen nederzette in Scio, Smirna, Achaja, Theodosia, en in verscheide andere steden op de grenzen van Europa en Asia, die vloot zeg ik is tegenwoordig tot op zes Galeien gebragt. Voor eenigen tijd gebeurde het dat de Genuezen dezelve met vier vermeerdert hebbende / de Koning van Vrankrijk hen order gaf die vier weder af te schaffen / zeggende dat hy zeer wel wist dat de Republijk dat getal niet nodig hadde. Deze kleine vloot dient hen nu nergens anders toe als om wijn en koorn af te halen / en aan de Dames tot vermaak om in de zomer een zeeluchje

te

te scheppen. De Republijk van Genua voert Kroon en Scepter voor haren Doge, wegens het Eiland Corsica 't welk ze eertijds van een Sarazeens Koning veroverde; dit geeft hunne Gezanten aan zommige Hoven vry wat aanzien; maar te gelijk boezemt zulks het volk denkbeelden van beragting voor hunne Regeeringsvorm in, als zijnde een soort van goetkeuring eener eenhoofdige Regeeringe. De oude Romeinen gebruikten eene staatkunde geheel strijdig met deze, dewijl zy, om de Koninklijke waardigheid by het volk in kleinachting te brengen, de overwonne Koningen smadelijk behandelden, en dezelve aan de raderen van hunne Zegewagens vast maakten.

P A V I A,

M I L A A N, &c.

Wy reden van Genua op een Cheze na Milaan, en hielden ons in 't voorbygaan wat op te Pavia, eertijds de Hoofstad van een Koningrijk, maar tegenwoordig een arme stad. Wy zagen 'er het Klooster der Augustijner Monniken, dewelke zedert omtrent drie jaren voorgeven het ligchaam van dien Heilig te hebben van wien hun orden den naam draagt. Koning Luitprand die in dezelve Kerk begraven legt, dat ligchaam aldaar gebragt hebbende verborg het, op dat het door de Barbaarsche volkeren die toenmaals Italien verwoesten, niet mishandelt zoud werden, daarom is het te verwonderen dat het zelve niet eerder ontdekt is geweest. De Geestelijke vinden nog haar rekening niet by die ontdekking; want daar zijn Reguliere Kanoniken die de helft van deze Kerk besitten, dewelke niet bekennen willen dat het 't ligchaam van dien Heilig is, te meer om dat het van den Paus noch niet daar voor erkent is. De Geestelijken zeggen dat de naam van dien Heilig op de Kruik geschreven stond daar de assche in was, en dat men in een oud Register eene publijke Actie ziet inhoudende dat die Heilig begraven is geweest tusschen de muur en het Autaar ter plaatse daar men de Assche vergadert heeft, die reets, zo als ons de Monniken zeiden, hadde begonnen zulks door wonderdaden te doen blijken. In den hoek van eene beslote plaats van dat Klooster is de begraafplaats eens Hertogs van Suffolk, en van een Hertog van Lotteringen, dewelke

beide in de beruchte slag van Pavia gedood wierden. Dit Gedenkteken wierd hen door Karel Parker, een Geestelijk Perzoon, opgeregt, zo als ik uit het opschrift verstaan heb, 't welk ik de moeite waardig oordeelde om uit te schrijven, terwijl ik het mijns wetens nergens gedrukt gezien heb.

Capto a Milite Cæsareo Francisco I. Gallorum Rege in agro Papiensi Anno 1525. 23. Feb. inter alios proceres qui ex suis in prælio occisi sunt, occubuerunt duo Illustrissimi principes Franciscus Dux Lotharingiæ & Richardus de la Poole Anglus Dux Suffolciæ a Rege Tyranno Hen. VIII. pulsus regno. Quorum corpora hoc in cænobio & ambitu per Annos 57. sine honore tumulata sunt. Tandem Carolus Parker, a Morley Richardi proximus consanguineus Regno *Angliæ a* Regina *Elisabetha ob Catholicam fidem ejectus, beneficentiâ tamen Philippi* Regis *Cath. Hispaniarum Monarchæ Invictissimi in Statu Mediolanensi sustentatus, hoc qualecunque monumentum pro rerum suarum tenuitate charissimo propinquo & Illustrissimis principibus posuit, 5. Septemb.* 1582. *& post suum exilium 23. majora & honorificentiora commendans Lotharingicis Viator precare Quietem.*

Deze Parker is op dezelve plaats begraven met het volgende opschrift.

D. O. M.

Carolo Parchero a Morley Anglo ex Illustrissimâ clarissimâ stirpe. Qui Episcopus Des, ob fidem Catholicam actus in Exilium An. XXX. *peregrinatus ab Invictiss.* Philip. Rege *Hispan. honestissimis pietatis & constantiæ præmiis ordatus moritur Anno a partu Virginis.* M. D. C. XI. *Mens. Septembris.*

Te Pavia is eene Hoogeschool van zeven Collegien, waar van 'er een is dat genoemt werd het Collegie van Borromeus. Het is vry groot en wel gebouwt. Daar is nog een koper Beeld te paard van Markus Antonius, die door het volk Karel de Vijfde, en door eenige geleerden Constantijn de Groot genaamt werd.

Pavia is het Ticinum der Ouden: Het ontleende zijn naam van de rivier Ticinus die door de stad loopt, en die men tegenwoordig de Tesin noemt. Die rivier is zeer snel en valt in de Po. De Hr. Bisschop van Salisburi zegt dat hy met den stroom afdrijvende, in een uur tijds dertig mijlen afleide, hoewel hy maar een roeper hadde. Daarom kan ik my niet verbeelden uit wat reden Silius Italicus de Tesin in de schone beschrijving die hy 'er ons van gegeven heeft afbeeld als een stroom die zagtjes vloept.

Caru-

Caeruleas Ticinus aquas & Stagna vadoso
Perspicuus servat, turbari nescia fundo,
Ac nitidum viridi lentè trahit omne liquorem;
Vix credas labi, ripis tam mitis opacis
Argutos inter (volucrum certamina) cantus
Somniferam ducit lucenti gurgite lympham.

L. 4.

Een Poeet van een andere Natie zou zo lang niet op de helderheid en doorschijnend kristal van de stroom blijven staan; maar in Italien ziet men zeer zelden heldere Rivieren / om dat de meeste van het gebergte afstorten / 't welk 't water zeer onklaar maakt / daar de Tesin maar een ontlasting is van dat ruime Meer / 't welk de Italianen tegenwoordig Lago Maggiore noemen

Tusschen Pavia en Milaane legt een Klooster van Karthuizers dat zeer schoon en ruim is. De Kerk is zeer fraay en sierlijk opgepronkt / maar van een Gothische bouwworden Zo haast ik te Milaan was / ging ik de grote Kerk zien daar ik zo veel van had horen spreken / maar noit ben ik zo in mijne verwagting bedrogen geweest / als in het inkomen van dezelve. Want de voorgevel / zijnde alles dat ik 'er buiten zijnde / van gezien had / is niet half voltooit; en het binnenste zodanig met stof en rook der lampen besmult / dat nog het marmer / nog de werken / van zilver of koper niet de minste glans of luister vertonen. Dit overgroot Gothisch Gebouw / is altemaal van marmer / uitgezondert het dak / het welk van dezelve stoffe zou geweest zyn / indien het wegens zijn zwaarte daar toe had kunnen gebruikt werden. Maar om de reden zo even bygebragt / schijnt het buitenste van de Kerk veel witter en nieuwer als het binnenste / om dat het dikwils door den regen gespoelt werd / uitgezondert de Noordzijde / tegens welke de Noordewind de stof en rook aandrijft die 'er aan blijft zitten. Deze overvloet van marmer is voor niemand verwonderenswaardig als voor de vreemden / om dat het Land daar vol van is. Evenwel is dat slag van stenen zeer duur / om datze veel kosten van bearbeiden. Men zegt in 't gemeen dat 'er elf duizend beelden rondom de Kerk staan / maar men rekenter onder de Historische Figuren en verscheide kleine beelden die als een gevolg van de grote uitmaken. Daar zijn'er veel die groter zijn als levens grootte. Ik heb 'er meer als twee hondert vijftig van buiten getelt; alleen maar aan drie zijden van de Kerk; nog zijnze niet half zo dicht aan malkanderen als zyze wel zouden willen hebben. De Beelden zijn altemaal van marmersteen / en de meeste wel gehouwen. Het gene dat het meest geacht werd en zo veel goud waard

is als het zwaar weegt / is een St. Bartholomeus met het vel hangende over zijn schouders/ als of men het zo even afgestroopt had. Men ziet'er dit vers op het voetstuk / om de agting die men voor den Konstenaar heeft te kennen te geven.

Non me Praxiteles, sed Marcus finxit Agrati.

Even aan den ingang van het Koor is een kleine onderaardsche Kapel aan St. Karel Borromeus toegewijd daar ik het ligchaam van dien Heilig in zijn Bisschoppelijk gewaad gezien heb in een kas van Rots kristal staande op het Autaar. Deze kapel is met veel werken van zilver vereiert. Hy wierd op zyn 22. jaar tot Bisschop van Milaan verkoren / en hy stierf op zyn 46 maar hy heeft die weinige tijd zo wel aan werken van liefde en milddadigheid besteet / dat zyn Landslieden die noch in versche geheugenis hebben/ en dezelve dagelijks zegenen. Hy wierd voor omtrent hondert jaren gecanoniseert. Waarlijk / zo men iemand dusdanige eer verschuldigt is / is het buiten twijffel aan die gene die zig aan het gemene welvaren toegewijd hebben / liever als aan dat zoort van menschen die zig met gemaaktheid van het menschelijk geslacht afzonderen / of een groten yver hebben doen blijken tegen de onrechtzinnige / of die zig tot gezichten / verdichtzelen of eigenzinnige kastijdingen overgeven ; alle hoedanigheden zijnde/ die de gewoonlijkste verdiensten van de Heiligen der Roomsche Kerk uitmaken. Het is waar dat men mirakelen vereist van de gene die men canoniseert, om dat de huichelery de heiligheid in alle andere dingen behalven dit / kan nabootsen. Derhalven schrijvenze de gene daar ik van spreek/ veel mirakelen toe. Zijne grote verdiensten gevoegt by den overlast van zijne Landsluiden maakte dat hy voor de gewoonlijke tijd gecanonizeert wierd. Want een van de listen der Roomsche Kerk is / die niet eer toe te staan als vijftig jaren na de dood van den Candidaat om zo te spreken ; om dat men reden heeft te geloven dat na die lange tijd / niemand meer gevonden zal werden/ van de gene die de zo genaamde mirakelen zou kunnen tegenspreken/ of geheugenis hebben van eenige zwakheid die den Heilig niet gepast zou hebben. Het is wonderbaarlijk dat de Rooms Catholijken die op de aanbidding der Heiligen zo gestelt zijn/ zig minder by de Apostelen aangeven / wien men doch in 't algemeen die Eernaam toekent/ dan aan die Heiligen van een nieuwe druk/ dewelke thans zo van de mode zyn / dat'er byna geen eene Catholijke stad is die'er niet eenige heeft / dieze op een byzondere wijze eerbied bewijst. Maar een van die dingen die zulk zoort van Canonisatien behoorde verdagt te maken / is / dat het belang van byzondere

re Familien, van Geestelijke Orders / Kloosters of Kerken daar meer deel aan heeft als al het andere.

Toen ik te Milaan was / zag ik een heel nieuw boek opgedragen aan 't Hooft van de Familie van Borromeus, en genaamt Gesprek van Jesus Christus en St. Borromeus. In de Kerk van Milaan zyn twee prachtige kopere Predikstoelen / van welke ieder een grote pylaar omringt / als een galdery / onderschraagt door grote beelden van 't zelve metaal. De Historie van onzen Zaligmaker / of liever de Historie van de Maagt (want ze begint met haar geboorte / en eindigt met haar kroning in den Hemel / die van onzen Zaligmaker slechts als een byvoegzel daar in komende /) die Historie zeg ik / is door Andreas Biffy curieus in het marmer uitgehouwen. Deze Kerk is zeer rijk in Reliquien tot die van Abraham, Daniel en Jonas toe. Onder anderen vertoonen zy een stuk van onzen Landsman Becket. Daar zyn zeer weinig schatkamers in Italien die niet een tand of een been van dien Heilig hebben.

Indien men in 't byzonder wilde spreken van alle rijkdommen aan gout / zilver en edele gesteentens / die men in die Kerk en in verscheide anderen van dezelve stad ziet / men zou 'er geen einde aan vinden. My werd gezegt dat 'er zestig vrouwe Kloosters / tachentig mannen Kloosters en twee hondert Kerken waren. By de Celestynen is een schildery in natte kalk / verbeeldende de Bruiloft te Kana, die zeer hoog geschat werd; maar by ongeluk / heeft de Schilder ses vingers aan de hand van eene der beelden gezet. Men laat de deuren zien / van een Kerk die St. Ambrosius voor Keizer Theodosius toesloot / agtende hem niet waard om den Dienst by te wonen voor en al eer hy door boetvaardigheid zyn leetwezen betoont had / over de moort aan de Inwoonders te Thessalonica, die hy wegens oproer had laten doen. Deze Vorst was 'er tegen dien Heilig zo weinig over vergramt / dat hy hem op zyn doodbedde / de opvoeding zijner kinderen toevertrouwde. Daar zyn veel menschen die kleine stukjes hout van die deuren oprapen / en voor Reliquien bewaren. Men heeft onlangs een kleine Kapel weder herbouwt in welke St. Augustyn door Ambrozius gedoopt wierd. Daar is boven de muur een opschrift / het welke zegt dat St. Ambrosius aldaar voor de eerste maal zyn Te Deum zong / waar op zyn nieuw bekeerde van veers tot veers antwoordde. In een der Kerken zag ik een Predikstoel en een Biechtstoel met Azuur en verscheide soorten van marmer ingeleid door een Monnik van het Klooster. Het is een groot geluk voor menschen die zo veel ledige tijd hebben / datze zig in Kloosters met diergelijke werken kunnen ophouden. Daar zijn 'er die een verwonderenswaardige geest tot de treffelijke konsten hebben / en hun vermaak nemen in de Schilder - Beelthouw - en Bouwkonst / als mede in 't tuinieren /

ren / &c. Maar weder tot den Biechtstoel / zie hier eenige Opschriften die ik op sommige gelezen heb / in de Catholijke Landen / alle uit de Schriftuur gehaalt / en tot den Biechteling of Biechtvader betrekkelijk. *Abi, Ostende te Sacerdotem —— Ne taceat pupilla oculi Tui —— Ibo ad patrem meum & dicam, Pater peccavi —— Soluta erunt in Cœlis —— Redi Anima mea in* Requiem *tuam —— Vade, & nè deinceps pecca —— Qui vos audit me audit —— Veuite ad me omnes qui fatigati estis & onerati —— Corripiet me justus in misericordiâ —— Vide si via Iniquitatis in me est & deduc me in via æterna —— Ut audiret gemitus compeditorum.* Ik zag de Ambrosiaansche Boekery / alwaar men na den aart der Italianen meer aan schilderyen als aan boeken te kost gelegt heeft. Onder de Hoofden van verscheide Geleerden zag ik geene Engelschen als dat van den Bisschop Fischer dien Hendrik de VIII. ter dood liet brengen om dat hy deszelfs Opperhoofdigheid niet had willen erkennen. Den Boeken maken het minste gedeelte uit van 't geen men gemeenlijk in de Italiaansche Boekvertrekken gaat zien / zijnde meerendeels met schilderyen / Beelden en andere versierselen / over al daar men dezelve plaatsen kan / na 't voorbeeld der oude Grieken en Romeinen vervult.

—— Schoonje op vensters, wanden, deuren,
Alom de beeltenis zult van Chrysip bespeuren.
Want die werd onder hun voor allerwijst geacht,
Die voor zyn boekkas zet Kleanthes op de wacht;
Of die de schildery van Pittakus kan kopen,
Of Aristot'les print.

Juven. 2de Schimpd.

In een vertrek agter de Boekkamer zyn verscheide rariteiten zo in schilderwerk als beelthouwery die reets door Reizigers beschreven zyn / als / de Hooftstoffen van Brugeal, een Hooft van Titiaans eyge hand / een Manuscript van Josephus dat de Bisschop van Salisburi zegt te zyn van omtrent de tijd van Theodosius, en een ander van Leonard Vinci dat de Koning Jakobus de Eerste niet mogt hebben / hoewel hy 'er drie duizend Spaansche pistoletten voor bood. Het bestaat uit Tuigwerk en vestingbouwkundige verhandelingen. Men liet 'er my een ruwe schets van bomben en mortieren zien zo als ze nu gebruikt werden. Onder de rariteiten van Milaan, toont men den vremdelingen voor al / het Kabinet van de Kanonik Settala, daar ik niets van zeggen zal / om dat het gedrukt / en gemeen genoeg is. Ik heb van zeer naby een stuk kristal bezien waar in zig twee droppelen vertonen / dewelke van water schijnen

nen te zyn/ als men het schud/ hoewel het misschien maar lugtblaasjes zyn. Het is even gelijk die traan die ik te Vendome in Vrankrijk gezien heb / en die men meent een van de gene te wezen die onze Zaligmaker over Lazarus stortte / en die door een Engel opgeraapt wierd/ dieze in een diergelijk flesje aan Maria Magdalena vereerde. Deze Reliquie is in een Klooster van Benedictynen, en dewijl zy vry veel winnen by de aandagt van het volk tot die traan / hebben zy de berugte Vader Mabillon van hun Order bewogen / omze te verdedigen tegen een geleerde geestelijke in de nabuurschap / dewelke een boek maakte dat hy aan den Bisschop van Blois onder wiens gebied dezelve Kerke behoorde / opdroeg / en daar in aantoonde dat die Reliquie zo valsch als belagchelijk is / en dat menze behoorde te vernietigen. Het was iets diergelijks waar van Claudianus in het volgende Puntdicht spreekt.

Solibus indomitum glacies alpina rigorem
Sumebat, nimio jam preciosa gelu.
Nec potuit toto mentiri corpore gemmam,
Sed medio mansit proditor orbe latex:
Auctus honor; liquidi crescunt miracula Saxi,
Et conservatæ plus meruistis Aquæ.

Zo als ik eens door de straten van Milaan ging wandelen/ zag ik met verbaastheid het volgende Opschrift op een bakker gemaakt/ die met den Commissaris en anderen had aangespannen om zyn medeburgers te vergeven. De plaats daar zyn huis gestaan hadde/ is ledig / en in het midden staat een pilaar met deze woorden / Colonna Infame. De History werd 'er van in fraay Latijn verhaalt. Ik zalze hier ter neer stellen/ om dat ikze nergens anders gezien heb.

Hic, ubi hæc Area patens est,
Surgebat olim Tonstrina
Jo' Jacobi Moræ:
Qui factâ cum Gulielmo Platea publ. Sanit. Commissario,
Et cum aliis Conspiratione,
Dum pestis atrox sæviret,
Lethiferis unguentis huc & illuc aspersis
Plures ad diram mortem compulit.
Hos igitur ambos, hostes patriæ judicatos,
Excelso in Plaustro
Candenti prius vellicatos forcipe
Et dextera mulctatos manu
Rotâ infringi

Rotâ

Rotaque intextos post horas Sex jugulari,
Comburi deinde,
Ac, nè quid tam Sceléstorum hominum reliqui sit.
Publicatis bonis
Cineres in flumen projici
Senatus jussit:
Cujus rei memoria æterna ut sit,
Hanc domum, Sceleris officinam,
Solo æquari,
Ac nunquam in posterum refici
Et erigi Columnam,
Quæ Vocatur Infamis,
Idem ordo mandavit.
Procul hinc procul ergo
Boni Cives,
Ne Vos Infelix, Infame solum
Commaculet!
M. D. C. xxx: *Kal. Augusti.*
Præside Pub. Saninatis M. Antonio Montio
Senatore R. Justitiæ Cap. *Jo. Baptistâ*
Vicecomi.

De Italianen komen hier in over een dat de Citadelle van Milaan een schone vesting is / hebbende het voor dezen uitgehouden / zelfs na de verovering van het gantsche Hertogdom. Haar Bevelhebber is onafhankelijk van dien van Milaan, volgens de wijze manier der oude Persianen, die om zamenzweringen voor te komen / 't bewind over de Provintien en sterktens aan menschen gaven die van verscheide gevoelens en belangen waren. Twee mijlen van Milaan staat een Gebouw / 't welk in zyn soort een Meesterstuk geweest zou zyn / indien de Bouwkonstenaar het expres voor een Echo gemaakt had. Wy schoten een pistool af / uit een van de vensters / en de klank keerde meer als zes en veertig reizen te rug / hoewel het toen zeer mistig weer was. De eerste herhalingen volgen zeer kort op malkanderen / en werden onderscheidentlijker gehoord na mate dat ze verminderen. Daar zyn twee muuren tegen over malkanderen / die het geluit zo lang over en weer kaatsen / tot dat de beweging door de lucht t'eenemaal verdwenen is / ten naasten by gelijk de verscheide weerschijnen van het zelve beeld / in twee spiegels die over malkanderen geplaatst zyn.

Pater Kircherus heeft dien Echo aangemerkt / en na hem Pater Bartolin in zyn treffelijk Tractaat van de klanken. De Staat van Milaan is gelijk een wijduitgestrekte tuin / met rotzen en bergen bevolwerkt

werkt. Wanneer men de innerlijke schikking van Italien wel beziet/ zou men zeggen/ dat het door de Natuur in zo veel Staten en Regeringen verdeelt is door middel van de Alpische en voornamelijk van de Appenijnsche Gebergten/ 't welk het midden doorklooft/ en zig in verscheide takken verspreid/ dewelke als zo veel palen en natuurlijke fortificatien zyn/ voor de kleine Landstreken welkeze omringen.

Wy vinden ook in de oudste beschrijvingen van dat Land/ dat het in vele Koningrijken en Republijken verdeelt was/ toen de Romeinen die alle vermeesterden en tot een ligchaam smolten/ op de wijze van een grote stroom die al wat hy in zijn weg vind omver haalt/ en zig in alle plaatsen en afgelegenste hoeken van het Land uitbreid. Dog die verschrikkelijke magt der Romeinen konnende op 't laatst niet langer staande blijven/ is Italien tot haar voorgaande verscheidenheid van staten weder gekeert/ als met deszelfs natuurlijke gelegenheid overeenkomende. Aan 't Hof te Milaan, gelijk in verscheide andere plaatsen van Italien zyn veel menschen die de mode en de zwier der Franschen volgen/ maar altijd blijft hen een stijve gemaaktheid by/ waar uit ligt te zien is/ dat die manieren hen niet natuurlijk zyn. Waarlijk het is een zeer vreemde zaak/ zo een groot onderscheid van zeden te zien/ in twee Natien die byna onder een zelve luchtstreek leven. De Franschen zyn altijd openhertig/ gemeenzaam/ en snappers. De Italianen in tegendeel zyn geveinst/ twistgierig en ingetogen. In Vrankrijk ziet men de vrolijkheid en levendigheid aan/ als een van de grootste volmaaktheden/ daar in tegendeel de Italianen/ niet tegenstaande hunne natuurlijke driftigheid/ zodanig voor statig en bedaart trachten gehouden te werden/ dat men zomwijlen jonge manspersonen langs de straten met de bril op de neus ziet wandelen/ om daar door wijzer en begaafder van oordeel als hunne Naburen te schijnen. Dat onderscheid der zeden komt inzonderheid van de verschillende opvoeding.

In Vrankrijk is het de manier dat men de kinderen in de gezelschappen laat komen/ en dat menze/ van de wieg af/ een zoort van levendigheid en vrypostigheid inscherpt. Buiten dat/ geven zig de Franschen meer aan de oeffeningen van 't ligchaam over/ als eenige andere Natie/ zo dat men weinig jonge Edellieden in Vrankrijk ziet/ die niet konnen schermen/ dansen/ en tamelijk wel te paart rijden. Behalven dat diergelijke oeffeningen hen een fraye en losse zwier geven/ kan men zeggen datze werktuigkundiglijk op de geest werken/ en den zelven altijd vlug en in beweging houden. Maar dat het meest tot die levendigheid der Franschen toebrengt/ is hun vryen ommegang met de vrouwen/ en hunne zorg om aan dezelve te behagen. En dewijl de Italianen dat voordeel niet hebben/ trachten zy door statigheid en voorzigtigheid in aanzien te komen. Daarom

is het dat in Spanje, daar men die vryheid minder geniet / de menschen bedaarder en stemmiger zyn. Maar dewijl gemeenlijk vrolijkheid/ meer aanhangers vind/ om zo te spreken / als de droefgeestigheid/ heeft men zedert weinig jaren opgemerkt/ dat de Italianen de Fransche Modes en vrypostigheden gevolgt hebben / na datze min of meer van Vrankrijk aflagen. Het zal nu niet buiten den haak zyn/ hier te onderzoeken waar uit die groote afkeer ontstaat/ die het gemeene volk in Italien doorgaans van de Franschen heeft / en die de gene die in Italien reizen/ altijd kunnen merken.

De voornaamste en natuurlijkste reden is zekerlijk het grote onderscheit dat'er in den aart / inborst / en de zeden dezer twee Natien is/ het welk altoos meer indruk heeft op 't gemene volk / verslaaft aan de vooroordeelen der opvoeding / als op menschen van rang / zonder te spreken van die vrypostigheden die de Franschen zig in hun ommegang met de vrouwen aanmatigen / nog van die drift om in alle soorten van gezelschappen / de eerste te willen zyn / 't welk den Italianen / die uit de natuur trots en nayverig zyn/geweldig tegen de borst staat. Daarenboven / gelijk het gemeen in Italien / meer op nieuws en politique redeneringen als eenige andere Natie gestelt is/ toont het altijd eenige verbittering tegen den Koning van Vrankrijk. De Savoyaarden niettegenstaande de tegenwoordige neiging van het Hof / konnen zig niet onthouden van dien Vorst te verfoeyen / wegens de oneindige kwalen dieze door hem in den laatsten oorlog geleden hebben. De Milanezen en Napolitanen hebben nog geheugenis van den hoon en smaad die hy hen aangedaan heeft/ zo wel het Huis van Oostenrijk / als hun overleden Koning / voor wien zy nog een zekere zoort van eerbiet en byzondere genegentheid bewaren. De Genuezen hebben steets op het hert de bombardering hunner stad/ en het kwaad onthaal hunnen Doge aangedaan. De Venetianen klagen over de Alliantie van den Koning van Vrankrijk met de Turken. De Romeinen die voor de gedagtenisse van Paus Innocentius den XI. een diepe eerbied hebben/ spreken altijd van de dreigementen die hy denzelven gedaan heeft. Het is waar dat het belang van den Staat en de verandering der omstandigheden de beschaafdste verzagt mag hebben / maar zodanige indrukzelen gaan zo gemakkelijk niet uit de geheugenis van het gemeene volk; en ik geloof dat de voornaamste beweegreden waarom de meeste Italianen de Duitsers meer als de Franschen begunstigen/ is/ de inbeelding dieze hebben/ dat het belang van Italien vereist/ dat Napels en Milaan in handen van de eerste komen. Men merkt gemeenlijk op/ dat het volk rechtzinniger beoogingen heeft omtrent de gemeene welstand / en dezelve met meer vroomheid betragt als den Adel/ om dat deze hier of daar op hoopt/ en byzondere belangen heeft die hun oordeel bepalen / en in staat stellen om het welvaren van het

Land

Land aan hun byzonder op te offeren / daar het grots van het volk geen oogmerk nog hoop in de veranderingen en omkeeringen kan hebben / als het goede dat zig over den ganschen Staat in 't algemeen uitbreid.

Om weder naar Milaan te keeren / zal ik 'er hier de Beschrijving van ter neer stellen, die Ausonius onder verscheide grote steden daar van gemaakt heeft.

Et Mediolani mira omnia, copia rerum:
Innumeræ cultæque domus, facunda virorum
Ingenia, & mores læti. Tum duplice Muro.
Amplificata loci Species, populique voluptas
Circus, & inclusi moles cuneata Theatri:
Templa, Palatinæque arces, opulensque Moneta;
Et regio Herculei celebris ab honore lavacri,
Cunctaque marmoreis ornata peristyla Signis,
Moeniaque in Valli formam circumdata labro,
Omnia quæ magnis operum velut æmula formis
Excellunt nec juncta premit vicinia Romæ.

B R E S C I A,

V E R O N A, P A D U A.

An Milaan reisden wy door eene zeer vermakelijke Lantstreek tot aan Brescia / en trokken over de Adda die uit het Meer van Coma komt / 't welk Virgilius Lac Marius noemt / en eindelijk in de Po, gelijk de meeste rivieren van dat Land / zich ontlast. De Inwoonders van de stad en Provintie van Brescia werden door den Senaat van Venetien meer geagt / en hen werd spoediger en beter recht gedaan / als aan eenig Land van de Republijk / die hen altijd een zachtzinnig en wijs man tot Gouverneur geeft / het welk hen gelukkiger maakt / dan alle andere onderdanen van dezen Staat. Want gelijk het Bresciaans eertijds een gedeelte van het Milanees uitmaakte / en dierhalven daar aan grenst / durven de Venetianen de-

zelve zulke zware schattingen niet opleggen/ als de andere Provintien/ en zy handelen hen met meer zachtheid als de Spanjaarden hunne Naburen doen/ om door de minste lust niet bevangen te werden van tot de Spanjaarden te keren. Brescia is vermaart wegens verscheiden soorten van yzerwerken. In 't gaan na Verona 't welk een kleine dagreize daar van daan legt / zagen wy het Meer Benacus, dat de Italianen hedendaags Lago di Garda noemen. Het was toen door stormen zo ontroert / dat my daar door te binnen kwam de treffelijke beschrijvinge die 'er Virgilius ons van gegeven heeft.

Lago di Camo. *Lago di Guarda.*

Of zal ik melden hoe de zee, hier ingeruimt,
Van boven en beneên, aan weêrzy ruischt en schuimt?
Hoe grote Meeren hier hunn' blaeuwen schoot ontvouwen,
Of u, O Larius, het grootste in deez' Landouwen?
Of u, Benakus, die als de ongestuime zee,
Komt schuimen?

2de Boek der Landged.

Dat Meer gelijkt 't eenemaal een zee/ als het door een onweder ontroert werd. Het is vyf en dertig mijlen lang/ en twaalf breed. Aan zyn uiteinde trokken wy over de Menzo.

Menzo R.

Daar Mincius zo breet in 't weiden, nergens zwicht,
En dwalende in het lang den bocht om, in deze oorden,
De kanten met dun riet beplant, en met riet boorden.

3de B. der Lantg.

De Addice loopt tegenwoordig door Verona , 't welk doet zien dat de stand van die plaats/ veel verandert is zedert den tijd van Silius Italicus.

De Adice R.

—— *Verona Athesi circumflua.* L. 8.

Het is de eenigste rivier van Lombardyen die niet in de Po valt/ 't welk zy doen zou/ indienze wat verder haren loop vervolgde// alvorens zich in de Adriatische zee te storten. Claudianus maakt gewag van alle rivieren.

Tesino R. *Adda R.* *Addice R.*

—— *Venetosque erectior omnes*
Magnâ voce ciet. Frondentibus humida ripis
Colla levant, pulcher Ticinus, & Adula visu
Cærulus, & velox Athesis, tardusque meatu
Mincius, in quo novem consurgens ora Timavus.

Sexto Con. Hon.

Zijn

Zijn Larius is buiten twijffel eene navolging van de Benacus van Virgilius. *Brenta R.*

—— Umbrosa vestit qua littus Olivâ
Larius & dulci mentitur Nerea fluctu.

De Bel. Gal.

Ik zag te Verona het berugte Amphitheater waar van alle zitplaatsen in zyn geheel staan/ door middel van eenige reparatien die'er onlangs aan gedaan zyn. Men ziet daar iets pragtigs hoewel de hoge muur en de omlopende galderyen byna t'eenemaal geruineert zyn. De vloer is / tot aan de lage zitplaatsen/ van waar de Aanschouwers eertijds beneden hen / de gevechten der wilde dieren en schermers zonder gevaar zien konden/ met puin en aarde aangevult. Dewijl ik Claudianus voor my heb / kan ik my niet onthouden van hier neer te stellen/ de fraye beschrijving die hy van een wilt dier maakt dat nieuwlijks uit de Bosschen gehaalt/ in een Amphitheater vol Aanschouwers / voor de eerste maal te voorschijn gebragt werd.

Ut fera quæ nuper montes amisit avitos,
Altorumque Exul nemorum, damnatur arenæ
Muneribus, commota ruit, vir murmure contra
Hortatur, nixusque genu vanabula tendit;
Illa pavet strepitus, cuncosque erecta Theatri
Despicit, & tanti miratur Sibila vulgi.

In Ruf. L. 2.

Daar zyn andere Oudheden te Verona, waar van eene der voornaamste is de ruine van een Triumphboog die voor Flaminius opgeregt was / waar in men oude Dorische pilaren ziet/ zonder eenig voetstuk of basis, zo als Vitruvius die beschreven heeft. Ik heb nog in Italien geen tuin gezien die waard is dat ik'er gewag van maak. De Italianen zyn in 't stuk van tuinen zo verre beneden de Franschen / alsze hen meester zyn in prachtige Paleizen. Men moet evenwel ter eere van de Italianen bekennen / dat de Fransen de eerste ontwerpen zo van tuinen als waterwerken van de Italianen ontleent hebben / zo dat men het voordeel datze ten dien opzigte boven de Italianen hebben/ eerder aan hunnen rijkdom als aan hun smaak moet toeschrijven. Ik ging de Terrace zien / zijnde een tuin te Verona, daar byna alle Reizigers gewag van maken. Onder de oude Opschriften vond ik dit het leesbaarste. *Deo Magno Æterno L. Statius Diodorus quod se precibus compotem fecisset.* VSLM; dat is te zeggen

gen *votam solvit libens merito.* Wat of dat *votum* ook mag geweest zyn / het is na allen schijn op dat marmere voetstuk gezet. Het Opschrift is zekerlijk Heidensch; men kan het onder anderen gissen uit de naam van Diodorus die met het aanbidden van Jupiter te gelijk verdwenen / en in die van Theodosius, of Theodorus of Theodotus verandert is. Onder de Kerken te Verona is die van St. Joris de schoonste. Haar voornaamste sieraad is het Martelaarschap van dien Heilig door Paul Veronese, gelijk 'er noch verscheide andere in die stad van die eige hand gevonden werden. Men laat altijd aan de vreemdelingen zien het Graf van Paus Lucius die in den Dom begraven wierd. Ik zag in dezelve Kerk een Gedenkteken door het gemeen voor een hunner Bisschoppen opgeregt. De Inscriptie zegt dat 'er tusschen hem en zyn God was/ *summa necessitudo*, *summa similitudo*, dat is / de aldergrootste nootsakelijkheid, en de aldergrootste gelijkformigheid. De Grafschriften van de Italianen zyn gemeenlijk buitensporiger als elders / om dat die Natie meer met pligtplegingen en vergrotingen gedient is.

Van Verona op Padua reisden wy door een zeer vermakelijk Land vol Moerbeziebomen/ welkers bladeren tot voedzel van een grote menigte zywurmen verstrekken / gelijk de vruchten voor de verkens en 't gevogelte dienen. De bomen strekken ook ter zelver tijd tot het onderschragen der wijngaarden die als touwen tusschen de bomen opgeschort zyn. Tusschen de verscheide ryen van Moerbezien/ zaait men koorn/ 't welk in de hete Landen veel beter rijp werd in den lommer van die bomen/ als of het op 't vlakke velt stond. Daarom is het dat toen ik daar door trok / die van 't Land zeer beducht waren/ dat Lombardyen het Tonneel des Oorlogs zou werden/'t welk een schrikkelijke verwoestinge in hunne plantagies veroorzaakt zou hebben.

Want het is daar niet als in Vlaanderen / alwaar al 't geen dat in bouwland wast / alle jaren weder kan op komen.

Wy kwamen te Vicenza zo laat aan/ dat wy de tijd niet hadden om het zelve wel te bezien. De volgende dag bragt ons te Padua. St. Antony die over hondert jaren leefde / is de grote Heilig voor wien de Paduanen een byzondere aandagt hebben. Hy is in de grote Kerk begraven/ die zyn naam voert/ en zeer prachtig en rijkelijk verciert is. Aan zyn Graf zyn enge reeten daar de goede Catholijken hunne Paternosters tegens aan wrijven / en zijne beenderen ruiken / welke zo zy zeggen een reuk hebben als die van Slag Balzem; en terwijl die reuk des morgens sterker is als des avonts/ doet zulks geloven dat men 'er het Marmer mee bestrijkt. Door de hele Kerk ziet men een menigte schilderyen tegen de muuren / door zijne devotarissen opgehangen. Want de gene die in eenig gevaar zyn / hebben de gewoonte/ hem om bystand te smeken / en zoze het ontkomen/ noemen

noemen zy die verlossing een Mirakel, waar van men dan de schil-dery of de beschryving in zyn Kerk ophangt. Het geen de meeste Roomsche Kerken bederft / is dat slag van ellendige bekladdingen en ongerijmde Opschriften/ daar de muuren mee bedekt zyn. Men ziet'er handen / beenen en armen van wasch / en duizend offerhanden van dezelve natuur. Ik kan niet voorby die Tytels aan te halen die men in een van die schilderyen aan St. Antony geeft / zijnde een gelofte en dankbetuiginge van een arme boer/ die zig inbeeldde dat hy zonder dien Heilig/ de nek zou gebroken hebben.

Sacratissimi pusionis Bethlehemitici
Lilio candidiori Delicio,
Seraphidum soli fulgidissimo,
Celsissimo sacræ sapientiæ tholo,
Prodigiorum patratori Potentissimo,
Mortis, Erroris, Calamitatis, Lepræ, Dæmonis,
Dispensatori, correctori, Liberatori, curatori, fugatori,
Sancto, sapienti, potenti, tremendo
Ægrotorum & Naufragantium Salvatori
Præsentissimo tutissimo.
Membrorum restitutori, Vinculorum confractori,
Rerum perditarum Inventori stupendo,
Periculorum omnium profligatori
Magno, Mirabili
Ter Sancto,
Antonio Paduano,
Pientissimo post Deum ejusque Virgineam matrem
Protectori & Sospitori suo &c.

Die gewoonte om aldus Ledematen van wasch in de Kerken op te hangen / komt zekerlijk van de oude Heidenen/ die dat deel dat door ziekte bezogt was geweest / in hout metaal of potaard/ aan de Godheid die'er haar van genezen had/ opofferden. Ik geloof dat ik onder de Antiquiteiten die my aangetoont zyn / alle de delen van 't menschelijk ligchaam by die gelegenheid in yzer of potaarde gemaakt/ gezien heb. De Kerk van St. Justina naar het ontwerp van Palladio, is de schoonste / de helderste / en 't minste bezet die ik gezien heb; zy werd door eenige Meesters voor een der schoonste werken van Italien gehouden. De lange Romp van de Kerk bestaat in een ry van vyf koepels; het Kruis heeft'er aan ieder zijde een / hoger en breder als de anderen. Het Martelaarschap van S. Justina staat boven het Autaar; het is een stuk van Paul Veronese. Op 't stad-

huis

huis van Padua is een steen/ waar op deze woorden uitgehouwen zyn; Lapis Vituperii, om dat een schuldenaar van alle vervolgingen zijner schuldeisschers t'eenemaal bevrijd is / wanneer hem de Deurwaarders/ de zaal vol volk zijnde / tot drie malen met de blote billen daar op hebben doen zitten / en hy onder eede wil verklaren de waarde van vyf pond st. niet in de wereld te bezitten/ dog zulks is in geen vier en twintig jaren voorgevallen.

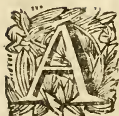
Zedert eenige jaren is de Universiteit van Padua in veel beter order gebragt als eertijds; ondertusschen is het niet veilig na Zonnen ondergang langs de straten te gaan wandelen. Te Padua is een Manufactuur van lakenen / daar de Republijk eertijds grote voordeelen van trok / eer de Engelschen niet alleen de Levant / maar ook ten dele de stad Venetien zelfs / met de hare verzorgden / alzo 'er nu weinig menschen van rang zyn die geen Engelsch laken dragen / hoewel de Magistraat van de Pracht / Amptshalven verplicht is toe te zien/ dat'er geen vreemt laken gedragen werde. Het schijnt dat onze koopluiden een kunsje hebben om die verbode koopmanschap aldaar in te voeren.

Het geen men hier voor de Assche van Livia en Antenor laat zien/ is zonder de minste grond. Het Graf van Antenor brengt my te binnen het laatste deel van de beschrijving van Virgilius, die ons de oorsprong van Padua dus opgeeft in ,t eerste boek van zyn Eneas.

Antenor, midden door out Grieken, en hun benden,
Ontslopen, boorde door Illyrikum wel heen
Tot in Liburne toe, kwam ongestuit met een
Noch boven de ader van Timavus ingetogen,
Daar 't schuim door driemaal drie vlietmonden komt gevlogen,
Uit klippe en steenrots berst, zo vreeslijk dat het ruischt,
En over 't vlakke velt en ackers hene bruischt,
Al 't omgelegen lant in water zet. Hier bouwde
Hy zyn Patavien, en sloeg, met zyn vertrouwde
Van Troje, zich hier neêr. Hy noemde dezen oort
En 't volk naar zijnen naam, hing Trojes wapens voort
Hier aan de posten op, en leeft 'er stil in vrede;

Van Padua zakte ik de Brenta af met de gewoone schuit die my in een dag tot Venetien bragt.

VENETIEN.

Alzo Venetien myn dikwils als de sterkste stad van de wereld was afgebeelt / droeg ik zorg by mijne aankomst te vernemen waar in haar kracht bestond / en bevond datze die aan haare voordelige gelegenheid verschuldigt is / hebbende rondom nog rotzen nog fortificatien, 't welk haar onverwinnelijk maakt / zo eene plaats in Europa zulks is. Aan alle kanten legtze ten minsten vier mijlen van het vaste Land / en wat belangt de ondieptens die 'er omtrent zyn / zy zyn noit hard genoeg bevroren om een leger te kunnen dragen ; 't zy dat dit door de Ebb-en vloet komt / of van de zachtheid der luchtstreek / 't welk een voordeel is dat de Hollanders niet hebben alsze hun Land onder water zetten. Aan deze kant / is de ingang zo moeielijk te vinden / dat men die met ingeheide palen heeft afgebakent / die men ook gemakkelijk kan afsnijden / zo haast men een vyandlijke vloot in 't oog krijgt. Dat is de reden waarom ze niet eens bezorgt zyn geweest / om de kleine Eylanden die 'er aan den ingang zyn / sterk te maken / dewelke zonder de minste zwarigheid den doortocht uit de golf naar de stad zouden kunnen beletten. Behalven dat een kleine bombardeer vloot niets zou kunnen uitrechten tegen een plaats die altijd overvloed van Galeien en Oorlogschepen gereet heeft / om in zeer korten tijd in zee te lopen. En schoon zy aan alle kanten door een vry groter macht zo te water als te land wierden ingesloten / zouden zy zig nog tegen alles konnen verdedigen / uitgezondert tegens hongersnood Dit laatste zouden zy ook eenigzints te gemoet kunnen komen / door de grote menigte visch die de zee hen verschaft / en die men zelfs midden in de straten kan vangen / 't welk een natuurlijk magazijn is waar op weinig steden kunnen roemen / ingevalle zy door een vyand aan alle kanten benauwt wierden. Volgens eenige vertellingen die men van Venetien maakt / loopt het groot gevaar om over een Eeuw of twee zig op het vaste Land te bevinden / om dat men meent dat de zee allengskens afwijkt / en zig na haar Canaal vertrekt. Ik heb daar over met verscheide perzonen gesprooken / onder anderen met Pater Coronelli, Lant-beschrijver van de Republijk / en alle hebben my verzekert dat de zee zo hoog vloeyt als opt; hoewel de grote hoopen zan en modder dieze aanbrengt gemeenlijk de lage gronden met [illegible] vervullen ; maar zo lang de Venetianen de onkosten willen doen van die hopen zand en modder elders te vervoeren / zullenze geen

nood hebben om haar voordelige gelegenheid te verliezen. Wanneer het laag water is/ kan men een menigte van die hopen/ boven de opperblakte van het water hier en daar zien uitsteken/ zijnde als zo veel kleine Eilanden/ en dit maakt den ingang van de haven zo moeielijk voor de gene die 'er onbedreven in zyn. De Venetianen doen grote onkosten/ om diepe grachten vry en open te houden/ waar door de zee tusschen die Eilanden of hopen doorvloeit. Venetien is zeer voordelig gelegen voor den koophandel/ en heeft verscheide vaarbare rivieren/ door middel van dewelke het grootste gedeelte van Italien met visch en andere Eetwaren en Koopmanschappen verzorgt wert/ zonder te spreken van het gerief voor de Levant en alle de kusten van de Adriatische zee; maar met al die voordelen/ is het vry ver van in een bloeyende staat te zyn/ en dat om verscheide hier nevens gaande redenen Daar zyn groote rechten op de Koopmanschappen. Menschen van aanzien houden den Koophandel beneden hunne waardigheid/ en als de kooplniden ryker geworden zyn en in staat om groter handel te dryven/ verlaten zy die voor het meerendeel/ en kopen den Adeldom. Hunne Manufacturen van lakens/ glas en zijde zyn zo goet niet als die van andere Landen. In plaats dat een Natie die zig tot den Koophandel begeeft/ altoos op nieuwe Modes gezet moet zyn/ en gereet om na voorvallende gelegentheden te veranderen; zyn de Venetianen in tegendeel om zo te spreken slaven van hunne oude Rechten en gewoontens/ 't welk zeer tot hun nadeel strekt. Zy bespeuren wel dat verval van den Koophandel/ gelijk een Edele Venetiaan die nog een Koopman is/ my gezegt heeft/ en zy hopen haast eenig hulpmiddel daar toe uit te vinden; dit zal na alle schijn wezen door het maken van een vrye haven gelijk te Livorno, 't welk zy met schele oogen aanzien/ om dat die plaats het grootste gedeelte der schepen naar Italien geschikt/ tot zig trekt. Zy zyn tot nu toe in dat opzicht zo nalatig geweest/ dat veel zig verbeelden dat het goud van den Groot Hertog geen kleine invloed op hare Raden heeft. In Venetien zyn verscheide dingen die men elders niet vind. En daarom is het den Reizigers zeer behaaglijk. Van verre komt het voor als een stad die half op het water dryft. Het is met verscheide grachten doorsneden/ invoegen men by de meeste huizen kan komen zo wel te water als te lande/ het welk een groot gemak voor de inwoonders is; want te Venetien is een Gondel met twee roeyers zo prachtig als elders een koets met zes paarden/ en veel bedienden/ behalven dat alle rytuigen hier door goet koop werden. De straten zyn voor het meerendeel met klinkers gevloert of met hardsteen/ en altijd zeer zindelijk; want daar gaat geen rytuig over/ zelfs geen Cheze. Daar zyn oneindig veel fraye bruggen/ alle maar van een boog/ 't welk

een

een groot ongemak zou zyn in een stad daar men zo matig nietleefde als te Venetien. Men zou zig kunnen verwonderen/ waarom 'er geen meer wyn onder de Venetianen gebruikt werd/ die in een vochtige lucht en gematigt klimaat wonen / en die de uitspanningen van het klootspel / de jagt / de wandelingen / het paart ryden en diergelyke oeffeningen/ omze van buiten beezigheid toe te brengen / niet hebben. Maar dewyl het den Edelen niet geoorlooft is veel ommegang met vreemdelingen te hebben / is 'er geen vrees datze diergelyke vermakelykheden zullen nemen die te veel vryheid vereisschen/ door den jaloerschen en nadenkenden aart van de Venetianen. Daar zyn veel prachtige Paleizen in Venetien, en de meubelen zyn 'er doorgaans zeer kostelyk. Men ziet 'er veel schilderyen en in groter meenigte als in eenige andere steden van Europa, gemaakt van de beste Meesters van 't school van Lombardyen, als Titiaan, Paul Veronese en Tintoret, welke laatste te Venetien, meer als in andere plaatsen van Italien geacht is.

De meeste kamers zyn met goud leer behangen / en in sommige gelegentheden/ werden dezelve met Tapyten van Landschappen/ en van grote waarde bekleed. De vloer is een soort van rood pleister van fijn gestote klinkers gemaakt. Die vloer werd met oly bestreeken / waar doorze, gelyk/ schoon en glinsterende word. Zy nemen dit alles zonderling in acht / wegens de vogtigheid van de lucht die voor andere soorten van meubelen niet goet zou wezen / gelyk aan eenige van hare schoonste schilderyen al te oogschynlyk blykt. Hoewel de Venetianen/ over de grote naam en verdiensten hunner medeburgers/ gedurende haar leven zeer nayverig zyn / latenze niet na hen de loftuitingen te geven die hen toekomen / wanneerze van derzelver eerzucht niets meer te vrezen hebben / en zoze Gedenktekens opregten / gelyk 'er veel te Venetien zyn / ter eere van die gene die grote diensten aan den Staat bewezen hebben/ geschied zulks doorgaans na hun dood. Onder de verscheide Lofschriften die gemaakt zyn op den Doge Pisauro die Ambassadeur in Engeland geweest was/ meld zyn Gasschrift. *In Angliâ Jacobi Regis obitum mira calliditate celatum mira sagacitate rimatus priscam benevolentiam feliciter firmavit.* De beschryving van de kerken en particuliere schilderyen van Venetien vind men in kleine boekjes die men 'er kopen kan / en die door Lassels en Misson getrouwlyk uitgeschreven zyn. Toen ik te Venetien was / stond men in 't ligt te geven / zeer nauwkeurige printen van verscheide der vermaardste Gebouwen / die de schoonste en pragtigste zyn. Het Wapenhuis van Venetien is een Eiland van omtrent drie mylen. Daar in zyn alle Oorlogsbehoeften die men niet gebruikt. Daar zyn Werven en Kommen voor de galeyen en oorlogschepen/ en de meeste zyn 'er vol van. Daar zyn ook

ook pakhuizen voorzien met het nodige tot de toerustingen zo te water als te lande.

Het Kwartier daar de wapenen in zyn, schijnt van buiten sterk, en het was over hondert jaren iets buiten gewoons; maar thans zyn de meeste dier wapenen van geen gebruik. Men zou zeggen dat 'er zo veel harnassen als snaphanen zyn. De degens zyn na de oude mode, en daar zyn 'er vele die men niet handelen kan, en de beugels zyn op de snaphanen of musketten kwalijk geplaatst, in vergelyking van de gene daar men zig tegenwoordig van bedient. De Venetianen geven voor: dat in gevalle van nood, zy dertig oorlogschepen, hondert galeyen en tien Galeassen in zee zouden konnen brengen; maar wat my aangaat ik kan niet begrijpen hoe ze'er de helft van zouden konnen uitrusten. Het is waarlijk een groote misslag in de Staatkunde der Venetianen, datze zodanig op de Wingewesten in 't vaste Land gestelt zyn, dewijl die nergens anders toe gedient hebben, als om in andere Christen Vorsten argwaan te verwekken, en datze voor omtrent drie hondert jaren, haast de volslage ondergang van de Republijk veroorzaakt zouden hebben, daarze in tegendeel, indien zy met dezelve Staatkunde en neerstigheid hadden toegelegt, om hunne magt ter zee te vergroten, zy alle de Eilanden van den Archipel zouden hebben kunnen vermeesteren, en gevolglijk groter vloot, en meer matroozen als eenige andere Mogentheid van Europa in dienst hebben, behalven dat zulks de minste nayver aan haare Nabuuren niet zou veroorzaakt hebben, dewelke in tegendeel zonder iets daar van te kunnen vrezen, blijde geweest zouden zyn, zulk een vast Bolwerk te zien, dat in staat was de gantsche Magt en overrompelingen van het Ottomannische Rijk tegen te gaan. Dewijl die Republijk eertijds veel magtiger als nu geweest is, staat te geloven datze eerder af als toenemen zal. Want ieder een weet hoeze haare Nabuuren misleid heeft, en dat 'er nog eenige in staat zyn om het haar nu betaalt te zetten. Het zou niet onmogelijk zyn dat de Spanjaarden haar t'eeniger tijd eens afeisten, Crema, Bressia en Bergamo die van het Milanees afgescheurt zyn, en zoze deswegen in oorlog raakende, maar een veltslag verloren, zou menze in een zomer uit het vaste land kunnen verjagen, zijnde de sterke plaatsen die zy 'er hebben, van geen belang. Aan een andere kant zyn de Venetianen in een gedurige vreeß, dat de Turken Morea zullen trachten te herwinnen, zo haast hun Rijk maar eenigzints herstelt is. Zy zien nu wel datze veel beter zouden gedaan hebben, indienze hunne Wingewesten langs de kusten van de Adriatische zee hadden uitgebreit, alzo zy dan een Land zouden gehad hebben dat nader by een lag, en dichter by de hand om ondersteunt te werden; maar de Venetianen hebben zig verbonden, om weer in handen van den Keizer te

te stellen / alles wat zy op den Turk zullen veroveren / dat tot 't Ryk behoort heeft. En na het nadeel 't welk zy hem in Frioul en in Dalmatien toegebragt hebben / durven zy hem niet meer tergen De Paus betwist hun het Polezin, en de Hertog van Savoyen het Koningryk van Cyprus. Het is vermakelyk te zien met wat heftigheid die Vorst en de Venetianen malkanderen de Tytel van een Koningryk betwist hebben 't welk in handen van een derde is. Onder al die zwarigheden zal de Republyk zig wel verweeren. Zo de Staatkunde het geweld kan overwinnen. Want het is zeker dat de Senaat van Venetien de wijste Raad van de wereld is / hoewel men bekennen moet / dat een groot gedeelte van haar Staatkunde bestaat in het nakomen van zekere grondregels om welke te gebruiken andere te veel eer en conscientie hebben / dewyl zy in de handhaving van haar Republyk / allerhande middelen te werk stellen / zonder op Religie of billykheid te letten. De ledigheid en overdaad van den Adel voor te staan / de onwetenheid en lossigheid der Geestelyken te voeden; altyd verdeeltheden onder 't gemene volk te verwekken; de gebreken en ongebondenheid van de Kloosters door de vingeren te zien / twist te stoken onder den Adel van 't vaste Land / een eerlyk Man met verachting te behandelen / zyn de streeken der Venetianen zo tot behoudenis als vergroting van hunne Republyk. Het aanmerkenswaardigste in haar Staatkunde is / de nauwkeurigheid om hunne Raadslagen geheim te houden. Hoewel de Senaat doorgaans zo talryk als ons Lagerhuis is / zo wy maar rekenen de gene dieze bywonen / werden egter hare besluiten zo geheim gehouden / dat menze voor de uitvoering byna noit weet. Voor eenige jaren was er een grote twist in den Senaat wegens het straffen van een hunner Admiraals, en na dat dit een maant achter een geduurt had / wierd hy eindelyk gevonnist. Ondertusschen was 'er niemand nog van zyne vrienden / nog van die gene die zig tot zyn verweering ingelaten hadden / en zelfs met veel yver / die hem de minste kennis gaf van 't gene 'er tegen hem was voorgevallen / eer dat hy in handen van 't gerecht geraakte. De grootste reden van hun geheim is misschien datze met hunne Vrouwen en Matressen zo een ommegang niet houden als de andere Natien doen. Want hare Vrouwen zyn doorgaans niet in staat om te spreken, als van de gemeenste zaken, zo dat aan die kant niets kan uitlekken. En dus komen 'er de Vrouwen noit achter de Staats geheimen, het welk elders dikwils gelegentheid geeft omze aan den dag te brengen.

De Edele Venetianen beelden zig in datze ten minste met de Keurvorsten van het Keizerryk gelyk / en maar alleen een trap beneden de Koningen zyn / daarom reizen zy zelden in vreemde Landen / om het hertzeer niet te hebben / van als gemene Edellieden gehandelt te werden.

 werden.

werden. Ondertusschen merkt men aan/ datze zig met veel vernuft kwijten / van de gezantschappen en handelingen hen door de Republijk aanvertrouwt / want zy slijten hun geheelen leeftijt in Staatkundige streken / en gewennen zig natuurlijk aan een zwier of het Koningen of Prinsen waren / daar elders de Ministers niet anders aangezien werden / als perzonen die hunne Meesters verbeelden. De Hr. Amelot zegt dat 'er in zyn tijd twee duizend vijf hondert Edelen waren/ die stem in den grooten Raad hadden; maar ik ben verzekert/ dat 'er tegenwoordig maar vijftien hondert ten hoogsten zyn/ niettegenstaande dat 'er zedert die tijd verscheide veradelde Familien bygekomen zyn. Het is een vreemde zaak/ datze met dat voordeel hun getal niet konnen houden / om dat de Adel zig egaal tot alle broeders uitbreid / en dat 'er weinig zyn die in den oorlog sneuvelen Of men dit toeschrijven moet aan de ongebondenheid der Venetianen / of aan de gewone ongehuwde staat der jongste broeders/ of aan de laatste pest die 'er veel vernielt heeft / kan ik niet zeggen. Gemeenlijk steeken zy de dogters in Kloosters / om de goederen beter by een te houden. Hier door maken zich de Nonnen van Venetien beroemt wegens de vryheden dieze zig aanmatigen. Men zegt datze Operas binnen haar muuren hebben / en datze dikmaals de palen van hare huizen te buiten gaan; zo zulks niet waar is/ moet het een lastering zyn die men haar oplegt. Daar zyn 'er verscheide die hunne Galanten hebben die haar alle dagen voor de tralien komen zien / en doorgaans hebbenze de vryheid om het bezoek van vreemdelingen te ontfangen. Het is niet lang geleden dat eene Cornaro weigerde iemant te zien die beneden de kwaliteit van Prins was / dog dewyl ze ouder werd/ werdze omtrent haar pretensie wat redelijker; want tegenwoordig bekommert zy zig minder met de Tijtels / en na alle schijn zal over weinig jaren een gemeen Edelman zo wel als de anderen kunnen toegelaten werden. Men spreekt over al van de vastenavont van Venetien / gedurende welke de mascaraden het grootste vermaak bybrengen / zo wel als in alle andere merkelijke voorvallen. Als dan geven zig de Venetianen / die uit de natuur statig zyn / geern over aan dwaasheden / vermommingen en zamenkomsten / als mede om de personnagie van een ander te spelen. Zy moeten noodzakelijk vermakelijkheden uitvinden/ die met de plaats en gelegentheid over een komen / en het verlies van de gene die men op 't vaste Land vind / eenigermaten vergoeden. Die vermommingen en mascarades geven aanleiding tot vele galante avonturen, want daar zijn meer intrigues in de Venetiaansche galanteryen als elders / en ik twijffel niet of de geheime History van een Carnaval zou een zeer vermakelijk Tractaatje kunnen verschaffen.

De

De Operas verstrekken tot een ander vermaak van het Carnaval De Poëzy is 'er gemeenlijk zo armoedig en slegt / als'er de Muzijk goet van is. De onderwerpen werden dikwils genomen uit eenige vermaarde handeling van de oude Grieken of Romeynen / die zomwijlen belagchelijk voorkomen / want wie kan een van die oude en trotze Romeinen / zonder moeielijkheid / door de mond van een gesnedene horen tieren. Dit steekt te meer door / om datze onderwerpen zouden konnen vinden in de Hove / daar de gesnedene de ware vertoonders zijnde / hedendaags zeer wel door huns gelijke vertoont zouden werden. Dusdanig zyn de Hoven / der verwijfde Prinsen van Asia. Gedurende mijn verblijf te Venetien / was de Opera die meest bezogt wierd / op het volgende onderwerp gefabriceert: Cesar en Scipio zyn Medevrijers van de Dogter van Kato; de eerste woorden van Cesar zyn / zyne zoldaten te belasten de vlugt te nemen / om dat de vyanden hen op de hielen zitten / *Si leva Cesare, e dice à Soldati. A la fuga à lo campo.* De dogter trekt Cezar voor / 't welk de gelegentheid geeft tot de dood van Kato. Voor dat Kato zig zelve ombrengt / ziet men hem alleen in zyn boekvertrek / alwaar ik onder zijne boeken opmerkte de Tijtels van Plutarchus en Tasso. Na een korte alleenspraak / doorsteekt hy zig met een dolk die hy in de hand had; maar door een van zyn vrienden tegen gehouden werdende / doorsteekt hy dien tot vergelding / en door 't gewelt van de stoot / breekt de dolk ongelukkig op een zijner ribben / zo dat hy om zig zelf om te brengen / genoodzaakt is / de eerste kwetsuur open te scheuren. Die laatste omstandigheid brengt my te binnen een vinding in de Opera van St. Ange die ter zelver tijd gespeelt wierd. De Koning van het stuk onderneemt een schaking. Dog de Poeët die besloten had de eer van zyn Helt te bewaren / beschikt de zaak zodanig / dat de Koning altijd zyn rol speelt met een groot mes aan zyn gordel vast gemaakt. De Dame ontweldigt het hem / in de pogingen dieze doet om hem tegen te staan / en zo doende verweertze zich. De Italiaansche Poëten behalven de zo bekende zoetigheid van haar Taal / hebben een zeer byzonder voordeel boven de Schrijvers van alle andere Natien / door dienze een ander Taal voor de Poëzy als voor het onrijm hebben. In de andere Talen is een zeker getal spreekwijzen / alle aan de Poëten eigen; maar in 't Italiaansch / zyn niet alleen spreuken / maar ook oneindig veel woorden die noit in gewone zamenspraken te pas komen / en die voor de Poëzy zo een byzondere en beschaafde zwier hebben / datze verscheide van haar letters verliezen / en geheel anders in de veerzen schijnen te zyn. Om deze reden vervallen zelden de Italiaansche Operas tot een lage stijl / hoewel de gedagten daar gemeenlijk zeer slegt van zyn. Daar is iets fraais en welluidende in de uitdrukking / zonder welke haar heden-

hedendaagze Poezy zeer laag en gemeen zou voorkomen / niettegenstaande alle haar verbloemde spreekwyzen die zo onnatuurlyk als gemeen by de Schryvers van die Natie gebruikt werden. In plaats dat de Engelsche en Fransche zig altyd van dezelve woorden in rym en onrym bedienen / 't welk hen verpligt hunne redeneringen op te pronken met zinspelingen en gelykenissen / of door verscheide uitdrukkingen om de geringheid te bedekken / die anders in ieder gedeelte van de spreekwyze zou uitblinken. Hier uit zyn onze veerzen zonder rym voor den dag gekomen om de uitdrukkingen te bewaren / zeer moeielyk voor de gene die de Taal niet meester zyn / inzonderheid als ze geringe onderwerpen verhandelen / en het is waarschynlyk om die reden dat Milton zig bedient heeft van zo veel Latynsche spreekwyzen / woorden en uitdrukkingen die buiten gebruik zyn / om zig daar door meer van de gemene te verwyderen.

Alle de Comedien die ik te Venetien of elders in Italien gezien heb / zyn zeer armoedig / hard / en zelfs veel ongebondener als die van ons Land. Haar Poeten hebben gants geen denkbeeld van een aangename Comedie / en spelen op de slegtste dubbelzinnigheden die men verzinnen kan / als ze de Toehoorders vermaken willen. Niets is 'er zo veragtelyk als haar Edelman / als hy met zyn Matres in zamenspraak is / want als dan is de gehele woordewisseling maar een onsmakelyk mengelmoes van waanwysheid en verdichtselen. Maar het is geen wonder dat Poëten van een zo jaloersche en achterhoudende Natie fouten begaan in diergelyke zamenspraken op het Tonneel / dewyl zy 'er het minste model niet van hebben. Al hunne Tonneelstukken hebben vier voorname perzonadien; de Medicijn, Harlequin, Pantalon, en Covielle. Het character van de Medicyn begrypt de geheele uitgestrektheid van een Pedant die met luider stemme en een meesterlyke zwier overal de voorste wil zyn / en alles met trotsheid verwerpt. Al wat hy zegt / werd gesterkt met Citatien van Galenus, Hippocrates, Plato, Virgilius, of zulk eenen anderen Auteur die hem maar het eerst in 't hooft schiet / en alle antwoorden van zyn makker werden aangezien / als zo veel ongerymtheden en buitensporige invallen. De Rol van Harlequin bestaat in mistastingen en ongerymtheden; in 't nemen van de eene zaak voor de ander; 't vergeten van zyn boodschappen / in 't struikelen en met het hooft te stooten tegen alle palen die hy ontmoet; het welk egter iets in heeft dat zo koddig en aardig is / in de stem en in de gebaarden / dat men zig niet van lagchen onthouden kan / hoewel men voorheenen zulks weet / en reets van de dwaasheid van de rol bewust is. Pantalon is doorgaans een oude Bloetbeuling / en Covielle een doorslepe bos. Ik heb te Bolonien een Overzetting van de Cid zien spelen / daar men nooit behagen in gehad zou hebben / indien

dien die poetzemakers niet daar tusschen gekomen waren. Alle vier komenze voor den dag als de oude Romeinsche Tooneelspeelders, zo als ik gelegentheid zal hebben om elders aan te merken. Het is waarschijnlijk van het Grieks en Romeinsche Tooneel, dat de Franschen en Italianen die gewoonte ontleent hebben, eenige van hunne Speelders vermomt te vertonen. Men ziet in de oude Terentius van het Vatikaan, aan 't hooft van ieder vertoninge, de figuren van alle Personnagies en de byzondere vermommingen waar mede zy speelden. En my komt te binnen dat ik in de Villa Maltheio gezien heb een oud gemaskert Beeld, 't welk voor Gnatho in den Eunuchus getekent was, want het komt nauwkeurig met de figuur over een die in 't Manuscript van het Vatikaan staat.

Het is te verwonderen dat zo een beschaaft volk als de oude Romeinen en de Atheniensers waren, de ontleende tronien niet aangezien hebben als onnatuurlijk, dewelke wel zouden konnen dienen voor een Cyclope of voor een Satyr, dewelke in hare trekken geen de minste gelijkenis met een mensch hebben; maar voor een pluimstrijker, een gierigaart, of diergelijke inborsten die ons geslacht in overvloet heeft, is 'er niets belagchelijker als de zwier en 't gezicht daar van door een masker te willen vertonen. In dat soort van menschen zyn de trekken en bewegingen van het aangezigt dikwils zo aangenaam als eenig ander deel van de Actie. Al schoon wy dagten dat een masker, zo natuurlijk als wezen kan, het algemeen humeur van zekere inborst kon verbeelden, zou het egter noit kunnen beantwoorden, de verscheidenheid der driften, waar mede ieder Personnagie gedurende den loop van een stuk aangedaan werd. De grijnzing of making van grilletjes komt wel in sommige voorvallen te pas, maar zijnde altijd dezelve, is ze in alle gelegentheden niet even aangenaam. Het gemeen volk verheugt zig gemeenlijk op de eerste intrede van een Masker op 't Tooneel, maar als hy in 't twede Bedrijf komt, werd men het moede. Dewijl ik nu aan dat onderwerp ben, kan ik my niet onthouden een gewoonte van Venetien by te brengen, die men my gezegt heeft, dat aan het gemeene volk van dat Land eigen was, te weten zeker soort van gedichten van Tasso op een aardige en statige toon te zingen, en als iemand een plaats van die Poeët begint, is het wonder zo een ander hem niet antwoort, zo dat men dikwils in een en dezelve nabuurschap tien of twaalf menschen hoort die malkanderen antwoorden, nemende het eene veers voor en het andere na, en zo verre zingende als hare geheugenis lijden kan.

Onder andere Schouwspelen op den witten donderdag, heb ik 'er een gezien dat vry vreemt en de Venetianen gantsch eigen is. Daar zyn een deel werkluiden die door middel van staken, die ze dwars op

hun schouders zetten; een zoort van Pyramide maken; zo dat men in de lucht ziet vier of vijf verdiepingen van mannen/ de eene boven den anderen geklommen zijnde. Het gewigt is zo gelijk verdeelt/ dat ieder zyn deel zeer gemakkelijk dragen kan / alzo de verdiepingen kleinder werden / naar mate datze zig om hoog verheffen. Een kleine jongen maakt de punt van de Pyramide/ van waar hy na een korte tijd/ zig met veel behendigheid naar beneden werpt/ en valt op de armen van een Man die hem ontfangt/ en op die wijze valt het gantsche Gebouw aan stukken. Ik heb dit omstandig verhaalt om dat het de volgende veerzen van Claudianus verklaart/ waar uit te zien is dat de Venetianen de Uitvinders van dat zoort van Toren en Kasteel niet zyn.

Vel qui more avium sese jaculantur in auras,
Corporaque ædificant, celeri crescentia nexus
Quorum compositam puer augmentatus in artem
Emicat, & vinctus plantæ, vel cruribus hærens,
Pendula librato figit vestigia Saltu.

Claud. de Pr. & Olyb. Conf.

Ik meen dat in plaats van Artem, Arcem behoorde te staan/ zo eenig Hantschrift van Claudianus die lezing begunstigde.

Hoewel wy Veneti in de oude Poëten vinden/ is echter de stad Venetien al te nieuw om 'er plaats te hebben.

Het Puntdicht van Sannazar is al te bekent/ om hier ingelast te werden. Dezelve Poeët heeft die stad op twee andere plaatzen van zyn werken uitgegalmt/ na dat de berugte beloning voor zyn Puntdicht ontfangen had.

—— *Quis Venetæ miracula proferat urbis?*
Una instar magni quæ simul Orbis haet
Salve Italûm Regina, altæ pulcherrima Romæ
Æmula quæ terris, quæ dominaris Aquis!
Tu tibi vel Reges Cives facis; O Decus, O Lux
Ausoniæ, per quam Libera turba Sumus,
Per quam Barbaries nobis non imperat, & Sol
Exoriens nostro clarius orbe nitet!

L. 3. El. 1.

Romen. *Nec Tu semper eris, quæ Septem amplecteris Arces,*
Venetien. *Nec Tu, quæ mediis Æmula Surgis Aquis.*

L. 2. El. 1.

FER-

F E R R A R A,

R A V E N N A, R I M I N I.

TE Venetien nam ik een schuit op Ferrara, en onderwegen zag ik verscheide monden / door welke de Pô zig in de Adriatische zee ontlast.

Die sterker dan een stroom en waterval van fluizen
Door't weelige gewas in't roode Meer komt bruizen.
Virg. Lantged. 5de Boek.

Het welk waar is zo men het maar verstaat van alle rivieren van Italien. De Beschrijving van de Pô door Lucanus, zou heel fraay geweest zyn / indien hy geweten had waar hy moest ophouden.

Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem
Eridanus fractasque evolvit in æquora Silvas,
Hesperiamque exhaurit aquis hunc fabula primum
Populea fluvium ripas umbrasse coronâ
Cumque Diem pronum transverso limite ducens
Succendit Phaëton flagrantibus æthera loris;
Gurgitibus raptis, penitus tellure perustâ,
Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.

L. 2.

Zie hier de Bedenkingen van den Poeët.

Non minor hic Nilo, si non perplana jacentis
Ægypti Lybycas Nilus stagnaret arenas
Non minor hic Istro, nisi quod dum permeat orbem
Ister, Casuros in quælibet æquora fontes
Accipit, & Scythicas exit non solus in undas. Id.

Dit geeft te kennen / zegt Scaliger / dat de Eridaaan grooter zou zijn als de Nijl of den Donau / indien de Nijl of den Donau niet grooter waren als de Eridaan Het gene de aanmerking van den Poeët nog ongerijmder maakt is / dat de rede zelfs dien hy geeft waarom de Donau grooter is als de Pô, dat gene is waar door de Pô zo

groot is als ze is / eer ze in den Inham valt / dat is gezegt om dat zy in haar loop een gedeelte der aanzienlijkste rivieren van Piemont, 't Milanees / en het overige van Lombardyen met zig sleept.

Van Ankona op Venetien vloeit de zee gevoelig en regelmatig; maar zy verheft zig naar mate datze het einde van den Inham nadert. Lucanus is 't spoor bijster/ in 't beschrijven van dat verschijnsel / 't welk vry zeldzaam is voor de gene die in de nabuurschap van den Oceaan niet woonen / en volgens zijn gewoonte blijft hy in zijn Gedicht stil staan / om zig aan zijne bedenkingen over te geven.

Quàque jacet littus dubium, quod terra fretumque
Vendicat alternis vicibus, cùm funditur ingens
Oceanus, vel cùm refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet
Destituatque ferens: an sidere mota secundo
Tethyos unda vagæ Lunaribus æstuet horis:
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas:
Erigat Oceanum fluctusque ad sidera tollat.
Quærite quos agitat mundi labor: at mihi semper
Tu, quæcunque moves tam crebros causa meatus
Ut superi voluere, lates. —— L. 1.

Te Ferrara heb ik niets buitengewoons gezien. De stad is zeer groot / maar niet wel bevolkt Zy heeft een Citadel / en iets dat na een fortificatie gelijkt / waar mede zy omringt is / maar is zo breed / dat meer soldaten zou moeten hebben om haar te verweren / als de Paus in zijn gansche Staat heeft. De straten zijn zo fraay als ik oit gezien heb / zo wegens haare lengte en breedte / als wegens haar regelmatigheid. De Benedictijnen hebben het schoonste Klooster. Zy lieten ons in haar Kerk het Graf van Areasto zien. Deszelfs Grafschrift vermelt dat hy was : *Nobilitate generis atque animi clarus, in rebus publicis administrandis, in regendis populis, in gravissimis & summis Pontificis legationibus prudentia, consilio, eloquentia præstantissimus.*

Ik zakte een der armen van de Pô af / tot aan Alberto 't welk tien mijlen van Ravenna is. Die gansche tusschenruimte legt ellendig onbebouwt tot naby de laatst genoemde stad / alwaar de grond zeer vruchtbaar gemaakt is / waar uit men zien kan wat het grootste deel van 't overige zou konnen worden / indien 'er handen genoeg waren om het bekwaam te maken. Beide zijden van de weg zijn zeer moerassig en doorgaans vol biesen / 't welk my doet denken

dat

dat het eertijds door de zee bespoelt wierd. Ik stelde daar gantsch geen twijffel aan / wanneer ik zag dat Ravenna byna op dezelve wijdte van de Adriatische zee aflegt / hoewelze eertijds de voornaamste haven was die de Romeinen hadden. Men kan uit deze woorden van Martialis haar oude gelegenheid afnemen.

Meliusque Ranæ garriant Ravennates. L. 3.

En uit de beschrijving die 'er ons Silius Italicus van gegeven heeft.

Quàque gravi remo limosis segniter undis
Lenta paludosæ perscindunt Stagna Ravennæ.

L. 8.

Overeenkomstig met de oude Lant-beschrijvers die gemelde plaats afbeelden als tusschen moerassen en lage gronden gelegen zijnde. De plaats die men voor de haven opgeeft / is een vlak effen Land tot aan de stad / en die waarschijnlijk gestopt is door grote hopen slijk die'er de zee opgeworpen heeft; want de gantsche Landstreek aan die kant van Ravenna is allengskens door de zee verlaten geweest / die zedert verscheide Eeuwen te rug geweken is. De grond moet eertijds veel lager geweest zijn / want anders zou de stad onder water zijn gelopen. De overblijfzels der Vuurbaken die drie mijlen van de zee / en twee van de stad staan / zijn met aarde bedekt / ter hoogte van verscheide voeten boven het fondament / zo als my gezegt is / hoewel het waarschijnlijk is dat men eertijds 't voordeel van eenige hoogte genomen heeft om dezelve daar op te plaatsen.

Het was een vierkante Toren omtrent zes en dertig voeten breed zo als te zien is aan dat gedeelte dat nog in zijn geheel is / zo dat dezelve al zeer hoog geweest moet zijn / naar die proportie te werk te gaan Zy heeft de gedaante van de Campanello van Venetien, en zy is naar allen schijn de hoge Toren daar Plinius gewag van maakt / Lib. 36. Cap. 12. Aan de kant van de stad / is thans een kleine Kerk genaamt de Rotonda, daar men gist dat de zee eertijds gestaan heeft. Aan den ingang zyn twee stenen / de eene met een Opschrift in Gothische letters dat niets byzonders behelst; het ander is een stuk vierkant marmer dat uit het opschrift schijnt oud te wezen / en door de sieraden die'er rondom zijn / een kleine Heidensche Grafsteen gelijkt / van twee menschen die schipbreuk leden / mogelijk ter plaatse daar nu die steen legt. De eerste anderhalve regel welke in prosa hun naam en geslacht vermeld / is niet leesbaar. Zie hier het overige.

—— *Ranæ domus hos produxit alumnos,*
Libertatis opus contulit una Dies.
Naufraga mors pariter rapuit quos junxerat antè,
Et duplices luctus mors periniqua dedit.

Daar is in het derde vers een zekere uitdrukking die wy niet verstaan / om dat men de omstandigheden van de Historie niet weet. Het is de Naufraga mors, dieze beide deed vergaan gelijk die hen te voren vereenigt had. Het geen deze vereeniging veroorzaakt had/ werd in het voorgaande vers uitgedrukt; datze beide op dezelve dag vry gemaakt zyn; zo dat indien wy veronderstellen datze eertijds schipbreuk met hun Meester geleden hadden/ en dat hyze ter zelver tijd vry gemaakt had/ het raadsel uitgelegt is. En die uitlegging is misschien niet zo gedwongen/ alsze op het eerste gezigt voorkomen kan/ om dat het de gewoonte der Meesters was / voor hun dood / de vryheid aan hunne slaven te schenken zo zyze verdiend hadden; en men kan natuurlijk wel gissen/ dat een Meester die zig in een zelve schipbreuk met slaven bevond/ de vryheid aan de gene zou geven die het geluk hadden om het gevaar te ontkomen.

Het huis van den Priester van die Kerk is verwelft met een enkelde steen vier voeten dik/ en veertien in zyn omtrek. Daar was eertijds buiten dit klein gewelf een groot Graf van gevlakt marmer/ en twaalf beelden der Apostelen; maar in den Oorlog van Lodewijk de Twaalfde in Italien/ wierd het Graf door een kanonschoot verbrijselt. Het was misschien dezelve schoot die de scheur in het gewelf veroorzaakte die men nu noch daar in ziet / hoewel de Inwoonders dezelve aan een donderslag toeschrijven / die te gelijk de zoon van een hunner Gothische Princen doodde/ die zig daar in begeven had om voor die zoort van dood / dewelke hem voorzegt was/ bevrijd te zyn. Ik vraagde een Abt die in de Kerk was/ na de naam van dien Gothischen Prins; maar al het bescheid dat hy my gaf was / dat hy het niet ter degen wist / dog dat hy meende dat het Julius Cesar was. De Preeatinen van deze stad zeggen/ dat op zekere dag verscheide Intendenten na het Bisdom/ in haar Kerk vergadert zijnde / de Heilige Geest in de gedaante van een duif daar inkwam door zeker venster dat zy aanwijzen / en op een van de Pretendenten, ging zitten. De duif is in 't venster afgebeeld / en in verscheide andere plaatsen van de Kerk / en zy is door gansch Italien in grote achting. Wat my aangaat / ik zou voor geen ommogelijkheid aanzien / dat een duif by toeval door het dak was komen vliegen / daarze het gat noch open houden / en dat die op zekere plaats gehuppelt hebbende / dit aan een bygelovige Vergade-

gadering aanleiding gegeven had om een Mededinger te begunstigen/ inzonderheid zo hy veel vrienden onder de verkiezers had/ die zig van die gelegentheid bedienen konden. Dog zy geven voor dat dit Mirakel meer als eens gebeurt is. Onder de Portraiten der grote Mannen van hun Order/ is 'er een met dit opschrift. *P. D. Thomas Gouldvellus Ep. Asis Tridno concilio contra Hæriticos & in Anglia contra Elisabeth. Fidei Confessor Conspicuus* 't Beelt van Alexander de zevende staat op de vierkante plaats van de stad Het is van Metaal/ en gegoten in het gewoone postuur van de Pauzen/ dat is met een uitgestrekten arm/ aan het volk den zegen gevende. Op een andere plaats staat op een hoge pylaar de Heilige Maagt in 't gewaad van een Koningin met een Scepter in de hand en een Kroon op het hooft/ om datze de stad van een schrikkelijke pest verlost had. De gewoonte om de H. Maagt te kronen/ is zo na de mode onder de Italianen/ dat men dikwils in hare kerken een kleine kroon van goutdraat op het Hooft van haar beeltenis ziet/ het welk zomtijds een schoon schildery bederft. In het klooster der Benedictijnen zag ik drie grote kassen van marmer zonder eenige Opschriften waar in men zegt dat de Assche van Valentinianus, Honorius en deszelfs zuster Placidia bewaart werden.

Van Ravenna ging ik naar Rimini, zijnde onder wegen over de Rubicon getrokken. Die Rivier is zo verachtelijk niet als menze doorgaans uitbeeld; zijnde door 't smelten van de sneeuw merkelijk toegenomen/ wanneer Cezar, volgens 't zeggen van Lucanus, dezelve passeerde.

Fonte cadit modico parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, cum fervida canduit æstas:
Perque imas serpit valles, & Gallica certus
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis:
Tunc vires præbebat Hyems, atque auxerat undas
Tertia jam gravido pluvialis Cyathia cornu,
Et madidis Euri resolutæ flatibus Alpes.

L. I.

Deze Rivier werd thans Pisatello genoemt. Rimini heeft nu niets waar op het roemen kan. Zie hier haare Antiquiten. Een marmere Brug van vijf bogen door Augustus en Tiberius gebouwt/ want het opschrift is nog leesbaar/ maar kwalijk uitgeschreven door Misson/ die het schijnt getrokken te hebben uit Gruterus, en niet van de plaats zelfs. Een zegeboog voor Augustus opgeregt/ die een prachtige poort aan de stad maakt/ hoewel 'er een gedeelte van verwoest is. De overblijfzels van een Amphiteater.

De

De spreekstoel van waar men zegt dat Julius Cesar tot zijn leger een Redenvoering deed/ na dat hy de Rubicon overgetrokken was.

Ik moet bekennen dat ik die laatste Antiquiteit niet voor oprecht kan aanzien. Zy is van hardsteen gemaakt gelijk het voetstuk van een kolom/ maar wat hooger als naar gewoonte/ en naauwlijks breed genoeg voor een man alleen; in plaats dat gelijk ik het dikwils opgemerkt heb/ zo op Medailles/ als op de Boog van Constantinus, de oude spreekstoelen van hout waren/ en gelijk als een kleine stellagie of een werkbank van een winkel. Men vertoont 'er altijd spykers hoofden/ 't welk veronderstelt dat het was om de planken aan een te houden. Men ziet 'er doorgaans de Keizer/ en twee of drie Bevelhebbers/ zomtyds zittende/ en zomtyds overeind staande/ wanneerze tot de zoldaten of het volk een redenvoering deden/ of giften aan dezelve uitdeelden/ en het is waarschijnlijk datze altijd vaardig waren/ en dat menze onder de bagagie van 't Leger mede droeg; daar in tegendeel die van Rimini buiten twijffel op de plaats gebouwt is/ 't welk tijd vereist heeft omze te voltoyen. Zo mijne aanmer-

king

king doorgaat / kanze tot bevestiging verstrekken van de gissing van den geleerden Fabretti over de kolom van Trajanus, veronderstellende niet zonder grond / dat de affnijdingen der legerplaatzen en andere werken van die natuur / dewelke op die kolom gewerkt zyn / gelijk ofze van gebakke steen of hardsteen hadden geweest / in der daad maar van gemeene aarde / of van leem / of diergelijke stoffe waren; want men ziet op die kolom / van die spreekstoelen / gemaakt als op de Gedenkpenning / met dat onderscheid alleen / datze schijnen gemaakt te zijn van de gemelde soort van steen. Twaalf mijlen van Rimini legt de kleine Republijk van St. Marin, die ik moest gaan zien / hoewelze niet op de weg van de Reizigers legt / en de weg daar na toe zeer slegt is. Ik zal 'er U E. een beschrijving van geven / om dat ik niet weet dat het nog iemant gedaan heeft. Men zal ten minsten het vermaak hebben van 'er iets byzonderder te zien als in grote Regeringen / waar uit men zig een denkbeeld kan maken / of van Venetien in haar eerste beginzelen / toen het geen andere domeinen hadde / als eenige hopen aarde / of van Romen zelfs / toen het maar een van haare zeven bergen bedekte.

DE REPUBLYK VAN St. MARIN.

DE stad en Republijk van St. Marin legt boven op den top van een zeer hoge en hobbelige berg. Zy legt gemeenlijk onder de wolken verborgen / en was met sneeuw bedekt toen ikze zag / hoewel het helder en warm weer was. In al het omleggend Land na ik heb kunnen vernemen / is geen eene fontein / maar daar zyn zeer grote Regenbakken altijd vol regenwater en sneeuw. De wijn die op het hangen van die berg wast / is zeer goet / en mijns beduukens veel beter als die ik op de koude heuvels van den Appennin

vond / 't welk my aan hunne kelders doet denken / die voor het meerendeel uit de natuur een voordeel hebben / waar door ze in de grootste hitte zeer koel zyn; want zy hebben doorgaans grote gaten die tot onder de holtens van den heuvel lopen / waar uit in de zomer zo een koude damp voortkomt / dat men 'er kwalijk de hand in houden kan. Deze berg en eenige kleine hoogtens hier en daar om laag maken al de domeinen uit. Zy hebben zo als menze noemt / drie Kastelen / drie Kloosters en vijf Kerken / konnende omtrent vijf duizend zielen in haar Gemeenschap berekenen. De Inwoonders en Historyschryvers die van deze kleine Republijk gewag maken / verhalen de volgende vertelling van haar oorsprong. St. Marin van geboorte uit Dalmatie een metzelaar van zyn ambacht / was 'er de Stichter van. Voor dertien hondert jaren wierd hy tot het repareren van Rimini gebruikt / en na dat hy zyn werk voltoit had / begaf hy zig op deze eenzame berg vindende / datze voor het leven van een Heremijt zeer bekwaam was / 't welk hy ook met de allerstrengste wijze van godsdienst waarnam. Hy had 'er niet lang geweest of deed een gewaand mirakel / het welke gevoegt by zyn buitengewone heiligheid / hem zodanig de achting van de Prinses van het Land verkreeg / datze hem die berg schonk / om 'er na zyn welgevallen over te gebieden / zyn goed gerucht bevolkte dezelve in korten tijd en was de oorsprong van deze Republijk / die van hem den naam heeft / zo dat de Republijk van St. Marin zich ten minste van een edelder oorsprong mag beroemen als die van Romen, zynde deze in het begin een schuilplaats voor dieven en moordenaars geweest / en de andere / de toevlugt van menschen die in godvrugtigheid uitmuntende waren. De beste van haare Kerken is aan dien Heilig toegewijd en bewaart deszelfs assche Zyn afbeeltsel staat op het groot Autaar / hebbende de afbeelding van een berg tusschen zijne handen / met drie Kastelen gekroont / 't welk ook het wapen van de Republijk is. Zy schrijven de lange duurzaamheid van hunnen Staat toe / aan de bescherming van dezen Patroon / dienze voor den grootsten Heilig naast de H. Maagt houden. Ik zag in het boek van haare Statuten, een Wet welke de gene die met verachting van hem spreken / tot dezelve straf doemt / als de gene die van godslastering overtuigt zouden wezen. Deze kleine Republijk heeft reets by de veertien hondert jaren gestaan / terwijl alle andere Staten van Italien verscheide malen van Meesters en Regeringe verandert zyn. Haar gantsche Historye is begrepen in twee kopen dieze met een naburig Vorst troffen / en in een oorlog waar in zy den Paus tegen een Heer van Rimini bystand deeden. In 't jaar 1100 kogten zy een Kasteel in haar nabuurschap / en een ander in 't jaar 1170 De

Tijtels

Tijtels werden 'er van in haare Registers bewaart/ en het is zeer opmerkelijk dat de naam van den Agent voor de Republijk / en die van den Verkoper / Notaris en Getuigen dezelve zijn/ in beide de Instrumenten, hoewel zeventig jaren het een na het andere opgestelt. En dit kan geen abuis van datum wezen / om dat de namen der Pauzen en Keizers met de jaren van haar Regering daar by uitgedrukt staan. Omtrent twee hondert negentig jaren daar na/ stonden ze Paus Pius de twede by / tegens een van de Malatestas die toen Heer van Rimini was / en na datze hem hadden helpen t'onderbrengen / ontfingenze van den Paus / vier kleine Kastelen tot een beloning. Zy beelden die tijd uit als de bloeyenste van de Republijk / om dat toen haar heerschappy zig ten halve op een naburige berg uitbreide; maar tegenwoordig zynze weer binnen haar oude grenspalen gebragt. Het is waarschijnlijk datze aan de gene die hen zouden willen aantasten/ haare vryheid zo duur zouden verkopen alsze konden; want daar is maar een weg om tot hen te klimmen/ en zy hebben een zeer strenge Wet gemaakt tegens de gene die door een andere weg in de stad zouden komen / uit vrees dat 'er een nieuw pad op haar berg gemaakt zoud werden. Al de gene die in staat zyn om de wapenen te kunnen voeren/ zyn in den Wapenhandel geoeffent/ en altijd gereet om op de eerste order te kunnen marcheren. De Opperste Macht van de Republijk beruste oorspronkelijk by den Arengo, dat is den groten Raad / waar in ieder huis een verbeeldend perzoon had; maar vermits zy te veel verwarring in zo een groot getal Staatkundige vonden / steldenze al het gezag in handen van een Raad van zestig. In zaken van groote aangelegentheid/ werd den Arengo egter nog by een geroepen / en zo iemant agter blijft na dat hy geroepen is / vervalt hy in de boete van omtrent een stuiver Engelsch gelt / 't welk het statuit zegt dat hy betalen zal/ *sine aliqua diminutione aut gratiâ.* Volgens de gemene treyn van Regering / heeft de Raad van zestig (dewelke niettegenstaande de naam/ alleen in veertig perzonen bestaat) het bewind van zaken in handen/ en bestaat half uit Edele Familien, en half uit die van het volk. Alles geschiet door Bellutins, en niemant werd 'er voor den ouderdom van vyf en twintig jaren toegelaten / en deze Raad verkiest alle Amptenaren van de Republijk.

Tot hier toe komenze over een met de groote Raad van Venetien; maar hun macht is veel uitgestrekter / want geen vonnis kan van kragt wezen / zo het niet door twee derde parten van die Raad bevestigt is. Men kan in dezelve niet als door verkiezing komen. Twee perzonen van eene Familie konnen'er niet te gelijk in zitten / nog gevolglijk de zoon by 't leven van zyn Vader. De voornaamste Amptenaars

tenaars der Republijk zyn de twee Capitaneos die een dergelijk macht/ als eertijds de Burgermeesters van Romen/ hebben; maar zy veranderen alle zes maanden. Ik sprak met eenige die zes of zeven malen Capitaneos geweest waren/ hoewel zy het noit twee malen agter een zyn. De derde Amptenaar is de Commissaris die over alle zaken zo civiel als crimineel uitspraak doet. Maar om dat de menigte van maagschappen/ vrientschap en huwelijken onder hen/ zo wel als tweespalt en personeele verbitteringen/ die onder zo een kleine gemeenschap voorvallen/ den loop der Justitie zouden konnen stremmen/ indien een inboorling 't bewind daar van had/ nemenze altijd een vreemdeling om dat Ampt waar te nemen. Zy verkiezen hem voor drie jaren/ en onderhouden hem uit de gemene kas. Het moet een Rechtsgeleerde en van een bekende vromigheid zyn. Hy werd in Commissie by de Capitaneos gevoegt/ en gaat eenigermate te werk als de Recorder te Londen onder Mylord Mayor. De Republijk van Genua wierd eertijds genoodzaakt zig van een vreemden Regter te bedienen/ gedurende verscheide jaren toenze door de verdeeltheden der Guelphen en Gibelinen verscheurt wierd. De vierde perzoon van den Staat is de Medicijnmeester/ die ook een vreemdeling moet zyn/ en eene bezolding van 't gemeen heeft. Hy moet een paart houden/ de zieken gaan bezoeken/ en het opzigt hebben over de drogeryen die in de stad komen. Hy moet ten minsten vijf en dertig jaren oud zyn/ van de Faculteit wezen en uitmunten in deugt en Godvrucht/ en op dat de Republijk door zyn ligtvaardigheid of onkunde niet ontvolkt zou werden/ en men niet te lang door een kwade keur zou lijden/ werd hy maar voor drie jaren verkoren. De Medicijn die'er thans is/ is een schrander Man/ die de werken van onze landsluiden Harvey, Willis, Sydenham, &c. wel doorlopen heeft. Hy is'er voor eenige tijd gecontinueert, en zy zeggen dat de Republijk in zyn handen toeneemt. Een ander perzoon die geen kleine figuur in de Republijk maakt/ is de Schoolmeester. Ik heb byna niemand gevonden/ uitgezondert de Prioor van een Klooster die niet fray en cierlijk Latijn sprak. Ik heb een boek in 't Latijn in folio gelezen/ waar van de tijtel was/ *Statuta Illustrissimæ Reipublicæ Sancti Marini*, op bevel van de Republijk te Rimini gedrukt. Het Kapittel van de publijke Ministers zegt/ dat wanneer een Ambassadeur wegens de Republijk aan een vreemde Staat gezonden werd/ hy uit de Thezaurie de waarde van een Engelsche schelling daags zal trekken. Het volk werd voor eerlijk gehouden/ is op de uitvoering van de Justitie gezet/ en schynt gelukkiger en vergenoegder onder zyne rotzen en sneeuwhopen te leven/ als andere volkeren van Italien in de aangenaamste Valleyen der wereld

Niets

Niets kan op een overtuigender wijze aantonen/ de natuurlijke liefde die het menschelijk geslacht tot de vryheid heeft / en deszelfs afkeer voor een arbitraire Regering / als die wilde berg die gantsch met volk bedekt is / terwijl la Campagne de Rome zynde in 't zelve Land gelegen / bynа t'eenemaal van Inwoonders ontbloot is.

Pesaro, *Fano*, *Senigalià*,

Ankona, *Loretto*, &c.

TOT AAN

ROMEN.

Van Rimini tot Loretto zyn de merkelijkste plaatsen Pesaro, Fano, Senigaglia en Ankona. Fano heeft haar naam ontfangen van een Tempel van de Fortuin die 'er was. Men ziet nog de Zegeboog die 'er voor Augustus opgeregt wierd. Die is door de tijd zeer mismaakt / maar de aftekening daar van/ zo als ze in zyn geheel was / met alle de Opschriften is op de muur van een naburig Gebouw netjes uitgehouwen. In alle die steden is een marmere Fontein / die gestadig water door verscheide buizen uitwerpt / 't welk in een warm Land aangenaam is/ wegens de grote koelte die zulks aan de omleggende lugt toebrengt. De Fontein van Pesaro is wel geordonneert. Ankona is verre de aanzienlijkste van die steden Zy legt op een uitstekenden hoek/ en doet zich van verre schoonder op als wanneer men 'er binnen is. De haven wierd door Trajanus gemaakt; in erkentenisse van 't welke / men hem een Zegeboog op den oever der zee heeft opgeregt. Het marmer van die Boog is zeer wit/ het ziet 'er wel uit / en dewijl het voor de winden en dampen uit zee bloot legt / is het daar door bewaard voor een zekere koleur van schimmel/ die het marmer elders onderhevig is. Hoewel de Italianen en Reizigers dit soort van bogen zegebogen noemen/

men / echter is het waarschijnlijk dat de oude Romeinen onderscheid maakten tusschen die Eerpoorten voor de Keizers opgeregt / en de gene die hen wegens Overwinningen opgeregt wierden / dewelke eigentlijk Zegebogen zyn. Die van Ankona was een betuiginge van dankbaarheid aan een weldoender die hen eene haven gebouwt had; gelijk de twee anderen daar ik gewag van gemaakt heb / waarschijnlijk om diergelijke reden opgeregt. Maar aan men het gedrag van de oude Romeinen zien kan / dewelke om hunne Keizers aan te moedigen aan haar Vaderland goet te doen / derzelver treffelijke daden ten dienst / en tot voordeel van 't gemeen in tyd van vrede / met dezelve eer beloonden / als de roemrugtigste oorlogsdaden / 't welk blijkt uit de Gedenkpenningen op diergelijke voorvallen gemaakt. My heugt dat ik'er een van Galba gezien heb / met een zegeboog op de averechtse zijde om dat hy een belasting afgeschaft had. R. XXXX. *Remissa* S. C.

PAG. 298.

De Penning die voor Trajanus geslagen wierd ter gedachtenisse van zyn mildadigheid aan Ankona is zeer gemeen. Op de averechtse zijde staat om hoog een haven met een ketting die dwars doorloopt en een schuit tusschen beide met deze Inscriptie / S.P.Q.R. OPTIMO. PRINCIPI. S.C.

Ik weeet dat Fabretti die penning geern op een andere gelegentheid zou willen toepassen; maar Bellorio heeft hem in zijne Byvoegzelen van Angelotti genoegzaam wederlegt.

Te Lóretto vraagde ik na 't verblijf van de Engelsche Jesuiten, en op de trap na het zelve / zag ik verscheide schilderyen van hunne Ordens broeders / die in Engeland ter dood gebragt zyn / gelijk de twee Garnets, Old-Corn, en anderen / ten getale van dertig. Wat haar misdaad ook geweest mag zyn / het opschrift zegt / dat zy voor haar Religie geleden hebben / en sommige werden in soorten van pijnigingen vertoont die onder ons in geen gebruik zyn. De Martelaren van 1679 zyn elk met een mes in de boezem afgebeelt / om te betekenen datze gevierendeelt wierden. De rijkdommen van het H. Huisje en van de Thezaury zyn ongelooffelijk / en overtroffen mijn gedachten zo zeer / als de andere dingen doorgaans dezelve weinig beantwoord hebben. Nauwlijks werd 'er zilver ontfangen / en het goud zelfs heeft weinig aanzien onder een ongelooffelijke menigte van edele gesteentens. Die Kerk zal binnen weinig Eeuwen de dierbaarste juwelen van Europa hebben / zo de devotie der Vorsten met zulk een yver voortgaat als tegenwoordig. De laatste Offerhande wierd door de Koninginne Weduwe van Polen gedaan / en heeft haar 28000 Kronen gekost. Eenige zyn verwondert geweest dat de Turk dat Trezoor noyt aangetast heeft / dewijl het zo na aan de zee legt / en zo slegt bewaart werd. Maar buiten dat die onderneming hem eertijds mislukte / is het zeker dat de Venetianen het tegenwoordig te sterk bewaken / en datze hem noyt in de Adriatische zee zullen laten komen. Het zou zeer ligt zyn Loretto te overrompelen / voor een Christen Vorst die schepen hadde / dewelke in die zee zouden kunnen gaan en komen / zonder de minste argwaan / inzonderheid zo hy een Party in de stad had / als pelgrims verkleet / om hem een poort in te ruimen; want volgens het gemene gerugt / heeft men 'er somtijds 100000 van dat soort van menschen op een dag gevonden. Maar het is wel te denken dat de eerbied die men voor 't heilig Huisje heeft / en de schrik voor een daad waar aan alle Catholijke Vorsten zig zouden laten gelegen leggen / die plaats in een zo grote veiligheid zullen houden / als de beste fortificatie zou kunnen doen. Het is gewisselijk een zeer verwonderenswaardige zaak / een ongelooffelijke menigte rijkdommen onnut te zien blijven / midden in de armoede en ellende die 'er door 't hele land bespeurt werd. Maar men behoeft niet te twijffelen of de Paus zou zig van die schatten wel bedienen in tijd van nood / of in gevalle van eenig merkelijk gevaar voor den H. Stoel / als een ongelukkigen oorlog tegens de Turken / of een machtig Verbond tusschen de Protestanten. Want ik kan al die opgehoopte rijkdommen in Kerken en Kloosters niet anders aanzien / als schatten die men oplegt / en geheime magazijnen die de Kerk in dringende gevallen tot haar bescherming en behoude-

houdenis zou openen. Indien dit alles in gemunt gelt verandert wierd en in den koophandel aangeleit / zou Italien het rijkste en bloeyendste Land van Europa zyn. De kerk of eerder de kas rondom het Heilig Huisje / is van een heerlijke ordonnantie/ die door de grootste Meesters van Italien/ die voor omtrent hondert jaren bloeyden/ uitgevoert is. De Beelden van de Sibillen zyn volmaakt schoon / ieder een byzondere zwier en werking hebbende / zo wel als die van de Profeten die beneden staan. Het plaasterwerk van de schatkamer is op dezelve wijs geschildert. Achter aan is een groot Crucifix dat zeer in waarde gehouden werd / waar aan onze Zaligmaker zieltogende vertoont werd / hebbende iets zeer aangenaams in deszelfs wezen midden in de angsten des doods. Men zegt dat de kerkdeuren van metaal van Korinthen zyn / met verscheide Historien uit de Schriftuur in Basrelieve. Het Afbeeltzel van de Paus in de Fontein daar naast aan / zouden op een andere plaats zeer veel afsteken. De speceryen / kelder en meubilen met de inkomsten van 't Klooster en de Historie van 't heilig Huisje zyn zo bekent/ dat het niet nodig is daar van te spreken. Waarschijnlijk heeft de eerste Uitvinder van dit bedrog het model genomen/ van de eerbied die de oude Romeinen voor de hut van Romulus hadden/ dewelke op den Capitolijnschen berg stont / en die men zeer zorgvuldig nu en dan liet repareren als 'er iets aan ontbrak. Virgilius heeft ons een aangename schets gegeven van dat kleine Paleis met riet overdekt/ 't welk hy vertoont als ten tijde van Manlius , dat is 327 jaren na de dood van Romulus.

In top van dezen schilt staat Manlius, de Wachter
Van zyn Tarpeeschen burg, en keert den Godsverachter
Uit d'eerste Kerke, en houd het hooge Kapitool,
En 't hof van Romulus, dat eerst gebout, noch school
In rieten dak, en stroo.

Virg. Eneas 8. Boek.

In 't gaan van Lorette op Romen, nam ik mijn weg door Recannati, Macerata, Tolentino en Foligni. In 't laatste is een Nonne klooster genaamt la Contessa, in welkers kerk een onvergelijkelijke Madonna van Raphaël is. Daar zyn eenige Antiquiteiten te Spoletto, die de naaste stad is op die weg. De opmerkelijkste is een Waterleiding van een Gothisch Gebouw die het water van de berg St. Franciscus na Spoletto brengt / en die hoger dan eenige ander in Europa is. Zy rekenen 115 Roeden van de eerste fondamenten

ten af tot aan den top. In 't gaan van hier op Terni, zag ik de rivier Clitumnus door zo veel Poëten uitgegalmt wegens een zeer byzondere hoedanigheid van hare wateren / die het vee dat 'er van drinkt / wit maken. De Inwoonders van het Land hebben nu nog dat gevoelen / zo als ik bevonden heb / toen ik 'er na vraagde. En 't geen hen daar in bevestigt / zyn de witagtige ossen die 'er in menigte zyn. Het is waarschynlyk een byzondere aart die van 't begin af in dat Land geweest is / en welkers voortplanting de Inwoonders zulks aan een valsche oorzaak heeft doen toeschryven. Zy konden zig ook wel inbeelden / dat hunne varkens door een diergelyke reden zwart werden / dewyl 'er geen andere in Italien zyn. De Rivier Clitumnus en Mevania, op deszelfs oever gelegen / zyn berugt door de kudden van Offerbeesten daar ze gantsch Italien mee verzorgden.

Qua formosa suo Clitumnus flumina loco
Integit, & Niveos abluit unda boves. *Il. Clitonno.* *G*

Prop. L. 2

De sneeuwitte offeros, en stieren kloek en vroom
Gaan ô Klitumnus hier in uw gewyden stroom,
Om zegestaatsien van Rome, op uw geboden,
Te volgen naar Altaar en Kerken van de Goden.

Virg. Landged. 2de Boek,

—— Patulis Clitumnus in Arvis
Candentes gelido profundit flumine tauros.

Sil. Ital. L. 4,

———— Atque ubilatis —— Tauriferus ubi
se Mavania Campis Explicat. ——

Luc. L. 1,

Projectam campis nebulas exhalat inertes, *Bevagna;*
Et sedet ingentem pascens mevania taurum.
Dona Jovi. ———————————— Id. L. 6.

—— Nec si vacuet Mevania valles,
Aut præstent niveos Clitumna Novalia tauros
Sufficiam —————————— Stat. Syl. L. 1;

Men leide een ſtier naar 't outer, ruim zo vet
Als zelfs Hiſpulla is, en lui en loom van tred,
Door zijnen zwaren pens, ook in geen Roomſe weien
Gevoed, maar die noch de Klitumniſche valleien
En 't lachend klavervelt toont door zyn blinkent vel,
Een ruſt'g dienaar was'er nodig, om hem wel
Te treffen, en hem net in eene ſlag te dooden.

Juvenalis 12de Schimpd.

Ik zal van Claudianus hier na gewag moeten maken.

Terni is de naaſte ſtad in order/ eertijds genaamt Interamna om dezelve reden als een gedeelte van Neder Aſia genaamt wierd Meſopotania. Wy kwamen door de poort der drie gedenktekenen/ aldus genaamt/ om dat'er aldernaaſt een Gedenkteken was voor Tacitus de Hiſtoryſchrijver opgeregt met twee andere voor de Keizers Tacitus en Florianus, alle drie geboortig uit die plaats. Voor eenige jaren wierdenze door een donderſlag omver geworpen; de ſtukken zyn in handen van eenige Edellieden in die ſtad. By den ronden Toren op het dak van de Kerk/ liet men my zien een vierkant ſtuk marmer in de muur gezet met het volgende opſchrift.

Saluti perpetuæ Auguſtæ
Libertatique publicæ Populi Romani.

Genuo municipi Anno poſt
Interamnam Conditam.
D. CC. IV.

Ad Cnejum Domitium
Ahenobarbum ———————————

——— *Coſſ. providentiæ Ti. Cæſaris Auguſti nati ad Æternitatem Romani nominis ſublato hoſte perniciofiſſimo P. R. Fauſtus Titius Liberalis* VI. *vir iterum* **P. S. F. C.** dat is gezegt *pecunia ſua fieri curavit.*

Deze ſteen wierd'er gelegt ter occaſie van den val van Sejanus naaſt de naam van Ahenobarbus, is een kleine kloof in het marmer dog zo effen en glad/ dat ik 'er geen acht op geſlagen zou hebben/ indien ik niet aan het einde Coſſ. gezien had/ waar uit klaar blijkt dat'er voor dezen de naam van een andere Conſul geſtaan heeft/ en dat die behendiglijk uitgewiſt is. Ik vernam dit door een geleert

Edel-

Edelman van de stad die ik by geval ontmoette / dog my zulks maar mee gedeelt hebbende / als een gissing die hy zelfs gemaakt hadde / dorfde ik hem niet vragen of hy die by eenig Schryver gevonden had. Hy zeide my dat Lucius Aruncius Camillus Scribonianus die onder de Regering van Tiberius Burgermeester was/ ter dood gebragt zijnde/ wegens eene zamenzwering die hy tegens Keizer Claudius gesmeet had / men toen ordonneerde dat zyn naam en Burgermeesterschap uit alle Registers en publijke Opschriften uitgewist zouden werden. Zo dat het niet buiten waarschijnlijkheid is dat het die gantsche naam was die de reet daar ik zo even van gesproken heb/ vol maakte / maar dewijl ik niet in staat ben om de boeken en registers der Burgermeesters daar over na te zien / scheid ik van die History gelijk ik 'er aan gekomen ben. Men ziet by dat Gedenkteken/ de overblijfzels van een oud Theater met eenige spelonken die nog in haar geheel staan. Ik zag onder de puinhopen een oud Altaar / met deze byzonderheid / dat het hol was gelijk een schotel / maar het was die zijde niet waar op de Offerhande geschiede/ zo als men gissen kan uit de gedaante van het loofwerk dat 'er rontom is en het welk 't onderste boven legt / als de holte boven is. In dezelve voorplaats onder de puinhopen van het Theater/ zyn twee pylaren / de eene van granaat / en de andere van een zeer schoon marmer. Ik ging wat uit de weg om de vermaarde waterval te zien/ omtrent drie mijlen van Terni. Zy werd gemaakt door 't vallen van de rivier Velino, daar Virgilius in het 7. van de Eneïdos gewag van maakt —— *Rosea rura Veleni.* Het Canaal van die Rivier is zeer hoog / en aan alle kanten beschaduwt door een Bosch van verscheide zoorten van bomen die het gantsche jaar door groen zyn. De naburige bergen zyn'er ook mee bedekt / dewelke van wegens haar hoogte / meer voor den dauw en de stofregen bloot leggende als de andere naburige plaatsen / aanleiding tot die woorden van Virgilius gegeven hebben / Rosea Rura. De Rivier loopt zeer snel voor haar val / en stort zig van eene steilte 50 roeden hoog / in de holte van een rots / die na allen schijn door zo een gedurige val van 't water uitgeholt is. Het is onmogelijk de grond te zien waar op dat water valt / door de grote mist die het veroorzaakt in 't vallen / en die op zekeren afstant voorkomt als een wolk van rook die uit een groten oven na boven schiet / en als een gedurige regen weder neervalt. Ik vind iets wonderbaarlijker in die Waterval als in alle de wateren van Versailles. Op het eerste gezigt van die Waterval was ik ten uitterste verbaast / in de oude Poëten niets daar van gelezen te hebben / en voor al in Claudianus dewelke zyn Keizer Honorius uit de weg doet gaan om de rivier de Nar te bezigtigen dewelke juist regt daar tegen over vloeyt / en dewelke ondertusschen

tusschen geen woord zegt van een zaak die zyn gedicht zulk een groot sieraad zou bygezet hebben. Maar tegenwoordig twyffel ik niet / niettegenstaande het gevoelen van eenige geleerden / of het is die steilte geweest waar van Alecto by Virgilius zig in de Hel werpt / dewyl de plaats zelfs / haar grote naam / de val van 't water / de bosschen die dezelve omringen / met de rook en 't gedruis die men 'er gedurig ziet opgaan / werden aangetoont in de beschryving van die Poeët / die deze Rivier niet heeft willen noemen / om dat hy het in de voorgaande veerzen gedaan heeft; waar by men voegen kan / dat de waterval niet ver van dat gedeelte van Italien is / dat genoemt wiert Italiæ Meditullium.

Een plaats legt midden in Italie, beneen
En onder 't hoog gebergt, die onder veele talen
Veel volks befaamt, den naam van overheilge dalen
Voor lang behouden heeft. Van wederzijde omringt
Heur een bosschaedje, naer en dicht: daar vloeit en dringt
Een beek in 't midden door, die krinkelig gaat glippen,
En ruischt met wielingen langs harde en scherpe klippen,
Men toont 'er 't naare hol, waar door het spook zich rept,
En wreede Pluto ruimte en lucht en adem schept.
Een diepe slijmpoel spalkt door opgeborste kloven
Van Acheron zyn keel, vol stanks, om hoog naar boven.

Virg. Eneas 7de Boek.

Zekerlyk was die plaats de bekwaamste des wereldts tot de schuilplaats van een Helsche furie / na datze een hele Natie met ontroering en schrik verbult had / en ik meen dat de Lezer als verrukt staat / ziende de vertoornde Godin midden in die vertoning vol schrik en verwarring / zich in die verbaarlyke afgront neerstorten.

De Rivier Velino uit zo veel rotzen komende valt in de Nera. Het Canaal van deze laatste is t'eenemaal wit van al de rotzen / en deszelfs oppervlakte is een groot stuk weegs met schuim en waterblaasjes bedekt. Want het water is 'er altyd als kokende / en bruist steets tegen de stenen daar het tegen aan stuit / zo dat deze rivier / zo wel om die redenen / als om de vermenging van zwavel met deszelfs wateren / zeer wel door Virgilius in deze verzen beschreven is / alwaar hy deze twee rivieren met haar oude Romeinsche naam noemt.

Op

Op zulk een helsch getoet nu daveren, en dreunen
Het staande water van Diana schrikt van schroom.
De bronnen van Velyn, en Nar, de zwavelstroom,
Verschrikken wijd en zyd.

Virg. Eneas 7de Boek.

Hy verbeeld het geluid van de Trompet van de Helsche Furie zedert Nera tot aan de oorspronk zelfs van de Velino, 't welk met de gelegentheid dier Rivieren uittermate wel over een komt. Wanneer Virgilius eenige byzonderheid van een rivier aanmerkt, blijven de andere Poeten zelden in gebreke hem uit te schrijven.

——— *Sulphureus Nar.* Auson.
——— *Narque albescentibus undis*
In Tibrim properans —— Sil. It. L. 8.
——— *Et Nar vitiatus odoro*
Sulfure —— Claud. de Pr. & Olyb. Cons.

Van deze Rivier draagt de eerste stad op dien weg, de naam van Narni. Ik zag 'er niets opmerkelijks als de brug van Augustus, die een halve mijl van de stad legt. Het is het pragtigste overblijfzel dat 'er in Italien is. Daar is geen siment aan, en egter schijntze zo vast te zyn als een hele steen. Daar is een boog die niet gebroken is. Het is de breedste die ik van mijn leven gezien heb, maar wegens haar grote hoogte, schijntze zo breed niet. Zy voegt twee bergen aan een, en hoewel de Hr. Raye dezelve aanziet voor de overblijfzels van een oude Waterleiding behoordenze buiten twijffel aan de brug daar Martialis gewag van maakt.

Narnia sulfureo quam gurgite Candidus Amnis
Circuit, ancipiti vix adeunda pede. L. 7. *Narni. Nera R.*

Sed jam parce mihi nec abutere Narnia Quinto,
Perpetuo liceat sic tibi ponte frui! Id.

Van Narni ging ik na Otricoli, een zeer klein en arm dorpje, alwaar het Kasteel van Ocriculum eertijds gestaan heeft. Ik ging een halve mijl uit de weg om de overblijfzels te zien van het oud Ocriculum, dewelke naast den oever van den Tyber leggen. Men ziet nog hier en daar kolommen en voetstukken, zware brokken van

marmer / ten halve in de aarde begraven / puinhopen van steden / onderaardsche gewelfzels / baden en diergelijke tekenen van haar aaloude pracht.

In 't gaan naar Romen zag ik een hoge berg midden in 't velt. Ik twijffelde niet of ze had een schoolsche naam / en daar na vernemende / bevond ik dat het de berg Soracte was / daar de Italianen Sant Orello van gemaakt hebben / ter zake van de S, daar de oude naam mee begint.

De moeielijkheid van de overtocht van den Appenin, en die van onze geheele reis van Lorette op Romen, wierd weer verzoet door de aangename verscheidentheid der gezichten die ons op dien weg voorkwamen / zonder te spreken van de harde perspectiven van zo vele rotzen / de een boven op den anderen gestapelt / nog van de diepe gooten / die of door stortregens / of door 't water van gesmolte sneeuw / in de heuvels uitgeholt zyn / nog van de lange zandvloeden die slangsgewijs langs de grond lopen / dewelke somtijds door alle die rivieren overstroomt werden. In zes dagen reizens zagen wy de verscheide saizoenen van het jaar in haar schoonheid en volmaaktheid. Den eenen tijd waren wy boven op de top van een berg / door de koude verstijft / dan bevonden wy ons geheel bezweet in een valey met violetten en bloeyende Amandel bomen beplant / daar men zwermen van honigbyen zag / hoewel het maar in de maant February was. Somtijds bragt ons de weg of in Bosschen van Olijfbomen / of in tuinen van Oranje bomen / of in verscheide holle vertrekken tusschen de rotzen en de bergen / die men voor zo veel natuurlijke Orangeryen zou nemen / zijnde altijd bedekt met allerhande bomen en heesters die noit haar groente verliezen. Ik zal niets zeggen van de via Flaminia, daar alle Reizigers die 'er door getrokken zyn / een beschrijving van gemaakt hebben; maar ik zal aanhalen 't verhaal dat Claudianus doet van de reis die Honorius van Ravenna op Romen afleide / zijnde voor het merendeel dezelve die ik zo even beschreven heb.

Ravenna ——— *Antiquæ muros egressa Ravennæ*
Pô. R. *Signa movet, jamque ora Padi portusque relinquit*
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æstuat, & pronas puppes nunc amne Secundo
Eb en vloed. *Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu*
Deserit, Oceani lunaribus æmula damnis;
Fana Metura R. *Lætior hinc Fano recipit Fortuna vetusto,*
Despiciturque vagus præruptâ valle Metaurus,
Quà mons arte patens vivo se perforat Aron,

Ad-

Admisitque viam rectæ per viscera rupis,
Exuperans delubra Jovis, Saxoque minantes
Apennini genis cultas pastoribus aras:
Quin & Clitumni Sacras victoribus undas,
Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis
Visere cura fuit. Nec Te miracula fontis
Prætereunt: tacito passu quem si quis adiret
Lentus erat: si voce gradum majore citasset
Commistis fervebat aquis, cumque omnibus una
Sit natura vadis, Similes ut corporis umbras
Ostendant: hæc sola novam jactantia sortem
Humanos properant imitari flumina mores
Celsa de hinc patulum prospectans Narnia campum
Regali calcatur equo, rarique coloris
Non procul amnis adest, urbi qui nominis auctor
Ilice sub densâ Silvis arctatus opacis
Inter utrumque jugum tortis anfractibus albet
Inde salutato libitis Tribride Nymphis,
Excipiunt arcus, operosaque semita vastis
Molibus & quicquid tantæ præmittitur urbi.

De 6. Conf. Hon.

Grote weg door Vespasianus gemaakt, gelijk die van de donkere spelonk by Napels. Clitonnus R. Die Fontein is niet bekent. *Narni. Nera R. Tyber R.*

Silius Italicus die zig meer op de aardbeschrijving van Italien gestelt heeft / als eenig Latijnsch Poeët / heeft ons een lijst gegeven van de meeste rivieren die ik in Umbrie of daar rondom gezien heb. Hy heeft een fout vermijd / zo het 'er een is / die Macrobius aan Virgilius verweten heeft / dat hy van de eene plaats op de andere sprong / zonder te letten op derzelver natuurlijke gelegenheid waar omtrent de lijsten van Homerus veel ordentelijker en nauwkeuriger zijn.

—— Cavis venientes montibus Umbri,
Hos Æsis Sapisque lavant, rapidasque sonanti
Vortice contorquens undas per Saxa Metaurus.
Et lavat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum, Narque albescentibus undis
In Tibrim properans, Tineæque inglorius humor
Et Clanis, & Rubico, & Senonum de nomine Senon
Sed pater ingenti medios illabitur amne
Albula, & immotâ perstringit mænia ripâ
His urbes arva, & latis Mevania pratis,
Hispellum, & duro monti per Saxa recumbens
Narnia, &c. ——— Sil. It. L. 8.

Iesi R. Sapis R. Metaro Clitonno. R. Nera R. Topino R. Chiagi. R. Pistatello R. Cesane R. Tyber R. Ziet Æn. 8. *Bevagna Hispello Narni.*

De-

Dewijl ik onder de Poëten ben / zal ik dit Kapittel eindigen met twee of drie passagies die ik vergeten heb op haar nette plaats in te lassen.

Sit Cisterna mihi quam Vinea malo Ravennæ,
Cum possim multo vendere pluris Aquam. Mar. L. 5.

Callidus imposuit nuper mihi Caupo Ravennæ:
Cum peterem mixtum, vendidit ille merum. Id.

Stat fucare colus nec Sidone vilior Ancon
Murice nec Tyrio. ——— Sil. It. L. 8.

Het Fonteinwater is zeer schaars te Ravenna / en waarschijnlijk was de schaarsheid noch veel groter / toen de zee in haar nabuurschap was.

VAN
ROMEN
OP
NAPELS.

P mijne aankomste te Romen, ging ik ten eersten de Kerk van St. Pieter en de Rotonda zien / latende het overige tot na mijn wederkomst van Napels, als wanneer ik de tijd en gelegentheid zou hebben om alles wel te bezien. De ingang van deze Kerk beantwoord weinig de verwagting die men 'er van heeft / maar na mate dat men 'er intreed verwijdertze zig allengskens en verrukt het gezigt op een zeer vermakelijke wijs. De evenredigheid is 'er zo wel in acht genomen / dat 'er niets van het overige is / dat meer uitsteekt. Zy schijnt niet zeer hoog nog zeer breed te zijn / om dat 'er alles in een nauwkeurige gelijkheid is / in plaats

dat

dat in onze Gothische Hoofdkerken / eensdeels het nauwer werden van het gewelf maakt / datze zig in de hoogte of in de langte uitbreiden en ten anderen de langte van dezelve/ opentze dikmaals in de breedte. Gevolglijk maakt die fout / of eenige andere dat een deel alleen / volmaakter als de anderen schijnt te zyn.

Hoewel alles in die Kerk heerlijk is / nochtans werd 'er niets voor zo verwonderenswaardig gehouden als de koepel. Toen ik'er boven opklom was ik verwondert te vinden / dat de koepel die wy binnen de Kerk gezien hadden/ dezelve niet was die men van buiten ziet / zijnde de laatste een soort van een kas die de ander in zig sluit/ als ook de trappen langs dewelke men in de kloot klimt/ die tusschen beide de koepels staat. Indien 'er maar alleen die buitenste koepel was/ zouze zich zo voordelig niet vertonen aan de gene die in de Kerk zyn: En indien 'er geen andere was als die van binnen / zouze met moeite gezien werden van de gene die buiten staan. En indienze beide maar een vaste koepel waren / van dikte alsze nu is / zouden de pylaren te zwak geweest zyn om dezelve te dragen. Na ikze wel bezigtigt had / ging ik de Rotonda zien/ die men doorgaans zegt dat 'er het model van is. Deze Kerk is tegenwoordig zo verandert en zo verschillende van het oude Pantheon gelijk Plinius het zelve beschreven heeft / dat 'er luiden gevonden zyn die van gevoelen waren dat het dezelve Tempel niet was / maar de Ridder Fontana heeft het gemeen overvloedig over dat stuk voldaan/ hebbende aangetoont hoe verre de oude gedaante en de sieraden van 't Pantheon verandert zyn in 't gene men 'er nu van ziet. Dezelve Schrijver/ die thans voor de gaauwste van de Romeinsche Bouwkonstenaars gehouden werd/ heeft kortelings een Tractaat gemaakt over het Amphitheater van Vespasianus, maar het is nog niet gedrukt. Na dat ik deze twee meesterstukken der bouwkonst zo oude als hedensdaagsche gezien hadde / heb ik verscheide malen by my zelve onderzogt welke van de twee gedaantens/ die van de Heidensche Tempels of die der Christen Kerken de schoonste is / en de meeste pragt vertoont/ en in der waarheid ik kan my niet onthouden te geloven dat de Figuur van het Kruis bekwamer is als die van de Rotonda tot zulke ruime Gebouwen. Ik moet bekennen dat het oog beter vervult is op de eerste ingang in de Rotonda en dat het aanstonts al de schoonheid en pragt van de Tempel ontfangt. Maar de Kerken die kruisgewijs getimmert zyn / verschaffen ons een groter verscheidenheid van edele Perspectiven. Men kan geen pragtiger vertooning in de Boukonst bezeffen als de gene die men in St. Pieter vind/ wanneer men onder de koepel staat. Zo men om hoog ziet / is men verbaast over de grote diepte van dezelve / en aan ieder kant een gewulfzel te zien / 't welk eene der schoonste gezigten geeft die het oog hebben kan. Ik

weet dat de bekende Verwonderaars van de Oudheden veel ingebeelde schoonheden zullen vinden / waar aan de Bouwmeesters zelfs nooit gedagt hebben / gelijk een van de vermaardste liefhebbers der hedensdaagsche / in die wetenschap / zegt. Het gat van de Rotonda is zo wonderbaarlijk fraay uitgevonden / dat het zelve de gene die in den Tempel zyn als Engelen doet vertonen / door het verspreiden van het ligt rontom dezelve.

Op alle grote wegen van Romen ziet men aan ieder zijde verscheide kleine overblijfzels / die eertijds zo veele grafsteden waren; want de oude Romeinen begroeven doorgaans hunne doden by de grote wegen.

Quorum Flaminiâ tegitur cinis atque Latinâ.

I. L. 1.

Niemant als de gene die van zeer hogen rang waren / was het geoorloft hunne assche binnen den omtrek van de stad te laten. De Grafschriften der Christenen die men niet als in de kerken of kloosters vind / beginnen dikwils met een *Siste Viator* , *Viator precare salutem* &c. waarschijnlijk naar het voorbeeld der oude Romeinsche Opschriften / die doorgaans aan de Reizigers gericht waren / om dat het onmogelijk was datze in de stad kwamen of daar uit gingen / zonder door een van die verdrietige wegen te gaan / die een tijd lang maar een straat van grafsteden was. In 't gaan van Romen op Napels, vond ik niet opmerkelijks / als de schoonheid van 't Land / en de overgrote armoede van de Inwoonders; en om de waarheid te zeggen / de tegenwoordige verwoesting van Italien is een zeer verwonderens - waardige zaak / als men overdenkt het ongelooffelijk getal mannen die 'er waren onder de Roomsche Keizers. En niettegenstaande de verandering van den zetel van het Keizerrijk / de stroperyen van de Barbaarsche volkeren / de burgerlijke oorlogen van het Land / en de hardigheid van verscheide Regeringen / zo kan men zig kwalijk verbeelden hoe zo een vruchtbaar Land / zo ellendig heeft kunnen ontvolkt werden / in vergelijking van het gene het eertijds geweest is. Wy konnen zonder opsnijding wel verzekeren / dat'er eertijds meer Inwoonders op het platte Land van Romen waren / als 'er tegenwoordig in gantsch Italien zyn. En indien men dat ongelooffelijk getal menschen berekenen kost / die zig in ieder hoek van dat wellustig Land ter neer gezet hebben / twijffel ik niet ofze zouden een talrijker volk uitmaken als eene der zes Natien van Europa. Die verwoesting verneemt men nergens beter als in de Landen van den Paus. Hoewel men om verscheide redenen zou kunnen geloven dat het de beste / de gereguleerste en de bloeyendste van Europa zyn. Hun Prins is gemeenlijk een Man van grote geleertheid

heid en deugt / rijp van jaren / en die veele ervarentheid heeft / zelden de ydelheid of plaizieren najagende ten kosten van zyn volk; en met geen vrouw / kinderen / nog Matressen belemmert / zonder van de heiligheid van deszelfs character te spreken / waar door hy nog veel meer gehouden is / voor de welstand en het geluk van 't menschelijk geslacht zorg te dragen. Het bestier van Kerk en Staat berust teenemaal onder hem / zo dat deszelfs Gouvernement uit de natuur vry is van die gronden van Factie en verdeling / die men zelfs in de instelling der meeste andere Gouvernementen vind.

Zijne onderdanen zyn altoos gereet om zijne aanslagen te helpen uitvoeren / en vaardiger op zyn bevel / als in eenige andere van de onbepaaltste Regeringen / om datze alle groter eerbied voor zyn Perzoon hebben / en niet alleen zyn goede gunst / maar ook deszelfs zegen verlangen. Zyn Land is uittermaten vrugtbaar / heeft overvloed van goede havens zo in de Adriatische als Middellantsche zee / 't welk voor hem een byzonder voordeel is; zo wel als voor de Napolitanen. De Paus heeft nog een voordeel boven alle andere Souvereinen, dat is dat hy veel gelt uit Spanje, Duitsland en andere vreemde Landen trekt / 't welk gelijk men zig wel inbeelden kan / geen klein solaas voor zyn eige onderdanen is. Wy konnen hier byvoegen dat 'er geen geweest in Europa is daar zo veel vreemdelingen komen / die zig uit nieuwsgierigheid of uit belang derwaarts begeven / gelijk de meeste Cardinalen en Prelaten / alle dewelke merkelijke sommen gelts in de Staten van den Paus brengen; maar niettegenstaande alle die omstandigheden / waar uit men veel te wagten zoud hebben / en de lange vrede die zedert zo vele jaren in Italien noch duurt / zijn 'er geen armoediger onderdanen in Europa als die van den Paus. Daar zyn weinig Inwoonders in zijnen staat / en een groot gedeelte van zyn Land legt onbebouwt. Zyne onderdanen zyn in de uitterste armoede en gaan ledig / hebbende geene hantwerken nog koophandel waar mede zy zig konnen bezig houden. Die kwade uitwerksels zoude men aan een willekeurige Regering konnen toeschrijven / maar my dunkt datze voornamentlijk spruiten uit den aart van de Catholijke Religie, die zich hier in haar uitgestrektheid vertoont. Geen wonder dat men een Land half ontvolkt vind / alwaar zo veel menschen van beide Sexen zyn die een gelofte doen van niet te trouwen / en ter zelver tijd een Inquisitie die alle andere Religien verbied. Men kan ook als een natuurlijke oorzaak aanzien van de grote armoede en het gebrek die men in dat Land vind / die ongelooffelijke hopen van Landlopers die derwaarts onder de naam van Pellegrims gelokt werden / welk land daar en boven oneindig veel jonge en kloeke bedelaars in Kloosters besluit / die in plaats van door arbeid en vernuft tot het gemeene welvaren iets toe te

brengen/ zyn als zo veel doode en onnutte leden tot laste van hunne landsluiden/ verteerende de liefde gaven en aalmoessen/ geschikt tot solaas der zieke/ oude en verminkte luiden. De menigte van Gasthuizen die 'er overal zyn/ strekt eerder om 't ledig gaan/ onder het volk aan te kweken/ als hen in beezigheid te houden/ om niet te spreken van de grote rijkdommen die zonder eenige nuttigheid in Kerken en Kloosters blijven/ nog van dat groot getal heilige dagen die allen handel doen stil staan. En in der waarheid/ zy zyn hier zodanig op de zorg voor hunne zielen gestelt/ datze t'eenemaal het welvaren hunner ligchamen verwaarlozen. En wanneer dan nog buiten die rampen/ die uit zulk een Regering en Godsdienst spruiten/ een gierige Paus op den Troon komt/ die zyn Familie zoekt rijk te maken/ is het niet te verwonderen dat het volk onder zo veel rampen vergaat. Ondertusschen is Romen de pragt en luister waar in het zig nu bevind aan het Neefschap verschuldigt/ want het zoud onmogelijk geweest zyn/ zo veel grote Palleizen/ zo een overgrote meenigte schilderyen/ beelden en diergelijke versierfels te verschaffen/ indien de rijkdom van het volk niet op differente tijden/ in handen van verscheide Familles en particuliere perzonen gevallen was; gelijk wy aanmerken konnen dat niettegenstaande het Romeinsche volk rijker en gelukkiger was ten tijde van de Republijk/ de stad Romen egter onder de Keizers/ al haar schoonheden en versierfels ontfangen heeft.

Het is waarschijnlijk dat het platte Land van Romen en andere plaatsen in den Kerkelijken Staat/ veel beter gebouwt zouden zyn als tegenwoordig/ indien 'er zulk een buitensporige belasting op het koorn niet was/ het welk de oorzaak is dat men zig vergenoegt met die Landeryen te bebouwen/ daar men het meeste voordeel van hoopt te trekken/ in plaats dat zo de Taille of belasting reëel was/ en dat de onvrugtbaarste Landen gedurende een zeker getal jaren vry waren/ ieder een tragten zou de zijne te doen gelden/ 't welk mogelijk in weinig tijds meer gelt in de koffers van de Paus zou doen komen.

Het grootste vermaak dat ik hadde/ in 't gaan van Romen naar Napels, was zo veel velden/ steden en rivieren te zien die door zo vele *Classici Autores* beschreven zyn/ en die de Toonelen van zo veel grote daden geweest zyn; want alle wegen zyn zeer onvrugtbaar in rariteiten. Het is der moeite waard het oog te werpen op de reis van Horatius na Brundist/ als men hier door trekt/ want alle zyn relaizen en de weg die hy nam vergelijkende by de gene die men hedendaags gebruikt/ kan men eenig denkbeeld hebben van de veranderingen die zedert zyn tijd op de oppervlakte van dit Land voorgevallen zyn. Zo wy na de Reisbeschrijving van dien Poeët een gissing

gissing konnen maken wegens de gewoonlijke wijze van reizen onder menschen van aanzien by de oude Romeinen/ zou men kunnen besluiten datze meer als veertien mijlen door de weg Appia op een dag afleiden; welke weg meer als eenige andere gebruikt wierd/ om datze na Napels, Baya, en andere de vermakelijkste plaatsen van het Land leidde. Het is waarlijk zeer onaangenam haastig over de weg Appia te gaan.

Minus est gravis appia tardis.. Hor.

Lucanus heeft dezelve weg van Anxur op Romen beschreven die Horatius van Romen op Anxur genomen heeft. Het is tegenwoordig de gewoonlijke weg niet/ en ze werd in beide Poëten over dezelve plaatsen niet aangehaalt.

Jamque & præcipites Superaverat Anxuris arces,
Et quà Pontinas via dividit uda paludes,
Quà Sublime nemus, Scythicæ quà regna Dianæ;
Quàque iter est Latiis ad Summam fascibus Albam.
Excelsâ de rupe procul jam conspicit urbem.

L. 3.

In 't gaan na Napels, trok ik over de twee aanzienlijkste Rivieren van Campania Felice, die men eertijds Leris en Vulturnus noemde/ en tegenwoordig Garigliano en Vulturno geheten. De eerste van die rivieren is met reden door de Latijnsche Poëten uitgegalmt wegens de zagtheid van haar loop/ en de andere wegens haar snelheid en gedruis.

——— Rura quæ Liris quietâ
Mordet Aquâ, taciturnus Amnis.

H. L. 1. Od. 30.

Liris ——— qui fonte quieto
Dissimulat cursum & nullo mutabilis imbre
Perstringit Tacitas gemmanti gurgite ripas.

Sil. I. L. 4.

——— Miscentem flumina Lirim
Sulfureum, Tacitisque vadis ad littora lapsum.
Accolit Arpinas ——— Id. L. 8.

Vulturnusque rapax —— Claud. de Pro & Olyb. Conf.

Vulturnusque celer —— Luc. L. 2. 28.
—— *Fluctuque Sonorum*
Vulturnum —— Sil. It. L. 8.

De ruinen van Anxur en het oude Capua tonen ons aan de gelukkige stand waar inze eertijds geweest zyn. De eerste van die steden was op den Berg daar wy nu Terracina zien / dat wegens deszelfs gelegentheid op de hoogte / en de winden die uit zee komen / een van de zomer verblijfplaatzen der oude Romeinen was.

O Nemus, O fontes! Solidumque madentis arenæ
Littus, & æquoreis Splendidus Anxur aquis!
Mar. L. 10.

Anxuris æquorei placidos Frontine recessus
Et propius Baias littoreamque domum,
Et quod inhumanæ Cancro fervente Cicadæ
Non novere, nemus, flumineosque lacus
Dum colui, &c. —— Id.

Impositum Saxis late candentibus Anxur.
Hor. S. 5. L. 1.

Monte procelloso Muranum miserat Anxur.
Sil. It. L. 11.

Ik weet niet of het de moeite waard is aan te roeren / dat de Figuren die in de Rots by Terracina uitgehouwen zyn / nog in een tiende proportie vermeerderen na mate datze de grond naderen. Zo de Hr. Misson, die meer als eens hier door getrokken is / op de situatie van die Figuren gelet had / zou hy de moeite hebben kunnen sparen om 'er een Beschryving van te maken gelijk hy gedaan heeft.
Silius Italicus heeft ons de namen van verscheide steden en rivieren van Campagnia felice opgegeven.

Jam verò quos dives opum, quos dives avorum,
Et toto dabat ad bellum Campania tractu;
Doctorum adventum vicinis Sedibus Osci
Servabant; Sinessa tepens, fluctuque sonorum
Vulturnum, quasque evertere silentia Amyclæ

Fun-

Fundique & regnata Lamo Cajeta, domusque
Antiphatæ compressa freto, stagnisque palustre
Linternum, & quondam fatorum conscia Cuma,
Illic Nuceriæ, & Gaurus navalibus apta,
Prole Dicharchæâ multo cum milite Grajâ
Illic Parthenope, & Pæno non pervia Nola,
Alliphe, & Clanio contemtæ semper Acerræ.
Sarrastes etiam popolos totasque videres
Sarni mitis opes: illic quos Sulphure pingues
Phlegræi legere sinus, Misenus & ardens
Ore gigantæo sedes Ithacesia, Bajæ,
Non Prochite, non ardentem sortita Tiphæa
Inarime, non antiqui saxosa Telonis
Insula, nec parvis aberat Calatia muris,
Surrentum, & pauper sulci Cerealis Avella
In primis Capua, heu rebus Servare Secundis
Inconsulta modum, & pravo peritura tumore.

L. 8.

NAPELS.

E eerste dagen van mijn verblijf te Napels besteedde ik om de vertoiningen en Processien te zien/ dewelke in de goede week altijd zeer pragtig zyn. Het zou te lang vallen alle de byzonderheden te verhalen der verscheide vertoningen van de dood en opstanding onzes Zaligmakers/ van zijne beeltenissen/ die van de H. Maget en der Apostelen/ die hier en daar by die gelegentheid omgedragen werden; van de wrede boetvaardigheden waar mede zig verscheide menschen belasten/ en de veelheid van plegtigheden die zulke statien verzellen. Ik zag ter zelver tijd een zeer pragtige Ommegang ter gelegenheid van de komste des Hertogs van Anjou tot de kroon van Spanje / die de Viceroy bywoonde / gaande ter slinkerhand van den Kardinaal Cantelini. Om die plegtigheid meer luister by te zetten/ wierd het bloet van den H. Januarius ten toon gestelt / en het wierd vloeybaar / zo als 'er het hooft van dien Heilig bygebragt wierd / hoewelze

welze zeggen / dat het te voren heel dik was. Ik heb twee malen gelegenheid gehad de werking van dat gewaand mirakel te zien/ en ik beken dat zo het geen dadelijk mirakel was / het de plompste trek was / die ik van mijn leven gezien heb. Ondertusschen maakt het zo veel gerugt in de Catholijke Kerk als eenig ander / en de Hr. Paschal stelt het mede onder de kentekenen die hy van de ware Religie geeft.

De hedendaagsche Napolitanen schijnen dit gewaande wonder te hebben nagebootst / naar een diergelijk dat men ten tijde van Horatius in een andere stad van 't Koninkrijk Napels vertoonde.

—— De hinc Gnathia lymphis
Iratis extructa dedit risusque jocosque,
Dum flammâ sine thura liquescere limine Sacro
Persuadere cupit, credat Judæus Apella,
Non ego —— —— —— Sat. 5. L. 1.

Hier uit kan men ten minste zien dat de Heidensche Priesters eertijds het zelve geheim hadden / daar de hedendaagsche Catholijken meester van geworden zijn.

Ik moet bekennen dat hoewel ik reets meer als een jaar in een Catholijk Land gewoont had / ik verwondert was te Napels zo veel plegtigheden en bygelovigheden te zien/ die in Vrankrijk onbekent waren. Maar het is zeker dat'er zedert het vast stellen van de Protestantsche Religie / een soort van een geheime hervorming in de Catholijke Kerk geschiet is / hoewel zy 'er niet opentlijk erkent werd. Daarom bevinden wy dat de verscheide Natien van Europa zig meer of min uit haare onwetenheid gered hebben/ naar mate datze omme gang met die van de Gereformeerde Kerken gehad hebben. Om die reden is het dat de Franschen meer verlicht zijn/ als de Spanjaarden of Italianen/ uit oorzaak van de menigvuldige twistredenen over Geloofspunten dieze met de Huguenotten gehad hebben; en wy vinden verscheide Catholijke Edellieden van ons Land die geen zwarigheid zouden maken / om de bygelovigheden te lagchen dieze in vreemde landen zien. Ik zal my niet ophouden met de grootte van de stad Napels te beschrijven / de schoonheid van haar straaten / de geregeltheid van haare Gebouwen/ de pragt van haare Kerken en Kloosters / de veelheid van Inwooners/ de aangenaamheden van haar gelegenheid / om dat dit van zo veele met zo veel wijdlopigheid als nauwkeurigheid geschied is. Zo den oorlog eens ontstoken werd / heeft Napels reden om te vrezen voor een zware afpersing van contributien, of voor een bombardering. Zy heeft maar zeven galeyen / een steene sluis in de haven / en een Ka-

steel om het naderen van den vyand te beletten. En behalven dat de zee die 'er dichte by is / geene stormwinden is onderworpen / heeft ze geen gevoelige ebb en vloed / en is zo diep dat een groot schip tot aan de steene stuis in de haven kan komen. De daken van de huizen zyn plat / om 'er op te kunnen wandelen / zo dat ieder bombe die'er valt / niet kan missen haare uitwerking te doen.

De Grafsteden / Beelden / en Antiquiteiten zyn 'er zo gemeen niet / als men van zo een grote en oude stad in Italien zou verwagten; want de Onderkoningen dragen zorg datze na Spanje stuuren al wat van diergelijke zaken in waarde gehouden werd. Daar zyn twee hedendaagsche Beelden aan ieder zijde van het Graf van Sannazar, het eene van Apollo, en het ander van Minerva. Boven op dat Graf 't welk t'eenemaal van marmer en zeer wel bewerkt is / ziet men Neptunus die onder Boschgoden vertoont wert / om aan te tonen dat die Poeët de eerste geweest is die begost heeft vissers zangen te maken. My komt te binnen dat Hugo Grotius, zig zelve in een zijner Gedichten beschrijft / als de eerste die de Zanggodinnen op den oever van de zee geleid heeft / maar men moet het alleen verstaan van de Poeëten in zyn Land. Ik zag hier den Tempel daar Sannazar gewag van maakt / in 't aanroepen van de H. Maagt in 't begin van zyn Gedicht. *De partu Virginis*, dewelke op zyn eige kosten opgeregt wierd.

—— Niveis tibi si solennia templis
Serta damus: si mansuras tibi ponimus aras
Exciso in scopulo, fluctus unde aurea canos
Despiciens celso de culmine Mergilline
Attollit, Nautisque procul venientibus offert.
Tu vatem ignarumque viæ insuetumque labori
Diva mone —— L. 1.

Daar zyn vele zeer aangename Perspectiven rondom Napels, en zonderling in eenige Nonne Kloosters. Want men vind zelden in Italien een plaats aangenamer als de anderen / of daar staat een Klooster op. De ronde Torens van die stad / hoewel in grote menigte vertonen zich niet fraai als men 'er wat verre af is / om datze doorgaans te hoog en te naauw zyn. Men ziet het gebindte van een huis dat de Marquis de *Medina Sidonia*, Viceroy zijnde / had begonnen te bouwen / van waar men de gantsche Baap ziet / en dat een zeer pragtig Gebouw geweest zou zyn / indien het voltooit was. Het legt op het hangen van een berg / zo dat het aan ieder verdieping een tuin gehad konde hebben / door middel van een brug die men aan ieder tuin zou hebben kunnen leggen. De Baap van Napels is

is de aangenaamste die ik oolt gezien heb. Zy is byna rond/ zijnde omtrent dertig mijlen middellijns/ en met Bosschen en Bergen bedekt. De uitstekende hoek van Surrentum scheid die Baay van die van Salerno. Tusschen het einde van die Kaap en het Eiland Caprea vloeit de zee door een engte omtrent drie mijlen breed. Dat Eiland is gelijk een grote stene sluis om de heftigheid van de baren te breken die de Baay in lopen. Zy is langwerpig en byna in een gelijke linie met Napels. De ongemeene hoogte der rotzen beveiligt haar voor den meesten overlast der winden en der golven die tusschen het ander einde van dat Eiland en de Kaap van Misena weer inkomen. De Baay van Napels werd door de oude Aardrijkbeschrijvers de Crater genoemt / waarschijnlijk wegens deszelfs gelijkenisse/ naar een ronde kloot / die half vol vogt is.

Mogelijk dat Virgilius die hier een groot gedeelte van zyn Eneas gemaakt heeft / in deze Baay zijnde/ het ontwerp van die schone haven in zyn eerste Boek genomen heeft: Want de haven van Libyen is niet anders als de Baay van Napels in 't klein.

Hier schiet een Inham diep naar binnen, die gerust
En stil is, aangezien een Eiland, dwers gelegen
Voor dezen boezem, als de watren zich bewegen,
De golven uit der zee op zijne lenden stuit,
En loopt, met eene bocht gekromt, van binnen uit
Op eene haven, daar van weerzy hoge rotsen,
Een dubbele ry van steen en klippen, wolken trotsen,
En steigren naar de lucht, daar ieder op de kust
By storm en byster weêr, mag havenen gerust
En veilig schuilen, van de toppen scheemren bomen
En boschloof tegens 't licht. De nare schimmen komen
Ten zwarten woude uit, dat naar 't water overdruipt.

Virg. Eneas 1ste Boek.

De gelegenheid van Napels aan het einde van die Baay / is de vermakelijkste van de wereld / hoewelze wegens haar bergen in 't Westen dat voordeel niet heeft / 't geene Vitruvius wenste/ dat het Paleis hadde / namentlijk de ondergaande Zon van voren. Het is te verwonderen hoe de Spanjaarden/ die maar zeer weinig troupen in 't Rijk hebben / in staat zyn om een volk in toom te houden/ dat in voorgaande Eeuwen door deszelfs muiteryen en oproeren zo berucht is geweest. Maar zy hebben alles zo wel geschikt / dat hoewel de onderdanen ellendig geplaagt en gedrukt werden / egter het grootste gedeelte van haare verdrukkers uit hun eigen ligchaam bestaan. Ik zal van de Geestelijkheid / nog van de algemene armoede die men in dat edel en vruchtbaar Koningrijk vind / niet reppen/ om

om dat 'er byna in alle Reis-beschryvingen genoegzaam van gesproken werd. Een groot gedeelte der Inwoonders staat onder de Baronnen / die de grootste Tirannen des wereld zyn. Hoewel het aan de Vassallen vry staat / en zy zelfs genodigt werden om over dezelve te klagen en aan den Viceroy te appelleren, die om de verdeeltheid aan te kweken en de gemoederen van 't gemene volk tot zig te trekken/ by gelegentheid geen zwarigheid maakt om hunne Meesters gevangen te zetten / en zeer streng te straffen De onmiddelyke onderdanen van de Kroon zyn veel ryker en gelukkiger als die der Barons. Daarom is het dikwils gebeurt dat wanneer de Koning eenige stad aan een van die Barons heeft willen verkopen/ de Inwoonders het gelt onder hen opgehaalt hebben / en den Koning aangeboden / om zo een ondraaglyke slaverny te ontgaan. Een ander middel door de Spanjaarden uitgevonden om de Napolitanen nog meer te drukken / zonder zig echter hun haat op den hals te halen / is geweest / verscheide Geregtshoven op te regten / en een zeer klein jaargelt aan de Hoofden derzelve toe te leggen / 't welk deze noodzaakt zig te laten omkopen / de processen slepende te houden en daar toe aanleiding te geven / met een woord het volk te villen / om daar door haar waardigheid staande te houden. Het is ongelooffelyk hoe veel Practizyns en menschen die tot de Rechtbank behoren in Napels gevonden werden.

Ieder een weet wat antwoord de Marquis del Carpio aan Innocentius den Elfde gaf/ wanneer dien Opper-Priester hem liet verzoeken om dertig duizend varkens hoofden te beschikken. Ik kan zo veel varkens niet bezorgen zei de Marquis, maar heeft zyn Heiligheid dertig duizent Advocaten nodig/ zo heb ikze tot zyn dienst al gereet. Die menschen verschaffen den Edellieden stof om haar onrustig humeur bezig te houden/ op een wyze/ waar doorze belet werden zig door vrientschap te vereenigen of verbinteni ssen aan te gaan/ die de Regering in gevaar zouden kunnen stellen. Daar zyn weinig fatzoenlyke menschen die niet eenig proces hebben ; want wanneer een Napolitaans Edelman niets te doen heeft / sluit hy zig in zyn studeer kamer op / en doorbladert zyne papieren / om te zien of hy niet eenig proces kan beginnen / en zyn Naburen kwellen ; zodanig is den aart van dat volk zedert de tyd van Statius verandert.

Nulla foro rabies, aut strictæ jurgia legis
Moris jura viris solum & sine fascibus Æquum.

Sil. L. 3.

Daar is nog een ander middel/waar door de Napolitanen op een zeer byzondere wyze malkanderen onderdrukken. De regten zyn zeer

 hoog

hoog op de olp/ wijn/ tabak en alles wat gegeten/ gedronken of gerookt kan werden. Daar zouden 'er ook op de vruchten geweest zyn/ indienze door den oproer van Masaniello niet waren afgeschaft/ het welk mogelijk nog andere verhindert heeft. Het gene die imposten ondraaglijker maakt/ is datze op alle zoorten van vleesch uit de Hal gelegt werden/ terwijl het gevogelte en wiltbraad daar van vry zyn. Behalven dat al het vleesch eenparig getaxeert zijnde/ gebeurt het dat den impost byna t'eenemaal op het geringste soort valt/ dat na allen schijn de portie van het gemeene volk is / betalende het osse vleesch een derde/ terwijl het kalfs vleesch maar een tiende geeft/ om dat een pond van het eene zo veel betaalt als een pond van het ander.

De publijke pachten zyn tegenwoordig meerendeels in handen van eenige particulieren; want dewijl de Koning gelt van noden gehad heeft/ hebben hem verscheide rijke Napolitanen eenige sommen opgeschoten/ mits dat zy den interest uit deze of gene pacht trekken zouden/ tot dat de Koning hen de hooftsom kon betalen/ 't welk hy zo dikmaals gedaan heeft/ dat 'er tegenwoordig alle de Pachten verpand zyn. Zo dat 'er geen gewest in Europa is dat groter belastingen betaalt/ en ter zelver tijd geen een Vorst die 'er minder voordelen van trekt.

In andere landen heeft het volk het genoegen van te zien dat het gelt dat zy geven/ besteed werd of tot behoeften/ of tot bescherming of versiersel van den Staat/ of ten minste voor de ydelheden en plaizieren van den Vorst/ maar hier verstrekt het meeste gelt om particulieren rijk te maken. Indien 'er te Napels niet een groten overvloed van alles was/ zou het volk de lasten niet kunnen dragen. De Spanjaarden trekken egter dit voordeel uit de tegenwoordige gestalte van zaken/ dat het gemor van het volk op haar eige landsluiden aan komt; en het opmerkelijkste is dat byna alle de rijkste en vermogenste menschen te Napels, door haar eigen interest gehouden zyn/ spoedig die belastingen betalen/ en den Staat die ze uitgeschreven heeft/ te onderstennen. Uit dien hoofde/ hoewel het gemene volk den Keizer genegen is/ zyn er zeer weinig luiden van aanzien die de tegenwoordige Regering geern zouden zien veranderen; hoewel het buiten twijffel is dat de Koning van Spanje het meerendeel van die abuizen verhelpen zal/ het zy door het verminderen of bepalen van de magt der Baronnen/ door het vernietigen/ of met het afschaffen en na zig trekken van de pachten. Ik heb verstaan dat 'er een Wet van Karel de vijfde is/ die eenigzins met onze Wet van de Aflossingen over een komend is/ en die zedert zyn tijd geslapen heeft/ maar na allen schijn onder een werkzaam Prins weer wakker zal werden. De Inwoonders van Napels zyn altijd bekent geweest

voor

voor menschen die een luy en wellustig leven leiden/ 't welk mijns bedunkens ten dele voortkomt uit de grote overvloet van het Land/ dat hen den arbeid zo noodzakelijk niet maakt/ en ten dele van het klimaat dat de vezeltjes van hun ligchaam ontspant en het volk tot zo een ledigen en traagen aart doet overhellen. Van wat kant dit ook komt/ wy vinden dat zy eertijds daar voor zo bekent waren als tegenwoordig. Om die reden is het misschien dat de Ouden ons zeggen dat een van de Syrenen in die stad begraven wierd; en datze daar van de naam van Parthenope aannam.

—— *Improba Siren*
Desidia ——— Hor. Sa. 3. L. 2.

——————— Parthenoop
Tot ledigheid geteelt. ———
Ovid. Hersch. 5. Boek.

—— *Otiosa Neapolis.* H. Ep. 5.

Parthenope non dives opum, non spreta vigoris,
Nam molles Urbi ritus atque hospita Musis
Otia, & exemtum curis gravioribus ævum:
Sirenum dedit una suum & memorabile nomen
Parthenopen muris Acheloias, equore cujus
Regnavere diu cantus, cum dulce per undas
Exitium miseris caneret non prospera Nautis
Sil. It. L. 12.

Has ego te sedes (nam nec mihi barbara Thrace
Nec lybye natale solum) transferre laboro:
Quas & mollis hyems & frigida temperat Æstas,
Quas imbelle fretum torpentibus alluit undis:
Pax secura locis, & desidis otia vitæ,
Et nunquam turbata quies, somnique peracti:
Nulla foro rabies, &c. Stat. Sil. L. 3.

OUDHEDEN EN Natuurlijke frayigheden

Die'er in de nabuurschap van Napels gevonden werden.

Omtrent acht mijlen van deze Hooftstad is een groten overvloet van rariteiten. Het gene men het Graf van Virgilius noemt / is de eerste die men ontmoet als men derwaarts gaat. Het is zeker dat die Poeët te Napels begraben wierd / maar my dunkt ook zeker te zyn/ dat deszelfs Graf aan de andere kant van de stad was die naar Vesuvius ziet. Door dat Graf komt men in het hol van Pausilippus, 't welk het gemene volk van Napels zig inbeeld door tovery gemaakt te zyn. En dat Virgilius de Tovenaar geweest is. Dit maken van deze spelonk heeft hem groter naam onder de Napolitanen verkregen / als zyn Eneas. Om een net denkbeeld van die plaats te hebben / moet men zig een kloeke rots verbeelden/ van het eene eind tot het ander uitgeholt/ en een grote weg die 'er door loopt/ zo lang en zo breed als de Maliebaan van het Parc van St. James te Londen. Die onderaardsche gang moet zedert den tijd van Seneca veel verandert wezen/ die 'er ons niets als kwaad van zegt. Deze gang is hooger aan de twee einden als in 't midden/ werwaarts zy geduurig smalder toeloopt / om het ligt dat'er met de koelte door twee openingen van boven den berg in komt/ beter te verspreiden. Men ziet'er grote steenhopen rondom dien berg / hoewel het zeker is dat men'er een grote menigte uitgehaalt heeft / toen men de Rots uitholde om die doortocht te maken. Men moetze aan stene sluizen en andere Gebouwen van Napels besteed hebben. Dit heeft my gesterkt in de gissing die ik op het eerste gezigt van die onderaardsche gang maakte / dat men in 't begin geen gedagten gehad heeft om daar een grote weg te maken / maar alleen een steengroef / en dat de Inwoonders om 'er een dubbeld voordeel uit te halen / aldaar deden 't geen wy tegenwoordig zien. Mogelijk dat het zelve voornemen de oorspronk van het hol der Sybillen geweest is / als men overdenkt de oneindige menigte van Paleizen die'er in die nabuurschap was. My komt

komt te binnen dat ik te Chateau-dun in Vrankrijk zijnde / een zeer nauwkeurig Man ontmoette / die Gouverneur van een Engelsch Edelman was. Hy was een dag of twee langer in de stad gebleven als hy gedagt had / om verscheide ledige ruimtens af te meten / die in een naburige berg gevonden wierden. Eenige waren onderschraagt door kolommen uit de rots gemaakt / en andere na Amphitheaters gelijkende. Dien Heer had zig verscheide geestige Onderstellingen gemaakt wegens 't gebruik van die onderaardsche vertrekken / en daar uit besloot hy dat 'er onder de oude Chateaudunoizen een grote pragt en weelde moest geweest zyn. Maar zyne gedagten deswegen aan een van de geleerdste dier plaats mede delende / stond hy niet weinig verzet te horen / dat alle die wonderbare werken niets waren als steengroeven van hardsteen / hebbende verscheide figuren / volgens de aderen die 'er de werkluiden gevonden hadden. Omtrent vyf mijlen van de spelonk van Pausilyppus zyn de overblijfzels van Puteoli en Bayes, in eenzachte lugtstreek / en zeer aangename gelegenheid. Het omleggende land is door aardbevingen van wegens de wijtuitgestrekte spelonken en onderaardsche vuuren zo schrikkelijk omgeworpen / dat het niet meer gelijkt naar het gene dat het eertijds geweest is. De zee heeft een grote menigte steden en Paleizen doen zinken / die men op de grond van het water ziet leggen / als het heel helder weer is.

——— Matroos heeft lang voor dezen
Die Steên en muuren diep in zee van ver gewezen.
Ovid. Herfch. 15. Boek.

Het Meer Lucrin is maar een modderpoel / zijnde deszelfs oorspronk verloren / of door een aardbeving of door eenige omgestorte berg verstopt. Het Meer van Averne eertijds door zyn venijnige wateren zo berucht / is tegenwoordig vol visschen en water gevogelte. De Berg Gaurus een van de vrugtbaarste plaatsen van Italien, is een der onvrugtbaarste geworden.

Verscheide Landerpen eertijds met aangename Bosschagies en heerlijke tuinen bedekt / zyn tegenwoordig niets als vlakten die zwavelachtige dampen uitwaassemen / of met een lengte heuvels bezet die de hevigheid der onderaardsche vuuren uit de aarde heeft doen komen. De werken van de konst zyn niet minder als die van de Natuur in wanorder gebragt. Het gene eertijds het bekoorlijkste gewest van Italien geweest is / t'eenemaal met Tempels en Paleizen overdekt / door de grootste Heeren van de Romeinsche Republijk versiert / door verscheide Romeinsche Keizers verrijkt en door de beste

Poëten

Poëten uitgegalmt / behoud heden niets dan de overblijfzelen van haar aaloude luister / en de verwarde tekenen van een overgrote pracht.

Verscheide Schrijvers hebben de steene sluis van Puteoli, voor de brug van Caligula aangezien / zijnde door het gebouw van die sluis misleid / om datze op bogen staat/ maar zonder de verscheide bewijzen aan te halen die men tegen dat gevoelen bybrengen kan / zal ik 'er hier het fondament van omver werpen/ met het mededelen van het Opschrift door Julius Capitolinus aangehaalt in 't leven van Antoninus de Godvruchtige / die de herstelder van deze sluis geweest is. *Imp. Cæsari. Divi. Hadriani. filio. Divi. Trajani. Parthici. Napoli. Divi. Nervæ. Pronepoti. T. Aet Hadriano. Antonino. Aug. Pio,* &c. *quod super cætera beneficia ad hujus etiam tutelam portûs, Pilarum vigenti molem cum sumptu fornicum reliquo ex Ærario suo largitus est.*

Het zou zeer moeilijk geweest zyn een steene sluis als die van Puteoli te maken op een andere plaats / daar men de aarde van Puzzuola, die ten eerste in 't water hard werd / en in weinig tijds eerder na steen als na mortel gelijkt/ niet zo naby had. Dit gemak gaf aanleiding aan de oude Romeinen om zo veel veroveringen ter zee te doen / en de grontvesten hunner steden en Paleizen op den oever te leggen / gelijk het Horatius op meer dan een plaats sierlijk beschreven heeft.

Gy bout huizen ofge eeuwig leven zout, en onvergenoegt met den vasten oever poogt ge zeewaart in te bouwen, daar de baren tegens over Baïen bruissen.

2. *Boek* 18. *Lierz.*

De vis gevoelt dat de zee te enge wort, door de groote gebouwen, wier grontvesten in de diepte gelegt worden. Hier laat d'aannemer met zijne knechten en het heerschap, Wars van 't lant, de grontsteenen zinken.

3. *Boek* 1. *Lierz.*

Alwaart 't dat gy de Tyrrenische en Pontische zee met uwe gebouwen besloegt. ('t Meer Lucrin. De zee Tyrrhenum.)

3. *Boek.* 24. *Lierz.*

Nullus in orbe sinus Baïs prælucet amœnis,
Si dixit dives, lacus & mare sentit amorem
Festinantis Heri —— Epist. L. 1. Id.

Het

Het is omtrent vier jaren geleden dat men by Puzzuola uit de aarde haalde / een stuk marmer met verscheide figuren / en verscheide letters rondom gegraveert / het welk onder de Oudheidkenners eenig geschil veroorzaakt heeft. Maar zy komen alle hier in over een dat het een voetstuk is van een Beelt/ opgerecht door Tiberius door de veertien steden van Asia, dewelke door een Aardbeving omver geworpen wierden / zijnde/ volgens het gevoelen van verscheide Geleerden / dezelve/ die voorviel op den dag van de Kruiciging onzes Zaligmakers / zy hebben in de letters die nog leesbaar zyn gevonden / de namen van verscheide plaatsen / en zy ontdekken in ieder Figuur iets dat byzonder en eigen is aan de stad welkers aart zy vertoont.

Daar zyn twee Medailles van Tiberius by die gelegenheid geslagen / waar van de eene dit opschrift heeft. *Civitatibus Asiæ Restitutis.*

PAG. 325

De Keizer werd op beide zittende verbeeld / met een schoteltje in de eene en een lans in de andere hand. Het is waarschijnlijk dat het postuur van 't Beelt zo geweest is / 't welk naar allen schijn gestaan heeft niet ver van de plaats daar men 't voetstuk gevonden heeft. Want men zegt dat 'er dichte by andere marmere stukken waren / waar van sommige Opschriften hebben / maar dat niemand de onkosten zou doen / om ze in 't ligt te brengen. Het voetstuk zelfs lag in 't velt gantsch verwaarloost / toen ik het zag. Ik zal geen beschrijving doen van de overblijfzels der Amphitheaters, oude waterbakken / de spelonk der Sibyllen, de hondert kamers /

het Graf van Agrippina Moeder van Nero, nog van verscheide andere Antiquiteiten van minder belang die in de nabuurschap van die Baap zyn / om dat het altemaal zo dikwils door anderen beschreven is geweest. Na dat ik al de Oudheden rondom Napels en Romen wel bezien had / kan ik my niet onthouden van te erkennen dat onze verwondering niet zo zeer van haar grootte als zeldzaamheid ontstaat. Daar zyn zekerlijk vele overblijfzels die vry buiten gewoon zyn / maar ik geloof dat de Reizigers daar door minder verstelt zouden wezen / indien zy diergelijke werken in hun eige land konden vinden. De Amphitheaters, Triumfbogen / Baden / Spelonken / Catacombes, grote bestraatte wegen van zo een uitgestrektheid / Bruggen van zo een verwonderenswaardige hoogte / de onderaardsche Gebouwen om het regenwater en sneeuw te ontfangen / zyn voor het merendeel in geen gebruik meer / en werden alleen onder de Antiquiteiten van Italien gevonden. Daarom zyn wy in 't eerste verbaast / wanneer wy zien dat 'er eenige onkosten gemaakt werden om zaken van die Natuur / hoewel 'er ter zelver tijd verscheide Gothische Hooftkerken in Engeland zyn / die meer moeite en gelt gekost hebben als veele van die zo berugte werken. Onder de overblijfzels van de oude Romeinsche Tempels / liet men my zien 't geen genaamt werd de kamer van Venus die een weinig agter haar Tempel is. Die Tempel is geheel donker / en heeft verscheide Figuren aan 't Gewelfzel die van pleister gemaakt zyn / dewelke de ontucht en de sterkte schijnen te willen uitbeelden door naakte Jupiters, Vechters / Zeegoden / Paardmenschen / &c. zo dat men zig inbeelden kan / dat het eertijds de plaats van geheime schendaden geweest is. Aan de andere zijde van Napels zyn de Catacombes, daar het zekerlijk zeer zou moeten stinken / indien men 'er de dode ligchamen liet verrotten die 'er in de ope vakken waren / zo als de Bisschop van Salisburi zig inbeeldde. Maar dezelve onderzoekende / vond ik dat ieder van die vakken vervult was / zo haast a's men 'er het Lijk ingezet had. Want aan de mond van yder vak vind men altijd de Rots met kloven uitgehouwen om 'er een plank of marmer op te zetten dieze sluiten moest. Ik geloof dat ik 'er geen een zag of daar hing nog mortel aan. In eenige vond ik stukken van tichels die niet net op de kloof pasten / en in anderen zag ik een kleine muur van tichels / dewelke dikwils een vierde part van het vak vervulde / zijnde de overige gebroken.

Het schijnt of 'er aan het dekzel van het Graf van St. Proculus een soort van ingeleid werk geweest is / zijnde nog aan 't eene end verscheide kleine stukken marmer op die wijze geschikt. Het is waarschijnlijk dat de Grafsteden meer of minder versiert wierden naar de kwaliteit van den overleden. Het is waarlijk te verwonderen aldaar

zulk

zulk een groot getal ledige bakken te vinden / en ik kan my niet verbeelden / dat iemand de moeite genomen zou hebben om dezelve ledig te maken als alleen om 'er een ingebeelde schat in te vinden. De meeste Schryvers klagen over de onachtzaamheid van den Bisschop van Salisburi in 't geen hy van verscheide Oudheden van de Baay van Pouzzolo zegt / en ik kan my niet inbeelden uit wat Schryver hy getrokken heeft / dat die gantsche Baay eertyds een schuilplaats van de Romeinen / gedurende de hitte van den zomer geweest is. Want het is buiten twyffel de heetste plaats van Italien wegens de heete Baden, en zwavelagtige velden die gestadig rook in de gantsche nabuurschap uitwerpen. Bayes 't welk het grootste gedeelte van de Baay besloeg / was zekerlyk een schuilplaats voor de oude Romeinen gedurende de winter / als zynde het bekwaamste saizoen om zig van de Bajani Solis en van Mollis Lucrinus te bedienen. Gelyk in tegendeel Tibur, Tusculum, Præneste, Alba, Caïeta, Mons Circejus, Anxur en diergelyke bergen en uitsteken in zee / hun schuilplaatsen waren gedurende de hitte van den zomer.

Dum nos blanda tenent jucundi Stagna Lucrini,
Et quæ pumiceis fontibus antra calent,
Tu colis Argivi regnum Faustine coloni,
Quo te bis decimus ducit ab urbe lapis.
Harrida sed fervent Nemeæi pectora monstri;
Nec satis est Baias igne calere suo.
Ergo sacri fontes, & littora sacra valete,
Nympharum pariter, Nereidumque domus:
Herculeos colles gelidâ vos vincite brumâ,
Nunc Tiburtinis cedite frigoribus.

Mar. L. I. Ep. 116.

Men vind omtrent Napels zo veel natuurlyke als konstige fraaigheden. Ik zal de eerste zo aanhalen als ik de anderen gedaan heb / zonder van haar gelegentheid te spreken. De spelonk van den hont is vermaart wegens de kwaadaardige en stinkende dampen die tot een voet hoog boven de aarde dryven. Zie hier de proeven die men'er gemeenlyk van neemt. Men neemt een hond / en houd hem de neus in de de damp; hy sterft in een ogenblik / en zo men hem weer in de lugt brengt / komt hy wel haast tot zig zelve / of het leven moest'er t'eenemaal uit zyn. Als een flambouw in die damp gehouden werd gaat ze ten eersten uit. Een pistool kan'er niet los gaan. Ik kloofde een riet door / en deed in de pyp een loopje buskruid / zo dat het eene eind boven de damp was / en het overige binnen; maar had ik de uitwaassemirg sterk genoeg bevonden om te beletten dat het

pistool los ging / en om een aangestoke flambouw uit te doven / vond ikze echter niet sterk genoeg om te beletten dat het hele loopje busskruid van het eene end tot het ander opvloog. Ik herhaalde dat proefstuk twee of drie reizen om te zien of ik de damp t'eenemaal kon te niet doen; 't welk my zo verre gelukte / dat men 'er zonder moeite of zwarigheid een pistool kon afschieten. Ik merkte aan hoe lang het voor den hond aanliep om te sterven / of weer tot zig zelf te komen / en ik vond daar geen gevoelig onderscheid in. Een Adder stond de damp uit / negen minuten voor de eerste maal dat wyze daar in zetteden / en tien voor de twede. Toen wyze de eerstemaal weer opvatteden / trokze zo een menigte lugts in haare longpypen / en zwol zodanig / datze tweemaal grooter was als te voren. En misschien is het daar door datze de tweede maal langer leefde. Doctor Gonnor heeft in een Academie van Romen / over het onderwerp van deze spelonk eene Redevoering gedaan / en hy heeftze zedert in Engeland laten drukken. Hy schryft de dood van de dieren / en het uitgaan van het ligt toe / aan de uitzetting van de lugt / veroorzaakt door de hitte en een geweldige uitwerping van rook. Maar hoe is het mogelyk dat de rook hoe groot die ook is / de perssing van de geheele Atmosphera zou kunnen wederstaan? En wat aangaat de hitte / dezelve is niet opmerkelyk. Het zy hoe het wil / om my nog meer te voldoen / zettede ik een zeer dun flesje met wasch wel toegestopt in de rook van de damp / het zou zekerlyk geborsten hebben in een lugt die genoegzaam uitgezet was om een hond te doden of een flambauw uit te doven; maar daar kwam niet af. Eindelyk / om nog alle zwarigheid weg te nemen / leende ik een Barometer / en maakte die zodanig vast in de spelonk / dat de kloot t'eenemaal bedekt was met de damp / maar zy bleef 'er een half uur / zonder dat ik het kwikzilver zag dalen. Men onderstelt doorgaans dat die damp van zwavel is / maar ik zie geen de minste reden tot die onderstelling; wanneer men 'er de hand in steekt / haalt men ze daar uit zonder dat 'er eenige reuk aan blyft. Hebbende een heel paket brandende zwavelstokken in de damp gestoken / gingenze altemaal uit in een ogenblik / als of menze in 't water gedompelt had. Het zy hoe het wil met de compositie van die damp / onderstellende datze leemagtig en slymerende is / geloof ik dat zulks genoeg zal zyn om de verschynzels van de spelonk uit te leggen. Aan de eene zyde maaktze de olyagtigheid dik en onbekwaam om na boven te ryzen / en de hitte van het Aardryk juist sterk genoeg omze in beweging te brengen en tot die hoogte op te houden; anderzins zou'er meer kragt en hitte moeten wezen / om de damp te doen ontbinden en verdwynen. Zy zal te dik zyn om de longpypen gedurende eenige tyd in beweging te houden / en de dieren zullen 'er eerder of later

sterven

sterven na dat haar bloet langzamer of rasser omloopt. Het vuur zal 'er niet langer in leven als in 't water / want de damp zig op dezelve wijs rondom de vlam omslaande / verhindertze de lugt of alle ander voedsel om 'er by te komen. De delen daar van zyn meer gebonden als die der vogten / en uit dien hoofde / vasthoudende genoeg om de brand niet te stuiten die eens aan het loopje buskruid gekomen is / daarom konnenze door het herhalen van dat proefstuk t'eenemaal gebroken en te niet gedaan werden. Daar is een olyagtige en slijmerige damp die uit de bovenste druiven uitwaassemt / als ze in de kuip uitgeperst werden / en die het ligt dat men 'er in doet / uitdooft / en misschien ook datze de zwakste dieren den adem zou benemen / indien men 'er de proef van nam.

Het zou oneindig zyn de verscheide Baden te tellen die men vind in een Land dat zo vol zwavel is. Daar zyn weinig dieptens die niet een byzondere hebben / en daar zyn verscheide Schrijvers van Reizen dewelke meenen dat 'er in die baden een koude damp is die zig van de grond opgeeft / en de gene verkoelt die 'er in bukken Het is waar dat de hitte / daar veel verdraaglijker is als men bukt / als wanneer men overeind staat / om dat de rook van de zwavel / zig in de holte van de Boog by een trekkende / zy daar veel dikker en heter als om laag is. De Meeren van Agnano, Averno en Lucrin, hebben niet zonderlings. De nieuwe Berg wierd onder de voet geworpen door een uitwerping van vuur / dewelke gebeurde ter plaatse daar de berg nu is / en niet drie mijlen daar van daan / zo als het de Bisschop van Salisbury verhaalt. Die zwavel poel is zeer wonderlijk voor de gene die de Berg Vesuvius niet gezien hebben; maar daar is niets nog rondom Napels nog in eenige andere plaats van Italien dat onze verwondering zo waardig is als die Berg. Ik moet bekennen dat het denkbeelt dat ik 'er van hadde / de dadelijkheid niet beantwoorde dat is gezegt het gene ik op de plaats zelfs zag / en zo aanstonts zal vermelden.

De Berg legt omtrent zes Engelsche mijlen van Napels, hoewelze wegens haar hoogte aan de gene dieze van de zijde van de stad zien veel dichter schijnt. Zo als wy 'er na toe gingen / trokken wy over een der rivieren van brandende stoffe / die 'er onlangs was uitgeworpen. Op een zekere distantie daar van daan / komtze voor als een nieuw beploegt land; maar in 't naderen ziet men als een lange hoop van afgebroke kluiten de eene op den anderen. Daar zyn oneindig veel holligheden en tusschenwijdtens onder de verscheide brokken / zo dat de oppervlakte daar van t'eenemaal gebroken is. Somtijds is 'er een grote brok als een rots boven op het overige. Dan tijds legt de heele hoop in een soort van Canaal / en op andere plaatzen / heeft hy niets dat gelijk is met de Banken om die te bepalen /

 dog

dog hy verheft zig vier of vijf voeten/ zonder zig aan de eene of de andere kant uit te breiden. Dit neem ik voor een klaar bewijs/ dat die Rivieren niet waren zo als menze in 't algemeen vertoont / dat is gezegt als zo veel vloeden van etteragtige en vloeyende stoffe / want hoe zou een vocht dat allengskens hard geworden is / stil konnen staan en zulk eene ongelijke Oppervlakte maken ? Zo het Meer maar een vermenging was van verscheide ligchamen en t'eenemaal gesmolten/ zoudenze een korst gemaakt hebben / gelijk wy zien dat het Scorium of schuim der Metalen zig altijd tot een vaste klomp by een vergadert / hoewel wy zien dat het uit duizent hoekige deeltjes bestaat. Daarom zou ik geloven dat die overgrote en zware klompen die de een op de andere leggen als by geval by een geworpen / stijf gebleven en niet gesmolten zijnde/ op de gesmolte stoffe drijven/ als zware ysschorssen in een Rivier / en dat na mate dat het vuur en de koking verminderden / deselve zich hebben te zamen gevoegt / zo veel als hare ongelijke figuren zulks toelieten / en datze door dat middel zig tot een berg van zulk een vreemde en hobbelige gedaante opgehoopt hebben / als wy die hedendaags zien / zijnde de gesmolte stoffe onder op de grond en buiten 't gezigt. Eenige tijd na dat wy de overstroming van die rivier verlaten hadden / kwamen wy aan de voet van den Berg / en het was niet zonder grote moeite dat wy boven op den top kwamen. Hy is aan alle kanten met een soort van gebrande aarde / zeer droog en geheel fijn / als ofze gezift was / bedekt. Zy is zeer heet onder de voeten en gemengt met uitgebrande smeekoolen en verscheide gebrande steenen / die nu en dan uitgeworpen zyn. In 't voortgaan zakt men byna een voet diep in de aarde / ieder stap die men doet in 't opklimmen / deinst men de helft te rugge. Toen wy boven op den berg gekomen waren/ vonden wy dat de kruin een ruime vlakte/ geheel bloot was / op verscheide plaatsen een zwavelagtige rook opgevende / en na allen schijn door het vuur ondermijnt / wy besloten datze hol was / door het gedruis datze onder de voeten maakt. Midden in dat pleyn is een hoge berg / hebbende de gedaante van een suikerbroot / zo steil oplopende / dat men'er nog op nog af zou kunnen gaan / indienze niet was van een gepulverizeerde aarde zo als ik reets gezegt heb. De lucht van die plaats moet vol salpeter zyn / 't welk blijkt aan de vlakken waar mede de zijden van den berg bezaait zyn / en alwaar men weinig steenen vind / die daar door van boven niet t'eenemaal wit geworden zyn. Wy kwamen met veel moeite op den top van dien berg / midden in dewelke wy de mond van Vesuvius zagen. Zy is aan alle kanten afhellende / heeft hondert roeden diepte / naar mijn gissing / en drie of vier hondert middellijns / want zy vertoont zich t'eenemaal rond. Die overgroote hollig-

holligheid is gemeenlijk met rook vervult / dog door middel van een gunstige wind hadden wy 'er een klaar en duidelijk gezigt van. De zijden zyn vol witte / roode en geele vlakken / en men ziet 'er verscheide rotzen die van enkel zwavel schijnen te zyn. De grond is t'eenemaal gesloten / en alhoewel wy van zeer naby toezagen / bespeurden wy niets dat naar een opening geleek / komende de rook uit vele onzigtbare kloven voort. Het midden zelf was van vast land / 't welk wy besloten uit de steenen die wy 'er in wierpen / en ik twijffel niet of men zou 'er toen hebben kunnen overgaan en aan de andere zijde met zeer weinig gevaar opgeklommen hebben / ten ware dat 'er wind op gekomen was. In de laatste uitwerpingen geleek die grote holligheid wel een ruime ketel met kokende stoffe vervult / dewelke aan verscheide kanten overlopende / langs den berg afliep en de vyf hier boven gemelde Rivieren uitmaakte. Na mate dat de hitte verminderde / zakte die gloeyende stoffe in de ingewanden van den berg; en dewijlze zeer langzaam te gronde ging hadze de tijd om zich te zamen te binden en de gront te maken 't welk het dekzel is van dat wreesselijk gewelfzel dat beneden is. Het is waarschijnlijk dat de eerste uitwerping of aardbeving die gantsche grond zal verbrijzelen / en dierhalven de oppervlakte en schikking van die plaats geheel veranderen. Die gantsche Berg in de gedaante van een suikerbroot / is op verscheide zijden en allengskens zo geworden / door de ongelooffelijke menigte van aarde en uitgebrande smeekolen die van boven door de middelste opening ingeworpen zyn / zo datze by ieder uitwerping groter werd / de assche altijd door de zijden vallende / gelijk 't zand in een zandloper. Een Napolitaans Edelman zeide my datze in zyn tijd vier en twintig voeten in dikte aangewonnen had. Ik twijffel niet ofze zal met der tijd de gantsche vlakte overdekken en maar een berg maken met de gene daarze nu op staat.

Langs de zee / niet verre van de voet van dien Berg / vind men zomtijds een welriekende Olye die zeer duur is en tot een dierbare parfuim verstrekt. Wanneerze zig opgeeft / ziet men de oppervlakte van de zee t'eenemaal met waterblaasjes bedekt. Men scheptze op als schuim die men vervolgens in schepen doet en daar na in aarde vaten afzondert. Men zeide my dat die nooit opwelden als by stil weer. Maar misschien dat de ontroering van het water belet dat menze op andere tijden ontdekt.

In 't aanhalen der natuurlijke frayigheden van Napels , kan ik my niet onthouden om gewag te maken van de wijze hoe dat zig de stad van sneeuw voorziet / waar van men zig hier in plaats van ys bedient / om dat men meent datze de liqueurs of vogten eerder verkoelt en stremt. Alle jaren werd 'er een grote kwantiteit van vertiert. Men drinkt daar zeer weinig liqueurs, zelfs geen wa-

ter/ zonder dezelve te koelen. Ieder een gebruiktze/ van de grootste af tot de kleinste / zo dat schaarsheid van sneeuw te Napels een beroerte zou veroorzaken / gelijk elders een duurte van koorn of levensmiddelen zou doen. Om dit voor te komen / heeft 'er de Koning de Privilegie van verkogt aan zommige menschen/ die verpligt zyn een heel jaar door de stad daar mee te verzorgen/ tegen zo veel het pond. Omtrent achtien mijlen daar van daan is een groote berg / daar men expressselijk vele hollen gemaakt heeft: En in zeker saizoen van 't jaar / gebruikt men een groot getal arme luiden die grote sneeuwballen rollen / die men wel in malkander kneed / en in een plaats bergt daar geen zon komt. In die sneeuwbakken snijd men een menigte klompen na dat menze nodig heeft / en men zendze op ezels tot aan de zee / van waar menze op schuiten na de stad brengt / alwaarze in verscheide winkels voor een gezetten prijs verkocht werd. Wanneer de Banditen hunne verwoestingen in dit Rijk aanrechten / hebbenze de pagters van de sneeuw dikwils onder contributie gezet/ dreigende haare magazijnen te vernielen/ zoze niet ten eersten betaalden/ 't welk zy / zo men zegt / ligtelijk zouden hebben kunnen doen / met eenige vaten oly daar in te werpen.

Het zou te lang vallen alhier ter neer te stellen alle Beschrijvingen die de Latijnsche Poeëten gemaakt hebben van de verscheide plaatsen van welke ik in dit Kapittel gemelt heb. Daarom zal ik het zelve eindigen met een generale kaart die Silius Italicus ons van die grote Baay van Napels gegeven heeft. De plaatsen daar hy van spreekt/ staan op een en dezelve uitzigt / en zo ik 'er eenige overgeslagen heb/ is het om dat ikze weer aanhalen zal / in de tocht van Napels op Romen, over zee.

——— Docet ille tepentes
Baya. *Unde ferant nomen Bajæ, comitemque dedisse*
Dulchiæ puppis stagno sua nomina monstrat.
Meer Lucrin. *At hic Lucrino mansisse vocabula qnondam*
Coregri memorat, medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter, quá dispulit æquor
Amphitrioni ades armenti vector Iberi
Ille Olim populis dictum styga nomine Verso
Meer van Averna. *Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum,*
Tum tristi nemore atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffusr virus cælo, Stygiaque per urbes
Relligione sacer, sævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus, fama est Acherontis ad undas
Rode zee. *Pandere iter, cæcas stagnante voragine fauces*

Laxat

Laxat & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Juxta caligante situ longumque per ævum
Infernis pressas nebulis pallente sub umbrâ
Cymmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis: tum sulphure & igne
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos Spelonk van de Sybil.
Ostendant: tellus atro exundante vapore
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
Æstuat & Stygios exhalat in aëre flatus, De Velden van de zwavelput.
Parturit, & tremulis metuendum exibilat antris,
Interdumque cavas luctatus rumpere sedes,
Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, lacerataque viscera terræ
Mandit, & exesos labefactat murmure montes.
Tradunt Herculeâ prostratos mole Gigantes
Tellurem injectam quatere, & spiramine anhelo
Torreri late campos, quotiesque minatur Het Eiland Ischia.
Rumpere compagem impositam, expallescere cœlum.
Apparet procul Inarime, quæ turbine nigro
Fumantem premit Japetum, flammasque rebelli De Berg Vesuvius.
Ore ejectantem, & si quando evadere detur
Bella Jovi rursus superisque iterare volentem. De Kaap van Misena by 't graf van Agrippina.
Monstrantur Veseva juga, atque in vertice Summo
Depasti flammis scopuli, fractusque ruinâ
Mons circum, atque Ætnæ fatis certantia Saxa.
Nec non Misenum servantem Idæa sepulchro
Nomina, & Herculeos videt ipso littore Baulos. L. 12

HET EYLAND CAPREA.

Ynde te Napels langer gebleven als ik voorgenomen had/ kon ik my egter niet onthouden van een kleine reis na 't Eiland Caprea te doen/ om dat het de vertrekplaats van Augustus, en de residentie van Tiberius gedurende verscheide jaren geweest is. Dat Eiland heeft in lengte vier mijlen van het Oosten tot het Westen en omtrent een in de breedte. Het westelijk gedeelte gedurende de lengte van omtrent twee mijlen/ is niets dan een gestadige

Rots ongelooffelijk hoog en t'eenemaal ongenaakbaar / zijnde op den oever van de zee. De grootste stad van het Eiland die genaamt werd Anno-Caprea, is 'er evenwel opgebouwt / en op verscheide plaatsen is het een zeer vrugtbare Landsdouwe. Het Oostelijke einde verheft zig met steilten die byna zo hoog / maar niet zo lang zyn als die van het Westers gedeelte. Tusschen die bergen ten Oosten en ten Westen is een kleine valey die door het Eiland loopt / en het aangenaamste stuk lands uitlevert dat ik van mijn leven gezien heb. Het is met Wijngaarden / Vijge / Orange / Olijf / en Mirtebomen beplant / benevens zeer schone Korenvelden / 't welk het aangenaamste Landschapje verschaft dat men zig kan verbeelden / als men het van de naburige bergen bezigtigt. Hier heeft men de stad Caprea met het Paleis van den Bisschop en twee of drie Kloosters. Midden in die valley verheft zig een berg / waarschijnlijk ten tijde van Tiberius met Gebouwen bedekt. Men ziet'er nog verscheide overblijfzels van / op 't afhangen van den berg / en rondtom de top vind men twee of drie donkere Galderyen / laag en met metzelwerk overdekt / maar tegenwoordig is 'er niet als gras op. Ik trad'er in een die hondert voeten lang is. Alzo eenige boeren in de zijden van dien Berg groeven / bemerkte ik dat het gene ik in't eerst voor vast aangezien had / niet anders waren als hopen van tichelstenen en andere puin / bedekt met een zekere groene huid. Maar het merkwaardigste overblijfzel is dat aan het einde van de Kaap in 't Oosten legt / daar nog eenige vertrekken zyn / zeer hoog / met boogen boven op. Ik heb geen overblijfzels van oude Romeinsche gebouwen gezien welkers dak niet verwelft of Boogsgewijs geweest is. De kamers daar ik van spreek zyn zeer diep in de aarde / en hebben niets dat na vensters of schoorstenen gelijkt / 't welk my doet geloven dat het eertijds / of plaatsen om zig te baden / of waterbakken geweest zyn.

Daar is een oude Kluizenaar die tegenwoordig onder de puinhopen van dat Paleis woont. Hy had zedert eenige jaren zyn Cameraat verloren die in een kolk gevallen was. Hy zey my datze Medailles en lode buizen in 't graven onder de puin / gevonden hadden / en noch maar twintig jaren geleden een onderaartsche gevloerde weg / lopende van de top des bergs tot aan den oever van de zee 't welk my door een Edelman van het Eiland bevestigt wierd.

Van deze kant heeft men een schoone en verwonderenswaardige perspective. Aan de andere kant is een ruime zee die zig verder uitstrekt als het gezigt kan bereiken. Regt over is de Kaap van Surrentum, vlak aan de overkant is de gantsche omtrek van de Baay van Napels. Volgens Tacitus, was die Perspectijf veel aangenamer voor 't branden van de Vesuvius. Het is waarschijnlijk dat die berg / die na de eerste uitwerping als een grote hoop assche voorkwam /

ten

ten tyde van Tiberius met Bosschen en Wyngaarden beschaduwt was. Ik meen dat het puntdigt van Martialis hier tot een glosse op Tacitus kan verstrekken.

Hic est pampineis viridis Vesuvius umbris,
Presserat hic madidos nobilis uva lacus.
Hæc juga quam Nisæ colles plus Bacchus amavit:
Hoc nuper Satyri monte dedere choros.
Hæc Veneris sedes, Lacedemone gratior illi;
Hic locus Herculeo nomine clarus erat.
Cuncta jacent flammis & tristi mersa favillâ:
Nec superi vellent hoc licuisse sibi.

L. 2. Ep. 105.

Dit gezigt was zekerlyk veel aangenamer, wanneer de gantsche Baay met Gebouwen omringt was. Dit deedze schynen als een lange stad, voor de genen dieze op een zekere afstand aanzagen. Aan beide zyden van die vrugtbare Valey daar ik reets gewag van gemaakt heb, en op den oever is een soort van aarde, dewelke schynt het fondament van een Paleis geweest te zyn, ten ware wy onderstelden dat het de vuurbaken van Caprea waren, het welk Statius wanneer hy zyn vrouw nodigt om zig na Napels te begeven, in zyn Gedicht opmerkt, het welk ik voor het natuurlykste onder de Silvæ aanneem.

Nec desunt variæ circum oblectamina vitæ,
Sive Vaporiferas, blandissima littora, Bajas,
Enthea fatidicæ seu visere tecta Sibyllæ,
Dulce sit, Iliacoque jugum memorabile remo:
Seu tibi Bacchei vineta madentia Gauri,
Teleboumque domos, trepidis ubi dulcia nautis
Lumina noctivagæ tollit Pharus æmula lunæ
Caraque non molli juga Surrentina Lyæo.

L. 3.

Voor eenige jaren wiert in 't roeren van de aarde in Anno- Caprea, een beelt en een kostelyke vloer gevonden, men ziet nog in de gebouwen van die bergen, de tekenen van verscheide trappen, langs welke de Ouden gewoon waren daar op te klimmen. Het gantsche Eiland is zo ongelyk, dat 'er zeer weinig vermaak buiten de huizen te halen was. Maar de reden waarom Tiberius zig daar geern ophielt, was dat de lugt gezond is, warm in de winter, en koel in de zomer, behalven de ongenaakbare kusten, dewelke doorgaans zo

steil aflopen dat men met een hand vol volks een magtig leger zou kunnen afweren.

Men behoeft niet te twijffelen of Tiberius had verscheide verblijfplaatsen in het Eiland Caprea, na dat de saizoenen van 't jaar en deszelfs verscheide plaizieren zulks vereisten. Suetonius zegt van die Keizer / *duodecim villas totidem nominibus ornavit.* Het is waarschijnlijk dat het gantsche Eiland vol van gemakkelijke opgangen was / bedekt met Paleizen en met Bosschen en tuinen verciert / zo veel als de gelegentheid van de plaats toeliet.

De onderaardsche werken waren de wonderbaarlijkste. De Rotzen waren altemaal ondermijnt in de gedaante van grote wegen / spelonken / galderyen / Baden en verscheide schuilplaatsen / die met de beestachtige plaizieren van den Keizer over een kwamen. Men zou reden hebben om zig te verwonderen dat 'er zo weinig overblijfzels te zien zyn van de menigte van werken die men eertijds in dat Eiland vond / indien men ons niet gezegt had / dat na de dood van Tiberius, de Romeinen aldaar een leger van boeren na toe zonden / enkel om 'er de Gebouwen van-onder de voet te halen / en de sieraden te vernielen.

In het rondom-varen van Caprea ter zee / zagen wy verscheide perspectiven van onbeklimmelijke rotzen en steiltens dewelke op verscheide plaatsen ter hoogte van een halve mijl lijnrecht uitstaken. Aan de voet zyn holen en spelonken die door de baren gemaakt zyn / welke zig gestadig tegens die Rotzen verbrijzelen. Ik trad in de eene die de Inwoonders noemen Grotto Oscure en na dat mijn oogen wat tot haar zelve gekomen waren / kon ik 'er bescheidentlijk alle delen van zien door middel van 't licht 't welk daar op weder gekaatst werd door de beweging der baren en de oppervlakte van het water. De opening daar van is laag en smal; maar na mate dat men dieper ingaat / opent zig de spelonk aan beide de kanten en maakt een ovaal figuur van 50 roeden van het eene eind tot het ander / zo als men ons gezegt heeft; want daar zou gevaar in gestoken hebben om ze te meten.

Uit het gantsche Gewelfzel distilleert een koel water 't welk op ons zo sterk en zo ras neder viel als de eerste droppelen van een stortregen. De Inwoonders en Napolitanen die van de spelonken van Tiberius hebben horen spreken / menen dat deze een daar van is / maar verscheide redenen doen blijken dat ze natuurlijk is. Want behalven het geringe gebruik dat men bezeffen kan van een zo donkere spelonk / en haare ziltige wateren / is 'er geen een teken van een beitel; de kanten zyn van een weekagtige steen die men gemakkelijk tot gruis kan brengen. Daar en boven ziet men verscheide diergelijke holligheden in de Rotzen ingebroken / na datze meer of min in staat

zyn om den indruk van 't water dat 'er tegen aan slaat tegen te gaan.

De Sirenum Scopuli daar Virgilius en Ovidius in de reis van Eneas gewag van maken / zyn niet ver van die spelonk. Het zyn twee of drie spitze rotzen die maar een steenworp van de Zuidzijde van het Eiland leggen / waar tegen de baren / en stormwinden gedurig aanslaan veel heftiger aan de Zuid als aan de Noordzijde van Caprea.

Ik heb reets gezegt dat men dikwils Medailles in dat Eiland vind. Vele van de gene die men noemt Spintræ die Aretinus getrouwlijk gecopieert heeft / zyn hier in de aarde in 't graven gevonden. Ik weet niet dat 'er een Oudheidskender is die daar over geschreven heeft / en ik heb 'er niet van gevonden daar ik dagt dat ik'er het meeste van zien zou / ik wil zeggen in de Editie van Patin met Medailles verrykt. De gene die ik daar over gesproken heb / zyn van gevoelen datze gemaakt wierden om de beestachtigheid van Tiberius te bespotten / hoewel ik my inbeeld datze door zyn order geslagen wierden. Buiten twijffel datze oud zyn en niet groter als een Medaille van de eerste grootte. Aan de eene kant hebbenze eenige ongebonde vinding van die helsche Societeit die Suetonius noemt / *Monstrosi concubitus Repertores*, en aan de andere / de nommer van de Medaille. Ik heb 'er tot twintig toe gezien. Ik kan my niet inbeelden datze gemaakt zyn geweest om den Keizer te bespotten / om dat het spotten op Princen van een nieuwer datum is.

Ik weet 'er maar twee van het hoge Rijk uitgezondert de Spintriæ die 'er van verdagt zyn. De eene is van Marcus Aurelius,

alwaar om de Keizer en Keizerin te vleyen / men op de averechtze zyde gezet heeft de figuur van Venus, Mars liefkozende / en hem van het oorlogen zoekende af te houden.

Vermits de ſtrijdbare Mars over 't oorlog heerſchappy voert, die kwijnende aan eene ongeneeſlijke wonde van liefde, in uwen ſchoot menigwerf ter neêr zijgt.

Lucr. 1. *Boek.*

De Venus heeft het aangezigt van Fauſtina. Haar Minnaar is een naakte Figuur met een ſtormhoed op het hooft/ en de hand op den degen. By ongeluk / brengt zulks te binnen de overgrote liefde van Fauſtina tot een voorvegter / waar door verſcheide menſchen die Medaille voor een bedekt ſchimpſchrift opnemen. Maar behalven dat die gedagte ſtrijdig is met de deftigheid van den Roomſchen Raat / hoe kan men zig inbeelden dat die zo een affront aan de vrou van Marcus Aurelius of aan de moeder van Commodus zou hebben durven doen / of een Keizerin zou hebben willen beledigen die men daar na in 't getal der Goden ſtelde / mitsgaders een Keizer die 's herten luſt van het leger en het volk was. De andere Medaille is van gout/ in 't Kabinet des Konings van Vrankrijk bewaart/ met dit opſchrift/ Gallienæ Auguſtæ, pax ubique. Zy wierd geſlagen ten tijde dat de Vader van den Keizer in ſlaverny was/ en dat het Keizerrijk door verſcheide Pretendenten verſcheurt wierd. Evenwel zo men de vreemde domheid van die Keizer inziet / benevens de grote zorgeloosheid dewelke blijkt in verſcheide uitdrukkingen die wy van hem hebben / zal men heel wel kunnen geloven dat die Medaille door hem uitgevonden was. Wy kunnen verzekert zyn dat indien ſpotterny in de Medailles van de oude Romeinen te pas gekomen was / wy 'er te veel van die zoort zouden hebben / voor al zo men zig te binnen brengt dat 'er dikwils verſcheide Pretendenten na 't Koningrijk/ te gelijk geproclameert wierden / die malkanderen trachtten verhaat te maken / en dat de meeſte hunne vyanden tot opvolgers kregen. De Medailles daar ik gewag van maak / zyn nooit gangbaar gelt geweeſt / maar eerder van de natuur der grote Gedenkpenningen / dewelke na het ſchijnt gemaakt wierden om de ontdekkingen van de ſchandelijke Societeit te vereeuwigen. Suetonius zegt ons dat haare monſtreuſe uitvindingen op verſcheide manieren afgebeelt en in de geheim-vertrekken van den Keizer, bewaart wierden. *Cubicula plurifariam diſpoſita tabellis ac ſigillis laſciviſſimarum picturarum & figurarum adornavit, librisque Elephantidis inſtruxit: ne cui in Operâ edendâ exemplar impetratæ ſchema deeſſet.*

Maar

Maar het gene mijns bedunkens / t'eenemaal buiten twijffel stelt dat die Medailles eerder door order van den Keizer gemaakt wierden als uit schimp / is datze hedendaags daar gevonden werden / alwaar eertijds de vertoonplaats was van deszelfs afschuwelijke dertelheden.

——— *Quem rupes Caprearum tetra latebit.*
Incesto possessa seni? Cl. de 4to. Conf. Hon.

VAN NAPELS. OP *ROMEN* OVER ZEE.

E Napels nam ik een Felouq om my na Romen te begeven / ten einde om niet dezelve dingen tweemaal te zien / en om gelegentheid te hebben verscheide andere te bezigtigen / daar onze Reizigers geen gewag van maken. Gelijk Horatius in mijn reis van Romen op Napels my de weg wees / had ik ook het vermaak mijn reis van Napels op Romen door Virgilius beschreven te zien. Het is zekerlijk veel gemakkelijker aldaar te ontdekken den weg die Eneas nam / als in Horatius; om dat Virgilius dezelve uitbeelt door Kapen / Eylanden en andere natuurlijke omstandigheden; de verandering zo zeer niet onderworpen / als de steden en kunstwerken. De Berg Pausylippus verschaft een schoon gezigt aan de gene die daar door reizen. Zeer dicht daar by / is het klein Eiland van Nesida met verscheide Plantagies bedekt / dewelke zich de een boven de andere in zulk een fraaye order verheffen / dat het gantsche

sche Eiland als een Tuin terras wijze gemaakt/ voorkomt / het heeft twee kleine havens/ en werd tegenwoordig niet meer geplaagt van die kwaadaardige dampen daar Lucanus van spreekt.

—— Tali spiramine Nesis
Emittit Stygium nebulosis Aëra saxis. L. 6.

Van Nesida kwamen wy aan Kaap Miseno. Aan het einde van die Kaap is een lange opening/ die vergroot en in de tegenwoordige staat gestelt wierd / door Agrippa die'er de grote haven van de Romeinsche vloot van maakte / dewelke in de Middellandsche zee diende / gelijk die van Ravenna was voor de schepen die na de Adriatische zee en de Archipel geschikt waren. Het hoogste einde van die Kaap geeft zig op in de gedaante van een graf/ als men die van de landzijde ziet / 't welk misschien Virgilius aanleiding gegeven heeft om Misenus daar boven op te begraven. Ik heb een deftig Italiaansch Auteur gezien die een groot boek over de Campagnia felice gemaakt heeft / en op de beschrijving van die berg besluit/ datze Aëris mons genaamt wierd / eer dat Misenus haar zyn naam gegeven had.

Maar dees godvruchte Vorst Eneas boude voort
Den man een heerlijk graf, hangt 's mans trompet en wapen
En gordel aan den berg; die, daar zyn asch blyft slapen,
Noch hedensdaags Miseen genoemt wert naar zyn naam,
En in der eeuwigheid vermaart blyft door zyn faam.
Virg. Eneas 6de Boek.

Men kan nog eenige overblijfzels van het oude Misenum zien; maar de opmerkelijkste Oudheid van die plaats bestaat in eenige uitgeholde galderyen in de Rots / en die veel ruimer als de Piscena mirabilis zyn ; eenige willen dat het een waterbak geweest is; maar anderen met meer waarschijnlijkheid onderstellen datze de Badstoven van Nero uitmaakten. Ik sliep de eerste nagt in het Eiland Procita, dat tamelijk wel bebouwt is / en omtrent vier duizend Inwoonders bevat / dewelke alle Vassallen van den Marqnis del Vasto zyn.

Procita Eiland.

Ischia Eiland

Den volgenden dag ging ik het Eiland Ischia zien/ dat verder in zee is. De oude Poëeten noemen het Inarimé, en stellen Typheus daar beneden / uit hoofde van haar vurige Volcanen. Het is by de drie hondert jaren geleden dat'er geen uitwerping geschiet is. De laatste was zeer schrikkelijk en vernielde een gantsche stad. Tegenwoordig ziet men 'er weinig tekenen van een onderaardsch vuur; want het

het aardrijk is koud en met gras en heesters bedekt/ alwaar de Rotzen zulks toelaten. Het is waar dat 'er hier en daar verscheide reten zyn daar rook uit komt; maar het is waarschijnlijk dat zulks uit de warme bronnen komt die de verscheide Baden met water verzorgen/ daar dat Eiland zeer wel van voorzien is. Ik zag by een van die luchtgaten/ een stuk lands met Mirten beplant/ dewelke in de rook en gestadige vochtigheid van die dampen egter nog bloeyen. Aan het Zuiden van Ischia is een Meer dat omtrent drie vierendeel mijls in zyn middellijn heeft / zijnde van de zee afgescheiden door een klein stuk Lands. Het was eertijds eene Haven voor de Romeinen. Aan het Noorden van dat Eiland legt de stad en Kasteel op een zeer hoge Rots / van het ligchaam van het Eiland afgezondert / en van alle kanten ongenaakbaar voor de vyanden. Dat Eiland is breder maar voller van Rotzen en onvrugtbaarder als dat van Procita. Virgilius maaltze beide af / als waggelende op het instorten van een gedeelte der steene sluis van Baya die 'er eenige mijlen van daan lag.

Als eer te Baien, op het vochte Eubeesche strant
Een steenen hooft, met kragt geweldig fel gekant
En opgeworpen voor de zee, vervalt te mortel,
In 't storten met zich sleept wat vast is aan den wortel;
Tot dat het, gantsch gesloopt, zich in het wadde zet,
En met de baren mengt, daar uit den gront van 't bed
Des waters 't zwarte zant naar boven op komt wellen;
Inarime en het hoog Prochyte zich ontstellen
Dat harde dekbed, door bevel van 't hemels huis,
Den reus op 't lyf gelegt, moet davren van 't gedruis.

Virg. Eneas 9de Boek.

Ik weet niet waarom Virgilius in die schone gelijkenis de bynaam van alta aan Procyta gegeven heeft; want het is niet hoog in zich zelven / maar veel lager als Ischia, en alle uitstekende hoeken lands daar omtrent. Ik zou geloven/ dat Alta adverbialiter by tremit gevoegt is / zo maar Virgilius zig van zo een dubbelzinnige Syntaxis had kunnen bedienen. Ik kan my niet onthouden van hier ter neer te stellen de verminkte nabootzing die Silius Italicus van de voorgaande passagie gemaakt heeft.

Haud aliter structo Tyrrhena ad littora Saxo,
Pugnatura fretis subter cæcisque procellis
Pila immane sonans, impingitur ardua ponto;
Immugit Nereus, divisaque cærula pulsu
Illisum accipiunt irata sub æquora montem. L. 4.

De volgende dag ging ik na Cumes langs een zeer gemakkelijk pad, dicht aan de dode zee en de Elizesche Velden. Wy vonden op weg een menigte overblijfzelfs van Graven en andere oude Gebouwen. Cumes is tegenwoordig t'eenemaal van Inwoonders ontbloot, zo is het zedert de tijd van Lucanus verandert, indien het Gedicht aan Piso van hem is.

——— Acidaliâ quæ condidit Alite muros
Euboicam referens facunda Neapolis urbem.

Men laat hier de overblijfzels van Apollos Tempel zien, die alle Schryvers over de Oudheden van die plaats onderstellen dezelve geweest te zyn, die Virgilius in zyn zesde boek van Eneas beschrijft, als door Dedalus gebouwt, onderstellende ook dat de Historie zelfs daar Virgilius te dier plaats gewag van maakt, waarlijk op de voorgevel van dien Tempel is uitgehouwen geweest.

———— Dedaal, die hier belandde,
Wijd Febus Godheid als een dankbare offerhande
Het roeituig van zyn pluim, en boude in Febus naam
Heel groote Kerken, hem ter eere, en zulk een faam.
Men zag Androgeus op deze Kerrekdeuren
Gedood, en hoe bedrukt d'Atheners jaarlijks treuren,
Met zeven Lyken van hun zoonen, en ten zoen,
Den opgelegden tol uit dwang en noot voldoen
De lotbus staat gereet met d'uitgetrokke loten.
Virg. Eneas 6de Boek.

Behalven meer onderaardsche werken, is hier ook het begin van een passagie, dewelke omtrent 50 roeden van den ingang verstopt is door de aarde die 'er in gezakt is. Men wil dat het de andere ingang van het hol der Sibylle is. Zy is op dezelve linie als de ingang by den Avernus. De voorgevel is gelijk die van het Opus Riticulatum, en heeft nog de tekenen van de vertrekken die in de zijden uitgehouwen zyn geweest. Na de menigte fabelen en gissingen die 'er over die spelonk gemaakt zyn, geloof ik dat het zeer waarschijnlijk is datze eertijds bewoont wierd, door menschen die dezelve mogelijk voor een betere schuilplaats tegen de zon aanzagen, als eenig ander Gebouw, of ten minsten, dat 'er zo veel moeite nog kosten niet aan gedaan zyn, als het ingeleit werk en andere werken, die men 'er tegenwoordig aen vind, en die 'er wel in deze laatste Eeuwen, kunnen by gevoegt zyn, na dat menze bekwaam dagt tot de verscheide gebruiken waar toe men die plaats schikte. De Historie der Cimmerianen

merianen zo als Strabo dezelve verhaalt is waarlijk zeer verwart; maar het is wel waarschijnlijk datze eenige waarheid ten gronde heeft. De Beschryving die Homerus van de Cimmerianen doet/ welke hy in die plaatsen stelt/ beantwoord zeer wel de Inwoonders van een zo lange en donkere spelonk.

Kajeta, Voester van Eneas, die uw leven
Hier endigde, gy hebt ons zeekust ook verheven,
Met eenen eeuwigen onsterffelijken naam,
En uwe Grafstêe, zo noch eenige eer en faam
Den overleden volgt, behoud noch haar waardye,
Uw kout gebeent zyn naam in 't groote Hesperye.

Virg. Eneas 7de Boek.

Ik zag te Cayette de marmere Rots die men zegt dat by het sterven van onzen Zaligmaker door een Aardbeving van een spleet. Op de deur van de Kapel die na de spleet geleid/ zyn deze woorden van het Evangelium geschreven; *Ecce terre motus factus est magnus.* Ik geloof dat een iegelijk die die overgroote spleet in zo een hoge rots ziet / en opmerkt met nauwkeurigheid de uitgeboge delen aan de eene kant / met de hollen aan de andere kant over een komen / zig niet zal onthouden zulks als een uitwerking van een aardbeving aan te zien; hoewel ik niet twijffel of zulks is voor de tyd van den Latijnschen Schrijver/ of zedert in duisterder Eeuwen voorgevallen. Want andersints geloof ik dat hy kennis van de zaak zou genomen hebben.

De haven/ stad en de oudheden van die plaats zyn dikwils beschreven geweest.

Vervolgens deden wy Monte Circejo aan/ 't welk Homerus Insula Æneal noemt/ het zy dat het eertijds een Eiland geweest is/ of dat de Grieksche Matrozen het daar voor aanzagen. Het is zeker datze volgens de uitterlijke schijn daar zeer ligtelijk in bedrogen konden werden; want het is een zeer hoge berg/ aan 't vaste land gehegt door een nauwe uitsteк/ die verscheide mylen lang is/ en byna water pas met de oppervlakte van het water. Het einde van die Kaap is vol Rotzen/ en legt zeer bloot voor de baren/ het welk mogelijk de eerste oorsprong van 't gehuil der wolven en 't brullen der leeuwen geweest is/ die zig van daar lieten horen/ waar van ik een levendig denkbeelt had/ want ik wierd genoodzaakt een gantsche nagt aldaar door te brengen. De Beschrijving die Virgilius maakt van de passagie van Æneas langs die kust/ kan nooit genoeg verwondert werden. Men moet wel opmerken hoe dat om van deze

beschryving te vermeerderen/ hy 't gemoet van den Lezer bereid met de plegtigheid van de begraaffenis van Cajetas, en de treurige stilzwijgentheid van de nagt.

Maar als Eneas nu zyn Vaders jaargety,
De ſtaatſie van het graf kerkplichtelijk hier by
Geviert hadde, en de zee en 't weêr raakte aan 't bedaren
Zo ging hy t'zeil, en is de haven uitgevaren.
De nacht viel naulijks, of een labberkoelte rees,
Op 't ryzen van de maan, die hun den zeeweg wees,
En over 't water ſcheen, en flickerde in de vloeden.
Zy gingen ſtrijken by den oever heene, en ſpoedden
Langs Circes zeekuſt, die hier allernaaſt aan leit,
En daar 't gevaarlijk woudt doorgaans met weêrgalm vleit,
Op 't liefelijk gezang van 't hooft der toverinnen,
De ryke dochter van de zonne, die hier binnen
Het trots gewelf, by nacht het ſchietſpoel met haar hand
Door fyne ſcheering ſchiet en Cedre fakkels brand,
Een aangenamen geur, men hoord van hier de leeuwen
Van gramſchap brullen, die te node aan bant, vaſt ſchreeuwen
Heel ſpa, by nacht, en hoe met ſchrickelijk geſchal,
Geborſtelt zwyn en beer vaſt razen in den ſtal
De groote wolf niet raſt van huilen, en van tieren,
De wreede Circe ſchoot hun aan de gryns van dieren,
En ruige huid en muil, en ſchudde eerſt door haar kruit
En toverkracht den ſchijn van 't menſchlijk wezen uit
Neptuin, om dees Godvruchte uitlandige gemoeden
Van Troye, voor gedrocht en ongediert te hoeden,
Te hindren datze, hier gehavent en beſtreên,
Niet zouden, tot hun ramp, dit heilloos ſtrant betreên,
Verleent de vloot voor wint, en heil en ſpoet in 't varen
En voertze, zonder noot, langs barningen en baren.

Virg. Eneas 7. Boek.

Virgilius noemt die Kaap *Ææa Insula Circes* in zyn derde boek van Eneas; maar 't is den Helt en niet de Poeët die spreekt. Dit kan men egter als een gissing opnemen dat hy zelfs die voor een Eiland ten tyde van Eneas aangezien heeft. Wat aangaat die dikke Bosschagien daar Virgilius en Homerus in die fraye Beschryving die Plutarchus en Longinus geroemt hebben gewag van maken / zy zyn voor het merendeel tot bouwland gemaakt zedert dat de Kaap tegenwoordig wiert / hoewel'er verscheide stukken van zyn / waar aan

aan men zien kan dat het land uit de natuur goet is om houtgewas voort te brengen.

De eerste stad daar wy vervolgens aankwamen / was Nettuno, daar wy niets opmerkelijks vonden/ als een zeer grote armoede en traagheid van de Inwoonders. Twee mijlen van daar zyn de overblijfzels van *Antium* die een groot stuk lands beslaan. Daar zyn nog fondamenten van verscheide Gebouwen / en/ het geen in een ondergang altijd het laatst vergaat/ verscheide spelonken en onderaardsche holen van een grote lengte. Men kan de fondamenten der haven van Nero nog zien. Zy was t'eenemaal door konst gemaakt/ en bestont in grote steene sluizen / dieze aan alle kanten omtuinden / uitgezondert daar de schepen inlopen / deszelfs kleinste middellijn was omtrent drie vierendeel mijls. Hoewel het bouwen van die haven zekerlijk onnoemelijke sommen gekost heeft / vinden wy 'er geen eene Medaille van. Ondertusschen zyn 'er van die zelve Keizer met zyn eige naam/ voor de haven van Ostia, hoewel het waarlijk het werk van Claudius deszelfs Voorzaat geweest is. De laatste Paus deed zeer grote kosten / om hier een soort van een kleine haven te maken / en 'er zoet water te brengen ; 't welk een politike streek van de Groot Hertog is geweest/ om zyn Heiligheid af te wenden van het ontwerp dat er in til was om van Civitavecchia een vrye haven te maken. Tusschen *Antium* en *Nettuno* is het Lusthuis van een Cardinaal ; 't is een der fraayste die ik van mijn leven gezien heb ten opzigte van de *Perspectiven*. *Antium* was eertijds vermaart voor een Tempel van de Fortuin. Ieder een bekent dat hier twee Fortuinen aangebeden wierden / het welk Suetonius noemt *Fortunæ Antiates*, en *Martialis Sorores Antii.* Eenige zyn van gevoelen dat door die twee Godinnen / de twee *Nemeses* afgebeelt wierden / waar van de eene vrome lieden beloonde / en de andere de booze strafte. Fabretti en anderen zouden eerder geloven dat men door beide Fortuinen / alleen in 't gemeen verstond de Godin die aan 't Mensdom verdrukkingen toezond / en tot bekragtiging van dat gevoelen/ brengenze by/ een oud Gedenkteken in dezelve plaats gevonden met dit opschrift/ *Fortunæ felici*; 't welk zekerlijk de eene opinie zo wel als de andere kan begunstigen / en ten minsten aantonen datze zig in de algemene zin van haar oppositie niet bedrogen hebben. Ik weet niet dat iemant ooit heeft in acht genomen dat deze dubbelde verrichting der Godin aan de Lierzang die Horatius aan haar heeft opgedragen/ een grote duidelijkheid en veel heerlijkheid byzet. Het gantsche Gedicht is een Gebed aan de Fortuin/ ten einde zy de wapenen van Cesar doe zegepralen / en zyne vyanden vernielen. Zo dat ieder Godin in het gebed van den Poeët haar taak heeft. En wy konnen wel merken dat de aanbidding tusschen de twee Godjeden

den verdeelt is. De eerste regel is zonder onderscheid betrekkelijk tot beide; het geen in cursijf letters staat ziet op de Luk godin, of de Nemesis der goeden, en het overige ziet op de Godin der tegenspoet of de Nemesis van de booze.

O Godin, die het aangename Antium beheerscht, machtig zyt de menschen, uit het stof, in top te verheffen, of trotse triomfen in lyken te veranderen; *de arme lantman smeekt U zeer bekommert, en alle die de Karpatische zee met Bytynische kielen kruissen, bidden u, o Zeegodes, ook aan.* De strenge Dakus, de omzwervende Scyten, en steden, en volken, en het forsse Latium, en de moeders der uitheemsche Koningen, en gepurperde dwingelanden ontzien u. Schop met eenen nydigen voet de staande zuil niet omverre. Laat het te zamen rottende volk, de geenen, die de wapens nedergeleid hebben, niet tot de wapens opruien, en het ryk verwoesten. De felle noot stapt voor u hene, dragende, in hare yzere handen bouten en beitels, en den wreeden klavier met het gesmolten loot. *Hope en zeldzame trou, met wit laken omhangen, eeren u, en weigeren u haar gezelschap niet: hoewel gy een vyandin geworden zijnde, met verwisselden kleede, de machtige huizen verlaat.*

Hor. Lierz. 1. Boek 35. Gez.

Zo wy de uitlegging van de twee Fortuinen voor de dubbelde Nemesis nemen, is het compliment van Cesar des te groter, en de vijfde *stance* is duidelijker als de Uitleggers ze gemeenlijk verklaren. Want, *Clavi, Trabales, Cunes, Uncus, liquidumque plombum*, waren werkelijk in 't gebruik tot strafoeffening der misdadigers.

Na eenig verblijf te Antium, vervolgden wy onze reis tot aan de mond van den Tyber, daar wy niet zonder gevaar inkwamen, want de zee is doorgaans zeer onstuimig in die plaatsen daar de rivier zig uitstort. Het jaargety, het troubel water van de stroom en een menigte van groene bomen die 'er overhangen, brachten my te binnen de aangename afbeelding die 'er Virgilius ons van gegeven heeft toen 'er Eneas inkwam.

——————— Als Eneas voor zich zag,
Van verre, en uit der zee, een bosch met hooge boomen,
Waar door de blonde God des Tybers af komt stroomen,
Met eenen zoeten en genoeghelijken vliet,
En snelle wieling, die veel zants in 't zeeschuim giet.
Men zag 'er vlucht op vlucht en allerhande vogels,
Gewoon rontom de kil en oevers, op hun vlogels

Te

Te zweven, hier de lucht vast streelen met hun zangk,
En wiltzangk, en door 't bosch heen vliegen, vry van dwangk.
De Vorst verheugt, geboodt de makkers voort te wenden,
Te stuuren strandewaart, en voer met zyn bekenden
Den stroom in, van het loof beschaduwt, koel en luw.

Virg. Eneas 7de Boek.

Een halve dag daar na kwamen wy te Romen door een weg dien de Reizigers gemeenlijk bezoeken.

R O M E N.

MEn merkt in 't algemeen aan dat het hedensdaags Romen veertien of vijftien voeten hoger leyt als het aaloude/ volgens de rekening van eenige/ die de eene plaats met de andere vergelijken. De reden hier van is dat de hedendaagsche stad op de puinhopen van de andere gebouwt is. En ik heb dikwils in agt genomen dat overal waar een deel aanzienlijke Gebouwen stonden/ men altijd een hoogte of heuvel vind/ waarschijnlijk van het overblijfzel / of de puin van het verwoeste Gebouw. Behalven deze byzondere reden / kan men nog een andere bybrengen / dewelke op verscheide plaatsen/ die hoogtens veroorzaakt heeft / namentlijk de aarde die van de bergen door hevige stortregens weg gezakt is. Dit blijkt klaar/aan alle de gene die opmerken / hoe verscheide Gebouwen/die naast aan den voet van die bergen leggen/ dieper in de aarde staan als de gene die men boven op den top of in de vlaktens vint; zo dat de oppervlakte van Romen tegenwoordig veel gelijker is als ze eertijds was/ dezelve oorzaak die de laagste landen verhoogde / heeft de hoogste doen inzakken.

Daar zyn te Romen tweederlei oudheden / de eene Christelijke, de andere Heidensche. De eerste hoewel van jonger datum zyn zodanig met fabelen en Legenden belemmert / dat men in 't onderzoeken na dezelve zeer weinig genoegen vind. De anderen geven veel vermaak aan de gene die ze te voren in de oude Schrijvers gezien hebben / want te Romen, kan men nauwlijks een voorwerp zien dat niet eenige passagie van een Poeët / of een Latijnsch Historyschryver te binnen brengt Onder de overblijfzelfs van oud Romen

men blinkt de grootsheid van de Republyk inzonderheid uit / in die werken / die of noodzakelijk of gevoeglijk waren / als by voorbeelt / de grote wegen / waterleidingen / muuren / en Bruggen van de stad. In tegendeel / de pragt van Romen onder de Keizers / ziet men voornamentlyk in de werken die gemaakt waren / eerder uit ydele eere / of tot overdaad / als om eenige nuttigheid of noodzakelijkheid. Zodanig zyn de Baden / Amphitheaters, Renbanen / Grafnaalden / Zuilen / Praalgraven / Zegebogen / want het gene zy tot de waterleidingen voegden / was eerder om hunne Baden te verzorgen / en hunne spiegelgevegten op zee / en om de stad door Fonteinen te verrijken / als om eenige wezentlyke noodzakelijkheid. Deze verscheide overblijfzels zyn zo ampel beschreven door veel Reizigers en andere Schrijvers / inzonderheid door de gene die men vind in de geleerde verzameling van Gronovius. dat het zeer moeylijk is nieuwe ontdekkingen te doen / omtrent een onderwerp dat zo dikwils is afgehandelt. Ondertusschen zijn 'er zo veel opmerkelijke dingen in zo een ruim Velt / dat het byna onmogelijk is omze te overdenken / zonder nieuwe denkbeelden te hebben en zonder verscheide reflexien te maken / of volgens de neiging die iemant heeft / of de voortgang die men in de studien gemaakt heeft.

Onder de Oudheden van Romen is niets dat my meer behaagt heeft als de oude Beelden daar men een ongelooffelijk getal van vind. Het werk is gemeenlijk van het fraaypste dat 'er in zyn soort is. Men staat verstelt / om zo te spreken / leven in het marmer te zien / zo veel als men in de beste en zelfs in de slegtste Beelden ziet. Men heeft het genoegen van de aangezigten / posturen / zwier / en de kleeren der genen te zien die zo veele Eeuwen voor ons geleeft hebben. Daar is een verwonderenswaardige gelijkenis tusschen de Figuren van de Heidensche Godheden en de Beschrijvingen die de Latijnsche Poeten ons daar van gegeven hebben / maar de Figuren konnende als ouder aangezien werden / twijffel ik niet of de oude Poëeten zyn de navolgers van de Griekse Beelthouw kunst geweest / hoewel wy in andere occasien dikwils vinden dat de Beelthouwers haar onderwerpen uit de Poëeten gehaalt heeft / de Laocoon is 'er een al te bekent bewijs van / onder vele anderen die men te Romen vind.

In de stad Aldobrandina zyn de figuren van twee mannen / te zamen worstelende / de eene oud / en de andere jong zijnde / en die waarschijnlijk de Dares en Entellus van Virgilius zyn. Ik zal in 't voorbygaan zeggen dat men 'er in waarnemen kan / de wijze van met leere handschoenen te worstelen / bestaande in verscheide leere riemen in de hand gebonden / zonder iets als een stuk loots aan 't einde / gelijk eenige Oudheidsschrijvers zig zonder gront hebben ingebeelt. Ik twijffel niet of vele plaatsen in de oude Poëeten overeen-

een-komstig zyn met verscheide stukken van de beeldhouw-kunst/ dewelke ten tyde van die Dichters vermaart waren / hoewel men nu ter tyd niet meer daar aan denkt / en dat om die reden/ die plaatsen veel van haar schoonheid verliezen / in het oog van een Lezer dieze niet in haaren regten dag beschouwt zo als de Tydgenoten van den Auteur deden. Ik zal 'er maar een of twee van Juvenalis aanroeren daar zyne Verklaarders geen agt op gegeven hebben. De eerste luid als volgt.

> Veel schijns , ten minsten iets , dier oude kuisheid speurde
> Men by Jupyns gebiet, doch eer Jupyn gebeurde
> Den baart en 't stoppelhair te krullen om den mond.
>
> *Juven. 6de Schimpd.*

Ik geef ieder Lezer in bedenken / of deze veersen niet veel natuurlyker en dieper voorkwamen/ aan een Volk dat dagelyks eenig Beelt van dien God zag / met een dikke baart / gelyk 'er verscheide te Romen zyn / als het aan ons voorkomt die het minste denkbeelt niet van hem hebben / inzonderheid zo wy overdenken dat 'er in dezelve stad een Tempel was/ toegewyd aan de jonge Jupiter, genaamt Templum Væjovis, alwaar naar allen schyn/ het byzondere Beelt van een baardeloozе Jupiter was.

Op een andere plaats brengt hy te voorschyn zyn vleyer / vergelykende den hals van een Man die zwak is/ met dien van Hercules / ondersteunende Antea boven op de Aarde. *Ziee Ovid. De Fastis. L.3. El.7.*

> Een anders langen hals, zo mager als een sprot,
> Stelt hy met Herkles nek gelyk, die door zyn douwen
> Anteus in de lucht getorst de ziel deed spouwen.
>
> *Juven. 3de Schimpd.*

Hoe gedwongen en hoe weinig natuurlyk moet die gelykenis een hedensdaags Lezer niet voorkomen / maar hoe natuurlyk zalze schynen/ indien wy onderstellen datze een speling maakt/ op eenig vermaart Beelt van die twee Kampvechters / die mogelyk op een publyke plaats of op eenige grote weg by Romen waren ? En het geen meer schyn geeft dat 'er zulke Beelden waren / is dat men dezelve figuren die Juvenalis hier beschryft / nog op platen en oude Medailles ziet. Ik kan my niet onthouden aan te merken dat

het beloop van den hals en de armen van een Man dikmaals door de Latijnsche Poëten onder deszelfs schoonheden gestelt werden. En in Horatius vinden wy die twee zamen gestelt.

> O Lydia! wanneerge Telefs roosverwigen neck,
> Telefs waffe armen looft. Horat. 1 Boek 13 Gez.

Daar men veel moeite toe hebben zou om te begrijpen/ indien men niet in de oude Romeinsche Beelden zag/ dat die twee delen altijd naakt en voor de oogen van de gantsche wereld ontbloot waren/ gelijk onze aangezigten en handen tegenwoordig zyn Ik kan Juvenalis nog niet laten gaan zonder aan te merken dat dit volgende

> En 's zomers als hy 't wicht der zware fteenen van
> Zyn winterringen niet aan zyne vingers kan
> Verdragen. — *Juven.* 1. *Schimpd.*

Eertijds zo een grote vergroting niet was/ als het thans schijnt te wezen. Want ik heb oude Romeinsche ringen gezien/ zo groot/ en met zulke brede stenen/ dat het niet te verwonderen is dat een Bloetbeuling dezelve in de zomer en in zulk een heete luchtstreek ongemakkelijk vond.

Het is zeker dat in een Schimpschrift zulke zinspelingen en voorbeelden best te pas komen die natuurlijk en bekent zyn. Wanneer wy dan in een oud Hekelschrift iets zien 't welk gedwongen en waanwijs schijnt te zyn/ moet men agt geven op 't gene 'er gedaan wierd toen de Poeët schreef/ en of hy geen byzondere reden hadde/ ons tegenwoordig onbekent/ die hem verplichtten tot zijne tijdgenoten zo te spreken als hy doet. Een van de schoonste Beelden van Romen is een Meleager met een zwijnspriet in de hand/ en de kop van een wilt zwijn aan de zijde. Het is van marmer van Paros, en zo geel als yvoor. Men vind verscheide andere figuren van Meleager in de oude Basreleves/ en op de zijden der Grafsteden. Misschien was dat het Wapen of Devijs van de oude Romeinsche Jagers. Zulks dient buiten twijffel/ veel meer tot opheldering van een vaers uit het vijfde Schimpdicht van Juvenalis, dan te onderstellen dat de Poeët daar niets anders in 't oog had/ als de oude fabel van Meleager, zonder agt te geven datze zo gemeen was onder de Romeinen.

Een

—————— Een zwyn zo groot,
Als men wel eertyds leest, dat Meleager schoot.
Juven. 5de Schimpd.

In 't begin van de negende Satyra vraagt Juvenalis zyn vriend waarom hy Marsyas geleek, wanneer hy overwonnen wierd.

Hoe komt het Nevolus, dat gy my op de straat
Zo droevig tegens komt met een gefronst gelaat?
Puur of gy 't vilmes zaagt, als Marsias te voren
Toen hy den speelstrijt met Apollo had verloren.

Sommige van de Uitleggers zeggen dat Marsyas een Advocaat was die zyn proces verloren had. Andere zeggen dat die passagie betrekkelijk is tot de Historie van Marsyas die met Apollo twistte, 't welk my vreemder voorkomt als het eerste, zo wy overdenken, dat 'er midden op de markt van Romen een vermaart Beelt van Apollo stond, stroopende Marsyas het vel af; gelijk 'er te Romen nog verscheide andere Beelden over 't zelve onderwerp zyn. Daar is in het zesde Schimpdicht van Juvenalis een passagie die ik niet begrijpen kon, eer dat ik de uitlegging wist van een Basrelieve van Bellorio.

Magnorum Artificum frangebat pocula miles
Ut phaleris gauderet Equus: cælataque cassis
Romuleæ simulacra feræ mansuescere jussæ
Imperii fato & geminos sub rupe Quirinos,
Ac nudam effigiem clypeo fulgentis & hastâ
Pendentisque Dei, perituro ostenderet hosti.
Juv. Sat. 11.

Hier beschrijft Juvenalis de eenvoudigheid van de oude Romeinsche soldaten, en de figuren die gemeenlijk op hunne stormhoeden gegraveert waren. De eerste was uitgebeelt door een wolvin die Romulus en Remus zoogde. De twede die in de twee laatste veerzen begrepen is, is zo verstaanbaar niet. Eenige Uitleggers zeggen dat de God daar men hier gewag van maakte, Mars is, die zyne twee zonen, de Leeuwin zuigende, komt zien, en dat de oude Beelthouwers hare Figuren naakt verbeeldden om des te beter de verscheide opzwellingen der zenuwen en de omtrekken des ligchaams te kunnen uitbeelden. Maar zy zyn ten uitterste verlegen over de beteke-

nis van het woord pendentis. Eenige beelden zig in dat de Figuur veeltyds in basreleve stond. Andere menen dat die in vlak verheven beeltwerk boven op de stormhoed afhangende was. Lubin veronderstelt dat de God Mars op het schilt gegraveert was / en dat hy gezegt wierd te hangen / om dat het schilt waar op die gegraveert stond / van de slinker schouder afhing. Een van de oude Uitleggers is van gevoelen dat men door hangen niets anders verstaat als het postuur van een Man die zig voorwaarts buigt om den vyand te treffen. Een ander zou geloven dat men zeggen kan dat al wat boven 't hooft is gestelt / hangende is / gelyk wy de tuinen hangende noemen die boven op de huizen staan. Verscheide Geleerden die geen van al die uitleggingen aannemen / geloven dat 'et een fout van den Uitschryver zal geweest zyn/ en dat in plaats van pendentis moet staan perdentis, maar zy brengen geen een Manuscript by dat deze gissing begunstigt. Ziet hier de regte zin van die woorden. De Romeinsche soldaten roemden geweldig op hun Grondlegger en den kryghskundigen aart van hare Republyk/ die hun in de gewoonte bragt om op hunne stormhoeden te dragen 't begin der History van Romulus / dewelke door den Oorlogs God geteelt en van een wolvin gezoogt was. De Figuur van dien God was gemaakt als neerdalende op de Priesterin Ilia, of gelyk andere ze noemen Rhea Silvia. De gelegentheid vereiste dat hy glad naakt was.

Gy had noch schild, noch helm, toen Romes Priesterinne,
U had gevangen, en den boezem stoofde in minne,
Op dat gy deze stad een nazaat geven zoud.

Ovid. Feestgez. 3de Boek.

Hoewel hy in andere gelegentheden volgens de beschryving van Horatius afgebeelt is / *tunica cinctum adamantina*, heeft hem egter de Beelthouwer om te onderscheiden van de rest der Goden/ het gene gegeven dat de Medaillisten noemen zyn eige *attributa*, een lans in de eene en een schilt in de andere hand. Dewyl hy als neerdalende wierd uitgebeelt / scheen de Figuur boven de Vestaalsche Non als in de lucht te hangen / en in dien zin is het woord pendentis zeer net en Poëtisch. Het gene my op die uitlegging heeft doen denken/ behalven de oude basreleves, is dat ik dezelve figuren zedert gevonden heb op de averechtse zyde van twee oude Medailles onder de Regering van Antoninus de Godvrugtige/ ter eere van dien Keizer geslagen / om te kennen te geven / dat de Roomsche Raad hem wegens zyne wyze Regering en gedrag / voor een tweede Grondlegger aanzag.

Toen Ilia, wie weert dat zy den voortocht houd?
Een maagt van Vesta, zou haar heiligdommen wasschen;
Ging zy des morgens na de blanke Tiberplassen.
Toenze aan den groenen boord gekomen was, die vlak,
En grazig afdaalt, in het spelend watervak,
Neemt zy haar waterkruik van 't hooft, en vlyd zich neder
Om wat te rusten, schept een koeltje, om 't lieffelyk weder,
Ten open boezem in, en schikt het blonde haar
Weer in zyn orden, hoe het zwierde, hier en daar
Terwyl een sluimerlust haar, buiten zorg en kommer,
Bekruipt in 't groene loof, en koele wilge lommer,
Door 't zwalpen van het nat, dat lieflyk springt, en stroomt,
En het getierelier der voglen in 't geboomt'.
De zoete slaap had naauw haar schoone en loddrige oogen
Geloken, en het hooft allengs, door onvermogen,
Van heur vermoeide hand, doen zygen in het gras,
Of Mars kreeg haar in 't oog, die fluks verslingert was,
Op 't schoon gelaat, en wist door Goddelyke krachten,
Zyn snoepluft heimlyk met het Nimfje te betrachten
Ze ontwaakte, lag bevrucht. Zy wist van smet noch schand',
En droeg den bouheer van dit Rome in 't ingewand.

Ovid. Feestgez. 3. Boek.

Te quoque jam video Marti placitura Sacerdos
Ilia vestales deseruisse focos.
Concubitusque tuos furtim, vittasque jacentes
Et Cupidi ad ripas arma relicta Dei.
Carpite nunc tauri de septem montibus herbas
Dum licet, hic magnæ jam locus Urbis erit.

Tibul. L. 2. El. 6.

Ik kon my niet onthouden/ naauwkeurig te letten op verscheide speeltuigen/ die men ziet in handen van de Apollos / Zanggodinnen / Boschgoden/ Satirs / Bacchanten en Herders/ 't welk zekerlijk veel ligt zou kunnen geven in het verschil wegens de voorrang tusschen het oude en hedendaagsche Musijk. Het zou mogelijk geen ongerijmt voornemen wezen dat men alle modellen daar van in hout bracht. Dit zou ons niet alleen eenig denkbeelt van het oude Musijk kunnen geven / maar ons ook helpen tot het uitvinden van aangenamer instrumenten als die thans onder ons in gebruik zyn. Na ze zig op 't marmer vertonen / is 'er geen een Instrument met snaren dat na onze handviolen gelijkt / want men speelt op al die Instrumenten of met de vingers alleen / of met het plectrum; zo datze niet bekwaam waren om een zeker verzachting aan de noten te geven / nog onze te varieren door ongevoelige vermeerderingen en verminderingen van de klank op dezelve snaar / 't welk aan onze hedendaagsche musijk zo een verrukkende lieffelijkheid geeft. Behalven dat die speeltuigen met snaren zekerlijk niet als lage en zwakke tonen hadden / gelijk men zig verbeelden kan / door het weinige houts dat 'er wezen moest om 'er een te maken / 't welk geen lugts genoeg kon inhouden om de toonen vol en van een fraye klank te maken. Daar is veel onderscheid in het fatzoen / niet alleen van de instrumenten van verscheide soorten / maar ook onder die van dezelve naam. By voorbeeld / de Syringa heeft somwijlen vier pijpen/ en somtijds meer/ tot twaalf toe. Men kan dezelve verscheidentheid van snaren opmerken in hunne Harpen/ en van gaten in hare Tibiæ, het welk aantoont de slechte grond van eenige Schrijvers / zo delicaat dat zy op een vers van Virgilius in zyne Herderszangen / of op een kleine passagie van Classike Auteurs/ gemeent hebben nauwkeuriglijk te kunnen bepalen de gedaante van de oude Musijk Instrumenten / met het getal der pijpen/ snaren en gaten. Zy zouden geern maar eene verbeelding maken voor alle de dingen van dezelve naam/ en zoze in 't behandelen van een onderwerp iets vinden in een oude beschrijving/ zullenze zig in alle gelegentheden reguleeren na de figuren dieze in die plaatsen zien ; gelijk de Geleerde Hoogduitsche Schrijver door den Hr. Baudelot aangehaalt / gedaan heeft / dewelke naar allen schijn noit iets diergelijks gezien hebbende aan den Huis-God Canopus, volstrektelijk wil dat alle Lares gemaakt zyn na het fatzoen van een boutelje van Keulsche aarde. Eindelijk / hebben de Oudheids-kenders dezelve misslag begaan als de Schrijvers van Opstellen / die genegen zyn hunne onderwerpen binnen zulke nauwe palen te besluiten alsze konnen/ en om de gantsche uitgestrektheid van een wetenschap tot weinig grondregels te brengen. Dit kan men

men meer als eens in opmerking nemen in de verscheide stukken van Antiquiteiten die men nog te Romen kan zien.

Hoe veel kleeren zyn 'er voor elke Godheid? Wat verscheidentheid van Figuren in de oude Kruiken/ Lampen/ Traanflessen/ Priapi, Huis-Goden/ waar van 'er eenige zyn/ die onder 30 of 50 een gedaante vertoont zyn geworden/ volgens de beschryving die men 'er in zeker oud Auteur van gevonden heeft; En mogelijk zouden zy altijd even eens uitgebeelt werden/ 't welk ons doet zien dat 'er van verscheide figuren geweest zyn. Op eenige oude Graveersels die men in Terentius ziet/ beelt Madame Dacier zig in dat de Larva of Persona van de Romeinsche speelers niet alleen een masker voor het aangezigt was/ maar dat 'er ook valsche hairen waren/ en die het hooft bedekten als een stormhoed. Onder alle de beelden van Romen gedenkt my dat ik 'er maar twee alleen gezien heb op de Villa Matthei dat Figuren van Acteurs zyn. Men ziet 'er het fatzoen van de oude Soques, en van de Larva. Het laatste komt over een met de beschryving die gemelde geleerde Dame daar van gegeven heeft/ hoewel ik niet twijffel of daar zyn anderen in gebruik geweest want ik heb het figuur van de vrolijke Musa Thalia gezien/ somtijds met een hele stormhoed aan de hand/ zomtijds met omtrent de helft van een hooft/ en een kleine krul/ gelijk een tour krullen/ en op andere tijden alleen met een masker gelijk die men thans gebruikt. Eenige Italiaansche Acteurs dragen tegenwoordig zulke maskers voor het gantsche hooft. My komt te binnen dat voor dezen/ eer dat ik Figuren van die hele stormhoeden gezien hadde/ ik geen denkbeelt kon hebben van de Persona van de Fabelen van Phedrus.

Personam Tragicam fortè vulpes viderat:
O Quanta Species, inquit, cerebrum non habet!

L. 1. Fab. 7.

Martialis speelt op dat zoort van masker in de volgende versen.

Non omnes fallis, scit te Proserpina canum,
Personam capiti detrahet illa tuo.

L. 3. Ep. 43.

Op het Lusthuis Borghese staat het Borstbeelt van de jonge Nero die op zyn boezem aantoont/ de gedaante van een oude Bulla, die niet na een hert gelijkt zo als Macrobius voorwend/ nog ook t'eenemaal na die welke in 't Cabinet van de Cardinaal Chigi te zien

zien is/ invoegen men/ zonder daar van een uitzondering uit de algemene regel te willen maken/ in diergelijke onderwerpen wat vryheid moet laten aan de geest van den Konstenaar /of van de geen die de Bulla draagt. Daar zyn te Romen veel figuren van Gladiateurs of Vechters; maar my heugt niet dat ik 'er een gezien heb/ nog van Retiarius, de Samnites, nog van de tegenparty van Pinnirapus. Maar 't geen ik onder de Beelden niet heb konnen vinden / heb ik het geluk gehad van in twee stukken ingeleid werk te vinden/ die in handen zyn van den Cardinaal —— De Retiarius is doende tegen de Samnites, en treft hem zo gelukkig / dat zyn net 't gantsche lighaam van desselfs tegenparty bedekt/ van 't hooft af tot de voeten. Ondertusschen red zig zyn tegenparty daar uit en blyft overwinnaar volgens het Opschrift. In een ander stuk werd het gevecht van Pinnirapus vertoont/ dewelke gewapent is als Samnites, en niet gelyk de Retiarius, volgens de inbeelding van eenige geleerden; op de stormhoed van zyn wederparty ziet men de twee Pinnæ die aan beide zyden zig opgeven gelyk de vleugels in de Petasus van Mercurius / maar veel hoger en spitzer.

Onder de Romeinsche Oudheden is niets / dat wy beter kennen als het gene tot de Offerhanden betrekkelyk is. Want gelyk de oude Romeinen geweldig op haar Religie gezet waren / zien wy 'er verscheide delen van in hunne oude basreleven / in hunne Beelden en in hunne Medailles / zonder te spreken van de Autaren / Graven/ Gedenktekenen / en particuliere sieraden die daar uit ontleent waren. Daar is geen Heidensch Seremonie-boek dat een Man beter kan onderregten in de plegtigheden en kleinigheden die de verscheide zoorten van Offerhanden verzelden/ als die verscheide stukken van Oudheid En men ziet 'er veel meer verscheidentheid in het fatzoen van de instrumenten der Offerhanden / als men vind in de gene die 'er van gehandelt / of de figuren van gegeven hebben. Zonder my over dat onderwerp uit te breiden / zal ik zeggen dat ik gezien heb in 't Relaas van de Heer Antonio Polito / een Lykaschpot niet verheven in 't midden / gelyk de gene die men gemeenlyk graveert ; en een ander met een handvat volgens de Beschryving van Macrobius / hoewel zy heel anders is als de gene die ik in 't marmer uitgehouwen gezien heb. Ik heb 'er mogelyk verscheide honderden opgemerkt. Hier zou ik my konnen uitbreiden over de figuur van de plat-ronde werpsteen van een Zegewagen die in eenige stukken van Beeltwerk staat / verschillende van 't gene in anderen te zien is ; en over de figuur van de plat-ronde steen die men in de hant ziet van de vermaarde Castor by Don Livio. Die steen is t'eenemaal rond en geensints langagtig gelyk eenige Oudheids-kenders dezelve uitgebeelt hebben/ zy heeft ook niets

niets dat na een slinger gelijkt/ die 'er aangehegt is/ om aan de woorkragt by te zetten.

——————— De wulpsche Hyacint
Al te onvoorzichtig, op dat hy den schijfstrijt wint
Schiet snel en schichtig toe om Febus schijf te keeren.
Ovid. Hersch. 10. *Boek.*

Hoewel 'er ook te Romen een grote menigte geklede Beelden zyn / heb ik nooit het onderscheid van de Romeinsche kleeren kunnen zien. Het is een zeer moeielijke zaak de gedaante van een kamisool door al de plooyen te ontdekken / te meer doordien de Romeinsche kleeren zo verschillende niet waren / de een van de andere door de gedaante / als door het borduursel en de koleur; het eene was te delicaat om door den Beeltsnijder te kunnen agtervolgt werden / en het andeee om door den beitel uitgedrukt te werden. Ik heb in menigte van Basreleven aangemerkt / dat de Cinctus Gabinus niet anders is als een lang kleet/ na een Koorkleet wel gelijkende / en dat op de vloer gesleept zou hebben / indien het niet door middel van een gordel opgeschort was. Na die consideratie / dunkt my dat men niet kwalijk zal doen/ dat men de doorwrochte Beschrijving leze die 'er Ferrareus van gemaakt heeft. *Cinctus Gabinus non aliud fuit quam cum togæ lacinia lævo brachio subducta in tergum ita rejiciebatur, ut contracta retraheretur ad pectus, atque ita in nodum necteretur; qui modus sive cinctus togam contrahebat, brevioremque & strictiorem reddidit. De Re Vestiar.* L. 1. C. 14. De Beschrijving die Lipsius maakt van het Wapentuig der Samniten / schijnt uit de eige woorden van Titus Livius getrokken te zyn. Ondertusschen heeft men in 't graven te Romeneen uitlegging van Titus Livius gevonden / gantsch verschillende van de gene die Lipsius gemaakt heeft. Deze Figuur had tot opschrift BA. TO. NI. waar uit Fabretti besluit dat het een Gedenkteken was voor den Vegter Bato opgeregt / dewelke na dat in twee gevegten gelukkig was geweest / in het derde gedood / en door order van Keizer Caracalla eerlijk begraven wierd. In andere oude Opschriften vind men de gewoonte om by iedere syllabe punten te stellen. Ik heb nooit kunnen vernemen waar men dat beelt zien kan. En ik geloof dat zulks tot een bewijs kan verstrekken/ van de grote onzekerheid van de wetenschap der Oudheden. *Vid. Fab. de Columna Trajani.*

In een Paleis van den Prins Cesarius zag ik Borstbeelden van de gantsche Familie van Antoninus / die men zedert twee jaren uit de grond gehaalt had/ niet ver van Albano / in een plaats daar men

veronderstelt dat een Lusthuis van Markus Aurelius geweest is. Daar zyn de hoofden van Antoninus de Godvrugtige / van de Faustinas, Marcus Aurelius, Lucius Verus, van een jonge Commodus, en van Annius Verus, alle ongemeen schoon gesneden. Hoewel de Beelden die men onder de puinhopen van het oud Romen gevonden heeft reets zeer talrijk zyn / is het egter buiten twijffel/ dat de Nakomelingschap 't vermaak zal hebben van eenige schone stukken Beelthouwers konst te zien / dewelke tot nog toe niet ontdekt zyn geworden / want daar zyn zekerlijk onder de aarde meer schatten van die natuur / als'er boven op zyn. Men heeft dikwils in de plaatsen gegraven die in de oude Schrijvers stonden aangetekent / om Beelden of Grafnaalden te vinden ; en men is in dat onderzoek weinig bedrogen. Daar zyn nog andere plaatsen die nooit bezogt zyn geweest. By voorbeeld een groot gedeelte van Mons Palatinus, daar men niet aangeraakt heeft. En dewijl hier eertijds het keizerlijk Paleis was / kan men daar uit gissen / dat 'er meer schatten van dat soort zyn / als in eenige andere plaats van Romen. Maar om dat de Paus zig in die ontdekkingen het kostelijkste toeeygent / of om eenige andere reden / zegt men dat de Prins Farnese aan wien dat Quartier toekomt / nooit toelaten zal dat men de grond roere / zo lang'er niet iemant van zyn Familie op den Pausselijken Troon zit. Daar zyn te Romen Aannemers die dikwils het regt kopen om in velden / tuinen of wijnbergen de aarde te roeren / op hoop van eenig succes / en daar zyn'er die door diergelijke aannemingen zeer rijk geworden zyn. Zy betalen de uitgestrektheid van de oppervlakte waar in zy graven willen / en na een proef genomen te hebben zo als men in Engeland doet omtrent de koolmijnen / graven zy in die plaatsen daarze de grootste verwagting van hebben; zoze daar in bedrogen zyn / en andere voor hen daar geweest zyn / vergaderen ze egter gemeenlijk nog stenen en puin genoeg om hunne kosten van 't graven goet te maken / terwijl de Architecten die oude bouwstoffen hoger agten als de nieuwe. Men toonde my twee stukken lands / alwaar een gedeelte van het huis van Nero stond / voor dewelke men aan den Eigenaar een buitegewone somme had aangeboden. De Aannemers waren hier toe aangemoedigt / door verscheide oude bomen daar ter plaatse gegroeit; waar uit zy besloten dat die plaatsen gedurende eenige Eeuwen onaangeraakt waren gebleven. Het is jammer dat 'er geen Regijster of iets diergelijks is om de geheugenis te bewaren van de Beelden die men van tijd tot tijd gevonden heeft / en van de byzondere plaatsen daarze uitgehaalt zyn / het welk niet alleen veel onnodige moeiten zou voorkomen / maar ook veel ligt kunnen geven wegens de hoedanigheid van de plaats / of wegens het ontwerp van het Beelt.

Maar men onderstelt dat de kil van den Tyber het groot magazijn is/ van al dat soort van schatten. Het is zeer waarschijnlijk dat wanneer de Romeinen vreesden dat de Barbaren haar stad zouden plonderen/ 't welk zy meer als eens gezien hebben/ zy niet nalieten het dierbaarste datze hadden / en het geen meest tegen het water kon/ in die rivier te werpen/ zonder te spreken van de baldadigheid der Overwinnaars / die de dwaze en beestachtige eerzugt hadden om zo een vermaarde stad te verwoesten/ en al haar schoonheden te vernielen. Het is niet nodig dat ik gewag maak van dat oud Riool / 't welk van alle kanten van de stad in den Tyber uitkwam/ nog van het gewelt en de menigvuldige overstroomingen van die Rivier / dewelke verscheide sieraden van hare oevers weg gespoelt heeft/ nog van de menigte van beelden die 'er de Romeinen zelfs in wierpen / wanneerze zig over een kwaadaardig burger/ of een gestorve Tyran / of een in ongenade vervalle Gunsteling wilden wreken. Te Romen hebbenze zo een algemeen gevoelen van de rijkdommen van die Rivier / dat de Joden eertijds den Paus hebben aangeboden die schoon te maken / mits datze tot beloning hadden 't gene zy op de grond zouden vinden. Ik heb de Valey by Ponte Molle gezien / daar zy voorstelden een nieuw Canaal van te maken om de wateren van den Tyber te ontfangen / tot datze het oude geledigt en schoon gemaakt hadden. De Paus weigerde daar in te bewilligen/ uit vrees dat de hitte zou komen/ alvorens ze hun werk gedaan hadden/ en dat zulks de pest wel mogt veroorzaken. Ik kan niet zien waarom men thans dat voornemen niet zou kunnen uitvoeren/ met al zo weinig gevaar als ten tijde van Augustus, mits dat men 'er zo veel personen aan te werk stelde. Diergelijke onderneming zou de stad Romen zeer voordelig zyn ; men zou aldus de oevers van den Tyber weer verhoogen / en gevolglijk de overstromingen voorkomen / waar aan men tegenwoordig zo onderhevig is. Want men heeft opgemerkt dat het Canaal van die rivier in de stad nauwer is als boven en onder.

Eer ik van de Beelden afscheide/ meen ik dat men dient aan te merken/ dat'er onder de gene die men tot nu toe ontdekt heeft / vele zyn / niet alleen van dezelve menschen/ maar ook van dezelve ordonnantie. Men zal zich niet zeer verwonderen tegenwoordig verscheide figuren te zien van byzondere Godheden/ of van Keizers voor wien men verscheide Tempelen opgeregt had / en die verscheide soorten van Aanbidders en verwonderaars hadden. Overzulks heeft Ceres die het meeste goed doet en de noodzakelijkste van de Heidensche Godheden is/ meer Beelden als eenige andere om dat verscheide Roomsche Keizerinnen behagen schepten met haar kleet afgebeelt te werden. Ik geloof dat'er zo veel figuren van die treffelijke Keizer Mar-

cus Aurelius gevonden werden / als van alle de anderen te zamen / om dat de Romeinen zulk een grote eerbied voor zyn gedagtenis hadden/ dat zy het voor een gedeelte van haar Religie hielden/ een van deszelfs beelden in byzondere Familien te houden / maar waar by komt het dat'er zo veele / niet alleen van die Beelden / maar ook van de gene die geen betrekking hadden nog tot het belang / nog tot de devotie van den Eygenaar/ naar het zelve model gesneden zyn. By voorbeelt / Cleopatra zieltogende / Narcissus, een Boschgod tegens de stam van een boom leunende / een jonge met een vogel in de hand/ Leda en haar zwaan / en verscheide andere van die Natuur. Ik beken dat ik altijd zulk slag van Figuren aangezien heb / als Copyen van eenige zeer geachte Konststukken. En ik twijffel niet of die Copyen zyn zo veel Originelen geweest van verscheide Beelden die wy zien met dezelve zwier / het zelve postuur en dezelve stand. Het gene my in die gissing verstrekt / is / dat 'er een menigte oude Beelden zyn van de Venus van Medicis , van Silenus met de jonge Bacchus in zijne armen / van Hercules Farnese, van Antinius, en andere schone Originelen der Ouden / uit de puin gegraven waar in ze gedurende zo veel Eeuwen hadden verborgen gelegen. Ik heb'er meer in agt genomen die van de ordonnantie zyn van de Venus van Medicis, als anderen / het welk my doet besluiten dat dit het vermaardste beelt geweest is / zo wel onder de oude als hedendaagsche. De Beelthouwers waren gewoon naar de beste Modellen te werken/ en de Liefhebbers begeerig om'er Copyen van te hebben.

Ik zou wel geloven dat men eenige diergelyke reden kan geven van de gelijkenis die wy in een menigte oude Basreleven zien. My heugt dat ik met veel plaizier het Devijs van eene gezien heb/ op het Graf van een jonge Romeinsche Dame/ dat haar Moeder voor haar had laten maken. De Beelthouwer verkoor tot Devijs de schaking van Proserpina. Aan het eene einde ziet men de God der Doden (Pluto) die een jonge en schone dogter (Proserpina) wegvoert. En aan het ander einde ziet men het hertzeer en de ontroeringe van de Moeder (Ceres.)

Zedert heb ik het zelve Devijs gezien op verscheide Sarcophages, waar in de Asschen waren / of van Mannen / of jongelingen / of jonge dogters of statige eerbare bejaarde vrouwen. Dan wanneer de gedagte wel gelukte / hoewelze haar oorsprong uit eenige byzondere gelegenheid haalde / zo als ik nu bygevraagt heb / maakte de onkunde der Beelthouwers onverschillig een toepassing daar op. Ik weet dat 'er Schryvers zyn die een geheim in dat Devijs vinden. Men is dikwils verstelt zekere buitensporige inbeeldingen op oude Heidensche Graven te zien. De Maskers / Jagten / en Bacchanalia zyn'er zeer gemeen. Somwijlen ontmoet men het ongeschikt afbeeltzel

beeltzel van een Priapus. En in 't Lusthuis Pamphilia ziet men een Satyr die zig met een geyt vermengt. Daar zyn 'er egter vele die serieuser zyn; by voorbeeld van de wezendlijkheid van de ziel na de dood. En van de hoop van eene gelukkige onsterfelijkheid. Ik kan van de Basrelevens niet scheiden / zonder van een gewag te maken / welkers gedagte zeer edel en verheven is. Men noemtze de Vergoding van Homerus en bestaat in een hoop Figuren / gesneden in 't zelve blok marmer / de eene boven de andere in vier of vijf verscheide verdiepingen / met een Jupiter op den top gezeten / hebbende den Blixem in de hand en in die Majesteit waar in Homerus zelfs hem uitbeelt / in die plechtigheid voorzittende.

> Ευρον δ' ἐυρύοπα κρονίδην ἄτερ ἥμενον ἄλλων
> Ακροτάτῃ κορυφῇ πολυδειράδος Ουλύμποιο.

Vlak daar onder zyn de figuren van de negen Zanggodinnen / die de loftuitingen van den Poeët uitgalmen. Homerus is geplaatst aan 't lager einde van die ry / gezeten op een stoel van parade, aan ieder zijde onderschraagt door een knielend Vrouwenbeelt. Het eene om de Iliados of daden van Achilles te verbeelden / houd een degen in de hand. Het andere met een vaandel / betekent de Odyssea of Reis van Ulisses, twee muizen aan de voeten van den Poeët; zyn een zinnebeelt van de Batrachomyomachia. Agter den stoel / ziet men de Tijd en de Geest van de Aarde / onderscheiden door haar eigen Attributa, zettende een Bloemkrans op 't hooft van den Poeët om de grote achtinge te kennen te geven / die men voor hem in alle Eeuwen en onder alle Natien der wereld gehad heeft. Voor hem staat een Autaar / met een stier / gereet zijnde om aan de nieuwe Godheid opgeoffert te werden. Agter het slagtoffer ziet men vervolgens alle de deugden / zo wel de gene die in de werken van Homerus uitgebeelt werden / als de gene die men 'er leeren kan / de handen opheffende / in 't verwonderen van den Poeët / en de plegtigheid toejuichende. Dit oud stuk van Beelthouwkunst is in handen van den Connestable Colonna, maar men laat het nooit zien aan de genen die het Paleis bezigtigen ten ware ze uitdrukkelijk daar na vragen.

Onder de grote verscheidenheid van een oude Medaille die ik te Romen zag / merkte ik zorgvuldig op de gene die eenigzins betrekkelijk waren of tot de Gebouwen of tot de Beelden die nog overig zyn. Die van de eerste soort zyn reets door de Schrijvers van de Roomsche Oudheden gemeen gemaakt / en men zietze in de laatste Editie van Donatus, als de Pylaren van Trajanus en Antoninus, de Bogen van Drusus Germanicus en Septimius Severus; de Tempel van Janus,

Janus, la Concordia, van Vesta, de Blixemende Jupiter, Apollo en Faustina, de grote Renbaan de Agonales, en die van Caracalla of volgens Fabrettus van Galienus, het Amphiteather van Vespasianus en de Baden van Alexander Severus, hoewel ik bekennen moet dat men aan de laatste wel twijffelen mag. Want wat de Meta Sudans en Pons Ælius belangt/ die een plaats verkregen hebben onder de Gebouwen die men thans ziet/ en op de averechtze zijde van de Medailles/ de gene die de eerste vertonen / werden doorgaans als valsch verworpen? En de anderen/ hoewel in de laatste Editie van den Heer Vaillant aangehaalt/ werden niet voor authentijker gehouden/ zelf door de hedendaagsche Romeinsche Medaillisten die zekerlijk de gauwste van de wereld zyn/ omtrent dat gene 't welk het Mechanike deel van die wetenschap betreft. Ik zal dit discours van de Medailles besluiten met eene die zeer curieus is/ zo breet als een Medaille/ en zeer raar in haar soort. Aan de eene zijde is/ het Hooft van Keizer Trajanus. De averechtse zijde heeft de grote Renbaan/ en de Berg Palatyn, aan die kant daar dezelve na de renbaan ziet/ en waar op zich verscheide Gebouwen/onder anderen den vermaarden Tempel van Apollo vertoonen / waar van nog een bry aanzienlijk overblijfzel is. Die Medaille is in handen van den Hr. Strozzi broeder van den Hertog van dien naam/ die veel fraaypigheden heeft/ en zeer beleeft is tegen de vreemdelingen die belust zyn omze te zien.

Het is een wonderbaarlijke zaak dat onder de grote stukken van Bouwkunde op de oude Medailles uitgebeelt / men nooit vind het Pantheon het Praalgraf van Augustus, het goude Huis van Nero, de stene sluizen van Adrianus, het Septizonium van Severus, de Baden van Diocletianus, &c. Maar dewijl het eene gewoonte onder de Roomsche Keizers was/ hunne Gebouwen zo wel als hunne opmerkelijkste handelingen te doen registreren, en dat'er van de eene en de anderen zyn die men op de Medailles niet vind/ hoewelze ongemener zyn als die men'er vind/ meen ik dat wy met veel reden konnen verdenken/ dat onze verzameling van oude Medailles zeer gebrekkelijk is / en dat de gene die reets gevonden zyn / weinig gelijkheid hebben met de gene die nog niet ontdekt zyn. Men neemt veel meer vermaak in 't beschouwen van de oude Beelden/ wanneer menze met Medailles overeenbrengt en dat men reets eenige kennis daar van heeft. Want die twee wetenschappen helderen malkander op. En alzo 'er verscheide byzonderheden in de Historp en in de Oudheden zyn/die veel ligt uit de Medailles trekken/ zou het onmogelijk zyn zonder die algemene sleutel/ de tronien te ontcijfferen van die menigte beelden die men te Romen kan zien; daar door leert men onderscheiden de Koningen en Burgermeesters/ de Keizers en Keizerinnen/ de Godheden en de Deugden / en duizend andere byzonderheden

derheden die tot het Beelthouwen betrekkelijk zyn / dewelke men door geen ander middel zou kunnen begrijpen. In 't Lusthuis Pamphilia is het Beelt van een Man in Vrouwe kleeren gekleet / daar de Oudheidskenners niets van weten te zeggen. Dierhalven doen zy dat passeren voor een Hermaphrodit , maar een gauw Medailist van Romen bepaalt het tot Clodius, zo vermaart om dat hy in Vrouwe kleeren zijnde / had weten te sluipen in de plegtigheden van de goede Godin / want men ziet dezelve trekken en dezelve ommetrek van gelaat / op een Medaille van de Familie van Clodius.

Ik heb op Medailles gezien vier van de schoonste figuren die ons mogelijk nog overig zyn. De Hercules Farnese, de Venus, van Medicis. Apollo in 't Belvedere en de berugte Markus Aurelius te paart. De oudste Medaille waar op de eerste staat / is van Commodus; de twede is van Faustina; de derde van Antoninus de Godvruchtige / en de laatste van Lucius Verus; waar uit ik meen dat wy besluiten konnen / dat die Beelden onder de oude Romeinen zeer vermaart waren ; andersints zouden zy nooit vereert zyn geweest met een plaats op de Medailles der Keizers Wy konnen daar en boven nog aanmerken dat die vier Medailles te voorschijn gekomen zyn / eerst in de Familie van Antoninus , en om die reden zou ik wel geloven datze alle van die Eeuw zyn. Het is waarschijnlijk dat Plinius de Naturalist die niet lang voor de Regering van Antoninus de Godvrugtige leefde / gewag gemaakt zou hebben van die Medailles, indienze in zyn tijd gemaakt waren geweest. Wat belangt het metale beelt van Marcus Aurelius te paart / daar is geen twijffel aan te staan / of het is van die Eeuw / hoewel het onzeker is of hy de geen is / dien de Medaille daar van ik zo even gesproken heb / verbeelt. Al wat ik 'er van zeggen kan is / dat het paart en de man op de Medaille zyn in het zelve postuur als het Beelt / en dat 'er een gelijkenis van aangezigt is met dat van Markus Aurelius. Want ik heb die averegtze zijde gezien op een grote Medaille in het Cabinet van Don Livio , en veel bescheidentlijker op een andere zeer schoone / die in handen is van den Hr. Marc Antonio. Voorgaans werd tegengeworpen dat Lucius Verus eerder zyn eige figuur te paart gestelt zou hebben / op de averechtse zijde van zijne eige Medailles, als de figuur van Markus Aurelius . maar 't is een wel bekende zaak dat 'er Keizers geweest zyn / die dikwils op haar Medailles hebben doen zetten of 't aangezigt of de sieraden van hunne Collegas, als een bewijs van hun eerbiet en vrientschap / en wy konnen veronderstellen / dat Lucius Verus geen gelegentheid heeft willen voor by laten gaan / om aan Markus Aurelius eerbied te bewijzen / alzo hy hem eerder als zyn Vader / dan als medegenoot in het Keizerrijk eerde. De vermaarde Antinous in het Belvedere , is zekerlijk ook

ook omtrent die Eeuw gemaakt geweest / want hy stierf omtrent het midden van de Regering van Adrianus, onmiddelyke Voorzaat van Antoninus de Godvrugtige. Deze hele Figuur / hoewel men die op de Medailles niet vind / kan men op verscheide edele gesteenten zien. De Heer la Chausse Auteur van het Musæum Romanum, liet my een Antinous zien die hy in 't laatste deel als Mercurius gekleet zijnde geplaatst heeft op een Cornalijn/ die hy op vijftig pistoletten waardeert / en het is het schoonste graveersel dat ik ooit gezien heb.

Na de Beelden is'er te Romen niets wonderbaarlijker als de grote verscheidenheid van oude pilaren van zo veel verscheide soorten. Gelijk men zeer wel veronderstellen mag/ dat de meeste oude Beelden minder aan haar eerste Meesters gekost hebben / zyn 'er in tegendeel verscheide pilaren die zekerlijk thans veel minder geschat werden als ze eertijds gedaan wierden. Want zonder te spreken van 't gene een grote Kolom 't zy van gekorrelt marmer/ of van groenagtig of bont marmer in de steengroeve moet kosten / of voor deszelfs overbrengen uit Egipten tot Romen, kan men alleen maar inzien de grote moeylijkheid die 'er was omze te snijden / haare gedaante en proportie te geven / en wel te polijsten. Ieder een weet / hoe weinig alle werktuigen die men thans gebruikt / op die marmersteenen vat hebben. Daar is te Romen een Milanees die dat soort van steenen bewerkt / maar zo langzaam ; dat hy 'er nauwlijks zyn brood by winnen kan. Hy liet my een ordinaris schenkbort met een voet van bont marmer zien / daar hy meer als vier maanden gedurig aan gearbeit had. Ik zou eerder geloven dat de Ouden eenig geheim hadden om het scherp van hun gereedschap hard te maken/ als tot die buitensporige gevoelens zyn toevlugt te nemen / die men doorgaans heeft / namentlijk datze een kunsje hadden om de steen te vermurwen/ of datze natuurlijk weker was in 't uitkomen van de Rots/ of wat nog ongerijmder is) dat het een Compositie was / en niet de productie van de mijnen en steengroeven De pylaren die wegens het marmer het meest geacht werden / zyn de vier Kolommen van Oostersch Jaspis, in de Paulinsche Kapel te Sta. Maria Maggiore. Twee van Oostersch gekorrelt marmer in Sta. Pudenziane ; een van doorschijnend Orientaals Jaspis in de Bibliotheek van het Vatikaan ; vier van Nero-Bianco, in Sta. Cecilia, aan de overzyde van den Tyber ; twee van Brocatello, en twee van Oosters Agaath in het Paleis van Don Livio ; twee van Giallo Antico, in St. Jan de Latran, en twee van Verdiantique in het Lusthuis Pamphilia. Die pylaren zyn alle in haar geheel en gaaf / en van zeker marmer / dat niet als onder de Oudheden gevonden werd / het zy dat de Aders niet ontdekt of t'eenemaal uitgeput zyn geweest

weest om 'er oude gebouwen van te maken. Onder die pylaren moet ik mede tellen een groot gedeelte van eene Albaster Kolom die men in de puinhopen van het portaal van Livia vond. Zy is gloeiend root van koleur / en men zietze boven het groot Autaar van Sta. Maria in Campitello. Men heeft 'er twee stukken van gemaakt / die men kruisseling in een gat van de muur / expres daar toe gemaakt zijnde/ gestelt heeft/ in dier voegen dat het ligt door dat gat schijnende / dezelve aan de gene die in de Kerk zyn/ vertoont/ als een groot Kruis van doorschijnend Amber. Wat belangt het werk van de oude Romeinsche Pylaren / de Hr. van Godet, heeft in zijne naauwkeurige maten van die overblijfzels aangemerkt / dat de Ouden daar in zo veel nauwkeurigheid / evenredigheid en regelmatigheid niet gehouden hebben/ als de hedensdaagsche; eenige om dat gebrek te verschonen / werpen het op de werkluiden van Egipten en andere Landen / die de meeste van die oude pylaren geheel bewerkt na Romen overzonden. Andere zeggen dat de Ouden/ wetende dat het oogmerk van de Bouwkunde voornamentlijk bestaat in het oog te behagen/ alleen poogden / een al te grove misstand te vermijden / daar het oog op zou vallen / zonder op eene wiskunstige naauwkeurigheid te zien. Anderen beweeren dat het eerder de uitwerking van de konst is / en van 't gene de Italianen noemen / il Gusto grande, als eenige onachtzaamheid van den Architect. Want zeggen zy de Ouden zagen altijd op de stand van een Gebouw of het hoog of laag was / of in een nauwe straat / en zy weten meer of min af de Regelen der konst / om zig te schikken na de verscheide distantien en hoogtens / van waar hunne werken gezien moesten werden. Men zegt dat 'er een Jonische Pylaar in Sta. Maria Transtevere staat / daar men nog de tekens ziet van de Compassen op de Volute, en dat Palladio daar van daan geleert heeft dat zo moeylijke Problema te maken ; maar ik ken nooit de tijd vinden om alle de Kolommen van die Kerk te onderzoeken. Onder de Pylaren moet ik niet vergeten twee van de pragtigste der wereld / namentlijk die van Trajanus , en Antoninus. Daar had geen verhevener Ordonnantie komen wezen als die van de zuil van Trajanus om de Assche van een Keizer zo prachtig te doen rusten / als midden in zyn Hooftstad / op de top van een zo hoog Gedenkteken / benevens zyne fraayste daden daar onder / of zo sommige het geern zouden willen / dat zyn Beelt boven stond / zyn Kruik in 't fondament / en zijne veltslagen in 't midden. Het beeltwerk daar van is al te bekent om 'er alhier gewag van te maken. Het opmerkelijkste stuk in die van Antoninus , is Jupiter Pluvius, doende regenen op het kwijnend leger van Markus Aurelius , en blixemen op zijne vyanden / het welke de grootste zekerheid geeft die men heb-

ben kan/ van de Historp van het blixemende Legioen, en die altijd zo men ooit geloven zal/ dat eenige plaats van een oud Schrijver verdigt is/ tot een bewijs van dien zal verstrekken.

De Figuur die Jupiter hier in de wolken maakt brengt my te binnen een plaats in de Eneas, die daar van een diergelyke verbeelding geeft. De Uitleggers van Virgilius hebben het zekerlijk kwalyk alsze geloven/ dat het maar de lugt is die hier door Jupiter betekent werd.

Gelyk, wanneer van 't Weste en uit de Regenbocken,
De zwangre wolken, zwart en dichter aangetrocken,
Ter aarde storten, en zo fel als langs de ree
Een guuren hagelbuy komt storten op de zee,
Als Jupiter met storm ven 't Zuiden, en geklater
Van buien uitberst, en het onweer stort op 't water.
Virg. Eneas 9. Boek.

Ik heb een Medaille gezien/ die volgens het gevoelen van verscheide Geleerden / betrekkelijk is tot dezelve Historp. De Keizer staat boven met de tijtel van Germanicus, om dat die geschiedenisse in de oorlogen van Duitsland was voorgevallen. Op de averechtse zijde heeft hy den Blixem in de hand. Want de Heidenen schreven dat mirakel toe aan de Godvrugtigheid van den Keizer/ in plaats dat de Christenen het voor een een uitwerking der gebeden van het Blixemende Legioen aanzagen. *Fulmen de cælo precibus suis contra hostium Machinamentum Marcus extorsit, suis pluvia impetrata cum siti laborarent Jul. Capit.*

Claudianus merkt dit mirakel aan/ en heeft 'er dezelve reden van gegeven.

——— Ad templa vocatus
Clemens Marce redis, cum gentibus undique cinctam.
Exuit Hesperiam paribus fortuna periclis
Laus ibi nulla ducum, nam flammeus imber in hostem
Decidit, hunc dorso trepidum fumante ferebat.
Ambustus sonipes; hic tabescente solutus
Subsedit galea, liquefactaque fulgure cuspis
Canduit, & subitis fluxere vaporibus enses
Tunc, contenta polo, mortalis nescia teli
Pugna fuit. Chaldæa mago seu carmina ritu
Armavere Deos: seu, quod reor, omne tonantis
Obsequium Marci mores potuere mereri.
De Sexto Conf. Hon.

Het

Het is jammer dat men op de Pronknaalden te Romen niet vind eenige gedeelten van de History van Egipten, in plaats van Zinnebeelden; zulks zou aan de Oudheden van dat land veel ligt gegeven hebben/ welkers kennisse t'eenemaal verloren gegaan is/ in die zo lang verlopene Eeuwen. Onder de Zegebogen/ is die van Constantinus de pragtigste/ niet alleen te Romen/ maar ook in de gantsche wereld. Ik heb overal gezogt en inzonderheid onder die byvoegzelen van Beeltwerk die'er ten tyde van dien Keizer gemaakt wierden / om te zien of ik eenige voetstappen zou konnen vinden van die gewaande verschijning / die voor de Overwinning gezien wierd / en aanleiding gaf tot die Zegeboog; maar ik vind'er geen; 't welk niet vreemt voorkomt / zo wy overdenken dat de meeste sieraden van de Boog van Trajanus genomen / en met der haast voor den nieuwen Overwinnaar opgeregt wierden/ door den Senaat en 't volk/ dat toenmaals voor het merendeel Heidensch was. Daar is evenwel iets in 't opschrift dat zo oud is als de Boog zelfs / het welk ons toeschijnt dat gezicht van den Keizer vast te stellen.

Imp. Cæs. Fl, Constantino maximo P. F. Augusto S. P. Q. R. quod instinctu Divinitatis mentis magnitudine cum exercitu suo tam de Tyranno quam de omni ejus Factione uno tempore justis Rempublicam ultus est armis arcum triumphis insignem dicavit. Daar is te Romen geen Beelt van dien Keizer/ dat een Kruis heeft / hoewel de Geestelijke Historyschrijvers zeggen dat'er verscheide ter zijner eere opgeregt wierden. Ik heb een Medaille van dien Keizer met een Kruis gezien. Ik heb'er ook een gezien van zyn Zoon Constantius (dat zeer opmerkelijk is) waar in hy gekroont werd door een victory op de averechtse zijde / met dit Opschrift /

In hoc signo victor eris. Die Triumphboog en eenige andere Gebouwen van de zelve Eeuw tonen ons aan / dat de Bouwkunde nog staande bleef / toen alle andere konsten / daar de tekening in te pas komt / zwak en kwijnende waren / gelijk het ook waarschijnlijk de eerste was/ die zig in een goeden staat herstelde. Indien men verbaast was geen Kruis op de Boog van Constantinus te vinden / men zou zich niet minder verwonderen de Figuur van Jerusalem op die van Titus niet te vinden / alwaar uitgebeelt zyn de goude Kandelaar / de Toonbrooden / en de Rivier de Jordaan. Eenige menen dat de gemengde pylaren van die

Boog gemaakt zyn/ ter nabootzing van de Pylaren van Salomons Tempel / en merken aan dat deze laatste de oudste van alle zy / die men van die Order vind.

Het is onmogelijk zig te verbeelden de heerlijke schoonheden en bezrukkende perspectiven, die men in verscheide kerken en kapellen van Romen ontmoet. In de stad zelfs is zulk een ongelooffelijke menigte van oud marmer / en ter zelver tijd zo veel verscheidene steengroeven in het omleggend land/ dat de meeste kapellen met een kostelijke en aangename verscheidenheid van diergelijk soort van korsten dier stenen / waar van men 'er in geen andere plaats des wereld zo veel kan vinden/ gedekt zyn; En niet tegenstaande de ongelooffelijke sommen die 'er zyn te koste gelegt / vind men nog werken van dezelve soort die men in andere plaatsen van Romen oprecht/ en waar van de laatste altijd trachten de eerste te overtreffen De Schilderkonst / Beelthouw en Bouwkonst zyn tegenwoordig op verre na in geen bloeyende staat; maar men gelooft datze alle onder het tegenwoordige Pausschap weer herstelt zullen worden/ zo de oorlogen en verwarringen van Italien het toelaten. Want gelijk de Paus een zeer beschaafd man is / en een groot Voorstander der konsten is'er altijd eenige van die konsten die ten eersten de goede neiging van den Vorst ondervint/ en in tien of twaalf jaren tot die volmaaktheid kan gebragt werden/ dieze nauwlijks in een Eeuw of twee zou bereyken / in landen daar zulke voortreffelijke modellen niet zyn/ om zig na te reguleren

Ik zal mijne Aanmerkingen over Romen besluiten met een Brief van Hendrik de VIII. aan Anna van Boulen, uitgeschreven naar het berugt hantschrift van het Vaticaan, 't welk de Bisschop van Salisburi ons verzekert/ geschreven te zyn met de eyge hand van dien Prins.

De reden die ik heb om U tegenwoordig te schryven, is om den staat van uw gezondheid en welvaren te vernemen, daar ik zo veel vreugde over zou hebben als over myn eyge, God biddende dat hy ons haast weer by een gelieve te laten komen: Want ik verzeker U dat ik zeer daar na verlang. Ik hoop dat dit haast zal gelukken: En ziende myn liefste afwezig, kan ik niet minder doen als haar vleesch toe te zenden, beduidende dat in het toekomende gy van het myne zult hebben, het welke ik wel wenste zo het God geliefde dat Gy van nu af aan al hadde. Aangaande de moeder van uwe suster, heb ik aan *Walter Welsh* belast, aan *Mylord Manwring* myn gevoelen daar over te schryven, en ik hoop dat hy zo veel vermogen op zig zal hebben, dat hyze niet zal verlaten, want zekerlyk, wat dat men zegt, zyn eer is te ver ingewikkelt om zyne natuurlyke Dogter in haar uiterste nood niet na zig te nemen. Ziet daar voor het tegenwoordige

dige alles wat ik te zeggen hebbe, myn Liefste, ten ware noch dit, dat ik wel wenste dat wy blazende op een fluitje, eene nagt by malkander konden komen. Met de hand van

Uwen HENDRIK.

Men laat altijd die Brief aan alle Engelschen zien/ die de Bibliotheek van het Vaticaan bezigtigen.

STEDEN IN DE NABUURSCHAP VAN ROMEN.

Terwijl ik te Romen was/ ging ik drie a vier dagen te Tivoli, Frescati, Palestrina en Albano doorbrengen: In het gaan na Tivoli, zag ik het Beekje van de zwavelput eertijds genaamt Albula. En eenige tijd voor dat ik het zag/ rook ik de stank die uit zijne wateren komt. Martialis haalt die kwade reuk aan/ in een puntdicht in het vierde boek; gelijk hy gewag maakt van het Beekje zelfs in het eerste.

Quod siccæ redolet cacus lacunæ,
Crudarum nebulæ quod Albularum.

L. 4. Ep. 4.

Itur ad Herculæ gelidas quà Tiburis *arces,*
Canaque sulphureis Albula fumat aquis.

L. 1. Ep. 5.

Het kleine Meer daar die Rivier uitkomt/ met de drijvende Eilanden/ is een van de fraaiste rariteiten rondom Romen. Het is in de vlakte zelfs van het Land / en alzo het de aftapping van die plaatsen is / behoeft men niet verwondert te zyn/ dat het zo zeer met zwavel verbult is. Daar is zulk een dikke moer/ dat wanneer men 'er een steen inwerpt / zo kookt het water lange tijd ter plaatse daar het geroert is geweest. Ter zelver tijd ziet men kleine korsten die zig opgeven en waarschijnlijk van dezelve substantie als de Eilanden zyn. Want men zietze dikwils van zelfs rijzen / wanneer men op den oever staat. Ik twijffel niet of dat Meer is voor dezen veel groter geweest als tegenwoordig / en dat 'er ook ongevoelig en by trappen heuveltjes voor den dag gekomen zyn/ op dezelve wijze als de Eilanden. Zulks is niet onwaarschijnlijk en met der tijd zal de gantsche oppervlakte met die korst bedekt zyn / gelijk men ziet dat de Eilanden groter werden / en de Banken dezelve naderen na mate datze groeyen Rondom het Meer alwaar de aarde droog is/ bevind men datze hol is/ door het geraas dat de paarden maken in 't voor by rijden. Ik kan de minste voet tappen niet vinden/nog van den Tempel/nog van de spelonk van de Sybil die op den oever van dat Meer waren. Men kan Tivoli van verre zien op den top van een Berg. Deszelfs gelegenheid heeft Horatius aanleiding gegeven omze Tibur supinum te noemen gelijk Virgilius misschien om dezelve reden haar de tijtel van superbum geeft. Het Lusthuis van Medicis met hare wateren; de waterval van Teverone, en de puinhopen van den Tempel van de Sybil (daar Vignol een kleine Copy te St. Pieter de Montorio van gemaakt heeft) vint men in alle Reisbeschrijvingen. Ik moet bekennen dat niets my zo wel behaagde/ als een schoon perspectyf een mijl van de stad / en daar de Reizigers niet van spreken. Aan de eene kant opent het zig over la Campagna van Romen alwaar het gezigt zig over een effene en ruime vlakte zeer ver uitstrekt. Aan de andere kant is een harder en meer afgebroke gezigt door oneindig veel verschillende ongelijkheden en schaduwen/ die natuurlijk ontstaan uit de vermenging van bergen / spelonken en valleyen ; Maar 't gene het meest in 't oog valt / is de rivier van Teverone die men een kwartier mijls van daar ziet / welke zig van een steilte neerstort / en door verscheide watervallen van de eene Rots op de ander valt / tot datze den grond van de Valey bereikt / alwaar men'er t'eenemaal het gezigt van verliezen zou/ indienze zig niet openbaarde door de openingen en tusschenwijdtens van de omleggende Bosschen. De Romeinsche Schilders werken dikwils na dat Landschap / en ik zou wel geloven dat Horatius het voor oogen had in de twee of drie schone trekken die hy ons van die plaatsen nagelaten heeft. De Teverone wierd eertijds Anio genoemt.

Ik hebbe tot het geduldig Lacedemon, noch tot de vette weiden van Lariffe, zulk eenen trek niet, als tot de woonstede der ruischende Albunea en den waterval Anio, en het woût van Tiburnus, en de boomgaarden, bewatert met stromende beeken.

Horat. 1. *Boek* 7. *Gez.*

Zo ik het wel heb/ verklaart Mijn Heer Dacier Mobilibus door ductilibus, en gelooft dat het woort betrekkelijk is tot pijpen / buizen/ en canalen die gemaakt waren om het water hier en daar/ na de zin van den Eygenaar uit te delen/ want andersints beelt hy zig in dat Mobilis een al te platte bynaam is voor een Rivier / dewijl 'er niet een is die zulks niet zou kunnen pretenderen. Maar een iegelijk die de Teverone ziet / moet van een ander gevoelen zyn/ en besluiten dat het een van de snellopendste rivieren van de werelt is ; haar loop door zo veel watervallen gebroken zynde/ en gedurig van het eene Canaal tot aan een ander overgebracht. Na datze met veel onstuimigheid en gedruis gedurende eenige mijlen / tusschen de Rotzen en Bergen gelopen heeft/ valt de Teverone in die Valey daar ik reets van gesproken heb / alwaar zy om zo te spreken allengskens weer tot zig komt/ en na veele drapingen en omwegen gemaakt te hebben / vermengt zy zig zagtjes met den Tyber. In die zin moet men de Beschrijvinge van Silius Italicus verstaan om 'er al de schoonheid van te zien.

Sulphureis gelidus qua serpit leniter undis,
Ad genitorem Anio labens sine murmure Tibrim

Te Frescati heeft men het vermaak / te zien de eerste schets van Versailles in de wandelingen en waterwerken. De Perspective was buiten twijffel voor dezen veel behaaglijker/ wanneer het Land met steden / schone huizen / tuinen / en diergelijke sieraden doorzaaid was. Het Tusculum van Cicero was op de plaats genaamt Grotto Ferrate twee mijlen van Frescati, hoewel de meeste hedendaagsche Schrijvers het te Frescati geplaatst hebben. Nardini zegt dat men onder de puin te Grotto Ferraté vond een stuk Beeltwerk/ daar Cicero zelf in zyn gemeenzame Brieven gewag van maakt. In 't gaan na Frascati zagen wy op ons gemak de Berg Algidus: En in 't gaan na Palestrina, zagen wy het Meer Regillus, vermaart door de gewaande verschijninge van Castor en Pollux. dewelke hier gezien wierden/ haare paarden te drinken gevende / na de bataille tusschen de Romeinen en de schoonzoon van Tarquyn. Eenige distantie daar van daan / zagen wy het Meer Gabinus dat veel groter is als het andere. Wy gingen omtrent een halve mijl van de weg af om de

bron

vron van een waterleiding te zien. Men heeft vermaak in 't opmerken hoe dat vele kleine fonteinen en beekjes, die uit de zijden van den Berg komen, by een vergadert en door bedekte Canalen in het voornaamste hol van de waterleiding gebragt werden. Het was zekerlijk een groot geluk voor Romen, dat 'er zo veel bergen in haare nabuurschap waren, toenze zo veel waterleidingen nodig hadde, want door dat middel kon men het water zo hoog laten oplopen als men wilde, zonder een Konstwerk zo duur als dat van Marly nodig te hebben. Aldus zakte de waterleiding van Claudiaan die agt en dertig mijlen in de lengte was, vijf mijlen en een half per mijl, en zulks alleen door het voordeel van de hoogte van deszelfs oorsprong, en van de lage stand van Romen. Palestrina legt zeer hoog, gelijk de meeste steden in Italien, om het voordeel van de koelte, daar van daan komt het Altum Præneste van Virgilius, en het Frigidum van Horatius. Statius noemt het Præneste Sacrum uit hoofde van den vermaarden Tempel van de Fortuin die 'er was. Daar zyn nog grote Pylaren van gekorrelt marmer, en andere brokken van dien ouden Tempel. Maar het voornaamste van 't geen 'er noch van overig is, is een ingeleide vloer, de schoonste die ik ooit in marmersteen gezien heb. De delen zyn zo wel aan een gevoegt, dat het gantsche stuk als een gehele schildery voorkomt. Men ziet 'er de figuren van een Rhinoceros, van een Olifant en van andere dieren, met kleine Landschapjes die zeer levendig en wel geschildert schijnen te zyn, hoewelze van natuurlijke koleuren en van de aderen van het marmer gemaakt zyn. My heugt niet dat ik ooit eenig Romeinsch ingeleit werk ontmoet heb, bestaande uit kleine stukjes leem, half verglaast en in de Glasblazeryen klaar gemaakt, het geen de Italianen Smalti noemen. Zy werden tegenwoordig zeer veel gebruikt, en konnen gemaakt werden van die Coleur en figuur als de Werkman wil, 't welk daar van daan komt dat die konst aangekweekt werd, en de gene die 'er aan werken bekwaam maakt, om schoonder ingeleit werk te maken als eertijds.

De omwegen die wy maakten in 't gaan na Albana, bragten ons tot aan Nemi, 't welk zyn naam van de Nemus Dianæ ontleent. Het Land daar om heen is t'eenemaal met Bosschagies en Braambosschen overdekt. Het Meer van Nemi legt in een zeer diepe Valey t'eenemaal met bergen omringt, zo dat de bovenvlakte van dat Meer nooit door de minste wind gestoort werd, 't welk gevoegt by de lieffelykheid van deszelfs wateren, aan 't zelve misschien de naam van spiegel van Diana verschafte.

—— *Speculumque Dianæ.* Virg.

De Prins Cesarini heeft een Paleis dicht aan Nemi, zeer vermakelijk gelegen en versiert met vele schone wandelingen. In 't wederkeren

keeren van Jensano tot Albano, passeerden wy la Ricca, 't welk het Aricia der Ouden is/ en de eerste ruſtplaats van Horatius tusschen Romen en Brindisi. Tot Albano is niets zo opmerkelijk als de Perspectijf van de tuin der Capucynen, dewelke om zijn uitgestrektheid en verscheidenheid van voorwerpen/ het schoonste gezigt geeft/ dat men zig zou kunnen verbeelden. Het vervat het gantsche Campagna en loopt ten einde aan de Middellantsche zee. Men heeft ter zelver tijd het gezigt van 't Meer van Albano dat 'er naby is/ van een ovale figuur/ omtrent zeven mijlen in zyn omtrek/ en het welk wegens de hoge bergen die 'er rondom leggen/ wel gelijkt het plein te zyn van een ruim Amphitheater. Dit gevoegt by de verscheidentheid der groene bergen en ontblote Rotzen die in de Nabuurschap zyn/ maakt de fraayste en aangenaamste verwarring van de wereld. Albano behoud nog zijne achting ten opzicht van de wijn/ die misschien thans zo goet zou zyn als hy eertijds was/ zo men hem zo lang bewaarde; maar wat aangaat de olijven/ daar zyn 'er hier zeer weinig/hoewel 'er te Tivoli een groten overvloet van is.

——— Een dierbre wyn, en schoon zy is belegen
En om haar onderdom vermaart.

Juven. 13. *Schimpd.*

Des morgens drinkt hy van de allerfynste wynen
De kruik wott wel bewaart, geen zon mag die beschijnen:
De flessen zyn begroeit, zo dat men nauwlyks ziet
Wat verwe datze heeft, van waar, uit wat gebiet
Zy is gekomen.

Juven. 5de Schimpd.

——— *Palladiæ seu collibus uteris Albæ.*

Mar. L. 5. E. 1.

Albanæ ——— *Olivæ.* Id. L. 9. Ep. 16.

De plaatsen daar men in dit Kapittel gewag van maakt/ waren eertijds zo veele schuilplaatsen voor de Romeinen/ die gewoon waren zig aldaar tusschen de Bosschen en de Bergen op te houden/ om voor de uitstekende hitte bevrijd te zyn: gelijk Baya hunne algemene Rendes-vous was gedurenden de winter.

Jam terras volucremque polum fuga veris Aquosi
Laxat, & Icariis cælum latratibus urit.
Ardua jam densæ rarescunt mænia Romæ:
Hos Præneste sacrum, nemus hos glaciale Dianæ,
Algidus aut horrens, aut Tuscula protegit Umbra,
Tiburis hi lucos, Anienaque frigora captant.

Sil 4. 1.

Albanos quoque Tusculosque colles
Et quodcunque jacet sub urbe frigus.
Fidenas veteres, brevesque Rubras,
Et quod Virgineo cruore gaudet
Annæ pomiferum nemus Perennæ.

M. L. 1. E. 123.

In tegendeel tegenwoordig heeft Romen nooit meer Adel binnen haar muuren als in de zomer. Want als dan is het platte Land zodanig met ongezonde dampen besmet / dat de menschen daar niet durven blijven. Daar is geen twijffel of de lugt zou'er zo gezond wezen als voor dezen / indien'er zo veel vuur gestookt wiert en zo veel Inwoonders waren om 't Land te bebouwen.

Ik scheide van Romen omtrent het laatst van October. En in 't gaan na Sienna / sliep ik de eerste nagt op de Landgoederen van de oude Veïes.

Hæc tum nomina erant nunc sunt sine nomine Campi.

De puinhopen zelfs van haare Hoofstad zyn zodanig verloren gegaan / dat de Aardrijkbeschrijvers de plaats daar zy waren niet nauwkeurig konnen aanwijzen; zo dat wegens dien oord en eenige andere van het Latium, de schone voorzegging van Lucanus ten volle vervult is.

——— *Gentes Mars iste futuras*
Obruet, & populos ævi venientis in orbem
Erepto natale feret, tunc omne Latium
Fabula nomen erit: Gabios, Vejosque, Coramque,
Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,
Albanosque lares, Laurentinosque penates
Rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coactâ
Invitus ——— L. 4.

Wy zagen hier het Meer Bacca waar uit de Cremera haar oorsprong neemt en op wiens oevers de Fabianen gedood wierden.

Tercentum numerabat avos, quos turbine Martis.
Abstulit una Dies, cum fors non æqua labori
Patricio Cremeræ maculavit sanguine ripas.

Sil. It, L. 2.

Pader-

Naderhand zagen wy op onze reis de Meeren Vico en Bolsena. Men geeft aan dit laatste eenentwintig mijlen in den omtrek; het is overvloedig met visch en gevogelt voorzien. Daar zyn twee Eilanden in/ daar Plinius gewag van maakt/ met deze omstandigheid/ die weinig schijn van waarheid heeft/ datze schijnen te zyn / dan als een Cirkel / en dan als een driehoek/ maar nooit als een vierkant. Het is ligt genoeg te begrijpen hoe datze vast geraakt zyn/hoewelze voor dezen dreven. En het is niet wel te geloven dat de Naturalist zig zou hebben kunnen bedriegen ten opzigte van een oord/ 't welk om zo te spreken in de nabuurschap van Romen was. Aan de eene kant van dat Meer is Monte Fiascone/ de woning van de Æqui Falisci van Virgilius. Æn. 7. en ter zijde is de stad der Volsiniers/ tegenwoordig genaamt Bolseno.

Of in de bosschen van 't Volsinische gebiet.

Juven. 5de Schimpd.

Ik zag op 't kerkhof van Bolsena een oud graf nog t'eenemaal in zyn geheel; en dat iets byzonders is/ aan alle kanten gegraveert met de uitbeelding van een Bacchanale. Zo de Inwoonders in opmerking genomen hadden twee ongeschikte figuren die aan het eind zyn/zouden zy het niet bekwaam geoordeelt hebben een sieraad te zyn voor de plaats daar het tegenwoordig is.

Na van hier / tot aan Aquapendente gereist te hebben / 't welk bovenmaten aangenaam leit / kwamen wy aan de kleine beek/ die de Landen van den Paus van die van den Groot Hertog scheid. Het Kasteel dat aan Radicofani grenst / is gelegen op de hoogste berg van het Land/ en zo wel gefortificeert als de stand van dien oord het lijden kan. Wy vonden hier de natuurlijke gedaante van het Land t'eenemaal verschillend van 't gene men ons gezegt had in 't gebied van de Paus. Want in plaats van veele schone bergen en vrugtbare valeyen/ die zig gedurende eenige dagen te voren voor 't oog vertoont hadden/ zagen wy daar na niet anders als een woeste en naakte Perspective van rotzen en steile bergen aan alle kanten/ water-stromen en Canalen. Gedurende een lange streek van verscheide mijlen vind men 'er nog bomen nog heesters. Deze woeste Perspectijf deed my denken aan het Italiaans spreekwoort/ dat de Paus het vleesch van Italien heeft/ en de Groot Hertog de beenderen. In een grote uitgestrektheid van die onvrugtbare bergen zag ik maar een stuk lands dat bebouwt was/ waar op een Klooster stond.

SIENNA LIVORNO PISA.

Sienna is hoog en verciert met veel tichelsteenen Torens/ die ten tijde van de Republijk opgeregt waren geweest voor Burgers die eenigen zonderlingen dienst aan het Vaderland gedaan hadden. Die Torens deden ons de stad zien/ lang te voren eer wy'er inkwamen. In die stad is niets zo buitengewoon als de Hooftkerk die men met vermaak kan zien/ na dat men St. Pieter gezien heeft/ hoewelze t'eenemaal van een andere smaak is / en men magze wel aanzien als een Meesterstuk van de Gothische Bouwkunde. Wanneer men de moeite en ongelooffelijke onkosten onzer Voorouders / dieze tot die Barbaarsche Gebouwen besteed hebben / aanziet/ zal men wel haast bezeffen/ wat wonderen van Bouwkunst zy ons zouden hebben nagelaten / indien zy de regte wijze gekent hadden ; want in die tijd wanneer de devotie van de onkundige Eeuwen / veel vieriger was als tegenwoordig / en de Priesters meer macht hadden over de rijkdommen van het volk / zoude men met het gelt dat in de grote steden tot de Gothische Hooftkerken is uitgegeven / een veel groter verscheidenheid van pragtige Gebouwen te weeg gebragt hebben / als'er voor en na die tijd geweest is. Men is verwondert over het werk dat'er aan die Hooftkerk alleen gedaan is De gooten zelfs zyn met sieraden beladen. De vensters zyn als zo veele Perspectiven , met een oneindig getal kleine pilaren die men de een na den andere schijnt uit het gezicht te verliezen. De grote Kolommen zyn met vrugten en bladeren dewelke van boven tot beneden rontom dezelve geslingert zyn / versiert. Het gantsche ligchaam van de Kerk is gevloert met verscheide vakken van zwart en wit marmer. Het pleisterwerk versiert met tekeningen en Bybelsche Historien. En de voorgevel is met zulk een verscheidenheid van figuren vervult / en met zo veel kleine doolhoven van beeltwerk/ dat'er niets ter wereld is dat een fraper gezicht kan maken voor de gene die val-

valsche schoonheden en geleende sieraden boven een edele en pragtige eenvoudigheid beminnen.

Regt over die Kerk is een groot Gasthuis/ door een Schoenmaker gebouwt/ die wel onder 't getal der Gelukzaligen maar nooit onder de Heiligen gestelt is. Zyn beeltenis staat daar met dit Opschrift/ *Sutor ultra Crepidam.* Van de uitgestrektheid van die stad/ nog van de zindelijkheid der straten/ en de schoonheid van de grote plaats zal ik niets zeggen/ doordien zo veele Reizigers het geheel beschreven hebben. Dewijl die Republijk de laatste is die onder de heerschappy des Hertogs van Florence geraakt is/ veronderstelt men datze steets een geweldige zucht tot haare oude vryheid heeft. Daarom wanneer de sleutels en verbeeldingen der steden en Gouvernementen van den Hertog/ op de Feestdag van Johannes den Doper/ in Processie voor hem heene gaan/ zegt men dat Sienna na alle de andere komt en voortgedreven word/ door het gevolg dat agter aan komt/ om te tonen de weerzin die het heeft/ van in die Vergadering te voorschijn te komen.

Ik zal niets zeggen van de plompe en ongerijmde Traditien die 'er zyn wegens St. Catryn van Sienna, die de grote Heilige van die plaats is. Ik geloof dat'er zo veel vermaak is/ om iemant dromen te horen vertellen/ als beuzelingen van dien aard te lezen. Een Reiziger die oordeelt/ dat die dingen de moeite waardig zyn aangemerkt te werden/ zoud 'er gemakkelijk van ieder groote stad in Italien/ grote Boeken mee kunnen vervullen.

Van Sienna gingen wy voort tot aan Livorno, alwaar de twee havens/ het Bad/ en het Beelt des Groot Hertogs door Donatelli gemaakt/ in 't midden van vier slaven/ met kettingen aan zyn voetstuk vast gemaakt/ een zeer schoon gezigt geven. De plaats is een van de grootste/ en zal een der schoonste van gantsch Italien wezen/ als 'er dat Beelt opgeregt zal zyn/ hebbende het stadhuis aan het eene eind/ om een uitzicht te maken op de Kerk die aan het ander eind staat. Men doet gedurige onkosten om de havens schoon te maken/ en te verhinderen datze niet verstopt werden/ en zulks door middel van verscheide werktuigen die altijt aan de gang zyn/ en daar men ook een gedeelte der Galeyroeyers mede bezig houd. Wat kant van de haven datze ook schoon maken/ heeft zulks een invloed op al het overige/ om dat de zee ten eersten die grond gelijk maakt. En zy trekken een dubbelt voordeel uit de modder die by een vergadert werd; zy zuivert de haven/ en dient ter zelver tijd om verscheide moerassen rondom de stad droog te maken/ werdende nu en dan derwaarts gebragt. Men zou zig nauwlijks kunnen verbeelden de grote voordelen die de Groot Hertog van die kant alleen trekt. Gemeenlijk denkt men datze zo groot niet zyn/ om dat die haven voor

een vrye haven gehouden werd. Maar niettegenstaande die naam van vrye haven / weet ieder een wel hoe de Groot Hertog de privilegien der Koopluiden besnoept heeft / en de grote sommen die hy van hen getrokken heeft / hoewel in vergelijking van de buitensporige lasten die men in de meeste andere havens betaalt / deze de naam van vrye haven wel mag dragen. Daar door werden zeer veel menschen uit alle andere landen in die van dezen Vorst getrokken. Men rekent dat 'er omtrent tien duizend Joden zyn / waar van vele zeer rijk zyn / welke zodanig een handel drijven dat onze Engelsche Factoors klagtig vallen dat de meeste Negotie van ons Land in handen van de Joden is. Het is waar dat de vreemdelingen zeer weinig belastingen betalen / maar van alles datze verkopen / trekt de Vorst grote sommen. De geene die te Livorno het ys verkoopt / betaalt meer als duizend pond sterling voor zyn privilegie, en de Koopman in tabak / tien duizend / 't welk zeer considerabel is in een Land daar zo weinig Tabak rookers zyn. De grond werd tot een zeer hoge prijs door den Groot Hertog verkogt / en gestadig werden 'er huizen getimmert. Alle de Koopmanschappen die die men buiten op 't platte Land stuurt / en dat in grote menigte / werden met imposten belast / zo haast alsze uit Livorno gaan. Alle de Wijnen / Olyen / en Zijden die de Valleyen van Pisa afzakken / van Florence en andere plaatsen in Toskanen, moeten verscheide regten en imposten betalen eerze aan de haven konnen komen. Het Canaal 't welk uit zee in de Arne loopt / dient om met veel gemak de Koopmanschappen / die men inscheept / te vervoeren en na mate dat eenige particulieren rijk werden / vermeerderen hunne Godvrugtige Legaten, Processen / huwelijks goet voor hare dogters / &c daar de Groot Hertog ook zyn deel van heeft. Men zegt dat die van Lucca, dewelke op die haven handel drijven / de inkomsten van den Groot Hertog veel vermeerderen. Daar is een ander voordeel waar van hy zig by gelegenheid bedienen kan / hier in bestaande / dat hy in 5 a 6 dagen tijds / eenige hondert duizend ponden sterlings op credit in de stad zou kunnen vinden / 't welk geen ander Prins in Italien zou kunnen hopen. Het is niet nodig dat ik aanmerke de achting die hem deze haven onder de vreemde Vorsten geeft; maar daar is nog een zeker voordeel dat hy 'er uit trekt / en vry groot is / hoewel het nooit te boek gezet werd. Ieder een weet dat de Pisanen en Florentynen zeer langen tijd hunne oude vryheid beklaagt hebben / en datze onderdanig gemaakt zyn aan een Familie / waar aan 'er vele andere ten tijde van haar Republijk gelijk waren. De stad Livorno heeft uitgewerkt 't geen de fijnste Staatkundige moeplijk gevonden zouden hebben om te doen gelukken. Zy heeft Pisa byna ontvolkt / zo wy zien op 't geen die stad eertijds

was:

was: En alle dagen vermindert het getal der Inwoonders van Florence; 't welk niet alleen die plaatsen verzwakt / maar ook ter zelver tijd veele menschen wederhoud van aan hunne oude vryheid te denken / hebbende het hooft vol gedagten over den koophandel en de koopmanschappen. En gelijk de menschen die in wegen ingewikkelt zyn/waar door zy rijk zouden kunnen werden / gantsch van geen veranderingen nog omkeeringen houden / zynze tegenwoordig de onderwerping t'eenemaal gewoon / en denken niet anders / als om haar weg te gaan. Het is dan geen wonder dat de Groot Hertog zo zeer bevreest is/ dat de Paus eene vrye haven van Civitavecchia zou maken / dewelke met der tijd / Livorno grotelijks zou kunnen benadeelen. Men zou niet geloven wat al middelen men zegt dat onder het laatste Pausschap in 't werk gestelt wierden om dat voornemen te stuiten; het gelt van den Groot Hertog was van zodanig vermogen in de Consistory, dat verscheide Cardinalen zulks den Paus afrieden / en bragten hem op 't laatst zo ver / dat hy al zyn gedagten stelde op de kleine have van Antium by Nettuno. De gene die aangenomen hadden het water tot aan Civitavecchia te doen lopen / wierden omgekogt. En een arme Capucyn die men dagt dat met geen geschenken om te kopen was / hebbende op zig genomen om het werk voort te zetten / stierf weinig tijds daar na/ niet zonder eenig nadenken dat hy vergeven is geweest. Maar gelijk de regerende Paus wel onderregt is van de geheime History der laatste Regering / en de zwakheid van zyn Voorzaat / schijnt hy genegen dat ontwerp ter uitvoering te brengen. Hy heeft bereits grote onkosten gemaakt om de waterleiding te voltoopen / en hy hoopt dat zo den oorlog eens onze Engelsche Kooplieden uit Sicilien en Napels verjaagt / zy zig te Civitavecchia zullen komen neerzetten. Zyn Heiligheid heeft tegen eenige Engelsche Edellieden gezegt / dat haar Natie de grootste Privilegien zou hebben na de onderdanen van den Kerkelijken Staat. De Bisschop van Elis zey my dat de Paus dat voornemen geweldig ter herten neemt ; dog dat hy vreesde dat de Engelschen geen Refident nog Conful in zijne Staten zouden willen zenden / hoewel hy ter zelver tijd hoopte dat de zaak door iemant zonder Character zou kunnen behandelt werden. Deze Bisschop is in die zaak zo voortvarende geweest/ dat hy de Fransche en Spaansche Cardinalen vertoornt heeft; zo dat de Cardinaal Janfon hem weigerde te zien / toen hy zig wilde rechtvaardigen van het gene hy aan den Paus over dat onderwerp gezegt hadde. Daar is een grote hinderpaal voor Civitavecchia, namentlijk dat'er de lugt niet gezond is; maar men zegt dat zulks ontstaat uit het gering getal Inwoonders / en dat de lugt van Livorno slimmer was als deze / eer de stad zo wel bevolkt was.

Van

Van Livorno ging ik op Pisa, alwaar men nog de overblijfzelen van een grote stad ziet / hoewelze niet half van Inwoonders voorzien is. De grote Kerk / de Doopvaten / en de overhellende Toren zyn wel beziens waard / en gebouwt op dezelve wijze als de Hooftkerk van Sienna. Een halve dag reizens verder / bragt my in de Republijk van Lucca.

DE REPUBLYK VAN LUCCA.

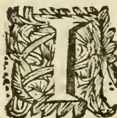

Et is zeer aangenaam de Landen van die kleine Republyk zo wel bebouwt te zien als het zou kunnen wezen / zijnde aldaar het minste hoekje niet of het brengt zo veel op als het kan. Men ziet aan alle Inwoonders zeker gelaat van blijdschap en overvloet / dat men zelden vint by die van de naburige Landen. Daar is maar eene poort om 'er de vreemdelingen in te brengen / op dat zou kunnen men weten hoe veel 'er in de stad zyn. Boven die poort staat met groote letters geschreven; Libertas. Deze Republyk is in de Landen van den Groot Hertog ingesloten / dewelke tegenwoordig zeer op haar vertoornt is / en schijnt haar met het nootlot van Florence, Pisa en Sienna te dreigen. Die van Lucca geven voor recht te hebben om te jagen / in een van de Bosschen des Groot Hertogs die op hunne grenzen leggen. Het is omtrent twee jaren geleden dat hun zulks uitdrukkelijk verboden wierd / willende die Vorst 't zelve voor zyn eige plaizier bewaren. Twee of drie Jagers van de Republijk die de stoutheid hadden tegen dat gebod aan te gaan / wierden by de kop gevat en in een naburige gevankenisse gezet. Hunne Landslieden ten getale van zestig / vielen aan op de plaats daarze gevangen waren / en steldenze op vrye voeten. De Groot Hertog eiste

eiste zyne gevangens weder op/ en tot volkome voldoening wilde hy dat de Gouverneur van de stad / daar die zestig stormlopers hun aanslag gesmeet hadden/ hem in handen gelevert wierd; maar alzo hy niet als met verschoningen betaalt wierd / besloot hy zig zelven recht te doen hebben. Ten dien einde belaste hy/ alle Inwoonders van Lucca te arresteren die zig op zekere marktdag in een van zyne grensste-den zouden bevinden. Daar wierden 'er tachentig gearresteert, waar onder eenige die in de Republijk van groot aanzien waren. Tegen-woordig zynze in de gevangenhuizen van Florence, en na men zegt werdenze vry hard gehandelt / zynde reets in min dan twee jaren / vijftien van hen gestorven. De Koning van Spanje, die Protector van deze Republyk is / zijnde door den Groot Hertog onderregt ge-weest van 't gene voorgevallen was / keurde voor goet / 't geen hy gedaan had/ en beval die van Lucca, door zyn Gouverneur te Milaan, aan den Prins een genoegzame voldoening te geven. Men zegt te Florence, dat de Republyk, menende door haaren Protector kwalijk gehandelt te zyn / iemant aan den Prins Eugenius gezonden heeft/ om de protectie des Keizers te verzoeken/ met aan-bieding van winterquartieren voor vier duizent Duitzers. De Groot Hertog vermeerdert zyne Eisschen/ en eischt niet minder voor zyn vol-doening als hondert duizend kroonen en een plegtige Ambassade om hem wegens het voorgevalle pardon te verzoeken; en een beter ge-drag te beloven voor het toekomende. Ziet daar hoe het tegenwoor-dig met die zaak gelegen is / dewelke wel op de ondergang van de Republijk mogt uitkomen / zo de Franschen in Italien meester wor-den. Het is al een koddige zaak de discoursen van 't gemene volk van Lucca te horen / 't welk zig vastelijk inbeelt dat een Lukkois vijf Florentynen den baas zal wezen / om dat / zeggen zy/ dezen laatsten de moed zodanig benomen is / door de onderdrukkingen van den Groot Hertog / datze de moeite niet waard zyn om geslagen te werden. Zy geven voor datze twintig of dertig duizend mannen in 't velt kunnen brengen / alle gereet om zig voor hare vryheid op te offeren. Zy hebben vele wapenen en ammunitie/ dog weinig paar-den. Men moet bekennen dat die menschen ten minsten gelukkiger zyn / als de rest hunner Naburen / om datze zodanig geloven te zyn/ hoewel het ingebeelde geluk die Republijk alleen niet eigen is; want wy vinden dat de Onderdanen van den Souvereinsten Vorst van Europa, zig op hunnen grooten Monarch beroemen / gelijk die van Lucca doen / van aan niemant onderworpen te zyn. Zo de Franschen in Italien de overhand krijgen / zou het kunnen wezen dat de Groot Hertog na de Republyk van Lucca dong / door middel van zyn gro-te schatten / gelijk zyne Voorzaten eertijds met den Keizer na die van Sienna deden. De Groot Hertogen hebben nog nooit iets tegens

Lucca ondernomen / niet alleen uit vreeś voor de wapenen van haaren Protector, maar om dat zy wel verzekert zyn/ dat zo die van Lucca tot het uitterste gebragt wierden/ zy zig liever in de armen van de Genuezen zouden werpen/ of van eenig ander Nabuur als zig aan een Prins te onderwerpen / daar ze zulk een afkeer van hebben. En de Florentynen zyn wel overtuigt dat het veel beter voor hen is / een kleine staat in de hare ingesloten te hebben / als het zelve in handen te zien van een Prins zo magtig als hun Vorst is. Maar indien eene Magt zo onzachelijk als die van den Koning van Vrankrijk/ die van Lucca ondersteunde / is 'er niemand in Italien die zig daar mee zou durven bemoeyen. Die Republyk is na haare grootte de rijkste en volkrijkste van gantsch Italien. Het gantsche bewind van de Regering gaat door verscheide handen/ van twee tot twee maanden / 't gene de grootste veiligheid van haare vryheid uitmaakt / en geweldig veel toebrengt tot het spoedig afdoen van alle publyke zaken ; maar in verscheide gevallen/ gelijk tegenwoordig/ moet 'er zekerlijk veel meer tijd wezen/ om een goet voornemen tot zyn volle rijpheid en volmaaktheid te brengen.

FLORENCE.

Ik had het geluk van te Florence te zyn wanneer men 'er een Opera speelde/ die de agtste was die ik in Italien gezien had. Ik kon my van 't lagchen niet onthouden / toen ik in de eerste blatzijde las de plegtige protestatie die de Poeët doet/ van geen Noodlot noch Goddelijkheid te geloven. En dat zo hy diergelijke woorden gebruikt mogt hebben / hy het alleen uit een Poëtische vryheid gedaan had / en niet door eenige ware overreding / gelovende dat alles / gelijk de H. Moederkerk geloost en gebied.

Daar zyn schone Paleizen te Florence, maar gelijk de Toscaansche Pilaren en Boersche werken / haar oorsprong aan dat Land verschuldigt zyn / dragen de Architecten altijd zorg om die plaats te geven in de zware Gebouwen die men in Toscanen timmert. Het nieuw Paleis van den Groot Hertog is een prachtig Gebouw/ van die Order / uittermaten sterk en aanzienlijk. Het gelijkt na dat van Luxemburg te Parys, 't welk door Maria de Medicis gebouwt is/

is/ en mogelijk is het om die reden dat de werklieden de Toscaanse Regel volgden. Ik was niet weinig in mijn schik dat ik op de voorplaats van dat Paleis vond/ 't geen ik te Romen nergens had kunnen vinden; ik wil zeggen een oud Beeld van Hercules beurende Anteus van de aarde op/ waar van ik reets gelegenheid gehad hebbe te spreken. Het wierd te Romen gevonden/ en onder de Regering van Leo de Tiende hier gebragt.

In de verscheide vertrekken zyn vele schilderyen van de voornaamste Meesters. Maar in de Galdery van het Paleis is een verzameling van fraayigheden/ die mogelijk de heerlijkste is die men in eenige plaats ter wereld zou kunnen vinden. De Galdery zelfs is volgens den Heer Lassels in de gedaante van een L gemaakt/ maar zoze noodzakelijk na eenige letter moet gelijken/ komtze meer over een met de Grieksche π. Zy is met uitstekende schone stukken Beeltwerk voorzien/ zo hedensdaagze als oude. Ik zal gewag maken van de gene die onder deze laatste de zeldzaamste zyn/ 't zy ten opzicht der perzoonen dieze verbeelden/ of om de fraayigheid van het werk. Onder de Borstbeelden der Keizers en Keizerinnen/ zyn deze volgende zeer kwalijk te bekomen/ en eenige van dezelve byna singulier in haar soort; Agrippa, Caligula, Otho, Nerva, Ælius Verus, Pertinax, Geta, Didius Julianus, Albinus, die uitstekend wel gemaakt is/ en in Albast/ 't welk men zelden ziet/ Gordiaan den ouden Afrikaan, Heliogabalus, de oude en de jonge Galienus, Pupienus. Ik heb Agrippa onder de Keizers gestelt/ om dat hy gemeenlijk dus gestelt werd in de Collectien van Medailles, gelijk eenige die volgen/ onder de Keizerinnen staan/ en 't minste regt niet daar toe hebben/ als Domitia, Agrippina, vrouw van Germanicus, Antonia, Matidia, Plotina, Manlia, Scantilla, met een valsch Opschrift onder het Borstbeelt van Julia Severi, Aquilia Severa, Julia Mæsa. Ik heb te Romen/ 't welk het groot Magazijn van die fraaigheden is/ doorgaans opgemerkt/ dat die zelve Hoofden die men zelden op Medailles ziet/ insgelijks ook weinig op 't marmer te vinden zyn. En men kan gemeenlijk dezelve reden voor beide aanmerken/ namentlijk de korte Regering van de Keizers/ waar door de werklui den de tijd niet gehad hebben om veel Beelden te maken; en aangezien de kortheid van die Regeringen doorgaans daar uit ontstond/ dat een Mededinger op den Keizerlijken Troon geplaatst wierd/ is het niet te verwonderen dat niemand aan het Beelt van een overleden Keizer gearbeid heeft/ wanneer zyn vyand op den Troon geklommen was. Die Aanmerking gaat evenwel altijd niet door. By voorbeelt/ men vind dikwils genoeg Medailles van Agrippa en van Caligula; maar zelden haar Borstbeelt. De Medaille van Tiberius is kwalijk te bekomen; maar zyn Borstbeelt is zeer gemeen; 't welk

meer te verwonderen is/ zo men overdenkt de smaatheden die 'er aan de Beelden van dien Keizer na zyn dood gedaan zyn. Tiberius in den Tyber is een wel bekent voorbeeld. Onder de Borstukken der Keizers die gemeen genoeg zyn / ziet men 'er verscheide in de Galdery die wel opmerking waard zyn / wegens de voortreffelijkheid van het snijwerk; gelijk die van Augustus, Vespasianus, Adrianus, Markus Aurelius, Lucius Verus, Septimius Severus, Caracalla en Geta. In dezelve Galdery is een schoon Borstbeelt van Alexander de Groot/ het aangezigt na den Hemel gekeert/ met een deftig gelaat/ daar men verdriet en leetwezen in bespeurt. Ik heb twee of drie oude Borstbeelden van Alexander gezien/ van dezelve zwier en postuur/ en ik zou wel geloven dat de Beelthouwer in 't hooft had / den Veroveraar schreyende om nieuwe werelden te hebben / of eenige andere diergelijke omstandigheid van deszelfs Historp / te verbeelden. Daar is nog in 't bont marmer/ het hooft van een jong Hert / en van den God Pan. Onder de heele Beelden merkte ik in 't byzonder op/ een Vestaalsche Nonne met het H. vuur dat voor haar brand. Dit Beelt geloof ik zou kunnen beslissen het verschil of die Maagden / na dat haar kruin geschoren was / ooit het hair weer hebben laten groeyen / want aan dat Beelt ziet men de hairen in haar geheel en opgekoppeld onder het hoofthulsel. Het Metale Beelt van den Consul of Burgermeester met den ring aan de vinger/ deed my nog denken aan het *majoris pondera gemmæ* van *Juvenalis*. Daar is een ander metaal Beelt 't welk men veronderstelt van Apollo te zyn/ met dit modern opschrift op het voetstuk / 't welk ik beken niet te verstaan. *Ut potui, huc veni, musis & fratre relicto.* Ik zag in dezelve Galdery het vermaarde Beelt van het wilt zwijn / van den Worstelaar/ van Narcissus, van Cupido, en van noch eenige hedendaagsche Beelden/ die verscheide anderen beschreven hebben. Onder de oude Beelden is 'er een van Morpheus van toetssteen dat fraay is. Ik heb altoos aangemerkt dat die God door de oude Beeltsnijders vertoont werd onder de gedaante van een kint met een boschje slaapkruit in de hand. Ik zag het in het eerst aan voor een Cupido, tot dat ik gemerkt had/ dat hy nog vleugels nog pijlkoker hadde. Ik beeld my in dat Doctor Lister dezelve misslag begaan heeft in zyn kleine redenering/ zeggende/ de slapende Cupido, met slaapkruid in de handen.

Het scheen een Minnegod gelijk, en Venus pant,
Op een tafreel; doch op dat cieraat van hun beide
Elk in 't byzonder in gestalt niet onderscheide,
Geef dit een koker, of beneem het ander kint
Den Pylekoker.

Ovid. Herfch. 10. *Boek.*

Aan

Aan een eind van de Galdery zyn twee oude marmere kolommen konstig bewerkt/ met de afbeelding van de wapenen der oude Romeynen en van haare Krijgs-Instrumenten. Na dat ik die Galdery wel doorzien had / wierden wy gebragt in vier a vijf Rariteit kamers die ter zijde zyn. De eerste is een Cabinet van Antiquiteiten, inzonderheid van Afgoden / Talismans, Lampen en Zinnebeelden. Ik zag 'er niets daar ik te voren geen kennis van had/ uitgezondert de vier volgende metale Beelden.

I Een klein beelt van Juno Sispita of Sospita die misschien nergens gevonden werd als op Medailles. Zy is met een geitevel gekleet/ de horens boven op het hooft uitkomende. De slinkerhand is gebroken/ en het is waarschijnlijk datze een schilt hielt. De rechterhand was wat geschonden/ maar men kan wel zien datze te voren iets aanvattede. De voeten zyn bloot. My komt te binnen de Beschrijving die Cicero maakt van deze Godin met de volgende woorden. *Hercule inquit, quam tibi illam nostram Sospitam quam tu nunquam ne in Somniis vides, nisi cum pelle Caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calcealis repandis.*

II. Een Model van de berugte Laocoon en van zyne twee zoonen die in het Belvedere te Romen zyn. Het opmerkelijkste daar van is/ dat het in zyn geheel is / in die delen daar het Beelt verminkt is. Het was door middel van dit Model dat Bandinelli zyn verwonderenswaardige Copy van Laocoon ten einde bragt/ dewelke aan een eind van die Galdery is.

III. Een Apollo of Amphion. Ik nam dat Beelt in opmerking wegens de byzonderheid van het Instrument dat ik nooit te voren in de oude Beeltwerken gezien had. Het verscheelt niet veel van een handviool/ daar men op dezelve manier op speelt. Ik twijffel egter of dat Beelt niet van jonger datum is / wegens de slegtheid van het werk.

IV. Een kroon met stralen/ alleen met agt punten. Het gewoonlijk getal was twaalf / sommige zeggen dat het was als spelende op de twaalf Tekens van den Zodiak, en anderen op de twaalf werken / of loffelijke Daden van Herkules.

Latinus rijdt, gevolgt van 't Hof en krijgsgenoten,
Op eenen wagen met vier paarden, om zyn hooft
Met eene kroon van zes paar stralen, noit gedooft,
En die van Grootvaars glans, de zonne niet veraarden.

Virg. Eneas 12 *Boek.*

De twee volgende kamers bestaan uit verscheide konstige fraayigheden van yvoor/ Christal / Amber en edele gesteentens / daar alle Reisbeschryvingen vol van zyn. In de kamer die men het laatst laat zien / is de vermaarde Venus van Medicis. Het Beelt schijnt veel kleinder te zyn als het Origineel, om datze t'eenemaal naakt is/ en tusschen andere staat/ die veel groter zyn. Zy is egter zo groot als de gewoonlijke gestalte van een Vrouw / 't welk ik afnemen kan uit de maat van 't gewricht van haar hand; want uit de grootte van wat deel het ook is / kan men ligtelijk oordeelen van alle de andere van een Beelt / welkers proportien naauwkeurig zyn. De zagtheid van het vleesch / de sierlijkheid van de gestalte en de zwier/ als mede de nauwkeurigheid van de Ordonnantie van dat Beelt / zyn onuitdrukkelijk.

Het aanschijn is gelijk een dochter, uit den aart
In wezen en natuure, en zou zich roeren, waar 't
Dat schaamte toeliet zich te buigen en te reppen.
Zo schuilt de kunst in kunst.

Ovid. Herfch. 10. *Boek.*

Daar is een andere Venus in dezelve kring / die op een andere plaats staande / een schoon gezigt zou geven. Onder de oude Romeinsche Beelden zyn 'er verscheide van Venus in verschillende posturen en kledingen / en vele andere van die Godin / die van dezelve Ordon-

Ordonnantie zyn. Ik beeld my in dat het niet moeylyk zou zyn eenige aldaar te vinden / gemaakt na de drie van die Godin/ daar Plinius gewag van maakt. In dezelve kamer is de Romeinsche slaaf zyn mes slypende / en luisterende; schouders om hoog! het is weergaloos. De twee Worstelaars zyn in dezelve kamer. Hier gaf ik ook agt op een zeer fraay Borstbeelt van Annius Verus de jonge / zoon van Marcus Aurelius, die op zyn negentiende jaar stierf. Ik zag te Romen verscheide andere Borstbeelden van hem / hoewel zyne Medailles zeer kwalyk te bekomen zyn.

De Groot Hertog heeft belast een ruime kamer gereet te maken om'er oude Opschriften / Kruiken / Gedenktekenen / en diergelyke verzamelingen van Oudheden in te bergen. Men liet 'er my verscheide zien die nog niet geplaatst zyn Daar zyn twee berugte Opschriften die een groot ligt geven aan de Historie van Appius die de grote weg liet maken / en aan die van Fabius, de Dictator. Zy bevatten een klein verhaal van de eertrappen dieze gepasseert zyn / en de daden dieze uitgevoert hebben. Ik zag nog de Borstbeelden van Tranquillina Moeder van Gordiaan de Godvrugtige / van Quintus Herennius zoon van Trajanus, en van Decius, die van zeer grote waarde zyn / om datze weinig gevonden werden / en van een oud en treffelyk snywerck zyn / van dat slag als de vermaarde Hermaphrodit die ik in 't Lusthuis Borghese gezien had.

Ik zag niets of het is alrede door anderen opgemerkt / ten opzigte van het zilverwerk in de Tabernakel van St. Laurentius Kapelle / en in de kamer der Schilders. De Kapel van St. Laurentius zal mogelyk het kostelykste werk wezen dat 'er op den Aardbodem is / wanneer het voltrokken zal zyn / maar het gaat zo langzaam voort / dat het wel gebeuren kon / dat de Familie der Medicis uitgestorven was eer hun Praalgraf voltooit is. Ik heb in de Bibliotheek der Manuscripten van St. Laurentius geweest / waar van een gedrukte Catalogus is. Ik zag de Virgilius die wegens de oudheid aan die van het Vatikaan den voorrang betwist. Daar ontbreekt aan; *Ille ego qui quondam* , &c. en de tweeentwintig regels van de twede Eneïdos beginnende *jamque adeo super unus eram.* —— Ik beken dat ik altoos gedagt heb dat die plaats met veel oordeel door Tucca en Varias is uitgelaten geweest / om dat ze schynt tegen te spreken een gedeelte van het zesde boek der Eneïdos, en dat hy den Helt in zo een oplopentheid afbeelt / die met deszelfs Character weinig overeenkomende is. Buiten dat meen ik dat de verschyning van Venus heel wel te pas komt om hem 't gezigt te benemen van de dood van Priamus; want zonder diergelyk konststuk kan ik niet zien hoe die Held / met eere Neoptolemus zegepralend / en Priamus ongewroken / zou kunnen laten. Maar alzo de vrienden van Virgilius

lius geraden gebonden hebben dat voorval van Helena te laten vallen / ben ik verwondert datze niet hebben willen uitwisschen of veranderen een veers in de Aanspraak van Venus, 't welk daar toe betrekkelijk is / en zonder dat zeer wanvoegelijk daar ingelast zou zyn.

Wat wijtge dit uit haat de schoonheid van Heleen
Uit Sparte, of Paris, die haar kwam te schaeken? geen
Van beide heeft hier schult.

Virg. Eneas 6de Boek.

Mijns oordeels overtreft Florence Romen, ten opzichte zelfs van de moderne Beelden / daar ik niets van zeggen zal / om anderen niet te copieren.

De weg van Florence op Romen loopt door verscheide ryen van bergen. Ik kan zeggen datze zekerlijk de slimste is van den Appennin; want het was de derde maal dat ik 'er doortrok. Dit gaf my een levendig denkbeelt van de Beschrijving der tocht van Hannibal.

Quoque magis subiere jugo atque evadere nisi
Erexere gradum, crescit labor, ardua supra
Sese aperit fessis, & nascitur altera moles. L. 3.

Ik zal dit Kapittel besluiten met de Beschrijvingen die de Latijnsche Poeëten ons van den Appennin gegeven hebben hebben / waar in wy agt konnen geven / op alle merkelijke hoedanigheden van die ongelooffelijke lange reeks van bergen/ die van het eene eindvan Italien tot het andere strekt / en een ongelooffelijke verscheidentheid van rivieren dewelke dat verrukkende Land besproeyen / veroorzaakt.

En d'Appenyn, wiens kruin opsteigert door de wolken.
Ovid. Hersch. 2. Boek.

——— *Qui Siculum porrectus ad usque Pelorum*
Finibus ab Ligurum populos amplectitur omnes
Italiæ, geminumque latus stringentia longè
Utraque perpetuo discriminat æquora tractu.
Clau. de Sexto Conf. Hon.

——————— *Mole nivali*
Alpibus æquatum attollens caput Appenninus.
Sil. It. L. 2.

Horre-

Horrebat glacie Saxa inter lubrica Summo
Piniferum cælo miscens caput Appenninus:
Condiderat Nix alta trabes, & vertice celso
Canus apex strictâ surgebat ad astra pruinâ.

L. 4. Id.

Umbrosis mediam qua collibus Apenninus;
Erigit Italiam, nullo quo vertice tellus
Altius intumuit, propiusque accessit Olympo.
Mons inter geminas medius se porrigit undas
Inferni superique maris: collesque coërcent
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.

Luc L. 2.

BOLONIEN,

Modena, Parma, Turin, &c.

A een verdrietige reis door het Apenninsche gebergte; kwamen wy eindelijk aan de kleine rivier / die aan deszelfs voet loopt / en eertijds de kleine Ryn genaamt wierd / welkers loop volgende / wy in weinig tijds te te Bolonien kwamen.

—— *Parvique Bononia Rheni.* Sil. It. 8.

Wy wierden 'er wel haast gewaar het onderscheid van de Noordzijde der bergen en die van het Zuiden / zo ten opzicht der koude lugt als der slegte wijn. Bologne is vermaard zo wel wegens de vrugtbaarheid harer Landsdouwe / als om de pragt van haare Kloosters. Zy werd nog gehouden voor de derde van Italien wegens haar schilderyen/

ryen / zijnde het School der Schilders van Lombardyen geweest. Ik zag 'er drie rariteiten van verscheide soorten/ daar ik meer behagen in had als in iets anders van die plaats.

De eerste is een Authentijke Medaille in zilver van Brutus de jonge / die een vermaard Oudheidskenner in handen heeft. Men kan den aard van de Personagien in de trekken van het aangezigt zien / dewelke uitstekend fraay gesneden zyn. Op de averegtse zijde is de muts van vryheid met een dolk en deze woorden daar onder Id Mar. voor de Iden van Maart zijnde de berugte datum van het doden van Cesar.

De twede is een schildery van Raphaël in Giovanni in monte. Het is zeer wel bewaart / en beelt af St. Cecilia met een speeltuig in de handen. Aan de eene kant zyn de Beelden van St. Jan, en aan de andere die van Maria Magdalena en St. Augustijn. Daar is iets Goddelijks in de zwier van die schildery.

De derde rariteit bestaat in een nieuwe trap/ die men gemeenlijk de vreemdelingen laat zien/ alwaar de makkelijkheid van de trap in zo een kleine ommetrek / de schikking van het ligt / en de gemakkelijke opgang / wonderlijk wel uitgevonden en gepractizeert zyn.

De oorlogen van Italien en het saizoen van het jaar deeden my de Hertogdommen Modena, Parma en Savoyen met meer haast doortrekken / als ik gedaan zou hebben in een andere tijds gestalte. De Landsdouwe van Modena en Parma is zeer vrugtbaar en wel bebouwt. De Paleizen van die twee Princen zyn pragtig / dog het een nog het ander is niet voltooit. Wy verkregen van den Hertog van Parma de vryheid om in het Theater en in de Galdery te komen/ twee dingen die zo wel behoren bezigtigt te werden als eenige andere van die natuur in Italien.

Het Theater is het ruimste dat ik ooit gezien heb / en ter zelver tijd zo uitstekend fraay geschikt / dat men aan de eene kant het zachtste geluid van de andere kant horen kan / gelijk als in een geheime kamer. En hoe hoog men de stem verheft / is 'er niets by dat na een Eccho gelijkt/ om 'er de minste verwarring te veroorzaken. De Galdery is met een talrijke verzameling van schilderyen van de vermaardste Schilders behangen. Aan de eene zijde is een grote kamer versiert met tafels van ingelegt schrijnwerk/ Cabinetten/ werken van Amber / en andere uitstekende konstitukken van grote waardy. Van die kamer wierden wy in een andere gebragt/ voorzien met oude Opschriften / Afgoden / Borstbeelden / Medailles en diergelijke Oudheden. Ik zou met vermaak een gantschen dag in dat vertrek hebben kunnen doorbrengen / maar ik had alleen de tijd om het oog te slaan op de Medailles die 'er in grote menigte zyn / en daar onder verscheide die men kwalijk meer bekomen kan. De raarste van

allen

allen is een Pescennius Niger op een grote Medaille die wel bewaart is. Zy wierd te Antiochien geslagen/ daar die Keizer armoedig zyn tijd doorbragt / tot dat hy het leven en het Keizerrijk verloor. De averechtse zijde is eene Dea Salus. Daar zyn 'er twee van Ottho daar de averechtse zijde van is een Serapis. En twee van Messalina en Poppea, van koper van de twede grootte. De averechtse zijden zyn van Keizer Claudius. Ik zag twee grote Medailles van Plotina en Matidia, waar van ieder de godvrugtigheid op de averechtse zijde heeft. Twee Medailles van Pertinax die aan de averechtse zijde hebben/ de eene Vota Decennalia, en de andere Diis Custodibus, en een andere van Gordiaan den Afrikaan, daar ik de averechtse zijde van vergeten heb.

De Prinsdommen van Modena en Parma zyn byna van dezelve uitgestrektheid / en ieder heeft twee grote steden/ behalven een groot getal kleine dorpen. De Hertog van Parma is nogtans rijker als die van Modena. Hunne onderdanen zouden gelukkig zyn; hebbende zo een vrugtbare Landsdouwe en zo wel bebouwt / zo de belastingen en imposten zo buitensporig niet waren ; maar de Hoven van die Princen zyn al te heerlijk en te pragtig na mate van hunne inkomsten. Men kan niet als met verontwaardiging aanzien zo een overvloet van rijkdommen die 'er te koste gelegt zyn aan koetsen / dekkleden / tafels / Cabinetten / en diergelijke kostelijke kleinodien waar in weinig Vorsten van Europa by deze te pas komen / terwijlze zo veel edelmoedigheids niet hebben om bruggen over de rivieren van hun Land te leggen/ zo tot gemak van hunne onderdanen als ten dienst der vreemdelingen. De eene en de andere zyn genoodzaakt aan ieder overvaart onredelijke regten te betalen / het minst dat de wateren maar gezwollen zyn. Men zou menen dat in die kleine Staten de zaken veel beter gereguleert zouden werden/ tot welstand en gemak van het Volk / als in grote en wijduitgestrekte Landen / alwaar de regelen van billijkheid / goetheid en meedoogentheid ligtelijk van haar regte loop konnen afgebragt werden in 't passeren door de handen van zo veele Staatsdienaars / en door een lange onderschikking van Ampteuaren. En het zoude zekerlijk het welwezen van het Mensdom wezen dat alle grote Monarchien van de wereld verdeelt waren in kleine Staten en Prinsdommen / gelijk als in zo veel grote Familien , onder de oogen en het opzigt van hunne Gouverneurs , zo dat de zorge van ieder Prins zig kon uitbreiden tot over ieder particulier. Dog men kan zulk een algemeen model niet oprechten / en al was 'er in der daat een / het zou zekerlijk in weinig tijds vernielt werden/ door de eerzucht van eenigen byzonderen Staat die zig boven de anderen zou willen verheffen. Het is tegenwoordig een ongeluk onder die kleine Oppermachten geboren te werden/ als

steets trachtende ten koste van hunne onderdanen in pragt en grootsheid / de magtigste Vorsten te evenaren / en haars gelijke te overtreffen. Om die reden is 'er ter werelt geen volk dat meer op zyn gemak en in groter weelde leeft als de Inwoonwers van die kleine Republyken in Italien, gelijk 'er in tegendeel geen zyn die meer uit te staan hebben/ als de onderdanen der Vorstendommen.

Ik liet aan de regterhand de weg van Milaan leggen / hebbende reets door die stad gepasseert / en na dat ik Asti, een grensstad van Savoyen agter my gelaten had / kwam ik eindelijk in 't gezigt van de Pô die reets te Turin een fraye rivier is / hoewel zy daar maar ses mijlen van haaren oorsprong is. Deze rivier is verkoren geweest om tot een Tonneel te verstrekken voor twee a drie Poëtische Historien. Ovidius heeftze verkozen om 'er zyn Phaëton in neer te stoten/ en alle de kleine rivieren wierden gedempt en uitgedroogt door den brand die zyn val veroorzaakte.

De stroomgod Eridaan ontfangt hem op zyn wallen
Geslingert, verre van zyn eigen Vaderland.
Ovid. Hersch. 2. Boek.

Cumque diem pronum transverso limite ducens
Succendit Phaeton flagrantibus æthera loris
Gurgitibus raptis, penitus tellure perustâ,
Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.
Luc. L. 2.

De zusters van Phaëton wierden daar na verandert in bomen/ op den oever van die Rivier.

——— ——— *hunc fabula primum*
Populeâ fluvium ripas umbrasse Coronâ. Id.

De Beschrijving van hare herschepping is zeer fraay.

Waar onder Faëtuis haar outste zuster, zwaar
Voor over hellende, beklaagde dat haar beenen
Verstijfden, dies Lampeet, de blankste op zusters steenen
Te hulp kwam, doch geraakte aan eenen wortel vast
De derde, die heur haar verscheuren wou van last
Verscheurde blaên en loof.
Ovid. Hersch. 2. Boek.

Ik heb eenige oordeelkundige Kruitkenners gelezen / dewelke opmerken dat de Poëten niet regt de overlevering van de Outheid gevolgt hebben in 't herscheppen der zusters van Phaëton in Populieren / in plaats van Pijnbomen ; want deze zyn het van welke een Gom afdruipt / die men gemeenlijk vind op de oevers van de Pô. De herschepping van Cygnus in een zwaan die de maat der onheilen van Phaëtons Familie vol maakte / geschiede ter zelver plaats als die van zijne zusters. De Beschryvingen die Virgilius en Ovidius daar van gemaakt hebben zyn uittermate schoon.

Want hy regeerende Ligurie, als een Vader,
En Heer van groote ſteen, verliet zyn eigen Land,
Beklaagde Faëton dat zijne klacht den kant
Des Eridaans beweegde, en klonk door boſch en bomen,
Om dees verandring der gezuſtren, hier vernomen.
Dus klagende verging zyn eerſte ſtem en kracht.
De lange haarlok wert in eene witte ſchacht
En pluim verkeert. De hals begint heel lang te worden,
Van zyne ſchoudren af, de vingers vyf in orden,
Beginnen root te zien, het vel beweeft de hand.
De pluimen kleeden 't lyf, de mont verlieſt den tant,
In eene dikke ſneb verandert, lang uitſteeckend,
En Cignus word voortaan een witte zwaan gerekent,

Ovid. Herſch. 2. Boek.

Dat Cygnus zachte pluim (terwyl met rouw beladen,
Hy in de ſchaduwen der zuſtren, onder bladen
Van populier, den val van wulpſchen Faëton,
Zo hartelijk bemint, zyn zang niet ſtaken kon,
En zyn bedrukte min met zingen moeſt verleiden)
Ten leſten grijs wiert, en van d'aarde kwam te ſcheiden
En in de ſtarren voer.

Virg. Eneas 10. *Boek.*

De Rivier geeft een naam aan de voornaamſte ſtraat die recht over 't Paleis van den Hertog komt / en wanneer die ſtraat voltooit is zal het eene der pragtigſte van Italien zyn wegens haare lengte. Daar is te Turin een gemak dat ik nooit elders gezien heb / en dat eenigzins de ſlegte vloer goet maakt / te weten / men kan door middel van een Rivier die door het hoogſte kwartier van de ſtad loopt / een klein beekje in al de ſtraten doen komen / en daar door alle vuiligheid weg nemen De Directeur zet alle nagten de ſluis open / en verdeelt het water in alle hoeken van de ſtad / zo als hy wil.

Behalven dat gemak/ is het nog van een groot gebruik in geval van brand/ want in weinig tijds kan men een kleine rivier doen lopen langs de muuren van het huis dat in den brand staat.

Het Hof van Turin, werd voor het pragtigste en beschaafste van gantsch Italien gehouden. Het gemene volk van dien Staat is meer verbittert op de Franschen als eenig ander. De zware plagen die dat Volk van dezelve uitgestaan heeft/ leggen hun nog versch in de gedenkenisse en niettegenstaande de opgekome vrede/ kan men nog gemakkelijk de doortochten van 't Fransche leger naspeuren / door de verwoestingen die zy'er aangeregt hebben. Dit gaf my een levendig denkbeelt van den onnatuurlijken aart / eener arbitraire Regering / ziende eene Natie/ uitgeput van magt en rijkdom / dewelke om een Bondgenoot dienze uit de Natuur haat/ te ondersteunen/ met schattingen en imposten beladen is / en zulks om een oorlog voort te zetten dieze uit al haar hert een ongelukkig einde toewenscht. Van Turin begaf ik my na Geneve , en ik had een zeer gemakkelijke reis over den Berg Cenis , om dat 'er nog geen sneeuw gevallen was/ hoewel wy in 't begin van December waren. Op den top van dien zeer hogen Berg is een grote vlakte/ en in 't midden van dezelve een schoon Meer/ 't welk een vry vreemde zaak zou wezen/ indien 'er in de nabuurschap niet verscheide bergen waren / die zig nog hoger verheffen De Inwoonders van die lantstreek meenen dat dit Meer zonder grond is. Wat my aangaat/ ik twijffel niet of deszelfs wateren vervullen een grote Valley eerze met de vlakte gelijk zyn. Daar is veel voorn in / hoewel men zegt dat het drie vierde parten van het jaar met ys bedekt is. In Italien is niets verrukkender voor een Reiziger/ als de veelheid van Meeren die hier en daar tusschen de Valeyen van de Alpes en van den Apenin verspreit zyn. Want gelijk die hoog opgestapelde gebergtens onregelmatig en verwart geschikt zyn / maakt zulks een grote verscheidenheid van valeyen en dewelke voor het merendeel als zo veel Beckens zyn / waar uit zo'er al eenige Fonteinen ontspringen / verspreiden zy zig natuurlijk tot Meeren eerze een doortocht vinden. De oude Romeinen deden veel moeite om voor die Meeren loopplaatsen te graven / en omze in eenige naburige Rivier te doen ontlasten/ 't zy om de lugt te zuiveren/ of om het Land dat onder water lag weer magtig te werden. Het aftappen van de Fucinus door Keizer Claudius, met die ongelooffelijke menigte aanschouwers die hem verselden / het vermaarde spiegel gevegt op zee / en het pragtig onthaal dat 'er was eer de sluizen open gezet wierden / is een genoegzaam bekende Historp. Gedurende onze gantsche reis door de Alpes zo in het opklouteren als in het afgaan/ hadden wy een rivier langs de weg / het welk waarschijnlijk aanleiding tot die passage gegeven heeft. Ik zal dit Kapittel met een

Beschryving van de Alpes besluiten zo als ik het voorgaande met die van den Apennin besloten heb. De Poeët zou mogelijk niet eens opgemerkt hebben dat 'er nog voorjaar nog zomer op die Bergen is/ zo ten dien opzigte de Alpes niet t'eenemaal verschillend waren van den Apennin, dewelke orden heeft die altoos groen/ en zo vermakelijk zyn als 'er eenig ander in Italien kan zyn.

Cuncta gelu canaque æternum grandine tecta,
Atque ævi glaciem cohibent: riget ardua montis
Ætherii facies, surgentibus obvia Phœbo
Duratas nescit flammis mollire pruinas.
Quantum Tartareus regni pallentis hiatus
Ad manes imos atque atræ stagna paludis
A superâ tellure patet: tam longa per auras
Erigitur tellus, & cælum intercipit Umbra.
Nullum ver usquam, nullique Æstatis honores;
Sola jugis habitat diris, sedesque tuetur
Perpetuas deformis Hyems: illa undique nubes
Huc atras agit & mixtos cum grandine nimbos.
Nam cuncti flatus ventique furentia regna
Alpinâ posuere domo, caligat in altis
Obtutus saxis, abeuntque in nubila montes.

Sil. It. L. 3.

GENEVE
EN
HAAR MEER.

Icht aan St. Julien in Savoyen, beginnen de Alpes zig aan alle kanten uit te zetten/ en men ontdekt 'er eene grote uitgestrektheid Lands/ dewelke ten opzigte van de andere delen van die bergen zou konnen passeren voor een gladde effe vlakte. Die uitgestrektheid met het Meer Leman zou een van de fraayste/ en sterkste Staten van Europa kunnen uit maken/ indien het tot een Landschap gemaakt wierd/ en Geneve tot een Hoofdstad hadde. Maar het

het heeft drie magtige vyanden, die onder hen het grootste gedeelte van dat vrugtbaar Land verdelen. De Hertog van Savoyen bezit het Chablais, en al het platte Land dat buiten de Arve legt tot aan l'Ecluse. De Koning van Vrankrijk is Meester van het gantsche Land van Gex, en het Canton Bern komt 'er ook in door het Land van Vaux. Geneve en haar klein Regtsgebied legt in 't hert van die drie Staten. Het grootste gedeelte van de stad is boven op een Berg en haar gezigt is aan alle kanten bepaalt door verscheide reyen van bergen, die egter zo ver daar van daan leggen, dat ze het gezigt niet benemen 't welk van een verrukkende verscheidentheid is. De stand dier Bergen is van gantsch byzondere uitwerkingen ten opzigte van het Land datze omringen. Want voor bevrijdenze het van alle winden, uitgezondert van de Zuidelijke en Noordelyke, aan de laatste van die winden schrijven de Inwoonders van Geneve de goetheid van haar lugt toe, want gelijk de Alpes haar aan alle kanten omcingelen, makenze een zoort van een grote kom, daar gedurig dampen in zouden blyven zitten, terwijl het Land zo vol waters is, indien de Noordewint dezelve niet in beweging bragt, en nu en dan deed vervliegen. Een andere uitwerking die de Alpes op Geneve doen is, dat de Zon hier later op komt en eerder onder gaat als op andere plaatsen van dezelve breedte. Ik heb dikwils opgemerkt dat de toppen der bergen nog meer als een half uur verligt waren, na dat de Zon te Geneve ondergegaan was. De hitte is zomers ook veel grooter uit oorzaak van die bergen dewelke een horizont maken die in zig iets heeft dat zeer byzonder en aangenaam is. Aan de eene kant ziet men een lange reeks bergen die men de naam van Mont Jura geeft, zijnde met wijngaarden en weylanden bedekt; en aan de andere zijde, bloote en steile Rotzen van honderderley figuren die verschrikkelijke dieptens maken, en die op verscheide plaatsen geborsten zyn, als of het was om hoge sneeuwbergen te ontdekken, dewelke daar agter leggen tot op verscheide mijlen daar van daan. Aan de Zuidzy verheffen zig de Bergen ongevoeliger, en laten aan het oog een gezigt dat zich eenige mijlen ver uitgestrekt. Dog het Meer en zijne oevers, ten Noorden van de stad gelegen, geven het fraayste gezigt van allen.

Dat Meer gelijkt na een zee door de koleur van hare wateren, door de stormen die 'er opkomen, en door de verwoesting die het zelve langs zyn oevers aanregt. Het verandert van naam na de kusten die het besproeit. Zomers is 'er een zoort van Ebb en vloet, veroorzaakt door het smelten van de sneeuw die 'er na de middag in groter menigte valt als op andere uuren van den dag. Het ziet vijfderlei Staten langs deszelfs oevers. Het Koningrijk van Vrankrijk, het Hertogdom van Savoyen, het Canton van Bern, het Bisdom

van

van Sion, en de Republijk van Geneve. Ik zag in 't Canton van Bern Placcaten aangeslagen met de volgende grootse Voorrede. Nademaal wy onderregt zyn geweest van verscheide abuizen die 'er in onze havens van het Meer begaan zyn, &c.

In een kleine reis die ik rondom het Meer deed / kwam ik aan verscheide steden die langs deszelfs kusten leggen. Hier mede verliepen by de vijf dagen / hoewel wy gedurende de gantsche reis een zeer gunstige wind hadden.

De regter zijde van het Meer van Geneve af / hoord den Hertog van Savoyen toe en is zeer wel bebouwt. Het grootste behagen dat wy vonden om langs de kusten van't gemelte Meer te varen / was / de verscheide gezigten die men heeft / van Bosschagien / Wijngaarden / Velden en Koornlanden die men op zijne oevers vind en die zig van alle kanten na de Alpes verheffen / alwaar alles groeit / niettegenstaande de onvrugtbaarheid der Rotzen en de steilte van die bergen. De wijnen aan dees zijde het Meer / zyn egter op veel na zo goet niet als de gene die aan de overkant zyn / als hebbende een Land dat minder voor de Zon bloot gestelt is. Wy trokken voorby Yvoire alwaar de Hertog zyn galeyen heeft / en logeerden te Thonon, daar de grootste stad van het Meer is die aan gemelde Hertog behoord. Daar zyn vier Kloosters / en na men zegt zes of zeven duizend Inwoonders. Het Meer is hier omtrent twaalf mijlen breed. Op een kleine distantie van Tonon vind men Ripaille daar een Kartuizers Klooster is. Zy hebben wandelingen gemaakt door een wijd uitgestrekt Bosch dat zeer dicht en donker is / en de gelegentheid van de plaats volmaaktelijk wel beantwoord. Men vind daar Perspectiven van een grote lengte / en die op het Meer uitkomen. Aan de kant van de wandelingen ziet men van naby de Alpen door zo vele afgronden en steile wegen doorsneden / datze eenigermate / om zo te spreken / de geest met een aangename schrik vervullen. Zy geven het onvolmaakst en buitensporigste gezigt van de wereld. Het huis het welk tegenwoordig in handen van de Karthuizers was / kwam eigentlijk toe aan de Eremijten van St. Mauricius, het is berugt in de History / hebbende tot een schuilplaats verstrekt van een Tegen-Paus die zig Felix de Vijfde deed noemen. Hy was geweest Hertog van Savoyen, en na een zeer roemrugtige Regering nam hy het kleet van Eremijt aan / en verkoor een eenzame schuilplaats in deze hoek van zyne Staten. Deszelfs vyanden beweren dat hy daar in overvloed en weelde leefde / waar van daan de Italianen nog het spreekwoord / daarze zig hedendaags van bedienen / gemaakt hebben / Andare à Ripaglia; en de Fransche / Faire Ripaille, om een wellustig leven te kennen te geven. Zy zeggen ook dat hy groot ontzag voor verscheide Geestelijken hadde / alvo-

rens hy zig Eremijt maakte/ en dat hy zulks deed met inzigt om daar door tot het Pausschap te geraken. Het zy hoe het wil/ nauwlijks was hy'er zes maanden geweest/ of het Concilium van Bazel verkoor hem tot Paus en stelde hem aan tot hooft van de Vergadering om Eugenius de IV. af te zetten. In 't eerst beloofde hy goude bergen / dog door de dood des Keizers / die Amedeus begunstigde/ en door de standvastigheid van Eugenius, keerde het grootste gedeelte van de Kerk van zelfs onder de Regeringe van haar afgezet Hooft. Onze Tegen Paus wierd egter altijd door 't Concilium van Bazel ondersteunt/ en door Savoyen, Switzerland en eenige andere kleine Staten erkent. De scheuring duurde negen jaren in de Kerk / waar na Felix vrywillig zyn Tytel afstond/ in handen van Paus Nicolaas de V. dog op de volgende conditien/ namentlijk; dat Amedeus de eerste Cardinaal in het Conclave zou wezen. Dat de Paus hem altijd staande zou ontfangen / en de mond voorhouden om te kussen. Dat hy eeuwigdurende Cardinaal Legaat zou wezen in de Staten van Savoyen en Zwitzerland, en in de Aartsbisdommen van Geneve, Sion, Bressia, &c. En eindelijk dat alle Cardinalen door hem aangestelt van den Paus erkent zouden werden. Na dat hy een vrede gemaakt had zo aangenaam voor de Kerk en zo eerbaar voor zig zelve/ bragt hy zyne overige dagen in een grote devotie door te Ripailla, en stierf nalatende een grote naam van heiligheid.

Men liet ons te Tonon een waterfontein zien / die in grote agting is/ om datze veel tot de gezontheid toebrengt. Men zegt dat een pond twee oncen minder weegt als het zelve gewigt van het water uit het Meer/ hoewel dit laatste zeer goet om te drinken is/ en zo helder als het wezen kan. Een weinig boven Tonon is een Kasteel met een kleine bezetting. De volgende dag na ons vertrek van Tonon zagen wy andere kleine steden op de kust van Savoyen, daar niet als ellende en armoede is. Hoe meer men het einde van het Meer nadert/ hoe de bergen dikker en hoger zyn/ tot dat het byna niet meer is als eene Berg. Van boven den top der bergen ontdekt men dikwils verscheide spitze rotzen/ die boven de anderen uitsteken/ want gelijk het zeker is datze veel hoger geweest zyn als tegenwoordig/ hebben de regens zo een menigte aarde doen instorten/ dat men 'er stene aderen ziet door schynen gelijk als in een uitgemergelt lighaam/ de beenderen doorsteken / en van vleesch ontbloot werden. De natuurlijke Historien van Zwitzerland zyn vol wijdlopige verhalen wegens het vallen van die rotzen en de merkelijke schade dieze van tijd tot tyd veroorzaakt hebben / wanneer hunne fondamenten door de tijd vernielt of door een aardbeving omver zyn geworpen. Wy zagen op verscheide plaatsen van de Alpes, daar wy mee omcinzelt

cingelt waren / grote sneeuwhopen / en wat verder eenige bergen die 'er t'eenemaal mee bedekt waren. Ik beeld my in dat de vermenging van hoogtens en holligheden / die ik hier in opmerking genomen heb / my de aannemelijkste bewijsreden verschaffen die men nog heeft kunnen vinden om de oorzaak der fonteinen van Zwitzerland uit te leggen / dewelke alleen op zeker uur des daags lopen. Want gelijk de toppen van die Bergen malkanderen hunne schaduw toekaatsen / beletten zy de Zon op zeker uur zyn stralen op verscheide oorden uit te schieten / invoegen 'er zo een hoop sneeuw zal leggen / daar de Zon twee of drie uuren daags op schijnen zal / die daar na al het overige van den dag maar zyn blote schaduw zal hebben. Zo nu ingevolge van dien het kwam te gebeuren dat eenige particuliere fonteinen uit een van die verlaatbakken van sneeuw ontsprong / zalze natuurlijk beginnen te lopen op het uur van den dag dat de sneeuw begint te smelten; maar zo haast de Zon wijkt en de vorst weder laat komen / zo datze hard werd / droogt de fontein uit / en ontfangt geen bystand meer / als de volgende dag omtrent op 't zelve uur / wanneer de hitte van de Zon op nieuw de sneeuw doet smelten / welkers wateren in dezelve kleine buizen en pijpen vallen / en gevolgelijk doordringen en zig altijd op dezelve plaats ontdekken.

Heel aan het einde van het Meer / ziet men de Rhône daar in lopen / dewelke een ongelooffelijke menigte waters mee sleept / de rivieren en Meeren van dat Land zomers veel hoger als 's winters zijnde / wegens 't smelten van de sneeuw. Het is te verwonderen dat zo veele Geleerden zulk eene ongerijmtheid hebben kunnen geloven / en zig kunnen inbeelden dat die Rivier zig by haar zelve kan houden / zonder zig met het Meer te vermengen / tot datze te Geneve daar weer uit komt / 't welk een loop is van vele mijlen. Zy is zeer modderig in het inkomen / dog een weinig verder isze zo helder als water uit een Rots. Zy brengt 'er veel meer water in als zy 'er van daan voert. En waarlijk de Rivier houd zig by een in het Meer omtrent een kwartier van een mijl / maar daar na vermengt zy zig zo volmaaktelijk en loopt zodanig te niet onder de wateren van het Meer / dat men 'er niet meer aan zien kan dat naar een stroom gelijkt / uitgezondert omtrent een kwartier mijls van Geneve. Van het einde van het Meer tot aan de oorspronk van de Rhône, is een Valey van omtrent vier dagreizens in de lengte / die de naam van Vallesius aan hare Inwoonders geeft / zijnde een Domeyn van den Bisschop van Sion. Wy logeerden de twede nagt te Ville Neuve een kleine stad van het Canton Bern alwaar wy wel gedient wierden / en daar scheen meer ruimte en overvloet te wezen als aan de andere zijde van het Meer. De volgende dag na dat by het Kasteel van Chillon gepasseert waren kwamen wy tot Vevay een andere stad

stad van het Canton Bern alwaar Ludlow zig vertrok / na dat hy Geneve en Lausanne verlaten had. De Magistraten van de stad waarschouwden hem uit de eerste te gaan / ter follicitatie van de Hertoginne van Orleans, en de dood van zyn vrient Lille, deed hem de andere verlaten. Hy verkoor waarschynlijk deze schuilplaats als de veiligste / om dat door hare stand / het gemakkelijk te zien is wat vreemdelingen dat'er in de stad zyn. Op de deur van het huis daar hy woonde / was het volgende Opschrift.

Omne solum forti patria quia patris.

Het eerste deel is de helft van een veers van Ovidius / maar het einde is van zyn maaksel. Hy legt in de fraayste van de Kerken begraven met het volgende Grafschrift.

Siste gradum & respice.

Hic jacet Edmond Ludlow Anglus Natione, Provinciæ Wiltoniensis, filius Henrici Equestris Ordinis, Senatorisque Parlamenti, cujus quoque fuit ipse membrum, Patrum stemmate clarus & nobilis, virtute propria nobilior, Religione protestans & insigni pietate coruscus, Ætatis Anno 23. *Tribunus Militum, paulo post exercitus prætorprimarius. Tunc Hibernorum domitor, in pugnâ intrepidus & vitæ prodigus, in victoriâ clemens & mansuetus, patriæ Libertatis Defensor, & potestatis Arbitrariæ propugnator acerrimus; cujus causâ ab eâdem patriâ* 32 *annis extorris, meliorumque fortunâ Dignus apud Helvetios se recepit ibique ætatis Anno* 73. *Moriens sui desiderium Relinquens sedes æternas lætus advolavit.*

Hocce Monumentum in perpetuam veræ & sinceræ pietatis erga Maritum defunctum memoriam dicat & vovet Domina Elizabeth de Thomas, ejus strenua & mæstissima tam in infortuniis quam in matrimonio consors dilectissima quæ animi magnitudine & vi amoris conjugalis mota eum in exilium ad obitum usque constanter secuta est. Anno Dom. 1693.

Ludlow was vlijtig in 't hooren van de Predicatien en gebeden / maar hy heeft te Geneve en te Vevey nooit willen communiceren. Digt aan zyn Praalgraf is een Grafstede met het volgende Opschrift.

De-

Depositorium.

Andreæ Broughton Armigeri Anglicani Maydsionensis in Comitatu Cantii ubi bis prætor Urbanus. Dignatusque etiam fuit sententiam Regis Regum profari: Quam ob causam expulsus patriâ suâ peregrinatione ejus finita solo senectutis morbo affectus requiescens à laboribus suis in Domino obdormivit, 23 die Feb. anno D. 1687. ætatis suæ 84.

De Inwoonders van de plaats konden de minste opening niet geven van dien Broughton; dog ik meen uit zyn Grafschrift/ dat het dezelve Perzoon is/ die Klerk was geweest van 't gewaande Opper-Justitie-Hof dat het Koninglijke Martelaarschap condemneerde.

De volgende dag trokken wy na Lausanne dat de grootste stad van het Meer is/ naast Geneve. Wy zagen de muur van de Hooftkerk/ die door een aardbeving geopent was geweest/ en eenige jaren daar na door een andere weer toegemaakt wierd. Men kan nog gemakkelijk de kloof onderscheiden / en daar zyn werkelijk verscheide Inwoonders in de stad die voor dezen door die kloof gegaan zyn. De Hertog van Schomberg die in Savoyen sneuvelde/ legt in die kerk begraven/ dog daar is geen Gedenkteken of Opschrift op zyn Graf. Eertijds was Lausanne een Republyk , maar tegenwoordig is het onder de gehoorzaamheid van het Canton Bern, en werd gelijk de rest van zijne Staten door een Bailluw geregeert dien 'er de Raad van Bern alle drie jaren na toe zend.

In dezelve stad is een straat welkers Inwoonders het regt van leven en dood hebben. Ieder burger van die straat heeft zyn stem/ waar door de huizen daar duurder verkogt werden als in eenigen anderen oord van de stad. Men verhaalt dat voor eenige jaren gebeurt zijnde/ dat een Schoenlapper zyn stem moest geven / waar van het noodlot van een misdadiger afhing / hy dezelve zeer goedertierentlijk tot zyn behoudenis gaf. Van Lausanne op Geneve/ gingen wy langs het Land van Vaux / het welk de vrugtbaarste en best bebouwden oort is van alle de Alpes. Het kwam voor dezen den Hertog van Savoyen toe/ maar het Canton Bern nam het na zig / en het is daar aan gebleven by het Tractaat van St Julien, waar van de Hertog tot dezer tyt nog veel berouw heeft. Wy kwamen te Morge, alwaar een konstige haven is/ en daar meer koophandel schijnt te zyn / dan in eenig ander Eiland van het Meer. Van Morge kwamen wy te Nyon. Men gelooft doorgaans dat het in deze plaats is dat de Colonia Equestris of Colony te paart gelegt

wierd die Julius Cesar in dit Land oprechtte. Men heeft dikwils oude Opschriften en Romeinsche Beelden opgegraven / en in 't wandelen door de stad / zag ik op de muuren van verscheide huizen / stukken van klocke pylaren op zyn Corintisch , benevens verscheide andere stukken van Bouwkunde / dewelke zekerlijk overblijfzels zyn van eenig oud Gebouw 't welk zeer pragtig geweest is. Geen Schrijver maakt gewag van deze Colony. Ondertussen is het zeker uit verscheide oude Romeinsche Opschriften / dat 'er een geweest is. Lucanus wel is waar spreekt van een gedeelte van het Leger van Cesar 't welk van het Meer van Leman kwam om zig by hem te voegen / in de beginzelen van den burgerlijken Oorlog.

Deseruere cava tentoria fixa Lemanno.

Omtrent vijf mijlen van Nyon ontdekt men nog de puinhopen van de muur van Cesar die agtien mijlen lang was van de Mont Jura af tot aan de oevers van het Meer zo als hy het in het eerste Boek van zyn Levens verhaal beschrijft. De stad die men vervolgens vind / is Verloy, en behoort den Koning van Vrankryk toe / daarom konden wy haar niet zien. Zy werd door zeer slegt en arm gehouden. Hier van daan gingen wy zeil / regt op Geneve aan / 't welk een schoon gezigt geeft als men 'er over 't Meer aankomt. By Geneve zyn verscheide steengroeven van hardsteen / dewelke zig tot onder het Meer uitbreiden. Wanneer de wateren zeer laag zyn / maakt men binnen deszelfs oevers een klein vierkant met vier muuren omringt. In dat vierkant graaft men een put / en men delft 'er om na steen te zoeken / alzo de muuren beletten dat 'er geen wateren inkomen als het Meer opzwelt en al zyn oevers overstroomt. Het groot gemak dat 'er is om die steenen te vervoeren / maakt dat menze beter koop als eenige anderen heeft die elders gevonden werden. Al zeilende ziet men verscheide diepe kuilen die 'er in verscheide tijd gegraven zyn. Hoe het Meer nader aan Geneve komt / hoe het nauwer werd / tot dat het eindelijk zyn naam in dat van Rhone verandert / die alle molens van de stad doet malen / en zeer snel is / niettegenstaande hare wateren zeer diep zyn. Zo als ik het merendeel van de loop dier rivier aanzag / kon ik my niet onthouden van daar in eene zeer byzondere bestiering der Voorzienigheid Gods aan te merken. Zy heeft haar oorsprong net in 't midden van de Alpes , en een lange Valey die men zeggen zou dat gemaakt is om aan haar wateren de vrye loop te geven / door zo veel rotzen en bergen / waar mede zy aan alle kanten omringt is. Zy brengt U byna in een rechte lijn tot aan Geneve. Aldaar zouze het gantsche

sche Land overstroomen/ zo'er niet een byzondere opening was die een grote omtrek van bergen verdeelt/ en de Rivier tot aan Lion geleid. Wat verder als die stad/ vind men een andere grote opening die het gantsche Land doorloopt/ makende byna een andere nauwe linie/ en niettegenstaande de grote hoogte der bergen die zig in de nabuurschap verheffen/ neemtze daar de kortste weg om zig in zee te werpen. Indien dusdanige Rivier zig zelve een weg had moeten maken midden door de Alpes, wat drapen datze ook gemaakt had/ zouze zekerlijk verscheide kleine zeen gemaakt/ en veel Land overstroomt hebben/ alvorens haar loop ten einde te brengen. Wegens Geneve zal ik geene Aanmerkingen maken / om dat het een Republyk is die genoegzaam van de Engelschen bekent is. Zy heeft eenige hardigheden uit te staan/ wegens het misnoegen van den Keizer die verboden heeft het inkomen van hare Manufacturen in alle plaatsen van het Rijk/ het welk zekerlijk een oproer onder het Volk zal veroorzaken/ of de Magistraten moesten een middel vinden om zulks te vergoeden/ en men zegt dat zulks al gedaan is door tusschenkomen van de Staten der Vereenigde Nederlanden. De reden waarom de Keizer dat verbod heeft laten uitgaan/ is om datze zware sommen tot het betalen van zyn leger in Italien opgebragt hebben. Zy namen aan om voor de waarde van twaalf hondert duizend ponden sterlings; 's jaars over te maken/ verdeelt in zo vele betalingen 's maants. Dewijl de interest zeer hoog was/ zegt men dat verscheide Koopluiden van Lions zig niet op den Koning van Vrankryk durvende betrouwen/ indien het gebleken was datze in die zaak geinteresseert waren/ een goet deel daar van verschaft hebben/ onder de naam van de Negocianten van Geneve. De Republyk geeft voor dat de Keizer haar met hardigheid behandelt/ dewijl den Staat daar niet in werkt/ en dat het maar een verdrag is tusschen particulieren aangegaan/ die deze wissels gefourneert hebben. Ondertusschen menen de Magistraten daar goede order in gestelt te hebben/ en door dat middel hopen zy haast haar Commercie in het Rijk herstelt te zien.

Fryburg,

FRYBURG, BERN, SOLOTHURN,

Zurich, St. Gal, Lindauw, &c.

VAn Geneve vervolgde ik mijn weg na Lausanne en van daar na Fryburg, dat maar een slegte stad is/ hoewel de hooftstad van zo een groot Canton. Deszelfs gelegenheid is zo onregelmatig dat men genoodzaakt is op verscheide plaatsen daar na toe te klimmen/ langs trappen van een ongelooffelijke hoogte. Uit die ongelegentheid spruit ondertusschen een groot gemak in gevalle van brand in eenige plaats van die stad/ want door middel van verscheide waterbakken boven op den top van die bergen leid men wanneer men een sluis open zet/ een rivier na zodanig een plaats van de stad als men wil. Daar zyn vier Kerken/ vier vrouwen Kloosters/ en een goet getal mans Kloosters. De kleine Kapel genaamt de Salutatie, of Groetenisse/ is zeer fraay en de ordonnantie van het Gebouw is niet minder. Men zegt dat het Collegie der Jesuiten het fraayste van Zwitzerland is. Het is zeer ruim/ en zyn verscheide voorgevels geven een zeer schoon gezigt. Zy hebben'er een Collectie van schilderyen die de meeste Vaders van hun order vertonen die door haar godvrugtigheid of geleertheid boven anderen uitgeblonken hebben/ en onder anderen/ verscheide Engelschen die wy Rebellen noemen/ en waar van zy Martelaren maken. Het Opschrift van Hendrik Garnet zegt/ dat de Ketters ziende/ datze hem niet bewegen konden nog door geweldt/ of door beloften/ om van Religie te veranderen/ zy hem ophingen en vierendeelden. By de Capucynen zag ik een verlaatbak met hofslakken/ daar ik te meer op lettede/ alzo ik niet weet iets van die natuur in andere Landen gezien te hebben. Het is een vierkante plaats van binnen beschoten vol slakken/ die men voor een uitstekend lekker geregt houd/ wanneerze wel toegemaakt zyn. Onder de vloer/ een voet in de aarde/ zyn'er alderhande zoorten van planken daar zig de slakken in verbergen gedurende de gantsche winter. Als de Vasten komt/ openenze

hare

hare pakhuizen / en halen 'er het slegtste voedsel van de wereld uit / echter is 'er geen schotel visch dieze in vergelijking met een ragout van slakken stellen.

Omtrent twee uuren van Fryburg gingen wy een Hermitagie zien / die men hier houd voor de grootste rariteit van deze gewesten. 't Is de grootste vertrekplaats die men zig kan verbeelden / onder de bosschen en rotzen / die op het eerste gezigt bekwaam zyn iemand tot ernstige gedagten te brengen. Zedert vijfentwintig jaren is 'er een Eremyt, die met eyge handen in de Rots uitgehouwen heeft / een fraye Kapel / een klein Kapelletje / een kamer / een keuken / een kelder / en andere gemakken. Hy heeft zyn schoorsteen door de Rots laten lopen / invoegen men den Hemel kan zien / hoewel zyne vertrekken zeer diep zyn. Hy heeft een zijde van de Rots effen gemaakt / waar in hy een tuin gepractizeert heeft / met de onnodige aarde / die hy in verscheide plaatsen van de nabuurschap gevonden heeft / daar in te brengen / en door dat middel heeft hy zig een hoekje Lands weten te maken / het welk zeer veel vermaak voor een Eremijt verschaft. In 't zien neervallen van droppelen waters op verscheide plaatsen van de Rots / volgde hy de aderen na / en door dat middel maakte hy twee a drie fonteinen in het midden van den berg / die tot zyn tafel en kleine tuin dienden. Van hier op Bern hadden wy zeer kwade wegen / en de meeste tijd gingen wy door Bosschen van dennebomen. De grote menigte houts die 'er in dit Land is / maakt datze hare grote wegen met stammen van bomen repareren in plaats van steenen. Ik kan niet nalaten om hier van de wijze te spreken hoe haar schuuren getimmert zyn. Na datze tot fondament een soort van horden gelegt hebben / plaatsen zy in de vier hoeken grote stukken houts die de horde en gantsche schuur onderschragen / zodanig bewerkt dat nog muis nog eenig ander ongedierte daar binnen kan komen / en die horde behoed ter zelver tijd het koorn voor de vogtigheid die uit de aarde komt.

Het fraaypste dat my te Bern voorkwam / zyn de opentlijke wandelingen by grote Kerk; zy zyn zeer hoog verheven / en op dat haar zwaarte de muuren niet zou doen instorten benevens de pylaren dieze omringen / zynze getimmert op bogen en gewulfzels. Hoewel ik geloof datze hoger staan als eenige Toren in Engeland boven straten en tuinen die om laag zyn / gebeurde het egter omtrent voor veertig jaren / dat een perzoon die beschonken was / van boven neer viel / en hy raakte vry met het breken van een arm / en stierf voor omtrent vier jaren. Die wandeling geeft het schoonste gezigt van de wereld / want zy ontdekt ten volle een hoge reeks bergen die in het Land van de Grauwbunders zyn / en in de sneeuw begraven / van

den top tot onderen toe. Zy leggen omtrent vijfentwintig mijlen van de stad/ maar zy schijnen veel nader te zyn van wegens haar hoogte en koleur. De Hoofdkerk staat aan de eene kant van die wandelingen/ en het is misschien de pragtigste Kerk die de Protestanten in Europa hebben/ uitgezondert in Engeland. Het is een zeer stout stuk werks/ en een pronkstuk van Gothische Bouwkunde/ waar in men zegt dat wapenen zyn voor dertig duizend mannen. Waarlijk daar is niet veel vermaak in 't bezien van die Oorlogs magazynen als men'er twee of drie gezien heeft Ondertusschen doet een Reiziger zeer wel dat hy alles ziet wat'er te zien is/ ter plaatse daar hy zig bevind. Want behalven het denkbeeld dat zulks hem geeft van de magt van een Staat/ strekken die onderzoeken/ om in de gehcugenis te prenten/ de voornaamste geschiedenissen van het land. Over zulks op de reys van Geneve, brengt men zig te binnen de ladders/ springbussen en andere instrumenten daar men zig in de berugte beklimming van bediende/ behalven de wapenen die de Genevoizen op de Savoyarden, Florentynen en Franschen veroverden in de verscheide veltslagen daar hare History gewag van maakt. In die van Bern heeft men het Afbeeldsel en wapentuig van den Graaf die de stad stigtte; van de vermaarde Tell, die afgebeeld werd/ de peer van boven het hooft zijnes zoons afschietende. Men zal die History hier niet verhalen/ zijnde al te wel bekend. Ik heb ook het Afbeeldsel en wapentuig gezien van de geene die aan 't hooft van de boeren was in den oorlog tegen die van Bern, midsgaders de wapenen die men in handen vond van die van zijne Bende. Men liet my ook vele wapenen zien/ dieze op de Bourgoignons verovert hadden in de drie grote Veldslagen/ waar door zy hare vryheid verkregen/ en den groten Hertog van Burgundien zelfs met zijne wakkerste onderdanen vernielden. Ik zag niets opmerkelyks in de kamers daar den Raad vergadert/ nog in de fortificatien van de stad. Deze laatste wierden opgeworpen ter gelegentheid van een oproer der boeren/ om in het toekomende de plaats tegen diergelijke onverwagte aanvallen te beschermen. In haar Bibliotheek/ merkte ik op twee antyke metale Afbeeldsels/ van een Priester die wyn tusschen de hoornen van een stier giet. De Priester heeft een hoofthuyer om/ volgens de manier van de oude Romeinsche Offerpriesters/ en werd in het zelve bedryf vertoont als Virgilius het in zyn Eneas beschryft.

De schoone Dido, met den wijnkelk in de hand,
Giet wijn uit op de ſtar van een ſneeuwitte vaerze;

Virg. Eneas 6de Boek.

Dit oudheidsstuk heeft men te Lausanne gevonden.

De

De stad Bern is zeer wel van water voorzien / zijnde van het eene eind van de straten tot aan het ander een menigte fraye fonteynen van plaats tot plaats. Zekerlijk is 'er geen Land in de wereld dat beter van water voorzien is / als alle de oorden van Zwitzerland daar ik door getrokken ben. Men vind over al op dezen weg fonteinen die gedurig in daar onderstaande bakken lopen / 't welk zeer gemakkelijk is voor een Land daar overvloet van paarden en vee is. Daar is zo een menigte van bronnen die uit de zijden der bergen lopen en zo een overvloet van hout / dat het geen wonder is / dat men zo wel van fonteinen voorzien is. Op de weg tusschen Bern en Solothurn is een Gedenkteken door de Republyk van Bern opgeregt / waar door ons te binnen gebragt werd / de History van een Engelschman / die men in geen van onze Schrijvers vind. Het Opschrift is in Latijnsche veerzen aan de eene zijde van den steen / en in het Hoogduitsch aan de andere. Ik had de tijd niet om ze uit te schrijven; maar dit is 'er de voornaamste inhoud van. " Een Engelsman genaamt Cussinus aan wien de Hertog van Oostenrijk zyn Suster ten huwelijk gegeven had / kwam om ze met geweld van wapenen uit handen van de Zwitzers te trekken / maar na dat hy het Land gedurende eenige tijd verwoest had / wierd hy hier door het Canton van Bern overwonnen. Solothurn de voornaamste stad die men vervolgens ontmoet / scheen my toe meer beschaafdheid te hebben als eenige andere die ik in dat Land gezien heb. Den Ambassadeur van Vrankryk houd'er zyn verblijf. De Koning zyn Meester heeft een goede somme gelts gegeven tot het timmeren van de Jesuite Kerk / die nog niet voltooit is. Het is het schoonste modern Gebouw dat 'er in Zwitzerland is. De oude Hooftkerk staat 'er niet verre van daan. Op de hoogte die 'er na toe leid / zyn twee oude pylaren van een oude Heidensche Tempel aan Hermes toegewijd. Volgens haar proportie schenen zy my toe van de Toscaanse Order. Het gantsche voorwerk van de fortificatien van Solothurn is van marmer. Maar haar beste vestingen zyn de rontomleggende hoge bergen die haar van het Fransche Comté afscheiden. De volgende dag trokken wy door andere oorden van het Canton Bern, en kwamen aan de kleine stad Meldingen. Ik was verwondert langs mijn weg in Zwitzerland daar ik geweest ben / overal te zien dat de wijn die in het Land van Vaux op den oever van 't Meer van Geneve valt / zeer goet koop is / niettegenstaande de grote afstand die 'er is / tusschen de wijnbergen en de steden daar men de wyn verkoopt. Maar de vaarbare rivieren van Zwitzerland zyn hen ten dien opzigte zo gemakkelijk / als de zee is

 aan

aan de Engelschen. Ook zo haast de wijn oogst gedaan is / schepen zy hare wijnen op het Meer af / 't welk alle steden / op zijne oevers gelegen / daar van verzorgt. Te Vevey ontlaad men het geen geschikt is na andere oorden van het Land / en omtrent na een halve dag reizens over land / laat menze in de Rivier de Aar komen / dieze afzakkende brengt tot Bern, Solothurn, en met een woord in alle de rijkste plaatsen van Zwitzerland uitdeelt; gelijk als het ligt te gissen is op het eerste gezigt van de kaart die ons de natuurlijke gemeenschap doet zien / welke de voorzienigheid Gods vastgestelt heeft tusschen zo veel Rivieren en Meeren in een Land dat zo verre van de zee legt.

Het Canton Bern werd alleen voor zo magtig gehouden als al de anderen te zamen. Het kan hondert duizend mannen in 't velt brengen / maar de soldaten van de Roomsgezinde Cantons die veel armer zyn / en gevolglijk genoodzaakt meermalen zich in uitheemschen dienst te begeven / werden voor beter gehouden als de Protestantsche. Wy sliepen eenen nagt te Meldingen, het welk een kleine Rooms Catholijke stad is / met een kerk en geen klooster. Het is een Republyk op zich zelven onder de bescherming van de agt oude Cantons. Daar zyn omtrent hondert burgers en omtrent duizend zielen. Haar Regering is naar het model van die der Cantons vastgestelt / in zo ver als een klein gemeenebest een Land van zo een wijde uitgestrektheid kan navolgen. Daarom is het / dat hoewel zy zeer weinig zaken te verrichten hebben / zy alle verscheide Raden en Officiers hebben die men in groten Staten vind. Zy hebben een stadhuis daar zy vergaderen / zijnde verciert met de wapens van de agt Cantons haar Beschermers. Ook hebben zy drie Raden / de grote Raad van Veertienen / de kleine van Tienen en de geheime Raad van Drie. De Hoofden van den Staat zyn de twee Avoyers. Toen ik my daar bevond was de Regerende Avoyer of Doge van de Republijk / een Zoon van den Herbergier daar ik gelogeert was. Zyn Vader had voor hem dezelve eer genoten. De jaarlijkse inkomen bestaat uit omtrent dertig pond sterlings. De verscheide Raden vergaderen alle Donderdagen over zaken van Staat / als de reparatie van een bak / van een vloer / of diergelijke andere gewigtige zaken meer. De Rivier die dwers door haar gebied loopt / noodzaakt hen om een zeer brede brug te onderhouden / die geheel van hout is en buiten de afmeeting gaat / gelijk alle andere van Switzerland, Al gene die 'er overgaan / betalen een zeker regt tot onderhoud van die brug. En vermits de Gezant van Vrankryk gelegenheid heeft om dikwils daar over te gaan / geeft de Koning zyn Meester een penzioen van twintig pond sterlings aan de stad /

't welk

't welk maakt datze zeer vlijtig zyn om zo veel manschap tot zyn dienst te werven als zy konnen / en die magtige Republijk de belangen van Vrankrijk geweldig doet aankleven. Gy kunt staat maken dat het onderhout van de brug / en het reglement van de regten die men daar toe invordert / de grote zaak is die aan de verscheide Raden van den Staat bezigheid geeft. Zy hebben een klein dorpje onder haar rechtsgebiet / werwaarts zy stipt een Bailluw zenden tot het oeffenen van de Justitie zo als de grote Cantons doen. Daar zyn drie andere steden die dezelve Voorregten en Beschermers hebben.

De volgende dag hielden wy ons middagmaal te Zurich, dat aan het einde van het Meer zeer plaizierig gelegen is / en voor de schoonste stad van Zwitzerland gehouden werd. De voornaamste Gebouwen die men aan de Vreemdelingen laat zien / zyn het wapenhuis / de Bibliotheek en het stadhuis. Dit laatste is een zeer schoon stuk en eerst korteling voltooit. Aan de voorgevel zyn pylaren van een zeer schoon zwart marmer met witte streepen. Men vind dat marmer in de naburige bergen. De kamers van de verscheide Raden en andere vertrekken zyn zeer fraay. Het gantsche Gebouw is zekerlijk wel geordonneert / en zal van zo een fraay gezigt zyn / als die van Italien. Het is jammer dat men de schoonheid der muuren geschonden heeft door een oneindige menigte van kinderagtige Latijnsche spreukjes / die voor het meerendeel maar in een speeling van woorden bestaan. Waarlijk ik heb in acht genomen in verscheide Inscriptien van dit Land / dat geleerde luiden een byzonder behagen scheppen in kleine speelingen en subtiliteiten van woorden en figuuren / want de fraye Geesten van Switzerland zyn nog op hunne Letterkeren en Vaamdigten geweldig gezet. De Bibliotheek bestaat een zeer groot vertrek / en is zeer wel voorzien. Regt over is een ander vol verscheide konstige en natuurlijke rariteiten. Ik zag 'er een grote kaart van het gantsche Land van Zurich met het pinceel getrokken / alwaar men alles tot een fontein en tot het minste heuveltje toe van hare Domeinen zien kan. Ik doorliep haar Cabinet van Medailles, maar my heugt niet / dat ik 'er eenige buitengewone Rariteit gezien heb. Het Wapenhuis is fraper als dat Bern, en men zegt dat 'er wapenen in zyn voor dertig duizend mannen. Omtrent een dag reizens van Zurich, kwamen wy op de Landen van den Abt van St. Gall. Zy zyn breed vier uuren lopens te te paart en twaalf in de lengte. Den Abt kan een Leger van twaalf duizend gewapende en welgeoeffende mannen op de been brengen. Hy is Souvereyn over het gantsche Land / en onder de bescherming van de Cantons Zurich, Lucern, Glarus en Schweitz. Dese werd altijd verkoren uit de Abdy der Benedictynen te St. Gal.

Ieder Vader en Broeder van het Klooster heeft een stem in de verkiezing/ dewelke naderhand door den Paus moet bevestigt werden. De laatste Abt was de Cardinaal Sfondrati, dewelke omtrent twee jaren voor zyn dood tot het Purper verheven wierd. De Abt neemt het advijs en de bewilliging van zyn Kapittel in/ eer hy zig in een zaak van gewigt inlaat / gelijk als om een belasting te heffen/ of den oorlog te verklaren. Zyn voornaamste Staatsdienaar is den Opper Hofmeester of Groot Meester van zyn Huis/ dewelke door den Abt benoemt werd / en die heeft het bestier van alle zaken onder hem. Daar zyn verscheide andere Regters en bediendeu van de Justitie, in de verscheide plaatsen van zyn Heerschappy aangestelt / van welke Vierscharen men zich altijd op die van den Prins kan beroepen. Zyn verblijf is altijd in 't Klooster van de Benedictynen te St. Gall, hoewel de stad van die naam een kleine Protestantse Republijk t'eenemaal onafhankelijk is van den Abt/ en onder de bescherming van de Cantons.

Men zou reden hebben om zig te verwonderen dat'er zo veele rijke Burgers in de stad St. Gal zyn / en zo weinig armen gezien werden/ in een plaats die byna geen Regtsgebied heeft / en weinig of geen inkomsten/ als het geen zy uit haaren handel trekt; maar hare Manufacturen van Lijnwaten waar van zig al de Inwoonders van wat jaren of staat datze zyn dedienen/ maken de grootste rijkdom uit van deze kleine Staat. Al het omleggend Land verzorgt hen zeer veel vlas / waar van men zegt datze jaarlijks veertig duizent stukken Lijnwaat weven / ieder stuk tegen twee hondert ellen gerekent. Eenige van die Lijnwaten zyn alzo kurieus gewerkt als die van Holland kunnen zyn; want zy hebben uitstekende werkluiden / en grote gemakken tot het bleeken. Alle de weiden rondom de stad zyn zodanig met haar linnen bedekt / dat menze 's avonts in den donker / voor een Meer zou nemen. Zy zenden haar werk op muylezels na italien, Spanje en Duitsland, en in alle naburige Landen. In de stad St. Gal en de huizen die in de nabuurschap verspreit zyn/ rekent men by de tien duizent zielen / onder dewelke zestien hondert Burgers zyn. Zy verkiezen hunne Raden en Burgermeesters uit het lichaam van de Burgery/ gelijk in andere Regeringen van Switzerland gedaan werd / dewelke overal van dezelve natuur zyn / het onderscheid alleen bestaande in het getal van de gene die tot Staatszaken gebruikt werden / dewelke geproportioneert zyn na de grootte van de Staten dieze te werk stellen. De Abdy en de stad hebben een groten afkeer de een van den ander/ maar in een algemene Rijksdag van de Cantons/ zitten hare Gedeputeerden te zamen/ en arbeiden gelijkerhand. Den Abt zend gemeenlijk zyn OpperHofmeester als Gedeputeerde / en de stad een van hare Burgermeesters.

meesters. Omtrent vier jaren geleden / zouden de stad en de Abdy tot een openbare vredebreuk gekomen zyn / zo menze door tusschenspreken van hare Beschermers niet voorgekomen had. De oorzaak hier van is de volgende geweest. Een Benedictijner Monnik in een van haar jaarlijksche Processien, vond goet zyn kruis recht op door de stad te dragen / gevolgt van drie a vier duizend boeren. Pauwlyks warenze in 't Klooster binnen gekomen / of daar ontstont een oproer door de gantsche stad / veroorzaakt door de moetwil van den Priester dewelke het oude gebruik in den wind slaande / de stoutheid gehad had zyn kruis op zo een manier te dragen. Aanstonds namen de Burgers het geweer op / en lieten vier stukken kanon tegen de deuren van het Klooster aanvoeren. De Processie om de woede van de Burgery te ontgaan / vond niet goet langs dezelve weg dieze gekomen was / weer na huis te gaan / maar toen de devotien der Monniken ten einde waren / gingenze door een agterdeur van het Klooster / dewelke onmiddelijk leid tot op de Jurisdictie van den Abt. De Prelaat aan zyn kant bragt een leger op de been / blokkeerde de stad aan de kant die voor uit ziet op zyn gebied / en verbood zijne onderdanen haar eenige eetwaren te verzorgen. Alles dus tot den oorlog geschikt zijnde / moeyden zig de Cantons hare Beschermers met dit verschil in de hoedanigheid van scheidsmannen en condemneerden de stad die in het verschil al te verhit scheen te wezen / in een boete van twee duizend kroonen / ordonnerende ter zelver tijd dat zo haast eenige Processie binnen haar muuren kwam / de Priester het kruis aan zyn hals zou laten hangen zonder de hand daar aan te slaan voor dat men in den omtrek van de Abdy gekomen was. De Burgers konnen by de twee duizend wel geoeffende mannen in 't velt brengen / en zo voordelig gewapent als het hun mogelijk is / waar mede zy in staat menen te zyn om veertien a vijftien duizend boeren het hooft te kunnen bieden / want den Abt kan ligtelijk diergelijk getal in zyne Landen werven. Maar het is zeer waarschijnlijk dat in gevalle van oorlog / de Protestantsche onderdanen van de Abdy / die ten minste het derde part uitmaken / de zaak van haar Prins voor die van haar Religie wel zouden laten varen. De stad St. Gal heeft een Wapenhuis / een Bibliotheek, een stadhuis en kerken na mate van de grootte van den Staat. Dezelve is genoegzaam versterkt tegen eenen onvoorzienen aanval / en om de Cantons tijd te geven dien te hulp te komen. De Abdy is op verre na zo pragtig niet alsze zou kunnen wezen ten opzigte van hare inkomsten. De kerk bestaat in een grote buik met een dubbelde vleugel. Aan ieder einde is een zeer ruim koor. Een daar van werd onderschraagt door grote pylaren van steenen / met zeker mengzel bestreken dat hun zodanig na marmer doet gelyken als iets in de wereld kan gevonden werden.

den. Op de zoldering en de muuren van de Kerk zyn lijsten van Heiligen / Martelaars / Pauzen / Cardinalen / Aartsbisschoppen / Koningen en Koninginnen die van de Ordre van St. Benedictus geweest zyn. Daar zyn verscheide schilderyen van de gene die zig beroemt gemaakt hebben door hare geboorte / heiligheid / of mirakelen / met opschriften die te binnen brengen de naam en de Historie van de perzonen die'er in uitgebeelt werden. Ik heb dikmaals gewenst dat een Reiziger de moeyte wilde nemen om een verzameling te maken van alle nieuwe Opschriften die men in de Roomsgezinde Landen vind / gelijk Gruterus en andere / die de oude Gedenktekenen der Heidenen uitgeschreven hebben. Zo wy twee of drie banden van die natuur hadden / zonder eenige bedenkingen van den Verzamelaar / ben ik verzekert dat niets ter wereld een droeviger denkbeeld van de Rooms Catholijke Religie zou kunnen geven / nog in klaarder ligt stellen de trotsheid / ydelheid en onverzadelijkheid der Kloosters / het misbruik van de Abten / de dwaasheid en baldadigheid der Monniken / en om kort te gaan / de bygelovigheid / ligtgelovigheid en kinderagtigheid van den Roomschen Godsdienst. Van dit alles zou men te St. Gal verscheide bladen papier kunnen vol maken / alzo 'er weinig Kloosters van aanzien / of Kerken zyn die'er niet overvloedig stoffe toe zouden verschaffen.

Wanneer de Koning van Vrankrijk zijne penzioenen door gantsch Switzerland uitdeelt / hebben'er de stad en de Abdy van St. Gal ook haar deel van. Aan de eerste geeft hy vijf hondert kroonen in 't jaar / en aan de andere duizend. Dat penzioen is deze laatste drie jaren niet betaalt geweest / 't welk men daar aan toeschrijft / datze den Hertog van Anjou niet voor Koning van Spanje erkent hebben. De stad en Abdy van St. Gal voert een Beer in haar Wapen. De Rooms Catholijken dragen de gehengenisse van dien Beer zeer grote eerbiedigheid toe / en zien hem aan als de eerste bekeering die hun Heilig in 't Land uitgewerkt heeft. Een Benedictyner Monnik van de geleerdste heeft'er nog de volgende Historie van verhaalt / met de tranen in de oogen / zo was zyn hert daar over bewogen. Het schijnt dat St. Gal die men den groten Apostel van Duitsland noemt / dat gantsche Land niet veel beter vond als een grote Woestijne. Op zekere dag als het zeer koud was / zijnde uit wandelen gegaan / ontmoetede hy een Beer op zyn weg. De Sant in plaats van op 't zien van zodanig een voorwerp te beven / beval den Beer hem een hoop hout aan te brengen en vuur aan te leggen. De Beer diende hem zo goet als hy konde / en in 't weg gaan beval hem de Sant zig in 't diepste van de Bosschen te begeven / en daar het overige van zyn leven te slijten / zonder ooit menschen of beesten te moeyen.

Zedert

Zedert dien tijd/ zey de Monnik / heeft de Beer een onberispelijk leven geleid / en tot zyn dood toe nagekomen de orders die hem den Heilig gegeven had.

Ik heb dikwils met vermaak mijne gedagten laten gaan over de diepe rust en vrede die Zwitzerland en hare Bondgenoten genieten. Het is vry wat wonders diergelijke vermenging van Regeringen te zien / die zo verdeelt van belangen en van Religie zynde / egter onder zich een goet verstand en bestendige unie onderhouden / zo dat niemand van hen gedagten maakt om de regten van een ander te overweldigen / maar zig vergenoegt houd met de palen van deszelfs eerste vaststelling. Men moet dit mijns oordeels voornamentlijk toeschrijven aan de natuur van het volk / en aan de Constitutie van haare Regering. Zo de Switzers door yver of eerzugt gedreven wierden / de een van hunne Staten zou den ander ten eersten op 't lijf vallen / of indien die Staten Prinsdommen waren / die dikmaals een eerzugtig Souverein aan hun hooft zouden kunnen hebben / zou hy in twist met zyne naburen geraken / en de rust van zyn onderdanen aan zyn eige glory opofferen. Maar gelijk de Inwoonders van die Landen natuurlijk van een zware en phlegmatike gesteltheid zyn / zo vint iemant van haar voornaamste Leden / die meer vier en levendigheid heeft als gemeen / zig wel haast getempert door de koelheid en moderaatheid van de anderen die aan 't roer van de Regering zitten. Voegt hier nog by dat de Alpes den slegtsten oort der wereld zyn om veroveringen te maken / alzo haar meeste Gouvernementen uit de natuur zodanig door de Bosschen en bergen sterk gemaakt zyn. Het zy hoe het wil wy vinden geen wanorder onder hen / zo als men reden zou hebben om te verwagten onder zo een grote menigte Staten / want zo haast als 'er eenige openbare vredebreuk voorvalt / werd aanstonts door de moderaatheid en goede officien van de anderen die 'er tusschen komen / daar in voorzien.

Dewijl alle aanzienlijke Gouvernementen in de Alpes zo veel Republyken zyn / is het zekerlijk de bekwaamste Constitutie van alle / ten opzigte van de armoede en onvrugtbaarheid van die Landen. Wy hebben maar op een naburig Gouvernement het oog te werpen om na te speuren de droevige gevolgen die 'er ontstaan / uit het Staatsbestier van een Prins die een onbepaalde magt heeft / en welkers meeste Landen in rotzen en bergen bestaan; want hoewel 'er een grote uitgestrektheid Lands is / waar van het meeste deel beter is als dat der Zwitzers en Graubunders / heeft het gemene volk van deze laatste veel meer ruimte van alles / en groter overvloet van alle levens behoeften. Het Hof van een Vorst sleept al te veel de inkomsten van een armen Staat na zig / en voert gemeenlijk een

soort van overdaad en pragt in/ die ieder particulier noodzaakt om groter figuur in zyn staat te maken / als zyne inkomsten toelaten.

Alle de pogingen van de verscheide Zwitsersche Cantons strekken tot het bannen uit het midden van hen / al wat na pragt of overtolligheid zweemt. De Predikanten laten niet na te prediken tegens het danssen/ de Speelen/ Byeenkomsten/ en kostelijke kledingen; en de Regeerders doen Edicten afkondigen om ze te verbieden. Dat is noodzakelijker in verscheide Gouvernementen geworden / zedert dat zo veele Vlugtelingen zig onder hen hebben komen neerzetten; want hoewel de Protestanten van Vrankrijk gemeenlijk een groter eenvoudigheid in haar manieren doen blijken / als die van dezelve kwaliteit die Rooms Catholijk zyn/ hebbenze egter nog te veel galantery van haar Land overgehouden/ voor den aart en Constitutie van Switserland. Indien de kledingen / feesten en Bals eens in de Cantons toegelaten wierden / haar onbeschaaftheid zou wel haast vergaan / haare gesteltheid zou ten opzigte van hun klimaat al te delicaat werden en haar uitgaaf haar inkomen te boven gaan; behalven dat het gene dat tot haar weelde nodig is / van andere Natien moet aangebragt werden / het welk op staande voet een Land zou ruineren dat weinig koopmanschappen heeft om aan vreemdelingen te verkopen/ en alwaar het gelt vry schaars is. In der daad de overdaad brengt een Republyk een dodelijke steek toe / en sleept natuurlijk roof / gierigheid / en onregtmatigheid / na zig; want hoe meer gelt een Man verteert / hoe meer hy zig beyveren moet om zyn Kapitaal te vermeerderen / 't welk op 't laatst de vryheid en stemmen van een Republijk by openbare uitroep zou doen verkopen/ indienze eenige uitheemsche Mogentheid vond die 'er de prijs van kon betalen. In geen Republijk zien wy beter de schadelijke gevolgen van de overdaad / als in die van de oude Romeinen, die arm wierden zo haast de ondeugt onder hen aangekweekt wierd / hoewel zy al de rijkdommen van de wereld bezaten. Wy vinden in de beginselen en voortgangen van haar Republijk wonderbare blijken van hare kleinagting voor het gelt / terwijlze om de waarheid te zeggen/ t'eenemaal vreemt waren van de plaizieren die zy daar uit konden genieten / of liever om dat zy t'eenemaal in de delicatesse van den overdaad onkundig waren. Maar zo haast zy de smaak van de plaizieren weg hadden / als mede van de beschaaftheid / en pragt/ gaven zy zig over aan oneindig veel geweldadigheden / conspiratien en tweespalt / waar doorze tot alderley wanorder geraakten / die op de gantsche omkeering van de Republijk uitkwam. Het is dan niet te verwonderen / dat de arme Zwitsersche Republijken / zig altijd zorgvuldig appliceren tot het afschaffen en verbieden van al 't

geene

geene de ydelheid en pragt zou kunnen invoeren. Behalven de verscheide boetens / die men op de Bals / Speelen en Feesten gelegt heeft / hebbenze verscheide gewoontens onder hen. De gene die aan 't Roer van de Regering zitten / zyn genoodzaakt met zwarte kleeren en een bef / in alle hare openbare Vergaderingen te verschijnen. De kleding der Vrouwen is zeer eenvoudig; die van de eerste rang dragen doorgaans op haare hooft maar zekere peltery dieze in haar eige Land vinden. De perzonen van verscheide rang der beide Sexen, hebben/ wel is waar/ haar verscheide sieraden/ maar doorgaans kostenze niets / strekkende eerder tot tekenen van onderscheid als om figuur te maken. De voornaamste Officiers van Bern by voorbeeld/ werden aan de gedaante hunner hoeden gekent / die veel dieper zyn als die van perzonen van minder aanzien. De boeren doorgaans zyn met een zoort van kanefas gekleet / dat van de manufactuur van het Land is De kleeren dieze op Feestdagen dragen / gaan van Vader tot Zoon en werden zelden versleten als in 't twede of derde geslacht; zo dat het zeer dikwils gebeurt dat men een boer 't Wambes en de broek van zyn overgrootvader ziet aan hebben.

Geneve is veel beschaafder als Zwitzerland of eenige van haar Bondgenoten; dierhalven werdze als het Hof der Alpes aangezien/ waar in de Protestanten gemeenlijk hunne kinderen zenden om 'er de taal te leeren / en een betere opvoeding te ontfangen. De Genevoisen zyn zeer verdorven door hare ommegang met de Fransche Protestanten die byna een derde part van hunne Inwoonders uitmaken. Het is zeker datze de Raad die hen Calvijn in een grote Raads vergadering een weinig voor zyn dood gaf / wel vergeten hebben. Hy recommandeerde hun boven al eene voorbeeldelijke zedigheid en nederigheid / en eene zo grote eenvoudigheid in hare manieren als in hare Religie. Ofze nu wel gedaan hebben van zig te verheffen om een ander zoort van figuur te maken / zal de tijd doen blijken. Daar zyn 'er die zig inbeelden dat de grote sommen gelts dieze na Italien overgemaakt hebben / hoewelze tegenwoordig daar door haar Hof by den Koning van Vrankrijk maken / in dien Monarch de lust wel zouden kunnen verwekken om zig t'eeniger tyd van die rijke stad meester te maken. Dewijl die Vergadering van kleine Staten meer Weylanden als koren heeft / vullenze alle publijke zolders met granen op / en in een tijd van nood / hebbenze de beleeftheid om elkander daar mee te voorsien / mits dat de schaarsheid niet algemeen zy. Dewijl het bewind van zaken tot die publijke zolders betrekkelijk / niet zeer verschillende is / in eenige van de particuliere Gouvernementen, zal ik my vergenoegen met open te leggen de regelen die in zo een geval in de kleine Republijk Geneve opgevolgt werden / alwaar ik meer tijd gehad heb als in eenige andere

dere / om my van alle die byzonderheden te laten onderregten. Daar zyn drie Gedeputeerden van den kleinen Raad tot dat Ampt. Alle zyn gehouden genoegzame voorraad op te doen om het volk te spijzigen/ ten minsten gedurende twee jaren / in gevalle van oorlog of hongersnood. Zy zyn gehouden haar magazijnen te vullen ten tijde van de grootste overvloed / ten einde om het beter koop te kunnen verkopen / en daar door de publijke inkomsten te vermeerderen/ zonder dat het de Leden van de Republijk iets van belang koste. Geen van de drie Directeurs mag onder wat voorwendsel het ook zy / de magazijnen aanvullen met het gewas van zyn eige velden / om hun de lust te benemen dezelve op een al te hoge prijs te stellen of kwaat koorn aan het gemeen te verkopen. Zy mogen geen koorn verkopen dat niet meer als twaalf mijlen van Geneve gevallen is / op dat de verzorging van de magazijnen hunne Markt niet benadeele en de prijs der waren niet doe rijzen. Om te verhinderen dat die koornhopen door 't bewaren niet zouden bederven / zyn alle Herbergiers en publijke huizen gehonden haar voorraad daar uit te halen 't welk de voornaamste tak van de publijke inkomsten maakt / om dat het koorn tot veel hoger prijs verkogt werd als het ingekogt is. Zo dat het grootste inkomen van de Republijk / 't welk om de pensioenen van haar meeste Officiers en Ministers te betalen / op de vreemdelingen en Reizigers geheft werd/ of op zodanige andere van haar eige lichaam/ die gelts genoeg hebben om het in de herbergen en publijke huizen te gaan verteren.

Te Geneve en in Zwitzerland is het de gewoonte / de familie goederen gelijkelijk onder alle de kinderen te verdeelen / en daar door kan ieder een op zyn gemak leven zonder dat de Republijk daar eenige argwaan uit opvatten kan / want zo haast een aanzienlijke Erfenis aan 't Hooft van een Familie te beurt valt / die veel kinderen heeft / werdze in zo veel deelen verdeelt / dat de Erfgenamen hoewel rijk genoeg geworden / egter daar door zig niet boven anderen konnen verheffen. Die voorzorg is volstrektelijk nodig in die kleine Republijken alwaar de rijke Koopluiden op verre na / zo veel niet na mate van hare goederen verteeren / en dus van jaar tot jaar grote sommen opleggende/ zig aan de andere burgers ontzagchelijk zouden konnen maken / en de gelijkheid breeken die in dat zoort van Regeringen zo noodzakelijk is / alwaar men het middel niet gevonden heeft/ om de rijkdommen onder de verscheide Leden van de Republijk te verdelen. Te Geneve by voorbeeld/ zyn Kooplieden die men schat dat twee millioenen kroonen bezitten/ daar mogelijk geen van hen / de waarde van vijf hondert pond sterlings jaarlijks verteert.

Hoewel

Hoewel de Protestanten en Papisten niet onkundig zyn dat het haar gemeen belang is eene stipte neutraliteit te onderhouden in alle oorlogen die 'er onder de Staten van Europa voorvallen / konnen zy egter zig niet onthouden in hare conversatien party te kiezen. De Catholijken betuigen haar yver voor den Koning van Vrankrijk / en de Protestanten, steunen eenigzints op de rijkdom / magt en gelukkige uitkomsten van de Engelschen en Hollanders / dieze als de Bolwerken der Reformatie aanzien. De Predikanten hebben dikwils gepredikt / om de onderdanen af te houden van dienst te nemen onder de benden van de Koning van Vrankrijk / maar zo lang de Zwitzers haar interest daar by vinden / zal de armoede haar altijd aan zyn dienst verknogt houden. Het is waar datze vrye oeffening van Religie hebben / en hare Predikanten met hen / 't welk te opmerkelijker is / om dat dezelve Vorst de publijke oeffening van hare Religie / te St. Germain niet wil toelaten. Eer ik Zwitzerland verlaat / kan ik my niet onthouden van aan te merken dat het gevoelen van Tovery tot in den hoogsten graad in dat Land regeert. Zy hebben my dikwils vertellingen van die natuur gedaan / zelfs menschen van een goet oordeel / welke feyten bybragten dieze zeiden dat in haar tijd gebeurt waren. Het is zeker dat 'er door dat gevoelen vry veel executien gedaan zyn / en in het Canton Bern zyn verscheide menschen daar over ter dood gebragt / toen ik nog te Geneve was. Doorgaans is het volk zodanig met die inbeelding ingenomen / dat zo 'er een koe komt ziek te werden / zal 'er tien tegen een te zetten wezen / zo men daar over niet het eene oud wijf of het andere gevangen zet / en zo het gebeurt dat het arm schepsel meent een toveres te wezen / of datze iets by haar heeft dat naar een pram gelijkt / meer als na gewoonte / zal men door 't gantsche Land uitschreeuwen dat menze zonder genade moet ophangen. Men bevint doorgaans dat die Geest in de meest onvruchtbaarste plaatsen van Europa heerst. Of nu de armoede en onwetenheid die gemeenlijklijk de voortbrengingen van die Landen zyn / en die metter daad een rampzalige vervoeren / om zig tot die boze practijken over te geven / dan of zulks niet is / moeten die zelve gronden het volk niet al te ligt gelovig maken / en mogelijk al te genegen om hare onnutte leden een rad voor de oogen te drayen.

De grote zaak die thans de Staatkundige Zwitzers bezig houd / is de opvolging van den Prins van Conti in 't Gouvernement van Neufchatel door de Hertogin van Nemours bezeten. De gedagten om zig aan een Rooms Catholijk Vorst en onderdaan van Vrankrijk te onderwerpen / kan op geenerley manier in 't hooft komen van de Inwoonders van Neufchatel. Zy zyn zeer oplettend ge-

weeſt op zyn gedrag in het Prinsdom van Oranje, en zy twyffelden niet of hy zouze met alle mogelijke zagtheid en moderaatheid regeren; als zijnde het beſte middel van de wereld om zig aan die van Neufchatel te recommanderen. Maar hoewel zyn belang het zo zeer mee bragt zyne Proteſtantſche onderdanen in dat Land te ontzien/ en onaangezien de ſterke verzekeringen die hy hen gegeven had omze te handhaven in alle hare Voorrechten/ en inzonderheid in de vrye oeffening van hare Religie, ſtelde hy weinig tijds daar na zyn Prinsdom in handen van den Koning van Vrankrijk voor een ſomme gelts. Men heeft doorgaans gemeent dat de Prins van Conti liever gehad zou hebben zyne regten op Oranje te bewaren/ maar dezelve inzigten die hem bewogen hebben om dat Gouvernement te verlaten/ zouden hem op een andere tijd wel kunnen bewegen om zig ook op diergelijke conditien van Neufchatel te ontdoen. De Koning van Pruiſſen eiſt Neufchatel wederom/ gelijk hy het Prinsdom van Oranje heeft gedaan/ en het is waarſchijnlijk dat hy aangenamer zou wezen aan de onderdanen/ als de Prins van Conti, maar in 't gemeen zijnze genegen om zig voor een vrye Republijk te verklaren/ na de dood van de Hertoginne van Nemours, ingevalle de Switzers hen wilden beſchermen. De Proteſtantſche Cantons ſchijnen zeer genegen omze by te ſtaan / 't welk zy gemakkelijk zouden kunnen doen / indien de Hertogin komt te ſterven/ terwijl de Koning van Vrankrijk de handen vol werk heeft aan alle kanten. Het is zeker dat hun belang mee brengt / niet te dulden dat de Koning van Vrankrijk zyn gezag aan de zijde van de Mont Jura vaſt ſtelt / en zelfs niet op de grenzen van hun Land. Maar het is niet ligt te voorzien wat een goede ſomme gelts of de vrees van een vredebreuk met Vrankrijk kan te weeg brengen/ op de geeſt van een Natie, die lafhertig geleden heeft dat men zig van het Franche Comté meeſter maakte/ en dat de Franſchen een Fort op een kanonſchoot van hunne Cantons opwierpen.

Daar is onlangs in Zwitzerland een nieuwe Secte opgeſtaan/ dewelke in de Proteſtantſche Cantons groten voortgang maakte. De gene dieze belijden/ werden Pietiſten genaamt; en gelijk de geeſtdrijving gemeenlijk tot diergelijke buitenſporigheden brengt / verſchillen zy zeer weinig van verſcheide Secten in andere Landen; zy vereiſſchen gemeenlijk al te groote doorſlepenheid/ ten opzigte van 't geen de practijk van het Chriſtendom betreft en ſchrijven de volgende regelen voor: zig geheel buiten ommegang van de wereld te houden en t'eenemaal aan een volle bedaartheid en ruſt des gemoeds over te geven. In die tijd van dadeloosheid af te wagten/ de geheime nederdaling en invloeyingen van den H. Geeſt/ op dat haare herten met vrede en trooſt / vreugde of verrukkingen vervult werden.

den. Alle zijne geheime bewegingen te begunstigen / en zig t'eenemaal aan zyn bestier en leidinge over te geven / gelijk als nooit te spreken / zig bewegen of werken / als wanneerze zig daar toe bepaalt zullen vinden / door een inblazing op hunne gemoederen. Zig te houden aan de volstrekt noodzakelijke behoeftens van het leven. Zig zodanig van hunne zinnen meester te maken / dat zy de reuk van een roos of violet konnen schuwen / en haar oogen van een schoon voorwerp afwenden. Zig zo veel mogelijk is / te onttrekken van het geen de wereld eenvoudige plaizieren noemt / op dat hare genegentheden niet gaande gemaakt werden / door eenige vleeschelijke wellust / noch afgetrokken van de liefde van hem / die de eenigste troost / rust / hoop en vermaak van hun wezen moet zyn. Deze Secte heeft grote voortgangen in Duitsland zo wel als in Switzerland gemaakt / en aanleiding gegeven tot verscheide scherpe Edicten tegens die Sectarissen in 't Hertogdom Saxen afgekondigt. Men beschuldigtze van alle kwade practijken die een noodwendig gevolg van hare gronden schijnen te zyn / gelijk als aan den H. Geest toe te schrijven / de verkeertheid hunner handelingen / waar toe alleen hunne gebrekkelijke gesteltheid hen brengt. Dat de twee Sexen onder voorwendsel van een devote zamenspraak malkanderen alle uuren en op alle plaatzen mogen bezoeken / zonder eenigzins acht op de gevoegelijkheid van deze Eeuw te geven / zig van hare Religie bedienende als van een mantel om hare ongeregeltheden te bedekken / en dat de meeste van hen door een geestelijke trotsheid gedreven een veragting betoonen voor al de gene die niet van hare Secte zyn. De Rooms Catholijken hebben zekerlijk de beste weg / die 'er in de wereld was / ingeslagen / om hare kudde in zyn geheel te bewaren. Daar door versta ik niet de lijfstraffen die zy oeffenen / en welke men doorgaans aanziet als het grote hulpmiddel om de gemoederen van de gene die de palen van de Kerk zouden willen gewelt aandoen / een schrik aan te jagen / hoewelze zekerlijk een sterke teugel zyn voor die van de Roomsche Godsdienst. Maar ik merk aan als de voornaamste reden / waarom zo weinig Secten in de Roomsche Kerk gevonden werden / de menigte van Kloosters die men aan alle kanten in overvloet heeft en die tot schuilplaatsen verstrekken voor die driftige Yveraars / dewelke zekerlijk de Kerk in vuur en vlam zouden zetten / zo zy zig niet in die huizen van devotie lieten vinden. Alle de gene die van een zwaarmoedige gesteltheid zyn volgens haar trap van melancholy of verrukking / konnen Kloosters vinden / overeenkomende met haar humeur en al zulke zwaarmoedige makkers als zy zelfs zyn. Zo dat al wat de Protestanten een Fanatiek of Geestdrijver noemen / in de Roomsche Religie een Monnik van die of die Order is ; gelijk ik verstaan heb dat een Engelsch Koopman te Lissabon , na dat hy zware verliezen uitgestaan had / besloot

besloot Quaker of Capucyn te werden / want in de verandering van Religie, ziet men zo veel niet op de gronden / als wel op de practijk van de gene na wiens zijde men zig begeeft.

Te St. Gal nam ik paarden om my aan de Bodenzee te brengen/ 't welk twee mijlen van daar is/ en door het inkomen van den Rijn tot zo een groot water werd. Het is het eenigste Meer van Europa, het welk van grootte/ met dat van Geneve in vergelijking kan komen. Het schijnt fraayer te zyn/ dog het heeft die vrugtbare velden en wijnbergen niet die langs den oever van het andere groeien. Het ontfangt zyn naam van Constans/ dat de Hoofdstad is / leggende op zyn oevers. Toen de Cantons Bern en Zurig in een algemene Rijksdag voorsloegen Geneve in 't lighaam der Cantons in te lijven / sloeg de Roomsgezinde Party / uit vrees dat de Protestantsche daar door te magtig zou werden ter zelver tijd voor Constans in 't getal der Cantons te stellen / om een tegenwigt te maken/ waar in de Protestanten niet bewilligt hebbende/ verdween het gantsche ontwerp in rook. Wy voeren Lindaw het Meer toe over / en op sommige plaatsen namen wy in opmerking een menigte kleine waterblaasjes met lugt vervult/ die zig uit de grond van het Meer opgaven. De Matroozen zeiden/ gelet te hebben datze altijd op dezelve plaatsen / na omhoog klimmen/ waar uit ze besluiten dat het zo veel bronnen zyn die uit de grond van het Meer opwellen.

Lindaw is een Keizerlijke stad in een klein Eiland/ gelegen omtrent drie hondert schreden van de vaste kust / waar aanze door een grote houte brug gehegt is. Alle Inwoonders waren in 't geweer toen wy 'er doortrokken / zijnde in een gedurige vrees/ zedert dat de Keurvorst van Beyeren Ulm en Memmingen verrast heeft. Zy vleiden zig dat zy met het afbreken van haar brug zouden kunnen het hooft bieden aan zyn Leger. Maar volgens alle apparentie/ zou een hagelbui van bomben de Inwoonders wel haast noodzaken/ om zig over te geven. Zy wierden eertijds door Gustavus Adolphus gebombardeert. Onze Kooplieden waarschouwden ons / in geenerley wijze te onderstaan op het Land van den Keurvorst van Beyeren te komen / zo dat wy ons met leetwezen verstooken zagen van 't gezigt van Munchen , Augsburg en Regensburg , en wy wierden genoodzaakt naar Wenen te gaan / om onze weg door Tirol te nemen/ alwaar wy weinig andere dingen vonden die opmerking waardig zyn / buiten het natuurlijk gezigt van het Land.

TIROL,

TIROL,

INSPRUCK HALL, &c.

Na dat wy een tijd lang ter zijden de Alpes gereist hadden / kwamen wy 'er eindelijk in / door een passage die na de lange Valey van Tirol leid / en den loop van de Rivier de Inn volgende / kwamen wy te Inspruk, die haar naam van die Rivier ontfangt / en de hooftstad van Tirol is.

Inspruk is een fraye stad / hoewel niet van de grootste. De Aartshertogen die Graven van Tirol waren / hielden daar eertijds haar verblijf. Het Paleis daarze gewoon waren haar Hof te houden / is redelijk fraay / maar daar is niet prachtigs. De groote zaal is waarlijk een zeer schoon vertrek. Haar muuren zyn in natte kalk beschildert / en vertonen de daden van Herkules. Daar zyn'er verscheide die zeer schoon schijnen te zyn / hoewel een gedeelte van't werk ten dele van een gescheurt is / door de aardbevingen die dikwils in dat Land voorvallen. Daar is een klein houte Paleis aan de overkant / werwaarts het Hof gewoon was zig te begeven op de eerste schuddingen van een aardbeving. Ik heb hier de grootste Manege gezien die ik elders ontmoet heb. Aan het eene eind is een groote afzondering tot een Opera geschikt. Men liet 'er ons ook een heel fraay Theater zien. De laatste Comedie die men 'er vertoonde / was door de Jesuiten gemaakt tot vermaak van de Rooms Koningin; dewelke hier doortrok / gaande van Hanover na Wenen. Het compliment dat die goede Vaders by die gelegenheid aan haar Majesteit maakten / was zeer byzonder / en stelde hun niet weinig bloot voor de bespotting van 't Hof. Want het wapen van Hanover een paart zijnde / beelden zy zig in dat het een zeer zoete speling was / de Koninging door Bucephalus te laten uitbeelden / die door niemant anders als Alexander de Groot / bereden wilde wezen. Men kan hedendaags agter het Theater nog zien het houte Paard dat tot die opmerkelijke rol diende. In een der Vertrekken van het Paleis 't welk voorzien is met de Afbeeltsels van verscheide doorlugtige Personagien / toonde men ons dat van Maria Koningin van Schotland / die onder de Regeering van Koningin Elizabeth onthooft wierd. De Tuinen in de nabuurschap van het huis / zyn

tuin / maar werden slegt onderhouden. In 't midden staat een schoon metaal Beeld van den Aartshertog Leopoldus, zittende te paart. Daar dichte by zyn twaalf Afbeeltsels van Waternimfen en Water-Goden / zeer wel en natuurlijk gegooten / zy zouden tot sieraden verstrekken van een waterstraal / die men gemakkelijk en met weinig kosten op verscheide wijzen kan maken / in een tuin daar de rivier de Inn door heen loopt. De laatste Hertog van Lotteringen bewoonde dat Paleis / en de Keizer had hem het Gouvernement van Tirol gegeven. De Koninginne Weduwe van Polen zyne Gemalin / bleef hier verscheide jaren na de dood van haar Gemaal. Daar zyn vijf bedekte Galderyen die van het Hof na vijf verscheide Kerken leggen. Ik ging door een zeer lange die uitloopt na de Kerk van 't Klooster der Capucynen, alwaar de Hertog van Lotteringen gewoon was de Metten by te woonen. Men liet ons in dat Klooster zien de Vertrekken van Maximilianus, die over omtrent tachentig jaren Aartshertog en Graaf van Tirol was. Die Prins ter zelver tijd als hy 't Gouvernement in handen had / leefde in dat Klooster als de allerstrengste Kapucijn. Deszelfs Antichambre en Gehoorzaal waren kleine vierkante en beschoote kamers. Zyn Woning bestont uit drie of vier kleine kamers / welkers voorgevel een soort van ingedrukt werk is / waar in men de kleine holle spelonken van een Rots heeft nagebootst. Zy laten niemand in dat Vertrek van het Klooster wonen en zy vertoonen 'er het Autaar / het bed en de kagchel / als mede een Afbeeltsel en een prent van dien Godvrugtigen Prins. De Kerk van het Franciscaner Klooster is vermaart door het Graf van Keizer Maximilianus de Eerste dat in het midden geplaatst is. Het wierd hem door zyn kleinzoon Ferdinandus de Eerste opgeregt / die waarschijnlijk dien Keizer als Stigter van de grootheid van het Huis van Oostenryk aanzag. Want gelijk hy door zyn eige huwelijk de Nederlanden aan dat Huis toevoegde / bevestigde hy insgelijks in zyn Nakomelingschap / het Koningrijk Spanje, en door het huwelijk van zyn kleinzoon Ferdinandus, bragt hy in zyn Familie, de Koningrijken Bohemen en Hongaryen. Dat Graf is alleen eershalven opgericht; want de Assche van den Keizer is op een andere plaats. Boven op dat Praalgraf / is een metaal Afbeeltsel van Maximilianus op zyn knien / en ter zijde een schoon Basreleve verbeeldende de daden van dien Prins. Zyn gantsche History werd vertoont in vierentwintig vierkante pannelen van verheven beeltwerk. Het onderwerp van die pannelen is zyn Bondgenoodschap met Hendrik de VIII. en de oorlogen die zy te zamen tegens Vrankrijk voerden. Aan ieder zijde van dat Gedenkteken is een ry van zeer schoone metale beelden / veel meer als levens-

vensgrootte / vertonende de meeste alles wat eenigzins tot Maximiliaan betrekkelijk is. Onder anderen is 'er een die / zo de Vaders van het Klooster zeiden / Koning Arthur, een oud Brits Koning uitbeeldde. Maar wat betrekking heeft dien Arthur daar tot Maximilianus? Het wierd voor hem niet gemaakt / maar buiten twijffel voor den Prins oudste Broeder van Hendrik de VIII. die met Catharina Suster van Maximilianus getrouwt was / welkers egtscheiding naderhand voorgevallen / aanleiding gaf tot zulke grote Staatwisselingen in Engeland. Deze Kerk wierd door Ferdinandus de Eerste gebouwt. Men ziet 'er een soort van offerhande volgens de hedendaagsche Bouwkunde; maar ter zelver tijd als den Auteur de onevenredigheid van de Gothische Order heeft doen zien / bespeurt een iegelijk wel dat men in dien tijd / ten minsten in dat Land / nog niet op de regte weg gekomen was. Het Portaal bij voorbeeld / bestaat uit een zamengevoegde Order aan de Ouden onbekent. 't Is wel waar dat 'er de sieraden uitgehaalt zijn / maar zodanig verwart / dat men de slingertrekken van het Jonisch, het Loofwerk van het Corinthisch, en de Ovalen van het Dorisch, zonder eenige regelmatigheid op 't zelve Kapiteel vermengt ziet. Zo dat het gewulfzel van de Kerk / hoewel breet genoeg / met een al te grote menigte van snijwerk belemmert is. Zy werd wel door afgezonderde Kolommen onderschraagt / in plaats van die grote hoop kleine pilaren / die men in de Gothische Hooftkerken ziet / maar te gelijk zijn die Kolommen niet van een regelmatige Order / en ten minsten twee malen te lang na mate van haar middellijn. Daar zijn andere Kerken in de stad / en drie of vier Paleizen die van een latere bouwkunde zijn / en welkers Ordonnantie goet is. Men liet mij de kleine Lieve Vrouw zien / die van een schone tekening is / boven dezelve is een Koepel. Zy wiert gemaakt bij wijze van een Offerhande van dankbaarheid aan de H. Maget / om dat die het Graafschap Tirol tegen de zegepralende wapenen van Gustavus Adolphus beschermt had / dewelke in dat gedeelte van het Rijk niet doorboren kon / na dat hy bijna al het overige verovert hadde. Tot dat einde wierd die Tempel gebouwt / waar toe het gantsche Land het zijne bijbragt. Omtrent een halve mijl van Inspruk is het Kasteel Amras, het welk met een oneindige meenigte Medailles vervult is / en vele andere rariteiten zo van de natuur als van konst. Ik zal deswegen den Lezer wijzen tot het verhaal van den Hr. Patin in zijn Brief aan den Hertog van Wirtemberg, hebbende zelfs geen gelegenheid gehad om 'er een onderzoek van te doen. Van Inspruk gingen wy naar Hall het welk een mijl

van dezelve rivier legt. Die plaats is voor al wegens haare Zoutpannen vermaart. In de nabuurschap zyn zware bergen van een soort van doorschijnende rotzsteen / zeer wel naar aluin gelijkende / zeer vast en zo bytend op de tong als het zout zelfs. Vier of vijf hondert mannen werken steets aan die bergen / en zo haast als zy een zeker gedeelte van de Rots gelijk gemaakt hebben / laten zy de bronnen en verlaatbakken in haare werken lopen. Het water ontbint de kleine deeltjes van het zout die onder de steen vermengt zyn / en werd door lange pijpen geleid van de mynen af tot aan de stad Hall, alwaar menze in grote regenbakken ontfangt / en men gebruikt het van tijd tot tijd om te koken.

Zy maken omtrent agt hondert maten 's weeks / ieder van vierhondert ponden gewigt. Dit zou de Keizer een groot inkomen geven / indien'er een belasting op het zout was gelijk in Vrankryk. Tegenwoordig brengt hem dat maar twee hondert duizend kronen jaarlijks op / alle onkosten die men doen moet om het te bewerken / daar van afgetrokken zijnde. In Zwitzerland en andere oorden van de Alpes zyn verscheide van die zoutgroeven / dewelke zeer weinig opbrengen / wegens de grote menigte houts dieze verteren. Het gene gemakkelijk is voor de zoutpannen van Hall , is dat men in de nabuurschap op de rivier de Inn hou vlotten laat drijven die tot dat werk bekwaam zyn. Deze Rivier die dwars midden door Tirol loopt / is tusschen een dubbelde ry bergen besloten / waar van de meeste met dennebomen beplant zyn. Vele boeren zyn gestadig bezig om de grootste van die bomen om ver te hakken en na dat zy die na behoren gefatzoeneert hebben / werdenze van boven de berg na beneden in de rivier gerolt / welkers drift haar na de zoutpannen voert. Te Inspruk neemt men'er een grote menigte voor de Kloosters en publyke Officiers / die'er een zeker gedeelte van hebben / hun door den Keizer toegewesen. Het overige gaat na Hall. Men maakt 'er gemeenlijk eenige honderden ladingen van ; want meer als vijfentwintig mijlen op de rivier boven Hall beginnenze al te hakken / en daar zyn noch andere rivieren die in de Inn lopen / dewelke ook haar aandeel verschaffen. Die zoutpannen en de Munt die in gemelde plaats is opgerecht / hebben die stad byna zo volkrijk als Inspruk gemaakt / hoewelze in de Nabuurschap van die Hooftstad legt. Men heeft die Munt aangelegt met inzigt om een gedeelte van de bergstoffen te bewerken / die men in de naburige bergen vind / alwaar na men ons zeide / altoos zeven duizent man aan 't werk zyn. Te Hall namen wy een schuit /

om

om ons na Wenen te brengen. De eerste nagt sliepen wy te Rosenburg, daar een sterk Kasteel boven de stad legt. De Graaf Serini blijft nog in dat Kasteel opgesloten / alwaar hy door een lange gevangkenis en gedurig hartzeer / zinneloos geworden is / gelijk men ons in die stad zeide. De volgende dag hielden wy ons middagmaal te Kufstein, alwaar op een hoge rots boven de stad een Kasteel legt / 't welk aan alle kanten ongenaakbaar is / die plaats grensd aan 't Keurvorstendom Beyeren. Wy kwamen 'er in na dat wy omtrent een mijl weegs zedert ons vertrek van Kufstein afgelegt hadden. Het was de aangenaamste reis van de wereld / de bochten van gemelde Rivier de Inn te volgen / midden in een verscheidenheid van zulke platzierige gezigten / als die / welke haar loop uit de natuur verschaft. Somtijds hadden wy aan de eene kant een wijde uitgestrektheid van steile Rotzen en bergen / makende door hunne kromtens duizende moeielijke wegen en steiltens van een onregelmatige gedaante. Op andere tijden zagen wy een lang Bosch van dennebomen zo digt in een gedrongen / en zo naby den anderen / dat het onmogelijk was iets te bekennen van de grond waar op datze wassen / en die zo net de een boven de ander uitstaken / datze ons ter zelver tijd het gezigt van een volkome Bosschagie verschaften. Het jaargety waar in de bladeren der bomen zo veel verscheide ko'euren ontfangen / volmaakte t'eenemaal de schoonheid van dat gezigt. Maar gelijk alle de dingen die men in een schoon Landschap vint / altijd niet de voordeeligste voor den Eigenaar zyn / vonden wy hier zeer weinig Koorn of Weiland na mate van die Landeryen die wy doortrokken / zo dat het Tirols Land zijne Inwoonders niet kan voeden. Deze lange Valey van Tirol is aan alle kanten van de Alpes omringt / hoewel haare Domeinen zig in verscheide takken verdeelen / die onder de hellingen en holligheden der bergen zyn. Het Land werd door drie Raden te Inspruk residerende, bestiert; de eene is voor 't Crimineel, wanneer het om iemands leven of dood te doen is. In de andere reguleert men de belastingen en imposten / en de derde is tot de gewoonlijke waarneming van de Justitie. Also de Vierscharen zig reguleren na de orders dieze van 't Keizerlijke Hof ontfangen / gebeurt het / dat'er in verscheide gevallen van hare gewijsdens naar Wenen geappelleert werd. De Inwoonders van Tirol hebben vele byzondere voorrechten voor de andere Keizerlijke Erflanden. Want vermits zy uit de natuur tusschen haar bergen wel versterkt zyn / en ter zelver tijd op de grenzen leggen van verscheide andere Regeringen / als de Graubunders, Venetianen, Zwitzers, Beyerschen, &c. zou een strenge

behandeling hen wel kunnen aanzetten zig tot een vrye Republyk op te werpen / of ten minsten / zig onder een zagter Regering by eenige hunner Naburen te begeven ; behalven dat hun Land arm is / en de Keizer een merkelyke inkomst van die zontpannen en bergwerken trekt. Die zelve vervullen het Land met een grooter getal volks als het voeden kan / zonder het inkomen van granen uit vreemde Landen. De Keizer heeft Vestingen en Kastelen aan den ingang van alle wegen die na Tirol geleiden / dewelke zo voordeelig op rotzen en bergen geplaatst zyn / datze alle Valeyen en naburige toegangen beheerschen ; behalven dat het Land zo gebroken is en uit zo veel hoogtens en bulten bestaat / dat een hand vol volks het zelve tegen een vyandlyk Leger zou kunnen verdedigen. Daarom is het dat men zig doorgaans inbeeldde dat de Keurvorst van Beyeren niet onderstaan zou / af te snyden alle onderstanden die men den Prins Eugenius toezond / nog zig met gewelt een weg door Tirol te maken / om in Italien te komen. De Rivier de Inn die tot hier toe tusschen de bergen opgesloten is / vloeyt door een groot open Land / gedurende haar gantsche loop door Beyeren, 't welk een reis van twee dagen is / twintig mylen daags te rekenen.

E I N D E.

BLAD-

BLADWYZER

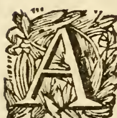
DER

VOORNAAMSTE ZAKEN

IN DIT WERK VERVAT.

Het grootste getal wijst aan het deel, en het kleine de Bladzijden alwaar dezelve te vinden zyn.

A.

Aken

C.

D.

E.

F.

G.

H.

van

M.

Ma-

N.

O.

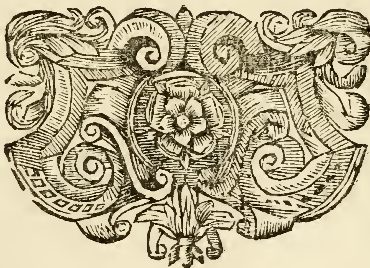
T.

U.

V.

Zuchero.

EINDE.

[illegible]

1830